

CLASS 378.485L
BOOK 9J

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS
NOVA SERIES

LUNDS UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT

NY FÖLJD

FÖRSTA AFDELNINGEN
TEOLOGI, JURIDIK OCH HUMANISTISKA ÄMNEN

VI

1910

LUND
C. W. K. GLEERUP

ALFRED VILHELM
ALFRED VILHELM
VILHELM

LUND 1909—11
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

378.485L
85

Innehåll:

1. PÄHLSSON, J., The Recluse. A fourteenth century version of the Ancren Riwe, edited. (Sid. I—XIV, 1—201.)
2. THORN, A. C., Les verbes parasyntétiques en français. (Sid. 1—33.)
3. SCHWERIN, H. H. VON, Odysseus' irrfärder. Geografisk undersökning. Mit einer Zusammenfassung in deutscher Sprache. (Sid. 1—151.)
4. NILSSON, M. P., Studien zur Geschichte des alten Epeiros. (Sid. 1—77.)
5. WALBERG, E., Deux anciens poèmes inédits sur Saint Simon de Crépy, publiés avec une introduction, des notes et deux glossaires. (Sid. 1—93.)
6. HJELMQVIST, F., M. v. Falckenberghs Journal under fälttåget i Skåne 1710, utgifven. (Sid. I—VI, 1—43.)
7. WRANGEL, E., Magnus Stenbock, mannen och minnet. Tal vid Lunds Universitets Stenbocksfest den 28 Februari 1910. (Sid. 1—13.)

Bihang: Lunds Universitets årsberättelse 1909—1910. (Sid. 1—114.)

103165

MAR 5 1912 675

7

MINN

MINN

U

THE RECLUSE

A FOURTEENTH CENTURY VERSION

OF

THE ANCREN RIWLE

EDITED BY

JOEL PÅHLSSON

LUND 1911

PRINTED BY HÅKAN OHLSSON

PREFACE.

The late version of the *Ancren Riwle*, published now for the first time, is found on pp. 371 a—449 a of MS. Pepys 2498 in the library of Magdalene College, Cambridge. It was not until 1902 that the real contents of the volume were discovered and made known by Miss A. C. PAUES of Newnham College, Cambridge, who in that year gave a short account of the MS. in vol. XXX of the *Englische Studien* together with two brief extracts from the 'Recluse' as specimens. In the summer of 1905 I obtained my first introduction to the MS. through her kind assistance when I copied the text of the 'Recluse' and revised it in part. In 1907, 1908 and 1910 I undertook further revisions of my transcript, on the two latter occasions making my corrections on the actual proof-sheets.

In the catalogue of the Pepysian collection in the collector's own handwriting the MS. has been entered as follows: *Wickliffe's Sermon on ye Epistles, Gospels, & Psalms—MSS. 1552¹. 2498.* As mentioned above, a description of the MS. was given by Miss PAUES, *Engl. Stud.* XXX. 344—346², and further in her A four-

¹ 1552 crossed over.

² An account of the contents of the MS. is given there. The various pieces contained in the volume begin and end as follows:

1. MS. p. 1 a—43 a:

begins: Of þe godhede of oure lorde suete jesu crist god
almiȝth*

Oure suete lord Jhesu crist vpe his godhede he was tofore all
creatures.

* *almiȝth*: a small hole in the leaf has effaced the last letter.

teenth century English Biblical Version, Upsala diss., Cambridge 1902; again by W. H. HULME, *The Middle-English Harrowing of*

ends: And þe holy gost hem wissed & tauzte and confermed her Sar-
moun þorouȝ miracles þat jesus dude for hem,,
Here enden þe Gospels anhundreþ and sex. oute nomen þe passioun
of Jesu crist

Do so þat god be þi frende,*

2. p. 45 a—212 b.**

begins: **M**Any Men þere ben þat han wil to heren rede Romaunce &
geste þat is more þan ydelschipp

ends: God sende vs his grace so to despenden his ȝift þat we moten
comen to his blisse Amen,
Of þe holy omelies now j wil blynne:
God bringe vs to þat blisse! þere ioye is euere jnne,

3. p. 212 b—226 b.

begins: Here bigynnen good techinges of wise men wiþ þe
ten hestes afterward. distinctelich expounded,

SAlamon seiþ in alle þi werkes þenke on þe ende & þou schalt
neuere don synne.

ends: god vs þider brynge for his grete merci AMEN.
"Þe comaundementȝ expounded! here enden j ȝou seiȝ,
vnto þe blis of heuene! god vs wisse þe weie,

4. p. 226 b—263 b.

begins: "Þapocalips on englissh! makeþ here gynnyng
After þis synful lyf! god graunt vs good wonyng
SEint Poule seiþ þapostle þat alle þo þat willen priuelich leuen
in Jesu crist

ends: and duellen wiþ hym wiþouten ende Amen, —
Þe Apocalips on englissh! here now makeþ ende,
Vnto þe blis of heuen! god graunte vs grace to wende,

5. p. 263 b—370 a.

begins: Of þe sautere on englissh! here is þe gynnyng.
Wiþ þe latyn bifore! & Gregories expounyng

BEatus vir qui non abiit in consilio impiorum

ends: Þis is þe bileue catholyk þe whiche bot ȝif vche man it bileue
stedfastlich and strongelich he ne may nough be saued. —
Ter quinquagenos cantat dauid ordine psalmos,
Versus bis mille.sex centum.sex canit ille,

* *Here* — *frende*: the letters in this passage, which are ornamented with red strokes, differ from the rest of the MS. in form and size.

** At the top of the page in a hand from the XVIth century (comp. p. X):
Mirror, or glasse to Looke in;

Hell and Gospel of Nicodemus E.E.T.S., Extra Series 100, p. xxxiv—xxxvi. For the sake of convenience I here reproduce

6. p. 371 a—449 a.

begins: **R**Ecti diligunt te, Jn canticis canticorum . sponsa
ad sponsum.

ends: þat god ȝif it be his suete wille haue mercy on hem for his dere
moder loue Amen,

“Þis good book Recluse: here now makeþ ende.

Vn to þe blis of heuen: god graunte vs grace to wende.

7. p. 449 a—459 b.

begins: “Of oure lefdy marie: bigynneþ now here þe pleynt
þat of þe passion of hirson sche telde with hert feynt

Ovre swete lefdy seint marie goddes moder of heuene

ends: þat lyueþ and regneþ wiþ outen ende Amen

þe passioun as oure lefdy seiþ: of Jesu endeþ here,

Jn to þe blisse of heuen: vs bringe it all in fere.

8. p. 459 b—463 b.

Nicodemus Gospell;

begins: **Þ**E gode man & þe noble Prince Nichodemus.

ends: seiþ a Pater noster and an Aue maria,

Of þe vprist of Crist: as Nichodemus gan telle,

Here now make ich ende: god schilde vs all from helle

p. 463 b—464 (prayers).

1. begins: **S**Wete fader of heuene haue merci on me synful wreche
ends: & make me on of þi seruauntȝ ȝif it be þi swete wille Amen,
2. begins: **S**Wete lorde Jesu crist goddes son of heuen J biseche þe in-
wardlich mercy
ends: and sende me grace þe forto loue & serue ouer al þing Amen
3. begins: **S**Wete lorde Jesu crist fader & son & holy gost als wislich
as þou madest al þe werlde of nouȝth.
ends: ygraced lord mercied worschiped and heized mote þou be of
þe grace þat þou me hast ysent and sendest Amen,
4. begins: **L**Efdi seint marie als wis as þou art moder of mercy, & may-
den & wyf
ends: biseche hym þat he wil haue pite and mercy on me .ȝif it be
his swete will Amen,
5. begins: **A**Lle halewen j biseche ȝou for Jesu cristes loue
ends: biseche hym þat he wil haue pite & mercy on me ȝif it be
his wille Amen.

Explicit.

part of their statements and add a few supplementary remarks as to the general character of the MS. and my method of treating the text. In order to give some idea of the appearance of this interesting volume I have appended a photographic reproduction of the upper part of p. 406 of the MS.

Judging from the writing as well as from a note on p. 370 of the volume — given below p. xi — Miss Paues (*op. cit.* p. LVIII) considers the MS. as belonging 'to about the year 1400'. As stated by Hulme, the MS. is a large folio on vellum, consisting of 232 leaves (fol. 22 only a half-sheet) — besides two paper fly-leaves at the commencement and two at the end of the volume — arranged in quires of eight leaves each, as is shown by catch-words, which occur with perfect regularity on every sixteenth page, except at the end of the third and the twenty-third quires, which contain 14 and 11 leaves respectively. The MS. is numbered by pages in a recent handwriting, evidently by Daniel Waterland (Fellow of Magdalene College, 1683—1740); the first leaf of every quire also bears its number in pencil. The size of the page is now $13\frac{4}{16} \times 9\frac{10}{16}$ inches, but in the re-binding the margins of many of the leaves have more or less been cut off. The written matter is in two columns, measuring $11\frac{1}{2} \times 4$ inches each, each column containing 54 lines, and separated by a free space of $\frac{1}{2}$ inch. The pages are ruled and the columns marked off in pale violet ink, in some places very distinct, in others hardly visible. The handwriting, dating apparently from the close of the XIVth century, is clear, fairly large, the same throughout, though with slight variations in the size and form of the letters. The ink is generally a deep black at times shading off into brown. In several places where the parchment is comparatively thin, the ink has run through the leaf. Occasionally the writing is somewhat faint, often it seems, owing to the nature and preparation of the parchment; everywhere, however, it is quite legible. Headings, Latin quotations and now and then English words and phrases are in red ink (indicated in my print by spaced out letters). In the same colour are inserted marginal notes of varying size giving the names of the supposed authors of the quotations.

The MS. is ornamented in the following way:

1. The beginning of each separate work (except the last two) in the volume is marked by large capitals elaborated with great care and taste, varying in size from $2^{13/16} \times 2^{7/16}$ to $1^{1/16} \times 1^{1/16}$ inches (12 to 6 MS.-lines deep). The letter itself is in blue and red with the interior profusely adorned with patterns of leaves and twisted designs in red, or red and violet on a background lined in red. The initials of 'papocalips' p. 226 b. and 'pe sautere' p. 263 b. are, however, altogether different, being delicately traced in black, the former ornamented with heads of a man and a dragon, the latter embellished with a dragon-design. These seem to have been left unfinished, as the paint has never been filled in.

2. Sections and subdivisions of each separate work are marked with smaller initials, which are generally 2—4, very often 3 MS.-lines deep, but in the 'Recluse' and the two texts following their depth is only 2 lines. These initials are in blue with the interior adorned in much the same fashion as the larger ones, and framed in by red strokes (indicated in my print by extra large capitals).

3. Shorter paragraphs are opened by small unornamented initials also in blue, about the height of one line. In the text they act as introductions to Latin quotations. (Indicated by fat letters).

4. Black capitals, or even ordinary small letters at the beginning of words are occasionally ornamented with red strokes (instances of these in the 'Recluse' are noticed in the foot-notes).

The capitals and paragraph-marks (¶), generally in blue or in blue and red alternately ('Techinges of wise men'), have been inserted after the text was written. This is proved by the fact that in case of the rubrics small guide-letters in black or red are still clearly distinguishable in the margin, while the position of a paragraph-mark is indicated by double slanting lines, which may still be traced under the red or blue colour. In the latter part of the 'Techinges of wise men', in 'papocalips' and 'pe sautere', pp. 221—370, the space left for these rubrics has not always been utilized as was originally intended, roughly drawn capitals in black or red, one in violet, probably by a later hand, occupying the place of the more elaborately drawn characters, some-

times even these have not been inserted, leaving blank spaces. In 'pe sautere' a large initial (7—5 lines deep) was intended to be placed at the beginning of the following psalms (numbered according to the MS.): 26, 38, 52, 68, 80, 97, 109¹. The large rubrics, a description of which is given above (p. vii), are sometimes followed by a character of fair size and careful ornamentation.

The catch-words are generally framed in by rough ornamental borders ending in a naïve representation of a man's head.

The corrections which occur: erasures, marks of transposition, deletions and insertions, are all, as far as I can ascertain, the work of the original scribe, though occasionally the ink is somewhat faint. Generally a caret (^) marks the place of an insertion, sometimes, however, the stroke of some long letter, for instance p, answers this purpose.

In addition to the above-mentioned marginal notes (p. vi) and other insertions in the original handwriting, the MS. shows a great many entries, made at later times by various hands and in various shades of ink. Thus the inside of the cover bears the classmark N° 2498. in red ink in Pepys's hand with the number 13 in small black characters a little to the left. On the recto of the first fly-leaf occur the following numbers:

1376. B.

1369 B. 1552.

in comparatively recent handwriting (16—18th century); the two first of these have been crossed out with black, the latter with red ink. The verso of the leaf has the following note by Waterland, given by Hulme, p. xxxv: *These Sermons are not Wickliff's. Neither Matter, nor Style, nor Manner are at all like his: neither was the Author any Wicklevite. Indeed, the Language Seems to be older than Wickliff.* On the recto of the second fly-leaf, which is now loose, occurs a table of contents, also in Waterland's hand and quoted by Hulme, p. xxxv. For the sake of completeness I reproduce it here:

¹ Dominus illuminatio mea, Dixi custodiam vias, Dixi insipiens in corde, Saluum me fac, Exultate Deo, Cantate Domino, Dixit Dominus domine.

The Contents.

1. *The History of the Life of Christ, with a comment there-upon.* p. 1.
 2. *The Mirrour. being a Comment* ^{or Sermons} *upon the Gospels, throughout the year.* p. 45.
 3. *Sayings of wise men.* 212.
 4. *The ten Commandments.* 217.
 5. *A Comment upon the Apocalypse.* 227.
 6. *The Psalter in English. with Gregory's Comment.* 263.
 7. *The Canticle, Confitebor tibi &c.* 361.
 8. *The Song moses.* p. 362.
 9. *The Canticle of Isaiah.* 364.
 10. *The Song of Zachary.* 368.
 11. *The Magnificat* — 368
 12. *The nunc dimittis.* 368.
 13. *The Athanasian Creed.* 369.
 14. *The Canticle upon the Mass.* 371. 373.
- Several Old Rules.* 371 &c.

To the verso of the same leaf is pasted a 'portrait' book-plate of Pepys's — designed by G. Kneller and engraved by R. R. White — with the inscription:

SAM. PEPYS. CAR. ET. IAC. ANGL. REGIB. A. SECRETIS. ADMIRALIAE.

and the motto: MENS CUJUSQUE IS EST QUISQUE, resembling the one noted and reproduced by W. S. HARDY, Book-plates, pp. 216—218. Another 'little plate' with the initials s.p., encircled by anchors and ropes and bearing the above-mentioned inscription, is pasted on to the last page of the volume, of which half of the second column has been left blank. On the first fly-leaf at the end occur the following supplementary notes on the contents:

Priests, their duty and privileges p 103. 104.
Baptism, its ceremonies. 117.
Testament-making p. 122. —
Obedience of wives. 127. *buxom.* —
Sacramental Body and Blood of Xt, p. 168.
Purgatory. p. 213.
Canonical Hours. 376.

*The first part is veri good
 thoughe a worde or two doo varie
 The second is not sound
 smaule truthe dooth carie
 Yet as the one. without the other thow cannot bee
 Else falshod with truthe mixed thow cannot see,*

*To answer the ennemy thow maiste be boulde
 • When theirr owen penne such errowres haue tolde,
 Teare not this book. but kepe it in store
 thow maiest else misse for knoweng of more.*

*The age of this book. by conferring with
 an other cobby, was wretten when
 k henry the .4. had busines agayste
 the welshmen. An° / 1401 /.*

Shorter notes in this hand are often found throughout the volume and when they occur in the text of the 'Recluse', their presence has been indicated at the foot of the page.

The codex is bound in brown leather. On the front-cover is imprinted one of Pepys's smaller book-plates (p. ix), which shows his connection with the Admiralty, while a different plate, including the motto quoted above, acts as ornament to the other cover; the back of the volume is labelled:

WICKLEEF'S
 SERMON'S
 .. : MS : ..
 . . .

There remain only a few words to be said as to my method of treating the text of the MS. As is easily perceived, the scribe worked in a perfectly mechanical manner, and accordingly the results are sometimes most ridiculous. His careless blunders not only in the Latin quotations but even in the English text itself frequently present nonsense to the reader. There was therefore in my opinion only one way open to the editor — that of giving

the text exactly as it stands in the MS., and this seems to me to be clearly the best method to employ in a work of this kind. Consequently my object has been to give an exact reproduction of the MS., retaining even the most palpable errors of the scribe without emendation. The punctuation of the MS. is also adhered to. I have generally expanded the signs of abbreviation (denoting the letters added in *italics*), but when an expansion has seemed extremely uncertain, if not altogether impossible, owing to the corruption of a word or passage, I thought it necessary to keep the mark of contraction as nearly as my typographical resources would allow. In the MS.-readings: jhu, jhc, xps etc. the apparent h, c, x and p are rendered by e, s, ch and r; initial ff by F; 7 I reproduce as &, 7c as &c; the barred t and h are kept.

Frequently letters at the end of a word — in some cases in the middle as well — have tags or tails, which I have carefully noted in my copy. As these, however, often occur in places where they can have no meaning at all, and as moreover I could find no means of indicating them in the text of my edition, they have been altogether disregarded.

I may finally draw attention to the fact that my interpretation of certain symbols may not always seem consistent. It has often been difficult to decide whether certain initial letters are intended for capitals or not, particularly in the case of j, J and w, W. These characters are very much alike in form if used as capitals or as small letters; often my decision has been influenced by the size, in some cases by the context, and I only wish to point out that the type j represents an intermediate form which passes into either the capital or the small letter. The MS. contains different forms of the same character, for instance, there are two types of A, B, N; e, r, s, v, 3 and four of D; partly from typographical reasons they have all in my transcription been rendered uniformly. There is besides, as is usual, a close resemblance, often leading to confusion between c:t, e:o, n:u. The supposed intention of the scribe has in all cases been my guide. Some few doubtful cases I have remarked in the foot-notes. MS.: penañce, temptacioñs etc. I expand: penance, temptaciouns.

In common with the corrections, the erasures have been subjected to a minute examination and I have made a record of them even when they only serve as corrections or emendations of miswritten or in other ways faulty letters. In several places, however, I have not been able to make sure whether there is an actual erasure or merely a flaw in or injury to the parchment¹.

As usual, separate words have very often been run together and, on the other hand, the component parts of one word have been sundered; such irregularities are everywhere retained in this edition. In some cases, however, where a word has been cut in half at the end of a line or when two words have been run together and subsequently separated by a short, often very faint, perpendicular stroke — probably by the original scribe — no notice has been taken.

Whenever a marginal note has been injured by the knife of the binder, the sign ; has marked the place of injury.

* *

*

In conclusion it is my desire to acknowledge with gratitude the kindness of all those who have rendered assistance in the preparation of this edition. I am highly under obligation to the Master and Fellows of Magdalen College for permission to publish the text and for granting easy access to the MS. To the Librarian and Staff of University Library, Cambridge I am greatly indebted for various acts of kindness and courtesy; my thanks are especially due to Mr. A. Rogers for much help and many useful suggestions in the course of my work on the MS. From my former teachers E. A. Kock and E. Ekwall, Professors

¹ I especially draw the attention to a large erasure, noted on p. 194. I have latterly consulted Miss Paues on the question and she writes to me, 'I do not think it is an actual erasure; the place feels rougher to the touch when compared with the rest of the parchment; the scribe may have used the pumice-stone. The colour of the nine lines is also darker than the rest of the page. The vellum in that portion is also thinner, as can be seen by holding up the leaf to the light.'

of the University of Lund, I have on many occasions received valuable hints and criticism. Finally I beg to tender my sincere thanks to Miss Paues who has, ever since she suggested this work to me, followed it with unfailing interest and generously given me encouragement and assistance whenever I have applied to her.

THE EDITOR.

THE RECLUSE

Recti¹ diligunt te, In canticis canticorum.
 sponsa ad sponsum. Est rectum gramaticum².
 rectum geometrioum. rectum thelogium, &
 sunt difference totidem regularum. De recto theo-
 logio sermo nobis est cuius regule due sunt: una 5
 circa cordis direccionem, Altera versatur circa ex-
 teriorem rectificacionem, Recti diligunt te, Lorde³
 seip goddes spouse to her derworpe spouse. þe riȝth louen þe.
 Hij ben riȝth þat lyuen after riȝth reule. Many dyuers reules.⁴
 þere ben. ac two þere ben among alle þat ich wil now speken 10
 of at þis tyme þorouȝ þe grace of god & of his dere moder
 marie. þat on reuleþ þe hert and makeþ it euene wip oute
 knoost and dope of þouȝth inwip and bywraieþ þe. & seip to þe.
 here þou synnest oiper wise ne may it nouȝth ben. þis reule
 is euere inwip þe & reuleþ þe hert as it auȝth to done, Hec 15
 est caritas illa quam describit apostolus de corde
 puro. & consciencia bona. & fide non ficta⁵. / ¶ þis
 reule is⁶ charite of schire hert and clene inwip and trewe byleue,
 Misericordiam tuam scientibus te per fidem non
 fictam. iustam viam id est vite rectitudinem. hijs 20

¹ p. 371 a. At the top of the page in a XVIth century hand, as noted above: *The Canticle vpon the Masse, worth the keping, to answer their wilfull blindnes. & somewhat strainge.*

² *gramaticum*: between *a* and *m* traces of erasure.

³ Capitals and several small letters at the beginning of words on this page slightly ornamented in red.

⁴ The stop in red ink.

⁵ *ficta*: between *i* and *c* (on erasure(?)) traces of erasure.

⁶ *reule is*: on *l* and *s* traces of erasure.

qui recti sunt corde qui omnes voluntates suas dirigunt ad regulam diuine voluntatis. Jsti dicuntur noui atthonomasite. Vnde Psalmista. Benefac domine bonis & rectis corde. Jsti dicuntur vt gloriantur
 5 testimonia. videlicet bone consciencie. Gloriamini omnes recti corde Quos silicet rectificauit regula illa suprema, rectificans omnes. de qua Augustinus dicit. Nichil petendum nisi regula¹ magisterij². & Apostolus³. omnes in eadem regula permanemus.
 10 &c. // ¶ þat oper is al wip outhen & reuleþ þe body þat techep hou men schullen beren hem. wip⁴ outhen howe, eten. dryken. wirchen. liggen. and fasten. bidden & stodien,
 Hec est exercicio corporis que iuxta Apostolum modicum⁵ valet hec est regula recti Mechamiti
 15 quod sub geometrio recto continetur. ¶ þis reule nys nou3th bot forto seruen þat oper. for þat oper is as lefdy of house. and þis reule is as þiften forto seruen hir to wille and forto reulen þe hert wipinne. Now to onelich men & wymmen & to alle oper þat desiren forto seruen god what þat is 3oure reule
 20 3e schulleþ ri3th wel witen. boþe þe jinner & þe vtter for hir sake. as vche man & vche womman may best seruen þe jinner. for alle men & wymmen moten holde o reule wipinne,
 Quantum ad puritatem cordis circa quod versatur tota religio, ¶ þat is. alle men owen to holden on clenness of
 25 hert & on porte: þat is to louen god ouer al þinge. & þine euene cristen as þi seluen. þat is wille hem come to blisse wip þe and⁶ helpe hem bodilich 3if þou may and gostlich. and bidde fast for hem. & teche hem 3if þou canst better þan hij. Ac 3if it be a wicked man oþer a womman of lyf holde þe out of his compaignye bot 3if
 30 it be forto amenden hym. & elles he takeþ synne of hym. as seint Poule seip and setteþ an ensample and seip. ri3th as a gret fat ful of dogh3e takeþ souryng of a lytel gobett: ri3th so doostou of hym. And 3if it be a man þat þou moste lyue by hym and erne þi susten-

¹ *regula*: *ul* touched up in black ink; *l* on erasure.

² *magisterij*: the first *i* over an expuncted *e*.

³ *Apostolus*: *A*, *p*, *o*, *s* touched up in black ink; *o* on erasure.

⁴ *wip*: *w* probably on erasure.

⁵ *modicum*: over *ic* traces of erasure.

⁶ p. 371 b.

aunce of hym: bidde fast for hym þat god amende hym ȝif it be his
 wille . and keepe þine hert clene & schire inwip & wip oute . clene &
 white fram synne . And ȝif þine hert wipnymeþ þe of any synne:
 go & amende it wip schryft . For noping ne makeþ þe hert wronge
 bot synne one . Forto riȝhten hir & maken hir smepe . þat longeþ 5
 to vche ordre & to vche religioun . þe goode & aȝ þe strengþe .
 þis reule nys nouȝth of mannes fyndels . Ac it is of goddes
 hestes . & þerfore it most þe better ben ykept . & wip þe more
 bisynesse . And þerfor it is euere jnwip & reuleþ þe hert and
 seip to þe . here þou synnest it ne may be non opere, 10
 Quantum silicet ad obseruancias corporales, &c,
 ¶ þat is bodilich keepynges after þe vtter reule & þis is
 mannes fyndels . & for nouȝth nys it ymade bot forto seruen þe
 jinner to maken hire to suffren hardeschipes . wakyng . fastyng .
 wirchyng . & oper penaunces to done . Ac many ne may nouȝth 15
 suffren harde als wel as many . And þerfore þis vtter reule mote
 be chaunged after vche mannes manere as he may serue god best .
 For summe bep stronge & summe bep vnstronge of complexioun
 & of body boþe . and mowen paye god ful wel . summe wip lesse
 penaunce þan summe mowen . Summe is clerk oþer clergesse . 20
 and þerfore hij moten þe more wirchen þan þe lewed & siggen .
 Summe ben olde & nouȝth louelich . And summe ben ȝonge & louelich .
 & moten haue þe better warde . & þe better & þe bisilier ben aboute
 forto kepen hem seluen . And forþi schal vchone holde þe vtter reule
 after schriftes rede of gostlich men & wyse . And þe seruauntes þat 25
 knowen þe manere¹ of hem & witen her strengþe . þeiȝ hij schullen
 seruen hem hij mowen þe vtter reule chaungen after wisdom . Ac by
 my red noman schal make none avow to do noping bot do als wel
 as he may . For ȝif he make avow and breke it: he synnes dedlich .
 And þerfore do þat he may as he hadde made avow . And þeiȝ 30
 he ne do it nouȝth . he ne synnes nouȝth dedlich Bot ȝif he wil
 make Professioun to lyue onelich lyf . to þre þinges he moste
 make auow . To done obedience to his bisshope . And to chastite .
 And to helde þe stede stille þere his bisschop hym doþe þat he
 ne schal neuere þenne bot for nede one, ² For who so bihotē 35
 god a þing . he it wil asken as biheste . And ȝif it be nouȝth

¹ *manere*: under the *n* an accidental curl.

² p. 372 a.

bihoten: hij mowen do at her lykyng of mete. & drynk. &
 werynge. bedes bidden so many as hym lyst. oīper on þis wyse.
 þise ben alle in free wille. Ac charite þat is loue and lowenesse.
 lete litel of oure seluen, trewelich helden þe ten hestes. schrift
 5 & penaunce. þis is þe moste penaunce þat man may do. forsake
 synne. For þere ben many þat done penaunce þat ne forsaken
 nouȝth her synne. Ac þat no stondeþ in no stede forto haue any
 mede in þe blis of heuene. Do penaunce and oīper goode werkes.
 þat god hap comaunded boþe in þe olde lawȝe & in þe newe.
 10 And þerfore vche man it mote holden for þise reulen þe hert.
 And of her reulyng is almost al¹ þat j wil wryte. Bot in þe
 formest of þis boke & in þe last endyng. In þe first deel ichil
 wryte ȝoure seruise to onelich men & wymmen & to alle þat it
 wil vsen and may goode it is. ȝif any man askep of what ordre
 15 ȝe ben as many foles willen? Ansuereþ on þis manere & seiþ
 þat ȝe ben of seint james ordre þat for his holynesse¹ was cleped
 goddes broþer. And þan askep hym of what ordre he is. & where
 he fyndeþ² ordre in holy wrytt & riȝth Religioun. Ac seint jame
 seiþ and makeþ ofte þis ensauple. þe³ gnatte foloweþ þe flesche.
 20 þat is⁴ to saye⁴. Many maken mychel strengþe þere leste is seint
 jame seiþ, *Religio munda & immaculata apud deum*
patrem hec est: Visitare Pupillos & viduas in tribu-
lacione, ¶ þis is. riȝth religioun & wipoute weimne is þat. þat
 can helpen faderles children & widewen. Hij ben faderles childer
 25 þat han forlorne þe fader of heuene for synne And hij ben
 widewen þat hane forlorne her spouse Jesu crist þorouȝ dedlich
 synne. Also þan he þat can fede þise wiþ holy lore¹ and þorou
 holy techyng bryng hem⁵ aȝein to her fader and to her⁶
 spouse. þis⁴ is þe heiȝest Religioun þat is. And þus descryueþ
 30 seint jame Ordre and riȝth Religioun. And þe laste deel to onelich
 men & wymmen. & to alle opere þat willeþ kepen hem clene out
 of synne & fram þe werlde For seint Austyn seiþ A gaderyng

¹ *al, holynesse, lore*: traces of erasure on *l*.

² *fyndeþ*: *e* indistinct; the letters squeezed together, the word being the last in the line.

³ After *þe*: *gnat* crossed out and expuncted.

⁴ *is, saye, þis*: on *s* traces of erasure.

⁵ *hem*: on *h* traces of erasure.

⁶ *her*: traces of erasure on *e*.

of wicked folk þat he clepþ þe werlde. þat god¹ biddeþ vs forsake. Ac nouȝth þe goodes of þe werlde. For none ne may wel lyuen and seruen god bot ȝif hij han her sustenaunce And better is to ernen it þan to bidden it. bot ȝif² were a Prechoure & preched goddes woord fram toun to toun so þat² ne myȝth 5 nouȝth for stody ernen it And ȝutt Peter & Poule erneden her mete wip her hondes and preched fram cite to cite. For Poule seiþ. þat he ne ete neuere mannes mete bot ȝif it were his vnþonkes. Ac J nott ȝif þere be any man þat wil haue heiȝer lyf in þe³ blisse of heuene þan hij han. þan it is slik he take an 10 heiȝer lyf in þe blisse of heue þan hij han had. Ac euer be vche man þat he ne bigile nouȝth seluen as he may ful liȝthlich forto desire so holy lyf. Ac biseeke he god þat he sette hym þere þat it is best for hym. & kepe hym þan from meridiane þe deuel þat wil schewe hym to hym as a goode Aungel. & so bigileþ he 15 many. And Poule clepþ hym Aungel of liȝth. þere ben two manere of wymmen þat ben trewe prelates and prechoures. þise two hane þe heiȝest dale in heuene. And ȝef he be proude. coueitouse oīper lecherous and loseniour. als longe as he vseþ any of þise synnes. he is a fals prophete and heretike and 20 ypocrite. & on of antecristes prophetes and his prechoure seint John þe ewangelist it seiþ in þe Apocalips. And þerfor vche man þat wil queme god kepe hym from swich þat oīper dale is to alle men þat kepeþ hem hem clene out of synne & þus seint jame distinkteþ ordre noīper white ne blak Ac ofte he seiþ in þis 25 booke þe gnat sweloweþ þe flee. Poule þe first onelich man. nouȝth Poule þe Apostle. Aresine. Makeryne. Sare. Sincletice and many oīper wip her grete matten þat hij layen jnne & hard hayren. neren nouȝth þise of goode ordre. Many wenen þat þe ordre sitteþ in þe couel oīper in þe kirtel. nay it nys nouȝth so. Ac 30 hij mowen boþe wel weren And goddes spouse sitteþ by hym seluen and syngeþ, *Nigra sum set formosa*, / ¶ Jch am blak and fair. Foul wip outhen & vnworþi to þe werlde. briȝth & schene wipinne. And þus ansuereþ to þe askers and seiþ þat ȝe ben blake þorouȝ þe grace of god & of seint James ordre þat he wrott last. 35

¹ MS.: *godde* with *de* expuncted.

² Between *ȝif* and *were* a word consisting of two or three letters erased. Similarly between *þat* and *ne*, l. 5.

³ p. 372 b.

- Inmaculatum se custodire ab hoc seculo, // ¶ þat
 is he þat kepeþ hym clene & vnwemmed fram þe filþe of þis
 werlde þat is riȝth ordre Ac þere many ben to gedre & ben cloped
 in o cloping in tokne þat hij schulden be of on wiȝt & on loue .
 5 & vche wil as oper wil¹ And þus it is in couent. Looke now þat
 hij ne leiȝe nouȝth And ȝif þat hij ne beþ nouȝth so . it nys bot
 treccherie & gyle, Hem were better to kepen swyne oīper² gees .
 Michee þe prophete askep what is ordre and ansuereþ hym self
 þerto & seiþ þus,
 10 Indicabo tibi o homo quid sit bonum . & quid deus
 requireret a te vtique facere iudicium & iusticiam
 & solícite ambulare cum domino deo tuo, // ¶ Jchil seiþ
 þe he seiþ what god askep of þee man do wele & deme þat euere
 þi seluen be þe werst . & folowȝe god in loue & in drede . And
 15 þere þis is . þere is riȝth ordre & riȝth religioun & elles it nys non
 ordre³ ne no Religioun seint matheu seiþ .
 Ve⁴ vobis Scribe . Pharisei . Ypocrite . qui mundatis
 quod deforis est calicis & par aspidis . jntus autem
 pleni omni spurcicia similes sepulchris dealbatis,
 20 ¶ Seint matheu seiþ in þe godspel . Acursed be ȝe ypocrites
 þat maken fair wipouten and ben þornes wipinne . for ȝe ben liche
 þe beriels þat is whited wip outen and roten þing wipinne . Al
 þat euere goode religious doþe oīper wereþ it is goode for it is
 bot a stole to tymber wip þe jnnere reule þat reuleþ þe hert .⁵
 25 Now ich to deele þis booke on . viij . distyncciouns þat ich
 clepe parties . and vchone spekeþ by hym self of sunderlich
 þinges . & vchone falleþ after oper . & þe latter ytied euere to þe
 first þe first deel spekeþ of ȝoure seruise . þat oper is hou ȝe
 schull wip fyue wittes witen wel ȝoure hert⁶ þat ordre & riȝth
 30 Religioun & soule lyf liþe jnne . And in þise parties beþ chapters
 fyue after þe fyue wittes þat witeþ þe hert as wakemen þat ben

¹ *wil*: *w* probably on erasure.

² *oīper* on erasure.

³ p. 373 a. At the top of the page in the above-mentioned XVith century hand: *An olde supersticius rule which requireth wisely too be readd, of the Masse . & purgatorie .*

⁴ In the margin: *Matheus*.

⁵ In the XVith century hand: *Weray trim, to qualifye a Papist*.

⁶ *hert*: *e* and *r* separated by erasure.

trewe. þe þridde deel is of al manere filpes. And þe fierþe deel of fleschlich fondynges and gostlich boþe and confort azeins hem & salue. þe fift deel is of schrift. þe sexte of Penaunce. þe seuenþe of schire hert whi men owen to loue god & hou. þe eiztþe deel is al of þe vtter reule. hou eten. hou drynken. and 5 þat falleþ þerto. & what þinges 3e mowen vnderfonge & helden & haue. þere after of cloþes & of 3oure werkes. as schauynge. polling and bloode letynge,

Amorowe whan 3e ariseþ. blisseþ 3ou & seiþ. *In nomine patris & filij & spiritus sancti Amen*, And bigynneþ onon. *Veni creator spiritus*, wip þe versett. & þe orisoun wip vp heueande honden & eizen toward þe heuen. bow3eand on knewes. þere after als 3e di3tte 3ou seiþ alway. *Domine jesu christe fili dei viui miserere nobis qui de virgine dignatus es nasci miserere nobis*, // ¶ And seiþ þise woordes al way til þat 3e 15 ben di3th¹. & haueþ þise wordes mychel in vse wheþer 3e gon or 3e sitten. als often as 3e may þenchen þere vpon. And whan 3e ben al di3th. springeþ on 3ou haly water 3if 3e it haue And þencheþ on goddes flesche and his derworþi bloode whan 3e comen toforne an autere and siggeþ þise gretynge, & 3if 3e haue none autere makeþ an autere of 3oure hert as god biddeþ makeþ myne² 20 autere of erþe,

Aue principium nostre creacionis.

Aue precium nostre redempcionis.

Aue viaticum nostre peregrinacionis.

Aue premium nostre expectacionis. 25

Aue gaudium nostre glorificacionis.

Tu³ esto nostrum gaudium qui es futurus premium.

sit nostra in te gloria per cuncta semper secula.

*Amen. Mane nobiscum domine noctem obscuram re- moue omne delictum ablue.*⁴ *p̃iam medelam tribue.* 30

Gloria tibi domine qui natus es de virgine cum patre & sancto spiritu in sempiterna secula Amen,

¶ And also seiþ þise atte leuacioun of þe messe. & also after

¹ *di3th*: 3 by correction.

² *myne*: *n* by correction.

³ The column divided in two with the passage: *Tu esto* — *no* (in *nobiscum*, l. 29) standing to the right of the lines beginning with *Aue*.

⁴ p. 373 b.

3oure Confiteor. whan 3e ben yhouseled. And after falleþ on
knewes bifore þe hei3e roode wip þise gretynge in monyinge of
þe fyue woundes þat he suffred for 3ou.

Adoramus te domine & benedicimus tibi quia per
5 *sanctam crucem tuam redemisti mundum.* Tuam
crucem adoramus. qui passus es pro nobis. Salve
crux sancta. O crux lignum, // ¶ And wip þise woordes
betep 3oure breest, Et quod non valet vis humana sit in
tuo nomine, And who so ne cunne þe fyue! seie þe first
10 *Adoramus.* til he cunne þe oper fyue. fyue sipes kneleande. &
blisse 3ou wip vchone of þise gretynge. & wip þise woordes.
Miserere nostri qui passus es pro nobis, betep 3oure
breest & kyssep þe erþe & croyce it wip 3oure pombe. And þere
after greteþ oure lefdy wip fyue Avees. And after to alle
15 *Halewen.* And þo halewen þat 3e han most¹ sett 3oure hert vpon.
vnto þe auter þe raper 3if it is yhalewed. And þere after onon
ri3th siggeþ oure lefdy matyns on þis wise. 3if it is werkeday
falleþ to þe erþe. And 3if it is haly day bowep sundel downward
wip þe. *Pater noster.* & þe. *credo.* and þe. *Aue maria.*
20 And þan hastilich ri3ttep 3ou vp ward att. *Domine labia mea*
Aperies, And makeþ on² 3oure moup a croice wip þe pombe. &
att. *Deus in adiutorium,* a large croice wip þe pombe & wip
two fyngers from þe forhede doun to þe breest. And falleþ to
þe erþe 3if it is werkeday wip. *Gloria patri,* & 3if it is
25 haliday bowep dounward. & þus dope at vche. *Gloria patri.*
and at þe gynnyng of þe. *Venite,* & att. *Venite adoremus.*
& att *Aue maria,* & whare 3e hereþ her name knelep or loutep.
and att. *Jesu.* also. & att vche. *Pater noster,* þat falleþ to þe
houres & euerych tyde. and atte last vers of euerylch psalme &
30 of euerylch ympne wip outhen o psalme. *Benedicite,* . At alle þise
3if it is haly day bow3ep. adounward & 3if it is werkeday falleþ
to þe erþe & at euerylch tyde att. *Deus in adiutorium,* makeþ
a croice as j. haue seide. & wip. *memento,* falleþ euere adoune.
& wip þise woordes. *Nascendo formam sumpseris.* & kyssep
35 þe erþe. and also in *Te deum laudamus.* att. *non abhor-*
ruisti virginis vterum. and in þe messe crede. at. *ex maria*

¹ *most:* o very indistinct, possibly *e.*

² *makeþ on* written closely together.

virgine .and att. *homo factus est*, kisseþ þe erþe and
 seiþ ȝoure tydes sunderlich as forþ as ȝe may .Jn his tyme .
 matyns by niȝth in wynter .Jn somer in þe daweynge, þe wynter
 bigynneþ at holy roode tyde in heruest and lasteþ vnto ester .
 Pryme in wynter erlich .Jn somer by forþe mornes and . Pre- 5
 ciosa .þere after .Ȝif ȝe haue nede to speken ȝe may siggen it
 biforne onon after matyns ȝif it so nedep & elles nouȝth, ¹ Onon
 after mete whan ȝe hane slepte ² while þe Somer lasteþ & in
 wynter also seiþ þe tyde of None at þe nynþe houre . And euere
 att o psalme sitteþ & att anoper stondeþ ȝif ȝe ben in eise þerto 10
 forto done it whan ȝe eten twies . & euere wiþ . Gloria patri .
 Ariseþ oiper kneleþ & att euerych tyde seiþ a . Pater noster .
 atte gynnyng and an . Aue . and att þre tydes seiþ ȝoure . Crede ,
 Att Matyns . Att Pryme . & att complyn . with þe . Pater ³ noster .
 And after . Preciosa . holdeþ silence ȝif ȝe may . ne spekep bot 15
 to god oiper of hym to hem ⁴ þat hane wille to heren it . & of
 his moder marie . saieþ ȝoure Placebo tofore complyn And
 Dirige after wiþ þre lessons . & ȝif ȝe ben on eyse seiþ alle
 nyne ⁵ . And namelich ȝif it be haly day & feste of ix lessons .
 Vche niȝth for alle cristene soules and for ȝoure frendes soules . 20
 & þere ȝe schulden seie Gloria patri . ȝe schullen seie . Re-
 quiem eternam &c, Att . Placebo . sitteþ . att . Magnificat .
 stondeþ . & atte Dirige ⁶ , sitteþ bott atte Lessons & Miserere
 mei deus . & fram . Deus misereatur ⁷ nostri stondeþ al
 out . & att . Benedictus . & atte Orisouns . on niȝth oiper in þe 25
 mornynge after þe suffrages seiþ þe commendacioun ⁸ , sitt-
 ande . kneleande . oiper stoondande þe Orisouns , þe seuen
 psalmes seiþ kneleande oiper stondende wiþ þe Letany , att
 vndertyde . oiper whan þe preestes done parisch messe & þe
 fiftene psalmes ȝif ȝe willeþ oiper whan ȝe comeþ in to chirche 30
 as oure lefdy dude . þere were fyftene Greces in þe comynge in
 to þe Temple . & att vchone sche seide a psalme at hire comynge

¹ p. 374 a.

² *slepte*: over the *p* a comma-like mark.

³ *Pater*: *P* on erasure.

⁴ *to hem* inserted above the line.

⁵ *nyne* on erasure(?).

⁶ *Dirige*: on *D* traces of erasure.

⁷ *misereatur*: *sereatur* on erasure.

⁸ *commendacioun*: *comme* possibly on erasure.

in to þe Temple. þan seip þem on þis wise. þe first fyue for
 3oure seluen. þe oper fyue for holy chirche þat is for alle cristen
 men. And þe þridde fyue. for alle þe soules þat ben in Purgatorie.
 þe first fyue wip. *Gloria patri. Kyrie eleyson. christe*
 5 *eleyson. Kyrie eleyson. Pater noster. Saluos fac*
seruos tuos & ancillas tuas &c. oracio. Deus cui
proprium est misereri semper & parcere &c. þat oper
 fyue wip. *kyrie elcyson. christe eleyson. kyrie eleyson.*
Pater. Aue. Domine fiat pax in virtute tua. oracio
 10 *Ecclesie tue quesumus domine preces placatus ad-*
mitte, &c þe þridde fyue. wip *Requiem eternam. Kirie*
eleyson christe eleyson. Kyrie eleyson. A porta in-
feri. Erue domine animas eorum. oracio. Fidelium
deus omnium conditor. &c. Alle Religiouse auȝten to ben
 15 in bedes in þat vche tyme þat jesus crist suffred pyne for vs,
 on¹ þis wise 3e may 3if 3e wil sigge 3oure pater *nostres* Al
 miȝtty god fader & son & holy gost as 3e ben þre Persones in o
 god and as 3e ben of miȝth. of wisdom. & of loue. & þat miȝth
 in holy wrytt is turned to þe fader. & wisdom to þe son. & loue
 20 to þe holy gost 3iue me o reule² in þise þre þinges. myȝth forto
 serue þe. wisdom forto knowe þe. loue & wille forto doute þe.
 myȝth þat ich may do. wisdom þat ich cunne do. loue þat jch
 wil do al þat þe leuest is. as þou art floure of al goodenesse.
 And also wisse as þere nys no godenesse wane þere þise þre ben.
 25 myȝth. wisdom. & looue. yfestned to gedres. þat þo 3eete in me
 þe holy Trinite. þre. *Pater nostres.* and þre. *Auees. Versi-*
culus. Benedicamus patrem & filium cum sancto spi-
ritu. &c. oracio. Omnipotens sempiterne deus qui
dedisti nobis famulis tuis,
 30 *Ihesu crist þine ore for myne synnes þou hongedest on roode:*
for þo ilch fyue woundes þat þou on erþe bleddest hele my blody
soule þat ich am wip ywounded þorouȝ myne fyue wittes in þe
worschipp of þine fyue woundes. & þat it mote so be fyue
Pater³ nostres. & fyue Auees³. Omnis terra adoret

¹ *on*: between *o* (on erasure(?)) and *n* a blank, large enough for about two letters, which are possibly erased.

² p. 374 b.

³ *Pat, Auees* on erasure.

te deus . & c . *oracio* . *Deus qui sanctam crucem ascen-*
disti .

For þe seuene giftes of þe holy gost þat vchon mote hebben .
and for þe seuen tydes þat men reden & syngen in holy chirche
þat ich mote in hem slepen or waken . And for þe seue boonen 5
in þe Pater noster aȝein þe seuen dedlich synnes þat þou witie
me wip þem and wip aȝ her braunches . And ȝiue me þe seuen
heienesses þat þou haste bihoten þine chosen in þe blisse of
heuene . seuen . Pater nostres . & seuen . Auees . *Emitte spi-*
ritum tuum & creabuntur . & c . *oracio* . *Deus cui omne* 10
cor patet . & c . *oracio* . *Ecclesie tue quesumus domine*
& c . *oracio* . *Exaudi quesumus domine supplicum pre-*
ces . & c .

For þe ten hestes þat ich haue broken summe oiper alle . and
vntreulich tipped in bote . of þat ilche breche forto sauȝtten wip 15
þee derworpi lorde , ten pater nosters . & ten auees . *versi-*
culus . *Ego dixi domine miserere mei* & c . *oracio* .
Deus cui proprium est misereri . & c ,

In þe worschipp of þee lorde & of þi moder marie and Peter &
Poule . & alle þine Apostles þat . J . mote oueral folowe her lore . 20
& þorouȝ her praier haue þe twelue bouȝes þat blosmen of charite
as seint Poule writen derworpe lorde . twelue . Pater nostres . &
twelue . Auees . *Annunciauerunt opera dei* & c . *oracio* .
Exaudi nos deus noster apostolorum & c .

Lorde in þe worschipp of þee & of þi moder marie & alle þine 25
Halewen fyue . Pater nostres . & fyue . Aues . *Letamini in*
domino & c . *oracio* . *Omnium sanctorum intercesso-*
rum . & c ,

For alle þe men & wymmen þat me any harme han done oiper seide .
oiper wolde . lorde ȝif it be þi suete wille forȝiue it hem . And for 30
alle þat me any goode han done . oiper seide . oiper wolde suete
lorde helpe hem ȝif it is þi wille . And for aȝ þat wirchen þe seuen
werkes of mercy . *Ad te leuauit* . *Kyrie eleyson* . *Christe*
eleyson . *Kyrie eleyson* . seue pater nostres . & seuen Auees .
Dispersit dedit pauperibus , *Retribuere dignare* , 35

For alle þat ben seek & sory & for alle þat ben in prisoun in
cristendom & in hepenesse of ¹ cristen folk . & for alle þat ben

¹ p. 375 a. At the top of the page in the XVIth century hand:
Supersticion .

in stronge temptacioun. & for alle pat ben in goode lyf pat god helde hem pere jnne. & þo pat ben in oper god amende hem 3if it his wilþ be. fyue. *pater nostres*. & fyue. *Auees*. *Leuaui oculos meos*. *kyrie eleyson* *christe eleyson*. *kyrie eleyson*. *Conuertere domine vsquequo*. *Pretende domine misericordiam*,

For alle þe soules pat ben forþ faren in þe bileue of þe foure godspellers pat holden vp al cristendom. & in þe heizenesse of þe nyne woordes pat men clepen þe nyne ordres of aungels. nyne. *Pater nostres*. and. ix. *Auees*. *De profundis clamaui*. *Kyrie eleyson*. *christe eleyson*. *kyrie eleyson*. *pater noster*. *Requiem eternam*. *Fidelium deus omnium conditor*,

Atte messe whan þe preest heueþ vp goddes flesch and his bloode siggeþ þis *Aue salus mundi*. *verbum patris*. *hostia vera*. *viua caro*. *deitas integra*. *verus homo*. and þan falleþ adoune wiþ þise gretynge. *Aue principium nostre creacionis*. *Tu esto nostrum gaudium*, *Mane nobiscum domine*. *Gloria tibi domine*. *Siquis est locus est in me quo veniat in me deus meus*. *quo veniat deus aut maneat in me deus qui fecit celum & terram*. *Jta ne domine est quicquam in me quod capiat te*. *quis michi dabit vt venias in cor meum & inebries illud*. *vt bonum vinum amplector te quid michi es*. *miserere*. *misere*. *Miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam*, al out þe psalme & atte ende. *Gloria patri*. *christe audi nos*. *twies*. *pater noster*. *Credo*. *carnis resurreccionem*. *Saluum fac populum tuum domine*. *doce me facere voluntatem tuam*. *Domine exaudi oracionem meam*. *Et clamor meus ad te veniat*,

Concede quesumus omnipotens deus vt quem enigmatice & sub aliena specie concernimus quo sacramentaliter cibamur in terris facie & faciem eum videamus eo securi est veraciter & realiter frui mereamur in celis. *per eundem dominum nostrum*. &c.

// ¶ After þe messe kysseþ þe erpe. forþetep al þe werlde & bep out of 3oure seluen pere is sprinkelynge of loue. pere biclyppeþ 3oure lemman in to 3oure breestes boure pat is li3th of heuene

and holdeþ hym fast¹ forto þat ȝe haue geten of hym al þat ȝe willen;

Aboute midday who so may þencheþ þan on goddes roode . as mychel as he mest may . oþer can . & on his pyne . & his passioun . and bigynneþ þo ilch fyue gretyngeþ þat ben wryten toforne . & 5 also kneleþ to vchone and blisseþ ȝou as it seiþ . & betep ȝoure breest and makeþ a wiselich boone,

Adoramus te christe & benedicimus tibi Tuam crucem adoramus . Salue crux sancta . O crux lignum . & ariseþ þan & bigynneþ þe Anteme . Salua nos christe per 10 virtutem . wip þe token . & siggeþ stondynge þis psalme . Jubilate . wip . Gloria patri . & þan þe anteme euer þus . Salua nos² christe . and blisseþ ȝou wip . qui saluasti petrum in mari miserere nobis . and betep ȝoure breest . & þan falleþ doun & siggeþ . christe audi nos . Jesu christe audi nos . 15 kyrie eleyson . christe eleyson .³ Kyrie eleyson . pater noster . & ne nos . Protector noster aspice . & respice⁴ deus faciem christi tui . Deus qui sanctam crucem ascendisti . And eft bigynneþ . Adoramus . as ȝe dude bifore þe psalme . and þe orisoun & þe anteme . and þus seiþ þise fyue 20 psalmes . Jubilate . Ad te leuauit . Qui confidunt . Domine non est exaltatum . Laudate dominum . in sanctis eius . In vchone of þise psalmes ben fyue verses . þe orisouns . Deus qui sanctam crucem . Adesto domine deus qui pro nobis . Deus qui vnigeniti . Juste iudex . wip . O 25 beata trinitas . And who so ne cunne þise fyue . so seiþ he euere on til he cunne þe oper . & ȝif hem þenche to longe . so leten hij þe psalmes . and þus ȝe mowen saien ȝoure auces ȝif ȝe willen . Lefdy seint Marie for þat ilch mychel blisse þat þou haddest inwip þe in þat ilch tyme þat Jesus crist goddes son took flesh 30 & bloode in þe & of þe after þe aungels gretynge vnderfonge þise gretyngeþ of me wip þat ilch . Aue . & make me to telle litel of my selue . & of vche blisse outewip . and enfourme me inwip and erne me þe blisse of heuene als wisse as in þilk flessche þat he took of þe nas neuer no synne ne in þine as ich leue clense 35

¹ *fast* inserted above the line.

² *Salua nos* on erasure.

³ p. 375 b.

⁴ After *respice* a small hole in MS.

my soule of fleschlich synnes & bygynne þe . Aue . to . *dominus tecum* . in stede of Anteme . & after þe psalme al out . Magnificat . fyue sipes 3if þat 3e wil seip . & after vchone an . aue . þe anteme . Spiritus sanctus superueniet in te . Aue maria . gra-
 5 ciam¹ tuam quesumus domine mentibus nostris infunde . &c,

Lefdy seint mary for þat ilch mychel blisse þat þou haddest whan þou sei3 þi blisful son borne of þi clene body to maken hele wip þine holy maydenhede & moderhede . halewe me þat am þorou3
 10 wiþ broken & þorou3 dede . & 3iue me grace in heuene to see þi blisful lore and þi maiden² worschipp . 3if it be þi swete sones wille . to make me worþi to be blissed in her felawrede Aue maria . Ad *dominum cum tribularer* . Aue regina *celorum* aue *domina angelorum* . Egredietur virga de
 15 radice jesse . Deus qui virginalem aulam ,

Lefdy seint marie for þat ilch mychel blisse þat þou haddest þo þou sei3 þi derworþe son³ after his dep arisen to blisful lyf . his body bri3tter þan þe sunne . leene me to day wip hym arisen . bodilch dy3en gostlich lyuen in þi felauschipp on ende forto ben
 20 in blisse wip hym in heuene . for þat ilch mychel blisse þat þou haddest leuedy of his blisful arysynge . after my sorou3es þat ich am jnne lede me to blisse . Aue maria . Retribue seruo tuo . and fyue Auees , al out . Gaude dei genitrix virgo immaculata . Ecce virgo concipiet & pariet filium . &
 25 vocabitur nomen eius emanuel . Deus qui de beate marie virginis vtero ,

Lefdy seint marie for þat ilch mychel blisse þat þou haddest þo þou sei3 þi blisful son þat þe jewes prusschen⁴ and duden to depe . & wenden haue wrou3th wip⁵ hym as wip anoper man
 30 wip outen hope of vp arisyngge sei3 hym wurpilich & semelich stei3e⁶ vp to þe blisse of heuene on holy þursday! 3iue me grace

¹ *graciam* : *g* smaller than the other letters in the line; between this and the following *r* a blank seems to have been left, possibly for the purpose of changing the *g* into a capital.

² *maidenes* : the last *e* inserted above the line.

³ After *son* a small hole in MS.

⁴ On different lines: *pruss/schen*.

⁵ p. 376 a.

⁶ After *stei3e* the hole, noted above, p. 13,17.

to werpe wip hym¹ al þe werlde vnder foote & steiþe wip hym
 heizelich whan j dyþe gostlich on domesday bodilich to þe heuene
 riche blisse, Aue maria. Jn conuertendo .fyue Aues .
 Gaude virgo gaude dei. Ecce concipies in vtero &
 paries filium & vocabis nomen eius iesum, Deus qui 5
 salutis eterne,

Lefdy seint mary for þat ilch mychel blis þat fulfild al þe werlde
 of blis & vnderfenge þe in his vnmete blis & wip hise blisful
 armes sett þe in þi throne & quenes croune vpon þine heued
 brijtter þan þe sunne. heuenlich quene vnderfonge þise gretynge 10
 of me here on erþe. þat j may blisfullich grete þe in heuene .
 Aue maria. Ad te leuauī, fyue Auees. And here seiþ forþe
 þoure Auees an hundreþ oīper fyfty. oīper þries fyfty, Alma
 redemptoris mater. Ecce ancilla domini. O sancta
 virgo virginum, oīper. O maria pijssima, ȝif ȝe wil ȝe may 15
 saie vche psalme fyue sīpes. for þe psalmes bep nempned after
 oure leuedies name after þe fyue lettres who so nymeth ȝeme. and
 alle þise fyue orisouns after hire heizest blisses. & so it erneth by
 fyue And telle þe Antemes and þou schalt fynde in hem fyue
 gretynge ȝif ȝe willeþ seggen hem doþe write hem. And vche 20
 man sigge as hym bereþ on hert best: for þe more þat a man
 dooþe² þe more grace god hym ȝiueþ. Ac looke euere þat noman
 ydel be Ac wirche oīper bidde. Ac looke þat he do euer sumwhatt
 þat god may oft awaken. þe houres of þe holy gost ȝif ȝe willeþ
 siggen hem siggeþ vche tyde of hem bifore oure leuedies tyde. 25
 þoure graces siggeþ stondynge bifore mete. & after as ȝe owe. and
 wip þe. Miserere. god toforne þoure autere and whan ȝe drynken
 blisseþ it. & seiþ þus. Benedicite dominus. Potum nostrum
 filius dei benedicat. Jn nomine patris & filij & spi-
 ritus sancti Amen, And blisseþ þou afterward wip Adiuto- 30
 rium nostrum in nomine domini. Qui fecit celum &
 terram. Sit nomen domini benedictum. Ex hoc nunc
 & vsque in seculum,
 whan³ ȝe go to⁴ bedd aniȝth oīper in þe euenynge falleþ on

¹ Between *hym* and *al*: *m* crossed over and expuncted.

² *dooþe*: probably so; however, the third character looks like an *e*.

³ *whan*: *w* faintly written and a blank left, evidently for entering an initial.

⁴ *to*: only the upper half of *o* visible, the hole noted above, p. 14, 17, reappearing here.

knees and pencheþ what 3e hane þat day done and trespassed
 a3eins oure lorde & criep hym 3erne mercy and for3iuenesse . & 3if
 3e hane any goode dede done . þonkep hym of his 3ifte . for
 wip ouden hym 3e may nopþing wel done ne þenchen . & siggeþ
 5 Miserere mei deus . kyrie eleyson . christe eleyson .
 kyrie eleyson . Pater noster . Credo . carnis resurec-
 tionem . Saluos fac seruos tuos & Ancillas tuas .
 Deus cui proprium est &c . stondynge seip þis . Visita
 domine habitationem istam . And after wip þre croices in
 10 þe forhede wip þe þombe . christus vincit . christus regnat .
 christus imperat . and þan wip a large croice as att . Deus
 in adiutorium . wip þis clause , Ecce crucem domini fugite
 partes aduerse vicit leo de tribu¹ juda . radix dauid
 Alleluya , And þan foure crosses wip þise foure clauses , crux
 15 fugiat omne malignum . Crux est reparacio rerum .
 Per crucis hoc signum fugiat procul omne malignum .
 Et per jdem signum saluetur quodque benignum , And
 after þat . In nomine patris & filij , &c , on 3oure self & on
 3oure bedde . & as forþ as 3e may ne do 3e nou3th bot sleepe ,
 20 Hij þat ne cunnen nou3th her matyns siggeþ hij her pater
 noster . pritty² for matyns and pritty . Auees , And after vchone .
 Gloria patri . 3if hij cunne . & an orisoun who so can . con-
 cede nos . oþer . Deus cui proprium . Benedicamus do-
 mino . Deo gracias . & anime omnium fidelium defunc-
 25 torum , At þe endynge of vche tyde þat 3e saie or what 3e seie
 lateþ euere þat be þe laste woorde & . Benedicite dominus .
 Deus det viuis gratiam . defunctis veniam & requiem ,
 &c . At euensong seip twenty . att vche tyde fyftene . & att matyns
 seip . Domine labia mea aperies . Deus in adiutorium .
 30 And at vche tyde . Deus in adiutorium . Att complyn . con-
 uerte nos , byfore . Deus in adiutorium . as me dope at þe
 seruise of oure lefdy . In stede of þe seuene psalmes . pritty pater
 nostres . and . Auees . In stede of þe fyftene psalmes . fyftene .
 pater nostres . and . Auees . and euere . Gloria patri . atte
 35 nende . Atte commendacioun pritty . pater nostres . and . Auees ,
 Atte . placebo . ten . atte . Dirige . twenti . pater nostres . &

¹ p. 376 b.

² pater noster *pri* (in *pritty*) on erasure.

Auees // Who so is seek lete of half . & ȝif he is riȝth seek lete
of al . and take ¹ his sekenesse in ² polemodenesse . & gladlich .
And also heriep þat holy chirche redeþ and syngeþ in vche tyme
as it owe to ben yseide . And lokep þat ȝoure þouȝttes ne be
nouȝth flyttande . þan ȝif ȝe for ȝemeleshede forgluffeþ wordes ³
oīþer mysnymen verses . lenen ȝou doune to þe erþe wiþ þe honde .
And for mysnymynge scheweþ oft in schrift ȝoure ȝemeleshede .
þis is now þe first dale of þis booke,

VChe man fonde to keepe þe tydes . Midniȝth þe morn-
ynge . Pryme . Vnderne . midday , None . Euen- ¹⁰
songe . and complyn , Att Midniȝth : þencheþ ⁴ & haueþ in
mynde . hou jesus crist was borne of his moder . And þan he took
out of helþ his chosen . And att midniȝth . he schal ȝiue þe
dome , as cassiodre þe Pope seiþ . for þat tyme in Egipt he slouȝ
al þe first biȝete of man and beste whan he ladde forþ his folk , ¹⁵
And in þe . Mornynge . þenk hou þe jewes pleied wiþ hym
abobbed . and atte Morowen . he aros fram dep to lyue bitwene
þe niȝth and þe day . And seint Austin seiþ þat þan he speke
first . Att Pryme . haue in mynde hou he schewed hym to þe
maudeleyne . and he was brouȝth bifore þe Barre tofore Pilate ²⁰
And how Pilate acouped hym . þis Pryme . is þe first houre
after þe sunne arisyng . whan þe day & þe niȝth beþ yliche
longe . þat is twelue houres in þe day and twelue in þe niȝth .
And ȝif þat ȝe wil keepe ⁴ þise houres . waiteþ euere Somer and
Wynter whan þe sonne is euen in þe Est & þan take to þine ²⁵
houre ⁵ att Prime . þe first houre after and parte so þine houres
til þou come til þi twelue houres . and make at þi twelueþ houre
complyn . as forþ as þou may gessen it . And ȝif þou haue wilþ
to done it : god wil wissen þe hou þou may best queme hym .
And þau þe tweie houres after pryme . is cleped Vnderne . ³⁰
þenche þan hou he sent wytt & wisdom in to his Apostles and
hou he was scourged atte Pyler and crouned wiþ þornes bitwene .
Vnderne . and . Midday . þat is þe priȝde houre after þat men

¹ Between *take* and *his*: *in* crossed out and expuncted.

² *in* added above the line.

³ *þencheþ*: the first three letters faintly crossed through.

⁴ p. 377 a. On this page down to the end of Book I several letters
at the beginning of words marked with red strokes.

⁵ *þine houre* run together, being the last words in the line.

clepeþ in holy chirche þe sext houre þat is þe middel of þe day .¹
 whan þe sunne is att þe heiȝest of þe day . he henge vpon þe
 roode for vs . and þat tyme he took flesche and bloode of þat
 houre haueþ in mynde as mychel as ȝe may . & þencheþ oþon his
 5 passioun . and þencheþ it is þe hattest of þe day . and bitokneþ
 þat his loue was hote and brennande vn to vs . and so schulde
 oure loue be to hym ȝif we loued hym ariȝth as we auȝtten to
 done . And þe pridde houre after Midday . þat is cleped . hora
 nona . þe nynþe houre jesus crist ȝaf vp his gost in to his fader
 10 hondes and þan he bisouȝth for hem þat duden hym to þe dep
 þat ne wisten nouȝth what hij duden þat were þe symple folk .
 for þe clerkes wisten wel in her hertes þat he was goddes son
 by his wordes and by his werkes . Ac þan her hertes weren so
 harded in synne þat hij hadden lorne þe knowynge of hym .
 15 And þan an houre bifore þat þe sōne go doune in þe west þat
 is þe . elleuenþe houre² . þan he made his sopeere : and
 turned þan his blissed body in to bred³ and his bloode in to
 wyne³ and ȝaf it to his deciples . and þan he was taken adoune
 of þe roode . þe twelueþe houre . is complyn whan þe sunne
 20 goþ adoun euen in þe west , and þan he was buried . And þat
 tyme he swatt bloode and water vpon þe mount of Olyuete and
 made his bisechyng to his fader . And Salamon⁴ seiþ . Sowe þi
 sede att morne and wiþdrawe nouȝth þine hande att euene for
 þou noste wheþer schal sooner come vp . for ȝif þat on faileþ þat
 25 oþer wil come vp And ȝif hij comen boþe so mychel is þe better
 for þan he seiþ þou schal gadre þe more fruyt By seede is
 bitokned goddes woorde , Bidde to god in þe mornynge . þat is þe
 seede þat þou schalt sowe for þan is best tyme . and wiþdrawe
 þe noȝth in þe euene tyde . for ȝif þou spede noȝth at þat on þou
 30 schalt at þat oþer . Nou þise houres þat ich haue spoken of . vche
 man þat hap taken cristendom owe to haue hem in mynde .⁵
 as forþ as he may . oþer in þouȝth oþer in dede . þat is be in
 biddynge . and wite ȝe wel who so hap hem in mynde wiþ goode

¹ The stop in red ink.

² *elleuenþe houre* on erasure.

³ *to bred* and *in to wyne* underlined and between the columns in the XVth century hand: *you fayle*.

⁴ In the margin: *Salamon* .

⁵ p. 377 b.

wille . god nyl nouȝth leten þat he ne wil helpen hym ¹ att his nede and teche hym as is best for hym bope to lyf & to soule . Nou to þe houres of þe day men may comen bot nouȝth to þe houres of þe Planeetes . for þat tyme he was pyned . þe houres of þe Planeetes acorden wip þe houres of þe day . þe Planeetes ben ⁵ þat þe dayes in þe weeke ben cleped after þat is þe sonne and þe mone and þe fyue sterres þat stonden lowȝer þan any opere sterres . Biddeþ for hym þat þis ordeinde & made for þe loue of god, Here endep þe first Book . ²

OMni ³ custodia custodi cor tuum quia ex ipso ¹⁰ vita procedit ¶ Wip al manere warde witeþ wel ȝoure hert for soule lyf is in hir ȝif sche is wel ywited . þe het wardeyns ben þe fyue wyttes . ¶ Seizeynge, Spekyngge, Herynge, Smellynge, and vche lymes Felynge . And sumwhat we schult speken of alle . for who so witeþ þise wel he doþe Salamons bode . ¹⁵ for ȝif he witeþ wel his hert . he witeþ wel his soule ⁴ hele . for þe hert is a ful wilde beste and makeþ many wilde lepes as seint Gregori seiþ . ¶ Nichil ⁵ corde fugacius . // ¶ þat þer nys noping þat atfleizeþ a man so sone as his hert . Daid goddes prophete pleyned hym sumtyme þat sche was atstirte hym : & ²⁰ seide . Cor ⁶ meum dereliquit me . ¶ þat is myne hert is atstirt me . & eft he blisseþ hym and seiþ þat sche is comen aȝein, inuenit ⁷ seruus cor meum, ¶ Lorde he seide ich haue yfounde myne hert my seruaunt . wel were hym þat myȝth so saie now whan þe holy man & so wyse and so war lete hire ²⁵ atstirten . Sory may þan anoper be for her flizth . And where abrake sche fram dauid ⁸ þe holy kyng and prophete : god it wott att his eiȝe þirle þat he seiȝ þorouȝ a biholdynge as ȝe schult heren here after . Forþi my leue breperen and sustren . witeþ wel ȝoure eiȝen and cloþe ȝou to folde blak & white ⁹ . þe blak cloþ ³⁰

¹ *wil helpen hym* on erasure.

² Erasure.

³ In the margin: *Salam* with the last two strokes of the *m* cut away.

⁴ *soule* added above the line.

⁵ In the margin: *Gregorius*

⁶ In the margin: *Dau* with traces of erasure between *u* and *i*.

⁷ In the margin: *Dau*

⁸ *dauid*: *dau* on erasure.

⁹ *white*: *h* added above the line.

bitoknep þe croice wipinne and wip outhen . þat hij ben blak and
 vnworpi to þe world¹ and smeþe and white inwip þat is² þe
 soþe . Summe þat jesus crist hap outh cooled 3ou of þe werlde
 þorou3 glemes of *grace* . þre croices . þere ben red & blak and
 5 white . þe rede croice is likned to martirs þat scheden her bloode .
 þe blak croice is likned to hem þat done her penaunce in þe
 werlde for foule synnes . þe white croice longeþ to white mayden-
 hode and chastite and clennessen þat is mychel pyne forto holden .
 White clop is³ likned to þe white croys for it takeþ sone filþe .
 10 and is wers to loken to .⁴ and doþe more harme to þe ei3en to
 biholden it . þe⁵ blak clop bitoknep þe blak croice for it doþe
 lesse harme to þe ei3en⁶ to biholden and is þikker a3ein þe
 winde and wers to see þorou3 and holdeþ his hewe better . þer-
 fore looke 3e be cloped to folde white wipinne & blak wipoute
 15 and vnworpi to þe werlde . And schetep wel 3oure wyndowes and
 3oure dores þat ben 3oure fyue wyttes . And now we wil speken
 of þe fyrst þat is oure Ei3en, Looke þat 3e wite hem ri3th wel
 þat þe hert atstirte nou3th as dude of Daud þe kyng . and make
 oure soule seek . For alsone as he is outh þan is oure soule seek .
 20 þerfore ne bep nou3th outward ne tellynge . ne lei3yng . ne fliker-
 ynge . for þat is a3ein kynde . For vnkyndelich it were þat þe
 ded spake wip þe quyke . ded is vche man and womman þat 3iuen
 hem to god forto ben his spouse a3ein werldelich men and synne .
 for it ne falleþ nou3th in her moupes non swich speche bot al
 25 to worschipp of her spouse . for werldelich men ben here quyke
 þat 3iuen hem to þe werlde and to synne,

MUNDUS gaudebit &c. // ¶ Oure lorde seiþ to his deciples .
 3e schult wepen and sorow3en . & þe werlde schal make
 ioie and blis . and 3oure wepyng schal tourne to ioie . and her
 30 ioie to sorou3 and wo . þe werlde is cleped wicked cristen men
 and synne þat comeþ of oure seluen . forsake þat and nou3th þe
 þing þat god hap made for þe . For wip outhen þi sustenaunce ne

¹ *werld*: *r* indistinct, squeezed in between *e* and *l*.

² A crease, extending from *is* slantwise down to the right across four lines, has made several words indistinct.

³ *is* added above the line.

⁴ After the stop the sign : in red ink.

⁵ p. 378 a.

⁶ MS.: *ei3em* with the last stroke of the *m* expuncted.

may þou neuer wel seruen And from þe werlde we moten kepen
vs ȝif we wil queme¹ god And bot ȝif we may amenden hem .
we owe to bidde for hem to god þat he amende hem ȝif it
be his wiȝt,

Leue sir wil summe saie . is it now so yuel forto loken outward 5
and gon to solas & to games and to karoles . ȝe leue breperen
and sustren for yuel þat þere comen of . For seint Austyn seip
so hij schullen karolen in helle hij þat karolen here for delytt
of body and of werldelich þinges . And so hij schullen bot hij
amenden hem here bytymes and a party ȝchiȝt telle ac al ne 10
may ȝ nouȝth . And namelich to ȝonge men and wymmen and to
olde also . þat þe ȝonge ne take none ensample of hem þat hij
mowen weren hem by . for ȝif any man vndernymen hem þan hij
seien also swipe loo! hij done also þat þat² cunnen more goode
þan ȝ can . and better ben þan ich am . Ȝe þat willeþ do wel . ne 15
ȝiueþ no keep herto . for þe wise folowen wisdom and nouȝth
folye . an olde man oȝer an olde womman may better do suich
þinges þan a ȝonge . ac wiþ outen yuel ne may noȝer done it .
nymen now goode ȝeme what yuel hap comen of loking out ward .
& namelich of womman . Ac al þe wo þat euer was . & ȝut is . & 20
euere schal be . al com of siȝth & þat it so be . loo here þe proue .
Lucifer þat was þe fairest³ aungel in heuene þorouȝ a biholdynge
þat he bihelde vpon hym self fel in to a weellate þere of and
so in to pride . and bicom of þe fairest aungel of heuene þe
foulest deuel of helle . Looke now what hym bifel for his siȝth . 25
Eue oure aller moder þe first þing þat brouȝth hire to synne was
her eiȝe þirle,

VJdit igitur mulier quod bonum esset lignum ad
vescendum & pulchrum oculis aspectu que delec-
tabile & tulit de fructu & comedit dedit que viro 30
suo, ¶ þis is þus to saie . Eue bihelde þe forboden appel and
seiȝ it faire and fenge to deliten hir in þe siȝth . And in þe
biholdyng took her lust þerto . and name & ete þere of . & þan
took & ȝaf it hire lorde . Loo holy wrytt hou it spekeþ openlich .
and hou inwardelich it telleþ þere of . how first siȝth bigan bope 35

¹ *queme*: over *q* a comma-like mark.

² *þat*: probably so; the crease, noted above, p. 20, 2, makes the word illegible.

³ p. 378 b.

of aungel & of man þorouȝ a womman þus ȝede it first bifore
 and made þe waye to yuel lust. And comeþ þe deede þere after
 þat al man kynde it feleþ ȝutt to þis day. and schal do til þe
 day of dome. and summe wip outhen ende. þis appel my leue
 5 frendes bitoknep al þing þat lust falleþ to and delices of synne.
 Whan þou man biholdest þe womman oþer þou womman þe
 man. þou art in Eues poynt þou lokest on þe Appel. þat is on
 þi dep. Who so hadde seide to Eue first whan sche cast hire
 eiȝe vpon þe Appel. Eue þou lokest on þi dep. & þerfore turne
 10 þe awayward. My leue sir sche wolde haue seide þou haste wronge.
 þis Appel þat i loke vpon was forboden me to eten. & nouȝth
 to biholden. þus wolde Eue oure alder moder haue ansuered.
 And so ich drede me ȝutt þat Eue hap many sones and douȝttren
 boþe þat wolden sigge on þis wise. wenestow þat ich lepe vpon
 15 hym þeiȝ ich looke opon hym and seiþ þou haste wronge. More
 wonder bifel whan sche loked opon þe Appel and tooke delytt
 in þe lokyng and þan ete þerof,

Qui viderit mulierem adq'. ¶ Who þat seþ a wom-
 man forto coueiten hir. onon'.¹ he hap forleyn hire onon
 20 in his hert. Sche fel to þe Appel. And fro þe Appel in to þe
 wo of þis werlde. And was þere jnne nyne hundreþ wynter
 and more. And fro þe sorouȝ of þis werlde in to þe pyne of
 helle. & þere sche was foure þousande wynter and more and
 hire spouse also. And alle þat comen of hym & of hire and ȝutt
 25 schulden haue done to þis day & euer more for þe bytt of an
 Appel. ne hadd þe grett mercy of god þat sent adoune his swete
 son jesu crist forto taken oure flesche & oure bloode and dyed
 vpon þe roode for vs and many peynes suffred for vs er he ȝede
 to þe dep. hunger & þrust and many sorouȝes forto amende þe
 30 lust & þe likyngþe þat Adam & Eue hadden. For vnderstonde ȝe
 wel he ne deied for no synne bot for þat Ac his dep was so
 precieuse þat it² myȝth suffise for mo werldes and synne þan
 may be noumbred and deliuer man of alle synnes and of alle
 pyne. þe bigynnyngþe and þe rote of al þis was first a liȝth siȝth
 35 of þe eiȝe. And as men ofte seien of litel comeþ mychel. þan
 may vche feble man & womman þat is borne in synne haue
 mychel drede whan hij þat were þan made þorouȝ god. and clene

¹ The ' has a peculiar shape, resembling a modern mark of exclamation.

² p. 379 a.

were wip outen corrupcioun Hou þat hij were bigiled and brouȝth
in to gret synne þat spread ouer al þe werlde

EGressa est diua filia jacob vt videret mulieres
alienigenas, // ¶ A maiden also dyne þat was Jacobes
dougter it telleþ in holy wrytt þat sche ȝede to biholden vncoupe 5
men .ac it¹ were² wymmen .and what wene ȝe þat com þere
of . þorouȝ þat biholdynge³ sche les her maidenhode, and was
made an hore þere after were treupes⁴ broken of heiȝe Patriarkes .
and a mychel burghȝ forbrent .and þe kyng⁴ and his son ysleyn .
and þe wymmen of þe burghȝ ytaken were and yladde forþ and 10
made hoore . her faders and her breperen noble Princes were
outlawȝed and al þis nas nouȝth by her wille ac al aȝins hire
wille for a kyng þat was⁴ cleped Semor hadde a son þat hiȝth
Sichen⁴ . and he was⁴ of a noþer lawe þan sche was . nouȝth
circumcised caste his eiȝen vpon hire and rauisshe hire aȝeins 15
hire wille . sche was⁴ defouled & made an hoore . Looke now þus
ȝede out hir⁵ siȝth . þis and oþer goddes aungel dude wryte forto
warnen oþer wymmen of⁶ her siȝth . Also Bersabe þat was Vries
wyf stoode att a welle and wessche her legges . And Dauid stoode
in his chaumbre and seiȝ hire . and toke of þat siȝth swich a 20
delytt þat he dude þere þorouȝ þe dedlich synnes . Tresoun and
spouse breche . and manslauȝth . and al þorouȝ þat first siȝth so
holy kyng as he was⁴ and goddes prophete . Now comeþ a feble
man þat holdeþ hym holy for he haþ a wide hoode and longe
sleuen . & wil seen ȝonge wymmen and seiþ þat hij mowen seen 25
holy men wel ynouȝ . Ȝe swich as he is for his wide hoode and
his longe sleeue no womman ne leue none swich . and also wym-
men to desiren to seen faire men . ne desire it nouȝth . þenche
on goddes prophete and on his derlynge by whom god seide
hym self . 30

INueni virum secundum cor meum, // ¶ Jch haue founden
a man seide god after myne hert Now þis man þat god hym

¹ *men .ac it* on erasure.

² *were*: the letters run together, the word being the last in the line.

³ *biholdynge*: possibly: *biheldynge*.

⁴ On *s* in *treupes*, *Sichen*, *was* (l. 14, 16, 23), *w* in *was* (l. 13), *g* in *kyng* traces of erasure.

⁵ *hir* inserted above an erased word.

⁶ *of* on erasure.

self so mychel praised þorouȝ a siȝth of his eiȝe castynge opon
 a womman . þat wesche hire self forles his hert, and forȝate hym
 self so þat he dude¹ þre dedlich synnes on Bersabe spousebreche
 on Vrrie his trewe kniȝth tresoun & mannes slauȝth for he dude
 5 hym to dede and vche opere . þo þat ben synful² wrecches ben
 so foole hardy to cast ȝoure eiȝen vpon a womman . And þerfore
 ich rede vche man & womman þat desiren to ben goddes spouse
 þat hij þenchen here vpon . And also men oīper wymmen þat
 lyuen in þe werlde han gret nede to kepen hem fram suich
 10 siȝhtes . ȝif þat hij willen ben ysaued . For alle þe synnes þat I
 spake of toforne and now last alle comen of a liȝth siȝth . for it
 was gynnyng and roote of alȝ, And þerfore for þat wymmen
 vnwriȝen hem to men so þat hij weren gretlich ytempted and
 synneden þere þorouȝ: it was comaunded in þe olde lawȝe in þe
 15 name of god þat ȝif³ any pytt were . what so it were . þat it
 scholde ben wriȝen þat no beste fel þere jnne . And ȝif any
 vnhiȝed it þat a beest fel þere inne: he þat it vnhiȝed scholde
 aquyte þe beest . Now is þis a suiȝe dredeful þing to womman
 þat sche hire to mannes eiȝen . for sche is bitokned by þe wriȝe-
 20 ynge of þe pytt . þe putt is hire faire nebbe hire white swire .
 hire liȝth lates . hire hondes ȝif sche hondel . ȝif sche holdeþ forþ
 in his siȝth . ȝutt hire wordes beþ putt . and al þat falleþ to hir
 þat man is ytempted of . Al oure lorde clepeþ⁴ putt . þis putt he
 comaundeþ þat it be hiȝed . lest beestes fallen þere jnne and
 25 drenchen in synne . Beest is þe beestlich man þat ne þencheþ
 nouȝth on god . ne noteþ nouȝth hise wyttēs as a man ouȝtte to
 done to goddes worschip and to his owen note . Ac seches forto
 falle in þis putt þat ich speke of ȝif he it fynde open . A: þe
 dome is wel strong to hem þat openen þe putt for hij schullen
 30 ȝelden þe beest þat is fallen þere inne . for sche is gylty of his
 deþ bifore oure lorde And schal for his soule ansuere on domes-
 day and ȝelde þe beestes lure . & sche naþ nouȝ to ȝelde bot hire
 seluen: stronge ȝelde is þis wiþ alle: & goddes dome and his
 heste is þat sche it schal ȝelde on al manere . Vnderstonde sche
 35 wel it schal be ȝolden for sche opened þe putt þat it adreynt

¹ p. 379 b.

² *synful*: *y* probably by correction.

³ Below *of* — *ȝif* erasure.

⁴ *clepeþ*: *l* seems to be corrected from *h*.

june. þou þat vnghiles þe putt. & doos any þing whar þorou3 þat man is any þing of þe atempted fleschlich þere þou it wilt nou3th drede þis dome gretlich 3if he is yfounded of þe so þat he synne dedlich in any manere þei3 it ne be nou3th wiþ þe. bot wille to þe ward, for þe fondynge aros first of þe þorou3 þi dede: be al 5 siker of þe dome þou schalt it 3elde for þe pyttes openynge. And bot þou be schryuen þere of þou schalt ¹ abugge be þou ful syker. For men seien abywoorde þe hounde wil ju þere he fyndeþ open,

PUDICUS² oculus inpudici cordis est inimicus &c. 10
¶ þat þe moup ne may for schame þe li3th ei3e spekeþ it. And it is as erande berer of þe li3th hert. Ac now þere ben summe wymmen þat nolde for noþing do ³ filþe wiþ man. Ac hij ne recchen neuer þei3 man be tempted of hem. Ac seint Austyn seiþ. þise two ben in on willynge and habbynge. wille forto ben ywilned 15 as wel as forto habben,

NON⁴ solum appetere set appeti velle criminisum est. ¶ Knowe man oþer haue wille to. ben yknowe of man and sechen þere after boþe it is on and dedlich synne

OCULI⁵ prima tela sunt adulterij, ¶ Eizen beþ arewen⁶ 20
of þe first Armes of leccherie: For so as men fi3ten wiþ þre manere of wepen. with schetynge. wiþ spere. & wiþ sweerd Also ri3th wiþ þat ilch wepen fi3teþ þe flesche a3eins þe soule þat is wiþ li3th ei3e as schote of Arewe. And wiþ spere of woundynge woorde. and wiþ sweerd of dedlich hondelyng. And of 25 þise falleþ ofte stynkyng lecherie vpon hem þat schulden be goddes spouse. First he schetep his arewen of li3th eizen. for as þe Arewe is yfepered and fleizeþ li3tlich: so dop þe schote of þe ei3e and stikeþ in þe hert. þere after he schakeþ his spere þat is schakyng woord. And þe swerd of dedlich hondelynge smyteþ 30

¹ p. 380 a.

² In the margin: *gusti* with part of the *g* cut away.

³ *do* added above the line.

⁴ In the margin: *gusti*

⁵ In the margin: *ugus nus* with the first stroke of the *u* and *n* cut away.

⁶ *arewen*: only the upper half of the *a* visible. Traces of an erasure, extending across three lines.

depes dynt on goddes spouse so þat he makeþ of hire þe deuels
 Hoore. And it is soþ weilaway Neiþ is it ydo wip hem þat comeþ
 so neiþ to gyders. And þerfore boþe man & womman, witeþ wel
 þoure eiþen. for al þis wo comeþ first of þe eiþen. Nis he nouþth
 5 a mychel foole þat whan þe citee is biseged al aboute wip stronge
 enemyes þat holdeþ hym openlich forþ in þe kyrnels of þe wal.
 lest þat sum querel oþer sum arewe ȝaf hym depes dynt. Siker-
 lich as ich wene þe feude schetep mo querels to homelich wym-
 men þan to ¹ an hundrep leuedies in þe werlde. þe kirnels of
 10 þoure castels ben þoure doores & þoure wyndowes, and þo ben
 þoure fyue wyttes. And þerfore schete hem fast lest þe deuels
 querels ne hyrtt þou nouþth. For his querels bep fondynges boþe
 bodilich and gostlich. For sone so þe eiþe is yblynded þe herte
 is sone ouercomen. and ybrouþth sone þorouþ synne to grounde.
 15 **S**Jcut mors per peccatum in orbem ita per has
 fenestras intrat in mentem, // ¶ As dep comeþ first
 in to þe werlde þorouþ synne. Also þorouþ þe eiþe comeþ dep in
 to þe soule, Lorde ² crist. what vche man wolde scheten fast her
 wyndewes and hij myȝtten scheten out dep of fleschlich lyf.
 20 And a man oþer a womman þat schulde serue god ne wil nouþth
 scheten her eiþen fram soule dep. And wel hij mowen ben cleped
 þirles of soule dep. for many man & womman han ben sleyn
 þorouþ hem boþe gostlich and bodilich. þorouþ al holy wrytt it
 is techynge and warnynge of kepynge of eiþen
 25 **A**Uerte ³ oculos meos ne videant vanitatem, ¶ God
 seiþ Dauid wende away myne eiþen fram þe dwele of þis
 werlde & his vanitees,
PEpigi ⁴ fedus cum oculis meis nec cogitarem de
 virgine, / ¶ Job seiþ Jch haue made forward with myne
 30 eiþen þat j ne schal mysþenchen. God it wot he seide ful wel.
 for after þe eiþe comeþ þe þouþth. and þere after þe dede. And
 þat wist jeremye þe prophete ful wel þat mened ⁵ hym þus & seide,

¹ An erasure, extending from *to* slantwise down to the left across three lines.

² p. 380 b.

³ In the margin: Dauid

⁴ In the margin: Job

⁵ *menep*: the third letter apparently *u*.

OCulus¹ meus depredatus est animam meam,
¶ Weyleway he seip myne eizen han robbed my soule . whan
goddes prophete made swich a mone of hise eizen : what werestou
þan may a synful man make for his oiper a womman . whan
goddes prophete þat was halewed in his moders wombe and myȝth 5
nouȝth synne dedlich . þe wise man askep in his book ȝif þat any
þing harmep þe man oiper þe womman more þan her eizen,

OCulo² quid nequius totam faciem lacrimare facit
quam vidit. / ¶ Alle þe leer schal flowe þe teres for þe
eize siȝth . now we haue spoken of þe eizen . speke we now of þe 10
oiper wyttes,

SPellyng & smecchyng ben in þe moupe bope . as siȝth in þe
eizen . Ac we schullen leten of Smecchyng And speken of
Spellyng & herynge . Spekyng & heryng comen bope in mene
to gidres . And þerfore bope man & womman avise hem wip whom 15
þat hij speken of filþe or of werldelich þinges . for þise þinges ne
fallen nouȝth to swich men to speken of ne heren , And þerfore
whan hij schult speken wip man oiper wip womman . makeþ vpon
ȝou þe tokne of þe holy croice . and spekep wip hem in goddes
drede , And ȝif hij schullen speken to preest hij owen to saien 20
her . Confiteor³ . and after Benedicite dominus , And þan
hereþ woordes þat bep nedeful to heren . & ansuereþ hym schorte-
lich þere nede is . and in sobre woordes and faire . so þat whan
ȝe goþ away þat he ne cunne by ȝou goode ne qued , ne preyse
ȝou ne lak ȝou . bot euene bitwene two . Oiper while many men & 25
wynmen whan men speken to hem to techen hem : hij willen
haue aȝein o woord two oiper þre . And bicomem his maister þat
is comen forto techen hem . & wolden by her tale ben yholden
wyse . And napeles her woordes willen⁴ techen what hij ben . And
þorouȝ þat hij wenen to be wise yholden . men vnderstonden þat 30
hij ben sottes . For hij huntten after prys . & hij cacchen folye .
for whan hij gon from hem . hij willeþ saien þis man oiper þis
womman is of mychel speche . Eue helde longe tale wip þe neddre

¹) In the margin: *Jeremias* .

²) In the margin: *unus sapiens*

³) *Confiteor*: *Confite* on erasure.

⁴) p. 381 a; *woordes willen* partly effaced.

in paradys and tolde hym al þe lesson þat god¹ hadd forboden
hem forto eten of þe Appel. And¹ so þe neddre vnderstoode
þorouȝ her woordes onon riȝth her feblesse. and her brotylnesse
of fallynge. And fonde way þorouȝ her mychel speche hou he
5 schulde brynge hire to forlernesse,

Oure lefdy seint mary ne dude nouȝth so. ac sche dude al
oper wise. ne telde sche þe aungel no tale. Ac asked hym
schortlich þing þat he ne coupe. And perfore vche man & wom-
man folowe oure lefdy and nouȝth þe kakel dame Eue. Forþi
10 wip whom þat ȝee speke holdeȝ ȝou euere stille. bot ȝif ȝee knowe
hem þe better þat ȝe schulle speken to. And ne bep nouȝth of
henne kynde. For þe henne whan sche hap leide an eye sche
kakelep it out. & þan comeȝ þe keme and bereȝ away her eiren.
þat sche schulde brynge forþ quyk briddes of ȝif þat sche helde
15 hire stille. Riȝth also fro þe kakelande man oiper womman þat
kakelep ydel speche þe deuel bereȝ away fram hem alle her goode
werkes. þat schulden ȝif hij helden hem stille. beren hem vp to
heuene ward. þe wrech Pedder makeȝ more noise and cry of his
sope. þan a riche merceer of al his derworþe ware. And napeles
20 to gostlich men spekeȝ and askeȝ hem conseil. and telleȝ hem
tales of ȝoure spouse. And hij to ȝou. bot kakelep nouȝth of non
oper þing. for ȝif ȝee do ȝee breke silence. For it ne falleȝ nouȝth
to goddes spouse noping to speke bot of her lemman Jesu crist.
and þing þat falleȝ to his worschipp. And whan ȝee schullen
25 schryue ȝou looke þat it be to gostlich men and to none oper. and
namelich wymmen. And biddeȝ hem jnwardelich for goddes loue
þat hij haue ȝou in mynde in her byddynges. for þe godspel seiȝ,

SEt multi veniunt ad vos in vestimentis Ouinum
S intrinsecus autem sunt lupi rapaces, ¶ Oure lorde
30 seiȝ. witeȝ ȝou & bep war. for many comeȝ to ȝou in white
clopes as scheep. & bep vnderneȝen rauisshande wolues. And
siȝen þat god hym seluen warneȝ vs þere of: we owen þe better
to be war of hem and kepe vs fram hem. Werldelich men leueȝ
lytel. & religiouse wel lesse. Ne wilneȝ nouȝth to speke wip hem to
35 michel. And whan ȝe speke wip any suich bep in drede lest ȝe
schuȝt agylt ȝoure spouse. Eue wip outen drede spake wip þe

¹ MS.: *god* with the second *d* expuncted; in the following line the
word standing below *god* is *And*, the *d* of which, evidently by a mistake of
the corrector, has also been dotted out.

neddre.¹ And oure lefdy was a dradde to speke wip Gabriel þe
 Aungel. Man oiper womman þat wil be goddes spouse. j rede he
 ne speke nouȝth in pryete bot ȝif he haue witnesse noiper þat
 on ne þat opere. for þere may neuere come goode of on noiper
 partye forto be longe in talynges and often. Als wel men owen 5
 to fleiȝen it for gostlich foundynges and bodilich bope as for
 slaundre. For þe trewe is ay mystrowed. and þe les is often
 leued And re trewe bilowen for defaut of witnesse. And þe yuel
 blepelich bileued. And þerfore schulde þe goode haue euere wit-
 nesse aȝeins wicked ouertroweynge. And ȝif it falle so þat a man 10
 oiper a womman be enclosed out of þe chirche þirle ne holde hij
 no talynges wip noman ne no womman bot onlich wip her spouse
 jesu crist. And bereþ þerto reuerence for þe sacrement. ¶ To
 hir seruaunt at þe hous þirle. to opere at þe parloures. speke ne
 owe ȝe nouȝth bot att þe þirles. Silence euere holdeþ att þe mete. 15
 For siþen opere Religious it holden. ȝe owen to holden it þe
 better. ȝif ȝe han dere Gestes doþe ȝoure seruaunt in stede of
 ȝou gladen hem. And forto vnsperre ȝoure þirle ones or twies
 and makeþ signes toward hem of glad chere. for sumtyme curt-
 eisie is yturned to yuel. jn² Onelich mannes hous oiper wom- 20
 mans owe mychel to ben on vche friday holden silence bot ȝif
 it be dubble fest. And þan holdeþ it sum oper day in þe weke.
 þerfore in Aduent and ymbringe dayes. Wedenysday and Friday
 and saterday. Jn þe Lenten. þre dayes in þe week holdeþ silence.
 And in al þe sueiȝeng week. And on Ester Euen to ȝoure seru- 25
 aunt ȝe may speke wip loude woorde what ȝe willeþ. And ȝif
 any o frende ȝou comeþ. hereþ his speche and Ansuereþ hym
 wip loude woorde. And þonkeþ hym mychel. A foole he were
 þat miȝth grynde whete and grindeþ³ grauel, whete is holy
 speche as seint Anselme seiþ. And he gryndeþ grauel þat chauleþ 30
 of ydel speche and werldelich þine two cheken ben þe two gryndel
 stones. þe Tunge is þe clappe. And þerfore ȝif ȝe wil be
 goddes spouse. Looke þat ȝoure chekes ne grynde nouȝth bot
 soules hele And þat in alle ȝoure fyue wyttes ne be nouȝth
 yfounden bot soules foode, And þan chese ȝe þe better part as god 35
 hym self seiþ þat þe maudeleyn dude. Sche ne þouȝth on kyn

¹ p. 381 b.

² jn (j a correction in fainter ink for i) added above the line.

³ grindeþ: the last letter more resembling r.

ne on none erpelich goode bot onelich ¹ on hym. And martha
 her suster was aboute erpelich pinges. and gaf al hire besynesse
 forto serue pouere men. And whan sche blamed marie hire suster
 for sche sett hire doune att Jesu cristes feete to heren hym speke
 5 and nolde helpe hire suster forto diztten her alder mete. ² And
 martha blamed hire. Jesus crist Ansuered for ³ hire and seide.
 martha. martha pus ⁴ pat sche hap chosen þe better pat and it
 ne schulde nouȝth be bynomen hire. Now ⁵ who so takeþ hym to
 any degre out of þe commune Poepple forto serue god and ne
 10 doþe nouȝth as sche dude. pat is. ȝiueþ no keep to erpelich þing
 bot onelich ⁶ to haue ⁶ al her blis and al her foode in hym: hym
 were better ben in þe werld and done as martha dude til pat god
 sent hem þe grace pat hij miȝtten come to pat opere. And biseken
 fast nyȝth and day ȝif pat it were his swete wille to sende hem
 15 pat grace pat hij myȝtten come to pat ilche degre forto quemen
 hym as þe best manere were, And þan hij schullen haue grace
 forto queme hym wel better þan pat hij ȝeden to heiȝe degre by
 her owen wille ⁵. for þe deuel is ful queynt and putteþ a man to
 heiȝe degre of heiȝe lyf. forto make hym þe faster in his seruise
 20 as ȝe schult heren here after. And þis semep now in þis werlde
 for non dar saye þe soþe. And perfore ich rede pat vche man
 holde hym paied wiþ his state what so it be tyl god wil sende
 hym bettre And þan doþe he wel. J. ne speke nouȝth of þe state
 of þe synne. for out of pat state. J. rede pat he hiȝe hym als
 25 sone as god sendes hym grace. Ac womman ne owe nouȝth to
 prechen bot ȝif sche be þe ouer holier. for seint Poule forbedep
 hem. bot man ne forbedep he nouȝth. Ac he seiþ. How may a
 man preche bot he be sent.

30 **Q**Uomodo vero predicabunt nisi mittantur Et
 iterum. ecce ego mitto vos sicut oues in medio
 luporum. ¶ pat is hou may a man preche bot he be sent of
 god. Loo seiþ oure lorde. J sende ȝou as a scheep amonge wolues.
 And vnderstonde ȝee wel. pat þere nys non sent of god pat is

¹ *onelich*: a dot under the e, possibly to indicate expunction.

² p. 382 a.

³ *for* added above the line.

⁴ *pus*: a dot, probably accidental, under the first stroke of the u.

⁵ On *w* in *now*, *h* in *onelich*, the first *l* in *wille* traces of erasure.

⁶ After *haue*: *h* expuncted.

proude / oiper coueitouse / oiper leccherouse¹. oiper losenioure.
oiper fast holdande her goodes. For hij ben Antecristes prophetes.
And ypocrites. And Heretikes. Ne ben her wordes neuer so goode.
Hij schullen take no stede. For hij ne lyue nouȝth after her²
speche Antecrist schal speke faire woordes and make³ hym poppe &
holy. and þerwip he schal disceyue þe folk,

QUare⁴ enarras iusticias meas & assumis testa-
mentum meum per os tuum. // ¶ Þat is whi tellestou
my riȝthwisenesse. and takes my testament in þi moupe. þou þat
folowes þe compaignye of Hoores and þeues. Þeiȝ suich myster 10
men speken goddes woord: men taken ensauple⁵ att her lybb-
ynge. and nouȝth att her woord And here þe proue þere of. Þe
grete clerkes and þe maisters þat duden jesu on Roode. Hij weren
swich mysters men. And þerfore þe folk taken ensample att her
werkes. & nouȝth att her wordes. For hij precheden⁶ goddes 15
woord wel to þe poeple. Ac hij ne lyueden nouȝt þere after.
And þerfore þe folk took ensample att her libbynge and nouȝth
att her prechyng. And þerfore hij ȝeden to helle wip hem. and
ȝutt done and schullen tyl god haue sent his grace vn to hem.
for it seiþ att hem bigan þe feiþ. And att hem it schal ende. & 20
jesus crist badd his deciples done as hij seiden bot nouȝth as
hij done

MUlieres⁷ non permittendo docere. ¶ No womman
ne preche bot sche be þe holyer holden ne teche Ȝee ne
schulle noþing swere bot nay. & ȝe. sikerlich as god biddeþ in þe 25
godspel. ȝe. ȝe. & nay. nay. þat is to saie. nay wip þine hert.
& nay wip þi moup. And also. ȝe. ȝe. Napeles techen ȝe may. bot
riȝth siker is it nouȝth. Onelich man & womman ne owen to chas-
tise non bot her owen seruauntȝ For oft þorouȝ swich chastisyng
ariseþ wrappe oiper fals loue. bitwene man and womman, 30

AD⁸ summum vos volo esse rarilinquas. jtem pau-
ciloquas. ¶ Þe wise seiþ jchiff þat ȝe speke seeld and

¹ *leccherouse*: traces of erasure on *le*.

² *her* added above the line.

³ At the end of this line in MS. a cross between the columns.

⁴ In the margin: *aud* with erasure under *au*.

⁵ *ensauple*: *p* over an erased *l*.

⁶ p. 382 b.

⁷ In the margin: *Paulus*,

⁸ In the margin: *Seneca*;

litel . For many putten her woordes forþ att vnmyȝth . And so duden
 jobes frendes þat seeten stille a seuene nyȝth by hym er hij bigun-
 nen to speken . ac þo hij hadden ygonne . hij coupen nouȝth lynne,

CEnsura¹ silencium nutritura est verbi . ¶ Silence
 5 **I**s Foster moder and bryngeþ forþ chael² . þat is gode³
 speche⁴ and mouȝth⁵ worp . and on oper maner he seiþ,

IUge⁶ silencium cogit celestia meditari . ¶ Þat is .
 longe pouȝttes and wiȝth yholden bryngen þe pouȝttes toward
 heuene . As ȝee seep by ensauple . Att water milnes men stoppen
 10 þe water and it ariseþ vpward So schulden þe woordes been seel-
 den and wel bisett . And perfore stoppeþ ȝoure pouȝth from þing
 as ȝe willeþ þat hij clymben vp toward heuene and nouȝth fleizen al
 to þe werlde . For men saien . mo men slen wiþ woorde þan wiþ knyf .

MOrs⁷ & vita in manibus lingue . // Þat is lyf and
 15 **d**ep is in þe Tunge seiþ Salomon þe wise,

QUi⁸ custodit os suum custodit animam suam .
 // Who þat witeþ wel his moup . witeþ⁹ wel his soule,

SJcut¹⁰ vrbs patet & absque murorum ambitu sic
 &c . ¶ Þat is as þe citee þat is wiþ outhen wal may sone be
 20 nomen . riȝth so it fareþ of mannes citee and wommannes þat ben
 her bodyes hit¹¹ may sone be ouercomen bot ȝif he keepe his moup .

QUi murum silenciij non habet patet inimici oculis
 Ciuitas mentis . / ¶ Þat is who so holdeþ nouȝth his
 woordes . he is as a burghȝ wiþ outhen wal . And þe fende wiþ
 25 his felawschipp entreþ¹² in atte ȝate vn to þe hert and robbeþ
 hym of alle his goode werkes : Jn¹³ vitas Patrum . it telleþ¹⁴

¹ In the margin: *Gregorius*,

² *chael*: the fourth letter resembles *n*.

³ *gode*: on erasure; somewhat indistinct.

⁴ *speche*: erasure above and below; between *speche* and *and* a word consisting of three or four letters erased.

⁵ *mouȝth*: the first stroke of the *m* fainter than the others.

⁶ In the margin: *Gregorius*,

⁷ In the margin: *Salamon*

⁸ In the margin: *Gregorius*,

⁹ *witeþ*: *i* almost effaced.

¹⁰ In the margin: *Gregorius*,

¹¹ *hit* by correction; *it* in a different hand probably on erasure.

¹² *entreþ*: *n* almost obliterated.

¹³ *Jn* on erasure.

¹⁴ p. 383 a.

of an holy man pat men comen to and praiseden¹ wel a man
pat lyued holy lyf vn to hym. Ac he was of mychel speche.

Boni vtique set habitacio eorum non habet ianuam
intrat & asinum soluit, ¶ Ze goode hij ben ac her
moupe ne hap no zate. for who so wil may go in and lede forþ 5
þe asse. pat is þe vnwise soule,

Squis cupiens se religiosum esse & non refrenans
linguam suam set seducens cor suum. vana est
religio. ¶ pat is 3if any wene pat he be religious and ne bridlep
nou3th his tunge fram ydel speche his religioun is fals. Bridel 10
ne sytþ nou3th one in þe moup. ac it gep al aboute þe eren.
And so it mote fare by man. He moste bridel alle his fyue wyttes
for alle hij ben in þe heued. Ac of þe tunge is mychel doute for
it slydreþ al in wete. For oft we penchen to speke bot litel, And
after on woord glytt forþ anoper lizthlich And so we ben brou3th 15
forþ in to ydel speche er euere wite we,

IN² multiloquio non deerit peccatum, ¶ Ne may
nou3th mychel speche be wip outen synne. For fram soþe it
glytt in to fals. & out of mesure in to vnmesure. Men seep often
of dropes wexen³ a mychel floode and drenchen þe londe þere þe 20
goode corne is sowen. so it fareþ here on þis manere. Often þorou3
mychel speche is þe soule adreynt and leseþ her fruytt. pat ben
her goode werkes. so pat longe it is er it may comen a3ein in
to þe state pat it⁴ was aforne,

ET os nostrum tanto est ab eo longinquum quantum 25
in inico proximum. tantum que minus exauditur
in prece quantum amplius inquinatur in loquacione,
¶ Seint⁵ Gregori in his Dialouge⁶ seiþ þis. As nere as oure
moupes ben to werldelich filþe and to þinges pat ben werldelich.
as fer it is fram god whan we speke to hym. For we casten 30
hym away. Ne wil he nou3th heren oure steuen. for oure moup
stynkep vpon hym fouler þan any roten dogge,

¹ After *praiseden*: a expuncted.

² In the margin: *Salamon*,

³ *wexen*: n almost effaced.

⁴ *it*: on *t* traces of erasure.

⁵ In the margin: *Gregorius*.

⁶ *Dialouge*: the sixth letter apparently *n*.

SJ extenderitis manus vestras auertam oculos meos
a vobis. & cum multiplicaueritis oraciones non
exaudiam vos. // ¶ þat is þeiȝ ȝe holde vp ȝoure hondes and
make many folde ȝoure boones jchiff turne myne eiȝen fram ȝou
5 ward. And ȝ nylle ȝou nouȝth yheren ȝee þat playen wip þe werlde
for ȝoure hondes ben bloody. By hondes in holy wrytt. is bitokned
her werkes and by bloode¹ is bitokned synne,

INiquitatem² si aspexi in corde meo non exaudiet
dominus. ¶ þat is ȝif ȝ loke to wickednesse þat is consente
10 þerto: god ne hereþ me nouȝth Ac ȝif we be in³ neuere so grett
synne: and we⁴ biseche hym þat he deliuer vs wip goode wille:
þat he hereþ and elles nouȝth. Oure lefdy seint marie we rede in
holy wrytt. þat sche ne spake bot foure sypes and þo were
woordes of gret myȝth,

15 **A**D⁵ mariam in sempiterno verbo dei facti sumus
vt ad vitam reuocemur. responde verbum & sus-
cipe verbum. & profer verbum & concipe dominum⁶.
¶ Whan sche ansuered þe Aungel Gabriel þe woordes were so
myȝtty. whan þat sche seide Ecce ancilla domini, þat god-
20 des son of heuene bicom man. And þe lorde þat alle þat ben in
heuene & in erþe ne myȝth nouȝth ouercomen. sche ouercom wip
þat woord And bitent hym in her maidens wombe þat al þe
werlde myȝth nouȝth at holden. þat oper worde was of mychel
myȝth also,

25 **V**Ox eius iohannem exultare fecit in vtero matris
sue. ¶ Whan sche com to Elizabeth and spake to hir. þe
voice of hir made seint john to styren in his moder wombe. þe
pridde woord was atte Bridale att Architryclynes hous whan sche
seide. son hem faileþ wyne. And att þat woord he turned water
30 to wyne, þe fierþe woord was þan sche myssed hir son and after-
ward fonde hym in þe Temple þere he desputed wip þe maisters
of þe lawȝe. and þan god bouȝed hym to a Smythe and a wom-
man. Looke now how seeld speche hap mychel strenkþe.

¹ bloode: the second o nearly effaced.

² In the margin: Dauid

³ in added above the line.

⁴ p. 383 b.

⁵ In the margin: ber

⁶ dominum on erasure.

VJr¹ *lingosus non dirigitur in terra.* ¶ Man ne
womman of fele woordes ne schullen neuere lede riȝth lyf.
pat is to saye of ydel speche and of werldelich,

DJxi² *custodiam vias meas*³. vt non delinquam
in lingua mea. / ¶ pat is to saie. J schal keepe my 5
wayes so pat J schal gete my pes wip my tunge to comen to þe
blisse of heuene,

CUstus⁴ *justicie silencium*, ¶ þe tylyng of riȝthwise-
nesse is silence. and he pat silep bryngeþ soule hele.

IUsticia⁵ *inmortalis est.* / ¶ Riȝthwisenesse is vndede- 10
lich Salomon seiþ. hope and silence bep to gedres and in hem
schal stonde gostlich strenkpe. For who so is mychel stille &
holdep silence longe. he may speke sikerlich to god whan pat
he biddep hym any þing and hope pat he schal wel spede Jif he
bidde riȝthfullich. and wiselich. for þise two ben coupled to gedres. 15
Jn hem schal be al oure strengpe aȝein þe fendes fondynges
and his wyles. Hope is a swete spyce for it spyces þe herte in-
wip aȝein al þe bytter pat þe body drynkep. Who so chewep spyces
he holdep his moup to gedre pat þe strengpe ne go nouȝth out.
And Jif he ne do þe brep goþ out. Riȝth so he pat openep his 20
moup wip mychel werldelich speche. spytteþ out hope. and leseþ
þe strenkpe pat he schulde haue to god and strenkpeþ⁶ hym to
þe fende ward. what makeþ vs strong aȝein þe fende bot hope
of heiȝe mede as men seiþ. Jif hope ne were hert to brast. A
swete Jesu þine ore how stont⁷ hem pat ben in al wo wipouten 25
hope and þe hert ne may nouȝth brest.

MOn⁸ *habetis linguam vel aures prurientes &c.* /
¶ pat is ne haue ȝee noiper tunge ne ere to werldelich
speche. pat is ydel tofore god.

COntrariorum *eadem est disciplina*, ¶ Of silence and 30
of speche nys bot a lore for hij ben euer goande to giders //

¹ In the margin: psalm with the last stroke of the *m* cut away.

² In the margin: psalm

³ *meas*: *e* almost effaced.

⁴ In the margin: ysay

⁵ In the margin: solom with the last stroke of the *m* cut away.

⁶ p. 384 a.

⁷ *stont*: the last letter rendered indistinct by an elaborate curl.

⁸ In the margin: ni

¶ Speke we now of yuel speche þat is þre folde ydel. & yuel.
& attrý. Þe first is yuel. þe oper is wers. Þe þridde alder werst.
ydel speche is al þat no good comeþ of to goddes worschipp
and to note of mānnes soule ne to help of hem seluen to god
5 ward ne to her euen cristen,

DE¹ *omni verbo ocioso reddes rationem* in die
judicij / ¶ Of vche ydel woorde seip oure lorde þou
schalt 3elde rekenynge whi it is yseide & for what þing. Now
sipen þat 3ee schult 3elde rekenynge of vche ydel woord. þou
10 wil it þan be of þe werk þat is attrý speche and foule. nouȝth
onelich til hem þat speken it Ac to hem þat heren it. And
also of Leccherie and Glotonye. and oper filþe, Swich. speches
ben alle schraped out of goode mannes moup and wommans.
Hou auȝtt it þan to ben to men and wymmen þat 3iuen
15 hem to ordre. Forsope mychel auȝtten hij to sperren her fyue
wyttis þerfro. Attrý speche is heresye foul. þwertouer & les-
ynges. bakbitynges. and Losengerye. Alle þise ben wicked he-
resyes. Þis ne regnep nouȝth in Engelande.² Þe losengere
ablyndeþ þe man. and putteþ þe Pryk in his eiȝe. Þe bakbiter
20 chewep mannes flesh opon fryday. and pykeþ wip his blak byl
vpon þe quyke Caroyne as þe deuel of helle hym biddeþ. Wolde
he ȝutt gon to ded flesh it were þe lesse tale þerof. þat is wolde
he speken of hem þat roten in synne: þe lesse harme it were.
Ac he doþe to hem þat aren quyke in goddes seruise. He is to
25 bolde a Rauē & to ȝyuer,

NE videatur³ hec mortalitas minus dicens in
Esdra quod melchias edificauit portam ster-
coris. *Nomen*. chorus domino in corpore filius Reab.
id est. mollis patris nam⁴ ventis aquilo discipat
30 pluuias ad faciēns tristis linguam detrahentem⁵,
¶ Þise two mysters men ben þe deuels gonge fermers and fermen
his gonge schame it is to seien. ac ȝutt it is fouler to done it.
For so he doþe als oft as he wip lesynge hyleþ mannes synne þat

¹ In the margin: *ie*
el; the first letter uncertain.

² In the margin, a hand pointing.

³ *videatur*: a by correction.

⁴ MS.: *pris nā*

⁵ *detrahentem*: h possibly a correction.

stynkeþ foule vpon god. þus hij ben euere besy in her foul myster. Her by men may knowen þe synne of hem by þat god seiþ in þe godspel. Losengerye is þre fold. þe first is yuel. þe oþer is wers¹ and þe þridde alderwerst.

VE² illis qui ponunt pulmillos³ &c. Ve illis qui 5
dicunt bonum malum. & malum bonum ponentes lucem thenebras. & tenebras lucem. hoc. de. detractoribus & adulatoribus conuenit. ¶ þe first is. 3if man is goode prayse hym bifore hym & make hym better þan he is. And 3if he doþe wel oþer seiþ. heueþ hym vp wiþ praysynge 10 biforne hym. þis man god acurseþ, þat oþer is. 3if þat a man doþe yuel or seiþ yuel þeiþ it be so open synne þat he ne may it noþth wiþ sigge. And þan bifore hym makeþ his yuel lesse þan it is. and seiþ þat it nys nouþth so yuel as men seiþ of ne artou nouþth in þis þe first. ne þou ne schalt nouþth be þe last. And 15 confortep hym in þis synne so þat he holdeþ þe lesse tale þere of. And seiþ to hym also þou haste many feren. lete god yworþe ne gostow nouþth al one many man doþe mychel wers þan þou haste ydone. þe þridde is alderwerst þat forpraysep þe misdede. as he þat seiþ to a man þat robbep his pouer men. oþer doþe 20 harme to oþer and holdeþ wiþ hym & seiþ. Sir þou dooste wel. Alle her chateux ben pine and her bodyes att pine owen wille. 3t fareþ by þe Cherle as by þe wyþye. þe more men croppen it. þe more it wexep And þus it is by al þing þat meū holdeþ wiþ A noper in his yuel þat he doþe. 25

ADulancium⁴ lingue alligant hominem in peccatis. ¶ þus þe fykelers hilen þe stynk þat it ne may nouþth stynken. and þat is þe werst þing þat is. For 3if þat hij wisten hou þat it stank: hem wolde wlaten wiþ al. and amenden hem þan sumtyme þere of. 30

CLemens⁵ homicidiorum duo genera dicit esse Petrus. & eorum parem esse penam voluit qui corporaliter occidit. & qui detrahit fratri. & qui videt &c. / ¶ Bakbiters ben two manere. þe first is yuel. þe

¹ p. 384 b.

² In the margin: *Jesus*

³ *pulmillos*: under the second *l* a dot, probably accidental.

⁴ In the margin: *Augustinus*.

⁵ In the margin: *Petrus*

latter is wers. þe first comeþ al openlich and spekeþ yuel and
 seip out his atternysse als mychel as he can and may. And þe
 latter comeþ forþ on oper manere and bigynneþ forto syken er
 hij it willeþ bigynnen and makeþ a longe proloug¹ tofore al
 5 aboute er it come forþ þat yuel þat hij þenchen forto speken.
 And hij maken many ensamples forto ben yleued þe better. And
 whan it schal comen forþ þan it is yuel attyr so weylaway. He
 seip wo is me þat he hap suich woord. Jch was many tyme aboute
 forto haue stilled it. ȝif ich hadde miȝth. Ac now it is so fer
 10 forþ gon. þat ȝ ne may nouȝth and þat me sore rewep. And longe
 it is agon þat ich it wist first Ac euere ich haue stilled it vn to
 now. Ac for me schulde it nouȝth haue comen forþer. Ac now it
 is so ferforþ brouȝth þat ȝ ne may it² nouȝth wiþsaken. And
 þerfore me is ful wo. yuel men seip þat it is. and ȝutt it is wel
 15 wers. wel wo is me þat ich it schal siggen. and sop it is. and
 þat is mykel sorouȝ. ȝise bep neddres. Salomon spekeþ to vche
 man and womman and biddeþ hem kepe hem wel fram hem. and
 ȝiue hem to her lemman Jesu crist þat þus faire spekeþ to ȝou
 and clepeþ ȝou his schewer

20 **Z**Elatus³ sum syon ȝelo magno, // ¶ Vnderstondeþ
 whas spouse ȝe ben ȝif ȝe kepeþ ȝou ariȝth to hym. And
 biholdeþ hou louelich he spekeþ to ȝou Jch am Jelous of þee
 syon he seip. Syon þat is schewer on oure tunge. Loo ȝutt it hym
 þencheþ þat he seip nouȝth ynouȝ whan he seip. Jch am jelous
 25 ouer þe. bot ȝif he seie þerto wiþ mychel jelosie. ȝelo magno.

EGo⁴ sum deus ȝelotes. / ¶ Jch am þe jelous god þat
 am jelous ouer my lemman,

AUris⁵ ȝelo audit omnia. vbi amor ibi oculus, /
 ¶ Salomon seip. þe jelous ere hereþ al þing pere⁶ as is loue⁶.
 30 pere is his eiȝe⁶. Wyte ȝee wel ȝee þat ben his lemmans. his
 eiȝe is euere to ȝou ward and biholdeþ ȝif ȝe ȝiue any louelates
 to any þing bot to hym. Ȝelatus est syon. He is is jelous of
 þe Syon. þat is his schewer. And he seip to þe. ȝiue me þi loue-
 lates. ȝe. to me and to non oper.

¹ *proloug*: the sixth letter resembles n.

² p. 385 a.

³ In the margin: *Zakarias*,

⁴ In the margin: *Exodus*.

⁵ In the margin: *Salamon*,

⁶ On *r* in *pere*, *l* in *loue*, *eiȝ* in *eiȝe* traces of erasure.

OStende¹ michi faciem tuam, / ¶ Pat is to saie schewe
me pi loue nebb. and seche me nouȝth outward. Ac seche
me in pine hert ȝif þou be trewe to me as spouse owe to ben.
Ne þencheþ no wonder þan. þeiȝ hij ben mychel out of þe werlde.
wip hert. Jch am schame fast he seiþ. J nylle nowhare clyppen my
lemman bot² in deerne stede. and þat wyte vche³ man toscpe. þe
more þat ȝoure þouȝttes ben to erpelich⁴ þinges. þe lesse is þe loue of
ȝoure lemmen inward werdelich þinges. J. clepe þat synne falleþ to,

Qui exteriori oculo negligenter utitur. iusto dei
judicio interiori cecatur. ¶ Who so⁵ ȝemeleslich witeþ 10
þe vtter eiȝen! þorouȝ goddes riȝthwise dome he ablyndeþ þe jnner
þat he ne may see god gostlich. ne louen hym. For after þat
men louen hym þere after men felen his suetnesse. more oiper
lesse. Als sone as a man oiper a womman hereþ any speche þat
draweþ a man oiper a womman fram her spouse. also smertly 15
doþe ȝou þennes wip þis vers,

DEclinate⁶ a me maligni! & scrutabor mandata dei
mei, ¶ Goo away fro me þou wicked man. & J schal re-
herce þe comaundementȝ of my god,

Narrant⁷ michi fabulaciones! set non vt lex tua, 20
¶ Hij tolden me fables. bot nouȝth pi lawȝe⁸. þan goþ to
ȝoure spouse wip. Miserere mei deus, oiper wip ȝoure. Pater
noster. ȝif ȝe ne cunne it nouȝth. For þat is þe best þat ȝe may
þan done. for þorouȝ⁹ ansueres aȝein þere auȝtt arise sum sparkel.
and þis worde is goode to wymmen þan hij ben in swich cas. 25
And per auenture he wil saie. J nolde for no good þenchen yuel
to þee ward. Ac þeiȝ ich schulde dye leuen ich mote non is wers
þan me. forȝiue me þis and J nyl nomore. So may falle sche
forȝeue it liȝthlich for his faire speche. and spekeþ forþ wip hym.
Ac euer is his þouȝth in his last speche And þan whan he is 30

¹ In the margin: Jn canticis,

² bot: on b traces of erasure.

³ vche: traces of erasure on v.

⁴ erpelich: the curl over þ, rendered as e, possibly only the upper part of an unfinished l.

⁵ so: the letters written together, separated by a slight erasure.

⁶ In the margin: dauid

⁷ In the margin: dauid

⁸ lawȝe: squeezed together at the end of the line.

⁹ p. 385 b.

gon away swich pouȝttes wil lasten in her hert and wexep more
 & more And euere þe lenger þe wers it is. And so it fareþ of
 man by womman whan sche spekep faire & castep enchesoun.
 and seiþ sche ne dar nouȝth. By her tale sche wolde ȝif sche
 5 durst and drawep hym to hire ward wip loose woordes. and þat
 drawep a man on hire. And þerfore seiþ schortlich naye atte
 first and quyte ȝou of hem. And ȝ rede for any faire speche þat
 vche man and womman be war and looke how dere ȝoure soule
 was bouȝth. and sette þere on prys. And bot ȝif þat ȝe mowe
 10 haue more þerfore þan he þat bouȝth it ȝaf þerfore: ne selle it
 nouȝth so liȝthlich to his enemy. for a lytel lykyng and ȝiueþ
 keep hou ȝoure spouse clepeþ ȝou,

EN¹ dilectus meus loquitur michi, surge propera
 amica mea. ¶ Looke ich here my spouse clepeþ me. ich
 15 mote gon. ȝe. goþ swiþe to ȝoure dere spouse,

SURGE² propera Amica mea. columba mea. formosa
 mea. ostende michi faciem tuam. sonet vox tua
 in auribus meis. / ¶ Come to me my lemman. my culuer.
 my schene speuse³. schewe⁴ me þi loue nebb and þi leuesom
 20 leere. turne þe to me þou þat wilnes speke wip non bot wip me.
 þi steuen is me swete and þi pouȝth schene,

VNde⁵ & subditur vox tua dulcis &c. ¶ Speke to hym
 and haue hym to lemman þat is þousande sipes fairer þan
 þe sunne. þus louelich ȝoure lemman ȝesus crist spekep to ȝou. //
 25 ¶ Ac herkneþ now anoper speche al awayward fram þis and
 al⁶ o grym to hem⁷ þat schulden ben his lemmans,

SJ⁸ ignoras te o pulchra inter mulieres egredere⁹ &
 vade post vestigia gregum tuorum. & pasce edos¹⁰
 tuos iuxta thabernacula pastorum. / ¶ ȝif þou knowest

¹ In the margin: Jncan{

² In the margin: jncan{ with slight traces of erasure below.

³ speuse: the fourth letter looks more like n.

⁴ schewe: on h traces of erasure.

⁵ In the margin: jncant{; faint traces of an erased Je can be distinguished below.

⁶ al: a corrected from o.

⁷ hem: em on erasure(?).

⁸ In the margin: Jncant{; traces of an erased J below.

⁹ egredere: de partly effaced.

¹⁰ edos: e almost effaced.

nouȝth þi seluen þou faire wymman oīper man among opere . and
 noste nouȝth whas spouse þou art and schuldest ben . þou þat
 art here among wymmen and þou were amonge Aungels þan þou
 miȝth knowe þi seluen . as þeiȝ he seide . þere schulde þi fairnesse
 litel be seene . And ȝif þou art me trewe as spouse ouȝ¹ to bene . 5
 ȝif þou haste it forȝeten : and litel letest þere of . Egredere . he
 seiþ o grym . goo out he seiþ & folowe herde of gett . þat ben
 flesch lustes þat stynken as gett done² . and vndo .³ þi tyches
 þat ben þi fyue wittes þat ben suete to god ȝif hij ben wel kepte .
 As Tiches ben swete flesche tyl hij ben ȝonge . and as of a Tyche 10
 comeþ a synkande gott . so doop of a Lust a stynkande lykyng
 to god . Feede he seiþ þine eizen wip oute totyng . þine eren wip
 oute heryng . þi moup wip oute spekyng þat is to seiþ of filþe .
 þine hondes wip outen hondelyng . þi nose wip outen smellyng .
 And also alle þi wittes fram filþe of synne and aȝ þine lymes . 15
 For riȝth as þou seest of a ȝonge tyche comeþ a Stynkande gott .
 so of an eiȝe siȝth comeþ a stynkande likyng . oīper of an heryng .
 & ȝutt more of felyng . wheper euer any man oīper womman
 hadd any swich fondynges for any suich tokenynges þat ȝaf hem
 to swich tolyng and peckande outward as a wanton Brydde in 20
 a Cage þat þe Catt com and lauȝt hym in her cloches wheper it
 ferde euere þus of any onelich man oīper womman þat pecked
 so outward þat þe catt of helle þat is þe deuel of helle com and
 rent out her soules . out of her bodyes and bare it vn to helle :
 ȝis god it wott hap it and þat is harme þe more . ȝutt he seiþ . 25
 Egredere , Goo out he seiþ as dude jacobes douȝtter . þat is to
 saie leue my confort and take þe werldes confort . for j warne þe
 þou ne schalt nouȝth haue bope my confort & þe werldes . þou
 þat schuldest be my spouse schal tow⁴ folowe ȝeett of helle þat
 ben fleschlich lustes , 30

Osculetur⁵ osculo oris . / ¶ þat is cusse me lemman
 wip cusse of⁶ þi moup moupe alder swettest . þis cusse my
 leue breperen and sustren is a swetnesse of hert and a delytt

¹ MS.: ouȝtt with tt expuncted.

² done: on d traces of erasure.

³ p. 386 a.

⁴ schal tow on different lines.

⁵ In the margin: $\begin{matrix} \text{cob} \\ \text{is} \end{matrix}$ (?)

⁶ cusse of added above the line.

of vnmete swete þat al werldelich sauour is bitter þere azeins.
 Ac wip þis cusse ne cussep he non þat louen any þing bot hym
 oiper elles¹ þat hij louen it for hym. and in hym, For Salamon
 seip. 3if þe wardeyns wenden out. þan is þe hous yuel yloked.
 5 Oure fyue wittes ben oure wardeynes of oure hous þat is oure
 body. Now 3e han herde of spellyng þat falleþ to þe moupe. &
 now we wil speken of smellynge,

DE² odoribus non sago nimis cum assunt non
 respuo. cum absint non relinquo, ¶ Of smel³ seip
 10 seint Austyn ne fynde j. bot litel 3if it be nei3 on goddes halue
 & 3if it be fer me ne recche.

ERit⁴ pro suaui odore feto, / ¶ Oure lorde seip Azein
 swete smelles hij schullen haue stenchis. and of þis þing
 bep war. þe deuel wil maken a þing to styng for men schulden
 15 nou3th noten it⁵ And he wil also make swete smelles⁶ aboute
 hym þere he duelleþ. for men schulde wenen and vnderstonden
 þat it com fro god And þat he loued hem so wel and þat hij
 weren holy, so þat hij my3tten haue a lykyng⁷ þere jnne of
 pryde. Ac Alle swich Treteuales of hym ben brou3th to nou3th
 20 þorou3 haly water. and wip knelynge. and Crouchyng A3en
 stenche: þenche on god hou he was done on þe roode vpon þe
 mount of Caluarie. and hefeled þe stenche þere of ded bodies
 þat laien þere & stunken & roteden abouen erþe and stunken vpon
 hym so foule & bep nou3th squaymous. And also he was pyned
 25 in his si3th whan þe Jewes blyndfelden hym & buffeteden hym
 aboute þe Chekes and badden hym⁸ rede who smott hym. And
 also whan he hong on þe roode he was pyned in his si3th whan
 he⁹ wepe for hem þat duden hym on þe roode and for vs wrecches
 þat done hym on þe roode al day. And þe bloode and þe water
 30 comen boþe to geder in his ei3en and he mi3th nou3th wipen it

¹ *elles*: over *e* a curl, evidently the upper part of an unfinished *l*.

² In the margin: *ugustinus*

³ *smel* possibly on erasure.

⁴ In the margin: *nus*
icit:

⁵ *it*: *t* a correction, apparently for *A*.

⁶ *smelles*: *m* touched up.

⁷ p. 386 b; *lykyng*: the third letter very indistinct, possibly a correction for *b*.

⁸ *hym* added above the line.

⁹ *he* partly effaced.

out. And also of his moders teres and of hise deciples pat he seiȝ were flowen from hym. And also his frendes pat he dyed fore seiȝen þe lere¹ of hym pat he bouȝth so dere. And pat his² dep and his³ pyne pat he suffred stode þan in so litel stede. for þere bileeued non in hym bot his moder and þe þeef. For al þe 5 pyne pat he suffred ȝutt was þis þe most pyne pat he hadde for þat pyned hym more þan al þe tourment pat þe jewes hym duden. And al þis was to ȝiuen vs briȝth siȝth of hym. þenche no man ne no womman long pat wil ben his spouse þeiȝ⁴ hij ben mychel al one & out of felawschipp of þe werlde. For ȝif hij 10 louen hym al þe solas in⁵ þis werlde is bitter to hem. þe jewes smiten hym & beten hym in þe mouþ and spatten⁶ opon hym and he feled galle opon his tunge. þan owe we wel to stoppen oure mouþ fram filþe. ȝif we þenchen wel here opon. And al þis he dude forto lerne vs þat we schulde nouȝth grucchen for mete 15 ne for drynk. And ȝif a man oȝer a womman were bischett hij auȝtten raper dyen in þe pyne þan ben to gredy and to maken men to saie pat hij ben gredy. Dep me owe to fleen as forþ as men may wip outen sclaunder. Ac er pat he arered any sclaunder hij ouȝtten to dye martir in her meseise. Nis it nouȝth gret synne 20 þat men saien pat hij ben gredy oȝer daungerous. ȝif hij weren in þe werlde hij mosten sumtyme ben apaied wip lesse. Wharto schal a man gon in to stede of meseise forto sechen eyse. for ich vnderstonde þere ben summe pat wil sechen more lordeschipp and ladyschipp þan hij myȝtten haue hadde per auenture. ȝif þat 25 hij hadden ben in þe werlde. J rede vche man oȝer womman. ȝif any wil goo to swich degree of Religioun. þenche what hij þenchen oȝer what hij schulden þenchen. for riȝthfullich her lyf schulde be sorouȝ and wo here on erþe. & elles⁷ ben hij nouȝth Jhesus deciples bot ȝif hij sechen as he dude. ȝif hij sechen after 30 eyse of body hij ben Antecristes prophetes. for her lyf is contrarie aȝein Jhesus cristes lyf. And þerfore who so wil ȝiue hym to parfyt

¹ lere: of the second letter, which must have been *e* or *o*, only faint traces left.

² his: *s* almost effaced.

³ his: under *h* a curl, probably the beginning of another letter.

⁴ þeiȝ: *i* inserted above the line; almost obliterated.

⁵ in: *n* partly effaced.

⁶ spatten: on *s* slight traces of erasure.

⁷ p. 387 a.

lyf. he mote take sorou3 & wo in pacience. & biwepe his synnes
and oper mennes forto hane mede of her lemman. and be wip
hym in þe blisse of heuene. Hym seluen had here al manere
stormes. Vpbraydynges. Schemes. Teenes. and alle sorow3es þat
5 euer my3th men heren.

ET¹ factus sum sicut homo non audiens: & non
habens in ore suo redarguciones. ¶ Jch helde me
stille as doumbe & deaf þat had non ansuere. þan þei3 man vs
mysdoo oiper myssigge. þis is oure lemmans saw3e þenche on
10 me hou 3 was biseie for þi loue & take ensauple att me,

PE fyfte wytt is mychel nede & gret drede forto witen wel.
for it is in alle þe oper þat is vche lymes felynge. And
perfore oure lorde wolde be most pyned pere jnne. For in þis
wytt he ne hadde nou3th pyne in o stede. ne in two. ac in alle
15 stedes. and 3utt in his sely soule he was pyned þre folde þat
smott hym to þe hert as a spere. His moders pyne & sorou3e.
and þe maries. and his deciples þat ne leueden hym nomore for
he ne halpe nou3th hym seluen att þat gret nede. And of þe
forlernysse of hem þat duden hym to þe ded. þis styked euere
20 in his soule,

QUasi² inquit membris flere se videtur. &c. ¶ For
so ful of sorou3 nas neuere man þat he swatt bloode. Ac
his Anguisch was so gret in his soule ar he com to þe pyne
þat þe swete of bloode ran adoune of his blissed body þat it
25 stode vpon þe erþe as bloode dropes al abouten hym vpon þe
gras. pere he kneled. and so largelich he swatt þat it ran adoun
by hym as goutes and stremes of bloode for drede and sorou3
þat he hadde a3ein þe dep. and þat nas no wonder. for euere
þe quycker flesche þe strenger is þe pyne. A litel prickyng in þe
30 eize dereþ more þan a gret wounde in þe hele. Vche mannes
flesch and wommans was as nou3th a3ein þe tenderhede of his
flesch. for it was taken of a clene maydens blode. and maydens
flesch is³ tenderer þan a noþer wommans. Ensauple þat his
flesche was quyk: a Man letēp hym bloode vpon þe hole half
35 forto drawe a way þe sekenesse of þe seek half. And in al þe
werlde nas yfounde an hole half on noman forto ben yleten

¹ In the margin: dauid.

² In the margin: Augustinus.

³ is by correction.

bloode on for þe sekenesse þat man lay jnne for his synne . bot
 jesus crist oure leche þat lete hym bloode nouȝth in on stede .
 Ac on fyue half . grete woundes and brode for oure fyue wyttes .
 þat we haue misspended in fleschlich likynges . And werldelich
 desires wip outen þe woundes in þe heued and þe rewful garses 5
 þat he hadde . þus þe hole half drouȝ¹ þe sekenesse fram vs
 and heled vs ȝif we wil oure seluen þat is to saye . ȝif we wil
 folowe his waies and done after his techynge . And botȝ ȝif we
 wil . we bileue stiȝt in oure sekenesse . And in al þinge we mote
 louen hym and dreden hym . By bloode is bitokned synne in 10
 holy wrytt . Ac vnderstondep here whan a man is laten blode .
 he holdep hym pryue in chaumbre . and men bryngen hym bred
 and wyne oīper ale to conforten hym for his bloode letynge .
 And he þat is lorde of alle lordes and kyng of alle kynges þat is
 Jesus crist whan he was leten bloode . was he hudd in chambre? 15
 naye it was vpon an heiȝ hult in þe hattest of þe day . And what²
 ȝaf men hym to mete oīper to drynk . noiȝer wyne ne ale bot a
 lytel soure aysyl and stynkeande galle whan he seide me þrustes .
 Where was euere ȝiuen to any blode letynge so pouer pitaunce .
 who so gruccheþ þan for mete oīper drynk . he offereþ þan oure 20
 lorde þis bitter drynk & liȝer . as þe jewes duden . and he is þe
 jewes make . And þe þrust þat he hadde was for oure soules to
 brynge hem to his blis . And vnderstondep wel þat vche soure
 hert and grucchyng is to hym bitterer þan þe galle was . ne be
 we nouȝth þe jewes make god it wott ich hadde leuer were he 25
 my broȝer oīper my suster see hym honge gyltles . þan one tyme
 kysse so as ich wolde mene And also vche onelich man &
 womman schulde vche day schrapen her putt god it wott . þat
 putt was wel yordyned for hem . for it wil make hem harde honden,
MEmorare³ nouissima & ineternum non peccabis 30
 &c, ¶ Haue here dep in mynde . and þou schalt neuer
 synne, And many men & wymmen hane gret gladnesse of her
 faire honden and fallen in to lykyng of pride . Nou nys þere
 nouȝth bot beep smeȝe and soft inwip . & þolemody aȝein yuel . and

¹ p. 387 b.

² what: t on erasure.

³ In the margin: Sa
m

scheme, and teene. And þan ben 3ee Jesus cristes¹ deciples. and
 elles nou3th. þis is now þe ridd² dale of 3oure³ booke. Daud spekep
 of onelich men and wymmen þat bitter ben and waymody of hert
 5 **S**Jmilis⁴ factus sum Pellicano solitudinis &c ¶ Jch
 am liche⁵ þe Pellicane⁶ þat is a weymode bridde and⁵ slep
 her briddes for teene. and after smytep hire seluen to þe hert⁷.
 & arereþ hēm wip her bloode. þat is þe weymode man oiper
 womman þat takeþ hem to serue god þat slen her briddes. þat
 ben her goode werkes þorou3 her grette hert. For alssone as hij
 10 synnen dedlich: Alle her werkes⁸ þat ben goode dyen⁹. and þe
 wykked¹⁰ quyken¹¹. Doo þan as þe Pellicane¹² doþe. beþ sory and
 schryueþ 3ou. and þan hij qwyken a3ein, Ri3th as a man þat is¹³
 bloody is griselich bifore mannes si3th: ri3th so is man þat is in
 synne to goddes si3th. And noman ne may¹⁴ wel iugge bloode atte
 15 Barbours ar it be colde. nomore ne may a man oiper a womman
 iuggen hem seluen tyl þat her bloode is hott in wrappe oiper
 in any oper synne als longe as hij beþ in Any likyng to þe synne.
 Ac whan þe hete is ypassed þan þenche on jesu cristes passioun.
 And whatt sorou3 & wo he hadd for Adams synne. for þat synne
 20 brou3th hym to al þat pyne þat he suffred And charge þan his
 pyne. & looke þan what þou arte. þou nart bot erþe and no goode
 nast of þi seluen And 3if þou wilt þus deme þi seluen þou schalt
 haue grace of god forto wipstoude þat ilche vice þat þou haste
 ne be it neuere so strong. And þou wilt folowe þere opon wip
 25 biddynge 3erne. And oft þenche on seint Petre þe worde þat he

¹ *cristes*: the second *s* apparently on erasure.

² Between *ridd* and *dale* erasure(?).

³ *3oure*: *re* partly effaced.

⁴ In the margin: *Dau* with the last stroke of the *u* cut away.

⁵ *liche*: *lich* on an erasure extending down across *and*, which stands below in the following line.

⁶ *Pellicane*: traces of erasure on *P*.

⁷ *hert*: *e* partly effaced.

⁸ *werkes*: *es* squeezed together.

⁹ *dyen*: on *dy* traces of erasure.

¹⁰ *wykked*: *wyk* on erasure.

¹¹ *quyken*: *u* inserted above the line.

¹² *Pellicane*: on *ne* traces of erasure.

¹³ p. 388 a. Several letters at the beginning of words pp. 388, 389 ornamented with red strokes.

¹⁴ *may*: *a* altered from *e*.

seide to hym þo he lay in prisoun and was so feble for hunger
 þat he myȝth nouȝth wel speke And ȝutt oure lorde com to hym
 and badde hym bidde vn¹ to hym ȝerne. And so mote we do
 in wel and in wo alway bidden to hym. And euere þe more
 anguisch þat we haue þe faster we schulde bidden vn to hym. 5
 for þan hereþ he soonest oure biddynge. For vnderstonde wel
 þis poynt þo þat ben his childer he nyl nouȝth delyueren hem
 þerof als longe as hij mowen suffren it. For it is al for her goode.
 For þe more sorouȝ þat a man suffreþ here for his loue! þe nerre
 hym he schal come. and þe nerre hym þat he comeþ! þe more 10
 ioye he schal haue. For þere ne may non come to parfit lyf
 bot ȝif he haue many sorouȝes boþe in body and in soule. As
 Iesus crist hadd hym seluen and as hise chosen. Wene ȝe þan
 þat a man schal come to parfit lyf for þat he bicometh a man
 of ordre: Nay þe heiȝer þat he clymbeþ þe ferrer he is þerfro 15
 bot ȝif he rewle hym by wisdom and by queyntise. And þan wil
 god sett hym þere as best is for hym. And ȝif he goo by his
 owen wille oþer by oþer mannes techyng and nouȝth by skyl.
 þe heiȝer þat he clymbeþ þe wers he quemeth god. Vnderstonde
 þat wel vche man whan ich speke of onelich men oþer of Ancres. 20
 takeþ it on non oþer maner þan j speke it here. For als gret
 myȝter haþ o man come to blisse as an oþer. Whi! ne haþ nouȝth
 a lewed man als gret myȝter come to god as a Clerk. Als grett.
 ȝif he looke to hym. for als dere bouȝth god on as a noper. Ac
 he ne ȝiueþ nouȝth als gret grace to on as to a noper þerfore 25
 þere he ȝiueþ his grace. he ȝiueþ more after þe goode wille þan
 after þe dede. And þat he seide vnto samuel þe prophete. whan
 he badde hym enoynt Dauid to be kyng ouer his folk. He seide
 j. ne chese nouȝth myne men by her strengþe² ne by her fair-
 hede. Ac j chese hem by her goode wiȝt. Now vnderstondeþ þat 30
 a mannes body is cleped in holy wrytt sumtyme an hous. and
 sumtyme a Citee and sumtyme goddes temple and holy chirche.
 þan riȝth as ȝee see þat an Ancre is bischett in an hous and may
 nouȝth out. riȝth so is vche mannes soule bischett in his body
 as an Ancre. And þerfore vche man lered and lewed ȝif he wil 35
 queme god and be his deciple helde hym in his hous. Schete

¹ *vn* above the line.

² p. 388 b; *strengþe*: *e n* written closely together.

his dores and his wyndowes fast þat ben his fyue wyttes . þat he
take no likyng to synne ne to werldelich þynges . and þan he is an
Ancre and wel better quemep god þan hij þat byschetten hem and
taken hem to heiȝe lyf . and ben werldelich . þat is setten her hertes
5 vpon werldelich þynges . for hij quemen litel god oiper nouȝth,

Nemo¹ potest duobus dominis seruire &c. ¶ Noman
seip oure lorde may serue two lordes to queme . þat is to
saie . Noman may serue god and mammona . þat is richesse . Ac
do as Daudid seip,

10 **D**iuicie² si affluant nolite cor apponere . &c. ¶ Ȝif
richesses fallen vpon a man ne sette he nouȝth his hert pere
opon . He þat wil goo to heiȝe lyf take ensauple att þe apostles .
And locke hou hij lyueden after þe best manere to queme god .
For hij ben foundement of al holy chirche . þat is a gaderynge
15 of goode folk in goddes name þat is holy chirche . & non opere .
þise chiches þat þise men done make³ is cleped an hous of orisoun,

Domus⁴ mea domus oracionis vocabitur . ¶ Myne
hous seip oure lorde is hous of Orisoun . And perfore vche
mannes body is cleped hous . for it schulde be fulfild of biddynges
20 to hym . Now hise Apostles were proued in þe werlde . Hij nere
nouȝth bischett and duelleden amonges men in sorouȝ and in wo
in þis werlde . and tauȝtten þe folk and lyueden after her techyng
þat þe folk myȝth take ensample of hem forto do wel . And ne
schal a man neuer loue god parfitelech . bot ȝif he do so . For
25 *Jesus* crist seide to Peter pries Louestow me . And Peter seide
Lorde þou wost þat i loue þe . And þan⁵ seide *jesus* . fede my
scheep . And to john his derlyng he seide also . And so schulde
vche man do þat hym loued putt hym in perile forto saue his
folk . Look how þou woldest do ȝif þou were wip þe kyng and
30 louedest hym : þou woldest aunter þi lyf forto saue his lyf and
his worschipp . More auȝttestou þan forto aunter þe forto saue
jesus cristes lyf and his worschipp . þat ȝaf his lyf for þe . His
lyf þou sauest whan þou helpst a man out of synne in als
mychel as in þe is . For he dyed for synne . And so he seip hym

¹ In the margin: *dominus* .

² In the margin: *dauid*

³ *make*: after the last letter a short wavy line, possibly meant for *n*.

⁴ In the margin: *dominus*

⁵ *þan*: *a* seems to be a correction for *e*.

self. who so doþe dedlich synne he doþe hym on þe roode.¹
 And þan vnderstonde wel þis. þe kyng ne may nouȝth saue þee
 in bataile so fer forþe þou miȝth aunte þe for his loue. Ac
 þe kyng of heuene jesus crist þou ne may neuere aunte þe so
 fer forþ in bataile for his loue þat he ne may wel saue þe þat
 non enemy schal deren þe. And so he seide hym seluen to þe
 holy prophete þat lyues man in paradys. Hely he seide wostow
 nouȝth wel þat ich am wip þe. And als longe as ich am wip þe
 noȝþer jew ne saraȝene ne may nouȝth² deren þe. Goo aȝein
 þem and chese þe oper prophetes. also dauid seiþ.10

SPerabo³ in deo &⁴ non timebo quid faciat michi
 caro, / ¶ þat is. bileue in god &. J. ne schal nouȝth drede
 what no flesche may do to me. Ȝif any harme falle þe bodilich.
 it is for þi goode for he suffred bodilich hame for þe. And he
 wil alowen þe it better þan alle þe kynges of erþe willen oȝþer
 mowen. Ac vnderstonde wel Slee þe ne schal noman. aunter
 þou þe neuer so fer for his loue til tyme be þat he wil haue þe
 til hym. Ȝif it so be þat þou rewle þe by wisdom & queyntyse.
 Ac vche man þat schal seruen his lorde owe to take hise termes
 in tyne as he may hym best serue. And so do vche man to
 god. and haue þise verses in hert.15

Nunc⁵ stude. nunc ora nunc cum feruore labora.⁶

Sic erit hora breuis. & labor iste leuis,

¶ Now stodie. now bidde. now wirche. And so schal þe þenche þe
 day schort & þe werk lizth. Take nouȝth to mychel of oþing. bot
 euere as þi wytt is scharpest. vse as þise verses seien & þan may þou
 wel queme god. ¶ Now forþ in oure matere þat we spake of bifore of
 wrappe. And on þis manere deme þi seluen whan þe lust is ouer as
 men seiþ. Lete lust ouergoo & eft it wil þe lyke, as þe versifiour seiþ.

Impedit⁷ ira animum. ne possit cernere verum,20

¶ Wrappe ablyndeþ þe hert eiȝen þat we ne may nouȝth iugge þe
 sooþe.

¹ p. 389 a.

² nouȝth: ouȝ on erasure; ȝ squeezed in between u and t.

³ **S**Perabo: *bo* inserted above the line. In the margin: dauid.

⁴ & added above the line.

⁵ In the margin: *versus*

⁶ The two lines of verse connected by a big angular mark.

⁷ In the margin: *versus*

Magna quedam est transformans naturam humanam ¶ Wrappe forschapeþ þe man and oper synues also in to bestes kynde,

Homo¹ cum in honore esset non intellexit comparatus est illis, ¶ Man whan he is houen vp in to worschip ne knoweþ nouȝth hym seluen he is likned to a mere. Looke whan a man is wrop. biholde his semblaunt. of mouþ. of eizen. and alle hise lates. and þou may deme hym þan out of his wytt. Bedes
10 ne may he none bidde bot as he þat is went in to woluen kynde, Ira furor breuis est &c. ¶ Wrappe is a wodeschip þat turneþ man in to beeste,²

Est enim homo animal mansuetum natura. // By riȝth skyl man schulde be milde. for sone so he leseþ his
15 myldeschipp he leseþ his junocent kynde. nys þere þan noping best bot late reuþe falle ouer þe hert. Anoper þenche aȝein wrappe ȝif men myssaïen þe oïper misdōne þe. þan þenche þat þou art erþe. and to erþe þou schalt turne aȝein. And þenche þan what men done on þe erþe. Men spyten on þe erþe. þenche þat ȝif
20 men duden so wiþ þe men duden þe erþe kynde for so men done on þe erþe. And þan ȝif þou berkest aȝein þou arte houndes kynde. & ȝif þou styngest aȝein wiþ attrý woord. þan artow neddre kynde and nouȝth Jesus cristes spouse. þenche what þi spouse dude whan men duden hym scheme and teene. how myldelich
25 he it suffred.

Qui tamquam ouis ad occisionem ductus est & non aperuit os suum, ¶ þat is whan men ladden hym to pyne and duden hym tourment. nomore ne queiȝtte he þan a lombe. Ful feble and lepi is he in goddes seruise þat þe wynde
30 of a woord may cast in to synne. In oper halue he is dust and vnstable þat doune bloweþ³ alsone for þe puf of a wyndes blast. and þan heueþ it vp þat schulde be putt vnder feete. And beren vp hym toward heuene. Ac it is wonder of oure gret Manschipp þat we charge so mychel of þis werlde þat nys nouȝt bot stynke-
35 ande tofore god. Seint marie. seint Andrew miȝth suffren þat þe roode bare hym vp toward heuene. Also oper martirs þat badd

¹ In the margin: dauid.

² p. 389 b.

³ bloweþ on erasure.

wip folden honden for her enemyes and knelande as seint Steuene
 whan men stoneden hym in þe moupe and oueral 3if we coupe
 goode and vnderstondynge hadde ariȝth of god we wolde þonken
 hem of þe gret godenyse þat hij done vn to vs. for þe gret
 mede þat we schult¹ haue þerfore. we wolde þonken hem wip 5
 wel goode wille. þou seest wel þat þou art endetted to hem here
 þat done þe bodilich goode: more þan owestou louen and helpen
 hem þat done þe gostlich goode nyllen hij ne willen hij, & þer-
 fore loue hem for Jesu cristes loue þi spouse For 3if þou loue
 hym þou wil loue hem þat he biddep þe loue & bidde for hem. 10

Dilige inimicos tuos &c, ¶ Loue þine enemyes he seiþ and
 do hem goode. and for her loue god schal 3iue þee gostlich
 mede & bodilich bope more þan for þine frendes. For þine frendes
 done for þe. and þou for hem. what mede wiltow ask þere of
 of god

15

Impius velit nolit &c, ¶ þe wicked seiþ oure lorde 3iueþ
 vs pyement nyȝt he ne wilȝ he alȝ þat done vs harme alȝ is
 goode to vs 3if we willeþ taken it polemodelich. & þenche² on
 þe holy man jn vitas patrum þat kissed his honden and blissed
 hym for þat he hadd hurt hym wip hem. And so ȝ rede þat we 20
 do. blisse we hem and saie to hem. wel is me for þe gode. þat
 þou doos to me. Ac me is wo for þine harme for it is game to
 me and ernest to þe. þise holy men þoleden woundes for oure
 lordes loue. and we lete þat we ben holy. and saie þat we louen
 hym. And we ne may nouȝth þolen þe pufte of a wyndes blast. 25
 And þat is gret tokne þat þere is litel charite in vs.

Quid³ irritaris quid in amaris aut verbi flatum
 qui nec carnem wlnerat nec inquinat mentem,
 ¶ þere is litel loue of charite þat puffep out for a litel wynde. for
 noiþer it woundep þe flessche. ne fileþ vs bot 3if we wil oure 30
 seluen. And men seien often by ensample. þere þat mychel fyre
 is. it wexep wip þe wynde more & more. And so schulde þe fyre
 of brennande loue do þat we schulden haue to oure spouse Jesu

¹ Between *schult* and *haue* begins a tear, extending across three lines slantwise down to the left; before the leaf was used, the tear was sewn up; now the holes are empty, the thread being worn away. Nothing has been written across it.

² p. 390 a.

³ In the margin: *nard*.

crist wexen more & more .for suich wynde of wordes and of
 oper harmes. // Anoper ensample . A man pat were in prisoun for
 gret dett . And a man com to hym wip a Bygyrdel fol of siluer .
 & dussched it doune vpon hym pat he myȝth be deliuered pere
 5 porouȝ . þeiȝ it ȝaf hym a ful yuel strok . and hurtt hym sore .
 for þe gladnesse pat he schulde be deliuered perporouȝ . he wolde
 forȝeten his hurtt . And it nolde nouȝth greue hym bot lytel . We
 ben alle in gret dette of synnes to oure lorde . and perfore we
 crie to hym ȝerne in þe . Pater noster . whan we saie . &
 10 dimitte nobis debita nostra &c . & in þe Godspel it seiþ .
 Dimittite & dimittetur vobis . Forȝiueþ . & ȝ schal forȝiue
 ȝou wiltow better forward . þou arte endetted to me . of many
 synnes and fele,

15 **P**Onens¹ in thesauris Abyssos.² glosa crudeles
 quibus donat³ Milites suos, ¶ God dope in his tresore
 þe yuel of þe vnwrast man, to oure biheue . to aquyten vs out
 of his dett .

SImilis⁴ factus sum Pellicano . &c . ¶ þe Pellicane is
 a Bridde pat leue is to wonen one . and sche is a lene bridd .
 20 And so schulde vche man and womman . pat schulde be goddes
 spouse holde hem one bot whan tyme were . þat is holde hem
 out of þe felawschipp of þe werlde . And hij schulden fasten in
 mesure forto kepe hem lene pat her flesche ne ouerȝede hem
 nouȝth . þat is pat hij ne fellen nouȝth in to foule synnes of
 25 Leccherie . oiper of Glotonye ȝif pat hij weren of hott complexioun
 so pat hij miȝtten nouȝt wel chastisen her flesche so pat it ne
 were nouȝth þe soules Maister

Iudith clausa in cubiculo ieiunabat omnibus diebus
 vite sue,⁵ ¶ Judith was bitent in al her lyf and lad hard
 30 lyf . Fasted . waked & trauailed & so falleþ perto vn to goddes
 spouse to done . and nouȝth putten hem in sty forto fatten as
 Hogges .

¹ In the margin: uid

² Between *Abyssos* . and *glosa* the tear, noted above, p. 51,5, reappears.
 On this side of the leaf the thread still exists.

³ *donat*: *t* apparently on erasure.

⁴ In the margin: uid

⁵ p. 390 b.

IX¹ habundancia panis & superfluitate vini &c. // Gret plente of bred and superfluite of wyn maden Sodom & Gomorre þat hij fellen in to synne of leccherie. And þat was þe most enchesoun of her forlerenyse. // Tueie manere men and wymmen þere ben þat gon to heiȝe lyf forto serue god þat hym 5 seluen spekep of in þe passioun.

WLpes foueas habent volucres celi nidos: filius autem hominis non habebat vbi caput suum suum reclinet, ¶ Foxes han her holes. And bryddes han her nestes. Ac mannes son ne hap nouȝth where on he may leggen 10 his heued. By þe Fox is bitokned fals men & wymmen. þat schapen hem to heiȝe degre er þat hij ben cunnande. and bicomē þan ypocrites. and bigilen symple men. and hem seluen alder mest. For þise ben euermore gederynge and setten her hertes in² erpelich þinges. and to vnþewes And cracchen al to hem þat 15 hij mowen repen and renden. þise ben likned to þe fox þat freteþ hennes and gees. and hap a symple semblaunt. and is þeiȝ ful of gyle. And so done hij maken hem holy. and ne ben nouȝth. hij wenen to bigilen god. as hij done symple folk. tut pur lamour de dieu soit. Hij willeþ saien al be it for þe loue of god. 3e swich 20 willeþ trauaile ful litel perfore. And ȝif þe fox do yuel. ȝutt men sayen wers by hym. And so done men by hem þat ben bidande. swich men wenden in to Hole as kyng saule dude. He went pider jn forto make foule þere jnne. And so done hij þat taken holy lyf forto filen it. For Saul went forto seche Daudid forto 25 haue slayn hym. And Daudid went in to hole forto hyden hym fram hym. as it telleþ in Libro Regum, And so done summe maken hem holy. for hij mowen þe bettre done her queedschippes and fulfillen her wiȝt þan ȝif hij weren in þe werlde. For hij hopeþ þat men nyllep nouȝth haue no gret suspeciouȝ vn³ to 30 hem. as men wolden haue ȝif hij weren werldelich. Who so comeþ and goþ to hem: be hem wel war of her pryue synnes; For seint john þe Ewangelist goddes⁴ derlyng spekep of a Beest þat comeþ vp out of þe erþe and dude make a lyknesse of anoþer Beeste. þat aros out of þe erþe aforne hym þat was slayn and 35

¹ In the margin: *Salamon*,

² Between *in* and *erpelich*: *h* crossed out.

³ *vn* added above the line.

⁴ MS.: *godddes* with the second *d* expuncted.

quyked aȝein. And it was comaunded þat pere ne schulde be
 non noiper litel ne mychel þat it ne schulde haue þe Merk of
 þat oiper in¹ þe honde. oiper in þe forheued. And ȝif hij nolde
 nouȝth take þe merk hij schulde be slayn. and ȝif he took it he
 5 ȝede to helle. þat Beest bitoknep Leccherie. And is seide by waie
 of holy chirche aȝein antecristes comynge. þat non ne schal be
 avaunced to holy chirche. bot it be þorouȝ kynred. oiper þorouȝ
 seruise of grete lordes. oiper þorouȝ Simonye And al þis schulde
 goo þerto more² for bodilich sustenaunce and worschipp of þe
 10 werlde. þan for any loue þat hij han to god And þe merk in þe
 honde bitoknep þat hij scholden done her leccherie pryuelich
 first. and so hij schullen forlese. þe knoweynge of god. And þorouȝ
 þat blyndnesse þat þe deuel hap ablent hem hij schullen done
 her leccherie openlich. And þan han hij þe merk in þe forhede.
 15 And þan ne schal noman durre speke of God for hem. þat hij
 ne schullen done hem to þe dep. Þise ben Heretykes and fals
 prophetes. and ypocrytes seint john seiþ. And þise he seiþ ne
 mowen nouȝth ben ysaued. for þorouȝ her Leccherie hij bep bi-
 comen proude. & coueitouse. and Vsurers. and marchaundes. of
 20 mennes soules. and of wymmens as god seiþ in his godspell.

EGo³ sum pastor bonus & cognosco Oues meas &
 cognoscunt me mee &c. ¶ Jch am a goode shepehirde
 and knowe wel my schepe and myne schepe knowen⁴ me. Þe
 goode hirde ȝiueþ his soule for his scheep. Þe Marchante ne⁵
 25 ȝiueþ no keep to þe scheep for it ne falleþ nouȝth vnto hym.
 Ne nomore þan done hij For hane hij her delices here. hij ne
 holden no tale swich myster men. For hij han forsaken þat streytt
 waie þat lip to heuene and taken to þe heiȝe waie þat ledeþ to
 helle as þe Godspel seiþ.

30 **A**Rta⁶ est via que ducit ad celum, ¶ God seiþ þe weye
 is streytt vn to heuene and litel folk gop pere jnne. And

¹ p. 391 a. Capitals and occasionally small letters at the beginning of words on this page slightly ornamented with red strokes.

² Between *more* and *for*: *þorouȝ* faintly crossed over.

³ In the margin: *dominus*

⁴ Between *known* and *me*: *wel* struck out, first in black and subsequently in red ink.

⁵ *ne* added above the line.

⁶ In the margin: *dominus*

wide vn to helle and michel folk gop *pere jnne*. And vche man be war of *pis poynt*. Hij *pat* forsaken *pe werlde*s catel and bidden her mete *pat* hij ne bicomē nouȝth loseniours for hij ne schulden glose no man ne no womman. And *pan per* auenture may bifalle *pat* *zif* hij seiden *pe sope* *zif* hij coupe: hij ne schulden 5 nouȝth be welcome *zif* hij comen anoper tyme. For werdelich men and wymmen ne louen none sope sawȝes. bot al putten hem to mercy and noping to riȝthfulnesse¹. And it were impossible *pat* *pise schulden* ben ysaued. For holy wrytt seip. *Ȝif* man schal be saued he mote vnderstonde bope. And *pat* makep *pat* men 10 bicomē losenioures and defaultt of cunnyng and grace. for hij ne² wirchen nouȝth wiselich by cunnyng & by queyntise. Sapiencia & Prudencia, bot *zif* hij han *pise two* J nolde nouȝth *ȝiue a nedel*³ for al her werk as to come to *parfit lyf* forto loue god. And *serue* hym ne schal neuer man ne womman wip- 15 outen *pise two*. for nomore is *pat* on worp wipouten *pat* oper. *pan* hope wipouten drede. wisdom *pat* is Jesus crist. hym self. Looke *pat* pou seche after his lawȝe bope *pe hard* & *pe nesche* *pat* is *pe riȝthwisenesse* & *pe mercy*. and looke what he biddep *pe* do for he spekep diuerslich. And ne holde nouȝth to hard on 20 o woord *pat* he seip tyl pou haue *pe proue* *per of*. riȝth wel. for he seip in *pe godspek*t,

SJ⁴ oculus tuus scandalizat te &c. ¶ *Ȝif* pine eiȝe 25
sclaunder *pe*. putt it out. *zif* pou do so bodilich pou errest. Ac it is *pus vnderstonden*. *Ȝif* pou seest a siȝth *pat* pou haste any likyng to synne oiper may haue porouȝ *pat* siȝth: wipdrawe pine eiȝe. and *pan* puttestow it out. & so do of alle pine lymes,
Prudencia. *pat* is queyntise. *pat* is *pat* pou be queynt in discrecioun. *pat* is euene bytt bente nouȝth to mychel ne to litel in noping *pat* pou schalt done. And namelich to gon to 30 any ordre oiper schape to heiȝe lyf er pou haue proued pi self. And *ȝut* *peiȝ* pou haue proued pi self. *ȝutt* goo *perto* in gret drede, and bot *zif* pou do *pus* pou ne quemest nouȝth god And perfore *zif* pou wilt queme hym pou most taken an euene weye in Measure bitwixen hope and drede. Of pis wisdom and pis 35

¹ MS.: *riȝthwisenesse*, *wise* being crossed out and *ful* written above.

² p. 391 b.

³ *nedel*: *e l* written together.

⁴ In the margin: *Dominus*

queyntise telleþ Salomon. Saule. on Ebru. Abutens siue
abusio, ¶ þat is on oure tunge note iuge. and so done hij.
for hij beren fals name. þe goode man & þe goode woomman
hideþ hem and done goode werkes. þat is takeþ no praysynge
5 to hem of her werkes þat hij done. And þan fleizen hij vpward
to þe heuene ward as þe bridde doþe. And þat hij seche no
praysynge here for her goode dedes þat hij done. þan mowen
hij seien as Job seiþ¹,

10 **R**Eposita² est hec spes mea in sinu meo, ¶ þat is
mannes hope is hidde in his bosome, Bosome þat³ bitokneþ
siker stede þat is in jesu crist Ne wille here no praysynges for
nou3th þat þou doost and þan ben þine goode dedes hudde and
3if þou lokest after praysynge. Loo what god seiþ in þe godspek,

15 **A**Men⁴ dico vobis receperunt⁵ mercedem⁶ suam,
¶ J saye 3ou forsoþe hij han resceyued her mede⁷ here. 3if
þou doo þi werkes openlich here þou doost mychel better þan
3if 3ou⁸ duest so þat noman wist it. 3if þou take no liking to
þi seluen. bot do it in þat entent for þat hij schulden⁹ done þe
better þer þorou3 þat¹⁰ seen it. Seint Poule telde his goode dedes
20 þat he¹¹ dude openlich tofore þe folk in þat manere hou he
fasted. hou he dude penaunce And his anguische þat he halde
al he telde. Briddes whan hij fleizen¹² heize. hij ne ben uoping
agast Ac þei3 al hij fleizen¹³ heize 3ut hij moten come doun to þe
erpe to her mete. And þan hij ben agast last hij schulden be
25 taken wip sumwhat. And þerfore hij pikken o pikkyng after her
mete and loken vp as suiþe. And so scholde vche man do þat
wolde seruen god. He moste do as þe bridde doþe wip his susten-

¹ Job seiþ on erasure.

² In the margin: Job

³ þat: the second letter very indistinct.

⁴ In the margin: Dominus

⁵ receperunt: the third e possibly a correction.

⁶ mercedem: the last m touched up.

⁷ Mede: me on erasure; M apparently by correction.

⁸ After 3ou a dot, possibly the remains of an erased letter.

⁹ schulden: e indistinct, written together with n.

¹⁰ þer þorou3 þ (in þat) on erasure.

¹¹ p. 392 a. Capitals and occasionally small letters down to the first Latin quotation adorned with red strokes.

¹² fleizen: between e and n slight traces of erasure.

¹³ fleizen: on l traces of erasure.

aunce þat he schal haue of þe erþe . ben euer a gast of þe deuels wyles lest he cacche hym . And þerfore þe broode ende of þine hert is sett vpward in þi body & þe smal dounward in tokenyng þat þou schalt ȝiue alle þi wordes and alle þine þouȝttes vp to heueneward . And vn to þis werlde barelich þi sustenaunce as ¹ 5 þou may best serue god For god ȝiueþ a man sum tyme riches forto prouen hym hou he wil dispenden it . And summe ȝif hij weren pouer . hij ne schulden nouȝth wel quemen god . And summe ȝif hij weren riche ² hij ne schulden quemen hym so wel as hij done in her pouerte Ac nymen ȝeme her to . Þere ben in þis 10 werlde foure manere folk . Riche and riche . And þere ben Pouer . and pouer . þat is pouer here and in helle bope . And Riche and riche . þat is Riche here and Riche in þe blisse of heuene bope . And þere ben Riche and Pouer . þat ben hij þat ben Riche here and gon to helle . And þere ben Pouer & Riche . þat ben hij þat 15 ben Pouere here and gon to heuene . þis manere folk ben in þis werlde . Ac euere haueþ þis in ȝoure hert þat ȝe no good done of ȝou seluen for so biddeþ oure lorde .

CUM omnia benefeceritis dicite ³ a me & inuiles serui sumus . ¶ þat is to saie whan ȝe han wel done 20 saieþ þat ȝee ben ydel . Ȝif þat ȝee wil fleizen heiȝe as þe bridde doþe þat hap litel flesche as þe Pellicane þat is a lene bridde , & nouȝth as þe Ostryk . þat makeþ semblaunt as ⁴ he schulde ⁵ fleiȝe Ac euere his feet ben on þe erþe . And so done werldelich men And wymmen here . maken semblaunt forto fleiȝe heiȝe wiþ holy 25 lyf . Ac euere her hert is sett on bodilich delices þat maken her bodyes heuy and fatt as god seiþ þorouȝ þe prophete ,

Incrassatus est dilectus meus & recalcitrauit , ¶ My lef is fatted and wynseþ . wiþ þe heles . As þou sette a fatt Mare þat is ydel . Swich Men þeiȝ hij wenen to fleizen hij 30 fallen alway doune . Ac þe gode gostlich Man & womman setteþ heiȝe his hert ⁶ in swete þouȝttes to Jesu crist his spouse as þe brydde þat sitteþ on grene tre and syngeþ Mery . Bridd

¹ as: on s slight traces of erasure.

² riche apparently on erasure.

³ dicite: between i and c a letter (probably s) erased.

⁴ as: on s slight traces of erasure.

⁵ schulde: on h and l traces of erasure.

⁶ hert probably on erasure.

hap nest hard outwip and scharp and smepe and soft in-
wip. So mote vche man and¹ womman be hard outewip wip
pynsynges of flesche in biddynge and in wakyng. and euere laye
þe wreche þat god hap taken for synne stille in þine hert as
5 a ston And þat schal helde þe fram synne and noþing better.
And looke þat þou be wipinne smepe and soft wip swete þouȝttes.
and goode willes to ȝoure spouse Jesu crist And saie to hym
as spouse owe to done to oper,

10 **F**Ortitudinem² meam ad te custodiam. ¶ Þat is i
schal wite my strengþe to þee lorde. Þo þat ben werldelich
men hij maken her nest al framward þis. Fair & smepe outwip
And hard & scharp inwip. And þise schullen late bringe forþ
any goode briddes þat ben goode werkes,

15 **I**N nidulo meo moriar ¶ Þat is ich derne my nest as
done wormald. Ac doumbe bestes lerneþ wisdom þat derneþ
in his nest a derworpe ȝymme ston. Þat noþing may harme
his briddes. ne noþing may neiȝ þe ston. Þat derworpe ȝymme
ston is Jesus crist þat is derworpe ouer alle ȝymme stones þat non
attre of synne ne³ may neiȝen. he is cleped þe achate. doþe hym
20 in ȝoure neste þat is in ȝoure herte. þenche what pyne he hadde
on his flessche wip outhen. hou swete and hou softe he was in-
wip⁴ euere whan man dude hym þat wouȝ And þou schalt dryuen
out attri synne. for be it neuere so bitter pyne þat þou þolest.
he þoled more for þe And þan schal al þi pyne þenche þe lizth
25 namelich ȝif þou þenche wel þat he was gyltles and we ben gylty.
And ȝif þou haue þis ston in þi nest þat is in þi hert ne þar þe
noþing dreden þe attri nedder of helle who so ne may nouȝth
haue it in his hert: haue it outwip. Looke opon þe Crouche &
make on þe þe tokne. and make ofte þe tokne of þe crois opon
30 hem. And þenche we opon þe harde peynes þat oure spouse suf-
fred for vs þere opon and lyue hard lyue. And þenche ofte⁵ þe
gret godenesse þat he hap done vn to vs and oure trespas toward
hym And crie hym mercy and schryue vs often þat we be Nidyf
þat slouȝ Oloferne. For Nidyf on Ebru is schrift on oure tunge

¹ p. 392 b.

² In the margin: dauid.

³ ne added above the line.

⁴ inwip: originally two words, connected by a hyphen.

⁵ ofte probably on erasure.

pat slep¹ þe deuel gostlich. For þi seien Men her. Confiteor².
and schryuen hem ofte to slen Oloferne³ þat is þe deuel. For
so seien Men it is A name stynkyng in helle *secundum*
nominis ethimologiam. Olofernus. *id est*. olens in
inferno *secundum* interpretacionem infirmans vitu- 5
lum saginatum. Olofernus is þe fende þat makeþ feble
and vnstronge. And fatt Chalf to wildeþ þat flesche sone so it
euere fatteþ þorouȝ mete. oiper þorouȝ dryk. oiper þorouȝ eise. it
bicometh wilde as ȝ seide tofore Incrassatus est dilectus
meus. &c. For sone so þe flesche hap his wille he rigoleþ aȝein 10
þe soule as a fatt mare and ydel. And⁴ perfore ȝ rede þat vche
man teme it ful wel so sone it awildeþ wip harde discipline oiper
penance wiselich & warlich for þe godspel seiþ,

HAbete⁵ sal in vobis in omni sacrificio offeretis
sal, ¶ þat is. Haueth salt in ȝou in al sacrificise þat ȝe do 15
to me. Lookeþ þat þere be salt wip al. Salt bitokneþ wisdom. For
salt saueþ and sauoures. And so it fareþ by wisdom. Al þat
euere do we to god bot þere be wisdom wip al it ne quemeth
hym nouȝth. Flesche wil stynke & brede wormes bot it be salt.
Also al þat we do to god. penaunce or any oper þing wip outen 20
wisdom. it stynkeþ opon god And perfore it seiþ tofore Þou
mostest haue wisdom wip þe and queyntise. For þat on nys nouȝth
worþ wipouten þat oper. And perfore it is goode þat Men ȝiue
goode keep to þis poynt for þe godspel seiþ þus,

QUodcumque⁶ pecieritis patrem in nomine meo 25
dabit vobis, / ¶ þat is what ȝe aske of my fader⁷ in
my name ȝe schullen it haue. biddeþ⁸ þat ȝoure ioye be fulfild.
He biddeþ hem asken many vnderstonden þis woorde amysse.
Þou moste taken it on þis manere. Looke what Jesus one on
englisch is. it is als mychel to saie as saueoure. Looke þat þou 30
ne aske nouȝth bot saluacioun of soule principallich first & þat

¹ *slep*: the third letter not quite clear.

² *Confiteor* on erasure.

³ *Oloferne*: *o* seems to be a correction.

⁴ p. 393 a.

⁵ In the margin: *dominus*,

⁶ In the margin: *dominus*

⁷ *fader*: *d* apparently corrected.

⁸ At the beginning of this MS.-line in the margin, a hand pointing.

þi ioye be fulfild . and so he hadde to his deciples . Biddeþ þat
 3oure ioye be fulfild . Also he seiþ in a noþer godspel whan þat
 is deciples bigan to stryuen which schulde be maister whan Jesus
 was went fram hem . And Jesus tooke a childe and brouȝth
 5 amounges hem and seide to hem . Leteþ be al þis J saie ȝou for-
 sope who þat schal comen in to þe blis of heuene he moste be
 as þis childe is . And who þat ȝiueþ any þing to þis childe he
 ȝiueþ it me . Also þis most be taken on þis manere . Þou mostest
 be lopes as þe¹ childe is . and liȝthlich forȝiuen þi wrappe And
 10 help þere þou seest þat nede is blepelich . And Jesus seide to his
 deciples . Ȝe clepe me ȝoure maister and ich am redy to serue
 ȝou alle . And þan he tooke water & wesche her feete, ¶ Now
 what þing þat þou ȝiuest to a man oþer a womman þat in þat
 manere is a childe þou ȝiuest to hym . And who þat doþe þat man
 15 oþer womman any harme! he toucheþ þe Peerle of cristes eiȝe .
 And so he seiþ hym seluen . And þat is non bot þe þarfytte man
 in hym as hise apostles weren . Anoper Jesus seiþ what ȝe ȝiuen
 þe leste of myne ȝe ȝiuen it me . Þat ben men & wymmen vnder
 his lawȝe þat louen² hym & dreden hym . Vnderstondeþ wel þat
 20 hij lyuen after³ lustes of her flesche ne ben nouȝth vnder his
 lawȝe . Ac vnder þe fendes lawȝe hij ben . for god haþ forboden
 man Lustes and likynges of his flesche And ȝif þou susteynes
 hem þou susteynes þe fendes childer . And þerfore þou it schalt
 abuggen . For alle þe creatures þat bep vnresonable schullen abug-
 25 gen þat hij han sustened goddes enemyes . Þe sunne . and þe
 Moone . & all þe oþer Planetes, Wenestow passe quyte þan þou
 þat art a beste resonable wipoute pyne and þou sustene goddes
 enemye . Goddes enemy is vche man þat willes & woldes lip in
 synne & haþ likyng þerto . In þe þridde Godspel oure lorde seiþ .
 30 what þat ȝe ȝiue in my name michel schal be ȝoure mede, And
 now vnderstonden summe þat to whom þat hij ȝiuen her Almes
 in his name þat hij schullen hane gret mede þerfore Ac hij vn-
 derstonden wrong . To swich may þou ȝiue þine Almes . þou schalt
 be pynded þerfore . Ȝif þou ȝiue a man any þing for his loue and
 35 he be in dedly synne & þou it wost þou sustenest hym in his
 synne . And god ne may nouȝth chastise hym for þe . For þou

¹ þe: e on erasure.

² louen: the second letter not quite clear; possibly e.

³ p. 393 b.

makest his body so strong pat he holdeþ his synne forþ. And god wolde chastise hym þorouȝ pouerte & meseise. and he ne may nouȝth for þe for þou holdest hym vp. And þerfore þou arte coupable of þe synne pat he doþe.

Consençientes & agentes pari pena punientur, ¶ þe 5
consentande & þe dede doer schullen haue o peyne. And þou ne myȝth nouȝth excuse þe pat þou narte consentande to his synne whan pat þou ȝiuest hym so pat he is þe lenger sustened in his synne. Ac man wil ansuere on þis wise & seie. J. nott nouȝth by hym bot goode. And þeiȝ he ne wite it & his hert 10 forȝiue hym. pat it is so. he nylle it nouȝth witen. Vnderstondeþ wel pat he is coupable & by þis ensauple þou may wel see. Looke here whan þou schalt bugge any þing here in þis werlde. Looke pat þou wilt averse þe ful wel er þou paie þi siluer pat þou be nouȝth bigyled. Nille nouȝth vche man do þus pat goode 15 can. And bot ȝif þou wilt looke als besilich aboute gostlich þinges. elles holdestou better bodilich þing þan gostlich. And so ne doþe god nouȝth ne none of hise. He biddeþ pat þou schalt wiselich ȝiue þine almes. Bep war vche man of þis poynt And chargeþ it riȝth wel. For J warne ȝou wel. god it chargeþ gretlich Now hou 20 schaltou þan ȝiue þine Almes whan he seiþ pat þou ȝiuest in my name as þou doost of pat oper. Look what his name is. Saueoure. pat is to saie. Looke pat þou ȝiue pat þou ȝiuest¹ to hem pat ben in waie of saluacioun and vnderstonden his lawȝe. And ȝif þi conscience forȝiue þe pat he nys nouȝth. Fonde to brynge hym 25 in to þe lawȝe ȝif þou may wiþ any queyntise. And god wil ȝelde it þe. Ac despise hym nouȝth for þou nost what his wille is. For swich may his wille be. þeiȝ he be riȝth a synful man. god may sone amende hym, bot susteyne hym nouȝth in his synne, And vnderstonde wel ȝif þou susteyne a wicked man. oþer a womman 30 and þou it wost. þou dooste more harme to god þan þou susteyned oþer jew oþer Saraȝene². For god seiþ a wicked cristen man schal be in more pyne þan oþer of hem. And siþen pat god schal ȝiue hym more pyne þan may þou wel wite he greueþ god more. And so þou may þan wel wite pat þou greues god more 35 ȝif þou susteyne hym. J ne speke nouȝth of synful men. for þere

¹ p. 394 a.

² A slight erasure, extending from below *Saraȝene* slantwise down across the following line.

nys non of vs þat we ne be synful. Ac ʒ speke of wicked men
 & commune synners. for hij willeþ make god a fals man in as
 mychel as in hem is. þat saien ʒif it were so as holy wrytt seiþ.
 noman schulde be saued Oiper god nyl nouȝth forlesen þat he
 5 dere bouȝth. Oiper þat seien. God tooke alle out of helle And att
 Domesday he schal make aȝ goode, And also. Goo ich where ʒ
 goo. ʒ ne goo nouȝth al one. þise ben men þat wil fordo þe
 lawȝe. þat god haþ made and his woorde. Also hij willeþ fordo &
 maken hym a leiȝer in as mychel as in hem is. And hij schulleþ
 10 failen of her purpose. for god seiþ þis in þe godspel,

CElum¹ & terra transibunt verba autem mea non
 transibunt, // Heuene and erþe schullen² passen ac myne
 woordes schullen neuere passen, ¶ Seint Austyn seiþ þeiȝ þe
 flesch be oure foo³ it⁴ is comanded⁵ þat weschuȝt holden it⁶
 15 vp euen⁷ bitwene two neiþer to wel ne to wo done it for it
 is fastned wiþ þe derworþe gost goddes⁸ owen. fourme. for we
 may sone þorouȝ vnwisdom sle þat on wiþ þat oþer,

Natura⁹ mentis humane que ad ymaginem dei
 creata est & sine peccato est. Augustinus deus
 20 maior &c, ¶ And þis is on of þe most wonder on erþe þat þe
 heiȝest þing after god hym self þan is mannes soule. as sein
 Austyn wytnesseþ. It schal be fest so fast to þe flesche þat nys
 bot foule fen and erþe. þat þorouȝ þat ilch fastnyng it is so
 fast ybounden þat it folowep þe flesche forto quemen it in his
 25 foule kynde. And goþ out of his owen heuenlich kynde forto
 payen hir & wrappes her schaper þat hire schoope lyche hym
 self þat is þe kyng of heuene & of erþe. þis is a wonder & ouer
 wonder. and an hokerlich wonder seiþ seint Austyn¹⁰ Ac for þis
 poynt it was & is. God wolde nouȝth þat it lepe in to pride ne

¹ In the margin: nus with the first stroke of the n cut away.

² Heuene and erþe schul (in schullen) on erasure.

³ foo: the last letter indistinct, the word being the last in the line.

⁴ it not quite clear.

⁵ comanded: the fifth letter looks like u.

⁶ it added above the line.

⁷ euen: over e a curl, evidently the upper part of an unfinished b.

⁸ Between goddes and owen: spouse crossed over; this and the following owen marked to be transposed.

⁹ In the margin: u g u s t i n u s

¹⁰ p. 394 b.

wilne to clymbe as Lucifer dude þat was wipouten charge . And
 þerfore he fel adoun in to helle And god þere fortyed hym to a
 clott of heuy erþe as men done a beeste þat is a rayker and wil
 blepelich goo fram his felawes men tyen to a kibber oīper scha-
 kelen it þat he ne goo nouȝth fram his felawȝes Þis is þat job 5
 seiþ in his book

Qui¹ fecisti ventis id est spiritibus pondus &c
 ¶ Lorde he seiþ þo haste ymake to hem birpen to fleiȝe
 wip soule . þat is þe heuy fleiȝe þat alway drawep dounward vnto
 his foule kynde . Ac þorouȝ þe heiȝschep² of hir it schal bicomē 10
 ful liȝth . Ȝe liȝtter þan þe wynde & briȝtter þan þe sunne . And
 it be so þat hij ne folowen nouȝth þe fleiȝe to swiþe in to þe
 lowe kynde . þan j rede for his loue þat sche is yliche to . ne
 lete nouȝth þe fleiȝe haue of hire þe Maistrie . For sche is here
 in vncoup þede yputt in a Prisoun & in a qualme hous . Jt nys 15
 nouȝth yseen hou heiȝ & of what dignite þat sche is in her owen
 londe . Ȝif þe flesche ne haue nouȝth þe Maistrie . þe flesh is
 here an hame to hir as erþe þat is in erþe and as Men seien on
 englich . Cok is kene on his owen dunge hyȝt . & þat is wel seen
 on þe fleiȝe . Jt hap to mychel maistrie se weilaway þe while And 20
 Daid liknep onelich man and womman to þe Pellicane & to þe
 niȝth foule þat woneþ vnder Euesynges And name bereþ of Ancre .
 For Ancre holdeþ þe schippe and kepeþ it fram stormes . So vche
 man & womman þat ȝiueþ hym to parfyt lyf & ordre schulde holde
 vp holy chirche þat is likned to seint Peter schipp . Hij schulden 25
 lyuen so holy lyf þat hij kepten holy chirche þat ben cristen
 men fram stronge temptaciouns of þe fende And of þe werlde &
 of þe flesche And þe commune Poepple schulde holden þem vp
 wip her Almes bodilich . So schulden hij ben besy niȝth and day
 to holden hem vpp gostlich for þis name Ancre criep euermore 30
 þus . Looke þat þou holde forward þat þou haste taken on honde
 to holde hem vp gostlich as hij done þe bodilich . Þis falleþ to
 alle men þat lyueþ by mennes Almes . Hij taken þus on honde
 tofore god as³ aȝt men of holy chirche done . And⁴ as þe niȝth
 foule fleiȝep by nyȝth and takeþ her pray So schulde vche man 35

¹ In the margin: job .

² *heiȝschep*: s squeezed in between ȝ and c.

³ *as*: s indistinct; blotted.

⁴ *And*: *An* on erasure.

& womman do þat desireþ forto serue god Fleiþe by nyȝth vp toward her spouse Jesu crist forto take her pray of hym þat is soules foode & bodilich¹ boþe þorouȝ goode þouȝttes of loue longynges. & in bedes biddynge. þis nyȝth is day. And nyȝth whan
 5 man oþer womman hap deuocioun as is in pryue stede. as it seiþ bifore ynouȝ of Pryuete,

VJgilau² & factus sum sicut Passer solitarius in tecto, ¶ Jch wake seiþ Daid as þe sparowe þat woneþ one vnder roofe. þe sparewe hap þise³ þre propertees. sche is
 10 euere chiterande And sche hap þe fallande yuel. And sche bredeþ bleþelich in þe hous euesynges. þat þe sparewe is chiterande bitokneþ vche man & womman þat desiren for to queme god schulden euermore be spekande of god. oþer biddande oþer þenchande on here spouse Jesu crist in londe and in watere.
 15 And in alle stedes haue in mynde in al þing þat a man doþe. þat þe sparewe hap þe fallande yuel bitokneþ þat vche man schulde be fallande to god ward þat is lete litel of hym self And be meke & mylde aȝein alle sorouȝes as Jesus crist was. Whan þe sparewe makeþ her nest in þe euesyng sche draweþ first out o
 20 strow and sipen a noþer and makeþ her nest and bringeþ forþ her briddes. And ȝif þe Euesyng be hard sche bideþ werst aboute þe first strowe er þat sche haue it out. And þan comeþ anoþer liȝthlicher. Riȝth so fareþ Jesus crist by vs þat ben in synne. He wolde make his nest in oure hert and wonen þere and bringe⁴
 25 forþ his briddes. Ac for oure foule synnes he ne may nouȝth. What doþe he þan. He bynymeþ vs first oure þouȝttes first on & þan a noþer þat we han to synne. And þan þe likynge. And þan þe synne. And so litel & litel he comeþ in to oure hert And makeþ his nest þere. and bryngeþ forþ his briddes. þat ben goode
 30 werkes. And ȝif it be so þat we ben harded in synne: he hap þe more trauaile. aboute vs to bringe vs out þere of. As seint augustinus⁵ witnesseþ. he miȝth better make al þe werlde of nouȝth.

¹ p. 395 a.

² In the margin: dauid.

³ þise added above the line.

⁴ bringe: over ri a dot; apparently mistaken for y.

⁵ augustinus in fainter ink added between the columns with a caret to mark the insertion; probably the same hand.

and arere a man fram dep to lyue: þan bringe a man out of þe
lest synne þat his hert is sett opon. for he hap ȝiuen man his
free wiȝt frelich forto chese wheþer he wil þe yuel or þe goode.
And he hap ȝouen vs knowlechyng of boþe and tokenyng. And
sette in oure free wille forto chese þat on oīper þat oper. And
þerfore he wil þat we bidde hym ȝerne of helpe¹ and þan he
wil helpe vs þat we schulle chesen in þe goode. and elles nouȝt
bot ȝif it be þorouȝ oure biddynge. oīper summe oper þat bidden
for vs þat louep vs. And so he comeþ in to oure hertes and
bringep forþ þan goode werkes to his worschipp & to oure note 10
þat ben his briddes,

Ecclus vigilauī honestas &c. ¶ Noþing ne atameþ² wilde
flesche so wel as wakyng. þan ȝif ȝoure flesche be wilde
wakeþ and biddep fast. as oure lorde seiþ þis þorouȝ Salomon
in his prouerbes³. who þat ariseþ erlich and secheþ me. he schal 15
fynde me. wakyng is mychel praysed in holy writt.

Vigilate⁴ & orate ne intretis in temptacionem.
¶ Wakeþ seiþ oure lorde and biddep þat ȝe ne falle in
no fondynge,

Media⁵ nocte surgebam ad confitendum tibi &c. 20
¶ J schal arise att midniȝt and schryue to þe seiþ dauid
to god. Oure lorde seiþ in þe godspel. wakeþ att midniȝt & att
cok crowe and in þe mornynge. for ȝe ne wite whan þe lorde
wil come.

Beatus⁶ quem inuenerit vigilantem. ¶ Blissed be he 25
þat J fynde wakyng in þe first tyme. oīper in þe secounde.
oīper in þe þridde. þat is þe mannes elde. ȝn þe ȝouþe. oīper in
þe middel. oīper in þe last ende. He wakeþ wel þat kepeþ hym
out of dedlich synne. þan fyndeþ oure lorde hym wakyng whan
he comeþ. whan moyses ledde þe folk out of Egipte in to wil- 30
dernesse. god fedde hym wiþ manna. And he þat lay in his
bedde after þe sunne arisyng hadde no mete þat day. for it went

¹ *helpe*: the first three letters squeezed together at the end of the line.

² *ata/meþ*: p. 395 b.

³ *prouerbes*: *b* touched up or corrected.

⁴ In the margin: *Domīnus* with traces of erasure below *s*.

⁵ In the margin: *Daui* with *i* partly cut away; a letter (*d*?) erased below.

⁶ In the margin: *Domīn*.

þan o way. And als mychel hadde he þat gadered an handful
as he þat gadered a slytful. & vche man most gederen for hym
seluen. Oure lorde hym self tauȝtt vs to arise erlich þorouȝ his
erlich arisyng fram dep to lyue. And also whan he went wip
5 his deciples he aros in þe mornynge and badde his bedes to his
fader for vs.

PErnoctauit in oracione. / ¶ Wakeþ and biddeþ by
niȝth he biddeþ vs. And as he tauȝtt he dude hym seluen
bope in techynge & in dede. And so schulde euerych goode techer
10 do in dede þat he techep. and namelich men of ordre þat þe
mister taken on honde. Ac ich am adradd it fareþ now by many
of hem as god seide to þe clerkes of Jewrie þe¹ grete maisters
and seide hem an ensauple It was a man þat badd his o son
do þat. and he seide he wolde do it. And he badde his oper son
15 and he seide he nolde do it and dude it And he þat seide he
wolde do it dude it nouȝth. and he asked hem wheþer was better
to praisen. And þe maisters seiden he þat dude it. And þat is
bitokned by eueryche man þat goþ to ordre and to heiȝe lyf &
dope nouȝth as he schulde do. ne ne bereþ hym þere after no-
20 more þan he dude. Alle we ben goddes sonnes lettred and lewed.
And þe symple man is adradd² to goo to heiȝe lyf and to ordre.
Ac he dope it in þe dede as ferforþe as he may. þat bitoknep
þat oper son þat seide he nolde nouȝth done it and dude it. He
is better to praysen þan þe clerk þat takeþ on honde to done it
25 and ne dope it nouȝth. Also it is bitokned by þe Jewes and by
þe Sarȝines. þe Jewes token vnder honde to seruen god and ne
duden it nouȝth. and þerfore he parted hem fram hym, And þe
Sarȝines duden it. & he ȝaf hem his grace. Now viij. þinges þere
ben þat techen vs to wake and be waker in goddes seruise. þis
30 schort lyf þat lastep bot now. þe stronge waye þat we haue forto
gon. And for þe gret good þat we schult haue þerof ȝif þat we
dispenden þis litel tyme and þis schortt here to goddes worschipp.
Oure synnes þat ben so many. Dep þat we ben syker of and we
ne witeþ what tyme þat it wil come. And vnsyker whider þat we
35 schullen. goo wot we neuer. þe hard dome and þe stronge on
domesday and streytt and so narewe wip al þat we schullen ȝelden

¹ *þe*: the lower curve of the *e* effaced.

² p. 396 a.

rekenynge of euerych ydel pouȝth. What schal be þan of wicked willes and dedes þe godspel seip,

DE¹ *omni verbo ocioso reddes rationem* in die iudicij, Jtem² *capilli de capite*³ *non peribunt.* id est cogitacio non euadet inpunita. ¶ Of vche ydel 5 woord we schult ȝelde rekenynge. Ȝe! þe leste her of þine hede ne schal nouȝth ben vnpunysched þat is to saie þe leste pouȝth þat euere pou⁴ pouȝttest

Quid⁵ *facies* in illa die *quando exigetur a te omne tempus qualiter sit a te expensum.* & vs. 10 *que ad minimam cogitacionem,* ¶ How schaltow do þat ilche day whan vche tyme þat pou haddest here schal be asked of þe how pou it haste dispended. Ȝe! so fer forþ vn til it come to þe last⁶ pouȝth þat euer pou pouȝttest. þe seuenþe þing stireþ. vs to waken. þe sorouȝ of helle þere þise þinges ben in þe vnymete pynes. 15 þe sorouȝ of vchone lasteþ wiþ outen ende. And þe vnymete bitternesse. þe. viij. þing is hou mychel is þe mede in þe heuene. And who so hap þise. viij. þinges often in mynde. hij willeþ schaken of hym sleep of sleup in stille niȝttes whan man ne seep nouȝth þat letteþ hym. For noping þan bereþ witnesse of god bot goddes 20 owen Aungels þat is in swich tyme ydone. for þere nys nouȝth forlorne as by day. For þat þing þat is done in pryete. is soule foode. And þan ben Aungels helpeande to hym more þan by day. whan þere is lettynge of many þinges,

ORacio Hester placuit Regi assuro, ¶ þe quenes 25 boone Hester plesed þe Kyng Assur. Hester on Ebru bitokneþ þe boone þat men biddeþ on hidels. Assur on Ebru is on Englisch oure lorde,

VT⁷ *quid auertis manum tuam! & dexteram tuam de medio sinu tuo in finem,* ¶ þat is whi drawes- 30 tow⁸ þine honde and ȝutt þi riȝth honde of þi bosome on ende.

¹ In the margin: *nus*

² *Jtem*: on *J* traces of erasure.

³ *capite*: *i* almost effaced.

⁴ *pou*: originally *pouȝ*, faint traces of an erased *ȝ* being visible.

⁵ In the margin: *nsel:* with the first stroke of the *m* cut away.
mus

⁶ *last*: *a* corrected, probably from *e*.

⁷ In the margin: *auid*

⁸ p. 396 b.

þat riȝth honde bitoknep þine goode werkēs. Bosome bitoknep pryete. oīper sīker stede bope. whi drawestow out & makes ende þere schulde be non¹. ȝif it were hydde, þat is whi takestou praisynge of þi seluen and takes þi mede þat endeþ here.

5 **A** Men² dico vobis³ receperunt mercedem suam.
¶ þat is þou þat schewes þi goode dede. þou has resceyued þi mede forsope. þat is priuete. as ich seide of biforē. Bosome is sīker stede bitoknep þat is sette þi bedd in sīker stede. þat is in Jesu crist. for sīkerer stede ne wot j non. þat wilnep nouȝth to
10 be praised here of nopīng þat we done ne takeþ non to ȝou seluen. bot al ȝiue hym þe maistrie. For þeiȝ ȝe be schett in ȝoure chaumbre ȝe may resceyue ȝoure mede here þorouȝ ȝoure liking And ȝe may saie ȝoure Bedes in þe commune. & ȝut ȝe may take ȝoure mede in heuene þerfore, And ȝe ȝiue oþer Men goode en-
15 saumple to do wel þere ryst dubble mede and treble, ȝif þe fende putt any kikyng in þine hert þat þou letest wel of als smertlich putt it to jesu crist. and þenche ȝif þou haste any þīng wel done. it is his werk and nouȝth þine. þou wost wel it ne falleþ nouȝth to þe for to take likyng to þe, for a werk þat anoper man doþe,
20 **M**agna⁴ verecundia est gaudia agere. & laudibus inhiare vnde celum merere potuit nimium transitorij fauoris querit. ¶ Michel goode seiþ Gregori it is to do wel. and to do wharfore to haue þe blisse of heuene. and þau wil sellen it for a wyndes puff of praysynge here. And þat may
25 be bitokned of moyses goddes prophete whan he drouȝ out his honden of his bosome as he stode biforne oure lorde vpon þe huȝt. It semed as it hadd ben of þe spitel yuel, And þat was for he schulde take no praisynge to hym seluen to fer forþ. And it bitoknep þat suich biddynge and goode dedes doynge in þat
30 manere ben foule tofore god,

DEcorticauit⁵ ficum meum nudans spoliauit eam. & proiecit alibi facti sunt Rami eius. &c. ¶ Oure lorde seiþ hij han bipiled my fygere and rent away al þe rynde. and þe bowȝes þat schulden be grene ben bīcomen al drye. and

¹ schulde be n (in non) on erasure.

² In the margin: dominus.

³ MS.: vobis or volis.

⁴ In the margin: Gregorius

⁵ In the margin: Job.

white rondes pere jnne. þis is derk to vnderstonden. Ac ich it wil openen. þe fygere bitoknep cristen man & womman. And þan is þe figere ypiled whan goode dedes ben yopened þorouȝ likyng. þat is þe lyf oute. and þe dep is pere jnne. noȝer it ne bereþ fruyt ne it ne grenep ac bicomep white rondes. To noþing nys 5 it þan worp bot to þe fyre. þe bowȝes whan it adedep. it whiteþ outwip and driep inwip. and kestep his rynde. Also goode dede adedep whan it is vnhiled. þat hileþ it. is þe rynde & holdep¹ it in strengþe. for whiles þat is hidde. it is grene and likeworpi to goddes eizen. for grene is þe colour þat is most likeworpi to 10 þe eiȝe. And whan it is drie it is nouȝth worp bot to þe fyre of helle. þe first pylyng of al þis nys bot a litel likyng of pride. þat is a wellate of hym seluen. nys þis gret reupe. ne ben hij vn cely þat wip goodes of heuene getep hem helle. Oure lord liknep goode dede to gold hoord who so fyndep it he hideþ it. 15

Quem² qui inuenit homo abscondit ¶ Gold hoorde is goode dede and is euened to heuene for men it buggeþ wip al,

DEpredari³ desiderat qui thesaurum publice in via portat, ¶ þat is he þat bereþ tresore in þe waie þat 20 is ful of þeues: hym lyst to ben yrobbed Al þis werlde nys nouȝth bot a waie to helle oȝer to heuene. and is bisett ful of helle michers þat robben alle þe golde hoordes þat hij mowen vnderȝeten. and namelich of hem þat ȝelpen her goode dedes. þenche on þis ensauple. A Sooper þat bereþ soope and nedeles criep 25 out on his goode by þe stretes as he goþ. And a riche marchaunde goþ forþ al stille. Herknep what bifel of Eȝeche þe kyng for þat he schewed his celle of Aromaunce his derworþe þinges. Comen þeues and robbeden hym perof. Nys nouȝth ywriten of þe þre kynges þat presented oure lord þe þre lawȝes, 30

PRocidentes⁴ adorauerunt eum & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera. aurum. thus & mirram, ¶ þe þre kynges þat hij wolden offere to oure lorde. Hij helden it euere hidd. Loo hou goode it is to be one and yhudd bope in þe olde lawȝe & in þe newe it schewep, whan a man schal bidde 35

¹ p. 397 a.

² In the margin: *dominus*.

³ In the margin: *Gregorius*.

⁴ In the margin: *dominus*

his bedes þat he ne be nouȝth yletted and þat wil ben herd of god. For amonge folk ne schewep he nouȝth blepelich his pryue-tees to noman, & þerfore in þe olde lawȝe whan hij badden her bedes¹. hij wenten in to þe feelde for noþing schulde letten hem.

5 And þere god schewed hym to hem. and graunted hem her askyng.

EGressus est ysaac in Agrum ad meditandum. quod ei fuisse creditum consuetudinem. ¶ Ysaac þe Patriark forto þenche onelich on god went in to þe feeld and þere he mett wip Rebeccha. þat is goode grace,

10 **R**Ebeccha. *Nomen interpretatur multum dedit.* & quicquid habet ment². &c. ¶ Also Jacob þat oure lorde schewed hym his nebbe schaft. and ȝaf his blissynge. and turned name better. Also by moyses and Hely³ goddes derworþe frendes. þat god often schewed hym³ to. hij drowen hem in to onelich
15 stedes whan hij badden her bedes to god. Ac hij neren nouȝth bischett ne helden hem alway stille in on stede. hij ȝeden among þe poeple. and tauȝten hem hou hij schulden kepen goddes lawȝe.

SEt jeremias solus sedet, ¶ Jeremye satt one and telde whi forre oure lorde hap filled hym ful of his pretenynge,

20 **Q**uia communicacione replesti me. ¶ Wel were hym þat were fulfild of his pretenynge as he was. For þere schal neuer man wel serue god ne kepe hym out of synne. bot he be fulfild of his pretenynge. þat is. þat he haue þe drede of god in his hert. And þenche opon þe wreche þat he hap taken
25 for synne,

Ieremie quis dedit michi fontem lacrimarum, ¶ þat is who schal ȝiue me þe welle of teres to biwepe slayn folk. Vt lugeam in terra fil. t². &c. ¶ þe mest dale of þis werlde is slayn þorouȝ dedlich synne. To his wepyng þe prophete
80 biddep onelich stede witterlich. who þat schal biwepen his synnen and oper mennes he moste seche onelich stede,

SEdebit homo solitarius & tacebit & leuabit se supra se. ¶ Who þat wis so do he most sitten one and holde hym stille. and so heȝen hym self abouen hym self.

¹ *bedes*: *d* seems to be on erasure.

² *Hely*: *He* on erasure.

³ p. 397 b.

BOnum est sub silencio prestolari salutare dei,
¶ Goode it is to speken and to bisechen þe grace of god
þat men may bere goddes 3ok . fram his 3oupe . He bereþ goddes
3ok fram his 3oupe þat letes his yuel and nyl do it no more .
For he bicometh 3onge þorou3 newe lyf 5

BEati¹ qui portauerunt jugum domini ab adoles-
cencia sua . dabit percucienti se maxillam & sa-
turabitur obprobrijs . ¶ He þat wil so do . bedeth forþ his
cheke azein his mysdoer as it seiþ in þe sautere . þere ben two
þewes . þolemodenesse & edmodenesse . þolemodenesse is þat man 10
suffreþ þat men done hym yuel . Edmodenesse is þat man suffreþ
þat men myssiggen hym . seint John þe Baptist by whom oure
lorde seide,

INter² natos muliorum non surrexit maior Johanne
Baptista . ¶ þat is to saie . amonge alle þat euer were borne 15
of womman ne aros non heizer þan seint john þe Baptist . no:
þis mote be vnderstonden on þis manere . for in þat tyme þat
he was . þere nas non better þan . for Jesus crist seiþ also of seint
john þe Ewangelist .

INter³ ceteros magis dilectus . ¶ þat is among alle oper 20
he is moste biloued . Also þat is vnderstonden by þat tyme
also . for who þat wil loue god now as hij duden . hij mowen ben
heized⁴ as hij ben now . þan seint John Baptist sou3th onlich
stede 3ete fleiz he his owen kynde þat were holy and chosen⁵ of
god And þei3 al were he þorou3 myracle bi3eten . 3utt ne durst 25
he nou3th dwelle amonges hem ne amonges opere lest he schulde
haue filed his lippes þorou3 foule speche,

BE⁶ michi quia pollutus labijs ego sum &c . ¶ Wo
is me he seide for ich am amonges men þat hane foule
lippes, 30

Quia in medio populi polluta habentis labia ego
sum vel habito, ¶ þat is ich am amonges folk þat foulen
her lyppes wip foule speche forsoþe take Metal . golde oiper siluer:

¹ In the margin: Jere

² In the margin: Domin

³ In the margin: Dominus

⁴ p. 398 a.

⁵ Between *chosen* and *of* slight traces of erasure.

⁶ In the margin: aias

yrne oiper steel and laye it by a ping pat is rusty . and it schal
 drawe rust pere of 3if hij liggen to geder longe . and so dope
 vche goode man & womman takep rust of synne 3if pat hij ben
 in feble compaignye pat is leef forto speke foule speche . & 3utt
 5 pe deede is wers . For pi fleiz seint John in to wildernesse & pere
 he bizate pre heizenesses . On pat he fulled oure lorde . and he
 schewed hym pe holy Trinite . pe fader in his steuene . pe holy
 gost in Culuer wise . And pe son in his honde pere . And perfore
 he hadde pise pryueleges of prechoure . merytt of martirdom . And
 10 maydens mede . Crovne opon crovne Ac for pis point ne schal
 noman bischepe hym pat he ne come nou3th among pe folk . for
 he ne dude nou3th so . he 3ede aboute and preched pe comynge
 of jesu crist for he was chosen prto . And also pere ne were bot
 pre prechoures pat ben cleped roote of prechyng John pe Baptist
 15 he preched of penaunce and he dude it in dede . for in gestic
 it tellep . who pat ordeyned a law3e hym self schulde stonde
 perto . and do do it in dede 3if pat cas fel . And so dude seint
 John . He was ordeyned of god to be his forgoer and preche of
 penaunce . and perfore he dude it in dede . And so schulde vche
 20 prechoure do pat he seide do in dede . And Jesus crist was an
 oper prechoure and he preched of mercy and he dude it in dede .
 Who pat asked hym of help he halp hem . and sou3th where pat
 men wolde haue Mercy . forto 3iue it hem . so hym was leef for
 to do mercy . And atte last he 3af his lyf forto saue oure soules .
 25 And so he biddep pat we schullen done forto saue oure broper .
 He is pi nei3bur and pi broper pat helpep pe out of synne . And
 pat 3iuep pe ensampl in wel lybbyng pat pou schuldest do also .
 He nys nou3th pi nei3bur pat lyuep in yuel lyf . ne pou ne schalt
 hym : nou3th¹ loue bot forto helpe hym out of synne 3if pou
 30 may . And 3if pou ne may . Kepe pe out of his compaignye . and
 ne helpe hym noping to bodilich sustenaunce wharperou3 pat
 pou be² susteyner of synne .

E Gestas³ & ignominia ei qui deserit disciplinam .
 & c, ¶ Jn pat chapitre pou schalt fynde pis . 3if a wise man

¹ nou3th: no on erasure.

² p. 398 b. At the bottom of the page, between the columns, a hand pointing upwards.

³ In the margin: Salomon .

goo amonge þe compaignie of foles he makeþ hem wers þan hij weren. 3if he be lecchour oiper leizer. oiper¹ what fole þat he be. he is þe bolder þorou3 hym. and hardep hym þe more in his synne, And þerfore he seip he is liche to hem and to her dampnacioun bot 3if it be forto amende hem. ac for noþing ne drawe 5 nou3th to michel to hem. lest þou appaire þi seluen,

CUn² *sancto sanctus eris: & cum viro innocente innocens eris. & cum electo electus eris. & cum peruerso peruerteris.* ¶ Be wip holy þou schalt be holy. and be wip jnnocent þou schalt be jnnocent. Be wip chosen þou 10 schalt be chosen. and be wip schrewes þou schalt ben a schrewe. of þis þing ich' rede vche man be war lest þat he ne take no synne on þis manere,

ATtendite³ a falsis prophetis &c, ¶ Oure lorde seip. kepe 3ou from fals prophetes. by her wordes and by her 15 werkes 3e schuþ knowen hem, seint john þe ewangelist seip þat alle commune lecchoures. and alle proude men. and coueitouse men. And Loseniours. alle ben fals prophetes. And namelich men of Ordre bot hij ben chosen. And Salomon clepeþ þise wycked men for þise wolde envenym al a cuntre on of hem. Poule was 20 þe pridde prechoure. And preched of loue and charite. & he seip þis woord.

MJchi⁴ *autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Jesu christi* // ¶ þat is. Blis be done away from me. bot ouelich in Jesu cristes roode. He loued so god and 25 his euene cristene þat he 3ede among þe Sarzines and spake goddes word And hij beten hym wip 3erdes. And þe Jewes beten hym wip Staues. And 3utt he nolde nou3th leten. And þe Clerkes wolden haue done hym sworne opon þe Book. þat he ne scholde nou3th haue spoken of Jesu crist and hij acurseden hym & alle 30 Jesus deciples. and putten hem out of her synagoge þat is to saye out of þe commune poeple þat is now cleped holy chirche a gaderynge of Cristen folk. and flemeden hem, 3e schullen fynden it in þis Godspeþ.

¹ oiper: i inserted above the line.

² In the margin: dauid

³ In the margin: dominus.

⁴ In the margin: Paulus.

CUM¹ venerit paraclitus quem ego mittam vobis.
 &c, þere 3e schullen fynde þat Jesus crist warned hem
 þere of er he dyed vpon þe roode. And he seide hem what
 Clerkes² schulden done hem. He warned hem bifore þere of for
 5 hij ne schulden nouȝth ben abaischt whan it come. Now after
 þise men it were best forto done. For þe foundement of³ oure
 lawȝe al is sett in þise þre poyntȝ. Mercy. penaunce. and loue.
 wharfor a man mote done after aȝ þise þre prechoures. And nouȝth
 charge þat on al one. Now ich vnderstonde þat ȝif a Man wil.⁴
 10 looke after þe libbynge to come to þe blis of heuene þorouȝ. Þe
 best ensample were after Jesu crist hym seluen þat ich vnder-
 stonde þat was Peter & Poule for hij ben princes of alle þe
 Apostles. Now was þis Peteres lyf. Peter wrouȝth for his mete
 and preched þe folk. & he seide hym seluen. Haue ich a kirtel &
 15 a mantel. J. kepe nomore. And bred he seide ich haue ynouȝ. and
 sumtyme wortes. And Poule preched also and seiþ þat he ne ete
 neuere mannes mete bot ȝif it were his vnþonkes þat he ne hadde
 no space forto ernen it. And ich vnderstonde þat hij were men of
 holy chirche. þis. j. saye for þat men sayen now. Jt ne falleþ nouȝth
 20 a man of holy chirche to wirche for his mete and erne his mete wiþ
 his honden. In on manere hij seien soþe. hij ne auȝtten nouȝth to
 taken her sustenaunce of anoper man and erne her sustenaunce
 neuer þe latter. bot ȝif he ȝaf it for þe loue of god and took scars-
 lich his sustenaunce þerof. And by goddes ordinaunce and by hise
 25 Apostles & by þe lyf þat hij lyueden he ne schulde take of a man
 riȝth nouȝth bot scarslich her sustenaunce and ȝiue þat oper forþ.
 and ȝut hym were better erne it þan take it. for he schal see þis
 þat vche man schal be besy forto ansuere for hym seluen. And
 ȝif he take oper mennes charge opon hym. and neuere latter
 30 mede forto bidde for hem. bot ȝif he be þe warrer he may liȝth-
 lich falle in Rirage⁵ whan he comeþ to acounte bot ȝif his acounte
 be þe better arayed Seint Siluester þe Pope þre hundreþ ȝere
 after þat Jesus crist died on þe Roode he was þe first man þat

¹ In the margin: *dominus*.

² *Clerkes*: *l* probably corrected from *h*.

³ p. 399 a.

⁴ MS.: *wel* with *i* over the expuncted *e*.

⁵ Between *Rirage* and *whan*: *w* expuncted. To the end of the column capitals marked with red strokes.

resceyued londes & Rentes¹. And þan seide a voice abouen þat
 hij alle herden þat weren in þe chirche of Rome whan þe Pope
 Siluester was at his seruise. Now is venym pult in holy chirche
 & þerfore ich wot wel þat god ordeyned it neuere. Ac he suffred
 it forto ben ordeyned And Siluester it ordeyned þan. For þan 5
 men of holy chirche weren wedded men als wel as oper. Seint
 mark made a cobler a Bisschop þat hadde a wyf & childer of
 Alisaunder And þan Siluester ordeinde ȝif þat hij wolden haue
 þe Londes & þe Rentes þat men wolden ȝiuen hem. þat hij schul-
 den ben chaste, And ȝif þat hij wolden holden her wyues: hij 10
 ne schulden haue none londes ne Rentes and hij chesen forto
 ben chaste for gret charge² of wyf & of Childer An he graunted
 hem þan and sett swich a payn þere opouen þat ȝif a preest lay
 by a sengle wenche. he schulde haue ten ȝere penaunce. and vche
 ȝere of þe ten ȝere: þre monethes faste bred & watere. bot þe 15
 seuendaies. & þe heize feste³ dayes & þan hij schulden eten a
 porcioun of fisch. In þe canoun in Decree. hij þat willen looke
 þere after hij schullen fynden it. And þis he ordeyned for a
 symple preest. And ȝif he be of heizer dignite⁴ þe more penaunce.
 And me þenche þat it were better þat hij hadden wyues hem 20
 seluen þan þat hij tooken oper mennes wyues oþer lemmans for
 god hap forboden vs boþe þise horedom & spousebreche boþe in
 þe elde lawȝe & in þe newe. lawe. Vche man þat hereþ þis laye
 his honde on his hert ȝif he be ordred and looke how he felep
 hym. j. warne hem wel goddes woord schal stonde on what 25
 manere so hij it turnen it schal stonden as he þouȝth,

TOta⁵ die verba mea execrabantur, ¶ þat is al day
 hij turneden myne wordes aȝeinward and alle her þouȝttes
 weren in yuel. þise Men Peter & Poule wrouȝtten for her mete.
 Hij maden basketes and Pauylounes. And fram Morn vnto vn- 30
 derne hij wrouȝtten. And so dude oure lefdy after þat hire son
 was went vp fyftene ȝere, And fram vndrun to noone hij preche-
 den þat we clepe⁶ now myd ouer noone þat is þe nynþe houre

¹ *Rentes*: the second *e* touched up.

² p. 399 b.

³ MS.: *festes* with *s* expuncted.

⁴ *dig'te* on erasure at the end of the line.

⁵ In the margin: *Da u*

⁶ *clepe*: *c* by correction(?).

of þe day . For at þat houre Jesus crist died . And þan hij ȝeden
 & badden her herberewe to pouere men . And on nizth hij wereu
 in biddynge bot whan hij mosten nedes slepe . And after hem
 were good to take ensample who þat miȝth þise men hadden þe
 5 riȝth rewle of holy chirch napeles by heryng as men¹ seiþ and
 by wordes . & by werkes . men forsaken mychel þis chirche . and
 namelich þe lered . And drawen fast to anoþer chirche þat schal
 comen þat Antecrist schal be maister of . þat is of alle proude
 men & of coueitouse men . & Leccherous men þat ben commune-
 10 lich here jn dauid seiþ he hated þis chirche and so schulde vche
 man þat wolde be goddes deciple .

O Diui² *ecclesiam malignancium & cum impijs non*
sedebo . ¶ þat is . j . hated þe forwaried churches . And . j .
 ne satt nouȝth wip þe wicked, Oure lefdy was mychel one þe
 15 aungel fonde hire al one,

I Ngressus³ Angelus ad eam dixit Ave mariaria
gracia plena dominus tecum , ¶ þe Aungel com jn to
 hir it seiþ þan sche was mychel one . Jn holy wrytt we ne fynde
 þat sche spake bot⁴ foure sipes . Napeles sche tauȝt many holy
 20 man and spak to hem often . Ac þise foure sipes þat sche spake
 beren gret charge and weren of mychel myȝth . & þerfore men
 redeþ of hem in holy wrytt . God hym seluen he was one & went
 in to wilderness forto do penaunce . And þere þe fende tempted
 hym . And þat was in þe last endynge of his lyf þre ȝere & more
 25 er he dyed to ȝiue vs ensample þat we ne schulden nouȝth schape
 vs to hastilich to heiȝe degre of ordre er þat we were wel proued
 in þe werlde þorouȝ temptacions more and more . and þat we were
 stronge þorouȝ goode werkes . to we be worpi to come to heiȝer
 degree in lyue in goode lyf and fonde forto do as we hadden
 30 taken þe ordre and heiȝe lyf . and þan wolde⁵ god putt his honde
 þerto and help vs . Ac now many gon to ordre er þat hij ben
 proued . And þat is wel seen now in þis werlde by her berynge
 for god letteþ hem þerfore go after þe fyndynges of her hert .

¹ *men*: *n* apparently a correction.

² In the margin: *daui*

³ In the margin: *dominus*

⁴ p. 400 a.

⁵ *þan wolde* run together at the end of the line.

ET¹ dimisi eos *secundum* desideria cordis eorum
ibunt in adinuencionibus suis. ¶ J lete hem go
after þe desires of her hert hij schullen gon in her fyndyuges,

INnocens² omni verbo credit &c. ¶ Þe Innocent leueþ
Ivche woord and in þat he is a foole seiþ Salomon for holy 5
wrytt defendeþ it

KarissiMi³ nolite omni verbo credere &c. ¶ Myne
frendes ne leueþ nouȝth alle woordes. Þe queynt and þe
wyse lokeþ his waie toforne er he goo. for he dredeþ pyne.
Wysdom wil þat þou avise þe what spiryt spekeþ to þe Quo 10
spiritu quisque loquatur,

DEclina⁴ A malo & fac bonum. ¶ Wipdrawe þe fram
yuel & do þe goode. Yuel wircheþ þe man oiper þe womman
þat wircheþ wip hasty wille, For he þat nys nouȝth abidande
doþe a pert folie Man of yuel queyntise þat is ypocrisie þat 15
feizeneþ hym symple. Swich ben forto haten. for god wariep hem
in þe godspel. and seiþ þus.

VE vobis ypocrite, ¶ Hij þat ben of lytel witt speken
folie & heresie. Ac þe wise vnderstondeþ wysdom in al þat
he schal do and aviseþ hym ful wel er he agynne any þing And 20
þencheþ what wil come of þe endyng. Now nys non so gret folie
as man to putt hym to heize degree er þat he be proued. for he
mon sone repent hym bot ȝif he wirche wiselich. Oure lord seide
þis ensample to þe maisters of þe jewes þat tauȝtten⁵ his lawȝe.
It was a man and bad his o son done þat. & he seide he wolde 25
done it. And he bad his oper son & he seide he nolde nouȝth
done it. And he þat seide he nolde nouȝth done⁶ it dude it And
he þat seide he wolde done it dude it nouȝth. And he asked hem
which was þe better to praisen and hij seiden he þat dude it,
And þat he seide by hem þis may be vnderstonden in þis manere. 30

¹ In the margin: auid

² In the margin: ala
mon with *a* and *m* partly cut away.

³ In the margin: ala
mon with the first stroke of the *m* cut away.

⁴ In the margin: auid

⁵ *tauȝtten*: the first letter very indistinct, the beginning of the word
being almost effaced.

⁶ p. 400 b.

þe Jewes token vnderhonde to seruen god and hij ne duden it
 nouȝth, And þe Sarȝines seiden hij nolden . and hij serueden hym .
 Also it may be seide by cristen men þat now ben . by men of
 ordre þat han taken vnder honde to done goddes comaundement
 5 & techen þe commune poeple . and hij ne done it nouȝth . Ac þe
 symple men þat louen god & dreden hym . hij nyllen nouȝth gon
 to þat ordre for drede of þe heȝenesse þerof . Ac hij seruen hym
 als wel as hij mowen and done it in¹ dede after her power as
 hij hadden taken þat ordre . Þise men quemen god And þe oper
 10 ne quemen hym nouȝth . for hij ne done nouȝth þat hij han taken
 on honde to do . Anoper ensauple he seiþ . Ȝif þou come to a
 Bridale ne sette þe nouȝth in þe heȝest stede an Auntre ȝif þere
 come anoper better þan þou : for þan worpestow putt adoune and
 þan wil þi nebbe rede . Al þis is seide by hem þat setten hem
 15 seluen in heȝe degre of ordre er hij ben proued And to alle
 oper þat to any manere degre gon out of þe commune poeple .
 Whan hij han cauȝtt a coope hij wenen þat hij ben abouen And
 many of hem ben wers þan hij weren whan þat² hij weren in
 þe werlde . For in many poyntes hij trespassen þat hij uyten
 20 nouȝth of . ne willen nouȝth vnderstonden it . for hij gon recche-
 leslich þerto . And for þat hij mowen liȝthlich haue her sustenaunce
 so . and wip more eyse þan hij trauaileden in þe world And þer-
 fore god leten hem worpe . & ne helpeþ hem nouȝth . Þat is . ne
 senden hem nouȝth his grace of riȝth knoweynge . Als sone as it
 25 comen in his hert . nay he seiþ it is good to serue god, Loo he
 seiþ þe maudeleyn ches þe better part and nott neuere how sche
 chees . ne what sche dude . And so he goþ forþ to heȝe lyf . And
 he nott neuere where he schal bigynne forto serue god . And þer-
 fore hij bicomen loseniours . And losengen Men for her sustenaunce .
 30 and bigylen boþe hem & hem seluen aldermest . For men synnen
 vpon hem and wenen þat hij ben goode men and mychel good
 cunnen of þe lawȝe of god . And þan hij cunnen wel lesse þan
 hij . For ȝif hij coupen good hij nolden nouȝth done so as hij
 done . hij wolden erne her mete and seruen god so . tyl þat god
 35 wolde sette hem as hij weren worpi . for he wott best þat vche

¹ in added above the line.

² þat added above the line.

man auȝtt to trauaile for her sustenaunce and ¹ nouȝth bidde it
 bot ȝif he ne myȝth nouȝth erne it for sekenesse oīper for elde
 oīper croked ². and bot ȝif he were prechoure and trauailed fram
 toun to toun and preched. And ȝutt it were for hem bettere þat
 hij erved it þan þat hij badden it ȝif hij miȝth þeiȝ he were a ⁵
 preest. Neren nouȝth Peter & Poule Prestes. ȝis forsoþe Als gode
 j trowe as any were siþen. þan miȝth a noþer Preest wirche. Jt
 schulde kepe hym out of of slaupē. For ydelnesse and Este. And
 Ese. ben þe deuels Baners. And what man oīper womman þat he
 fyndep any of þise merkes june: he may wende jn and out as ¹⁰
 he wil. For þorouȝ þise þre hij bicomē fals prophetes. And
 Heretikes and ypocrites And losenioures. And þise ben þe werst
 manere folk þat þere ben. for god hym self in þe godspel acurseþ
 hem as ȝe han wryten toforne in þis book Now also Jesus crist
 hym seluen suffred hunger and þrust to ȝiue vs ensample þat ¹⁵
 we schulde teme oure bodyes ȝif hij weren to fatt. þat we miȝth
 haue hunger and þrust after his blis as he hadd forto bringe
 vs þerto:

BEati ³ qui esuriunt & siciunt Justiciam. &c. ¶ Blissed
 ben hij þat han hungere and þrust after riȝthwisenesse. ²⁰
 Also whan he schulde bidde his bedes. he went vp vnto hilles
 fram his Apostles. By Hiȝt is bitokned heiȝe mannes lyf. þat is
 þenche heiȝe and lyue lowelich and polemodelich. For to swiche
 men hap þe deuel envie. And þere is god next and stondeþ biside
 hem. and ȝiueþ hem bodilich strengþe and gostlich bope. And ²⁵
 swiche men may done wiþ god al þat hij willen þat ordeynen
 her lyf by wysdom and queyntise

QUociens ⁴ inter homines fui minor homo recessi.
 ¶ þe ofter j was amonges men þe lesse man j was whan j
 went fram hem. Hou miȝth he seie þis woorde skilfullich for he ³⁰
 was more heiȝed ⁵ tofore god and þe bettere loued þan he schulde
 haue ben and he ne hadde nouȝ comen amonge hem. and ben
 oue for he tauȝtte þe folk. For þis skyl it may be seide þat vche

¹ p. 401 a. Capitals and occasionally small letters at the beginning of words ornamented with red strokes.

² croked: traces of erasure on d.

³ In the margin: *dominus*

⁴ In the margin: *Jeremias*

⁵ heiȝed: the second e inserted in red ink above the line.

man penche whan þat he hap best done þat he is ydel as he dude whan he hadd tauȝtt þe folk. þan he quemed god best and þan he pouȝth þat he was ydel, man ne owe take no wel late to hym seluen as oure lord seiþ.

5 **C**UM *omnia* benefeceritis discite a me & inuiles serui sumus. ¶ þat is whan ȝe han wel done saie ȝe ben ydel. þat is knowe þat we be nouȝth parfit to god als longe as we ben Pilgrymes in þis werlde and þat we ben vnsuffisaunt to affye vs in oure werkes.¹

10 **E**Cclesiasticus. nec oblecteris in turbis assidua est enim commissio. ¶ þat is. a man schal neuere penche good among folk. for þere is euere synne. þe Steuene of heuene seide vn to vs areseine.

15 **F**Vge homines & saluaberis. ¶ þat is fleiȝe men and þou schalt be saued. and eft þat voice seide. fuge. tace. quiesce. fleiȝe. & be stille. and wone stille in o stede stedfastlich out of men. Now ȝe han forbise bope of þe elde lawe and of þe newe how good it is to ben one. Al þis Onynge nys nouȝth elles bot fleiȝe þe compaignye of wicked men & wicked wymmen, 20 þat god in þe godspel hap forboden þe And kepe þe in good compaignye. And þan miȝttow lerne good & do good. Eot resouns þere ben whi vche man auȝtte to nyme ȝeme þe better to hym seluen. J saie hem schortlich. nymeþ þe better ȝeme to hem. And þere J speke schortlich þere stodie ȝe lengest. For þat stodiynge 25 schal bringe ȝou jn to ynderstondynge better þan forto rede forþ aping hastilich. And anoper ȝif j schulde write þe al. it were longe er j schulde come to. þe ende. Ȝif a wilde Lyoun com rennande in þe stretes. nolde nouȝth vche man schete his dores & his wyndowes fast.

30 **S**Obrij² estote & vigilate in oracionibus quia aduersarius vester diabolus tamquam Leo rugiens circuit querens quem deuorat cui resistite fortes in fide. ¶ ¶ Bep sober and wakeþ in biddynge for ȝoure aduersari þe fende gop abouten in þe stretes for to loken wham he may 35 deuouren aȝein wham stondeþ³ ȝe stronge in feiþ. Anoper resoun þe apostle seiþ,

¹ p. 401 b.

² In the margin: Aug

³ stondeþ: þ seems to have been squeezed in subsequently.

HAbemus¹ thesaurum istum in vasis fictilibus ¶ Who so bereþ haliway in a brotil vessel as glas in gret pronge it may liȝthlich breken. &² so done we. we here halyway in a brotyl vessel. wel brotiler þan þe glas þat is maydenhode oiper chastite in oure brotilē fle aboute. For maydenhode may 5 neuere ben ybett and it be ones ybroken nomore þan þe glas. Ac ȝut it brekep wip wel lesse þan þe glas. For glas ne brekep nouȝth bot ȝif it be wip sumwhat. and þat brekep wip a stynk-ande wille. ac þat may be made hole aȝein ȝif it laste nouȝth longe. Þe proue here of. John þe good godspeller þouȝt haue 10 broken his Maidenhode whan þat he was wedded and afterward was mayden,

Virginem³ virgini commendauit, ¶ Maiden was bytauȝtt maiden seiþ oure lord

IN⁴ mundo pressuram in me autem pacem habetis, 15 ¶ In þe werlde is prong seiþ oure lorde & in me ȝe schulle fynde pes. Þe pridde. heuene is heiȝe & hem is litel ynouȝ to werpen al þe werlde vnder⁵ foote þat clymben schal so heiȝe,

VJdi⁶ mulierem Amictam sole & lunam sub pedibus eius, ¶ Seint John seiþ in þe Apocalips he seiȝ a womman 20 cloped in þe sunne & þe mone vnder her fete. By þe sunne is bitokned þat vche riȝthwise man owe to ben ycloped in soþe. Sunne þat is jesus crist he is sunne of riȝthwisenesse. Looke we þan þat þe sunne be nouȝth derk in vs þorouȝ no dedlich synne. By þe mone is bitokned þe richesse of þis werlde þat waneþ & 25 wexeþ as doþe þe mone. And ȝif we clymben heiȝe we moten haue hem vnder fote. Þat is ne setten nouȝth oure hertes vpon hem. and ne take nomore of hem þan nede is vche man after þat his state⁷ askep. Þis word is fepered. nyme ȝeme vche man what his state ouȝth forto ben ȝ ne speke nouȝth þat a man 30 ne may haue good ynouȝ and queme god ful wel ȝif⁸ he wil.

¹ In the margin: *apostolus*

² & added above the line.

³ In the margin: *dominus*

⁴ In the margin: *dominus* with *s* partly cut away.

⁵ p. 402 a.

⁶ In the margin: *hannes*

⁷ *state: te* on erasure.

⁸ Between *ȝif* and *he*: *we* crossed over.

Bot he pat wil be in state as he ouȝtte to ben Look to goddes
 holy Halewen & take ensample att hem . For alle þe worschipes
 of þis werlde hij setten att nouȝth and alle þe riches . And att
 lesse þan nouȝth . For hij bringen a man to nouȝth . þat is to
 5 synne and after to pyne wiþ outen ende bot ȝif hij ȝiuen þe
 bettere kepe to her honde and gon þe wiselicher . Þe fierþe
 resoun is . Riȝth gentil men ne schulden wiþ riȝt¹ bere none purses
 ne bagges for it falleþ to begenyldes to beren hem . And goddes
 spouse is gentil sche ne schal bere noþing bot as a gentil man
 10 auȝtt to do . It falleþ to burgeys to bere purs þat is to saie, her
 hertes ne auȝtten nouȝth to be sett in no werldelich þinges . A
 man þat can & hap grace may haue good & mychel rychesse þeiȝ
 he ne sette nouȝth his herte gretlich þere vpon . Þe fyft resoun
 is . Riche men maken large lyueree and good men & wymmen
 15 maken large relyf,

ECce² *relinquimus omnia & secuti sumus te.* // Lord
 seide seint Peter we han forsaken alle þinges and³ folowen
 þe . What forsook Peter bot an olde nett . nay, it nys nouȝth al so
 in þe forsakyng of werldelich good . For hij wrouȝtten for her
 20 mete in þe werlde . Ac þus it is . We schuȝ forsaken alle *Manere*
vices and folowen þe lorde boþe here and in heuene as none ne
 may bot Maidens oue,

Hi *secuntur agnum quocunque ierit vtroque pede*
id est. integritate cordis & corporis, ¶ þat is non
 25 ne may folowe hym in hert & in body & in soule bot maydens .
 Þe sexte resoun is . to be pryuee wiþ god oure lorde,

DUcam⁴ te in *solitudinem* & ibi loquar ad cor
 tuum, ¶ Jchille lede þe seip oure lorde in to priue⁵
 stede . and þere jchille louelich & blepelich speken vn to þe for
 30 me is lop prees

EGo *dominus in ciuitate non egredior.* ¶ Þe seuent
 resoun is forto be briȝth in heuene . Þe eiȝtted resoun is
 forto haue quyk bonen⁶ . Lokeþ þerfore þat ȝe ben Ester . Ester

¹ *riȝt* squeezed together at the end of the line.

² In the margin: *petri*

³ *and*: *n* seems to have been squeezed in between *a* and *d*.

⁴ In the margin: *nus*

⁵ p. 402 b.

⁶ *bonen*: probably so; *e* apparently added subsequently.

on ynglisch is als mychel to sayne as hydd .sche was assurs
 quene And assur on ynglisch is as myȝtty .sche red al hire folk
 fram þe dep þorouȝ her bone .for þe kyng hereþ her bone and
 graunteþ hir what sche wil hadde . þat bytokneþ men ¹ & wymmen
 þat ben in clene lyf .for michel folk bep ysaued þorouȝ swich 5
 mennes biddynge . Hester was maradoches douȝtter, Maradoche
 spelleþ . Amare conterens imprudentem, þat is totreden
 þe schemeful . Schemeful ben hij þat any þing speken to swich
 men oīper wymmen bot good . ȝif þere doþe any so . hij bep þan
 Maradoches ² douȝttre . þat is bitterlich vndernymen hem and 10
 seiþ þis vers, Narrant ³ michi iniqui fabulaciones : set
 non vt lex tua, Lorde hij tellen to me fables ⁴ and nouȝth þi
 lawȝe . oīper þer þis vers,

DEcline ⁵ A me maligni & scrutabor mandata dei
 mei . / ¶ þat is god fro me ȝe wicked and j schal reherce 15
 þe comaundementȝ of my god And seiþ þis vers þat hij mowen
 heren & wendeþ away fram hem . Semep hadde dep aserued and
 he cried mercy . And salamon forȝaf it hym vpon a forward
 þat he helde hym att home in jerusalem . And he brake forward
 for he went out after his þralles & he was sone biwraied vnto 20
 Salamon And he was done to þe dep . þis Semep bitokneþ man
 oīper womman þat hap trespassed aȝeins god . Salamon is oure
 lorde . keep ȝou wel in ȝoure hous þat is jerusalem ȝoure body
 schetep wel ȝoure fyue wyttes & ȝe schult lyuen . For Salamon
 oure lorde ȝiueþ sone mercy att swiche a forward þat ȝe ne trespas 25
 nomore . For ȝif þe fyue wyttes gon out þat schulden ben att
 home and ȝeme as wel þat þere were jnne þerfore ȝif hij gon
 out þe hous is yuel ykept . þerfore ne leteþ hem nouȝth out for
 ȝemeleshede so þat hij ne ben nouȝth ytempted to þe dep . Holde
 ȝou jn as þeues þat ben flowen to holy chirche . for ȝif hij gon 30
 out þere nys nouȝth bot honge . þe sparowe hap þe fallande yuel .
 So moten we haue fleshlich fondynge and gostlich boþe forto
 harden vs & maken vs stronge . for we schulden elles leten to
 wel of oure seluen . and bicomē to wilde . And þerfore it is god

¹ MS.: *mem* with the last stroke of the *m* expuncted.

² *Maradoches*: *M* touched up.

³ In the margin: *dauid*

⁴ *fables*: over *a* the upper part of an unfinished letter (*b*).

⁵ In the margin: *dauid*

pat we fallen dounward & be lowe of herte. For ȝif god lete vs
 haue aȝt oure wille: we ne schuld nouȝth knowen oure seluen.
 Aȝein aȝt temptaciouns here is remedie good. Ne wene non of
 heiȝe lyf pat he ne schal bene ytempted. For þe heiȝer of lyf¹
 5 and þe better pat god louep hem þe more hij moten ben ytempted
 & þe strenger more þan þe lepi. And here ensample. Þe heiȝer
 pat þe huȝ is þe mo wyndes ben þere on. By hylȝ in holy wrytt.
 is² bitokned heiȝe lyf þe heiȝer man of lyf þe mo puffes of
 fondynges ben vpon hym & þe stronger.

10 **T**unc³ maxime inpungnaris tunc te inpungnari
 non sentis, ¶ Seke man hap two states pat ben riȝth
 dredeful. as seint Gregori seiþ pat on is whan he felep nouȝt
 his owen sekenesse And for þi ne secheþ he nouȝth þe leche ne
 þe lechecraft ne ne askep no mannes red ne no conseil and so
 15 asterueþ he ferelech er he it wene. Þis is he pat ne felep no
 fondynges as⁴ þe aungel seiþ in þe Apocalips

Dicis quia diues sum & nullius egeo & nescis quia
 miser es & pauper & secus. ¶ Þus þou seist þe nys
 no nede medicine. Ac þou art blynde in herte and ne seest
 20 nouȝth pat þou art pouer & naked of alle goode þewes. & of
 holynes & of gostlich werkes. Pat oper dredeful astate is pat seke
 man hap & is al froward þis oper. pat is pat he felep so mychel
 anguissch pat he ne may þole pat men houldle his sore ne come
 þere neiȝ forto helen it þis is he pat felep so many fondynges.
 25 & is so adrad pat god ne louep hym nouȝth pat no gostlich
 confort ne may hym gladen ne make hym to vnderstonden pat
 he may for hem þe better ben yholpen. Ne telleþ it in þe godspeȝt
 pat an Aungel ledd oure lorde Jesu crist in to wilderness forto
 ben ytempted of þe fende,

30 **D**uctus est iesus in desertum a spiritu vt tempta-
 retur a diabolo. ¶ Ac his temptacioun pat he ne miȝth
 nouȝth synnen was onelich wiþ outen. Vnderstondeþ alderfirst
 pat two maner temptaciouns þere ben & two maner fondynges
 þe vtter & þe jinner And boþe ben of many manere. Þe vtter

¹ p. 403 a.

² is: on 8 slight traces of erasure.

³ In the margin: *Gregorius*.

⁴ as: on 8 traces of erasure.

fondyng is þat þe likyng cometh of . oþer myslikyng¹ . as of
 sekenesse myseise scheme and vnhappe and vche yuel þat þe
 flessche feleþ . wipinnen hert sore grene oþer tene oþer wrappe
 for þat he is pyned in his body . wipouten ben þise fondynges
 his hele of body Mete drynk oþer cloþinge . oþer ȝif a man is 5
 yloued more þan anoper & more holden by & done good more
 þan anoper . oþer forto ben yworschiped of man oþer of wom-
 man . þise ben fals fondynges inwip þat comen of lykyng and
 þis dele is þe jnner temptacioun and is wers þan þe vtter and
 swikeler þan þe oþer half & soner bigileþ men and wymmen and 10
 boþe ben o temptacioun & oþer is² wipinnen & wipouten for þat
 on is likng & þat oþer is myslikyng . and boþe þise ben of two
 dalen ac hij ben cleped þe vtter for hij bigynnen euer wip outen
 and entren wip jnnen . for þe vtter þing is þe fondyng . þise fond-
 ynges comen oþer while of god as of sekenesse & of frendes 15
 dep . and oþer while it cometh hem seluen . pouerte . myshappe &
 oþer swich myslikyng of woord oþer of dede oþer of þe oþer
 of þine . þis is al myslikyng . & þise comen of god sumtyme . hele
 also and eise of man praysyng oþer ygoded of sum man . þise
 comen also of god ac nouȝth as done þe oþer wip outen . ac wip 20
 alle þise he fondeþ man . hou þat he dredeþ hym & loueþ hym .
 þe jnner fondynges ben of myslikyng vnþewes oþer to hem
 ward . oþer swikel þouȝttes to hem ward þat men þenchen þat
 hij ben good for it is to her likyng . And þise jnner fondynges
 comen of þe fende . of þe werlde & of oure flessche oþer while . 25
 To þe vtter temptaciouns is nede pacience þat is polemodenesse .
 & to þe jnner is nede wisdom & gostlich strengþe . We schullen
 now speken of þe vtter & techen & techen hem þat han hem
 how þat hij mowen þorouȝ goddes grace finde remedie .

BEatus vir qui suffert temptationem quoniam 30
 cum probatus fuerit accipiet coronam vite quam
 repromisit³ deus diligentibus se. ¶ Blissed & celi he is
 þat hap in temptacioun polemodenesse . for whan he is yproued
 it seiþ he schal ben ycrouned wip þe crowne of lif þat god hap
 bihoten to his lef ychouse . For also proueþ god his lemman as 35

¹ *myslikyng*: e probably by correction.

² p. 403 b.

³ At the beginning of this MS.-line, traces of erasure.

þe goldesmythþe doþe þe golde in þe fyre . þat fals golde goþ to
 nouȝth . & þe good golde comeþ out trier & briȝtter þan it was
 toforne sekenesse is apyne & a brennyng to þolien acⁿoping
 ne clenseþ fire þe gold ac sekenesse doþe þe soule . Ȝe sekenesse
 5 j saie þat god sendes¹ nouȝt sekenesse þat summe han . for many
 maken hem seek for her fole hardischippes and þorouȝ vncunn-
 ynge . and swiche sekenesse ne quemep nouȝt god . Now how
 schaltou knowe þise two maneres of sekenesses . sekenesse þat god
 sendes & sekenesse þat comeþ of oure seluen . Sekenesse þat god
 10 sendep is þis þat comeþ opon þe sodeynlich & nouȝth þorouȝ
 þine owen makyng . for to make hem seke for greme oþer wrappe
 þat hij taken to hem oþer þorouȝ to mychel mete oþer drynk
 oþer þorouȝ to gret fastyng oþer þorouȝ ȝemeleshede þat hij
 gon in to sum stede & cacchen sum hyrt þorouȝ her owen defaut
 15 & myskepyng & þis is al for defaut of wisdom & queyntise &
 on many oþer maneres it comeþ to man & to womman . & ȝif
 it come on any manere þat hij ne² hane nouȝth kepte hem as
 hij auȝtten to done . swich manere sekenesse ne quemep nouȝth
 god oþer to longe wakyng oþer slepe to longe and wexep heuy
 20 þerfore . Now remedie aȝein sekenesse þat god sent is þolemode-
 nesse and be pacient þere jnne and þonke god ȝerne þat he wolde
 so visite þe and proue þe And of þe sekenisse þat comeþ of þi
 seluen crie hym ȝerne mercie and forȝiuenesse of³ þat þou haste
 þorouȝ þine owen defaut so anientisscht þi body þat þou ne may
 25 nouȝth serue hym as þou auȝtte to done . Biseke hym þat he
 forȝiue it þe & ȝiue þe grace þat þou may amende it aȝeins hym .
 ȝif it be his wille . & be þan þolemode for þe mede is mychel
 þat liþ to þe þolemode man oþer womman . for he is euened to
 martir . þus is sekenesse soule Hele & salue of her woundes and
 30 kepeþ þat hij ne cacchen nomo as god seiþ þat hij schulden ȝif
 sekenesse ne letted it . Sekenesse makeþ man to vnderstonde what
 þat he is & to knowen hym seluen . And he is good maister þat
 betep man forto lerne hou miȝtti is god . and hou brotel man is .
 & þe blis of þis wrecched werlde Sekenesse is þi golde smyþþe
 35 þat in þe blisse of heuene ouer gildep þi coroune . for þe more

¹ *sendes*: the second *e* partly effaced.

² p. 404 a. At the end of the line, erasure.

³ *of* added above the line.

þat þi sekenesse is þe besier is þi golde smyþþe . and þe lenger
 þat it lasteþ þe briztter it waxeþ to martirs euenynge þorouȝ a
 wo þat þou haste here and takes it wip good wille . what is more
 grace to þe þat haddest deserued & of erved þe pyne of helle
 werlde wip outhen ende & may passe þat þorouȝ a litel wo here . 5
 Nolden men tellen hym alder man maddest þat forsoke a buffet
 for a speres wounde . A nedel prickyng for a byheuedynge . A
 betynge for an hongynge opon þe galewe trees of helke . god it
 wott alle þe wo of þis werlde nys bot as a schadewe to þe leste
 pyne of helle . Al nys nouȝth so mychel as a litel dewes drope 10
 aȝein al þe grēte see . þat goþ al aboute þis werlde . and alle þe
 waters þerto . He þat may þan atstirten þat ilche griselich wo and
 þat hetelich pyne þorouȝ a litel sekenesse here sely may he saie
 þat he is .

ON oper half lerneþ here many folde froueren aȝein þe vtter 15
 fondynge þat comeþ of mannes yuel for þise oper ben of
 goddes sonde . Who þat euer mysseip þe oiper mysdoþe þe nyme
 ȝeme and vnderstonde þat he is þe file þat þise Lorymers han þat
 hij filen þe yrne wip and maken it brizth . so done hij . hij ben
 þe file þat fileþ away al þe rust of þi soule þat is synne and 20
 briztten¹ þi soule and freten hem seluen allas þat while as þe
 file doþe

ANoper penche who so euere any wo doþe þe scheme . grame .
 oiper teene . he is goddes ȝerde² & god beteþ þe wip hem
 & chastises as þe fader doþe his leue childe wip þe ȝerde for he 25
 seip þat he doþe so þorouȝ seint jones mouþe in þapocalips

EGo³ quos amo arguo & castigo ¶ Hem he seip þat
 j loue hem j wil nymen & chastise . j warne ȝou fore he
 ne beteþ none here bot hem þat he loueþ nomore þan þou woldest
 beten a fremde childe þeiȝ al it agylte . Ac nouȝth ne leteþ he 30
 wel of þis þat is cleped goddes ȝerd . for as þe fader whan he
 hap beten þe childe wip þe ȝerde werpeþ it away so doþe oure
 lorde werpeþ þe vnwrast man oiper womman þat he hap beten
 wip his dere lef childe doune in to þe pyne of heȝt,

Virga furoris mei assur &c. ¶ For þi elles where,

35

¹ *briztten*: the second *t* almost effaced.

² p. 404 b.

³ In the margin: *in apocalipsi*,

MJchi¹ vindictam & ego retribuam ¶ pat is . myne
 is þe wreche & j it schal ȝelde . As þeiȝ he seide ne wreke
 nouȝth þi seluen ne guccheþ nouȝth . ne warieþ nouȝth whan a
 man gilteþ ȝou ac þencheþ þat he is ȝoure fadersȝerde & þat he
 5 wil ȝelde hym ȝerdes seruise . þat is caste hem in to þe pync
 of helle bot ȝif hij amenden hem here . as þe fader þroweþ a
 way þe ȝerde whan he has beten his dere child And ne beþ
 nouȝth þan as vntauȝt children and froward þat cracchen aȝein
 & biten opon þe ȝerd . Ac doþe as þe deboner childe doþe ȝif þe
 10 fader beteþ hym wiþ þe ȝerde he kisseþ it & so do ȝe . For so
 biddeþ ȝoure fader þat ȝe ne kisse nouȝth wiþ moup one ac wiþ
 loue of hert hem þat he beteþ ȝou wiþ,

DJligite² inimicos vestros . benefacite hijs qui
 oderunt vos & orate pro persequentibus vos &
 15 calumpniantibus vos . // ¶ þis is goddes biddynȝ þat hym
 is wel leuer þat ȝe dude þan ȝe eten harde brede & dranke water
 or wered þe hard haire oþer ȝutt any oþer penaunce . for of alle
 penaunces þat is þe most . Loueþ ȝoure foomen, he seiþ . & doþe
 hem good þat wereþ vpe ȝou & ȝif ȝe elles ne mowen . biddeþ
 20 fast for hem þat ȝou any yuel done oþer myssaien doþe as þe
 apostle lerneþ . Ne ȝelde ȝe nouȝth yuel aȝein yuel ac ȝeldeþ euer
 good aȝein yuel, as dude oure lorde hym self & alle his holy
 halewen & ȝif ȝe holden þus goddes heste þan ben ȝe his dere
 children þat kissen þe ȝerd þat he hap ȝou wiþ ibeten . Now saien
 25 oþer while summe . his soule oþer hir jchiȝt wel louen ac his
 body in none wise . & þat nys nouȝth to siggen þe soule & þe
 body nys bot o man & boþe hem tyt o dome . wiltou þan delen
 a two þat god hap ysamened he forbedeþ it & seiþ,

Quod³ deus coniunxit homo non separet . ¶ Ne
 30 worþe⁴ noman so wode þat he to dele a two þat god hap
 yfastned to gedres.

Inposuisti⁵ homines super capita nostra . ¶ þou haste
 ysett men abouen oure heuedes lorde . þat is to saie þou haste
 sett men vpon vs to done vs harme and tene forto prouen vs,

¹ In the margin: *dominus*.

² In the margin: *dominus*,

³ In the margin: *dominus*

⁴ p. 405 a. *Ne worþe* run together.

⁵ In the margin: *dauid*

Transibimus¹ per ignem & aquam. ¶ Wo schullen
 passen by fire and by water. þat is to saie þorouȝ fire of
 fondynges. & þorouȝ water of anguissch & sorouȝes. Þenche ȝutt
 on þis wise. þat childe ȝif it spurnep on sum þing oiper hirteþ
 it men beten þat þing þat it hirteþ opon. & þe childe is paied 5
 and forȝetep al his hirtt & stilleþ his teres. for þi frouer ȝoure
 seluen

Letabitur² iustus cum viderit³ vindictam ¶ For god
 schal done on domes day as þeiȝ he seide þus. douȝtter
 hirte þis⁴ þe. dude he þe spurnen in wrappe oiper in herte sore. 10
 in scheme oiper in any tene. Looke douȝtter hou he it schal
 abiggen. And þere ȝe schulle seen þe deuels so beten hem wip
 her baterels þat wo bep hem. and ȝe schult ben ypayed. þis
 leueþ and ȝe schult ben ypaied þer of. For ȝoure wilt and goddes
 wille schult ben so bounden to gider þat ȝe schult wil as he 15
 wil, and he as ȝe wil. And ouer alle oper þouȝttes þencheþ euere
 on goddes pyne and in al ȝoure anguissch þat he þat made al
 þe werlde of nouȝth & weldeþ it att his wille. wolde for his
 pralles þolen swich schenschipes. hokers. buffetes and spatelynges.
 blindefellinges. þornen corounynge. þat sete so in þe heued þat 20
 þe bloode stremed adoune. And his swete body bounden naked
 to a piler and beten so. þat þe derworþe blood ran adoune on
 vche halue. þat attrý drynk þat men hym ȝeuen þo hym þristed
 opon þe rode her heuedes schakende opon hym on hoker and
 gradden so loude. Lo here he þat heleþ oper men & may nouȝth 25
 helen hym seluen. turnep þere vp. whan ich speke hou þat he
 was pyned in alle his fyue wyttes. And ȝe schult seen hou litel
 þat it rechep to⁵ his wo. Al oure wo. sekenesse & operwhat of
 worde oiper of werk and al þat man may þolien aȝein þat þat he
 þoled⁶ And ȝe schul⁶ seen hou litel it is þerto. and namelich 30
 ȝif ȝe þenche þat he was lopes and al þat he suffred nas nouȝth
 for hym seluen bot for vs. For he ne agylte neuere And ȝif

¹ In the margin: *dauid*

² In the margin: *propheta*,

³ *viderit*: from *e* a slight erasure, extending down across two lines.

⁴ *þis*: on *s* traces of erasure.

⁵ Between *to* and *his*: *al* crossed over and expuncted.

⁶ On *d* in *þoled*, *l* in *schul* slight traces of erasure.

we *polen*¹ wo. we haue wers deserued. & al þat we þolyen it is for oure seluen.

Gop now gladlicher² by stronge waie & by swynkeful toward þe heiȝe feste of heuene þere as oure glad frende² oure
 5 come kepeþ. þise² besie werldelich² men gon by þe grene waye toward þe galewes & þe dep of helle. better is to goo to heuen þan to helle. better is to goo to myrþe wiþ meseise³ þan to wo wiþ eise. nouȝth for þan wrecched werldelich men biggen derrer helle þan goode men done heuene,

10 **V**Ja⁴ *impiorum conplantata lapidibus*⁵. *id est*. duris afflictionibus, ¶ þe waye of þe wicked is sette ful of stones þat is many hard trauailes & pouȝttes hij han for þe goodes þat hij gaderen here. O þing to soþe wite ȝe A mys worde þat ȝe þolieþ. A daies longynge. a sekenesse of a stounde.
 15 þeiȝ man cheped of ȝou on of þise atte day of dome þat is þe mede þat ariseþ þere of. Ȝe nolden it sellen for an hundrep þousande werldes of gold for þat schal be ȝoure songe

LEtati⁶ *sumus pro diebus quibus nos humiliasti* annis quibus vidimus mala, // þat is. wel is vs my
 20 lorde for þo ilche ȝeres þat we were seke jnne & hadden sore & sorouȝe Vche werldelich wo is goddes sondes man. And heiȝe mannes messangere men owen heiȝelich to vnderfongen & maken hym gladd chere & namelich ȝif he is pryue wiþ his lorde. And⁷ who was pryue wiþ þe kyng of heuene while⁷ þat he woned here
 25 in erþe: þan was þis sondes man. sorouȝ. & wo. þat is þe wo of þis werlde it ne com neuer fram hym here vntil his lyues ende. þis messagere what telleþ he vs. He spekeþ to vs on þis wise, God as he loued me sent me to his lef frende. mi come and my wonynge þeiȝ ȝou it þenche attrý and hard it is good and
 30 heleande. Nere þat þing griselich in it self whiche þat men ne

¹ *polen*: above the line, between *e* and *n*, a comma-like mark, possibly meant for *i*.

² On the second *l* in *gladlicher*, *n* in *frende*, *D* in *Dise*, *d* in *werldelich* traces of erasure.

³ *me/seise*: p. 405 b.

⁴ In the margin: *Salam* with the last two strokes of the *m* cut away.

⁵ *lapidibus*: over *p* faint traces of an erased letter.

⁶ In the margin: *da u*

⁷ A red blot, half erased, extending from *And* slantwise down to the left across three lines, has made *e* in *while* indistinct.

miȝth nouȝth wel biholden þe schadewe were so kene and so hote
 þat ȝe ne miȝth nouȝth *with* outen hirt it polien: what wolde ȝe
 þan segge of þat eiȝeful¹ þing þat þe schadewe com of. ȝ. saie
 ȝou forsoþe al þe wo of þis werlde þat euere was or euere schal
 be til þe day of dome þeiȝ it were al in on. ȝutt ne were it bot 5
 a schadewe to þe lest pyne of helle. Jch am þe schadewer seiþ
 þe messagere þat is² werdelich wo. Nedelich he seiþ ȝe mote
 vnderfonge me oīper þat griselich wo. þat ich am of schadewe
 For who so vnderfongeþ me gladlich & makeþ me gladd chere:
 my lorde sendeþ hym worde þat he is quite of þat ilche wo þat 10
 ich am of schadewe. þus spekeþ goddes messagere to vs. for þi
 seiþ seint jame.

OMne³ *gaudium existimate cum in temptationes*
varias incideritis, ¶ Al blisse holdeþ it breperen to⁴
 fallen in diuers fondynges þat is in þe vtter⁴ and in þe jinner 15

OMnis⁵ *disciplina in presenti videtur non esse*
gaudij set meroris postmodum fructum &c, ¶ Alle
 þe fondynges þat we ben now wip yfounded þat vs⁶ þenchen
 wepe & nouȝth wyne: afterward it turneþ⁷ to wele and to blisse.
 my leue frendes ȝiueþ good kepe herto for þis is a þing þat 20
 doþe mychel harme and reueþ a man grete mede,

Popule⁸ *meus qui te beatificant illi te decipiunt*
 ¶ þis is⁹ goddes word þorouȝ ysaie. who þat praiseþ ȝou
 tofore ȝou and seiþ wel is þe moder þat þe bare and to goder-
 hele were þou borne in þis werlde. þise¹⁰ ben þine traytours 25
 seiþ oure lorde,

Quoniam¹¹ *deus dissipauit ossa eorum qui homini-*
bus placent confusi sunt quoniam deus spreuit

¹ MS.: *heiȝeful* with *h* expuncted.

² *is* on erasure.

³ In the margin: *Ja* almost effaced. *OMne*: *M* altered from *m*.

⁴ An interlinear erasure has effaced *t* in *to* (partly) and *v* in *vtter*.

⁵ In the margin: *paulus*

⁶ *vs* partly effaced.

⁷ p. 406 a.

⁸ In the margin: *ias*.

⁹ *is* possibly on erasure.

¹⁰ *þise*: *i* inserted above the line.

¹¹ In the margin: *uid*

eos. // ¶ Whi þe lord brake her bones for hij pleseden to men.
hij ben confounded god hap forsaken hem

VE¹ vobis cum omnibus hominibus benedixeritis.
v.s.h.&c. // ¶ Acursed be 3e þat alle men blis for þorou3
5 þat blissynges hij maken 3ou fals prophetes as her faders
weren. on þis manere 3e moten vnderstonden þis. Who þat
louep þe more & blisseþ for þi catel for hij hopen to haue sum
goode of þe þe more þorou3 her Losengerie þan 3if hij seiden
þe þe soþe. And 3if hij hadden þi catel hij maden litel fors of
10 þi soule oþer of þi body. þise ben pine traytours. And þat bliss-
inge þat þou takest of hem. bringep þe to deceyt & puttep þe
in to a pryde þorou3 a wel late þat þou latest of þi seluen for
þat þou arte so praised. And to bodilich harme boþe. for hij
bigilen þe of þi catel. For þorou3 her praysynge þou 3iuest hem
15 þe gladlicher of þi good. & þat þou losest for hij ben ypocrites²
and fals prophetes. And 3if þou wost þat hij ben swiche. þou
schalt be pyned þerfore þou susteynest hem in her synne þat
is in her ypocrisie. & arte coupable forto be dampned þorou3
hem. Now bep war of alle swiche. j. rede. for gregori seiþ þat
20 swiche men & wymmen þorou3 her faire speche leden þe folk in
a grene waye toward helle. For grene waie is soft & fair & so
ben her wordes. And þerfore seiþ jeremye þe prophete. saye þe
folk her soþes. þat is saie hem boþe þe hard & þe nesche þat
is speke boþe of þe merci of god & of his ri3thwisenesse to geder.
25 And þan may he þat hereþ it take which waie þat he wil.
wheþer he wil go to helle oþer to heuene it is in his fre wi3t.
for god hap 3ouen hym leue to chese & hap warned hym of his
harme. wharþorou3 hym þar wite non bot his fre wi3t 3if þat he
wil alway take þe brode way þat lip to he3t and leten þe narou3
30 waye þat lip to heuene as alle þise werldelich men done. And
3if a man speke þus of god þan puttes he hym seluen out of
perile tofore god.

Now þe jinner fondynge is to fold als wel as þe vtter in
aduersite & prosperite. þat is in wele & in wo. & boþe þise

¹ In the margin some illegible letters, possibly: ^{ns}_o with the lower
letter partly cut away and s(?) apparently corrected from g; a letter, half
erased, above.

² ypocrites: es possibly on erasure.

kyudelen þe¹ juner fondyng. Aduersite is myslikyng. And prosperite is likyng þat likenep² to synne. Þis j saie for þis poynt. for þere is likyng þat men fongen mychel mede fore. as likyng in god & in þat þat falleþ to hym. Þe juner fondyng is two folde fleschlich & gostlich. Fleschlich as of leccherie & glotonie oþer sloupe. Gostlich as pride. onde. wrappe coueitise. þise ben þe juner fondynges þe seuene heued synnes and her foule kyndles fleschlich fondynges may ben euened to fote wounde. And gostlich fondynges þat is more drede of³ for þe peril may ben³ cleped breest wounde. Ac vs þencheþ gretter 10 fleschlich temptaciouns for þat we fele hem and þe oþer þeiþ þat we hane hem we ne fele hem nouȝth. & ben þeiþ grete and griselich in goddes eiȝen, and ben for þi mychel to dreden þe more. for þe oþer þat men felen willen schewe leche & salue. Ac þe gostlich hurtes ne þenchen vs nouȝth sore and þerfore we 15 ne sechen no salue of schrift & drawen to þe dep er men lest wene. Now willen⁴ summe saie on þis manere. ȝe: ich am vntunne- ande. J graunte wel þis bot o þing J chille aske þe. hou & on what manere is a man cunne. J chille segge þe go we first to werldelich. cunnyng. ȝif þo schalt lerne any werldelich þinges 20 þou moste haue þise þre poyntes. þou moste haue wilȝ & loue to lerne it & þan ȝiue besilich þi stody þerto oþer elles ne schaltow neuer cunne it. And þeiþ þe þenche hard atte first tyme. þorouȝ wilȝ and loue þat þou haste forto lerne it. þou entres Jn litel and litel. And atte last þe. þencheþ it liȝth⁵ ynowȝ. And 25 riȝth on þis manere it fareþ by goddes lawȝe. ȝif þou wilt cunne it and lerne hou þou may saue þi soule. þou mostest haue þise þre. Wilȝ & loue to god. & þan stodye ȝerne abouten what þing þat he hap forboden⁶ þe. & what he hap bidden þe do. And þan he schal sende þe cunnyng ynouȝ. þat al cunnyng comeþ 30 of. þat is to saie ȝif þou be in good wille for after þi wilȝ to hym ward he sendeþ þe grace and cunnyng. Now ȝif þou wilt nouȝth ȝiue þi stody forto bryng boþe þi body & þi soule to

¹ p. 406 b. In the left-hand bottom-corner, a hand pointing.

² *likeneþ*: *ne* inserted above the line.

³ *of* — *ben* probably on erasure.

⁴ *willen*: on *e* traces of erasure.

⁵ *liȝth*: traces of erasure on *th*.

⁶ Between *forboden* and *þe*: *me* crossed over.

blisse as þou doost to bodilich sustenaunce þat schal faile: þis
 man oīper womman ne may nouȝth saie skilfullich þat hij ne
 louen þe werld more þan god And þan þeiȝ he reue þe þe þing
 þat þine herte falleþ to most ne blame hym nouȝth. Ȝif þi wille
 5 falle to þe werld þou mostest þan haue þe blis of þis werlde.
 and þe pyne wiþ outen ende. Oīper þou¹ moste haue wo & sorouȝ
 here & blis wiþ outen ende. For ich warne ȝou forsoþe ne may
 noman haue. þat is al his wille here and elles whare For god
 seiþ. noman ne may serue two lordes to queme þat is þe werlde
 10 and god. Now may vche man wel seen þat man mote do þat in
 hym is. For vche man & womman whan hij comen in to þis
 werlde and ben of age hane her fyue wyttes and knoweyng of
 yuel and of good and wiȝt and skiȝ forto reule hem by. & mowen
 ȝiuen hem þan to wheþer þat hij willen. to good oīper to qued.
 15 Now ȝe þat ne cunnen nouȝth ne² ne willen nouȝth lerne hou ȝe
 mowen serue god & quemen hym. ȝe ne schullen nouȝth onelich
 be taken for vncunnandnisse ac ȝe schullen be taken for men
 þat despisen god. For wel wott vche man ȝif þat he hadde a
 seruaunt þat coupe nouȝth serue hym ne wolde nouȝth lerne.
 20 he wolde saye þat he hadde despytt of hym and putte hym a
 way fram hym. Now do we þan to god as we wolde þat god
 dude to vs. & make we hym no wers þan oure seluen. And ȝutt
 he wil sauen vs þan and helpen vs. And skyl it wolde. þat we
 maden hym better³ Ac wolde we make hym so good as oure
 25 seluen. J. ne can fynde noman ne neuere ne coupe. and he
 schulde haue a seruaunt þat he proue hym er he made hym
 pryue wiþ hym ȝif he were goode & trewe & profitable to hym.
 And ȝif he seiȝ þat he were nouȝth. he wolde putt hym away.
 and take anoper. Ne blame noman god þan þeiȝ he do so. for he
 30 seiþ he wil assaye his seruauntȝ er þat he ȝiue hem auauncement.

A Rgentum⁴ igne examinatum probatum terre pur-
 gatum septuplum. ¶ þat is siluer ytried wiþ fyre proued
 pre sipes seuen fold oīper here oīper in purgatorie. And al þis
 gret puregeyng is in a mannes wille. for swiche wille may a

¹ p. 407 a.

² ne: on e traces of erasure.

³ better: on the lower part of b a half-erased blot.

⁴ In the margin: dauid,

man haue here to god þat he wil purge hym here wip sekenesse & trauaile & many oper harmes. so þat he schal haue a gladnesse gostlich in þe pyne þat he þoles here so þat hij ne schullen nouȝth deren hym. & so he hap done wip many and ȝutt dope vche day & drawep hem softlich vn to hym and al wip 5 lyst. for þe goode wilȝ þat hij han to hym. & þat was seen by þe maudeleyne whan þat hire broþer was ded. sche com to hym & wepe. & for he seiȝ hir wepe. he wepe wip hir & arered hire broþer als smertlich. Nomore ne may he suffre now þat we sorowe. & we han goode wille vn to hym as sche hadde bot ȝif 10 he alegge it alsone. And ȝif we gon to¹ purgatori we schullen be pyned wip outen any solas nylle we ne wil we. And many seyen wel were me miȝth ich come þider þat my soule miȝth be pyned þere. Wostow man what þi soule is. þi soule is þi lyf whan þe soule is oute of body. what pyne felep a mannes body 15 þan. þi body nys bot a cloping to þi soule as cloping is here a cloping to þi body. And more harme it wolde² do þe to be beten on þi naked body þan whan þou art cloped Men seþ whan þe fader wil do þe moder bete hir childe sche wil bidde þe childe crie & bete it on þe clopes. þan may we say þat god 20 louep vs as þe moder dope þe childe³ þat betep on his clopes whan he betep vs here vpon oure bodyes & nouȝth opon oure naked soule. take we þan his betynge louelich. Holy men & wymmen of alle fondynges weren strongest yfounded & hem to goderhele for in þe fiȝth aȝein hij biȝeten þe blisful kempen 25 coroune. Loo þeiȝ hou he menep hym in Jeremie,

PErsecutores⁴ nostri velociores aquilis celi super montes persecuti sunt nos in deserto subsidiati sunt nobis. ¶ Þat is oure wiperwynnes ben swifter þan ernes opon þe hilles. hij clymben after vs & þere hij fiȝtten wip vs 30 and ȝutt in þe wilderness hij spyen vs to slen. Oure wiperwynnes ben þise þre. þe fende þe werld. oure flesche as ich er seide. Liȝthlich ne may nouȝth a man witen oīper while which of þise vs werrep for vche one helpeþ oper. Þeiȝ þe fende egge

¹ p. 407 b.

² *wolde*: on *w* a blot partly erased.

³ *childe*: traces of erasure on *c*.

⁴ In the margin: *Je*

vs to pride . to wrappe . oiper onde . & to her attri kyndels pat
 ben here after ynempned . þe flessche putteþ þerto swetnesse &
 softnesse . & ese . þe werlde biddeþ man¹ wisshen werldelich wele
 and oiper swich vayn glories pat bi duelleþ canious to louien &
 5 so hij don . þise fon he seip folowen vs on hilles & waiten vs
 hou pat hij mowen vs harmen . Huft pat is holy lyf bitokned
 þere þe deuel ensautes oft ben strengest . By wilderness is bi-
 tokned onelich lyf . For also as in þe wilderness ben wilde bestes
 & willen nouȝth polen mannes anoping ac flen whan pat hij
 10 hem heren . riȝth so schulden onelich men & wymmen ben wilde
 on þis wise . & þan hij ben swete & lef to oure lorde . & swete
 hym þencheþ hem . for wilde flesch is swetter þan oiper flesch .
 In þis wilderness went oure lordes folk as Exode telleþ toward
 þe blisful londe of jerusalem pat he hem hadd bihoten . and of
 15 alle pat wenten out of Egipte ne comen bot two to Jerusalem .
 Josue & Calaphe pat god ne slouȝ hem for her synne . of sex
 hundreþ housande of men wip ouden wymmen & children . &
 seruauntȝ . so hard² þe deuel tempted hem in wilderness . And
 þere it was bot fourti dayes iourne hij weren fourty wynter in
 20 goynge . and al for her synne and her grucching þerfore bep
 war who pat secheþ onelich lyf er he be proued for he may
 liȝthlich myskarien for þe deuels assautes ben hard þere & queynt .
 And alle goddes childer taken þe waye toward þe heiȝe blis of
 jerusalem abouen . þat is þe kyngdom of heuen pat he hap bi-
 25 hoten his chosen . I rede þat we go wel warlich . for in þis waie
 pat nys bot wilderness ben yuel bestes many . þe Lyoun of
 pride . þe Neddre of attri onde . þe Vnicorne of wrappe . þe
 Bere of heuy sloupe . Fox of wisshynge . Sowe of ȝeuernesse .
 Scorpoun wip þe tail of styngynge leccherie . þise ben þe seuen
 30 hede synnes ,

ÞE³ Lyoun of pride hap⁴ fele whelpes Vana gloria . vayn
 glorie . þat is a man pat leteþ wel of hym seluen & of þing
 pat he depe and wold ben yprased þere of wip word oiper wip
 aqueyntaunce . oiper þorouȝ maistrie pat he can do more þan

¹ man: m partly effaced.

² p. 408 a.

³ In the margin: perbia in fainter black ink, apparently in a different hand.

⁴ hap: over a slight erasure.

anoper . & þis drawep mychel to religioun And þere it bicomep
als wel as who so putt agold ringe in a swynes nose . for nomore
bicomep it vn to hem be wel ypaied ȝif men praise hem yuel
ypaied ȝif men mysprased hym & saie nouȝth al his wiȝt, Indig-
nacioun is anoper whelp . þat is þat hym þencheþ scorne of any 5
þing þat he seep by oper oiper hereþ and ne kepeþ nouȝth be
chastised of lower þan he is . Ypocrisie is anoper whelp þat
makeþ hym better þan he is . Presumpcioun anoper . þat is nymeþ
more on honde þan he may do . oiper is to ouer trosty of goddes
mercy oiper to bolde toward hym . oiper to trosti opon hym 10
seluen . oiper entermetep hym of þing þat ne falleþ nouȝth to hym .
Jn þis poynt han þise clerkes sett hem hij þat seieu þat noman
schulde preche of god bot ȝif he were ordred Ac hij ne loken
nouȝth þere what her ordre is For j saie hem forsoþe þeiȝ þat
he be a Pope . oiper Bisschope . Monk . oiper Frere . & he be in 15
dedlich synne . he is out of ordre . & ferrer fram þe grace of
god þan a lewed Man þat non ordre hap taken of holy chirche
bot his cristendom & is in clene lyf And j saie ȝou forsoþe god
holdeþ better by þe foulest myster man þat lewed is & kepeþ
hym out of dedlich synne & louep god & dredeþ hym . þan of 20
alle men þat haue taken ordre & dignite and lyuen after her
fleschlich likynges . for hem ne louep he riȝth nouȝth . for hij ben
his enemyes & werren . aȝeins hym als longe as¹ hij han þat wille .
& alle þat susteynen hem schult it abuggen . And god vouches
better saf þat swich a lewed man speke of hym . þan any of hem 25
as¹ ȝe² han in þis boke tofore þat he wil reprocen hem whi
þat hij speken of hym, and seint Austin seiþ þat we clerkes
lerne for to go to þe pyne of helle . and lewed folk lerne to go
to þe ioie of heuene .

Effusa³ est contencio super principes & errare 30
fecit eos &c. ¶ Strif and wrappe is ȝoten opon þe princes
& made hem forto erren out of þe riȝth waie . þat is to saie hij
ȝauen hem to delices of her bodies and god lete hem han her
wille and after kast hem to helle,

¹ as: a partly effaced.

² p. 408 b.

³ In the margin: *psalmista*,

ET¹ adiuvit pauperem de inopia, ¶ And he halp þe
 pouere out of her mesaise and summe wil saie where lered
 he of diuinite .hou bicomēþ hym forto speken of god her to lip
 gode answerē . where lerned Peter & Poule diuinite . Jerome & Am-
 5 brose and Gregori . of whom lerned þise men . wheþer comen hij
 to her wytt þorouþ þe holy gost . oīþer þorouþ stody of gret
 clergie . J saie þat hij hadden it of god & nouþth þorouþ her
 stody ne þorouþ her lernynge . & ich vnderstonde þat þise were
 good men . for by hem is holy chirche yreuled now . And ich
 10 vnderstonde & wott wel þat god is now als redy for to helpe
 lewed men as he was þan þat hym wil loue & serue And wite
 3e wel þat it is now als mychel nede as it was þan þat hastise
 þe clerkes wip þe lewed men forto schewe his myth as he hap
 alway done her toforne . for holy wrytt is ful þerof þat seip whan
 15 synne miþth nouþth be chastised wip man . god it chastised And
 loke now 3if synne may be chastised wip man . nay it is meyn-
 tened by hem þat schulden ben heuedes and chastisen it . so þat
 it is þe more for summe þat holden mennes wyues & lemmans
 & hij han siluer for to 3iuen . hij han leue for to serue þe deuel
 20 al att her wille . And summe seyn þat hij han ben atte holy
 chapter & made her pes þat hij mowen holden her lemman &
 lyuen in þe deuels seruise att her lykyngē . And þerfore j may
 saie hardilich & vche man þat knoweyngē hap of god þat he it
 wil chastise . for bigunnen he hap . For þis londe is departed in
 25 þre . in wyppers & in defendours . & in assaillours . Þe wyppers
 þo ben þe commune poeple & hij han ben chastised wip hunger .
 Þe defendoures þat ben þise grete Lordes þat schulden defende
 þe commune poeple . hij han ben chastised wip hongeyngē . &
 draweyngē . here is proue of ynouþ alle men it witen wel . Þe
 30 assaillours þat is þe clergie þat schulde teche boþe þat on & þat
 oper þe lawþe of god & chastise hem 3if þat hij duden amysse .
 And as by siþth in þe werlde hij þat² schulden ben chastisoures
 ben meyntenoures³ of synne and hij ben vnchastised 3utt . Bot
 drede hem nouþth þere of god ne hap nouþth forȝeten hem . he
 35 wil þenche opon hem whan he sep his tyme . Ac 3if jesus hadde

¹ In the margin: *Psalmista*,

² p. 409 a.

³ *meyntenoures*: s possibly a correction.

a trewe prelate he wolde raper be honged & drawen perfore pan
 he suffred his lord be so reuiled as he is. And ich am riȝth
 siker he ne schulde nouȝth repenten hym þeiȝ he ȝede to þe dep
 perfore nomore pan oper holy men han toforn hym. Now go we
 aȝein to oure matier. Inobedience pat is he pat nyl nouȝth be 5
 tauȝtt of his Ouerling ne of his vnderlyng. ne ben buxum to
 his prelate ne parischen to his preest ȝif hij ben of good maners
 And ȝif he ne be ȝiue worschipe to þe ordre & nouȝth vn to
 hym for god forbedep þe his compaignye bot in hope for to
 amenden hym. Man be buxum to his maister þe maiden to hir 10
 dame. þe lower to þe heiȝer. Loquacitate, pat is he pat is of
 mychel speche. Ȝelpeþ. demep. liȝep oīperwhile. vpbraideþ. chideþ.
 stireþ leiȝtter. Blasfemie, pat is he pat swereþ grete opes¹. pat
 bitterlich curseþ oīper mysseip by god oīper by any of his Halewen
 for any þing pat he sep oīper hereþ. poleþ oīper redeþ. Inpatient 15
 pat is he pat nys nouȝth polemode aȝein aȝ sorouȝes & alle yuels.
 Contumacie pat is þing pat a man hap in hert for to done be
 it good be it qued pat no wiser red may hym out brynge of pat
 riot. Contencion, pat is stryf to ouercomene pat on þencheþ
 whan he hap ouercomen & pat oper is crauant. & he maister 20
 of þe ple. & criep as champioun pat he hap ygeten þe place.
 And sipen vpbraideþ al pat yuel² pat he may³ on pat oper bi
 penchen. & euere þe more hij seien þe better it likeþ hem þeiȝ
 it be of þing pat was biforn honde amended fele ȝeres. Her
 amonge ne riseþ nouȝth one bitter wordes ac ben ful stynkeand⁴. 25
 schemeles & schendeful. & sum tyme wiþ grete opes many &
 proude. Here to falleþ euening of hem seluen of her commune
 sawȝe. Hij pat gon to schrift wiþ swich mouþ. hij ne han no
 wiȝt to herie god wiþ song oīper biddynge to hym of any bone.
 for her mouþ stinkeþ fouler tofore god pan any roten dogge. 30
 Semblaunce⁵ is anoper whelp. pat is wiþ signes. bereande heiȝe
 þe heued. crenge wiþ þe swire. Loken on side. Biholden on

¹ MS.: *hopes* with *h* crossed out.

² *yuel*: *y* altered, probably from *q*.

³ *may*: *y* apparently a correction.

⁴ *stynkeand*: over the first *n* a curved stroke, evidently the beginning of an unfinished *k*.

⁵ *Semblaunce*: *S* on erasure.

hoker . wynk wip þat on eiþe . bende wip þe moup . maken mowe .
 scornen oþer wip honde oþer wip heued . Suetelich syngen .
 werpen legge ouer oþer sittand . gon styf as hij weren stichen .
 oþer gon stoupeande for pride . loue lokyng opon man oþer man
 5 opon womman . speken as jnnocent . whlispen for þe nones¹ Alle
 þise & many mo cleped to ouer girt as meninge . oþer heiþeinge .
 in pinchinge . in girdels girdyng of² damoisels . wise nebbes de-
 peyntyng³ wip synneres claustringe oþer foule flitteryng .
 teyntoure⁴ of here beiþes⁵ . liteinge⁶ . browes whinering oþer
 10 benchen hem vp ward wip wete strikynges many þere ben þat
 comen from þe welle of pride . of heiþe lyf . of heiþe kynde . of
 fair cloþ . of wytt . of strengþe . of holy þewes comeþ pride Ac
 þere j goo swipe . stodý 3e louge . for j go liþth and do bot
 nempne hem . And of o word 3e may fynde ten oþer twelue .
 15 Ac who so hap any of þise þat ich haue ynempned hij han
 pride hou so her kirtel is ischaped . 3e . þeiþ hij maken sleues⁷
 of þe side gores and feden þe lyoun whelpes in her breest þat
 is in her hert

20 **Þ**E neddre of attri onde hap þise kyndlen . jngratitudo ,
 þat is he þat nys nouþth yknowen of goode dede þat men
 done hym oþer leten litel þere of oþer forþetep it wip alle j ne
 segge nouþth one . þat men done hym . ac þat god doþe hym
 oþer hap ydone hym vnderstondeþ 3if a man were wel bepouþth
 men nymen here of litel 3eme of þis vnþewe and is þeiþ loþest⁸
 25 to god & most aþein his grace . Rancor sine odio⁸ , þat is
 hatyng of gret hert and bereþ it in hert . Al is attri to god
 þat⁹ hij euere wirchen . þe þridd is ofþenchinge of opers goode .
 þe fierþe is gladschipp of opers harmes liþend oþer gabbende

¹ *no/nes*: p. 409 b.

² *girdyng of* run closely together.

³ *depeyntyng*: the fourth letter looks like *o*, the lower curve of the *e* probably being effaced.

⁴ *teyntoure*: the first letter uncertain; possibly *c*.

⁵ *beiþes*: the first letter indistinct, the lower part being blotted.

⁶ *liteinge*: *li* possibly corrected from *b*.

⁷ *sleues*: the third letter not quite clear.

⁸ *loþest*: *est* probably on an erasure extending down across *ne od* (in *sine odio*), which stands below in the following line.

⁹ *þat*: on a traces of erasure.

opon hym ȝif hym mystyde. þe fyft is wrayynge. þe sext is bakbitynge. vpbraidyng. oīper scornynge

PE¹ vnicorne of wrappe þat hap þe horne in þe heued þat he slep wiþ þat he may come² by. hap þise whelpes. þe first is cheste. þat oīper³ stryf. Anōper wodeschipp. biholde þe 5 eiȝe & þe nebbe whan he is wroþ. biholde þe contenance⁴ opoṇ his lates oīper on hir. biholde hou þe mouþ geþ & þou may iugge þat hij ben wode & chaunged out of mannes kynde in to bestes kynde. For kynde of man auȝtt to ben mylde. þe fyft whelp is strokes. þe sext is wil þat yuel bitidd on hem oīper 10 opoṇ her frendes. oīper on her godes. and do for wrappe amysse. & leten forto done wel. forgoṇ mete oīper drynk wreken hem wiþ teres ȝif hij elles ne mowen. & wiþ wariynges to teren her here for tene. oīper on oīper manere harmen hem in soule & in body. þise ben omicides & murperers of hem seluen. 15

PE⁵ bere of sloup hap þise whelpes Torpor. is þe first þat is wo. þat hap wleche hert⁶ þat schulde brennen. al in þe loue of god. þat oīper is. Pusillanimitas⁷ þa is to pouere hert & to arowȝe wiþ aȝt any þing to vndernymen in hope⁸ of goddes help. & in trust of his suete grace & nouȝth of her 20 strengþe. þe þridde is. cordis grauitas, þat is while he wirchep good wiþ heuy hert & grucchyng þe fierþe is ded sorowe for losse of any werldelich þing oīper of frendes. oīper of þenchinge bot for synne þe fift is ȝemelesschip to siggen oīper to done. oīper mysbisene. oīper þenchen. oīper myswiten þing þat he hap 25 to ȝeme, þe sext is wanhope of goddes mercy and of his help. & þis is werst of alle. For it to fretþ god. & to chewep his mercy & his grace,

Pe fox of wisschinge hap þise whelpes. Treccherie & Gile. þise gon wide & her strengþe fals witnesse. oīper þat doþ 30

¹ In the margin, as p. 96, n. 3: Jra

² come: *m* touched up.

³ þat oīper run together at the end of the line.

⁴ contenance: *aū* squeezed together.

⁵ In the margin, as n. 1: accidia

⁶ wleche hert run together at the end of the line; *e* in *hert* almost effaced.

⁷ Pusillanimitas: *as* touched up or corrected.

⁸ p. 410 a.

Symonye . Gouel . Oker . Fastschipp Pinching . Synnyng of her
 goodes . ozeueninge oiper laueninge . mansauzt . oiper while pise
 vnpewes is to þe Fox yeuened for many resones . to wil¹ we
 siggen mychel . gyle is in þe fox and so is in þe wisschinge of
 5 werldelich goodes , to biȝeten hem . Þe fox astrangleþ al a flok
 þeiȝ he ne may bot on souken . And also a wisscher² askep þat
 many housandes myȝtten be filled³ of Ac þeiȝ his hert to brest
 he ne may brynge on hym seluen bot o mannes dele . Al þat a
 man oiper a womman wilnep more þan he may scarslich leden
 10 þe lyf by vchone after his state . is bigynnyng & roote of dedlich
 synne . þat is riȝth religioun þat vchone after his state borowe
 of þis wrecched werd als litel as he leste may of mete . drynk .
 oiper clop . And alle oper þinges . Noteþ þat j sigge vchon after
 his state for þat worde is fepered ȝe may þat wyte ȝe wel fynde
 15 in many wordes mychel strengþe and vnderstondyng . For ȝif j
 schul writen al longe it were er ich com to þe ende .

ÞE sowe of ȝiuernesse is glotonye þat hap many pigges . &
 þus hij ben ycleped þe first ete to erlich anoper to late .
 þe prid to hastilich . þe fierþe to fleschlich . þe fyft to mychel .
 20 þe sext to often . & in drynk more⁴ þan in mete . Of þise j speke
 schortlich . for vche man may vnderstonde in his owen wytt þat
 it is a spice of dedlich synne . and ȝif he be custumable þerto
 it is dedlich .

ÞE scorpion of stynkande Leccherie nyl ich nouȝth nempny .
 25 for þe foule filþe of þe foule name for it miȝth done harme
 in to clene hertes . Ac þise þat ben commune whiche þat men
 knowep wel þe more harme is to many . horedam and spouse-
 breche . gederinge bitwixen sibbe fleschlich oiper gostlich þat is
 in many manere dedlich . þat is to han wille to þat filleþ wiþ
 30 skilles ȝetinge þat is whan þe skil & þe⁵ wille acorden & þe⁶
 hert ne wiþseip⁷ it nouȝth bot wilnep it & ȝerneþ it þat þe flesche
 prikep and huntet þere after wiþ woweynge wiþ lokyng . wiþ

¹ *to wil* written closely together.

² MS.: *whisscher* with the first *h* expuncted.

³ MS.: *fillend* with *n* expuncted.

⁴ *more*: *r* a correction for *þ*.

⁵ *þe*: *e* partly effaced.

⁶ p. 410 b.

⁷ MS.: *wiþ seip*, connected by a hyphen.

tollynge . wip gydy lauztter . wip hore eiȝe . wip many liȝth lates
 wip ȝift . wip collyng . wip loue speche . wip cusse wip gropynge .
 sett stede & tyme for to comen þis is al dedlich synne of þise
 men . hij moten wipdrawen hem þat nyllen nouȝth in þat foule
 filþe fallen as seint Austyn seiþ 5

DJmissis¹ occasibus que solent aditum aperire
 peccatis potest consciencia esse incolumis,
 ¶ þat is . who þat wil his inwitt witen al clene fer he most fleiȝe
 þat fetles þat is wone oft to ben yopened . þat jngonge þat leteþ
 jn synne . J . ne dar nouȝth for drede speke þere of ne writen . 10
 lest oper ben ytempted þere of . Ac ich warne ȝou of her gidilich
 kyndels and gidilich liȝtters For hou so it euer is yqueynt it is
 dedlich synne ȝif it be wakeand and willes wip fleschlich likyng
 bot ȝif it be in wedlok . And bot hij it tellen openlich in schryft
 as hij it deden þat felen hem gilded . elles hij ben ydampned to 15
 þe pyne of helle forto echen þat fyre . Nou it is to witen whi
 ich haue ynempned pride to Lyoun and alle þise oper diuers
 bestes wip outen þis latter . whi Leccherie is likned to þe scor-
 pioun Loo here þe skiȝt . þe scorioun is a worme þat hap sum-
 del þe heued likned to womman . and nedder it is bihynden and 20
 makeþ fair semblaunt & fikeleþ wip þe heued and stynges wip
 þe tayl

Qui² apprehendit³ mulierem est quasi qui appre-
 hendit scorpionem . ¶ Who so takeþ a womman on
 honde he takeþ as he toke a scorioun þat wolde styngen hym . 25
 ¶ ¶ þis leccherie is þat deuels best . þat he ledeþ to chepyng &
 to vche gaderyng & he chepeþ it to sellen and biswikeþ many
 forwhi þat hij ne biholden nouȝth bot þe fair heued þat heued
 is þe gynnyng of al galnesse of synne & þe likyng while it
 lasteþ þat hem þencheþ swiþe swete . þe tayl is þe ende þere of 30
 þat is sore ofþenchyng & stynges þerwip attre of bitter byrew-
 ynge & of dede . bot sikerlich hij mowen siggen þat þe tayl
 swich yfyndeþ er þat attre a geþ Ac ȝif it ne smert hem nouȝth
 þe tayl & þat attrý ende . þan is it forto eche wip þe pyne of
 helle And nys he nouȝth a foule chapman whan he wil buggen 35

¹ In the margin: *Augustinus*.

² In the margin: *Salamon*.

³ *apprehendit*: between *h* and *e* traces of erasure.

an Ox . oīper an hors . ȝif he nyl nouȝth bihelden bot þe heued
 one . And forþi whan þe deuel bedep forþ his beste & chepeþ it
 to sellen . he hideþ euere þe tayl & scheweþ forþ þe heued . Ac
 go ȝe al abouten & lokeþ toward þat ende . & to þe gynnyng &
 5 hou þe tayl styngep . ¹ And swiþe fleiȝe þerframward þat ȝe ne
 be nouȝth yattred .

MJ leue childer þere we gon in wildernesse with goddes folk
 toward *Jerusalem* þat is toward þe holy lond þat is þe
 heizeriche of heuene . in þe waie þiderward ben þillech bestes &
 10 þillich wormes . ne wot ich no synne þat it ne may leide to on
 of þise seuene oīper to her stenes . Vnstedfast bileue aȝein holy
 lore nys it of pride . Inobedience ne falleþ it to sigaldrie fals
 takynges leuynges o fals sweuenes & aȝ wiccraftes nymynge
 of housel in any heued synne . oīper in any oīper sacrament .
 15 nys ² it a spice of pride þat men clepen . Presumpcio . ȝif man
 wot what synne it is . & ³ ȝif a man wot ⁴ it nouȝth . þan is it
 ȝemeles vnder þe synne of slouþe . He is slow þat nyl nouht
 seke remedie to hym seluen . oīper helpe oīper ȝif he may oīper
 can of her yuel & of her lere of soule . þis man oīper womman
 20 is sleyn for default of ȝemyng . typing . amys ne comeþ ⁵ it of
 onde . oīper atholde fyndels lant ⁶ amys nys it couetise oīper þift .
 And atholde oīpers hure nis ⁷ it stronge rifeling . ȝif man ȝemeles-
 lich make any þing wers þat is lent oīper tauȝt to witen ⁸ þan
 hiȝ wenen þat owen it nys oīper treccherie . oīper ȝemeles slauȝtt .
 25 Also reccheles hest oīper ypliȝth folilich trewþ . longe ben vn-
 bisschoped . falslich go to schrift oīper to longe abiden . ne teche
 þe pater noster & þe crede to god childe . þise & þellich oīper ben
 ylaide to sleuþ þat is þe fierþe moder of þe seuen synnes þat
 fordoþe childe wip drynche . oīper fordoþe þat no childe may on
 30 hir ben ystrened . þise ben mansleers vnder þo þat ben ywriten

¹ p. 411 a.

² *nys*: *y* probably by correction.

³ & added above the line.

⁴ MS.: *whot* with *h* expuncted.

⁵ *comeþ*: *þ* touched up or corrected.

⁶ *lant*: *nt* on erasure.

⁷ *nis*: *ni* possibly by correction.

⁸ *witen*: on *i* traces of erasure.

And here a man may ȝif he wil of alle maner synnes take ensample by þise seuen bestes.

PRoude men ben þe deuel Beemers & drawen wynde jnward & outward of werldelich¹ worschipes þat gadrep it inward and puffep it outward as bemer doþe makeþ noise & loude drem 5 to maken her gle. Ac ȝif hij wel bipouȝtten hem on goddes beemers atte day of dome of aungels þat schullen comen on foure half þe werlde and seien . ariseþ ȝee dede & comeþ to þe dome þat ȝee mowen sore adreden forto ben ydampned þere no proude Bemer ne schal ben ysaued ȝif hij wel bipouȝtten hem on þis 10 hij nolden nouȝth blowen in þe deuels dymme beine . of þise bemers spekep Jeremie,

ONager² salitarius in desiderio anime sue attrax- uit ventum amoris sui, ¶ Of þe wynde draweynge jn for þe loue of werldelich ernynge .³ summe þere ben jogeloures 15 þat kunne seruen of non oþer gle bot⁴ make cherres & wrenchen wip mouþ mys stulleli wip þe eiȝen . of þis myster þan serueþ þe ondeful vnseli in þe deuels court to bryngen on lauȝtter her ondeful lorde Biholde nou of þise hou hij faren whan þat hij heren þe good hij wrenchen away and stoppen her eren þat hij 20 ne heren it nouȝth . ac þe loue aȝein þat yuel is euere yopened redy þan he wrenchep þe mouþ whan he turnep þe good vn to yuel . And ȝif it is sumdel yuel makeþ it wers . þise ben forquiders her owen prophetes . þise boden toforne hou þe deuelen schullen rapelich glutten hem þorouȝ her grennyng . & hou hij 25 schullen hem seluen grennen & maken loply semblaunt for þe mychel anguisch in þe pyne of helle . Ac hij ben þe lesse to witen for þat biforne bonde hij leten her myster to maken grym chere⁵,

PE wrappeful bifore þe fende skirmeþ wip swerd & wip knyf . 30 Hij ben his knyf werpers & plaiers wip swerdes and beren hem by þe scharp ordes vpon þe tungen . Swerd & knyf oþer bep keruande . worde þat hij werpeþ fram hem & kerueþ toward

¹ *werldelich*: the second letter, which is run together with the following *r*, the syllable being the last in the line, looks more like *o*.

² In the margin: *Jeremias*,

³ p. 411 b.

⁴ *gle bo* (in *bot*) on erasure.

⁵ *chere*: on the first *e* traces of erasure.

oper. And hij beden¹ hou þe deuel schullen playe wip hem wip
 her scharpe cloches. and crokes. & skirmen wip hem al abouten
 & dunchen hem as pilche cloutes vche vntoward oper. & wip
 helle swerdes smyten hem þorouȝ out þat ben þe keruande pynes
 5 of helle,

SLeupe lip and slepeþ on þe deuels barme as his dere der-
 lyng. & þe deuel laiþ his totel toward his ere & totelep hym
 al þat he wil. For so it is sikerlich who so is ydel of good wer-
 kes þe deuel totelep hym ȝerne & þe ydel vnderfongeþ louelich
 10 his lore. Ydel & ȝemeles þis is þe deuels barme slepe. ac hij
 schult on domesday arisen grymmelich & abrayen wip þe drede-
 ful drem of þe aungels bemen. & in helle wonderlich awaken,

SVrgite mortui qui iacetis in sepulchris. surgite
 & venite ad iudiciu[m] saluatoris, ¶ Þe coueitouse
 15 man hap swich a bay þat he lip euere in þe askes & askes al
 abouten hym & bisilich stireþ hem to rokely hem to hepes &
 bloweþ þere jnne & blyndeþ hym seluen. popereþ & makeþ þere-
 inne figures of augryme to rekenen And þis is al þe conions
 blis. And þe fende biholdeþ þis gamen and leiȝeþ þat he brestes.
 20 Wel may vche wise man wite þat gold & siluer nys askes. &
 ablente vche man þat hem² jnne blowen & bolneþ hym þorouȝ
 hem in hert pride And al þat he rokelep & gadereþ to geders &
 atholdeþ of any þing nys bot askes,³ more þan it nedep to hym.
 & it schal in helle worpen to frouden & to nedders. & be as
 25 ysaye þe prophete seiþ his couerture & his whittel schullen ben
 of wormes

SVbter⁴ te sternetur tinca & operimentu[m] tuu[m]
 vermis, ¶ Þe gloton is þe fendes maunciple he stykeþ
 euer in þe seler. oiper in þe kychin his hert is in þe disches. his
 30 þouȝth is in þe nappes. his lyf is in þe tunne. his soule is in
 þe crokke. He comeþ bifore his lorde bismoked & bismered. A
 dische in his on honde a schale in his oper. & biholdeþ his gret
 wombe & þe fende leiȝeþ. þus precheþ vs god þorouȝ ysaye.

¹ *beden*: *d* touched up or corrected.

² *hem*: *e* a correction on erasure.

³ p. 412 a.

⁴ In the margin: *aias*

SErui¹ mei comedent & vos esurietis, // Myne men schullen eten & zoure schullen haue hungere and 3e schullen ben þe fendes fode werlde wip outhen ende,

QVantum² se glorificauit & in delicijs fuit tantum date illi tormentum & luctum in apocalipsi contra vnum poculum quod miscuit miscite ei duo, ¶ Jon þe ewangelist seiþ 3iue þe gloton þe coppe he þat wil euere drynk . Coppe in glotonye 3iue hym wellande bras to drinken & 3etep it in his wide prote þat he swelt inwip³ on 3iue hym to þillich is goddes dome in þe Apocalips. 10

PE Lecchoures⁴ in þe deuels Court han ri3th her owen name for in þise grete Courtes þat men clepen Lecchoures þat han forlorne schame þat sechen hou hij mowen most Leccherie done

DE continentibus dicitur. Hij sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, ¶ þe lecchours in þe 15 deuels court defouleþ hem seluen foulelich . & her felawes alle styken of þat filþe & payep wel his lorde wip þat stynkyng breþ better þan he schulde wip any recles . It paiep wel þe deuel þat hij ben strongelich pyned . & þat is wonder for her pyne is þe more for hem . And perfore þe deuels haten hem . & han gret 20 envie to hem . And þe more pyne þat þe soules han þe bettere it likeþ þe deuels . And þei3 her pynes schal pynen hem . Hou þise lecchours stynken . In vitas patrum it telleþ þat þe Aungel schewed it vn to an holy man þat helde his nose for þe proude lecchour þat com ridand⁵ pere & nou3th for þe roten 25 cors þat he halpe þe Ermyte to beryen . Ouer alle oper þan han þise þe stynkeandest pyne in helle þat so bapen hem in Leccherie . for þe deuel schal pyne hem wip þat stynk . Summe man oiper womman wene þat hij schult in þe first 3ere . whan þat hij bigynnen to serue god ben hardest ytempted : nay it nys nou3th 30 so . noiper in þe first ne in þe secounde . & also whan hij han

¹ In the margin: aias

² In the margin: h apostolus with a partly cut away.

³ Between inwip and on a blank, large enough for about five letters; no traces of erasure are distinguishable.

⁴ Lecchoures: the second c appears merely as a blot on the h and is evidently squeezed in subsequently.

⁵ ridand: dād squeezed together, the word being the last in the line.

serued god fele ȝeres . & her temptacions ben awaye . hij beu
 adradde þat god hap forȝeten hem . & ne louep hem nouȝth . &
 hap forsaken¹ hem . Nay in þe first ȝere ne in þat oper nys it
 bot bal play . ac nymep ȝeme hou it fareþ by a forbisen whan
 5 a man weddep his wyf & holdep hir al softelich þat þeiȝ sche
 trespas he ne takeþ no ȝeme þere of Ac fondep to drawe her
 loue to hym so þat sche loue hym inwardlich in hert . And whan
 he vnderstondep þat sche louep hym wel þan whan sche mysdoþe
 he schal reprouen hire & chastise hir louelich . & sett sum eyȝe
 10 to hir & chastise hire so . And sche ne louep hym neuer þe lesse
 þeiȝ þat he do hir duresse &² bynyme hir her vnþewes . And þat
 he doþe hire duresse he doþe forto turnen her loue fram hym
 ward and turnep to þe grym toþe . And he seep þan þat sche ne
 louep hym neuer þe lesse & þat he vnderstondep for wel ne for
 15 wo þat sche nyl nouȝth chaungen her loue ac euere doþe better³
 and better . þan wott he wel þat sche louep hym faiplich . And
 þan le letep of al his reddure & turnep al þe wo to wel & to
 wynne al her lyf tyme . So doþe Jesus crist oure spouse drawep
 vs first wiþ loue tyl þat he se þat we loue hym wel . & forbereþ
 20 vs þat we ne be nouȝth yfondeþ to oft . Ac afterward he wiþ
 drawep hym & letep vs ben yfondeþ forto loke ȝif oure loue be
 stedfast And whan he wott & seep þat it is stedfast . þan he ȝiueþ
 vs pes al oure lyf⁴ As whan he lesse his folk from Pharaon out
 of Egipt londe he dude for hem al þat hij wolden & ledde þem
 25 þorouȝ þe rede cee drie fote by . xij . waies . & bitwixen vche
 waye stode þe cee vp as a wal for vche kynde of þe . xij . kyndes
 hadde a waie by hym one . And Pharaon com after and his folk
 & adreynt vchone and her vitaile & her armure com al vp to
 his folk And whan hij comen in to wilderness he ȝaf hem
 30 hunger & þrust & many werres and on ende he ȝaf hem eise &
 rest . & wele & wynne to hem þat were pacient . & al her hert
 wille til þat hij kepten his comaundementȝ And hij þat grucche
 den & wrabbeden aȝein he slouȝ hem, þus oure lorde drawep þe
 feble & þe meseyse & þe ȝonge out of þis werlde softlich & al

¹ *forsaken*: p. 412 b.

² & probably by correction.

³ *better*: probably so; the first *t* hardiy distinguishable, being written together with *e*; the word is the last in the line.

⁴ *oure lyf* run together at the end of the line.

wip lyst, & sone so he seep hem harded he letēp werre awaken
& techēp hem to fytten & wo polyen & after longe swynk he
ȝiuep hem swete reste. ȝe here J sigge in þis werlde er hij comen
to heuene. And þan hem penchēp so goode þe rest after þe
swynk. þe eise after þe myseise hem penchēp þan so good & so 5
swete,

NOu ben in þe sautere after þe temptaciouns þe vtter & þe
jinner þat temēp alle þe oper foure dalen & þus to delep
hem. fondynges liȝth & derne. fondynge liȝth & openlich. & al is
vnderston¹den¹ here jinne, 10

NOn² timebis a timore nocturno a sagitta volante
in die a negocio perambulante in tenebris ab
incursu. & demonio meridiano, ¶ Of fondynges liȝth &
derne seiþ Job þis word.

LApides³ excauent aque & allimone paulata terra 15
consumitur, ¶ Liȝth dropen þirlen þe flynt þat ofte fallen
þere on. & so liȝth derne fondynges offallen a trewe hert oft
Liȝth fondynges & open he seiþ also. Lucebit⁴ enim post
semita. nys noȝt so mychel doute of.

VEnit⁵ malum super te & nescis ortum eius. ¶ Ysaye 20
seiþ. yuel come vpe þe & þou wost nouȝth his wexinge.
stronge temptaciouns & derne is ek þat job menēp hym of.

INsidiati⁶ sunt & preualerunt & non erat qui fer-
ret auxilium. ¶ þat is myne fon wayten me wip trecherie
& gyle & tresoun & strengþen jn vpe me as þe wal were to 25
broken & þe ȝate open. þe first & þe þridde fondynge⁷ of þise
foure ben almost vnder þe jinner. And þe secounde & þe fierþe
ben vnder þe vtter & bep almost bodilich & epe forto felen.
þe oper two ben gostlich & þe⁸ more forto dreden. forþi many
þat hij ne wenen nouȝth beren in her hert þe lyouns whelpes & 30
þe nedders kyndels þat forfreten þe soule as Salamon seiþ

¹ vnderston/den: p. 413 a.

² In the margin: dauid.

³ In the margin: Job.

⁴ In the margin: Job.

⁵ In the margin: ysayas.

⁶ In the margin: Job.

⁷ fondynge added above the line.

⁸ þe added above the line.

TRaxerunt¹ me & ego non dolui. wlnerauerunt me
 & ego non sentiui, ¶ Hij drowen me & j ne made no
 sorowze hij woundeden me & j ne feled it nouȝth Osee seiþ,
 5 **A** Lien² commederunt robur eius & ipse nesciuit.
 ¶ þat is vnhelpe forfreete þe strengþe of his soule and he
 nyst it nouȝth. And ȝut is most drede of whan þe fende of helle
 eggeþ a man to þing þat is swiþe goode wiþ alle & his soule
 help & þeiȝ it turneþ dedlich. & so he doþe als oft as he ne may
 opon man wiþ yuel kype þis strengþe. Nay he seiþ ȝ ne may
 10 bringe hym to synne oþer hir þorouȝ glotonye ne leccherie. Ac
 jchilt do as þe wresteler wrenchen hem þiderward as hij mest
 drawen, & werpen hem on þat on half. & brayde hem ferlich
 adoune ar hij it arst wenen. And eggeþ hem to so³ mychel ab-
 stinence þat hij ben þe vnstronger in⁴ goddes seruise. & leden so
 15 hard lyue & pynen so þe lykham. þat þe soule asterueþ. He bi-
 holdeþ anoper þat hap a rewful hert & a sorouȝful & hap forsaken
 þe werlde þat is synne: ȝe he seiþ jchilt maken hem to rewful.
 & hij sen pouere men hane gret default. A seynt marie seiþ ho
 oþer sche nyl noman helpen þis man. men wolden me & ich
 20 badde hem. & bringeþ hem on to gedren so þat hij leten goddes
 seruise & wexen werldelich so mychel þat hij schullen ȝiuen⁵
 hem to werldes aghȝt & þenchen þe lesse on god⁶ & maken feste
 god it wott. Ac swich feste makeþ summe þe deuels hoore &
 forschepeþ of her soules þat was goddes spouse þe deuels hous-
 25 bonde oþer his wyf of helle. þerfore vche man susteyne hem
 seluen as hij mowen best serue god & ne caren nouȝth to mychel
 for non oper so þat hij gederen þe more þerfore. As summe
 willen saye. hadde ȝ þat oper hane. þan wolde ȝ serue god wel.
 & whan hij comen þerto þan seruen hij hym⁷ wers þan hij du-
 30 den aforne. Ac ȝif þou see men oþer wymmen in defaultt. haue

¹ In the margin: *Salamon*.

² In the margin: *Osee*.

³ MS.: *so to* with marks of transposition.

⁴ *in* above the line, *to*, on the line, being crossed over and expuncted below.

⁵ *ȝiuen*: *ē* partly effaced.

⁶ p. 413 b. The upper part of some letters in the topline cut away. Similarly p. 414 a.

⁷ Between *hym* and *wers*: *þe* crossed over and expuncted.

wille forto helpen hem. ȝif þou ne may & bidde fast for hem
þat god sende hem *grace* to suffre her penaunce in polemode-
nesse to goddes worschip & to note of her soules þou dooste
þan wel better þan þou madest þe forto gadre & gyue for þe
loue of god & þenche what iesus crist seide to martha for sche 5
was an houswyf & gedred forto ȝiuen,

MArtha¹ martha. maria optimam partem elegit,
¶ Marie hap chosen þe better part & it ne schal nouȝth
be bynomen hir. Lokeþ þat none erpelich þinges ne lette ȝou
forto seruen god att tyme & att termes þat þou haste sett as 10
þine hert forȝiueþ þe þat þou may best hym serue. & seche after
wisdom & queyntise. for þat on nys nouȝth wip outhen þat oper.
Swich gaderiug makeþ hem to vnderstonde flaterers & herieþ
hem & heueþ vp her almes. & hij leten good þere of² & fallen
in to filþe of synne þere þorouȝ. And summe seien on scorne 15
þat swich men & wymmen gadren hoord, ne leueþ nouȝth þat
fende³. Daid⁴ clepeþ hym. Demonio meridiano. þat is
briȝth schynande deuel. & poule clepeþ hym aungel of liȝth. For
swich ofte he makeþ hym & scheweþ hym to many & bigileþ
hem. Ne siȝth þat ȝe sen in sweuene ne telleþ it for nouȝth for 20
it nys nouȝth bot his gyle. bot ȝif it be þe better man oþer
womman þat al her hert han ȝouen to god. & wirchen al þat hij
done by wisdom and queyntise. Hem ne schal he neuer bigile,
Bot loke þat non ne trost opon her holynesse. For he hap ofte
bigiled men of holy lyf & brouȝth hem to helle for hij foloweden 25
her owen wille. and rewled hem nouȝth by wisdom & queyntise
as hij schulden haue done & þerfore hij ne quemeden nouȝth
god. forþi. & hij hadden quemed hym. hij ne schulden nouȝth
so han ben lorne. In vitis patrum it telleþ þat a man was
in wilderness⁵ & lyued holy lyf. & a man com to hym & wepe 30
as mysaise⁶ vpon hym & bysouȝth hym herberewe. And þe
good man wende he⁷ hadd ben a goode aungel & herberewed

¹ In the margin: *dominus*

² *þere of* run together, being the last words in the line.

³ *fende*: the second *e* almost effaced.

⁴ *Daid*: *uid* almost effaced.

⁵ *wildernesse*: *wil* indistinct; *il* touched up.

⁶ *mysaise*: *y* apparently altered from *i*.

⁷ *he*: *h* by correction.

hym¹ & by his fader he wüst þat it was þe deuel² for he³ made
 hym forto slen his. Anoper man þat lived holy⁴ lyf he made
 hym to ȝiuen aȝt his fader good for þe loue of god to pouere
 men. & atte last made hym to done a dedlich synne by a wom-
 5 man & brouȝth hym in to wanhope & dyed in þat foule synne
 for he hadd so oft seide hym soþ toforne honde of many þinges
 & al to biswiken hym on ende

Herep now how ȝe schuȝt witen ȝou wip his wrenches. to
 summe he comeþ on þis wise & losangeþ. & þolemodelich
 10 spekeþ to hem & meneþ⁵ her nede of charite. & is more aboute
 to quenchen charite. & summe womman he is abouten to don
 hir fleiȝe help of man, þat sche falleþ in to dedlich sore. þat is
 slauȝtt. oiper in to summe oper synne. And so he wil do man
 fleiȝe þe felauschip of womman to done hym do wers oiper bring
 15 hym in to dedlich þouȝttes þat hij ne ȝiue no ȝeme þerto. And
 summe he doþe so haty synne þat hij han ouer gret þouȝth of
 oper men þat⁶ falleþ in synne man schulde wepe for hem & saie
 as þe holy man seide,

Ille hodie: ego cras. / ¶ It was telde hym of þe fal of his
 20 broþer þat dude a dedlich synne by a womman. Weilaway
 he seide. strongelich was he tempted ar he fel. He fel to day
 ȝch may to morne. þat is to saie als vnstrong am ich as he was
 ȝif god ne kepe me þe better

Now of many temptacions haue ich ȝspoken. nouȝth forþi.
 25 þat men schuȝt fallen þere ȝnne. Ac þat aȝt þat men wip
 ytempted ne may ich nouȝth nempny hem. Ac⁷ of þise þat ich
 haue ynempned fewe þere ben now in þis werlde þat hij ne ben
 wip þise ytempted. For he hap so many boistes ful of his letewarye
 þe liþer leche of helle he þat forsakeþ on he bedep hym forþ⁸
 30 anoper. þe þridde. þe fierþe. & so alway forþ forto he come to
 on þat he vnderfongeþ & þer wip he bigileþ hym. Þencheþ here

¹ *hym*: *y* indistinct, partly effaced.

² *deuel*: *l* touched up.

³ *he*: *e* almost effaced.

⁴ p. 414 a.

⁵ *meneþ*: the third letter resembles *u*.

⁶ *þat* added above the line.

⁷ *Ac*: on *c* traces of erasure.

⁸ *forþ* added above the line.

on þe tale of þe Ampoiles þat seint Austyn telleþ he mett a
 deuel and bare a gret book . att his rugge . & he hadde many
 Ampoils abouten hym . And seint Austin asked hym what he
 was and whider he scholde gon . And he seide he was a deuel
 & schulde go to þe Abbey forto ȝiuen þe monkes of his drynk . 5
 What is þat book þat þou berest he seide . And he seide þe names
 of¹ which þat he tempteþ & falleþ þorouȝ hym . And he asked
 hym ȝif he were ouȝt in his book . & he seide ich hope wel þat
 þou be . And seint Austin loked & he fonde hym þere jnne for
 he hadde forȝeten his complyn on atyme vnseide And seint 10
 Austin² badde hym go þider þat he schulde go & come aȝein by
 hym . & he dude so . & seint Austyn ȝede & seide his complyn³ .
 and þe fende com aȝein to hym . And Austyn asked hym what
 he hadde done . And he seide hij weren so stedfast in goddes
 seruise þat he ne miȝth nouȝth done to hem . And Austyn took 15
 his book & fonde þat he was oute . owe seide þe fende hastow
 þus bigiled me & went hym away as an olde schrewe . ,

ON oper half owe to confort vche man & womman whan hij
 ben ytempted . Ȝee witeþ wel whan a toure is ywonnen .
 men owen nouȝth þan forto ȝiuen a sauȝt þerto ne to þe cite : 20
 nomore þe helle werroure assaileþ wiþ fondynges hem þat he hap
 ac doþe hem þat he ne hap nouȝth . For whi . who þat nys nouȝth
 yfounded sore . he may be adradde þat he is wonnen ,

PE þridde confort is þat oure lorde hym self seiþ in þe pater
 noster & techep vs bidden & ne nos inducas in temp- 25
 tacionem , þat is lorde ne suffre nouȝth þat þe fende⁴ lede vs
 a long in to temptacioun . Lookeþ nymeþ ȝeme . he nyl nouȝth
 þat we bidden hym þat we be nouȝth ytempted for þat is oure
 purgatorie & oure clensynge fyre ac þat we ne be nouȝth a⁵ longe
 brouȝth þere jnne wiþ consent of hert & wiþ skilles ȝetyinge . — 30

PE fierþe is þe sekernesse⁶ of goddes help in þe fiȝtting aȝein
 as seint poule seiþ Fidelis⁷ est deus qui noluit nos

¹ of added above the line.

² Austin: the second letter more like n; s a correction, apparently for t.

³ com/plyn: p. 414 b.

⁴ fende: n partly effaced.

⁵ a apparently by correction.

⁶ sekernesse: r in fainter ink added above the line.

⁷ In the margin: paulus

temptari vltra quam possumus¹ &c. ¶ God he seip is trewe for he nyȝt neuer þat deuel tempte vs ouerþat² he seep þat we mowe sufferen ac in þe temptacioun he hap sett a footemerk as þeiȝ he seide tempte hym so fer & no ferrer. 5 & so fer he ȝiueþ vs strengþe to wiþstonde. & þe fende may no ferrer prike þan þe merk Gregori seip.

DJabolus³ licet afflictiones iustorum semper appetat cum & a deo potestatem non accipiat ad temptationis articulum non conualescit. formidari igitur 10 non qui nichil nisi permissus agere valet, ¶ Þe fift confort is þat þe fende ne may do noþing to⁴ vs bot by goddes leue⁵ & þat was wel yschewed⁶ as þe godspel seip whan þe deuelen þat oure lorde cast out of a man. a legion. sex þousande. &⁷ sex hundrep. &⁷ sexti and sex crieden & seiden to oure lord.

15 **S**J eicis nos hinc mitte nos in porcos, ¶ Sipeu þou dryuest vs hennes lorde do vs in to þise swyne & he graunted hem. Looke hou þat hij ne miȝtten nouȝth wiþ outen his leue gon in to þe swyne. & þe⁸ swyne onon riȝth runnen in to þe cee & adreynt hem seluen. seint marie so hij stonken on þe 20 swyne þat hem was leuer to drenchen hem seluen þan to beren hem abouten. and an vnsely synful man bare hem in his breest & name neuer ȝeme of hem. Al þat he dude to Job. euer he name leue þere of toforne at oure lord þat tale þat is in þe dialoge look þat ȝe cunnen hou þe holy man seide to þe deuels 25 nedder.

SJ licenciam accepisti ego non prohibeo, ¶ Ȝif þou hast leue to styngge. styngge on fast and bede forþ his cheke. & þan hadde he no myȝth bot one forto enticen hym þerto. Nomore ne hap he on vs bot ȝif oure bileue crook and whan 30 god ȝaf hym leue of his dere frende whi is it bot for her mychel goode. þeiȝ al it greue hem sore,

¹ *possumus*: ss touched up in black ink.

² *ouerþat*: on *u*? traces of erasure.

³ In the margin: *Gregorius*,

⁴ *to*: *o* possibly by correction.

⁵ *leue*: *ue* squeezed together; probably a correction.

⁶ *yschewed*: *che* on erasure.

⁷ & added above the line.

⁸ p. 415 a.

PE sext confort is whan þat oure lord þoleþ þat we ben
 ytempted he playeþ wip vs as þe moder doþe wip her 3ong
 derlyng þat fleizeþ fram hym & leteþ hym sytt al one. And whan
 þe childe¹ ne seep hire nouȝth it clepeþ dame. dame. & lokeþ
 ȝerne abouten & wepeþ a while. & þan his moder comeþ to hym 5
 wip sprad armes & wipeþ his eizen. and kisseþ hym. & clyppeþ²
 hym. Also oure lorde leteþ vs yworpe oīper while & wip draweþ
 his grace fram vs & his confort and we ben þan al one & felen
 no suetenysse³ in noþing þat we wele do ne sauoure of hert.
 And þeiȝ in þat ilche poynt ne loueþ he vs neuer þe lesse. Ac he 10
 it doþe for mychel loue þat vnderstonde we wel þat dauid seiþ. —

NOn⁴ mederelinquas vsquequaque, ¶ Lorde seiþ dauid
 ne lete me nouȝth a longe. Loo whan he wolde he lete
 dauid ac nouȝth a long. sex⁵ enchesons pere⁶ bep whi god leteþ
 vs one & wipdraweþ his grace fram vs, þat on is⁷ þat we ne 15
 proude nouȝth. for ȝif his grace were alwap wip vs we myȝth
 lizthlich fallen þorouȝ a wellate of oure seluen, Anoper enchesoun
 is þat we may knowe oure owen feblesse & oure mychel vnstrengþe
 Gregori seiþ

Magna⁸ perfeccio est sue inperfeccionis cognicio, 20
 ¶ þat is mychel godenysse is to knowe wel oure wayke-
 nesse and oure owen vnstrengþe

ECce intemptatus qualis sit. ¶ þat is. vnfounded nott
 neuer where þat he is. ne in what state. for he ne knoweþ
 nouȝth⁹ hym seluen Austyn seiþ. 25

MElior¹⁰ est animus cuius est infirmitas nota
 quam cui scrutatur celorum fastigia & terrarum
 fundamenta. ¶ þat is better is a man to seche his owen
 feblesse. & his owen vnstrengþe. þan forto meten hou heiȝe is

¹ *childe*: *e* effaced or possibly erased.

² *clyppeþ*: *ly* seems to be a correction for *h*.

³ *suetenysse*: the third letter uncertain; looks more like *o*.

⁴ In the margin: *dauid*.

⁵ *sex*: *se* almost erased.

⁶ *pere*: on the abbreviation-mark for *er* traces of erasure.

⁷ *is*: *s* apparently by correction.

⁸ In the margin: *gregorius*.

⁹ p. 415 b.

¹⁰ In the margin: *Augustinus*.

pe heuene . &¹ hou depe is pe erpe . for whan two beren a birden
 to gider þan wot neuere þat on hou heuy it is . Ac whan þat on
 it letep þan wot he þat it bereþ how heuy it wexep . Also whan
 god bereþ wip vs oure temptacioun þan witen we neuere hou
 5 heuy it weizeþ ne what it is . And forþi he letep vs one þat we
 mowe witen what we beren for þat we schullen pe 3erner clepen
 after hym . & crien loude opon hym til þat he come to vs . 3if
 he is longe helde it wel vp *perwhiles* . For who so is siker of
 good helpe & 3eldeþ þei3 vp pe Caste to his wiperwynnes² : swipe
 10 mychel he is to blamen . Jt telleþ it was an holy man & he sei3
 in pe west so many ferdes of deuelen azeins hem³ to fi3ten wip
 hem . whan he⁴ he was in his temptacioun þat he les his strengþe
 of his bileue . and his felawe seide vn to hym . Look by esten &
 pou schalt seen we hane more on oure half þan hij ben forto
 15 helpen vs

Plures nobis *quam* cum illis . ¶ Pe þridde þing is þat we
 ne ben neuere alto siker . for sikernesse sterueþ 3emeles . & by
 þis strengþe jnobedience *super epistolam ad Romanos* .

20 **C**ontentum nutrit resoluta securitas . ¶ Pe fierpe is
 þat oure lorde hideþ hym fram vs þat we seche hym pe
 3ernelicher . & clepe . & wepe after hym as pe childe doþe after
 pe dame . / ¶ Pe fyft is⁵ þat we azeins his azeincome vnderfonde
 hym pe gladlicher & make pe more ioye of his comynge . ¶ Pe
 sext is þat whan we hane ycau3t hym pe 3ernelicher & pe wil-
 25 licher witen hym . & saien to hym . *tenui te nec dimittam* ,
 I schal holde pe my lef & j . ne schal nou3th lete pe . Þise sex
 enchesons schullen holden vs vp azeins alle fondynges wip con-
 fortes toforne , ¶ Pe seuent confort is . hou þise holy men of holy
 lyf weren ytempted now to seint peter pe heizest

30 **E**Cce⁶ sathan expetiuit vos ut cribraret *sicut tri-*
ticum , ¶ Loo seide oure lorde to seint Peter . Sathan is

¹ & added above the line.

² Originally *wiperwynnes* ; between *n* and *e* a horizontal stroke, a second *n* probably having been squeezed in.

³ *hem* : *e* on erasure.

⁴ After *he* three letters, of which the first is *w* and the last possibly *n* or *u*, erased.

⁵ *is* added above the line.

⁶ In the margin: *domin*

3erne aboute to tille þe out of myne ychosen. Ac ich haue bisou3th for þe þat þi bileue ne crook nou3th along. þat is þat þou ne faile nou3th in bileue. ¶ Poule hadde flessche prickyng of leccherie & of pride in his soule. & he bede god deliuere hym þere of.¹

Datus² est michi stimulus carnis mee. ¶ And he bad oure lorde deliuer hym and he seide þat he nolde & seide. Sufficit³ tibi gracia mea nam virtus in infirmitate perficitur. ¶ þat is my grace schal kepe þe þat þou be nou3th strong⁴ in vnstrengþe. Seint sare was tempted prittene 3ere of 10 hire flesche Ac for þe gret anguish aros þe mykel mede nolde sche neuere bidden ones deliuer hir þere of Ac bad oure lorde 3iue hire strengþe to wipstonde þat gret anguissch,

DA michi domine virtutem resistendi. ¶ And atte prittene 3eres ende com þe fende vnto hir in a bloo man- 15 nes liknes & seide to hir. Sare þou haste ouercomen me. And sche answered hastilich a3ein & seide þou lixt foule þef Ac hap jesus my lorde. Looke now þere he wolde haue putt hire in to pride forto haue hadde a litel wel late of her seluen. & þat was al þat jesus crist tau3t⁵ his deciple whan he dude wonders for hem. 20 þat hij ne schulden haue no gladnesse in hert þer of. bot hij schulden ben gladd þat hij weren chosen to þe blis of heuene. þis he tau3tte and preched hem often. Ac do we as seint Sare dude in al þing þat we do oþer þat he doþe for vs 3iue we þe strengþe & þe maistrie to swete jesu of heuene. Antoyne and alle 25 þise oþer hou weren hij ytempted. Ac for þe gret mede þat aros in þe fondynge a3ein. hij it suffreden louelich. & þerþorou3 weren hij proued trewe champiouns. & so of serueden coroune op Coroune as þe Goldsmyth purgeþ þe gold in þe fyre also doþe god hise ychose in þe fire of fondynges 30

PE nynþe confort is. 3if þe fende greueþ þe þou greuest hym wel more & sorer for þre resouns⁶ þat as Origine telleþ he

¹ p. 416 a.

² **D**atus: the upper part of **DA** cut away.

³ In the margin: *⁊nus*, with the first stroke of the *n* cut away.

⁴ *strong*: *tr* somewhat indistinct, being written over the downstroke of *P* (in *þat*) in the line above.

⁵ *tau3t*: the first stroke of *u* almost effaced.

⁶ *resouns*: the fifth letter looks like *n*.

leseþ his powere . For to vche synne he doþe al¹ his power
 forto tempten . þat oper he echep his pyne . þe þridde he for-
 freteþ his hert of sore greme þat he is ouercomen . Whan he is
 ouercomen he leseþ his strengþe & is sore aschamed and agremed
 5 þat he has so liȝthlich lorne al his trauaile and is ouercomen
 & braydeþ þe corowne of blis nouȝth on ne two . Ac doþe as oft
 as þou ouercomest hym als fele corounes þou haste . þat is als
 fele worschipes in þe blisse of heuene seint Bernard seiþ,

10 **Q**Vociens² vincis tociens coronaberis ¶ þe tale Jn
 vitis patrum . it witnessep þat an holy man tauȝt his
 deciple & as he tauȝtt hym he fel on slepe & his deciple stode
 bifore hym and sumtyme he pouȝth to hane waked hym . and
 sumtyme he pouȝth to haue gon to his bedd . & atte last he sette
 hym adoune . & his maister a wooke att mydniȝth & bad his grome
 15 go slepe .³ & he dude so . and his maister fel on slepe also . And
 alsone hym pouȝth þat he was brouȝth in to a faire grene place .
 & þere he seiȝ an aungel brynge achayer . and seuene faire Corounes
 þere opon . & þan seide þe aungel vn to hym . þise hap þi deciple
 20 erved while þat þou slepe . And he awoke & cleped his grome
 and asked hym what he dude whiles þat he slepe and whi þat
 he satt whan þat aros . & stode whan he leide hym . And his
 grome seide ȝ pouȝt to hane waked þe . and for þou slepe so swete
 ȝ ne miȝth nouȝth for rewþe . & þan ȝ pouȝth to haue gon to my
 bedde . & ȝ nolde nouȝth bot sett me doune by þe . þan asked
 25 his maister hym hou ofte he ouercom his pouȝth . & he seide
 seuene sipes . And þan wist his maister wel þat þo were þe seuene
 Corounes þat his deciple hadde erved while þat he slepe for þat
 he ouercom hym seluen and wipstode þe fende . Al þus in þe
 temptacioun ariseþ oure mede Poule seiþ .

30 **N**Emo⁴ coronabitur nisi legitime certauerit . // Ne
 schal none ben ycorouned⁵ bot ȝif he stronglich & trewlich
 fiȝth aȝein . his flessche . þe fende . and þe werlde . who þat fiȝtteþ
 treulich aȝein þise þre & namelich aȝein þe flessch & wipsigge þe

¹ *al* added above the line.

² In the margin: *ardus*

³ p. 416 b.

⁴ In the margin: *paulus*

⁵ *ycorouned*: the first *o* inserted above the line.

graunt *pere* of . ne prikk it neuer so hard . þan ben hij jesus
cristes frendes and done as he dude hongen on þe roode,

CVm gustasset acetum noluit bibere. // He smelled þe
bitter drynk . & nolde it nouȝth drynken þeiȝ h a þrist were .
þeiȝ a man oīper a womman þrest in þe lust and¹ þe fende 5
bedep hym his halyway . þenche þat þere is galle vnder . and
better it is to ben ofþrest þat to ben yattred . Lete lust ouer go
& eft it wil þe like . While ȝechinge lastep it is gode to rudden .
ac after it smertep . weleway þat while . many ben so sore ofrest
and drinkeþ hastilich & ne felen it nouȝth . so hij glutten it jn 10
ȝernelich . And after felen þe smert & gynnen þan to sorowe &
maken reulich chere . ac þan is to late . Ac nouȝth for þan better
is late þan neuere . After yuel þan is goode penaunce spewe out
þat venym to þe preest ar it wilde . for ȝif it wildeþ it wil brede
þe dep .

15

Aȝein alle temptaciouns & namelich aȝein fleshlich bep vnder
goddes grace holy meditaciouns . goode felawschippes . &
biddinge & hardy bileue . fastyng . wakyng . Alle þise ben armes
in þis fiȝth . & bodilich swynches . & also speke to sum oper þer-
whiles þat þe temptacioun lastep . Lowenesse & aȝt gode þewes 20
ben armes in þis fiȝth . Ac who þat werpeþ away his wepen þat
he schulde fiȝth wiþ .² hy lyst ben ywounded . Holy meditaciouns
þat is þenche in goddes passioun & in oper goode pouȝttes

Mors tua mors domini nota culpe gaudia celi .
judicij terror³ figantum mente fideli ¶ þenche 25
on þine synnes . on þe ioyes of heuene . on þe pynes of helle .
on þi dep . on goddes dep on þe rode . & on þe pyne þat he suffred
for þe on domesday . opon þis fals werlde . What it is . & what is
his mede . & what þou owest god for his gode dede . What he
hap done for þe . how vnkynde þou haste ben aȝeins hym . Vche 30
one of þise wolde haue a longe poyntyng . Ac whan we þenchen
on þe joyes of heuen god wold⁴ schewe hem to vs here in sum
wise to men . & of þe pynes of helle & schewed hem to vs here
as schadewe . for alle werldlich ioyes þat euer wore . & now ben .

¹ In the upper curve of *d*, partly blended with the downstroke of *B*
in *Þeiȝ* in the line above, hole erased in the leaf.

² p. 417 a.

³ *terror*: the last *r* apparently on erasure.

⁴ *wold*: *d* added above the line.

& euer schuſt ben vntil domesday . nys bot a schadewe to þe lest
 ioye of heuene . Ne alle þe werldelich pynes ne ben bot a scha-
 dewe to þe lest pyne of helle . We ben here in þe see of þis
 werlde & stonden on þe brynk of þis see . Be we nouȝth eschu
 5 of þe schadewe . Þe hors þat stondeþ opon þe brynk & is eschu
 for þe schadewe may liȝthlich falle in to þe pytt . And so mowen
 we ȝif we ben adradde of þe wo of þis werlde þat is bot a scha-
 dewe liȝthlich fallen in to þat wo þat al þe wo of þis werld nys
 bot a schadewe to . as Job seiþ . he þat douteþ þe hore frost þe
 10 snowe schal faſt opon hym þat he seiþ here by hem þat ben
 adradde of þe wo of þis werlde . Þe wo of helle schal falle opon
 hem . A gret fole is he þat fleiȝeþ þe peynting on a wal for þe
 griselichhede þereof Al þe wel of þis werlde nys bot a schadewe
 to þe lest blis of heuene . & also al þe wo to ¹ þe lest pyne of
 15 helle . Nouȝth onely holy meditaciouns of oure lorde & ² of oure
 lefdy his moder Mary & of hise holy halewen ac done holy
 pouȝttes sum while helpen in foure manere aȝein fleshlich tempt-
 aciouns . dredeful, wonderful . gladful & sorouȝful . Þise a Man
 schal arere oiper whhile in his hert . or nede come þenche what
 20 wolde done ȝif þat we seiȝen openlich deþ stonde toforn vs . &
 þe deuel of helle ³ as he doþe ⁴ dernelich in þe ⁵ fondynge . &
 ȝif oure hous brent ouer vs . Þise ben dredeful þouȝttes . Won-
 derful as þeiȝ þou seiȝ Jesu stonde bifore þe & asked þe what þe
 were leuest after þi saluacioun . & badde þe chesen wiþ þi þat
 25 þou wiþstonde ⁶ þi temptacioun . And ȝif þou seiȝ witterlich aȝ
 þat in heuene weren & in helle . Gladful as ȝif þe com bode þat
 þe best frende þat þou haste were ychosen pope þorouȝ Steuene
 of heuene . ⁷ Sorouȝful as ȝif þou herdest saye þat . þat man þat
 þou louedest most were feerlich ded . adreint oiper murdered .
 30 oiper anhonged . oiper brent . Swich pouȝttes oiper while wreken
 out fleshlich temptaciouns . Holy bedes of goode men oiper of
 wymmen Þe fende douteþ swiþe mychel hem . for hij bynden

¹ *to* added above the line.

² & added above the line.

³ *of hel* (in *helle*) on erasure (?).

⁴ After *doþe*: *ofte* expuncted.

⁵ *þe* added above the line.

⁶ *wiþstonde*: *þ* inserted above the line.

⁷ p. 417 b.

hym & brennen hym In *vitas patrum* it telleþ þat an holy man *Puplinus* lay in his bedes . & þe fende com þere forþ ouer hym fleizeande by *julius* heste Cesar . And þis¹ mannes bedes as hij steizen vptoward² god bounden hym so þat ten dayes hij helden hym þere stille þat he ne miȝth nouȝth away. Seint Mar- 5 garete bonde Ruffyn as men reden in her lyf þat was Barabub broper . to³ Seint Bertlemew as he lay in his bedes þe deuel seide þine bedes brennen me & bynden me

INcendunt me oraciones tue ¶ And who þat may wip bedes haue teres . he may haue of god al þat he wil . ȝif he 10 bidde riȝthfullich . And it owe to ben ygraunted⁴ and þerfore secheþ afterwisdom þat ȝe ne bidde hym noþing bot ȝif it be wiselich ybeden . for ȝif he graunted it . he were a more fole þan anoper man . ȝe ne sep no wise Man þat wil graunt any þing þat me asken hym bot ȝif he se þat it may wel be done . And elles 15 he were a fole ȝif he graunted it . Ȝe : a more fole þan he þat bereþ a Babyl . þerfore in ȝoure biddynge biddeþ so þat ȝe ne be nouȝth aboute to make god a fole⁵ For ȝif ȝe do it wil fallen opon ȝoure seluen . For he ne wil graunt noþing bot his riȝth-wisenesse & his mercy mowen acorden þere jnne . Ac euere he 20 heldeþ more here to þe mercy þan to þe riȝthwisenesse . & þerfore vche man bidde wiselich j rede & soule hele for holy wrytt seiþ

ORacio lenit lacrima cogit . / ¶ Þe good bede softeþ god & makeþ hym mylde to vs . as man þat hap a sore & is anoynt . it softeþ hym . ac oure teres pricken hym . and leten 25 hym neuer haue rest til þat he haue ȝiuen vs al þat we asken ȝif it be skylful .

COnturbasti capita draconis in aquis // Whan þe deuel assaileþ ȝou . casteþ out scoldyng water opōn hym as men done att Castels opon her enemyes . For þere þat water comeþ . 30 þe fende fleizeþ sikerlich . lest his heued schulde ben yscolded Castel is vche mannes body . And ȝif ȝoure castel be wel kirnelde . & wel warnyst wipinne þat is wip good werkes . & depe dicheþ al aboute þe wałł . þat is polemodenesse . þan is ȝoure Castel

¹ *þis*: at the end of the word faint traces of an erased *e* visible.

² *vptoward*: to inserted above the line.

³ *to* added above the line.

⁴ *ygraunted*: *e* touched up.

⁵ *a fole* run together.

careles . þe fende may longe assaile 3ou & lese all his assautes
as men seþ often . a litel¹ rayn felleþ a gret wynde . so² done
bedes and teres wiþ al fellen þe deuels blastes and þan comeþ
þe sunne and schineþ after and makeþ al fair & drye . And
5 so doþe þe soþ sunne jesus crist 3iueþ liþth & suetnesse to þe
soule

Oracio³ humilitatis penetrat nubes &c. ¶ þe bone of
þe symple man & womman þat is lowe of hert perceþ heuen,

10 **M**agna⁴ virtus pure oracionis que ad dominum
intrat & mandata peragit vbi caro peruenire⁵
nequit. ¶ Michel is þe miþth of þe schire bone þat fleizeþ vp
tofore god and doþe þat erande so wel þere þat þe flesche may
nouþth comen . þat almiþtty god hap writen al þat he seiþ in þe
booke of lyf as seint Bernarde witnesseth and sendeth adoun his
15 aungel to done al þat he wil .

Resistite⁶ diabolo & fugiet a vobis. ¶ Stondeþ a3ein
þe deue and he fleizeþ fram 3ou . stondeþ hou . Resistite⁷
in fide . ¶ Stondeþ a3ein strongelich in þe bileue . beþ hardy
of goddes help & pencheþ hou leþi he is þat no strengþe ne hap
20 bot of hym seluen . He ne may do no more bot putte forþ his
aped ware & preten⁸ vs to biggen þerof . Leizeþ hym þan to scorne
stondeþ a3ein stiflich in þe bileue and he holdeþ hym as schent

Sancti⁹ per fidem vicerunt regna . ¶ þise holy hale-
wen¹⁰ ouercomen þorou3 bileue þat hij hadden Alle his wiles
25 of synne . for he ne comeþ nouþth bot þorou3 synne

WE holdeþ hym¹¹ mychel of pride whan he biholdeþ to
grete god hou litel he made hym in a pouere maidens

¹ *litel*: over *l* the upper part of an unfinished letter (*l*).

² p. 418 a.

³ In the margin: *sala*
mon with *s* and *m* partly cut away; an erasure,
extending about an inch along the edge of the page. On *O* traces of erasure.

⁴ In the margin: *ugustinus*

⁵ *peruenire*: the fourth letter looks more like *n*.

⁶ In the margin: *iacobus* with erasure below.

⁷ In the margin: *etrus*

⁸ *preten*: *pret* on erasure.

⁹ In the margin: *Paulus* with *P* partly cut away.

¹⁰ Between *halewen* and *ouercomen*: *al* expuncted and crossed over.

¹¹ *hym*: *hy* partly effaced.

wombe . & nouȝth for his goode ac for oure good dede & seide
 and poled pyne & wo for vs . þe chynche ne kept þat non ne
 hadde of his good bot al hym seluen wolde it haue . so ne dude
 oure lorde nouȝth . For ȝutt whan he hadd parted wip vs here of
 his good After he liȝth adoune in to helle to þe free¹ prisoun 5
 and delt hem pere of his good . We fynde in holy mennes lyues
 þat an ancre had almost lorne þe eize of hir bileue for a quayer
 þat on of hire susters wolde haue borrowed at hir and sche nolde
 nouȝth lene it hir, And perfore bep war ȝe þat wil ben gostlich
 men & wymmen ȝe þat desiren forto ben goddes childer bep war 10
 þat ne holde no gostlich þing fro noman þat may do anoper
 man good als wel as ȝou þat ȝe ne be redy at helpe hym wip
 al at his nede wytt oiper any oper þing for Salamon seip þou ne
 schalt nouȝth sellen þi wytt for god it ȝiueþ þe . & lenep forto
 parten wip oper . ȝif þou can more þan anoper² ne ȝutt of bodilich 15
 þing þat þou haste more þan þe nede bihouep . þou art adetted
 perto . For god hap made þe his reue and his spenser for þou
 scholdest dispenden it to his worschipp and to note of þi soule .
 for þou ne haste nouȝth here a ferþing worp of good pattow ne
 schalt ȝelde rekenyng pere of straitlicher þan any reue schal hou 20
 it is dispended And of þine fyue wyttes hou þou haste dispended
 hem in ydelnesse oiper in goddes worschipp and to þine owen
 note . do þan as þe reue doþe . Ȝelde owen of owen j rede as
 god biddep in þe gospel make ȝou frendes wip mammona . þat is
 riches ȝiue it as it comeþ & holdeþ nomore þan nedep . 25

WHo may þan oiper dar holde wrappe in his hert . þat bi-
 holdeþ hou þe gret god com adoun in to erþe to make
 prefold sauȝtnesse . bitwene god & man . bitwene man & aungel .
 and bituene man & man . And after his arisyng fram dep to lyue
 whan he com to his deciples þis was his gretynge Pax vobis . 30
 þat is pes & sauȝtnisse bitwene ȝou . And nymeþ ȝeme whan þat
 lef frendes departen vche fram oper . þat last word þat hij seyen .
 þat men best athold . And oure lorde left his leue frende here in
 erþe in vncoupe pede . and þe last word þat he seide vn to hem
 whan he went fram hem he seide þis worde vn to hem . Pa- 35
 cem relinquo vobis . pacem meam do vobis . // ¶ þat
 is . sauȝtnisse j . do amonges ȝou . and my pes j leue wip ȝou,

¹ *free*: the third letter looks like a badly made *o*.

² p. 418 b.

IN¹ hoc cognoscetis si discipuli mei sitis si dilec-
cionem adinuicem habueritis. ¶ By þat 3e schult
knowe 3if 3e ben my deciples . 3if þat 3e loue to gider . þis was
his druery² & his merk þat he sett opoñ hem . for Jesus crist is
5 al pes . & li3th . & loue pere is his wonyng stede,

IN pace factus est locus eius . ibi confregit poten-
cias arcum gladium scutum & bellum , / ¶ Pes & sau3t-
nes is godes³ stede . and where so þis pes is . it bryngē to nou3th
alle þe deuels wiles & his wrenches . and al his strengþe : it brekep
10 his bowe þat ben his⁴ derne fondynges . & his swerde . þat ben
temptacions keruyngē & neize of kynne . Ne wot 3e nou3 wel pere
men fiztteþ in stronge⁵ ferdes als longe as hij holden hem to
giders hij ne mowen nou3th ben ouercomen . Also it fareþ gost-
lich for al þe deuels entent & his bisnesse is abouten forto de-
15 parten mennes hertes & wymmens & cast wrappe pere sau3tnesse
schulde be amanges goddes childer . For he ne hap none envie
bot to hem . & sone after his wrappe amanges hem . he doþe⁶
hym bitwene onon ri3th and slelep⁷ on vche half adoune ri3th .
Forþi att doumbe beste lerneþ wisdom for hij han þis worschiþp
20 whan hij schullen ben assailed of lyoun oiper of bere . hij gaderen
hem to gyder & maken schelde of hem seluen . & perwhiles hij
ben aþ syker . And 3if any be so vnsely þat he wende out he is
yschent onon ri3th . also 3if men gon in a slider waye & vche
holde opers honde hij mowen gon þe sikerlicher .

25 **C**Vm⁸ nos vobis per oracionem opem coniungimus
per lubricum quas adinuicem manus tenemus
vt tanta quisque amplius roboretur quanto alteri
vnitur . ¶ Also in stronge wyndes & swift wateres þat men moten
euer waden . 3if many holden to geders her honden and on falle
30 he is sone holpen vp . & 3if he be one he gep sone away .

¹ In the margin: *dominus* .

² *druery*: *e* added above the line.

³ *godes*: *d* fainter, added above the line; *o* and *e* run together; on *e*
and *s* traces of erasure.

⁴ *his*: in fainter ink added above the line.

⁵ *stronge*: *og* run together.

⁶ p. 419 a. *doþe*: *do* partly effaced.

⁷ *slelep*: the first *l* somewhat faintly added above the line.

⁸ In the margin: *Gregorius* .

VE¹ soly quia cum ceciderit non habet subleuantem. ¶ Wo is hym he seip þat falleþ & is al one for he ne hap who hym arereþ. Ac he nys noȝth one þat hap god to fere. Aforbisen takeþ. Grut cleueþ to geder. take dust & rowe it. it altobloweþ. An hondeful of ȝerdes while hij ben to giders hij 5 nyllen nouȝth breken. A tree þat wil falle men vndersetten it wiþ anoper. & ȝif Men twynnen hem hij fallen. Ac many men and wymmen þat schulden ben in loue to geders in compaignye hij ben sampsones foxes þat weren tyed to geders by þe tailen & in vche tayl a blasme brennande whan þe Philistiens & he 10 weren wrope. He tooke alle þe foxes þat he miȝt and knytt hem to geder by þe tailen & bonde a blasme of fyre in vche tayl & drof hem þorouȝ² her feldes and so brent vp alle her cornes³. & her vynes. nymeþ goode ȝeme what þis be to siggen. Men turnen oft þe nebbe to þing þat Men louen. & awayward fro þing 15 þat men haten. Tayl bitokneþ ende. who so wil þan be tyed to gider as his foxes were for non wolde þiderward þat oper wolde bot al froward, & ysett þan fire in þe ende þat is wrappe. þat is þe fyre of helle. Al þis is ywriten here for þat vchon schulde loue to geder as goddes deciples duden. & namelich þere it owe 20 to ben. þat is in wedlok. & in ordre & in religioun. For þere is þe deuel most aboute to sundren it. & þere schulde man & woman fastest cleuen to gedres in god and biseke hym þat he helde hem to gedre & þan hij mowen ben syker þat he schal helpen hem ȝif hij wil bidden hym of helpe þere of & elles nouȝth. & 25 beþ nouȝth as Sampsones foxes. non ne wolde as oper wolde. & ȝif ȝe holde ȝou to gedres as holy wrytt seip.

Multitudinis credencium erat cor vnum & anima vna.⁴ ¶ þat is mychel stedfast bileue schal be in on hert & in o soule. For þerwhiles þat men holden to giders ne may 30 þe fende noþing done & þat he wott ful wel. And þerfore whan any frende schal sende vn to oper. Loke þat þe sondes man be wel syker and recorde it often er⁵ he go. for a litel clout may make a foule spott. And ȝif any frende blame oper for her mys

¹ In the margin: *Salamon*

² *þorouȝ*: the first *o* nearly effaced.

³ *cornes*: *n* partly effaced.

⁴ p. 419 b.

⁵ *er*: over *e* a curved stroke resembling a contraction-mark.

berynge . oiper for lackes þat hij han warneþ hem for hij ne seen
it noȝth hem seluen . þonkeþ hem ȝerne wiþ þis psalme,

COrripiet¹ me *iustus in misericordia & increpabit*
me *oleum autem peccatoris non inpugnet caput*
5 meum, ¶ He þat blameþ me forto amende me hym ich owe to
louen & cunne hym þonke more þan þe synner þat seiþ me softe
wordes after my wille,

MEliora sunt *vlnera corripientis quam oscula*
blandientis, ¶ Bettere ben þe blameande wordes þat
10 ben seide forto amenden me : þan cusse þat is fykel . þat is to
saie þan he þat foloweþ al my wille . And perfore seiþ Salamon .
chastise þe wise man & he wil loue þe afterward þe bettere ne
be non so bolde ne so fole hardy forto resceyue goddes flesche
& his blode in wrappe ne ȝutt in non oper synne . ne loke toward
15 hym þat com adoun to make þre fold sauȝtnesse,

BEati *pacifici quoniam filij dei vocabuntur* .
¶ Blissed ben þe peisible of hert for hij schullen ben cleped
goddes sones . And who þat may do þis poynt . he þat nap nouȝth
agylt drawe þe gylt toward hym forto make hym þat hap agilt
20 come to amendement & to loue þere he nolde nouȝth toforne . &
so be aknowen his owen gylt . þat is an heiȝe staire to god ward
& mychel mede lip perfore . And for þe gret mede þat falleþ per-
fore . a man oiper a womman owe to strengþe hem þe more þerto
forto done it

25 who² so be slow & slumbry þat seep hou besy oure swete lorde
was jesus crist here on erpe for oure note

EXultauit *vt gigas ad currendam viam pertran-*
siuit bene faciendo . ¶ And after al þe oper swynk þat
he swank in þe last endynge of his lyf . oper men han rest whan
30 hij ben laten blode and holden³ hem pryuelich in chambre &
comen bot litel in þe lizth . And he was laten bloode opon þe
mount of Caluarie . þider he went on heiȝ⁴ whan he wolde be
leten blode . & ȝutt in þe hattest of þe day . forto schewe to vs

¹ In the margin: *dauid* with some letters, probably *dau*, erased below.

² At the beginning of the line space seems to have been left for inserting an initial.

³ *holden*: *hol* squeezed together at the end of the line.

⁴ MS.: *heiȝe* with *e* expuncted.

hou hot his loue was to vs & hou brennande . & pere he was laten bloode on fyue stedes brode woundes & depe wip outen alle þe rewful garses . here was a gret swynk . And aȝein sluggers & slepers is his erlich arisinge fram ded to lyue¹ . and also whan he went wip hise deciples . he ros vp erlich & went fram hem .² 5 & made his prayers to his fader for vs . wel auȝtte we þan forto trauaile for oure seluen, and arisen erlich forto seruen hym for it is al oure owen profit,

Aȝein coueitise is his mychel pouerte on erþe here þat wex opoꝝ oure lorde euere lengere more and more . For þo he 10 was borne so mychel place ne hadde he nouȝth þat his litel swete body miȝth lye opoꝝ . so narowe was þe stede pere he was borne, þat vnneþe joseph & his moder seten pere opoꝝ and laiden hym in a cracche wip cloutes þe godspel telleþ .

PAnnis³ eum inuoluit, ¶ þus he was cloped þat clopeþ 15 þe sunne⁴ . pere after pouerlich fedde wip þe mylk of a maiden⁴ and ȝutte wite ȝee þat maidens han lesse⁴ milk þan oper wymmen han . and after in litel stede leide in a credel . & ȝutt siþen he menep hym þat he ne hadde⁵ nouȝt so mychel where opoꝝ he miȝth leggen his hede, 20

FJlius⁶ hominis non habebat vbi caput suum reclin- net . ¶ þus pouer he was of ȝn . & of cloping . And of mete nedeful þat opoꝝ palme sonenday al day he stode & preched in jerusalem in þe temple . And at euen wha he hadde done he stode and loked longelich aboute hym And non ne wolde bidde 25 hym to mete ne to herberewe . and þeiȝ hij hadden wolde hij ne durst nouȝth for þe clerkes and þe maisters of þe lawȝe . And þan he ȝede to Bethanye⁷ & his deciples wip hym vn to marthaes hous and his deciples breken þe eres as hij ȝeden by þe waye for hungere And⁸ ȝutt hij weren chalanged of þe Clerkes þat hij 30

¹ On *lyue* traces of correction.

² p. 420 a.

³ In the margin: {n u s

⁴ *sunne* on an erasure extending down across of a *mai* (in *maiden*) and *han les* (in *lesse*), which stand below in the two following lines.

⁵ *hadde*: a added above the line.

⁶ In the margin: n u s with *n* half cut away.

⁷ *Bethanye*: *n* touched up.

⁸ *And*: *An* almost effaced.

hadden broken. þe lawze for þat hij gedreden her mete op on þe
 sabate day. And 3utt alpermeste pouerte com after þan whan he
 henge naked op on þe rode and mened hym of pryst & he þat
 al made of nou3th ne hadde bot a fote of erpe to¹ dyen op on
 5 as by mannes wene. & þat was more to his pyne. whan þe kyng
 þat al þis werlde may welde & heuene & helle att his wille
 nadde nomore goode in þis werlde vn bileued is he þat mychel
 wisschep of werldelich wele.

10 **A** 3ein glotonye is his pouer pitaunce on þe roode. Tuo manere
 men han nede to eten wel & drynken. Swynkeande men.
 & bloode leten men. Look þat day þat he was sore trauailed &
 leten blode. Look what men 3af hym to drynk oiper to mete.
 Men 3af hym bot a litel galle in a spounge. Look þan who wil
 grucchen 3if he þenche wel þere op on of vnsauoure metes &
 15 drynkes.

A 3ein leccherie is his beryng on erpe of a clene mayden.
 & al was clene þat he ledde wip hym. And his hard betynge
 atte pyler þat so he was beten & forwounded. þat fram his hede²
 to his fote nas nou3th als mychel skyn hole op on hym as men
 20 seien. þat men mizth sett on a nedel poynt þat it nas to broken.
 and summe of þise holy men seien þat he hadde a Legion of
 woundes. sex þousand. & sex hundrep. & sexti and sex. Who
 þan þat is tempted of leccherie. sett þis wel att his hert and it
 wil drawe out þe likynge of leccherie. A3ein aȝt dedlich synnes
 25 þat werrep vs seint Peter seip,

CHristo³ in carne⁴ & vos eadem cogitacione ar-
 memini, ¶ Armeþ 3ou seip seint peter wip pouzt of
 jesu crist þat in oure flesch was so ypyned

30 **R**ecogitate qualem apud semetipsum sustinuit
 contradiccionem vt non fatiget. ¶ þencheþ whan
 3e gon & fiztten a3ein þe deuel. hou oure lorde wipseide⁵ his
 wille of his flesche.

¹ to added above the line.

² p. 420 b.

³ In the margin: *Petrus*.

⁴ *carne*: *ne* on erasure.

⁵ *wipseide*: *p* added above the line.

Non¹ dum enim vsque ad sanguinem² restitistis ¶ 3ut ne han 3e nou3th wipstonden tyl schedyng of 3oure blode . as he dude for vs . wil we clepe hym to help he is euer redy biforne vs atte Messe and scheweþ hym as þei3 he seide . Loo me here in present . Telle to me what þou wilt . jchiþ 3iue 5 þe strengþe to wipstonde . þe fende and alle his wiles . & in what stede þat we clepe to hym he is euere redy .

Metati sumus castra iuxta lapidem adiutorij petro philistim venerunt . ¶ Lorde seie j 3iue my strengþe to þe . þou þat art ston of help . toure of treupe . castel of strengþe . 10 þere þe fende ne may nou3th do wip h sautes . þis is taken out of Regum . þere þe folk of jsrael loged hem . by þe ston of help . And þe Philistiens comen þat ben vnwizttes . afep on ebru . is new wodeschipp . and it telleþ þat jsrael went sone þe rygge . & foure þousande in þe f3th weren sarrelich ynomen and þat was 15 for hij were flechhande . And þerfore in 3oure anguisch stondeþ stiflich a3ein wip gode josephath þat sent sondes many to þe kyng of heuenen after socoures ,

In nobis quidem non est tanta fortitudo vt possimus huic multitudini resistere que³ irruiť super 20 nos set cum ignoramus quid agere debeamus . hoc solum habemus residui . vt oculos nostros dirigamus⁴ ad te . seq^r hec dicit dominus nobis nolite timere & ne paueatis hanc multitudinem . non enim vestra punga set dei tantum modo confidenter state & 25 videbitis auxilium domini super vos credite in domino deo vestro & securi eritis . / ¶ Jn vs nys nou3th derworþe lorde þat we mowe wipstonde þe deuels ferde ac whan we be so bistad þis one we mowe done heuen vp oure eizen⁵ toward þe mylsful lorde . þou sende vs socoures . 3if he ne hereþ 30 vs nou3th crie we Ludder . & prete⁶ þat we wil 3elde vp þe castel bot 3if heize þe swiper wip his helpe . Ac hou ansuered he þan þe goode josephap: nolite timere, ne be 3e nou3t aferde .

¹ In the margin: paulus .

² sanguinem: the second n by correction.

³ que: e seems to be a correction for i.

⁴ dirigamus: the first i added above the line.

⁵ Between eizen and toward: to struck over and expuncted.

⁶ p. 421 a.

ne drede 3e 3ou nou3th . þe fi3th is myne & nou3th 3oures . stondeþ
sikerlich *with* stedfast bileue and 3e ben alle syker . for þe fende
ne may noþing done to vs als long as we stonde . þis is þe fendes
woord þorou3 ysaye.,

5 **I**Ncuruare¹ vt transeamus, ¶ Stoupe he seiþ & lete me
ride . ʒ nyl nou3th ride longe . þou may schouue me adoune
he seiþ wip schrift . þus wil þe fende seiþ ne leueþ hym nou3th
he is a lizer seiþ seint Bernard

10 **N**On² wlt transire set residere . ¶ Nille he nou3t
wenden ouer ac he wil sytte wel fast þere was a womman
pat leued hym so . and bowed adoune & lete hym lepe vp &
þou3th to haue schriuen hir on þe morne . & sche dude it eft &
sche fel in full wone . & he rode opon hire twenty wynter . And
ne hadde ben a miracle pat sche sei3 he schulde haue riden hire
15 so pat he schulde haue torpled adoune wip hire in³ to helle pytt
And þerfore holde we vs vp stedfastlich in þe bileue for it bringeþ
to nou3th alle þe deuels wiles . Haue stedfast bileue as holy
chirche bileueþ and lete away alle wicche craftes alle tiliynges .
alle sweuens . & alle fals sizttes pat holy men dreden . For þe
20 fende hap many bigiled þere þorou3 . for þere nys non pat in his
sotile temptacions may atsonde bot one in þe bileue . And þer-
fore we most fast biseche god pat he strengþe oure bileue as his
apostles beden hym . for 3if þe fende may vnderstonde pat oure
bileue faileþ þan wexep his mi3th . We rede in Regum pat ʒsbosett
25 made a womman his 3ateward pat wyndewep whete . and sche fel
on slepe & ʒsboset was wip inne . And þan com recasbesones &
wen ʒn & slou3 ʒsboset . ʒsboset on ebru is þe bymased man to
saie on english pat a myddes his wiperwynnes leide hym to
slepen . womman 3ateward is his wittskil pat schulde departen þe
30 whete fram þe chaf . þe whete is his goode werkes . chaf is ydel
þou3ttes⁴ & speches . þis skil pat schulde be strong as man⁵ and
whan he vnstrengþed þan he is womman⁵ þat is þe bileue faileþ .
þis 3ateward þan slepeþ sone whan he gynneþ consenten to

¹ In the margin: ysayas.

² In the margin: Bernardus

³ in added above the line.

⁴ þou3ttes: the first t not clear.

⁵ Over a in man, o and n in womman small holes, owing to an erasure on the other side of the leaf.

synne þan þe lust gop jnward and þe delit wexep . þan recabesones
þat ben þe deuels barnes of helle gon ju & slen¹ dounri3th þat
vnsele bymased soule gregori seip .

IGniue² ferie est vitam carnis dileccionis per-
forare. ¶ þe fende þorou3 stikeþ þe cher whan þe delit 5
smiteþ to þe hert and þat is þorou3 zemelesschipp . gregori seip,

ANtiquus³ hostis mox vt mentem occisam inuenit
ad eam in quibusdam occasionibus loquutus
venit . & quedam ei de gestis preteritis ad memoriam
reducit . audita quadam verba indecenter resonat . 10
putrau⁴ . & deteriorate sunt cicatrices mee . cicatrix
ergo quippe figura . figura est wlneris . Cicatrix ergo
ad putritudinem redit quando peccati wl nus quod
per penitenciam sanatum est ad dileccionem sui
animum concutit, ¶ þat is whan þe olde vnkil listnep toward 15
oure pou3ttes and hereþ hem speken of fleschlich þinges . &
spekeþ þus þe olde swike toward þe hert of wordes þat he hap
byforne oiper sizttes þat he hap seen bifore oiper of her owen
synnes þat it sumtyme wrou3t al þis he putteþ forþ to þe doted
soule so þat þe synnes þat bifore weren bett ben opened and 20
ymade newe . þat he may wepe & sorouze ynou3 & seie wip þis
psalme

PVtruerunt⁴ & corrupte sunt cicatrices mee . // Wei-
laway myne woundes þat weren faire heled ben gedred
newe þorou3 synne . & gynnep to roten . þat is whan þe elde 25
synnes comen in mynde . & þat is þorou3 sloupe þat he falleþ in
ydel pou3ttes .

ISboset inopinata mortem nequaquam subcumberet
nisi ad ingressum mentis mulierem custodiam de-
putasset, ¶ And al þis vnhap comeþ þorou3 þe 3ateward slepe 30
þat is wommanlich &⁵ schulde be manlich . & þat is for defaut
of bileue þat ouercasteþ boþe man & womman . & namelich a3ein
þe fondynges þat isbosett died jnne . þat is zemeleshede . Look

¹ p. 421 b.

² In the margin: G
g
g with G partly cut away.

³ In the margin: g

⁴ In the margin: dau

⁵ Between & and schulde traces of erasure.

hou oure enemy is wayk & lepi . nys h nouzt an vnhardy campion
 þat smiteþ toward þe fote of his¹ enemy . For flesche lust is
 cleped foote wounde . For as oure fete beren vs whider þat we
 wil gon . so done oure flesche lustes . Ac ne drede we vs nouzth
 5 ful sore² bot 3if þat þe delit smyte toward þe he hert and gynne
 to wexen more & more . Ac þan drynk of þe atter . þat is þenche
 on þe passioun of Jesu crist . & do penaunce & dryue out þat
 attri swellyng fram þe hert . þat is . þenche on attri pyne þat
 Jesus drank opon þe rode for oure synnes . pride . onde . wrappe .
 10 hert sore for werldelich þinges . drery for loue longyng wisschyng
 of Catel . þise ben hert wounden,³ þise 3iuen depes dynt onon
 whan þe foote smyt piderward þan it is to dreden . þat is þe lust
 oiper þe loue .

15 **R**Emedie a3ein pride is lowenesse . & onde salue is felau3-
 schipp . wrappe salue is loue⁴ . & suffre þat man misdo þe .
 A3ein sloupe is redyng . spekyng of god & of gostlich werkes .
 a3ein coueitise is free of hert . a3ein glotony fastyng . a3ein
 leccherie fleize out of þe feble compaignye þere it may be done .
 & bidde fast to god nizth & day þat he sende þe grace to wip-
 20 stonden it .

WHo so wil be lowe a3ein pride þenche hou mychel hym
 faileþ of holynesse & of gostlich pewes . 3utt þenche what
 þou hast of þi seluen þou art of two dele of body & of soule .
 & in oiper ben two þinges þat mowen michel meken þe 3if þou
 25 3iuest good kepe vn to hem . In þi body is filþe & vnstrengþe .
 Look in þe fairest stede of al þi body þat is þi neb . what comeþ
 out þere of bereþ it wyn beryen oiper smel of Aromance . þe
 breren beren rosen . þi flessche⁵ what bereþ it . out of þi nose
 ne comeþ nouzth bot slyme . ne artow nouzth bot wormes mete,
 30 **S**perua fluiudum . vas stercorum . esca vermium,
 ¶ Now a fleize may dere þe & make þe to blenche wel owe
 þou to be proude . Biholde to þise holy men hou hij fasteden .
 & woken . & in which trauail þat hij weren . & so may þou knowe
 þine owen vnstrengþe . Ac þat awildeþ vs þat we be cloumben

¹ his: i added above the line.

² ful sore run closely together.

³ p. 422 a.

⁴ loue added above the line.

⁵ flessche: l blotted; over e the upper part of an unfinished letter.

heize & perfore biholde dounward & pou schalt see what pou art seip seint austin,

I*ncencium est eleccionis respectus inferioris sit cautela que humilitatis consideracio superioris.*
¶ Pat is biholde vn to pise holy men pat ben of heize lyf & 5
pou may loke þan hou lowe pou standes forbi hij¹ done. Faste
a seuen niȝth brede & water. wake pre niȝth. what wil it vn-
strengþe þi body þan may pou wel see pat in þi flesche is filþe
and vustrengþe. And in þi soule ben oper two þinges. forȝeting
& vncunnyng. & liȝth forto casten in to synne. And perfore bi- 10
holde to þine synnes. drede þi feble kynde and seie wiþ þe holy
man pat men telde hym þe fal of his felawe,

I*lle hodie ego cras.* ¶ Als vnstrong am ich as he was.
He fel to day & j may to morowen & biwepen his vnhappe.
& dreden pat so miȝth bitiden hym ȝif god ne helde hym vp 15
wiþ his grace Bernard seip.

S*uperbia est appetitus proprie excellencie humilitatis contemptus eiusdem.* ¶ Also as pride is willyng
of worschipp & heizenesse. riȝth so is lowonesse willing of lowe-
nesse & to be litel holden. & as pride is rote & hede of alle 20
vices: so is² lowenisse rote & heued of alle vertues.

Q*ui sine humilitate virtutes congregat est quasi qui in vento puluerem portat,* ¶ Pat is who pat
bereþ vertues in hym wiþouten lowenisse it fareþ by hym as
who bare dust in þe wynde. for þis lowenisse no gnare ne may 25
ne may it atholde pat is non of þe deuels wiles ne may hym
deren. Seint antoyne it witnessep. pat god schewed al þe werlde
vnto. & þan he seiȝ it sett al ful of deuels gnares. & þan he
seide vn to oure lorde. A lorde he seide hou miȝth euere any
passen aȝt pise and witen hym fram hem. & oure lord seide to 30
hym. þe þolemode man. For þe lowe man of hert is so litel pat
no gnare may atholde hym. & þerto eke he is so strong pat al
gostlich strengþe comeþ þerof cassiodre seip.

O*mnis⁴ fortitudo ex humilitate &c,* ¶ Al gostlich
strengþe comeþ of lowenisse. 35

¹ *hij* on erasure.

² p. 422 b.

³ In the margin: *gregorius*,

⁴ In the margin: *cassiodorus*

VBi¹ humilitas . ibi sapiencia, ¶ *pere* lowenesse is²
pere is wisdom . & *pere* þat is wisdom *pere* is þe faders
 strengþe . Hou doþe þe wresteler he nymep 3eme what *turne* þat
 his felawe can nou3th . & þerwip he casteþ hy . Also oure lorde
 5 sei3e hou þe fende cast alle to helle þorou3 þe pride þat was in
 adam . And þan seiðe oure lorde ʒ schal werpen hym wip a *turne*
 þat he neuer ne knew ne neuer schal . And oure lorde streiztte
 hym so lowe by þe erþe þat þe fende ne knew hym nou3th &
 þat is cleped þe fallande *turne* . & þerwip he bigiled hym and
 10 cast hym & ouercome hym . & alle his wiles er he wist . And
 3utt vche day he is bigiled wip þat ilch *turne* of þe polemode
 man & womman

OMne sublime vident oculi eius . ¶ Holy men þat
 holden hem lowe & litel of hem seluen & 3iuen hem nou3th
 15 vnto þe werlde . þe wilde bore ne may nou3th come vnto hem .
 Hij ben careles of his tosshes . & þerfore vche man bihelde his
 blak . & nou3th his white . þe white wil bygile þe ei3e oure
 lord seiþ,

DJscite a me quia mitis sum & humilis corde,
 20 ¶ Lerneþ of me to be mylde . for ich am meke & mylde .
 For in þise men þat ben mylde he ne heldeþ nou3th drope
 meel of his *grace* ac foloweand he heldeþ in hem his *grace*,

QVi³ emittis fontes in conuallibus &c ¶ þou makest
 welle lorde in þe valeie . & hert bolnen & heuen as hil .
 25 take me a bledder and⁴ blowe it and it wil fleten pricke þer
 inne wip a nedel & it goþ⁴ al out & sinkep . And so it fareþ by
 pryde . als longe as a man leteþ wel of hym seluen þan he is
 blowen as bledder Ac lete hym loke witterlich what he is & his
 tayl⁵ wil falle

80 **P**Ride salue is þis . Felawschipes & loue oper mennes goode &
 it is þine owen . & wille hem goode *pere* my3th faileþ . For
 so mychel strengþe hap loue þat it makeþ opers good his gode .

¹ In the margin: *Salamon*.

² *lowenesse is* run together at the end of the line.

³ In the margin: *dauid*.

⁴ From *and*, the last word in a line, a large erasure, extending over the whole of the following line down to *goþ*, which stands in the middle of the next. Comp. p. 130, n. 4.

⁵ p. 423 a.

Loue opere *mennes gode*¹ & it turnep to þe . Lord what many
ben in þis werlde as ich vnderstonde wolde wel loue þat þing
here on erþe þat al þing were his þat it touched

A Lia bona si diligis tua facis. // 3if þou hast onde of
opers goode þou attres þe wip halyway . & woundes þe wip 5
salue . þi salue it is 3if þou it loues . & þi strengþe azein þe
fende . 3if þou loue witterlich nomore schal fleschlich fondynges
dere þe þan gostlich . Looke þat we wil þat vche man & womman
þat louep vs . loued hem . Helpe oper forto haue default þerof þi
seluen . An Ancre was almost dampned for þat sche nolde nouȝth 10
lenen a quayer fram fer to loken on,

Wrappe salue is þolemodenesse þat men owen to han azein
yuel . þre staires þer bien þat longen to wrappe . 3if þou
be þolemode azein wrappe an heize staire it is 3if þou þole þole-
modelich harme þat men done þe . wel² heizer it is . & more mede 15
lip þerfore 3if þou ne haue nouȝth agylt . And alder heizest 3if þou
it þole for þi good dede . Ac many wil saye j made neuere fors
and ich hadde agylt . Ac for j ne haue³ nouȝth deserued it .
it doþe me þe more harme . þou þat so seist ' chese on of þise
two . wheþer þat þe is leuere to be judas felawe . oiper jesus cri- 20
stis⁴ felawe judas was honged for his gylt . & jesus crist giltles .
He þat mysseip þe oiper misdope þe he is þi file . for þe file fileþ
away al þe rust of þe soule . For al þis word is goddes smiþe
to smiþe wip his chosen . & his belys þat he blowep wip þat ben
his wicked men & wymmen þat clensen his childer and brizten 25
hem whi schult we be waryand hem þat done vs good . 3if we
weren wel avised we auȝtten⁵ to blissen hem & bidden for hem
fast for þe good þat hij done vs . wolde þe yrne 3if it coupe
speken warien þe fyle þat it clensed nay bot it were a gret fole,

A Rgentum probatum vocauit eos . ¶ He clepeþ hise 30
siluer proued 3if þat we wil come to oure spouse . we mote
ben yproued as þe siluer is in þe fyre . so we mote ben yproued
in þe fyre of fondynges,

¹ *gode*: the second letter more like *e*.

² *wel*: *w* partly on erasure.

³ *ne haue* added above the line; on *e* in *haue* traces of erasure.

⁴ *cristis*: the last *is* in somewhat fainter ink added above the line.

⁵ *auȝtten*: *uȝt* squeezed together at the end of the line.

Quid gloriatur impius si de ipso facit flagellatum
 pater vester / ¶ penche on þis ensample, on domesday
 is day sett forto zelde vche man¹ after þat he hap deserued.
 doþe he þe þan wrong þat demes þe or þat day come. for þan
 5 is riȝth sett vn to alle men. for two þinges god hap holden to
 hym seluen worschipe & wreche,

Mchi vindictam ego retribuam. ¶ Myne is þe wreche.
 ⁊ it schal zelde.

Gloriam meam alteri non dabo. ¶ My blis and my
 10 glorie ⁊ ne schal ȝiue to man Now þise men þat wrappen
 hem here of harmes þat men done hem² and of wronges and
 þise men also þat desiren forto haue Lordeschippes ouere oper
 & haue aȝt Men vnder foote for her ryches. þat on wil bynyme
 god þe wreche þat falleþ to hym. & þat oper his glorie þat is
 15 his blis. And so wolde Lucifer haue done. And þerfore þe harme
 fel opon hym seluen. he bicom of þe fairest aungel³ of heuene
 þe foulest deuel of helle. and so schult aȝt done þat hym folowen
 bot ȝif hij amenden hem here whiles þat hij lyuen. for alle swich
 Men wil bynymen god wip strengþe al þat falleþ vn to hym
 20 dauid seip,

LAcum aperuit & effodit eum & incidit in foueam
 quam fecit. ¶ Hij maden a graue and dalf it. and fel
 hem seluen in þe dicke, þat hij maden. & so it schal fare by
 vche wicked man & womman. þe harme þat hij wolde done to
 25 oper. it schal falle to hem seluen here oiper elles where. For
 atte day of dome þou schalt seen hou þe deuels of helle schullen
 beten hem þo þat ben þine enemyes & han done þe harme here
 ȝif þat þou ȝiue þe wreche in to his honde. for we schult⁴ wil
 as god wil. and he schal wil as we wil.

SLouþe salue is þis gostlich gladnesse þorouȝ hope of gret
 30 mede þat we schult haue þorouȝ redyng. þorouȝ holy þouȝttes.
 oiper of mannes mouþe to here⁵ men schult ofte lete biddynges
 forto heren and forto reden. for þorouȝ heryng & redyng comeþ
 þe deuocioun. and ȝiueþ good kep to þise verses.

¹ p. 423 b.

² hem: m apparently touched up.

³ aungel: u by correction.

⁴ we schult run together.

⁵ here: the first e corrected or touched up.

Nunc stude . nunc ora . nunc cum feruore labora;
Sic erit hora breuis & labor iste leuis.

¶ *pat* is now stodye . now biseche now wirche euere as *pi* wytt
is sharpest and so schal *pe* penche *pe* day schort & *pe* werk
lizth, 5

Semper in manu tua sacra sit leccio tenenti librum
sompnus subripiat & cadentem faciem sancta
suscipiat, ¶ Holy redyng eue be in pine honde *pat* *pi* nebbe
falle sleping¹ opon *pe* *pe* holy pagyn . Ac euere as a man may
do best and best wille hap so holde hym . *pat* is to saie in 10
biddynge oiper in heryng oiper in redyng oiper in spekyng oiper
in pouzth of goddes passioun,

Salue azein coueitise is largesse frenesse of hert . napeles a
man may be to fre as seint Gregori seiþ . mete and drynk
blyndes pre tymes lizth pouzttes lizth wordes . and seching of 15
lustes ac vnderstondep pere ben pre degrees of fleschlich fondynges
on is cogitacio . anoper affectus . *pe* pridd consensus,
cogitacio . *pat* ben lizth pouzttes *pat* ne herten nouzth *pe* soule
bot hij bispatten it as fleizes done confiteor serueþ pere of
crouchyng & knelyng & culpyng atte breest done hem away 20
affectus . *pat* is whan *pe* pouzth gop inward and *pe* delytt
wexep and *pe* lust þan wexep wunde and depeþ inward in to
pe soule & *pat* is after *pat* *pe* lust gop . þan is nede to crie
Sane me domine hele me lorde for ich am wounded in to
my soule, 25

RVben primogenitus meus non crescat ruben,
¶ Rede pouzth pou bloody delytt ne wexe pou neuere con-
sente, *pat* is ne consente pou neuere perto . ne drawe non vnlust
vpe *pe* as þing *pat* were amased . and lipe adoun and leteþ hym²
vp & seiþ crauant . þan he bicomep neer *pat* aforne stode fer 30
and biteþ depe bytte *pat* stode arst fer fro 3ou dauid seiþ,

ERue a framea deus animam³ meam & de manu
canis vnicam meam, ¶ Whan *pe* dogge of helle comeþ
als smertlich stonde azein ne loke nouzth what he what he wil
do ac nyme onon *pe* roode staf in pine honde & in *pi* mouþe . 35

¹ p. 424 a.

² hym added above the line.

³ animam: a stroke across the first a seems to have been erased.

pat is make on þe þe merk of þe croice arise vp smertlich &
 stir þi seluen holde vp þine eizen & þine honden after socours¹
 wip Deus in adiutorium. Veni creator spiritus. Exur-
 gat² deus & dissipentur. Saluum me fac. Domine quid
 5 multiplicati, Ad te leuauī oculos meos. Saieþ þise Psal-
 mes. & 3if 3ou ne come nou3th sone help crieþ ludder wip good
 hert. Vsquequo domine obliuisceris me. pater noster.
 Credo. Aue maria, And smertlich falleþ. a doune to þe erþe
 and braideþ vp þe roode staf casteþ hym a furwe half þe helle
 10 dogg þat nys nou3th elles bot blisse al aboute þe and spytte
 hym amydde þe berd & scorne hym þat he wolde wip so litel
 hire þi soule goddes spouse. bihode what he payed deme opon
 hir³ prys and be euere þe derere for þat sche⁴ coste dere ne
 selle hir nou3th for so litel to his fo. þat he paied so mychel
 15 fore his owen hert blood & make hir nou3th þe deuels hore.
 to litel hij mowen do þat ne mowen nou3th heuen vp her þre
 fyngers & nempne goddes passioun⁵ his derworþe bloode & crepe
 in to his⁶ woundes as þe prophete seiþ.

20 **I**Ngredere⁷ petram absconde fosse humo ¶ Go in to
 þe ston and in to þe doluen erþe,

FOderunt⁸ manus meas & pedes⁹ meos dinumera-
 uerunt omnia ossa mea, ¶ Hij doluen myne feet &
 myne honden & rekened myne bones. 3e þe nayles weren ragged
 biforen for hij weren of a wommanes makyng & baren þorou3
 25 in to þe tree skyn. & flesch. & bon. al þat hij stoden on. & þer-
 fore þe prophete biddeþ þe crepe in to þe doluen erþe,

Columba mea in funeribus petre & cauernis ma-
 cerie ¶ Michel loued he þat culuer þat he made swich
 hidels to hir. þo þat he clepeþ culuer looke þat hij han
 30 culuer kynde wip outen galle. þat is wipouten bitternesse of hert

¹ *socours*: the second *o* probably a correction.

² *Exurgat*: between *u* and *r* traces of erasure.

³ *hir*: *r* apparently by correction.

⁴ *sche* added above the line.

⁵ *passioun*: *pas* almost effaced.

⁶ p. 424 b.

⁷ In the margin: *propheta*.

⁸ In the margin: *dauid*

⁹ *pedes*: the first *e* looks like *o*.

& filpe of synne . come þan boldelich to hym & make schelde of his passioun . oiper 3utt in wille to leten her synne als sone as god sendeþ hem his grace whan þat hij han bisou3th pere after

DAbis scutum cordis laborem tuum . ¶ Lord þou schalt 3iue me hert a schelde a3ein þe fende wip his swynkful 5 pyne . He schewed it to vs witterlich ynou3 þat he is oure schelde, þe f3t þerof makeþ hym agast & bryngeþ hym att fl3th . & 3if 3oure temptacioun go so ferforþ takeþ seint Benett salue nou3th so mychel as he dude . for he tooke so mychel þat rigge & wombe brusten on blode . ac wip a smert discipline¹ oper to drawe out 10 of likyng 3if þou werest þe slepeande he wil come vpe þe for delytt is dedlich wip outen dede so ferforþ it may go and last,

NVmquam enim iudicando est dileccio esse mordiaracio recluditur² & negat assensum . ¶ Whan þe skyl³ f3tteþ no lenger a3ein þan it is dedlich For in þe ginnyng 15 trede þe nedder on þe hede er þat he were to bolde þe prophete seip .

BEatus⁴ qui tenebit & allidet paruulos suos ad petram . ¶ Blissed be he seip þe prophete þat brekep to þe ston atte first skirminge, 20

IN⁵ canticis capte vobis wlpes paruulas quidam . Enim, ¶ þe first prickyng sleþ þe vyne þat ben oure soules þat moten han mychel tilying as þe vine of aȝt trees it most haue mooste cost and it ne may nou3th beren hym⁶ seluen . nomore ne may a man beren hym seluen, ne kepen hym bot 25 þorou3 þe grace of god . And wel more keping & tilying it mote haue þan þe vine and l3thlich þou may sle þe vine . & 3ut wel l3thlicher may þe soule be sleyn . And þerfore & for many oper enchesous man is likned to þe vine . þe fende is bere kynde bihynde . & ⁷asse bifore . þat is lepi bifore & stronge bihinde . & 30 þerfore smyte hym opon þe schulders for he is þing pruddest &

¹ *discipline*: the second *i* added above the line.

² *recluditur*: over the *c* a short perpendicular stroke, evidently the upper part of an unfinished *l*.

³ *skyl*: *k* indistinct.

⁴ In the margin: *dauid*.

⁵ In the margin: *jn canticis*.

⁶ *hym*: *y* on erasure.

⁷ p. 425 a.

hym is schame lopest. *pat* is atte first whan he temptep stonde
 stiflich azein wip gods passioun & he fleizep als swipe . & of *pat*
 synne he ne schal nomore tempte *pe* . Ac anoper may for pere
 ben fele of hem . A lefdi seide a spark brou3th al hir hous on
 5 brennyng & so it farep ofte of litel comeþ mychel . *perfore* vche
 man & womman bep war of *pe* deuel, he is redy to blowen it &
 kyndlep it more and more . & *perfore* quencheþ it onon ri3th wip
 jesus cristes bloode for it is goddes ri3thful dome a man *pat* nyl
 nou3th whan he may he ne schal nou3th whan he wold Also
 10 azein coueitise penche hou pouer jesus crist was att his bereynge
 he ne hadde none hous to be borne jnne ne no cloping forto
 ben ywounded jnne and pouerlich was sustened afterward and
 afterward his moder sustened hym wip her rok for sche span *pat*
 tyme And after more pouerte whan he henge on *pe* rode naked .
 15 **A** 3ain leccherie penche opon his betynge wip scourges knotted
 & take *pe* a discipline oiper two . & *pat* wil drawe *pe* likyng
 fram pine hert And bidde fast to jesu crist & he schal deliuer
pe & pou bidde wip good wil, er pou lest wene for *pat* synne
 ne may noman wipstonde wipouten his grace bot hij *pat* ben
 20 chaste of kynde . oiper porou3 art *pat* is to vnderstonde by art
pat hij deliten hem in oper pinges & *perfore* hij ne han no wil
perto . oiper usen letewaries to fordone her kynde,

A 3ein glotonye bep sober . fastep gretelich for *pat* is *pe* best
 medicine pere azeins & pencheþ opon *pe* meþfulnesse of
 25 jesu crist whan he henge opon *pe* rode And he asked a drynk
 & hij ne zeuen bot a litel galle & eysil & myrre menged to
 gedre . & he wipdrou3 hym & nolde nou3th drynk it þei3 al he
 were of þrust .

Now we schuþ telle of schrift two pinges nymep zeme of
 30 schrift . *pe* first of which mizth it is . *pat* oper what it
 schulde be . Now jchille dele pis on sextene partyes as men
 breken bred to childer *pat* bot 3if *pe* bred were broken to hem
 hij miztten dyen for hunger, Schrift hap many mizttes . Ac jchil
 tellen bot of sex pre to *pe* fende & pre to oure seluen schrift
 35 schendeþ *pe* fende & toheweþ of his heued & to dreueþ al his
 feerd . And oure seluen it wassheþ of al oure filþe . & zeldep vs
pat we hadde lorne & makeþ vs goddes childer . Judyf is schrift
 on oure tunge *pat*¹ is *pe* fende whan men schewen her synnes

¹ p. 425 b. Near the left-hand bottom-corner, a hand pointing upwards.

to þe preest & ben sori þerfore þan schenden hij þe fende whan
a man is in wille to done his synnes nomore þat raper he wolde
dye & draweþ out al þe rote of þe likyng þan is his heued of.

Compuncte sciencie in cubiculo abscidit caput,

¶ Ac zutt he nys nouȝth al fullich slayn, 5

Vaga o vna mulier ebria . *id est* . Judif fecit in
domo regis nabugodonosor, / ¶ þat is erpe moupe do

out al þat heued al þe gynnyng & al as it was þan he fleizeþ & aȝ
his wrenches & aȝ his wiles as Judif dude Oloferne Also judas
machabeus who stode aȝeins hym also þe folk in . *Judicum* 10
asked whan josue was dede who schulde ben her leder

Quis erit dux nostrum Judas ascendit &c. ¶ Oure
lorde seide late Judas go bifore ȝou and ȝ schal take ȝoure
enemyes in to ȝoure handes what is þis to saie . Josue spelleþ
hele and Judas schrift as Judif doþe þan is Josue ded whan þe 15
soule is slayn þorouȝ synne & is quyked aȝein þorouȝ schrift .
For schrift is baneoure & bereþ þe baner bifore goddes ferde &
bynymeþ þe fende his londe . Judas to drof al þe londe of
Chanaan bodilich and so doþe schrift gostlich

Omnia in confessione lauantur glosa confitebimur 20
tibi deus confitebimur, ¶ þis was bytokned þat Judif
wesche & despoiled hir of widewen schrude þat bitokneþ synne
& cloped hir in haliday weden

Laut corpus suum & exuit se vestimentis vidui-
tatis . johel seip. 25

Reddam vobis annos quos comedit locusta &
brucus . rubigo & erugo, ¶ Schrift ȝeldeþ vs al oure
lorne . þis was bitokned þat Judif schredd hir wip haliday weden
ovrnementȝ bitokneþ blis as oure lorde seip,

ERunt sicut fuerunt & proieci . &c . ¶ Schrift schal 30
make þe Man swich as he was er he synned . þe þridde
þing endeþ hem boþe for it makeþ vs goddes childer . Judas
bizate beniamyn of jacob his fader to ben his riȝth honde sone
þat is of þe eritage of heuen . now jchil tellen hou ȝe schullen
go to schrift 35

Schrift schal be wrayful . þou schalt biwraie þi seluen & non
oper as summe wil saien þus ich it dude þorouȝ oper oiper
þe fende it maked me done . þus Adam and Eue wered hem .

Adam wytt his synne opon Eue¹ and² Eue opon þe nedder þe
fende ne may strengþe non to synne þeiȝ þat he egge hem þerto
ac wel wele he leteþ þere of whan men seien o fore he is proude,³
for hij ȝiuen hym strengþe þat naþ non bot onlich þorouȝ oure
5 seluen : ȝif þou witest þi synne on þine vnstrengþe þou puttest
þi synne on þe fader þat made þe . ȝif þou seist þou⁴ ne haste
no cunnyng þou puttest þi synne on þe son þat bouȝth þe . ȝif
þou seist þou ne haste no grace⁵ þou puttest þi synne on þe
holy gost & on alle þise þre þou gabbest for ȝif þou wilt bidde
10 hem . hij ben redy to ȝiuen þe strengþe witt & grace, ȝif þou
bidde wiþ good wille & folowe it in dede als forþe as þou may.
for at domesday þou schalt⁶ fynde alle þise þre aȝeins þe ȝif þou
woldest excusen þe in þis manere . Nay þou schalt saie þus by
myne vnwraist wille j beȝe to þe fende & to his wrenches
15 poule seiþ

SJ⁷ nosmet ipsos diiudicaremur non vtique iudica-
mur, ¶ Ȝif we wraie vs here & deme wel oure seluen we
schult be quyte atte mychel dome þere seint anselme seiþ þise wordes,
HJnc⁸ erunt accusancia terrenis supra iratus iudex.
20 subtra patrinus horrendum chaos inferni intus
vrens consciencia. foris ardens mundus peccator sic
deprehensus in quam partem se premet. ¶ On domes-
day schal þe deuel of helle stonde on þi riȝth half þine blake
synnes on þi left half & biclepe þe of þi soule murþer and riȝth-
25 wisenesse þere al redi þat no reuþe nys wiþ forto biwraie þe
abouen þe . þe erþe demer dredeful to biholde & storne . for als
soft as he is here . als sterne he is þere . þe prophete seiþ here .
AGnus⁹ dei qui tollit, ¶ Here he is lombe & þere lyoun
for he wot alle oure gyltes Bineþen vs þe wide prote of

¹ Eue: *E* on erasure.

² and: on *a* and *d* traces of erasure.

³ p. 426 a.

⁴ þou: *o* a correction, probably for *a*.

⁵ grace on erasure.

⁶ þou schalt run together.

⁷ In the margin: *aulus* with *a* half cut away.

⁸ In the margin: *nsel*
mus with the first two strokes of the *m* cut away.

⁹ In the margin: *prophecia*

helle redy to swelewe vs . And oure conscience pat is oure inwit
brennande wipinnen vs & al þe werlde on fyre abouten vs . þe
synful þus bisett to which of þise may he turnen hym: nys here
bo berne & here þat wo Word þat griselich word þat sorouȝful
word þat god schal seye, 5

ITe¹ maledicti in ignem eternum² qui preparatus
est diabolo & angelis eius, ¶ Gop 3e awaried out of
myne eizen sizth in to þe fyre þat euer schal last þat was made
for þe deuel & for his aungels for 3e fordude my dome þat j
demed man to þat was to lyuen in sorouȝ and wo here in þis 10
werlde and after come to my blis . þerfore 3e schult now haue
þe deuels dome to brenne wip hym wipouten³ ende . þan schullen
þe synful crien swich a cry þat heuen and erþe may agrisen
of þat ilch⁴ cry.⁵

Ascendit⁶ homo tribunal mentis sue si illud cogi- 15
tet quod oportet eum exhiberi ante tribunal
christi. assit accusatrix cogitacio testis consciencia
carnis timor, ¶ þat is þenche man on domesday Austin seip .
For skylt sitteþ⁷ þere on dome settel comeþ þere after his þouȝth
& accuseþ hym & seip þus þou dedest þere & þere & on þis wise . 20
His witt biknoweþ al sop it is & mychel more . After þat þan
schal drede come & bynde hem þorouȝ hest of domes man, ȝutt
nys he nouȝth ypayed þeiȝ hij ben ybounden ac biddeþ pyne &
sorouȝ wirche in hem al þat he can & may . pyne wip outhen &
sorouȝ wip innen . who so demeþ þus⁸ hym seluen here salþ he 25
is for þe prophete seip .

NOn⁹ iudicabit deus in idipsum . ¶ God nyl nouȝth
þat a man for o synne be twies yugged

SJ'accusat deus excusat in vite viam, ¶ Ȝif þou
biwraye þe here god wil were þe þere, 30

¹ In the margin: *dominus*

² *eternum*: on *n* traces of erasure.

³ *wipouten*: on *e* traces of erasure.

⁴ *ilch* added above the line.

⁵ p. 426 b.

⁶ In the margin: *Augustinus*.

⁷ *sitteþ*: over *s* slight traces of erasure.

⁸ Between *þus* and *hym*: *wipinnen* struck over.

⁹ In the margin: *propheta*.

Schrift schal be bitter azein þat þe synne was swete . judyf
 þat spelleþ schrift was marachies douzter . And judas þat
 spelleþ schrift also wedded Othomar . Bitter and sorou3 in schrift
 þat on comeþ wip þat oper . þat on wip þat oper nys nou3th
 5 worþe . Judif and Marachie boþe ben sauē in fi3th Phares and
 zarim nymē here foure þinges to stire 3ou to make sorou3e .
 3if a man hadde lorne fader & Moder . wyf & childe & broþer
 suster & alle his frendes . and alle in on tyme nolde he nou3th
 be sory . God wott he may be wel sorier þat haþ lorne god his
 10 fader & marie his moder and holy chirche his spouse . þat he ne
 haþ no good of nou3th þat hij done þere jnne . Alle þe aungels
 of heuene þat weren his frendes toforne . Alle halewen his bre-
 þeren & his sustren . Alle hij ben to hym als fremde & dede¹ as
 in hym . he haþ sleyn hem and lyueþ in lop of hem alle

15 **O**Mnes² amici eius spreuerunt eum & facti sunt ei
 inimici, ¶ Alle þat weren his frendes aʃt spyen opon
 hym . his children dyen þat ben his good werkes al clene, and
 zutt opon al þis hym seluen þat was goddes childe & lyche to
 hym . makeþ hym þe deuels barne of helle & bicomē liche hym,

20 **V**Os³ ex patre diabolo estis. ¶ 3e ben þe deuels childer
 of helle & he is 3oure fader seiþ oure lorde in þe godspeʃt .

LVctum⁴ vnigenitum fac tibi planctum amarum,
 ¶ Make bitter man as womman doþe for hir child þat seep
 it dye toforne hir . Now by þis worde .⁵ bot 3if a man wepe als
 25 mychel for his synnes as þe wyf doþe for hir childe for sche-
 leteþ teres wipouten mesure and bot 3if a man dude so for his
 synnes he nere nou3th verray repentaunt . Nay it nys nou3th so .
 Ac þou schalt wil make sorou3 & haue doel⁶ & ioye þe in god
 as þe prophete seiþ,

30 **G**Audete⁷ in domino semper & delectare in deo
 & ipse dabit tibi petitiones cordis tui, ¶ þat is⁸

¹ *dede*: under the second *e* a dot, probably accidental.

² In the margin: *Jeremias*,

³ In the margin: *dominus*.

⁴ In the margin: *Jeremias*

⁵ p. 427 a.

⁶ *doel*: the second letter not quite clear; written together with the third.

⁷ In the margin: *propheta*

⁸ Between *is* and *ioye* two strokes going almost perpendicularly across the line.

ioye þe in þe lorde & delite þe in god & he schal ȝiue þe þe
 askyng of þine hert Now here bep tway contraries . glade þe in
 god & sorouȝe for þine synnes . & a man may nouȝth haue boþ
 att ones . and boþe we moten haue at ones on þis manere . wil
 be sori for þi synne & glade þe alway in god þat is haue hym 5
 alway in þine hert & in þi mynde in al þat þou doost . ¶ Anoper
 enchesoun forto maken sorouȝ . A man þat were dampned for a
 murdre forto ben ybrent oþer anhonged . þou þat doost a ded-
 lich synne þou murþerest goddes spouse þat is þi soule . þou art
 dampned to ben ybrent & anhonged opon þe galewes of helle 10
 for þou chaffares þan wip þe fende as ysaye seiþ,

PEpigimus¹ cum morte & cum inferno ruimus pac-
 tum . / ¶ þat is þou haste treupe plizth & made dede forþ-
 ward wip þe fende . he ȝiueþ þe synne & þou hym þi soule . For
 synne is his chaffare þat he chaffareþ wip . al, þe þridde enche- 15
 soun . a man þat hadde al þe werlde in welde & forlese it al att
 o tyme for his quedschipp hou wolde his hert att² stonde . Nou
 vche man þat lip in dedlich synne he hap forlorne þe kyngdom
 of heuen . & oure lorde jesu crist þat is þousande hundreþ fairer
 þan heuene & erþe and al þe werlde . þe fierþe encheson is whi 20
 a man miȝth make sorowe,

QVem enim christi ad bellum conuencio &c. ¶ þe
 kyng of þe londe hap bitauȝtte his dere childe a kniȝth
 forto wyten & ȝemen and his enemy comeþ & ledeþ hym awai
 and to werray opon his fader . nys nouȝth þis kniȝth sory . So it 25
 fareþ here þe fader of heuene hap bitauȝtt vchon of his childer
 an aungel forto witen & warden & elles yuel vs schulde bi-
 stonden . Ac we putten hym away þorouȝ synne & maken hym
 fol sori in als mychel as in vs is . And oure euerych to swich a
 gentil wardeyn ȝiueþ to litel reuerence & cunneþ hym to litel 30
 þank for his seruise . J rede þat we do vs in his warde³ & be
 ful tender ouer hym to helden hym wip vs . swich enchesons
 þere ben & many oþer whi þat a man auȝtte⁴ to wepen for his
 synnes . For god doþe wip vs as a man þat hap an yuel dettour
 takeþ often Oten for whete . so doþe oure lorde of vs . wip riȝth 35

¹ In the margin: ysayas,

² att: the first *t* somewhat indistinct, the letters being squeezed together.

³ p. 427 b.

⁴ auȝtte: a unusually large, apparently a correction, possibly for *o*.

we schulde zelde hym blode for blode . and þeiȝ oure blode aȝein
 his blode may be sette¹ at alizth prys . Ac he doþe as þe yuel
 dettour doþe takeþ oure teres for his blood . & ȝutt he is ful wel
 ypayed . he wepe oþon þe rode . on lazar . on *Jerusalem* . for oþer
 5 *mennes synnes* . wepe we for oure owen . In *vitis patrum* it
 telleþ an holy man preched & seide wepe we for oure synnes
 lest þat oure teres ne seþen vs in helle,

SChrift schal ben hole þat is al holelich made al to o man .
 þat is whan ȝe come toforne hym þat schal schryue ȝou .
 10 ȝe schuȝt telle hym al holelich þat comeþ þan to ȝoure mynde &
 nouȝth wiþholde sum & telle sum . þe pouer womman whan sche
 makeþ fair hir hous sche doþe out al þe grettest first & after þe
 smaller & þan þe dust arist to swiþe sche flasscheþ on water so
 do ȝe whan ȝe swepe ȝoure hous þat is ȝoure bodies þat is goddes
 15 temple putteþ out first þe grete & þan þe oþer & after þe dust
 of lizth þouȝttes . ȝif hij passen forþ to swiþe flassheþ þere oþon
 teres þat ȝe ne ablynde nouȝth þe hert eizen² . þe man þat hap
 many dedlich woundes & doþe hele hem aȝ bot on & dieþ for þat
 ilch on als wel he myȝth dye on³ alle . A schipp wiþ many holes
 20 stoppe alle bot on & it synkeþ for þat ilche on als wel it myȝth
 drenchen on alle . Men tellen of an holy man þat lay on his deþ
 bedd & his Abbot com to hym . & asked ȝif þat he were clene
 schriuen & he seide ȝe⁴ bot a synne he dude in his childehede .
 þe Abbot badde hym tellen it & he seide nay it nas no fors
 25 þereof . & algate his abbot gate it out of hym & þan he dyed
 and a nizth he com to þe abbot & seide ne hadde he nouȝth
 tolde hym þat synne he hadde gon to helle & also anoper for
 he had o noper tyme neded a man forto drynken . & a leuedy
 also for þat sche lent a pouer womman her cloþing on oþon an
 30 halyday was nere dampned to þe pyne of helle

SJ consciencia desit pena satisfacit ¶ ȝif þi con-
 science forȝiue þe þat þou nart in no peril of soule þan is
 wel . so þat þere ne be no ȝemeleshede . þat is þat þou haste
 souȝth⁵ als ferforþe as þou canst and may,

¹ Over *sette* traces of erasure.

² After *eizen* an erasure, going slantwise down across the following line.

³ *on*: under *n* a dot, probably accidental.

⁴ ȝe added above the line.

⁵ p. 428 a.

Schrift schal be naked þat is nouȝth be saumpled fair & hende-
lich Ac saie þe wordes after þe werkes for þat is tokne
of¹ hatynge . ȝif þou hatest þi synne whi spekestow good þere
of saie out þi filþ astow wilt schende þe fende . sir ich haue
yhadd a lemman oīper ich haue ben a womman foule of my
seluen . þis nys nouȝth naked schrift . ne bicoloute it² nouȝth ac
saie sir goddes mercy & þine ich am a foule hore oīper a foule
lecchoure a stronge þeue aȝeines my lorde þeiȝ to foule men may
saie ac holde þe for swich in hert for ynouȝ it is to saye so þat
þi schrift fader vnderstonde what þou woldest menen . Sex þinges 10
fallen to schrift . þat men clepen circumstaunce³ . þat ben tagges
on ynglissch j ne can none oīper ynglisch þere of . ¶ On is þis
þe persone þat þou doost þe synne wip al oīper who it dude ȝif
it be a womman . saye þus jch am a womman & schulde wip
riȝth be more schameful þan a man . Jch haue spoken . done as j 15
dude for þi my synne is þe more þan of a man . for it bicomeþ
wers in my mouþe . a maiden . a wyf . a Nunne . an Ancre . A
womman þat man leueþ so wel & han ben arst ybrent & auȝtten
ben þe better ywar . sir it was swiche a man . monk . Frere
Preest clerk wedded man nouȝth nempny þe name bot⁴ swich 20
ordre for þe heiȝer degre þe more is þe synne . Stede . sir ich
dude in suich stede in chirche bihelde hym atte auter . j bihelde
wrastelynges fole gamens & ydel oīper spoken bifore Religious
þere men schulde neizen holy þing hondled hym . ¶ þe tyme ich
was of swich elde þat ich auȝtte þe wiselicher haue ywited me . 25
ich it dude in lenten & on halyday whan oīper Men weren atte
chirche ich was sone ouercomen & þe synne is þe more þan ich
hadde ben cast wip strengþe j biþouȝth me wel hou yuel it was
to done . and dude it neuer þe latter . þe manere . sir on þis wise
þus j lered first & vsed it forþ on þus fele wise þus foullich 30
schamelich . j souȝth delytt hou ich miȝth best paie my lust .
Tale is anōper . tellen hou oft þus oft yspoken yseide les .
þouȝth þus fele þouȝtte . forȝemed þing þat myȝth haue holpen
man oīper forȝeten þing . lauzen⁵ eten dronken lesse oīper more

¹ tokne of run together.

² bicoloute it run together at the end of the line.

³ circumstaunce: i added above the line.

⁴ bot: t a correction on erasure.

⁵ MS.: lauztten with tt expuncted.

pan hij hadden nede to þus ofte in wrappe sippen¹ j was last schriuen,

CAuse whi þou dedest it oiper yholpe þerto þorou3 wham it bigan . Jch it dude for² delite of yuel loue . for bizete . for
5 drede . for flaterynge . Jch it dude for yuel þei3 þere com non of .
mi lizth lates tolled hym vpe me oiper loose ansueres . for wrappe
ich it dude forwhi þe yuel lastep zutt . þus leþi was inyne hert
seie þus vchon after oper jeremie seip,

Effunde³ sicut aqua cor tuum, ¶ As water schede out
10 þine hert whi biddep⁴ he as water . for oyle whan it is
schadde þe licour leueþ þere inne⁵ . & of wyne þe smel, & of
milk þe hew ac water gep out al clene & 3if þou ne doost nou3th
so loo hou god pretenep þe .

ECce⁶ ego ad te dicit dominus ostendam gentibus
15 nuditatem tuam regnis tuam ignominiam & pro-
iciam super to Abhominaciones tuas . ¶ þou noldest
nou3th vnwrie þi self & þerfore j schal schewe alþ þine qued-
schippes to alþ kyngdomes on erþe & of heuen & to helle and
trusse al in þi nekk as a þef & cast þe adoun in to helle wip
20 al to geder .

QVid⁷ confusionis qui ignominie erunt quando
dissipatis folijs & dispersis vniuersa nudabitur
turpitudine fames apparebit &c . ¶ What schame schal be
þere & what schendelik whan al schal ben vnwrien nou3th onlich
25 of dede ac of word & of pou3th & wrongen out al þe ruse .

OMne⁸ tempus inpensum requiretur qualiter sit
expensum, ¶ þe schal vche tyde & vche tyme ben yre-
kened hou it is dispended quando dissipatis folijs . He
loked hou Adam & Eue gedreden leues to hile wip her kyke-
30 ham . þus done men now after hem hiden her filþe,

¹ *sippen*: the fourth letter looks like *r*; possibly corrected.

² p. 428 b.

³ In the margin: *jeremias*,

⁴ *biddep*: under the first *d* a dot, probably accidental.

⁵ *þere inne* run together.

⁶ In the margin: *dominus*,

⁷ In the margin: *.Bernardus*,

⁸ In the margin: *.Anselmus*,

DEclinantes¹ cor suum in verba malice ad excusandas excusaciones in peccatis. ¶ Hij bowen her hertes vnto wordes of wickednisse forto hile hem in her synnes & so done men now. þeiȝ he wot his neizbur in synne & he mizth techen hym & coupe hou he mizth amenden hym. 3e. he seip god amende aȝt. alle ben we synful. And he seip sop per auenture þeiȝ þat oper lye in synne & hym pencheþ wel þat he nys nouȝth in þat synne for he haþ þat happe þat he kepeþ hym out pere of þorouȝ cunnyng þat he haþ. ȝif þat oper coupe þat he can he schulde kepe hym bettere þan he doþe. And he is in gretter synne þan he is & vnderstondeþ it nouȝth for he is out of loue & charite For god biddeþ þat he schal helpe his broþer in al þat he can and may And he seþ his broþer lye in synne & coupe helpe hym & conseil hym & nyl nouȝth in þat he is in more synne þan he. for þat is þe² grettest³ synne þat is. For do j neuer so many good dedes & j be out of charite & of loue al nys nouȝth as to saluacioun per auenture þe lesse pyne he may haue Look þan what it is forto go reccheleslich forþ and mizth teche his broþer & nyl nouȝth j rede þat vche man charge þis poynt. // ⁴ Schrift schal be oft ymaked & perfore seip dauid in þe sautere, 20

Confitebimur⁵ tibi deus confitebimur. / ¶ We schuȝt schryue to þe lorde we schuȝt⁶ schryue to þe lorde twies he it seip for we schuȝt ofte go to schryft. and oure lord seide hym seluen to his deciples, 25

Eamus⁷ iterum in judeam ¶ Go we efte seide oure lorde in to jude. Jude spelleþ schrift and Galibe wel forto lerne. And so he ȝede ofte perfore out of galile in to jude. For after bapteme it is þe sacrement þat þe fende hateþ & so haþ hym seluen ben aknowen ȝif it be done as it auȝtt forto be to holy men often For sum schrift quemep hym. þou wilt wassche þine honden twies on a day. and wilt nouȝth wasche þi soule þat is

¹ In the margin: .dauid

² þe: þ apparently a correction.

³ p. 429 a.

⁴ The strokes in red ink.

⁵ In the margin: dauid.

⁶ schuȝt added above the line.

⁷ In the margin: dominus,

goddes spouse ones in a week to goddes clene clippyng. Confiteor Crouchyng Culpyng atte breest al is helpyng & dope awai venial synnes. Ac euer is schrift þe hede of alle,

5 **S**chrift schal be on hast ymaked, 3if it come by nizth in þe mornynge. 3if it come by day schryue hym er þan he go to slepe what man durst slepe whan he sep his dedlich fo holde a swerd ouer hym forto slen hym. Oure dedlich fo is þe fende & he stont ouer vs euer more redy whan we ben in dedlich synne to smyten vs adoun in to helle nere þe gret mercy of
10 god þat holdep vs vp to loke 3if þat we wil amenden vs. And many þat slepeþ so in¹ her synne & nappes on helle brynk torpleþ in ar hij last wene. Js pere any man now þat fel in a dicke þat wolde aske red whan he schulde arise men wolde holde hym for a fole and more þan wode. A² womman þat hap for-
15 lorne her nedel secheþ it onon rizth & turnep vp vche straw in þe hous til sche haue it founden. A souter þat hap forlorne his al he secheþ³ it onon rizth. Bot god almytty⁴ schal ligge seuen dayes er he be sou3th þis nys nou3th wel⁵ done,

20 **C**ircumdederunt⁶ me canes multi. ¶ Many houndes seip dauid han bisett me. whan gredy houndes comen nys it nou3th nede of 3erd to smyten hem away hij wolden elles bynymen a man al þat he hadde. Als ofte as þe hound of helle comeþ to 3ou smyte hym on þe snoute þat he ne bynyme 3ou nou3th 3oure good werkes. for þorou3 3oure good werkes 3e schult
25 be fed⁷ of god more oiper lesse after þat hij ben. Smyte⁸ hym þan on þe snoute wip þe 3erde of 3oure tunge þat is telle al þat he can for þat is hym dynt lopest. An hounde þat freteþ leper men beten hym onon rizth for mychel fole he is þat abideþ til a morewen for þan he hap for3eten it & dope it efte þe soner.
30 þerfore atte first tyme betep þe hounde of helle & þan he wil be þe sorer adradd to comen a3ein to þe. Nyne resouns pere ben

¹ in added above the line.

² A a correction on erasure.

³ On *secheþ* traces of erasure.

⁴ *almytty*: on the first *t* slight traces of erasure.

⁵ *wel*: on *l* traces of erasure.

⁶ In the margin: dauid.

⁷ *be fed* run together at the end of the line.

⁸ p. 429 b.

whi a man au3t go sone to schrift . On is þe pyne þat okereþ
for synne is þe deuels¹ gouel þat he 3iueþ to oker . he 3iueþ vs
synne & we hym oure soules . þe lengere we lyen þere inne þe
more we fallen in Oker azeins hym þat is to ben ypyued here .
oiper in purgatorie . oiper in helle . 5

EX² vsuris & iniquitate redimet &c . ¶ Anoper þe
mychel lere þat we lesen for alle oure goode dedes ben
lorne þat we done as forto haue any mede fore in þe blis of
heuene,

ALiēni³ commederunt meum robur &c, ¶ Straunge⁴ 10
han eten my strengþe for noþing þat j do is likeworþi to
god ne hym ne quemep . ¶ þe þridde dep þat is vnsiker for he
nott 3if he schal þat day lyuen vn to euen

ECtus filij ne tardas qui ad dominum vest² &c,
¶ þe fierþe þat is sekenesse . for þan may a man nou3th 15
þenchen bot one on his yuel more þan on his synnes

ECtus sanus confiteberis vt viu² . &c . ¶ þe fifte after
fal . schame is to ligge longe & uamelich in stynche . Now
nys þere noþing þat stynkep so foule as synne

SVrge qui dormis . ¶ Arise⁵ 3e þat slepen, þe sext is þat 20
þe wounde wexep euer more and more and wers to helen,

PRincipi constalere medicina paratur, ¶ þe seuenþ
is . þat is yuel wone . & bitokener Lazar þat stank in þe
byriels to schewe þat it is strong to brynge a man out of yuel
wone . Oure lord dude foure þinges er he arered hym . he 25
kneled and helde . vp his honden . & wepe . & cried loude to his
fader to schewe hou yuel it is to come out of longe liggeyng
in synne,

IVam⁶ difficile surgit quem moles male consuetu-
dinis premit; / ¶ þat is hou arewelich he ariseþ þat vnder 30
wone of synne lip so longe ¶ þe eiztted resoun is . þat synne
nys nou3th sone ybett drawep anoper & þe þridde & þe fierþe .

¹ *deuels*: over *u* a comma-like mark.

² In the margin: *dauid*

³ In the margin: *jeremias*

⁴ *Straunge*: on *S* erasure.

⁵ *Arise*: on *A* traces of erasure.

⁶ In the margin: *augustinus*

& so þe last is wers þan þe first for þe depper a man wadeþ in þe fendes *seruise*. þe latter he comeþ vp. gregori seiþ,

Peccatum¹ quod per penitenciam non diluitur mox suo pondere ad aliud trahit. ¶ Þe nynþe resoun þe
 5 heiþer & þe soner a man bigynneþ to done his penaunce. þe lesse he hap to beten in pyne of *purgatorie*² and þe more heiþer his ioie in heuene. Þise ben þe .ix. resons whi a man auþte þe soner arise out of his synne,

Schrift owe to be done edomlich þat is lowelich lete litel of
 10 hym seluen as þe puplicane dude þat com in to þe Temple & leide hym adoune on þe erþe & lete þat he nas nouþth worpi to loken vpward to heuene so gretlich hym pouþth þat he hadde agylt god. And nozt as þe Phariseu þat com in to þe Temple & seiðe lorde i þanke þe .i. faste twies in þe wek. & i ȝiue myne
 15 tipes of al þat me neweþ by þe zere i ne am nouþth swich as ȝone Puplicane ȝonder And oure lord seiþ þat he ȝede out synful & þe Puplican synnes were forȝouen hym. Þe Phariseu was a man of Religioun & clerk & þe Puplican was a *commune* man of þe poeple³. and lyued by his chaffare. Men seen þise herlotes
 20 & þise beggers done opon hem ragges & hiden her good cloþes ȝif þat hij han any. & crien fast opon þe riche men⁴ after good & so geten good of hem þus þe lowe man of hert bigileþ god al day⁵ and geteþ of his goode þat is putteþ forþ his sore & hailseþ hym by his dep on þe rode. by his derwore blode. by
 25 his moder teres. by þe mylk þat he souke of her swete tates. by hir sorouzes þat sche hadde for hym. by his dere spouse þat is clene soule. by alle his aungels. by alle his halewen þat he help hem for her loue ȝe seen also þere a man ȝiueþ gladlich. alle beggers⁶ gederen to hym. Now nys þere noman so large ne
 30 so leef to ȝiuen as hym is. for he secheþ oueral where þat he may ȝiuen his gode For hym is an hundreþ so leef to ȝiuen as

¹ In the margin: *gregorius*. At the edge of the page, just below the marginal note, a *d*(?) faintly visible.

² *purga/torie*: p. 430 a.

³ MS.: *a man of þe commune poeple* with marks of transposition.

⁴ *men* added above the line.

⁵ *al day* run together at the end of the line.

⁶ *alle beggers* run together at the end of the line.

vs is for¹ to asken hym. Napeles man schal nou3th al way halsy
 hym as ich haue yseide bot in nede þan halse hym als mychel
 as þou may to kepe þe out of synne. And eueryche day þou may
 charge hym þus & saie þus 3if it be his swete wil3 nou3th so
 straitlich as whan þou art ytempted hard. Ac so as þou biddest 5
 þine bedes saye it vche day & þan may þou say it redilicher
 whan þou haste nede & it wil queme hym ful wel. For þe more
 pattow art aboute forto ouercomen þe fende. þi flesche & þe
 werlde wip wisdom & queyntise & strengþe. þe better it likeþ
 hym & þe more he² wil helpen þe 3if it be so pattow 3iue al þi 10
 strengþe vn to hym. & lete alway þat þou may do no good dede
 of þi seluen bot þorou3 his grace And þan ne schaltow neuer
 ben ouercomen. And many wil saien her holynesse forto ben
 ypraised & þan it is yuel Ac þou may saie what þou doost to
 þi pryue frendes in hope þat hij schu3t³ do þe better & to oper 15
 also in þat ilch manere & do more note & queme god better þan
 þou heled it & nolde it nou3th siggen. Ac in none oper manere
 Poule telde alle his goode dedes in prechyng as he preched for
 so he seiþ in his pistles

SChrift schal be schameful & bitoknep þat þe folk of jsrael 20
 went þorou3 þe rede cee. þat we moten þorou3 rudy scheme⁴
 & penance passen to þe blis of heuene Goode rizth is þat we ben
 aschamed tofore man þat for3eten þe schame þat we duden bifore
 goddes eizen poule seiþ,

NAm⁵ omnia nudata sunt & aperta oculis eius ad 25
 quem nobis &c. ¶ For al þing is naked toforn his eizen
 þat we schu3t rekenen wip al. of al oure penaunce sche is þe
 mest deel. Austin seiþ.

VErecundia⁶ pars est maxima penitencie. &c. ¶ Seint
 Bernard seiþ þere nys no 3imme ston so likeworþi to man- 30
 nes eizen as þe nebbe þat is rody & rede for his synnes tofor

¹ is for added above the line.

² he inserted above the line, it, on the line, being crossed over and expuncted below.

³ p. 430 b. At the bottom of the page, between the columns, a hand pointing upwards to the right.

⁴ MS.: *sche me*, connected by a hyphen.

⁵ In the margin: .Paulus,

⁶ In the margin: .Augustinus.

goddes eizen . for it likeþ god almytten so wel þat alle þat ben
in heuene han gladnesse þere of . Schrift is a sacrament þat hap
þe liknesse outwip þat it schewep inwip . for þe soule þat nas bot
dede . hap ycauȝt quyk rode & fair hewe . Schrift schal be drede-
5 ful as jeremie seiþ,

QVociens¹ confessus sum videor michi² non esse
confessus, ¶ þat is als ofte as j was schryuen j helde
me vnschryuen . for euer ich was adradd þat som what ich
hadde forȝeten Austin seiþ .

10 **V**E³ laudabiles hominum vite non remota miseri-
cordia discucias eam, ¶ þe best man þat euer liued
here on erþe . wo schulde hym wore and he schulde ben yugged
after⁴ goddes riȝthwisenesse,

15 **S**Et misericordia superexaltat iudiciu⁴, // þat is
þe mercy weizep euer more to vs ward & ouer gop alle his
juggement; als longe as we ben here in þis lyue . trespas we
neuer so gretlich we may haue merci & we willen,

Schrift schal be sorouȝful . who so seiþ as he can and doþe
as he may . god ne bit nomore . Ac hope & drede schullen
20 euer be ylymed to gedre & þefore in þe olde lawe it was co-
maunded þat two gryndel stones noman schuld departen hem
asundre . þe neþer ston þat lip stille & bereþ heuy charge bitok-
nep þe drede of god þat schulde euermore be stille in mannes
hert . for þat schal teizen hem fram synne as a bonde dogge þat
25 is tized . And þe⁵ ouer ston þat gop aboute bitoknep þe mercy
to ȝiuen a man ensauple to stiren hym in goode werkes . &
hope to haue gret mede þefore & þat we schul suffre here hard
to be quite of harder . þise two noman ne parte hem asundre
hope & drede .⁶ For þat on wip outen þat oper nys nouȝth worþ
30 to vs,

¹ In the margin: .Jeremias.

² michi: on *m* slight traces of erasure; probably a correction.

³ In the margin: .Augustinus.

⁴ after: only the upper half of the *a* visible, a red blot between the lines having been erased. On the lower part of *j* in *iudiciu*, which stands below *after* in the following line, begins an erasure of a large red blot, extending slantwise down to the left across nine lines, whereby several letters have been affected.

⁵ þe: over *þ* the abbreviation-mark for *er* seems to have been erased.

⁶ p. 431 a. At the bottom of the page, a hand pointing upwards.

SPes¹ sine timore luxuriat in presumpcione. Timor
 sine spe generat in presumpcione. ¶ Drede wip
 outhen hope makeþ man vntrusten. & hope wipouthen drede makeþ
 man ouer trusten, & vntrust & ouertrust þise ben þe deuels
 trystes. astow seest an hunter whan he schal hunte & setteþ his 5
 nettes & his gnares. And þan huntet aboute for to dryue þe cely
 bestes þiderward. for 3if hij comen þider he is siker of hem.
 So it fareþ by þe fende whan hope & ouerhope þise ben his
 tristes. For may he brynge a man in to wanhope þat he hope
 þat he nys nou3th worpi to haue þe mercy of god. þe fende 10
 biddeþ no better. he is þan siker of hym. Oiper 3if he may
 brynge hym in to ouerhope. so þat he lye in his synne & haue
 it in vsage, And þan he seiþ þise wordes god is merciablen. he
 nyl forlese non þat he dere bou3th. He bou3th aȝt cristen folk.
 & he seiþ sop. & he is disceyued in þat ilche seggeyng. He bou3th 15
 alle cristen men. bot fals cristen men ne bou3th he nou3th. for
 whi hij ben out of his law3e. & non ne schal be saued bot hij
 þat ben founden vnder þe law3e of god þat he hap ordeyned.
 And summe seien also. go j where j go j ne schal nou3th go al
 one. And he seiþ sop God is boþe lord of helle as þe kyng of 20
 Engelonde is lord in his owen londe boþe of yuel men & of
 goode. þe good he saueþ after his power & þe wicked he doþe
 in his prisoun tyl tyme þat hij schullen ben anhonged oiper to
 drawen. And so doþe oure lord þo þat ben founden vnder his
 law3e hij schul² comen to hym vn to his blis. wip outhen ende 25
 And hij þat ben founden out of þe law3e þat he hap ordeyned
 in holy chirche he schal cast hem in to þe prisoun þat is þe
 pyne of helle wip outhen ende. And an holy man seiþ. 3if he
 schulde go to helle. he wolde þere com non bot he. For euerich
 soule þat þere comeþ schal be as a brennande bronde. And þe 30
 mo brondes þat ben on þe fyre þe hatter is þe fyre. þere ben
 3utt anoper manere of men þat saien were it so as holy writt
 seiþ noman schulde ben ysaued. and here hij leizen. For alle
 men schuȝt ben ysaued. For hij þat ben taken in dedlich synne
 hij ne ben none men for hij chaungen hem in to bestes kynde, 35

¹ In the margin: *gregorius*,

² After *schul*, the last word in the line, a short stroke resembling a hyphen.

HOmo¹ cum in honore esset &c, ¶ Man whan he is in
worschipp & vnderstondep hym² nou3th he is likned to a
mere for he dope azeins kynde in als mychel as he synnep. And
summe³ seien Leccherie is kyndelich synne & hij leizen aperte-
5 lich. for pat synne & vche synne is vnkyndelich & here þe proue.
God is kynde & man is liche hym & god nys nou3th chaungeable
pat he hap made ben chaungeable. þan man in his owen kynde
is liche god pat is kynde. and whan he dope a dedlich synne
he makeþ hym liche þe deuel & in pat he makeþ hym vnkynde-
10 lich. Also men seien it is a synne pat schal sonest be for3ouen.
Ac god ne for3af neuer. o. synne by it one for whan he for3iueþ
on he for3iueþ alle. for who pat is gilty in on he is gilty in alle
for he is out of loue & charite. & god ne toke neuere so mychel
wreche in erþe as for leccherie,

15 **Q**ui offendit in vno reus est in omnibus. ¶ And⁴
god seiþ also pat heuene & erþe schal passe & his word
schal stonde. J. rede pat hij 3iuen gode kepe to þis word pat
seien 3if holy writt were soþe noman schulde be saued. And here
hij willeþ make god fals in als mychel as in hem is. For he
20 seiþ noman may noumbre þe folk pat schal be saued bot he al
one. J. warne 3ou wele þise ben wicked men & god ne vouches
nou3th saue pat his word be spoken to hem þe prophete seiþ.

ADherere faciam linguam tuam palato tuo quia
domus exasperans est, ¶ J schal seiþ oure lorde felten
25 þi tunge⁵ to þi palate of þi mouþ for þe hous is schrewed To
swich men 3if pat hij schulde ben yholpen. it most be þorou3
queyntise oiper þorou3 miracle. For þorou3 holy writt telle hem
neuere so mychel þerof an aunte it is gret 3if euere schuþt hij
done þe better. Ac nou3th for þan. j. ne saie nou3th pat hij ne
30 mowen wel ben ysaued 3if pat hij willeþ hem seluen. And þerfore
j rede pat vche man & womman payne hem þerto pat hij mowen
ben ysaued & swiche men & wymmen en egre god forto take
wreche of hem,

¹ In the margin: *dauid*.

² *hym* added above the line.

³ p. 431 b. The upper part of several letters in the topline cut away.

⁴ *And*: *d* a correction; the lower part on erasure.

⁵ *tunge*: *u* seems to be a correction.

SEcundum¹ multitudinem ire sue non queret. ¶ God
 he seip nyl nouȝth sechen after þe michelhede of his wrappe,
PRopter² quid irritauit impius deum dixit enim
 in corde suo non requiret, ¶ þe wicked he seip whi
 an egrep he god. for he seip in his hert he nyl nouȝth eft sechen
 ne so straitlich as men seip þise two vnþewes robben god to
 gretlich. for þat on reueþ god his riȝth dome. & þat oper alto-
 chewep his mercy & slen hym in als mychel as in hem is. Ȝif
 þou holdest god to nesche biholde vn to his aungels þe fairest
 þat were in heuene bicomem þe foulest deuels of helle for he 10
 hadde a litel lykyng³ þat he was fair. And he desired for to be
 euen wip god and he ne dude it neuer in dede bot he⁴ wolde
 haue done it Ȝif þat he hadde myȝth And here may ȝe see þe
 proue þan a man may be lorne als wel þorouȝ a wille as þorouȝ
 a dede. wenestow þat he wil more spare me oþer þe þan he 15
 dude his aungels. Also look to Adam & to Eue for þe bytt of
 an Appel lyued here. nyne hundrep wynter & two & þritty. in
 sorouȝ & in wo & neuere lowȝe leiȝtter. and foure þousande wynter
 & sex hundrep & foure was in helle & þere schulde haue ben
 wipouten ende ne hadde Jesus crist dyed for hym opon þe rode. 20
 And also look to Noes flod, nere of al þis wide werlde saued
 bot. viij. soules foure men & foure wymmen. Also his folk þat
 he ladde out of Egipte aȝt were slayn for her synne. Daton &
 his kynde þe erþe opened & hij fellen adoun in to helle And
 Abiron & his kynde brend wip þe fyre þat com of her rechels. 25
 Fatt his broþer hij helden aȝein moyses. Also moyses dude honge
 twenti hundrep & mo for þat hij layen by commune wymmen.
 & on slouȝ a man & a womman. as hij layen to gedre. And
 moyses blissed hym & al his kynde vn to þe nynþe kne. þorouȝ
 goddes comaundement Laieþ þise in ȝoure hertes & þat schal 30
 kepen ȝou fram synne. Ȝif þou art in wanhope of his mercy.
 loke to Peter þat forsoke hym pries in on niȝth. & þe þef also
 þat henge on his riȝth side. also to dauid. to þe mavdeleyn þat
 hadd in hir seuen maisters deuels. and vche a deuel hadde a

¹ In the margin: dauid; over a an erased letter (a?) is partly visible.

² In the margin: dauid

³ ly/kyng: p. 432 a.

⁴ he added above the line.

Legioun as summe of þise clerkes seien sex þousande & sex hundreþ & sexti & sex . & here a man may fynde mercy & in many stedes in holy wrytt,

SChrift schal be wise & to wise man ymaked . nouȝth to olde
 5 **S**ott ne to ȝong prest nouȝth to ȝonge of wytt j mene ne velaious & þat he cunne kepe hym seluen, in clene lyf . For hou schal he techen anoper þat can nouȝth techen hym seluen . Bygynne att pride & go so dounward . & þe spices & þan þe ten hestes & þan þine fyue wittes,

10 **S**Chrift schal be sop ne leize nouȝth on þi seluen, **Q**Vi¹
Scausa humilitatis mentitur fit quod prius non-
 fuit. *id est. peccator*, ¶ þat is he þat leizeþ opon hym seluen
 for mychel lowenesse makeþ hym synful þeiȝ he arst nere,

BOnorum meritum est culpam cognoscere vbi culpa
 15 **B**on est. ¶ Goode it is to ben aknowen of þe lowe man of hert gylt þere non is² . for often we agylt þat we ne wot nouȝth of³ and wenen to done a litel synne & we done a gret synne & weizen it lesse þan we schulde & þat is als yuel oiper wers seie we þan as Anselme seiþ .

20 **E**Ciam⁴ bonum vestrum ita est alio modo corrup-
 tum vt possit non placere aut certe displices
 deo . ¶ Jn vs nys no gode dede for oure good is goddes . & oure synnes ben oure owen And whan j do þe gode þat god haþ sent me sum yuel of myne is euere menged þere among and forfretē
 25 it . for oiper ich it do vngladlich oiper to late . oiper to rape . oiper to litel . oiper to mychel . oiper j lete wel þere of þeiȝ j wolde þat non it wist . oiper ich wolde þat Men it wist oiper j do it schemeleslich oiper vnwiselich . & þus euermore sum yuel of myne is menged wiþ þe good þat god haþ sent me þat litel j may praise
 30 my seluen oiper nouȝth seint marie whan swich holy men seiden þus by hem seluen what may we wrecchen þan saye Poule seiþ .

SCio⁵ non est in me hoc est in carne mea bonum .
 // ¶ Jn me seiþ seint Poule nys no good dede þat is in my

¹ In the margin: *Augustinus*

² is: s possibly corrected.

³ p. 432 b.

⁴ In the margin: *Anselm*

⁵ In the margin: *Paulus*,

flesche Nou þan þere nys non oper bot take an euen waye of
 mesure euer bitwene hope & drede . nouȝth drede hym to mychel .
 ne hope to mychel in his mercy þat we ligge þe lenger in oure
 synnes for¹ hope of his mercy, bot haue swich drede to hym as
 þe good wyf hap to hir housbonde, þat is a loue drede for loue 5
 þat sche hap to hym . sche dredeþ hir to agilten hym . and þeiȝ
 sche agilt hym sche nyl nouȝth fleiȝ fram hym nomore wil god
 þat we do . For agylte we hym neuer so mychel ȝut he wil þat
 we come to hym and þe more þat we han agylt hym . þe gladder
 he is of oure come aȝein to hym and turne oure hertes to hym 10
 for he seiþ hym seluen in þe godspel . He is gladder of o synful
 man þat comeþ to hym and doþe hs penaunce here . þan of an
 hundreþ alle bot on riȝthful þat neuer duden penaunce, ȝt mote
 ben vnderstonden in þis manere . childer þat dyen er þan hij ben
 cristened² hij ne done no gode werkes napeles hij ben riȝthful 15
 þorouȝ her cristendom . also men þat lyen in her synne til þe last
 endynge & þan han grace of repentaunce ac hij ne han done no
 gode werkes here whare of hij owen to resceyuen any mede of
 in heuene bot þorouȝ her repentaunce and after her repentaunce
 here wheþer it be litel oiper³ mychel . for so sory may a man 20
 be oiper a womman þat hij han agylt her lorde þat he wil ȝiue
 hem ful heiȝe mede in blis ac god seiþ⁴ þis worde,

RETribuet⁵ vnicuique iuxta opera sua, ¶ þat is he
 schal ȝelde vche man after his werkes and þerfore ȝ rede
 þat vche man be aboute to do good werkes als many as he mai 25
 hym seluen . & ne trust nouȝth to gretlich to oper mennes werkes
 & fonde forto wite which ben þe sex werkes of mercy & do hem
 for þere of schal he be chalenged . þat is fede þe hungri & cloþe
 þe naked & ȝif þe þrusti a drynk and herberewe þe herbereweles .
 & visite þe seke & þe prisouns and seint austin setteþ þerto þe 30
 seueneþe berie þe dede þise þat haue nede . & ȝiue nouȝth hem
 þat han ynouȝ for of hem gete ȝe bot litel mede . And ȝif any
 is þe crasker for wel fare forto done synne þorouȝ þat þou ȝiuest
 hym . þou may liȝthlich gete þe pyne for hym & no good for

¹ *for*: *f* probably a correction over a half-erased letter.

² *cristened*: *i* added above the line.

³ p. 433 a.

⁴ *seiþ*: *i* added above the line.

⁵ In the margin: *dauid*.

pou sustenes hym in his synne for wel fare he ne may nou3th
 tempre hym seluen . & also ne troste nou3th to gretlich in her
 biddynges so pattow do pi seluen pe lesse ⁊ rede Of swich men
 he is more ioyful pat is pe man pat forsakeþ his synnes & doþe
 5 here good werkes mo þan he dude yuel werkes . as poule dude,
Schrift owe to ben willes & weldes & nou3th drawn of pe
 pattow canst saye men ne schult nou3th asken bot in nede
 one for yuel pat may come þere of bot 3if it be pe wiselicher
 asked . Ac his schrift fader owe forto aske hym 3if he wot which
 10 ben pe dedlich synnes & pe ten comaundementz . and pe twelue
 Articles¹ of pe feip pat ben in his crede . And 3if he ne can ben
 nou3th he is endetted forto techen hem hym . & his pater noster
 namelich for his bileue is comprehended in pe pater noster . of
 alle bedes it is pe best And his fyue wittes he owe forto reherce
 15 hem hym 3if he vnderstonde pat he ne can hem nou3th . for oft
 men seien on olde² Englisch . he pat wil nou3th whan he may .
 he schal nou3th whan he wolde . ne more foly ne mai be þan
 sett god terme for pe terme is in goddes honde . And þerfore
 rechep þerto whan he bedep it redy And elles pou may loken eft
 20 þere after a good while er it come & Poule seiþ whan he bedep
 pe his grace reche þerto wip boþe þine handes 3if pou wenest
 wel to do austin seiþ,

Coacta confessio deo non placet, ¶ Schrift yneded³ ne
 quemep nou3th god Ac bettere is late þan neuer Austin seiþ,
 25 **N**Vmquam⁴ sera penitencia si tamen vera . ¶ Nis
 nou3th to late schrift pat is soplich ymaked Ac better is
 as dauid seiþ,

REfloruit⁵ caro mea & ex voluntate mea confite-
 bor ei, ¶ pat is j schal florie my flesch and wip my goode
 30 wille schryue me,

Flores⁶ apparuerunt in terra nostra, ¶ pat is floures
 schewed faire in oure⁷ londe . pat is to saye gode werkes

¹ Articles: *l* possibly corrected from *b*.

² olde: the first letter uncertain; possibly *e*.

³ p. 433 b.

⁴ In the margin: *aug*

⁵ In the margin: *dauid*

⁶ In the margin: *⁊ n cant*

⁷ oure above the line, *her*, on the line, being crossed over below.

han schewed hem in oure londe þat is oure bodies . He þat goþ wip good wille to schrift he doþe a way his foule cloping þat is synne and clopes hym newe þat is in goode werkes . he takeþ god vn to hym for his delices he seiþ is to wone wip man,

IN libro sapiencie & delicie me esse cum filijs ho- 5
minis ¶ Schrift owe to be owen . noman ne schal biwraie oper . Ac many cunnen nouȝth elles schryuen hem bot hij nempny oper . Ac by name ne schuȝt hij nouȝth nempny hem . Robert ne William . Ac hij schullen saye what ordre he is of monk oiper Frere . Bisschopp oiper Clerk . Wedded man oiper womman for þe 10
heizer ordre or dignite þe more is þe synne

Schrift schal be stedfast wille to lete þe synne & holde þe penaunce . ynouȝ is þat he seiþ to þe preest ich am in wille to lete my synne þorouȝ goddes grace, & ȝif j falle to come aȝein

VAde¹ & noli amplius peccare, ¶ Loo askep god nomore 15
sikernesse bot goo & wil synne nomore,

Schrift owe to be biþouȝth bifore longe of fyue þinges . gadereþ ȝoure synnes of alle ȝoure eldes and so vpward þan þe stede and in vche elde . and bigynne att childehode & so vpward . and pere after þine fyue wittes & by all² þine lymes sundrilich . 20
tymen & stedes . nou ȝe han þe sextene stiches þat ben þe sextene dolen þat ich bihiȝtte ȝou to tellen ȝou schrift . þis þat ich haue now seiþe is bihouelich to alle men & is þe fift dele of þis book

NOW to men & wymmen þat willen ben parfyt in goddes seruise oiper sechen after þat lyf . pride . gret hert . onde . 25
oiper wrappe sloupe . ȝemeleshede³ of ydel speche & ydel þouȝttes . and ydel hereynges . fals gladynges . heuy mournynges . ypocrisie . mete . drynk to litel oiper to mychel . grucchyng . & grym chere . silence breken . siȝth to longe to any þing bot to god . & to his worschipes . houres & bedes mysseyde wip outhen ȝeme of hert 30
oiper in vntyme sum fals⁴ word of play . of leiȝtter . schedyng of crummes Lete þinges moulen . clopes vnwasshen . & vnsewed . broken nappe . oiper . dische . oiper sponne . ȝemeles witen any þing þat men wip faren . keruyng for ȝemeleshede . of þellich þinges

¹ In the margin: *dominus*

² Under *all* a red stroke.

³ *ȝemeleshede*: on 3 traces of erasure.

⁴ p. 434 a.

schriueþ þou . for þer nys non so litel þing þat þe deuel ne
 abreueþ it on his book . nouȝth þe lest drepe of ale oiper of ani¹
 lykour þat may man² to helpe . Ac schrift & sorouȝ of hert it
 schrapeþ a way al clene, þan ich rede þat vche man oiper wom-
 5 man ȝiue hym als litel to writen as he lest may . And wymmen
 beþ war whan ȝe gon to schrift of fleschlich³ fondynges goþ to
 non bot ȝif ȝe wot wel þat he be gostlich man . bot it be in doute
 of dep . & ȝe ne may haue non oiper þus ȝe may þan saie Flesch-
 lich fondynges gon to fer vpe me, þat ich hadde oiper ich haue
 10 my feblesse goþ to swipe vpe me for myne foule ȝoutes as þeiȝ
 ich hunted þere after, ȝif ich were wyse it ne schulde nouȝth
 so ich am a ferde þe delit in þouȝth lasteþ to longe & so ofte
 þat it comeþ to skilles ȝetinge ne dar ich bidde þou non operewise
 do to none ȝonge prestes⁴ ne to olde . bot ȝif þat hij ben þe
 15 bettere, Ac whan ȝe come to a good gostlich man telleþ out þan
 þat foule filþe so openlich þat þou þenche þat ȝe hyrt his eren .
 Liȝth giltes ben forȝouen þou onon riȝth . Alsone as ȝe apersceyuen
 it falleþ adoun to þe erþe & seggeþ ich haue agylt lorde & seiþ,
 mea culpa, lorde ich crie þe mercy þe preest ne þar nouȝth
 20 legge opon þou no penaunce bot litel for swich giltes a . pater
 noster . oiper a psalme . Ac in⁵ þe Absolucioun he schal saie
 þus Al þat ȝe euer don mote stonde þou in remissioun of ȝoure
 synnes & haueþ done,

25 **N**ow vche man of þe commune⁶ poeple ne can nouȝth saye
 al þis þat is writen in þis book ne on þis manere . þerfore
 hij moten done þus whan hij gon to schrift . hij mosten biþenchen
 hem bifore longe bisilich & gaderen to gedre as hij mowen &
 cunnen & tellen þe seuene dedlich synnes . þe ten comaundementȝ
 her fyue wittes hou hij han dispended hem, ȝif hij cunnen hem
 80 nouȝth her schrift fader mote techen hem & he is endetted
 þerto & ȝe asken hym hem . & ȝoure bileue he owe to teche þou
 also . & ȝif ȝe ne aske nouȝth . ne he ne techen þou nouȝth þan
 schal it falle as god seiþ in þe gosspeł . whan þe blinde ledeþ

¹ *ani* added above the line.

² *man*: *a* corrected from *e*.

³ *fleschlich*: on the second *ch* traces of erasure.

⁴ *prestes*: the first *s* touched up.

⁵ At the end of this MS.-line, an erasure between the columns.

⁶ *commune*: *u* probably by correction.

þe blinde . boþe fallen in þe dicke . And so schullen hij falle in
to þe dyche þat is in to þe pyne of helle for zemeleshede¹ þat
ze no wolden nouȝth sechen þat god haþ forboden² zou to done .
zef þe preest seþ þat ze beþ vncunnand³ & nyl nouȝth teche zou .
boþe ze⁴ schullen gon o waye ⁊ saie zou forsoþe & who þat seiþ 5
zou oþer he leiþeþ apertelich & desceyueþ zou boþe in body & in
soule for boþe schuȝt ben on wip outen ende . For als wel schal
þe body be pyned atte day of dome as þe soule as hij ben⁴
here & in þat ilch elde þat Jesus crist was whan he died in þe
state of pritti wyntere schal vche man & womman arise man in 10
his lyknesse & womman in her liknesse . Ac al is cleped man in
holy wrytt for al comen of man . And whan ze han telde als
mychel as ze can . þan haueþ a drede in zoure hert þat ze ne
can nouȝth telle alle zoure defautes . & sorouþeþ . & a wiȝt to leten
zoure⁵ trespas for euer als forþe⁶ as ze may, so þat ze wolde 15
raper suffre ded þan do it any more þorouȝ þe grace of god &
þan haueþ a stedfast bileue þerwip al þat god wil forȝiue zou aȝl
zoure trespas zif ze be in þat wille þat ich haue iseide to forne
& elles nouȝth . & here ensample & proue gode ynouȝ . Ze wot
wel zif a man haue stiked zou & comeþ & askeþ zou forzeuenesse . 20
als longe as ze seep þat he is in wille forto stike zou eft ze ne
wil nouȝth forȝiuen it hym þeiȝ he ask zou forȝiuenisse And zif
ze dude me þenche þat ze were more þan a fole . Now wip euerych
dedlich synne þat a man doþe he doþe god on þe rode in als
mychel as in hym is for he dyed for synne . & he wot þi þouȝth 25
& þi wiȝt þat þou wilt done hym eft on rode . he were a more
fole þan þou by als mychel as he is wiser þan þou zif he forȝaf
it þe And þerfore ne þenche noman of forzeuenesse⁷ of synne
of god als longe as he ne haþ wiȝt to leten his synne ne no
sorouȝ⁸ þerfore for he mote haue boþe oþer elles it nys nouȝth 30
worþ þat he doþe . Now on þis manere is þe schortest schrift þat

¹ *zemeleshede*: originally two words, connected by a hyphen.

² p. 434 b.

³ *ze*: 3 a correction on erasure for *s*(?)

⁴ *ben*: *e* partly effaced.

⁵ *zoure*: 3 probably by correction.

⁶ *forþe*: the second letter indistinct, blotted.

⁷ *forzeuenesse*: the seventh letter not quite clear.

⁸ *sorouȝ*: the second *u* by correction.

is j saie 3ou forsope Ac a man may go oft to schrift pat lipe in his synne forto aske conseil hou he may wipstonde synne he may haue þe soner grace to leten his synne, After schrift falleþ to speken of penaunce þat dude bote & þis is þe sext dele of
5 oure book,

AL pat men done here of goode werkes to kepen hem fram synne al is strong¹ penaunce & martirdom to hem þat kepen hem out of dedlich synne for hij hongen wip jesu crist on þe rode as Poule seip,²

10 **S**J³ *compatimur conregnabimus* / ¶ Pat is to saie, gif we scotti wip hym here of his pyne on erþe we schuþ scotti wip hym of his blis in heuene for þi seip seint Poule,

MJchi⁴ *autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri iesu christi*. ¶ And al holi chirche it seip.

15 **N**Os *autem gloriari oportet in cruce domini nostri iesu christi*. ¶ Al oure blis & al oure gladnesse mote be in jesu cristes rode. þis woord likneþ to alle men & namelich þat gon to ordre & parfytte lyf whas blis auȝtte al to ben in goddes rode holelich. Now jchil tellen of þre manere of goddes
20 ycorne, // þat on ben likned to good Pilgrimes. þat oþer to dede men. þe þridde to hongen on rode wip her goode wille wip jesu crist. þe first ben good. þe oþer ben better. þe þridd ben al þe best. to þe first seip seint Peter,

OBsecro⁵ *vos tamquam aduenas & peregrinos ut abstineatis vos a carnalibus desiderijs que militant aduersus animam*. ¶ Jch halsi 3ou he seip as good Pilgrimes þat 3e wipholde 3ou fram flessches lustes þat arisen aȝein þe soule. þe good Pilgryme holdeþ euere⁶ forþ his riȝth waye. þeiȝ he se oþer here⁷ ydel gamens⁸ & wonders by þe
30 waye he ne wipstondeþ noȝt as foles done ac holdeþ forþ his

¹ MS.: *stng*, the last word in the line, *ng* running over into the margin.

² p. 435 a. At the bottom of the page, a hand pointing upwards between the columns.

³ In the margin: *paulus*.

⁴ In the margin: *paulus*

⁵ In the margin: *petrus*

⁶ Between *euere* and *forþ*: *wo* crossed over.

⁷ *here* added above the line.

⁸ *gamens*: *a* corrected, probably from *o*.

waie & heizeþ toward his gyst . he ne bereþ nouȝth wiþ hym bot scarslich¹ his spendynge, ne cloping bot þat hym nedep als liȝthlich as he may . Þise ben þise holy Men þat ben in þe werlde hij ben pere as Pilgrymes & wiþ good lyf ledynge here gon to þe blisse of heuen as poule seiþ. 5

NOn² *habemus* hic manentem Ciuitatem set futuram inquirimus . ¶ Here haue we no wonying ac we sechen anoper þat is to comen & libben by þe lest þat hij mowen libben here þeiȝ hij ben in þe werlde bot done as þe Pilgryme . For Pilgrime goþ³ wiþ mychel trauaile to seche good halewen 10 as seint Jame & oper & ne hap no pouȝth bot þat he were pere . So done gode men in þe werlde han no pouȝth bot al vp toward heuene & hou þat hij mowen queme god to come þider forto finden god hym self & his moder marie & alle his holy halewen to lyue wiþ hem wiþ outen ende . Þise men finden seint Julianes 15 herberewe þat way ferand⁴ men clepen to . Þise ben good ac ȝutt ben oper bettere . for þeiȝ al ben hij Pilgrimes & gon forþ in þe werlde hij bicomē burchmen . for of sum þing þat hij seen in þe werlde hij leten good þerof⁴ and atstonde⁵ sum del . & many þing falleþ to hem þorouȝ which hij ben yletted so þat more 20 harme is hij comen late hom & summe neuer,⁶ who is þan more out of þis werlde þan þe goode Pilgrime þat hap þis werldes good . vnder honde & louep it nouȝth ac ȝiueþ it as it comep & goþ vntrussed liȝthlich as Pilgrim . Þise ben good ac þise ben better þat þe apostle spekep of & seiþ, 25

MOrtui⁷ estis & vita vestra abscondita est cum christo in deo & cum apparuerit vita vestra tunc vos apparebitis cum eo in gloria, ¶ Ȝe ben dede ȝoure lyf is yhudde wiþ crist in god & schal springen after þe daweyng after niȝttes pesternes And wiþ hym ȝe schul springen 30 clerer & briȝtter þan þe sunne in his blis . Þo þat ben þus ded .

¹ *scarslich*: over a erasure.

² In the margin: *paulus*

³ *goþ*: *þ* a correction for *s*.

⁴ From the end of this MS.-line, between the columns an erasure, partly effacing *d* in *ferand* and *f* in *þerof*.

⁵ *atstonde*: the first *t* inserted above the line.

⁶ p. 435 b.

⁷ In the margin: *apostolus*

her lyf is heizer þan þe Pilgrym . for he hap many lettynges þat
 þe dede ne hap noȝth For þe dede ne holdep no tale þeiȝ he lye
 vnberied & rote abouen erþe praise hym oīper lak hym do hym
 schame al hym is yliche leef . þis is a sely dep þat makeþ quyk
 5 man . And sikerlich who so is þus ded in þis werlde þat is þat
 he ne holdep no tale þeiȝ men mysdone hym oīper myssayen
 hym . haue he sorouȝ . haue he wo . he goþ euermore forþ & ȝiueþ
 no tale þere of In þis man oīper womman liueþ god as seint
 poule seiþ,

10 **V**uo¹ ego iam non ego . viuit autem in me chri-
 stus, ¶ Jch liue nouȝth ich ac crist liueþ in me as þeiȝ
 he seide werldelich speches & werldelich pouȝttes & alle werlde-
 lich þinges alle ⁊ finde ded in me for alle myne wittes ich haue
 ȝouen to crist hym forto seruen & herien & louen þus is euereych
 15 Religioun ȝif hij liuen ariȝth as Religious auȝtt to done² . þus
 hij ben ded to þe werlde & quyk in crist . þis is an heiz staire
 Ac ȝut þere is an heizer . Ac who stood euere þere inne god it
 wott þat is he þat seide þus .³

20 **M**Jchi autem absit gloriari nisi in cruce domini
 nostri Jesu christi per quem michi mundus
 crucifixus est & ego mundo, ¶ þat is he þat seide þus
 crist me schilde forto haue any blis in þis werlde bot onelich
 in Jesu cristes rode my lorde þorouȝ whom þe werlde is me
 vnworþi here as þef þat is honged a lord hel ȝe stode he þat
 25 spak on þis wise . þise ben þat no gladnesse han here in her
 hert bot whan hij han sorouȝ & wo for Jesu cristes loue . þese
 stonden heizest & þise ben þe good men þat speken fast of her
 lorde & many scornes & many schames han þefore . & þat is al
 þair gladnesse & þefore hij nyllen nouȝth leten it for non harme
 30 þat man may don hem þeiȝ hij deden hem to þe dep þefore .
 þis staire is þe heizest staire of all þe oper & þis a man may
 haue þat liueþ in þe werlde & trauaileþ for his mete as Poule &
 Petere duden ȝif hij willeþ . for hij nere in non oper⁴ Religioun

¹ In the margin: paulus

² done: the third letter originally *m*, the last stroke of which has been altered into *e*.

³ The stop in red ink.

⁴ p. 436 a.

bot lyueden among þe commune pople¹ & wrouztten for her mete
 & zeden aboute & tauztten þe commune poeple. Þe pilgrim þat
 is in þe werlde many tyme he is yletted to gon his iourne to
 heuene & þat is for non oper þing þat he is letted bot for he
 ne setteþ nouȝth al his wiȝt & al his loue jn jesu crist. Ac þe
 dede ne ȝiueþ no tale of no schame ne of no worschipe. ne of
 hard ne of nesch ne of wele ne of wyne bot suffreþ al in
 pacience. Ac he þat hongep þat is he þat is glad of swich scha-
 mes & secheþ þere after al forto do his lordes worschipp þise
 han hyre ouer hyre. for hij ne ben neuere gladd bot whan hij
 han sorouȝ. & wo for cristes loue her lorde, hou schal it ben of
 hem. þat han her blis here summe in likyng of flesche. summe
 in werldes duele summe in oper wickednesse. bot ȝif hij amende
 hem in þis lyf hij ne mowen neuere come to blis bot ȝif hij
 forsaken it² entierlich forsope by no worde þat men may finde
 in holy writt. for who so wil go wip Jesu crist he most folowe
 his wayes. for he it seiþ who þat wil come wip me take þe croice
 opon his bak & folowe me. þat is suffre sorouȝ & wo polemode-
 lich & be pacient þere inne. Many seien hij wolden blepelich
 þolen flesches hardeschips³ ac schame & tene ne mowen hij in
 none manere þolen. Ac þise ne ben bot half honged on goddes
 rode bot ȝif þat hij ben diȝth forto þolen bope.

VTilitas⁴ & asperitas, ¶ Schame & tene þise two seiþ
 seint Bernard ben two ledder steles þat gon vp toward
 heuen als euen as hij mowen. bitwene þise two ben alle good
 þewes sette as stakes in þe ledder þat Men gon vp by. And
 dauid hadde þise two schame & tene. þeiȝ al were he kyng he
 clombe vpward by þise two & seide bodilich to oure lorde

VJde humilitatem meam & laborem meum &c, ¶ Bi-
 holde lord quop he & se my lowenesse & my swynk &
 forȝiue me alle myne synnes. Noteþ wel þise two wordes þat
 dauid seiþ. Se my swynk & my pyne & my sore & my sorouȝ &

¹ *pople*: apparently so; the second letter possibly *e* with the lower curve effaced.

² *it* added above the line.

³ *flesches hardeschips* run together at the end of the line.

⁴ In the margin: *bernard* with *s* partly cut away.

my lowenesse azein wouȝ & scheme . bope þise biholde in me quop
dauid goddes derlyng . ⁊ haue þise two ledder steles,

DJmitte vniuersa delicta mea . ¶ Leue byhynde me
quop he & werpe away aȝt my synnes & alle my gyltes
5 þat ich be liȝtted of al her heuyȝnesse þat ich may liȝthlich steiȝe
vp to heuene by þis ledder . þise two schame & tene were Elyes
wheles þat he went vp by brennande vn to paradys . Fire is¹
hote & rede . by þe hote is euerych wo vnderstonden þat þe
flesche felep & by þe red schame Ac þise two faren as wheles
10 don turnen euere abouten . & ne stonden nouȝth stille . so done
þise two gon & comen sone . & ne lasten none while þis is also
bitokned bi cherubyns swerd þat is bifore paradys ȝates þat is al
brennand . & wheleand abouten . & non ne comeþ vn to paradys
bot þorouȝ sorouȝ & scheme þat ouerturnep liȝtlich as þe whe
15 dope & ne lastep no while . And nas goddes rode yrudded &
yreded wiþ his derworpe blode forto schewen on hym seluen þat
pyne & sorouȝ & wo schulden ben yfastned wiþ scheme . nys it
writen by hym seluen,

FActus est obediens patri vsque ad mortem mortem
20 autem crucis, / ¶ þat is he was buxum to his fader
nouȝth one to þe dep ac to þe dep on þe rode . By þat he seiþ
first dep is pyne vnderstonden . & by þat he seiþ dep on rode is
scheme bitokned for swich was goddes dep on rode pyneful &
schemeful . ouer aȝt oper . who so euere dieþ in god & on goddes
25 rode þise two he most þolien scheme for hym² & pyne . scheme
j clepe to be³ holden vnworpi & litel holden by & suffre many
daungers of hem þat per auenture miȝth haue ben vnder hem
& serued hem . jn þise two þinges is al penaunce . & azein þise
two ben gladnesse & blis ordeynde . azein scheme worschipp azein
30 pyne delytt in ioie . & blis & rest wiþ outhen ende ysaye seiþ,

IN⁴ terra inquit⁵ sua dupplicia possidebunt ¶ Hij
schullen seiþ ysaye in her owen londe welden tofolde blis,
azeins two fold wo . þat hij dreijen here .

¹ p. 436 b.

² *hym*: on *h* traces of correction.

³ *be*: *e* apparently by correction.

⁴ In the margin: *ysayas*,

⁵ *inquit*: *t* on erasure.

IAcobi¹. mali nichil habent in celo boni vero nichil in terra, ¶ For as þe yuel ne han no lott in heuene. nomore ne han þe good no lott in erþe ne þenche noman longe þeiȝ he suffre wo & scheme & tene in vncoup þede & in vncoup londe for so hap many gentil man & womman þat ben in vncoup þede done. whan hij han comen in to vncoup londes & han no spendynge hij neren noþing aschamed to done what men wold² bidden hem done. And so mote vche man swynk oute & at home rest. Nis he nouȝth a feble kniȝth þat secheþ rest in þe fiȝth & ese in þe place. 10

Milicia³ est vita hominis super terram, ¶ Al þis lyf is a kniȝthschip⁴ þat fiȝtteþ here on erþe as Job witnesseth ac after þis fiȝth ȝif we wel fiȝtten eise & rest abiden vs at home in oure⁵ owen londe þat is heuen riche. Lokeþ now hou witterlich oure lorde hym self witnesseth. 15

CVm⁶ sederit filius hominis in sede magestatis sue sedebitis & vos iudicantes. Beda. in sedibus qui es in perturbata in iudicio honoris eminencia commendatur. ¶ Whan j sitte forto demen seiþ oure lorde ȝe schult sitten wiþ me in dome & deme wiþ me al þe werlde þat schullen ben⁷ ydempt kynges kaisers. kniȝttes⁸ & clerkes. In sete is eise & rest & bitokneþ þe swynk þat is here. In þe worschip of þe dome þat hij schullen demen bitokneþ heizeschipp & worschipful ouer aȝȝ. Vnderstondeþ aȝein pyne þat hij suffren here & scheme for goddes loue myldefullich & polemodelich hij schullen haue heizeschipp & worschipp. Nis þere nouȝth þan bot þolen gladlich & louelich for bi god hym self is writen, 25

QVod per penam ignominiose passionis venit ad gloriam resureccionis,⁹ ¶ þat is þorouȝ schemeful

¹ In the margin: *iacobi*. with *j* partly effaced; below the marginal note a small hole.

² *wold*: the second letter resembles *e*.

³ In the margin: *Job*.

⁴ *kniȝthschip*: originally two words, connected by a hyphen.

⁵ p. 437 a.

⁶ In the margin: *dominus*,

⁷ *ben*: originally *bem* with the last stroke of the *m* erased.

⁸ *kniȝttes*: *i* added above the line.

⁹ *resureccionis*: the first *c* seems to be a correction for *i*.

pyne he com to blisful arist. nys no wonder þan þeiȝ we wrecche¹
synful suffren here pyne ȝif we wil on domesday blisfullich
arisen & so we mowen þorouȝ his grace ȝif we wil biseen oure
seluen,

5 **Q**uoniam² si complantati simus similitudini mortis
eius simul & resureccionis erimus. ¶ Þat is. ȝif
we ben y ymped to þe liknesse of goddes dep we schult ben
lyche to his blisful arist. Þat is to saie. ȝif we lyue in schame
& in pyne for his loue. in which two þat he died. þan schullen
10 we ben yliche to his blisful arist. oure bodies brizth as is werlde
wipouten ende as seint poule witnessep,

Saluatorem³ expectamus qui reformabit corpus
humilitatis nostre configuratum corpori clari-
tatis sue⁴, ¶ Lete oper asemini her bodyes toforne honde abide
15 we oure hele and þat schal asemy oure bodyes after his owen.

SJ compatimur conregnabimus. ¶ ȝif we poly wip
hym. we schult blissy wip hym. Nis þis good forward. wot
crist nys he no good felawe þat wil nouȝth als wel stonde to
þe harme as to þe byȝete,

20 **I**llis solis prodest sanguis christi qui voluptates
deserunt & corpus affligunt, ¶ God schadde his blode
for aȝt ac to hem it is worþ þat fleizen fleschlich likynges &
pynen⁵ hem seluen fram synne to wipstonde it. And nys it any
wonder. nys god oure heued & we his lymes. þan his lyme nys
25 he nouȝth þat ne hap non ache vnder so sore akeande heued.
whan þe heued swetep alle þe lymes sweten. And þat lyme þat⁶
ne swetep nouȝth it is tokne þat he leueþ in þe sekenesse. And
oure heued swatt blody swette for oure sekenesse to turne vs
out of þe londe yuel þat alle londes laien on & lyen ȝutt many.

30 þe lyme þat ne swetep nouȝth in swynkful pyne for his loue.
tokne it is þat he leueþ in his sekenesse. Nis þere no bet þan
bot forto kerue it þeiȝ it þenche sore. for bettere is fynger⁷ of

¹ *wrecche*: the first *c* corrected from *e*.

² In the margin: *paulus*.

³ In the margin: *paulus*.

⁴ *sue*: *u* a correction on erasure for *f* or *s*.

⁵ *pynen*: on *p* traces of erasure; *y* added above the line.

⁶ p. 437 b.

⁷ *fynger*: on *g* traces of erasure.

pan it euer ake. Quemep he wel god þat þus bilymep hym seluen,
þat he nyl nouȝth swete nay god it wot he,

OPortebat *christum* pati & sic intrare in gloriam
suam, ¶ Seint marie mercy it mote so be it seiþ þat
crist schulde suffre pyne & passioun¹ & haue in gon in to his 5
riche & on non oþer wise² and we wrecched synful wil wip eise
steȝe³ to þe sterres þat ben so heiȝe abouen vs. & so swiþe michel
worþ. And man ne may nouȝth a litel cote areren wipouten
swynk. ne nouȝth a paire schon haue wip oute buggynge. oþer
we ben conions þat wenen wip liȝth chep bugge so heiȝe blis⁴ & 10
alle þise holi halewen bouȝtten it so dere Neren nouȝth seint
Petre & seint Andrew ystrauȝtt opon þe rode perfore seint laurence
on þe gredire⁵ & lopes maidens tetes ycoruen of & towipered
on wheles. & heuedes ycoruen of. Ac oure sotschipp is so mychel
þat we holde to wel by oure seluen & hij weren lyche to wis 15
ȝep childer. þat han riche faders⁶ þat willes & weldes to teren
her olde clopes forto haue newe. Oure olde kirtel is oure flesh
þat we of Adam oure olde fader han. & þe newe we schuȝt
vnderfonge of god oure riche⁷ fader in þe arising at domesday
whan oure flesh schal be brizter þan þe sunne ȝif þat is to⁸ 20
torne⁹ here wip wo. & wip sorouȝ of hem þat her kirtel to teren
on þis wise seiþ ysaye,

DEferetur¹⁰ munus domino exercituum a populo
deuulso & dilacerato a populo terribili: ¶ Folk
to lymed & to torne & wonderful schal to oure lorde make pre- 25
sent of hem seluen. þat ben Men & wymmen þat here wipstonden
her flesh likynges & folowen god in sorouȝ & in wo. wip good
wille. Hij teren her olde kirtel forto haue a newe of her fader

¹ MS.: *passioun* & *pyne* with marks of transposition.

² *wise*: *ise* on erasure.

³ *steȝe*: the first *e* altered from *i*.

⁴ *blis*: *i* altered, probably from *l*, the erased upper part of which is faintly visible.

⁵ *gredire*: *d* apparently by correction.

⁶ *faders*: *ders* squeezed together at the end of the line.

⁷ *riche* added above the line.

⁸ *to* added above the line.

⁹ *torne*: the word, squeezed together at the end of the line and apparently corrected, is somewhat indistinct.

¹⁰ In the margin: *ysayas*.

pat is her Flessche . he clepeþ hem wonderful folk . For . for hem is þe fende adradd for þi he mened hym Job to oure lorde & seide,

5 **P**Ellem *pro pelle* &c . ¶ pat is he wil ȝiue fel for fel .
 þe olde for þe newe as þeiȝ he seide . ne shameþ¹ me
 nouȝth to assailen hym for he is of þe totorne folk pat tereþ
 his olde kirtel & to rendep þe olde pilche of his dedlich fel .²
 for þe vndedlich . pat is þe new fel pat schal schine³ seuen fold
 briȝtter þan þe sunne . Ese and fleschest þise ben þe deuels
 10 merkes . Whan he seep þise in man oīper in womman . he wot wel
 pat þe Castel is . þere in þe totorne folk he missep his merkes . for
 in hem he seep goddes baneres yriȝtted vp and þerfore he hap
 mychel drede þere of as ysaye⁴ witnessep . My leue sir saien
 summe & is it good now to man oīper womman to done hem
 15 seluen so wo . & þou ȝelde me answeere of two men pat ben seke .
 pat on forbereþ of mete & of drynk and drynkep bitter drynk
 and so wexep hole . & pat oper takeþ al pat his hert stondeþ to
 & sterueþ onon riȝth . wheper louep hym seluen more & is wiser
 of þise two who is pat nys seke of synne . & god for oure seke-
 20 nesse drank bitter drynk on rode . & we ne wil nouȝth bitters
 biten for oure seluen . Nis þere non oper sikerlich his folower .
 we mote be wiþ pyne & wo . & elles ne come we noȝt þere he
 is . / ¶ Leue sir saien summe wil god so wrekefullich wreken
 hym of synne . Ȝe man oīper womman look now hou he it hateþ .
 25 Hou wolde a man bete pat ilch þing self & he it hadde pat for
 gret hate bete þereof þe schadewe & alþ pat hadde þerto any
 liknisse . God fader al myȝtty hou bitterlich bete he his derworpe
 son Jesu crist oure lorde pat neuere ne hadde synne . & we schul
 ben yspared pat beren on vs his sones dep . þe wepen pat slouȝ
 30 hym pat was oure synnes . & he ne hadde nouȝth of synne bot
 schadewe one . & he was in pat ilche schadewe so wonderlich &
 so sorouȝfullich ypyned pat er it com þerto for þretenynge þere
 of he bisouȝth his fader to deliuer hym þer of,

¹ *shameþ*: *sch* possibly on erasure.

² p. 438 a.

³ MS.: *schinen* with *n* expuncted.

⁴ Between *ysaye* and *witnessep*: *seiþ* struck over.

TRistis¹ est *anima mea vsque ad mortem*. *pater mi*
si possibile est transeat a me calix iste. ¶ Sore
 quod he ich am adradde azeins þis pyne. my fader 3if it may
 be spare me at þis tyme. þei3: þi wille be done & nou3th myne
 euer his derworpe fader. for þi ne forbare he hym nou3th þat. 5
 Ac laide opou hym so bitterlich þat he bigan crie wip rewful
 steuen Heloy. heloy. Lama3abathany. mi god mi god my derworþ
 fader hastow al forsaken me þine on lepy son þattow betest so
 hard. For al þis ne lete he nou3th ac bete hym so longe² & so
 swiþe grimlich þat he starf on þe rode, 10

Disciplina pacis mee *super eum*. ¶ þus oure betyng
 fel opou hym. for he dude hym bitwixen vs & his fader
 þat pret vs forto smyten as þe moder þat is rewful doþe hir
 bitwene her childe. & þe sternesse of þe fader whan he³ it wil
 beten. þus dude oure lorde jesus crist keped on hym seluen 15
 deþes dynt to schilden vs þe fro blissed be mercy for whore so
 mychel dynt is it bulþe⁴ azein to hem þat nei3 stonden. soþelich
 who þat is nei3 hym þat keþeþ þe heuy dynt it wil bulten opou
 hym & it nyl neuere greue hym. For þerby he may see 3if þat
 he stonde nei3 hym. 3if it so be þat he suffre so sorou3 & wo 20
 gladlich and þolemodelich for his loue þat þoled for hym so
 hard dyntes forto bryng þe & me & all men. þat ben vnder his
 law3e to þe blis of heuene & take vs fram⁵ þe pyne of helle.
 For al oure pyne þat we may suffre al uys bot as a litel dust
 of bultyng. azein þe wo þat he suffred, 3e seien many. what 25
 is god þe better þat j pyne for his loue. Leue man & womman
 god þencheþ good of oure good for oure good it is 3if we doo⁶
 þat we owen. Nimeþ now 3eme of þis ensample. A man þat were
 went in to fer cuntre & men com & telde hym þat his spouse
 were⁷ sore⁸ alonged after hym⁹ & wip outen hym ne¹⁰ mi3th 30

¹ In the margin: *nus*

² *longe* squeezed together at the end of the line.

³ p. 438 b.

⁴ *bulþe*: on *b* traces of erasure.

⁵ *fram*: the abbreviation-mark for *ra* on erasure.

⁶ *doo*: after the last letter an accidental short stroke down below the line.

⁷ *were*: *ere* on erasure.

⁸ *sore*: *e* on erasure.

⁹ *hym*: *m* nearly effaced.

¹⁰ *ne*: the first letter originally *m* with the last stroke altered into *e*.

noman gladen hir sche is so þouȝt opon his loue þat sche were
bicomē al lene nolde hym nouȝth better liken þan men seide
hym þat sche were wedded to oþer and forhored hym . & lyued
after her delices,

5 ¶ Also þe lorde of þe soule spouse þat seep al þat sche doþe
þeiȝ he sitte heiȝe he is ful wel ypaied þat sche mourne after
hym . & he wil hiȝe to hir mychel þo þe swiþer wiþ ȝeme
of his *grace* . oþer fecchen hir along vn to hym to glorie & to
blis wiþ outen ende ne grope¹ hem non to nesche ne to softe ȝ
10 rede to biswiken hem seluen . for non ne schal witen hem clene
in chastite for þing þat hij mowen² wiþ outen two þinges as
seint Alrede seiþ & wrot to his suster . on to þe body an oþer to
þe soule . þat is pynsyng in flesche wiþ fastyng wakyng & disci-
plines wiþ hard weryng & hard lair³ & grete swynkes . þat oþer
15 is hert þewes þat longeþ to þe soule . deuocioun . rewfuls loue .
þolemodenesse & oþer swich vertueȝ . Now here may a man ask
ȝif god selle his *grace* . nys his *grace* to ȝiuen my leue childer
þeiȝ clenness of chastite be nouȝth by meded ac ben ȝeuen of
his *grace* þe vngracious stonȝeþ þere aȝein & makeþ hem vnworþi
20 to haue so heiȝe þing þat nilleþ nouȝth swynken þerfore . blepelich
þolen hard bitwene delices & eise & flesh est who was euer
chaste . who bred euere fyre inwiþ hem bot ȝif hij brent . pot þat
plaieþ nyl it ben ouerladen oþer cast þerinne colde watere oþer
wiþdrawe þe brondes . þe wombe pot þat walleþ of⁴ metes &
25 more of drynkes þise ben neiȝ neiȝbours to þat touȝ lym þat hij
delen þer wiþ þe⁵ brenne of her hete . Ac many þe more harme
is ben so fleshlich wise & dreden hem so gretlich þat her heued
schal aken . & her body schulde febli to swiþe and witen so her
hele þat þe gost vnstrengþes and wexes seek in synne . And þo
30 þat schulde lechen her soules wiþ birewsyng of hert & pynyng
hij bicomē Phisiciens & bodilich leches , dude sō seint Agaz þat
ansuered & seide to oure lordes sonde . þat brouȝth salue to hen
her tetes,

¹ *grope*: the third letter uncertain.

² *mowen*: *w* touched up.

³ *lair*: *r* touched up.

⁴ p. 439 a.

⁵ *þe* added above the line.

Medicinam¹ carnalem corpori meo numquam adhibui. ¶ *pat* is. Flesschlich medicine sche seide ne desired ich neuere. Ne tellep men of þe þre holy men *pat* were duellande to gedre. & *pat* on was ywoned for his colde mawe to noten hote spices & was squaymous of mete & drynk. & þe oper to þeiȝ hij 5 weren seek nomen neuere zeime what was hole ne what was vn hole to eten ne to drynken. Ac nomen euere forþ what so god hem sent. ne maden hij neuere strengþe of cetewale ne of gyn-giuer ne of clowes gilofre. And on a day hij alle þre were fallen on slepe in her gardyn & he *pat* was oorne of mete & of drynk 10 lay bitwixen hem two. And an holy man fram fer seiȝ hou *pat* oure lefdy com a doun fram heuene & tweie maidens wip hir & *pat* on bare as it² ware a box wip letewarie wip a styk of gold & putt in *pat* ones moupe of þis letewarie. And þe maiden zede to hym *pat* lay a midde. nay quop³ oure lefdy he is his owen 15 leche. goo ouer to þe þrid. An holy man stode & bihelde al þis. Napeles whan þe seek han at honde *pat* wil done hem good! hij it mowen wel noten. Ac to desiren it gretlich ne schal noman ich rede. For ȝif *pat* hij ben angri and desirand gretlich it nys nouȝth good to queme⁴ god And his deciples speken of soules⁵ 20 lechecraft. & ypocras & galian of bodilich lechecraft ac *pat* on was better lerned of cristes lechecraft þan *pat* oper & proued *pat* fleschlich wisdom is dep to þe soule.

Prudencia carnis &c. // ¶ Job⁶ *procul odoramus bellum*, / ¶ Job seiþ who *pat* dredep flesches yuel er it 25 come þe soule waxep seek þerþorouȝ & we þolen soule yuel to astirten flesches yuel al day. as þeiȝ it were better to pole sekenesse. hede ache. grindyng in þe wombe þan pole it nouȝth. For als longe as þe flesche hap his likyng & helpe. he is þral vnder synne. & þis ne saie ȝ nouȝth so *pat* wisdom & mesure be euere 30 ykept in boþe parties *pat* moder is & norice of good þewes. Ac we taken oft wisdom & nys non. Forsope ȝ saie wisdom is *pat* euere a man do soule hele. Ac whan men mai nouȝth boþe

¹ In the margin: *Agatha*

² *it*: *i* effaced.

³ MS.: *q^op* the last word in the line.

⁴ MS.: *q^eme* the last word in the line.

⁵ *soules*: over *o* the upper part of an unfinished letter (*l*).

⁶ In the margin: *Job*,

holden it is better take þe soule hele¹ & þat is ri3thwisedome²
 bifore flessches hele & chese bodilich hyrtt þan þorou3 strong
 fondyng soule hirt Nichodemus brou3th to smeren oure lorde an
 hundreþ wei3ttes of mirre & of aloes þe bitter spices . & bitoknep
 5 bitter swynkes & flessches³ pynsyng . hundreþ . is ful tale . & notep
 þis ful . þat is to saie þat man schal fullich pyne his flesche als
 mychel as he may þolen . And in þe wei3yng is bitokned mesure
 & wisdom . And þat vche man & womman⁴ proue to wirche by
 wisdom & mesure⁵ what þat hij mowen best done & hou seruen
 10 god . þat is pyne nou3th þe body to mychel ne make it nou3th
 to craske, bot euere bitwene two holde it as it mai best serue
 god . Now we han seide of bitternesse outwip . seie we now of
 bitternesse inwip sumwhat,

RJ3th as Nichodemus brou3th smeriels to smere wip jesus
 15 body ri3th so brou3th þe þre maries derworþe aromaunce
 for to smeren his body, Nimeþ now good 3eme . þise þre maries⁶
 bitoknep þre bitternesses for synne . For þis name marie spelleþ
 bitternesse as marath & mariath done . þe first is bitternesse of
 forþenching of synne whan þe synful turnep hym fram synne .
 20 & þis is bitokened by marie maudeleyne þat þorou3 forþenchinge
 and bitternesse of dede bote þe synful is yturned to oure lorde .
 And þis is vnderstonden by þe first marie maudeleyn . And by
 goode ri3th . For þorou3 mychel bitternesse & birewsyng sche lete
 hir synnes & turned to god . And forþi þat summe mi3tten þorou3
 25 to mychel bitternesse fallen in to wanhope Maudeleyn spelleþ
 toures . Hei3enesse is to hir yseide . þorou3 þat is bitokned hope
 of hei3e mede of heuene . þat oper bitternesse is wresteling a3ein
 fondynges & þis is bitokned by þat oper marie jacobi . Jacob is
 als mychel to saie as wrestler . & is ful bitter to many þat ben
 30 ful forþ in þe waie toward heuen . for hij moten passen by
 many hilles & wrestlen a3ein many fondynges for as seint
 Austin seiþ,

¹ p. 439 b.

² MS.: *ri3thwise dome*, connected by a hyphen.

³ MS.: *felessches* with the first *e* expuncted.

⁴ & *womman* added above the line.

⁵ MS.: *mesure & wisdom* with marks of transposition.

⁶ *maries*: M on erasure.

PHarao¹ *contemptus* surgit in scandalum. ¶ Whiles
 þat þe folk of Jsrael² were in Egipt vnder pharaoos honde
 ne ledde³ he³ neuere ferde til þat hij fleizen fram hym. & þan
 wip al his strengþe he went after hem. so doþe þe fende als
 longe as man & womman lyen in synne he nyl nouȝth assailen 5
 hem Ac whan hij departen fram hym & bigynnen to serue god
 þan he arereþ his baneres þat ben many temptaciouns & fondynges
 boþe bodilich and gostlich.

Sanguinem⁴ fugies & sanguis *prosequetur*. ¶ Fleize
 blode & blode wil euer folowe þe. by blode is bytokned⁵ 10
 synne. fleize synne & synne wil euer folowe þe þe good man &
 womman is euere siker of alle fondynges. sone so þat on god
 anoper comeþ. þe þridde bitternesse⁶ is longynge toward heuene
 And in þe endynge of þis lyf whan any is so heize þat he hap
 hertrist on entes vnþewes & is as he ware in heuene ȝates. & 15
 alle werldelich þinges hym pinkeþ bitter, And þis is þe þridd
 bitternesse. & is vnderstonen by Salomee. for Salome spelleþ
 pes. & ȝut hij þat han rest & pes & ben clene inwip ȝutt hij
 han in her hert bitternesse of loue þat wipholdeþ hem fram.
 For ȝif her loue here were ended þan hij miȝtten comen to blis 20
 þat hem longeþ to. þus loo in eueryche state regneþ bitternesse
 þat a man hap of werldelich þinges. & longynge. Nymeþ now
 good ȝeme after bitternesse comeþ swetenesse. for as þe gospel
 telleþ. þe þre maries brouȝtten swete Smerels aromauntȝ to smeren
 oure lorde By aromauntȝ þat is swete is vnderstonen swetnesse 25
 of deuocioun of hert. þe maries it bouȝtten, þat is þorouȝ bitter-
 nesse a man mote come to swetnesse. By þis name marie nymeþ
 euer bitternesse þorouȝ maries boone atte Bridale was water
 yturned in to wyne. þat is to vnderstonen þorouȝ boone of
 bitternesse þat men mote dreizen. for god suffred bitternesse for 30
 vs. & so mote we for oure seluen. And þan wil god make þe
 hert þat werisch as watere. þat is whan he ne hap no sauour in

¹ In the margin: *augustinus*

² *Jsrael* on an erasure extending down across *dde* (in *ledde*), which stands below in the following line.

³ *he*: at the end of the word a long letter seems to have been erased.

⁴ In the margin: *ezechiel* with *i* corrected.

⁵ *bytokned*: by partly effaced.

⁶ *bit/ternesse*: p. 440 a

nouȝth þat he doþe . þan þorouȝ trauaile of penaunce & of gret
biddinge god it turneþ in to wyne . þat is in to swetnesse of
hert & delytt in god . forþi seiþ þe wise man,

5 **V**Sque in tempore sustinebit paciencia & postea
reddicio jocunditas, ¶ þat is þolemodelich poly bitter-
nesse awhile & þou schalt sone þere after haue ȝelde in blisse,
tobie seiþ,

QVi post tempestatem tranquillum facit & post
lacrimacionem & fletum exultacionem infundit
10 ¶ þat is blissed be þou lorde þat makes stille after tempest . &
after weping waters makes blisful myrpes,

SAlamon esuriens & amar² pro dulci sumit . ¶ ȝif
þou art of hungred after þe swete . bitterlich þo most byten
first þe soure,

15 **I**Bo michi ad montem mirre & ad colles thuris.
¶ J . wil goo seiþ goddes spouse bi þe hiȝt of rechels . by þe
doune of mirre . By rechels is bitokned swetnesse . & by myrre
bitternesse . þat is to vnderstonden ȝif þat hij wil comen to þe
blis of heuen . hij mote suffre here sorouȝ & wo often he seiþ in
20 þat loue book,

QVe est ista que ascendit per desertum sicut vir-
gula fumi ex¹ aromatibus mirre & thuris, ¶ Who
is þis þat stiȝeþ vp þorouȝ desert as a litel ȝerd smoky for þe
smel of mirre & rechels . Nou menen hem summe & saien hij
25 ne mowen haue² no swetnesse of god wipinnen³ hem . ne ben
hij noþing awondred þereof . Hij it⁴ moten first abuggen wip
bitternesse of sorouȝ & of trauaile noȝt wip euerych bitternesse .
For summe gon fromward god wip bitternesse & sorowȝ þat hij
han . for hij neþeþ nouȝth pacient in her anguisch bot chidande
30 wip god & wrabbande aȝeins hym & saien whi fareþ god þus wip
me . In sory tyme was j borne . swich wordes hij seien & many
oper . And þise suffren bitternesses & sorowȝes & gon from ward
god wip al . It is writen in þe godspel þat þe þre maries comen
to ward þe sepulchre,

¹ *ex*: *e* possibly by correction.

² p. 440 b.

³ *wipinnen*: *wip* apparently on erasure.

⁴ *it* added above the line.

V^T *venientes vngerent iesum non vt recedentes,*
¶ pise maries þat spelleþ bitternesse weren comande to smere
oure lord & nouȝth goande a waiward Al þat men polen for his
loue al streccheþ hym to vs ward & makeþ hym swete & soft.
as þing þat is smered is soft & lipe & nesche to hondlen. And 5
nas hym seluen bischett in a maydens wombe þat is a narewe
stede. so mote vche man bischetten hym þat wil wel kepen his
soule. þat is he mote bischetten his fif wittes streitlich þat hij
ne go nouȝth out bot al to goddes worschip. And penche noman
longe þeiȝ he be schett fram werldelich þinges whan þe lorde 10
of heuene & of al þe werlde bischett so¹ longe hym for oure
note & þan after þoled many bitternesses for vs. Jt nys no won-
der þan þeiȝ we pole bitternes for oure seluen. And also he was
laide in a cradel. & opoþ þe rode he was bischett. Now þou may
answere me & saie he ȝede out of boþe. Ȝe. so do þou. go out 15
as he dude wiþ outen breche & left hem al hole. & so we scholde
do whan þe gost went out atte last endyng of oure lyf. whan
þe soule wendeþ out of þe body þat is his hous. þat is as þe
vtter wal of þe Castel wende out cleue of synne & þan wende
we wel out. Al þis þat .j. saye of flesche pynsynges nys nouȝth 20
yseide for good men & wymmen þat ben in cleue lyf ac for men
& wymmen þat lyuen in þe werlde & gropen hem to nesche. &
for hem þat bigynnen to goo to heize lyf. For whan men setten
a ȝonge ympe men setten it aboute wiþ þornes for þat no bestes
ne schulde comen þerto. And so it is good þat vche man & womman 25
sette summe hardschippes abouten hem lest þe deuel wil ouȝth
snacche to hem ward þat he may hyrt hym so þat he ne dar
nomore come to hem ward aȝein Ac ȝ rede þat noman ne sette
hym bot in Mesure ne charge hem nouȝth to gretlich atte first.²
Ac litel & litel. & so more & more, ȝif þat hij taken al þing in 30
mesure. Ac of al penaunce þan is biddynge good. & wiþ al wo
þat ȝou comeþ þan beþ glad & leteþ litel of ȝoure seluen & ȝif
ȝe ben ysette wiþ pise two þan be ȝe wel & ȝe mowe þoly daungere
of ȝoure vnderlinges bleþelich & louelich. & þan mowe ȝe saie
wiþ þe lefdy þat seiþ in her loue book. 35

V*Enit delectus meus saliens montibus & transi-*
liens colles, ¶ My lef sche seiþ comeþ lepeande ouer þe

¹ so: over s the upper part of an unfinished letter (l).

² p. 441 a.

dounes & ouerlepeþ þe hilles . By dounes is bitokned hij¹ þat leden heizest lyf . And hylles ben hij þat ben in² lower lyf . Now sche seiþ þat hir lef comeþ lepeande ouer þe dounes . þat ben hij þat ben to troden here vnder Mennes fete as jesus crist was
 5 & suffren þolemodelich & wip goode wilk scheme & pyne & ben glad pere of And sche seiþ he ouerlepeþ þe hilles þat ben hij þat ben in lower lyf þat mowen nouþ poly scheme & pyne ne ben to troden vnder mennes feet her lef ouerlepeþ þise . for he ne trostes nouþ to hem . for he feblesse ne may nouþ þolen
 10 swich tredyng . & þerfore he lepeþ ouer hem & forbereþ hem til þat hij ben heizer & leten hem haue sum likenesse of hym as it were a schadewe . Astow seest þe hilles stonde vnder þe dounes . so done hij . vnder fongen pyne & wo first Ac nouþ wip goode wille for hem þencheþ þat it greueþ hem gretlich . napeles alway
 15 hij it suffren . & al þat nys bot as aschadewe to jesu cristes pyne . ac þe dounes ben gladde þat hij it hane & þonken it hym fast þat he sendeþ it hem & þe gladder hij ben . þise ben euere honged wip jesu crist & felen þat he feled . Swich a doune was þe good Poule for he souþt euere þer he mizth haue most sorouþ
 20 for þi he seide,

DEicimur³ set non perimus mortificationem jesu⁴
 in corpore nostro circumferentes vt & vita jesu
 in corporibus nostris manifestetur, ¶ Al wo quop he &
 al schame we þolien⁵ ac þat is oure self þat we beren on oure
 25 bodi jesu cristes dep liknesse þat it be seen sotillich in vs . wick was his dep on rode god it wot þat þus doþe . he proueþ his loue toward oure lorde . Louestow me . 3if þou loue me loue wil schewe hym wip werkes outwip .

PRobacio dileccionis exhibicio est operis . Jtem
 30 amor omnia facilia reddit, ¶ Ne be neuere þing so hard loue liztteþ it . & softeþ & sweteþ it . what þoleþ man & womman for fals loue , & more wolde þolen , what is more wonder þan þis . þat siker loue & trewe loue & swete loue ne mowen

¹ *hij* added above the line.

² *ben in* on erasure.

³ In the margin: *paulus*.

⁴ *Jesu*: the last letter nearly effaced.

⁵ *we þolien* run together.

nouȝth maistrie vs as loue þat is fals . nouȝth for þan a goode¹ man telleþ þat he knew sum man þat wered² þe haire³ next hym & þe bryny abouen it . & bonde his myddel wiþ brode bondes of yrne & picke so þat þe swete þere of was passioun to polen . & ȝut he fasteþ & wakeþ & swynkeþ & ȝut he meneþ hym þat 6 it ne greued hym nouȝth & bad his schrift fader often teche hym hou he miȝth his body pynen & wepe to his schrift fader & seide god had forȝeten hym for þat he sendeþ hym no michel sekenesse & al þat is bitter for oure lordes loue al hym pencheþ swete . god it wot þat makeþ loue . For as he seide oft for no 10 þing þat god may do to hym of harme þeiȝ he wolde casten hym to helle ne miȝth he neuere finden in hert to louen hym þe lesse . And also it was swich a womman þat dude litel lesse, þere nys nouȝth bot þonke god þat ȝiueþ hem þat strengþe . And knowe we þolemodelich oure feblesse⁴ Loue we opers goode & 15 so it is oure owen . For as seint Gregori seiþ þat of so mychel strengþe is loue þat it makeþ opers good oure good wiþ⁵ outen trauaile . Here is þe sext dele of þis book,

SEint Poule seiþ þat aȝt oure hardschipes & aȝt oure fleshlich pynsynges & aȝt bodilich⁶ swynkes al is as nouȝth aȝein 20 loue þat schireþ & briztþeþ þe hert.

EXercitacio⁷ corporis ad modicum⁸ valet pietas autem valet ad omnia. ¶ þat is bodilich bischippes is litel worþ ac swete & schire hert is good vpe al þing.

SJ⁹ *linguis hominum loquar & angelorum &c. Item* 25 *si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum caritatem autem non habuero nichil michi prodest* ¶ þat is þeiȝ j coupe mannes langage & aungels¹⁰ &

¹ *goode*: on the first *o* traces of erasure.

² p. 441 b. In the left-hand bottom-corner, a hand pointing upwards.

³ *haire*: a a correction for *e*.

⁴ *feblesse*: *l* inserted above the line.

⁵ At the end of this MS.-line in the margin: *gegorius*

⁶ In the margin, as noted above: *pau* with the last stroke of the *u* cut away.

⁷ In the margin: *pau*

⁸ *Exercitacio* — *modicum* on erasure.

⁹ In the margin: *pau*

¹⁰ *aungels*: the second letter looks like *n*.

þeiȝ ich dude opon my body al þe pyne & passioun þat body
 miȝth polye & ȝaf my body to brennen. & þeiȝ ich ȝaf to pouer
 al þat ich hadde & i ne hadde nouȝth loue þerwip to god & to
 myne euen cristen in hym & for hym. al were yspilt. For als
 5 þe holy Abbot moyses seiþ. Al þe wo & al þe hard þat we polien
 in oure flesche. & al¹ þe good þat we euer done. Alle swich þinges
 ne ben bot as loomes to tilen wip þe hert, ȝif an ax ne corue.
 ne a spade ne dolue. & þe plouȝ ne erized who wolde holde hem.
 also as noman ne loueþ lomes for hem seluen ac for þat men
 10 wirchen wip hem. also no fleshlich pynnyng nys nouȝth to louen
 bot for þat god þe raper lokep piderward wip his grace & makeþ
 þe hert schire & of briȝth siȝth þat none ne may þat hap any
 moniying of vnþewes of werldelich þinges For þis loue ablindeþ
 so þe hert eiȝen þat he ne may knowe god ne glady of his
 15 siȝth. Schire² hert as seint Bernard seiþ makeþ þise two þinges.
 þat is al þat þou doost do it onelich for þe loue of god oiper
 for opers good & for his biheue,³ haue in al þat þou doost on
 of þise two ententes. oiper bope & þan doostow wel. for þe latter
 falleþ in to þe first. Haue euer schire hert þus & do al þat þou
 20 wilt. haue wleche hert & al turneþ vn to yuel þat þou doost.

OMnia munda mundis. coinquinatis autem nichil
 est mundum *Apostolus Augustinus*. habe cari-
 tatem & fac quicquid vis voluntate videlicet racio-
 nis, ¶ Ouer alle þinges bep besy forto haue schire hert. Jch
 25 haue yseide biforne þat ȝe ne loue noþing bot god. & þat þing
 þat helpeþ ȝou toward hym, Austin seiþ to oure lorde,

MJnus te amat qui preter te aliquid amat quod
 non propter te amat, ¶ þat is lord þe lesse he loueþ
 þe þat any loueþ bot þe. bot loue for þe & in þe, Schirenesse of
 30 hert is goddes loue one. & þat is al þe strengþe of al Religioun
 & of al ordre, Plenitudo legis est dileccio, ¶ Loue filleþ
 þe lawȝe seiþ seint Poule,

QVicquid precipitur in sola caritate solidatur
 ¶ Alle goddes hestes ben sett in loue. Loue one schal be

¹ In the margin, as noted above: ^{moy}
ses with *y* partly cut away.

² In the margin, as above: ^{Ber}
nard with a letter (*n*?) erased after the
first syllable.

³ p. 442 a.

leide in seint mizels weiȝe¹ for hij þat most louen schullen be
 most in blis. & nouȝth hij þat lyuen hardest lyf for loue it ouer-
 weiȝeþ Loue is heuen stiward for his mychel frenesse for he ne
 wiþholdeþ nouȝth ac ȝiueþ al þat he haþ & hym seluen. & elles
 ne kept nouȝth god of þat hirs were. / ¶ God haþ agon oure 5
 loue mychel. he haþ ȝouen vs & more he haþ bihoten vs. &
 mychel ȝutt ofdraweþ loue. & al þe werlde he ȝaf vs in Adam
 oure fader And al þat is in þe werlde he warpe vnder oure feet
 bestes foules er þat Adam forȝylt it.

OMnia sub pedibus eius oues & boues &c, ¶ And ȝut 10
 al þat þere is serueþ þe good to þe soule biheue. & ȝut þe
 erþe. sunne & mone & al þat þere is serueþ þe mek. & ȝut he
 deþe more. noȝt onelich ȝaf vs al þis. Ac ȝutt he ȝaf vs al hym
 seluen þerto². so heiȝe ȝift nas neuer ȝouen to so lowe wrecches
 þe apostle seiþ, 15

CHRistus dilexit ecclesiam & dedit semetipsum
 pro ea, ¶ Crist seiþ seint Poule loued so his lemman
 þat he ȝaf for hir þe prys of hym seluen. Nymeþ now good ȝeme
 whi men owen to louen hym as a man þat woweþ as kyng þat
 loued a lefdy of ferne londe & sent hire many sondes biforne 20
 þat weren patriarkes & prophetes of þe olde testament wiþ lettres
 enseled and on ende³ he com hym seluen & brouȝth þe gospelles
 as lettres⁴ yopened & wrott wiþ his owen blood salutȝ to his
 lemman. & loue gretynge forto wowed hir wiþ. & hir loue forto
 han in welde. Her to falleþ a tale a wreȝen forbisen. A lefdy 25
 was wiþ hir fon bisette al aboute & hir londe al destreued⁵ &
 sche al pouere wiþinne an erþen castel And al miȝtty kynges
 son was so vnymete swiþe his loue turned opouen hir loue & sent
 hire sondes And ȝaf hire many faire ȝiftes & socours of lyues
 help of his heiȝe hirde to holden her castel, And sche vnder- 30
 fenge al as reccheles & so was harded hire hert þat miȝth he
 neuer be þe neer of hir loue. What wiltow more he com hym
 self on ende and schewed hir his faire nebb as he þat was of

¹ *mizels weiȝe* on erasure.

² *þerto*: *to* on erasure.

³ *ende*: *n* corrected from *r*, of which the lower part of the downstroke has been erased.

⁴ MS.: *lres* the last word in the line.

⁵ p. 442 b.

alle men fairest to biholden & spak to hir so swetelich & wordes
 so mery pat he mizth þe dede areren to lyue . and he wrouzth
 many wonders . & dude many maistries toforne her eizen . schewed
 hir his mizth telde hir his kyngdom . bede to maken hir *quene*¹
 5 of al pat he hadd² . & al þis ne halp nouzth nys þis hoker won-
 der for sche nas neuer worpi to ben his honde mayden . Ac so
 debonairte wip loue hap ouercomen hym pat he seide on ende
 Dame þou art werred & þine fon ben so stronge pat þou ne may
 nones waies wip outhen myne help atflen hem pat hij ne moten
 10 do þe to schame & to dep . And jchiff for þi loue nyme þis fiȝth
 vpe me and so rede þe of alle þine fon pat þi dep sechen . And
 j wot wel þe soþe pat j schal bitwene hem nyme depes wounde .
 and ich it wil take wip gode wille forto haue þi loue & þine hert
 my swete lemman . Now þan biseche j þe for þe loue pat j . kipe
 15 to þe . þat þou loue me after my dep sippen þou ne wilt nouzth
 lyues, And þis kyng dude al þis . redd hir of hir³ fon & was
 hym self so wonderlich ytogged & pyned & þan sleyn on ende
 & þorouȝ miracle aros fram ded to lyue . Nere nouzth þis lefdy
 ouer vnkynde bot ȝif sche loued hym þere after in al þing.

20 **P**Js kyng is Jesus crist goddes son of heuen⁴ pat al þus wouȝep
 oure soule pat þe deuel hadde bisett in his bandoun . þan
 as gode werrouȝ auȝtt to done Jesus crist dude sent first many
 messangeres & fele⁵ duden dede for his lemmans loue to proue
 his loue & drawe hir loue to hym ward & schewed þorouȝ kniȝt-
 25 schipp pat he was loue worpi As summe kniȝttes weren wonte
 to done hem in to tournamentȝ⁶ for her lemmans loue . so dude
 Jesus crist lete þirlen⁷ his scheld on vche half as kene kniȝth
 His schelde pat wered his godhede pat was his likham pat was
 ysprad opon þe rode brode as scheld abouen . his streiȝt⁸ armes
 30 & narewe byneþen . as by mannes wene þere was nouȝth o fote

¹ MS.: *qne* the last word in the line.

² *hadd*: between *h* and *a* traces of erasure.

³ *of hir* added above the line; in the margin opposite, a small cross, probably to mark the omission.

⁴ *heuen* squeezed together at the end of the line; the second *e* partly effaced.

⁵ *fele*: *le* on erasure.

⁶ MS.: *tournamtȝ* the last word in the line.

⁷ *þirlen*: over *r* the upper part of an unfinished *l*.

⁸ *streiȝt*: *ȝ* inserted above the line.

brode opon þe erþe . Ac þis schelde ne had no sides . þat is bitokned þat his deciples þat schulde haue stonden by hym & ben his¹ sides flowen² fram hym & leften hym as fremed as þe gospel seiþ,

RELICTO eo omnes fugerunt, ¶ Hij forsoken hym alle & fledden, away fram hym for he ne halpe nouȝth hym seluen in þat gret nede þis schelde is ȝouen vs aȝein aȝt temptacions as jeremie seiþ,

DABIS³ scutum cordis laborem . tuum . vt post scuto bone voluntatis . coronasti . nos . ¶ Nouȝth þis scheld 10 on scheldeþ vs fram aȝt yuels ac it crouneþ⁴ vs in heuene,

SCUTO⁵ bone voluntatis tue coronasti nos, ¶ þat is wip þe scheld of þi good wille þou haste ycrouned vs . Scheld he seide of good wille for willes he þoled þe⁶ dep.

OBLATUS est quia voluit. ¶ He offred hym seluen for vs 15 for he wolde so . Now saien summe whi ne miȝttestow wip lesse greue han yredd vs⁷ fram helle . Ȝis ȝ wis wel liȝthlicher ac he nolde for whi forto bitaken vs from euerych tellyng aȝeins hym of oure loue þat he so dere bouȝth . Men buggen liȝth cost a þing . þat men leten litel of . And he bouȝth vs wip his blode . 20 derrer þing nas neuer non bouȝth so dere ne neuer ne schal after And al forto drawen oure loue to hym ward þat cost hym so sore . In scheld ben þre þinges þe tre . þe leþer . & þe colours . Also was jesus cristes schelde . þe tre of þe rode . þe leþer of his body . & coloured wip his blode, þat hiwed it so fair . Also 25 after kene kniȝttes dep men hongen his schelde in chirches in tokne . Also þe croice is sett in chirches in swich stede as men mowen sonest seen it for to þenche þerby on jesu cristes kniȝt-schipp þat he dude on rode for his lemman, Biholde þere on hou he bouȝth hir loue . He lete þirlen his schelde opon his side 30 to schewe hir his hert þat sche miȝth sen hou openlich he loued hir & to drawen her loue to hym,

¹ his added above the line.

² p. 443 a.

³ In the margin: *Jeremias*

⁴ *crouneþ*: c a correction on erasure, possibly for r.

⁵ In the margin: *dauid*.

⁶ þe added above the line.

⁷ MS.: v?

FOure heued loues men finden in þis werlde Bitwene goode felawes . Bitwene man & womman . Bitwene wyf & childe . Bitwene bodi & soule . Þe loue þat crist hap to his lemman ouergop all þise foure . men seien he is agood felawe þat laip his
 5 wedde in þe jewrie to aquiten out his felawe . God almighty leide hym self in þe jewerie for vs & dude his derworpe body on þe rode for vs to aquiten his lemman out of þe jewen bonden . Neuer 3ut ne dede no frende swich a fordede for anoper . michel loue is bitwene man & womman . ac þei3 sche were ywedded vnto
 10 hym sche mi3th bicom e so wicked & so longe sche mi3th bihoren hym wiþ oper men þat þei3 sche wolde comen a3ein he wolde hire nou3th . For þi crist louep more his lemman . for þei3 his lemman haue hored hym wiþ þe fende fele 3eres & daies : his mercy is to hir euere 3are whan þat sche wil comen hom & leten
 15 þe fende . Al þis he seiþ¹ hym seluen þorou3 Jeremie þe prophete, **S**J² dimiserit vir uxorem suam &c. tu autem fornicata es cum multis amatoribus tamen reuertere³ ad me dicit dominus, ¶ 3ett he seiþ al day þei3 þou haue vnwrastlich done biturne þe & come a3ein welcom schaltow be
 20 to me,

YMmo & occurrit prodigio venienti . ¶ 3ut it seiþ he ernep a3ein hir 3ain come . & werpþ his armes⁴ abouten her swire who wolde aske more mercy . 3ut more wonder is . Haue his lemman hored hym wiþ neuer so many dedlich synnes
 25 als sone as sche comeþ a3ein to hym he makeþ hir newe Maiden . seint Austin seiþ so michel Departyng is bitwene knowleching of man & womman . and god & his lemman . þat is þe knowleching bitwene man & womman þat man makeþ of a maiden wyf And goddes knowleching bitwipen hym & his lemman makeþ of wyf
 30 mayden,

REstituit inquit job gen²s integre . &c . ¶ Good werkes & trewe bileue . þise two maken maydenhede in soule . Now of þe pridd loue þat is bitwene wif & childe . Þe childe þat hadd swich yuel þat it bihoued haue a bapþe of blode

¹ p. 443 b.

² In the margin: Jerem³ with the last two strokes of the m cut away.

³ tamen re (in reuertere) apparently on erasure.

⁴ armes: on s slight traces of erasure.

er þat it were hole . michel þe moder loued it þat wold make it
 a bapþe in her blode forto helen it wiþ al, þis dude oure lorde
 to his lemman þat was seek of synne & so ysoiled þerewiþ þat
 nopþing miȝth clense hir bot blode¹ for so it wolde his loue
 maken vs bapþe þere of yblissed be he euere . For þre bapþes he
 diȝth to his lemman forto wasschen hir jinne white & fair to his
 clene clippyng . þe first is baptesme . þat oper is teres jinner
 oiþer vtter ȝif sche be yfiled after þe first bapþe . þe þridde is
 Jesus cristes blood þat holdeþ boþe þe oper as seint Jon seiþ in
 þapocalips .

10

Qui² dilexit nos & lauit nos a peccatis nostris in
 sanguine suo, ¶ He loueþ vs more þan any moder dop
 þe childe for he it seiþ hym seluen þoroȝ ysaie,

Numquid³ potest mater obliuisci filij vteri sui
 & si illa obliuiscatur ego non obliuiscar tui, 15
 ¶ May moder he seiþ forȝeten hir childe . ac þeiȝ sche do j ne may
 nouȝth forȝeten my lemman neuere . & seiþ þe resoun whi . In
 manibus meis scripsi ter, Jch haue he seide ypeynted þe
 inwiþ myne honden . & so he dude wiþ rede blode opon þe rode .
 A man knitteþ his girdel forto haue mynde opon a þing . Ac 20
 oure lorde forto haue vs in menyng dude þirlen his honden &
 his fete & his side for þat h nolde neuer forȝeten vs . Now of þe
 fierþe loue þat þe soule loueþ þe body so strongelich wiþ alle &
 riȝth sori ben in departyng as riȝth leue frendes whan hij schullen
 departen asundre . Ac oure lorde wiþ his good wilȝ departed his 25
 soule from his body forto bringe his spouse in to þe blis of
 heuen,⁴ to hym wiþ outen ende þere to duellen . þus jesus cristes
 loue passeþ alle loues þat men fynde on erþe . & wiþ al þis loue
 ȝut he woweþ hir more on þis wise,

Per loue he seiþ oiþer it is forto ȝiuen oiþer it is forto sellen . 30
 oiþer it is to take wiþ strengþe . Ȝif it is forto ȝiuen . where
 mai⁵ þou better bisett it þan on me . Ne am ich kyng fairest
 ne am ich kyng richest . ne am ich heiȝest in kynde . ne am ich

¹ *blode*: e nearly effaced.

² In the margin: *Johannes*

³ In the margin: *ysa* with the second s partly cut away.
yas

⁴ p. 444 a.

⁵ *mai* added above the line.

wisest . ne am ich **man** hendest . ne am ich **man** freest . for so
 men seip by large **man** . pat ne can nou3th atholden . pat hap pe
 honde pirlid as ich haue, ne am ich alder ping swetest . ne am
 ich **man** pat neuer schal dye . & pus alle pe resouns whi **men** owen
 5 to loue me . And pou may finde in me chastite & al manere
 clenness for non ne may louen me¹ bot hij holden hem clene .
 3if pi loue nys nou3th to ziuen ac wilt pat **men** buggen it 3if it
 schal be selde it owe forto be bou3th wip loue oiper wip sumwhat
 elles . **men** sellen wel loue for loue & so men owen to sellen loue
 10 & for nop^{ing} elles & 3if pine is to selle so ich haue bou3th wip
 loue . For pe hede loues pat ben ich² haue ykidd toward pe neste
 of hem alle . 3if pou seist pou nyht nou3th lete it so li3th chep
 & wilt haue more . perfore saie what is schal be sett pereon fere .
 for pou ne may nozt nempny so mychel . Pat j nyht 3iue pe more
 15 wiltow castels wiltow kyngdomes . wiltow al pe werlde . jchille do
 pe better . jchilt make pe quene in heuene riche blis . pou schalt
 pi seluen³ fold briztter pan pe sunne . non yuel ne schaltow felen
 ne no ping ne scheme pe . ne no welpe ne schal faile pe . al pi
 wille schal be wrou3th in heuene & in erpe . 3e & 3et in helle .
 20 ne schal neuer pink so mychel pat j niht 3iue pe more for pi
 loue . vn metelich . vn euenlich . vn endelich al cressus wele . al
 Absolon fairnesse pat als oft as he euesed hym . his her pat was
 coruen of was selde for an hundrep siches of siluer . as asailes⁴
 swifteschip pat strof wip pe hertes ernynge al Sampsones strengpe
 25 pat slou3 a pousande of his fon at o tyme wip outen fere cesars
 prelais al Alisaundres praisyng moyses hele . nolde a **man** for on
 of pise 3iue al pat he hadd & al pis nys nou3th worp a nedel
 a3ein my body pat j wil ziuen for pi loue . 3if pou arte so wode
 & out of pi wytt pat pou forsakest al pis fair bizete wip al manere
 30 helpe Lo ich holde here griselich pe swerd of vengeaunce abouen
 pine heued to todelen lyf & soule & caste hem bope in to pe
 pyne of helle to be pe deuels hore wipouten ende .⁵ in pyne &
 in sorou3 . Answer now 3if pou canst a3ein me oiper 3iue me pi
 loue pat j desire so mychel nou3th for my good ac for pine owen

¹ *me*: over *m* the upper part of an unfinished letter (*b*).

² Between *ich* and *haue*: *it* expuncted.

³ *seluen*: *l* touched up.

⁴ *asailes*: *i* inserted above the line.

⁵ p. 444 b.

goode . Loo þus oure lorde wowep vs . To hard hert he hap¹ þat
ne may nou3th wip swich awowzer² turnen 3if hij wele þenchen
þise þre þinges what he is . & what sche is . & hou mychel is þe
loue of so hei3e þinge as he is toward so³ lowe þing as sche is
for þi seiþ dauid

5

NOn est qui se abscondat a calore eius ¶ Nis non
þat he ne mote louten to hym ward and louen þe soþe
sunne þat was stiewen⁴ vp on hei3e opon þe hattest on þe day .
forto schewen hou hot his loue was to his lemman forto drawen
her hert to hym as þe godspel seiþ,

10

IGnem veni mittere in terram & quid volo nisi vt
ardeat, ¶ Jch com he seiþ to bringe fire in to erþe . þat is
brennande loue in to erpelich hertes . And what 3erne ich elles
bot þat it brenne . wleche hert is hym lop as he seiþ þorou3 seint
jon þe ewangelist in þe Apocalips,

15

VTinam⁵ frigidus esses aut calidus set quia tepi-
dus es incipiam te euomere de ore meo, ¶ Jch
wolde he seide vn to his lemman þat þou were al hote⁶ in my
loue oiper al colde . Ac for þat þou art al wleche bitwene two .
þat is noiþer hote ne colde þou makest me to wlaten . & j schal
spew þe out bot 3if þou bicom hatter . Now 3e han herd my
leue childer whi & hou god is to louen,

25

FOrto tende 3oure fyre þat bitoknep loue gedereþ wode wip þe
pouere womman of Sarept þat burgh3 þat is on englysch
tendyng .

EN inquit coligo duo ligna, ¶ Lorde sche seide to hely
þe prophete . Loo j . gadre tweie trewes . þe two trewes
bitoknep⁷ þe rode . þat o tre þat stode vp rizth . & þat oper þat
lay ouer þwert⁸ wip þo trees weschuł tenden fyre of loue inwip
oure hertes . þat is þenche hou he spredde his armes to taken

30

¹ hap: þ corrected from y, the lower curve of which has been erased.

² awowzer: the last letters squeezed together at the end of the line.

³ so on erasure.

⁴ stiewen: i inserted above the line.

⁵ In the margin: Johannes,

⁶ hote: t corrected from l, the upper part of which has been erased.

⁷ Between bitoknep and þe: i (or the first stroke of another letter) expuncted.

⁸ þwert: on þ traces of erasure.

vs to hym. And bowep adoun wip þe heued to grante vs þat we
 asken hym. Sikerlich j saie 3if hely þat is oure lorde finde vs
 so gederend trees to geder bisilich. he wil duellen wip vs & 3iue
 vs many folde¹ his grace as hely dude wip þe pouere womman
 5 in sarept þat he fonde þise two treen gederande. Fyre gregays
 men maken² of rede mannes blode & þat ne may³ noþing
 aquenchen bot mugge⁴ & aysil & seide as men seip. Gregeys fyre
 is þe loue of Jesu crist & 3e it schult⁵ maken of rede mannes
 blode⁶ þat is Jesus crist yreded wip his owen blode opon þe tre
 10 þat schal make sareptiens þat is tendyng fyre wip fyre gregeyns
 þat salamon seip þat no waters ne may quenchen, þat is no
 werldelich tribulaciouns ne temptaciouns may deren a man fro
 þat ilche loue. ne hym quenchen 3if it be wel ytended. Ac kepeþ
 3ou fram þise þre þinges Mygge & aisel⁷ & sonde. mygge bitoknep
 15 stynek of synne & on sonde wexep no good þat bitoknep ydel-
 nesse. And þerfore stireþ 3ou quiklich in good werkes & dryueþ
 out þise two. Þe þridde þing is aysel & þat bitoknep soure hert.
 of nyte & of onde. Vnderstondeþ þis word whan þe ondeful jewes
 offreden oure lord þis soure drynk opon þe rode. þan he seide,
 20 þis word Consummatum est, neuer er quop he was j ful
 ypyned þat is to saie her ondeful hertes duden hym more harne
 þan al his pyne. & 3utt 3if a man haue sore swonken & atte-
 nende hap his hyre 3ut hym þencheþ⁸ his trauaile wel bisett.
 Oure lord tyled here after oure loue mo þan þritty 3ere & swank
 25 þerfore ful hard & for aȝt kept he⁹ bot loue for his hire Ac in
 þeendyng of his lyf whan man schulde 3elde werkmen her hyre
 look what hij 3olden hym for pyement of hony loue eysel of
 soure nyte. & gaȝt of bitter onde. oowe quop oure lorde. Con-
 summatum est. Al myne swynkes on erpe. & al my pyne on
 30 rode. ne schemep ne dereþ me aȝein þis. þat hij beden me þus
 soure hyre of nyte and onde. Now j saie 3ou for sope aȝt swich

¹ folde: the second letter looks like *e*.

² maken: a possibly a correction.

³ may: a a correction, probably for *e*.

⁴ mugge: the first *g* corrected, probably from *s*.

⁵ schult: *sc* a correction for *it*.

⁶ p. 445 a.

⁷ aisel: *e* not quite clear, written together with *l*.

⁸ þencheþ: over *þ* the upper part of an unfinished letter (*h*).

⁹ After *he* a small hole.

men & wymen þat han swich nyȝeful hertes & ondeful to her
 euencristen . offren jesu crist þis bitter drynk and greuen god
 more þan hij þat offreden hym þan þat drynk on rode . for þat
 most nedes be done for god wold þat it were so . And þat man
 oiper were ondeful now ne wolde he nouȝth And þerfore hij 5
 greuen hym þe more . Ȝif oure enemyes greuen vs & done vs
 harme salamon techen vs what we schullen done,

SJ¹ esurierit inimicus tuus ciba illum . si sitit po-
 tum da illi . sic . enim . carbones ardentes congeres
 super caput eius . ¶ Ȝif þi Foo hungren ȝiue hym mete . to 10
 his prust ȝiue hym drynk of þine teres wepe for his synne & so
 þou schalt seiþ salamon rechen on his heued hote gledes . þat is
 to saie þou schalt tende his hert to louen þe . For hert is in holy
 wrytt by heued vnderstonden . For þus wil god saie atte dome .
 whi louedestow þe man oiper þe womman . sir for hij loueden 15
 me . þere is ȝolden loue for loue . ȝ ne owe nouȝth þere mychel
 to ȝelden for þou ȝoldest þat þou auȝttest . Ȝif þou saie sir . ȝ .²
 loued hym for þi loue . þat loue he owe þe & he þe wil ȝelden .
 mygge is as ȝ seide þat aquencheth gregeys fyre . þat bitokneþ
 stynkeande flesches loue & þat aquencheth gostlich loue . And by 20
 gregeys fyre is bitokned hote loue in jesu crist as he hadde to
 vs & to his deciples .

NJsi³ ego abiero paraclitus non veniet &c . ¶ þat is
 bot ȝif⁴ ȝ parte fram ȝou þe holy gost þat is my faders
 & myne may nouȝth comen to ȝou . Ac whan ich am departed 25
 fram ȝou . ȝ wil sende ȝou þe holi gost . þat is loue . nymen now
 ȝeme hij loueden so jesu crist þat was her maister bodilich þat
 hij ne miȝth nouȝth hane þe holy gost for þe loue þat hij hadden
 to hym er þat he was departed fram hem . Look þan þou man
 oiper . womman þat louest here fleshlich loue & han gret desire 30
 to comen to gedre . hou schulde þan þe holy gost come to hem
 & dwelle wiþ hem , þat han sette her hertes on erpelich þinges
 & erpelich loues . whan þe holy gost miȝth nouȝth come to jesu
 cristes deciples whiles þat jesus was wiþ hem . þat was hym
 seluen boþe fader & son & holy gost . For hij loueden his body 35.

¹ In the margin: salamon

² p. 445 b.

³ In the margin: dominus

⁴ ȝif added above the line.

pat hij hadden in present pere hij ne miztten nouzth haue pe
 holy gost tyl pat he was went fram hem. J rede man & womman
 be war here of pat hij setten her loue ari3th. For bot 3if hij
 hane pe holy gost hij ne comen neuere in pe blis of heuene,
 5 And Als longe as man oiper womman han sett her hert in any
 erpelich ping hij ne mowen neuer haue pe holy gost. pat is to
 saie bot 3if he loue it for god. & in god, Loue pi frende in god
 & pine enemye for pe loue of god and pe goodes in pis werld
 in god to haue pi sustenaunce pere of astow seest pat pou may
 10 best serue god. Haue pan schire hert & clene loue to alle men.
 & pan makestow oper mennes good pine owen. as seint Gregori
 seip. Charite¹ pat is cherete of lef ping & dere. vnworpi he makep
 god pat any ping louep more pan hym. He pat wil loue ri3th.
 he ne may loue bot hym one. for so he louep loue pat he makep
 15 loue his euenynge. 3e. 3utt 3 dar saye more. He makep hir his
 maister & dope al pat sche² biddep hym do as peiz he nedes
 moste, May .j. proue pis. 3e: trewlich by his owen wordes. pat
 he seide to moyses pat hym moste loued

20 **D**Jmisi iuxta verbum tuum. non dicit preces, ¶ Jch
 had he seip mizth to wreke me of pi folk pat greuen me.
 ac pou seist me. j. ne schal nouzth & astow seist it schal³ be.
 Loo men seien loue byndep witterlich. & soplich it byndep god
 pat he ne may noping do bot by loues leue. pe proue here⁴ of
 for men penchen wonder perof ysaye seip,

25 **D**omine⁵ non est qui consurgat & teneat te. ¶ Lorde
 wiltou⁶ smiten seip ysaye weileway pou mizth wel smyten
 pere nys non pat pe holdep. as peiz he seide 3if any loued pe
 ari3th he mizth holde pe & lette pe to smyten in genesis,

30 **F**estina⁷ &c. non potero ibi quicquam facere donec
 egressus fueris illic. ¶ pat is whan oure lorde wolde

¹ Charite: on *h* traces of erasure.

² sche: over *c* a curl, probably the upper part of an unfinished *h*.

³ schal: *a* by correction.

⁴ here: on *h* traces of erasure.

⁵ In the margin, partly below the bottom-line of the page: *ysayas* with the first *y* slightly blotted.

⁶ p. 446 a.

⁷ In the margin probably: $\begin{smallmatrix} nge \\ nos^2 \end{smallmatrix}$ with *n(?)* partly cut away; the letter following *o* is blurred and shows traces of erasure; *s*² has been added below.

bisenchen sodome & gomorre þere Loth his frende was jnne
þerfore he seide to Loth wende out of þis cite For þerwhiles
þat þou art here jnne j ne may done hem bot good. Nas þis
wip loue bounden whan he ne miȝth nouȝth wreken hym on
swich a cite for loue þat he hadde to o man. And þat cite was 5
more as Platon a clerk seiþ þan Aufrike and Europe. & now it
is cleped þe rede see, what wiltow more Loue is his Chaumber-
leyn. his conseiler his spouse. He ne may nouȝth wiphele fram
hir ac telleþ hir al þat he þencheþ. Þe proue here of in genesis,

NOn¹ celare potero abraham que gesturus sum, 10
Ne may ich seide oure lorde helen wip abraham þing þat
ich þenche to done. nay he seide on non wise Nou can he loue
þat þus spekeþ & þus doþe to alle þat hym louen. Ben hij nouȝth
grete foles þat leten his loue & his blis þat he hap diȝth hem
to. þat no tunge ne may tellen. ne hert þenchen. ne eiȝe seen 15
þat leteþ² al þis for a litel werldelich loue here seiþ ysaye.

OCulus³ non videt deus absque te. que preparasti
diligentibus te. & Apostolus. Oculus non videt.
nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit &c.

¶ Þis loue is þe riȝth rewle þat rewleþ þe hert, 20

COnfitebor tibi in direccione. id est. in regulacione
cordis exprobacione malorum. generacio que non
direxit cor suum & non est creditus cum eo &c. ¶ Þis
is þe riȝth loue þat reuleþ þe hert wipinnen þat euere owe to
ben in worschipp ykept // Þis is þe seuenþe dele of þis book. 25

Now jchil tellen on of þe sizttes þat seint John þe ewangelist
seiþ in þe Apocalips. An Angel⁴ seide vn to hym on of
þe seuen aungels which þat bare þe seuen Phioles of goddes
wrappe seide to me. Come wip me & j schal schewe þe þe Lombes
spouse & his wyf. & he lad me in my gost vp to an heiȝ moun- 30
tayne & schewed me þe Cite of Jerusalem comande adoune fram
heuene and it hadde þe briȝtnesse of golde, & his liȝth semed

¹ In the margin: $\begin{smallmatrix} nge \\ es^2 \end{smallmatrix}$ with the first stroke of the *n*(?) cut away.

² *leteþ*: over *þ* a comma-like mark, probably the upper part of an unfinished letter.

³ In the margin: $\begin{smallmatrix} ay \\ as \end{smallmatrix}$ with the last *a* half cut away.

⁴ *Angel*: the second letter originally *m* with the last stroke altered into *g*; or possibly *Angel* with a third stroke squeezed in to make *Aungel*.

as preciose stones of jasper & of cristal . & it had a gret wal
 & an heiȝ þat hadde þe twelue kyndes of þe childer of jsrael
 þere opon writen . And in þe Est side þre ȝates . & to þe west-
 ward þre ȝates . And to þe north þre ȝates . & toward þe south
 5 þre ȝates . And þe wal of þe cite hadd twelue foundementȝ . & in
 hem were twelue names writen of þe apostles . & of þe lombe .
 And he þat spak¹ wip me hadde a ȝerd of golde for to meten
 þe cite and þe ȝates . & þe wal . And þe Citee was square and as
 brode as it was longe and he mett þe cite wip a ȝerd of gold
 10 and þe lengþe of þe Cite was twelue þousan pase abouten And
 þe lengþe & þe heiȝt & þe brede ben euene . and he mette þe
 walles an hundrep & foure & fourty coutes on heiȝth of man &
 of Aungel,

15 **Þ**At þe Aungel ledde me seint john seiþ to² þe grete moun-
 tayne & heiȝe forto see þe spouse of þe lombe bitoknep
 hem þat ben þorouȝ þe grace of god in heiȝenesse of lyf mowen
 haue knoweynge of þe glorie & of þe blisse of holy chirche .
 þat liȝth as of preciose stones of jasper & of cris³ of jasper &
 of cristal⁴ bitoknep vertu of holy chirche þat is confermed in
 20 þe grenehed of þe bileue & in clenness of Baptesme & in hete
 of þe werk of schrift . þe gret heiȝe wal bitoknep jesu crist þat to
 alle is keper . þe .xij. ȝates bitoknep þe .xij. apostles . & þe .xij.
 names writen bitoknep þe .xij. olde faders of þe olde lawe
 patriarkes & prophetes þat prophecieden er þe apostles precheden⁵ .
 25 þe þre ȝates to þe Estward bitoknep þe lawȝe of þe trinite þat
 was telde vn to þe jewes of which he was born of as vn to his
 manhede . þe þre ȝates of þe south bitoknep þe prechinge þat
 was preched to þe sarsines þe þre ȝates of þe norþ bitoknep hem
 þat comen to bileue sippen þat jesus crist took flesche and blode .
 30 þe þre ȝates of þe west bitoknep þe prechinge þat hely & Ennok
 schullen prechen & turnen þe folk to god . þe brede of þe Cite
 bitoknep þe faip of jesu crist . þe .xij. foundementȝ þat þe .xij.⁶

¹ p. 446 b.

² to: t partly effaced.

³ of jasper & of cris the last words in the line.

⁴ Apparently a large erasure, extending over the whole width of the column for nine lines, from *of jasper & of cristal* to *þe þre ȝates to þe Estward*.

⁵ The hole, noted above, p. 190, 25 reappears here.

⁶ xij: on i traces of erasure.

names were writen june bitoknep þe twelue apostles And þe lombe bitoknep þe .xij. Patriarkes þat helden vp þe faip of jesu crist þat in her tyme was to comen þat þe .xij. apostles helden after his comyng . þat is þat we holde now . þe reed of gold bitoknep holy wrytt in which þe witt of god is & þat is tokned 5 by þe gold . þe mesure of þe citee bitoknep þat oure lorde ȝiueþ þe lawȝe in holy chirche as vcheon may bere & ordeinde & deuised þe degre in holy chirche þe which vche man owe wel to kepen as maydenhode . & clennessen in widewehode & rithful weddyng . þe foure sides of þe cite bitoknep þe stedfast bileue . hope . & 10 charite . & good werkes . þe more þat Men bileuen . þe more men taken . þe more þat men hopen þe more men louen . þe more þat men louen þe more men done in werk And þis is þe lengþe & þe brede & þe heizte þat ben euen . For by þe lengþe is bitokned þe longe lastyng vn to his lyues ende . þat þe angel mett þe 15 wal an hundreþ & four & fourty¹ Coutes bitoknep perfeccioun in good werkes after þe ten comandementes² of god & þe gospels þorouȝ which man comen to perfeccion of aungel & þat is bitokned by þe mesure of Man & Aungel .

ÞE wal is of jasper & þe cite in hym self is al gold tried 20 liche vn to briȝth glas & clene . þe foundementȝ ben sette ful of al manere precieuse stones . þe first foundement is Jasper . þe secounde Sapphire . þe þridde Calcedoyne . þe fierþe Emeraude . þe fift Sardoniche . þe sext Sardyne . þe seuene Gristolite . þe eiztteþ Beryl . þe nynþe Topas , þe tienþe Crisopas . þe elleuenþe 25 Jacynkte , & þe twelfþe Amatiste ,

ÞAt þe wal is of jasper & þe Cite of golde bitoknep hem þat schulden gouernen oper³ in holy chirche schulden ben of stedfaster bileue and of heizer lyf as þe jasper is aourned wip gold þat þe foundementȝ of þe Cite weren bisett wip precieuse 30 stones bitoknep þat þe Patriarkes weren alful of gode vertuȝ . Jasper þat is vertuose bitoknep stedfast bileue As Abraham was . Sapphire þat hap þe colour of þe ayre bitoknep hem þat ben in heize hope as seint Poule was þat seide þat oure conuersacioun was in heuene . Calcedoyne þat hap þe colour of gold & wexeþ 35

¹ p. 447 a.

² *comandementes*: the fifth letter looks like *u*.

³ *oper*: *þ* apparently by correction.

in ynde bitoknep hem þat ben in soþefast faip & charite & folowen
 þe wayes of Jesu crist þat comen out of þe est. Jacinkte þat
 chaungeþ wip þe ayre Ac in briȝtuesse it is clere & amyrdward
 derk bitoknep þe wise maisters in holy chirche þat cunnen stable
 5 men þat ben vnstable Amatiste þat is a purpre & hap þe colour
 medle of violet & of Rose & kastes a flambe fram hym bitoknep
 hem þat han¹ memorie of þe kyngdom of heuene and desiren
 þe felawschippes of aungels & martirs & confessours & pere of
 hij han þe colour medle as purpre. violet & Rose & putten her
 10 charite to her enemyes and bisechen for hem. And in þe tuelue
 ȝates ben tuelue margarites And þe stretes of þe cite ben of gold
 clere as glas. & j ne seiȝ no temple in þe cite. And þe aungels
 of þe cite hane no myster of sunne ne of moone for þe briȝtnesse
 of god it liztþeþ & þe lombe is his Lanterne. & þe folk schal gon
 15 in his lizth. And þe kynges of erþe schuþ beren in hym her
 glorie & her honoure. And þe ȝates ne schuþ nouȝth be schett
 on nizth. for pere ne schal be no nizth ne no foule þing ne schal
 come pere inne ne non þat makeþ foule lesynges ne non bot
 his name be writen in þe book of lif of þe lombe,

20 **Þ**At pere ben .xij. margarites in þe ȝates bitoknep hem which
 oper schul comen in to holy chirche schul ben clere of
 vertuȝ. þe stretes of þe cite bitoknep² symple folk in holy chirche
 þat ben abroad in þe werld & han her wyues & her riches. Hij
 schuþ ben als clene as gold þorouȝ werkes of charite þat hij
 25 schuþ comen to þorouȝ clere vnderstondynge. Hij schuþ bene
 clere as glas þorouȝ jnnocence of baptesme. oþer þorouȝ verray
 schrift in rizth bileue. þat he ne seiȝ no temple pere jnne bitoknep
 þat holy chirche schal haue no myster of orisouns ne of sacrifice
 whan it is glorified ne it ne hap no³ myster of sunne ne of
 30 moone þat is to saie it ne schal haue no³ myster of prechour.
 ne of prelate forto techen it & kepen it. þat þe men schuþ gon
 in his lizth and þe kynges schuþ brynge to hem her glorie
 bitoknep þat aȝein þe endyng of þe werlde schal wexen religioun
 & schuþ forsaken erpelich blisses for hope of heiȝe blis þat euere

¹ *han*: between *a* and *n* traces of erasure (possibly of the downstroke of *p*).

² p. 447 b.

³ *no*: the first letter originally *m*, the last downstroke of which has been altered into *o*.

schal laste . And þe zates ne schullen nouȝth ben yschett on niȝth
 bitoknep þat no tribulacioun ne anguisch . ne destourbaunce as
 oure lorde suffred here in þis lyf . þat no filþe ne schal come
 þere ne non bot his name be writen in þe book of lyf of þe
 lombe bitoknep þat non ne schal entren bot he be clene þorouȝ 5
 blode of Jesu crist & þorouȝ þe sacrement of holy chirche . And
 bot ȝif he haue ordeynde his lyf to Jesu crist here in erþe þat
 was writen for vs opon þe croice He schewed me a clere flode
 as Cristal þat com out of þe sege of god & of þe Lombe Amyd
 þe strete of þe cite . & a bope halue þe Flum is þe tree of lyf 10
 þat bereþ fair fruytt¹ & vche moneþe zeldeþ his fruyt . And þe
 leues of þe tre ben to helpe of men . And neuer after ne² schal
 be no malisoun . And þe sege of god & of þe lombe schal be
 þerinne . and his seruauntȝ schuȝt ben seruande hym & hij schuȝt
 ben in his face . & his name schal be in her forheuedes . And 15
 niȝth ne schal nomore³ be . And it ne schal haue⁴ no mister of
 liȝth . ne of lanterne ne of sunne for þe lorde god schal liȝtten
 it & hij schuȝt regnen wiþ outen ende .

BY þe Flum of þe water of lyf is bitokned þe ioie þat neuer
 schal faile . By þe sege of god bitoknep halewen þorouȝ 20
 whiche þe oþer comen to grace & to glorie . And þat is þat þe
 Flum comeþ fram þe sege of god & of þe lombe . By þe watere
 of lyf þat is clere as cristal bitoknep þe glorie Forþi þat þorouȝ
 water of baptesme it was wunnen to man . þat o party of þe
 flum bitoknep þe folk þat were bifore er cristendom come . And 25
 þat oþer partie þe men þat comen in þe newe lawe . And opon
 bope parties was þe tre of lyf for bope þat on & þat oþer ben
 saued þorouȝ þe bileue of þe croice þat is preched þorouȝ þe xij
 apostles . þat it zeldeþ vche⁵ moneþ his fruyt . bitoknep þat þorouȝ
 þe patriarkes⁶ & þe prophetes . & þe apostles in al tymes were 30
 summe brouȝth to þe riȝth bileue . þe leues of þe tre bitoknep

¹ *fruytt*: *y* probably by correction.

² *ne*: *n* partly effaced.

³ *nomore*: the second *o* seems originally to have been *e*; *r* probably squeezed in subsequently.

⁴ *haue*: *a* touched up.

⁵ *vche*: *vch* on erasure.

⁶ p. 448 a.

þe comaundementz of jesu crist in þe gospel. þat ben worþe to
 helpe of men 3if hij ben ykepte þat neueremore ne schal be
 no wariyng in þe cite bitoknep þat neuer after ne schal be no
 synne ne pyne for synne þat goddes sege & þe Lombe schal
 5 ben in þe tre. bitoknep þat aʃt we schuʃt ben saued þorou3 jesu
 crist on þe croice. And none ne may come to blis bot þere þorou3
 And we ben his seruauntz & þere we schuʃt seruen hym wiþ
 aungels wiþ outen ende. þat he seide hij schuʃt seen his face &
 his name schal be writen in her forhede. þat bitoknep þat is
 10 writen in þe gospel þat is lyf þat euer schal laste. þat he be
 knowen of ¹ god þat is soþefast Jesus crist þat þou sentest. And
 in anoper stede it seiþ he þat abow3eþ hym þoro3 me j schal
 abow3e hym by fore my fader in heuen, And þat is þat he seiþ
 hij ne schuʃt haue no mister of li3th ne of lanterne ne of sunne
 15 as it is seide bifore. And þe Aungel seide me þise wordes ben
 ri3th soþe write hem. And þe lord god of spiritz þat sent his
 aungels to his prophetes. forto schewe to his seruauntz þing þat
 sone most be done. & stonde þou j come hastilich. blissed he is
 þat kepeþ þise wordes & þe prophecie of þis boke. And .j. jon
 20 after þat j hadd herd þis fel adoune forto honouren þe aungel
 þat hadde schewed me þis. And seide to me loke þat þou ne do
 it nou3t for ich am goddes seruaunt astow art. Joye & blis schal
 be to hem þat kepen þise wordes of þis boke & worschipe god,
 What it wolde menen may men sone vnderstonden by þat þat
 25 is seide bifore & þerfore j nyl nou3th rehercen it. And seint jon
 seiþ in þat cite schal come none houndes. þat ben mysbileuand
 men þat done as þe hounde doþe. whan he hap eten to mychel
 he casteþ it & goþ a3ein & eteþ it. So done mysbileuand men
 schryuen hem & resceyuen jesu crist & holden euere forþ her
 30 synne. þise ne schuʃt nou3th comen in þat cite For hij ben wers
 þan oiper Jewe oiper Sarazene and greuen ² god wel more. ne
 mansleers. ne lei3ers ³. oiper þo þat dien here in dedlich synne.
 hij ne come nou3th in þat cite. ne non bot 3if he entre in by
 þe 3ates. þat is bot 3if he do as holy chirche biddeþ hym he ne
 35 may neuer come þere june.

¹ of: *f* blotted.

² greuen added above the line.

³ lei3ers: under the first *e* a dot, probably accidental.

NOw to men & wymmen þat ben bischett hij ne schullen ben
 yhouseled bot fiftene sipes in þe ȝere . at mid wynterday .
 þe . xij . day . candelmes day . þe sonenday mydway bitwene þat
 & estre oīper opou oure lefdy day ȝif it be neiȝ þat sonenday .
 estre day þe þrid sonenday þere after . holy þursday . wytsonen- 5
 day . midsomerday . seint marie day þe maudeleyn¹ . þe assumpcioun
 of oure lefdy . þe natiuite of hir . seint miȝsels day . alle Halewen
 day seint andrew day . Aȝein alle þise dayes bep clene schriuen
 & takeþ disciplynes of ȝoure seluen and of none oīper . & forgop
 ȝoure pitaunce a day fram ester to holy þursday . In heruest 10
 etep ilche day pries bot friday one & ymbryng dayes . & vigiles .
 þe goyng dayes ne in þe aduent ne schuȝ ȝe nouȝth bot nede
 it make ete twies,

PE oīper half ȝere ȝe schuȝ fasten al out bot seuen daies & ȝe
 ne schuȝ ete no flesch bot sekenesse it make . bot ȝe haue 15
 leue ne fastep nouȝth to bred & watere . and summe ancrs maken
 her boord wiþ her gestes & þat is mest aȝeins ancrs ordre &
 vncomelich . men han ofte herd þat þe ded spak wiþ þe quyk .
 Ac þat hij eten wiþ hem hane men nouȝth herd of . Hij ne schuȝ
 make no gestenynges . for it wolde oīper while letten hem of 20
 heuenlich þouȝttes . Hij han chosen maries dele þe maudeleyn &
 þerfore hij owen to ȝiuen her hertes to nopīng bot to god . And
 ȝif any blameþ hem god wil weren hem as he dude þe mavde-
 leyn . ȝif hij han rentes to lyuen by . sende hij þan out her almes
 priuelich . Bestes ne schuȝ hij none hebben bot a cat . ne chaf- 25
 faren ne schuȝ hij nouȝth ne next ȝoure flesche ne wereþ no
 lynnen cloþ bot it be þe grettere . Ne wereþ non² yrne ne haire .
 ne betep ȝou nouȝth wiþ scourges bot it be wiþ schriftes red .
 Kepeþ ȝou warme in wynter & doþe grete werkes . ne gadereþ
 nopīng to hoord of no rynges ne brooches ne non oīper þīng . 30
 þe gretter werkes þat ȝe don þe better it is . And ȝif ȝe may
 lyue by ȝoure werk ne spendep non oīper while þat it lastep .
 bot sendep it forþ as it comeþ and bep non housbonde ne hous-
 wyf to holde nopīng . ȝiue ȝou al to ȝoure lemman Jeremye biddep .
 ne be ȝe neuer ydel . ne lerneþ none children . ne sendep none 35
 lettres . ne vnderfongeþ none lettres . bep ypolled in þe ȝere fiftene

¹ *mau/deleyn*: p. 448 b.

² *non*: the first *n* probably by correction.

sipes . & foure sipes yleten blode and ofter ȝif it is nede . And
 whan ȝe ben yleten blode þre dayes resten, For better is rest o
 day oīper two . þan a seuennizth for mysȝemyngē of ȝoure seluen .
 And þan takeþ wiþ ȝoure seruānt & gladeþ ȝou . Ancre þat naþ
 5 nouȝth to libben by . it nedep þat hij han two seruāntȝ . on at
 home anōper oute . & by þe waye as hij gon . ne done hij nouȝth
 bot bidden her bedes . ne ne speken hij to noman by þe waie
 bot þider þat sche is sent go . ne takeþ noþing to holde of noman
 ne of no womman . ne noīper of þe seruāntȝ ne¹ bere non
 10 vncoup tales þat miȝth any þing stiren her hertes,² fram god
 ward . ne bep nouȝth leiȝyngē ne lokyng to noman ward . ne
 geueþ nouȝth ȝoure dame . And ȝif ȝe do : bep redy to take
 penaunce . þerfore ȝif any stryf ariseþ bitwixe þe maidens . chastise
 hem louelich . & liȝthlich for þat is wommans chastisyngē, and
 15 selde whan wiþ sternesse . & þat þat sternesse be mēged al³
 wiþ loue . as men done in to a wounde hope wyn & oyle ac more
 of þe swete oyle þan of þe bitter wyne . Mete & drynk takeþ in
 Mesure & at certeyn tyme . And al þat ȝe done look þat it be
 euere in mesure for elles ne quemep it nouȝth god Hyre ne owe
 20 þe mayden non to chalengen ne mede bot of god & eueryche
 weke ones redeþ þis book & it wil do ȝou good more þan ȝe
 badd ȝoure bedes . For in þis book ȝe mowe knowen ȝoure de-
 fautes wel better þan in biddyng . And þe ofter þat ȝe reden it
 þe more ȝe mowe lerne þere inne . For þere ben june many
 25 wordes þat ben schortlich seide & beren⁴ gret charge And mychel
 þing may ben vnderstonden þere by ȝif it be often yloked ouer
 & bysilich, And god for his mychel miȝth my leue breþeren and
 sustren ȝif it be his swete wilȝ, ne ȝiue ȝou no lesse hyre þan al
 hym seluen Amen,
 30 **A**nd ȝif it be ȝoure wille als oft as ȝe it reden . oīper heren
 seiþ a pater noster to oure lorde . and an Aue maria to
 his moder marie, for hym þat it drouȝe out in to þis langage
 and for alle þat it heren . oīper reden⁵ . oīper writen oīper done

¹ ne added above the line.

² p. 449 a.

³ al added above the line.

⁴ beren squeezed together at the end of the line.

⁵ reden on erasure(?)

writen . and for al cristen folk . & for aȝ cristen soules þat god
 ȝif it be his suete wille haue mercy on hem for his dere moder
 loue Amen,¹

“Þis good book Recluse : here now makeþ ende .²

Vn to þe blis of heuen : god graunte vs³ grace to wende. 5

¹ On an empty space, large enough for about three lines, between *Amen* and the colophon, in the XVth century hand: *the passion; Caulid the complainte of oure Lady*, referring to the following piece.

² The two lines of verse connected by a stroke.

³ MS.: *v*²

to heale and to blisse. our loue frendes zuey god kepe
 her to for us is a myghty pat dope mychel harme
 and zeuey a man grette mede.

Papule meus qui te beatificauit illi te decipiunt
 Who is goddes word. porous ysaie. Who pat prync
 you tofore you and seip wel is pe moche pat pe
 lare and to goddys helle weye you bozne in us wel
 de. pe ben pme troyes seip oure lord.

In deus dissipantur omnia corpe qui horis placent
 confusi sunt in deo spiritus eorum. **W**hi pe lord
 make her bonas for hy pleseden to men. hy be
 confounded. god hap foryeten hem

Que vobis in omnibus horis benedixeritis. v.
 s. h. r. Accused be ze pat alle gan blis
 for porous pat blissinge hy maken you fals ppha
 tas as her faders weye. on us mane ze moten
 vnderstonde us. Who pat loue pe more i blis
 sey for pi catel for hy hepen to haue su goode
 of pe pe more porous her losengeye pan zif hy
 selden pe pe sope. And zif hy hadden pi catel hy
 madden litel foyr of pi soule on of pi bodys. ppe
 ben pme troyes. And pat blissinge pat you
 takest of hem. byngay pe to degeit i puttey
 pe in to a pyde porous a wel late pat you lauest
 of pi seluen for pat you are so praysed. And
 to bodilich harme bope. for hy bigilen pe of pi
 catel. for porous her praysinge you must ha
 pe gladlicher of pi goode i pat you losest for hy
 ben hypocrites and fals pphatous. And zif youllist
 pat hy ben wiche. you shall be pmed ppe
 you susteynest hem in her oyme pat is in

inner sondynge. aduersite is myshyng. And þis
þing is lykynge þat lyk^{ne} to synne. þis is þat
for þis point. for þe is lykynge þat man son-
gen mychel mede soze as lykynge in god &
& þat þat fallow to hym. þe inner sondynge is also
folde fleshtich & gostlich. fleshtich as of
lecherie & glorie on gloure. Gostlich
as pryde. onde. Wherpe couerise. þise ben þe
inner sondynge þe seuen heues synnes
and þe foule byndes fleshtich sondynge
may ben euened to þat wounde. And gostlich
sondynge þat is more. dade of þat þe þe
may ben claped byest. Wounde. ac vs pencheþ
gyttay fleshtich temptacions for þat þe sale
hem. And þe of þe þat þe þe þe þe þe
sale hem nouȝt. & ben þe gyte and gysalich
in goddes aron. and ben for þe mychel to dade
þe more. for þe of þat man solen wille orþalle
leche & salue. ac þe gostlich bytes ne þe
þen vs nouȝt soze and þe þe þe ne soze
no salue of schyft & dallen to þe day of
men lest þe. Iod. Wille þe þe on þe
mane. þe ich am vncinande. I gūne þe þe
bot o þing. I chille aske þe. þe & on þe ma-
ne is a man cūande. I chille sagge þe þe
þe þe to wyllich cūyng. þe þe þe
leche and wyllich þing. þe moste þe
þe þe pointes. þe moste þe wille & loue
to leche it & þe þe beslich þe stody þe
on alle ne þe þe neu cūe it. and þe
þe þe hand. ac þe þe time. þe þe

LES VERBES PARASYNTHÉTIQUES EN FRANÇAIS

ÉTUDE

PAR

A. CHR. THORN

LUND 1909
IMPRIMERIE HÅKAN OHLSSON

Table des matières.

Introduction	5
I. Quelques remarques générales	8
II. Quelle est la relation du préfixe au nom radical dans un verbe parasynthétique? Le préfixe d'un verbe parasynthétique, peut-il avoir quelque rapport avec un régime direct du verbe? ..	13
III. A. Les verbes parasynthétiques avec le préfixe <i>a-</i>	18
B. ' ' ' ' ' <i>dé-</i>	23
C. ' ' ' ' ' <i>é- (es-)</i>	27
D. ' ' ' ' ' <i>en-</i>	29

Introduction.

Dans un travail précédent¹, je me suis occupé des verbes dénominatifs en général en français et, en même temps, de certaines lois que suit leur développement dans les langues indo-européennes. J'y ai appelé l'attention sur la grande fréquence de ces verbes². On peut, cependant, distinguer plusieurs sortes de verbes dénominatifs. Et dans les langues romanes, particulièrement, il y a surtout *les verbes parasynthétiques*.

Un verbe dénominatif est, on le sait, un verbe formé sur un nom (substantif ou adjectif). En raison des relations différentes entre le nom radical et l'idée verbale, le verbe dénominatif peut avoir plusieurs significations.

Rappelons au lecteur ce que nous avons dit³ du verbe danois *stene*, formé sur *sten* (pierre): dans ce verbe on trouve un assez grand nombre de significations qui proviennent de relations différentes entre le mot radical et son idée verbale. Ce verbe signifie: I a) «assommer à coups de pierre», «lapider», b) «aiguiser un outil au moyen d'une pierre»; II a) (terme d'agriculture): «enlever les

¹ Étude sur les verbes dénominatifs en français. Lund 1907. — Abrégé ici: Dénom.

² Nous avons plus d'une fois, dans l'ouvrage mentionné, signalé la fréquence des verbes dénominatifs et montré avec quelle facilité on peut les former. Ils sont fréquents dans le langage des enfants. Un petit garçon suédois qui connaissait le mot *gas* (gaz) fit là-dessus le verbe *gasa*, c.-à.-d. «allumer le gaz» et sur le mot (*vatten*)*kran*, «robinet», il créa *krana*, «tirer de l'eau au robinet» etc.

³ O. c., p. 7.

pierres» (p. ex. d'un champ), b) (terme de cuisine) «enlever les noyaux, p. ex. de cerises»; III (terme de pêche): «garnir un filet de pierres»¹. Dans tous ces cas, le milieu où se trouve le verbe décide de la fonction du nom dans l'expression verbale, c.-à-d. de la relation du nom radical avec l'idée du verbe.

Bien qu'il soit assez difficile de trouver beaucoup d'exemples aussi variés que *stene*, il n'y a pourtant pas de difficulté à trouver des exemples partiellement ressemblants. Nous avons fait observer, Dénom., p. 9, que *peupler* et lat. *populari* expriment, tous les deux, un rapport avec *peuple*. Mais tandis que le verbe français signifie «pourvoir de peuple», le verbe latin exprime le contraire: «ôter le peuple». D'autre part, le verbe latin *plumare* signifie «pourvoir, garnir de plumes», tandis que le français *plumer* veut dire «dégarnir (un oiseau) de ses plumes». Le verbe allemand *köpfen* signifie une action qui se rapporte à la *tête* (Kopf) de quelqu'un, soit qu'il s'agisse de «priver qn de la tête» ou de «pourvoir (qn ou qch) d'une tête». Il en est de même p. ex. de l'allemand *häuten* qui exprime une action se rapportant à la *peau* (Haut) et de l'anglais *cap* qui signifie, par conséquent, «couvrir d'une casquette» ou «dépouiller d'une casquette»².

Abstraction faite de quelques cas analogues, le développement en français est, en général, tout autre.

¹ V. l'art. *Denominativum* dans Salomonsens Konversationsleksikon.

² Cf. H. CUERS, *Bildung und Bedeutungswandel französischer Infinitive beim Übergang aus dem Lateinischen*, 1899, p. XXXII. — Dénom., p. 67, note, nous avons montré que des verbes dénominatifs se forment facilement aussi sur des noms propres. Et il est, peut-être, superflu de dire que, même dans ce cas spécial, la relation du nom radical avec l'idée verbale est très variable: tandis qu'un verbe suédois *bergströmma* (argot; nous avons bien souvent entendu ce verbe dans des cercles d'étudiants) signifierait «faire comme M. *Bergström* a l'habitude de faire», c.-à-d. «dormir», *boycotter* — qui signifiait, peut-être, originairement «se comporter mal envers ses domestiques etc. comme faisait M. *Boycott*» — veut dire aujourd'hui «faire comme on fit avec ou envers M. *Boycott*», c.-à-d. «mettre à l'index». D'autre part, *köpenicka*, mot trouvé dans un journal suédois, signifie faire comme le cordonnier-capitaine de *Köpenick*. Et quand SHAKESPEARE dans le «*Taming of the Shrew*» dit: «*Petruchio is Kated*», il a voulu dire, à coup sûr, par ce verbe nouveau, *to Kate*, à peu près «avoir une Kate», «aimer Kate» ou quelque chose de pareil. — Des formations telles que *macadamiser* et *pasteuriser* etc. présentent, en général, la même relation entre le nom radical et l'idée du verbe.

On peut constater que l'allemand présente dans ce cas spécial une tendance semblable à celle du français. Pour exprimer le premier sens du verbe danois *stene* («*stene med sten*», «lapisder»), l'allemand se sert tout simplement de *steinigen*, tandis que pour exprimer la signification de «ôter des pierres», il se servirait probablement de *ent-steinen* — si cette idée est exprimée par un seul verbe — et, s'il s'agissait de «pourvoir de pierres», probablement de *be-steinen*. Tel serait, du moins, le procédé ordinaire de l'allemand pour exprimer de telles nuances.

Cet emploi des préfixes est extrêmement étendu en allemand et dans un grand nombre d'autres langues. Il y a cependant aussi un autre moyen: l'emploi des suffixes peut marquer, d'une manière assez claire, la relation du nom radical avec l'idée verbale, p. ex. le suffixe *-iser*¹: *actualiser*, *dramatiser*, *neutraliser*, *égaliser*, *vocaliser* etc. ont tous quelque chose de commun dans leur signification. On pourrait se figurer, alors, que le langage par un certain suffixe réglait la relation qui, dans chaque cas particulier, devait être marquée ou même que la forme du nom dans le verbe dénominatif était telle qu'on pourrait voir si le nom se trouvait au *casus instrumentalis*, *casus locativus*, *casus ablativus* etc. Dans les langues romanes, cependant, un préfixe décide, en général, de ces fonctions, puisque le nom n'a plus le pouvoir de marquer par des terminaisons la relation où il est à l'idée du verbe.

¹ Cf. MEYER-LÜBKE, Grammaire des langues rom. II, p. 663.

I.

Quelques remarques générales.

Quand M. BEHAGHEL, *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*, I, 1, mai 1900, dit que les verbes dénominatifs servent en général à désigner l'action qui nous vient le plus facilement à l'esprit quand nous disons le nom, c'est là une vérité qui ne s'applique qu'à une partie des dénominatifs, c.-à.-d. aux dénominatifs simples (ou purs). Car si l'on sait qu'un verbe formé sur un nom et un préfixe a une certaine signification, c'est dans la plupart des cas le préfixe qui, avec le substantif, joue le rôle décisif quant à la signification — et voilà ce qui différencie les formations parasynthétiques des verbes dénominatifs proprement dits.

Un verbe parasynthétique est un verbe formé sur un préfixe¹ + un nom. Nous avons donc, ici, affaire à un procédé de composition et de dérivation à la fois².

¹ Le mot *préfixe* se prend ici dans une acception générale.

² Cf. NYROP, *Gramm. hist. de la langue française*, III, p. 206 ff. On appelle souvent ces parasynthétiques *verbes composés*; cf. *Dénom.* p. 70, note.

Le mot parasynthétique est dérivé du grec *παρὰ σύνθετος*, « placé l'un à côté de l'autre ». — Cf. DARMESTETER-SUDRE, *Cours de grammaire historique de la langue française*, 4e éd., p. 23: « Ces sortes de composés, où préfixes et suffixes se combinent avec le radical, ont reçu le nom de *parasynthétiques*, du grec *para* indiquant juxtaposition et de *synthétique*: ce terme exprime bien une formation où trois éléments juxtaposés concourent, par voie de synthèse, à la formation de mots nouveaux ». Comme exemples de formations parasynthétiques ces auteurs donnent, l. c., « *barque* et *embarquer*: le français ne possède ni le substantif *embarque*, ni le verbe *barquer*; il suffit cependant du rapprochement, de la synthèse du préfixe *em-* et du suffixe *-er* avec le

Nous avons donc ici, comme dans bien d'autres cas, affaire à des complexes de mots syntaxiques. On pourrait appeler un verbe parasynthétique une proposition rudimentaire ¹.

Les formations parasynthétiques sont assurément très anciennes. Nous n'avons, pour le prouver, qu'à prendre quelques exemples du grec ou du latin: ἐγχειρεῖν, ἐγχειρίζειν, formés sur ἐν χειρὶ scil. λαμβάνειν, ἐπιχειρεῖν sur ἐπὶ χεῖρα [βάλλειν] ou *posttergare* sur *post* + *tergum*, *peragrarare* sur *per* + *agrum*, *transfretare* sur *trans* + *fretum* ² etc. Il est, pourtant, difficile souvent de dire si un verbe est un *dénominatef composé* ou s'il est un *parasynthétique* ³.

Notons toutefois que les formations parasynthétiques ne se trouvent pas seulement dans la classe des verbes; il y a aussi des substantifs parasynthétiques: *entre-colonnement* et *empellement*, probablement formés sur *entre* + *colonne*, resp. *en* + *pelle*, sont des formations de la même nature que *emprisonner* et *enregistrer*. Mais n'oublions pas que dans les langues romanes ce sont surtout les parasynthétiques *verbaux* qui sont les plus fréquents ⁴. Nous laissons ici de côté les autres formations parasynthétiques.

radical *barque* pour qu'il en sorte immédiatement le verbe *embarquer*. *Entre-colonne* n'existe pas, ni *colonnement*; il suffit cependant de la synthèse du préfixe *entre* et du suffixe *-ment* avec le radical *colonne* pour produire le composé. Bien des formations parasynthétiques du français — comme la faculté de les créer — se trouvent en anglais. Nous y avons p. ex. sur *black* (noir) + *eye* (œil) *blackeyed*, sur *silk* + *hat* *silkhatted* etc. Mais *blackeyed* n'est pas du tout formé sur *black* + *eyed* etc.

¹ Sur la fonction du nom radical dans ces verbes, voir Dénom. p. 6 ss., 69 ss., etc.

² Cf. KÜHNER-BLASS, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache, Hannover 1890, I, 2, p. 34. — Cf. v. PAUCKER, Kuhns Zeitschrift, XXVI, p. 289: »Denn in manchen präpositiven denominativen ist nicht die präposition mit einem simplex zusammengesetzt, sondern eine construction der präposition mit dem nomen verbalisirt, wie *per agrum* zu *peragrarare*, *ante lucem* zu *antelucare*».

³ Ainsi *engager* p. ex. est formé sur *en* + *gage*, tandis que *désengager*, est formé sur *dés* + *engager*, par conséquent, un composé. Dans le Dict. Gén. *déplumer* est regardé comme formé sur *dé* + *plume* et *emplumer* sur *en* + *plume*, tandis que Darmesteter, Mots comp., p. 82, traite ces verbes comme composés, c.-à.-d. formés sur *dé*, resp. *en* + *plumer*. V. Dénom. p. 69 ss. Nous acceptons, cependant, toujours les étymologies du Dict. Gén.

⁴ DARMESTETER, Mots composés, p. 85: «Les parasynthétiques nominaux sont très rares».

Il n'est pas sans intérêt de comparer le français avec d'autres langues au point de vue de la fréquence des formations parasynthétiques. Sur le substantif *magasin* nous avons en suédois le verbe *magasiner* : le verbe correspondant en français est *emmagasiner*. Il semble que le préfixe ne soit pas nécessaire ici : cependant le nombre de ces verbes est très grand en français. Souvent il y a une formation dénominate pure à côté d'une formation parasynthétique avec le même sens sur le même nom. C'est le cas p. ex. pour *juponner* et *enjuponner*, *registrer* et *enregistrer*, *coffrer* et *encoffrer*, *classer* et *enclasser* etc. (v. Dénom. p. 21). On peut faire une comparaison semblable entre le suéd. *barbera* et fr. *ébarber* et *débarber*.

D'autre part, le français offre quelquefois des verbes où, dans des cas analogues, il n'y a pas de préfixe : *baraquer* «loger dans une baraque» — il n'y a pas d'*embaraquer*; *pacager* «paître dans un pacage» — il n'y a pas d'*empacager*. Il en est de même p. ex. de *parquer* «mettre dans un *parc*» etc. On pourrait, cependant, dire que ces cas sont, en français, plutôt des exceptions.

On le voit d'ailleurs fort bien dans les cas où le verbe exprime *l'éloignement* de ce que désigne le nom radical. Des exemples tels que *hannetonner*, «débarasser un arbre de hannetons», sont assez rares, tandis que les verbes avec les préfixes *é-* et *dé-* abondent¹.

Il n'est pas, du reste, très surprenant que le français possède une foule de formations telles que *embarquer* et *débarquer*, *aborder* et *déborder*, *endosser* et *dédosser* : le préfixe règle ici le sens du verbe en indiquant la direction. C'est le même phénomène que nous retrouvons dans *ébarber* et *débarber*, mais, d'autre part, fr. *barber* — disparu aujourd'hui — signifiait aussi bien *ôter la barbe* que p. ex. *pouiller* signifie l'éloignement de *poux* et peut remplacer *épouiller*.

¹ Pourquoi *hannetonner* peut-il, sans préfixe, signifier *l'éloignement* de *hannetons*? Pourquoi n'a-t-il pas une signification semblable à des verbes comme *agneuler*, *vêler*, *enfanter* et d'autres? Évidemment il y a à cela beaucoup de raisons, mais surtout celle-ci : le verbe est transitif. *Hannetonner un arbre* ne permettrait pas, pour être compris, une signification rappelant celle des verbes mentionnés. Et, comme le remarque M. SANDFELD JENSEN, o. c., dans un verbe où il s'agit de *hanneton* etc. il ne peut guère s'agir que de les faire disparaître. Voilà pourquoi les préfixes dans des cas pareils sont superflus.

Une comparaison à cet égard entre les langues romanes et d'autres langues montrerait, à coup sûr, que les formations parasynthétiques dans les langues romanes correspondent très souvent à des dénominatifs simples dans d'autres. Quelles sont les causes de ce fait? D'abord, le préfixe et le substantif ont dû — dans un très grand nombre de cas — exprimer une relation locale; une fois ce type donné, il était facile de former sur ce modèle d'autres parasynthétiques. C'est ainsi qu'au XVIe siècle on forma *débarquer* comme on avait, quelques siècles plus tôt, créé *embarquer*. Mais remarquons aussi que, en latin, et surtout en latin vulgaire, certaines prépositions se joignaient facilement aux noms¹. Et enfin — cela se rapporte surtout aux adjectifs — ce fut le procédé de création des verbes factitifs dans les langues romanes.

Il n'entre pas dans notre plan de traiter ici les verbes parasynthétiques des époques antérieures. Nous nous contenterons d'étudier cette question dans le français moderne. Constatons cependant que les verbes avec préfixe étaient un des traits caractéristiques du latin vulgaire. Le verbe avec préfixe avait souvent le même sens que le verbe simple: »die Bedeutung [des Präfixes] blasste ab»².

Cependant, ce ne sont pas seulement les verbes qui peuvent avoir, en latin, un grand nombre de composés: les substantifs et les adjectifs ont, eux aussi, très souvent, un préfixe qui ne signifie plus rien³. Citons quelques exemples. De très bonne heure

¹ Cf. p. ex. COOPER, o. c. p. 252, p. 256 etc.; cf. H. BUCHEGGER, Ueber die Präfixe in den romanischen Sprachen. Diss. inaug., Brühl 1890, p. 30 ss. — REGNIER, De la latinité des sermons de Saint Augustin, Paris 1886, p. 7 ss.

² WÖLFFLIN, Philologus XXXIV, p. 158; cf. COOPER, o. c. p. 246, 248; Dénom. p. 59; cf. BRUNOT, Histoire de la langue française I, p. 117 ss.

³ Cf. COOPER, o. c. p. 249, et WÖLFFLIN, o. c. p. 159 ss; cf. SCHMALZ, Lateinische Stilistik dans IVAN V. MÜLLER's Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Tome II², Munich 1890, p. 552: »Wenn nun an Stelle des Kompos. das Simpl. gesetzt wird, so wird damit der Phantasie des Lesers überlassen, das selbst herauszufinden, was die Präposition besagt. Hieraus erklärt sich, dass der Gebrauch der Simpl. an Stelle der Kompos., vorzüglich

déjà on pouvait employer *condignus* au lieu de *dignus*; et l'adjectif *similis*, «semblable», pouvait être remplacé facilement par *ad-similis*, *con-similis*, *per-similis* et *sub-similis*, qui expriment tous, d'une manière plus ou moins marquée, l'idée de ressemblance. Et si le latin avait recours à des formations telles que *ad-similis*, *con-similis* etc. pour exprimer la ressemblance, il est, d'autre part, assez naturel qu'on y trouve des formations comme *dis-similis* et *ab-similis*. — Et c'est là le procédé général: pour exprimer p. ex. la *ressemblance* on ne se contentait plus de l'adjectif simple: on voulait quelque chose de plus fort, de plus complet, et on l'eut en ajoutant un préfixe¹.

En latin déjà les formations parasyntétiques étaient fréquentes. Elles l'étaient en latin vulgaire davantage. Il est bien naturel, alors, qu'on trouve dans les langues romanes une foule de formations de vieille date et en même temps une disposition toujours croissante pour en créer de nouvelles.

M. A. M. ELLIOTT est, à notre connaissance, le seul qui ait observé de plus près une partie de ces verbes². Les renseignements qu'on trouve chez DARMESTER, Mots composés, p. 79 ss. et chez DARMESTER-SUDRE, Grammaire historique de la langue française, t. III, p. 24 ss. aussi bien que dans l'exposé intéressant de M. SANDFELD JENSEN³ sont si brefs et si sommaires qu'il vaudrait bien la peine de faire des recherches plus spéciales. Pour cette fois nous nous bornons à traiter ces questions dans le français moderne, mais nous tenons à signaler qu'il y a — même dans ce domaine restreint — bien des questions importantes que nous sommes forcé de laisser de côté.

der poetischen Sprache eigentümlich ist». — Cf. DIEZ, Gr., p. 708: »Dass viele Wörter, hauptsächlich Verba, nur noch in der Partikelkomposition fortleben, ist eine allen Sprachen gemeine Thatsache, und es bedarf nur der Anzeige, dass Beispiele hier in grosser Menge vorliegen». — Cf. Dénom. p. 59 ss.

¹ Cf. BRUNOT, o. c., I, p. 118: »Il est probable que d'abord le préfixe servait à donner au mot plus d'ampleur phonique et en même temps à ajouter quelque nuance».

² American Journal of Philology, t. IV, p. 186 ss.

³ Nordisk Tidsskrift for Filologi, tredje Raekke, t. VII.

II.

**Quelle est la relation du préfixe au nom radical
dans un verbe parasynthétique?**

**Le préfixe d'un verbe parasynthétique peut-il
avoir quelque rapport avec un régime
direct du verbe?**

On peut supposer que les verbes parasynthétiques ont été formés originairement sur des expressions adverbiales¹. De nombreux faits de la morphologie française se présentent à l'appui de cette hypothèse.

Ce procédé de formation apparaît le plus clairement dans les cas où le préfixe avec l'idée verbale exprime un mouvement vers un but — le nom radical².

Pour en donner quelques exemples, citons *aboucher*, sur à + *bouche*, *acculer*, sur à + *cul*, *adosser*, sur à + *dos*, *endosser*, sur *en* + *dos*, *attabler* sur à + *table*, *agenouiller* sur à + *genoux* etc. Il est alors bien naturel que, si on a déjà un assez grand nombre de verbes de cette formation, on peut toujours en faire de nouveaux

¹ Cf. p. ex. WHITNEY, *Indische Grammatik*, Leipzig 1879, p. 374 ss.

² «Les verbes avec le préfixe *ad-* exprimaient une direction vers un lieu ou vers un but déterminé; la préposition *cum* (*co-*, *con-*, *cor-*) ajoutait au verbe simple une idée de *réunion*, d'*association* etc. Mais à mesure que la langue décline, ces distinctions s'effacent: le verbe avec préfixe prend la place du verbe simple sans y ajouter une idée accessoire et cela parce que le verbe simple ne paraît plus expressif. De là ce grand nombre de composés p. ex. dans *Saint Jérôme* et dans les autres écrivains de la même époque». GOELZER, *Étude de la latinité de Saint Jérôme*, Paris 1884, p. 188.

par analogie et, ainsi, remplacer des expressions souvent assez longues et peu maniables, comme p. ex. «donner, prendre (une terre) à ferme» par «*affermer* une terre», «donner, prendre à cens» *acenser* etc.¹.

Il y a de nombreuses formations de ce genre: à *bandon*: *abandonner*; à *poste*: *aposter*; à *lit*: *aliter*; à *ligne*: *aligner*; à *pic*: *apiquer*; à *terre*: *atterrer*; à *meute*: *ameuter*; «donner, prendre à rente»: *arrenter*; à *troupe*: *attrouper*; vfr. *a tropel*: *atropeler*; à *lot*: *allotir*; à *chemin*: *acheminer*; etc. etc.

On notera cependant que beaucoup d'expressions adverbiales sont très anciennes et que, par suite, bien des fois nous trouverons une expression adverbiale tout à fait vieillie aujourd'hui, employée dans un verbe toujours en vigueur. Si sur le substantif *chemin*, nous devons maintenant former un verbe parasynthétique, il est probable que le préfixe dont nous nous servirions serait *en*; nous aurions ainsi *encheminer*. Nous avons cependant dès le XIe siècle *acheminer*, «mettre en chemin». — Il en doit être de même de *allotir*. S'il s'agissait de former aujourd'hui un tel verbe, on dirait probablement *enlotir*, vu que l'expression «*en lots*» est la seule moderne aujourd'hui. Il en est de même de bien des expressions.

Dans tous les verbes que nous avons traités jusqu'ici, le préfixe s'est rapporté au nom auquel il était joint², p. ex. à *terre*: *atterrer*, à *table*: *attabler*. N'oublions donc pas que *attabler* est un verbe transitif et qu'il signifie «[se] mettre à *table*». Le régime direct dans cette expression verbale n'a donc aucune relation avec le préfixe.

Il y a cependant aussi un autre type de ces verbes parasynthétiques, celui où le préfixe ne se rapporte pas au substantif devant lequel il est placé, mais au régime du verbe. Ce type était assez fréquent déjà en latin classique; en voici quelques

¹ On aura peut-être bientôt des formations verbales sur des expressions adverbiales telles que à *bouchon*, à *chaton* etc. (cf. NYROP, Gramm. hist. d. l. langue fr. III, p. 291): *abouchonner*, *achatonner* etc. un participe parfait ayant d'abord été formé; cf. *enrubanné*, *ensoleillé* et d'autres; cf. Traité de la formation de la langue française dans le Dict. Gén. p. 80; cf. Dénom. p. 64, 88.

² Nous ne parlons ici que des formations faites sur des substantifs.

exemples. Sur *viscus* (*viscera*) «entrailles», nous avons *eviscerare* qui doit avoir signifié, originairement, «dépouiller qn de ses entrailles». Ici le préfixe ne peut pas se rapporter au nom : on ne prend rien *e visceribus*, «des entrailles». Il en est de même de *eradicare* (*exradicare*). Dans la phrase *exradicare aliquid* il faut observer que *ex* se rapporte logiquement au régime du verbe : «arracher les racines à qch». Il y a en français des exemples analogues : ¹ *ébarber qn* signifie, originairement, «prendre la barbe à qn», «débarasser qn de sa barbe» et point du tout «prendre, dérober qch à la barbe». *Allaiter* doit signifier plutôt «donner du lait à qn» etc. Il en est de même de *épouiller*, *débarber* et beaucoup d'autres. Quand DARMESTETER ² a voulu ranger *ensemencer* dans une autre catégorie que celle-ci, il n'a évidemment pas songé que le préfixe dans ce mot se rapporte beaucoup mieux au régime du verbe qu'au nom radical. *Ensemencer un champ*, c'est donc «mettre la semence en un champ», ce qui s'applique beaucoup mieux au sens du mot que la traduction proposée par DARMESTETER : «mettre le champ en semence». Il a, l. c., traité de même *empoisonner* ; mais *empoisonner un chien*, ce n'est pas «mettre un chien en poison», c'est plutôt «mettre du poison en un chien». Les exemples de cette catégorie en français sont loin d'être rares.

Il est donc avéré que dans un certain nombre de verbes le préfixe ne se rapporte pas au régime direct du verbe. Souvent le préfixe ne joue pas aussi clairement qu'il l'a fait dans les verbes traités jusqu'ici le rôle d'un complément du régime. Il y est, très souvent, pour mieux rendre la signification du verbe, c.-à.-d. pour marquer s'il s'y agit p. ex. de *donner* ou d'*ajouter* quelque chose — comme dans *allaiter* — ou d'*ôter*, d'*éloigner* qch comme dans *épouiller*. Au lieu de *barber* p. ex. on a aujourd'hui *ébarber* ou *débarber* : les préfixes ne sont ici que pour désigner plus clairement l'idée générale du verbe. Et dans bien des cas où le préfixe avait autrefois une fonction assez claire, il a perdu sa valeur et par conséquent sa signification aujourd'hui.

Ce raisonnement paraît étrange d'abord : s'il était juste, les régimes directs des verbes dont nous venons de donner des exem-

¹ Cf. Dénom. p. 70.

² Mots composés, p. 83, note.

ples auraient en réalité la fonction d'adverbial, tandis que le nom sur lequel est formé le verbe parasynthétique serait le régime direct de l'idée du verbe. Nous avons traité ces catégories de verbes Dénom. p. 6 ss.; nous nous permettons de répéter ici que p. ex. dans *caricaturer* — formé sur *caricature* — le nom radical est, en réalité, le régime de l'idée du verbe = *faire une caricature*. Et si le verbe est transitif, la fonction du nom radical reste toujours la même: *caricaturer qn* c'est »faire la caricature de qn«. Il y a en français un assez grand nombre de ces verbes ¹.

Nous avons donc montré que, de la même manière que dans les verbes dénominatifs simples un régime direct n'a pas toujours cette fonction, du point de vue logique, le même phénomène peut être constaté dans les verbes parasynthétiques.

Nous pouvons enfin conclure de ce qui a déjà été dit que, si le préfixe dans cette catégorie de verbes se rapporte à quelque chose qui n'est pas dans le verbe, c.-à.-d. s'il indique que l'activité du verbe est appliquée à un certain objet, il va de soi que ces verbes sont transitifs.

Quant aux verbes parasynthétiques, formés sur des adjectifs, rappelons-nous qu'un très grand nombre de ces verbes en français moderne sont d'origine latine: du moins le latin a de nombreuses formations de ce genre et l'ancien français, déjà, connaît bon nombre de ceux qui sont en usage en français moderne. Ce fut là le procédé du latin pour former des verbes factitifs — comme d'autres langues, p. ex. le *gothique* par le suffixe *-jan*, ex. *mikil-jan* — et cette tendance des langues romanes doit être regardée comme héritée du latin ². Nous renvoyons, d'ailleurs, à ELLIOTT, o. c., p. 187 ss., et DARMESTETER, o. c., p. 83 ss.

Le développement des verbes parasynthétiques mériterait bien d'être étudié en détail. Mais nous laisserons de côté ici une foule de questions qui regardent, plus ou moins étroitement, ces verbes; nous voulons seulement signaler que dans un grand

¹ Cf. Dénom. p. 14.

² Il est bien clair que, au fur et à mesure que le nombre des verbes parasynthétiques augmenta l'influence de ces verbes s'accrut sur les formations de cette espèce.

nombre de cas le préfixe n'y est que pour exprimer l'achèvement de ce qu'exprimerait le verbe simple, s'il y en a ou s'il y en a eu. Ainsi p. ex. *vulgare* est *vulgo tradere*. Mais à mesure que la langue s'enrichit, on eut aussi des formations comme *divulgare*, *evulgare*, *invulgare* et *pervulgare*. Évidemment le préfixe sert ici seulement pour mieux exprimer la direction de l'action du verbe. C'est ainsi qu'on explique bien des verbes parasynthétiques du français moderne. Pour la langue moderne on peut constater bien des conséquences importantes, dues à ce développement : comme les formes parasynthétiques — en général transitives — avaient assez souvent la même signification que les verbes simples, la signification de ces derniers — souvent intransitifs — passa fréquemment aux verbes parasynthétiques.

Nous allons voir quelles sont les conclusions à tirer de ce que nous avons dit dans les pages précédentes et nous examinerons de plus près les différents groupes de verbes. Pour base de nos recherches nous choisissons les verbes qui figurent comme parasynthétiques dans le Dict. Gén.

Il est notable que le français moderne emploie un nombre de préfixes assez restreint pour former des verbes parasynthétiques. Il n'y en a guère, pratiquement, que quatre : *a*, *dé*, *é* (*es*) et *en*. Les autres peuvent être négligés.

III.

A. Les verbes parasynthétiques avec le préfixe a-.

Formés sur des substantifs.

Prenons d'abord les verbes parasynthétiques de la conjugaison en *-er* qui sont formés sur des substantifs. La somme totale des verbes de cette catégorie qui se trouvent dans le Dict. Gén. s'élève à une centaine environ ¹, y compris quelques verbes où le nom radical pourrait être regardé aussi comme adjectif, c.-à.-d. les verbes où il a la fonction de complément prédicatif, se rapportant au régime, comme dans *acoquiner*, *adomestiquer*, *aniécer* etc.

De ces verbes, 87 peuvent toujours être transitifs ²; 8 sont tantôt transitifs, tantôt intransitifs, tandis qu'il n'y a qu'un seul verbe — *arriver* — qui a toujours un sens intransitif. De ces verbes 65 sont antérieurs au XVIe siècle.

¹ Avec des chiffres plus précis: 96, y compris aussi *ragoûter*, *rapatrier*, *rapetasser*, *rapiécer*, *rapiéceter*.

² Ces verbes sont: *abandonner*, *abecquer*, *abonner*, *aborner*, *aboucher*, *abouter*, *acclamper*, *acclimater*, *accouder*, *accoupler*, *accréditer*, *accoutumer*, *accrocher*, *acenser*, *achalander*, *acharner*, *acheminer*, *adenter*, *adossier*, *affaïsser*, *afféager*, *affermer*, *affleurier*, *affourcher*, *affronter*, *affruiter*, *affûter*, *agenouiller*, *agréer*, *ajointer*, *aligner*, *aliter*, *allivrer*, *alivrer*, *alloter*, *amasser*, *amateloter*, *amâtiner*, *ameubler*, *ameulonner*, *ameuter*, *amonceler*, *amouler*, *apaiser*, *apitoyer*, *aplater*, *aposter*, *apostiller*, *appointer*, *arâmer*, *araser*, *arrenter*, *arriser*, *assaisonner*, *assermenter*, *assommer*, *atinter*, *attabler*, *attacher*, *attitrer*, *attraper*, *attrouper*, *avalier*, *avuer*, *accoler*, *adomestiquer*, *accompagner*, *acoquiner*, *affiler*, *agripper*, *aniécer*, *assoiffer*, *assoler*, *avoisiner*, *adextrier*, *affaïter*, *affener*, *affourager*, *agraïner*, *approvisionner*, *aviner*, *avitailler*, *ragoûter*, *rapatrier*, *rapetasser*, *rapiécer*, *rapiéceter*.

Les huit verbes qui peuvent être ou transitifs ou intransitifs sont les suivants: *aborder*, *abuter*, *accoter*, *accoter*, *acculer*, *anuiter*, *apiquer* et *atterrer*.

De ces verbes, *accoter*, *accoter*, *acculer*, *apiquer*, *atterrer* ont, sans aucun doute, une signification transitive comme signification primaire. *Atterrer* p. ex., qui a dû signifier d'abord «renverser à terre» a fini par perdre cette signification pour devenir un terme de marine et avoir la signification de «manœuvrer pour gagner la terre» ou de «prendre terre». Et dans un tel développement il n'y a rien que de naturel. Évidemment le régime dans cet emploi spécial a toujours été le même: *le navire*. *Atterrer le navire* fut donc remplacé par *atterrer*, en d'autres termes: dans cet emploi *atterrer* peut être compris très bien sans régime — voilà pourquoi celui-ci peut très bien être omis.

Dans *aborder* on ne voit pas aussi clairement le développement du sens du verbe, mais probablement l'emploi transitif est le primaire dans ce cas aussi. Pour *anuiter* nous pouvons supposer qu'il a été d'abord réfléchi et plus tard il est devenu, grâce à sa nature, un verbe impersonnel. L'emploi transitif de ce verbe est, en réalité, singulier.

Quant à *arriver*, rappelons-nous qu'il a existé un emploi transitif de ce verbe. En vieux français, on trouve *arriver* avec le sens de «mener à la rive» et en italien on a aujourd'hui encore *arrivare* comme verbe transitif et intransitif. (v. KÖRTING, *Lateinisch-romanisches Wörterbuch*, n:o 881);¹ cf. *dérivée*.

Si donc on a le droit de supposer que la plupart des verbes de cette catégorie — originairement tous — sont des transitifs, il faut qu'on se figure un régime de l'idée du verbe, dépendant de l'expression adverbiale sur laquelle repose le verbe. *A bandon* p. ex., en soi, ne donnerait pas de sens, si, en même temps, on ne savait pas ce qui est laissé à *bandon*; à *monceau* en combinaison avec une idée verbale ne signifie rien, si on ne peut se figurer ce qui est mis à *monceau* etc.

La plupart de ces verbes datent d'époques assez lointaines (cf. le Dict. Gén.): du XIe s. nous avons 7 verbes, du XIIe 24,

¹ Tout à fait comme à *rive* a perdu son sens local caractéristique, à *bord* a aussi perdu le sien. Et comme on peut dire aujourd'hui *arriver à la rive* on pourrait dire, peut-être, aussi *aborder le bord*.

du XIIIe 12, du XIVe 16, du XVe 8, du XVIe 13, du XVIIe 7, du XVIIIe 4, du XIXe aucun, des néologismes 5; somme 96.

Dans cette catégorie, la conjugaison en *-ir* compte 11 verbes, formés sur des substantifs¹. Et si nous y ajoutons le groupe de verbes où le nom peut être compris comme substantif ou adjectif, dans des formations telles que *abâtardir*, *asservir* etc., le nombre s'augmente de 8 verbes².

Pour la formation de tous ces verbes, nous renvoyons à ce que nous avons dit Dénom. p. 77 ss.

De tous ces 19 verbes, *abroutir*, *accroupir*, *ahurir*, *aguerrir*, *allotir*, *appointir*, *assortir* et *raboutir* sont toujours transitifs. *Atterrir* — comme *atterrer*, v. p. 48, — est tantôt transitif, tantôt intransitif. On le trouve employé comme transitif déjà en 1344, tandis que l'emploi intransitif n'est pas attesté avant 1752.

Aboutir et *anordir* ont seulement un emploi intransitif. A une époque antérieure, *aboutir* doit avoir eu une signification transitive, bien qu'elle n'existe plus. Et pour *anordir*, la signification du mot ne permet guère un emploi transitif. Il n'y a qu'un seul sujet pour ce verbe: le *vent*. Si le verbe avait été transitif, le même mot aurait été sujet et régime à la fois; c.-à.-d. nous aurions eu un verbe réfléchi (qui existe en réalité, bien qu'il ne se trouve pas dans le Dict. Gén.; cf. suéd. «nordra sig», «dra sig pâ nord»³).

Quant aux 8 parasynthétiques où on ne peut pas dire avec sûreté s'ils sont formés sur un substantif ou sur un adjectif, il faut observer qu'ils ont tous — *abâtardir*, *abêtir*, *abrutir*, *affainéantir*, *anéantir*, *asservir*, *assujétir*, *racornir* — un emploi transitif. *Aboutir* a, pourtant, aussi un emploi (secondaire) intransitif⁴.

Des recherches plus spéciales nous mèneraient trop loin. Signalons cependant qu'il y a une foule de questions à examiner

¹ Y compris *raboutir*.

² Y compris *racornir*.

³ Des 11 verbes du premier groupe, 2 — *accroupir* et *ahurir* — datent du XIIIe s., 1 — *atterrir* — du XIVe, 1 — *assortir* — du XVe, 3 — *aguerrir*, *appointir*, *aboutir* — du XVIe, 1 — *allotir* — du XVIIe et 3 — *abroutir*, *anordir* et *raboutir* du XVIIIe. Il n'y en a aucun du XIXe s., ni aucun néologisme.

⁴ De ces 8 verbes, 3 — *abâtardir*, *anéantir*, *asservir* — nous viennent du XIIe siècle, 1 — *racornir* — du XIVe s., 2 — *abêtir* et *assujétir* — du XIVe s., 1 — *abrutir* — du XVIe s. et 1 — *affainéantir* — du XVIIe s.

de plus près: la relation entre le préfixe et le nom radical ¹, la fréquence des formations sur des substantifs abstraits ou concrets, etc.

Formés sur des adjectifs.

Disons quelques mots des formations verbales sur à + *adjectif*.

La première conjugaison fournit, dans cette catégorie, environ 25 verbes ². Tous ces verbes sont toujours transitifs, excepté *approcher* qui peut avoir aussi un emploi intransitif (postérieur à celui-là). On sait que tel était le procédé du latin pour former des factitifs et qu'il n'est par conséquent pas surprenant que cette formation soit toujours en vigueur ³.

Les formations en -ir sur à + *adjectif* montent au chiffre de 43 ⁴ verbes, dont 37 sont toujours transitifs. Quatre verbes — *assagir*, *abonnir*, *rajeunir* (cf. *abêtir*, plus haut) et *assauvagir* — ont un emploi transitif et intransitif. Probablement l'emploi

¹ Nous avons déjà dit quelques mots sur les verbes de cette catégorie; ajoutons seulement qu'on en a un exemple aussi dans p. ex. *affaîter*, «garnir (une toiture) d'un enfattement» = «mettre un faite à une toiture». Nous pouvons constater la même chose pour *affener*, *affourager*, *agrainer*, *approvisionner* et *avitailier*. — *Ahurir* est un exemple discutable. On aurait, peut-être, dû le ranger plutôt dans les formations sur des adjectifs, puisque nous avons ici, évidemment, un cas où le part. parf. *ahuri* est antérieur au verbe; cf. Dénom. p. 72 note.

² Y compris aussi *rasséréner*. De ces 25 verbes, 3 — *accravanter*, *approcher*, *assurer* — datent du XIe s., 10 — *affoler*, *accointer*, *allonger*, *améliorer*, *aplaner*, *appareiller*, *apurer*, *assoter*, *attarder*, *aviver* — du XIIe s., 5 — *acertener*, *affiner*, *amariner*, *amignotter*, *apparenter* — du XIIIe, 1 — *attrister* — du XVe s., 5 — *accagnarder*, *affriander*, *ajuster*, *amignarder*, *rasséréner* — du XVIe s., 1 — *affriter* — du XVIIIe s.; cf. Dénom. p. 18 ss.

³ Naturellement il y a aussi des verbes factitifs simples, formés sur des adjectifs; v. Dénom. p. 17 ss.; — DARMESTETER, Mots comp., p. 84 ss.

⁴ Y compris *rafraîchir*, *rajeunir* et *ragaiillardir*. Du XIIe s. proviennent 13 verbes — *adoucir*, *affaiblir*, *alentir*, *amaigrir*, *amollir*, *amortir*, *appauvrir*, *appesantir*, *assouplir*, *assourdir*, *attiédire*, *abonnir* et *assagir*; du XIIIe s. 8 — *accouardir*, *affadir*, *affranchir*, *agrandir*, *arrondir*, *attendrir*, *accourcir* et *assauvagir*; du XIVe s. 6 — *allégérer*, *ameubler*, *anoblir*, *aplanir*, *aplatir*, *approfondir*; du XVIe s. 5 — *affermir*, *améliorer*, *apoltronner*, *avilir*, *abougrir*; du XVIIe s. 3 — *abalourdir*, *alourdir*, *appiétrir*; du XVIIIe s. 5 — *abasourdir*, *alestir*, *amincir*, *assainir* et *assombrir*.

intransitif est ici — comme dans les cas précédents — d'une nature secondaire. *Accourcir* et *abougrir* sont toujours intransitifs.

On voit donc que, sur les verbes parasynthétiques formés avec le préfixe à

96 formations sur des substantifs appartiennent à la conjugaison en *-er*

19¹ formations sur des substantifs appartiennent à la conjugaison en *-ir*.

total 115 formations sur des substantifs.

De ces 115 verbes, 87² de la première conjugaison + 16³ de la conjugaison en *-ir* sont toujours transitifs, 8⁴ + 1⁵ sont employés ou comme transitifs ou comme intransitifs, tandis que 1⁶ + 2⁷ sont seulement intransitifs.

En outre, nous avons

25 formations sur des adjectifs appartenant à la conjugaison en *-er*

43 formations sur des adjectifs appartenant à la conjugaison en *-ir*.

total 68 formations sur des adjectifs.

De ces 68 verbes, 24 du premier groupe sont toujours transitifs; 1 — *approcher* — a aussi un emploi intransitif. Des verbes appartenant à la conjugaison en *-ir*, 37 sont toujours transitifs, tandis que 4 sont employés aussi comme intransitifs. Deux verbes sont toujours intransitifs.

La somme totale des verbes parasynthétiques avec le préfixe *a* s'élève donc à 183, dont 164 sont toujours transitifs, 14 peuvent être transitifs ou intransitifs et 5 ont un emploi seulement intransitif.

¹ Dans le nombre de ces 19 verbes il y en a 8 qui peuvent être regardés comme formés sur des adjectifs.

² v. p. 18,

³ v. p. 20,

⁴ v. p. 19,

⁵ v. p. 20 (*atterrir*).

⁶ v. p. 18 et 19 (*arriver*).

⁷ v. p. 20 (*aboutir* et *anordir*).

B. Les verbes parasynthétiques avec le préfixe *dé-*.

Formés sur des substantifs.

Constatons d'abord que le nombre des verbes de cette catégorie qui appartiennent à la première conjugaison s'élève à 200 environ¹. Dans certains cas, il est difficile de décider si tel verbe est formé sur un adjectif ou sur un substantif: nous regardons pourtant comme substantifs un nombre aussi grand que possible.

Le nombre des verbes transitifs dans cette catégorie s'élève à 183²; 7 verbes sont tantôt transitifs, tantôt intransitifs; et 13 verbes ont un emploi seulement intransitif.

Les 7 verbes qui peuvent être regardés comme transitifs et intransitifs à la fois sont les suivants:

débanquer, débarquer, déborder, débucher, démancher, dénicher et *dévaler*.

¹ Avec des chiffres plus précis: 203. — Observons du reste que des verbes tels que *désembarquer* et d'autres, formés en français surtout au XVIe siècle et encore d'un très grand nombre en italien et en espagnol, doivent être regardés comme des verbes dénominatifs composés; cf. DARMESTETER, *Mots comp.*, p. 92, note 2.: «Au XIIIe s. on combinait volontiers *des* avec un composé parasynthétique plutôt qu'avec le radical; on disait p. ex. *désembarquer* au lieu de *débarquer*».

² Ces verbes sont: *défrayer, déhonter, démieller, débacher, débâillonner, déballer, débander, débanquer, débarber, débarder, débâter, débaucher, débillarder, débiller, débitter, débayer, déboîter, débonder, débondonner, débonneter, débouqueter, déboucler, débourber, débourrer, déboursier, débrailler, débraiser, débrayer, débrédouiller, débroucher, débouter, décaisser, décalotter, décalquer, decaper, decarbonater, decarburer, decarêmer, decarreler, decaver, decentrer, decercler, déchaîner, déchalasser, déchapper, déchaperonner, décharger, décharneler, déchарner, déchaumer, décheveler, déchevêtrer, décheviller, déchiffrer, deceintrer, déclasser, déclencher, décliqueter, decloîtrer, décocher, decoiffer, decolleter, decembrer, decourenancer, decordonner, decorner, decouenner, decourager, decouronner, decrasser, decréditer, decrocher, decrotter, decroûter, deculasser, decuver, dedaller, dedommager, dedosser, defausser, deferrer, defeuiller, deficeler, defigurer, defiler, deflegmer, defoncer, defouetter, defourner, defricher, defroquer, degager, degainer, degaler, deganter, degluer, degommer, degorger, degouter, degraisser, degraveler, degravoyer, degrener, degueniller, deguignonner, deguiser, dehancher, deharder, dejarrer, delaiter, delatter, delarder, delenter, delester, delicoter, deliter, delustrer, deluter, demailler, demaillonner, demailloter, demanteler, demantibuler, demasquer,*

Il est, du reste, pour plusieurs raisons difficile d'arriver, à cet égard, à des résultats sûrs. Mais il est possible que le développement ait été le suivant:

débanquer est un terme de marine. Dans notre étude sur les verbes dénommatifs, nous avons fait remarquer plusieurs fois que des mots d'un emploi spécial ne se conforment toujours pas aux lois générales. Il n'y a donc rien d'étonnant à ce que *débanquer* — comme *anordir*, *atterrir* etc. — présente des irrégularités.

Comme verbe transitif¹ *débanquer* signifie «démonter les bancs d'une embarcation à rames» (Littré) ou «dégarnir de ses rames (un bateau)». (Dict. Gén.).

Il faut observer cependant que l'emploi intransitif est assez singulier: *débanquer* c'est «quitter un banc de pêche, en particulier le banc de Terre-Neuve lorsque la pêche est achevée».

On aurait bien le droit de supposer que, dans ce cas aussi, l'emploi transitif est antérieur à l'emploi intransitif. Évidemment on a, dans l'emploi intransitif, toujours le sentiment que le régime était sous-entendu: ce qu'on éloigne du banc de pêche, c'est le *navire*, tout à fait comme on a dû avoir le même sentiment dans l'emploi intransitif de *atterrir*.

débarquer. Il est probable que ce verbe a été d'abord réfléchi; il doit, en tous cas, avoir été fait sur le modèle d'un autre verbe, *embarquer*, qui l'a influencé.

déborder. Il semble — à en juger d'après les exemples des dictionnaires — que l'emploi transitif soit le primaire encore pour ce verbe².

débucher. Probablement le sens transitif est antérieur à l'emploi intransitif de ce verbe: *débucher le loup* = «faire sortir le

démastiquer, démâter, démembrer, démenager, démeubler, démoder, démonétiser, démouler, dénaturer, dénicher, dépailler, dépaqueter, déparager, dépayser, dépecer, dépeupler, dépiauter, dépiécer, dépiéter, dépister, dépiéter, déplacer, déplumer, déposter, dépoter, dépucler, déraciner, déralinguer, déranger, dérater, dériver, dérocher, dérouter, désairer, désosser, désoxyder, désoxygéner, dessaisonner, dessaquier, dessoler, dessorner, dessoucher, détacher, détailler, déterrer, détonner, détouiller, détrapper, détraquer, détrôner, détrousser, dévaliser, dévaser, déventer, dévioler, dévisager, dévoyer, dévriller, détouper, désarçonner.

¹ Probablement nous avons affaire à deux verbes originellement bien distincts.

² Cf. *dérailer*.

loup du bois». Puis — avec la forme réfléchie comme intermédiaire? — on a un emploi intransitif dans des expressions comme *le loup débuche* (cf. *le loup se débuche*).

démancher (terme de marine). L'emploi transitif paraît primaire dans ce verbe; l'emploi intransitif doit être assez rare; probablement un néologisme.

dénicher. A en juger d'après les exemples des dictionnaires, *dénicher* a dû être transitif d'abord. Et c'est d'autant plus probable que, en général, les autres verbes parasynthétiques de la même époque étaient transitifs.

dévaler. De même ici: l'emploi transitif s'est probablement développé avec la forme réfléchie comme intermédiaire.

Toujours employés comme intransitifs: 13 verbes¹. Les voici: *déboucher, débouquer, débiter, décamper, décaper, décolérer, défiler, dégueuler, démancher, dépiler, dérader, dérailler* et *détonner*.

Notons que la plupart de ces intransitifs sont d'une date assez récente. Cela vient en partie de ce que le nombre des formations parasynthétiques intransitives augmente. Et d'autre part, le caractère de ces verbes — la plupart doivent être considérés comme des termes techniques — explique aussi ce phénomène.

On peut se figurer comme le *sujet* d'une proposition — où p. ex. *dérader* est le verbe — le *vent*: «*le vent a déradé le navire*». Et comme probablement le sujet de ce verbe était toujours le même, c.-à.-d. le *vent* ou peut-être le *courant*, on a enfin perdu le sentiment de ce qui exécute l'action:² la question principale, c'est toujours celle que quelque chose est poussé de l'ancrage — voilà ce que veut dire *dérader*³. Nous devons plu-

¹ De ces 13 verbes, 2 — *démancher* et *détonner* — nous viennent du XIIe siècle, 1 — *dégueuler* — du XVe, 3 — *débiter, décamper* et *dérader* — du XVIe, 3 — *déboucher, débouquer* et *défiler* — du XVIIe, 1 — *décaper* — du XVIIIe, tandis que 3 — *décolérer, dépiler* et *dérailler* — sont des néologismes.

² Cf. les expressions ὁ θεὸς ὕει: «Dieu pleut» et Ζεὺς ὕει: et seulement ὕει: cf. Dénom. p. 14.

³ Cf. LITTRÉ: «*dérader*: Terme de marine. Emporter, en parlant d'un gros temps, d'un vent violent, un vaisseau hors de la rade, avec ses ancres». — LAROUSSE: «*dérader*: quitter une rade ou le mouillage; être poussé par un vent violent ou par les courants hors de la rade ou loin du mouillage».

tôt nous figurer ici la transition d'un verbe passif en un verbe actif. Il y a un exemple analogue en *démancher* — «sortir d'une manche ou bras de mer», spéc. «de la Manche» (Littré)¹. Ce type une fois donné, il est bien naturel que des verbes tels que *dérailler* et d'autres aient pu naître et vivre longtemps.

Il n'y a pas, dans cette catégorie, de verbes appartenant à la conjugaison en *-ir*, formés sur des substantifs.

Formés sur des adjectifs.

Ces verbes ne sont pas très nombreux; nous n'en avons trouvé que huit: *débourgeoiser*, *débrutaliser*, *décruer*, *défausser*, *dégasconner*, *dégrosser*, *déjeuner* et *déniaiser*.

De ces 8 verbes, 7 sont toujours transitifs. *Déjeuner* seulement est intransitif maintenant. Il a été d'abord réfléchi².

La conjugaison en *-ir* renferme dans cette catégorie 5 verbes, tous transitifs: *débrutir*, *défraîchir*, *dégauchir*, *dégourdir* et *dégrossir*. De ces verbes, 1 — *dégourdir* — se trouve déjà au XIIe s., 1 — *dégauchir* — est du XVIe, 1 — *dégrossir* — ne se trouve pas avant le XVIIe s., 1 — *débrutir* — appartient au XVIIIe s. et 1 — *défraîchir* — est un néologisme.

Dans cette catégorie de verbes, il y a

203 formations sur des substantifs, appartenant à la conjugaison en *-er*,
il n'y a pas de formations sur des substantifs, appartenant à la conjugaison en *-ir*.

total 203.

De ces 203 verbes, 183 sont toujours transitifs, 7 tantôt transitifs, tantôt intransitifs, tandis que 13 ont un emploi seulement intransitif.

¹ Cf. *débanquer* qui signifie «quitter le banc (de Terre-Neuve)»; cf. *débouquer*, aussi un terme de marine.

² Plusieurs de ces verbes sont d'une date assez récente: 1 — *déjeuner* — vient du XIIe s., 1 — *dégrosser* — du XIVe, 2 — *dégasconner* et *déniaiser* — du XVIe, tandis que 2 — *débrutaliser* et *décruer* ne se trouvent pas avant le XVIIe s. et 2 — *débourgeoiser* et *défausser* — datent du XVIIIe s.

Nous avons, ensuite,
 8 formations sur des adjectifs, appartenant à la conjugai-
 son en *-er*,
 5 formations sur des adjectifs, appartenant à la conjugai-
 son en *-ir*.

total 13 formations faites sur des adjectifs.

De ces 13 verbes, 12 sont toujours transitifs, tandis qu'un seul — *déjeuner* — est aujourd'hui intransitif.

La somme totale des verbes de cette catégorie s'élève donc au nombre de 216, dont 183 + 12 sont toujours transitifs, 7 sont tantôt transitifs, tantôt intransitifs et 13 + 1 ont un emploi exclusivement intransitif.

C. Les verbes parasynthétiques avec le préfixe *é-* (*es-*).

Formés sur des substantifs.

En ce qui concerne la signification, ces verbes ne diffèrent pas beaucoup des verbes avec le préfixe *dé-*. Ces deux catégories de verbes expriment un éloignement, une extinction de quelque chose ou d'une certaine qualité. Remarquons, en passant, que, selon DARMESTETER, il n'y aurait point de formations parasynthétiques *substantives* ou *adjectives* dans cette classe¹.

Pour les formations verbales, il y a environ 128 verbes, formés sur des substantifs et appartenant à la conjugaison en *-er*². Sur ces 128 verbes, il n'y a pas de verbes intransitifs

¹ Mots composés, p. 93: «Les parasynthétiques nominaux manquent».

² Ces verbes sont: *ébarber, éberguer, ébeurrer, ébiseler, ébouer, ébouler, ébouqueter, ébouquiner, ébourrer, ébourgeonner, ébousiner, ébouter, ébouturer, ébraiser, ébrancher, ébrener, ébrécher, ébrouer, ébrousser, ébruiter, écabocher, écarner, écarquiller, écarteler, écarter, écarter, écéper, échanvrer, échapper, échardonner, écharner, échander, échauler, échaumer, écheniller, écheveler, échicoter, écimer, écœurer, écoller, écolleter, écoquer, écorner, écosser, écôter, écouer, écrémer, écrêter, écrouter, éculer, édenter, édosser, effacer, effaner, effaucheter, effemeler, effeuiller, effiler, efflanquer, effleurier, efflotter, effondrer, effranger, effrayer, effruiter, égarrotter, églander, égorger, égoutter, égrapper, égravillonner, égrener, égueuler, éhouper, éjamper, éjarrer, élaiser, émarger, émerveiller, émeuler, émietter*

et seulement 3 verbes — *ébouler*, *échapper* et *égrener* — peuvent être employés comme transitifs ou comme intransitifs. A en juger d'après les exemples du Dict. Gén., l'emploi transitif est le primaire dans *ébouler*. — *Échapper* a évidemment eu d'abord un emploi réfléchi; dans ce verbe — comme dans bien d'autres — l'emploi intransitif est d'une date assez récente. Probablement le sens transitif est le primaire aussi dans *égrener*, «dégarnir des grains»; ce verbe a reçu aussi le sens de «perdre son grain, «s'ébrécher», — comme p. ex. dans «égrener l'acier» — et par suite il a eu dans un emploi technique — p. ex. «un rasoir qui égrène bien» (néologisme) — un sens intransitif, développement qui est loin d'être rare.

Un seul verbe — *échampir* — de la conjugaison en *-ir* appartient à ce groupe. C'est un verbe transitif qui date du XIIIe s.

Formés sur des adjectifs.

Nous arrivons maintenant aux formations parasynthétiques de la conjugaison en *-er*, formées sur des adjectifs. Le nombre de ces verbes n'est pas grand: il s'élève à 13, et ils sont toujours transitifs; sur ces verbes, il y en a 1 — *éloigner* — qui date du XIe s., 5 — *éborgner*, *écourter*, *échauder*, *elonger* et *esseuler* — du XIIe s., 3 — *égayer*, *épurer*, *essimer* — du XIIIe s., 2 — *effaroucher*, *émousser* — du XIVe s., 1 — *émincer* — du XVIIIe s., 1 — *ébouillanter* — est un néologisme.

Appartiennent à la conjugaison en *-ir* 3 verbes de cette catégorie: *ébaudir*, *éblouir* et *élargir*. Ils sont toujours transitifs.

Il y a donc, dans les verbes parasynthétiques avec le préfixe *é-* (*es-*),

128 formations, faites sur des substantifs, appartenant à la conjugaison en *-er*,

1 formation, faite sur un substantif, appartenant à la conjugaison en *-ir*.

total 129

émotter, *émoucher*, *émousser*, *émoustiller*, *énaser*, *énieller*, *énoper*, *énouer*, *épailler*, *épamprer*, *épannelier*, *épanner*, *épater*, *épeuler*, *épierrer*, *épiler*, *épincer*, *épinceter*, *époïnçonner*, *épointer*, *époudrer*, *épouiller*, *époularder*, *époumoner*, *époutrer*, *épucer*, *épuiser*, *érater*, *éreinier*, *escionner*, *esherber*, *essoriller*, *essoucher*, *essouffler*,

Il y a, en outre,

13 formations faites sur des adjectifs, appartenant à la conjugaison en *-er*,

3 formations sur des adjectifs, appartenant à la conjugaison en *-ir*.

total 16

De tous ces verbes, il y a dans le premier groupe 125 + 1 transitifs; 3 verbes peuvent être employés comme transitifs ou intransitifs; dans la catégorie des formations faites sur des adjectifs il n'y a que des transitifs.

Dans ce groupe, il n'y a donc pas de verbes purement intransitifs.

D. Les verbes parasynthétiques avec le préfixe *en-*.

Formés sur des substantifs.

Comme dans les chapitres précédents, nous traiterons d'abord les formations de la conjugaison en *-er*, faites sur des substantifs. Le nombre de ces verbes s'élève à 273¹, dont 266 sont

essourisser, essucquer, élêter, étripier, étronçonner, évaltonner, évaluer, évaser, éventer, éventrer, everrer, évertuer (total 128 verbes). — Nous voulons faire observer que nos chiffres ne sont pas toujours, peut-être, tout à fait exacts.

¹ Y compris *remmailler, rencorser, renfaîter, renflouer, renfondrer, rengorger*. — Voici les 273 verbes qui appartiennent à ce groupe: *embabouiner, emballer, embander, embanquer, embariller, embaronner, embarquer, embarrer, embastiller, embâter, embâtonner, embaucher, embaumer, embecquer, embecqueter, embéguiner, embêter, embeurrer, emblaver, embloquer, embobeliner, embobiner, embotter, embosser, emboucher, emboucler, embouer, embouquer, embourber, embourder, embourrer, embourser, embouteiller, embouter, embordurer, emboucauter, embraser, embrayer, embreler, embrener, embrigader, embrocher, embrumer, embûcher, emmagasiner, emmailloter, emmancher, emmancher, emmannequiner, emmanteler, emmarquiser, emmêcher, emménager, emmenotter, emmerder, emmeuler, emmieller, emmitonner, emmitoufler, emmortaiser, emmoufler, emmurer, emmuseler, empailler, empaler, empanacher, empanner, empaqueter, empasteler, empâter, empatter,empaumer, empeloter, empêner, empennier, emperler, empeser, empester, empiéger, empierrer, empiéter, empiffrer, empiler, empiler, empiper, emplacer, emplumer, empocher, empoigner, empointer, empointer, empoisonner, empoisser, empoissonner, empoter, empoudrer, empouiller, empouper, emprisonner, enamourer, enarbrer, enarrher, encadrer, encager, encaisser, encanailler, encantrer, encaper, encapuchonner, encaquer, encarter, encartonner, encartoucher, encaster, encaver,*

toujours transitifs, 2 verbes sont employés comme transitifs ou intransitifs, tandis que 5 sont intransitifs.

Les deux verbes qui ont un emploi tantôt transitif, tantôt intransitif sont *empêner* et *enjamber*. Constatons d'abord qu'ils sont tous les deux d'une date assez récente: *empêner* est un néologisme et, d'ailleurs, un terme technique et *enjamber* n'a guère dû être employé comme intransitif avant le XVIIe s. L'emploi intransitif de ce dernier verbe appartient surtout à la langue technique.

Employés seulement comme intransitifs:

enrager, du XIIe siècle. Probablement ce verbe était d'abord transitif; et pour ce verbe aussi on pourrait supposer une forme réfléchie comune intermédiaire: *j'enrage* égale *je m'enrage*.

embouquer (cf. *débouquer*, plus haut) «pénétrer dans une bouque» (*débouquer* — «sortir d'une bouque») et

emmancher, «entrer dans une manche ou bras de mer» (cf. *démancher*, plus haut, «sortir d'une manche ou bras de mer»), datent du XVIIe siècle. Ils sont, tous les deux, des termes de marine, ce qui est le cas aussi pour

encelluler, encercler, enchaîner, enchambrier, enchanteler, enchaper, enchaperonner, encharger, encharnelier, enchâsser, enchatonner, enchevaler, enchevêtrer, encheviller, enchifrener, encirer, enclasser, enclaver, encliqueter, encloitrer, enclouer, encocher, encoffrer, encoler, encoller, encombrer, encoquer, encorner, encorneter, encotonner, encourager, encourtiner, encrasser, encréper, encroûter, encuirasser, enculasser, encuver, endauber, endenter, endetter, endiguer, endimancher, endivisionner, endizeler, endoctriner, endommager, endosser, enfaiter, enfariner, enferrer, enfeuiller, enficeler, enfieller, enfiévrer, enfiler, enfleurer, enfoncer, enfondrer, enformer, enfourcher, enfolier, enfourner, enfranger, enfroquer, enfutailler, engager, engainer, engaller, enganter, engazonner, engendrer, engerber, englober, engluer, engommer, engoncer, engorger, engouler, engouffrer, engranger, engrosser, engrener, engrumeler, engueniller, enguirlander, enharnacher, enhayer, enherber, enjabler, enjaler, enjamber, enjaveler, enjôler, enjouer, enjuponner, enligner, enliouber, enliser, enôcher, enquinauder, enraciner, enrager, enrayer, enrayer, enrégimenter, enregistrer, enrêner, enrhummer, enrober, enrocher, enrôler, enrouiller, enrubanner, ensabler, ensaboter, ensacher, ensaisiner, enseller, ensementer, enserer, ensiler, ensiloter, ensimer, ensoleiller, ensorceler, ensouffrer, ensoyer, ensuifer, entabler, entacher, entasser, enterrer, entêter, enticher, entoiler, entoiser, entonner, entonner, entravailler, entraver, envaler, envaser, enveilloter, envenimer, enverger, enverguer, envisager, envoiler, envoisiner, envoûter, envoyer, remmailler, rencorser, renfaire, renflouer, renfondrer, rengorger.

encaper qui date du XVIIIe siècle.

embecqueter — «s'engager entre les pointes qui forment l'entrée d'un canal, d'un détroit» — appartient, comme les autres, à la langue des marins. C'est un néologisme.

Remarquons le fait qu'on peut trouver *embouquer* dans un emploi transitif aussi: on dit également bien «le navire a embouqué dans le détroit» et «le navire a embouqué le détroit». Ne pourrait-on supposer que tous ces verbes ont d'abord été transitifs? Ce qui a été mené *en becs*, *en bouque*, *en manche* etc., c'est toujours *le navire*. Et il est probable que, pour ces verbes encore, la forme réfléchie est intermédiaire.

Les verbes de la conjugaison en *-ir* ne montent, dans cette catégorie, qu'au nombre de 4: *emboutir*, *endolorir*, *enfourchir* et *enorgueillir*. Ils sont transitifs, excepté *enfourchir* qui n'est employé que comme intransitif.

Le développement de ce verbe nous paraît étrange et nous ne saurions l'expliquer. Peut-être sa qualité de terme technique expliquerait l'emploi intransitif.

Formés sur des adjectifs.

Les formations sur des adjectifs qui appartiennent à la conjugaison en *-er* ne sont pas très nombreuses: *enivrer*, *enjoliver* et *ensanglanter* semblent être les seuls. Ces verbes sont transitifs¹.

La deuxième conjugaison fournit dans ce groupe 12 verbes: *embellir*, *embrunir*, *empuantir*, *enchérir*, *endurcir*, *engourdir*, *engrossir*, *enhardir*, *enlaidir*, *ennoblir*, *enrichir*, *envieillir*. De ces verbes, *embellir*, *enrichir* et *enlaidir* sont transitifs ou intransitifs. Tous les autres doivent être regardés comme transitifs.

Dans cette catégorie de verbes, il y a donc

- 273 formations faites sur des substantifs, appartenant à la conj. en *-er*,
- 4 formations faites sur des substantifs, appartenant à la conj. en *-ir*.

total 277 formations sur des substantifs.

¹ Nous avons regardé comme formations faites sur des substantifs un assez grand nombre de verbes où le radical -- originellement un substan-

Il y a, en outre,
 3 formations sur des adjectifs, appartenant à la conjugai-
 son en *-er*,
 12 formations sur des adjectifs, appartenant à la conjugai-
 son en *-ir*.

 total 15 formations sur des adjectifs.

Transitifs:	266 + 3 formations sur des subst.			
	3 + 9	»	»	» adj.
Transitifs ou intransitifs:	2	»	»	» subst.
» » »	3	»	»	» adj.
Intransitifs:	5	»	»	» subst. en <i>-er</i>
»	1	»	»	» <i>-ir</i>

En d'autres termes:

Transitifs:	281
Trans. ou intrans.:	5
Intransitifs:	6

Somme totale des verbes avec le préfixe *en-*: 292.

Nous avons déjà mentionné que *a-*, *dé-*, *é-(e-s)* et *en-* sont les préfixes les plus fréquents dans les formations parasynthétiques. Il faut peut-être ajouter que *re-*, comme dans *rebecquer*, *rebuter*, *reculer* et d'autres; *sur-*, comme dans *suranner*, *surplomber* etc., et peut-être un ou deux préfixes encore, peuvent être employés pour former des verbes parasynthétiques en français moderne.

Mais le nombre de ces verbes en *re-*, *sur-* etc. est si petit — une vingtaine environ — qu'il ne vaut guère la peine de les examiner de plus près.

Selon les calculs que nous avons faits ailleurs ¹, le français moderne renfermerait environ 2750 verbes dénommatifs. De

tif — peut être regardé comme un adjectif, c.-à.-d. des verbes où le nom a la fonction de complément prédicatif se rapportant au régime, p. ex. *embaronner*.

¹ Dénom. p. 71.

tous ces verbes 2735 sont formés sur des substantifs tandis que 375 sont formés sur des adjectifs. Quel est le nombre des verbes parasynthétiques de tous ces verbes?

Formés sur des substantifs:

1) avec le préfixe	<i>a-</i> :	115
2) » » »	<i>dé-</i> :	203
3) » » »	<i>é-</i> :	129
4) » » »	<i>en-</i> :	277
5) » » »	<i>re-, sur-</i> :	20
		<hr/>
		total 744

Formés sur des adjectifs:

1) avec le préfixe	<i>a-</i> :	68
2) » » »	<i>dé-</i> :	13
3) » » »	<i>é-</i> :	16
4) » » »	<i>en-</i> :	15
		<hr/>
		total 112

C'est donc une partie assez considérable des verbes dénominatifs qui doivent être regardés comme parasynthétiques: à peu près un tiers des formations faites sur des substantifs et environ un tiers des formations sur des adjectifs. C'est, enfin, un fait remarquable que *la plupart de ces parasynthétiques sont des verbes transitifs et que ceux qui ne le sont pas paraissent bien l'avoir été autrefois.*

—•••••

ODYSSEUS' IRRFÄRDER

GEOGRAFISK UNDERSÖKNING

AF

H. H. VON SCHWERIN

(Mit einer Zusammenfassung in deutscher Sprache)

LUND 1909
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehållsöfversikt.

Allmän inledning pp. 1—16.

Homeros' personlighet. Odysséens sammansättning och tiden för dess affattande. De gamlas olika uppfattning af Homeros och platsen för irrfärderna. Nyare tidens åsikter härom.

Vindar, segelriktning och afståndsberäkning pp. 16—22.

Vindarnas betydelse i Odysséen. Ständigt återkommande siffror. Öfversikt af irrfärderna.

Kikoner och Lotophager pp. 23—30.

Färden förbi Malcia till Libyen. Lotosväxten. Hellenernas första beröring med landet vid Lilla Syrten.

Kykloperna och Odysseus' besök hos Polyphemos pp. 31—47.

Skildring af Kyklolandet. Getön. Kinypsflodens fruktbara område Odysseus och Polyphemos. Tripolitaniens grottbor. Kretenserna och Libyen

Besöket på Aiolle pp. 47—53.

Den flytande ön. Misslyckad färd till Ithaka. Lipariska öarna och vinden.

Laistrygonerna pp. 53—64.

Laistrygon-äfventyret påminner om Argonautikan. Laistrygonernas hamn. De tväggahanda herdarna. Berättelsen åsyftar icke Norden utan Västern. Laistrygonernas lokalisering.

Aiaie och Kirke pp. 65—74.

Aiaie en af De lycksaligas öar. Kirke och Italien. Ön Kerkenah. Okeanosfloden och Tritonsjön vid Lilla Syrten.

Odysseus' färd till Okeanosfloden och Hades. Kimmerlerna pp. 74—82.

Hades är beläget öfver jorden. Intet sund mellan hafvet och Okeanosfloden. Kimmeriernas omtalande en interpolation.

Återkomsten till Kirkes ö pp. 82—87.

Kontrasten mellan Hades och det soliga Aiaie. Kirkes instruktion till Odysseus. Föreställningen om Thrinakie.

Sirenerna pp. 88—90.

Sirenerna och vindstillan. Osteodöarna. Sirenernas lokalisering.

Plankterna pp. 90—99.

Hvad säges om Plankterna? Förväxling med Symplegaderna. Det »mångbesjungna Argo». Pantellariasundets vulkaniska fenomen.

Skylla och Charybdis pp. 99—102.

Messinasundets besvärligheter. Skylla en polyp.

Thrinakie pp. 103—115.

Thrinakie är icke Sicilien, utan snarare Lampedusa. Denna ös betydelse för skeppsfarten. Thrinakieberättelsen tillhör den ursprungliga »Odysséen». Helgerånet på Thrinakie. Skeppsbrottet. Charybdis-episoden är ett senare tillägg.

Kalypsos ö pp. 115—124.

Svårigheten att identifiera Ogygie. Malta. Navigering med ledning af Stora Björnen. Solymernas berg.

Phaiakerna pp. 125—134.

Hvar bodde Phaiakerna? Scherie-Korfu. Yttersta Västern och Elysien. Liburnernas hafsfolk.

Det homeriska Ithaka pp. 134—137.

Leukas-teorien. Ioniska öarnas orientering. Betydelsen af *χθαρὰ*.

Odysséens två sista sånger pp. 137—141.

Den hvita klippan. Sikelerna och Sikanien.

Ἰσκει ψεύδεα πολλὰ λέγων ἐτόμοισιν ὁμοῖα.
Od. XIX v. 208.

Afsikten med denna undersökning är ingalunda att närmare inlåta mig på en utredning af den invecklade »homeriska frågan» och dess detaljer. Dess uppgift är uteslutande praktiskt-geografisk, och det skall uppriktigt glädja mig, om jag, i någon mån åtminstone, lyckas bidra till en antaglig lösning af det ofta behandlade spørsmålet, huruvida Odysseus' irrfärder i allmänhet äga en verklig geografisk bakgrund och, om så är fallet, hvilken denna är.

Att jag därvid tagit tillbörlig hänsyn äfven till de nyaste textkritiska och litteraturhistoriska undersökningarna rörande denna fråga, behöfver väl knappast nämnas. Min afsikt är att, med uppgifvande af hvarje möjligen förutfattad mening, uteslutande hålla mig till skaldeverkets egna ordalag, hvarvid jag framför allt kommer att bestämdt taga afstånd från den tyvärr så ofta använda förklaringsmetod, som grundar sig på mytologiska hypoteser.

Under forntiden och ända långt in i nyare tid ansågos Iliaden och Odysséen vara författade af »skalden HOMEROS». Den nyare forskningen har emellertid kommit till andra resultat, eller att bägge dessa skaldeverk icke hafva samme författare (Odysséen är betydligt yngre än Iliaden) och att de, i den form de nu föreligga, äro resultatet af en längre tids, kanske ett par århundradens, arbete. Det tyckes mig för öfrigt göra föga till saken, huruvida HOMEROS varit en historisk person eller icke, eller om det är han eller någon annan, som författat Odysséen.

För egen del finner jag mig mest tilltalad af den uppfattningen, att detta skaldeverk i sitt nuvarande skick är en enhet-

ligt utförd kompilation ¹⁾, en framställning, som under romantiserad form innehåller icke blott reella fakta och händelser, som verkligen tilldragit sig, utan äfven motiv, hämtade från mytologiens och folksagornas dimmiga värld, det hela så blandadt om hvartannat, att det oftast kräfver ett mödosamt arbete att utreda det verkliga sammanhanget mellan berättelsens olika delar ²⁾. Denna diktcykel tänkes bilda en serie af verkligen upplefda, realistiskt framställda äfventyr, i hvilka dock sanning, »sanning med modifikation» och ren dikt förekomma jämte hvarandra i broderlig endräkt — en uppfattning, som redan delades af STRABO (I. 2. 9), den store Homerosbeundraren.

Att Odysseus är en uppöfvad ljugare, framgår bäst af de fem olika versioner af sina resor, som han vid skilda tillfällen meddelar Alkinoos, Athene, Eumaios, Penelope och Laërtes. Hans berättartalang är dessutom så rörande, att han tidt och ofta framlockar sina åhörarens tårar. Det förefaller mig, som ägde vi rätt att hos Odysseusens olika medarbetare förutsätta ett visst gemensamt drag af humor, hvilket förmått dem att framställa sin hjälte såsom en i grund och botten rätt otillförlitlig person. Det vore alltså fullt i stil med det hela, om man afsiktligen läte Odysseus smått skämta med sitt auditorium, äfven när han tänkes tala sanning ³⁾.

¹⁾ Se framför allt H. BERGSTEDT, Striden om Homer (1893); R. RÖDING, Några ord om den homeriska frågan, i *Commentationes philologicæ in honorem Ioh. Pavlson* (1895); U. VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, *Homerische Untersuchungen*, i *Philol. Unters.* VII (1884); A. KIRCHHOFF, *Die homerische Odyssee* (1879); B. NIESE, *Die Entwicklung der Homerischen Poesie* (1882); W. HELBIG, *Das Homerische Epos* (1887); A. GERCKE, *Homer und seine Zeit*, i *Deutsche Rundschau* (1909).

²⁾ Somliga frågor äro dock numera så intrasslade, att hvarje fullständig utredning torde vara otänkbar. Anledningen härtill kan i väsentlig mån tillskrifvas kommentatorerna själfva. Den af den ene bland dem uppförda, sinnrika konstruktionen kullstörtas ju utan vidare af den andre. Hyperkritiken firar sannerligen ofta här de stoltaste triumfer.

³⁾ Om Odysseus' karaktär se W. H. ROSCHER, *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* voc. *Odysseus*.

Typiska äro de ord, hvilka A t h e n e riktar till den oförbätterlige Odysseus (XIII vv. 293—96. LAGERLÖFS öfvers.), som äfven står och ljuger för henne, sin beskyddarinna:

*Jaså, din ryslige skölm, påhittige, fiffige spjufter,
Alltså ej ens på din fädernejord kan du sluta att listigt
Duka historier upp, som du brukade redan som liten?*

Odysseus är alltså »af födsel och ohindrad vana» en Münchhausen — en Βεργαῖος, såsom Grekerna kallade en dylik person. Jfr STRABO I. 3. 1.

Det homeriska skriftsättet påminner om den antika landskapsmålningen eller renässansens skematiskt groteska framställning af geografiska lokaliteter¹⁾. Bägge maneren göra sig skyldiga till de påtagligaste öfverdrifter i fråga om höga kägelformiga bergstoppar, onaturliga klippformationer med förvridna konturer samt ett i allo felaktigt perspektiv. Sålunda äro Odysseéns naturbeskrifningar onekligen afsiktligt öfverdrifna, men ingalunda absolut osanna. Trots allt är det med rätta, som denna storartade, märkliga diktcykel allmänt blifvit erkänd som ett poetiskt och kulturhistoriskt mästerverk.

I fråga om tillkomsten af de olika delarna af Odysseen får man väl antaga, att KIRCHHOFF och WILAMOWITZ kanske i de flesta fall träffat det riktiga. Tydligtvis kan jag icke här närmare inlåta mig på detaljer²⁾ och vill därför blott i största kortet anförä särskildt de delar af den sakrika (hufvudsakligen af Kirchhoff gjorda) utredningen, hvilka äro af betydelse i geografiskt hänseende.

Odysseéns äldsta kärna bildas af den s. k. »Odysseus' äldre *Nostos*» (hemkomst), som omfattar sångerna I vv. 1—87 och V v. 28—XIII v. 184; det mellanliggande partiet utgöres af den s. k. *Telemachien*, som bildar en själfständig dikt³⁾. Sången XI, kallad *Nekyia*⁴⁾ (besöket i dödsriket), utgör en alldeles själfständig episod, af hvilken dock vissa delar, t. ex. mötet med Teiresias, anses vara en direkt fortsättning af sista delen af sång IX, som behandlar Odysseus' äfventyr hos *Kikoner*, *Lotophager* och *Kykloper* och som bildar en skarpt begränsad afdelning för sig.

Därjämte fanns ursprungligen en annan själfständig, numera med den öfriga Odysseen införlifvad diktsamling, som handlade om *Aiolos*, *Laistrygonerna*, *Kirke*, *Sirenerna*, *Skylia-Charybdis*, *Helios'* boskap på *Thrinakie*, *Phaiakerna*, och kanske forslingen till *Ithaka*, d. v. s. de händelser, hvilka skildras i X—XIII och som tillsammans bilda »den yngre *Nostos*»⁵⁾. De föl-

¹⁾ E. OBERHUMMER, Leonardo da Vinci and the Art of the Renaissance in its Relations to Geography, i *Geographical Journal* XXXIII (1909).

²⁾ Läsaren hänvisas för öfrigt till BERGSTEDTS utmärkta arbete, Striden om Homer.

³⁾ Jfr NIESE op. cit., *Telemachie und Odyssee* pp. 143—66.

⁴⁾ Jfr den härmed stridande åsikten hos NIESE, *Nekyia* pp. 166—70. Jfr P. CAUER, *Grundfragen der Homerkritik* (1909) p. 320 ff.

⁵⁾ Af helt annan mening är NIESE p. 170 ff.

jande sångerna bilda en fortsättning till den äldre Nostos och tillskrifvas en annan, yngre diktare. Sångerna XXIII (från v. 297) och XXIV anses allmänt vara senare tillkomna ¹⁾.

Särskildt författaren till den yngre Nostos har till sitt förfogande haft en mängd mycket gamla lokalsagor, delvis härstammande från Västra Medelhafvet, samt dikter, behandlande motiv af mycket skiljaktigt innehåll, och det ser ut, som om han sökte att genom ett mera sensationellt framställningssätt öfverträffa den mera sansade äldre Nostos ²⁾. Likaledes medtager han vissa motiv, hämtade från de argonautiska dikterna ³⁾.

Allt detta material har genom successiva tillägg och bearbetningar erhållit sin nuvarande form ⁴⁾.

Hvad tiden för den ursprungliga Odysséens affattande angår, sättes den nog riktigast till (allra tidigast) den första hälften af 8:de århundradet f. Kr. I sin nuvarande gestalt härstammar skaldeverket sannolikt från omkring midten af 7:de århundradet.

Sättes nu Odysséens affattningstid till en jämförelsevis så sen period som denna, så vinnes bl. a., att vi därmed förflyttas till det tidsafsnitt i det helleniska folkets historia, hvilket framför allt utmärker sig genom detta folks öfversvallande expensionskraft och dess högt stegrade företagsamhetsanda, hvilka företeelser i synnerhet gifva sig till känna i en väl förberedd samt energiskt och systematiskt bedrifven kolonisationsverksamhet ⁵⁾ i Medelhafvets centrala bäcken och det angränsande Tyrrhenska hafvet.

¹⁾ Jfr NIESE p. 145.

²⁾ Jfr W. CHRIST, Noch eine Art von Interpolationen bei Homeros, i *Jahrb. f. klass. Philol.* 1881 p. 466 ff.

³⁾ K. MÜLLENHOFF, Deutsche Altertumskunde I (1870) p. 51. Frågan om de argonautiska sångernas förhållande till Odysséen är synnerligen invecklad och kan icke anses falla inom ramen för min här föreliggande uppgift. Jfr NIESE p. 238 ff.

⁴⁾ Jfr V. HEHN, Kulturpflanzen und Haustihere (1887) p. 58.

⁵⁾ Om grundandet af Greklands italiska och sikeliska kolonier se M. DUNCKER, Gesch. des Alterthums V (1881) p. 323 ff.; G. BUSOLT, Griechische Gesch. I (1885) p. 3 ff., 11 ff., p. 240; J. BELOCH, Griech. Gesch. I (1893) p. 139 ff., p. 145; J. BERGMAN och E. SVENSÉN, Världshistorien I (1902) p. 367; H. F. HELMOLT, Weltgeschichte IV (1900) p. 265, p. 286, p. 323 ff.; K. MÜLLENHOFF, Deutsche Altertumskunde I p. 46 ff.; H. NISSEN, Italische Landeskunde I (1883) pp. 2—5, p. 106; E. CURTIUS, Griech. Gesch.

Tiden för de flesta nybyggenas anläggning här kunna vi ju helt visst tänka oss hafva föregåtts af en »rekognosceringsperiod», en tid, då för ändamålet utsända sjöexpeditioner försiktigt trefvade sig fram i dessa farvatten för att närmare undersöka, »hur landet låg». Utgå vi från detta antagande, så förklaras också lätt åtskilliga af de i Odysséen förekommande geografiska uppgifterna, hvilka annars för oss skulle vara nära nog obegripliga, och det visar sig snart, att det icke utan skäl blifvit sagdt, att Odysséen genljuder af episoder från Hellenernas kamp- och vandringstid ¹⁾.

Vi öfvergå nu till att granska en annan sida af frågan, som ända till helt nyligen icke blifvit tillbörligt påaktad utan snarare rent af försummats. Jag menar frågan om, hvilken tid Homeros egentligen haft för afsikt att skildra. Ingenting kan vara mera oberättigadt än att använda Odysséen såsom måttstock för Hellenernas geografiska kunskaper på den tid, då Odysséen diktades, och därför bör också som alldeles ogrundadt betraktas det ofta återkommande talet, att Odysséen vidgat Hellenernas geografiska synkrets ²⁾.

På hvilka fakta vill man då stödja ett dylikt påstående? Detta skaldeverk har ju under en poetisk form upptagit de ämnen, som dess olika författare behagat däri införa. Obestridligt är det visserligen, att Odysséen i många fall återspeglar be-

I (1878) p. 396; S. BOËTHIUS, Historisk läsning I (1895) p. 148; J. JUNG, Geographie von Italien (1897) p. 25; W. GÖRTZ, Historische Geographie (1904) p. 164; O. MELTZER, Geschichte der Karthager I (1879) p. 144 ff.; H. F. TOZER, History of Ancient Geography (1897), Greek Colonies in Italy p. 50 ff.

¹⁾ Jfr HELMOLT IV p. 268. I stort sedt är det mycket sannolikt, att den helleniska kolonisationens tid sammanfaller med den yngre hjältesångens, d. v. s. från midten af det 8:de till midten af det 7:de århundradet f. Kr.

²⁾ Med vida större skäl skulle man däremot kunna säga, att Odysséen minskar eller sammandrager samtidens geografiska synkrets. DUNCCKER V p. 33 ff. är däremot af annan mening, då han säger: »Den geographischen Gesichtskreis ihrer Zeit dürften die Dichter nicht einengen.» — Å andra sidan kan det nog medgifvas, att Homeros på visst sätt varit den förste Grek, som meddelat oss något om sina landsmäns geografiska kunskaper.

stämda geografiska föreställningar, men hvad veta vi för öfrigt i det stora hela om Hellenernas äldsta geografiska horisont? Inte kan man af Odysséen fordra, att den lämnar en uttömmande geografisk beskrifning; ej heller är man utan vidare berättigad, att påstå, att denna »poetiska» framställning af fjärran land och folk öfver hufvud taget är förtjänt af namnet »geografisk».

Odysséen sysslar med en redan gången tid: den skildrar icke samtid, utan forntid¹⁾. Den irrande hjältens äfventyr förläggas ju också uttryckligen till åren närmast efter det trojanska kriget, hvilket, huru man än räknar, måste anses hafva blifvit utkämpadt århundraden före Odysséens författande, under den »mykeniska» eller kanske rättare »kretensiska» (minoiska) glansperioden²⁾.

Skalden³⁾ bemödar sig om och lyckas i de flesta fall att lämna en skildring af svunna tider; han arkaiserar afsiktligen och låtsar sig vara okunnig om sin egen tids geografiska, historiska och etnografiska förhållanden⁴⁾. Han är alltså fullt medveten om, att t. ex. hans geografiska framställningar äro uppkonstruerade och imaginära i det afseendet, att Odysséen alls inte framställer förhållandena i Medelhafvet väster om Grekland, sådana de varit under någon viss särskild tidsperiod, allra minst under skaldens egen lifstid.

Visserligen tänker sig Odysséens författare å ena sidan tillbaka i tiden, men å den andra har han därjämte i förväg »preparerat» skådeplatsen för irrfärderna, som han i nautiskt afseende faktiskt förvandlar till en »tabula rasa». Detta visar sig bäst

¹⁾ De olika berättelserna rörande irrfärderna äro dessutom i flesta fall bevisligen vida äldre än det »homeriska» anförandet af desamma.

²⁾ Sålunda anför skalden för Peloponnesos blott de gamla fördoriska städerna: *Mykene*, *Argos*, *Sparta*, *Ephyra*, *Pylos* och *Pherai*. Jfr E. DRERUP, *Homer* (1903) p. 122. Se vidare J. P. MAHAFFY, *Ursprung der Homerischen Gedichte* (1881) p. 30; RÖDING p. 75.

³⁾ För korthetens skull använder jag singularformen.

⁴⁾ Minst af allt kan argumentet »ex silentio» i detta sammanhang komma till användning. Ty det vore alltigenom oberättigadt, att af Homeros' tystnad rörande en eller annan lokalitet (hvilken måhända skalden utmärkt väl kände till) vilja sluta sig till, att densamma vid tiden för Odysséens författande icke varit känd i skaldens hemland. Sålunda ignoreras konsekvent Karthago, ehuru staden redan vid denna tid stod högt i anseende liksom åtskilliga andra feniciska nybyggen.

däraf, att Odysseus beständigt seglar på tomma haf¹⁾. Han råkar ju under sina sjöfärder aldrig främmande skepp, ehuru dylika (ologiskt nog) vid skilda tillfällen omtalas, t. ex. i förbindelse med Sirenerna, Plankterna och Skyllasundet²⁾. Vi veta ju emellertid, att redan under den aflägsnaste förhistoriska tiden de västra Medelhafslanden, som haft att glädja sig åt en själfständig maritim utveckling, utmärktes genom sin synnerliga lifaktighet till sjöss. Tyrrhener, Ligurer, Iberer och andra folkstammar ägde betydande flottor på hafvet. Företagsamheten var dock företrädesvis begränsad till de egna västligaste farvattnen, där Corsica, Sardinien och Sicilien besattes och koloniserades³⁾. Den libyska kustens stammar förhöllo sig likgiltiga i fråga om hafvet.

Redan tidigt, kanske omkring år 1500 före vår tideräkning, hade Fenicierna utsträckt sina färder hit (Utika grundades ungefär 1100 f. Kr.), så att de med sin handel snart omfattade hela det stora inhafvet i den då kända världens midt, liksom Hansan senare gjorde det i fråga om Östersjön.

Af allt detta ser emellertid Odysseus icke ett spår! Det måste dock villigt erkännas, att det af honom befarna Syrtenbäckenet med största sannolikhet, då liksom nu, var Medelhafvets folktommaste del, äfvensom att dettas västligaste bäcken genom sitt afsides läge mera än de andra af inhafvets delar vid denna tid befann sig utanför den grekiska världens egentliga synkrets.

Dessutom säger det sig själf, att de trakter, som besöktes af den irrande hjälten, icke uteslutande kunde hafva varit bebodda af nymfer, halfgudar, vidunder och jättevarelser, eller också

¹⁾ Egendomligt nog kan alldeles samma konstateras i redogörelsen för Nearchos' berömda färd utmed Asiens kust från Indus till Babylon. Jfr H. H. VON SCHWERIN, *De geografiska upptäckternas historia* (1905) p. 220 ff.

²⁾ Denna omständighet vittnar ovillkorligen om en betänklig brist på tillbörligt sammanhang i den odysseiska framställningen. Å ena sidan gör sig den säkerligen ursprungliga tendensen gällande att förlägga irrfärderna till alldeles obekanta haf, men å andra sidan lyckas det icke att utan vidare genomföra detta program. De senare till Odysseen gjorda tilläggen befatta sig, delvis åtminstone, med lokaliteter, hvilka man vid den tiden lärt känna från annat håll.

³⁾ Svårt är att afgöra, huru det egentligen förhållit sig med de s. k. »sjöfolkens» mycket omtalade krigståg mot Egypten redan år 1280 f. Kr., och huruvida Sarder och Tyrrhener verkligen däri deltagit. Jfr HELMOLT IV p. 51, p. 318; MELTZER I p. 165; H. H. VON SCHWERIN, *Om kustfolks olika sjöduglighet* (1900) p. 25 ff., i *Lunds Univ. Årsskrift* T. 37; H. KIEPERT, *Lehrbuch der alten Geographie* (1878) p. 475.

alldeles människotomma. Man söker förgäfves efter normalt anlagda människor, men sådana förekomma faktiskt icke i denna del af Odysseen, ty Lotophager och Phaiaker kunna knappast betraktas som vanligt folk¹⁾. Men å andra sidan måste s. k. irrfärder tänkas förlagda till åtminstone relativt otrafikerade trakter, ty i motsatt fall riskerar framställningen lätt att förlora sin äfventyrliga friskhet.

Jag anser det visserligen vara betänkligt att bilda geografiska begrepp af poetiska anföranden, men i själfva verket förhåller det sig så, att man i Odysseen mycket ofta finner en omisskännelig realitet bakom den utsmyckade framställningen. Skaldeverkets olika berättelser göra esomoftast ett vidunderligt intryck, men behöfva fördenskull ingalunda betraktas som alltigenom uppdiiktade, och för egen del ansluter jag mig obetingadt till den af HUMBOLDT²⁾ uttalade meningen: *Les faits de l'histoire et de la géographie primitives ne sont pas seulement d'ingénieuses fictions, les opinions qu'on s'est formées sur le monde réel s'y reflètent.* Samma åsikt uttrycker MILLER³⁾ kanske något ensidigt med: »Leere Wundergeschichten ohne wahren Hintergrund sind nicht homerisch.»

Det kan emellertid icke för ofta framhållas, att Odysseens författare såsom varande skald icke har någon skyldighet att lämna oss upplysningar i geografiska frågor eller ens att i hvarje särskildt fall hålla sig till verkligheten. Vidare bör ihågkommas, att åtskilliga af de lokaliteter, som anföras i Odysseen, äro oriktigt förlagda i förhållande till hvaranda, en omständighet, som naturligtvis dock icke förringar dessa orters realitet⁴⁾.

¹⁾ Beskrifningen på Odysseus' erfarenheter, Od. I v. 3, är nogare sedt knappast tillförlitlig.

²⁾ A. VON HUMBOLDT, *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* II (1847) p. 405. Jfr TOZER, *History of Ancient Geography* p. 17: *Marvellous narratives not necessarily incredible.*

³⁾ I. MILLER, *Die Geographie der Odyssee*, i *Preussische Jahrbücher*, 117 (1904) pp. 300—313. Mera reserveradt låta S. GÜNTHERS ord, *Geschichte der Erdkunde* (1904) p. 7: »Die vielfältigen Versuche, aus der Odyssee eine gewisse Bekanntschaft mit weiter entfernten Ländern herauszulesen, können nur als mehr oder minder geistreiche Spielereien betrachtet werden.» NIESE däremot menar (p. 250): »Der Odyssee einen historischen Kern zu geben, scheint ein verzweifelttes Unternehmen; sie ist durchaus Poesie...»

⁴⁾ Sålunda förlägges *Kirkes* ö i en del af berättelsen till *Tyrrhenska*

STRABO, den romerska geografiens främste målsman, gör sig själf skyldig till dylika omkastningar af det geografiska läget. Exempelvis placerar han den allbekanta vulkanön *Thera*, det nuvarande *Santorin*, söder om Kreta i stället för norr därom (I. 3. 16). Vi finna emellertid också, att POLYBIOS (III. 58), den mångbereste, strängt kritiske geografen, villigt erkände svårigheten att lämna en riktig och tydlig framställning af de längst borta belägna trakterna af vår jord.

Det är naturligtvis icke det här föreliggande arbetets uppgift att ens i förbigående redogöra för de ytterst talrika, sinsemellan stridande meningar, hvilka under tidernas lopp uttalats rörande de odysseiska lokaliteterna och deras geografiska fastställande. Det vidlyftiga materialet skulle fordra ett oskäligt utrymme, synnerligast som det snart nog skulle visa sig, att dessa utläggningar kanske i allra flesta fall blott hade ett visst »kuriositetsvärde».

En kort redogörelse för den klassiska forntidens uppfattning af HOMEROS' personlighet samt för de tvenne olika hufvudåsikterna rörande den homeriska frågan, till hvilka forntidens geografer anslutit sig, tyckes mig dock kunna vara på sin plats här¹⁾.

Under den gamla tiden hystes en lika allmän som öfverdrifven beundran för »Homeros», hvilken betraktades som den främste representanten för en gammal visdomslära och ansågs såsom sådan vara i besittning af den grundligaste lärdom²⁾. I hans dikter, menade man, kunde begynnelsen till alla vetenskaper spåras³⁾, och själf var skalden icke blott den förste verkliga geografen, utan äfven en rent af utmärkt sådan. Han hade

hafvet på andra sidan om Sicilien, ehuru konsekvensen snarare fordrar, att ön lokaliseras i *Syrtenbückenet*.

¹⁾ H. BERGER, *Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen* (1903) p. 387 ff., p. 444 ff.; H. BERGER, *Eratosthenes* (1880) p. 24 ff., p. 34; F. A. UKERT, *Geographie der Griechen und Römer I—III* (1816—1832) I. 2 pp. 210—19, I. 1 p. 30 ff.

²⁾ Den orubbliga tron på Homeros' förträfflighet återspeglar sig i det bekanta, skämtsamma, till ordspråk vordna uttrycket: *Quandoque bonus dormitat Homerus*. HOR., *De arte poet.* v. 359.

³⁾ De gamles blinda Homerosbeundran finner sin motsvarighet i vår tids öfverdrifna Göthe- och Shakspearedyrkan; bägge utmärka de sig tyvärr genom sin bristande måttfullhet.

haft för sed att utdela sina vetenskapliga skatter dels öppet, dels under en lätt allegorisk förklädnad.

En kategori bland dessa Homeroskännare ansåg skalden hafva förlagt skådeplatsen för irrfärderna till det Italien och Sicilien omgifvande hafvet. Dock ville åtskilliga af detta partis representanter icke alls förneka, att både sanning och dikt ofta nog förekommo jämte hvarandra i Odysséens framställning. Bland anhängarna till denna sista uppfattning märktes framför allt den kritiskt anlagde och sansade historiske geografen POLYBIOS (208—127 f. Kr.), hvars geografiska omdöme säkerligen ej rönt tillbörlig uppskattning, samt »forntidens intelligentaste resande», Ciceros och Pompeji lärare och vän, den fysiske geografen POSEIDONIOS från Apamea (130—46 f. Kr.).

Kännetecknande för denna åsikt var den grundliga missuppfattning, till hvilken dess anhängare gjorde sig skyldiga i fråga om de många homeriska namn¹⁾, som förefunnos i denna del af Medelhafvet, men som i verkligheten ofta nog vöro af jämförelsevis färskt ursprung. De hade ju ej sällan blifvit tämligen godtyckligt förlagda hit af sjöfarande eller kolonister och sålunda i sin förändrade omgifning blifvit föremål för nya lokalsagor²⁾, hvilka i sin ordning vunnit en betydlig spridning i det gamla grekiska hemlandet.

Den andra hufvudgruppen eller anhängarna till »exokeanismos-teorien»³⁾ i dess ursprungliga betydelse förfäktade ifrigt den meningen, att diktaren afsiktligen förlagt skådeplatsen för Odysseus' äfventyr till obekanta trakter, belägna långt borta i det yttre hafvet eller Oceanen, för att därigenom lättare sättas i tillfälle att lämna en poetiskt-allegorisk framställning af sina vidlyftiga kunskaper i astronomi, fysik och geografi. Till detta parti hörde de vidtberömda alexandrinska grammatici, men framför allt de stoiska filosoferna med STRABO (63

¹⁾ Äfven STRABO gör sig för öfrigt själf skyldig till denna samma öfverskattning af »odysseiska namns» värde.

Ett lärorikt exempel lämnas oss af det nuv. konungariket Hellas lika färska som godtyckliga onomatologi, införd på hög befallning. H. KIEPERT, Lehrbuch p. 298.

²⁾ Jfr MÜLLENHOFF I p. 58; BERGSTEDT p. 63.

³⁾ Termen »exokeanismos» fick sedermera den helt förändrade betydelsen af någonting spetsfundigt. Jfr BERGER, Eratosthenes pp. 26—28; H. H. VON SCHWERIN, Herodots framställning af Europas geografi (1884) p. 5.

f. Kr. — 21 e. Kr.¹⁾ i spetsen och KRATES från Mallos (omkring 167 f. Kr.), grundläggaren af den vetenskapliga skolan i Pergamon.

Krates gör sig emellertid skyldig till de betänkligaste öfverdrifter. Sålunda menar han, att Homeros känt till jordens klotform, och han låter Odysseus besöka polarlanden samt färdas på »ekvatorialoceanen», som skiljer »världsöarna» åt.

Mot Homerosdyrkarna tillhörande bägge dessa partier uppträdde emellertid den berömda ERATOSTHENES från Alexandria (278—196 f. Kr.) med största skärpa. Homeros borde, säger han, alls icke betraktas som källan till all visdom, ej heller finge man hos honom förutsätta en allegoriskt beslöjad vetenskap. Onekligen hade skalden hyst ett visst intresse för geografi; sålunda kände han bra till sitt eget hemland och hade äfven hört talas om en del främmande länder, men därvid stannade det också.

De vägar, som Odysseus färdats, och flera af de platser, hvilka han besökt, vore emellertid lika svåra att finna som den handtverkare, hvilken förfärdigat Aiolos' ryktbara vindlägel af den nioåriga oxens hud. Ingen hvarken geografisk eller historisk bakgrund²⁾ funnes till irrfärderna, och när Homeros afsiktligen förlade Odysseéns lokaliteter till jordens aflägsnaste, mest oåtkomliga trakter vid Okeanos i den fjärran Västern, så gjorde han detta för att där kunna lämna sin diktarfantasi fritt lopp och dymedelst dölja sin brist på verklig kunskap. »Skalden» Homeros' uppgift hade icke varit att undervisa, utan att vederkveck och förströ. Så långt Eratosthenes.

¹⁾ STRABO var som bekant en varm beundrare af »geografen Homeros». Sålunda grundar han sin beskrifning öfver Grekland, Afdd. VIII—X, på en kommentar till den homeriska skeppskatalogen. Som ett kuriosum kan vidare anföras, att man uträknat, att Strabo i sitt berömda geografiska arbete citerar Homeros ej mindre än 127 gånger, men Herodot endast 29 gånger. Jfr vidare K. J. NEUMANN, Strabons Urtheil über Homer, i *Hermes* XXI (1886) pp. 134—39.

²⁾ I synnerhet detta påstående väckte stor harm mot Eratosthenes hos hans samtida, särskildt invånarna i »de homeriska lokaliteterna», hvilka kände sig stolta öfver sin berömda hemort. Det var liksom ett adelsprivilegium att hafva omtalats af Homeros. Hvarje stad, hvarje liten ö eftersträfvade denna ära. Och så kom nu Eratosthenes och ville rifva ned alltsammans — vanitas vanitatum! Jfr E. CURTIUS I p. 533.

För dessa sina kätterska åsikter togs han emellertid i formlig upptuktelse af Strabo, hvilken för öfrigt äfven han antog, att Odysseus' färder utsträckts till Atlantiska oceanen¹⁾.

Synnerligen betecknande för forntidens uppfattning är det emellertid, att ingen kommentator fallit på den idéen att förlägga hela skådeplatsen för kringirrandet till Svarta hafvet, hvilket däremot anslagits till Argonauternas berömda färd. Denna kom därigenom att i stort sedt blifva ett östligt motstycke till Odysseus' äfventyr i väster²⁾.

Först längre fram indrages Odysséens västliga orter i de senare utförda bearbetningarna af Argonauternas färd. De äldre »Argonautikerna» hafva däremot lämnat vissa motiv till Odysséens senare tillkomna delar, särskildt »den yngre Nostos». Odysseiska och argonautiska berättelser och motiv tillhöra säkerligen ej sällan samma tidsperiod, och det kan utan svårighet påvisas, att lån från den ena diktcykeln till den andra rätt ofta ägt rum.

Homeros hade intet geografiskt system, säger Eratosthenes. Och att detta verkligen var fallet, bör, såvidt jag kan se, betraktas som något helt naturligt. Odysséen representerar ju icke särskildt den »geografiska vetenskapen», tvärtom återspeglar diktverket (med flera eller färre poetiska utsmyckningar) den praktiska eller vulgärgeografiska uppfattning, som dessa äldsta tiders sjöfarande i allmänhet torde hafva hyst.

Så visste t. ex. de grekiska sjömännen³⁾ under 8:de och 9:de århundaderna före vår tideräkning tvifvelsutan mycket väl, att Medelhafvets bägge hufvudbäcken stodo i förbindelse med hvarandra uteslutande genom tvenne på ömse sidor om Sicilien belägna sund. Däremot kunde de naturligtvis icke ana, att hemmasittande yrkesgeografer (fordom liksom nu) teoretiskt antagit, att detta hafs omramning bildades af en mängd öar och icke af oafbrutna fastlandsmassor,

¹⁾ Exempel komma att anföras nedan.

²⁾ Menelaos' i Odysséen (IV) skildrade färd berörde närmast Medelhafvets S. O. hörn, d. v. s. det *Levantisksa bäckenet*. Detta ämne erbjuder åtskilligt af intresse, men planen för här föreliggande arbete tillåter mig tyvärr icke att äfven taga dithörande frågor under närmare granskning.

³⁾ Till denna kunskap måste de tänkas hafva kommit under den rekognosceringsperiod, som föregick den egentliga kolonisationen i dessa haf.

liksom de säkerligen icke heller reflekterade öfver, att Syd-Italien måhända rättast borde uppfattas såsom en ö.

Det är emellertid enligt min mening lönlöst att söka uppgöra en gemensam, med verkligheten fullt öfverensstämmande karta¹⁾ öfver samtliga irrfärderna. Detta helt enkelt af den anledning, att alla de i den nuvarande Odysséen anförda orterna icke kunna sinsemellan sammanbindas medelst en gemensam etapplinje eller sammanföras inom en enda, allt omfattande ram, emedan dessa lokaliteter tillhöra minst tvenne alldeles olika serier berättelser, härstammande från skilda källor och representerande olika uppfattningar och synpunkter.

Hvarifrån härledde sig då, kan man fråga, de äldsta underättelserna rörande dessa delar af det stora inhafvet, Grekernas *θάλασσα*? Ännu för kort tid sedan skulle svaret på denna fråga osvikligen hafva lydt: från Fenicierna naturligtvis! *Fenicierna* tilltrorde man ju allt. Den alltför länge grasserande »phoinikomanien»²⁾ värsta skede tyckes emellertid nu vara lyckligen öfverståndet, och icke så oäfven förefaller mig den nyligen uttalade åsikten, att kretensiska sagosånger och skepparhistorier utgjort det ursprungliga grundlaget för de flesta af Odysséens äfventyrsberättelser.

De utomordentligt viktiga arkeologiska fynd, som under det sista decenniet blifvit gjorda på Kreta vid Knosos och på andra ställen af den långsträcktä ön, hafva styrkt de moderna vetenskapsmännen i deras uppfattning, att de gamla berättelserna om konung Minos' och Kretensernas allbehärskande sjömakt åtmistone delvis varit med verkligheten öfverensstämmande³⁾. Under den hittills »den mykeniska» benämnda perioden, omfattande 14:de—12:te århundradena före vår tideräkning, hade, menar man nu, det blomstrande Kreta och dess folk behärskat hafvet på en tid, då Fenicierna ännu icke spelade någon viktigare nautisk roll.

¹⁾ En stor mängd dylika kartor hafva som bekant blifvit uppgjorda och finnas bl. a. bifogade arbeten af BAER, BEVAN, BUNBURY, FORBIGER, GROTEFEND, RECLUS, SPRUNER-MENKE, VÖLCKER, VOSS, ZEUNE m. fl., m. fl.

²⁾ H. H. VON SCHWERIN, *Sjöduglighet* p. 16.

³⁾ DRERUP op. cit. p. 136; RONALD M. BURROWS, *The Discoveries in Crete* (1907), Chapter XIII, *Crete and the Homeric Poems* pp. 203—19; E. RECLUS, *L'Homme et la Terre* II (1905) p. 259 ff.; V. BÉCARD, *Les Phéniciens et l'Odyssée* I (1902) p. 586 ff.

Härtill kan anmärkas, att tvifvelsutän hade den kretensiska sjömakten under en viss tid, låtom oss säga den »mykeniska perioden», uppnått en högst betydande utveckling, men huruvida den i större omfattning äfven sträckt sig ut till västra Medelhafvet eller icke snarare varit koncentrerad inom Archipelagen och de närmare Kreta belägna farvattnen, är en fråga, som på forskningens nuvarande ståndpunkt ej kan med visshet afgöras.

Redan under forntiden hade frågan om Odysseus' irrfärder blifvit så grundligen dryftad och alla argument pro et contra framhållna och så allsidigt skärskådade, att egentligen intet annat återstod för en senare tids kommentatorer än att återigen upptaga de gamla skälen och synpunkterna till förnyad behandling. Klart är det dock, att tack vare nyare tiders förbättrade kritiska metoder och afsevärdt ökade geografiska kunskaper åtskilliga förut obekanta lokaliteter efter hand indragits i Odysseus' intressesfär och sålunda kommit att blifva föremål för en mera detaljerad undersökning.

I en förtjänstfull liten exkurs lämnar UKERT ¹⁾ oss en redogörelse för en del af de mest bekanta försök, som gjorts att uttyda Odysseus' geografiska episoder, från äldsta tid till 1800-talets början. Denna framställning innehåller åtskilligt af intresse, hvilket dock begripligtvis, bl. a. för utrymmets skull, icke kan medtagas här. Hvad särskildt den nyare tiden beträffar, omnämnas värdefulla utredningar af MANNERT, VOSS, GOSSELIN, GROTEFEND m. fl. jämte de tokigaste pekoral af åtskilliga författare. Ett sådant af mycket hög rang är t. ex. det, som Dansken JONAS RAMUS presterar i sin bok »Ulysses et Otinus» ²⁾.

¹⁾ F. A. UKERT, Ueber einige Versuche die geographischen Angaben in den Homerischen Gedichten zu erklären, i Geographie der Griechen und Römer I. 2 (1816) pp. 310—19.

²⁾ Arbetets fullständiga titel lyder: Ulysses et Otinus unus & idem sive disquisitio historica & geographica, qva, ex collatis inter se Odyssea Homeri, & Edda Island. Homerizante, Otini fraudes deteguntur, ac, detracta larva in lucem, protrahitur Ulysses. Authore JONA RAMO. Hafniæ Anno MDCCII.

Boken är för öfrigt skriven i den kända Rudbeckska Atlantica-stilen. Hvad tyckes om sådana smakbitar som dessa: Odysseus, som kallades *Oδύσσεύς*, var densamme som Oden. Kykloperna bodde på den Iberiska halfön och Aiolos i Storbritannien. Skylla och Charybdis funnos

De sist förflutna hundra årens Homeroslitteratur är ofantlig, och bland den öfverväldigande mängden af dithörande arbeten förekomma naturligtvis åtskilliga, som särskildt befatta sig med de till Odysséen hörande geografiska frågorna. Såsom de bästa bland dessa förtjäna måhända att framhållas arbetena af NITZSCH, VÖLCKER, BUCHHOLZ, NISSEN, BUNBURY, BERGER m. fl.¹⁾ förutom talrika gedigna artiklar i ERSCH & GRUBERS, PAULY-WISSOWAS och ROSCHERS encyklopedier.

En särskild kategori utgöres af författare, som förlägga irrfärderna till Svarta hafvet. Bland dem kunna lämpligen anföras K. E. VON BAER²⁾, E. GLADSTONE³⁾, F. DUBOIS DE MONTPÉREUX⁴⁾ m. fl.

KRICHENBAUER och JARZ föra den irrande hjälten ännu längre bort⁵⁾. Särskildt den förre lämnar sin fantasi fria tyglar och presterar mästerstycken i det alldeles rasande, allt under det

i Norge. Kirkes ö är sannolikt Fyen o. s. v. — Ramus saknar för öfrigt icke sinne för humor; han nämner t. ex., att han gärna skulle vilja titulera Kirke på sin ö Aiaie: Keirinka aa eya = vetula in insula.

¹⁾ G. W. NITZSCH, Erklärende Anmerkungen zu Homers Odyssee. Bd. I—III. Hannover 1826—40; K. H. W. VÖLCKER, Über Homerische Geographie und Weltkunde. Hannover 1830; E. BUCHHOLZ, Homerische Kosmographie und Geographie. Leipzig 1871. Bd. I af *Die Homerischen Realien*; H. NISSEN, Italische Landeskunde. Bd. I—III. Berlin 1883—1902; E. H. BUNBURY, History of Ancient Geography. Bd. I—II. London 1879; H. BERGER, Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen. Leipzig 1903; DENS., Die geographischen Fragmente des Eratosthenes. Leipzig 1880.

²⁾ Über die Homerische Lokalitäten in der Odyssee (1878). Recensioner öfver detta arbete: F. RÜHL, Anz. von K. E. von Baers Reden und kleineren Aufsätzen. 3 Theil, i *Neue Jahrb. f. Philol. u. Pädag. N. F.* 1874. 1 Abtheil. 84. pp. 513—530; *Litt. Centralblatt* 1874. Nr 9. spalt 261 ff.

³⁾ Homer and the Homeric Age (1858). Förf., den bekante politikern, fasthåller per fas et nefas, att irrfärderna försiggått i östra delarna af Medelhafvet samt Svarta hafvet.

⁴⁾ Voyage autour du Caucase etc. I—VI (1839—43). Denna af Geogr. Sällskapet i Paris prisbelönta skrift innehåller jämte förtjänstfulla utredningar skäligen naiva reflexioner öfver »Odysseus i Svarta hafvet».

⁵⁾ A. KRICHENBAUER, Die Irrfahrt des Odysseus als eine Umschiffung Afrikas erklärt. Berlin 1876; K. JARZ, Wo sind die Homerischen Inseln Thrinakie, Scherie, Ogygie, Aiaie zu suchen?, i *Zeitschrift für wissenschaftliche Geographie* (Kettler) II (1881).

att han låter Odysseus kringsegla Afrika. Jarz nöjer sig med att låta honom besöka Kanariöarna m. m.

Det stora af V. BÉRARD nyligen (1902—03) utgifna verket *Les Phéniciens et l'Odyssée* framkallade nog till en början en viss sensation äfven i bildade kretsar, men alldeles särskildt var den praktfullt illustrerade och utstyrda boken med de lärda terminologierna ägnad att väcka en hejdlös beundran bland den mera okritiskt anlagda stora allmänheten. Arbetet i fråga saknar ingalunda sina förtjänster ¹⁾, men jag tror, att det allra bäst karakteriseras, om man på detsamma tillämpar satsen: Qui nimium probat, nihil probat.

Innan vi öfvergå till granskningen af Odysseus' olika äfventyr och färder, vill jag här förutskicka några mera allmänna anmärkningar rörande framställningen i dess helhet.

Vindar, segelriktning och afståndsberäkning.

Skalden anför endast fyra vindar: Boreas, Notos, Euros och Zephyros, hvilka han påtagligen anser ungefär sammanfalla med de fyra hufvudväderstrecken ²⁾ norr, söder, öster och väster. Hans skildringar af dessa vindars uppträdande

¹⁾ BÉRARD lägger en ofantlig vikt på den i alla afseenden förträffliga franska segelhandboken *Instructions nautiques*, hvars nyaste upplagor han flitigt granskat. Han tilltror sig med stöd därpå nära nog bestämdt kunna påvisa såväl läget af Kalypsos grotta som platsen, där den fagra Nausikaa hade sitt tvätt-tråg. Enligt Bérard utgöres Odysséens geografiska grundval af brottstycken, tillhörande en »fenicisk kustbeskrifning», hvilken redan under äldsta tid varit sammanfattad till ett slags »reseroman» med en berättelse om hjältens hemkomst inflett däri. Det skulle alltså redan på denna tid hafva funnits ett slags »Bædeker för Medelhafsresande», menar säkerligen Bérard. Men hur går det då med den »feniciska förtegenheten»?

²⁾ Jfr BUNBURY I p. 36, p. 77; F. UMLAUF, Das Luftmeer (1891) p. 138; C. NEUMANN und J. PARTSCH, Physikalische Geographie von Griechenland (1885) p. 92 ff.

och verkningar äro mästerliga, ehuru den uppfattning, han ådagalägger rörande deras verkliga beskaffenhet och ursprung, är ytterst sväfvande, såsom det af allt framgår.

Homerostolkarna hafva allmänt nedlagt mycket arbete på att med stöd af de angifna vindriktningarna söka beräkna de olika geografiska lokaliteternas inbördes afstånd och läge, men utan att hafva uppnått något nämnvärdt resultat ¹⁾. Den af dem använda naiva beräkningsmetoden är alltigenom oriktig, såsom det särskildt påpekas af fullt sakkunniga auktoriteter, hvilka knappast behöft anlitas i fall, så enkla som de här föreliggande.

Sålunda har BREUSING trott sig böra gifva kommentatorerna åtskilliga vinkar om uppfattningen af de seglingsförhållanden ²⁾ och den navigering, hvilka förekomma i Odysséen. Framför allt varnar han icke utan skäl för den bland landkrabborna rätt vanliga uppfattningen, att vinden sammanfaller med segelriktningen, d. v. s. att när nordvinden nämnes, Odysseus därför antages segla med denna från norr till söder.

För en i dessa ting icke alldeles oerfaren läsare förefaller det dock själfklart, att Homeros' fyra vindar hvarken kunna fullt sammanfalla ³⁾ med ett bestämdt matematiskt streck på kompassen eller ännu mindre med en bestämd segelriktning. Att detta icke är skaldens mening, framgår dessutom alldeles tydligt af de exempel, som han anför på seglade kurser, hvilka icke

¹⁾ Särskildt är detta fallet med VÖLCKER.

²⁾ A. BREUSING, Direktör för Navigationsskolan i Bremen, är en erkänd auktoritet i fråga om forntidens nautiska förhållanden, hvilka han med lifligt intresse och stor sakkännedom behandlat i åtskilliga publikationer: A. BREUSING, *Die nautischen Instrumente*. Bremen 1890; DENS. *Die Irrfahrten des Odysseus*. Nautik der Alten (1889); DENS. *Nautisches zu Homer*, i *Neue Jahrb. f. Philol. u. Päd.* 1886. I p. 89 ff. Jfr H. BERGER, *Mythische Kosmographie der Griechen* (1904). — Huru härmed än förhåller sig, bör det dock påpekas, att den tekniska termen i Odysséen för en gynnsam vind är *ἄπρην* = bakifrån. Så t. ex. Od. V v. 167, IV v. 357, XV v. 34. Detta uttryck är tydligen en reminiscens från ett äldre språkbruk, enligt hvilket »medvind» under alla omständigheter ansågs vara det fördelaktigaste.

³⁾ Den eljest förträfflige VÖLCKER (p. 75) gör sig härutinnan skyldig till svåra försyndelser, i det han menar, att man seglar från Kreta till Egypten med N. V. vind, men däremot från Malea till Lilla Syrten med N. O.

matematiskt sammanfalla med den anförda vinden. Så säges det exempelvis, att Boreas (nordanvinden), såsom fullt naturligt är, användes till seglats både från Fenicien förbi Kreta till Egypten och från Kreta direkt till detta land.

Däremot får man med stor försiktighet bruka den i bevisningssyfte ofta anförda uppgiften (Od. II v. 421), att Telemachos seglar från Ithaka till Pylos med västvinden. Denna vind är nämligen (enligt den nyss anförda, mera naiva uppfattningen) utmärkt lämplig, såvida den hos senare klassiska geografer förekommande felaktiga orienteringen af de Ioniska öarna¹⁾ redan kan tänkas på Odysséens tid hafva ingått i sjömännens uppfattning.

BREUSINGS anmärkningar äro onekligen i vissa fall fullt berättigade, men å andra sidan kan invändas, att Odysséen icke speciellt är en segelhandbok, och att skaldeverkets författare icke får antagas ständigt hafva suttit med ett sjökort framför sig eller ens hafva besvärat sig med, att vid alla tillfällen så noga afväga sina ord. Däri förekommande uppgifter få därför icke tagas i strängt nautisk bemärkelse.

Härtill kan ytterligare det förhållandet påpekas, att vindarnas namn ej sällan i Odysséen användas för ett »ungefärligt» angifvande af vissa väderstreck. Detta är t. ex. fallet, när Odysseus och hans sista skeppsbesättning en hel månad fördröjas på Thrinakie i afvaktan på en särskild vind, här säkerligen västvinden, som skall föra honom hem till Ithaka.

Medtages allt i beräkningen, kan man bestämdt påstå det vara lönlöst, att, då man ej känner, hur lång tid den vid hvarje särskildt tillfälle speciellt anförda vinden håller i sig²⁾, söka draga slutsatser rörande vare sig de eventuellt inseglade afstånden eller färdens riktning. En rekonstruktion af Odysseus' irr-färder med stöd af den angifna vindriktningen är otänkbar. Homerosgranskarna förbise dessutom allmänt, att färdens hastig-

¹⁾ Mera här nedan p. 134 rörande denna fråga.

²⁾ Ett fel, till hvilket kommentatorerna ofta gjort sig skyldiga, är, att de utan vidare tagit för gifvet, att en viss omnämnd vind oförändradt håller i sig under hela den tid, stundom flera dagar, som färden kräver, såvida icke motsatsen uttryckligen anföres.

het och i följd däraf det tillryggalagda afståndet i högst väsentlig mån måste betingas af farkostens beskaffenhet (om denna är ett välbyggt skepp, en flotte eller ett vrakstycke) och att farten högligen påverkas af hafvets strömningsförhållanden ¹⁾).

Underkasta vi däremot Odysseus' sifferuppgifter i allmänhet och särskildt dem, som röra afstånd, en något mera ingående granskning, komma vi snart till följande resultat. Vissa siffror upprepas så ofta med utpräglad förkärlek, att det intryck af pålitlighet, som ju siffror äro afsedda att göra, onekligen går förloradt. Det heter ju »dolus latet in generalibus». Ja, man har stundom gått så långt, att man velat påstå, att alla Odysseus' siffror äro imaginära. För öfrigt stämplat redan STRABO (II. 1. 11, II. 1. 17) de af Homeros angifna afstånden såsom varande oriktiga.

Taga vi t. ex. siffran 9, så se vi, att färden från Maleia till Lotophagera tager 9 dagar och nätter. Samma tid åtgår för resan mellan Aiolie och Ithaka och för Odysseus' färd på vrakstycket från Charybdis till Ogygie (VII v. 256, XII v. 448). Likaledes omtalas 9 dagar i sammanhang med det uppiktade skeppsbrottet (XIV v. 314). Och slutligen kommer Odysseus, som är ombord på sin flotte, efter 18 (9 + 9) dagar i sikte af Phaiaernas berg (V v. 279) ²⁾.

Det är obestridligt, att den i de anförda afståndsuppgifterna ständigt återkommande siffran 9 gör intrycket af att af skalden hafva brukats som ett rundt tal utan något bestämdt värde, ungefär motsvarande vårt »åtskilliga» eller »några» ³⁾. Jag menar därför (i motsats till en hel del äldre och yngre kommenta-

¹⁾ Det är dock så, att den hindrande strömsättningen vid Maleia omnämnes (IX v. 80). Vidare uttalar Odysseus sina betänkligheter att från Kalypsos ö segla med en flotte på haf, där ej ens snabbgående fartyg användas (V vv. 174—75).

²⁾ Vidare kan anföras att vid »Getön» får hvarje af Odysseus' skepp 9 getter; oxen, af hvars hud vindsäcken gjorts, var 9 år gammal; 9 voro kampdomarna hos Phaiakerna.

³⁾ Alldeles som det orientaliska »fyrtio». Före syndaflo den regnade det ju enligt Moses 40 dagar och nätter. Israels barn vistades i öknen i 40 år, och Jesus 40 dygn o. s. v. »Ali Baba och de 40 rövvarne» utgör ju en af de mest omtyckta berättelserna i »1001 natt».

torer), att vi ingalunda äro berättigade att antaga, att skalden t. ex. tänkt sig afståndet mellan Maleia och Lotophagera vara detsamma som det mellan Aiolie och Ithaka, med stöd däraf att han anför, att färden mellan dessa respektive platser kräft samma tid, 9 dagar och nätter¹⁾.

Siffran 6 tyckes Odysseén med förkärlek använda för att beteckna förluster. Sålunda förlorar Odysseus vid sammandrabbningen med Kikonerna 6 man från hvarje af sina skepp; 6 af hans kamrater uppätas af Polyphemos, och 6 bortsnappas af odjuret Skylla. Mig förefaller det, som vore det fåfäng möda att söka komma till något positivt resultat på grund af de af Odysseus använda sifferuppgifterna²⁾.

Ehuru jag väl får antaga, att det allmänna förloppet af och ordningsföljden mellan de olika äfventyr, hvilka Odysseéns hjälte upplefver, äro kända för läsaren, lämnar jag dock här för tydlighetens skull en kort öfversikt af desamma. I öfrigt hänvisas läsaren i hvarje särskildt fall till egen undersökning af den grekiska textens egna ordalag.

Efter Ilions förstöring bereder Odysseus sig att anträda hemfärden till Ithaka, men han och hans af tolf skepp bestående eskader drifvas af ogynnsamma vindar till de på Thrakiens kust boende *Kikonerna*, hvilkas stad *Ismaros* han intager och plundrar. Vid detta anfall förlorar han 72 man. Han seglar därifrån med nordanvinden, men då denna ökas i styrka, nödgas han söka skydd i en af Aigaiiska hafvets talrika hamnar, som han efter två dagar lämnar för att fortsätta sin afbrutna resa. Vid sitt försök att kringsegla *Maleia* drifves han af nordanvinden förbi denna udde samt kastas af vidriga vindar tvärs öfver det öppna hafvet, så att han efter nio dagar och nätter framkommer till *Lotophagera*.

Därifrån anländer flottan nattetid till *en liten på getter rik ö*, belägen helt nära invid *Kykloplandet*. Odysseus lägger 11 af

¹⁾ Jfr VÖLCKER p. 114.

²⁾ Vi återkomma här nedan till samma fråga vid ett par tillfällen.

sina skepp vid denna ö och beger sig med det tolfte till fastlandet. Här tilldrager sig det allbekanta äfventyret med den enögde jätten *Polyphemos*, hvilken uppäter sex af Odysseus' följeslagare, men till straff härför bländas af hjälten, sedan denne berusat honom med starkt vin från Kikonernas land. Med knapp nöd undslippa de öfverlevande kyklopens grotta genom att fasthålla sig under de ulliga fåren, när dessa om morgonen släppas ut på bete af den nu blinde jätten. *Polyphemos* anropar sin fader *Poseidon*, hvilken lofvar att hämnas sin son.

Hela eskadern kommer emellertid lyckligt till den flytande ön *Aiolie*, som behärskas af *Aiolos*, »vindarnes väktare», hvilken under en månads tid förplägar främlingarna. Härpå gifver han sina gäster en gynnsam västvind för färden till *Ithaka*, men lämnar samtidigt Odysseus en lädersäck, i hvilken de andra vindarna äro inneslötta. Efter nio dagars och nätter seglats se de hemvändande omsider *Ithakas* vakteldar, då till allas olycka den sofvande Odysseus' kamrater öppna säcken (hvilken de antaga innehålla guld och silfver). Vindarna rusa ut och draga skeppen med rasande fart tillbaka till *Aiolie*.

Denna gång afvisar *Aiolos* främlingarna, hvilka efter sex dagars mödosam rodd framkomma till de människoätande, jättestora *Laistrygonerna*. Elfva af skeppen inlöpa i den därvarande förträffliga hamnen; den försiktige Odysseus däremot stannar med sitt skepp utanför. De i land sända kunskaparna gripas af landets konung, och på hans rop framstorma *Laistrygonernas* skaror och förstöra medelst nedvräkt klippblock hela den i hamnen befintliga flottan med allt dess manskap. Endast Odysseus med sitt skepp, det sista af alla, undslipper.

Kosan styr han nu till ön *Aiaie*, där han finner den sköna men trollkunniga nymfen *Kirke*, som först förvandlar en del af nykomlingarna till svin, men med hvilken Odysseus sedan lever i hästa samförstånd under ett helt års tid. Nu måste han dock på allvar anträda hemfärden, men innan detta tillställs honom, nödgas Odysseus och hans kamrater företaga en färd till det vid *Okeanosfloden* invid jordens utrand belägna dödsriket eller *Hades* för att där rådfråga siaren *Teiresias* om hemresans detaljer. Seglatsen dit och omigen försiggår lyckligt. Man återkommer till *Aiaie*, hvilket snart åter lämnas, och nu vidtager den egentliga hemfärden.

Odysseus och hans män undgå lyckligen de förföriska *Sirenerna* och *Plankternas* fruktansvärda klippor, men vid passerandet af sundet mellan odjuret *Skylla* och hafshvirfveln *Charybdis* lyckas den förra bortsnappa sex män från skeppet.

Uttröttade framkomma äfventyrarna till den lilla ön *Thrinakie*, där man under en månad förgäfves väntar på förlig vind. Drifna af hunger slakta slutligen Odysseus' kamrater under sin anförares sömn en del af de på ön betande *Solgudens* oxar, hvarigenom dennes vrede väckes. Ändtligen är vinden gynnsam, och man sticker i sjön, men Zeus, för hvilken Solguden klagat, krossar skeppet med sin blixtråle.

Hela besättningen omkommer, endast Odysseus räddar sig på ett flytande vrakstycke, med hvars tillhjälp han efter nio dagar framkommer till den afsides belägna lilla ön *Ogygie*. Här bor den sköna nymfen *Kalypso*, som gripes af en häftig kärlek till den skeppsbrutne hjälten, hvilken hon kvarhåller under sju hela år. Den i Olympen församlade gudaskaran beslutar emellertid, att nu är tiden inne för Odysseus att återvända till Ithaka, och Kalypso ålägges därför att strax släppa honom lös.

Odysseus timrar ihop en flotte, på hvilken han lämnar *Ogygie*, styrande efter *Stora Björnens* stjärnbild, som han ständigt håller på babords sida, och 18:de dagen därefter skönjer han *Phaiakernas* berg i fjärran. Men hans farkost splittras af den vredgade Poseidon, och först två dagar därefter når han simmande fram till *Phaiakernas* kust. Här omtalar han sina öden för konung *Alkinoos*, hvilken skickar ett af sina fartyg med den skeppsbrutne till hans hemlandsö. Den sofvande Odysseus föres i land på *Ithaka*, där han gifver sig till känna för sina trogna, bl. a. sonen *Telemachos*, hvarpå de gemensamt tillintetgöra friarna, hvilka, i den tro att Odysseus var död, velat förnå hans hustru, den trogna *Penelope*, att ingå nytt äktenskap.

Kikoner och Lotophager.

Hvad det första äfventyret, sammandrabbningen med *Kikoner* (IX v. 39 ff.) beträffar, är man alldeles på det klara ¹⁾. Vi befinna oss ju här i det Aigaiiska hafvets välkända farvatten på Thrakiens sydkust och i närheten af det nuvarande Maronia. Berättelsen om detta strandhugg har påtagligen tillkommit med afsikt att åstadkomma en direkt öfvergång mellan skildringen af Trojas intagande och Odysseus' därpå följande äfventyr. Kikonererna hade ju dessutom uppträdt som Trojanernas bundsförvanter i det nyss afslutade kriget (Iliad. II) och kunde därför med rätta af Grekerna betraktas som fiender.

Odysseus antages föra befälet öfver 12 skepp, samma antal som i »skeppskatalogen» angifves för det s. k. »Kephalleniska riket» ²⁾ (Ithaka, Kephallenia och Zakynthos). Efter att hafva i striden förlorat sex man från hvarje skepp fortsätter den decimerade flottan sin afbrutna färd, men Boreas', nordanvindens, våldsamhet tvingar Grekerna att söka hamn (platsen uppgifves icke) ³⁾ någonstädes i Archipelagen.

Man kvarstannar där två dygn, och tredje dagen sättes kursen på *Maleia*, den fruktade udden, som det nu gäller att dubblera. Men nordanvinden, som vuxit upp till storm, det häftiga vågsvallet och hafsströmningen, $\chi\omicron\mu\alpha\ \rho\acute{o}\varsigma\ \tau\epsilon$, förhindra detta, och skeppen lyckas ej ens finna skydd under *Kythera* ⁴⁾, utan

¹⁾ De detaljer, som här lämnas, äro med verkligheten fullt öfverensstämmande. Sålunda omtalar Odysseus traktens utmärkta vin, och vi veta, att det därvarande, vid kusten belägna berget *Ismaros* var berömdt under hela forntiden för sitt förträffliga vin, hvilket ännu i dag är fallet. Jfr KIEPERT, *Lehrb. der alten Geographie* p. 349; HEHN, *Kulturpflanzen u. Haustiere* p. 61.

²⁾ Huruvida ett dylikt rike verkligen existerat, är emellertid rätt omtvistadt, och t. ex. NIESE (p. 250 not) betviflar dess tillvaro.

³⁾ För den kommande undersökningen hänvisas läsaren härmed en gång för alla i regeln till Odysseus' text. Därigenom blir det obehöfligt att in extenso redogöra för hvarje episod med tillhörande detaljer, hvilket naturligtvis skulle kräva ett oskäligt stort utrymme.

⁴⁾ Om Kytheras nautiska betydelse under forntiden se H. H. von SCHWERIN, *Om kustfolks olika sjöduglighet* (1900) p. 20. Odysseus' skepp antagas säkerligen segla ut genom *Cerigokanalen* och förbi Kretas västra ända.

slungas ut på öppna hafvet, där de blifva ett rof för vidriga vindar, som oafbrutet hålla på under 9 dagar och nätter, till dess flottan framkommer till *Lotophagernas* land.

Dubbeludden *Maleiai* eller *Maleia* (länge oriktigt uppfattad såsom Peloponnesos' och Europas sydligaste spets) var under forntiden utomordentligt fruktad ¹⁾ för sina plötsliga stormar och sina svåra strömförhållanden, hvilket bl. a. framgår af ordspråket

Μαλέας δὲ κάμψας ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε,

som bl. a. anföres af STRABO (VIII. 6. 20).

I själfva verket är kringseglingen af denna udde ²⁾ ännu i dag ansedd som besvärlig, särskildt under den årstid, sommaren, då vindar från nordkvadranten, forntidens etesier, blåsa, såsom det var fallet vid Odysseus' ankomst. Äfven strömsättningen auses här vara oberäknelig och hindrande för skeppsfarten, liksom den högst betydliga sjögång, som här vanligen råder. Maleia var under forntiden det grekiska fastlandets historiska sydpunkt och »stormiga udde», liksom *Cabo Tormentoso*-Goda Hoppsudden senare var det för Afrika och Gamla världen.

Om den anförda beskrifningen är ej synnerligen mycket att anmärka. Forntidens kommentatorer hafva varit eniga om, att hela förloppet af färden från *Maleia* till *Lotophagerna* icke

¹⁾ Enligt Odysséen råka både *Menelaos* (III v. 287) och *Agamemnon* (IV v. 514) ut för missöden vid Maleia. Jfr äfven XIX v. 187. HERODOT (IV. 179) berättar, att äfven Iason vid Maleia fattats af nordanvinden och blifvit därifrån drifven till Tritonsjön — precis som Odysseus till Lilla Syrten! Denna notis är af rätt stor betydelse, emedan den tyder på en sammanblandning af episoder, tillhörande såväl berättelsen om Argonauterna som Odysséen.

²⁾ Jfr E. RECLUS, *Géographie universelle* I (1879) p. 83; C. BURSIAN, *Geographie von Griechenland* II (1868—72) p. 139 ff.; E. CURTIUS, *Peloponnesos* II (1852) p. 298 ff.; NEUMANN und PARTSCH, *Physikalische Geographie von Griechenland* (1885) pp. 142—43, p. 106.

Om äldre och nyare tiders fruktan för kringsegling af uddar finnas talrika vittnesbörd hos olika författare. Om Maleia se VERGILIUS, *Aeneid.* V v. 191; NITZSCH I p. 198 ff. not; EGLI, *Nomina geographica* (1893) voc. Bon, Correntes, Non; P. SÉBILLOT, *Légendes de la Mer* I (1886), *Les Caps et les Détroits* pp. 246—66; A. BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, *Grand dictionnaire géographique* (1737) voc. Malée.

innehåller något osannolikt ¹⁾. Vidare menade de, att de gamla Grekerna visste, att detta folk var bosatt någonstädes på den libyska nordkusten, så att de alltså lätt kunde tänka sig, att grekiska skepp blifvit vinddrifna hit, i synnerhet som ju Odysseen anförde, att det var Boreas, som vid detta tillfälle var den rådande vinden. Mot denna sista uppfattning bör emellertid anmärkas, att nordanvinden icke speciellt nämnes, utan att Odysseus vid detta kritiska tillfälle (såsom ofta) säges hafva varit utsatt för »vidriga vindar», ὀλοοῖς ἀνέμοισιν (IX v. 82) ²⁾.

Hufvudsumman af det hela blir ju under alla omständigheter, att Odysseus länsar undan för stormen, till dess han framkommer till den libyska kusten. Med sällspord enighet förlägga forntidens geografer Lotophagerna till *Lilla Syrten* och den närmaste omgifningen ³⁾. Sin vana trogna att uppkalla främmande folkstammar efter deras födoämnen ⁴⁾ eller favoritmat hade Hel-

¹⁾ Föga naturligt är det dock, att hela eskadern lyckas följa Odysseus, och att intet af de tolf skeppen drifves ur sin kurs. Här hade annars ett osökt tillfälle erbjudits för skalden att låta flottan skingras åt alla håll. Ty det passar tydligtvis vida bättre i stycke, att den irrande hjälten tänkes som befälhafvare öfver ett enda fartyg än som iliadisk sjökonung och eskaderchef.

Menelaos' skepp däremot skingras fullständigt vid kringseglingen af denna udde (III v. 291 ff.). Ej heller omtalas flottan hafva lidit någon skada, och Odysseus' folk går i land hos Lotophagerna för att förnya vattenförrådet (IX v. 85); intet säges om en reparation af skeppen.

²⁾ Man har till och med drifvit pedanteriet så långt, att man med tillämpande af satsen »med nordvind seglar man i nordsydlig riktning» lokaliserat Lotophagerna på Libyens kust rakt söder om Maleia. Se A. ZEUNE, *Erdansichten* (1815), kartan *Homerische Erdansicht*. Om Greklands vindar se NEUMANN-PARTSCH pp. 90—123. Jfr XIV v. 313.

³⁾ Det fanns dock under forntiden personer, som tillskrefvo Lotophagerna ett vida västligare läge vid Atlanten utanför »Sundet vid Herkules' stoder». I öster sträckte sig då detta folk ända till grannskapet af Kyrene. Deras land, sades det, led så stor brist på vatten, att lotosroten och något gräs fingo göra tjänst som både mat och dryck. Se STRABO III. 4. 3. — POLYBIOS anmärker, att om Lotophagerna bott vid Atlanten, Odysseus hade måst under de 9 dagarna segla 2,500 stadier om dagen, men tillägger: stormvindar befordre icke färden, οἱ γὰρ ὀλοοὶ οὐκ ἐνθ' ὁδὸς εἰσὶν (STRABO I. 2. 17).

⁴⁾ Talrika exempel härpå lämnar geografen AGATARCHIDES från Knidos (170—100 f. Kr.), som talar om stammar i *Æthiopien*, hvilka han benämner Rhizophager, Hylophager, Spermatophager, Elephantophager, Strutophager, Akridophager, Chelonophager m. m. Jfr H. H. VON SCHWERIN, *Feniciernas kringsegling af Afrika* (1903) p. 31 ff., i *Lunds Univ. Årsskr.* T. 38.

lenerna tilldelat där boende infödingar detta namn, emedan de sades nära sig af lotosfrukten, hvars smak allmänt beskrifves som utomordentligt behaglig, och af hvilken äfven ett utmärkt vin bereddes, efter hvad t. ex. HERODOT (IV. 77) vet att omtala. Han lämnar oss för öfrigt den välkomna upplysningen, att vissa libyska stammar funnos, som endast delvis (alltså icke uteslutande) lefde af lotos (IV. 144) ¹⁾. Rättast är det också säkerligen att betrakta namnet »lotosätare» ²⁾ som ett epitet, hvilket, utan afseende på stamåtskillnaden, af Grekerna tillades en stor del af den libyska kustbefolkningen, räknadt från Lilla Syrten O. ut.

De grekiska och romerska författarna uppgifva därför också olika gränser för Lotophagerna, men framför allt annat sökte geograferna att fastställa den bestämda plats i Lotophaglandet, hvilken Odysseus hedrat med sitt besök och som naturligtvis efter den tidens naiva uppfattning i och med detsamma borde vara världsberömd ³⁾. Till slut enades man nästan allmänt om, att den fruktbara och natursköna, invid Lilla Syrten belägna ön *Meninx* var det homeriska Lotophaglandet, hvarför den också snart erhöll binamnet *Lotophagitis*. Visserligen hade aldrig hvarken

¹⁾ Ätandet af den här alltså haft en betydlig spridning, ehuru somliga stammar användt denna frukt mera exklusivt än andra, hvilket förefaller mycket naturligt.

²⁾ Bakom detta grekiska öknamn döljer sig alltså den verkliga inhemska benämningen för dessa libyska stammar.

³⁾ HERODOT, som lämnar oss en förträfflig beskrifning af de nordlibyska folkstammarna, förlägger Lotophagerna till kusten af det landområde, som innehades af *Gindanerna* troligen strax söder om Lilla Syrten (IV. 177). SKYLAX (§ 110) däremot tilldelar lotosätarna hela kustlandet mellan Stora och Lilla Syrten. De senare grekisk-romerska geograferna däremot koncentrera sin uppmärksamhet på ön *Meninx*, nuv. *Djerba*, som snart nog allmänt antages vara Lotophagernas verkliga hemvist.

SKYLAX' s. k. *Periplus* är ett värdefullt dokument, som under formen af en segelhandbok lämnar åtskilliga viktiga upplysningar om Medelhafslanden. Arbetet härstammar från 4:de århundradet f. Kr. Jfr KIEPERT, *Lehrb.* p. 3; BUNBURY I p. 404 ff.; BERGER, *Wissensch. Erdkunde* p. 112; TOZER, *Ancient Geography* p. 119; C. MÜLLER, *Geographi græci minores* I (1855), *Prolegomena* p. XLI ff.; *Scylacis Caryandensis Periplus* pp. 15—96; NORDENSKIÖLD, *Periplus* 5 ff.

Homeros eller Herodot särskildt talat om någon »lotophagö»¹⁾, men det gjorde ingenting till saken, och STRABO nämner (XVII. 3. 17), att på hans tid kunde den vetgirige resanden på Meninx²⁾ få bland andra kuriositeter bese Odysseus' altare.

Redan mycket tidigt hade påtagligen ett rykte framträngt till den grekiska världen om ett sällsamt folk i den fjärran Västern, hvilket lefde af en frukt, som man med öfverdrifven förtjusning sade vara så ljuflig, att den främling, som en enda gång ätit däraf, omedelbart glömde sitt fädernesland och ansåg såsom höjden af all lycka att ständigt få kvarstanna i det härliga Lotophaglandet.

Det har emellertid enligt min mening ej visat sig möjligt att trots alla bemödanden med full säkerhet påvisa, hvilken växt, af de många man föreslagit, det varit, som lämnat den i Odysseen och i andra äldre skrifter omtalade lotosfrukten³⁾. Framför allt får denna växt naturligtvis under inga omständigheter förblandas med den allbekanta, praktfulla egyptiska kärrväxten *Nymphæa lotus*.

De flesta forskarna på detta område hafva emellertid uttalat sig för *Rhamnus* eller *Zizyphus lotus*, ehuru dess plommonliknande frukt ingalunda förtjänar den berömmelse, som lotosfrukten under forntiden åtnjöt. Denna buskväxt förekommer utmed Syrtenkusten och speciellt på ön Djerba, det gamla Meninx. Den faddsmakande frukten användes af infödingarne till vissa dietetiska ändamål samt vid vissa tillfällen af den fattigare klassen som näringsämne.

¹⁾ Od. IX v. 84 har γαίης Λωτοφάγων och Herodot säger, att Lotophagerna bebo ἄκτιν προέχουσαν ἐς τὸν πόντον. Härmed menas måhända just Meninx, som i verkligheten nära nog är landfast.

²⁾ Det fanns visserligen ett mindretal forskare, som envisades att söka Lotophagerna på Sicilien, där man då vanligen förlade dem till närheten af städerna Akragas och Kamarina. Se PH. CLÜVER, *Sicilia antiqua* (1619) p. 457.

³⁾ Särskildt RENNELL lämnar i sitt arbete *Geographical System of Herodot* (1800) pp. 624—34 en innehållsrik utredning angående de plantor, som fordom benämnts lotos. Litteraturen i detta ämne är emellertid så vidlyftig, att hvarje tanke på att här lämna en öfversikt af densamma måste uppgifvas.

I skarp strid mot dessa uppgifter står den af POLYBIOS lämnade förträffliga beskrifningen på lotosträdet, hvilken i det allra närmaste öfverensstämmer med HERODOTS (IV. 177). Fruk- tens smak, säger Polybios (12. 2), som själf besökt produktions- orten, liknar fikonets eller dadelns, men dess arom är ännu finare. Med stöd af dessa klassiska uttalanden kan man lätt nog känna sig frestad att draga den slutsatsen, att denna forntidens lotos- planta med sina läckra frukter varit en odlad växt, som antin- gen helt och hållet dött ut eller kanske snarare genom bristande kultur i så hög grad degenererat, att den numera är oigenkänn- lig. Vi skulle alltså häri finna ett motstycke till den fordom världsberömda silphionväxten, hvilken numera icke återfin- nes i sitt ursprungliga hemland Kyrenaika ¹⁾.

Tvifvelsutan rätt sinnrik, om än icke fullt öfvertygande, är den lösning af lotosfrågan, som föreslagits af åtskilliga for- skare, bl. a. den bekante tyske upptäcktsresanden GERHARD RHOLFS, hvilka personligen anställt samvetsgranna undersökningar i Nord- Afrika. Enligt deras mening är den mycket omtalade läckra lotosfrukten rätt och slätt — dadeln, som ju verkligen finnes i ofantlig mängd och af utmärkt beskaffenhet särskildt i lotos- området vid Lilla Syrten, hvilket ju också utgör en del af det bekanta landskapet, som på arabiska benämnes *Bilad-el-dscherid* eller »dadellandet» ²⁾. Det vore i sådant fall lätt förklarligt, att den af Herodot och Polybios beskrifna lotosfrukten »smakade så likt dadeln», alldenstund en dadel, hvad smaken angår, säker- ligen påminner mest om sig själf ³⁾.

Realiteten, som framskymtar bakom den öfverdrifna berät- telsen om lotosfruktens härlighet, torde möjligen helt enkelt vara grundad på följande fakta. Grekiska sjöfarande ⁴⁾ t. ex. hade blifvit vänligt emottagna af infödingarna vid Lilla Syrten och

¹⁾ H. H. VON SCHWERIN, De geografiska upptäckterna historia (1905) pp. 157—58.

²⁾ Afrika som dadelpalmens hemland, se W. GÖTZ, Historische Geo- graphie p. 23 not; THEOB. FISCHER, Die Dattelpalme, Ergänzhft. 64, *Peterm. Mitt.*

³⁾ Jfr A. BREUSING, Nautik der Alten p. 55 ff.

⁴⁾ Jag menar ingalunda, att det särskildt varit Grekerna, som gjort bekantskap med Lotophagerna; naturligtvis måste vi förutsätta, att äfven andra, framför allt Fenicierna, känt till denna del af den libyska kusten.

af dem lärt känna deras nationalrätt lotosfrukten och det däraf beredda vinet. Landet behagade dem så, att de önskade kvarstanna där ¹⁾).

Det är dessutom ej alldeles osannolikt, att här kan i beräkningen ännu ytterligare medtagas en annan omständighet, hvilken äfven den bidrog till att göra vistelsen här angenäm för de lefnadslustiga sjömännen. Jag menar det faktum, att de infödda kvinnorna i denna del af Libyen voro (såsom vi bl. a. höra af Herodot IV. 176, 180) allbekanta för sin fördomsfrihet och sina lätta seder ²⁾. Allt i detta lotophagiska »slarfland» var sålunda ägnadt att utöfva en betydlig dragningskraft på främlingar ³⁾.

Odysseus utsänder tre af sina följeslagare, men sedan dessa ätit af lotosen, förklara de sig vilja kvarstanna här, så att han nödgas bruka våld. Han låter fastbinda de motsträfviga under roddarbänkarna för att på detta sätt få dem med sig på hemfärden (IX vv. 96—99).

Men låtom oss ytterligare tillse, om icke möjligen ännu något mera döljer sig bakom berättelsen om Odysseus' besök hos Lotophagera. Vid närmare granskning torde detta verkliga vara fallet. Åtskilliga antydningar föreligga nämligen hos äldre författare, t. ex. HEKATAIOS och HERODOT (IV. 180), om att ett visst område vid Lilla Syrten, måhända speciellt ön Meninx, icke blott tidigt varit föremål för Grekernas annekteringslusta, utan äfven att de här anlagt ett nybygge, hvilket dock snart nog eröfrats af Karthagerna. Hekataios anför till och med namnet på denna grekiska koloni, som han kallar Kybos.

Om Grekernas uråldriga förbindelse med Lilla Syrten talar

¹⁾ Af moderna resande berömmes Djerba i höga toner, och BARTH, den bekante tyske forskningsresanden, kallar ön ett jordiskt paradys.

²⁾ Lotoslandet skulle alltså i detta hänseende vara ett motstycke till Tahiti, som BOUGAINVILLE kallade La nouvelle Cythère till minne af det kärleksfulla emottagande, som de franska sjömännen rönt af öns sköna infödda kvinnor. Jfr MELTZER, Gesch. d. Karthag. I p. 441; O. PESCHEL, Völkerkunde (1877) p. 230.

³⁾ Märkvärdigt nog sakna vi här en »situationsbeskrifning» öfver Lotophaglandet af det slag, som skalden lämnar i fråga om Kyklopernas och Laistrygonernas land, Aiolos-ön m. fl. platser. Måhända skulle man däraf kunna sluta, att Lotoslandet antogs vara allmänt bekant i Hellas vid denna tid.

likaledes den hos Herodot (IV. 179) förekommande berättelsen om, huruledes Iason ombord på det berömda skeppet Argo blef af stormen drifven från Maleia till den vid Lilla Syrten innersta del belägna Tritonsjön, ur hvars grunda och farliga vatten han endast med stort besvär lyckades rädda sig ¹⁾. Odysseus' besök i Lotophaglandet är alltså troligen en återklang af Grekernas mycket tidiga förbindelser med landskapen kring Lilla Syrten på en tid, då Väst-Fenicierna ännu icke hunnit koncentrera sin makt på den nordafrikanska kusten och särskildt ännu icke satte något synnerligt värde på besittningen af Syrtenlanden ²⁾.

Ännu en omständighet finnes, hvilken måhända bidragit till uppfattningen om, huru svårt det var att lämna Lotophagernas land, sedan man väl en gång kommit dit (ironiskt anfördt som bevis på landets egna tilldragande egenskaper), jag menar härvarande farvattens ytterst besvärliga hydrografiska förhållanden ³⁾. Den oväntadt här inträdande ebban är synnerligen farlig för skepp, som obetänksamt för mycket närmat sig land. Sålunda råkade en stor romersk flotta år 253 f. Kr. just här vid Meninx i ett svårt trångmål ⁴⁾. Detsamma har måhända också varit fallet med Odysseus' fartyg.

Med stöd af det, som af vår undersökning här framgått, kunna vi alltså med trygghet påstå, att Odysseus' författare tänkt sig den irrande hjältens lotophagäfventyr hafva tilldragit sig på den libyska Medelhafskusten i närheten af den Lilla Syrten.

När Odysseus begifver sig härifrån, så är det för att inlåta sig i andra äfventyrliga företag.

¹⁾ E. CURTIUS, Griechische Geschichte I p. 442; R. NEUMANN, Afrika nach Herodot (1892) p. 143 ff.; O. MELTZER, Geschichte der Karthager I p. 191, p. 429 ff., p. 489 ff.; K. MÜLLENHOFF I p. 49; H. KIEPERT, Lehrbuch p. 214.

²⁾ Se E. SPECK, Handelsgeschichte des Altertums III. 1 (1905) p. 178 ff.

³⁾ THEOB. FISCHER, Klima der Mittelmeerländer. Ergänzhft. 58, *Peterm. Mitteilungen*.

⁴⁾ J. PARTSCH, Die Veränderungen des Küstensaumes der Regent-schaft Tunis, i *Peterm. Mitt.* 1883 p. 210; MELTZER II p. 313.

Kykloperna och Odysseus' besök hos Polyphemos.

De nyare Homeroskommentatorerna ¹⁾ hafva allmänt uttalat den meningen, att, sedan Odysseus lämnat Lotophagerna, det reella elementet i berättelsen alldeles upphör, och att de därpå följande episoderna tillhöra den rent mytiska geografiens område. Framför allt har man då menat, att detta vore fallet med besöket hos kyklopen Polyphemos, hvars olika detaljer under forntiden förvärfvat sig en ofantlig popularitet. Att denna uppfattning är oriktig, skall jag emellertid söka att här visa ²⁾.

Själfva texten är oss till ringa ledning, då den blott använder den ofta återkommande stereotypa frasen ³⁾:

ἐνθεν δὲ προτέρῳ πλέομεν ἀκαχήμενοι ἤτορ

»och så seglade vi därifrån uppfyllda af grämlse» — och kommo till . . . Kyklopernas land (IX vv. 105—107). Intet angifvande förekommer vare sig om segelriktningen eller den tid, det tog att förflytta sig från Lotophagernas land till Kyklopernas ⁴⁾.

¹⁾ Så säger BUNBURY (I p. 53): »With the next step we plunge into complete uncertainty.» TOZER yttrar (p. 27) »In the wonderland of Ulysses' adventurous wanderings we look almost in vain for any real information about distant countries.» Ännu längre går NIESE, när han menar (p. 218): »... in den Irrfahrten des Odysseus, dem ältesten Theile der Odyssee, beginnt die Fahrt ins Unbekannte und das Reich der Phantasie, nachdem die Umschiffung Maleas missglückt ist und der Sturm den Helden bei Kythera vorbei getrieben hat.»

²⁾ Att Kyklolandet utgör en verklig geografisk lokalitet, är MÜLLENHOFF (I p. 63) nästan böjd för att antaga. Men han tänker sig landet i fråga vara beläget på Siciliens västspets enligt framställningen hos CLÜVER p. 249, p. 458 ff. Enligt denne skulle en af de *Ægatiska öarna* då vara »getön», en uppfattning, som helt och hållet strider mot textens framställning. Odysseus säges ju kunna höra hjordarna råma på den närbelägna kusten. Att Ægaterna därför ej kunna komma i fråga, öfvertygar oss en blick på Siciliens karta.

³⁾ Densamma återfinnes IX vv. 62 och 566 samt X vv. 77 och 133. Om detta uttrycks förmenta betydelse se NIESE p. 188.

⁴⁾ Dock får man af den korta framställningen ett visst obestämdt intryck af, att denna etapp af resan icke har kunnat vara så synnerligen lång. Det omtalas t. ex. icke, att man går i land för att hämta vatten, en detalj, som alltid af skalden anföres, då resan varit något längre. VÖLCKER me-

I detta sammanhang tillåter jag mig att anställa följande lilla betraktelse. Odysseus, som mot sin vilja af vidriga vindar drifvits till Lilla Syrten och alltså befinner sig på ett betydligt afstånd väster om Ithaka, resans mål, hade, tyckes det, allt skäl att åtminstone till en början för att inhämta den förlorade longituden följa Libyens kust i östlig riktning¹⁾. Så pass mycken kännedom om sitt verkliga geografiska läge kunna vi väl utan vidare förutsätta Odysseus hafva ägt, och ytterst sannolikt är det, att skalden tänker sig, att flottans anförare föredrager den mindre farliga kustseglatsen framför att åter gifva sig ut på det öppna Syrtenhafvet.

Jag föreställer mig alltså, att Odysseus styr i östlig riktning utmed den libyska kusten, hvars ödsliga beskaffenhet till en början icke kunde locka honom till landstigning. Att han verkligen håller en dylik kurs helt nära land, tyckes mig för öfrigt framgå af den omständigheten, att hans skepp, efter att hafva seglat en viss, icke närmare specificerad tid, under nattens mörker alldeles oväntadt framkomma till eller rättare stöta

nar till och med (p. 110), men utan tillräckligt skäl, att färden mellan Lophager och Kykloper tagit blott några få timmar. Afståndet mellan t. ex. *Meninx* och *Lebda* utgör omkring 2,000 stadier, en väglängd, som i vanliga fall kunde med lätthet tillryggaläggas på 2 dygn. SKYLAX' uppgift (Periplus § 69) har allmänt accepterats, att ett skepp brukade insegla ungefär 1,000 stadier på ett dygn. HERODOT anger segelhastigheten till 1,300 stadier pr dygn. Jfr H. H. von SCHWERIN, Herodot p. 81 ff.; NORDENSKIÖLD, Periplus p. 7.

¹⁾ I motsats mot denna min uppfattning har man emellertid menat, att Odysseus, som blifvit drifven långt söderut från Maleia, snarare måste försöka att åter uppnå sin ursprungliga latitud genom att styra N. ut, alltså i detta fall utmed Tunesiens O. kust. Jfr VÖLCKER p. 100; BUNBURY I p. 55 not.

Sannolikheten af detta antagande minskas emellertid ännu ytterligare genom den omständigheten, att man under forntiden icke tyckes hafva uppfattat den tunesiska O. kustens S. N. riktning. Tvärtom ansåg man hela den nordafrikanska kusten från Kap Soloeis till Nildeltat hafva en i det närmaste oafbruten ungefär V. O. sträckning, utan aktgifvande på »Mindre-Afrikas» utsprång midt emot Sicilien. Denna uppfattning hystes af Herodot, och vi återfinna ännu densamma hos Strabo, Mela m. fl. forntida geografer och ej minst Ptolemaios. Se J. JUNG, Geographie von Italien (1897) p. 71. Jag förbigår här afsiktligen Syrtenvikens invecklade och besvärliga strömningsförhållanden, hvilka säkerligen kunna anses inverka på en kustfart i detta farvatten.

på en klippö ¹⁾, som blott genom ett mycket smalt sund skiljes från fastlandet, och hvilken till all lycka befinnes hafva den här-
ligaste naturhamn med allt hvad en sjöman kan önska sig.

I dagningen kan det närbelägna *Kyklolandet* tydligt urskiljas; de resande se icke blott den där upphvirflande röken, utan höra äfven invånarnas rop och hjordarnas bråkande. Skalden lämnar en entusiastisk beskrifning på det utomordentligt fruktbara landet, där vin, hvete och korn växa massvis, utan att odlas. Härvid påpekar han tvenne upprepade gånger i fråga om därvarande vindrufvor, att de näras af Kronions regn (IX v. 111, v. 360) ²⁾. En alldeles särskild betydelse tillskrifves alltså den omständigheten, att det regnar i den trakt, det här gäller ³⁾. Att regnbrist rådde i de angränsande områdena af den ökenartade kusten, hade Odysseus haft godt tillfälle att iakttaga under sin färd utmed densamma från väster till öster.

Invånarna, de råa, jättelika Kykloperna, bodde i kustbergens grottor och höllo stora hjordar af getter och får. Med åkerbruk befattade de sig däremot icke alls. Allt växte där af sig själf. Kykloperna saknade hvarje slags fartyg ⁴⁾, så att de

¹⁾ Vid detta tillfälle seglar Odysseus, såsom BREUSING (Nautik p. 12) anmärker, så oförsvarligt, att det fordras en otrolig tur, för att hans eska-
der icke skall lida skeppsbrott under den kolmörka natten, då den med full fart ränner upp på land.

MUELDER anser visserligen hela episoden rörande den lilla klippön vara en senare tillsats till den ursprungliga Kyklopperättelsen (p. 434 ff.). Åtskilligt finnes, som onekligen talar för denna uppfattning, och i själfva verket skulle vi lätt kunna undvara »getön» i detta äfventyr.

²⁾ Berättelsen påminner om den i 5 MOSEBOK 11: 10 rörande »lan-
det, som flyter af mjölk och honung» och som »får vatten att dricka genom himmelens regn», alltså till skillnad från land, hvilka äro i behof af artifi-
ciell bevattning medelst ledningar och kanaler, såsom t. ex. Egypten och andra orientaliska land.

³⁾ Om *Djebel Rharians* vinterregn se RECLUS, Géogr. univ. XI p. 61. De rundtomkring belägna områdena tillhöra redan Saharas regnfattiga eller regnlösa region.

⁴⁾ Redan den omständigheten, att Kykloperna skildras såsom alldeles okunniga i skeppsfart, hindrar oss att lokalisera detta folk till Sicilien, hvilket redan under den äldsta förhistoriska tiden öfver hafvet emottagit betydande befolkningselement från Ligurena och Samniterna. Jfr F. RATZEL, Das Meer (1900) p. 51.

ej ens tagit i besittning den omtalade lilla ön¹⁾, hvars enda invånare utgjordes af talrika vilda getter²⁾, på hvilka Odysseus och hans folk dagen efter sin ditkomst anställa klappjakt med benäget bistånd af öns välvilliga nymfer.

Talrika exempel på dylika, tidtals endast af getter bebodda småöar förekomma ej minst i Medelhafvet. Jag behöfver blott anföra de bekanta namnen Cabrera, Capraja och Capri. Däremot hafva de genom Romarnas sjöseger 242 f. Kr. berömda Ægatiska holmarna vid Siciliens V. spets intet med »get» att skaffa. Det grekiska namnet på dessa öar Αἰγούσσαι (getöarna) är nämligen en folketymologisk omdaning af det ursprungliga feniciska namnet³⁾. Men hvar hafva vi då att söka detta Kyklopland⁴⁾ — ty skalden kallar det uttryckligen γαῖα och icke

¹⁾ Beskrifningen i sin helhet gifver ett bestämdt intryck af, att något verkligt skildras. Den nätta skildringen af *Getön* och dess naturliga förhållanden utgör en liten afslutad berättelse för sig (IX vv. 116—162), hvilken måhända dock ej ursprungligen tillhört *Kyklopeian*.

²⁾ BREHMS Thierleben, Kleine Ausg. I (1902) p. 550.

³⁾ Jfr KIEPERT, Lehrb. p. 473; EGLI, Nomina geographica voc. G a d e r. Hvad den odysseiska »getön» beträffar, skulle denna möjligen kunna identifieras med en liten ö, som SKYLAX säger vara belägen vid Kinypsflodens mynning (Peripl. § 109).

⁴⁾ På ett annat ställe (VI v. 4) säger skalden om Kyklopernas land *Hyperie* — ἐν εὐρυχόρῳ Ὑπερείῃ. Detta namn torde fullt lämpligt hafva tillagts det land, öfver hvilket den vandrande solen kastade sina lodräta strålar (däraf dess epitet *Hyperion*), alltså det söder om Medelhafvet belägna Libyen. Denna världsdel var ju under forntiden sollandet κατ' ἐξοχήν. Sålunda omtalar HERODOT (IV. 188), att Libyerna endast dyrkade Sol och Måne, och af honom erhålla vi beskrifningen på det s. k. »solens bord» hos de *Makrobiske Aithioperna* (III. 18) och »solens källa» i Ammon-oasen (IV. 181).

En rätt stor betydelse tillskrifver jag vidare den omständigheten, att vid tal om *Aithiopernas* (Od. I vv. 23—24) indelning efter den upp- och nedgående solen denna benämnes *Hyperion*.

Under forntiden förlades dessa Kykloper allmänt till *Siciliens* O. kust i närheten af *Etna*, i hvars glödande inre de såsom Hephaistos smeder tänktes hafva sina verkstäder. Nyare författare hafva tilltrött sig kunna förflytta dem till öns N. V. spets eller också till *Italiens* »tå». Intet skäl för dessa olika lokaliseringar föreligger emellertid. Se härom BUNBURY I p. 54.

Hyperie identifierades under forntiden ofta med en lika benämnd stad på Sicilien. Jfr BUCHHOLZ I p. 261; CLÜVER, Sicilia antiqua p. 16 ff., lämnar en vidlyftig utredning rörande de olika meningarna om Hyperies lokalisering.

ö? I öfverensstämmelse med hvad vi förut antagit, måste detta land följdriktigt sökas någonstädes på den libyska kusten O. om Lilla Syrten.

Men kan man fråga: Fanns verkligen på denna ökenartade kuststräcka en trakt, hvilken i någon mån motsvarade det fruktbara Kyklolandet? Svaret utfaller obetingadt jakande. Den odysseiska beskrifningen åsyftar nämligen tvifvelsutan landet kring floden *Kinyps* eller *Kinyphos*, detta under hela den klassiska forntiden så högeligen berömda område, hvilket HERODOT (V. 42) kallar *χωρον κάλλιστον τῶν Λιβύων* och som han säger vara bekant för sin exempellösa fruktbарhet, enär dess spannmålsskörd gaf det 300:de kornet, under det att det i detta afseende annars öfverträffade Euhesperidai i det välsignade Kyrenaika endast lämnade det 100:de ¹⁾.

Herodot anför vidare (IV. 198), att här i Kinypsområdet regnade det, i motsats mot hvad fallet annars var i Libyen — *ἔεται γὰρ δὴ ταῦτα τῆς Λιβύης*, och tillägger (IV. 175), att den närbelägna *Chariternas kulle* är trädbevuxen, under det att det öfriga af honom redan anförda Libyen var trädlöst. Herodots anmärkningar, ehuru något öfverdrifna, äro i det stora hela med verkligheten öfverensstämmande. Cynipsområdet utgjorde såväl då som under närvarande tid en »regnoas», omgifven af en i det närmaste regnlös trakt.

Ett af naturen så gynnadt område som detta var tydligtvis i högsta grad ägnadt att väcka sjöfarandes uppmärksamhet. Redan under den helleniska kolonisationsperiodens äldsta skede eller rättare dess föregångstid hade därför Hellenerna påtagligen ett godt öga till de få fruktbara delarna af Libyens långsträckta nordkust ²⁾ (invid Syrtenbäckenet), Kyrene, Meninx och säkerligen ej minst det härliga Kinypsområdet. Af Herodot

¹⁾ Såsom exempel ur den klassiska litteraturen kan här anföras: OVIDIUS, *Ex Ponto* II. 7. 25: *Cinyphie segetis citius numerabis aristas*. — Stundom användes Cinyphius för Afrika i dess helhet t. ex. Cinyphius Juba. Vidare veta vi, att Grekerna stundom förlade Hesperidernas trädgård just till denna utomordentligt fruktbara Kinypsoasen. Jfr KIEPERT, *Lehrbuch* p. 214 not 2. Se vidare SKYLAX, *Periplus*, i *Geogr. Græci Min.* ed. Müller I p. 85 not.

²⁾ Om Grekernas begär efter Libyens kust jfr BERGER, *Wiss. Erdk.* p. 42 not; CURTIUS I p. 442, p. 656; MELTZER I p. 147 ff., p. 183.

höra vi den bekanta berättelsen om, huruledes den spartanske prinsen Dorieus' här år 515 f. Kr. gjorda koloniseringsförsök misslyckades, och att de af honom ditförda helleniska nybyggarna efter tre års tid blifvit bortdrifna af därvarande infödingar, de libyska *Makerna*, hvilka därvid kanske för första gången understöddes af Karthagerna ¹⁾. SKYLAX omtalar (§ 109) det helleniska nybygget på denna plats, hvilket på hans tid dock var öfvergifvet.

Högst sannolikt är det emellertid, att detta allbekanta misslyckade försök icke var det första, som af Grekerna gjorts särskildt i denna trakt. För denna uppfattning tyckes mig bl. a. den omständigheten möjligen kunna tala, att det vid ett annat tillfälle (VI v. 4 ff.) framhålles, att Phaiakerna för ej så länge sedan varit bosatta i Hyperie, men måst lämna detta land för att slippa undan sina illasinnade grannar Kykloperna ²⁾.

Man har under nyare tid vid åtskilliga tillfällen bemödat sig att identifiera ³⁾ Kynips med någon af de små kustfloderna Wadi Kaam, Wadi Targelat m. fl. i närheten af Lebda, numera en liten förfallen plats, men med betydliga ruiner och minnesmärken af det under den romerska tiden så lysande emporiet Leptis magna, till hvilket Kynipsflodens vatten var inledt medelst en akvedukt ⁴⁾. Äfvenledes tror man sig hafva åter-

¹⁾ E. SPECK, *Handelsgeschichte des Altertums* III. 1 p. 28, p. 37; HERODOT V. 39-42; R. NEUMANN, *Nordafrika nach Herodot* (1892) p. 143. Det var troligen vid detta tillfälle, som den definitiva gränsen mellan grekiskt-kyrenaiskt och karthaginiensiskt territorium fastställdes genom resandet af de berömda s. k. *Philæernas altare* nära Stora Syrten's innersta del. Hittills hade det af libyska nomadstammar bebodda området vid Stora Syrten fått göra tjänst som buffertstat mellan Karthagerna och Grekerna i Kyrenaika. Jfr SPECK III. 1 p. 44, p. 170 ff.

²⁾ Siaren Telemos Eurymos' sons profetia, att (Od. IX v. 509 ff.) Odysseus skulle utkräfvat ett slags hämnd på Kykloperna, innehåller ju en antydning om, att de bortdrifna nybyggarna tänkts vara på något sätt nära förbundna med Grekerna, hvilkas representant den irrande hjälten ju ansågs vara. Telemos själf måste naturligtvis antagas hafva varit af annan släkt än Kykloperna; måhända anser skalden honom vara en Phaiak eller en grekisk Kerkyrabo, ehuru intet därom nämnes.

³⁾ Se litteraturen härom: R. NEUMANN, *Nordafrika* p. 24 ff. Af speciellt intresse är COWPERS uppsats i *Geographical Journal* IX (1897) p. 631 ff.

⁴⁾ SPECK III. 2. B p. 914.

funnit Chariternas kulle, där den lilla floden hade sin källa ¹⁾).

En omständighet, som betydligt försvårat de anförda identifieringarna, är den, att det tripolitanska kustlandet under historisk tid varit underkastadt betydliga förändringar i följd af den alltmera fortskridande ökenbildningen och försandningen, på samma gång som kustlinjen betydligt modifierats genom den här ännu pågående positiva nivåförändringen ²⁾. Särskildt är det ytterst sannolikt, att åtskilliga smärre kustöar, som fordom funnits här, alldeles försvunnit eller blifvit förvandlade till skär. Sålunda sträcker sig för närvarande en kedja af klippor och skär i hafvet framför Tripolis på ett afstånd af 3 kilometer från kusten ³⁾. Det ifrågavarande lågkulliga landskapet från Lebda till Kap Mesrata är dock ännu bekant för sin bördiga svarta mylla, ehuru det för närvarande delvis är ouppodladt ⁴⁾.

Under hela forntiden var Kinypsområdet berömdt ej blott för sin stora fruktbarhet, utan äfven för sin rikedom på får och getter ⁵⁾, af hvilkas hår ett företrädesvis af sjömän användt tyg förfärdigades, hvilket omtalas af klassiska författare sådana som PLINIUS, OVIDIUS, VERGILIUS, MARTIALIS m. fl. Därmed öfverensstämmer förträffligt det faktum, att Libyen af ålder var bekant för sina utmärkta och kraftiga får. Sålunda lära vi af Odysseén (IV v. 85), att lammen här födas med horn, något som Herodot anser innehålla en antydning om Libyens (närmast Kinypsområdets) fruktbarhet ⁶⁾.

¹⁾ Jfr RECLUS XI p. 56; M. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afrique dans l'antiquité* (1863) p. 51 ff.; H. BARTH, *Der Kinyps und seine Landschaft*, i *Monatsber. der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Neue Folge* VI (1850) pp. 87—92.

²⁾ Jfr NEUMANN p. 24 ff.; HELMOLT, *Weltgeschichte* IV p. 220; W. GÖTZ, *Historische Geographie* (1904) p. 202; BANSE, *Das nordafrikanische Tripolis*, i *Pet. Mitt.* 1908 p. 53 ff.; RECLUS XI p. 59.

³⁾ RECLUS XI p. 85.

⁴⁾ BUNBURY I p. 312; MATHUISIEULX (*La Géographie* IV).

⁵⁾ W. L. BEVAN, *Students ancient Geography* (1891) p. 296; SPECK, III. 1 pp. 10—11; III. 2. B p. 209. Jfr SKYLAX' *Periplus* § 109, i *Geogr. Graeci Min.* ed. MÜLLER. Om getternas hemland se HEHN, *Kulturpflanzen und Haustierte* (1888) p. 477.

⁶⁾ Likaledes nämner Herodot (IV. 189), att getterna spelade en stor roll för de nordafrikanska stammarna.

Vidare tillrådde den delphiska pythian (Her. IV. 155, 157) vid tiden för Kyrenes grundläggande Grekerna att anlägga en koloni i det fattiga Libyen — ἐς Λιβύην μηλοτρόπον. Utan tillräckligt skäl har man hittills allmänt ansett detta epitet speciellt åsyfta det af Grekerna vid detta tillfälle besatta Kyrenaika, ett område, som under forntiden visserligen var bekant för sina förträffliga körhästar, men däremot ingalunda särskildt för får. Makerna och deras grannar Nasamonerna vid Stora Syrten voro däremot berömda för sina utmärkta får, och ännu i dag exporterar Tripolitanien en viss mängd ull¹⁾.

Att hornboskap icke omtalas hos Kykloperna, öfverensstämmer med det af Herodot (IV. 186) påpekade sakförhållandet, att nomadstammarna från Egypten västerut till Tritonsjön afhöll sig från bruket af nötkött liksom Egypterna själfva²⁾. Antaga vi nu alltså utan vidare, att Odysseus under sin V. O. seglats utmed Syrtenkusten framkommit till Kinypsområdet, så återstår det att påvisa, huru det förhåller sig med Kykloperna och deras förnämste representant Polyphemos, med hvilken det berättas att Odysseus här kommit i delo.

En kort framställning af Odysseus' tillvägagångssätt vid detta tillfälle torde icke sakna sitt intresse. Han lämnar 11 af skeppen vid getön och far själf öfver till fastlandet med ett enda. Här utväljer han 12 af sina följeslagare, hvilka tillsammans med honom begifva sig till Polyphemos' grotta, som säges

¹⁾ Därvarande får producera nämligen ull till skillnad från de flesta andra afrikanska fårraser, hvilka bära hår eller ragg.

²⁾ MELTZER I p. 67; NEUMANN p. 128.

Af allt framgår, att Egypten under sin äldsta »expansionstid» stått i liflig förbindelse med nordkustens libyska stammar, och att dess inflytande sträckt sig västerut längs hela Syrtensbäckenet. Det var först senare, då Grekerna blefvo allt mäktigare till sjöss, som Egypten började att draga sig tillbaka inom sitt Nilområde. Jfr JUNG, *Geographie von Italien* p. 162 ff. En icke alldeles värdelös upplysning om Egyptens extensiva sjömak i 8:de århundradet f. Kr. finna vi i KASTORS arbete om de s. k. *Thalassokratierna*. Jfr BUNBURY I p. 120 ff.; BÉRARD I p. 15 ff.; CASTORIS *Reliquiæ*, ed. C. MÜLLER. Paris (1877).

Likaledes kan det nu påvisas, att de gamla Egypterna redan under 5:te dynastien haft en fyllig kunskap om Central-Afrika, dess folk och produkter. Jfr NATURE LVII p. 482 ff. Berättelser om *Pygmæer* förekomma redan på »Kung Assas» tid omkring 3000 f. Kr. Jfr JUNG p. 151 ff.; JOH. STEENSTRUP, *Etnografien* (1902) p. 8.

vara belägen ἐπ' ἐσχατιῇ ἄγχι θαλάσσης. För all säkerhets skull har den lilla expeditionen försett sig med ett betydligt förråd starkt vin från Kikonernas land.

När jätten kommer hem från betesmarken med sin hjord, inlåter han sig på allahanda samtalsämnen med Odysseus. Man resonerar om politik och religion, om kolonisation, skeppsfart och handel ¹⁾. Men så snart Polyphemos fått höra, att Odysseus lidit skeppsbrott och alltså är hjälplös, iakttaget odjuret intet decorum mera, utan ihjälslår och uppäter strax två af Odysseus' kamrater, af hvilka ytterligare fyra snart undergå samma öde.

De öfverlevande hämnas genom att utsticka kolossens enda öga med tillhjälp af hans egen klubbas oljeträskäft, sedan först Odysseus under fagert snack berusat honom med det förträffliga ismariska vinet, hvarunder han inbillat jätten sitt namn vara Οὔτις (ingen) ²⁾. Vid de vrålanden, som den bländade i sin smärta utstöter, tillskynda de andra kykloperna, men få då det besked af Polyphemos, att »ingen» skadat honom.

När morgonen gryr och jätten släpper ut sin hjord, rädda sig Odysseus och hans sex följeslagare genom att hänga sig under buken på fåren, hvilkas blinde ägare icke upptäcker listen. Nedkomna till stranden skynda alla om bord och ro ut från land. Först nu gifver sig Odysseus till känna för Polyphemos, som han hånande tillropar. Den rasande jätten kastar väldiga klippstycken efter skeppet, dock utan att råka, och nedkallar sin fader Poseidons förbannelse öfver främlingarna (IX v. 529 ff. Jfr XIII v. 132 ff., I v. 75). Den vredgade guden bönhör sin son (IX v. 537) och med sin hämnd förföljer han den mångförslagne Odysseus, ända till dess denne omsider lyckas återkomma till Ithaka, sin hemlandsö ³⁾.

¹⁾ Polyphemos tyckes vara väl förfaren; sålunda frågar han (med användande af äfven i III vv. 72—75 förekommande uttryck) främlingarna, huruvida de äro sjöröfvare eller fredliga köpmän (IX vv. 252—255). Att sjöhandeln haft karaktären af sjöröfveri, är ju allbekant, och det var af fruktan för sjöröfvare, som de »mykeniska» borgarna voro anlagda ett stycke från hafvet. Detta försiktighetsmått har ju för öfrigt återupprepats i Medelhafvets mest skilda delar under nästan alla tidsperioder.

²⁾ Om denna senare, i de mest skilda sagokretsar mycket ofta återkommande episod se HACKMANN p. 189 ff., p. 206 ff.

³⁾ »Poseidons vrede» är ju, har man allmänt menat, det ledande motivet för hela Odysséen i dess äldre affattning. Enligt NIESE däremot är »Poseidons vrede» af nyare ursprung p. 174. Jfr BERGSTEDT p. 67.

Det behöfver knappast här påpekas, att den allbekanta Polyphemos-sagan är urgammal och att den ingalunda särskildt tillhör Odysséen. Man har redan hundratals själfständiga varianter af det omtyckta temat, huruledes den förslagna människan öfverlistar den mångdubbelt starkare men eufaldige jätten, hvilka fabler af ålder fritt utbildat sig i världens mest skilda länder¹⁾. Dock är det så, att den odysseiska framställningen af kyklopäfventyret kan visas hafva direkt påverkat en stor mängd af de sagor, som behandla detta motiv. Från Medelhafvet som utgångspunkt har den efter hand utbredt sig till långt aflägsna europeiska och asiatiska folkstammar, hvilka gjort den till föremål för talrika mer eller mindre originella bearbetningar.

Hellenerna kände fullväl denna saga, långt innan den upptagits som en episod i den sammanhängande berättelsen om Odysseus' äfventyr, och tydligtvis hindrade ingenting skalden att efter behag förlägga »kykloper»²⁾ till hvilken plats som helst, så t. ex. till Libyens kust, så snart hans landsmän där råkat i kollision med obehfvade infödingar³⁾, hvilka de ansågo förtjäna detta kränkande epitet.

¹⁾ Se härom närmare O. HACKMANN, Die Polyfemsage in der Volksüberlieferung. Helsingfors 1904; D. MUELDER, Das Kyklopengedicht der Odyssee, i *Hermes* XXXVIII (1903). M. påvisar lätt, att kyklopberättelsen hvimlar af motsägelser och att den består af en hel hop ursprungliga men senare i Odysséen sammankopplade episoder. Se vidare ROSCHER, *Mythol. Lex. voc. Kyklop.* Bl. a. påpekar Muelder, att Οὐτις-episoden tillhör en annan sagokrets än den homeriska Polyphemos-sagan (p. 419 ff.), och häri instämmer äfven Hackmann till fullo. Se vidare KR. NYROP, Sagnet om Odysseus og Polyphem, i *Nordisk Tidskr. f. Philol. Ny Række* V (1881).

²⁾ MUELDER påpekar (p. 426 ff.), att i den ursprungliga berättelsen förekommer endast en och icke många kykloper. Talet om »ett af kykloper bebodt land» måste alltså vara en senare tillsats till den odysseiska framställningen, hvilket skulle tjäna till att delvis förklara de stora ojämnheter, af hvilka kyklopernas odysseiska karakteristik onekligen lider.

³⁾ Redan STRABO påpekar (I. 2. 10), att fabeln om de »enögda» kykloperna är ett motstycke till sagan om de enögda *Arimasperna*, ett fabelaktigt folk, om hvilket forntidens Hellener tidigt hört berättas och som af dem förlades till de N. O. om Svarta hafvet belägna gränstrakterna mellan Europa och Asien, enligt HERODOT (IV. 27). — S. k. »monoculi» förekomma mycket allmänt hos den senare forntidens författare, som lokalisera dem än här än där. — Att äfven jättegestalter af annan form tänktes vara hemma i Kinypsområdet, framgår af den bekanta berättelsen om, hu-

Kykloper af mångfaldiga slag hafva förekommit i allvärldens sagor och berättelser, och gemensamt för dem alla är begreppet af råhet och otymplighet. Men det som alldeles särskildt kännetecknar de homeriska Kykloperna är ju deras egenomliga lefnadssätt och sällsamma bostadsförhållanden. Ehuru de bo i ett utomordentligt fruktbart land, nöja de sig dock med att vara get- och fårherdar. Huru de förhålla sig gentemot den spontant växande säden och vinet ¹⁾ i deras område, nämnes däremot icke uttryckligen. De bo i bergsgrottor, som framtill kompletteras af förgårdar, uppförda för boskapens räkning. Allt detta återfinna vi ännu i dag i denna del af Nord-Afrika.

Karavanerna mellan Lebda och Tripolis se ständigt den sydliga synranden begränsad af en oafbruten, målerisk krans af vanligen hvitskimrande bergspartier, som under namn af *Tarhona*-, *Rharian*- och *Nefusabergen* tvärbrant höja sig öfver den lågsluttande strandslätten. Dessa höjdpartier äro icke annat än utranden af den nordafrikanska ökenplattan, hvilken i närheten af Lebda nästan når fram till hafvet. Särskildt *Djebel Rharians* massa är sönderdelad af talrika, djupt inskurna floddalar, hvilkas naturskönhet än ytterligare ökas genom en yppig vegetation af palmer samt lundar af orange-, oliv- och fikonsträd. Äfven vinodling bedrifves här ²⁾. I sanning en härlig trakt, som står

rules Herakles i sina höjda armar kväfde resen Antaios-Kinyphios, som han kallades efter sitt hemland. Denne Antaios bodde i en håla, hvarifrån han anföll alla fredliga resande. Liksom Polyphemos ansågs han vara Poseidons son. Se ROSCHER, Myth. Lex. voc. Antaios. Jfr p. 35 not här ofvan.

¹⁾ Af berättelsen framgår, att Polyphemos kände till vin, innan Odysseus bjöd honom på dylikt.

²⁾ J. CHAVANNE, Die Sahara oder Von Oase zu Oase (1879) p. 46—47. PLINIUS anför, att vilda elefanter på hans tid funnos i dessa dalar. Denna del af Tripolitanien var för öfrigt under forntiden bekant för sin stora spannmålsproduktion. Detsamma var fallet under medeltiden. Ännu ser man i Rharianbergen talrika spår efter en urgammal terrassodling af vin och oliver. Jfr GÖTZ, Historische Geographie p. 204.

Om olivens gräns i Rharianbergen se CHAVANNE p. 48. Emot det här sist anförda strider det åtminstone icke, att Polyphemos' klubba säges (Od. IX v. 321) vara friskt skuren af ett oljetråd. Vid orten Msellata finnes en lund af kolossalt tjocka olivträd, hvilken kallas »Pharaos skog». Enligt hvad infödingarna veta att berätta, skulle olivodlingen hafva införts i landet af Egypterna. Jfr RECLUS XI p. 85. Arabiska medeltidsgeo-

i skarpaste kontrast mot det omgifvande ökenlandskapet, hvars areal ständigt ökas.

Öfverallt finnas talrika minnesmärken från den romerska tiden under form af kastell, vattenledningar, spärrdammar i floddalarna o. s. v. Under vinterregntiden förvandlas dessa wadis till forsande strömmar, hvilka ofta anställa stor skada på det nedanom belägna odlade området. Till och med staden Tripolis' trädgårdar hafva stundom varit hotade med förstörelse.

Men ej nog härmed. Hela denna bergomramning (hvilken för öfrigt i väster fortsättes till de stora schotts i Syd-Tunis) innehåller en stor mängd ursprungligen af naturen danade, men kanske sedermera af människohand något vidgade grottor. Dessa hafva sedan den aflägsnaste forntid bebotts af de libyskt-berbiska infödingarna. Numera utgöras deras invånare delvis af judar, hvilka uppgifva sig hafva bott här sedan den andra babyloniska fångenskapen. De nuvarande grottborna medgifva villigt, att de icke känna till, hvilka de människor varit, som först använt dessa boningar, hvilka funnits till sedan urminnes tid. Exempelvis kan anföras, att orten Zenth an S. V. om Tripolis räknar ungefär 1,200 dylika grottor jämte förgårdar med en beräknad befolkning af 6,000 personer¹).

Det anförda Djebel Rharian har förut rätt allmänt antagits hafva fått sitt namn af härvarande talrika grottor (arab. rhar eller ghar = grotta. Denna etymologi är dock säkerligen oriktig. Men med stor sannolikhet kan däremot detta berg identifieras med PTOLEMAIOS' *Mons Girgiri*, dit han förlägger floden Kinyphos' källor.

Att dessa grottbor varit kända under forntiden, framgår af de under medeltiden mycket lästa geografiska kompendierna af

grafer, bl. a. LEO AFRICANUS, tala om denna trakts stora produktion af olja. Jfr TH. FISCHER, *Der Ölbaum. Ergänzhft 147, Peterm. Mitteil.* p. 15 ff., p. 70 ff.

¹) Se den upplysande kartan *Villages des troglodytes en Tunisie et dans la Tripolitaine* p. 191 ELISÉE RECLUS, *L'Homme et la Terre* I (1905); E. RECLUS, *Géographie universelle* XI (1886) p. 56, p. 67, p. 82. E. MACQUART, *Troglodyten im Süden von Tunis*; i *Ueber Land und Meer* n:o 24, 1906; M. DE MATHUISIEULX, *Exploration en Tripolitaine*, i *La Géographie* IV (1901); H. S. COWPER, *Further notes on the Tripoli Hill range*, i *Geographical Journal* IX (1897); H. VISCHER, *Journey from Tripoli across the Sahara to Lake Chad*, i *Geographical Journal* XXXIII (1909).

OROSIUS (5:e årh. e. Kr.) och AETHICUS (6:e årh. e. Kr.), hvilka helt och hållet stödde sig på äldre källor ¹⁾. Här få vi läsa *Syrtes majores et Troglodytæ, contra quos insula Calypsus est*. Då som bekant man med Kalypsos ö menade Malta, är alltså grottbornas geografiska läge mycket riktigt angifvet. Dessa syrtiska grottbor hafva under alla tider varit bekanta för sin rofgirighet och vildhet. Under det 16:de århundradet brukade sålunda de från Misrata utgående viktiga Sudan-karavanerna göra en stor omväg för att slippa komma i beröring med Djebel Rharians fruktade troglodyter ²⁾.

Hvad nu således Odysseéns Kyklopland beträffar, anser jag mig oförhindrad att förlägga det till den närmast Lebda belägna fruktbara delen af det annars ökenartade kustområdet. Däremot förefaller det mig tämligen betydelselöst, hvilken särskild stam Odysseus här råkat på och som därefter fått sig tilldeladt epitetet »kykloper» ³⁾. HERODOT nämner, att Kinyps flyter genom Makernas område, under det att SKYLAX anför denna flod utan att fullt tydligt precisera dess omgifvande befolkning. Enligt denne senare (§ 110) äro Maker och Lotophager omedelbara grannar till hvarandra ⁴⁾. De älskvärda Lotophagerna utgöra en tydlig motsats till de fränstötande Kykloperna, och genom dessa tvänne mänskoslags sammanförande ⁵⁾ har onekligen en verkningsfull kontrast åstadkommits.

¹⁾ Jfr TOZER, *Ancient Geography* p. 366 ff.

²⁾ Den ödsliga Syrtenbuktens infödda stammar, *Nasamoner* m. fl., voro under forntiden fruktade af såväl Fenicier som Greker. De voro nämligen bekanta för att lefva af strandrof, ehuru de sjöfarande i allmänhet undveko att komma för nära den ytterst farliga låggrunda kusten. Jfr KIEPERT, *Lehrbuch* p. 213. — Tripolitanien har för öfrigt ända till våra dagar bibehållit sitt rykte som järnkust, hvilken är allmänt fruktad af de sjöfarande. Jfr RECLUS XI p. 59.

³⁾ Möjligen skulle tanken på Djebel Rharians troglodyter hafva legat till grund för Herodots (IV. 74) beskrifning på de märkvärdiga *Gamphasanterna*, en libysk folkstam, som icke umgicks med andra människor, saknade krigsvapen och ej kunde försvara sig. Samma beskrifning ungefär finna vi på Kykloperna. Od. IX v. 115, v. 275 ff.

⁴⁾ Jfr NEUMANN, *Nordafrika* p. 24 ff. — Gränserna mellan de libyska kuststammarnas områden tyckas i verkligheten ofta hafva växlat, något som i själfva verket är lätt förklarligt.

⁵⁾ Tydligt är, att såväl »lotophager» som »kykloper» äro grekiska benämningar, hvilka för oss dölja det verkliga libyska folknamnet.

Vi göra nog rättast i att uppfatta Odysseus' kyklopäfventyr såsom en fantastiskt utstyrd berättelse om ett misslyckadt försök af helleniska nybyggare att sätta sig fast på en del af den libyska kusten, som vid den tiden påtagligen ännu icke definitivt tagits i besittning¹⁾ af Väst-Fenicierna.

Därvid är att märka, att Odysseus' hela tillvägagångssätt är karakteristiskt för såväl Feniciernas som Hellenernas äldsta koloniseringsföretag. Man brukade allra först besätta ett från landsidan svårtillgängligt kustutsprång eller ännu hellre en liten nära land belägen ö för att sedan så småningom därifrån inleda förbindelse med fastlandets invånare. Att det af främlingarna medförda vinet därvidlag spelade en viktig roll, är allmänt bekant.

Mycket riktigt kvarlämnar också Odysseus största delen af sin flotta vid »getön»²⁾ och begifver sig med ett enda skepp till den närbelägna kusten, hvarpå han i spetsen för en mindre spaningsexpedition går i land och inleder underhandlingar med infödingarnas obehfvade höfding. Det hela slutas emellertid med en katastrof för nykomlingarna, höfdingens oskadliggörande och de öfverlevande främlingarnas flykt.

På denna enkla sannings bakgrund tecknar sedan skalden den välbekanta bilden af det gräsliga odjuret, människoätaren Polyphemos³⁾, hvilken de raska fribytarna minsann ändå till sist lyckades tukta genom att utsticka hans enda öga. Däremot faller det af sig själf, att det är omöjligt att ens tillnärmelsevis fastställa tiden för dessa koloniala rekognosceringar.

Vidare kan man fråga: Hvar voro de Greker hemma⁴⁾, som

¹⁾ Jfr MELTZER I p. 144 ff., p. 183.

²⁾ Getön är ett fullkomligt motstycke till ön Platea, hvarifrån besättandet af Kyrenaikas kust inleddes.

³⁾ Polyphemos skildras ställvis i Odysseén såsom Kyklopernas främste man (I v. 70), ehuru denna rangskillnad icke framhålls i den vidlyftigare berättelsen (Od. IX) om hans möte med Odysseus. En mängd inkonsekvenser göra sig för öfrigt gällande såväl vid skildringen af Polyphemos' karaktär som af kyklopernas förhållande till hvarandra och till de homeriska gudarna. Dessa motsägelser förklaras nog bäst af den omständigheten, att kyklop-berättelsen i sitt nuvarande skick utgör en sammanslagning af två olika motiv: det ena »människans» möte med den »människoätande jätten», det andra den grekiske skeppsförarens sammanträffande med en skara vildsinta infödingar på en aflägsen kust.

⁴⁾ CURTIUS, Griechische Gesch. (I p. 411, p. 442), tänker på Ionier och Karer, hvilka tillsammans med Fenicierna skulle kommit öfver till

först sysslade med en undersökning af Syrtenlanden? Frågan är onekligen svår att besvara. Det förefaller mig dock, som förelåge vissa skäl för det antagandet, att Kretenserna härvidlag spelat en betydelsefull roll, såvida man icke snarare ville tänka på de mystiska Phaiakerna, som enligt Odysséens framställning påstodo sig hafva varit graunar till Kykloperna och alltså måste en gång hafva bott i Syrtenlandet.

Denna tydning skulle vara synnerligen tillfredsställande, såvida Phaiakerna med säkerhet kunde förläggas till Korfu, hvilket i likhet med de öfriga Ioniska öarna, som ju alldeles särskildt voro hänvisade till Medelhafvets västligare bäcken, tidigt gjort sig bekant för sin företagsamma och sjödugliga befolkning¹⁾. Ännu bättre vore det ju, om det visade sig, att talet om Odysseus såsom konung i ett »kephalleniskt örike»²⁾ grundade sig på verkliga fakta, ty då vore de hufvudsakliga svårigheterna, som sammanhånga med denna kolonisationsfråga, med detsamma lösta.

Sedan man nu, tack vare de sista årens epokgörande arkeologiska gräfningsar på Kreta, kommit på det klara med, att Kretenserna under den s. k. mykeniska perioden varit ett mäktigt sjöfolk, kan det betraktas såsom något helt naturligt, att en närmare undersökning af Libyens nordkust af dem någon gång under den äldsta tiden utförts³⁾. Att Kretenserna redan tidigt

Libyen, något som skulle framgå af därvarande uråldriga Poseidon- och Athenedyrkan, särskildt vid Lilla Syrten. — Som vi veta, funnos för öfrigt såväl Ionier som Karer bland Kretas äldsta inbyggare. Se KIEPERT, Lehrbuch p. 247.

¹⁾ GÖTZ p. 140.

²⁾ MELTZER I p. 145.

³⁾ Kreta, som är synligt både från Peloponnesos' och Mindre Asiens berg, ligger ju på gränsen mellan Archipelagen å ena sidan samt det Levantinska hafvet och Syrtenbäckenet å den andra. Att dess sjödugliga invånare skulle göra bruk af detta fördelaktiga läge är ju själfklart. De gamla berättelserna om Minos' grundande af den första grekiska sjömakten och hans behärskande af det Aigaiiska hafvet, hvarifrån han fördrifvit Fenicierna, vittna (trots sin oklarhet) om Kretensernas forna stora maritima betydelse. Jfr BUNBURY I p. 16.

Att Kretenserna till sjöss vågade konkurrera med Fenicierna, framgår af Odysséens egen framställning, XIV vv. 246—57, vv. 288—300. Jfr XV vv. 415—75. Jfr HELMOLT, Weltgesch. IV p. 257 ff.; CURTIUS, Griech. Gesch. I p. 63 ff.; NIESE, Homer. Poesie p. 220.

Om en intensiv förbindelse mellan Kreta, Thera och Melos talar

haft en betydande kännedom om denna trakt, framgår till evidens af berättelsen om Grekernas kolonisering af Kyrene, som vi finna hos Herodot (IV. 151 ff). Trots sin naivitet lämnar enligt min mening denna, om man läser mellan raderna, upplysningar af stort värde rörande Grekernas förmenta första beröring med Libyen.

Invånarna på den bekanta lilla vulkanön Thera, det nuvarande Santorin, hade af oraklet i Delphi uppmanats att anlägga ett nybygge i Libyen. Men hvar skulle man finna detta land? Ingen på Thera kände till Libyen! Man skickade därför bud till Kreta för att höra efter, om till äfventyrs någon person på denna ö hade reda på, hvar detta Libyen låg. Omsider träffade sändebuden i staden Itanos en man vid namn Korobios, som visste besked. Han hade nämligen en gång blifvit vinddrifven till ön Platea (nuv. Bomba), och denna utgjorde en del af Libyen. Till denna ö afgick alltså snart därefter ett antal kolonister från Thera. Sedan man i ett par, tre år experimenterat med nybygget, beslöt Theraborna att, efter kraftiga påtryckningar från Delphi, öfvergå till det midtemot belägna fastlandet, där staden Kyrene efter några år anlades 631 f. Kr.¹⁾

Betecknande är, att Itanosmannen, som känner till Libyen, är purpurfärgare och purpurfiskare. Detta innebär säkerligen en antydning om, att det varit förekomsten af purpursnäckor, som lockat de första besökarna till Libyens kust, antingen dessa voro Fenicier, Greker eller tillhörde annan stam. Speciellt var Meninx under kejsartiden berömdt för sina purpurfärgerier²⁾. Detsamma var fallet med området vid Kinyps, hvars vatten med fördel användes till färgning af scharlakan af utmärkt kvalitet. Thera³⁾ själf var bekant för sin högt stående purpurindustri, och dess driftiga invånare voro vanda att företaga vidlyftiga »Argofärder» till de omgifvande, på purpursnäckor rika

bl. a. förekomsten af det äldsta grekiska alfabetet på dessa öar. Jfr CURTIUS I p. 449; HELMOLT IV p. 257; RECLUS, L'Homme et la Terre II p. 266.

¹⁾ MELTZER I p. 148; CURTIUS I p. 442 ff.

²⁾ SPECK III 2. B p. 909, p. 910.

³⁾ Närmare om Theras historia i RECLUS, L'Homme et la Terre II p. 266 ff. och NEUMANN-PARTSCH p. 276 ff. Om theräiska minyerkolonier i Libyen se K. O. MÜLLER, Orchomenos (1820) pp. 349—59.

kustlanden såväl i Europa som Libyen. Den omständigheten, att det också var Theräer, som ledde Dorieus' förut omtalade expedition till Kinyps (Herodot V. 42), vittnar naturligtvis om deras grundliga kännedom om dessa trakter.

Besöket på Aiolie.

Den nyare Homerosforskningen har, som vi redan sett, ådagalagt, att Odysseus' besök hos Kikoner, Lotophager och Kykloper, d. v. s. äfventyren, som skildras i sång IX, bilda en skarpt begränsad afdelning för sig, under det att de därpå följande skildringarna af *Aiolos*, *Laistrygonerna*, *Kirke* o. s. v. härstamma från en annan själfständig källa.

I rent geografiskt hänseende finnes också en betydande skillnad mellan bägge dessa grupper af berättelser. I den första, hvars tilldragelser tänkas förlagda till Syrtenbäckenet, framträder det speciellt geografiska elementet vida mera oblandadt än i andra delar af skaldeverket. Den senare afdelningens författare har gifvit sin fantasi ett vida friare lopp, hvilket medför, att därvarande geografiska realia äro mycket svårare att utreda än de, som tillhöra den första gruppen.

Enligt framställningen i Odysseén (i det skick skaldeverket nu föreligger) fortsätter Odysseus efter sitt besök hos Kykloperna sin färd (troligen hemåt), men råkar snart ut för ett nytt underbart äfventyr, det första i en lång serie af dylika. Helt omotiveradt framkommer hans eskader till ön *Aiolie*¹⁾, där vindarnas vaktare, *Aiolos*, residerar. Det var minsann ingen ö af det vanliga slaget: den flöt nämligen omkring på hafvet²⁾,

¹⁾ Ingen anvisning på kurs eller afstånd förekommer, endast de stereotypa uttrycken (LAGERLÖFS öfvers.):

*Därifrån vidare seglade vi med bedröfvade hjärtan,
Glada att lefva likväl, fastän kära kamrater vi mistat.
Till den Aioliska ön vi nu kommo. Denna bebodde
Aiolos, Hippotes' son, en vän till de salige gudar.*

²⁾ Om betydelsen af *νηῶς πλωτή* har man tvistat mycket. Somliga kommentatorer hafva menat, att denna benämning icke åsyftar en simmande ö, utan en ö, lätt åtkomlig för skeppsfarten: en tydning, som förefaller mig vara mycket sökt, särskildt som öns otillgänglighet framhålles genom anförandet af »kopparmuren».

dessutom var den brant och otillgänglig, liksom vore den omgifven af en »kopparmur».

Exempel på simmande öar förekomma icke så sällan under forntiden. Mest bekant är Delos, som blef stabil, sedan ön besökts af Leto, som här födde Phoibos och Artemis. Förut syntes ön än i Saroniska viken, än i Euripossundet och än i närheten af Chios. Ända till nyare tid har föreställningen om flytande öar varit vida utbredd såväl i Europa som i de utomeuropeiska världsdelarna ¹⁾.

En annan tydning, hvilken omfattats af de nautiska auktoriteterna SMYTH, *Mediterranean* (1854) p. 289 ff. och BREUSING i »*Fleckeisen*» (1886) I p. 86 ff., går ut på, att det här skulle vara fråga om de vackra, i Central-Medelhafvet ofta uppträdande hägringarna, bekanta under namnet *Fata Morgana*. Att dylika luftbilder ofta gifvit anledning till betänkliga misstag, lära vi af de geografiska upptäckternas historia, ej minst under den period, då Columbus beredde sig till sin första transatlantiska färd: Féen Morgana (*Marigena* (?) = den hafsfödda) har enligt folktron sin bostad vid Messina-sundet. Jfr UMLAUFT p. 336; *Weltall und Menschheit* I p. 442.

Uppfattningen, att ön var flytande och alltså rimligtvis bytte om plats, kan måhända hafva berott på en folketymologisk tolkning af öns namn med stöd av ordet αἶολος (fladdrande, snabb, rörlig).

¹⁾ En talrik samling af dylika föreställningar finna vi i det innehållsrika arbetet P. SÉBILLOT, *Légendes de la Mer* I (1886) pp. 336--59. Symplegaderna, de beryktade »sammansläende» klipporna, slutade med att blifva orörliga. Detsamma var fallet med Phaiakernas skepp, hvilket på hemfärden från Ithaka förvandlades till en klippö i hafvet (Od. XIII v. 163 ff.), hvilken ännu i dag beskådas af de många turister, som besöka det natursköna Corfu.

Det öfverraskande i, att ett stycke »land», som ju betraktades såsom själfva prototypen för det fasta och orubbliga, kunde röra på sig, hade starkt fäst sig i folkets medvetande. Denna uppfattning tager sig en särskild form i de talrika medeltidsberättelserna om jättelika hvalfiskar, hvilka lömskt göra intrycket af öar, med afsikt att locka oförsiktiga besökande i fördärfvet. Sjömännen gå i land på den trygga ön, som emellertid plötsligen börjar sjunka under deras fötter. Så t. ex. i berättelsen om den Helige Brandanus' hafsfärd och Sindbads resor. Samma motiv återfinnes i *Orlando Furioso*. Till denna kategori höra också de oerhördt öfverdrifna beskrifningarna, som OLAUS MAGNUS och ERIK PONTOPPIDAN m. fl. lämna af kraken, hvilken gör intrycket af en kullig, trädbevuxen ö, när den dyker upp ur hafvet.

Äfven sagan om Gefion och Gylfe har ju att bjuda på exempel, huru delar af fastlandet kunna blifva rörliga.

Till detta Aiolie kommer nu Odysseus och tyckes landstiga där utan svårighet trots talet om dess otillgänglighet. Ön visar sig i själfva verket vara ett verkligt jordiskt paradiset af samma slag som de sedermera så berömda »de lycksaligas öar». Öns herre, »vindmästaren» Aiolos, med maka och tolf¹⁾ barn, hälften söner och hälften döttrar, parvis gifta med hvarandra, lefva i sus och dus i därvarande palats. Odysseus mottages ytterst gästfritt och kvarstannar här lättjefullt en hel månad.

Först nu kommer han sig före att tänka på hemresan, ehuru ju den möjligheten föreligger, att ön under tiden kunnat aflägsna sig allt längre från Ithaka, resans mål. Han erhåller emellertid af sin värd den för ändamålet gynnsammaste vinden, d. v. s. västanvinden, Zephyros²⁾. De öfriga vindarna däremot instänger Aiolos i en väl tillknuten, stark lädersäck³⁾, hvilken instufvas och fastbindes på bottnen af Odysseus' skepp.

¹⁾ Huruvida tolftalet har något att skaffa med årets 12 månader eller en redan då begynnande 12-delning af vindrosen, vill jag lämna osagt. Jfr F. UMLAUFT, *Das Luftmeer* (1891) p. 137 ff.; H. H. VON SCHWERIN, *Herodot* pp. 73—74 not; NEUMANN-PARTSCH p. 92 ff.; TOZER p. 40 ff.

Om vindarnas glada lif se L. PRELLER, *Griechische Mythologie* I (1860) p. 369. Det tyckes vara vindarnas specialitet att föra ett gladt lif. Vindarna äro ju nyckfulla och otillförlitliga. »Die Winde sind Lügner,» säger den bekante meteorologen DOVE.

NISSEN (*Italische Landeskunde* I p. 4, p. 276) anser, att 7 större öar i den Lipariska gruppen representera Aiolos och hans 6 söner, under det att 7 mindre öar eller skär föreställa modern och hennes 6 döttrar.

²⁾ Här af framgår med all önskvärd tydlighet, att Odysseus tänkes befinna sig väster om Ithaka.

³⁾ Föreställningen om vindarnas instängande i jordhålor, tunnor, lädersäckar, blåsbälgar m. m. är mycket gammal och har, som vi nu veta, själfständigt uppkommit hos de flesta folk. Jfr SÉBILLOT II p. 145. Se den klassiska beskrifningen, VERGILIUS, *Æn.* I vv. 52—54:

*Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit ac vinclis et carcere frenat.*

En annan folkloristisk uppfattning, som återfinnes i de mest spridda trakter af jorden, är den, att vinden framkallas genom lösning af knutar, slagna på ett snöre, som skänkts åt den sjöfarande med sträng uppmaning att handla ytterst försiktigt. Minsta visade oförstånd brukar straffas med omedelbart inträffande olyckor. Jfr SÉBILLOT II p. 133 ff. Särskildt Lappar och Finnar äro i folkloren berömda som framstående »vindgifvare».

Färden anträdes, och seglatsen går naturligtvis under sådana förhållanden utmärkt. Den tionde dagens morgon är inne, och redan ses det efterlängtade Ithakas vakteldar glimma på afstånd, då Odysseus' följeslagare, begagnande sig af sin anförarens sömn, lösa vindlägelns silfverband. Alla vindarna rusa ut och draga med orkanens oemotståndliga styrka hela flottan tillbaka till sin herre och mästare Aiolos' ö, från hvilken den olycklige Odysseus denna gång snöpligen bortvisas af den vredgade, ständigt festande vindvaktaren.

Huru många dagar Odysseus' återfärd till vindön kräfde, nämnes icke, men af de följande händelserna tyckes mig framgå, att skalden tänkt sig, att denna ö, sedan Odysseus lämnat den första gången, icke blott bytt om plats, utan äfven begifvit sig betydligt längre västerut i Medelhafvet¹⁾.

Liksom genom ett trollslag se vi nämligen Odysseus förflyttad till en helt annans skådeplats än förut, och vi förstå, att denna dekorationsförändring för öppen ridå endast kan hafva åstadkommits därigenom, att vindön lämnat den plats, där den först påträffats. Hvarken dess första eller andra läge omtalas emellertid på minsta sätt.

Det tjänar till intet att söka förneka det obestriddiga faktum, att den korografiska kontinuiteten i Odysseus' resa härmed är fullständigt afbruten. Obestriddigt är det nämligen, att den olycksalige mannen numera icke liksom förut skiljes från sitt hemland genom det mellanliggande öppna hafvet, utan att, som det snart visar sig, en farlig övärld afspärrar honom från Ithaka.

På mig gör hela episoden med den rörliga ön intrycket af att vara ett intermezzo, hvilket särdeles fyndigt användts af författaren för att dymedelst åstadkomma den erforderliga förbindelsen mellan den äldre och den yngre Nostos, d. v. s. de mera sanningsenliga och de vida mindre sannolika skildringar, hvilka dessa två äfventyrsserier innehålla.

Låtom oss nu emellertid se till, huruvida någon som helst geografisk realitet finnes bakom den nu anförda fantastiska berättelsen om vindarnas ö. Under forntiden räknades helt visst berättelsen om vindgudens rörliga hafsö till de mera om-

¹⁾ Se närmare om denna fråga J. H. Voss, *Alte Weltkunde*, i *Kritische Blätter nebst geographischen Abhandlungen* II (1828) p. 303 ff. Voss antager två olika lägen för vindön.

tyckta bland de många skepparhistorier, hvilka olika nationaliteters sjöfarande hade att berätta efter hemkomsten från sina expeditioner i västra Medelhafvet.

Hvarifrån böra vi då tänka oss en dylik fabel leda sitt ursprung? Vid närmare öfvervägande förefaller det ingalunda otänkbart, att de i dessa trakter boende folken redan på Odysseéns affattningstid likställt någon af de Lipariska öarna, t. ex. *Stromboli*, med den aioliska vindön. Denna vidt och bredt synliga ö, som bildar en regelbunden, mycket brant, 940 m. hög kägla, erhöll däraf sitt välförtjänta namn *Strongyle* = den runda, med hvilken benämning dock säkerligen den föreställning om »otillgänglighet» följde, som finner sitt uttryck i talet om »kopparmuren».

Odysséen lämnar emellertid ingen noggrannare skildring af ön, den nämner t. ex. intet om därvarande, allt behärskande vulkan och de med denna i sammanhang stående fenomen, hvilka just gjort Strongyle till »vindarnas ö». Skalden-författarens kännedom om såväl öns läge som dess naturliga beskaffenhet tyckes vara högst ofullständig. Han lämnar ju oss (i motsats mot hvad han annars så ofta brukar) hvarken detaljer rörande öns vegetation, utseende i öfrigt eller landstigningsförhållanden. Hvarje positionsbeskrifning fattas ¹⁾).

I såväl gamla tidens som nutidens »vindteorier» hafva de *Lipariska öarna* spelat en stor roll och göra det i dag mer än någonsin. Under forntiden hade man därför gjort denna ögrupp till säte för vindarnas vaktare, Aiolos. STRABO (VI. 2. 10—11) lämnar rätt beaktansvärda upplysningar om de Lipariska öarnas förhållande till vinden. Enligt PLINIUS (Hist. Nat. III. 14) kunde man af denna vulkans rök bestämma väderleken tre dagar i förväg, och ännu i dag förklara Strombolis fiskare, att spetsen af deras vulkan tjänar dem som väderspåman ²⁾), och de veta att under bedrifvande af sitt farliga yrke begagna sig däraf.

¹⁾ Vid skildringen af de omedelbart härpå följande äfventyren utmärker sig skalden däremot genom alldeles samma fyllighet i beskrifningen af geografiska förhållanden, som vi finna i de närmast förut omtalade.

²⁾ H. HAAS, Sturm- und Drangperiode der Erde I (1892) p. 111; H. NISSEN, Italische Landeskunde I p. 281, p. 381, p. 385; V. BÉRARD, Les Phéniciens et l'Odyssée II p. 193; KIEPERT, Lehrbuch p. 474; A. VON HUMBOLDT, Kosmos I (1845) p. 455.

Med stöd af hvad som här anförts anser jag det ingalunda otroligt, att den yngre Nostos' författare hört omtalas t. ex. Strombolis förhållande till vindfenomenen och de därpå grundade utsmyckningarna beträffande vindvaktaren Aiolos, men att han, utan tillräcklig kännedom om öns närmare läge, förlagt densamma allmänt taget någonstades, icke så noga hvar, i Västra Medelhafvet ¹⁾. Det säger sig själf, att denna egendomliga ö lämpade sig förträffligt till en af de typiska etapperna i Odysseus' för öfrigt alltigenom underbara långfärd.

Berättelsens gång är vidare denna. Modfälld lämnar den irrande hjälten den tyvärr numera ogästvänliga ön och sticker ut i sjön. Någon upplysning om den inslagna kursen meddelas icke. Däremot anföres en om författarens logiska skärpa vittnande omständighet, eller att vinden tryter vid afresan, så att Odysseus' folk nödgas tillgripa årorna. Detta är mer än begripligt, då man besinnar, att vindgifvaren Aiolos denna gång är vid mycket dåligt lynne och alltså icke är hågad att bestå någon vind alls ²⁾ åt Odysseus, den olycksfågeln.

Det står alltså eskaderchefen fritt att välja den kurs, han själf behagar. Befinner han sig, såsom förhållandet otvifvelaktigt är, långt borta i väster, bör han tydligtvis vända stäffen mot öster — för så vidt han öfver hufvud någorlunda känner till, hvar han för tillfället befinner sig, något som enligt min mening är mera än tvifvelaktigt. Det ser nämligen så ut, som hade Odysseus redan vid sitt andra besök hos Aiolos förlorat

Frågan om vulkaniska eruptioner, särskildt dem som tillhöra Strombolitypen, och deras förhållande till det barometriska trycket har på sista tiden varit föremål för talrika vetenskapliga undersökningar. Se t. ex. S. GÜNTHER, Luftdruckschwankungen in ihrem Einflusse auf die festen und flüssigen Bestandtheile der Erdoberfläche, i *Beiträge zur Geophysik*, herausgeg. von G. GERLAND, II. 1 (tr. 1894). Günther erkänner här till fullo riktigheten af forntidens populära föreställning om lufttryckets och vindens förhållande till vulkaner.

Att lufttrycket bevisligen inverkar på jordbäfningar, lära vi af A. SIEBERG, Handbuch der Erdbebenkunde (1904) p. 124 ff.

¹⁾ Att Aioliens läge är oriktigt angifvet i Odysséen, se Voss p. 301.

²⁾ Under berättelsens lopp se vi för öfrigt, att det är icke Aiolos ensam, som råder öfver vindarna. Förlig vind förlänas ju äfven af Kirke, Kalypso och Athene, och Poseidon förmår, när han behagar, lössläppa ovädet.

all kännedom om väderstrecken och varit alldeles vilsekommen i fråga om sin seglade kurs. Måhända kan man också tänka sig, att något land varit i sikte, och att han styrt dit samt där-efter rott utmed detsamma, till dess flottan framkommit till en lämplig landningsplats.

Efter sex dagars besvärlig rodd, och då det uttröttade manskapet för länge sedan börjat knorra, anländer man omsider till *Laistrygonernas* stad¹⁾. Det nämnes hvarken, om det här är fråga om ett fastland eller en ö, ehuru af obegriplig anledning detta senare rätt ofta antagits af Homerostolkare²⁾.

Laistrygonerna.

Skalden nämner (X v. 80 ff.), att Odysseus och hans flotta omsider framkommo till *Lamos'*³⁾ stad, det laistrygoniska *Telepylos*, *Λάμου ἀπὸ πολλέεθρον Τηλέπυλον Λαιστρυγονίην*, beläget helt nära kusten i ett skogbevuxet berglandskap. Trots sin »stad», hvilken möjligen kunnat häntyda på en något högre kulturståndpunkt, visa sig snart *Laistrygonerna* vara barbariska, sten-

¹⁾ Laistrygonlandet får alltså icke tänkas hafva varit så synnerligen aflägsset från Aiolie (i 2:dra läget), i fall man öfver hufvud kan tillskrifva Odysséens siffror något som helst relativt värde.

Det af ett grekiskt roddfartyg på en dag tillryggalagda afståndet är naturligtvis svårt att noga bestämma. Någon ledning gifver oss dock HERODOTS meddelande (II. 11), att man på en $\frac{1}{2}$ dag (dygn) kunde ro öfver det 28 km. breda Bab el Mandeb. Ett dygns rodd skulle alltså motsvara omkring 60 km. Jfr H. H. VON SCHWERIN, Feniciernas kringsegling af Afrika p. 23.

²⁾ Se t. ex. kartan till BUNBURY I p. 84.

³⁾ *Lamos* säges af andra forntida författare hafva varit Poseidons son, liksom Polyphemos och Antaios, samt grundläggare af staden Telepylos. Se ROSCHER, Lex. voc. Lamos. Staden kallas (XXIII v. 318) uttryckligen Telepylos. Man har det oaktadt ansett det vara ovisst, huruvida icke stadens namn snarare varit Lamos eller Laistrygonie. *Τηλέπυλος* är ordagrant: (staden) »med långt från hvarandra aflägsna portar». Namnet kan måhända hafva föranledts af, att det här snarare gällt en gles, vidsträckt samling hyddor eller ett befäst »läger» än en stad, bebodd af, låtom oss säga, libyska infödingar.

kastande människoätare af jättelik kroppsbyggnad, således i allt ett motstycke till Kykloperna ¹⁾).

Odysseus' elfva fartyg löpa in i hamnen, själf stannar han utanför med det tolfte. På väg till staden träffa hans tre utsända män Laistrygonkonungen *Antiphates'* dotter ²⁾ vid källan *Artakia*. Hon visar främlingarna vägen till staden och faderns palats, där de påträffa en jättekvinna, hvilken är ingen annan än drottningen och som strax sänder bud efter sin gemål, hvilken för tillfället befinner sig på stadens torg. Denne hastar till palatset samt ihjälslår och uppäter strax den ene af sändemännen, under det att däremot de två öfriga fly till skeppen. Med sina vrålanden tillkallar *Antiphates* sina trogna Laistrygoner,

¹⁾ På många läsare gör nödvändigtvis Laistrygonberättelsen intryck af att icke vara något annat än ett modifieradt Kyklopäfventyr, ett slags komplettering och fortsättning af detsamma.

Laistrygonerna sägas vidare uppträda som Giganter. Somliga författare mena, dock utan tillräckliga skäl, att de rent ut framställas som identiska med Giganterna. X v. 120 lyder ju:

μυρίοι, οὐκ ἄνδρεςσιν ἰσικότες, ἀλλὰ Γίγαντες.

Giganterna i sin ordning (VII v. 57, v. 207) sägas vara besläktade med Kykloper och Phaiaker. Alla dessa tre folkstammar kunna därför lämpligen tänkas en gång hafva varit bosatta i Hyperie, d. v. s. Libyen, ett land, där enligt HERODOT (II. 50, IV. 188) Poseidons dyrkan är urgammal. I själfva verket skildras Libyen ständigt som Poseidons favoritvärldsdal. Här finna vi hans söner *Lamos*, *Polyphemos* och *Antaios*, alla lika fientligt sinnade mot främlingar, ej minst de helleniska.

Om *Lamos* påminner *Lamia*, det allbekanta, tidtals blinda, odjuret, hvilket konsekvent förlades vid Lilla Syrten och utgjorde en sannskyldig skräck för forntidens sjöfarande. PRELLER, *Myth.* I p. 484. Af λάμος, som betyder »vorago», gap, afgrund, skulle man kanske kunna draga den slutsatsen, att man härmed åsyftade ett naturfenomen t. ex. ebb- och flodrörelsen, hvilken ju annars icke förekommer i nämnvärd grad i Medelhafvet (und. Adriatiska hafvets innersta del och ett par andra platser). Icke utan skäl var särskildt Lilla Syrten beryktad i detta hänseende, enär flodhöjden där uppnår nära 2 meter. Möjligen skulle man kunna tänka sig, att Odysseus' skepp blifvit öfverraskade af den alldeles oväntadt inträdande ebban, och att de därefter förstörts af de tillskyndande strandborna. Jfr J. PARTSCH, *Die Veränderungen des Küstensaumes der Regentschaft Tunis in historischer Zeit*, i *Petermanns Mitt.* 1883; RECLUS, *Géogr. univ.* XI p. 177.

²⁾ Motivet, den unga flickan, som påträffas vid källan utanför staden och visar främlingarna vägen, är ju mycket ofta användt.

hvilka framstorma tusendevis och med tillhjälp af nedslungade väldiga klippblock krossa samtliga de i hamnen liggande fartygen jämte allt deras manskap. Odysseus, som försiktigt hållit sig på afstånd, kapar utan tvekan sitt skepps förtöjningar och lyckas sålunda undgå katastrofen. Alla de andra äro räddningslöst förlorade.

Ett särskildt moment i denna framställning eller omnämnandet af källan *Artakie* är värdt vår synnerliga uppmärksamhet. Denna källa förekommer nämligen äfven i berättelsen om Argonauternas färd och förlägges då till närheten af staden *Kyzikos* vid Propontis, där den återfinnes under hela den klassiska forntiden och ännu i våra dagar. Betecknande är det vidare, att Argonauternas skepp här säges hafva varit utsatt för ett våldsam anfall af stenkastande Giganter från den närbelägna »björnö», *Arktonnesos*.

Den ena episoden påminner starkt om den andra. Det är emellertid ingalunda lätt att förklara, huru denna gemensamhet i de bägge dikteyklarna egentligen bör tydas ¹⁾. Men under alla omständigheter anser jag kommentatorerna obetingadt gå för långt, när de med stöd af detta faktum rörande källan vilja förlägga själfva »Laistrygonäfventyret» till Marmarahafvet ²⁾ och därmed förflytta hela skådeplatsen för irrfärderna till Medelhafvets nordöstligaste delar och Svarta hafvet.

Huru skulle Odysseus hafva kunnat komma hit efter sex dagars rodd från vindön, som vi ju sett vara belägen väster om Ithaka? Denna ö måste alltså tänkas hafva under den misslyckade Ithakafärden passerat Peloponnesos och därpå i N. O. riktning kryssat sig fram emellan Archipelagens talrika öar till närheten af Hellesponten — ett antagande, som strider mot all rimlighet. Tvärtom talar ju allt för, att vi med Odysseus fortfarande befinna oss i Medelhafvet väster om Grekland ³⁾.

¹⁾ För egen del är jag snarast böjd för att antaga, att flera bland sagnorna om Odysseus' irrfärder äro äldre än Argonautsagan. Delar af denna senare hafva emellertid längre fram blifvit inarbetade i Odysséen. — Jfr KIRCHHOFF p. 288 f.; PAULY-WISSOWA, Lex. vocc. *Artake* och *Kyzikos*; BERGSTEDT p. 64; NITZSCH III p. 106; MÜLLER, *Orchomenos* p. 276.

²⁾ Så t. ex. DUNCKER, *Gesch. des Alterthums* V p. 328.

³⁾ En annan hittills icke påaktad likhet mellan *Telepylos* och *Kyzikos* är förekomsten af en förträfflig hamn äfven på den senare plat-

Snarare tyckas mig skäl tala för den uppfattningen, att författaren till »den yngre Nostos» till sitt förfogande haft spridda lokalsagor och verkliga tilldragelser, hvilka kanske redan, delvis åtminstone, upptagits i de argonautiska dikterna, och att han utan tillbörlig hänsyn till verkligheten införlifvat desamma med berättelsen om Odysseus' irrfärder i Medelhafvets västra delar ¹⁾.

Odysseus' äfventyr hos Laistrygonerna, hvilket städse väckt ett lifligt intresse, har under tidernas lopp varit föremål för talrika utläggningar. Särskildt har detta bloddrypande drama fallit Romarna i smaken, något hvarom deras talrika målade framställningar tydligt bära vittne. Såsom bevis på ämnets popularitet kan anföras, att CICERO (Att. 2. 13) använder ordet »laistrygoniskt» såsom beteckning för ett rått, larmande uppträde.

Särskildt har frågan om *Laistrygonernas hamn* gifvit kommentatorerna i såväl äldre som nyare tid mycket att skaffa.

Den berömda beskrifningen (Od. X vv. 87—94) lyder så här (LAGERLÖFS öfvers.):

*Då vi funno en ypperlig hamn, som på sidorna bägge
Inneslutes af klippornas vägg utan ringaste afbrott,
Medan vid mynningen ytterst de långt utskjutande armar
Gånga hvarandra till mötes och smalt är själfva dess inlopp,
Styrde de alla ditin med de dubbelstäftrade skeppen.
Dessa förtöjde de nu i den klippomgärdade hamnen
Tätt vid hvarandra, ty icke en våg sig reste därinne,
Stor eller liten, men klaraste lugn sig bredde på vattnet.*

sen. En dylik utmärkt hamn kallade Grekerna gärna *panormos*, d. v. s. »allhamn» eller »hamn utom täflan». Nu förhåller det sig emellertid så, att en dylik »panormos» just finns vid Kyzikos, där den ännu i dag har bibehållit den gamla benämningen under formen Palerimo. Om Porto Palermo i Albanien se NEUMANN-PARTSCH p. 138. Om Porto Phiskardo, fordom Panormos på Kephallenia, se PARTSCH, Kephallenia p. 63 ff. Ergänzhft. 98, *Peterm. Mitt.*

¹⁾ Detta sammanträffande af hvarandra starkt liknande detaljer har sitt stora intresse, och man har också däraf velat draga vidtgående slutsatser rörande Odysseus' affattningstid. *Kyzikos* är den äldsta af de grekiska kolonierna vid Propontis, dess grundande sättes nämligen allmänt till 730 f. Kr. Man har i namnet *Artakies* förekomst i Odysseén velat se ett bevis på, att Kyzikos' anläggande och de därvid utkämpade striderna med infödingarna på Arktonnesos varit kända af skalden, som återgifvit denna episod i berättelsen om Laistrygonerna, hvars införlifvande med Odysseén alltså borde sättas till en jämförelsevis sen tidsperiod. Jfr NIESE p. 232 ff.; RÜHL p. 520 i *Neue Jahrb. für Philol. Neue Folge* 1873. 1 Abth.

Man har velat identifiera denna hamn än med den ena än med den andra af nu existerande hamnar, sådana som Formiæ vid Gaëtabukten, Sapri nära Policastro i Calabrien, Balaklava¹⁾ på Krym och Bocche di Cattaro's bekanta fjordbildning i Dalmatien förutom åtskilliga andra platser på Sicilien och annanstädes.

All denna möda är emellertid förspild, ty om vi betrakta saken fullkomligt objektivt, så inse vi snart det gagnlösa i att söka igenfinna den odysseiska hamnen i någon särskild sådan bland de nu existerande. Beskrifningen på Laistrygonhamnen afser nämligen med största sannolikhet endast en »idealhamn», sådan som forntidens sjömän föreställde sig en dylik med sitt för alla vindar skyddade bäcken, till hvilket endast en smal ingång leder och hvars vatten är så lugnt, att fartygen hvarken behöfva ankare eller angöringstrossar²⁾. Till idealhamnen hör vidare tillgång på sött vatten — här Artakiekällan.

Laistrygonhamnen är ett rent fantasifoster.

Dylika naturhamnar förekomma tydligtvis flerstädes i Östra Medelhafsbäckenet och ej minst på det europeiska Hellas' djupt inskurna klippkuster. Flera andra dylika skildras ju dessutom i Odysseén, så t. ex. *Phorkysbukten* på Ithaka (XIII v. 97 ff.) äfvensom hamnen på *getön* (IX v. 136 ff.) och på *Thrinakie* (XII vv. 305—06).

Den af VERGILIUS (*Æn.* I vv. 159—69) anförda berömda hamnen är icke kopierad efter »Laistrygonhamnen», såsom man vanligen menat³⁾, utan denna hamnbeskrifning är snarare sammansatt af motiv, gemensamma för de tre här ofvan anförda hamnarna. Eller måhända göra vi rättast i att tilltro den romerske skalden förmågan att, liksom den odysseiske författaren,

¹⁾ För Balaklava, forntidens Symbolon, har särskildt GLADSTONE gått i elden, och honom har bl. a. den bekante ryske vetenskapsmannen K. E. VON BAER följt.

²⁾ Hvad detta särskilda förhållande beträffar, torde onekligen hedersplatsen intagas af den berömda venezolanska hamnen Puerto Cabello, som så benämnts, emedan ett kvinnohår (cabello) ansågs vara fullt tillräckligt för att kvarhålla skeppen i sitt läge här.

Att man från Spanien sades kunna segla till »Nya Världen» öfver El Golfo de las Damas (nordatlantiska passadområdet) till Puerto Cabello, var onekligen en vacker geografisk-onomatologisk hyllning, gifven åt kvinnan af det galanta upptäcktstidehvarfvets spanska caballeros.

³⁾ BUNBURY I p. 57 not.

på egen hand kunna uppgöra, huru en idealhamn ¹⁾ rätteligen bör vara beskaffad.

Men vi lämna nu den geografiskt sedt alldeles oberättigade »hamnfrågan» för att öfvergå till ett annat spørsmål, som väckt en ojämförligt större uppmärksamhet och hvars fullt tillfredsställande lösning knappast kan anses ännu föreligga.

Jag menar det dunkla anförandet, som återfinnes X vv. 82—86. Här säges på tal om Telepylos, att då den herde, som drifver sin hjord ut till betesmarken, ropar, svarar den hemdrifvande herden honom. Den, som kunde undvara sömn, skulle, fortsätter skalden, lätt vara i tillfälle att förtjäna dubbel lön, den ena hälften som hornboskapens skötare, den andra som fårens vaktare, ty (så) nära hvarandra ligga (här) nattens och dagens vägar:

ἔγγυς γὰρ νυκτός τε καὶ ἡματός εἰσι κέλευθοι.

Rätt allmänt har man numera velat i dessa ord finna en antydning om Nordens långa dagar och motsvarande korta nätter, eller till och med ett meddelande om de arktiska trakternas ljusa nätter ²⁾. För denna uppfattning kan man, så vidt jag förstår, icke finna det ringaste stöd i texten, om man (utan förutfattad mening) håller sig till dess ordalag.

Man har emellertid per fas et nefas allmänt velat i orden »ty så nära hvarandra ligga här nattens och dagens vägar» ³⁾

¹⁾ Æneidens hamn förlägges emellertid af SACHS till Helgoland. I sin förtjusning tillropar han Vergilius: »Romæ es, et in Sicilia et in Campania hæc scribis, et tamen exactam rerum Helgolandicarum cognitionem habes, ac si ibi natus fuisses». Se H. H. VON SCHWERIN, Helgoland (1896) p. 167, i *Lunds Univ. Årsskrift* T. 32.

²⁾ Af den mycket betydande litteraturen rörande denna kvistiga fråga nöjer jag mig med att här anföra: MAX HERGT, *Quam vere de Ulixis erroribus Eratosthenes iudicaverit*. Disp. Erlang. 1897; BUCHHOLZ, *Realia* I. 1 p. 263 ff.; NITZSCH, *Anmerkungen* III pp. 101—06; VÖLCKER, *Hom. Geographie* p. 116 ff.; TH. M. MARTIN, *Les longs jours et les courtes nuits du Pays des Læstrygons*, i *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France*. 12 (1878).

³⁾ Märk väl, att här icke alls talas om aftonens och morgonens vägar, hvilket ju skulle gifva en helt annan mening. Jfr TOZER, *Ancient Geography* p. 30.

I samma stil öfversätter LAGERLÖF alltför fritt:

Knappast har natten gått in, förrän åter det ljusnar till dagen.

Därom står intet i texten!

Bättre är JOHANSSONS gamla bekanta öfversättning af samma vers:

Ty så hastligen dag och natt aflösa hvarandra.

inlägga denna mening: »knappt har natten inträdt, innan dagen gryr», alltså ett modifieradt återgifvande af *TACITI* ord (*Agr.* 12): »*finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas*». Den hemvändande aftonherden och den utgående morgonherden skulle sålunda möta hvarandra i närheten af *Telepylos'* stadsport, emedan den mellanliggande natten var så försvinnande kort, d. v. s. det mörka tidsafsnittet mellan afton och morgon var, om icke helt utplånadt, så åtminstone nära att försvinna.¹⁾

Vore nu denna tydning riktig, så skulle ju för öfrigt dessa herdar faktiskt tjänstgöra i det närmaste hela dygnet om (med undantag af det lilla mörka afbrottet), utan att själfva märka det — och detta dessutom för enkel lön samt utan att få sofva naturligtvis! Man kunde då vidare fråga, hvad det egentligen skulle tjäna till att drifva hjorden hem, om den strax skulle ut igen på betet²⁾. Eller skall man tänka sig den meningslösa anordningen hafva tillämpats i *Laistrygonlandet*, att hvardera hjorden endast fördes på bete hvarannan dag?

Hvad nu frågan rörande den eventuella kännedomen om Nordens korta nätter angår, vill jag ingalunda bestrida möjligheten af, att *Odysseus'* författare ägt en dylik. Däremot bestrider jag, dels att man med stöd af textens ordalag kan komma till detta resultat, och dels att Grekerna skulle hafva lärt känna detta fenomen genom *Fenicierna*, hvilket man hittills vanligen antagit³⁾. Vi äga nämligen, särskildt hvad det sista påståendet beträffar, förklaringsgrunder, som ligga vida närmare till hands. Sålunda veta vi, att de pontinska Hellenerna redan mycket tidigt fått underrättelser om den skythiska Norden och dess meteorologiska förhållanden, och att tyrrhenska köpmän under samma aflägsna tidsperiod framträngt från Italien till landen

¹⁾ Det framhålles nämligen som ett faktum, att de hemkommande och utgående herdarna verkligen brukade träffas (eller komma hvarandra inom hörhåll), säkerligen vid öfvergången mellan mörker och ljus. Hvilken speciell tidpunkt på dygnet detta tänktes äga rum, säges däremot icke. Kommentatorerna hafva dock (sannolikt) vanligen antagit, att skalden menat *afton*.

²⁾ Afsikten härmed var kanske, att djuren skulle mjölkas hemma i ladugården.

³⁾ *NITZSCH* III p. 105; *TOZER* p. 33; *MARTIN* p. 27.

norr om Alperna, där de lätt kunnat göra bekantskap med Nordens både ovanligt långa och korta nätter¹⁾. Dessa notiser kulminera hos HERODOT (IX. 25) i meddelandet om ett folk i den yttersta Norden, som sof under halfva året.

Af ordalagen i X v. 85 har man slutit sig till, att man på Odysséens tid plägade föra hornboskapen och fåren på bete under olika delar af dygnet. För min del finner jag denna uppfattning vara rätt antaglig. Det är nämligen bekant, att man under forntiden flerstädes i Medelhafslanden brukade låta de af sin ull skyddade fåren vistas ute under dygnets ljusa timmar, då däremot den mera ömtåliga hornboskapen fick beta om natten för att icke utsättas för de talrika insekter, hvilka särskildt om dagen voro synnerligen besvärliga²⁾.

Men vill man nu med accepterande af detta sakförhållande rörande dubbelbetningen söka förklara den anförda svårfattliga framställningen, så råkar man onekligen ur askan i elden. Ty om man antager, att i verkligheten nästan ingen natt alls fanns, kan ju heller icke någon effektiv nattbetning hafva förekommit.

Under alla omständigheter är skaldens tillägg ytterst naivt, att en person, som kan undvara sömn och sålunda har tillfälle att arbeta både natt och dag, d. v. s. dubbelt så mycket som en annan person vanligen brukar, också kan förtjäna dubbel lön. Det är väl ett faktum, som äger rum öfverallt på jorden, och det är icke lätt att förstå, hvilka omständigheter det skulle hafva varit, som gjort det möjligt att snarare förtjäna dubbel lön i Laistrygonien än annanstädes. Voro dygnets timmar därstädes annorlunda beskaffade än vanligt? I denna fråga hafva Homerosforskarna oftast varit nödsakade att som en sista förklaringsgrund³⁾ tillgripa påståendet, att Odysséens författare vid detta tillfälle tillåtit sig egna betraktelser, hvilka långt ifrån kunde anses såsom lyckade — »quandoque bonus dormitat Homerus!»

¹⁾ H. H. VON SCHWERIN, Geografiska upptäckternas historia p. 17.

²⁾ Att så var förhållandet, se vi bl. a. af VERGILII Georgica III v. 156. Jfr vidare Od. XXII vv. 299—301; BUCHHOLZ I. 2 p. 97; NITZSCH III p. 104. — VÖLCKER (p. 116 ff.) godkänner icke denna tydning.

³⁾ Så menar NITZSCH (III p. 105), att tillägget rörande den dubbla lönen och de bägge hjordarnas skötsel bör betraktas som »ein gemüthliches Intermezzo».

Alla försök att med bibehållande af de »korta nätterna» lösa gåtan kunna med lätthet påvisas vara misslyckade. Jag vill därför, med den verkan det kan hafva, här förelägga läsaren en annan tydning till välvillig granskning.

Uttrycket om nattens och dagens vägars närbelägenhet anser jag hänsyfta på den under den äldsta klassiska forntiden gängse uppfattningen, att dagen och natten i den yttersta Västern liksom löpte tillsammans, så att öfvergången mellan dag och natt, mellan ljus och mörker försiggick tvärt, d. v. s. utan förmedlande skymning¹⁾. Skalden skildrar ju annars (II v. 388) skymningen som den tid på dygnet, då stigar blika skuggrika. Oxarna arbetade vid plogen om dagen, men hånemot kvällen inträdde fränspänningen, βούλοτος, hvilken försiggick på en bestämdt fastsatt tid på dagen (timberäkningen var ännu icke i bruk).

Det låter vidare rätt väl tänka sig, att den öfriga, mera ömtåliga hornboskapen (bl. a. korna) fördes ut på bete ungefär vid samma tid, d. v. s. i skymningens början²⁾. Först allra sist på kvällen plägade fårherden (t. ex. Polyphemos) drifva sina djur hem till mjölkning och öfvernattning i fällorna, där lammen

¹⁾ ROSCHER, Lex. voc. Hesperiden. Särskildt ansågs *Gades* vara en lämplig plats för iakttagelse af detta fenomen. Se BERGER, Wiss. Erdkunde p. 528 not 6, p. 560; BERGER, Myth. Kosmog. p. 15; STRABO III. 1. 5; A. FORBIGER, Handbuch der alten Geographie I (1842) p. 630.

Odysseus skald föreställer sig säkerligen jorden som en rund, svagt kupig eller nästan platt skifva, hvilken samtidigt belyses af den i öster uppgående solen. Od. V v. 282, XII v. 379. Se BERGER, Myth. Kosm. p. 16; MARTIN p. 26. Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 28 ff.; VÖLCKER p. 22, p. 39 ff.; HESIODI Carmina rec. RZACH (1902).

Nattens boning ansågs vara belägen i väster, såsom det kan ses af HESIODOS' Theogoni vv. 741—750. Här råkas Dagen och Natten; de hälsa hvarandra, men då den ena kommer hem, går redan den andra ut genom porten, och aldrig härbergerar boningen dem bägge på en gång, ty alltid är den ena sysselsatt utomhus med att genomvandra jorden:

ἄλλ' αἰεὶ ἐτέρῃ γε δόμων ἔκτοσθεν εἰούσα
γαῖαν ἐπιστρέφεται.

Detta möte mellan Νόξ och Ἡμέρη påminner ovillkorligen om de in- och utgående herdarna i Laistrygonberättelsen.

²⁾ Att kalffarna höllos afskilda från moderdjuren och icke följde ut på betesmarken, framgår af X vv. 410—12.

under dagen varit instängda. Herden själf sof om natten i närheten af sina skyddslingar, och sedan de bråkande fåren om morgonen blifvit mjölkade, fördes de åter ut på marken (IX v. 441 ff.).

Redan vid gryningens början kan koherden tänkas hafva hemkommit med sin hjord från nattbetet. I vanliga fall råkades de bägge slagen herdar ej heller ute under den halfljusa skymningen, särskildt i fall betesmarkerna för de olika djurslagen icke lågo alldeles bredvid hvarandra.

Fanns däremot icke alls någon dylik öfvergångstid mellan ljus och mörker, så nödgades både ko- och fårherdarna om kvällen, för att hinna ut och hem i tide, sätta sina hjordar i rörelse under de sista ljusa stunderna, så att de sålunda ofelbart kommo i hvarandras närhet på den genom stadsporten förande vägen mellan ladugården och betet.

Kanhända är det detta ovanliga, men i verkligheten skäligen intetsägande förhållande, som vår sagesman anser vara värdt att särskildt framhålla.

Slutligen tillkommer ytterligare den beaktansvärda omständigheten, att det ju öfver hufvud är otänkbart, att Odysseus hunnit inhämta de nyss anförda detaljerna om Laistrygonlandet under sin mycket korta vistelse därstädes, då han ej samtalat med någon af landets invånare.

Berättelsen om Laistrygonfolket gör också tydligen intryck af att vara en gammal, allmänt känd skepparhistoria, hvilken emellertid utan vidare af den yngre Nostos' författare införlifvats med berättelsen om irrfärderna. Dessutom känner man sig med skäl frestad att antaga, att den ursprungliga texten på något sätt råkat i oordning, så att den verkliga meningen därigenom helt och hållet gått förlorad och lämnat plats för de påtagliga orimligheter¹⁾, som vi här ofvan lärt känna.

Det är alltså för så vidt jag kan se, tämligen lönlöst att söka en förklaring öfver den anförda episoden rörande de bägge herdarna, hvilken ju emellertid förorsakat så många kommentatorer ett svårt hufvudbry.

Redan under forntiden förlades vanligen Laistrygonerna till

¹⁾ BÉRARD (II p. 141) försöker att utreda den segslitna frågan genom att uppfatta episoden med de tvegeghanda herdarna som en gåta, hvilken man brukade förelägga hvarandra till lösning bl. a. på Sardinien.

Siciliens västra spets eller också stundom alldeles ologiskt till öns inre delar invid Leontini, hvars omgifvande, för sin fruktbarhet bekanta slätt¹⁾ därför benämndes *Λαϊστρυγόνιον πεδίον*²⁾.

Längre fram sökte de romerska forskarna, ehuru i uppenbar strid med därvarande landskapliga förhållanden, lokalisera Laistrygonerna till *Formiæ* nära Gaëta. Den sanguiniske KRATES från Mallos hyste ännu djärfvare funderingar³⁾. Han anser sålunda förebilden för Laistrygonlandet vara *Nord-Britannien* om hvilket Grekerna enligt hans mening erhållit underrättelse genom Fenicierna⁴⁾.

Vid närmare granskning visar det sig vara omöjligt att blott med ledning af Odysséens text på ett tillfredsställande sätt lokalisera dessa Laistrygoner, och det ser nästan ut, som hade den odysseiske nostosförfattaren icke bildat sig något begrepp om det geografiska läge, som bort tillkomma detta folk i öfverensstämmelse med den af honom själf lämnade beskrifningen. Man misstänker nära nog, att han afsiktligt låtit färden till Laistrygonlandet utgå från den kringirrande vindön för att dymedelst omöjliggöra hvarje effektiv kontroll öfver detta lands geografiska läge⁵⁾.

¹⁾ Jfr NISSEN I p. 274 ff. CICERO kallar denna för sin hveterikedom berömda slätt: »Leontinus campus ille nobilissimus et feracissimus».

²⁾ KIEPERT, Lehrb. p. 463; VÖLCKER söker Laistrygonerna (p. 116) på Siciliens V. spets. Jfr CLÜVER, *Sicilia antiqua* p. 129, p. 15 ff. — ZEUNE, *Erdansichten* p. 8, förlägger Laistrygonerna till norra Medelhafskusten, troligen någonstades på den nuvarande Rivieran eller i Syd-Frankrike. Ungefär samma läge tillskrifves dem i SPRUNER-MENKES »Atlas antiquus».

³⁾ Jfr BERGER, *Wiss. Erdk.* p. 445 not. KRATES anför vidare som motsatser Laistrygonernas långa dagar och Kimmeriernas långa nätter. Han glömmer därvid, att de senare voro ständigt höljda i mörker. Jfr MARTIN p. 24.

⁴⁾ För att anföra några bland de nyare författarnas mera betecknande fantasifoster kan jag nämna, att KRICHENBAUER förlägger Laistrygonerna till en atoll i Indiska oceanen, under det att JARZ placerar dem någonstades på Canariöarna, och BÉRARD anser dem hafva bott vid Bonifaciosundet mellan Corsica och Sardinien. RAMUS söker dem på Galliens eller Germaniens nordkust ej långt från Rhendeltat.

⁵⁾ Vi hafva emellertid allt skäl att antaga, att Laistrygonerna alldeles på samma sätt som Kykloperna (ehuru utgörande föremål för gamla fabler) i vissa forntida reseberättelser verkligen lokalisats till någon bestämd del af Medelhafskusten.

Då nu icke minsta underrättelse hvarken förr eller senare förelegat om Laistrygonerna såsom ett verkligt existerande folk, talar allt för, att vi tryggt kunna uttala den åsikten, dels att detta folknamn lika litet som t. ex. Kyklopernas existerat utom i sagoform, dels att »Laistrygoner» närmast utgjort ett grekiskt okvädinsord, betecknande ett rått, våldsamt uppträdande människoslag i allmänhet¹⁾.

Om vi trots allt detta ändå ville försöka att finna en något så när antaglig plats för jättefolket och dess stad Telepylos, så torde den nordafrikanska kusten därtill vara lämpligast. Man finge då tänka sig detta Laistrygonland vara beläget ännu längre borta i väster än Kykloper och Lotophager, kanske snarast på »mindreafricanskt», karthaginiensiskt område²⁾. Berättelsen om Laistrygonernas människoäteri kan måhända också tänkas hafva varit föranledd af underrättelser rörande Libyfeniciernas bruk att offra fångar åt sin gud Baal-Moloch³⁾.

Någonting bestämdt kan emellertid i denna fråga icke uttalas, och det torde alltid blifva oafgjordt, huruvida skalden tänkt sig Laistrygonberättelsen verkligen hafva tilldragit sig på någon bestämd plats i de västliga Medelhafslanden.

Men vi återupptaga den afbrutna berättelsen. Odysseus på sitt sista skepp flyr skyndsamt från det ödesdigra Laistrygonlandet och kommer, som vanligt utan angifvande af hvarken tid eller riktning, till ön Aiaie — Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀπικόμει — där gudinnan Kirke bor.

¹⁾ Laistrygon är alltså att betrakta som ett epitet af samma slag som Gascognare, Jude, Tungus, Sybarit, Turk m. fl.

²⁾ Att hornboskap, som ju säges förekomma i Laistrygonien, finnes i denna del af Libyen, bestyrkes af HERODOT, som uppgifver, att Tritonsjön bildar den västliga gränsen för nomaderna, som saknade detta slag af husdjur. Jfr MARTIN p. 24 not.

³⁾ Jfr SPECK III. 1 p. 131.

Aiaie och Kirke.

Efter framkomsten till *Aiaie* stanna Odysseus och hans följeslagare under två hela dagar overksamma ombord på skeppet, som ligger förtöjdt under ön¹⁾. Den tredje dagen i gryningen rycker Odysseus slutligen upp sig och går i land för att rekognoscera. Han stiger upp på en höjd och har därifrån en vidsträckt utsikt öfver den skogiga ön; i fjärran ser han röken uppstiga från *Kirkes* palats.

Han anser det dock klokast att först återvända till stranden för att där rådslå med sitt folk. Efter att hafva fällt en väldig hjort²⁾ kommer han tillbaka till de sina, som han nu tilltalar med följande ord, hvilka äro af stor betydelse för vår undersökning: (X v. 190 ff.) »Vänner, vi veta ju icke, hvar mörkret eller dagningen är, icke hvar den lysande solen sänker sig under jorden, eller hvar den åter uppstår» —

ὦ φίλοι, οὐ γὰρ ἴδμεν, ὅπῃ ζόφος οὐδ' ὅπῃ ἡώς,
οὐδ' ὅπῃ ἡέλιος φαειμβροτος εἰς' ὑπὸ γαῖαν,
οὐδ' ὅπῃ ἀννείται.

Häraf framgår obestriddigen, icke blott att Odysseus är alldeles vilse i fråga om väderstrecken, utan vi erfara dessutom den viktiga omständigheten, att han och hans folk redan förut varit medvetna om detta ledsamma förhållande. Odysseus talar ju om detta såsom ett för dem alla bekant faktum.

Men huru har då egentligen Odysseus kunnat råka i ett dylikt trångmål? Saken förklaras säkerligen bäst, om vi tänka oss, att Odysseus och hela hans expedition redan vid det andra besöket på den kringirrande vindön kommit till farvatten, hvilka

¹⁾ Då alldeles samma scen förekommer IX vv. 74—76, kan icke berättelsen här anses vara synnerligen originell. Vid bägge tillfällena har visserligen Odysseus lidit svåra nederlag mot resp. Kikoner och Laistrygoner, men i förra fallet är det ju stormen, som tvingar honom att söka nödhamn någonstades i Archipelagen.

²⁾ DUBOIS DE MONTPÉREUX (op. cit. här ofvan p. 15), som anser Kirke hafva varit en mingrelisk prinsessa, talar i detta sammanhang om Trans-Kaukasiens präktiga hjortar och svin af ett vackert, egendomligt slag.

äro dem alldeles obekanta¹⁾. Att man befinner sig i den yttersta Västern, tyckes mig framgå af talet om »nattens och dagens vägar» hos Laistrygonerna, för hvilket vi nyss redogjort.

Däremot innebär den anförda ovissheten om solens uppgång och nedgång tydligen en öfverdrift, i fall dessa ord tagas i sin enklaste betydelse, d. v. s. såsom uttryck för öster och väster. Ty under de tre dagar, man redan legat vid Kirkes ö, borde väl Odysseus och hans sjökunniga folk mycket väl hunnit att utreda detta enkla astronomiska förhållande och åtminstone hjälpligen orientera sig²⁾. Eller måhända tillskrifver skalden Odysseus denna hjälplöshet för att därigenom antyda, att den irrande hjälten efter de sista öfverraskande äfventyren befinner sig i så långt aflägsna trakter, att alla, äfven de allra vanligaste, afläsningar af himlahvalfvet öfver hufvud äro omöjliga att utföra.

Odysseus avslutar berättelsen om sin rekognoscering med att för kamraterna omtala, att de finna sig på en ö, som på alla sidor omgifves af det oändliga hafvet, πόντος ἀπείριτος, och vidare, att denna ö är låg. Så öfversattes nämligen oftast αὐτῇ δὲ χαμαλὴ κεῖται (X v. 196). Ordet χαμαλὴ anses också stundom vara liktydigt med »belägen lågt i hafvet», d. v. s. »nära land»³⁾. Äfven denna senare öfversättning tyckes mig för öfrigt obehindradt kunna användas för Kirkes ö. Ty den omständigheten, att denna säges vara omgifven af det oändliga hafvet, utesluter ingalunda tanken på, att ön kunde vara belägen så nära land, att detta till och med kunde ses från densamma.

Jag förutsätter läsarens kännedom om det bekanta Kirkeäfventyrets fortsättning, och huruledes Odysseus utan giltig anledning tillbringar ett helt år på Aiaie, hvarefter han därifrån företager färden till Hades. Jag öfvergår därför till en undersökning af frågan, huruvida någon geografisk realitet bör anses finnas bakom Odysseus beskrifning på Kirkes ö.

¹⁾ Också nödgas Kirke längre fram upplysa Odysseus om, huru han har att bete sig för att åter komma hem. Själf förmår han påtagligen icke reda sig.

²⁾ UKERT antager (I. 1 p. 15) utan vidare, att vädret vid tillfället var så mörkt, att det hindrade alla observationer. NITZSCH III p. 144 ff.; Voss, Alte Weltkunde p. 306. APOSTLAGÄRN. 27: 20.

³⁾ Om denna omdiskuterade fråga mera här nedan (p. 136) på tal om det homeriska Ithaka.

Berättelsen om den ondsinta trollkvinnan och mantjuserskan Kirke, som ägde förmågan att förvandla människor till djur, eller gifva dem en dryck, som fick dem att glömma sitt fäder-nesland, utgjorde säkerligen ett mycket gammal folkloristiskt motiv, hvilket Odysséens författare kände till, och hvars skådeplats af honom, eller rättare sagdt hans sagesmän, i sammanhang med irrfärderna kan tänkas hafva blifvit förlagd till en ö, belägen långt borta i »Västerhafvet». Alldeles detsamma kan sägas om Kalypso, hvars personlighet förefaller mig hafva uppkommit genom en återupprepning eller tvådelning af Kirke¹⁾.

Berättelsen om dessa två s. k. nymfer är så till vida af betydelse för vår undersökning, som det onekligen äger ett stort intresse att veta, huruvida skalden verkligen identifierat deras öar med nu existerande sådana. Sagan om kvinnoöar tillhör alla tider och folk och har blifvit förlagd till de mest skilda platser i såväl Gamla som Nya världen²⁾. I sjömännens berättelser sammanslås dylika öar begripligt nog ej sällan med »de lycksaliga öarna» eller rättare »de lycksaligas öar».

De berömda *μακάρων νῆσοι* lokaliserades under den klassiska forntiden till allt västligare och västligare belägna trakter. De förlades sålunda först till den allt aflägsnare »fjärran Västern» i Medelhafvet och längre fram till den därutanför belägna Atlantiska oceanen. Dessa öar omnämnas visserligen icke uttryckligen i Odysséen³⁾, men åtskilliga där anförda lokaliteter förtjäna onekligen att hänföras dit. Detta gäller ej blott *Aiolos'* *Kirkès* och *Kalypsos* öar, ty äfven *Lotophagernas* och *Phaiakernas land* eller öar beskrifvas ju som typiska slarfland, erbjudande främlingarna alla jordiska njutningar.

¹⁾ Jfr WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, op. cit. Kap. 6, Kirke und Kalypso pp. 115—139. Se ROSCHER, Lexikon vocc. Kalypso och Kirke. Åsikten, att de bägge nymferna hafva intet med hvarandra gemensamt, förfäktas bl. a. af MAX GROEGER, Die Kirke-Dichtung in der Odyssee pp. 206—37, i *Philologus* (1900). — Vi återkomma till detta ämne, när frågan blir om Kalypso.

²⁾ SÉBILLOT I p. 351 ff. I Argonautikan förekommer ju den bekanta episoden om kvinnorna på Lemnos, hvilka mördat sina män och emottogo IASON och hans följeslagare med öppna armar. Jfr SCHWERIN, Geogr. upptäckternas historia p. 446 ff. Om Polynesiens kvinnoöar se J. ZEMMICH, Toteninseln und verwandte geographische Mythen (1891) p. 7.

³⁾ Jfr MÜLLENHOFF I p. 63. Hesiodos är den förste, som uttryckligen omtalar dessa öar.

Sirenernas ö tillhör i viss mening denna kategori af paradisiska öar, ehuru man redan från början får sig meddeladt, att fröjden på denna plats städse tager en ända med förskräckelse. Kirke och Kalypso voro ju onekligen i visst hänseende själfva »sirener», hvilka fångade Odysseus i sina kärleksnät, så att han dådlöst kvarstannade i deras »maritima Capua» i sammanlagdt åtta år af de tio, som åtgingo för hans hemresa till den längtande makan på Ithaka¹⁾.

Hvad nu angår försöket att identifiera Kirkes ö, måste jag strax erkänna, att jag anser oss därvid helt och hållet vara hänvisade till blotta antaganden, som ingalunda kunna göra anspråk på att utgöra en definitiv lösning af denna ofta behandlade fråga.

Vid undersökningen af detta spörsmåls särskilda detaljer, tror jag mig till en början saklöst kunna lämna utan afseende det af talrika grekiska och romerska skriftställare förfäktade likställandet af Kirkes ö med *Κίρκαλον ὄρος*, *Mons Circæus* eller *Promotorium Circæum*²⁾, nuv. *Monte Circello* på Latiums kust. Har namnligheten mellan Kirke (Circe) och *Kirkaion* (Circæum) kunnat locka vissa författare att, trots den absoluta

¹⁾ Med visst berättigande skulle man för Odysseus' s. k. »irrfärder» kunnat välja titeln: Odysseus' resor i slarflandet.

Om föreställningarna rörande lifvets härlighet och det inflytande, som öar under alla tider utöfvat på fantasien, se JOH. WALTHER, *Allgem. Meereskunde* (1893) p. 255 ff. och F. BRANKY, *Der Gefühlswert des Begriffes Insel*, i *Zeitschrift für Schulgeographie* XXV (1904) p. 163 ff.

²⁾ Denna 527 m. höga udde är i fysiskt hänseende ett motstycke till det 120 km. S. härom belägna Capri, alltså en ö, hvilken under tidernas lopp genom tillandning blifvit förenad med den närbelägna kontinenten, liksom Monte Argentario på den toskanska kusten.

Det fordras emellertid onekligen en ovanligt liflig fantasi för att finna någon likhet mellan detta Circæum och Odysseus' Aiaie!

Redan HESIODOS (Theog. vv. 1010—1013) känner emellertid Kirkes förbindelse med Latium. Namnligheten skulle således redan då hunnit verka — såvida icke dessa verser böra betraktas som en senare tillsats. Hesiodos nämner annars hvarken Italien eller Sicilien. Jfr NISSEN II p. 635 ff.; FORBIGER III p. 358 ff.; MÜLLENHOFF I p. 54; NITZSCH III p. XXXIII. BÉCARD, som bland många andra gjort denna åsikt till sin, anstränger sin lärda värtalighet till det yttersta, men lyckas dock icke öfvertyga — mig åtminstone. *Les Phéniciens et l'Odyssée* II. Livre IX, *Kirkè et le pays des morts* pp. 261—329.

geografiska öfverensstämmelsen ¹⁾, likställa Odysséens Aiaie med ett utsprång på Italiens kust, så vill jag drista mig att (utan att dock på något sätt fordra obetingadt erkännande af min åsikt) framkomma med ett annat, enligt min mening sannolikare, förslag till belysning af frågan, äfven delvis grundadt på namnlighet.

Granska vi närmare den homeriska beskrifningen på Kirkes ö, finna vi snart, att den passar vida bättre på en helt annan lokalitet än den anförda latinska udden, nämligen den vid ingången till Lilla Syrten belägna, flacka dubbelön *Kerkenah*, under forntiden benämnd *Kerkina*, *Κερκίνα* eller *Kerkinna* ²⁾, *Κέρκιννα*. Denna ö, som allmänt omtalas af de gamla geograferna, har tidigt varit berömd för sin fruktbarhet och sin högt uppdrifna odling af dadlar, vin och olja. Säkerligen har den också från äldsta tid utgjort en värdefull besittning för de hafsbärsande Fenicierna ³⁾.

Att ön ansågs vara skådeplatsen för egendomliga företeelser, se vi af HERODOTS skildring af de två märkvärdiga öarna *Kyrau(n)is*

¹⁾ BUNBURY (I p. 58) säger: Of all the attempts to give a ›local habitation› to the legends related in the Odyssey, none is more absurd than that which attached the name to the Circeian promontory, on the coast of Italy, which is not an island at all. STRABO (V. 3. 6) är dock af annan mening och betraktar denna udde nästan som en ö. Se vidare RECLUS, Géogr. univ. I p. 437.

Det har emellertid nyligen blifvit påvisadt af R. T. GÜNTHER, att Italiens kust mellan Rom och Pæstum vid den grekiska kolonisationens början stod minst 6 m. högre än nu. Under Medeltiden inträdde en så betydlig positiv nivåförändring, att hafsspegeln höjde sig ungefär lika mycket öfver den nuvarande nollpunkten. Det var under denna tidsperiod som pelarna i det berömda Serapistemplet i Pozzuoli fingo sina bormusslehole, hvilka gifvit anledning till så många uttydningar. Vid slutet af 15:de årh. e. Kr. vidtog åter en höjning af landet, hvilken i sin ordning efterföljts af en sänkning, som ännu pågår — det vackraste exempel på en kusta ›oscillation› i historisk tid. Jfr A. SUPAN, Physische Erdkunde (1908) p. 388 ff.

²⁾ Dess afstånd från tunesiska kusten uppgår till 40 km. Det omgifvande hafvet är vidt och bredt uppfyllt af väldiga slambankar.

³⁾ *Cercinnas* strategiska betydelse för det midtemot belägna karthaginiensiska fastlandet uppskattades till fullo af Cæsar, som under sitt krig med Pompejus skyndade sig att besätta samma ö. STRABO XVII. 3. 13. Hannibal och Marius togo sin tillflykt till denna ö, hvilken af Romarna användes som bannlysningsort för äktenskapsbryterskor. RECLUS XI p. 220.

och *Kerne*, hvilka bägge af oförklarad anledning påtagligen förblandas med *Kerkenah*¹⁾ och den närbelägna »*Lotophagön*» *Meninx*, ehuru dessa två förstnämnda öar enligt en annan tydning sägas vara belägna någonstädes vid Afrikas kust utanför Gibraltars sund.

Ett bidragande skäl till mitt förslag att identifiera Kirkes boningsplats *Aiaie* med *Kerkenah* är, att denna ös geografiska läge ställer sig utmärkt i förhållande till det »*Hades*», som *Odysseus* säges härifrån hafva besökt, och hvars identitet jag här skall söka visa.

I full öfverensstämmelse med *Odysséens* text söker jag denna plats helt nära *Kerkenah*. Man seglar dit med nordlig vind, utan svårighet och på helt kort tid. Under denna färd berör man bl. a. den innersta delen af *Lilla Syrten*, denna egendomligt dannade bukt, som redan från urminnes tider varit föremål för sjöfarandes fruktan och undrande utläggningar. Det måste nämligen tagas för gifvet, att de därvarande sällsamma tidvattensfenomenen, som icke återfinnas i *Medelhafvets* öfriga delar, tidigt ådragit sig en föga smickrande uppmärksamhet.

Här bredvid förlades därjämte den mytiska *Tritonsjön* och floden med samma namn, hvilka man tänkte sig på något sätt stå i förbindelse med *Okeanosfloden*²⁾ (och senare det omgivande världshafvet). *Diodorus Siculus* (*Cæsars* och *Augusti* samtida) menar sålunda (III. 52, 56), att *Tritonsjön* var belägen nära *Oceanen* (det yttre hafvet) och att *Atlanterna* här utkämpade strider med invånarna på ön *Kerne* och *Tritonsjöns amazoner*³⁾. Enligt *Pindaros'* framställning var det

¹⁾ Jfr *HERODOT* IV. 195. Her. nämner dock icke *Kerkenah*. R. NEUMANN, *Nordafrika nach Herodot* pp. 64—71; PARTSCH, *Die Veränderungen des Küstensaumes der Regenschaft Tunis*, i *Peterm. Mitt.* (1883) p. 208; MELTZER I p. 231 ff.; C. TH. FISCHER, *De Hannonis Carthaginensis Periplo* (1893) p. 87 ff.

²⁾ Vi måste dock vid detta tillfälle medtaga i beräkningen de betydande naturliga förändringar, som här otvifvelaktigt ägt rum i historisk tid.

³⁾ Jfr HUMBOLDT, *Kritische Untersuchungen* I (1836) p. 165 ff. För den i geografiskt hänseende lika intressanta som utomordentligt invecklade frågan om *Tritonsjön* se den uttömmande beskrifningen i R. NEUMANN, *Nordafrika* pp. 28—59; J. CHAVANNE, *Sahara* pp. 123, 157, 286, 288, 291; BUNBURY I p. 314 ff.; BEVAN, *Ancient Geography* p. 296 ff. Till en början förlade man detta mystiska vattensystem i *Beotien* eller *Thessalien*, men omsi-

här vid Lilla Syrten, som Argonauterna åter satte sitt skepp i Medelhafvets vatten efter att under tolf dagar hafva burit det på sina skuldror öfver det smala ökenartade parti, som skilde Okeanosfloden (på hvilken de förut befunnit sig) från detta inhaf.

HESIODOS, EURIPIDES och AISCHYLOS tala äfven om Tritonsjön. Detsamma gör HERODOT (IV. 178—180, 186—191), som vid sin redogörelse för sagan samtidigt lämnar en uttömmande beskrifning på härvarande landskap. Enligt hans framställning hade Iason, hvilken med sitt skepp, det berömda Argo, af vidriga vindar drifvits förbi Malea ut på öppna hafvet, ännu innan han fått land i sikte, plötsligen befunnit sig med sitt skepp bland Tritonsjöns grund¹). Från dessa hade han omsider lyckats reda sig, men endast med tillhjälp af den här allenarådande halfguden Triton.

Enligt en profetia, som Triton vid detta tillfälle uttalade, skulle i en framtid en stor mängd helleniska nybyggen uppstå

der placerade man det definitivt gå Libyens långsträckta nordkust, ehuru man under hela forntiden icke lyckades att fullt ena sig om en bestämd plats här.

Att PINDAROS, såsom man stundom påstått, tänkt sig Tritonsjön i Kyrenaika, bör icke tillskrifvas någon större betydelse. Se BEVAN, *Ancient Geography* p. 296. För egen del är jag öfvertygad om, att speciellt sjömännena redan under allra äldsta tid haft sin uppmärksamhet särskildt riktad på Lilla Syrten med dess mycket egendomliga hydrografiska förhållanden både till sjöss och till lands. Här var onekligen den rätta platsen för lokalisering af den gamla Tritonsagan! Att Pindaros ej kände till Syrtens kustens utsträckning mellan Kyrenaika och Karthago, bör naturligtvis icke förvåna. Men rimligheten fordrar onekligen, att man vid placering af Tritonsjön på den libyska kusten utsåg en sådan plats, där åtminstone spår till en större sjöbildning, som sträckte sig långt in i landet, verkligen fanns. Och vi hänvisas alltså i detta fall högst sannolikt till Lilla Syrten.

Slutligen vill jag påpeka, att omständigheten, att Odysséens författare icke anför Tritonsjön, väl icke bevisar, att hans samtid var okunnig om detta vattensystem. MÜLLER (*Orchomenos* p. 354 ff.) håller för sin del på Tritonsjön nära staden Hesperis i Kyrenaika, hvilken han anser vara den riktiga. Denna sjö omtalas äfven af STRABO XVII, 3. 20. Jfr FORBISGER II p. 327 ff., p. 835 ff.

¹) Af flera skäl är jag nästan böjd för att antaga, att HERODOT och många med honom i vissa fall uppfattat Lilla Syrten såsom varande själfva Tritonsjön.

omkring Tritonsjön¹⁾. Huru det egentligen förhållit sig med denna kolonisering, har emellertid hittills icke med bestämdhet kunnat påvisas. Föreställningen om ett »Argosund» här i den aflägsnaste, vid denna tid kända delen af det centrala Medelhafsbäckenet kunna vi lätt tänka oss hafva insmugit sig särskildt i den mindre kritiskt anlagda stora allmänhetens medvetande.

Kunde de gamla geograferna i långliga tider hysa den sällsamma uppfattningen, att Donau genom en segelbar arm stod i förbindelse med Adriatiska hafvet²⁾, så bör det för visso icke förvåna, att man fordom betraktade en eller annan af Lilla Syrtens kustwadis som Tritonsjöns naturliga, kanske för tillfället något sammankrympta mynningskanal³⁾.

Dessutom funnos verkligen åtskilliga omständigheter, som tycktes tala för en förbindelse mellan Medelhafvet och det periferiska Okeanosvattnet. De i Lilla Syrtens innersta vrå iakttagna strömningarna, *παλίρροιαί* och svallrörelsen eller *θαλάιντωσις*, som ERATOSTHENES kallar den, påminnte sålunda alldeles om det fenomen⁴⁾, som man kunde iakttaga t. ex. vid Asovskasjöns mynning och (under en senare tid) i Adriatiska hafvets innersta bukt äfvensom i sundet vid Herkules' stoder. Det låg alltså mycket nära till hands att antaga, att Syrtenbukten medelst ett sund eller en kanal stode i direkt förbindelse med det stora, i ständig rörelse stadda vatten, hvilket omgaf den cirkelrunda jordskifvan.

För närvarande skiljes Lilla Syrtens innersta del endast genom ett 20 kilometer bredt näs från de bekanta »schotts», d. v. s. de vidsträckta, salthaltiga inlandslagunerna, som delvis äro belägna under Medelhafvets yta och hvilkas till största delen uttorkade hydrografiska bäcken beräknas till ej mindre än 800,000 □ km. När och hur detta näs uppkommit, känna vi icke.

¹⁾ Denna Herodots berättelse innehåller värdefulla antydningar om den tidigaste helleniska kolonisationen vid Lilla Syrten.

²⁾ Föreställningen om flodklyfningar, anastomoseringar och flodsammansblandningar bibehöll sig som bekant mycket länge. Jag behöver blott påminna om den vidunderliga hydrografi, som kännetecknade Afrikas karta långt fram i 18:de århundradet.

³⁾ SKYLAX (§ 110) påpekar speciellt, att vattenförbindelsen med hafvet genom sjöns smala utlopp (med en inneliggande ö) stundom var afbruten.

⁴⁾ Jfr BERGER, Eratosthenes p. 62, p. 66, p. 312; BERGER, Wiss. Erdk. p. 290; SMYTH, Mediterranean p. 187.

Vidare veta vi, att de olika landskapen kring denna syd-tunesiska depression med sina alltmera sammankrympande vat-tensamlingar, hvilka af de flesta nutida geografiska forskare betraktas som kvarlevorna af den under historisk tid oerhördt minskade Tritonsjön, fordom, såsom HERODOT omtalar (IV. 188—89), varit säte för en betydande kult af libyskt-helleniska gudomligheter. Bland dem märktes framför allt Pallas, som ju också redan under en mycket aflägsen forntid erhållit epitetet Tritogeneia, hvilket numera tyddes så, som hade gud-innans födelseort varit belägen i närheten af den omtalade libyska sjön invid Lilla Syrten.

Det låter slutligen lätt tänka sig, att man under en viss tidsperiod ansett Hades eller nedgången till detsamma för-lagdt här i den då antagna »yttersta Västern» vid Okeanos' strand ¹⁾. Däremot är det begripligtvis för närvarande ytterst svårt att afgöra, huru denna trakt, som enligt Herodot bildade öfver-gångsområdet mellan öknen och kulturlandet, tett sig för omkring 3,000 år sedan. Betydliga förändringar af därvarande landskaps-bild hafva nämligen ägt rum i historisk tid ²⁾.

Under forntiden fanns som bekant ett betydligt antal plat-ser i Mindre-Asien, Grekland, Italien m. m., där man antog nedgångar till underjorden vara belägna. Det gällde vanligen trakter med dystert utseende, hvarest bottenlösa afgrunder, för-svinnande floder, heta källor och stinkande svafvelångor ledde tanken på det hemska underjordiska dödsriket ³⁾. Här kunde äfven den helleniska sagans berömdaste heroer bekvämt nog ned-stiga till de dödas rike, såsom det af dem kräfdes.

Men då det, såsom fallet är i fråga om Odysseus, speciellt gäller ett Hades, som anses vara beläget vid Okeanosflodens strand, så komma kommentatorerna ömkligen till korta, när de

¹⁾ Jfr VÖLCKER om Atlas' läge p. 39, p. 102.

²⁾ Herodots anmärkning, att Tritonsjön utgjorde gränsen mellan no-mader och åkerbrukare, är dock ännu i dag riktig — i hufvudsak åtminstone. Jfr E. RECLUS, Géographie universelle XI p. 166; MELTZER II p. 87; PARTSCH, Die natürliche Veränderungen.

³⁾ Jfr PRELLER I p. 631, p. 638; Voc. Hades i Nord. Fam.-bok, nya uppl. I förbindelse med dessa platser funnos också i regeln mycket besökta dödsorakel, där de levande genom prästernas förmedling kunde träda i förbindelse med de dödas själar. Jfr berättelsen om Saul och änkans i En-Dor, i 1 SAMUEL 28.

söka lokalisera detta Hades vid *Acherusia palus*, nuv. *Avernersjön* i närheten af *Cumæ* i Campanien, där ett högst ansedt orakel af ålder funnits¹⁾. Till stöd för, att Odysseus' Hadesfärd gått från *Circeii* till *Cumæ*, anföres visserligen ofta, att den af *Kirke* förlånade nordanvinden²⁾ var utmärkt lämplig för en färd i denna riktning. Men då kan detsamma äfvenledes sägas vara fallet för en resa från *Kerkenah* till *Lilla Syrtens* innersta del.

Allting häntyder alltså på, att Hadesepisoden i sin närvarande form icke utan vidare får betraktas som en ren dikt, och att vi hafva skäl att antaga, att det varit skaldens afsikt att skildra en verklig färd till en bestämd trakt vid Medelhafvets³⁾ utrand.

Jag har visserligen redan i hufvudsak antydt min ståndpunkt till denna fråga, men jag vill dock ännu ytterligare här precisera min uppfattning.

Odysseus' färd till Okeanosfloden och Hades. Kimmerierna.

Odysséens sång XI, som skildrar hjältens besök i dödsriket, har blifvit mycket olika bedömd af Homerostydarna. Somliga af dessa hafva betraktat densamma, eller *Nekyia* (som den allmänt kallas), såsom en omotiverad episod, hvilken har intet att skaffa med irrfärderna och som först under en senare tid

¹⁾ Jfr PRELLER I p. 632; NISSEN I p. 383; BÉRARD II p. 328 ff.

²⁾ Om denna vind, i en del af Medelhafvet känd under namnen *Kerkios*, *Cercius* eller *Circius*, se NISSEN I p. 383 ff., II. 2 p. 635 ff.; FORBIGER I p. 616, p. 618; BREUSING p. 57.

³⁾ Bland författare, som hysa den meningen, att här föreligger en helt vanlig utflykt till välbekanta trakter, kunna nämnas VON BAER och BÉRARD. Den förre är säker på, att den irrande hjälten vid detta tillfälle sett sig om på *Tamanhalfön*, hvars slamvulkaner och brinnande naftakällor onekligen äga någonting afgrundsligt. Se *Homerische Lokalitäten* p. 8. ff. BÉRARD däremot anser Hades böra sökas på Italiens västkust i närheten af *Avernersjön*.

införlifvats med det ursprungliga skaldeverket. Det kan emellertid icke förnekas, att enligt forntidens smak ett besök i underjorden ovillkorligen ansågs böra avsluta heroernas — Theus', Dionysios', Aeneas' m. fl:s jordiska vandringar och äfventyr ¹⁾).

I öfverensstämmelse härmed hafva nyare forskare sådana som KIRCHHOFF och WILAMOWITZ påpekat, att åtminstone episoden om Teiresias utgör en integrerande del af den gamla Nostos och således tillhör Odysseén i dess ursprungligaste form ²⁾. Kirke har redan förut gifvit Odysseus detaljerade upplysningar, huru han bör gå till väga efter framkomsten till Hades. Ändamålet med resan är, att han skall rådfråga den blinde siaren *Teiresias* angående sin hemfärd, om hvilken Kirke icke tilltror sig kunna gifva fullständigt besked ³⁾.

Odysseus' färd till Hades skildras på följande sätt: Fram på morgonen ⁴⁾ bestiga Odysseus och hans folk skeppet. Kirke förlämnar dem förlig vind, Boreas, med hvilken de segla hela dagen (intet land omtalas hafva kommit i sikte), till dess natten faller på. Men strax därefter når man fram till Okeanosstranden, hvilken Kirke nyss förut noggrant beskrifvit för Odysseus. Man landstiger där och fortsätter till fots ett litet stycke till den af henne omtalade offerplatsen, belägen mellan nedgången till Erebos (de dödas boning) och Okeanosfloden ⁵⁾.

Detta transokeaniska Hadesland tänker skalden sig tydligtvis vara beläget öfver jorden. Kirke har ju omtalat (X v. 509 ff.) den härvarande låga, ofruktbara kusten med Perse-

¹⁾ Jfr PRELLER I p. 631; BÉRARD II p. 322 ff.

²⁾ Enligt WILAMOWITZ (p. 159, p. 160, p. 230) utgör Teiresias-episoden en direkt fortsättning af Kyklopien. Jfr KIRCHHOFF p. 221 ff.; NIESE (p. 166 ff.) anser Nekyia vara af yngre datum.

³⁾ Det är emellertid tvifvel underkastadt, huruvida denna uppfattning kan vara den riktiga.

⁴⁾ Att dagen är rätt långt framskriden, synes af berättelsen X v. 540 ff.

⁵⁾ Påtagligen tänker sig skalden, i likhet med de flesta äldre grekiska författare, *Hades* eller *Aides* beläget i den yttersta Västern, där solen går ned under jordskifvan. *Erebos* var liktydigt med det absoluta, underjordiska mörkret, men togs äfven i betydelsen dunkel—solnedgång—väster. Man har ju ofta menat, att namnet Europa är af samma stam som *erebos*. Se KIEPERT, Lehrb. p. 26.

phones dystra lunder af pil och silfverpoppel¹⁾. Här befinner sig förgården till det underjordiska dödsriket, där det absoluta mörkret råder. Efter förrättadt offer och sedan Odysseus samtalat med Teiresias och åtskilliga andra af dödsrikets invånare, skyndar han tillbaka till skeppet. Man kastar loss och anträder hemfärden, till en början roende, men därefter med tillhjälp af en lämplig vind²⁾. Först seglar man genom Okeanosfloden och sedan på hafvet, till dess man redan samma natt når tillbaka till Aiaie³⁾.

Detta är i största korthet hufvudinnehållet i Nekyia-framställningen. Men denna innehåller ju äfven en annan episod, hvilken trots sitt ringa sammanhang med den öfriga berättelsen, dock måste anföras här. Jag menar det bekanta omtalandet af *Kimmerierna* (vv. 14—19), hvilket förekommer i omedelbar anslutning till Odysseus' landstigning på Okeanosstranden. Beskrifningen lyder så här (LAGERLÖFS öfvers.):

*Här var det land och den stad, som Kimmerierfolket bebodde;
Höljda de lågo i dimma och moln, ty aldrig däröfver
Blickar den lysande Helios ner med sitt strålande öga,
Hvarken då uppåt han stiger på stjärnesmyckade himlen,
Eller då neder han dalar igen ifrån himlen till jorden,
Utan där hvilar en tryckande natt på de dödlige arma.*

Redan från äldsta tider hade en liflig strid pågått mellan Homerostydarna rörande »hitre sidan» eller »bortre sidan» af Okeanosfloden i sammanhang med Hades och Kimmeriernas lokalisering vid detta vatten⁴⁾. Bästa lösningen af tvistefrågan förefaller mig vara denna: Okeanos tänkes ju utgöra ett gränssom-

¹⁾ Jfr NITZSCH III p. XXXV — »Homers Unterwelt», III p. 171 ff.; PRELLER, Myth. I p. 633; VÖLCKER, Von der Unterwelt und ihren Umgebungen pp. 135—59; J. H. VOSS, Homers Unterwelt, i *Kritische Blätter* II p. 427 ff.; TH. H. MARTIN, Traditions Homériques et Hésiodiques sur le séjour des morts, i *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques* 12 p. 1 ff.

²⁾ Om denna vind nämnes intet närmare. Troligen anses äfven den vara förlänad af Kirke, som tänkes stå i en viss förbindelse med Okeanos, hvars dotter Perse var hennes moder (X v. 139).

³⁾ Konsekvent skildras alltså afståndet mellan Aiaie och Hades som rätt kort.

⁴⁾ Jfr VÖLCKER pp. 135—59; BERGER, Myth. Kosm. p. 16; ROSCHER, Lex. voc. Okean p. 812.

råde, som skiljer lefvande och döda. Kimmerierna, hvilka ju betraktas såsom varande lefvande människor, böra därför under alla omständigheter tänkas hafva bott på den hitre stranden ¹⁾ af den periferiska floden, under det att de dödas rike (Hades) och tillträdet därtill förläggas till den bortre stranden.

I Odysséen kallas visserligen Okeanos icke alltid ποταμός ²⁾, men skildras i allmänhet som ett vatten, hvilket (såsom man ser af de talrika betecknande epiteten, som tilläggas detsamma) bildar ett oafbrutet kretslopp omkring den af land och haf upptagna jordskifvan ³⁾. Vidare framgår det med all önskelig tydlighet af de ställen i Odysséen ⁴⁾, hvilka skildra Odysseus' beröring med Okeanos, dels att en utpräglad skillnad göres mellan de tvenne begreppen floden, Ὠκεανός, och hafvet, θάλασσα, och dels att Odysseus för att framkomma till Hades måste korsa den förra.

Söka vi för oss klargöra skaldens uppfattning af hafvets förhållande till Okeanos, måste vi först och främst öfvergifva tanken på, att han föreställt sig, att öfvergången mellan dessa två vatten förmedlades genom en hopträngning af den sammanhängande vattenmassan, liknande t. ex. sundet vid Gibraltar ⁵⁾, hvilket man redan under forntiden ofta tänkte sig förekomma i skildringen af Odysseus' Hadesfärd. Ingen tillstymmelse till en dylik uppfattning finnes emellertid i Odysséens framställning, enligt hvilken öfvergången mellan thalassa och Okeanos försiggår omärkligt — alldeles som när Iason under sin Medelhafsfärd plötsligen befinner sig bland Tritonsjöns grund, innan han ens fått land i sikte ⁶⁾.

¹⁾ Samma läge tillskrifves *Elysion*, de lycksaligas vistelseort, då det ju säges, att stället emottager svalkande västanfläktar från Okeanos. Jfr BERGER Myth. Kosm. p. 16; MARTIN op. cit. p. 1 ff. Jfr här nedan p. 129 ff.

²⁾ Jfr X v. 529, XII v. 1.

³⁾ Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 54 ff., p. 50; HERODOT (II. 23) gör sig löjlig öfver denna uppfattning.

⁴⁾ Se Od. X v. 502, v. 508, v. 529, XI v. 13, v. 20 ff., v. 158, v. 639 ff., XII vv. 1—2, XIX v. 434, XX v. 65.

⁵⁾ Detta var t. ex. fallet med ERATOSTHENES och andra, hvilka likt honom ansågo irrfärderna hafva varit förlagda till Atlantiska oceanen. Denna äfventyrliga uppfattning delas ju för öfrigt som bekant äfven af åtskilliga bland de nyaste Homerostydarna.

⁶⁾ Det ofvan anförda »Argosundet» kan alltså icke tagas med i detta sammanhang.

Vidare bör det onekligen betraktas som ett rätt fyndigt drag af skalden, att han låter skeppets fortsatta färd från hafvet till Okeanos försiggå om natten, då de resande alltså hafva svårt att iakttaga äfven de närmaste omgifningarna ¹⁾. Det står oss emellertid fritt att antaga, att han tänkt sig natten månbelyst eller stjärnklar, såvida icke han menar (hvilket är föga sannolikt), att Odysseus' skepp seglat in i det eviga mörkret, hvilket man stundom antog finna sig i den yttersta Västern ²⁾.

Om det å ena sidan måste medgifvas, att skeppets färd från hafvet in i Okeanos beskrifves rätt otydligt, så skildras å andra sidan färden i motsatt riktning, ur Okeanos tillbaka i hafvet, vida åskådligare i XII vv. 1—2, där det heter:

αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπεν ῥόον Ὀκεανοῖο
νηῶς, ἀπὸ δ' ἔκετο κῆμα θαλάσσης εὐρυπόροιο.

Skarpare differentiering mellan floden och hafvet kan väl icke begäras!

Hvad nu *Kimmerierna* beträffar, hvilka helt omotiveradt dyka upp i berättelsen om Hadesfärden, hafva de redan under forntiden gifvit anledning till talrika utläggningar och funderingar, hvilka stundom antagit rent af vidunderliga former. KRA-
TES, den gamla geografiens »enfant terrible», anser namnet *Kimmerioi* böra ändras till *Kerberioi*, och han förlägger detta folk till nordpolen, där också *Tartaros* med »helveteshunden» *Kerberos* får sig plats anvisad ³⁾. Romarna, i sin blinda ifver att åt sig och sitt hemland förvärfva de homeriska lokaliteterna, förlade *Kimmerierna* till *Avernersjöns* omgifningar i närheten af *Bajæ*, där dessa olycksaliga människor tänktes bo i mörka jordkolor ⁴⁾.

¹⁾ Det är i full öfverensstämmelse härmed, som Kirke svarar så undvikande när Odysseus (X vv. 501—02), af henne begär närmare upplysningar om vägen från Aiolie till Okeanos och Hades.

²⁾ PRELLER I p. 32. — Huru tänkte man sig *Kimmeriernas* astronomiska och meteorologiska förhållanden öfver hufvud?

³⁾ BERGER, Wiss. Erdkunde p. 450.

⁴⁾ Jfr STRABO V. 4. 5. — Om *Kimmeriernas* olika lokalisering hos olika författare i forntid och nutid se UKERT I. 1 pp. 27—28 not; MÜLLENHOFF I p. 61; J. G. CUNO, Forschungen im Gebiete der alten Völker-

Kimmerierna voro ingalunda (som man stundom menat) ett mytiskt folk, utan ett fullt historiskt sådant, troligen af iransk härkomst. Deras äldsta kända hemvist kan med goda skäl förläggas till de Ponto-Kaspiska stepperna, där de förde ett nomadiserande lif¹⁾. Därifrån företogo deras rövvarhorder från midten af 8:de århundradet f. Kr. plundringståg till Mindre-Asien, hvilket grymt förhärjades. Sålunda förstördes omkring 700 f. Kr. den år 785 af Milesierna grundlagda staden Sinope. Äfven västkustens ioniska städer hade omkring 668 att lida af Kimmeriernas barbariska framfart.

Sedan Mindre-Asien under en lång följd af år (måhända ett helt sekel) behärskats af de kimmeriska inkräktarna, splittrades slutligen deras krafter, och de dukade under för därvarande kulturfolk²⁾.

Begripligt är, att öfverdrifna berättelser voro i svang bland de mindreasiatiska Grekerna om de grymma nordiska barbarerna, hvilkas oförmodade och oemotståndliga framstormande injagat hela Främre Asiens folk en allmän skräck³⁾.

Men huru då förklara anledningen till, att Odysséens författare förlägger detta bevisligen nordiska folk till Okeanosfloden, omedelbart invid dödsriket i den yttersta Västern? Någon förblandning mellan norr och väster kan man icke tänka sig hafva ägt rum i detta fall.

Detta förhållande har icke undgått STRABOS (I. 1. 9, III. 2. 12) uppmärksamhet, och han kommer till det resultatet, att den

kunde I (1873) pp. 249—61; H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Les premiers habitants de l'Europe I* (1889) pp. 254—61.

¹⁾ H. H. VON SCHWERIN, *Herodot p. 99 ff.*; K. NEUMANN, *Die Hellenen im Skythenlande I* (1855).

²⁾ Assyrierna och Lydierna, hvilkas konungar Sargon och Gyges stupade i striden, ledo flera nederlag emot dem, och det kan som ett kuriosum anföras, att den hos JESAJAS 4: 4—21 förekommande bekanta glädjesången tyckes vara författad med anledning af judeförtryckaren Sargons död. Jfr HELMOLT, *Weltgeschichte III* p. 67, p. 131 ff.

³⁾ En del författare, GLADSTONE, VON BAER, CUNO m. fl., hafva känt sig föranlåtna att utan vidare förflytta hela skådeplatsen för irrfärderna till Svarta hafvet, där Odysseus ju onekligen sålunda kommer att befinna sig i de verkliga Kimmeriernas grannskap, men där man endast med tillgripande af de värsta spetsfundigheter kan inränga Odysséens öfriga lokalteter.

kimmeriska invasionen i Mindre-Asien varit känd af Homeros och att denne, troligen af hat till de ioniska koloniernas plågoandar, förlagt dem i närheten af underjorden ¹⁾. Här skulle alltså ett typiskt motstycke föreligga till den kristna medeltidens förändring af namnet Tatarer till Tartarer eller »afgrundsandar».

Jag tror emellertid, att den kimmeriska frågan helt enkelt kan lösas på annat sätt. Det tyckes mig nämligen vara påtagligt, att de ofvan anförda verserna XI. 14—19, som handla om Kimmerierna och deras stad, icke kunnat förekomma i den ursprungliga texten, utan att de sedermera blifvit inskjutna i densamma ²⁾.

Denna min uppfattning stödjer jag på följande omständigheter: Först och främst nämner Kirke icke ett ord om dessa Kimmerier vid de noggranna upplysningar, som hon gifver Odysseus rörande Hades, till hvilket han står i begrepp att anträda färden. Så betydande faktorer som ett helt folk och en stad, höljda i mörker, borde hon gifvetvis hafva ansett vara värda att medtaga i beskrifningen. Ej heller förekomma Kimmerierna i den rätt innehållsrika rekapitulationen af irrfärderna, som lämnas i XXIII v. 310 ff. ³⁾. Slutligen kommer därtill den mest betydelsefulla omständigheten, att Odysseus, väl framkommen till Okeanosstranden, hvarken omtalar eller har den minsta beröring med detta folk eller dess stad.

Allt tyckes mig således tala för, att innehållet af XI vv. 14—19, hvilket ursprungligen utgjort en randanmärkning till ordet

¹⁾ Riktigheten af detta antagande skulle visserligen utgöra en godt bevis på Odysséens jämförelsevis sena affattningstid men dessutom onekligen tyda på en kanske väl långt drifven *licentia poetica* från författarens sida. Jfr BUSOLT, Griech. Gesch. I p. 12.

För min del kan jag emellertid utan tvekan ansluta mig till den uppfattningen, att Kimmerierstormen varit bekant för den yngre Nostos' författare utan jag att därför vill antaga Strabos slutledningar.

NIESE (p. 224) är af helt annan mening. Han tror nämligen, att Hellenerna mycket väl kunnat lära känna Kimmerierna före deras inbrott i Mindre-Asien.

²⁾ De sålunda sammanförda verserna 13 och 20 passa dessutom väl tillsammans: Man kommer till stranden, man går i land!

³⁾ Af det faktum, att dessa verser tillhöra den del af Odysséen, som allmänt anses vara ett senare tillägg, skulle man kanske ytterligare kunna draga den slutsatsen, att tilläggets författare ännu icke funnit episoden interpolerad i Od. XI.

Okeanos, v. 13, efter en tid afsiktligen inskjutits i själfva texten ¹⁾, hvarvid interpolatorn (för att dölja sitt tilltag) delvis användt ordalag, som redan förekomma annanstädes i skaldeverket (XII vv. 380—81 och X vv. 191—92). Det förefaller mig nämligen vara höjdt öfver allt tvifvel, att den nuvarande Odysséens sånger redan från början varit upptecknade.

Att den äldsta forntidens Greker kunde förlägga Kimmerierna till Okeanosfloden vid jordens norra utrand, är lätt begripligt. Detta folk bodde bl. a. omkring Asovskasjön ²⁾, detta vidsträckta, ofta dimhöljda vatten, om hvars storlek man till en början knappast kunde göra sig ett riktigt begrepp ³⁾, och från hvilket väldiga vattenmassor oafbrutet vältrade sig genom det Kimmeriska sundet ut i Svarta hafvet. Detta, menade man, var anledningen till namnet Maietis eller Maitis (af grek. *μαῖα* = moder) eller *μήτηρ τοῦ Πόντου* ⁴⁾, hvilket HERODOT (IV. 86) tillägger detta inhaf.

För den tidens Medelhafsfolk började »polarlanden» redan på andra sidan om Alperna, Balkån och de nordpontinska sterna, och särskildt det vidsträckta Maietis ansågs nå bort till de arktiska trakterna och Okeanosfloden vid jordskifvans därvarande nordrand. Det låg alltså nära till hands att identifiera själfva Maietis med det periferiska okeanosvattnet ⁵⁾.

Här i dess trakter, säger HERODOT (IV. 7), hade Skytherna berättat, att det, fanns ett land, där himmeln och jorden voro

¹⁾ I själfva ordalagen ligger någonting i språkligt hänseende bristfälligt, som inbjuder till denna uppfattning. Intet verbum förekommer nämligen i satsen rörande Kimmerierna och deras stads geografiska läge, det heter blott:

ἐνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν ὄμιλος τε πόλις τε.

²⁾ Namnet Krym påminner ännu därom.

³⁾ HERODOT t. ex. anser Asovskasjön vara nästan lika stor som Svarta hafvet (IV. 86).

⁴⁾ Äfven PLINIUS (Hist. Nat. VI. 20) känner till denna benämning, hvilken han säger på skythiska återgafs med Tamarunda. Jfr CUNO p. 244 ff.; H. H. VON SCHWERIN, Herodot p. 94 ff.

⁵⁾ BERGER (p. 47 ff.) hyser en afvikande mening, men utan att framdraga tillräckligt skäl därför. Ty om han tager för gifvet, att Pontos (Svarta hafvet) under allra äldsta tid ansågs vara Okeanos, så är det fullt ut lika berättigadt att påstå, att Maietis under en viss tidsperiod betraktats som en del af den stora periferiska strömmen. Jfr FORBIGER, Handb. d. alten Geographie II p. 26 ff.

inhöljda liksom i en grå slöja, som alldeles skymde bort utsikten ¹⁾. Denna slöja bildades däraf, att luften var uppfylld af fjädrar, d. v. s. snöflingor, rättar Herodot.

Denna beskrifning öfverensstämmer förträffligt med det, som i Odysséen säges om Kimmerierna, att de ständigt äro höljda i mörker, och att deras land upplyses hvarken af den uppgående eller nedgående solen. — Kimmerierna bo hvarken i öster eller väster, utan i norr ²⁾!

Jag bortser alldeles ifrån de talrika fantastiska tydningar, på hvilka man inlåtit sig för att förklara det »kimmeriska mörkret», och kan icke här inlåta mig på att lämna en redogörelse för desamma ³⁾.

Återkomsten till Kirkes ö.

Mycket uppseende har väckts och anledning till diskussion har uppstått däraf, att Aiaie vid Odysseus' återkomst från Hades beskrifves som en ö, där den morgontidiga Eos äger sin boning och tråder sin dans och där Helios uppgår (XII vv. 3—4):

νήσόν τ' Αἰαίην, ὅθι τ' Ἡοῦς ἡριγενείης
οἰκία καὶ χοροί εἰσι καὶ ἀντολαὶ Ἡελίοιο.

Denna beskrifning, har man då påpekat, kan omöjligen passa för en ö i fjärran Västern, utan måste ovillkorligen afse ett om-

¹⁾ Sydligare folks tendenser att öfverdrifva Nordens köld och mörker voro redan under forntiden lika skarpt utpräglade som nordbornas oskäligen beundran för den soliga Söderns alla förmenta härligheter.

²⁾ Jordskifvans södra hälft föreställde man sig vara, närmast solens upp- och nedgång, bebodd af Aithioperna, under det man allra längst i söder förlade Pygméerna, som egyptiska inskrifter från 3,000 f. Kr. redan omtala.

³⁾ Dock ett exempel! Sålunda menar Voss, att mörkret bör tillskrifvas en hög mellanliggande bergskedja, som hindrar solstrålarna att nå fram till det olyckliga folket. Se Alte Veltkunde p. 308.

råde, beläget nära soluppgången, långt borta i öster ¹⁾. Följden häraf blir vidare, att man nödgas antaga tvenne olika öar med namnet Aiaie. Eller man gör kanske rättast i att erkänna, att Odysseus' irrfärder verkligen försiggått i Svarta hafvet! Vi lära å ena sidan af berättelsen om Argonauterna, att Aietes bodde i den yttersta Östern (Kolchis), men å den andra nämner Odysseus ju uttryckligen, att *Kirke* är Aietes' syster!

Vid första påseende te sig visserligen dessa fakta rätt betänkliga, men jag är dock öfvertygad om, att frågan lätt nog kan lösas på det sätt, som föreslagits bl. a. af VÖLCKER ²⁾. Vi tänka oss då saken så här:

Första gången Odysseus kommer till Aiaie, är han förkrossad öfver den exempellösa katastrofen hos Laistrygonerna. Vid detta tillfälle vet han icke ens, hvar någonstädes i Medelhafvet han befinner sig. Efter tre dagars verksamhet kommer han emellertid underfund med, att han och hans kamrater kommit till en ö (långt borta i väster). Andra gången däremot anländer Odysseus direkt från det mörka dödsriket till den numera för honom välkända ön, på hvilken han ju tillbragt ett helt år, och där han vet att både morgonrodnad och sol finnas, liksom han känner de delar af horisonten, där denna senare går upp och ned.

Skäl finnes alltså att antaga, att skalden genom sitt tal om morgonrodnaden och solen endast vill hafva uttryckt, att Kirkes ö, på hvilken Odysseus nu befinner sig, är belägen inom solens område, alltså inom de lefvandes värld ³⁾, i motsats till det i mörker höljda Hades, som den irrande hjälten just lämnat och hvilket han är glad att hafva undslupit. Af dem, som återkomma från det skumma dödsriket till det verkliga, solbelysta jordelifvet, måste väl Kirkes ö lämpligen kunna sättas i glädjande förbindelse med både Eos och Helios ⁴⁾, utan att man

¹⁾ J. G. CUNO, *Forschungen im Geb. d. alten Völkerkunde* I p. 252; G. F. GROTEFEND, *Geographie u. Gesch. von Alt-Italien* I (1840) p. 5.

²⁾ VÖLCKER p. 132 ff. Jfr BUNBURY I p. 79; NITZSCH III p. 359 ff.

³⁾ Ty att lefva är ju detsamma som att skåda Helios' strålar, säges det uttryckligen (X v. 498).

⁴⁾ Kirke är ju för öfrigt Helios' dotter (X v. 138), och de tillbakavärande Hadesfararna kunna säkerligen vid detta tillfälle själfva anses hafva varit i solskensstämning. Tvifvelsutan erfara de samma glädje att åter-

därför behöfver tänka sig ön förlagd till jordskifvans östligaste del.

Odysseus och hans kamrater slunra vid stranden i afvaktan på morgonrodnaden, hvilken af dem sannolikt var mera efterlängtd än vanligt efter den nyss förflutna hemska natten, hvilken, af allt att döma, måtte hafva förefallit dem skäligen lång.

Så snart solen gått upp, firas *Elpenors* likbegängelse ¹⁾ af Odysseus och den afidnes öfriga kamrater. Strax därefter komma Kirke och hennes tjänarinnor ned till skeppet med proviant, och man tillbringar hela dagen på stranden under ätande och drickande. Det är beslutadt, att tidigt dagen därpå skall afresan ske.

Vid mörkrets inbrott draga Odysseus och Kirke sig tillbaka till en närbelägen plats, och hon beskriver nu för honom de många svårigheter, som komma att möta den irrande hjälten och hans sista skeppsbesättning under den färd, hvilken de nu stå i beredskap att anträda. Allt emellanåt kommer Odysseus med något inkast, som dock vederlägges af henne. Kirkes detaljerade redogörelse handlar om de resandes förestående beröring med Sirenerna, Plankterna, det vidunderliga paret Skylla och Charybdis samt Thrinakie med solgudens därstädes betande hjordar — allt episoder tillhörande det välbekanta och i visst hänseende kanske mest spännande afsnittet i hela berättelsen om irrfärderna.

Under dylikt samtal förflyter natten. Solen går nu upp, och Kirke ilar tillbaka till sitt palats, under det att Odysseus går ombord på skeppet, som afseglar med den gynnsamma vind, som öns härskarinna förlänar detsamma. Af Kirkes upplysningar och förhållningsorder framgår, att från det för honom fortfarande alldeles obekanta haf ²⁾, i hvilket han numera befinner

komma till Aiaie, som Xenophons Greker vid åsynen af Pontos Euxeinos, det gästfria hafvet, hvilket för dem betecknade slutet på alla deras i det barbariska inlandet utståndna vedermödor.

¹⁾ Elpenors graf förevisades sedermera fullt konsekvent som en stor märkvärdighet i närheten af staden Circeii i Latium. Jfr SKYLAX, Periplus § 8.

²⁾ Tanken på, att Odysseus helt enkelt skulle kunnat återvända till för honom mera kända farvatten samma väg, som han kommit till Kirkes ö, föreligger ingestades. Betecknande nog! Så fullständigt är nämligen i geografiskt hänseende afbrottet mellan den gamla Nostos och den nuvarande berättelsens senare tillkomna delar.

sig, endast tvenne vägar föra hem, den ena förbi *Plankterna*, den andra genom sundet mellan *Skylla* och *Charybdis*¹⁾. I bägge fallen är det nästa målet ön *Thrinakie*, en etapp i resan, som ej tyckes kunna undvikas.

Om vi vilja, kunna vi ju tänka oss saken närmare så här: Odysséens författare har hört berättas, att långväga skepp på färd mellan det Centrala och Västra Medelhafsbäckenet, mellan Ioniska och Tyrrhenska hafvet ovillkorligen måste välja mellan tvenne sund, det ena, vi skulle kunna kalla det »den grekiska vägen», mellan *Skylla* och *Charybdis*, det andra, »den feniciska vägen», vid de så kallade *Plankterna*. Dessa sund voro, visste man vidare, belägna på ömse sidor om ön *Trinakria* (eller *Thrinakia*), d. v. s. Sicilien, och motsvarade alltså sunden vid Messina och Pantellaria²⁾. Den populära benämningen *Trinakria* var tydligtvis af grekiskt ursprung och hade säkerligen föranledts af Siciliens trekantiga form, med hvilken de sjöfarande snart nog kommit underfund³⁾. I strängt geogra-

¹⁾ Egentligen lämnar Kirke Odysseus icke ens något val mellan dessa två vägar, utan tillråder honom bestämdt (XII vv. 108—110) att styra utmed *Skyllas* klippa. De af henne anförda alternativen äro nämligen antingen *Plankterna*, hvilka endast ett enda skepp, nämligen *Iasons*, lyckligen undsluppit, eller *Charybdis* som hotar med ovillkorlig undergång (när monstret insörplar vatten), eller också *Skylla*, hvilken kräfver sex människolif.

Odysseus hoppas visserligen utan förlust kunna slå sig igenom sundet (XII vv. 113—14), men öfvertygad af Kirke låtsar han sig afstå från denna föresats. Vid framkomsten till *Skylla* beväpnar Odysseus sig emellertid och spelar den kække, utan att dock som vanligt kunna uträtta något för sina följeslagare (XII vv. 228—30).

²⁾ Att Hellenerna använde speciellt Messinasundet efter *Kymes* tidiga anläggande, är själfklart. Fenicierna däremot och deras bundsförvanter *Elymerna* på Siciliens V. spets visste nog att afhålla främmande skepp från det af dem behärskade *Pantellariasundet*. De berömda traktaterna mellan Karthago och Rom vittna om den stränghet, med hvilken den förre makten brukade upprätthålla sjöpolisens i dessa farvatten.

³⁾ Man inser lätt, att det icke fordrats någon synnerligen högt uppdrifven nautisk-astronomisk skicklighet för att utfinna, att Siciliens landmassa var utprägladt tresidig.

Såsom exempel vill jag anföra den träffande, men mycket mera invecklade jämförelsen mellan *Sardinien* och spåret af en människofot. Redan *TIMAIOS* (5:te århundradet f. Kr.) kallar emellertid ön *Sandaliotis* »af

fisk mening har däremot detta namn säkerligen aldrig tillhört Sicilien.

Skalden, här författaren till den yngre Nostos, har emellertid råkat missuppfatta eller kanske snarare afsiktligen sammanblandat dessa meddelanden om sunden och Thrinakie på sådant sätt, att han tilldelar detta namn icke åt den de tvenne sunden skiljande sicilianska landmassan, utan gifver det åt *en annan ö* i det centrala Medelhafsbäckenet, hvilken för öfrigt äfven den hade en trekantig form, en omständighet, som måhända i någon mån kan tänkas hafva underlättat förväxlingen af de bägge öarna ¹⁾.

Förutom det nu anförda kunna äfven andra betydande brister i den geografiska uppfattningen tillskrifvas författaren, hvilken särskildt i fråga om Thrinakieberättelsens förberedande episoder påtagligen tillvägagår med ännu större godtycke, än vi annanstädes påträffa i framställningen af irrfärderna. Framför allt gäller detta grupperingen af det topografiska materialet och därpå beroende afstånd m. m.

Detta mitt påstående är mycket lätt att bevisa. Sålunda antages ju Odysseus lämna Kirkes ö om morgonen. Ungefär vid middagstid befinner man sig i närheten af Sirenernas ö. Omedelbart därefter far man på afstånd förbi Plankterna och passerar strax därpå genom Skyllasundet. Inom kort och ännu före mörkrets inbrott är skeppet framme vid Thrinakie, där det öppna hafvet anses vidtaga. Samtliga lokaliteter sammanträngas

likheten med en fotsula». För samma ö begagnas därjämte ofta under forntiden den liktydiga benämningen *Ich nusa*, af *ἵχνος* = fotspår.

De grekiska geograferna använde med förkärlek dylika liknelser för skilda landskap och hafsdelar. Så jämfördes t. ex. Iberiska halfön med en oxhud; Peloponnesos, menade man, liknade ett platanblad, och Svarta hafvet en skythisk båge. Jfr BERGER, Wissensch. Erdkunde p. 437.

För öfrigt är det ju äfvenledes bekant, att forntidens orientation af Sicilien var ytterst felaktig. Ön omvreds faktiskt ett kvarts hvarf, så att Lilybaion blef den sydligaste punkten och sydudden Peloros den östligaste. Ostkusten i stället en väst-östlig riktning, och Messinasundet kom alltså att ligga norr om det vid Pantellaria. Särskildt STRABO (VI. 2. 1) delade denna åsikt. Jfr BUNBURY II p. 236.

¹⁾ De två »Thrinakiesunden» tänktes sålunda icke mera begränsa Thrinakie (Sicilien), utan föra till en annan ö med detta namn.

alltså till en labyrinth af öar, klippor och framträdande högbergiga kustpartier ¹⁾, där fördärf öfverallt lurar på den sjöfarande.

Den afskräckande beskrifningen på denna farleds intrasslade beskaffenhet inger oss lätt misstanken, att här föreligger en af de rafflande skepparhistorier, hvilka redan af den äldsta forntidens sjöfarande »androm till skräck och varnagel» utsläpptes i marknaden. Den genomskinliga afsikten med dessa fabler var nämligen dels att »imponera» på de hemmasittande landsmännen, dels ock framför allt att ingifva eventuella konkurrenter en hälsosam fruktan för att i sin ordning gifva sig ut på dessa mindre kända, aflägsna haf. Här yppade sig dock i själfva verket ofta tillfälle till ytterst lönande handelstransaktioner, hvilka hvarje sjöfarande samhälle begripligtvis, så vidt möjligt var, önskade behålla för sig själf och sina företagsamma söner.

Huru författaren öfver hufvud tänkt sig den matematiska anordningen af dessa lokaliteter sinsemellan, är onödigt att söka påvisa. Sannolikast är, att han själf ej hyst någon tydlig föreställning om saken, och att hans enda ledande tanke varit den, att Kirkes ö i det ena hafsbackenet skildes från det lilla Thrinakie i det andra genom de ofvan anförda tvenne farliga Trinakriasunden.

Det ligger i sakens egen natur, att de omtalade lokaliteternas identifierande med fullt kända platser redan från äldsta tid skulle komma att ifrigt diskuteras af de lärda, och att resultatet däraf skulle blifva uppkomsten af en betydlig mängd med hvarandra stridande åsikter.

Vid den här följande undersökningen har jag ansett det vara riktigast att taga frågorna under behandling i alldeles samma ordning, som de förekomma i den odysseiska framställningen.

¹⁾ Betecknande är, att intet fastland eller någon större ö tänkes komma i sikte. Skildringen innebär tydligtvis en omöjlighet i geografiskt hänseende.

Sirenerna.

Den vankelmodige Odysseus' allbekanta möte med de bedårande Sirenerna är den episod, hvilken vi saklöst kunna ägna den jämförelsevis kortaste tiden. Talrika motsvarigheter till berättelsen om dylika förföriska varelser, som locka människorna till sig genom sin bedårande sång för att sedan bereda deras undergång, finna vi nämligen i jordens mest skilda länder, där de utgöra ett af de oftast använda folkloristiska motiven ¹⁾. Trots detta, är det dock icke alldeles otänkbart, att någon, om än ringa, geografisk realitet ligger bakom berättelsen om Sirenerna, särskildt om dessa vidunderliga varelser förläggas till farvattnen omkring Sicilien eller till Syrtenbäckenet.

Allmänt taget, har man ofta menat, kan berättelsen om dylika elaka nymfer anses innehålla en antydning om den nästan obetvingliga känsla af slöhet, som i de varmare luftstreckens haf, sådana som t. ex. Medelhafvet, så ofta bemäktigar sig sjömännen, då vinden vid middagstid mojar af, samtidigt med att solens strålar bränna allt hetare ²⁾. Befinner sig vid denna tid ett segelfartyg i närheten af en flack, låggrund kust, kan det lätt törna på, och manskapet sålunda hårdt få umgälla sitt tanklösa »dolce far niente».

Sirenöns kust skildras verkligen såsom varande låg (XII v. 44). Sirenerna sitta på en blomstrande äng, och det säges uttryckligen, att fullkomlig stiltje ³⁾ vid tillfället inträdt (XII vv. 168—170). Men ännu en omständighet förekommer, som vi icke få lämna obeaktad, den nämligen, att denna blomsterstrand

¹⁾ Mest bekant är måhända »Rhennymfen» Loreley, tack vare BRENTANO och HEINE, som besjungit henne. Jfr SÉBILLOT, *Légendes de la mer* I, II passim; J. MICHELET, *La mer* (1861) p. 247 ff. — Om den klassiska forntidens uppfattning af hafvets fabelväsen se *Weltall und Menschheit* IV, Die Erforschung des Meeres p. 247 ff.

²⁾ Jfr SMYTH, *Mediterranean* p. 187. Sirenernas förhållande till den vid middagstid i sydliga haf ofta inträdande vindstillan se J. F. CERQUAND, *Les Sirènes* (1873) p. 110, p. 122. Om seglatsens svårigheter i Lilla Syrten se PARTSCH op. cit., i *Peterm. Mitt.* 1883.

³⁾ Under stormigt väder skulle ej Sirenernas sång hafva kunnat höras.

säges vara betäckt af multnande rester af människors ben och hud.

Det säger sig själf, att en så beskaffad ö borde vara ägnad att ingifva åtminstone något så när påpassliga sjömän allvarliga tankar och mana dem till att försiktigt hålla sig på afstånd från densamma.

Nu skulle man vidare kunna fråga: Fanns då under forntiden möjligen någon ö med dessa afskräckande egenskaper i det Sicilien omgifvande hafvet? Svaret blir då: Ja, så var sannolikt fallet!

Vi höra nämligen af de gamla geograferna, att det på rätt betydligt afstånd från Siciliens nordkust belägna Ustica med omgifvande mindre öar också kallades Osteoderna i följd af de stora mängder människoben, som lågo hopade där¹⁾. Dessa ben, menade man, förskrefvo sig från en hop upproriska legosoldater, som Karthagerna till straff landsatt på dessa ödsliga öar för att låta dem där omkomma af svält.

Vi kunna dock ej utan skäl betvifla riktigheten af denna sista förklaring på benens förekomst här. De åsyftade skelettdelarna kunde lika gärna hafva tillhört t. ex. hvaldjur, som på något sätt blifvit uppkastade på den låga kusten²⁾ och där omkommit, såsom vi ofta nog se vara fallet i andra haf. Huru länge dessa ben legat på ön, var naturligtvis omöjligt att afgöra. Forntidens män utmärkte sig icke precis för någon synnerlig anatomisk eller paläontologisk skärpa, och vid flera tillfällen förklarades som bekant mer eller mindre fossila ben af elefanter och andra större djur utan tvekan för kvarlevor af jättelika människor³⁾.

Senare romerska auktorer hade emellertid, sin vana trogna, passat på att förlägga Odysseus Sirener till sitt territorium och anslagit en grupp af tre små öar, de nuvarande Li Galli vid

¹⁾ Jfr CLÜVER p. 416 et passim; KIEPERT, Lehrb. 474; FORBIGER III p. 542 not; RECLUS, Géogr. univ. I p. 570.

²⁾ H. H. VON SCHWERIN, Geografiska upptäckternas historia p. 74. Om den oerhörda massan hvalskelett på Tyska S. V. Afrikas kust se RECLUS, Géogr. univ. XIII p. 429. Äfven Sindbad påträffar en för öfrigt paradisisk ö, uppfylld af skelett.

³⁾ Om det förmenta fyndet af jätten Geryoneus' ben i Lydien se BERGER, Myth. Kosm. p. 16 ff. Under medeltiden och för öfrigt långt fram i nyare tid vidmakthöllo dylika fynd tron på jättar och »drakar».

Campaniens kust O. om Capri, forntidens *Sirenum petræ* eller *Sirenussæ*, till hemvist för dessa beryktade trolska kvinnoväsen¹⁾.

Plankterna.

En vida större osäkerhet har allmänt rådt i fråga om försöken att fastställa dessa klippors geografiska läge, och de resultat, till hvilka man hittills kommit, hafva (det måste medgifvas) varit långt ifrån tillfredsställande. Man har till och med stundom i så hög grad misströstat om att kunna på geografisk väg utreda detta dunkla spörsmål, att man i likhet med STRABO (III. 2. 12) känt sig föranlåten att uttala den meningen, att *Plankterna* öfver hufvud aldrig existerat, utan att de blifvit »uppfunna» af Homeros.

För riktigheten af detta sista påstående tyckes bl. a. den mycket viktiga omständigheten tala, att det vid närmare påseende visar sig, att Plankterna aldrig förekomma hos senare skriftställare utom i direkt sammanhang med deras omtalande i Odysséen. Alltså bör det icke förvåna oss, att en viss känsla af modlöshet esomoftast bemäktigat sig de diktare och geografiska forskare, hvilka befattat sig med ifrågavarande granskning, och det skall blifva vår närmaste uppgift att undersöka anledningen till, att så verkligen varit fallet.

Först och främst skall jag då söka visa, att dessa Plankter ingalunda äro att betrakta som en ren fantasibild i saknad af hvarje geografisk realitet²⁾.

¹⁾ NISSEN, *Italische Landeskunde* II. 2 (1902) p. 767 ff.; FORBIGER III (1877) p. 496; STRABO I. 2. 12, 14 och 18; GROTEFEND, *Geographie von Alt-Italien* II, karta *Italia mythica*; BERGER, *Eratosthenes* p. 359 ff. BÉRARD (II p. 336 ff.) har en lång utredning med en bifogad vacker karta öfver dessa öar.

²⁾ Enligt min mening underlättas en dylik undersökning ej oväsentligt, därigenom att man uteslutande behandlar den geografiska synpunkten utan all inblandning af mytiska element. Jfr BERGSTEDT p. 142. —

Ur den för öfrigt utmärkta artikeln *Planktai* i ROSCHERS *Myth. Lexikon* kan här exempelvis anföras följande passus, hvilken jag för min del omöjligt kan gilla: »Planktén, Symplegaden und das Felsenpaar Skylla-Charybdis sind ihrem mythischen Werte nach identisch und lediglich verschiedene Mythenformen für jenes Wunderthor, hinter dem der Okeanos,

Därvid fordras naturligtvis att noga fastställa, hvad den odysseiska texten själf säger om dessa Plankter. Klipporna kallas uttryckligen *πλαγκτάς* XII vv. 59—72 och XIII v. 327. Äfven stället XII vv. 202—220 åsyftar påtagligen Plankterna, dock utan att namnet anföres¹⁾. Påståendet, att dessa verser afse Charybdis, är ogrundadt. Det däri omtalade fenomenet observeras nämligen *αὐτίκ' ἔπειτα*, strax efter det skeppet lämnat Sirenernas ö.

Ur KIRKES beskrifning på Plankterna XII vv. 59—68 bör särskildt framhållas den v. 68 använda terminologien:

κύμαθ' ἄλός φορέουσι πυρός τ' ὀλοοῖο θύελλαι,

som kompletteras af v. 202

καπνὸν καὶ μέγα κῶμα ἶδον καὶ δοῦπον ἄκουσα,

ty det, som här anföres: elden och röken, bränningen och dånet gör på mig det bestämda intrycket, att det här gäller vulkaniska fenomen²⁾.

Klipporna sägas själfva vara *ἐπηραφές*, d. v. s. öfverhängande, tvärbranta; mot dem pläga skeppen dragas med oemotståndlig makt och krossas³⁾.

die Insel der Seeligen, das Reich der Toten liegt. Äfvenledes heter det: »Die Felsen trennen ursprünglich das bekannte Diesseits von dem unbekannten Jenseits am Okeanos.»

Mot denna här anförda mytiska uttydning kan dessutom den befogade anmärkningen göras, att Plankterna icke förekomma i sammanhang med Okeanos, utan i stället skildras såsom belägna vid ett för de sjöfarande olycksdigert sund, som med hvarandra förbinder tvenne skilda delar af hafvet.

Se vidare NITZCH III p. 373 ff. NIESE har (pp. 239—45) en innehållsrik undersökning rörande Plankterna. Af de resultat, till hvilka han därvid kommer, kan jag dock icke för min del känna mig det minsta öfvertygad. — Plats för Nieses granskning kan emellertid ej beredas här.

¹⁾ Likaledes nämnes icke namnet *Thrinakie* i sammanhang med Odysseus' vistelse på denna ö, hvilket naturligt icke inverkar på situationens klarhet i öfrigt. I de föregående och efterföljande delarna af berättelsen förekommer ju öns namn desto oftare. Se XI v. 107, XII v. 127, v. 135, XIX v. 375.

²⁾ BUNBURY däremot (I p. 80) och flera med honom mena, att den omtalade elden och röken böra uppfattas som »epitheta ornantia», afsedda att beteckna elementernas tumult i allmänhet.

³⁾ Vi finna alltså redan här ett motstycke till det senare så beryktade magnetberget, hvilket så ofta förekommer särskildt i medeltidens äfventyrliga resebeskrifningar, ej minst de orientaliska »Tusen och en natt». Jfr SÉBILLOT I p. 253 ff.; O. PESCHEL, Abhandlungen zur Erd- u. Völkerkunde I (1877) p. 44 ff.

Intet nämnes däremot om, att dessa klippor voro rörliga, eller att de ägde den specialiteten att slå emot hvarandra, så att allt, som råkade komma dem emellan, krossades. Ingen antydning föreligger om, att skeppen tänktes segla fram emellan desamma, ty de här använda ordalagen *παρέρχεται* (v. 62), *παρέπλω* (v. 69) och *παρέπεμψεν* (v. 72) tala ju konsekvent om ett förbi-seglande ¹⁾.

Hvad kunde då egentligen hafva menats med termen *πλαγκτός* ²⁾, tillämpad på de anförda klipporna?

Faktiskt flyttade de sig icke omkring i hafvet och alltså gjorde de sig heller icke förtjänta af namnet »irrande» i samma mening som den irrande hjälten Odysseus själf (I v. 2) — *ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη*. En viss antydning, om att *πλαγκτός* icke här bör tagas i den vanliga betydelsen, ligger måhända däri, att det säges (v. 61), att de lycksaliga gudarna, *θεοὶ μάκαρες* — och alltså icke människorna — gifvit klipporna detta tillnamn ³⁾. Gudarna kallade klipporna »plankter», människorna däremot hade intet namn ⁴⁾ på dem, menade Odysséens författare.

Man har stundom satt i fråga, huruvida icke *πλαγκτός* vid detta tillfälle skulle lämpligen kunna anses åsyfta »vulkanisk höjning» *εἰς ὕψος καὶ βάρος* ⁵⁾, en tydning, mot hvilken jag gifvetvis icke kan hafva något att anmärka.

Men *πλαγκτός* kan äfven återgifvas med ostadig, rörlig, instabilis. De föränderliga öarna eller öarna, som ständigt

¹⁾ En efter liknande principer utförd undersökning af de gamlas ursprungliga uppfattning af Herkules' stoder och sundet därinvid har, visar det sig snart, sitt stora intresse, men en dylik granskning faller nödvändigtvis utom ramen för mitt här föreliggande arbete.

²⁾ Väl att märka är, att ordet icke användes som *proprium*, utan som *appellativum* till *πέτραι*.

³⁾ Exempel åter på dubbla (det ena gudarnas, det andra människornas) namn på geografiska lokaliteter finna vi i Iliaden t. ex. XIV v. 29 och XX v. 74.

⁴⁾ Hvarken anonyma öar eller människor tyckas finna behag för Odysséens författare. Sålunda säger Alkinoos (VIII v. 552) till Odysseus, som söker bevara sitt inkognito:

οὐ μὲν γάρ τις πάμπαν ἀνώνυμός ἐστ' ἀνθρώπων.

⁵⁾ Se ROSCHER, Lex. voc. *Planktai* spalt 2547.

växla gestalt och form, kunde med rätta betraktas såsom synnerligen besvärliga för sjöfarten.

För egen del känner jag mig mycket böjd för denna tydning, men jag tror, att vi kunna gå ännu ett steg längre och återgifva πλαγκτός i öfverflyttad bemärkelse med rasande, galen, alltså i samma mening som ordet användes Od. XXI v. 363. De här omtalade rasande klipporna skulle alltså vara ett fullkomligt motstycke till de på Sardiniens NO. kust belägna Montes Insani eller Μαινόμενα ὄρη, hvilka berg¹⁾ voro högeligen fruktade af forntidens sjömän.

Det är nödvändigt att fastslå de ofvan anförda fakta för att rätt kunna bedöma frågan om de gamla auktorernas identifiering af dessa Plankter med de sammanslående klipporna eller Symplegaderna vid den Thrakiska Bosporens nordliga mynning²⁾, hvilka tidigt blifvit världsbekanta genom sitt omtalande i sångerna om *Argonauternas* färd till Pontos och »gyllene skinnets» land längst borta i öster. Mycket talrika exempel intyga, att en sammanblandning af Plankter och Symplegader eller Kyanéer under forntiden ägt rum³⁾. Alla tänktes de vara belägna vid sund och ansågos ytterst farliga för skeppsfarten.

Äfven i den del af Odysséen, hvilken vi här undersöka, förekomma ju tydliga spår häraf, t. ex. omnämmandet af skeppet Argo samt berättelsen om dufvorna, som flyga till Zeus med ambrosia, och af hvilka alltid den ena gripes af den släta klippan⁴⁾. Detta sista motiv är obestriddligen hämtadt från *Argonauternas* färd genom Bosporen, hvarvid en »försöksdufva»⁵⁾ skickades

¹⁾ Jfr KIEPERT, Lehrb. p. 475 not; BEVAN, Ancient Geography p. 607; NISSEN I p. 358; FORBIGER III p. 544 not; CLÜVER, Sicilia antiqua p. 496.

²⁾ Typisk är HERODOTS upplysning (IV. 85), att de vid detta sund belägna Kyanéerna, från hvilka klippor storkonungen Dareios betraktade Svarta hafvet, fordom varit rörliga — τὰς πρότερον πλαγκτάς, efter hvad Hellenerna berättat honom, tillägger han med vanlig försiktighet.

³⁾ Jfr ROSCHER voc. Planktai; H. H. VON SCHWERIN, Herodots framställning af Europas geografi pp. 88—89 not.; MÜLLENHOFF I p. 55; EGLI, Nomina geogr. voc. Kyanēai.

⁴⁾ Benämningen λίσ πέτρῃ (v. 64) tyckes icke synnerligen väl passa in i den öfriga beskrifningen på Plankterna. Samma uttryck användes för Skyllaklippan (v. 79) och kan måhända tänkas vara lånadt därifrån.

⁵⁾ Att fåglar under den äldsta tiden användes för rekognosceringsändamål, lära vi af berättelsen om Noach i arken.

i förväg mellan Symplegadklipporna, hvilka vid sitt samman-slående blott förmådde afklippa fågelns yttersta stjärtpenna. Argo själf däremot slapp därpå oskadt igenom till Svarta, hafvet kanske dock med förlust af en liten planka i aktern ¹⁾.

Det är onekligen rätt egendomligt, att Odysséens enda direkta hänsyftning på *Argonauternas* färd förekommer just i sammanhang med dessa mystiska Plankter. Det på hemresa stadda skeppet, Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα — »Argo det mångbesjungna» kallas det (v. 70) — säger Kirke, var det enda skepp, som tack vare gudinnan Heres hjälp någonsin lyckats klara dessa ödesdigra klippor, invid hvilka annars alla fartyg funnit sin undergång. Hela framställningen af Argo i dessa västliga farvatten ²⁾, där Odysseus nu befinner sig, förefaller mig icke så litet misstänkt, på samma gång som tillägget om Zeus' dufvor genom sitt mytiska innehåll åstadkommer ett störande afbrott i den för öfrigt geografiska framställningen.

Måne icke verserna 62—65 (dufvorna) och 69—72 (Argo) saklöst kunde utrangeras såsom varande senare tillsatser? Göres detta, vinner texten betydligt i klarhet, och efter företagen utslutning passa såväl vv. 61 och 66 som vv. 68 och 73 utmärkt samman. Vi slippa då episoden om dufvorna, hvilken förekommer på en föga lämplig plats i texten. Ty i den form, denna

¹⁾ Denna beskrifning är ett af de synnerligen talrika tilläggen, som under senare tid gjordes till den ursprungliga Argoberättelsen. Se utredningen härom BUNBURY I p. 19 ff., p. 28 ff.; UKERT I. 2 p. 320 ff.

²⁾ Jfr BÉRARD op. cit. II p. 345 ff. Förläggandet af Argonauternas »hemfärd» till Medelhafvets västra delar tillhör en betydligt senare tid. Särskildt bekant är »Argonautikan», författad af APOLLONIOS RHODIOS (omkring 240 f. Kr.). Denne låter Argomännen besöka samtliga de odysseiska lokaliteterna i Västra Medelhafvet. Jfr BUNBURY I p. 23 ff. — Det ligger alltså för öfrigt ingenting egendomligt däri, att t. ex. Plankterna alltid besökas af Argonauterna under hemfärden (XII v. 70). Ty klart är, att om man låter dessa regelbundet börja sin färd i Svarta hafvet, i hvars östligaste del, Kolchis, man ju vid den tidpunkten lokaliserat »gyllene skinnets» hemland, så kunde naturligtvis de sjöfarande icke besöka landen i väster på ntresan.

Af alldeles diametralt motsatt mening är NIESE, som söker visa (p. 241 ff.), att Argonautikan hämtat förebilden för sina Symplegader från Odysséens Plankter. Ja, han går så långt, att han påstår (p. 247), att själfva »skeppet Argo» (argo = snabb) är uppfunnet af Odysséens skald, och att det först sedermera blifvit infördt i de argonautiska sångerna.

nu föreligger, får läsaren först höra, att icke ens de snabba, heliga fåglarna ostraffadt slippa förbi den släta klippan, och först därefter kommer den numera alldeles onödiga upplysningen, att icke heller skepp lyckas komma förbi.

Men vi öfvergå nu till den viktigaste frågan eller den geografiska identifieringen af Plankterna.

Jag har redan här ofvan nämnt, att jag anser Odysséens Plankter böra placeras i sundet ¹⁾ mellan Sicilien och Tunis, och jag skall nu visa, huru jag kommit till denna uppfattning. Som bekant betraktas Atlssystemet såsom en direkt (ehuru för närvarande af hafvet afbruten) fortsättning af Apenninerna och bergen utmed Siciliens nordkust. Det under en (geologiskt taladt) mycket sen period uppkomna sundet mellan Europa och Afrika gör genom sina grund och öfriga fysiska egendomligheter obetingadt intrycket af någonting ännu i dag högligen ofullbordadt ²⁾.

Härvarande underhafsbygga mellan de två »världsdelarna» har under seklernas lopp visat sig vara ett utprägladt vulkaniskt område, där under såväl forntid som nutid öar upprepade gånger dykt upp ur hafvet för att efter längre eller kortare tid försvinna. Speciellt har detta varit fallet utmed den på vulkaniska fenomen rika dislokationsrämnan i hafsbotten, som från Sciacca på Siciliens kust löper i S.V. riktning hän mot Pantellaria. Särskildt omkring denna ö sjuder hafvet oupphörligt. Hafsbotten här är öfversållad med vulkaniska massbildningar, hvilka med större eller mindre framgång söka att under form af öar än här än där höja sig öfver hafsytan. Det

¹⁾ Egendomligt nog har detta sund, ehuru man vid klart väder från Monte San Giuliano på Sicilien kan se öfver till Kap Bon i Afrika (afståndet 120 km.), aldrig haft något särskildt namn. Endast till nödtorft har man hjälpt sig med benämningar sådana som Tunis- eller Karthagosundet eller också Sundet vid Pantellaria efter ön, som närmast behärskar detta farvatten. — Kännedomen om Siciliens och Libyens närhet här gifver sig under forntiden på ett talande sätt tillkänna i denna ös västuddes benämning Lilybaion, d. v. s. »midt emot Libyen». Jfr KIEPERT p. 472.

²⁾ Se *Engelska Amiralitetskartorna »Sicily»* (2 blad); G. v. BOGUSLAWSKI, *Ozeanographie I* (1884) p. 92 ff.; A. PHILIPPSON, *Das Mittelmeergebiet* (1904) p. 25 ff., *Instructions nautiques* (N:o 821. Paris 1901), *Bancs et Îles du Canal de Sicile, Pantellaria etc.* p. 307 ff.; A. DE LAPPARENT, *Leçons de Géographie physique* (1896) p. 464 ff.; E. BRÜCKNER, *Die feste Erdrinde und ihre Formen* (1897) p. 123, p. 141. Bd. II af HANN, HOCHSTETTER, POBORNÝ, *Allgemeine Erdkunde*, 5:te Aufl.

kunde verkligen, har man sagt, se ut, som försökte naturen åter tillsluta den en gång öppnade passagen mellan Europa och Afrika ¹⁾.

Af de synnerligen noggranna beskrifningar, som föreligga särskildt rörande den amfibiska ön *Ferdinandeas* nyckfulla uppträdande ²⁾ år 1831 framgår, att de vid detta tillfälle skildrade imponerande fenomenen: sjudande vågsvall och väldiga vattenpelare, rök och eld, doft åsklikt mullrande och stank af svafvelångor, alla varit af så anskrämlig art och tydt på en rasande strid mellan eldens och vattnets fientliga makter, att Odysseéns beskrifning på de skräckinjagande Plankterna ingalunda innehåller någon öfverdrift ³⁾.

Det är naturligtvis omöjligt att med någon bestämdhet rekonstruera Karthagosundets utseende under denna långt aflägsna period ⁴⁾, men det förefaller mig under alla omständigheter ingalunda otroligt, att detta farvatten vid tiden för Odysseéns affattning varit skådeplatsen för våldsamma submarina eruptioner med ty åtföljande öbildningar. Antalet och läget af dessa vulkaniska öar är det tydligtvis numera omöjligt att afgöra. Men att det

¹⁾ Jfr HUMBOLDT, Kosmos II p. 152; SMYTH, Mediterranean p. 136; NISSEN I p. 96, p. 97 not.

²⁾ POGGENDORFF, *Annalen* Bd 24 (1832) pp. 65—101; *Annales des Sciences naturelles* Tome 24 (1831) pp. 103—12; *Journal of the Royal Geogr. Society*, London, Vol. I (1831) pp. 258—62; HOFF III p. 387 ff.; H. HAAS, Sturm- u. Drangperiode der Erde I (1892) p. 125 ff.; JOH. WALTHER, Allg. Meereskunde (1893) p. 247 ff.; A. SIEBERG, Handbuch der Erdbebenkunde (1904) p. 149 ff.; BOGUSLAWSKI, Ozeanographie I p. 93; NISSEN I p. 276 ff.

För submarina eruptioner m. m. se *Nature* Vol. XLV (1891); *Geogr. Jahrbuch* XVI (1893) p. 190 ff.; S. GÜNTHER, Lehrb. der Physikal. Geogr. 1891) p. 169—171; E. RUDOLPH, Ueber submarine Erdbeben und Eruptionen, i GERLAND's, *Beiträge zur Geophysik* Bd I (1887) och Bd II (1895); G. GERLAND, Vulkanistische Studien, i *Beiträge zur Geophysik* Bd II. 1 (tr. 1894); J. MILNE Suboceanic Changes, i *Geographical Journal* X (1897); SIEBERG op. cit. kapitlet *Die Seebeben* pp. 135—160.

³⁾ Jfr Pantellarias beskrifning i *Le Tour du Monde* 1894 I p. 2 ff.; *Globus* LXXVII (1900) p. 138 ff. Hafvet kring Pantellaria är ovanligt stormigt äfven under Maj och Juni. Öns kuster äro i allmänhet ytterst otillgängliga. — Enligt *Instructions nautiques* (N:o 821. 1901) råder en permanent V.O. ström mellan Sicilien och Tunis. Härtill kommer sannolikt öfverdrifna beskrifningar på Marobbiofenomenet på Siciliens sydkust. Jfr PHILIPPSON p. 57; KRÜMMEL, Der Ocean (1902) p. 213.

⁴⁾ En närmare undersökning af PEUTINGERS berömda karta skulle dock måhända kunna gifva någon liten upplysning i denna sak.

ofruktbara, vulkaniska Pantellaria eller Kossyra, som det då kallades, med sina varma källor, fumaroler och orangefärgade vattensamlingar, tog sig ännu hemskare ut då än nu, kunna vi utan tvekan antaga.

Det säger sig själf, att det varit en osökt anledning för sjöfarande af skilda nationaliteter, som besökt detta haf, att af de anförda naturföreteelserna göra ett stort nummer, ägnadt att förbluffa och förskräcka de hemmasittande landkrabborna. Vi hafva allt skäl att antaga, att särskildt Fenicierna och senare Karthagerna, för hvilka besittningen af detta sund och kusterna på ömse sidor nästan var ett livsvillkor, därvid spelat en stor roll.

När man så frikostigt bredde på i fråga om Skylla och Charybdis, hvarför då icke göra detsamma i fråga om Plankterna! I själfva verket var säkerligen en färd genom Karthagosundet vid denna tid i hög grad nervspännande, då skeppen, som dessutom tidtals voro utsatta för submarina jordskalfsstötter¹⁾, hade att kryssa sig fram mellan under bildning stadda öar, brinnande vulkaner och sjudande vattenmassor.

Att medvetandet om, att betydliga förändringar under historisk tid försiggått i Pantellariasundet, aldrig gått förloradt, tyckes mig bestämdt kunna visas bl. a. af PLINIUS' uttalanden i Hist. Nat. V. 42, där det heter: »At contra Carthaginis sinum duæ Aigimuræ²⁾; aræ autem scopuli verius quam insulæ inter Siciliam maxime et Sardiniam. Auctores sunt et has quondam habitatas subsedissee.» Texten har här råkat i oordning, men af de olika läsarterna ser man tydligt, att Plinius menat Skerkefvet och de andra bankarna mellan Sicilien och Afrika³⁾: Adventure Bank, Banco Terrible med Secca del Volcano, Banco Nerita m. fl.. Om dessa »aræ neptuniæ» tala ofta de romerska författarna. Sålunda omnämner VERGILIUS (Æn. I v. 109) en submarin »dorsum» med »aræ» och »saxa latentia» i Pantellariasundet. Berättelser om under forntiden nå-

¹⁾ Om talrika exempel på s. k. Maremotofenomen se SMYTH pp. 106—113.

²⁾ Aigimurerna äro de små öarna Zembra och Zembretta utanför Karthagobukten. Jfr SMYTH, Mediterranean p. 93, p. 136.

³⁾ Jfr STRABOS åsikt (I. 3, 4) rörande en *ταρβία* (sandbank eller rad af ref) mellan Libyen och Europa, men som han oriktigt förlägger till närheten af Gibraltars sund.

gonstädes i närheten af Sicilien uppkomna öar ¹⁾ finnas hos VERGILIUS, PLINIUS, LIVIUS, OROSIVS, CASSIODORUS m. fl.

Å andra sidan måste antagandet, att ett relativt lugn under längre tider rådt i denna Medelhafvets oroliga del, anses vara med verkligheten öfverensstämmande. Just detta förhållande skulle det alltså hafva varit, som hindrat Homerostydarna att förlägga Plankterna till särskildt denna på deras tid skenbarligen alldeles lugna del af Medelhafvet, hvilken i intet afseende motsvarade den odysseiska beskrifningen af den där rådande våldsamma oron ²⁾.

Af stort intresse är en annan i sammanhang med det föregående stående fråga, som jag i korthet här skall beröra. Den vetenskapliga forskningen kan numera med bestämdhet påvisa, att betydliga förskjutningar af gränsen mellan land och haf ägt rum speciellt i Medelhafsområdet i den förhistoriska människans åsyn ³⁾. Men man har hittills med visst skäl kunnat förvåna sig öfver, att inga forntida skrifter omtala dessa naturförändringar, hvilka ju i alla fall måste i hög grad hafva påverkat landskapsbilden ⁴⁾.

För egen del är jag å ena sidan öfvertygad om, att den sista stora landsänkningen i Medelhafsbäckenet icke ännu var afslu-

¹⁾ Jfr K. E. A. VON HOFF, Geschichte der . . . natürlichen Veränderungen der Erdoberfläche II (1824) p. 254 ff. — Hur ofta öar under medeltiden eller nyare tid dykt upp t. ex. omkring Pantellaria, kan icke påvisas. Af viss betydelse är emellertid den föreställning, som länge hystes på Malta, att i början af 1700-talet en ö intagit samma plats N. O. om Pantellaria, som sedermera Ferdinandeas åren 1831 och 1863. År 1891 gjorde, som det tyckes, denna amfibiska ö ett misslyckadt försök att åter höja sig öfver hafsytan.

²⁾ Skulle kanske det ofta förekommande påståendet vara riktigt, att vulkanismens yttringar gjort blott ringa intryck på den äldsta forntidens folk? Jfr PHILIPPSON p. 27. NEUMANN-PARTSCH (p. 318 ff.) säga: »Unter diesen Umständen nahmen vulkanische Erscheinungen im geistigen Gesichtskreise des alten Hellas keinen einflussreichen Platz ein.» Som en egendomlighet kan påpekas, att vulkaniska eruptioner hvarken omtalas i Gamla eller Nya Testamentet. Jfr HAAS I p. 42 ff.

³⁾ BERGER (Wiss. Erdk. p. 155) anmärker, att bildningen af nya vulkaniska öar upptecknades omsorgsfullt af forntidens senare författare, men att ingen dylik notis går så långt tillbaka som till den ioniska geografiens tid eller 6:te årh. f. Kr. Jfr GÖTZ, Hist. Geogr. p. 118.

⁴⁾ Jfr GÖTZ p. 125, p. 118.

tad i den förhistoriska tiden, men å andra sidan kan jag icke dela den uppfattningen, att dessa ofta katastrofliknande förändringar icke efterlämnat några spår i den äldsta litteraturen. Jag håller nämligen före, att åtskilliga af de forna grekiska myterna innehålla verkliga meddelanden om i Medelhafslanden timade naturrevolutioner. Jag behöfver här blott anföra sagan om *Lyktonien* eller den ännu mera berömda om *Atlantisön* och dess undergång ¹⁾.

Slutligen ännu några ord om äldre och nyare Homerosgranskarens förslag till identifiering af Plankterna med nu existerande öar ²⁾. Under forntiden torde man vanligen hafva uppfattat Plankterna som alltigenom uppbyggda eller också lokaliserat desamma någonstädes i närheten af Messinasundet och därvarande vulkaniska småöar. Den berömda tyske geografen PHILIPPE CLÜVER (1580—1623), som representerar sin tids koncentrerade sakkunskap rörande historiskt-geografiska frågor, ansluter sig närmast till de gamla geografernas uppfattning och nämner åtskilliga af småöarna vid Sicilien, hvilka han likställer med Plankterna. Särskildt gäller detta öarna utanför Siciliens nordkust.

Skylla och Charybdis.

Redan under forntiden hade geograferna nästan allmänt enats om, att Homeros tänkt sig Skylla och Charybdis ³⁾ vid sun-

¹⁾ Sagan om *Atlantis* förtjänar mer än väl en speciell undersökning för sig ensam. De hittills gjorda granskningarna äro nämligen långt ifrån tillfredsställande. Jfr HUMBOLDT, *Kritische Untersuchungen* I pp. 165—66, p. 155 ff. HUMBOLDT, *Kosmos* II p. 405 ff.; HOFF op. cit. I p. 165 ff. — W. SCOTTELLIOT, *Atlantis nach occulten Quellen*. Leipzig.

²⁾ Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 270 ff.; FORBIGER I pp. 19—20 not; NITZSCH III p. 273 ff.; UKERT I. 1 p. 28 ff.; BUNBURY I p. 79 ff.; VÖLCKER p. 118; BERGER, *Myth. Kosmogr.* p. 27; CLÜVER, *Sicilia antiqua* (1819) passim. BÉRARD (II p. 345 ff.) förlägger Plankterna till ön Salina, forntidens *Didyme* i den Lipariska gruppen. BAER söker Plankterna vid den Thrakiska Bosporen. KRICHENBAUER förlägger dem till Canariöarna.

³⁾ Då jag tager för gifvet, att läsaren fullt känner till Skyllaepisoden och dess detaljer, kan jag i detta sammanhang fatta mig helt kort. Litteraturen öfver detta ytterst populära ämne är mycket rikhaltig, och jag hänvi-

det mellan Italien och Sicilien, hvilket därför också stundom benämndes Σκυλλαῖος πόρθμος, liksom det nu på platsen kallas »Faro de Messina» efter fyrtornet (faro) på udden N. O. om denna stad, hvilket ersatt forntidens vårdtecken Skyllaklippan.

Å andra sidan är jag långt ifrån att bestrida, att icke egenomliga tidvattensfenomen i Euripossundet redan förut både kunnat blifva observerade (och benämnda) af Chalkisborna, innan de begynt med sin kolonisation i Italien ¹⁾. Endast nyare mera fantastiskt anlagda skribenter ²⁾ hafva trott sig böra bryta med den gamla traditionen härutinnan och förlägga »de bägge farorna» till skilda delar af vår jord, t. ex. Bosporen, Gibraltars sund, Canariöarna o. s. v.

Klart är emellertid, att Odysseéns beskrifning på Messinasundet innehåller kolossala öfverdrifter ³⁾. Sålunda skildras bl. a. Skyllas klippa såsom ett väldigt, molnhöljdt berg, hvars topp

sar här endast på några arbeten bland de många. En synnerligen rikhaltig utredning af denna fråga lämnas af D. JOBST, *Skylla und Charybdis* (1902); Jfr vidare BUNBURY I p. 59 ff.; CLÜVER pp. 69—75; HELMOLT IV p. 323; GÖTZ, *Hist. Geogr.* p. 165 ff. STRABO anmärker riktigt, att Messinasundet erbjöd verkliga faror för äldre tiders outvecklade skeppsfart. Äfven BÉRARD (II p. 349 ff.) antager detta sund såsom skådeplats för Odysseus' berömda äfventyr. B. anför äfven *Instructions nautiques*' detaljerade beskrifning på sundets ytterst vanskliga vind- och strömförhållanden. Häri instämmer den store Medelhafskännaren engelske amiralen SMYTH (*Mediterranean* pp. 178—82).

¹⁾ Jfr TÜRPEL, *Berlin. Philolog. Wochenschr.* 1895 N:o 31—32 sp. 997.

²⁾ RAMUS, som ju förlägger Odysseus' irrfärder till Nord-Europa antager i full konsekvens härmed Skylla och Charybdis i närheten af Malströmmen. Såsom ett drastiskt exempel på, hur detta vattenfenomen missuppfattats, kan åter anföras afbildningen *Charybdis Muscana undas eructans* i *Weltall und Menschheit* I (1900) p. 49. Exempel på tendentiösa öfverdrifter förekomma som bekant flerstädes i den klassiska litteraturen. Sålunda omtalar ju PLINIUS (*Hist. Nat.* VIII. 37), huru Regulus' soldater vid Bagradasfloden nära Karthago hade en hårdnackad strid att utkämpa mot en 120 rom. fot lång drake. Till slut måste man tillgripa kastmaskinerna för att få bukt på det väldiga odjuret. Och detta skulle hafva tilldragit sig år 256 f. Kr. Men icke nog härmed: delar af detta monstrum förevisades sedan i ett af Roms tempel, hvilka här som annanstädes ofta fingo tjänstgöra som kuriositetsmuséer. Jfr L. FRIEDLÄNDER, *Sittengeschichte Roms* II (1874) p. 164 ff.; MELTZER II p. 294.

³⁾ Alldeles typiska motstycken härtill utgöra Malströmmen och Corrievrechan vid resp. Norges och Skottlands kust, hvilkas farliga egenskaper högligen öfverdrifvits.

aldrig belyses af solen (XII vv. 74—76). Berget anses alltså liksom Atlas hos HERODOT (IV. 184) utgöra ett slags »himmelens pelare», *κίων τοῦ οὐρανοῦ*, hvilken äfven den ständigt är omgifven af skyar. Sannolikt kan denna öfverdrift i någon mån förklaras af en förväxling med det väldiga Etna vid samma sund, hvilket dominerar hela landskapet ¹⁾).

Icke utan betydelse är naturligtvis den omständigheten, att Messinasundet under historisk tid varit utsatt för åtskilliga förändringar, orsakade af vulkaniska och seismiska krafter, så att det ej låter sig göra att med anspråk på tillförlitlighet rekonstruera detta sunds utseende och beskaffenhet för 3,000 år sedan. Sålunda störtade den yttersta delen af Skyllaklippan i hafvet under 1783 års våldsamma jordbäfning. Huru svåra de af hafsbottnens beskaffenhet i väsentlig mån påverkade forntida Charybdis-hvirflarna varit i jämförelse med de nuvarande s. k. »bastardi» och »garofali» på den midtemot Skylla belägna delen af den sicilianska kusten, kan naturligtvis numera icke påvisas ²⁾).

Seglingen genom Faro de Messina är emellertid för närvarande så pass farlig för främmande segelfartyg, att vanlig klokhet fordrar, att de, särskildt nattetid, använda lots. Ingen-ting hindrar oss att antaga, att denna fara under forntiden varit både relativt och absolut större, ehuru vi icke hafva direkta bevis att stödja oss på. Hellenernas äldsta koloni på Italiens fastland var som bekant Kyme i Campanien, hvarför de redan tidigt (under 8:de århundradet f. Kr.) tvingades att färdas på det besvärliga Messinasundet, så mycket mer som den andra vägen, sundet vid Pantellaria, säkerligen vid denna tid strängt bevakades af Karthagerna, hvilka hindrade konkurrerande sjömakters fartyg att utan vidare slippa igenom här. Man förstår lätt, att de mest öfverdrifna skepparhistorier rörande de faror,

¹⁾ Intet nämnes om detta berg i Odysseen, men senare författare, bl. a. PINDAROS, skildra Etna just som en dylik »himmelens pelare». Jfr HAAS I p. 44.

Ej heller HERODOT omtalar Etna, men naturligtvis berättigar oss detta ingalunda att antaga, att hvarken han eller Odysseens författare känt till denna vida omkring synliga jättevulkan.

²⁾ Det är väl icke alldeles otänkbart, att man under forntiden kunnat i denna del af sundet bevittna en naturföreteelse af ungefär samma slag som de bekanta »hafskvarnarna» vid Argostoli på Kephallenia.

för hvilka skeppen voro utsatta i den blott 7 stadier breda passagen, som förenade två skilda haf med hvarandra, snart nog kommo i svang och vunno allmänt gehör hos den okritiska och sensationslystna allmänheten¹⁾.

Prototypen för Skyllaodjuret är påtagligen ett jätte-exemplar tillhörande »polyperna» eller kephalopoderna af samma slag alltså som den beryktade nordiska kraken²⁾. Dessa djur, som bevisligen stundom uppnå jättelika dimensioner och om hvilkas tillvaro i Medelhafvet bl. a. PLINIUS talar, voro naturligtvis på grund af sina fruktansvärda griporgan, sin skräckinjagande gestalt och sin rofgrighet väl ägnade att väcka ett ofantligt uppseende bland gamla tidens fantastiskt anlagda människor, såsom det bl. a. visar sig af de talrika i den romerska litteraturen förekommande exemplen.

Hafva de ojämförligt flesta af de nyare Homeroskommentatorerna utan svårighet anslutit sig till forntidens nyktra uppfattning rörande Skylla-Charybdis-fenomenens förläggande till sundet vid Messina, så har däremot en afsevärd oenighet rådt i fråga om identifieringen af Thrinakie, denna ö, som intager en så betydande plats i berättelsen om Odysseus' irrfärder.

Enligt beskrifningen (XII v. 261 ff.) framkommer Odysseus med sin decimerade skeppsbesättning till ön omedelbart efter att hafva passerat det ödesdiga Skyllasundet³⁾.

¹⁾ Att Messinasundet dessutom utgjort ett favorittillhåll för tyrrhenska sjöröfvare, är rätt sannolikt och bidrog icke till att öka dess behag.

²⁾ Jfr *Weltall und Menschheit* IV p. 261 ff.; J. WIESE, *Das Meer* (1906) pp. 218—21; BERGER, *Myth. Kosmog.* p. 32, p. 33 not; H. STEUDING, *Skylla ein Krake am Vorgebirge Skyllaion*, i *Neue Jahrb. f. Philol. u. Päd.* 151 (1895) pp. 185—88. A. WASER, *Skylla und Charybdis in der Litteratur und Kunst der Griechen und Römer* (1894), *Rec. af TUMPEL i Berlin. Philolog. Wochenschr.* 15 Jahrg.(1895) sp. 889 ff.

³⁾ Som jag redan nämnt, måste skaldens afstånds- och tidsberäkningar särskildt vid detta tillfälle betraktas som alldeles värdelösa.

Thrinakie.

Nästan allmänt under forntiden och mycket ofta i nyare tid har man ansett Thrinakia¹⁾ vara en modifierad form af Trinakria²⁾, den kända poetiska benämningen på Sicilien, hvilken ö, man i öfverensstämmelse härmed också utan vidare antog vara den i Odysséen omtalade »solboskapsön». Man glömde därvid alldeles, att man redan i förväg förfogat öfver Sicilien³⁾ såsom boningsplats för både Kykloper och Laistrygoner m. fl., så att hvarje tal om öns ödslighet måste anses vara alldeles obefogadt⁴⁾.

Denna identifiering strider dessutom alldeles bestämdt mot såväl textens andemening som dess ordalag. Thrinakia skildras nämligen (XII v. 351) som en liten människotom ö, νῆσος ἐρήμη⁵⁾, hvars enda väsen utgöres af de två nymferna, *Lampetie* och *Phaëtusa*, hvilka vakta sin fader Helios' här betande hjordar af hornboskap och får⁶⁾. Odysseus' kamrater hålla på att om-

¹⁾ Egentligen Θρῆνακίη, Thrinakie, men i likhet med flertalet författare anser jag mig äfven kunna använda den mera kända formen Thrinakia i förevarande kapitel.

²⁾ Under forntiden antog man utan vidare, att Siciliens ursprungliga namn varit Trinakria. STRABO menar till och med (VI. 2. 1), att det homeriska Thrinakie (Thrinakis) är en modifierad form af detta namn. Jfr OVIDIUS, Fast. IV v. 419 ff.:

*Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor
Trinacris a positu nomen adepta loci.*

Som synonymt med det latinska Trinacria användes ofta Triquetra.

³⁾ Många Homeroskännare ville förlägga soloxarnas stall till den lilla staden Artemision vid Mylaiudden V. om Messana, ty stundom uppkastade vågorna på stranden orenligheter, som liknade oxarnas spillning. Jfr CLÜVER, Sicilia antiqua p. 306 ff.; ROSCHER, Lex. voc. Odysseus.

⁴⁾ Jfr KIEPERT, Lehrb. p. 463; BEVAN, Ancient Geography p. 589 ff.; FORBIGER III p. 517 ff.; NISSEN I p. 4; BUCHHOLZ I. 1 p. 269 ff.; NITZSCH, III p. 385 ff.; VÖLCKER p. 117 ff.; GROTEFEND, Alt-Italien I p. 4.

⁵⁾ Det hemska öde, som väntar en person, som utsättes på en dylik ö, kan bäst inhämtas af Od. III v. 270. Sångaren, som skulle beskydda Klytaimnestra under Agamemnons frånvaro, föres af Aigisthos till en obodd ö, där den arme blifver ett byte för roffåglarna.

⁶⁾ Dessa hjordar voro till antalet 7 för fåren och lika många för horn-

komma af svält här, så länge de ej våga förgripa sig på solboskapen. De försöka visserligen att fånga sjöfåglar och att fiska, men resultatet blir ringa (XII v. 330 ff.)¹⁾. Men hvad är att göra, när ingen lämplig vind inställer sig, och den medförda provianten är slut!

Frestelsen blir dem omsider öfvermäktig, och drifna af hungern slakta de de bästa af soloxarna, under det att Odysseus aflägsnat sig till en annan del af ön och där fallit i sömn. Lampetie begifver sig nu oförtöfvadt till sin fader Helios²⁾ och omtalar för honom det begångna helgerånet. Denne vänder sig till Zeus, kräfvande hämnd på de brottsliga och hotar att, om han ej får ersättning för sin boskap, öfvergifva människorna och i stället dyka ned i Hades och där lysa för de döda (XII vv. 282—83). Zeus lofvar att hämnas och förstöra Odysseus' skepp.

Thrinakie är förvisso icke Sicilien³⁾! Men hvar hafva vi då att söka den ö, som Odysséen omtalar under detta namn?

boskapen. Hvarje af dessa flockar bestod af 50 djur. Dessa siffror hafva redan tidigt gifvit anledning till allahanda mytiska och symboliska uttydningar. ARISTOTELES tänkte, att djurens antal åsyftade månårets dagar. Jfr S. OPPENHEIM, *Das astronomische Weltbild im Wandel der Zeit* (1906) p. 13. O. menar, att talen 7, 5 och 10 för »planetveckan» samt för den enkla och dubbla »fingerveckan» voro samtidigt i bruk under äldsta forntiden; Se ock BÉRARD II p. 383. Andra menade, att oxarna och fåren representerade resp. nätter och dagar, eller att djuren användes till ett slags mekanisk beräkning af årets dagar.

Dylik tempelboskap, helgad åt Helios, anses hafva funnits flerstädes, bl. a. vid den beryktade Tainaron udden på Peloponnesos, i närheten af en af de föregifna nedgångarna till underjorden. HERODOT (IX. 93) omtalar de åt solguden helgade fåren i Apollonia.

¹⁾ Ett slags motstykke till Thrinakie förekommer i Odysséen, nämligen den lilla utantör Nildeltat belägna ön *Pharos*, där Menelaos och hans folk likaledes hotas af hungersdöden (IV vv. 368—69).

²⁾ Solguden kallas här (XII v. 373) liksom i Kirkes redogörelse (XII v. 133) Ἥλιος Ὑπερίων. Samma benämning I v. 8. Jfr här ofvan p. 34 not.

³⁾ BUNBURY (I p. 62) påpekar, att den upplysningen, att Odysseus efter genomseglandet af Messinasundet kommer till Sicilien, är lika meningslös, som ville man säga, att ett fartyg, efter att hafva passerat sundet vid Dover, framkommer till ön England. *Thrinakie* kommer ju af θρίναξ = treudd. WILAMOWITZ p. 168 anser »treuddsön» vara Peloponnesos eller Chalkidike, hvilkas horisontala konfiguration visserligen är utprägladt treuddig, men som annars ej alls passa i berättelsen. BAER identifierar ön med Imbros vid ingången till Hellesponten, emedan den har tre bergstoppar. JARZ och KRICHENBAUER återfinna däremot Thrinakie i Tenerife i Ca-

En liten ödslig ö med solgudens boskap, vaktad af två nymfer, tillhör visserligen icke den reella geografiens område, men det oaktadt kan det väl låta tänka sig, att den homeriska beskrifningen innehåller någon tillstymmelse till verklighet.

För att utröna, huru det förhåller sig härmed, kunna vi lämpligen begynna med att närmare granska de två nymfernas namn. Lampetie och Phaëtusa¹⁾ äro ju tvenne typiska ljus- och solnamn, hvilka vi (i maskulin form) återfinna för Eos' hästar Lampos och Phaëton (Od. XXIII v. 246). En variant af nymfnamnet »Lampetie» är »Lampedusa», hvilket i sin ordning äfven tillhör den utanför Tunis' ostkust belägna allbekanta ön, som lätt kan tänkas hafva burit samma namn som sin skyddsnymf²⁾.

Tvifvelsutan har Lampedusa redan tidigt tagits i besittning af Fenicierna, hvilka lämpligen kunde använda densamma till proviantdepot och för anordnande af eldsignaler till ovärderlig nytta för den af deras flottor framför allt trafikerade linjen Malta—Linosa—Lampedusa—Pantellaria³⁾. Detta framgår af öns feniciska benämning Lopadusa, d. v. s. den brinnande, som under forntiden ofta återgifves med det grekiska Lampas d. v. s. facklan⁴⁾.

narigruppen. BÉRARD lokaliserar den lilla ön i närheten af Siciliens ostkust, under det att BREUSING tänker på en ö i Baleargruppen. STEUDING (op. cit. spalt 997) tänker på ön Trikrana i närheten af det argoliska Hermione.

¹⁾ De bägge nymfernas moder var den gudomliga Neaira, δία Νεαίρα (XII v. 133). Om detta namns semitiska ursprung och betydelse se BÉRARD II p. 383 ff.

²⁾ Lampetie tyckes nämligen vara den förnämsta af de två nymferna och uppträder i ord och handling som öns skyddsgudinna. Det är ju hon, som anmäler (XII v. 374 ff.) oxarnas slaktande för sin fader Helios, hvilken för en gångs skull tyckes ej hafva iakttagit hvad som försiggick på det för honom så kära Thrinakie. Det säges ju annars om honom, att han med glädje ser till sin solboskap från morgonen till aftonen (XII vv. 380—81) och att intet undgår hans uppmärksamhet (XI v. 109, XII v. 323).

³⁾ NISSEN I p. 118. Längre fram var Lampedusas fyr af stor betydelse för den viktiga linjen, som (med undvikande af Lilla Syrten) förband Leptis vid Stora Syrten med Pantellaria och Karthago. Skeppen höllo sig i regeln på betydligt afstånd från den fruktade Hermaionudden, det nuv. Kap Bon eller Ras Addar.

⁴⁾ STRABO (XVII. 3. 16) kallar ön Lopadussa.

SKYLAX' bekanta *Periplus* nämner (§ 111), att åtskilliga gamla πύργoi, d. v. s. torn (säkerligen afsedda för eldsignaler), funnos på denna ö. Dylika fyrtorn, solpelare eller solstoder, som anlades öfverallt i Västra Medelhafvet af Fenicierna, voro helgade åt deras solgud Baal Hamman, motsvarande Grekernas Helios¹⁾. Den ryktbara »kolossen» på Rhodos, ett af världens sju underverk, var som bekant en bild af Helios och tjänade till fyrbåk.

De omtalade tornen voro säkerligen närmast af samma slag som Sardiniens berömda nuragher, dessa runda, uppåt afsmalnande massiva tornbyggnader af kyklopiskt hopfogade kalkstensblock, som man under olika benämningar²⁾ finner på de flesta af Medelhafvets öar, från Malta till Balearerna, och rörande hvilkas ursprungliga användning man ännu icke är fullt på det klara.

Lampedusa tyckes länge hafva bibehållit sin betydelse som viktig ledfyr i detta svåra farvatten. Under Medeltiden var ön dessutom fruktad, ty den ansågs vara förtrollad och utgöra ett tillhåll för onda andar och djäflar. De sjöfarande, som tillbragte natten här, uppskrämdes af fruktansvärda spöksyner³⁾.

Säkert är det vidare, att ön af någon anledning fortfarande hade bibehållit förmågan att starkt inverka på de sjöfarandes fantasi, ty Lipadosa utsågs till skådeplats för scener ur ARISTOS »Rasande Roland», liksom man menat, att ön utgör prototypen för SHAKSPEARES »Stormen», som af andra tänkes förlagd till Bermudasöarna, hvilka i början af 1600-talet tagits i be-

¹⁾ Jfr G. M. REDSLOB, Thule (1855) p. 11.

²⁾ På Pantellaria finnes ännu ett betydligt antal dylika gamla torn, här kallade sesi. RECLUS I p. 571. På Balearerna kallas de talayots. RECLUS I p. 793. Betecknande nog saknas däremot dessa byggnader på Corsica, ehuru mera än 4,000 dylika finnas på det närbelägna Sardinien. Jfr KIEPERT, Lehrb. p. 476.

³⁾ Äfven på Thrinakie går det icke så alldeles riktigt till. Vi erfara ju (XII vv. 394—95), att gudarna låta järkecken ske: de slaktade soloxarnas hudar krypa omkring på marken, och köttet på spetten råmar.

Bland andra mera bekanta dylika »trollöar» under forntiden kunna här nämnas Kerne (Hannos Periplus) vid Afrikas kust och Astola (Nearchos' färd) i Indiska oceanen. Jfr SCHWERIN, De geografiska upptäckternas historia I p. 65, p. 223. Den i berättelsen om »Sindbads resor» i »Tusen och en natt» förekommande ön Kazil hör till samma kategori.

sittning af England. I följd af sitt läge mellan Sicilien och Lilla Syrtens landskap har naturligtvis Lampedusa under historisk tid varit utsatt för mycket skiftande öden, på samma gång som ön, såsom dess namn visar, ständigt haft något med ljus och belysning att skaffa.

Under 15:de—18:de århundradena¹⁾ brann här ständigt en eldsignal, hvilken, misstänkte man, underhölls af en (eller kanske fanns det flera!) hemlighetsfull, på ön boende eremit, som emellertid de sjöfarande aldrig fingo skåda. För ön hyste såväl Muhammedaner som Kristna stor vördnad, ehuru man ansåg den vara tillhåll för illasinnade väsen. De sjöfarande hade för sed att vid affärden här kvarlämna gåfvor af allahanda slag, utan att man riktigt visste, för hvem dessa voro afsedda²⁾. Däremot voro alla fullt öfvertygade om, att den främling, som tog något af dessa gåfvor, aldrig kunde komma lyckligt från ön.

Lampedusa var faktiskt ett neutralt territorium, som respekterades af både vänner och fiender, här särskildt Malteser-riddarna och Barbareskerna³⁾.

Alldeles otänkbart är det väl emellertid icke, dels att ryktet om denna af Fenicierna besatta och tabuförklarade fyr-tornsö nått fram till den odysseiske författarens sagesmän, och dels att grekiska sjömän (afsiktligen eller ofrivilligt) uppgjort en kombination af från olika håll inhämtade underrättelser med det resultat, att den lilla »ljussignalön» förvandlades till en ö, där »solgudens» hjordar (Feniciernas slaktozar) vaktades af de två

¹⁾ På kartorna från 13—1500-talen i NORDENSKIÖLDS *Periplus* angifves alltid ön mycket tydligt under något växlande benämning, såsom *lampedoxa*, *lanpossa*, *lanpedoxa*, *lanpidosa* etc.

²⁾ I slutet på 1600-talet ägde Lampedusa ett åt den Heliga Jungfrun helgadt kapell, hvari fanns ett altare, benämndt »Mohammeds graf», hvilket utmärktes genom en därpå liggande turban. Den mystiske eremiten-fyrmästaren visade klokt nog vid alla tillfällen en till ordspråk vorden fördomsfrihet i alla religiöst-politiska frågor. Jfr *Encyclop. Britannica* voc. *Lampedusa*; BRUZEN DE LA MARTINIÈRE, *Grand dictionnaire géographique* (1737) voc. *Lampedouse*.

³⁾ Sedan 1843 räknas Lampedusa och den 13 km. västligare belägna *Lampione*, d. v. s. lyktan(!), till Italien, hvars nuv. regering här underhåller 2 fyrar af största betydelse för skeppsfarten.

»solnymferna», eller kanske snarare »fyr tornen» Lampetie och Phaëtusa. Men för att fullfölja denna tankegång, måste det ju antagas, att den lilla ön äfven haft ett annat namn. Enligt min mening ligger det nära till hands att antaga, att den af Grekerna kallades Thrinakia eller rättare Trinakria i följd af sin triangulära form¹⁾ och sina tre uddar Ponente, Grecale och Sottile.

Som jag redan nämnt, är det måhända denna trekantighet, som gjort sitt till, att skalden förblandat det lilla Lampedusa med det stora Sicilien och dymedelst råkat att sätta den förra ön i förbindelse med de tvenne beryktade sunden, som framför allt kännetecknades af Plankternas och Skylla-Charybdis' allbekanta farligheter. Något egentligt begrepp om den lilla solöns läge kunna vi naturligtvis icke begära af skalden, som påtagligen här i stor skala begagnar sig af den licentia poetica, som tillkommer honom. Han sammanför ju, som vi sett, Aiaie, Sirenön, Plankterna, Skylla-Charybdis och Thrinakie till en enda hopträngd grupp af orter, som han låter Odysseus genomfara på en enda dag.

Nu frågar man säkerligen, huru det öfver hufvud är tänkbart, att »Homeros' samtida» kunnat inhämta något om det lilla aflägsna Lampedusa. Förklaringen härpå finna vi sannolikt i det faktum, att Grekerna vid denna tid redan för längesedan umgåtts med planen att sätta sig i besittning af landen kring Lilla Syrten²⁾, hvarvid det alltså lätt låter tänka sig, att de lärt känna de närbelägna öarna Meninx, Kerkenah, Lampedusa m. fl.

¹⁾ De nyaste nautiska arbetena skildra det alltigenom vulkaniska Lampedusa som en tvärbrant, 120—140 eng. fot hög, triangulär massa med horisontal yta. En del fjordliknande kustinsnitt bilda goda naturliga hamnar. Utmed öns östra sida sträcker sig en smal strandremsa, som flitigt besökes af sälhundar, hvilka ligga och sola sig här. Dessa af PLINIUS omtalade vituli marini (phoca vitulina!) skulle måhända kunna påminna mera fantasirika personer om de odysseiska »soloxarna». Sälarna spela ju för öfrigt en viktig roll i berättelsen om Menelaos' vistelse på Pharos, en annan särskildt under forntidens senare del vida berömd fyr tornsö (IV v. 354 ff.). — Om likheten mellan Thrinakie och Pharos se här ofvan p. 104.

²⁾ Äfven berättelsen om Argonauterna och Tritonsjön kan föras tillbaka till denna period.

Trots den samvetsgrannaste undersökning af hithörande källor kan jag ändå icke frigöra mig från den uppfattningen, att Thrinakie-episoden tillhör den ursprungligaste delen af Odysséen, d. v. s. den äldre Nostos. Den yngre Nostos' författare låter nämligen Odysseus faktiskt hasta till Thrinakie, så att hans redan förutsagda tragiska äfventyr där måtte kunna nå sin fullbordan.

KIRCHHOFF påstår emellertid, att XI vv. 104—13 äfvensom XII v. 267 och v. 272 äro interpolerade i Thrinakie-berättelsen, dock, för så vidt jag kan se, utan tillräckliga skäl¹⁾. Ty hvarför skulle Teiresias' ord vara inskjutna i texten snarare än Kirkes beskrifning på solön?

Är detta, såsom jag menar, icke fallet, så vinnes också den i geografiskt hänseende omisskänneliga fördelen, att Odysseus' färder, sådana de skildras i den äldre Nostos, blifva samt och synnerligen förlagda till samma del af Medelhafvet, d. v. s. det mellan Sicilien och Afrika belägna Syrtenbäckenet. Odysseus skulle alltså enligt detta antagande omedelbart efter hvarandra hafva besökt *Kykloperna* vid Stora Syrten, *Lotophagerna* och den förmenta *Okeanosfloden* vid den Lilla Syrten äfvensom den utanför denna bukt belägna ön *Thrinakie* eller *Lampedusa*. Dessutom har man trott sig kunna påvisa, att enligt Odysséens äldsta framställning färden gått från Thrinakie direkt till Phaiaerna och från dessa till Ithaka²⁾. Det framgår häraf, att irrfärdernas förlopp ursprungligen tänktes vara vida enklare, än sedermera blef fallet.

I fall nu denna (för mig mycket tilltalande) placering af de

¹⁾ Jfr KIRCHHOFF p. 228. Ett helt system af interpolationer erfordras för att förklara saken i öfverensstämmelse med Kirchhoffs teori. I motsats mot Kirchhoff är NIESE (p. 169) af annan mening, hvilken jag dock ej heller kan dela. Uppträdet på Thrinakie mellan Odysseus och hans upproriska manskap under Eurylochos' ledning är visserligen onödigt intrassladt. Sålunda förmår Odysseus först sina kamrater att aflägga ed, sedan beder han dem om detsamma, som de redan svurit på, XII v. 320 ff. Men jag kan icke inse, att (som NIESE menar) XII vv. 269 och 274 bilda någon verklig motsats till hvarken Teiresias' eller Kirkes spådom om Thrinakie, XI v. 107, XII v. 127.

²⁾ Jfr XIX vv. 275—79. Som det var att förvänta, åstadkommo de många olika framställningarna af Odysseus' skeppsbrott snart nog en stor vilervalla. Exempel härpå lämnas i CLÜVER, *Sicilia antiqua* p. 447.

olika äfventyrens tidsföljd sinsemellan verkligen är den riktiga, nödgas vi dock på samma gång medgifva, att någon del af den äldre Nostos måste vid denna omredigering hafva bortfallit, eller kanske snarare blifvit utesluten för att på annat ställe användas. Jag menar redogörelsen för, huru Odysseus förlorar alla sina skepp utom ett enda.

När han lämnar Kyklolandet, äger han, som vi sågo, tolf skepp; vid besöket i Hades, liksom vid ankomsten till Thrinakie, förfogar hjälten däremot öfver blott ett enda dylikt. Emellertid säges IX v. 555 ff., att Zeus (icke Poseidon!) i sin vrede öfver Polyphemos' bländande rufvar på, huru han skall finna ett lägligt tillfälle att förstöra Odysseus' samtliga skepp och sålunda döda alla hans följeslagare ¹⁾).

Måne icke rätta tillfället till en dylik bestraffning erbjudit sig någon gång under den tid, som förflyter mellan Polyphemos-episoden och besöket hos Teiresias i Hades? I alla fall måste vi ju antaga, att den blinde siaren tänkt sig, att Odysseus eller rättare hans kamrater skulle ytterligare göra sig skyldiga till ett brott af så svår beskaffenhet, att det berättigade Zeus att med sin blixtråle tillintetgöra det sista skeppet af Odysseus' flotta ²⁾. Helgerånet på Thrinakie kan därför med skäl anses hafva varit förutsedt af den allseende Teiresias.

Så till vida är händelsernas förlopp jämförelsevis lätt att fatta. Däremot saknas (med den nuvarande grupperingen af de olika episoderna) alla detaljer rörande sättet, på hvilket de elfva skeppen funnit sin undergång, för så vidt som vi icke tillgripa den utvägen att förlägga Laistrygonberättelsen till en helt annan plats i irrfärdernas äfventyrsserie, än den nu för tillfället (efter den nyaste omredigeringen) intager. Såsom vi här ofvan sett, förstöras dessa skepp i Laistrygonernas hamn, och detta, såsom det förefaller, på ett rätt omotiveradt sätt, såvida vi hålla oss till redogörelsen för denna katastrof, sådan den förekommer i den yngre Nostos.

Denna gång hafva nämligen Odysseus och hans folk intet ondt gjort, som särskildt kan förklara den nu inträffande

¹⁾ Däremot vill Zeus skona Odysseus själf, såsom det framgår af I v. 76 ff. och XIII v. 133. Jfr V v. 37, XI v. 114 ff., XII v. 141, IX v. 536.

²⁾ Jfr XIX v. 276. Där omtalas Zeus' och Helios' vrede gemensamt; NIESE p. 173, p. 176.

katastrofen. Skall skeppens tillintetgörande tjäna som uttryck för Poseidons hämnd, så förefaller det onekligen ologiskt, att intet af de vid detta tillfälle förstörda skeppen och deras manskap deltagit i det föregående våldet mot Polyphemos, hvilket ju uteslutande utförts af Odysseus och besättningen på hans eget fartyg. Dessa senare undslippa emellertid alldeles oskadda från Laistrygonlandet. Snarare föreligger väl här ett uttryck af Zeus' (IX v. 555 ff. uttalade) hämndkänsla.

Kyklop- och Laistrygon-äfventyren likna och komplettera hvarandra i flera afseenden, trots att de respektive däri skildrade tilldragelserna numera äro anordnade så, att de sinsemellan framträda på ett diametralt motsatt sätt.

Vid det första tillfället hålla sig de elfva fartygen på afstånd vid »getön», under det att Odysseus med sitt skepp ensam utför rekognosceringen af det kyklopiska fastlandet. Han och hans kamrater blanda Polyphemos och röfva hans får, men fartyget tager ingen skada af den blinde jättens stenkastning.

Vid det andra tillfället däremot stannar Odysseus försiktigt utanför, då den öfriga flottan utan tanke på någon fara löper in i den inbjudande hamnen. Fastän främlingarna denna gång ej på minsta sätt förbrutit sig mot Laistrygonerna, blifva emellertid deras i hamnen inklämda skepp krossade af dessas nedslungade klippblock, under det att Odysseus, som ej ens gör ett försök att hjälpa sina nödställda landsmän, hals öfver hufvud flyr med sitt fartyg ¹⁾.

Det är svårt att bestämdt afgöra, huruvida Laistrygon-episoden är tillkommen först under en senare period och i detta fall med direkt ledning af det redan föreliggande Kyklop-äfventyret, eller om bägge dessa berättelser ursprungligen hört tillsammans och utgjort så att säga två scener af samma akt, skildrande »Odysseus' besök hos de stenkastande, människoätande jättarna». För egen del är jag snarast böjd att antaga det senare alternativet. Hela »gigant-dramat» afslutas då alldeles följdriktigt med att Odysseus efter åtskilliga sammanstötningar med infödingarna förlorar största delen af sin flotta ²⁾.

¹⁾ Det måste medgifvas, att Odysseus vid intetdera tillfället uppträder synnerligen »heroiskt».

²⁾ Jag kan ej underlåta att tillskrifva den omständigheten en viss betydelse, att »sjömannen Sindbads» äfventyr hos de människoätande kyklo-

Odysseus befinner sig nu i det yttersta trångmål, hvarför han begifver sig till Teiresias för att begära hans råd, huru det skall lyckas honom att dra sig ur spelet och återvända till sitt hemland, det efterlängtrade Ithaka.

En omständighet, som tyckes mig tala för uppfattningen af de bägge episodernas nära sammanhang, är den direkta sammanställning af Kykloper och Laistrygoner, af Polyphemos och Antiphates, som förekommer i X vv. 199—200. KIRCHHOFF menar visserligen, att vers 200 är senare tillsatt af bearbetaren. Detta framgår, säger han, af Kykloperns omnämnande, hvilket alls icke passar i sammanhanget. Att detta sista är fallet, medgifves gärna. Själf är jag emellertid ingalunda öfvertygad om riktigheten af Kirchhoffs anmärkning i detta fall.

Enligt min mening skulle den odysseiska framställningen vinna betydligt i klarhet, om man antog, att Laistrygon-episoden från första början tillhört den äldre Nostos, ur hvilken den sedermera blifvit utbruten för att återupptagas i ett annat sammanhang. Det förefaller då rätt sannolikt, att man just vid detta tillfälle försummat att utesluta omnämnandet af kykloper (v. 200), hvilket onekligen numera verkar störande i berättelsen. Ingen plausibel anledning kan däremot anföras, hvarför bearbetaren skulle hafva inskjutit en dylik mening i den fullt klara texten.

Men vi återvända till Thrinakie.

Under Odysseus' vistelse på den lilla ön råda oafbrutet en hel månad starka syd- och ostvindar, hvilka man anser vara ogynnsamma för hemfärden (XII vv. 325—26. Jfr v. 400)¹⁾.

perna slutar med, att de flyende främlingarnas farkoster alla utom en krossas af de klippblock, som den af Sindbad och hans folk bländade jätten och hans fränder slunga ut i hafvet efter dem.

¹⁾ Redan förut har Eurylochos (XII v. 288 ff.), låtit oss veta, att de resande framför allt hade att frukta för orkaner från söder och väster, och i öfverensstämmelse härmed menar BUNBURY (I p. 60), att ej blott vindarnas riktning, utan äfven deras styrka förhindrar afseglingen. Riktigheten häraf kan icke bestridas, men det första momentet torde i alla fall hafva varit det viktigaste.

Omsider, men först sedan soloxarna redan slaktats, upphör den månadslånga stormiga väderleken och skeppet sticker i sjön ¹⁾. Vinden, med hvilken Odysseus afseglar från ön, nämnes visserligen ej uttryckligen, men af hela sammanhanget (XII v. 426) är man berättigad antaga, att det varit en vind från västkva dranten.

När man hunnit så långt ut till sjös, att land förlorats ur sikte, öfvergår denna vind till västlig orkan. Skeppet krossas af Zeus' blixtråle, och hela besättningen försvinner i vågorna (XII vv. 403—19) ²⁾. Odysseus lyckas klänga sig fast vid masten och kölen, hvilka han binder samman. Men när stormvinden lägger sig, vidtager en för Odysseus farlig sydlig storm ³⁾, som drifver hans improviserade farkost tillbaka till Skyllasundet.

Vid soluppgången befinner den skeppsbrutne sig vid Charybdis-hvirfveln, som just håller på att insörpla vattnet ⁴⁾. Han undgår emellertid faran genom att hålla sig fast i det därvarande vilda fikonsträdets grenar, till dess hans i afgrunden neddragna vrakspillror efter en mycket lång väntan åter kastas upp till hafsytan. Odysseus sätter sig nu på dessa och »ror därifrån med händerna»; de högre makterna förutna honom, säger han, att slippa att ytterligare skåda Skylla ⁵⁾.

¹⁾ Vi få onekligen det intrycket, att här föreligger en illistig anordning af de högre makterna för att locka de stackars sjömännen i fördärfvet.

²⁾ Ej utan betydelse är det, att alldeles samma ordalag användas vid redogörelsen för det fingerade skeppsbrottet, som Odysseus omtalar för Eumaios (XIV vv. 301—309). Däraf ser man, att »Thrinakie-skeppsbrottet» skildras med en alldaglig terminologi utan specificering, något som onekligen minskar framställningens originalitet.

³⁾ Den af Eurylochos hysta farhågan för stormar från väster och söder har alltså visat sig vara berättigad.

⁴⁾ Enligt Kirkes förut (XII v. 107) gjorda uttalande skulle egentligen Odysseus nu vara räddningslöst förlorad. Att han ändå lyckas bärga sig, strider alldeles mot det, som förut anförts. Redan denna öfverensstämmelse är ägnad att ingifva oss vissa misstankar gentemot Charybdis-besökets äkthet.

⁵⁾ Åtskilliga forskare hafva trott sig häri finna ett stöd för det antagandet, att Homeros tänkt sig Italien som en ö, så att den irrande hjälten kunnat direkt segla från det Tyrrhenska till det Ioniska hafvet utan att att passera något af de två sicilianska sunden. Enligt min mening föreligger dock ingen anledning att antaga, att skalden skulle tänkt sig Odysseus hafva seglat på andra ställen, än där vatten verkligen finnes.

Tyvärr har emellertid den föreställningen allmänt omfattats af kommentatorerna, att den skeppsbrutne af den ihållande (?) sydvinden, den bekanta sciroccon, drifves genom sundet tillbaka till det Tyrrhenska hafvet, hvarifrån han för en månad sedan kommit. Därom säges ju intet i texten, och det är naturligtvis vida sannolikare, att Odysseus, som rör med händerna, söker förflytta sig i motsatt riktning hän mot Thrinakie, för att dymedelst inslå på den väg, som Kirke sagt honom leda ut i det öppna hafvet, på hvilket färden till Ithaka icke mera mötte några hinder ¹⁾. Intet nämnes emellertid om den riktning, i hvilken Odysseus föres. Det säges blott (med användande af den stereotypa, intetsägande homeriska tidsbestämningen), att Odysseus (VII v. 253, XII v. 447) efter 9 dagars och nätters kringplaskande den 10:de natten framkommer till Kalypsos ö ²⁾.

Rättast vore det kanske att alldeles utesluta ³⁾ detta Odysseus' besök hos Charybdis, hvilket han icke omtalar i sin första berättelse till Alkinoos och drottning Arete (VII v. 254 ff.) och ej heller i den fingerade redogörelsen för skeppsbrottet (XIX v. 275 ff.), där färden tänkes fortsatt från Thrinakie direkt till Phaiakerna ⁴⁾. Charybdis-episoden saknas äfvenledes i den allmänna redogörelsen för irrfärderna (XXIII v. 310 ff.), ehuru hjälten vid sitt andra besök i Skyllasundet säges hafva varit utsatt för en öfverhängande fara, något som det väl varit värdt att omtala.

Men å andra sidan har man påpekat, att Kirke (XII v. 103) anført fikonsträdet såsom ett viktigt kännemärke på Charybdis, så att besöket därstädes redan på sätt och vis är bebadadt af henne och därför icke kan uteslutas.

Själfr är jag öfvertygad om, att hela berättelsen rörande sydvinden och återfärden till det farliga sundet (XII vv. 426—47) är ett tillägg, som gjorts med afsikt att låta Odysseus komma i

¹⁾ Det förfaller rätt egendomligt, att vid detta tillfälle intet nämnes om Messinasundets strömningsförhållanden, hvilka måste hafva varit af största betydelse för den hjälplöst kringdrifvande Odysseus.

²⁾ Jfr XIV v. 314 ff. Samma ordalag här för det uppdyktade skeppsbrottet, då Odysseus, kommande från Kreta, den 10:de natten landar hos Thesproterna. Det heter öfverallt ἐννῆμαρ περιόμην.

³⁾ Jfr NIESE p. 186 not.

⁴⁾ Jfr WILAMOWITZ p. 129 not; NIESE p. 185 ff.; KIRCHHOFF p. 253.

närmare beröring äfven med Charybdis och dess fikonsträd, sedan han förut lärt känna Skylla. För riktigheten af denna uppfattning talar bl. a. den omständigheten, att just versen 103 (Kirkes omtalande af trädet) fattas i en del handskrifter ¹⁾).

Kalypsos ö.

Till denna ö, som också benämnes *Ogygie*, Ὀγυγία, kommer Odysseus under den 10:de natten, sedan han enligt den vanliga framställningen (XII v. 448) undsluppit Charybdis ²⁾. Hvad namnet *Ogygie* angår, hafva nyare författare velat tyda det som den i *Ogyges*, d. v. s. *Okeanos*, liggande ön ³⁾, νῆσος Ὀγυγίη. Denna tydning strider emellertid absolut emot textens beskrifning (I v. 50), enligt hvilken *Ogygie* säges vara ὁμφαλὸς θαλάσσης, d. v. s. belägen midt i »hafvet», hvilket ju Odysseusens skald vid alla tillfällen följdriktigt strängt skiljer från den periferiska »floden» *Okeanos*.

Hvilken detta namns rätta betydelse än må vara, så förefaller det mig alldeles otänkbart, att skalden föreställt sig denna ö vara excentriskt belägen någonstädes långt borta i V. eller N.V. eller, i öfverensstämmelse med en af Homerostolkarna i forntid och nutid rätt ofta hyst uppfattning, i *Okeanos*, som alltså vid detta tillfälle måste likställas med världshafvet eller närmast med Atlantiska oceanen.

Ὀμφαλὸς betecknar emellertid tvifvelsutan något centralt liksom t. ex. sköldbucklan i förhållande till skölden, ehuru det naturligtvis icke kan vara tal om matematisk noggrannhet, när det såsom här gäller en ö i hafvet. Detta kan omöjligt bort-

¹⁾ Se KIRCHHOFF p. 235. K. anser dessutom (p. 236) slutet af XII efter v. 447 vara senare tillkommet, något som förefaller mycket sannolikt.

²⁾ Se också VII v. 254 samt XIV v. 314, X v. 29 och IX v. 83.

³⁾ WILAMOWITZ menar (p. 16), att *ogygge* endast är ett adjektiv och icke ett nomen proprium. Men detta utan tillräckligt skäl. Vi finna ju i texten uttrycken den aioliska, aiaiiska och thrinakiska ön som beteckningar för *Aiolie*, *Aiaie* och *Thrinakie*.

resoneras af BREUSING, VÖLCKER o. a.¹⁾. Sålunda ansågs det centralt belägna Henna vara ὀμπαλὸς Σικελίας²⁾. Delphi gällde ju under en viss tidsperiod som »jordens nafvel», liksom det indiska kupolberget Arin, Jerusalem och Mekka ansågos vara belägna i den kända världens medelpunkt³⁾.

För öfrigt säges det om »Kalypsos ö», att den är klippig och grottrik. Den är skogbevuxen (I v. 51, V v. 238 ff.) och försedd med 4 källor (V v. 70) samt skildras för öfrigt såsom ytterst naturskön, ett riktigt jordiskt paradiset⁴⁾ (V vv. 65—75). Ön besökes aldrig af fartyg (V v. 175), ty den är belägen långt borta från alla människor och deras städer (V v. 55, v. 101, VII v. 245). Också klagar den olympiske budbäraren Hermes öfver öns afsides läge (V vv. 100—02) i en trakt, där de odödliga gudarna icke kunna vänta sig några festmåltider, på hvilka de ju som bekant sätta så stort värde⁵⁾.

Ogygie bebos af nymfen eller gudinnan Καλυψώ. Redan detta namn, som härledes af καλόπτειν (dölja), talar för öns undangömda belägenhet i hafvet⁶⁾, långt borta från all mänsklig odling, och öfverensstämmer väl med nymfens roll, att hålla Odysseus undandold för alla människor under en tid af sju år. Hon säges vidare vara dotter till Atlas (I v. 52 ff.), »han som känner hafvets alla djup och har uppsikt öfver de stora pelare, hvilka hålla himmel och jord åtskilda»⁷⁾.

¹⁾ Jfr VÖLCKER p. 105; BREUSING p. 68. BUCHHOLZ I. 1 p. 278 ff.

²⁾ FORBIGER III p. 539.

³⁾ SCHWERIN, Geogr. upptäckt. hist. p. 3.

⁴⁾ Äfven Gamla Testamentets paradiset utgjorde källområdet för 4 floder.

⁵⁾ Jfr NITZSCH II p. 19 ff.

⁶⁾ Jfr NIESE p. 185.

⁷⁾ Det är ytterst sannolikt, att Atlas vid denna tid ännu icke hunnit identifieras med berget af samma namn. Atlas skildras ju i Odysséen som en halfgud eller hafsjätte, hvars funktioner dock icke äro så lätta att fatta. Kännedomen om hafsdjupen delar han nämligen med den egyptiske Proteus (IV v. 385), och hvad pelarna beträffar, passa de icke så riktigt in i den äldsta grekiska kosmografien. Jfr ROSCHER, Lex. voc. Atlas; PRELLER II p. 498 ff.

GROTEFENDS mening, att Kalypsos ö bör sökas i närheten af berget Atlas tyckes mig vara alldeles omotiverad. Grotefend identifierar Kalypsos ö med Pantellaria. Denna af naturen föga gynnade ö, fortidens Kossyra, bildade alltid en skarp kontrast mot det välodlade Malta, och det hette därför OVIDIUS, Fast. III vv. 567—68:

Kalypso skildras som en i all sin gudomlighet älskogskrank, efterhängsen kvinna, hvilken för öfrigt både kan väfva och sjunga. Af en närmare granskning tyckes det framgå, att Kirke och Kalypso äro tvenne sinsemellan föga olika reproduktioner af en ursprunglig typ, den ensamma nymfen på den långt borta i hafvet belägen ön. Bägge förälska de sig i Odysseus, och bägge förläna honom förlig vind vid afresan.

Kirke- och Kalypso-episoderna hafva säkerligen införts i Odysséen för att förlänga den irrande hjältens nostos till hela 10 år, alltså samma tid som trojanska kriget tagit. Tack vare denna anordning blifver Odysseus också den siste af de från Troja återvändande grekiska hjältarna ¹⁾, hvilket åter medför, att Odysséens författare får tillfälle att berätta om deras hemfärd.

Rörande identifieringen af Kalypsos ö har mycket blifvit skrivet, men sanningen att säga hafva de positiva resultat, till hvilka man hittills kommit, varit skäligen klena. Vi skola nu se till, huru därmed förhåller sig.

Ogygie-episoden får, enligt min mening, icke betraktas som en integrerande del af den ursprungliga Odysséen. Allt talar nämligen för, att den från början utgjort en själfständig berättelse, som först längre fram införlifvats med denna dikteykel,

*Fertilis est Melite, sterilis vicina Cosyræ
Insula, quam Libyci verberat unda freti.*

Om Kossyras betydelse för Fenicierna se MELTZER I p. 30, p. 49.

Äfven BÉRARD'S på samma grundsatser uppgjorda äfventyrliga Kalypso-teori, enligt hvilken Ogygie likställes med den lilla klippön Isla do Perejil på den marokkanska sidan af Gibraltars sund, har endast kuriositetens värde. Jfr G. F. GROTEFEND, Geogr. u. Gesch. von Alt-Italien II (1840), kartan *Italia mythica* och texten därtill. WILAMOWITZ anser talet om Atlas vara en senare tillsats.

¹⁾ Jfr NIESE p. 185. För min undersökning är det ingalunda likgiltigt, om framställningen af Kirke eller Kalypso är den ursprungliga. Därom kunna Homeroskännarna emellertid icke blifva ense. Jfr MAX GROEGER, Die Kirkedichtung in der Odyssee, i *Philologus* 1900; ROSCHER, Lex. vocc. Kirke och Kalypso; BERGSTEDT p. 126 och. not; MÜLLENHOFF I p. 52. —

Kalypso är icke ensam på sin ö, utan hon uppvaktas af tjänande jungfrur (V v. 199), liksom Kirke förfogar öfver fyra flodnymfer (X v. 349). Kanske skulle man vara berättigad att af de (V v. 70) anförda 4 källorna på Ogygie sluta sig till, att Kalypsos jungfrur likaledes voro 4 till antalet. Härigenom skulle en ny likhet tillkomma för de bägge öarna. Jfr NITZSCH III p. 137 ff.

utan att dock sammansmältningen af de tvenne partierna fullkomligt lyckats.

Denna omständighet har också bidragit till, att af alla de odysseiska orterna Kalypsos ö i själfva verket är den otacksammaste att söka lokalisera. Detta icke blott, emedan öns fantastiska beskrifning hindrar en egentlig geografisk bakgrund att framträda, utan äfven af den anledning, att den (åtminstone i någon mån antagliga) geografiska kontinuiteten mellan äfventyrsseriens olika delar här åter är fullständigt afbruten. WILAMOWITZ tyckes mig emellertid gå alldeles för långt, när han menar, att den »ogygiska ön» kan förläggas hvar som helst i det öppna hafvet.

De Homerosforskare, som höllo före, att skådeplatsen för Odysseus' färder enligt skaldens mening borde begränsas till ett icke alltför vidsträckt område af Medelhafvet, identifierade redan tidigt *Kalypsos* ö med Malta ¹⁾. Och i själfva verket förefaller det icke otroligt, att skalden eller hans sagesmän, för hvilka denna ö ej varit obekant, tänkt sig den populära berättelsen om den ensamma nymfen på den vågombrusade ön i det fjärran hafvet förlagd hit. Malta ligger ju centralt i det V. om »Grekernas haf» belägna Syrtenbäckenet ²⁾ och jämförelsevis långt borta från både den norra och den södra kustseglingslinjen, som under den äldsta tiden företrädesvis användes af mindre djärfva sjöfarande som t. ex. Grekerna. Malta ligger halfvägs mellan Fenicien och Gibraltars sund och på ungefär samma afstånd från de Ioniska öarna, Kyrenaika, Sardinien och Kyme, en omständighet, som ofta påpekas af forntidens geografer. Att ön aldrig besöktes af skepp, innebär en öfverdrift af samma slag, som när det säges, att hafvet är så stort, att en fågel ej kan flyga öfver detsamma på ett helt år ³⁾ (III vv. 321—22).

¹⁾ En del af forntidens författare betraktade icke själfva Malta, utan det närbelägna Gozzo som Kalypsos ö.

²⁾ Öfverdrifterna rörande Ogygies läge midt i det väldiga hafvet böra tänkas hafva uppkommit på en tid, då Grekerna ännu företrädesvis voro kustfarare, som endast nödda och tvungna lämnade land ur sikte. Jfr NEUMANN-PARTSCH p. 123; SCHWERIN, Kustfolks olika sjöduglighet p. 19.

³⁾ Annars äro ju Odysseéns afstånd på hafvet, hvilka angifvas medelst dagsresor, ej synnerligen betydande. Att märka är, att uppgiften om hafvets ofantliga utsträckning egentligen icke tillhör *Odysseus' irrfärder*, utan berättelsen om *Menelaos' resa*, som representerar en annan, i vissa fall rätt skiljaktig, idésfär.

Redan mycket tidigt hade Malta med sin förträffliga hamn tagits i besittning af Fenicierna, hvilka här upprättade en viktig etappstation ¹⁾, som de säkerligen, sin vana trogna, hemlighöllo för sjöfarande af annan nationalitet. Att dessa därtill voro förbjudna att gå i land här, kunna vi taga för gifvet. Ve dem, om de vågade trotsa denna stränga förordning! Därpå uppstod sannolikt berättelsen om »den hemlighetsfulla ön», belägen långt ute i hafvet, om hvilken Grekerna låtit sig berättas, men som ingen riktigt kände till, då ingen vågade besöka densamma ²⁾.

Nyare författare hafva tillåtit sig de mest fantastiska tydningar i fråga om identifieringen af det mystiska Ogygie. Många bland dem placera »den fördolda ön» i ett för ändamålet antaget haf, beläget norr om Italien och Balkanhalfön samt korresponderande med det Tyrrhenska, Adriatiska och Svarta hafvet. Andra åter förlägga den omtvistade ön till Atlantiska oceanen, i hvilket fall den ofta sammanställles med det för sin naturskönhet allmänt beundrade Madeira ³⁾.

I det stora hela kan det vara tämligen likgiltigt, huruvida »fördöljerskans» ö verkligen identifieras eller icke med en bestämd ö. Däremot böra vi kraftigt reagera mot en uppfattning,

¹⁾ Fenicierna, som redan tidigt vågat sig ut på öppna hafvet, afhöllo sig i dessa farvatten gärna från fastlandskusterna och besökte vanligen blott den centrala ökedjan: Kreta — Malta — Siciliens V. spets — Sardiniens S.spets — Balearerna — Cabo de la Náo, när det gällde en färd mellan hemlandet och Tarschisch, som Syd-Spanien då benämndes. Jfr NISSEN I p. 118 ff.; CURTIUS I p. 435 ff.; MELTZER I p. 28. Fenicierna hade kanske redan omkring 1500 f. Kr. trädt i direkt förbindelse med det aflägsna Tarschisch utan att till en början bry sig om att anlägga mellanstationer på vare sig Afrikas eller Siciliens kust och utan att taga någon af de mellanliggande smärre öarna i verklig besittning. Först längre fram, ehuru detta redan mycket tidigt, anlade de den nyss anförda etapplinjen. Jfr här ofvan p. 105.

²⁾ Namnet härleder sig från det feniciska *melitha* = tillflyktsort. Jfr APOSTLAGÄRN. kapp. 27—28; KIEPERT p. 473 ff.; NISSEN I p. 118, p. 370; MELTZER I p. 29; BEVAN, Ancient Geography p. 606. Malta utgjorde själfva nyckeln till Feniciernas sjövalde i Medelhafvet, och ön spelade då samma roll för dem, som nu för Engelsmännen, hvilka benämna ön »the base and resort for repair and refitment of our fleet in the Mediterranean». Jfr W. GÖTZ, Die Verkehrswege im Dienste des Welthandels (1888) p. 107; E. SPECK, Handelsgeschichte des Altertums I p. 482 ff.

³⁾ BREUSING, Nautik der Alten p. 68.

som ej blott tror sig finna en absolut realitet i Odysseus' Kalypso-besök, utan med stöd af detta äfven uppkonstruerar en så beskaffad geografisk bild af det bortom Sicilien belägna hafvet, att detta (såsom vi sett) uttänjes så långt i N. O. riktning, att såväl Italien som Balkanhalfön därigenom förvandlas till öar ¹⁾. Ty för en dylik våldsamt omrangering af de existerande geografiska förhållandena finnes icke det minsta stöd i den odysseiska texten ²⁾.

En annan i Kalypso-berättelsen förekommande notis har med rätta haft förmågan att under såväl äldre som nyare tid väcka ett betydligt uppseende. Jag menar Odysseus' segling från Ogygie till Phaiaklandet med *Stora Björnen* på vänster hand.

Här föreligger också i själfva verket en direkt upplysning af största betydelse; däraf framgår tydligt, att Odysseus befinner sig väster om sitt fädernesland. Ty klart är, att skalden tänker sig, att vägen från Ogygie till Ithaka lämpligen kan tagas om Phaiakernas land. Att antaga detta senare vara beläget i en helt annan riktning än målet för Odysseus' resa strider mot allt sund uppfattning. De forskare, hvilka »utanför texten» uppkonstruerat irrfärderna efter sitt eget sinne och förlagt skådeplatsen för desamma till Svarta hafvet, hafva emellertid i denna omständighet råkat på en förargelseklippa, hvilken de trots alla bemödanden ej förmått klara ³⁾.

Kalypsos instruktion till Odysseus (V vv. 271—77) omtalas med följande ord (LAGERLÖFS öfvers.):

¹⁾ Jfr VÖLCKER pp. 124—26; NITZSCH II p. 13.

²⁾ Ej heller finns någon sannolikhet för, att sjömän någonsin under forntiden hyst den uppfattningen, att Italien i norr kunde kringseglas på hafvet. Argonauternas färder norr om Italien tänkas ju alltid försiggå utmed floder och deras antagna bifurkationer och anastomoser.

³⁾ Endast för kuriositetens skull vill jag här anföra GLADSTONE'S minst sagdt klumpiga försök att utreda (!) saken. G. menar, att texten (V v. 277) missförståtts. och att med ἐπ' ἀριστερά icke menas »på vänster hand», utan »till höger». Jfr BUNBURY I p. 81.

» — — — ej kom det en blund i hans spejande öga,
 Som på Plejaderna såg och Bootes, sen i sin nedgång,
 Äfven på Björnen, den bild, som de också kalla för Vagnen,
 Hvilken blott vrider sig rundt och ständigt bespejar Orion
 Och är bland stjärnor den enda, som ej i Okeanos badar¹⁾.
 Ty han den maningen fått af den sköna gudinnan Kalypso
 Att på sin färd öfver haf den bilden behålla till vänster.»

Därvid är att märka, att vv. 273—75 rörande Björnen och Orion förekomma ordagrant i *Iliaden* (XVII vv. 487—89) i sammanhang med omtalandet af Plejaderna och andra konstellationer. Rätt upplysande är det vidare, att de tre stjärnbilderna Björnen, Orion och Plejaderna uppräknas tillsammans äfven i den bibliska litteraturen. Så läsa vi i *Jobs* bok 9: 9: »Hvem kan trotsa — — — honom, som gjort Karlavagnen, Orion och Sjustjärnorna?» vidare 38: 31 ff.: »Knyter du tillhopa Sjustjärnornas knippe? Och förmår du att lossa Orions band? Är det du, som, när tid är, för himmelstecknen fram och som leder Björninnan med hennes ungar?»

Det föregående visar tydligen, att de tre anförda stjärnbilderna måtte hafva varit synnerligen populära bland forntidens Medelhafsfolk.

Särskildt i fråga om Stora Björnen hade man i de grekiska farvattnen tidigt lärt sig att begagna denna lysande, skarpt framträdande konstellation som ett slags gigantisk astronomisk urvisare, hvars rörelser man med någon öfning direkt kunde afläsa på himlahvalfvet. Härvid skilde sig som bekant Grekerna från Fenicierna, hvilka vid orienteringen använde Lilla Björnen med vår Polstjärna²⁾.

Som man kunde vänta sig, hafva olika tiders Homerostolkare icke blifvit ense om, huru man egentligen bör segla för att få Stora Björnen på vänster hand, om man befinner sig på Medel-

¹⁾ Rörande denna viktiga anmärkning se F. REULEAUX, *Die Sprache am Sternenhimmel* (1901) p. 5 ff.; BUCHHOLZ I. 1 p. 38.

²⁾ STRABO I. 1. 6. Här ett bevis för, att Odysséen icke grundar sig på feniciska meddelanden. Likaledes veta vi numera, att den grekiska nautiken hvilar på en alldeles själfständig grund. Dess teknik och terminologi hafva intet med Feniciernas att skaffa, såsom man förr antog. Jfr H. H. VON SCHWERIN, *Kustfolks sjöduglighet* p. 16; HUMBOLDT, *Kosmos* III (1850) p. 159 ff.

hafvets latitud. Den sakkunnige BREUSING¹⁾ upplyser oss om, att den kurs, Odysseus för detta ändamål måste hålla, är från S.V. till N.O. VÖLCKER, som icke är fullt så kunnig på det nautiska området, menar, att seglatsen Ogygie-Scherie går från N.V. till S.O. Men härtill anmärker Breusing, att då skulle Odysseus faktiskt haft Stora Björnen bakom sig, hvilket säkerligen varit mycket obekvämt för hans navigering. Jag tror emellertid, att vi göra klokast i att lämna dessa detaljer åt sitt värde och kort och godt antaga, att Odysseus i öfverensstämmelse med skaldens mening håller en ungefär väst-östlig kurs från Kalypsos ö hän emot Phaiakernas land.

Efter denna lilla exkurs återknyta vi nu berättelsens tråd.

Odysseus tyckes på fullt allvar hafva gripits af hemlängtan och önskar åter skåda fädernejorden, ty han försmår, heter det nu, Kalypsos kärlek, hvilken dock räckt skäligen länge eller sju hela år²⁾. Kalypso får stränga order från högre ort att släppa Odysseus lös och låta honom åter komma hem till Ithaka. Med hennes tillhjälp hoptimrar därpå denne en präktig flotte och lämnar ön med den förliga vind, som hon förlämnar honom.

I början går allt väl, och färden har räckt i 17 hela dagar, då *Phaiakernas berg* på den 18:de komma inom synhåll. Under hela denna tid har Odysseus ständigt suttit vid rodret, utan att våga soffa(!)³⁾. särskildt om natten för att då kunna hålla den honom af Kalypso anbefallda kursen med Stora Björnen på babords sida.

Men den mångbepröfvade mannen är ännu ej framme vid det efterlängtade målet, och i ett nu är allting förändradt! Från sin utsiktsplats på *Solymernas berg* har nämligen Poseidon fått syn på den förhatlige Odysseus (V v. 282 ff.), där han med sin flotte närmar sig Phaiakernas land. Suart nog är han framme. Detta får icke ske! Den vredgade hafsguden lössläpper på en gång alla vindarna, hvilka, kämpande mot hvarandra, åstadkomma en rasande orkan (V vv. 291—96).

¹⁾ BREUSING, Nautik p. 69; VÖLCKER (p. 120 ff.) är af annan mening. Med Völcker instämmer NITZSCH II p. 13 ff.

²⁾ Hos Kirke däremot trufdes Odysseus utmärkt under ett helt års tid.

³⁾ Jfr APOSTLAGÄRN. 27: 33 innehåller en liknande öfverdrift.

Flotten sönderslås af en jättevåg (V v. 313 ff.), och den olycklige Odysseus, som med tillhjälp af hafsgudinnan *Ino-Leukotheas* gördel¹⁾ håller sig uppe öfver vattenytan, drifver omkring på hafvet i ännu två hela dagar, innan han, sedan stormen lagt sig²⁾, simmande når fram till Phaiakernas strand och där lyckas komma i land. Här påträffas han af prinsessan *Nausikaa*, som därpå ledsagar honom till sina föräldrar, konung *Alkinoos* och drottning *Arete*, för hvilka den skeppsbrutne främlingen efter åtskilliga omsvep berättar sina växlande öden³⁾.

De omtalade Solymernas berg utgöra den östliga randkedjan af det från Mindre-Asiens sydkust långt utskjutande Lykiska berglandet. På denna väldiga, i hafvet stupande bergmassa på gränsen mellan den östligaste delen af Medelhafvet och Archipelagen, det speciellt Helleniska hafvet, kunde man med rätta tänka sig en förträfflig utkikspost vara förlagd⁴⁾. Särskildt berömd var under forntiden kedjans högsta del, berget *Solyma*⁵⁾

¹⁾ Se Od. V v. 333 ff. Denna episod bör säkerligen räknas som ett senare tillägg.

²⁾ *Athene* aflägsnar de öfriga vindarna, men låter *Boreas* blåsa för att bryta vågornas kraft, så att det blir möjligt för Odysseus att komma i land (V vv. 384—87). Åtskilliga författare hafva velat göra ett stort nummer af denna *Athenes* nordanvind. Sålunda resonerar t. ex. NITZSCH (II p. 13) på följande sätt. Odysseus har af sydvinden drifvits till *Ogygie* (XII v. 427 ff.). Nu har han under 17 dagar varit på väg därifrån, då han ser Phaiakernas land. Sedan *Poseidon* aflägsnat hjälten från sitt närmaste mål, sänder *Athene* den skeppsbrutne den gynnsammaste vinden — *Boreas*. *Ogygie*, slutar Nitzsch, måste därför vara beläget betydligt nordvästligare än *Ithaka* och ännu betydligt nordligare än gudaberget *Olympos* i *Pierien*. Jfr VÖLCKER p. 125.

³⁾ Dessa berättelser utgöra de berömda *'Αλκινόου ἀπόλογοι*.

⁴⁾ Jfr HENKEL, Die Grenze der Sichtbarkeit des Landes auf dem Meere, i *Peterm. Mitt.* 1901 p. 284 ff.; NEUMANN-PARTSCH p. 147 ff. Om signalering från berg se TOZER, Ancient Geography p. 328 ff.

⁵⁾ De »tappa *Solymerna*» omtalas redan i *Iliaden*, där de sägas ligga i strid med *Lykierna*. *Solymerna* talade ett semitiskt språk och hafva stundom uppfattats som Fenicier. Deras bergland var berömdt för märkvärdiga naturfenomen, sådana som den ständigt brinnande *Chimairan* (gasutströmningar), öfver hvilken örnar och andra roffåglar oupphörligt kretsas. Jfr RECLUS IX p. 480 ff.; RECLUS, L'Homme et la Terre II p. 57; NEUMANN-PARTSCH p. 316 not. Här låg äfven orakelstaden *Patara* och det beryktade kustpasset *Klimax*, där *Alexander* och hans här nära nog blifvit ett rof för hafsvågorna.

Solymernas område var säkerligen redan bekant under den äldsta

(af semit. sullam = trappa), stundom äfven kalladt Olympos, det nuv. Tachtaly Dagħ (2,400 m.), från hvilket, sades det, utsikten omfattade hela Lykien, Pamphylien och Pisidien. Med tillhjälp af någon fantasi kunde det rätt väl tänkas, att Poseidon härifrån var i stånd att observera hvad som försiggick i det Ioniska hafvet — jorden föreställdes ju som en i det närmaste platt skifva¹⁾. Alla försök att blanda bort detta faktum kunna med rätta sägas vara grundligen misslyckade²⁾. Det passar dessutom mycket väl i berättelsen, att Poseidon säges vara stadd på hemfärd från Aithioperna (här säkerligen den östliga afdelningen af detta folk) till sitt residens vid *Aigai*³⁾ (V v. 381) någonstädes vid det Grekland omgifvande hafvet, i väster alltså från Solymerna räknadt.

fortiden, och intet under, att äfven Odysséens författare väl kände till det-samma. Jfr KIEPERT, Lehrb. p. 124 ff.; FORBIGER II p. 252 ff., p. 248 ff.; BEVAN, Ancient Geography p. 126 ff.; BUCHHOLZ I. 1 p. 289 ff.; BUNBURY I p. 73; BÉRARD I p. 335 ff.

Äfven STRABO beskriver denna bergstrakt (XIV. 3. 9), på samma gång som han omtalar, att redan Homeros anför Solymernas berg i Odysséen. Därvid gör sig emellertid den store geografen skyldig till en sällsam missuppfattning af skaldens ord (I. 2. 10, I. 2. 28).

¹⁾ Benägenheten att ofantligt öfverdrifva bergens höjd och den däraf betingade vidsträckta utsikten spåras ofta hos forntidens författare. Så troddes allmänt, att Svarta hafvet och Medelhafvet samtidigt kunde ses från berget Argaios i Mindre-Asien och att man från en punkt i Balkan-kedjan samtidigt kunde få syn på Svarta hafvet och Adria. PLINIUS uppskattade vissa af Alpernas toppar till 50,000 romerska passus, en höjd, 15 gånger större än Mont Blanc's. Jfr O. PESCHEL, Geschichte der Erdkunde (1877) p. 62 ff.

Dylika ingrodda åsikter äro emellertid svåra att utrota, och ända till för kort tid sedan ansågs Alpspetsen Gross Venediger hafva fått sitt namn däraf, att Venedig därifrån kunde synas.

²⁾ BREUSING identifierar sålunda Solymernas utkiksberg med udden Soloeis, nu Kap Kantin, på Libyens V. kust (Nautik d. Alten p. 71). — Särskildt de författare, som förlägga irrfärderna till Svarta hafvet, hafva naturligtvis svårt att placera Solymernas berg, så att det passar i deras system.

³⁾ Flera platser med namnet Aigai och bekanta för sin Poseidon-kult finnas nämligen. Det är sålunda svårt att bestämdt afgöra, hvilken af dessa här åsyftas. Jfr NITZSCH II p. 59 ff.; PAULY-WISSOWA och ROSCHER, Lex. vocc. Aigaion och Poseidon.

Phaiakerna.

Odysseus befinner sig alltså nu hos de märkvärdiga Phaiakerna, hvilkas land af poeten benämnes *Scherie*, ἡ Σχερίη¹⁾. Det gäller nu för oss att närmare lokalisera detta område – en i sanning ingalunda lätt uppgift!

Redan under forntiden utgjorde frågan om Phaiakernas hemland och detta egendomliga folks sällsynta egenskaper föremål för en liflig diskussion mellan olika tänkande, men äfven i nyare tid har densamma gifvit anledning till ett oändligt antal af de mest olikartade tydningar²⁾.

Måhända göra vi rättast i att uppfatta Phaiakfrågan på ungefär följande sätt.

Tidigt hade de vid Aigaiiska hafvet boende Hellenerna fått göra bekantskap med en spännande historia (i viss mån ett motstycke till berättelsen om vindarnas ö) rörande det egendomliga phaiakiska sjöfolket och deras ännu egendomligare fartyg, om hvilka det sedermera hette i Odysséen (VIII vv. 557—63. LAGERLÖFS öfvers.):

*»Ej ha faiakiska skeppen behof af en lots eller styrman
Eller af roder en gång, som eljest är vanligt på skeppen,
Utan förstå af sig själfva ändå sina seglares tankar,
Veta jämväl öfverallt, hur mänskornas städer och bygder
Ligga på jord, och i strykande fart öfver djupet de segla,
Äfven i töcknigt väder och mist, och befara ej ändå
Hvarken i storm att förgås eller ens att få lida en skada»³⁾.*

Hvar dessa Phaiaker egentligen bodde och huru deras

¹⁾ Odysséen talar om »Phaiakernas land» eller »Scherie» utan att nämna, om det är fråga om ett fastland eller en ö.

²⁾ En mycket god öfversikt öfver den hithörande litteraturen finna vi hos NITZSCH II pp. 72—79. Men sedan denna tid (1826) hafva en betydande mängd nya inlägg blifvit gjorda i denna fråga, såsom man kunde vänta sig. Jfr BUNBURY I p. 63 ff.; ROSCHER, Lex. voc. Phaiak; BUCHHOLZ I. 1 pp. 90—97; BERGER, Myth. Kosm. p. 34 ff.

³⁾ Det orimliga i denna skildring framhålles med skärpa af BÉRARD (I p. 488 ff.), och äfven BREUSING (Nautik pp. 18—23) underkastar densamma en grundlig kritik.

land var beskaffadt, kände man däremot ej så noga till en början. Man visste blott, att de voro till finnandes någonstädes i de mindre bekanta hafven väster om Grekland ¹⁾.

I Odysséen tillkommer, såsom vi (här ofvan p. 36) redan sett, den beaktansvärda omständigheten, att Phaiakerna sägas förut hafva bott tillsammans med Kykloperna i landet Hyperie ²⁾. Här hade de emellertid ständigt varit utsatta för dessa sina grannars öfverfall, så att deras konung Nausithoos omsider nödgats med sitt folk flytta till Scherie, en tilldragelse, hvilken för öfrigt ej kan anses hafva legat så synnerligen långt tillbaka i tiden, då ju Odysseus' värd, Alkinoos, säges vara son till denne Nausithoos.

I berättelsen om vistelsen i Hyperie, hvilken tvifvelsutan ej saknar allt historiskt värde, framställas ju Phaiakerna såsom helt vanliga människor, som tyckas utmärka sig för sitt fredsamma, okrigiska skaplygne. Ty det passar alls icke i stycke ³⁾, att ett i kulturellt hänseende så högt stående folk som det odysseiska Scheries invånare, hvilka dessutom alldeles speciellt omhuldades af gudarna, skulle hafva blifvit bortdrifna från sin hemort af ett dem så underlägset folk som de råa Kykloperna ⁴⁾.

Det tyckes emellertid icke hafva dröjt länge, innan mera allmänt gjorde sig gällande tendensen att förlägga Phaiakernas

¹⁾ Enligt Odysséens skildring voro dessa Phaiaker lika nära i släkt med gudarna, som deras fränder Kykloperna och Giganterna voro det. Men Phaiakerna berömde sig af att, till skillnad från dessa, vara gärna sedda af de välsinnade gudarna. Se VII v. 56 ff., v. 206 ff., XIII v. 130. Om Giganter och Laistrygoner X v. 120 och här ofvan p. 54. Jfr PRELLER I, 14. Die Giganten, Kykloper und Phaiaken der Odyssée p. 486 ff.; MÜLLENHOFF I p. 47 ff.; KIRCHHOFF p. 205.

²⁾ Se VI v. 4 ff. CLÜVER, som anser Hyperie vara Malta, lämnar en lika lerd som vidlyftig framställning af hithörande intressanta frågor i *Sicilia antiqua* p. 425 ff.

³⁾ Här ett godt exempel på de många stridiga uppgifter, som förekomma i Phaiak-berättelsen. Särskildt faller det sig svårt att förstå, att ett så utprägladt sjöfolk som Phaiakerna kunde vara grannar till de antipelagiska Kykloperna, hvilka af brist på fartyg ej ens förmådde taga den närbelägna lilla »getön» i besittning.

⁴⁾ Hela denna skildring bär prägeln af ett misslyckadt koloniseringsförsök i Libyen, måhända företaget af Väst-Grekerna på de Ioniska öarna, sedan måhända redan Kerkyra tagits i besittning af Korintherna.

hemland till ön Scherie¹⁾ och att identifiera denna ö med Kerkyra, det nuv. Korfu, en sammanställning, som enligt min mening ej behöfver anses strida mot Odysséens ursprungliga mening²⁾.

Att Nausikaa om sig och Phaiakerna säger (VI v. 204 f.):

οἰκέομεν δ' ἅπαντες πολυχλόστῳ ἐνὶ πόντῳ,
ἔσχατοι, οὐδέ τις ἄμμι βροτῶν ἐπιμίσγεται ἄλλος.

torde väl kunna betraktas som en skaldens afsiktliga arkaism, åsyftande den tid, då Kerkyras kolonisering af Korintherna snart skulle taga sin början, och denna ö i själfva verket ansågs som den grekiska halföns nordvästligaste utpost hänemot det då nästan okända Adriatiska hafvet³⁾.

Äfven tyckes mig den uppgiften, att Euboia af Phaiakerna betraktas som ett längst borta i öster beläget land (VII v. 321 ff.), antyda, att deras färder ej böra tänkas hafva utgått från någon från Grekland synnerligen aflägsen trakt, utan att de påtagligen

¹⁾ En bidragande orsak till denna identifiering utgjordes af Kerkyras form, som verkligen påminner om en skära, *σχέρη*. — Redan HEKATAIOS talar om en stad Baiake här. Identifieringen af de bägge öarna hade en mängd anhängare på THUKYDIDES' tid. ERATOSTHENES däremot var en häftig motståndare till denna uppfattning. Jfr BERGER, Eratosthenes p. 26; BUNBURY I pp. 64—65. Längre fram lade Kerkyréerna ständigt i dagen sin själfkänsla i sin egenskap af Phaiakernas arftagare. Jfr CURTIUS I p. 533; J. PARTSCH, Die Insel Korfu p. 72. Ergänzht. 88, *Peterm. Mitt.*

²⁾ Det kan nämligen visas, att berättelsen om Phaiakerna föreligger i två redaktioner, antagligen afsedda, den ena för den gamla Nostos, den andra för den yngre, samt att den sista efter hand blifvit försedd med en mängd utsmyckningar och öfverdrifna tillsatser, hvilka åstadkommit mycket oreda. Ty Phaiak-skildringen i sitt nuvarande skick innehåller betydliga motsägelser icke blott i fråga om detta folks karakteristiska egenskaper, utan äfven om Scheries, dess hemlands, geografiska läge.

³⁾ Under en tidsperiod, då Delos anses som »jordens medelpunkt» och Malea betraktas som ett »Kap Non», kan med rätta Kerkyra kallas »det yttersta landet». Se äfven VI v. 279.

Kerkyras definitiva besättande af grekiska nybyggare har rimligtvis föregåtts af en tid, då Grekerna försiktigt trefvade sig fram i denna del af Ioniska hafvet, hvarvid de lärde bl. a. att uppskatta öns stora naturliga företräden. Inga tillförlitliga meddelanden föreligga tyvärr om, huru förhållandet mellan de nyankomna Grekerna och öns äldre befolkning till en början gestaltade sig. Kanske beröringen mellan de två folkelementen varit så fredlig, att kolonisterna utan vidare tagit arf efter de äldre nybyggarna.

inskränkt sig till kringseglingen af det helleniska fastlandet från Kerkyra i väster till Euboia i öster¹⁾. Särskildt med Euboia hade nämligen Kerkyraborna tidigt trädt i förbindelse och därigenom för första gången förmedlat den direkta inhemska sjöhandeln mellan Greklands östra och västra sida²⁾.

Tack vare sitt utmärkta läge och sin närhet till Italien blef Kerkyra snart medelpunkten för alla sjöfartslinjer i Ioniska hafvet. PARTSCH påpekar dessutom, att Korfu med fastlandet innesluter ett utmärkt skyddadt hafsbäcken, hvars betydelse under forntiden ytterligare stegrades däraf, att de närbelägna kusterna på ömse sidor om Otrantosundet voro ytterst ogynnsamt danade och svårtillgängliga samt därför fruktade af de sjöfarande³⁾.

Ehuru Odysseén ingenstädes direkt sätter *Scherie* i förbindelse med *Thesprotien*, tyckes mig dock, att det bl. a. af Odysseus' uppdiktade berättelse både till Eumaios och Penelope⁴⁾ indirekt framgår, att Phaiakernas land icke tänktes vara långt aflägsset från Epeiros' kust, där ju Thesproterna bodde.

För uppfattningen, att Scherie i själfva verket var beläget helt nära Ithaka, tyckes bl. a. den omständigheten tala, att det redan långt i förväg hade blifvit bestämdt af gudarna, att Phaiakerna skulle återföra Odysseus till hans hemland⁵⁾. Ty det är naturligtvis alltigenom ologiskt att söka Phaiakerna i

¹⁾ En annan mening uttalar E. DRERUP, Homer p. 145.

²⁾ CURTIUS I p. 419 ff.; WILAMOWITZ p. 171.

³⁾ CURTIUS I p. 258; BELOCH I p. 174; BUSOLT I p. 240 ff. — PARTSCH, Die Insel Korfu p. 57.

⁴⁾ XIV v. 315 ff., XIX v. 271 ff. I sitt samtal med Eumaios säger sig Odysseus hafva lidit skeppsbrott nära Kreta och efter nio dagar och nätter blifvit uppkastad med sitt vrakstycke på Thesprotiens kust. För Penelope berättar han, att skeppet krossats i närheten af Thrinakie, och att Odysseus själf kastats upp på Phaiakernas strand. Där hade han emellertid icke stannat, utan gifvit sig ut igen för att samla skatter och sålunda kommit till Thesproterna i Epeiros. Jfr NIESE p. 185; NITZSCH II p. 21; VÖLCKER p. 125. Åtskilliga forskare mena, att den äldsta sagan om Odysseus' vandringar är af thesprotiskt ursprung.

⁵⁾ Se V v. 37, IX v. 536, XI v. 115, XII v. 141. Jag anser emellertid det här anförda ingalunda vara liktydigt med, att skalden mycket noga känt till de Ioniska öarna och deras ömsesidiga läge till hvarandra. ERATOSTHENES menade visserligen, att Homeros hade en grundlig kunskap om Grekland, men detta uttalande måste dock tagas med en viss urskillning.

en helt annan riktning än Ithaka och anse deras land vara beläget på mycket långt afstånd från denna ö¹⁾.

Det är därför som den ofta uttalade åsikten förefaller mig ohållbar, att författaren till den ursprungliga Phaiak-berättelsen redan från början tänkt sig Phaiakernas land vara beläget i den yttersta Västern vid Atlantiska oceanen²⁾. Tanken på detta västligaste läge söker först att göra sig gällande under en senare tidsperiod, ehuru det kan betraktas som rätt ovisst, huruvida den lyckas riktigt tränga igenom. Dessutom framgår det enligt min mening af den odysseiska berättelsens öfriga hithörande detaljbeskrifningar, att den irrande hjältens färd från Ogygie till Phaiakerna uteslutande försiggår på Medelhafvet, där ju också Kallypsos ö tvifvelsutan har sin rätta plats (se ofvan p. 118 ff.).

Trots allt det här anförda måste det dock medgifvas, att åtskilliga motiv efter hand blifvit införlifvade med den äldsta Phaiak-berättelsen, hvilka onekligen kunna hos oss väcka den tanken, att Odysseen i sin nuvarande form måhända framställer Phaiakerna såsom förlagda till den yttersta Västern³⁾ och den därvarande *Elyseiska slätten*, Ἠλύσιον πεδίον, vid Okeanosfloden⁴⁾.

¹⁾ Till denna missuppfattning hafva emellertid åtskilliga författare i såväl forntid som nutid gjort sig skyldiga.

²⁾ Sålunda tänker sig t. ex. BREUSING (Nautik p. 70), att Phaiakerna bott i närheten af Gadeira, det nuv. Cadiz, hvars halfö till formen liknade en »skära» och alltså med rätta kunde identifieras med Scherie. Äfven STRABO (I. 2. 18) förlägger Phaiakerna vid Atlantiska oceanen.

³⁾ Den öfverdådigt frodiga växtligheten, som Odysseen säger förekomma på Scherie, har nog i viss mån kunnat bidra till den uppfattningen, att skalden här åsyftat ett välsignadt land, som i likhet med *Elysion* vore beläget vid jordskifvans västliga rand, och hvilket snart nog kunde närmare bestämmas som det nuvarande — Spanien.

En spansk skald har lämnat oss följande fria, lokalpatriotiska öfversättning af Odysseens beskrifning af Elysion (IV vv. 563—68):

*En el bello país de los Elíseos,
Donde del ancho mar la playa ibera
Forma el último término del mundo
Viven vida larguísima los hombres:
Allí no llega el frío ni la nieve,
Y corren apacibles de continuo
Los marítimos céfiros suaves
A recrear los hombres dulcemente.*

⁴⁾ Se här ofvan p. 77 not.

På denna härliga plats säges bl. a. Rhadamanthys bo (IV vv. 563—64), med hvilken Phaiakerna trädt i närmare förbindelse, när de på en enda dag fört honom till det längst borta i öster belägna Euboia och hem igen (VII vv. 321—26) ¹⁾.

Detta homeriska Elysion kunna vi åter i visst hänseende betrakta som liktydigt med de i Odysséen icke uttryckligen nämnda, men dock antydda *μακάρων νῆσοι*, hvilka öar ju under tidernas lopp förlades allt längre bort från Hellas, så att de slutligen hamnade i den Atlantiska oceanen vid den då kända världens utkant i väster.

Men ännu en annan omständighet är värd att betraktas. Scherie själf kan med visst skäl räknas som en af dessa lycksaliga öar ²⁾, hvilket för öfrigt, såsom vi här ofvan (p. 69) sett, äfven kan sägas gälla såväl Aiolie som Aiaie och Ogygie. Odysséens Elysion tänkes dessutom vara beläget på den hitre sidan af floden Okeanos, från hvilken det ständigt emottager milda västanfläktar (IX v. 567). Men det säges ju äfven (VII v. 119), att den lifgifvande Zephyrosvinden året om glädjer Phaiakernas land, som, i och för sig redan härligt, tack vare Alkinoos' praktfulla trädgårdar, förvandlas till ett verkligt paradys ³⁾.

Såsom upplysande exempel på de i Phaiak-episoden före-

¹⁾ Mig förefaller det emellertid icke så, som sades det uttryckligen, att Phaiakerna och Rhadamanthys bodde i alldeles samma trakt. Framställningen är ej fullt klar, för så vidt jag kan se.

²⁾ Jfr FORBIGER I p. 18 not; BERGER, Myth. Kosm. p. 17; BUNBURY I p. 65 not; NITZSCH III p. XXXI; BUCHHOLZ I p. 1 93.

³⁾ Den berömda beskrifningen. (VII vv. 113—129) på Alkinoos' trädgårdar anses af WILAMOWITZ vara senare tillkommen. Så ock NIESE p. 179 och L. FRIEDLÄNDER, Die Gärten des Alkinoos etc., i *Philologus* VI pp. 669—81.

PARTSCH å sin sida påpekar (p. 91), att Korfu under forntiden var berömdt för sin frukt- och trädgårdsodling. Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 69.

Jag anser det icke vara alldeles otänkbart, att de första berättelserna om Kerkyras ovanliga frukthet i någon mån kunnat påverkas af ryktet om de nordligare belägna, syddalmatiska (liburniska) öarna, hvilka, tack vare sitt abnorma, subtropiska lokalklimat, hafva att glädja sig åt en makalös frukthet, som särskildt kontrasterar med den midtemot belägna italienska kustens. På Lissa trifvas sålunda både johannisbrödträdet och dadelpalmen, och Lesina är för sin del berömdt för sina sydfrukter, speciellt de s. k. »Triestikonen». Jfr NITZSCH II pp. 146—52; NEUMANN-PARTSCH pp. 52—53; J. HANN, Handb. der Klimatologie III (1897) p. 92 ff.

kommande talrika motsägelserna kan här lämpligen anföras följande: Odysséen skildrar visserligen de fredliga Phaiakernas lif som en oafbruten glädjefest, men därjämte omtalas (VII vv. 32—33) äfven desammas ovänlighet mot främlingar, hvilka af en händelse kommit till deras land, på samma gång som de ständigt visa den största välvilja mot de sjöfarande, som råkat vilse på hafvet.

Phaiakerna hafva nämligen det egendomliga yrket att hjälpa vilsekomna sjömän till rätta och återföra dem till deras hemland ¹⁾, men, märk väl, alltid med iakttagande af den största hemlighetsfullhet. Sålunda hemföres Odysseus, hvilken somnat vid affärden, om natten till Ithaka; sofvande bäres han i land, hvarpå skeppet oförtöfvadt anträder hemfärden ²⁾.

Hvadan detta hemlighetsmakeri, om icke för att ingifva läsaren en mystisk uppfattning af dessa egendomliga lotsar? Af en helt vanlig nattresa göres en hafsferd, om hvars utsträckning man förhindras att bilda sig något verkligt begrepp, tack vare det afsiktliga dunkel, i hvilket hela framställningen höljes ³⁾.

Till sist återstår det för oss att undersöka följande fråga: Bör berättelserna om dessa Phaiaker betraktas såsom rena fantasi-foster, eller ligger kanske någon sanning bakom Odysséens öfverdrifna skildring af detta mystiska lotsfolk och deras underland? Vid undersökningen af detta spörsmål anser jag det riktigast att helt och hållet fränse från den odysseiska

¹⁾ Här ligger en tydlig likhet med vindguden Aiolos, äfven han van att lefva ett harmlöst och gladt lif i en härlig trakt. — Om en jämförelse mellan Aiolos och Phaiakerna se PRELLER I p. 429.

²⁾ Men Phaiakerna hafva ådragit sig Poseidons vrede genom att bistå den för honom förhatlige Odysseus. Straffet uteblifver ej heller, och Poseidon förvandlar det till Scherie återvändande phaiakskeppet till en stor hafs klippa, som på afstånd liknar ett fartyg för fulla segel.

Denna lilla ö, det nuvarande Pontikonisi, belägen nära inseglingen till Korfus hufvudstad, har under alla tider utgjort Korfioternas stolthet och af de talrika främlingarna tagits i betraktande med den tillbörliga aktning, som ett dylikt »homeriskt minnesmärke» kräfver. Det är för öfrigt detta Pontikonisi, som tjänat den kände målaren Arnold Böcklin till modell för hans allbekanta tafla »Die Todteninsel».

BREUSING (p. 71) tror sig återfinna det förstenade skeppet i Cabo de la Nao på Spaniens O. kust.

³⁾ Här föreligger ett motstycke till Odysseus' Hadesferd, hvilken, som vi sågo, hufvudsakligen försiggick om natten. Äfven denna färd var jämförelsevis kortvarig.

berättelsens talrika mytiska element ¹⁾. Vi skola i stället hålla oss till de historiska och geografiska faktorer, som också förekomma här, ehuru ofta i en vanställd, svårt igenkännlig form.

För egen del betraktar jag berättelsen om Phaiakerna såsom ursprungligen grundad på Ost-Grekernas kännedom om västerut befintliga sjöfartsidkande folk, om hvilkas sjöduglighet man kommit att hysa öfverdrifna föreställningar. Sannolikt föreligger här en antydning om de under forntiden, för sin maritima läggning berömda illyriska Liburnerna ²⁾, åt hvilka vi alltså få tänka oss att Odysséen (af någon anledning) tilldelat den oförklarade benämningen »Phaiaker», hvilken dock visar sig vara alltigenom poetisk och utan historiskt värde. Vid Hellenernas intagande af Kerkyra ³⁾ hölls ön åtminstone delvis besatt af dessa Liburner, hvilka icke blott innehade Adriatiska hafvets östra kust med framför liggande öar, utan äfven hade intagit stora sträckor af det midtemot belägna Italien. De behärskade den

¹⁾ Det har nämligen ingalunda varit brist på mer eller mindre misslyckade tydningar i den mytiska stilen. Sålunda hafva somliga forskare i Phaiakerna velat se de skeppare, som föra de döda till underjorden. Andra däremot betrakta dem som själfva de af dödas själar, som färdas långt borta i väster, eller också som »hafsvågornas andar» o. s. v. Se härom BERGER, Myth. Kosm. p. 34. PRELLER (I p. 493 ff.) vill gärna identifiera Phaiakerna med de gynnsamma hafs vindar, som förefalla sjömännen vara vänligt sinnade andar och hjälpare i nöden. Jfr vidare J. ZEMMRICH, Toteninseln etc. p. 11.

²⁾ Till DRERUPS mening, att vi böra tänka oss Phaiakernas hemland förlagdt till Kreta, kan jag för min del icke ansluta mig. Denna ö omnämnes alltför ofta i Odysséen, och då i helt annat sammanhang, för att denna identifiering skulle kunna hafva någon större sannolikhet för sig. Se E. DRERUP, Homer p. 135.

³⁾ Namnet Kérkyra eller Kórkyra är af illyriskt ursprung, liksom den gamla benämningen Corcyra nigra för Curzola. KIEPERT, Lehrb. p. 297; FLIGIER, Præhist. Ethnologie der Balkanhalbinsel (1877) p. 33, p. 15 passim. I inskränkt bemärkelse tillämpades namnet Liburnia senare på den norddalmatiska kustremsan från Istrien till Sebenico (med tillhörande öar).

Med denna sjöröfvarstat hade både Grekerna och Romarna mången strid att utkämpa. Ännu i dag är hela den dalmatiska befolkningen bekant för sin framstående sjöduglighet, och den österrikiska örlogsflottan, liksom fordom Venedig, hämtar sina bästa element härifrån. Att Liburnerna äfven behärskat de sydliga dalmatiska öarna mellan Spalato och Ragusa, framgår af dessas gamla benämning Liburnides.

adriatiska handeln och deltog i den venetiska bärnstenstrafiken på Östersjölanden, men voro dessutom allmänt fruktade som sjöröfvare ¹⁾. Man kan med säkerhet antaga, att Liburnerna utsträckt sin verksamhet äfvenledes till vida aflägsnare trakter af det centrala och västra Medelhafsbäckenet.

Liburnernas låga och smala fartyg ²⁾, som voro försedda med ett enda, trekantigt eller s. k. latinskt segel, hade säkerligen mycket länge varit berömda för sina utmärkta sjöegenskaper, bland hvilka snabbheten torde främst böra framhållas. Som bekant bidro dessa lätta liburnicæ naves, hvilka af Agrippa blifvit införda i Octaviani flotta, i hög grad till segern vid Actium ³⁾.

Det torde väl ligga nära till hands att antaga, att särskildt Ost-Grekerna, hvilkas fartyg säkerligen voro af en äldre och massivare typ, efter bekantskapen med Liburnernas öfverlägsna skeppsbyggeri och nautik ⁴⁾, grepos af en baruslig beundran för desamma, hvilken snart nog lockade till öfverdrifter, och slutligen antog de vidunderliga former, som vi finna i Odysséen. Phaiakernas fartyg äro ju här förvandlade till verkliga trollskepp, som utan hjälp finna sin väg i de mest aflägsna haf, skepp, hvilka äro snabba som fåglar och förmå tänka likt människor.

¹⁾ Jfr NISSEN, Ital. Landeskr. II 1 p. 414; STRABO VI. 2. 4; CURTIUS. I p. 422; PARTSCH p. 58; KIEPERT p. 360. Se vidare L. DIEFENBACH, Völkerkunde Osteuropas I (1880) p. 93, p. 100; ARBOIS DE JUBAINVILLE, Les premiers habitans de l'Europe I (1889). Les Liburni et les Libui pp. 37—38, p. 71. Särskildt den siste författarens etnografiska sammanställningar göra dock intryck af att stundom vara alltför vågade.

²⁾ Det är ej osannolikt, att dessa farkoster, i likhet med de chinesiska djunkerna, ägde ett stort måladt öga på hvardera sidan af bogen. Det var måhända denna verkningsfulla dekorering, som från första början ingifvit främlingarna den halft skämtsamma tanken om de liburniska skeppens skarpsynthet och förmåga att reda sig ur alla farligheter.

³⁾ KIEPERT p. 361 not; FORBIGER III p. 555; W. GÖTZ, Die Verkehrswege im Dienste des Welthandels (1888) p. 467 ff.; BEVAN p. 674, p. 677.

⁴⁾ Balkanhalföns västkust vid Ioniska hafvet var för öfrigt redan under en aflägsen tidsperiod upptagen af sjöfartsidkande folk, sådana som Thesproter och Taphier, med hvilka Väst-Grekerna stodo i liflig beröring, såsom vi af Odysséen erfara. Särskildt Taphierna voro fruktade som sjöröfvare (XV v. 427, XVI v. 426). Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 149 ff.; BUNBURY I p. 17. Betecknande nog försvinna dessa Taphier (liksom Phaiakerna) snart fullkomligt ur litteraturen.

Liburnerna, som voro ett driftigt handelsfolk, hade naturligtvis stort intresse af att omgifva sig och sina företag med den största hemlighetsfullhet, så att obehöriga icke skulle komma dem på spåren under deras handelsfärder i Adriatiska och Tyrrenska hafven ¹⁾. Häre lyckades de till stor del, och säkerligen föll det sig ofta svårt nog för folkstammarna kring Aigaiiska hafvet att göra sig en riktig föreställning om det så ofta omtalade underbara sjöfolket därborta i väster eller deras hemland, hvilket likaledes i sjömansberättelserna utrustades med de härligaste egenskaper.

Det homeriska Ithaka.

Odysséens Ithaka har på senaste tiden råkat att blifva en af de lifligast omdiskuterade frågorna ²⁾ tillhörande den odysseiska sagokretsen. Det rent geografiska intresset har emellertid därunder till stor del undanträngts af det arkeologiska, och af allt att döma, blifver det också förunnadt den lifaktiga arkeologiska vetenskapens påpassliga representanter att finna den åtminstone antagligaste lösningen på denna dunkla fråga.

Utan att vilja taga bestämdt parti i denna spännande kontrovers vill jag dock göra det principiella uttalandet, att rent geografiskt sedt är det omöjligt att identifiera det Ithaka, som Odysséen omtalar, med den ö, hvilken för närvarande bär detta namn. Detta framgår tydligast af det ställe (IX vv. 25—26), där Ithaka bl. a. säges vara beläget längst mot väster bland de fyra öarna ³⁾. Vidare antages det, att Odysseus, kommande med väst-

¹⁾ I detta afseende voro de säkerligen värdiga motstycken till de af Greker och Romare så förkättrade Fenicierna. Att Adriatiska hafvet och Liburnerna tidigt väckt Hellenernas uppmärksamhet, framgår bl. a. af Sophokles' och Aischylos' skrifter.

Om Hellenernas öfverdrifna uppfattning om Adriatiska hafvet och dess dimensioner, orientation m. m. se SCHWERIN, Herodot pp. 39—43. Se vidare GROTEFEND, Geogr. von Alt-Italien IV p. 1 ff.

²⁾ Jfr BUCHHOLZ I. 1 pp. 120—146; VÖLCKER pp. 46—74; BÉRARD II p. 405 ff. Framför allt lämnar oss J. PARTSCHS arbete, Kephallenia und Ithaka, Ergänzhft 98, *Peterm. Mitt.*, de värdefullaste upplysningar.

³⁾ Därvid bör dock märkas, att ett af de allra vanligaste orienteringsfelen hos forntida geografer, Eratosthenes, Strabo m. fl., är, att Greklands västkust norr om Korinthiska viken från Akarnanien till Korfu anses hafva

lig vind från Aiolos' ö. ser fälten och vakteldarna på Ithaka (X vv. 19—30), hvilket är föga sannolikt, såvida vindön tänkes belägen väster om Grekland och det är det moderna Ithaka, som här afses. Denna ö undandöljes ju i väster af det högbergiga Kephallenia ¹⁾).

Den s. k. Dörpfeldska teorien ²⁾, att det homeriska Ithaka motsvaras af forntidens Leukas, det nuvarande Leukadia eller Santa Maura, är onekligen mycket tilltalande. Det torde dock vara svårt att bevisa, att skalden ägt en så ingående kännedom om de Ioniska öarna, som den DÖRPFELD förutsätter.

Andra Homerosforskare hafva därför icke utan skäl menat, att de uppgifter, som Odysseéns författare lämnar oss om de mycket omtvistade öarna *Ithaka*, *Same*, *Dulichion* och det skogrika *Zakynthos*, faktiskt visa sig omöjliga att tillämpa på de i dessa trakter nu existerande geografiska förhållandena, och detta helt enkelt, emedan han endast högst ofullständigt känt till denna betydliga ögrupps verkliga läge ³⁾. De, som ville finna likheter mellan Odysseéns beskrifning och de nuvarande Ioniska öarna, vore utsatta för »arkeologiska hallucinationer»!

en O.V. riktning. Jfr BUNBURY II p. 26 ff.; PARTSCH, Keph. u. Ithaka p. 55 ff. Därför säges kanske också afsiktligen (II v. 421), att Telemachos far med västvind från Ithaka till Pylos. Att denna felaktiga orientering ännu i dag omfattas på samtliga Ioniska öarna, intygas af PARTSCH p. 56 ff. Så betraktas t. ex. Korfus nordända såsom den västra, under det att sydspetsen anses vara den östra. Alldeles detsamma nämnes redan af STRABO (VII. 7. 5.)

¹⁾ PARTSCH p. 55 och bifogade kartan.

²⁾ Denna teori är först framställd af DRAHEIM år 1894 och därpå 1900 själfständigt af DÖRPFELD. Jfr W. DÖRPFELD, Leukas. Zwei Aufsätze über das Hōmerische Ithaka (1905); J. GALLINA, Die Theorie Leukas-Ithaka pp. 97—118, i *Zeitschr. f. d. österreich. Gymnasien* LII (1901). Uppfattningen, att Leukas under forntiden betraktades som en ö, hvilken under vissa tidsperioder varit landfast med närbelägna kusten, anser jag vara fullkomligt riktig, och jag kan därför icke instämma med de forskare, som hysa en härifrån afvikande uppfattning. I SKYMNOS CHIOS' bekanta Periplus v. 465 omtalas sålunda Leukas som en ö.

Mycket talrika exempel på dylika bildningar finnas flerstädes, t. ex. i Toscana Monte Argentario och på Sardinien San Antiocho, på sydfranska kusten Giens och Portland vid Engelska kanalen. Växlingarna i Leukas' förhållande till fastlandet böra tillskrifvas oberäkneliga sekulära nivåförändringar, omlagringar och strandförskjutningar.

³⁾ För en del af litteraturen se BUNBURY I p. 83. Jfr här ofvan p. 67 ff.

Af största betydelse för identifieringen af det homeriska Ithaka är (IX v. 25):

αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ πανοπερτάτη εἰν ἀλὶ κεῖται ¹⁾,

som redan utgjort föremål för de gamlas utläggningar. Särskildt STRABO (X. 2. 12) ansluter sig till uppfattningen, att χθαμαλή icke betyder »låg», hvilket ju alls icke passar för det bergiga Ithaka, utan att det bör öfversättas med »belägen lågt i hafvet», d. v. s. »nära land».

Enligt sjömannens uppfattning både förr och nu auses ju vattenytan stiga från kusten utåt öppna hafvet ²⁾. Detta, som numera snarare uppfattas som ett skämt, gäller t. ex. för en resa från Europas västkust tvärsöfver Atlanten till Amerika. Man seglar då först uppåt, till dess man nått ungefär midt i oceanen, hvarefter det bär utför till amerikanska kusten.

Vid medeltidens slut bidrog en liknande uppfattning i väsentlig grad att väcka afsmak för sjöfärder från Europa västerut. Man fruktade för att, sedan man seglat nedåt den långt västerut belägna sluttningen, man aldrig skulle kunna segla tillbaka till utgångspunkten uppför densamma ³⁾.

¹⁾ Såsom beteckning för »hafvet nära land» använder skalden ständigt uttrycket ἄλς. Se BUCHHOLZ I. 1 p. 61.

²⁾ För de grekiska sjömännen återgafs denna föreställning genom liknelsen med den svagt kupiga sköiden, hvars centrala del var högre än den omgifvande randen. Samma tanke går ju för öfrigt igen i benämningarna high sea, haute mer, hohe See, ital. alto mare, sp. alta mar, portug. mar alto etc. för vårt öppna hafvet eller kanske höga sjön.

Den under medeltiden uppställda frågan: »an mare sit altius terra?» utgjorde föremål för de hetaste diskussioner, i hvilka särskildt teologerna med lif och lust ingrepo och som räckte ända till 1700-talets midt. Två partier hade bildat sig. Det ena antog speciellt med stöd af bibeln såsom någonting själfklart, att landmassan var högre än hafvet i dess helhet; det andra partiet däremot mente, att hafvets hvälfning »in alto» (långt borta ifrån land) var högre än jordens högsta bergstoppar.

Anhängarna af denna uppfattning medgäfvö dock, att hafvet nära kusten var lägre än land. Att de gamla Grekerna delat denna mening, framgår tydligt just däraf, att en kustö af dem sades vara χθαμαλή, d. v. s. ligga lågt i hafvet. Märkvärdigt nog voro de, som omfattade denna teori till största delen teologer, bland hvilka t. ex. Luther märkes. Vid Uppsala och Köbenhavns universitet förfäktades däremot den motsatta åsikten, såsom vi kunna se af där hållna disputationer. Se E. WISOTZKI, Zeitströmungen in der Geographie (1897), Erhebung des Meeresspiegels über die Landoberfläche pp. 39—57.

³⁾ O. PESCHEL, Zeitalter der Entdeckungen (1877) p. 89 ff.; H. H. VON SCHWERIN, De stora upptäckternas tidevarf (1900) p. 22.

På senare tid har Leukas-teorien ¹⁾ haft att glädja sig åt allt flera anhängare, ehuru vedersakare ej heller fattats. Bland dessa senare gör WILAMOWITZ-MOELLENDORFF sig bemärkt genom den ovanliga våldsamt, hvarmed han kastar sig öfver Dörpfeld och hans åsikter ²⁾.

Frågan om det homeriska Ithaka torde måhända snart nog vara utagerad, och ej osannolikt är, att lösningen kommer att i all hufvudsak gå i dörpfeldsk riktning ³⁾.

Rätteligen skulle jag kunna anse den uppgift, som jag vid detta tillfälle för mig uppställt, eller den geografiska undersökningen af Odysseus' irrfärders lokaliteter, härmed vara afslutad, sedan vi från plats till plats följt den irrande hjälten, från det han lämnar krigsskådeplatsen vid Ilion, till dess han omsider återkommer till Ithaka. Det har ju aldrig varit min afsikt att granska samtliga de i Odysséen förekommande geografiska meddelandena, utan jag har inskränkt mig till att redogöra blott för Odysseus', hufvudpersonens, växlande öden. Därför har jag måst lämna å sido andra i skaldeverket förekommande viktigare personer, såsom Menelaos och Telemachos, ehuru de af dem företagna färderna hafva åtskilligt af intresse att erbjuda i geografiskt hänseende ⁴⁾.

Trots det nu anförda nödgas jag dock till pröfning upptaga

¹⁾ Den sakrikaste undersökningen af alla rörande denna fråga är tvifvelsutän J. PARTSCH, *Das Alter der Inselnatur von Leukas*, i *Petermann's Mitt.* 1907 pp. 269—78. Af stort intresse äro den bifogade kartan samt litteraturförteckningen. Partsch, som bedömer frågan från rent geografisk synpunkt, intager en afvaktande hållning.

²⁾ För stridsskrifterna i frågan se också BERGER, *Myth. Kosmographie* p. 35 ff. Äfven BÉRARD förkastar Leukas-teorien och lämnar en öfverskådlig framställning af sin väl öfvervägda åsikt i denna sak. Se *Les Phéniciens et l'Odyssée II, Le Royaume d'Ulysse* pp. 405—450.

³⁾ Måhända skulle dock eventuella arkeologiska fynd kunna lämna alldeles nya uppslag till den slogsitna frågans fullt definitiva lösning. Äfven de borrhningar, som skola anställas vid Leukas, komma säkerligen att få en utomordentligt stor geografisk betydelse. Jfr PARTSCH, *Das Alter etc.* p. 278.

⁴⁾ Telemachos' resa till Pylos och Sparta samt Menelaos' färder i Medelhafvets östra delar hafva för öfrigt redan gjorts till föremål för grundliga granskningar.

ännu några i Odysséen förekommande geografiska fakta, som visserligen nämnas blott i förbigående, men hvilka många Homeroskännare det oaktadt tillskrifvit en icke ringa betydelse.

Som en viktig omständighet vill jag därvidlag först och främst framhålla, att dessa geografiska notiser till allra största delen förekomma i Odysséens tvenne sista sånger, XXIII och XXIV, hvilka ju Homerosforskarna allmänt betrakta som betydligt yngre tillsatser till den öfriga Odysséen ¹⁾. Därtill kommer, att de i dessa sånger uttalade geografiska synpunkterna i många fall äro oförenliga med dem, som känneteckna skaldeverkets andra delar.

Så förhåller det sig t. ex. med skildringen af, huru Hermes ledsagar de mördade friarnas själar till Hades (XXIV v. 1 ff.). Denna episod, äfven kallad »den nya Nekyia», strider i flera afseenden mot den kända beskrifningen på Odysseus' Hadesfärd i XI (Nekyia). Det heter sålunda (XXIV vv. 11—13):

παρ' δ' ἴσαν Ὀκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην,
ἰδὲ παρ' ἱελίοιο πύλας καὶ δῆμον ὀνείρων
ἦσαν.

Vi höra här för första gången talas om »den hvita klippan» Okeanosströmmen, om »solens portar» och »drömmarnas land» m. m., allt hufvudsakligen mytiska lokaliteter ²⁾, hvilka väl icke kunna göra anspråk på geografisk realitet ³⁾.

Hvad speciellt den hvita klippan, Λευκὰς πέτρη, angår, medgifver jag dock, att någon geografisk realitet möjligen kan ligga bakom dess omtalande. I själfva verket finnas nämligen åtskilliga uddar i Medelhafvet, hvilka, tack vare sin hvita, på långt håll synliga färg, kunna tjäna som seglingsmärken och som därför framför allt under kustseglsatsens tidehvarf stått i högt anseende hos de sjöfarande.

¹⁾ Jfr KIRCHHOFF p. 538 ff. Se här ofvan p. 3.

²⁾ Jfr BUCHHOLZ I. 1 p. 51, p. 53; BÉRARD II p. 379, p. 434; VÖLCKER p. 96, p. 154; NITZSCH I p. 318. Völcker anser (p. 26) talet om solens portar vara en poetisk bild för solens inträde i det nattliga mörkret.

³⁾ Odysséens mytiskt-kosmografiska åskådning erbjuder så mycket af intresse, att den onekligen förtjänar att blifva föremål för en själfständig undersökning. Detta är just anledningen till, att jag vid detta tillfälle icke kan inlåta mig på hithörande frågor, i all synnerhet som de dessutom strängt taget hafva endast föga att skaffa med irrfärdernas geografi.

En blick på kartan visar oss det beaktansvärda förhållandet, att dylika hvita uddar finnas vid alla de tre sunden, som förena Ioniska, Adriatiska och Tyrrhenska hafven med hvarandra. Så finna vi Capo di Leuca på den italienska »hälens» sydspets vid inloppet till Otrantosundet. Det vid Messinasundet på Calabriens S.V. spets belägna Capo dell'Armi kallades under forntiden Leukopetra, och Kap Blanco (omedelbart invid Afrikas nordligaste udde) ligger ju vid den västra ingången till Pantellariasundet.

Härtill kan man ytterligare lägga den beryktade, tvärbranta Leukasstupan på Santa Maura (Leukadia), hvilken ö under en viss tidsperiod af Grekerna kunnat betraktas som den västligaste af de Ioniska öarna, bortom hvilken det nära nog obekanta västerhafvet vidtog.

Talet om »den hvita klippan» såsom ett gränsmärke mellan det kända och okända, mellan lif och död, ljus och mörker skulle sålunda i geografiskt hänseende äga ett visst berättigande. Är detta antagande riktigt, så befrias vi med detsamma från nödvändigheten att, såsom många kommentatorer gjort, uppkonstruera en helt ny geografisk bild och förlägga denna mystiska klippa vid jordskifvans utrand invid Atlantiska oceanen.

I högre grad anser jag däremot meddelandena rörande *Sikelerna* och *Sikanien* vara förtjänta af vår uppmärksamhet ¹⁾. Dessa namn hafva onekligen en historisk klang, och Homerostolkarna hafva också tidtals varit alltför benägna att med stöd däraf draga vidtgående slutsatser. Enligt deras mening beteckna nämligen dessa två namn en afsevärd vidgning af den trånga geografiska synkrets, som, säga de, eljest utmärker Odysséens skildringar ²⁾.

Hvad nu först Sikelerna beträffar, så känna vi följande

¹⁾ Identifieringen af öarna *Syrie* och *Ortygie* (XV vv. 402—03) samt af städerna *Ephyre* (I v. 259) och *Temese* (I v. 184) hafva likaledes föranlett åtskillig diskussion, på hvilken jag dock här icke kan närmare inlåta mig, utan hänvisar blott till de af mig här ofvan anförda källorna och kommentarierna.

²⁾ Man menar då, att här föreligga för första gången tydliga uppgifter om Sicilien, hvilken ö förut vid skilda tillfällen blott dunkelt antydts.

För min del vill jag då hellre uppfatta saken så, att författarna till skaldeverkets äldre delar få anses icke hafva fallit ur sin arkaiserande roll, något som däremot icke lyckats den nyaste bearbetaren fullt så väl.

om dem. De utgjorde ett anseeligt iapygiskt folk, som innehade en stor del af Syd-Italien. Gifvande vika för andra från norr framträngande stammar hade de omkring 1000 f. Kr. gått öfver till Sicilien, hvilket vid denna tid till stor del beboddes af Sikanerna, och nedslagit sig där utan att dock utrymma alla sina besittningar på fastlandet¹⁾.

Såsom det framgår af Odysséens skildring, voro dessa Σικελοί särskildt kända som väldiga slafhandlare, hvilka ständigt voro beredda att köpa främmande människovara, något som dock ej hindrade, att deras egna stamfränder samtidigt kunde befinna sig i utländskt slafveri.

Rätt allmänt bekant är säkerligen den lustiga scenen (XX v. 381 ff.), då en af friarna råder Telemachos att föra sina gäster (däribland den till tiggare förklädde Odysseus) ombord på ett skepp och sälja dem som slafvar till Sikelerna²⁾. Detta, tillägger han uppsluppet, vore en affär, som säkerligen skulle löna sig. På de västgrekiska öarna ansågs det påtagligen som en helt enkel sak att, när man så önskade, sätta sig i förbindelse med detta slafhandelsfolk.

Vid ett annat tillfälle (XXIV v. 211, v. 366, v. 389) erfara vi, att Laërtes äger en sikelisk slafvinna, som varit mycket länge i hans tjänst och ömt vårdar honom på gamla dagar.

De flesta Homerostydarna hafva tagit för gifvet, att dessa meddelanden rörande Sikelerna häntyda på en kännedom om Sicilien. Men därvid glömma de den omständigheten, att Sikelerna ej voro bosatta blott på denna ö, utan samtidigt äfven i Syd-Italien, där de funnos ända till THUKYDIDES' tid. Så hade t. ex. den helleniska staden Lokroi i »Græcia magna» grundats på dem tillhörigt territorium³⁾.

Jag kan sålunda icke dela den åsikten, att omnämnandet af Sikelerna ovillkorligt måste sättas i förbindelse med Sicilien

¹⁾ Jfr GÖTZ, Hist. Geogr. p. 163; ARBOIS DE JUBAINVILLE p. 31, p. 321 ff.; KIEPERT, Lehrb. p. 463. Det var sannolikt af fruktan för dessa Sikelers, som Grekerna så länge dröjde att grundlägga sina nybyggen på Siciliens och Syd-Italiens kuster. Jfr NILS LINDGREN, Om grekiska kolonierna i allmänhet p. 61 ff. Lund (1828).

²⁾ Anförandet XVII vv. 249—50 afser måhända också Sikelerna. — Jfr VÖLCKER p. 112; NIESE p. 218, p. 220.

³⁾ Jfr ARBOIS DE JUBAINVILLE p. 321; FORBIGER III p. 390, p. 524.

eller Sikelie, som Grekerna benämnde denna ö, så mycket mera som detta ortnamn icke förekommer i Odysséen, som blott talar om Sikelerfolket ¹⁾).

Sikanien åter förekommer blott en enda gång (XXIV v. 307) eller i den redogörelse för ett af sina många uppdiktade skeppsbrott, som Odysseus lämnar Laërtes. Huruvida den odysseiske författaren med detta namn afsett Sicilien, är svårt att afgöra. Omöjligt är det ju icke, ehuru intet nämnes, huruvida Σικανίη ²⁾ bör betraktas som en ö.

Till slut endast följande betraktelse. Under forntiden tvistade, sade man, sju städer om äran att hafva varit HOMEROS' födelseort, men ej nog härmed: man kunde icke en gång blifva ense om, hvilka dessa sju egentligen varit. En liknande bild af osäkerhet erbjuder ännu idag den »homeriska frågan», trots det väldiga arbete, som blifvit nedlagdt på densamma.

Hvad särskildt Odysséen angår, innehåller den en ej ringa mängd felaktigheter och motsägelser, hvilka säkerligen aldrig komma att utplånas eller lösas. Men det är just dessa brister, som till en viss grad förläna hela framställningen en frisk omedelbarhet, och med skäl kan man på det världsberömda skaldeverkets sånger tillämpa hvad som en gång sagts om SENECAS skrifter — abundant dulcibus vitiis.

¹⁾ Betecknande är den ståndpunkt, som KIRCHHOFF intager (p. 528). Han hyser nämligen den uppfattningen, att samtliga de ställen, som afse Sikelerna och Sikanien, äro senare gjorda tillsatser, alltså icke blott de, som förekomma i XXIV, utan äfven XX v. 383.

²⁾ Det visar sig för öfrigt, att Sikania, liksom det senare Trinakria, är en poetisk benämning, som aldrig torde hafva användts i strängt geografisk mening för Sicilien.

Die Irrfahrten des Odysseus.

Zusammenfassung.

Die vorliegende Abhandlung geht nicht auf die ganze homerische Frage ein, sondern versucht nur nachzuweisen, dass hinter der allen wohlbekannten Erzählung von den Irrfahrten des Odysseus eine geographische Realität steckt. Verf. kann nämlich nicht der oft ausgesprochenen Auffassung beitreten, dass die Abenteuer des griechischen Helden gänzlich eine freie Dichtung seien.

Die Odyssee ist eine Kompilation, deren Entstehung in eine verhältnissmässig späte Zeit fällt, d. h. in die Zeit, als die Griechen ihre Kolonisierung im westlichen Mittelmeer schon angefangen hatten. Dabei muss man doch im Auge behalten, dass der — oder ev. die — Dichter der Odyssee nicht zeitgenössige Zustände sondern mit absichtlicher Archaisierung eine längst verschwundene Zeit (die vordorische Periode) schildert. Die Frage nach der Bedeutung dieser Dichtung für die geographische Kenntniss des Altertums muss deshalb mit grosser Vorsicht erörtert werden.

Im Altertum war eine übertriebene Bewunderung des Universalgenies HOMEROS' allgemein verbreitet, der auch für einen ausserordentlich hervorragenden Geographen — und zwar den ersten, den die Griechen überhaupt kannten — gehalten wurde. Indessen gingen die Ansichten über den Schauplatz, wohin er die Irrfahrten des Odysseus verlegt hatte, entzwei. Die Homerforscher teilten sich in zwei Hauptparteien, von denen die eine annahm, dass Odysseus u. a. den Atlantischen Ozean befahren hätte, während die andere sich vorstellte, dass seine Abenteuer in dem Italien und Sizilien umgebenden Meere sich abgespielt hätten. (Dieser letzterwähnten Partei stimmt Verf. unbedingt bei.) Gegen jede übertriebene Wertschätzung Homers trat doch der berühmte alexandrinische Geograph ERATOSTHENES mit ironischer Schärfe auf: Der »Dichter« Homer brauche nur zu ergötzen, nicht zu belehren! In der Tat gehören die Angaben der Odyssee nicht zu der geographischen Wissenschaft, sondern spiegeln vielmehr die landläufige, durchaus prak-

tische Auffassung von der Geographie des Mittelmeeres ab, die unter den Seefahrern des Altertums verbreitet war. Die griechischen Seeleute des 8:ten und 7:ten Jahrhunderts v. Chr. wussten z. B. sehr genau, dass die zwei Hauptbecken des Mittelmeeres nur durch die zu beiden Seiten Siziliens gelegenen Strassen mit einander in Verbindung standen.

Man ist früher der Ansicht gewesen, dass die ältesten Kenntnisse der Griechen von den westlichen Teilen des Mittelmeeres sich auf die Mitteilungen der Phöniker gründeten — in alten Zeiten traute man ja ihnen zu alles. Heutzutage aber wissen wir, dass die Nautik und maritime Bildung der Griechen durchaus selbständig waren, und dass die Seemacht dieses Volkes schon sehr frühzeitig eine bedeutende Höhe erreicht hatte. Namentlich kann dies von den Kretern behauptet werden, was vor allen Dingen die überaus reichen archäologischen Funde zeigen, die in den letzten Jahren auf dieser Insel angetroffen worden sind.

In der ungeheuren Homerliteratur des vergangenen Jahrhunderts finden sich mehrere Werke, die sich besonders von geographischem Gesichtspunkte aus mit der Odyssee beschäftigen. So haben Verfasser wie Voss, NITZSCH, VÖLCKER, BUCHHOLZ, NIESE, BERGER u. a. wertvolle Beiträge zur Lösung dieser Fragen geliefert. Vor allen verdienen doch in diesem Zusammenhang die Bannerträger der Homerkritik KIRCHHOFF und WILAMOWITZ-MOELLENDORFF erwähnt zu werden. Eine Gruppe der Homerinterpreten hat gemeint, die Irrfahrten seien nach dem Schwarzen Meere zu verlegen, und wieder andere haben ihrer Phantasie die Zügel noch mehr nachgelassen und Odysseus Afrika umsegeln lassen.

Man hat oft versucht, die Lage der verschiedenen Etappen des umherirrenden Helden zu bestimmen mit Hilfe der im Texte angegebenen Windrichtung und der Anzahl von Tagen, die der Dichter ihm zur Fahrt von einem Platz zu dem anderen anwenden lässt. Diese Mühe ist doch vergeblich gewesen. Denn Homers vier Winde geben nur eine annähernde Richtung an und seine oft stereotyp wiederkehrenden Entfernungsangaben sind tatsächlich fast ganz wertlos.

Was die verschiedenen Episoden der langen Reihe von Abenteuern anbelangt, mag hier in der grösstmöglichen Kürze folgendes angeführt werden (dabei setzt Verf. die ausserordentlich populäre Erzählung von den Irrfahrten ihren Hauptzügen nach als bekannt voraus).

Nachdem Odysseus Ilios verlassen hat, kommt er erst mit Kikonen und Lotophagen in Berührung. Die Kikonen, die ein durchaus historisches Volk sind, werden ganz richtig nach einem Teile von der Küste Thrakiens verlegt, der noch heute wegen seines guten Weins berühmt ist. Die Greuel des von den Alten gefürchteten Vorgebirges Maleia werden naturwahr geschildert. Von

widrigen Winden werden die griechischen Schiffe an die Küste der Lotophagen verschlagen, wohin man nach einer Fahrt von 9 Tagen und Nächten über das offene Meer gelangt. Die Geographen des Altertums meinten allgemein, die Lotosesser müsse man sich im Lande an der Kleinen Syrte wohnhaft vorstellen und zwar auf der Insel Meninx (das jetzige Djerba, im Altertum auch Lotophagitis genannt).

Welche Pflanze wohl dem verführerischen Lotos entsprochen haben mag, ist schwer zu entscheiden. Ganz ausgeschlossen ist es jedoch nicht, dass die Odyssee darunter die Dattelpalme versteht.

Das nächste Abenteuer handelt von dem Besuche bei dem Kyklopen Polyphem. Im Altertum meinte man gewöhnlich, unter dem Lande der Kyklopen sei Sizilien zu verstehen, und viele neuen Interpreten sind unkritisch dem Beispiel der Alten nachgefolgt. Viel richtiger dürfte es doch sein, das als ein irdisches Paradies dargestellte Land der Kyklopen mit der während des ganzen Altertums wegen ihrer beispielslosen Fruchtbarkeit sehr berühmten Gegend um den Fluss Kinyps an der Grossen Syrte in der Nähe von Leptis Magna zu identifizieren. Die dortigen unweit der See gelegenen Gebirge Djebel Rharian u. a. sind wegen der vielen Grotten bekannt, welche von Alters her von Menschen zu Wohnungen angewendet worden sind. Zweifelsohne sind die Einwohner dieser Höhlen die Vorbilder der Kyklopen der Odyssee gewesen.

Die Begegnung des Odysseus mit Polyphemos, das Zusammentreffen des winzigen aber schlaunen Menschen mit dem ungeheuer grossen aber denkfaulen Riesen, ist ja ein sehr gewöhnliches volkloristisches Motiv, das in den Sagen sehr verschiedener Länder vorkommt. Der geblendete Polyphem fleht seinen Vater Poseidon an, der später ohne Aufenthalt Odysseus verfolgt, welcher die Übeltat verübt hat.

Verf. findet es wahrscheinlich, dass im Abenteuer bei den Kyklopen Erinnerungen an einer misslungenen griechischen Kolonisierungsunternehmung an der Küste der Syrten stecken. Bekanntlich fühlten sich die Griechen schon sehr früh mächtig nach diesen fruchtbaren Gegenden hingezogen.

Die phantastische Gestaltung der folgenden Episode — der Besuch auf der Insel der Winde, Aiolie — scheint nicht von Haus aus der Odyssee als ein integrierendes Teil angehört zu haben. Der Dichter hat wahrscheinlich mit dieser Erzählung beabsichtigt, den geographischen Zusammenhang zwischen der Rekognoszierung der libyschen Küste und den folgende Abenteuern des Odysseus in anderen Ländern gänzlich zu unterbrechen.

Die Insel der Winde soll »schwimmend« sein, d. h. beweglich; aber von ihrer Lage wird nichts näheres erwähnt weder bei dem ersten Besuche des Helden, noch als er nach seiner misslungenen Reise nach Ithaka wieder hinkommt. Dass Aiolie west-

lich von Ithaka liegt, zeigt der Umstand, dass Aiolos, der Schaffner der Winde, dem Odysseus den Westwind als für seine Rückfahrt besonders günstig mitgiebt. Aus allem diesem geht hervor, dass man sich vorstellte, die herumschwimmende Insel sei in der Zeit zwischen dem ersten und dem zweiten Besuche der griechischen Flotte nach gänzlich unbekannten Gewässern weit im fernen Westen verzogen, so dass der herumirrende Held mit Recht vor seinen Kameraden klagt:

»Freunde wir wissen ja nicht, wo die Finsterniss oder wo Tag ist,
Nicht wo die leuchtende Sonne hinabsinkt unter das Erdreich,
Noch wo sie wieder ersteht».

Hinter den zahlreichen fabelhaften Verzierungen blickt doch eine gewisse Realität hervor. Die Insel der Winde erinnert unbestreitlich an Stromboli mit seinem immer tätigen Vulkan, nach dessen Rauch man schon im Altertum glaubte Wetter und Winde vorhersagen zu können, weshalb die Insel auch zum Sitz des Windgottes Aiolos gemacht wurde.

Von Aiolie geht die Reise weiter zu den Laistrygonen. Über diese Riesen, genaue Gegenstücke der Kyklopen, haben die Gelehrten sich die Köpfe zerbrochen. Namentlich hat man sich bemüht, ihren in der Odyssee geschilderten, vorzüglichen natürlichen Hafen wiederzufinden, den man in sehr verschiedenen Teilen des Mittelmeers zu erkennen geglaubt hat. Eine ganz vergebliche Mühe, da es sich aller Wahrscheinlichkeit nach nur um einen von dem Dichter selbst erfundenen, »idealischen« Hafen handelt!

Zu noch viel mehr Grübeleien haben die Worte des Dichters Anlass gegeben, dass im Lande der Laistrygonen »die Bahnen der Nacht und des Tages nahe bei einander sind«, was sich nach der allgemeinen Vermutung auf die nördliche — oder geradezu arktische — Lage dieses Landes beziehen soll. Verf. meint, dass die angeführten Worte auf den äussersten Westen gehen, wo nach der im Altertum gewöhnlichen Ansicht der Übergang vom Tag zur Nacht plötzlich stattfand, d. h. ohne irgend eine vermittelnde Dämmerung. Die Vermutungen über den eventuellen Wohnort dieser Laistrygonen schweben doch alle in der Luft; die Griechen stellten sich ihn in Sizilien vor, die Römer hingegen meinten, er sei an der westlichen Küste des südlichen Italiens gelegen.

Sodann kommt Odysseus nach der Insel Aiaie, wo es ihm endlich gelingt, sich zu orientieren. Nachdem er ein Jahr bei der Herrin der Insel, der Nymphe Kirke, verlebt hat, beschliesst er nach Ithaka zurückzukehren; doch wird er von Kirke gezwungen, zuvor mit seinem letzten Schiffe nach dem am Flusse Okeanos gelegenen Todesreiche, Hades, zu fahren, um sich dort bei

dem Wahrsager Teiresias eingehend über die bevorstehende Rückfahrt zu erkundigen. Die Reise nach Hades nimmt einen guten Verlauf, und binnen einem Tage ist Odysseus wieder bei Kirke. Die Fahrt nach dem Okeanos und zurück findet in der Nacht statt, ein sehr glücklicher Griff des Dichters, denn auf diese Weise wird es dem Reisenden unmöglich wahrzunehmen, wie der Übergang zwischen den beiden Gewässern eigentlich vorgeht.

Es versteht sich von selbst, dass die Identifizierung der letzt-erwähnten Orte sehr heikel sein muss. Verf. meint doch, dass gewisse Umstände darauf hindeuten, dass man sich das an der Mündung der Kleinen Syrte gelegene Kerkenah, das Kerkina des Altertums, als den Wohnort der Kirke vorstellte, und dass man glaubte, dass Hades und der Okeanos unweit des innersten Teiles dieses Busens lagen, die ja in der unmittelbaren Nähe der grossen südtunesischen Schottbildungen gelegen sind.

Dieses früher weit ausgedehnte Wasserbecken, der Tritonsee des Altertums, war zu jener Zeit sehr berühmt. Hier hatten die Argonauten ihr Schiff über das Land vom Okeanos zu dem in der Nähe gelegenen Mittelmeer hinübergezogen, hier war die Göttin Pallas, oder Tritogeneia, wie sie deshalb genannt wurde, geboren. Dass der Syrtenbusen irgendwie mit dem peripherischen, immer brausenden Okeanos in Verbindung stand, glaubte man aus dem bedeutenden Unterschied zwischen Ebbe und Flut, den man hier wahrnehmen konnte, schliessen zu können, eine Erscheinung, die im übrigen Mittelmeer fast unbekannt ist.

Im Zusammenhang mit dem Besuche des Odysseus in Hades wird erzählt, dass die mit ewigem Dunkel bedeckten Kimmerien hier wohnten. Man hat viel darüber gestritten, wie dies nördlich vom Schwarzen Meer ansässige Volk sich nach dem finstern Todesreich hätte verirren können. Die Sache erklärt sich am besten, wenn wir ganz einfach annehmen, dass diese Erzählung erst durch eine Interpolierung in den Text der Odyssee hineingekommen ist.

Ferner hat man es oft für unmöglich erklärt, Aiaie nach dem westlichen Teile des Mittelmeeres zu verlegen, wie es der Zusammenhang verlangt, da es gesagt wird, dass Eos dort wohnt, und Helios daselbst aufgeht, Äusserungen, die nach der allgemeinen Vermutung nur mit der Lage der Aiaie im äussersten Osten sich vereinigen lassen. Der scheinbare Widerspruch löst sich aber folgendermassen sehr leicht auf. Die Insel Kirkes kann man sich sehr gut im Westen vorstellen, wenn man nur die Worte über die Morgenröte und die Sonne als von dem Gegensatz zwischen dem finstern Todesreich und der sonnenhellen, von Menschen bewohnten Erde hervorgerufen denkt, die hier von der Insel vertreten wird, wo Kirke, die Tochter des Helios, lebt, und die der aus Hades kommende Odysseus mit leicht begreiflicher Freude wiedersieht.

Nun endlich kann Odysseus ohne Hinderniss die Rückfahrt

nach Ithaka antreten, und bei Kirke erkundigt er sich nun näher über die Orte, die er auf der Reise besuchen muss. Aus den Worten Kirkes wird die überaus wichtige Tatsache klar, dass Odysseus die eine von zwei ausserordentlich gefährlichen Strassen passieren muss, um nach seiner Heimat zu gelangen. Erst jenseits dieser, nachdem man die Insel Thrinakie erreicht hat, begegnet ihm das offene Meer, so dass er die Reise nach Ithaka nunmehr unbelästigt fortsetzen kann. Wie Odysseus nach der Gegend gekommen ist, wo er sich jetzt befindet, und warum der Dichter sich nicht vorstellen kann, dass der Held ganz einfach denselben Weg, den er gebraucht hat um hinzukommen, wieder für die Rückfahrt einschlägt, bleibt gänzlich unerklärt. Diese Tatsache ist eine Folge der Unterbrechung der geographischen Kontinuität, die, wie wir es gesehen haben, mit den beiden Besuchen des Odysseus in der umher-schwimmenden Aiolie zusammenhängt.

Die Erwähnung der beiden Strassen deutet darauf hin, dass der umherirrende Held sich im westlichen Mittelmeerbecken jenseits Siziliens befindet (was übrigens verschiedenen anderen Tatsachen widerspricht). Diese beiden Strassen sind ausserordentlich gefährlich zu passieren, da der Held in der einen die Begegnung mit den verderblichen Planken zu bestehen hat, und die andere von dem grauligen Paare Skylla und Charybdis beherrscht wird. Odysseus tritt seine Reise an, und es gelingt ihm, den gefährlichen Sirenen zu entgehen, die singend am grünen Ufer sitzen, das sonst von modernden menschlichen Knochen bedeckt ist. Hier ist die Übereinstimmung mit den nördlich von Sizilien gelegenen kleinen Ustica-Inseln auffallend, die nach den Angaben der Auktoren des Altertums mit einer Unmenge Knochen bedeckt waren (die man sich als Reste menschlicher Geschöpfe vorstellte) und welche deshalb den Beinamen die Osteoden erhalten hatten. Nun hat Odysseus zwischen den beiden Strassen zu wählen.

Die nähere Beschreibung der Planken, nach denen er zuerst kommt, zeigt keineswegs, dass diese Felsen beweglich wären, so dass sie etwa den Namen »Irrfelsen« verdienen. Im Gegenteil werden Feuer, Rauch, Getöse und Brandungen erwähnt, was auf die vulkanischen Erscheinungen hinzudeuten scheint, die immer die Strasse an Pantellaria gekennzeichnet hat. Πλαγκταὶ πέτραι darf nicht mit »die umherirrenden Felsen« übersetzt werden, sondern »die wütenden Felsen« wird die richtige Übersetzung sein, ein Name der z. B. mit den gefürchteten Montes Insani in Sardinien identisch ist.

Im Altertum wurden die Planken oft mit den Symplegaden verwechselt, den bekannten zusammenschlagenden Felsen an der nördlichen Mündung des Bosporos, und infolgedessen begegnet uns gänzlich unmotiviert an dieser Stelle der Odyssee die Erwähnung des berühmten Schiffes Argo. Gleichfalls sind all die my-

tischen Elemente fern zu halten, die man gar zu oft in die Erzählung von diesen Plankten hat einmengen wollen. Hier handelt es sich, näher gesehen, nur um eine geographische Beschreibung der unruhigen Seestrasse von Pantellaria und ihren submarinen Eruptionen, die sich ja mitunter durch die Bildung neuer Inseln offenbart haben, wie es z. B. im Jahre 1831 geschah, wo die sehr umstrittene Insel *Ferdinanda* auftauchte, um bald wieder im Meere zu verschwinden.

Durch die dortigen Erscheinungen erschreckt, fährt Odysseus an der Strasse der Plankten vorüber, und setzt die Reise in der Richtung nach der Meerenge von Messina fort, wo er dem Rate Kirkes gemäss nach der Seite *Skyllas* lenkt. Das Ungetüm beraubt ihm allerdings sechs Mann von seiner Besatzung, aber dadurch entgeht er dem Meeresstrudel *Charybdis*.

Verf. meint nämlich, dass keine Gründe vorhanden sind, sich die beiden Ungetüme irgendwo anders als in der Strasse zwischen Italien und Sizilien vorzustellen, deren Gefahren für die Seeleute im Altertum arg übertrieben wurden. Schliesslich ist zweifelsohne der Prototypus der *Skylla* ein riesenhafter Polyp gewesen, wie sie nach den Mitteilungen der Schriftsteller des Altertums (u. a. des *Plinius*) im Mittelmeer häufig vorkamen.

Eine ganz andere Sache ist, dass der Dichter der *Odyssee* eine in geographischer Hinsicht gänzlich verkehrte Vorstellung von der gegenseitigen Lage der Insel der Sirenen, der beiden Strassen und *Thrinakies* hat. Dies wird nämlich alles zu einem Labyrinth von kleinen Inseln, Felsen und hervorragenden, steilen Küstenpartien, so nahe an einander gelegen, dass die ganze Fahrt nur einen einzigen Tag dauert. Am Morgen verlässt Odysseus die Insel Kirkes, und schon bei einbrechender Nacht hat er *Thrinakie* erreicht, die kleine Insel, wo die Rinder des *Helios* weiden, von den Nymphen *Lampetie* und *Phaëtusa* gehütet, und wo die Abenteurer der letzten Prüfung unterzogen werden sollen (deren Ende, wie der Leser schon im voraus weiss, eine Katastrophe werden soll).

Welche Insel ist nun dies *Thrinakie*? Im Altertum hat man es allgemein, doch ohne genügende Gründe, mit Sizilien identifizieren wollen, das bekanntlich wegen seiner dreieckigen Form den Beinamen *Trinakria* erhalten hat. Dabei vergass man, dass man sich diese grosse Insel schon als Wohnort sowohl der *Kyklopen* wie auch der *Laistrygonen* vorgestellt hatte, und dass der Dichter ausserdem ausdrücklich sagt, *Thrinakie* sei klein und unbewohnt. *Thrinakie* ist zweifelsohne nicht Sizilien, wie man im Altertum häufig glaubte.

Die wirkliche Schutzgöttin *Thrinakies* scheint die Nymphe *Lampetie* (*Lampedusa*) zu sein. Dieser Name aber, *Lampedusa*, erinnert uns an eine gleichgenannte Insel im zentralen Mittelmeerbecken, die ebenfalls durch ihre dreieckige Form gekennzeichnet

ist und also tatsächlich den Namen Trinakria oder Thrinakie verdient. Diese Insel, von den Phönikern Lopadusa genannt, d. h. »die brennende«, war frühzeitig von diesem Volke in Besitz genommen worden, das gewiss hier ein Viehdepot errichtet und einige von ihren gewöhnlichen Leuchttürmen oder »Sonnensäulen« gebaut hatten, mittels welcher sie durch Signalfeuer ihren seefahrenden Landesleuten in diesem Teile des gefürchteten Syrtenbeckens behilflich sein konnten. Derartige Gebäude waren dem Gotte Baal-Hamman geweiht, der dem Helios der Griechen entspricht.

Lampedusa, das die Griechen, bei ihren Versuchen das Land an der kleinen Syrte zu kolonisieren, sehr wohl haben kennen lernen können, hat immer was mit »Licht« und »Beleuchtung« zu tun gehabt und ist deshalb Gegenstand vieler märchenhaften Erzählungen gewesen. Zu gewissen Zeiten meinte man, die Insel sei verzaubert. Dies war besonders zu der Zeit der Fall, als die Malteserritter und die Barbaresken mit einander kämpften, und die »Leuchtturmsinsel« für ein neutrales Gebiet gehalten wurde, das von beiden Parteien respektiert wurde. Es ist aber kaum wahrscheinlich, dass der odysseische Dichter eine klare Vorstellung von der wirklichen Beschaffenheit und Lage dieses Thrinakies gehabt hätte.

Nach diesem Frevel und der folgenden Abfahrt von der Insel begegnet das unvermeidliche Schicksal den Übeltätern: das Schiff wird von Zeus mit dem Blitze zerschmettert, und Odysseus allein gelingt es sich mit Hilfe der Trümmer zu retten. — Ferner nimmt man an, dass er von dem Südwinde wieder nach der Strasse der Skylla zurück verschlagen wird, wo es ihm nur mit den grössten Anstrengungen gelingt, dem alles verschlingenden Strudel der Charybdis zu entgehen. Diese Episode ist doch zweifelsohne später hinzugekommen, wie überhaupt die ganze Geschichte von Kalypso und ihrer Insel. Denn sehr gute Gründe machen es wahrscheinlich, dass man sich in der ursprünglichen Odyssee vorgestellt hat, dass der schiffbrüchige von Thrinakie direkt nach dem Lande der Phaiaken gekommen sei.

Nun lesen wir aber in der interpolierten Dichtung, dass Odysseus, nachdem er neun Tage und Nächte auf dem Meer hin und her getrieben worden war, bei der Nymphe Kalypso landet, die auf der schönen Insel Ogygie wohnt. Von dieser Insel erzählt übrigens der Dichter, dass sie »der Nabel des Meeres« ist, — aber mit Hilfe dieser Angabe ihre Lage zu bestimmen, ist offenbar unmöglich. Die Darstellung des Dichters zeigt ferner unwidersprechlich, dass man sich Ogygie irgendwo im Mittelmeer, aber ziemlich entfernt vom nächsten Lande vorstellte. Dieser Umstand hat doch nicht gewisse Interpreten abhalten können, die Insel ohne weiteres nach dem Atlantischen Ozean zu verlegen und sie mit der Insel Madeira zu identifizieren. Schon früh aber hat man Ogygie mit dem ziemlich zentral gelegenen Malta identifiziert, das von den

das Meer beherrschenden Phönikern mit einem gewissermassen geheimnisvollen Schleier bedeckt wurde.

Einen bedenklichen Weg haben unleugbar die neueren Homerinterpreten eingeschlagen, die bei ihren Identifizierungsversuchen es für notwendig gehalten haben, die Insel Kalypsos in ein lediglich zu diesem Zwecke geschaffenen Meer nördlich von Italien und der Balkanhalbinsel zu verlegen. Infolgedessen würde es dem Odysseus unmöglich sein von Ogygie nach dem Ionischen Meer und Ithaka zu segeln ohne eine von den gefährlichen sizilianischen Strassen zu passieren (welche in diesem Zusammenhang auch nicht erwähnt werden).

Nachdem der an Heimweh leidende Held sieben Jahre lang von Kalypso aufgehalten worden war, bekommt diese von Zeus einen ausdrücklichen Befehl, den erprobten Mann nach Ithaka zurückkehren zu lassen, doch soll er über das Land der Phaiaken fahren. Odysseus stellt nun ein Floss her, und Kalypso empfiehlt ihm, immer so zu steuern, dass er den Grossen Bären links hat (das Gestirn, nach dem die ältesten griechischen Seefahrer sich richteten, während die Phöniker sich des Kleinen Bären und des Polarsterns bedienten). Alles verläuft gut, und am 18:ten Tag werden die Berge der Phaiaken sichtbar. Aber Poseidon, der von seinem Aussichtspunkte auf den Bergen der Solymen in Lykien den verhassten Odysseus erblickt, zersplittert das Floss des unglücklichen Helden, während dieser selbst schwimmend das phaiaische Ufer erreicht. Der schiffbrüchige Gast erzählt hier dem König Alkinoos und der Königin Arete seine bunten Schicksale.

Es ist von jeher eine von den schwierigsten Aufgaben der Homerforscher gewesen zu entscheiden, wer diese Phaiaken eigentlich waren und wo ihr Land wohl gelegen war. Bei der Erörterung dieser Frage sind die Forscher sehr verschiedener Ansicht gewesen. Der betreffende Text der Odyssee, der im Laufe der Zeit zweifelsohne allerlei Verzierungen erhalten hat, enthält, wie er jetzt vorliegt, unbestreitlich Andeutungen, die möglicherweise die Verlegung des phaiaischen Landes nach dem Atlantischen Ozean, am äussersten Rande des Erdkreises, verteidigen könnten.

Im grossen und ganzen aber macht der betreffende Text trotz einiger mythischen Interpolierungen die schon von den Griechen angenommene Identifizierung des Landes der Phaiaken (oder Scherie, wie es genannt wurde) mit dem jetzigen Korfu (Kerkyra) wahrscheinlich. Der Zusammenhang zeigt nämlich, dass man sich dies Scherie tatsächlich unweit sowohl Thesprotiens (Epirus) wie auch Ithakas vorstellte.

Ferner ist zu bemerken, dass die arg übertriebenen Erzählungen, die unter den östlichen Griechen im Schwange waren von der seemännischen Tüchtigkeit der Phaiaken und von den wunderbaren Eigenschaften ihrer Schiffe, wahrscheinlich von falsch verstandenen

Mitteilungen über die Liburner veranlasst worden sind, die schon im frühesten Altertum als ausserordentlich tüchtige Seeleute bekannt waren, deren schnellgehende Schiffe nach einem den Griechen unbekannten Modell gebaut waren.

Die vielen mythischen Erklärungen wiederum, die man an die Phaiaken hat anwenden wollen, sind durchaus verwerflich.

In sehr gutem Einklang mit dem geheimnissvollen Lichte, das die ganze Erzählung von den Phaiaken kennzeichnet, steht, dass Odysseus schlafend und sogar in der Nacht von den Phaiaken nach Ithaka gebracht und auf den Strand gelegt wird.

Schliesslich ein Paar Worte über das homerische Ithaka, eine Frage, die in der letzten Zeit leidenschaftlicher als die meisten verwandten Probleme erörtert worden ist. Eine bestimmte Auffassung in diesem hauptsächlich archäologischen Streite zu vertreten ist von rein geographischem Gesichtspunkte aus nicht zu empfehlen. Indessen verhält sich die Sache tatsächlich so, dass die Beschreibung von Ithaka die uns in der Odyssee begegnet, nicht auf die Insel passt, die jetzt denselben Namen trägt.

Die von DÖRPFELD u. a. vertretene Leukastheorie ist allerdings ziemlich ansprechend und hat an sich nichts in geographischer Hinsicht unnatürliches. Man wird aber am besten tun, vorläufig eine abwartende Stellung einzunehmen, bis vollständigere Ergebnisse der jetzt stattfindenden Ausgrabungen vorliegen.

Jedenfalls ist die Möglichkeit allen Homerforschern frei gelassen, der oft ausgesprochenen Ansicht beizutreten, dass der Dichter der Odyssee überhaupt eine so mangelhafte Kenntniss von den Ionischen Inseln gehabt hat, dass seine Mitteilungen über sie geographisch wertlos sind.

Die in den beiden letzten Rhapsodien der Odyssee (deren Unursprünglichkeit ja keinem Zweifel unterliegt) und in der Erzählung von den Reisen des Menelaos und des Telemachos vorkommenden geographischen Angaben sind zwar nicht ohne Interesse, lassen sich aber nicht im Rahmen dieser Abhandlung behandeln.

STUDIEN
ZUR
GESCHICHTE DES ALTEN EPEIROS

VON

MARTIN P. NILSSON

LUND 1909
HÅKAN OHLSSONS BUCHDRUCKEREI

SEMINARII · PHILOGIAE · LATINAE · LVNDENSIS
ANNI · MDCCCXCVI

RECTORI

CAROLO · MAGNO · ZANDER

ET · SODALIBVS

AXELIO · GVILELMO · AHLBERG

SAMVELI · ERICO · MELANDER

FRITHIOFO · PONTÉN

PETRO · WILNER

D. A.

OLIM · ALVMNVS

A. D. XIII. KAL. DEC. MCMIX.

INHALT.

	Seite
I. Die Nationalität der Epeiroten	1
II. Die Sagengeschichte von Epeiros	17
III. Die Hellenisierung von Epeiros	32
IV. Zur Stammes- und Verfassungsgeschichte	47
V. Das molossische Königtum	69

I.

Die Nationalität der Epeiroten.

Über die Nationalität der Epeiroten ist noch keine Einigung erreicht. Gewöhnlich hält man sie jedoch für nichtgriechisch, indem man sich auf mehrere Zeugnisse der Alten beruft, wo die Epeiroten schlechthin Barbaren genannt werden. Besonders Thukydides bezeichnet an den Stellen, wo er über die Händel am ionischen Meer berichtet, nicht nur die Stämme des Epeiros, sondern auch die ätolischen Stämme als barbarisch. Bezeichnend ist vor allem II, 80, wo er unter den Teilnehmern an dem Zuge, der im J. 429 v. Chr. zu der schmachvollen Niederlage bei Stratos führte, unter den Hellenen Ambrakioten, Leukadier und Anaktorier nennt, den Barbaren aber Chaoner, Thesproter, Molosser, Atintanen, Parauäer und Oresten zurechnet¹.

Auf die Autorität der Alten, besonders des Thukydides gestützt hält ein Sprachforscher wie KRETSCHMER und ein Historiker wie ED. MEYER die Epeiroten für Nichtgriechen². Ihr

¹ Nur dasselbe zeigt die nicht berücksichtigte Stelle I, 47 von den Stämmen, welche den Sybotainseln gegenüber wohnten. Vgl. noch u. a. Strabon VII p. 321 und VIII p. 334 (aus Ephoros). Noch andere Literatur s. u. a. bei KRETSCHMER a. u. a. O. OBERHUMMER, Akarnanien usw. S. 90 f. bemerkt einleuchtend, dass die Epeiroten den Athenern in der Mitte des 5. Jahrhunderts als Barbaren galten. Denn als Perikles alle Hellenen in Asien und Europa zu dem von ihm geplanten panhellenischen Kongresse einlud, gingen die Theoren *διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν προσοῖχον ἥπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας*, aber nicht weiter (Plut. Per. 17 aus der *Ψηφισμάτων συναγωγῇ* des Krateros). Wenn Plut. Pyrrh. 1 sagt, dass Achill in Epeiros *ἐπιχωρίῳ φωνῇ* Aspetos genannt wurde, zeigt dies, dass eine Sprachverschiedenheit bestand.

² KRETSCHMER, Einl. in die Gesch. der griech. Sprache S. 254 f. — ED. MEYER, Gesch. des Alt. II § 37 A.

Griechentum wird aber von anderen namhaften Forschern verteidigt, so von FICK, BELOCH, KAERST und HERMANN SCHMIDT in seiner Untersuchung über die älteste Geschichte des Epeiros¹. SCHMIDT sucht mehr positiv aus den bald zu erwähnenden Angaben des Herodot den Epeiroten das Hellenentum zu vindizieren, BELOCH dagegen sucht vor allem die widerstreitenden Zeugnisse der Alten zu entkräften. Ein positives Argument von grosser Tragweite hebt er hervor: dass eine ethnographische Grenze zwischen Epeiros und Makedonien nicht bestehe. Hierfür beruft er sich auf Strabon VII p. 326 f. ἔνιοι δὲ καὶ σύμπασαν τὴν μέχρι Κορκύρας Μακεδονίαν προσαγορεύουσιν αἰτιολογοῦντες ἅμα ὅτι καὶ κυρᾶ καὶ διαλέκτῳ καὶ γλαμύδι καὶ ἄλλοις τοιούτοις χρῶνται παραπλησίως. Nun weiss man aber leider nicht, welche diese ἔνιοι sind. Ihr Zeugnis verliert seine Kraft, wenn es sich auf eine spätere Zeit nach dem Sturz des epeirotischen und des makedonischen Reiches bezieht². Denn Epeiros wurde von den Römern greulich verwüstet. Aemilius Paullus soll 70 Ortschaften zerstört und 150,000 Menschen in die Sklaverei weggeführt haben. Es nähme einen gar nicht wunder, wenn die Bevölkerungsverhältnisse in dem verödeten Lande sich durch Einwanderung der Nachbarsstämme wesentlich verschoben hätten.

Aber auch sonst ist jene Angabe nicht unbedenklich. Den ausgeschriebenen Worten folgt der von BELOCH weggelassene Satz ἔνιοι δὲ καὶ δίγλωττοί εἰσι. Wenn es unter den Epeiroten Leute gab, die zwei Sprachen redeten, war die eine höchst wahrscheinlich die griechische, welche die Inschriften verwenden, die andere die Landessprache³; zwischen beiden muss ein beträcht-

¹ A. FICK, Bezzenbergers Beitr. III (79) 266 ff. will mit Unrecht in den Carapanosinschriften einen speziell epeirotischen Dialekt finden. — BELOCH hat seine Auffassung am ausführlichsten dargelegt in Sybel's Hist. Ztschr. 79 (97) 204 ff., kürzer Griech. Gesch. II, 478 A. 2 und kommt auch sonst mehrmals darauf zurück, I, 38 u. III, 18 f. — KAERST, Gesch. des hell. Zeitalters I, 103. — H. SCHMIDT, Epeirika (Beiträge zur Gesch. des alten Epeiros vor König Pyrrhos) Diss. Marburg 1894.

² So KAERST, obgleich er die Epeiroten für Griechen halten möchte, a. a. O. »die Nachrichten des Strabo beziehen sich auf eine spätere Zeit, in der die geschichtliche Verbindung von Epeiros mit Makedonien schon lange wirksam gewesen war«.

³ So bei Thuk. IV, 109 von einigen Städten der Chalkidike: αἱ οἰκοῦνται ξυμμίκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων.

licher Unterschied bestanden haben. Er muss viel grösser gewesen sein als der zwischen Griechisch und Makedonisch; die Ausführungen BELOCHS, Hist. Ztschr. a. a. O. 199 ff., bezwecken ja gerade zu zeigen, dass die Makedonen nicht im eigentlichen Sinne zweisprachig waren. Die epeirische Landessprache muss, wenn wir BELOCH weiter folgen, der makedonischen ähnlich gewesen sein; also müssten die Epeiroten ebenso wenig wie die Makedonen zweisprachig gewesen sein. Das Gegenteil ist aber der Fall. Aber es muss zugegeben werden, dass der also gezogene Schluss ziemlich hypothetisch ist.

Hypothetisch ist andererseits auch die Stütze für die Behauptung, dass Epeiroten und Makedonen ethnographisch nicht getrennt waren, welche BELOCH darin findet, dass einige Stämme, vor allem die Oresten, bald diesen bald jenen zugerechnet werden. Es ist dies nur ein Reflex der wechselnden Ausdehnung der beiden Nachbarreiche, wobei jene Stämme bald dem einen, bald dem anderen zugehörten. In der geschichtlichen Zeit ist dieses Wechselspiel bekannt genug; es hat aber nicht erst in dieser angefangen.

Die besprochenen Gründe sind lange nicht durchschlagend, wie auch KAERST anerkennt, obgleich er der Verwandtschaft zwischen Makedonen und Epeiroten sehr gewogen ist. Es kommt daher vor allem darauf an festzustellen, in welchem Sinn die Alten die Epeiroten Barbaren nennen. BELOCH beruft sich hier darauf, dass Thukydides III, 94 einen ätolischen Stamm, die Eurytanen, ἄγνωστῶτατοι τὴν γλῶσσαν nennt; dies besage, dass ihr griechischer Dialekt schwer verständlich war; wäre ihre Sprache nichtgriechisch, hätte er ἄγνωστοι schreiben müssen. Und da Thukydides II, 68 von den Bewohnern des amphiloichischen Argos sagt: ἡλληγνίσθησαν τὴν νῦν γλῶσσαν τότε πρῶτον ἀπὸ τῶν Ἀμπρακιωτῶν ξυνοικησάντων· οἱ δ' ἄλλοι Ἀμφίλοχοι βάρβαροί εἰσιν, soll das nach BELOCH bedeuten, dass die Bewohner der Stadt den korinthischen Dialekt von Ambrakia angenommen hatten, während das Landvolk seinen alten Dialekt bewahrt hatte. An und für sich ist es sehr wohl möglich, dass nichtgriechische Stämme tief hinabgedrungen waren und sogar in Ätolien sassen, wie auch manche Gelehrte mit v. WILAMOWITZ an der Spitze annehmen. Aber gesetzt auch, dass Thukydides hier einen schwerverständlichen Dialekt redende und unkultivierte, aber der Abstammung

nach hellenische Stämme Nordwestgriechenlands Barbaren nennt, so gewinnen wir hierdurch doch keine Gewissheit über die Epeiroten¹. Wer behauptet, dass die ethnographische Grenze dort verlief, wo sich im Altertum die Grenze von Hellas vom ambrakischen Golfe landeinwärts wandte², ist hierdurch nicht zu widerlegen.

Eine Voraussetzung für die Beweisführung BELOCHS ist, dass die Bedeutungsverschiebung des Wortes βάρβαρος, welche von der ursprünglichen, dem homerischen βαρβαρόφωνος gleichen Bedeutung zu unsrem barbarisch-rob führt, schon bei Thukydides feststeht. Das ist aber nicht der Fall; nirgendwo findet man bei ihm eine andere Bedeutung als die hervortreten, welche durch den oft vorkommenden Gegensatz Ἕλληνες — βάρβαροι bedingt und von Thukydides I, 3 selbst scharf formuliert ist: οὐ μὴν οὐδὲ βαρβάρους εἶρηκε διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνας πω, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, ἀντίπαλον ἐς ἐν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι. So ist es auch bei Herodot³; bei Aeschylus und Sophokles hat das Wort noch keine geringschätzige Nebenbedeutung⁴.

Überhaupt glaubten die Hellenen in der Mitte des fünften Jahrhunderts gar nicht, den Barbaren wie Persern und Ägyptern an Kultur überlegen zu sein. Es haben andere geistige Faktoren die gehässige Bedeutung geschaffen, welche dem Wort bald beigelegt worden ist, vor allem der Gegensatz zwischen der Selbstregierung des Volkes in Griechenland und dem orientalischen Absolutismus, welcher die Barbaren κατ' ἐξοχήν, die Untertanen

¹ Das Griechentum der Ätoler wird zuletzt verteidigt von W. HOHMANN, Aitolien u. die Aitoler bis zum lamischen Kriege, Diss. Halle 1908 S. 38 ff. Für die hier aufgeworfene Frage ist aus diesem Fall nichts zu lernen: die einschlägigen Stellen sind, ausser der schon zitierten bei Thuk. Eur. Phoin. 138 u. Polyb. XVIII, 5, 8. Dass alle Ätoler ungemischten griechischen Bluts gewesen sind, scheint mir jedoch nicht so leicht dargetan, wie dem Verfasser der erwähnten Schrift.

² Dies ist die Grenze von Hellas nicht nur bei den Geographen z. B. Skylax 33, sondern schon bei Herodot VIII, 47 in der Aufzählung der Völker, welche gegen die Perser ins Feld zogen: οὗτοι μὲν ἅπαντες ἐπὶ οἰκημένοι Θεσπρωτῶν καὶ Ἀχέρωντος ποταμοῦ ἐστρατεύοντο. Θεσπρωτοὶ γάρ εἰσι ὁμοῦρέοντες Ἀμπρακινίῃ καὶ Λευκαδίῃσι, οἱ ἐξ ἐσχατέων χωρέων ἐστρατεύοντο.

³ Vgl. Hdt. VIII, 63 οὗτοι δὲ ὑπὸ μὲν Ἑλλήνων ἐκαλέοντο Σύριοι, ὑπὸ δὲ τῶν βαρβάρων Ἀσσύριοι. I, 57 ἦσαν οἱ Πελασγοὶ βάρβαρον γλῶσσαν ἰέντες.

⁴ In den Worten des Teiresias Ant. 1002 ist die Erklärung der Scholien ἐρμηνευθῆναι μὴ ὀνομαζέσθαι als dem Seher angemessen vorzuziehen.

des Perserkönigs, in den Ruf der sklavischen Gesinnung und der Feigheit gebracht hat, dann aber auch, sobald die Griechen merkten, wie hoch sie durch ihre Kunst und ihr wissenschaftliches Denken die Barbaren überragten, der leere und überladene Prunk, die unfreie Kunst und das durch Tradition und Aberglauben gebundene Denken der Barbaren. Diese Erkenntnis ist in den geistigen Bewegungen des ausgehenden fünften Jahrhunderts gewonnen, und dadurch ist die Bedeutung des Wortes *βάρβαρος* umgeprägt worden. Bei ihrem Vertreter auf der Bühne, Euripides, finden sich daher zuerst Sentenzen wie die vielberufene Iph. Aul. 1400

βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητέρ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι ¹.

Die Wahrscheinlichkeit scheint also dafür zu sprechen, dass die Epeiroten für Thukydides Nichtgriechen sind.

H. SCHMIDT legt gegen Thukydides mehr Gewicht auf einige Äusserungen Herodots, welcher wenigstens Dodonäer und Molosser als Hellenen zu betrachten scheint. Er meint, dass die Epeiroten als ein Aussenposten der Hellenen von dem Mittelpunkt der Kulturentwicklung weit entfernt waren und schliesslich so sehr ins Hintertreffen gerieten, dass sie den anderen Griechen als Barbaren erschienen; bezüglich des Wortes *βάρβαρος* ist er derselben Auffassung wie BELOCH.

Die herodoteischen Stellen müssen einer Prüfung unterzogen werden. Hdt. I, 146 erwähnt unter den buntgemischten Völkern,

¹ Vgl. noch z. B. Hel. 275 f. Der Anfang eines prägnanten Gebrauchs begegnet Or. 1370 ff., wo der Phryger sagt, dass er *βαρβάρους δρασμοῖς* entflohen sei. — Die Entwicklungsgeschichte des Wortes *βάρβαρος* und des hellenischen Nationalgefühls ist noch zu schreiben. Die Antrittsvorlesung WILCKENS', Hellenen u. Barbaren, N. Jahrb. f. klass. Alt. 17 (06) 457 ff. berührt diese Seite der Sache nur mit wenigen Worten. Leider nicht fortgeführt ist die Dissertation von R. ZAHN, Die Darstellung der Barbaren in griechischer Literatur und Kunst der vorhellenistischen Zeit, Erster Teil, Heidelberg 1896. — Ich bemerke nebenbei, dass solche Gesichtspunkte in die Geschichte von der Zulassung des makedonischen Königs Alexandros zu den olympischen Spielen nicht hineingetragen werden dürfen. Die Ausschlussung der Fremden ist von Anfang an kultischer Art; bekanntlich gibt es entsprechende Beschränkungen, welche auch griechische Stämme und Völker betreffen. Das muss sich aber in dem erwähnten Zeitpunkte verschoben haben. Wenn später eine epeirische Prinzessin Olympias heisst, so wird dadurch ein Anspruch auf die den Hellenen vorbehaltenen Ehren ausgedrückt.

aus denen die asiatischen Ionier hervorgegangen sind, auch Molosser. Es ist aber nicht richtig, dass dies für das Hellenentum der Molosser zeuge; neben ihnen werden auch arkadische Pelasger genannt, und die Pelasger sind für Herodot nach der bekannten Stelle I, 57 Barbaren. Auf das Geschichtchen Hdt. VI, 126 ff., wo unter den Freiern der Agariste der Molosser Alkon erscheint, ist, wie SCHMIDT S. 15 u. A. 5 selbst gesteht, kein grosser Wert zu legen. Die Erwähnung des Molossers soll wohl zeigen, wie weit der Ruhm des Kleisthenes gedungen war; dass ein Molosser in einer sikyonischen Erzählung erscheint, ist nicht verwunderlich, da die Nachbarstadt Korinth Ambrakia gegründet hatte und die Küste des Epeiros beherrschte. Die Sikyonier haben sich vielleicht an den Westfahrten ihrer Nachbarn beteiligt, müssen jedenfalls viel von jenen Gegenden gehört haben. Die beiden letzten Belege, Hdt. II, 52—57 und IV, 33, bezeugen, dass Dodona griechisch war. Der erste ist die bekannte Schilderung von der Gründung des Orakels; in dem zweiten steht sogar, dass die Dodonäer als die ersten unter den Hellenen die hyperboräischen Erntegarben in Empfang nahmen¹. Diese Stellen sind aber nicht beweiskräftig, weil auch diejenigen, welche die Epeiroten für Barbaren halten, immer Dodona als eine griechische Sprach- und Volksinsel betrachten. Eine solche Annahme ist in Wirklichkeit gar nicht willkürlich, wie sie BELOCH, Hist. Ztschr. a. a. O. S. 204, bezeichnet. Freilich wird sie das, wenn man glaubt, dass die Griechen in einer kompakten Masse eingewandert seien. Die richtige und auch allgemein verbreitete Meinung dürfte aber sein, dass die Einwanderung in mehreren, Jahrhunderte währenden Vorstössen geschehen ist; so wird es verständlich, dass ein kleiner Haufe Griechen in einem der alten Wohnsitze zurückgeblieben ist. Viele solche Griecheninseln mögen in den verlassenen Gegenden zurückgeblieben, die übrigen von den nachrückenden Stämmen verschlungen worden sein; aber Dodona hat sich wegen seiner einzigen religiösen Bedeutung gehalten. Die Auswanderer haben die geheiligte Stätte nicht vergessen, schon die Ilias II 233 kennt den dodonäischen Zeus und die Odyssee das Orakel; die zahlreichen archaischen Weihgaben bezeugen eine

¹ Es geht nicht an, diese Stelle speziell für das Griechentum der Molosser zu verwerten; denn Dodona gehört bei Herodot zum thesprotischen Gebiet, s. u. S. 50 ff.

ununterbrochene Verbindung in früher Zeit. Da die Griechen also immer mit Dodona in Verkehr standen, hat das Orakel sein Hellenentum bewahren können.

Ich glaube also, dass die Zeugnisse der Alten am ehesten dafür sprechen, dass die Epiroten Nichtgriechen gewesen sind. Dass sich aber durch sie ein zwingender Beweis nicht erbringen lässt, zeigen die verschiedenen Ergebnisse, zu denen bedeutende Forscher bei ihrer Verwertung gelangt sind. Glücklicherweise können wir aber noch andere Zeugen vernehmen, die unzweideutiger sprechen, nämlich die epirotischen Namen.

Personennamen sind uns teils aus der Geschichtsüberlieferung, teils aus den in Dodona gefundenen Inschriften bekannt. Diese stammen alle aus späterer, hellenistischer Zeit; jene sind weniger zahlreich aber z. T. weit älter. Griechische Namen sind am häufigsten, zeigen sich aber überall mit anderen vermischt, die ein nichtgriechisches Aussehen haben, und zwar verhältnismässig weit stärker in der älteren als in der späteren Zeit. Thuk. II, 80 erwähnt Φώτωρ¹, den Führer der Chaoner, Ὀροίδης, den König der Parauiäer, Σαβόλινθος, den Führer, und Θάρυψ², den König der Molosser und Atintanen, Νικάνωρ, den Führer der Chaoner, Ἀντίοχος, den König der Oresten, I, 136 Ἀδμητος, den König der Molosser, Hdt. VI, 126 einen vornehmen Molosser Ἀλκων. Die Liste ist zwar klein, aber niemand wird glauben, dass, wenn die Epiroten griechischer Abstammung wären, vier ihrer Könige und Führer unter sechs bei Thukydides deutlich ungriechische Namen trügen; hinzu kommen jedoch Alkon und Admetos, der erste sicher, der zweite vielleicht eine Sagenfigur³. Epirotisch ist wohl auch der Name Μαροδύλας, Schol. § 327, in einer ganz abweichenden Form der Gründungssage des dodonäischen Orakels, die Proxenos wohl aus irgend einer Lokaltadt geschöpft hat.

¹ Dies ist die ursprüngliche Lesart aller Handschriften. Es liegt durchaus kein Grund vor, mit Hude die itazistische Korrektur der manus sec. in C u. G Φώτιος vorzuziehen. Der Name wird auch so nicht griechisch.

² Die Genitivform lautet bei Thuk. Θάρυπος und ist ersichtlich der sonst gebräuchlichen gräzisierten Form Θάρύπου, Nom. -ας vorzuziehen. Deswegen ist es nicht möglich, mit Kretschmer, Einl. S. 258 A. 1, in Θ. eine Kurzform für Θαρρύπατρος zu sehen.

³ Die Seherin Φαεννίς θυγατὴρ βασιλεύσαντος ἀνδρὸς ἐν Χάοι, Paus. X, 12, 10, ist rein mythisch.

Da der griechische Einfluss schon früh sehr stark gewesen ist, kann es nicht wundernehmen, dass uns auch griechische Namen begegnen. Mit dem athenerfreundlichen Tharyps setzt dieser Einfluss noch stärker ein: sein Sohn heisst Alketas, sein Enkel trägt jedoch noch einen nichtgriechischen Namen, Ἀρύββας, wie vielleicht noch ein Mitglied des Königshauses aus unbestimmter Zeit (s. S. 8 A. 2); sonst kommen nur griechische Namen vor. Aber auch diese zeugen gegen das Hellenentum ihrer Träger. Denn kein Grieche, der in den noch in hellenistischer Zeit recht strengen Gesetzen der griechischen Namengebung aufgewachsen war, würde in so wahrhaft ruchloser Weise die Sagengeschichte auf ihre berühmtesten Namen geplündert haben. Heroennamen wurden noch damals nur in Ausnahmefällen Lebenden gegeben, besonders wo der Name seit alter Zeit in lebendigem Gebrauch geblieben war. Die epeirotischen Fürsten zeigen durch diese Überhebung, dass sie mit fremdem Gut wirtschaften, das sie nicht zu gebrauchen verstehen.

Die männlichen Namen: Neoptolemos, Pyrrhos, Alexandros, Teukros, Helenos, Eioneus, Nisos¹ und auch Aiakidas sind alle dem troischen Sagenkreis entlehnt; die einzige sehr bezeichnende Ausnahme ist Ptolemaios: so wurde der Sohn des Pyrrhos und der Stieftochter seines Gönners Ptolemaios Soter genannt. Die 'Aiakiden' von Epeiros haben durch diese Namen ihren Adelsbrief schreiben wollen, aber die Farben so grell aufgetragen, dass der Trug gleich in die Augen springt. Und da sie an die Sage von Troja anknüpfen, tun sie nur dasselbe wie andere Barbaren von den Römern bis auf Snorre.

Die Frauennamen sind mit einer sehr bezeichnenden Ausnahme, Andromacha², die den Namen der Stammutter des

¹ Diese beiden nur bei Diod. XIX, 89 erwähnt. Die Hss. haben Ἰσιονεύς(ν), was kein möglicher Name ist. Durch die Art der Namengebung in dem epeirotischen Fürstenhaus wird die Korrektur DINDORFS Ἡϊωνεύς zur Gewissheit; so heisst der Vater des Rhesos K 435.

² Sie ist nur aus einer epidaurischen Heilurkunde bekannt: SIG³ 803 Z. 60 Ἀνδρομάχα ἐξ Ἀπειροῦ περὶ παίδων, Z. 63 ἐκ τοῦτου τῆς Ἀνδρομάχαι υἱὸς ἐξ Ἀρύββα ἐγένετο. Wegen der Namen hat DITTENBERGER mit Recht in dem epeirotischen Ehepaar Angehörige des Herrscherhauses erkannt. König Arybbas war mit seiner Nichte Troas vermählt, die also wohl bedeutend jünger als er gewesen sein muss. Es hindert demnach nichts anzunehmen, dass Andromacha eine ältere Gemahlin des Königs war. Man kann vermuten,

Aiakidenhauses trägt, zwar nicht homerisch, verraten aber ebenso deutlich, dass die Aiakiden ihre Prinzessinen gern für Griechinnen edlen Geschlechts ausgeben mochten. Von den Töchtern Neoptolemos' I. heisst die eine Troas, die andere, die Mutter Alexanders des Grossen, Olympias. Was Erlauchteres hatte Griechenland zu bieten als Troja und Olympia? Doch gerade in ihrer Jugend wurde Theben von Ruhm umstrahlt: ihre Nichte heisst Kadmeia. Später hat man es nicht ganz so toll getrieben. Deidameia heisst so nach der Geliebten des Achill und Mutter des Neoptolemos. Nereis ist ein sehr auffallender Name; auch in der Mythologie ist er kein Eigenname; er soll wohl an die Mutter Achills erinnern, da man sich doch scheute, den Namen einer Göttin zu usurpieren¹. Die einzige Ausnahme in all dieser Herrlichkeit, Phthia, ist wieder durch die thessalische Gemahlin des Aiakidas, die Tochter des Menon aus Pharsalos, von aussen hineingebracht.

Das Königshaus gebärdete sich hellenisch, sogar heroisch ungefähr von der Zeit um 400 an; die Hellenisierung machte klärlich unter dem Volke dieselben reissenden Fortschritte. Man darf daher in den dodonäischen Inschriften nicht viele nicht-griechische Namen erwarten; es gibt jedoch einige unter den ca 90, die sicher Epeiroten angehören². FICK hat mit gewohntem

dass der von seinem Vater des Landes verwiesene Alketas ihr Sohn war und dass er zu Gunsten des Sohnes der Troas ausgewiesen worden ist. Das ist aber nur Vermutung. Andernfalls hat man ein sonst unbekanntes Mitglied des Königshauses zu statuieren. Andromacha selbst muss wegen ihres Namens eine Aiakidische Prinzessin gewesen sein.

¹ Jüngst hat POMTOW in Delphi ein ringsherum abgebrochenes Basisstück entdeckt, auf welchem ihr Name als Stifterin und der des Alexandros zu ergänzen sind, Berl. Phil. Wochenschr. 1909 S. 286. Er schliesst hieraus gegen BELOCH, Griech. Gesch. III: 2, 106, dass Nereis eine Tochter Alexandros' II., nicht Pyrrhos' II. gewesen ist, »da Enkelinnen ihrem Grossvater kein Denkmal zu setzen pflegen«. Mir scheint jedoch die Beweisführung BELOCHS bindend, und da die rechte Seite zerstört ist, und die vorhandenen Reste zu einander unsymmetrisch stehen, vermute ich, dass der Name des Pyrrhos folgendermassen zu ergänzen ist:

Ἀλέξανδρος [Πύρρος
Πύρρου [Ἀλεξάνδρου
Νηρ[ηὶς ἀνέθηκε

und dass das Fundament die Statuen beider getragen hat.

² Ich zitiere nach der Ausgabe von FICK in Sammlung der griech. Dialektinschr., wo zu der grossen Masse der Carapanosinschriften auch die

Reichtum an Kenntnissen in seiner ersten Bearbeitung der Inschriften vieles für die epeirotischen Namen geleistet¹, sucht aber von der Ansicht geleitet, dass die Epeiroten einen griechischen Dialekt sprachen, die auffallenden Namen nach Möglichkeit als griechisches Sprachgut zu erklären. Da nun zumal die heimischen Namen der griechischen Sprache angeglichen sind, um in den griechischen Text eingeführt werden zu können, und wohl auch auf Grund der herrschenden gräzisierungstendenzen, bringt er es fertig, beinahe alle als griechisch zu erklären. Der Gegner ist in einer misslichen Lage; denn das *ignoramus*, zu welchem derjenige sich bekennen muss, der die Namen für nichtgriechisch hält, erscheint viel einfacher und einfältiger als ein Erklärungsversuch, sei er geistreich oder nicht. Es ist jedoch ganz etwas anderes, ob ein Name durch eine mehr oder minder gewagte Etymologie mit einem griechischen Wortstamm in Verbindung gebracht werden kann, oder, ob eine Verbindung auch wirklich besteht und das Anklingen nicht nur Schein und Schall ist. Ungriechisch sehen aus Aneroitae, Draipos, Galaitos, Thoxouchares, Krainys, Lyos?, Matydika, Sabyron, Samytha, Seambys, Vattidas, Peleon².

von GOMPERZ herausgegebenen hinzugefügt sind. Natürlich sind Namen, die nicht sicher Epeiroten angehören, weggelassen, also die der Freigelassenen und der Orakelinschriften unbestimmter Herkunft nicht aufgenommen worden.

¹ Bezz. Beitr. 3 (79) 266 ff.

² *Ἀνερόιτα* (Gen.) SGDI 1349 erklärt FICK, Bezz. Beitr. a. a. O. S. 275 als *Ἀνδρόιτα* mit der Bemerkung »enthält auffallend genug den starken Stamm ἄνερ-,« was sonst ohne Beispiel ist. *Δραίπος* nehmen sowohl FICK a. a. O. S. 278 wie KRETSCHMER, Einl. S. 258 für *Δρά-ιππος* an, was an und für sich möglich ist, da Unterlassung der Doppelschreibung auch sonst vorkommt. Was ist aber das Glied *δρα-*? FICK hat es wenigstens nicht erklärt. *Γάλαιθος* SGDI 1351 hat kein griechisches Analogon, denn *Γαλαίπτης* Diod. XXXIII, 20 ist ein Athamane; nordgriechisch sind *Γάλιος* und *Γάλιος*. Dass auf Delos ein *Γαλαίος* vorkommt, und dass ein Fabrikant rhodischer Amphoren *Γαλέπτης* heisst, darf nicht wundernehmen, da in den grossen Handelscentren fremdartige Namen zahlreich sind (vgl. Bull. de l'acad. de Danemark 1909 S. 81 A. 1). SGDI 1351 hatte EGGER *Θοξουχάρων* gelesen, FICK verfährt a. a. O. S. 278 ziemlich gewaltsam, um aus *Θοξου-* etwas Griechisches zu machen: er liest (ó) *᾽Οξουχάρων*, worin *ου* für *ο* stehen soll, also *᾽Οξο-* (!). Aus dem *Θ* den Artikel zu machen geht doch nicht an, da dieser sonst hier regelmässig fehlt. *Κραῖνος* SGDI 1351 ist nach FICK a. a. O. S. 278 Kurzname zu *κραίνω*; Namen auf *κραν-* sind jedoch unbekannt, die auf *κραν-* sehr selten. *Λύος*

Es fällt gleich auf, dass viele von diesen Namen Bastardbildungen sind, wie die auf *-χάρης*, *-δίκα* und *-ίδας*, welche allbekannte griechische Namens Elemente enthalten. Das Familiengefühl hat die Anhänglichkeit an die Namen der Väter nicht ganz verschwinden lassen; man sucht sie aber nach Kräften aufzuputzen, ein Vorgang, der überall aus den Grenzmarken der antiken Civilisation wohlbekannt ist. Griechische Kurznamen dürften dagegen *Δέρκων*, *Ξένος* und wohl auch *Φίλλιος* sein.

Den *geographischen Namen* ist es wie den Personennamen ergangen. Es darf nicht vergessen werden, dass die meisten Namen erst aus der späten Zeit des molossischen Reiches oder des epirotischen Bundes bekannt sind; Zusammensiedelungen und Neuanlagen werden bei der Machtentfaltung dieser Zeit nicht gefehlt haben¹; sie wurden griechisch benannt und auch die Namen der schon bestehenden Ortschaften entgingen der Gräzisierung nicht. Wie stark diese Tendenz fremde Länder ergriffen hat, begreift man, wenn man z. B. die Karte Kleinasiens zur Hand nimmt; sogar in dem traditionsfesten Ägypten wurden Städte griechisch umbenannt und wie viele griechische Namen sind nicht aus den fernsten Gegenden verzeichnet! Es ist fast mehr zu verwundern, wenn Epeiros an der Grenze Griechenlands einige nichtgriechische Namen bewahrt hat.

SGDI 1354 u. 1356 ist zweifelhaft, *Μαυδίκα* 1356, *Σαβύρων* 1346 von FICK glücklich ergänzt nach IG XI: 1, 234 Z. 34, *Σαμόθα* von demselben scharfsinnig erkannt nach Nossis von Lokroi, Anth. Pal. VI, 275; beide von ihm selbstverständlich als griechisch betrachtet. Sie sehen aber wenig griechisch aus, und dass der eine in einer thessalischen Inschrift, der andere bei einer Dichterin aus Grossgriechenland wiederkehrt, gibt keine sichere Gewähr für ihren griechischen Ursprung. Ich vermag keinen Widerspruch darin zu finden, dass ähnliche Namen auf griechischem Gebiet wiedergefunden werden, wie die auf *γαλ-*, *Σαβύρων* a. a. O. und *Σαλόνθιος*, der König des ätolischen Stammes der Agräer, Thuk. III, 111; IV, 77. Wir wissen doch, dass barbarische Namen sogar in vornehme griechische Familien Eingang gefunden haben, und eine Beimischung fremden Blutes scheint in ganz Nordgriechenland aus vielen Gründen wahrscheinlich. *Σάμβος* SGDI 1355 wird von FICK als korrupt betrachtet, da es jedem Erklärungsversuch aus dem Griechischen spottet; *Ψατίδας* SGDI 1356.

¹ Die Epiroten lebten grossenteils in offenen Dörfern (s. Skylax c. 28 ff.), aber bei dem grossen Strafgericht durch Æmilius Paullus wurden doch 70 Städte zerstört, von denen die Mehrzahl molossisch war.

Die überwiegende Masse der Ortsnamen ist griechisch; wenn man aber genauer zusieht, findet man, dass auch hier ein Rest übrig geblieben ist, der sich dem Griechischen nicht einfügen will. Zwar ist auch hier das Urteil misslich und subjektiv, weil kaum irgend andere Wörter dem Etymologisieren so viele Schwierigkeiten bereiten wie die geographischen Namen und weil unser Ohr gerade hier schwerhörig ist, da Griechenland selbst voll nichtgriechischer Namen ist. Aber je mehr wir das eigentlich Volkstümliche des epeirischen Stammesgebietes zu erfassen suchen, um so stärker werden die nichtgriechischen Spuren; und es lässt sich nachweisen, wie und warum die Gräzisierung stärker oder schwächer ist ¹.

Am empfindlichsten waren die Städtenamen. Der Küste entlang fuhren seit homerischer Zeit griechische Schiffe; hier haben Griechen die Namen gegeben, hingewiesen sei jedoch auf die Insel Σάσων. Amphilochien war dem griechischen Einfluss am meisten ausgesetzt; hier begegnen nur griechische Namen ausser Ἐπουρία πόλις ἥ νῦν Ἀμβρακία (Steph. Byz. s. v.). In anderen Teilen des Landes begegnen einige Namen, die schwerlich griechisch sein können. Der Hauptort von Athamanien heisst Ἀργεθία, wovon Ἀργιθέα eine gräzisierende, volksetymologische Umbildung ist, ferner Βαϊάκη, Πασσαρών, die alte Königstadt der Molosser, Βιτία oder Βατία, Βούχετα oder Βουχέτιον; unbekannter Lage sind Βόνιμαι (so SGDI 1339, Steph. Byz. s. v. gräzisiert Βόνειμα), Τραμπόα, ἐν Θεπτίνωι 1334 und die Ortsbezeichnungen 1365 ἀγ Κόσσωι, ἐπ' Ἀθερίωι, παρ Κόττωι.

Besser hielten sich die Namen der Flüsse und der Berge. Das Griechische scheint auch hier zu überwiegen; jedoch bemerkt man, dass die Namen nicht ursprünglich sind, weil sie entweder entliehen oder auch Appellativa sind. Von den Flussnamen sind entliehen Ἀχέρων, Κωκυτός und Ἰναχος — Argos brauchte seinen Fluss. Ὀρωπός hat wohl nichts mit der gleichnamigen Stadt zu tun, Κάδμος auch nichts mit dem Heros. Θύαμις ist vielleicht, Ἄρατθος sicher nichtgriechisch (Nebenformen Ἄραχθος, *Aratus*, *Arethon*). Ἀῶος ist eine gräzisierte Form.

¹ Für die Belegstellen verweise ich im allgemeinen auf BURSIA, Geogr. von Griechenland I, Abschn. Epeiros.

die heimische etwa **aua*-¹. Von den Bergen sind appellativ und griechisch benannt Κεραύνεια ὄρη, Κράνεια ², Κερκετικὸν ὄρος. Λάκμων oder Λάκμος mag griechisch sein, dagegen nicht Τύμφη, Τέμαρος oder Τμάρος und Ἄμηρον (Steph. Byz. s. v. Δεξάροι).

Den ursprünglichen ethnischen Zustand geben die Stammesnamen am getreuesten wieder. Der Stamm ist die primitivste Organisationsform und Umbenennungen am wenigsten ausgesetzt. Bei dem Eindringen einer höheren, städtischen Kultur geht der Stamm in die πόλις auf; dabei wird der Stammesname gegen den neuen Stadtnamen vertauscht. Jedoch kann es auch vorkommen, dass ein Stamm von den Umwohnenden benannt, also mit einem aus einer fremden Sprache stammenden Namen bezeichnet wird. Wir finden daher in Epeiros griechische Stammesnamen wie Ἀμφίλοχοι und Ὀρέσται, aber sonst sind die nichtgriechischen Namen hier zahlreich.

Die Namen der grösseren Stämme sind unsrem Ohr so vertraut, dass wir kaum fragen, ob sie auch wirklich griechisch sind. Strabon VII p. 324 u. 327 zählt auf: Χάονες, Θεσπρωτοί, Κασσωπαῖοι, Ἀμφίλοχοι, Μολοττοί, Ἀθαμᾶνες, Αἰθίκες, Τυμφαῖοι, Ὀρέσται, Παρωραῖοι, Ἀτιντᾶνες. Welche dieser Namen griechisch und welche nichtgriechisch sind, lässt sich mit ein paar Ausnahmen nicht nachweisen. Zwar kann man sich darauf berufen, dass die Endungen -ᾶνες und -ωτοί auch in griechischen Stammesnamen vorkommen ³; man muss aber bedenken, dass diese Namen durch das Griechische zu uns gelangt sind. Dass eine Umbildung (und Gräzisierung) stattgefunden hat, zeigen die variierenden Formen, welche für die Chaoner überliefert sind. Χωνία heisst ihr Land bei Herodot (sic!) nach Theognostos, can. 794 in CRAMERS Anecd. Oxon. II, 132. In ihrem Namen sucht man einen Beweis für die illyrische

¹ Es begegnen die Formen Αἶας, Ἄνας, Ἀῶς, vgl. die Παρωναῖοι, s. HIRSCHFELD bei Pauly-Wissowa I, 2658.

² Vgl. BURSIA, Geogr. Gr. I, 34 A. 1, d. h. Kornellgebirge.

³ KRETSCHMER, Einl. p. 257 hält die mit dem Suffix -to- gebildeten Ethnika der griechischen Sprache für 'sonst' fremd. — Der Sagenheld Athamas ist nicht bei den epeirotischen Athamanen heimisch; in welchem Verhältnis diese zu den Athamanen bei Herakleia am Oeta (Polemon fr. 56 = FHG III, 133) stehen, ist unklar.

Nationalität der Epeiroten, da ein Stamm der Oenotren *Χῶνες* heisst. Sehr wahrscheinlich ist die Vermutung von Bursian, Geogr. v. Gr. S. 15 A. 3, dass der Name der *Χαῶνοι* bei Rhianos, von Steph. Byz. als ein thesprotischer Stamm bezeichnet, eine Nebenform von *Χάονες* sei. Die Thesproter sollen auch *Αἰγεσταῖοι* genannt worden sein.¹

Die grösseren Stämme waren aber aus kleineren zusammengesetzt, deren Namen in beträchtlicher Zahl teils durch Steph. Byz. teils durch die Inschriften überliefert sind. Es besteht eine gewisse Schwierigkeit die Stammesnamen der Inschriften von den Personennamen einerseits, von den Stadtnamen anderseits zu scheiden, wovon unten mehr. An diesem Ort ist auf eine reinliche Scheidung nicht so viel Gewicht zu legen, da die Namen, wenn sie nicht Ethnika sind, für unsren Zweck noch mehr beweisen. Es ist von durchschlagender Bedeutung, dass sich gerade unter den Namen der Unterabteilungen der Stämme, welche von aussen am wenigsten beeinflusst worden sind, eine grosse Menge von Namen findet, die entschieden ungrisch sind; griechisch dagegen sind nur wenige.

Steph. Byz. überliefert aus verschiedenen Quellen folgendes¹: den Chaonern schreibt er die *Δεξάροι*, den Thesprotern die *Ἀμόνται*, *Ἀνταριάται*², *Ἑλινοί*, *Κέλαιθοι* oder *Κελαιθεῖς*, *Παραναῖοι*, *Πράσσαιβοι*, *Τριπόλισσοι* oder *-ίσσοι*, *Χαῶνοι* (wohl = *Χάονες* s. o.), *Κεστρηνοί*, *Αἰγεσταῖοι*, was ein anderer Name der Thesproter sein soll, den Molossern die *Ἀφείδαντες*³, *Γενοαῖοι*, *Δωνετῖνοι*, *Ἰπαιλόχοι* zu. Hinzu kommen ohne nähere Bezeichnung der Stammeszugehörigkeit: *Ἀργυρίνοι*, *Κεραῖνες*, *Κᾶρες*, *Ἄβαντες*, *Ἀμυμναῖοι* gräzisiert *Ἀμόμονες*, *Ταραύλιοι* und bei Strab. IX p. 434 *Τάλαρες*.

Von den in den Inschriften überlieferten Ethniken gehören einige Städten an. Mitunter ist der Name der Stadt aus einem

¹ Vgl. die Behandlung der Stammesnamen S. 48 ff.

² Die *Ἀνταριάται* sind ein illyrischer Stamm, sogar im Norden des Landes sitzend; es muss ein Irrtum des Steph. Byz. vorliegen, obgleich er drei Gewährsmänner anführt. Die *Κέλαιθοι* und *Γενοαῖοι* finden sich wieder in den Inschriften.

³ Die *Ἀφείδαντες* werden eine *μοῖρα Μολοσσίας* genannt, wie die *Καμμανία* eine *μοῖρα Θεσπρωτίας*; dies ist ein Landschaftsname, wohl aber aus einem Stammesnamen abgeleitet.

alten Stammesnamen abgeleitet. Das Ethnikon Πείαλες gehört zur Stadt Πειάλεια, wovon unten (S. 24 u. 54) zu handeln ist, die Ὀμφαλες, bei Rhianos Ὀμφαλιῆες, zur Stadt Ὀμφάλιον (vgl. S. 16). Andere sind aus griechisch benannten Städten hergeleitet. Χέραδρος SGDI 1352 gehört zu der Ortschaft Χέραδρα in Amphilochien, Ἐλεαῖος 1351 zu Elaia an der Küste. Ferner sind hierher zu ziehen, obgleich der entsprechende Ort nicht bekannt ist: Εὐρώπιος 1339, Λαρισαῖος, Τιαῖος 1351, Κολπαῖος 1350. Es bleibt aber eine lange Reihe Namen übrig, die sehr ungrisch aussehen: Τοροδαῖος 1339, Καριωπός 1339 oder Καρωπός 1350, Παρωρός 1350 (die Παρωραῖοι Strabons), Δοεσστός 1350¹, Ὀνόπεργος 1351 u. ὁ., Κέλαιθος 1354 u. 1359 oder Κίλαιθος 1355 (vgl. Steph. Byz.), Βατελώι[ος], Ὀπλαινός 1359, Παρθαῖος 1371², Ταλαιᾶνες, Ὀποῶς 1349, Κλαθιατός 1339 vgl. 1338, Γενουαῖος 1367 (vgl. die Γενουαῖοι). Man wird doch nicht behaupten, dass griechische Stämme diese Namen getragen haben.

Es ist schon mehrmals bemerkt worden, dass die Formen der Namen oft wechseln. Ich stelle hier die Liste zusammen:

Θάρυπος — Θαρύπου	Γενουαῖοι — Γενουαῖος
Ἄωος, Αῦος, Αἶας, Ἄνας	Δοεσταί — Δοεσστός?
Ἄραχθος, Ἄρατθος, <i>Aratus</i> , <i>Arethon</i>	Βουθρωτόν — Βουτρωτόν
Τόμαρος — Τμάρος	Ἐλάτρ(ε)ια — Ἐλάτεια
Χάονες, Χῶνες, Χαῶνοι	Βιτία — Βατίαι
Παρωραῖοι — Παρωροί	Βούχετα — Βουχέτιον
Ἀμομναῖοι — Ἀμόμόνες	Βούνειμα — Βούνιμαι
Κέλαιθοι, Κίλαιθοι, Κελαθεῖς	Κασσώπη — Κασσωπία
Τριπόλισσοι — Τριπολίσσοι	Ἄμβρακος — Ἄμβρακία

Wenn man auch Doppelformen und Korruptel in mehr als gewöhnlichem Umfang zugibt, ist doch die Liste zu lang, um nur dadurch erklärt werden zu können. Die vielen Schwankungen müssen vielmehr darauf beruhen, dass Formen einer fremden Sprache der griechischen in verschiedener Weise mund-

¹ Dieser Stamm ist vielleicht mit FICK, Bezz. Beitr. a. a. O. in den bei Strabon VII p. 326 von MEINEKE durch Korrektur hergestellten Δοεσταί wiederzufinden; er wäre dann illyrisch.

² Vielleicht mit dem illyrischen Stamm Παρθῖνοι: Strab. VII p. 326 und ihrer Stadt Πάρθος Steph. Byz. s. v. zu verbinden.

gerecht gemacht worden sind, ohne dass überall eine bestimmte Norm sich durchzusetzen vermochte.

KRETSCHMER, Einl. S. 258 hat bemerkt, dass die in den dodonäischen Inschriften recht oft vorkommende Vertauschung von einfachen und doppelten Konsonanten von den des Griechischen nur halbkundigen Barbaren herrühre. Aber noch in der Deklination glaube ich eine Spur der nichtgriechischen Landessprache nachweisen zu können. Die Einwohner der Stadt Ὀμφάλιον heissen Ὀμφαλες, SGDI 1347, Gen. Sg. Ὀμφαλος 1334, während Rhianos Ὀμφαλιῆας sagt. FICK zu SGDI 1347 erklärt: Ὀμφαλες ist durch Vokalkürzung aus Ὀμφαλῆς = Ὀμφαλέες entstanden, wodurch die konsonantische Flexion Gen. Ὀμφαλος usw. veranlasst wurde. Es ist ein Notbehelf, die Formen so auf die gewöhnliche Flexion zurückzubringen; er wird versperrt durch den völlig analogen Gen. Πείαλος¹ aus dem Ethnikon der Stadt Πιάλεια. M. E. muss man hier einfach Konsonantstämme auf -λ erkennen, welche das Griechische nur in einem vereinzelt Wort hat. Es folgt weiter, dass die Städtenamen aus den Stammesnamen Ὀμφαλες, Πείαλες abgeleitet sind, was durch die geschichtliche Entwicklung geboten ist, und dass der Name Ὀμφάλιον trotz seines schönen griechischen Aussehens in Wirklichkeit ungrisch ist.

Wo wir im stande sind, tiefer in das epeirische Volkstum einzudringen, unter den ältesten Personennamen und den Namen der kleinen Stämme und Clans, finden wir in der Mehrzahl Namen von ungrischem Aussehen. Aber auch nach der intensiven Hellenisierung während der Blütezeit des Landes sind einige ungrische Namen überall übrig geblieben. Dadurch ist der Streit über die Nationalität der Epeiroten entschieden: sie waren Barbaren, wie Thukydides sie nennt; eine nähere Bestimmung ihrer Verwandtschaftsverhältnisse lassen die dürftigen Reste ihrer Sprache nicht zu.

¹ SGDI 1352 ἐπὶ προστάτῃ Μολοσσῶν Κεφαλῶν Πείαλος.

II.

Die Sagengeschichte von Epeiros.

Es wird hier nicht beabsichtigt, die mythographische Überlieferung, soweit sie Epeiros betrifft, durchzuarbeiten oder aus den Sagenüberlieferungen geschichtliche Folgerungen zu ziehen, wie es GRUPPE, Griech. Mythol. S. 349 ff. bezüglich der Nationalität der Kolonisten gemacht hat; ich halte diese für sehr bedenklich. Ich will nur nachweisen, wie die Sagenbildung von der Geschichte des Landes und der Stämme abhängig ist.

Zuerst möchte ich ein paar typische Beispiele kurz erwähnen, welche zeigen, wie Mythen in einem fremden Land lokalisiert oder geschaffen werden.

Nur selten liegt der Anlass der Lokalisierung eines Mythos so klar zu Tage wie bei dem epeirotischen Unterweltsmythos. Der arkadische Styx ist nur das bekannteste Beispiel dafür, dass die lebendige Phantasie der Griechen in Flüssen mit düsterer und wilder Umgebung die Unterweltsströme wiederfand und die Namen dieser auf jene übertrug. Gerade wie Hadeseingänge an mehreren Orten gezeigt wurden, sind auch die Unterweltsströme an verschiedenen Orten lokalisiert worden. In Epeiros begegnen Acheron, Kokytos und der acherusische See; über die Natur dieser Gegenden, welche den Anlass zu der Lokalisierung gegeben hat, schreibt BURSIA, Geogr. v. Griech. I S. 27: »Bevor der Acheron in diese Ebene eintritt, durchströmt er tief und reissend eine enge und düstere Schlucht; zu beiden Seiten steigen nackte Felswände zu bedeutender Höhe empor, und an mehr als einer Stelle stürzt sich der Fluss in brausenden Kaskaden in die dunkle Tiefe«. Es mag sein, dass das bekannte Totenorakel alt ist, und den ersten Anlass zu der Lokalisierung gegeben hat; schon die

korinthische Sage bei Herodot V, 92, 7 kennt es. Auch ist hieraus zu schliessen, dass die Lokalisierung in recht frühe Zeit hinaufgeht; der älteste direkte Zeuge ist Thuk. I, 46. Viel später ist der schlimme euhemeristische Gebrauch, welcher davon für die Hadesfahrt des Theseus gemacht worden ist¹. Da der Mythos der Gewohnheit der Atthidographen gemäss zu Geschichte gemacht werden sollte, bot sich Thesprotien, wo fast die ganze Geographie der Unterwelt sich wiederfand, und wohin auch Herakles und Odysseus gezogen waren, als für die Rationalisierung sehr bequem dar.

Leicht durchsichtig sind auch die etymologischen Aitia. Über das von Βούθρων s. S. 23. Βούχετα soll so genannt worden sein διὰ τὸ τὴν Λητὼ ἦται Θέμιν ἐπὶ βοὸς ὀχουμένην ἐλθεῖν ἐκεῖ². Aus ähnlichen Gesichtspunkten ist ein nur von Parthenios XXXII überlieferter Mythos zu erklären. Der Hain bei Kichyros gehöre Epeiros, der Tochter des Echion, welche die Asche des Pentheus tragend Kadmos und Harmonia dahin gefolgt und dort gestorben und begraben sei. Epeiros »ist wie so viele geographische Eponymoi eine Schöpfung der spätesten gelehrten Mythenbildung« (CRUSIUS in Roschers Lex. I, 1280); der Grund, warum das böotische Heroenpaar hierher geführt worden ist, ist klärlich der Flussname Kadmos.

Ich übergehe nunmehr die unbedeutenderen Sagen und suche nachzuweisen, warum und wie die grösseren Mythenkomplexe sich festgesetzt und ausgebildet haben.

Derjenige epeirische Stamm, mit welchem die Griechen zuerst in Berührung kamen, war der thesprotische; er war aber schon im fünften Jahrhundert, aus dem wir zuerst einige histo-

¹ Plut. Thes. 31 u. 35, vgl. Paus. I, 17, 4. Theseus and Peirithoos ziehen nach Epeiros, um die Tochter des Molosserkönigs Aidoneus' Kore zu freien; Th. wird zuletzt von Herakles befreit. Paus. scheint die Erzählung in geheuerer Form wiederzugeben; er verlegt sie in das richtige Land, Thesprotien, und nennt als Hauptstadt des Thesproterkönigs Kichyros — hier steht auch die gelehrte Notiz, dass Dodona in Thesprotien lag. Die Rationalisierung stammt von den Atthidographen; Eusebios ed. SCHOENE II, 36—38 beruft sich auf das zweite Buch der Atthis des Philochoros, vgl. Plut. Thes. 35. Bei Plutarch und Eusebios, also wohl schon von Philochoros ist das bekannteste Volk, die Molosser, statt der Thesproter eingesetzt.

² Suidas und Et. m., welche Philochoros zitieren; Harpokration zitiert dagegen die Ἡπειρωτικά des Philostephanos.

rische Kunde über Epeiros haben, hinter die Chaoner zurückgetreten; diese fingen jedoch gerade damals an, ihrerseits von den Molossern überflügelt zu werden. Dieser Wechsel spiegelt sich in dem Bestand der Mythen wieder. Diejenigen, welche die Molosser angehen, sind zu einer abgerundeten mythischen Vorgeschichte entwickelt worden, während die Mythen des thesprotischen Landes nur in Bruchstücken und so weit sie in die griechischen Sagenkreise hineingreifen, überliefert worden sind. Die Chaoner aber, deren Machtperiode zwischen die Zeit des Epos und die des späteren starken griechischen Einflusses fällt und welche mit den Griechen in weniger nahe Berührung gekommen sind, gehen ziemlich leer aus.

Die Sagengeschichte von Epeiros hat also ihre durch die historischen Verhältnisse bedingte Entwicklung. In der mythographischen Überlieferung erscheint Thesprotien zuerst. Dies war schon durch die Odyssee vorgezeichnet, da Odysseus in seiner erlogenen Erzählung § 316 ff. von seinem dortigen Aufenthalt berichtet. Hier war der Anknüpfungspunkt für die kyklischen Dichter gegeben. In der Telegonie war daraus herausgesponnen, dass Odysseus sich zu den Thesprotern begibt, ihre Königin Kallidike heiratet und Heerführer in einem Krieg mit den Brygoi ist. Nach dem Tode der Kallidike übergibt Odysseus seinem Sohne Polypoites das Reich und fährt nach Ithaka zurück. Nach Clemens Alex., Strom. VI, 266, soll der angebliche Verfasser der Telegonie, Eugammon aus Kyrene, einem älteren Epos des Musaios ein ganzes Buch, welches über die Thesproter handelte, entnommen haben. Doch durfte Diels (Frg. der Vorsokratiker S. 590, 20) mit Recht annehmen, dass umgekehrt Musaios die Telegonie benutzt hat. Nach der Epitome Sabbaitica des Apollodor VII, 34 Wagn. ist Odysseus nach Thesprotien gegangen, um dort dem Poseidon die von Teiresias λ 121 ff. vorgeschriebenen Sühnopfer darzubringen. Aus diesem Anlass soll er die Stadt Βρόνευμα in der Nähe von Τραμπόα gegründet haben ¹.

¹ In dem Auszug des Proklos aus der Telegonie verrichtet Odysseus die von Teiresias vorgeschriebenen Opfer auf Ithaka. Da aber T. befohlen hatte, das Opfer für Poseidon im Binnenlande darzubringen, wo die Leute von dem Meer nichts wissen, ist dem Kykliker eine solche Inkonsequenz nicht zuzutrauen. Vermutlich hat Proklos flüchtig exzerpiert und ist nach der

Es erhellt deutlich, wie der thesprotische Sagenkreis von Odysseus ausgehend erweitert worden ist.

Loser angeknüpft ist die Sage, die dem Euryalos des Sophokles zu Grunde lag, und von Parthenios III nacherzählt wird. Odysseus ging nach Epeiros *χρηστῆρίων τινῶν ἔνεχα* also nach Dodona, welches zu Sophokles' Zeiten oder bis kurz davor thesprotisch war. Er verführt die Tochter seines Gastfreundes Tyrimmas, Euippe; als sein Sohn Euryalos als Jüngling nach Ithaka kommt, verleitet Penelope den Vater, ihn zu töten. Über die Thesproter in alexandrinischen Epos ist unten zu handeln.

Die einzige bedeutende griechische Kolonie des Epeiros war Ambrakia. Diese Stadt war von Korinthern unter Führung des Gorgos, des Sohnes des Kypselos gegründet worden. Über die Kulte und Mythen der Stadt sind wir dank des Auszuges aus dem Lokalhistoriker Athanadas, der uns durch Nikandros und Anton. Lib. IV gerettet ist, ziemlich genau unterrichtet. Über den Besitz der Stadt entspinnt sich ein Götterstreit nach üblichem Muster; es treten Apollon, Artemis und Herakles auf. Schiedsrichter ist der Lokalheros Kragaleus¹. Der Kult des Apollon war der bedeutendste, aber auch Herakles hatte ein Fest; wahrscheinlich hatte er den einheimischen Gott oder Heros Kragaleus verdrängt, denn dieser erhielt am Heraklesfest ein Nachopfer.

Die dorischen Kolonien hatten Herakles mitgebracht, und von Ambrakia aus setzt sich ein Heraklesabenteuer in Thesprotien

Ep. Sabb. zu korrigieren. — *Βούβαιμα* Steph. Byz. s. v., vgl. Lyk. Alex. 800 u. Tzetzes z. St.

¹ Vgl. OBERHUMMER, *Akarnanien* usw. S. 61 ff. — Der Apollonkult ist durch die Münzen bekannt; sie zeigen den Kopf des Gottes oder den schreitenden Apoll mit dem Bogen und das Kultmal des Gottes, den tänien-behängten Bactylus. Gerade an ihn knüpfte sicher der Kult an, und dafür bietet Athanadas das Aition, als er erzählt, dass Apoll aus Zorn den Kragaleus auf der Stelle in Stein verwandelte. — Über die Zeit des Athanadas gibt die eingelegte Genealogie einen Wink. Apollon — Sohn: Melaneus, König der Dryoper — Kinder: Eurytos und Ambrakia. E. ist Eponym der Eurytanen, s. Aristoteles in der *Ἰθακησίων πολιτεία* und Nikandros in den *Ἀιτωλικά* nach Tzetzes zu Lyk. Alex. 799. Diese Genealogie sucht also Ambrakia mit Ätolien zu verbinden; sie durfte also der Zeit nach Pyrrhos angehören, als Ambrakia Mitglied des ätolischen Bundes war. Die Stammbäume bei Steph. Byz. s. v. *Ἀμβρακία* und *Δεξαμεναί* sind ganz schattenhaft.

fest, der Raub der Rinder des Geryoneus, welches gut in das rinderreiche Epeiros hineinpasste, wie Arrian hervorhebt¹. Athanadas hat das mit der gewöhnlichen Version kontaminiert, indem er erzählt, dass die Kelaither², Chaoner, Thesproter und alle Epeiroten ihm die Rinder abzunehmen versuchten, aber besiegt wurden.

Wegen einer Namensgleichheit ist noch eine Heraklessage nach Thesprotien verlegt worden. Nach dem Schiffskataloge B 657 ff. zeugt Herakles den Tlepolemos mit Astyocheia, die er aus Ephyre beim Selleeis (in Elis) wegführt. Nach Apollodor II, 149 und Diod. IV, 36, 1 ist die Stadt die gleichnamige thesprotische, der Vater der Astyoche heisst Phylas, und Herakles zieht gegen ihn zusammen mit den Kalydoniern. Die Variante sieht jung aus und ist nur ein Versuch, Epeiros um noch eine Heraklessage zu bereichern. Phylas ist eine Dublette des gleichnamigen Dryoperkönigs.

Für den bekanntesten Sagenkreis des Epeiros, den molossischen, ist der Angelpunkt die Ansiedelung des Neoptolemos im Lande der Molosser³. Diese war schon in den Nosten erzählt worden. Es entzieht sich nun leider unsrer Kenntnis, warum Neoptolemos gerade in der Molottis lokalisiert worden ist. Zu bemerken ist jedenfalls, dass er auf Anraten der Thetis oder, in späterer Überlieferung, des Helenos zu Fuss gewandert ist. Vielleicht ist dies ein Reflex davon, dass Neoptolemos von Thessalien aus in Epeiros eingedrungen ist.

Nun lässt aber Pindaros den Neoptolemos zur See nach Epeiros kommen. Nach Nem. VII, 37 ff. landet er verschlagen bei Ephyra und ist kurze Zeit König in der Molottis, nach Nem. IV, 51 ff. regiert er in Epeiros; in den beiden folgenden Versen wird zu unsrer Verwunderung das Land von Dodona bis zum Meere genannt, welches gerade damals nicht molossisch war.

¹ Arrian, Exp. Al. II, 16, 5 nach Hekataios τῆς Ἰπείρου τῆς περὶ Ἀμβρακίαν τε καὶ Ἀμφιλόχους βασιλέα γενέσθαι Γηρόντην.

² Hss. Κελτούς. Die schon von BERKELIUS vorgenommene Änderung ist sehr wahrscheinlich; denn obgleich Athanadas sehr wohl nach der Kelteninvasion gelebt haben kann, ist für die Kelten doch kein Platz in dieser Sage.

³ Zusammenstellung der verschiedenen Sagen von seiner Rückkehr aus Troja von WEISZÄCKER in Roschers Lex. III, 169 ff.

Pindaros wirft also die wenig bekannten Gegenden zusammen. Er wusste, dass die Molosser in Epeiros wohnten; seine Vorstellungen von Epeiros waren aber durch den hauptsächlich benutzten Verkehrsweg von der Küste des ionischen Meeres nach Dodona bestimmt. Weil ihm also nur der Seeweg nach Epeiros bekannt war, und in Anschluss an die Seeabenteuer, die von den übrigen aus Troja heimkehrenden Helden erzählt wurden, hat er, wie gewöhnlich mit freier Hand über die Sage schaltend, Neoptolemos zur See in sein Reich gelangen lassen¹.

Mit Neoptolemos zieht Helenos nach Epeiros; ob schon in den Nosten ist nicht sicher². Es erscheint jedoch kaum möglich, dass eine so bedeutende Person bei der Teilung der Beute, welche die Iliupersis schilderte, übergangen werden konnte. Über die weiteren Geschicke des Helenos gehen die Sagen sehr auseinander. Am einfachsten ist die Erzählung in der Ep. Vatic. des Apollodor V, 13, dass er eine Stadt in der Molottis gegründet und die Mutter des Neoptolemos, Deidameia, zur Gemahlin erhalten habe. Nach Servius zu Verg. *Æn.* II, 166 u. III, 321 ff. und Justin XVII, 3 tritt Neoptolemos ihm Andromache und das Land der Chaoner ab. Der Bezirk Kammania (= Kestrine) ist nach Steph. Byz. s. v. eine Gründung des Helenos. Ähnlich erzählt Pausanias I, 11, 1, dass nach dem Tode des Neoptolemos Andromache Helenos geheiratet und ihm den Sohn Kestrinos, den Eponym dieser Landschaft, geboren. Nach Vergil, *Æn.* III, 333 ff. ist schliesslich nach dem Tod des Neoptolemos Chaonien dem Helenos zugefallen, Äneas trifft Andromache in Buthroton.

Die euripideische Modifikation Andr. 1243 ff., nach der Andromache mit ihrem und des Neoptolemos Sohn Molossos erst nach dem Tode des Neoptolemos als Gattin des Helenos nach Epeiros zieht, hat sich nicht durchzusetzen vermocht, weil sie der alten Sage widersprach und von der epeirischen Geschichtsschreibung als weniger ehrenvoll abgelehnt wurde.

Eine wesentlich abweichende Sagenform begegnet bei einem

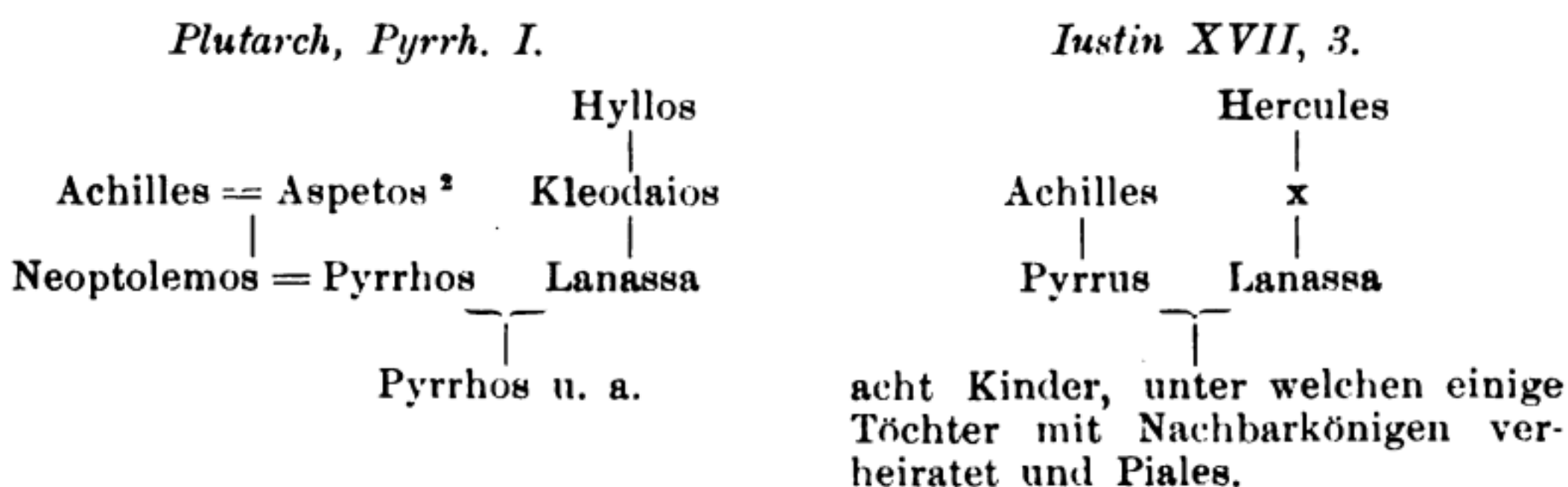
¹ Über Pausanias und Teukros von Kyzikos s. S. 25 f.

² Das war schon die Meinung STIEHLES, *Philol.* 8 (53) 70 und jetzt WAGNERS, indem er aus Apollod., Ep. Vatic. V, 13 den Auszug des Proklos ergänzt, Ep. Vatic. S. 271.

wenig bekannten Historiker, Teukros von Kyzikos¹. Er erwähnt nur Helenos, nicht Neoptolemos. Auf der Fahrt nach Westen opfert Helenos eine Kuh auf dem Schiff als ἀποβατήρια, sie reißt sich los und schwimmt ans Land, wo sie an der Stelle, wo Helenos später die Stadt erbaut, tot niederfällt. Wenig bedeutsam ist die Variante bei Dion. Hal., Arch. rom. I, 51: Anchises landet in Buthroton, Äneas nebst den Rüstigsten brechen nach Dodona auf, um das Orakel zu befragen, dort treffen sie Troer unter Helenos. In Buthroton gibt es einen Troja benannten Hügel, wo die Troer damals gelagert haben.

Es wird unten versucht, der mythographischen Überlieferung im einzelnen nachzugehen; im allgemeinen ist die Entwicklung klar. Ursprünglich zieht Neoptolemos den Landweg nach Molottis; ihm folgt Helenos. Wohl zuerst Pindar läßt ihn wie die anderen Helden zur See fahren. Ein so hervorragender Held wie Helenos verlangte doch, dass seine Geschichte weiter ausgebaut wurde. Nun hatte gerade der dritte Hauptstamm, die Chaoner, noch keinen Platz in der Mythologie. Hier kam Helenos zur rechten Stunde; so wurde auch die Abhängigkeit des Landes von den Molossern mythisch ausgedrückt. Die Stadt des Helenos wurde die Hauptstadt des Landes, Buthroton; sie liegt in Kestrine. Die Erzählung von der Gründung bei Teukros ist nur eine etymologische Spielerei.

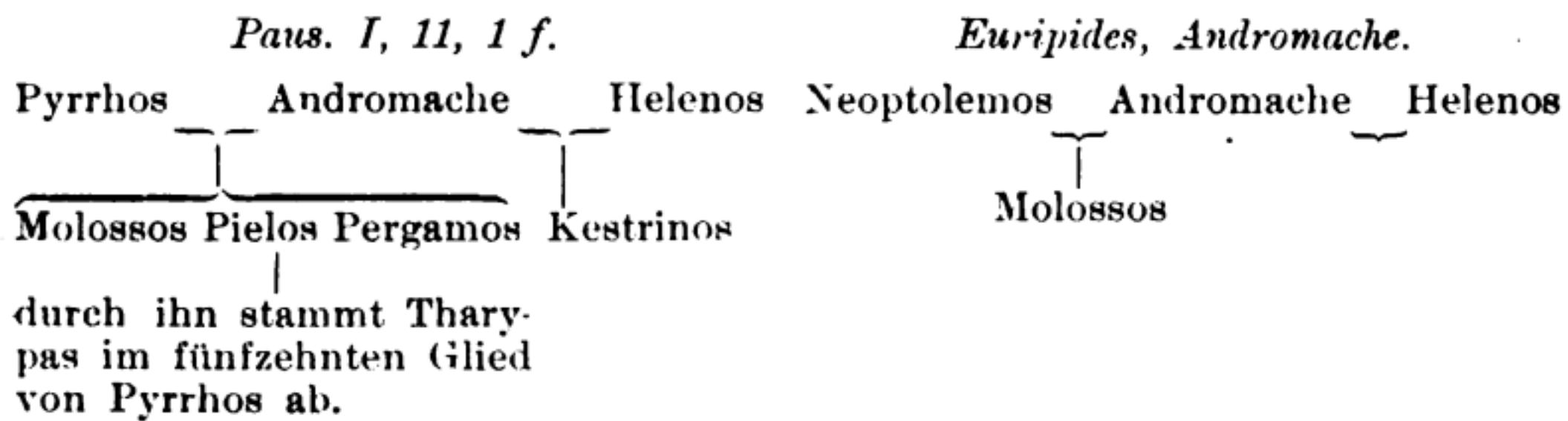
Als mythischer Herrscher in der Molottis wurde Neoptolemos Ahnherr des molossischen Königshauses, zuerst erwähnt von Pindar, Nem. VII, 37 ff. Die Stammbäume sind:

¹ Bei Steph. Byz. u. in Et. m. s. v. Βουθρωτός, welche ihn zitieren, ferner bei dem interpolator Servi zu Æn. III, 233; Paus. I, 11, 1 s. u.

² Die Gleichsetzung ist schon von Aristoteles in der Ὀπουντίων πολιτεία bezeugt, Hes. s. v. Ἀσπετος.

Die Kinder der Lanassa nennt Lysimachos nach Proxenos und Nikomedes von Akanthos in Schol. Eur. Andr. 24 Argos, Pergamos, Pandaros, Dorieus, Genoos, Eurylochos, Danae (*Χαῶνος* SCHWARZ)

Ein Bestreben, den Stammbaum des Herrscherhauses auf einen griechischen Heros zurückzuführen, ist nicht der ursprüngliche Anlass zu der Lokalisierung des Neoptolemos bei den Molossern gewesen. Dafür fällt sie in zu frühe Zeit und das Bewusstsein ihres Wertes ist den molossischen Königen erst allmählich im vierten Jahrhundert aufgegangen. In diesem Falle würde man auch den Neoptolemos einem einheimischen Stammheros gleichgesetzt haben. Dies ist aber nicht geschehen, sondern der heimische Ahnherr Piales oder Pielos wird zu einem Sohne des Neoptolemos. Sonst unbekannt, ist dieser das einzige Mitglied des Stammbaumes, das epeirotischer Herkunft ist. Wie fest er sitzt, zeigt der Umstand, dass zu seinen Gunsten der Eponym Molossos zurückgesetzt worden ist, von dem Euripides die molossischen Könige abstammen lässt¹.

Piales führt aber weiter. Er gehört zu der Stadt *Πιάλεια* unter dem Kerketiongebirge, welche von dem Stamme der *Πείαλες* ihren Namen hat. Piales ist also in Wirklichkeit ein Stammheros, und mit Recht nennt Fick die *Πείαλες* den königlichen Stamm der Molosser². Nun liegt aber Pialeia dicht an

¹ Vgl. Serv. zu Verg. *Æn.* III, 297; Eustath. p. 1463, 36.

² FICK zu SGDI 1352, vgl. SCHMIDT a. a. O. S. 12. Die weitere Vermutung FICKS, dass die Ähnlichkeit von *Πελεῖός* (diese Form erscheint auf einer attischen Grabschrift IG III, 2858) und *Πηλεῖός* den Anlass zu der Ableitung des molossischen Königshauses von den Aiakiden gegeben hat, kann ich nicht gutheissen. Dass *Πελεῖός* zu *Πιάλεια* gehört, ist erst zu beweisen; viel ansprechender ist die Zurückführung auf die thessalische Stadt *Πέλη*, Einwohner *Πελεῖς* (Steph. Byz. s. v.); so KUMANUDES und DITTENBERGER in IG. FICK macht Piales zu seinem eigenen Urenkel; aber wenn

der thessalischen Grenze, Steph. Byz. nennt es wie die Aithiker geradezu thessalisch (s. S. 48 u. 54). Hieraus folgt, dass seit alter Zeit molossische Stämme an Thessalien grenzten. Hier stellt besonders das benachbarte Peneiostal die Eingangspforte von Thessalien in die epeirischen Gebirge dar. Es kann demnach wohl kein Zweifel obwalten, dass der in Thessalien heimische Neoptolemos gerade auf diesem Weg, auf dem Landweg wie in den Nosten, in Epeiros eingedrungen und hier in die folgenreiche Verbindung mit dem Stammheros Piales eingetreten ist¹.

In Bezug auf die Ahnen der epeirischen Pyrrhiden mütterlicherseits scheiden sich die Quellen in zwei Gruppen. Nach der einen (Euripides, Pausanias) ist ihre Ahnfrau Andromache, nach der anderen eine Enkelin oder Urenkelin des Herakles, Lanassa. Die erste Version muss die ursprüngliche sein, denn schon nach der kleinen Ilias und der Iliupersis fällt Andromache dem Neoptolemos zu, und diese tritt auch in der Literatur schon bei Euripides auf. Die zweite Version lässt sich in erweiterter Form auf einen Historiker des ersten vorchristlichen Jahrhunderts zurückführen, der sie jedoch sicher von anderen übernommen hat. Pausanias, welcher sie am vollständigsten hat, lässt nämlich Neoptolemos *zur See* nach Epeiros gelangen². Diese Abweichung findet sich ausser bei Pindaros, auf den sie wohl in letzter Linie zurückgeht, nur bei Teukros von Kyzikos³. In den Auszügen

man auch diese Möglichkeit zugibt, würde man unter dieser Voraussetzung erwarten, die stolze Bezeichnung *Πυρραῖδες* zu finden. Das Haus führt aber entweder den Namen *Aiakidai* oder *Pyrrhidai*. Der Gedanke FICKS ist übrigens vereinzelt schon im Altertum ausgesprochen worden: Schol. Eur. Andr. 32, s. S. 27 A. 2 am Ende.

¹ Die mythischen Beziehungen zwischen Epeiros und Thessalien hat wohl Rhianos aus älterer Überlieferung übernommen. Denn er wird kaum ohne jeden Anhalt ein ganzes Buch, wie es scheint, Kämpfen zwischen Epeiroten und Thessalern gewidmet haben (s. S. 48). Hierzu treten die vielen Indizien für eine Verbindung zwischen der Bevölkerung Thessaliens und Dodona. Vgl. die Sagen von den Wanderungen der Änianen und Perrhäber, worein auch epeirische Stämme miteinbezogen sind; der Keim dazu findet sich schon in dem Schiffskatalog. S. ED. MEYER Forsch. I, 45 ff.

² Paus. I, 11, 1 ἐς δὲ τὴν Ἑπειρὸν κατὰ ραγὲς ἐνταῦθα ἐκ τῶν Ἑλλένων χρησμῶν ὤκρυσε. Den Inhalt der χρησμοί berichtet Eustath. p. 1463, 36, leider ohne seine Quelle anzugeben.

³ Siehe S. 23 mit A. 1. Teukros war wohl in seiner Geschichte des mithridatischen Krieges auch auf die Vorgeschichte Pergamons zu sprechen

aus Teukros wird zwar nur Helenos genannt, nicht Neoptolemos, es ist aber wenig glaublich, dass der Historiker Teukros von der allgemeinen Sage so sehr abweiche, dass er Helenos allein nach dem Westen ziehen lasse. Vermutlich opfert Helenos als Seher des Neoptolemos die ἀποβατήρια, und nur infolge Flüchtigkeit im Exzerpieren fehlt die Angabe, dass er mit diesem nach Epeiros zog. Der Vorgang geht ja auch ganz besonders Helenos an, da Buthroton die Hauptstadt seines künftigen Reiches ist ¹.

Von der Vorlage des Teukros ² hängt Pausanias, wenn auch nicht direkt, ab. Dies berechtigt uns, die bei ihm vorliegende Stammtafel auch für Teukros vorauszusetzen. Sie ist auch, was die Kinder des Neoptolemos betrifft, ursprünglicher; sie nennt deren drei, den alten Eponymen Molossos, der noch ein Schatten-dasein neben Pielos führt, den wirklichen Ahnherrn Pielos und

gekommen, wo Mithridates im J. 88 eine Zeit lang Hof hielt; oder es ist etwa eine dem Kyzikener naheliegende pergamenische Geschichte unter den λοιπά anzunehmen. Kyzikos stand seit Philetairos' Freigebigkeit (DITTENBERGER, OGI 748) in nahen Beziehungen zu Pergamon. Teukros lebte, wie die Wahl seiner Themata zeigt, um die Mitte des ersten vorchristlichen Jahrhunderts, s. SUSEMIHL, Gesch. der alex. Lit. II, 376.

¹ Man darf sich hierin nicht durch Dio XI (I p. 209 Dind.) beirren lassen, welcher erzählt, dass Helenos, weil Deiphobos ihm als Gatte der Helena vorgezogen wurde, im Zorn mit Schiffen und Mannschaften auszog, um sich in Griechenland anzusiedeln. Er nimmt einen Teil von Epeiros in Besitz, über welchen er als König der Molosser herrscht. Dio spricht zu den Iliern mit dem Thema: ὅπερ τοῦ Ἰλίου μὴ ἀλῶναι. Er muss also der landläufigen Sage Gewalt antun. Ein solcher Anlass bestand für Teukros nicht. — Die Ahnenreihe der Olympias wird auf Pyrrhos und Helenos zurückgeführt (Theopomp u. Pyrandros (?) in den Schol. u. bei Tzetzes zu Lyk. Alex. 1439). Von Helenos kann sie nur auf der Spinnseite stammen. Man hat vielleicht nicht mit Unrecht vermutet, dass ein Mitglied des molossischen Königshauses seine Gemahlin aus dem chaonischen Fürstengeschlecht geholt hat.

² Pausanias muss nämlich, was er über die epeirische Geschichte sonst erzählt, aus derselben Quelle wie den Stammbaum entlehnt haben. Aber so weit wir die Schriftstellerei des Teukros kennen, ist es unwahrscheinlich, dass er eine zusammenhängende epeirische Geschichte geschrieben hat. Nach der Art, auf die Pausanias Hieronymos von Kardia zitiert, hat er nicht ihn, sondern einen gegen ihn polemisierenden Historiker ausgeschrieben. Nach der gewöhnlichen Annahme ist nun Hieronymos die Hauptquelle Plutarchs in seiner Biographie des Pyrrhos. Wenn wir den Stammbaum berücksichtigen, folgt also daraus, dass Hieronymos den Proxenos benutzt hat. Auch hieraus erhellt es, dass Pausanias eine selbständige Tradition vertritt.

Pergamos. Es ist nun die Frage, auf welchem Wege Pergamos, der Eponym von Pergamon, in das molossische Königshaus hineingekommen ist. Vermutlich beruht dies auf dem Wunsch, die aufblühende Stadt mit dem Glanze troischer Herrlichkeit zu umgeben. Man machte die erhabenste Frauengestalt des Epos zur Ahnfrau der Pergamener; Andromache hatte ein Heroon in Pergamon¹. Da man sich aber nicht getraute, gegen die Ilias und die gesamte Überlieferung den neugeschaffenen Eponym zum Sohne Hektors zu machen, hat man Neoptolemos ihn mit Andromache zeugen lassen müssen; also wurde er Bruder des Molossos und Pielos.

Der andere Zweig der Überlieferung führt eine sonst unbekannte Gemahlin des Pyrrhos ein, die Heraklidiu Lanassa. Leider ist unser Hauptzeugnis, die Scholien zu Eur., Andr. 24 u. 32², lückenhaft und korrupt. Plutarch und Justin haben stark gekürzt. Beide nennen nur Lanassa nicht Andromache. Nach Justin zeugt Neoptolemos mit Lanassa acht Kinder, unter welchen einige Töchter, die, mit benachbarten Königen vermählt, die Macht des Reiches heben. Piales ist Nachfolger des Neoptolemos und

¹ Paus. I, 11, 2 also aus Teukros. — THRÆMER, Pergamos S. 241 ff. hätte diesen auch von ihm als naheliegend bezeichneten Schluss nicht wegen ganz unzulänglicher Gründe aufgeben sollen. Zur Anknüpfung an den epeirotischen Stammbaum mag mitgewirkt haben, dass Herakles, der Sohn des Alexander und Enkel der epeirotischen Prinzessin Olympias, in Pergamon seinen Aufenthalt hatte; aber Pergamos ist klärlich nicht in Epeiros sondern in Pergamon geschaffen.

² Schol. Eur. Andr. v. 24 ἰδίως ἓνα φησὶ παῖδα γενέσθαι τῷ Νεοπτολέμῳ ἄλλων τρεῖς λεγόντων Πύρρον Μολοσσὸν Αἰακίδην καὶ Τρωάδα. Λυσίμαχος δὲ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Νόστων (fr. 13) φησὶ Πρόξενον** (fr. 5 a) καὶ τὸν Ἀκάνθιον Νικομήδην ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς (fr. 1) ἱστορεῖν ἐκ μὲν Ἀνδρομάχης γενέσθαι τοὺς προειρημένους, ἐκ δὲ Λεωνάσσης τῆς Κλεοδαίου Ἄργον Πέργαμον Πάνδαρον Δωριέα ἔραον (SCHWARZ coll. St. B. p. 202: Γένουον) Δανάην (SCHWARZ coll. St. B. p. 689, 20 Χαῶνον) Εὐρύλοχον. φασὶ δὲ Πύρρῳ μὲν ἐγχειρίσαι τὴν βασιλείαν τὸν πατέρα, Μολοσσῷ δὲ τὴν ἐκ τῆς προσηγορίας τιμὴν προστάξαντα τὴν γῶραν Μολοσσίαν ὀνομάζειν*** διὸ τὸν Αἰακίδην ὅπ' αὐτῆς ὑπεκτεθῆναι (τῆς) Ἀνδρομάχης κτλ. v. 32 — — — ὁ δὲ Λυσίμαχος † ταύτην παρ' αἰνείου οὕτως γράφων (fr. 14) ἡγήμαντα δ' Ἑρμιόνην τὴν Μενελάου καὶ Ἑλένης καὶ μετὰ ταῦτα Λεωνάσσαν τὴν Κλεοδαίου τοῦ Ὑλλου** ἐξ ἐκείνης μὲν γενέσθαι Μολοσσόν, ᾧ ὁμώνυμον τὴν γῶραν καὶ τοὺς ἄνδρας Μολοσσοὺς κληθῆναι, ἐκ δὲ τῆς Λεωνάσσης Πάνδαρον Γένουον (sic!) Δωριέα Πέργαμον Εὐρύλοχον — — — Πρόξενος δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἡπειρωτικῶν Νεοπτολέμου μὲν Πιελόν (πρέλλον O, π.λλον M corr. SCHWARZ) φησὶ γεγονέναι, τὸν καὶ Πηλέα. οὐ μὲν ὅτι ἐξ Ἑρμιόνης, παραδεδογῆται.

Stammvater des Königshauses; es wird aber nicht ausdrücklich gesagt, dass er ein Sohn der Lanassa ist. Bei Plutarch wird nur ein Sohn des Neoptolemos erwähnt, Pyrrhos, und zwar als echtbürtig, d. h. er ist nicht von der Nebenfrau Andromache geboren. Ob er der Ahnherr sein soll, wird nicht gesagt.

Dieser Stammbaum geht auf die Ἡπειρωτικά des oft zusammen mit König Pyrrhos genannten und wohl mit ihm gleichzeitigen Historikers Proxenos zurück. Er wird in den Schol. Eur. Andr. 24 durch die Vermittelung des Lysimachos (in seinen Nosten) neben Nikomedes aus Akanthos für folgende Stammtafel zitiert:

Neoptolemos	
1. mit Andromache.	2. mit Leonassa T. des Kleodaios.
Pyrrhos, Molossos, Aiakidas, Troas.	Argos, Pergamos, Pandaros, Dorieus, ἔραος, Danae, Eurylochos.

Die Tafel ist aber unvollständig, denn nach den Schol. zu V. 32 hatte Neoptolemos auch den Sohn Pielos, dessen Name zwar durch Korrektur hergestellt, aber sicher ist. Von wem wird nicht gesagt, aber zweifellos doch von Lanassa. Denn nach Justin hatte Neoptolemos mit ihr acht Kinder; das Scholion zählt sieben auf: es fehlt eins, Pielos.

Der erste Teil des erwähnten Scholion zitiert nur Lysimachos — die folgenden Worte sind heillos korrupt —, geht aber natürlich auf Proxenos zurück und enthält dieselbe Stammtafel wie das vorige zu V. 24. Es ist zusammengestrichen und lückenhaft, der Zusammenhang aber unverkennbar. SCHWARTZ hat mit Recht eine Lücke nach Ἰλλύω angesetzt; in dieser hat etwa gestanden, dass Neoptolemos die Andromache als Nebenfrau gehabt hat; dann geht es richtig weiter: diese hat Molossos geboren. Dass dieser Punkt, dass die Söhne der Andromache unecht waren, hervorgehoben worden ist, zeigt die Bemerkung Plutarchs, dass Pyrrhos einer der echtbürtigen Söhne war¹. Den

¹ Zwar streitet dies gegen die Stammtafel des Proxenos, wo Pyrrhos Sohn der Andromache ist. Die Quelle Plutarchs hat absichtlich Pyrrhos zum Sohn der Lanassa gemacht, um ihn als Archegeten aufführen zu können; das erhellt daraus, dass nur hier das Königshaus den Namen Pyrrhiden trägt. Bei Justin heisst das Volk der Molosser so: *qui Pyrridae primum, postea Epirotae dicti sunt*. Dieser Wechsel ist nur ein gewöhnliches Hausmittelchen, angewandt, wo der Stammvater einen anderen Namen als sein

Ahnherren des Königshauses wird man nicht ausdrücklich zum Bastard gestempelt haben. Proxenos wird also Piales als Sohn der Lanassa bezeichnet haben; Teukros unterscheidet sich hierin von ihm. Zu seiner Zeit war auch das Interesse, das jene Genealogie hervorgerufen hatte, nicht mehr vorhanden.

Die Namen der übrigen Kinder verlohnen auch einige Aufmerksamkeit. Pausanias bietet nur bedeutungsvolle Namen; bei Proxenos begegnen deren auch eine Menge leere. Die Absicht ist deutlich die Verherrlichung des regierenden Königshauses. Kinder der Andromache sind ausser Molossos und Pyrrhos Aiakidas und Troas. Aiakidas hiess der Vater des Königs Pyrrhos und Troas seine Grossmutter und eine seiner Töchter. Ganz so deutlich sprechen die Namen der Kinder der Lanassa nicht; zum Teil sind sie auch korrupt. Es ist aber deutlich, dass sie nicht auf die Familiengeschichte, sondern auf die politischen Aspirationen des Pyrrhos zielen, denen sie die mythische Weihe und Berechtigung verleihen sollten. Darum ist die rechtmässige Gemahlin des Ahnherrn Pyrrhos eine Heraklidin. Ein Sohn heisst Argos, ein zweiter Dorieus; gerade mit den dorischen Vormächten Argos und Sparta hat Pyrrhos seine Kämpfe in Griechenland geführt. Warum zwei Söhne Eurylochos und Pandaros heissen, vermag ich nicht zu sagen. Der Name des sechsten ist korrupt, zu V. 24 ἔραον, zu V. 32 γένουον. SCHWARTZ korrigiert an beiden Stellen Γένουον und gewinnt so einen Eponymen des epeirischen Stammes der Genoaioi (Inscr. Γενναῖοι). Die Konjekture ist scharfsinnig, aber m. E. nicht zutreffend; denn sonst sind keine Eponymen epeirischer Stämme, sondern nur griechische Heroen unter die Kinder der Lanassa aufgenommen worden¹. Was die Nachbarstämme betrifft, so begnügte man sich, ihnen molossische Prinzessinnen als Königinnen zu geben. Justin sagt *nonnullas virgines*; in der Stammtafel finden sich nur Troas und Danae:

Volk trägt, um ihn doch zum Eponymen zu machen. Dass das Herrscherhaus Pyrrhiden genannt wird, kann König Pyrrhos zu Ehren geschehen; es kann auch ziemlich von selbst gekommen sein, da Neoptolemos-Pyrrhos der eigentliche Ahnherr im Mythos war. Es brachte dies mit sich, dass Pyrrhos d. j. nunmehr echtbürtig sein musste. Jedenfalls zeigt dies, dass Plutarch, wenn er auf Proxenos zurückgeht, dessen Darstellung nur mittelbar und in veränderter Gestalt benutzt hat.

¹ Über die Spuren anderer Stammessagen (Genoos, Apheidas) s. S. 50 A. 1.

er hat wohl diese im Auge. Aus diesem Grunde, so wie wegen des oben gesagten muss ich den weiteren Vorschlag SCHWARTZENS, *Δανάην* in *Χαῶνον* (Eponym der *Χαῶνα*-Chaones) zu ändern, ablehnen. Zwar ist es nicht überliefert, was Proxenos über Chaonien erzählt hat; dass aber die Sage bei ihm keine Veränderungen erlitten hat, schliesse ich daraus, dass der Sohn des Pyrrhos mit der illyrischen Prinzessin Birkenna Helenos genannt wurde. Übrigens passt Danae nicht schlecht zu Argos.

Die durchgreifende Veränderung in dem Stammbaum des molossischen Königshauses, welche durch die Einführung der Herakliden Lanassa und ihrer Kinder vollzogen worden ist, geht auf den bedeutendsten epeirotischen Geschichtsschreiber, Proxenos, zurück. Ihre Art zeigt, dass sie zum Ruhme Pyrrhos' I. erfunden worden ist. Die Namen seiner nächsten Verwandten sind auf die Kinder der Andromache übertragen worden. Es ist auch kein Zufall, dass die neu erfundene rechtmässige Gemahlin des Neoptolemos-Pyrrhos den Namen seiner zweiten Gemahlin, der Tochter des sizilischen Königs Agathokles, Lanassa, einen sonst in der Mythologie nicht vorkommenden Namen trägt¹. Der Zweck der Veränderung ist aber nicht nur die Verherrlichung der Königin, sondern auch politischer Art, indem diese die Pyrrhiden mit den Doriern und ihren Herakliden verknüpfen sollte. Daher wird Lanassa und ihre Nachkommenschaft der sagenberühmten Andromache vorangestellt. Die Kinder dieser tun nach der alten Tradition als mythologische Zierden und Eponymen Dienst, verschwinden aber ohne Nachkommenschaft; das Königshaus stammt durch Piales von Herakles ab. Die schon erwähnten Heraklessagen von Ambrakia erleichterten es, die Herakliden in die epeirotische Vorgeschichte einzuführen.

¹ Schon bemerkt von MÜLLER FHG III, S. 339. Es kommt nicht viel darauf an, ob Proxenos noch während der Regierung des Pyrrhos (MÜLLER) oder unter dessen Sohne geschrieben hat. Er muss unter Pyrrhos gelebt haben und durch ihn den entscheidenden Anstoss zur Schriftstellerei bekommen haben. Denn wenn, wie wahrscheinlich, Plutarch den Hieronymos, sicher nicht den Proxenos direkt, benutzt hat, muss Hieronymos die Jugendgeschichte des Pyrrhos und die Geschichte seines Hauses, die er doch nicht aus persönlicher Erfahrung kannte, auf die SCHUBERT sich so sehr beruft, aus einem anderen geschöpft haben; hier liegt es doch am nächsten, an Proxenos zu denken.

Die Umarbeitung der epeirischen Sagengeschichte ist, sicher unter dem Einfluss der Taten des Königs Pyrrhos, vielleicht auf seine unmittelbare Veranlassung, vorgenommen worden. Er hat wie Alexander der Grosse dafür gesorgt, dass seine Taten erzählt wurden. Er hat ὑπομνήματα hinterlassen, sei es dass sie von ihm, sei es dass sie von einem anderen ¹ verfasst worden sind. Da nun Proxenos oft zusammen mit Pyrrhos genannt wird, liegt die Vermutung nahe, dass gerade er der Hofhistoriograph des Pyrrhos und für den Heraklidenstammbaum verantwortlich ist; um so mehr, als die oben erwähnte Gleichsetzung von Pielos mit Peleus von ihm herzurühren scheint. Es fällt so ein grelles Licht auf die Ahnenfabrikation der höfischen Geschichtsschreiber; es ist aber nur das, was man in dieser Zeit an Schmeichelei und Herrscherkultus zu erwarten hat. Durchgedrungen ist die also geschaffene offizielle Version doch nicht ganz, dafür war die Macht der alten Sage zu gross.

¹ Proxenos? s. SUSEMIHL, Gesch. der alex. Lit. I, 559 u. A.

III.

Die Hellenisierung von Epeiros.

Der erste Abschnitt war dem Nachweis gewidmet, dass die Nationalität der Epeiroten nicht griechisch war; die gegenteilige Ansicht konnte jedoch aufkommen und Verbreitung finden, weil ihre Kultur ganz und gar griechisch war. Für allen Verkehr mit Fremden bediente man sich des Griechischen; mit der griechischen Schrift wurde die griechische Sprache für schriftliche Aufzeichnungen eingeführt; kurzum für alles, was sich über die heimische sehr primitive Kultur erhob, war das Griechische das gegebene Idiom. Es muss ein Zustand gewesen sein wie unter den Albanesen des heutigen Griechenlands, die um der Elemente der Bildung, des Lesens und Schreibens, willen Griechisch lernen müssen, die deshalb auf ihr eigenes Idiom gar keinen Wert legen, sich auch nicht als ein von den Griechen getrenntes Volk fühlen und die auch von anderen nicht als ein solches betrachtet werden.

Je stärker der Verkehr mit dem Ausland war und eine je grössere Rolle Epeiros in der Politik spielte, desto mehr wurde die Landessprache von der griechischen zurückgedrängt. Für das gänzliche Verschwinden der alten Stämme und ihrer Sprache mag die schreckliche Verwüstung durch die Römer das letzte getan haben. Bei Strabon lesen wir, dass zu seiner Zeit ganze Stämme wie die Aithiker und die Athamanen nicht mehr existierten. So vollständig war die Gräzisierung, dass die Sonderexistenz einer epeirotischen Nationalität hat bezweifelt werden können, und dass bis auf unsre Tage der südliche Teil des Epeiros trotz aller Völkerverschiebungen griechisch ist.

Der Name des Landes ist Ἰπείρος. Seine eigentümliche Geschichte, der Übergang zu einem Eigennamen, verdient etwas näher beleuchtet zu werden. Er stammt von den ionischen Inseln wie die älteste Kultur überhaupt. Ἰπείρος ist zuerst das den Inseln gegenüberliegende Festland im allgemeinen; erst allmählich ist es durch eine Begrenzung des Sprachgebrauchs zu einer Bezeichnung des epeirischen Reiches geworden.

Das ist selbstverständlich; die Frage ist aber, wann und wie dies geschehen ist.

In der Odyssee ist Ἰπείρος das Festland gegenüber Ithaka, d. h. Akarnanien, wogegen die in dem späteren Epeiros wohnenden Thesproter bei Namen genannt werden; sie waren offenbar zu weit entfernt, um zu dem Festlande κατ' ἐξοχήν gerechnet zu werden. Aber von Kerkyra aus, welche Stadt bald zu grosser Macht gedieh, war gerade die von Chaonern und Thesprotern bewohnte Küste Ἰπείρος.

Wenn die Verfasser des fünften Jahrhunderts von diesen Gegenden sprechen, betrachten sie sie von der Seeseite aus, die ausschliesslich den Verkehr vermittelte, so Pindar, Nem. IV, 51 (vgl. S. 21 f.). Thukydides bezeichnet das gegenüberliegende Festland als Ἰπείρος sowohl I, 47 bei der Schlacht von Sybota wie bei den Unternehmungen des Demosthenes auf Leukas, III, 94, vgl. 102. Dagegen braucht er die Bezeichnungen der einzelnen epeirischen Landschaften: Kestrine, Thesprotis, Amphiloehia. Aber noch später ging der Verkehr mit Epeiros zur See vor sich¹. Das Binnenland war politisch bedeutungslos, oder richtiger, hatte negative Bedeutung, insofern es durch seine Ausdehnung und Unwegsamkeit den Verkehr sperrte. Die Probe ist von Demosthenes gemacht worden; den Plan, quer durch Mittelgriechenland zu ziehen, konnte er nur fassen, weil er von den

¹ Xenophon, Hell. VI, 1, 7 lässt den Thessaler Polydamas von Ἀλκίτας ὁ ἐν τῇ Ἰπείρῳ ὑπαρχός reden (des Iason, gemeint ist der molossische König). Hätte das wirklich ein Thessaler gesagt, so müsste Ἰπείρος schon Eigennamen sein, von dem Standpunkt des Atheners Xenophon ist es dies noch nicht, obgleich hier am halben Wege. Denn noch damals traten die Athener mit diesen Gegenden zur See in Verbindung durch die Kämpfe auf dem ionischen Meere und den ionischen Inseln. Gerade die angeführte Stelle gehört zu der Schilderung von der Tätigkeit des Timotheos im Westen. Alketas war hier auf der atheniensischen Seite aufgetreten.

Schwierigkeiten keine Vorstellung hatte; er führte auch bloss zu einer schlimmen Schlappe. Erst als die westlichen Stämme, besonders die Ätoler, nach der Stiftung des später so einflussreichen ätolischen Bundes (zuerst 314 erwähnt, Diod. XIX, 66, 2) sich auf dem Landwege in die griechischen Handel einmischten, bekam ihre Landverbindung politische Bedeutung. Ihre Feinde wie ihre Verbündeten im festländischen Griechenland konnten sie nicht als Festländer bezeichnen. In Bezug auf diese Gegenden kann man nicht mehr wie Thukydides die unbestimmten Wörter τὸ ἡπειρωτικόν, οἱ ἡπειρώται gebrauchen.

Was das epeirische Reich betrifft, so hatten die Teilbezeichnungen, die wir in älterer Zeit finden, auch den Zuständen des zwischen unabhängigen Stämmen geteilten Landes entsprochen. Eine Gesamtbezeichnung wurde nötig, als die Stämme unter dem molossischen Herrscherhaus zu einem Reich geeint worden waren und als Einheit von Anfang des vierten Jahrhunderts an eine politische Rolle spielten. Erst hierdurch wird die Bezeichnung ἡπειρος zu einem wirklichen Eigennamen, indem sie sich auf ein bestimmtes und genau umgrenztes Land unter einheitlicher Leitung bezieht. Im Volksmunde am ionischen Meer mag der alte Gebrauch des Wortes ἡπειρος sich immer gehalten haben; für das allgemeine Bewusstsein der Griechen aber gab es nunmehr ein Ἡπειρος und Akarnanien war nicht mehr darunter einbegriffen.

Name und Sprache lehren, dass Epeiros von den korinthischen Kolonien der ionischen Inseln aus hellenisiert worden ist. Korinthisch ist der Dialekt der vorhandenen epeirischen Inschriften. Nur darf man nicht vergessen, dass auch Ambrakia viel dazu beigetragen hat; aber auch diese Stadt war eine korinthische Kolonie. Es gab aber von jeher Griechen in dem Lande selbst, die Dodonäer, welche von allen — auch denjenigen, welche die Epeiroten für nichtgriechisch halten — als griechischen Blutes betrachtet werden.

Die Überzeugung, dass Dodona griechisch war, gründet sich auf verschiedene Umstände. Erstens hält man den Zeus von Dodona für einen griechischen Gott — das ist aber etwas, das erst aus dem Griechentum der Dodonäer folgt. Was am schwersten wiegt, ist jedoch, dass die Griechen schon im Epos Dodona kennen und seinen Gott verehren; von einem so abgelegenen Winkel würden sie keine Kunde haben, wenn er nicht griechisch

wäre und daher Verbindungen seit alters her beständen. Dazu kommt, dass man den Namen Σέλλοι bzw. Ἑλλοι, Ἑλλοπες mit Ἑλληγες zusammenstellen muss.

Diese Helloi¹ sind nach der bekannten Iliasstelle ὀποφῆται ἀνιπτόποδες χαμαιευναί. Diese Stelle wird gemeiniglich so gedeutet, dass die Orakelpriester den Namen Helloi trugen; indes ist das kein notwendiger Schluss. Wenn man zunächst meint, dass Ἑλλοι mit Ἑλληγες zu verbinden ist, wird man kaum glauben können, dass der eine Name einen religiösen, der andere einen ethnischen Ursprung gehabt habe, d. h. Ἑλλοι muss ursprünglich ein Stammesname gewesen sein, der später auf die dodonäische Priesterschaft eingeschränkt worden ist. Man soll sich aber erinnern, dass der griechische Volkssplitter in Dodona die Bewahrung seines Griechentums dem Heiligtum verdankte; ohne diesen und den dadurch bedingten Verkehr mit den Griechen wäre er längst von den umwohnenden Barbaren aufgesogen worden. Der ganze Stamm ist daher ein heiliges, dem Gotte eigenes Volk, ein Priestervolk. Es liegt daher kein Anstoss darin, dass das Volk der Helloi geradezu ὀποφῆται genannt wird, und dass die kultischen Regeln auf dasselbe übertragen werden².

Nun haben wir einen anderen Namen der dodonäischen Priester, τέμνοροι. Das wird auf Holzfäller gedeutet, aber wie so oft ist

¹ Die Form Σέλλοι beruht nur auf verschiedener Lesung von ΑΜΦΙΔΕ CΕΛΛΟΙ, wie schon Strabon VII p. 328 bemerkt; weiter kommen wir nicht, s. ED. MEYER, Forsch. I, 41. An und für sich wäre es nicht unmöglich, dass das σ im Anfang des Wortes bei einem von Barbaren umgebenen Volkssplitter länger bewahrt worden ist. Dafür haben wir aber keinerlei Gewähr.

² Man hat sich immer gewundert, hier die Askese zu finden, die den Griechen sonst unbekannt ist. Aber dies ist gar keine Askese, ebensowenig wie z. B. das Gebot, beim Passahfest ungesäuertes Brot zu essen. Ähnliche Beispiele, wo der Kultus die Bräuche der primitiven Urzeit festgehalten hat, sind auch aus griechischen Kulturen jedem geläufig. Primitive Völker schlafen auf der Erde z. B. die Kelten und Iberer nach Strabon III, p. 164 (vgl. KRETSCHMER, Einl. 87 f.). Was ursprünglich eine barbarische Sitte ist, wird durch den religiösen Konservatismus bewahrt zu einer heiligen Sitte. So können aber die ungewaschenen Füße nicht erklärt werden. Gewöhnlich fasst man das Verbot als einen Tabu, weil die Priester auf heiligen Boden treten. Jedoch würde ich meinstenfalls lieber, wie UNGER längst vorgeschlagen hat (Philol. 24 (66) 401), glauben, dass das Beiwort sich auf ein Verbot der Fusswaschung in der heiligen Quelle des Haines bezieht.

der Wunsch der Etymologen der Vater des Gedankens und so schon bei den Alten. Das Wort ähnelt *τομή*. Über die Gründung des Orakels erzählt Proxenos in den Scholien zu § 237 eine eigenartige Fabel, dass die Weissagekraft der heiligen Eiche gerade entdeckt wurde, als jemand sie umbauen wollte. Aus dem Frevler wurde der erste Priester, der *τόμωρος*. Aber der Eponym der *Ἑλλοι* war natürlich auch der Orakelgründer; also der Holzfäller hiess *Ἑλλος* (Schol. zu II 234).

Ich muss also die *Ἑλλοι* für den griechischen Stamm von Dodona und die *τόμωροι* für die Priesterschaft halten mit der Bemerkung, dass beide zum grossen Teil identisch waren. Trotz der Autorität von ED. MEYER, welcher Forsch. I, 42 erklärt, dass die meisten neueren Forscher nur durch Flüchtigkeit zu dem Glauben verführt sein können, dass Hesiod. fr. 150 (134 Rz²), wo die Landschaft Hellopia erwähnt wird, die Hellen zu einem Volk mache, muss ich mich doch nach reiflicher Überlegung zu dieser Ansicht bekennen. Wie der Verfasser der Eöen die Einwohner genannt haben würde, etwa Thesproter, hat keine Bedeutung; die Hauptfrage ist, woher die Landschaft Hellopia, worin Dodona liegt, ihren Namen hat. Die Alten antworten von dem Eponymen Hellos. Wenn die Iliasscholien¹ ihn zum Eponymen des Geschlechts der Helloi machen, ist das ganz einfach ein Schluss aus folgenden Prämissen: Viele grosse Heiligtümer wurden von einem bestimmten Geschlecht geleitet z. B. Eleusis von den Eumolpiden, Delphi früher von den Kraugalliden, die nach dem ersten heiligen Kriege durch andere Geschlechter ersetzt wurden; dies Geschlecht stellt die Kultbeamten. Die Hellen sind nach der Ilias Orakelpriester (*ὀποφῆται*); also sind sie das priesterliche Geschlecht von Dodona. Beide Prämissen sind nun nicht unzweifelhaft. Wir müssen folgende Frage aufstellen. Hat die Landschaft Hellopia ihren Namen von einem Geschlecht oder einem Volksstamm erhalten? Von der Antwort auf diese Frage hängt es ab, ob wir die Helloi für ein Geschlecht oder einen Stamm halten sollen. Ich meine, in dieser Beziehung kann kein Zweifel Platz greifen. Die griechischen Landschaften

¹ Schol. A zu II 234 Σέλλοι Πίνδαρος Ἑλλοι χωρὶς τοῦ σ. ἀπὸ Ἑλλοῦ τοῦ δρυτόμου, ὃ φασὶ τὴν περισσεύαν καταδείξαι τὸ μαντεῖον. Auf Pindar wird nur die Schreibung ohne σ zurückgeführt; für das folgende darf er nicht verantwortlich gemacht werden.

sind nach Stämmen benannt, so auch Hellopia. Man wird dagegen kaum annehmen können, dass der Name Helloi von dem Priestergeschlecht auf den Stamm und von diesem auf die Landschaft übertragen worden ist. Ἑλλοψ ist nur eine Erweiterung des ursprünglichen Stammesnamens nach der Analogie der anderen Stammesnamen auf — οψ. Übrigens ist es mir noch wahrscheinlicher, dass der angebliche Name von Euböa, Hellopia, einfach auf das Land der Helloi übertragen worden ist, so dass diese nie Hellopes geheissen haben.

Die herkömmliche Ansicht, dass der hellenische Stamm von Dodona Helloi hiess, dürfte also richtig sein. Nur durch den ununterbrochenen Verkehr mit den ausgewanderten Volksgenossen konnte der kleine Stamm sein Volkstum bewahren; er war aber zu schwach, um etwas für die Hellenisierung des Epeiros tun zu können. Seine Bedeutung lag vielmehr darin, dass das Orakel beständig viele Griechen anlockte und so einen regen Verkehr mit Griechenland veranlasste, wodurch die griechische Kultur den Epeiroten näher gebracht wurde. Für die auf die homerische Zeit folgenden Jahrhunderte bezeugen dies die archaischen Bronzen, von denen recht viele in Dodona gefunden worden sind. In Stil und Art stimmen sie grösstenteils mit den olympischen und delphischen überein, d. h. dieselben griechischen Werkstätten lieferten Weihgeschenke für alle drei Heiligtümer. Bemerkenswert ist ein pferdefüssiger Silen (CARRANOS, Dodone pl. IX); er zeigt, dass auch in dieser frühen Zeit Verbindungen mit ionischen Gegenden bestanden haben.

Abgesehen von den Beziehungen, die zu Thessalien unterhalten wurden und die an und für sich nicht gering gewesen sein mögen, — greifen doch die epeirotischen Stämme weit auf die östlichen Abhänge des Gebirgstockes hinüber — aber kulturell wenig bedeutsam, dominierte in der älteren Zeit in Epeiros wie in ganz Nordwestgriechenland der Einfluss von Korinth und seinen Kolonien. Aber mit dem Aufschwung Athens nach den Perserkriegen und mit der Ausdehnung des attischen Exporthandels auf das Westmeer, beginnt die Rivalität der beiden Handelscentren auch in diesen Gegenden. Dass vereinzelt ein ionisches Werk als Weihgeschenk nach Dodona gelangen konnte, beweist der Silen; wir können aber nicht wissen, ob er von einem Ionen oder einem Athener dargebracht worden ist. Poli-

tische Beziehungen knüpfen sich erst an den Namen des Themistokles an.

Nach seiner Ächtung ist Themistokles nach Kerkyra geflohen. Da aber die Kerkyräer ihn nicht vor den Athenern und Spartanern zu schützen wagten, musste er die Insel verlassen. In irgend einer Notlage (*κατά τι ἄπορον* Thuk.) soll er bei dem König der Molosser, Admetos, vor den Verfolgern haben Schutz suchen müssen, obgleich dieser ihm nicht wohlgesinnt war, da Themistokles früher in Athen in irgend einer Angelegenheit seinen Einfluss gegen ihn geltend gemacht habe. Die nun folgende dramatische Szene, in der Themistokles auf die Weisung der Gemahlin des abwesenden Königs sich mit ihrem kleinen Sohn auf den Knien auf den Herd setzt, und wie es ihm wirklich gelingt, den König umzustimmen, ist eine sagenhafte Erzählung, deren Motiv anerkanntermassen aus der Telephossage stammt¹. Wegen dieser Erkenntnis hat v. WILAMOWITZ die ganze Erzählung von den Abenteuern des Themistokles auf der Flucht für erdichtet erklärt. Wie dem auch sei, es ist jedenfalls einleuchtend, dass der Punkt, wo die Entlehnung eines Sagenmotivs unverkennbar ist, am verdächtigsten ist. Ob ein Kern von Wahrheit — dass Themistokles mit Mühe den Schutz eines molossischen Königs erreicht hat — in der Erzählung steckt, lässt sich nicht ermitteln; aber selbstverständlich ist alles Beiwerk nach dem Bedarf der Situation erfunden. Um die Handlung zuzuspitzen, braucht man ein Motiv, das den König von vornherein gegen den Schutzflehenden abgeneigt macht. Da kommt es von selbst, dass Themistokles in seiner politischen Wirksamkeit ihm entgegengetreten sei². Die Geschichte ruht also auf

¹ Thuk. I, 136; v. WILAMOWITZ, *Arist. u. Athen* I, 151; hierin stimmt ED. MEYER, *Gesch. d. Alt.* III § 288 A. zu, obgleich er das Vorkommnis zwischen Themistokles und Admetos sonst für echt hält.

² Thuk. a. a. O. drückt sich sehr vorsichtig aus εἴ τι ἄρα αὐτὸς ἀντίειπεν αὐτῷ Ἀθηναίων δεομένῳ. Bei Plutarch, *Them.* 24 ist die Farbe stärker aufgetragen: δεηθεὶς δὲ τι τῶν Ἀθηναίων καὶ προπηλακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅτ' ἤκμαζεν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Die Scholien zu Thuk. I, 136 und Aristides XLVI p. 680 Dind. wissen sogar von einem von Admetos beantragten Bündnis zu sprechen. Der Name der Königin Phthia bei Plutarch ist aus dem Aiakidenhaus entlehnt, ebenso der Name des kleinen Prinzen Arybbas in *Pseudo-Them. Briefen* V, 20 Hercher. Diodor XI, 56, welcher das Telephosmotiv weglässt, hat nur willkürlich gekürzt; er lässt auch Themistokles direkt von

schwachen Füßen, und ein ähnliches Ereignis hat wenig innere Wahrscheinlichkeit. Das Land der Molosser lag zu dieser Zeit zu sehr abseits, um in Athen etwas zu gebrauchen¹.

Das erste monumentale Zeugnis, welches im epeirischen Lande von Athen spricht, ist die in Dodona gefundene Bronzetäfel, die zur Erinnerung an einen Sieg der Athener über die Peloponnesier gestiftet ist². Leider ist die Zeit dieses wichtigen Dokumentes nicht sicher. FRÄNKEL sucht den Anlass der Stiftung in dem berühmten Zug des Tolmides im Jahre 455, da das schräge N und die mitunter etwas schräge Querhastula des A auf eine frühe Zeit zu deuten scheinen. Dagegen steht das vierstrichige Σ, weswegen die meisten die Inschrift auf die Taten Phormions im J. 429 beziehen³. Wir werden unten auf die Frage zurückkommen.

Wir nähern uns hier den Ereignissen, die allmählich auch die epeirischen Stämme in die griechische Politik hineinziehen sollten. Sie sind aus der Rivalität zwischen Athen und Korinth erwachsen, welche, sobald die Rivalin beider, Ägina, gedemütigt war, reissend zunahm und zu bitterer Feindschaft führte. Athen stand schon früh in regem Handelsverkehr mit dem Westen, wovon die Massenfunde attischer Vasen in Etrurien das beredteste Zeugnis sind. Demgemäss musste Athen früh darauf bedacht sein, sich einen seinen Handelsinteressen entsprechenden Einfluss an der Strasse nach dem Westen zu sichern und sich gegen Korinth zu behaupten. Dazu gehörten die von Themistokles gepflegten

Argos zu Admetos flichen. Merkwürdig ist Corn. Nep., Them. 8; er sagt zuerst: *Molossorum regem, cum quo ei hospitium erat* und erzählt darauf die landläufige Geschichte. Das Rätsel ist so zu lösen, dass, da Nepos seine Berichte dem Thukydides direkt entnommen hat (BUSOLT, Gr. Gesch. III: 1, 129 A. 1), in der Phrase ὄντα αὐτοῦ οὐ φίλον das οὐ übersehen ist oder in dem benutzten Exemplar ausgefallen war; beides war nach αὐτοῦ leicht.

¹ Ich kann den Gedanken nicht unterdrücken, dass der Name Ἀδμητος schon durch seine Bedeutung die Erfindung zu verraten scheint.

² SIG³ 30 Ἀθηναῖοι ἀπὸ Πελοποννησίων ναυμαχίας νικέσαντες ἀνέθεσαν, in drei Stücke gebrochen, zwei bei CARAPANOS, Tf. XXVI, das dritte in das Berliner Museum gelangt, herausgegeben von FRÄNKEL, Arch. Ztg 36 (78) 71. Der schmale Reif ist an einem grösseren Gegenstand befestigt gewesen; der nach Πελοποννησίων gezeichnete Punkt ist vielleicht ein Nagelloch.

³ RHANGABIS hat die Inschrift auf den Seesieg von Kekryphaleia bezogen, s. BURSIA, Sitz.-Ber. der Ak. zu München, ph.-ph. Cl. 1878, II, 22 A. 3. Es bestand aber damals noch weniger Anlass, diesen Sieg in Dodona zu verherrlichen.

freundschaftlichen Verbindungen mit Kerkyra, der einzigen korinthischen Kolonie, die nicht treu zu der Mutterstadt hielt. Der erste aktive Vorstoss Athens war die Einnahme von Naupaktos kurz vor 459 und die Besetzung der Stadt durch die Messenier im selben Jahre, wodurch die Ausfahrt aus dem korinthischen Golf gesperrt werden konnte. Als dann durch den Anschluss Megaras an Athen in demselben Jahr der Hafen Pagai athenisch wurde, war auch die Herrschaft der Korinthier im Golfe in Frage gestellt.

Von der Entwicklung der Dinge in Nordwestgriechenland hören wir dann nichts bis kurz vor dem Ausbruch des peloponnesischen Krieges; aber das Intriguenspiel und die Wühlarbeit der beiden feindlichen Mächte und ihrer Anhänger werden nicht geruht haben. Da die korinthischen Kolonien nicht zu gewinnen waren, galt es für Athen, die anderen ionischen Inseln (Zakynthos und Kephallenia finden wir bald auf der Seite Athens) und die Stämme des Festlandes für sich zu gewinnen. Hierbei benutzte man die natürliche Feindschaft zwischen den Kolonien und der altansässigen Bevölkerung des Landes, welche, sobald ihr Selbstbewusstsein erwacht war, versuchen musste, sich der Eindringlinge zu erwehren.

Die Ereignisse im peloponnesischen Krieg betreffen aber hauptsächlich Akarnanien, von Epeiros nur einen Teil, Amphilochien, welche Landschaft zwischen der blühenden Kolonie Ambrakia und Akarnanien eingekeilt, bei den Streitigkeiten zwischen den korinthischen Kolonien und den Akarnanern in Mitleidschaft gezogen werden musste. Sie ist daher in dieser Zeit geschichtlich von Epeiros gesondert und geht mit Akarnanien; die grösste Stadt Argos hatte sogar griechische Sprache angenommen. Das ändert sich erst, als Ambrakia seine Bedeutung verloren hat und die Eperioten so weit gekommen sind, dass sie eine politische Macht bilden. Da nun die Geschichte Akarnaniens und Amphilochiens durch OBERHUMMER eine gründliche Darstellung erhalten hat, kann ich mich begnügen, zum rechten Verständnis der epeirotischen Dinge das Wichtigste herauszuheben.

Noch vor den Krieg fällt ein Ereignis, das den so erfolgreichen Bund zwischen Athen und Akarnanien begründete. Die Ambrakioten, welche von den amphilochischen Argivern in ihre Stadt aufgenommen worden waren, warfen die alten Einwohner hinaus; diese suchten Hilfe bei den Akarnanern, und beide im Verein riefen die Athener herbei, welche eine Flotte von 30 Trieren

unter Phormion sandten. Argos wurde genommen und die Ambrakioten als Sklaven verkauft¹. Dieser Vorfall lehrt, dass zwischen Ambrakia und den Amphilochern ursprünglich dasselbe gute Einvernehmen bestanden hat, das wir sonst zwischen den korinthischen Kolonien und den Epeiroten finden und das schon für die ältere Zeit bezeugt ist². Erst die schnöde Behandlung, welche die Argiver erleiden, wirft sie in die Arme der Akarnaner, der geschworenen Feinde der Kolonien. Hieraus erhellt, wenn noch nötig, dass die Amphilocheer wirklich Epeiroten waren, die nur durch den Zwang der Verhältnisse sich den Akarnanern anschlossen. Dieses verschiedene Verhalten den Fremden gegenüber ist für das kulturelle und staatliche Niveau der Völker symptomatisch. Die Epeiroten sind nicht so weit gekommen, dass sie die Kolonisten als Eindringlinge in ihrem Gebiet empfinden, sondern durch gute Worte und Geschenke sind sie für deren Zwecke zu gewinnen — das werden auch die Mittel gewesen sein, wodurch die Barbaren im peloponnesischen Krieg mobil gemacht wurden. — Die Argiver haben bei ihren Stammesgenossen keine Hilfe gefunden, vielleicht auch nicht gesucht, da sie wussten, dass sie entweder nicht zu haben oder auch wegen der mangelhaften staatlichen Organisation nicht viel wert war.

Über das Verhalten der epeirotischen Völker während des Vorspieles zum peloponnesischen Kriege und in dessen ersten Jahren haben wir folgende Nachrichten. Der korinthische Entsatz für Epidamnos, worunter auch Ambrakioten und Leukadier, zieht den Landweg nach Apollonia, was ohne Einvernehmen mit den epeirotischen Stämmen nicht geschehen sein kann, Thuk. I, 26. Cheimerion ist im Krieg gegen Kerkyra Stützpunkt der Korinther Thuk I, 30. In der Schlacht bei den Sybotainseln I, 47 ἦσαν δὲ καὶ τοῖς Κορινθίοις ἐν τῇ ὑπείρῳ πολλοὶ τῶν

¹ Wann dies sich ereignet hat, ist sehr unsicher; terminus post quem ist 440. OBERHUMMER spricht sich mit der Bemerkung für J. 432 aus, dass es unmöglich sei, dies zu beweisen. Es scheint jedoch, dass BUSOLT, Griech. Gesch. III: 2, 763 A. 2 mit Recht bemerkt, dass wenn die 30 attischen Trieren nach dem Ausbruch des Krieges zwischen Korinth und Kerkyra im Ambrakischen Meerbusen aufgetreten wären, dies die Ereignisse hätte beeinflussen müssen und nicht hätte unerwähnt bleiben können.

² Bei Hellanikos finden wir Chaoner und Epeiroten im Solde der Ambrakioten; Steph. Byz. s. v. Χαονία. Ἑλλάνικος ἱερῶν Ἦρας τρίτῳ Ἀμβρακιῶται καὶ οἱ μετ' αὐτῶν Χάονες καὶ ὑπειρώται.

βαρβάρων παραβεβοηθηκότες· οἱ γὰρ ταύτῃ ὑπειρώται αἰεὶ ποτε φίλοι αὐτοῖς εἰσίν. 430 suchten die Ambrakioten Argos wieder zu erobern; in ihrem Heere befanden sich Χάονες καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν πλησιοχώρων βαρβάρων, Thuk. II, 68. Da die Stadt Stand hielt, löste das Heer sich bald auf. Im folgenden Jahr wollen die Ambrakioten und die Chaoner Akarnanien unterwerfen und verschaffen sich spartanische Unterstützung unter Knemos. Schiffe beziehen sie hauptsächlich aus Korinth — die Ambrakioten waren hier wie sonst natürlich die treibende Kraft. Ambrakia war der Sammelplatz des Heeres (vgl. OBERHUMMER S. 97). Thuk. II, 80 zählt die Teile des Landheeres auf; es ist die Stelle, der wir die erste Kunde über die epeirotischen Verhältnisse verdanken. Es waren Leukadier, Anaktorier, und tausend Peloponnesier, von den Barbaren Chaoner, Thesproter, Molosser, Atintanen, Parauäer und Oresten; sogar aus Makedonien hatte Perdikkas tausend Mann gesandt. Der Zug endet infolge des barbarischen Ungestüms der Chaoner mit der Niederlage vor Stratos. Im Spätherbst 426 gehen die Ambrakioten wieder einen spartanischen Befehlshaber an — diesmal Eurylochos, der von dem Versuch, Naupaktos zu erobern, hatte abstehen müssen — ihnen zu helfen, Argos, Amphilochien und Akarnanien zu unterwerfen. Unter den Truppen erwähnt Thuk. III, 109 τὸν μισθοφόρον ὄχλον τὸν ξενικόν, womit epeirotische Soldtruppen gemeint sind (vgl. OBERHUMMER S. 107 u. a.) Der Feldzug endete mit den furchtbaren Niederlagen bei Olpai und Idomene, wodurch die Macht Ambrakias gänzlich gebrochen wurde. Da die Eroberungspläne der Ambrakioten also für lange Zeit vereitelt waren, und die Akarnaner nie die Absicht gehabt hatten, Ambrakia zu unterwerfen, das doch in Epeiros lag — sie hatten es vielmehr auf Leukas abgesehen, worüber es später fast zum Zerwürfnis mit Athen gekommen ist, — konnten sich beide Parteien leicht über Frieden und Bündnis auf hundert Jahre einigen, wobei die Ambrakioten Amphilochien und Anaktorien preisgaben. Von jetzt ab verlieren diese Gegenden ihre Bedeutung als Kriegsschauplatz; folglich hören wir nichts mehr von den Epeiroten ¹.

¹ Um auf das oben S. 39 erwähnte Weihgeschenk zurückzukommen, so ist es weniger wahrscheinlich, dass sich die Athener im J. 459 veranlasst

In der Aufzählung der Stämme, Thuk. II, 80 begegnet, der König der Molosser (und Atintanen?) Tharyps; er war damals noch ein Kind und sein Vormund Sabylinthos führte die Regentschaft. Dieser König spielt bei den späteren Verfassern die Rolle des Einführers des Hellenentums in Epeiros, worin die neueren ihnen, wenn auch mit gewissen Bedenken, folgen¹. Plutarch begnügt sich mit der allgemeinen Bemerkung, dass Tharyps griechische Sitten, Bildung und menschenfreundliche Gesetze eingeführt hat. Dagegen hat Justin XVII, 3 recht detaillierte Angaben; auf wen er jedoch hier zurückgeht, ist nicht zu ermitteln. Sei es aber auch, dass seine Darstellung in letzter Hand aus irgend einem frühhellenistischen Schriftsteller, oder gar aus einem epeirischen Geschichtsschreiber stammt, so ist er doch wenig verlässlich. Sein Ziel ist ganz deutlich. Tharyps wird zum zweiten *κτίστης* des Epeiros — der erste ist der mythische Pyrrhos —, so wird die allmählich fortschreitende Hellenisierung sein persönliches Werk. Bezeichnend ist die Phrase Justins: *quanto doctior maioribus suis, tanto et populo gratior fuit*. Jeder griechische Staat rühmte sich eines alten Gesetzgebers manchmal mythischen Ursprungs, da sich die Griechen ihre Gesetze nur als das Werk einer Persönlichkeit denken konnten. Diese Rolle hat man in Epeiros Tharyps spielen lassen; aber gerade hier ist es auch möglich zu zeigen, dass sie falsch ist². Die *annui magistratus* sind die *προστάται* der Inschriften; diese finden wir aber schon 429 bei den Chaonern. Der *senatus*, den Tharyps

gefühl haben sollten, einen Sieg über die Peloponnesier in Dodona zu verewigen. Von dem Nordwesten wurde damals nur Naupaktos hineingezogen, das nicht einmal akarnanisch war. Als dagegen am Anfang des peloponnesischen Krieges epeirische Scharen im Solde der Feinde Athens auftraten, war es gewiss zweckmässig, die Epeiroten durch ein ansehnliches Weihgeschenk daran zu erinnern, dass die Athener sich den Peloponnesiern überlegen gezeigt hatten, und dass ihre Freundschaft etwas wert war. Dazu passt gut, dass doch wohl später König Tharyps mit attischem Bürgerrecht beschenkt worden ist.

¹ S. z. B. REUSS, Rhein. Mus. 36 (81) 161; SCHUBERT, Gesch. des Pyrrhus S. 90 f.; KAERST, Gesch. des hell. Zeitalters I, 118; BELOCH, Gr. Gesch. II, 480.

² SCHUBERT a. a. O. S. 92 hat bemerkt, dass dem Tharyps die Einführung von schon vor ihm bestehenden Anordnungen zugeschrieben wird (*annui magistratus*), die Erkenntnis aber nicht weiter benutzt, sondern hält im allgemeinen an dem Überlieferten fest.

hinzugefügt, und die Staatsverfassung, die er eingerichtet haben soll, waren althergebracht. Denn es folgt aus der seit altersher beschränkten Macht des molossischen Königs, dass es irgend eine Staatsverfassung, d. h. Regelung der königlichen Machbefugnis, wovon unten mehr (s. Kap. V), gegeben hat. Gesetze mag er eingeführt und Veränderungen bewirkt haben; aber das *primus* ist falsch, und gerade darauf ruht der Nachdruck.

Der Ursprung einer anderen Angabe ist auch klar. Was Justin sagt: *intentiore omnium cura servandi eius educandique publice tutores constituti sunt*, ist herausgesponnen aus Thuk. II, 80 ἐπίτροπος ὢν Θάρυπος τοῦ βασιλέως ἔτι παιδὸς ὄντος; alles anderes ist nur Ausmalung. Es bleiben nur zwei bestimmte Angaben übrig: dass Tharyps der letzte Sprössling seines Hauses war, und dass er in Athen erzogen wurde. Von diesen ist die erste unwichtig, die zweite würde dagegen für die Beurteilung seiner zivilisatorischen Tätigkeit bedeutungsvoll sein, besonders da es anderweitig feststeht, dass Tharyps die Auszeichnung des attischen Bürgerrechts erhalten hat (IG II, 115); sie ist aber wenig vertrauenswürdig. Man würde eher erwarten, dass Tharyps in jeder anderen griechischen Stadt als Athen erzogen wurde, das mit den Molossern während seiner Kindheit verfeindet war. M. E. ist die Angabe ein Autoschediasma zu der Zeit entstanden, als Athen schon die Universitätsstadt war. Tharyps führte die griechische Zivilisation ein, also musste er eine griechische Erziehung genossen haben; folglich wurde er auf die Universität in Athen geschickt.

Was die Verleihung des Bürgerrechts betrifft, ist die Zeit leider unbekannt, nur muss sie viel später fallen. Die Athener haben zwar schon im Anfang des Krieges die Bürgerrechtsverleihung als Mittel für ihre politische Propaganda gebraucht; Sado-
kos, der Sohn des Odryserkönigs Sitalkes, wurde zum attischen Bürger gemacht, Thuk. II, 29; aber zu dem Odryserreich hatte Athen viel wichtigere Beziehungen; und Sadokos muss die Ehre tief empfunden haben, da er sich zu Gunsten der Athener zu einer so wenig ehrenhaften Handlung, wie der von Thuk. II, 67 erzählten, verleiten liess. Gerade dies Beispiel zeigt, wie wenig wahrscheinlich es ist, dass die Athener es dem Tharyps während des peloponnesischen Kriegs verliehen: während der ersten Jahre waren sie mit seinem Volk verfeindet, welches übrigens damals

noch hinter den Chaonern zurückstand, in den späteren hatten diese Gegenden das Interesse für sie verloren.

Ein Umschwung trat mit dem korinthischen Kriege ein, der auch im Nordwesten eine ganz neue Parteigruppierung herbeiführte (vgl. OBERHUMMER a. a. O. 118 f.). Athen und Korinth schlossen nunmehr ein Bündnis miteinander, so auch ihre Anhänger am ionischen Meer, die Akarnaner, Ambrakia und Leukas; auch der Gegensatz zwischen dieser Stadt und den Akarnanern wurde verwischt. Die letztere hatten in der Schlacht beim Nemeabach (394) ein Kontingent gestellt. Wenn nun während der beiden vergangenen Dezennien die Molosser unter Tharyps die leitende Stellung unter den epeirotischen Stämmen erworben hatten, so ist es nur natürlich, dass die Verbündeten ihre Blicke auf ihn richteten, und dass die Athener ihn für ihre Zwecke durch die sehr geschätzte Verleihung des Bürgerrechts zu gewinnen suchten wie ehemals den Prinzen Sadokos. Der Versuch gelang: sein Sohn wurde später in den zweiten attischen Seebund aufgenommen. Als eine Stütze für diesen Zeitansatz erscheint mir, dass Athen zu dieser Zeit dasselbe Mittel für seine Interessen in Akarnanien gebraucht hat. Aus dem Beschluss zugunsten der beiden Akarnaner Phormion und Karphinas vom J. 338/7 (IG II, 121 = SIG² 147) ersehen wir, dass schon ihr Grossvater Phormion attisches Bürgerrecht erhalten hatte; hier passt die Zeit des korinthischen Krieges gut; der Anfang des peloponnesischen liegt zu weit zurück. Übrigens ist Phormion d. ä. wahrscheinlich gerade damals geboren; denn die Vermutung M. H. E. MEIERS, Comm. epigr. II, 102, dass er nach dem bei den Akarnanern sehr beliebten Feldherrn Phormion genannt ist, ist sehr ansprechend.

Wir sind zu dem Resultat gelangt, dass wir über die zivilisatorischen und hellenisierenden Bestrebungen des Tharyps nicht so viel wissen wie die Autoren wollen.

Er muss aber ein bedeutender Mann gewesen sein, da er seinem Stamm die leitende Stellung hat erwerben können. Zwar kam der Zug der Zeit ihm entgegen. Seitdem die Akarnaner in die griechische Politik einbezogen waren, konnten die Epeiroten nicht auf die Dauer in ihrer alten Abgeschlossenheit verharren oder sich nur als Räuberscharen an den Kämpfen beteiligen. Sie mussten zu den Ereignissen und Parteiungen in Griechenland

Stellung nehmen. Es ist das Verdienst des Tharyps, dass er diese Verhältnisse sich und seinem Volk zum Nutzen zu wenden verstand. Gerade deswegen kann er der griechischen Bildung nicht abhold gewesen sein ¹, die immer näher heranrückte; denn nur durch sie konnte die alte barbarische Zersplitterung überwunden werden. Andererseits war die Entstehung eines organisierten Staates der hauptsächlichste Hebel für die gründlichere Hellenisierung des Landes. Denn für diesen genügten die einheimischen, primitiven Verhältnisse nicht mehr. So spricht alle Wahrscheinlichkeit dafür, dass Tharyps seinen Ruhm nicht unverdient erhalten hat.

¹ Er hat seinem Sohne einen griechischen Name, Alketas, gegeben, aber griechische Namen finden wir auch früher unter den Epeiroten; im Herrscherhaus ist dieser jedoch bedeutungsvoll.

IV.

Zur Stammes- und Verfassungsgeschichte.

Nach Theopomp bei Strabon VII p. 323 waren die epeirischen Stämme vierzehn an Zahl; Strabon selbst nennt aber nur elf. Man hat sich seit langem bemüht, die Namen der fehlenden drei ausfindig zu machen, doch ohne zu einem befriedigenden Ergebnis zu gelangen. Es ist schon aus dem Grunde unmöglich zu bestimmen, welche Stämme Theopomp namhaft gemacht hat, weil tatsächlich weit mehr als vierzehn Stämme bekannt sind; Theopomp muss eine ziemlich willkürliche, obgleich den Zuständen seiner Zeit angepasste Auswahl getroffen haben.

Für die innere Geschichte des Epeiros ist eine Untersuchung der Stammesverhältnisse von grösster Wichtigkeit; denn insöfern man von einer Geschichte des Epeiros in älterer Zeit sprechen kann, besteht sie in dem Aufstreben des einen oder des anderen Stammes, und man kann demgemäss, wenn man dem Worte nicht eine allzu straffe Bedeutung beimisst, von einer Hegemonie erst der Thesproter, dann der Chaoner und schliesslich der Molosser sprechen. In der hellenistischen Zeit bilden die Stämme die Elemente, die das epeirische Reich und den epeirischen Bund bilden; dadurch ist auch die Unbeständigkeit dieser Staatsbildung bedingt, indem, wie es bei halbzivilisierten Völkern der Fall zu sein pflegt, wenn die zentralisierende Macht des Königs oder des herrschenden Stammes nachlässt, dieser oder jener Stamm abbröckelt, selbständig auftritt oder sich einem Nachbarstaat anschliesst. Das bekannteste Beispiel des erstgenannten Vorgangs bieten die Athamanen, die kurze Zeit ein eigenes

¹ Zusammenstellung bei H. SCHMIDT a. a. O. S. 11 f.

Königreich bildeten, des letztgenannten die Amphilothen, welche in die Hände der Ambrakioten und Akarnaner einbezogen wurden. Aber auch gegen Osten und Norden sind die Grenzen fließend. Die tymphäische Stadt Aiginion¹, die molossische Pialeia und der Stamm der Aithiker werden auch zu Thessalien gerechnet; die Oresten, welche Strabon und Thukydides unter den Epeiroten nennen, werden gewöhnlich für einen makedonischen Stamm gehalten; die Parauäer und die Autariaten im Norden werden auch als Illyrier bezeichnet. Überhaupt scheint die Nordgrenze, woran kein fest organisierter Staat wie im Süden und Osten, sondern ein Stammesbund ähnlicher Art wie der epeirische grenzte, sehr fließend gewesen zu sein, wovon unten mehr.

Wie schon gesagt, scheinen die Thesproter in der ältesten Zeit der leitende Stamm gewesen zu sein. Ob das mehr als ein Schein ist, lässt sich nicht entscheiden; denn da die Griechen in dieser Zeit fast nur mit den Thesprotern zusammentrafen, ist es ganz natürlich, dass nur von ihnen berichtet wird. Dadurch aber, dass die Thesproter im Epos einen Platz gefunden hatten, ist es gekommen, dass die Stammesverhältnisse sich auch bei gewissen späteren Schriftstellern verschoben haben. Denn aus dem alten Epos sind die Thesproter in das alexandrinische als der herrschende Stamm übergegangen, und dieses² excerptieren die geographischen Schriftsteller und Lexika. Der Niederschlag dieser Literatur liegt für uns bei Stephanus Byzantinus vor.

Rhianos hat ein grosses Epos, Thessalika benannt, verfasst, aus dem bis zum fünfzehnten Buch zitiert wird. Daraus führt Steph. Byz. mehrere Fragmente an, oder er beruft sich darauf für Stämme, welche von ihm sicher nach Rhianos als thesprotisch oder molossisch bezeichnet werden. Im vierten Buche müssen Kämpfe zwischen den Thessalern und den Thesprotern geschildert worden sein, denn aus diesem stammt die Mehrzahl der Bruchstücke bei Steph. Byz. s. v. Παρναίων σὺν δὲ Παρναίοις καὶ ἀμόμονας Ὀμφαλιῆας. s. v. Χαῶναι Κεστρηνοὶ Χαῶναι τε καὶ ἀνχήμεντες

¹ Ptol. III, 13, 44; Steph. Byz. s. v. πόλις Ἰλλυρίων ὡς Στράβων ist ein Flüchtigkeitsfehler, denn nach Strab. III p. 327 gehört sie dem epeirischen Stamm der Tymphäer.

² Bzw. einen Kommentar; wenn es auch einen solchen zu den Werken des Rhianos nicht gegeben haben sollte, ist es doch wahrscheinlich, dass bei einem so gelehrten Verfasser einzelne Scholien vorgekommen sind.

Ἐλινοί. s. v. Δωνεττῖνοι αὐτὰρ Δωνεττῖνοι ἰδ' ὀτρηροὶ Κεραῖνες und ferner folgende Stammesnamen Γενοαῖοι, Κέλαιθοι, Ὑπαιλόχιοι s. vv. Dann vereinzelt aus dem siebenten Buche s. v. Δωνεττῖνοι ἐπτα δὲ Δωνεττῖνοι ἀτὰρ ὀκτὼ καὶ δέκα Κᾶρες, aus dem fünfzehnten der Stammesname Τριπολίσσιοι s. v. Aus Rhianos stammen sicher auch zwei ohne Gewährsmann angeführte aber als thesprotisch bezeichnete Stämme s. vv. Πράσσαιβοι und Ἀμόνται (μένος πνείοντες Ἀμόνται). Als thesprotisch werden von diesen bezeichnet die Parauäer, Kestrener, Chaunoi, Elinoi, Kelaithoi, Tripolissioi, Amyntai und Prassaiboi, als molossisch die Donettinoi, Genoaioi und Hypailochioi. Andere Stämme s. S. 50 A. 1.

Nun ist es deutlich, dass die Stammesverhältnisse in die epische Schablone zurückgepresst sind, wo nur die Thesproter hoffähig waren; denn von vielen der erwähnten Stämme steht es fest, dass sie nicht thesprotisch waren. Die Parauäer wohnen ganz im Norden weit von Thesprotien entfernt, die Chaunoi sind nach einer wahrscheinlichen Vermutung mit den Chaonern identisch, die Stadt Omphalion¹ und die Landschaft Kestrine gehören beide zu Chaonien. Von den Kelaithoi sagt Steph. Byz. selbst, dass sie nahe an Thessalien wohnen; so weit erstreckten sich aber nie die Thesproter.

Der Einfluss der epischen Geographie verrät sich auch in ein paar Notizen bei Steph. Byz., für die kein Dichter als Gewährsmann zitiert wird. Tymphe wird ein thesprotischer Berg genannt, aber auf Tymphe entspringen die Quellen des Arachthos (Strab. VII p. 235), und Aiginion an der thessalischen Grenze war eine tymphäische Stadt. Auch die Stadt Tekmon heisst thesprotisch, nach Liv. XLV, 26 lag sie in der Molottis. Die Kestrenia wird s. v. Καμμανία als ein Teil von Thesprotis bezeichnet, aber nach Thuk. I, 46 ist der Fluss Thyamis die Nordgrenze der Thesproter. Hier ist es auch deutlich, dass Rhianos die Quelle ist, da bei ihm die Kestrener Thesproter heissen. Jedoch hat Rhianos die ruhmreichen Molosser nicht ganz ausmerzen können; die Stämme, welche er erwähnt (s. o.), sind aber

¹ Omphalion heisst nach Steph. Byz. s. v. eine Stadt in Thessalien. Ob Irrtum oder von der chaonischen verschieden?

mit Ausnahme der Genoaioi sonst unbekannt¹. So bewirkt die epische Marotte, für die Epeiroten die Thesproter zu substituieren, dass Epeiros im Norden und Osten von thesprotischen Stämmen besetzt erscheint². In historischer Zeit sitzen die Thesproter an der Küste südlich von Thyamis, und jene Stämme werden ebenso wenig in älterer Zeit thesprotisch gewesen sein. So bringen alle jene Notizen für die Geschichte des Epeiros keinen Gewinn, sondern wirken vielmehr verwirrend; für eine *historische* Hegemonie der Thesproter sind sie natürlich nicht zu verwerten.

Ernsthafter spricht für eine solche die Überlieferung, dass Dodona in älterer Zeit zum Machtbereich der Thesproter gehört habe und ihnen erst später von den Molossern entrissen worden sei³. Dass Dodona in späterer Zeit molossisch war, wird durch die Freilassungsurkunden erwiesen, in denen unter den molossischen Zeugen Dodonäer auftreten, und durch Hyperides, pro Euxen. p. 35 (330 v. Chr.). Nun hat aber ED. MEYER, Forsch. I, 39 A. 2 bemerkt, dass die thesprotische Herrschaft über Dodona »eine naheliegende, aber nicht notwendige Folgerung« aus der Odyssee und dem daraus herstammenden poetischen Sprachgebrauch sei, und auf Äsch. Prom. 829 ff. aufmerksam gemacht

ἐπεὶ γὰρ ἦλθες πρὸς Μολοσσὰ γάπεδα
τὴν αἰπύρωτόν τ' ἄμφι Δωδώνην, ἵνα
μαντεῖα θάκῃς τ' ἐστὶ Θεσπρωτοῦ Διὸς κτλ.

¹ Ein Γενοαῖος erscheint SGDI 1367. Die Genoaioi haben einen Eponymen Genoos, ebenso die Apehidantes den König Apehidas (Steph. Byz. s. v., wo sie ein Teil der Molottis genannt werden; die Quelle ist wahrscheinlich auch hier Rhianos, obgleich er nicht zitiert wird). Auch ein paar Eponymen thesprotischer Stämme werden erwähnt, Amymnos für die Amymnaioi, Aigestos für die Aigestaioi, was ein anderer Name der Thesproter sein soll. Diese Eponymen sind ein letzter Ausfluss des Bestrebens, den epeirotischen Stämmen eine mythische Vergangenheit zu schaffen. Höchstens stammen sie von einem epeirotischen Lokalhistoriker, wenn sie nicht reine Erfindungen des Epikers sind.

² Das Schlimmste steht jedoch bei Paus. IV, 34, 3, dass der Aoos durch die Thesprotis fließt; und das ist nicht aus einem Mythographen sondern aus einem Paradoxographen geschöpft.

³ Strab. VII p. 328 ἡ Δωδώνη τοῖνον τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ Θεσπρωτοῖς ἦν — — — — καὶ οἱ τραχηκοὶ δὲ καὶ Πινδαρος Θεσπρωτίδα εἰρήκασιν τὴν Δωδώνην, ὕστερον δὲ ὑπὸ Μολοσσοῖς ἐγένετο. Paus. I, 17, 5. Danach die Neueren z. B. SCHMIDT, a. a. O. S. 39 f. u. a.

Hier scheint es wirklich so, dass die dichterische und die historische Geographie in Zwiespalt geraten. Die Thesproter seien mit Dodona in Verbindung gesetzt worden, weil sie als Küstenvolk bekannt waren, und der Weg zum Orakel durch ihr Gebiet ging. Eine solche Übertragung wäre leicht verständlich, ist jedoch hier nicht anzunehmen. Denn Herodot, welcher selbst in Dodona gewesen war und also wissen musste, ob Thesproter oder Molosser die Stadt beherrschten, sagt II, 56, als er von der ägyptischen Priesterin spricht, die das Orakel gegründet haben sollte: *πρηθῆναι ἐς Θεσπρωτούς· ἔπειτα δουλεύουσα αὐτόθι ἰδρύσασθαι ὑπὸ φηγῶ περὶ κούῃ ἱρὸν Διὸς κτλ.*; für ihn lag also Dodona in der Thesprotis. Die Äschylosstelle muss demgemäss so erklärt werden, dass *Μολοσσὰ γάπεδ' αὖ* und Dodona nicht identisch sind, etwa: »als du nach dem molossischen Lande und (von diesem) nach Dodona gelangt bist«. Man würde wohl auch Äschylos mit der Annahme Unrecht tun, dass er Dodona in einem Atemzug molossisch und thesprotisch genannt haben sollte. Es ist also doch wahrscheinlich, dass die Thesproter in älterer Zeit ihre Macht weiter landeinwärts erstreckt haben, und dies natürlich deshalb, weil sie zuerst mit der griechischen Kultur in Berührung kamen und nun auch zuerst den praktischen Nutzen daraus ziehen konnten.

Als Epeiros zuerst in die Geschichte eintritt, sind die Thesproter von dem an der Küste nördlich von Thyamis ansässigen Stamm der Chaoner überflügelt. Schon bei Hellanikos (o. S. 41 A. 2) erscheinen die Chaoner als die Verbündeten der Ambrakioten. Dass sie so weit nach Süden über die Thesprotis hinübergreifen, zeigt, dass sie ihren Einfluss gern ausdehnen wollten. Die Lage der Dinge ist im Anfang des peloponnesischen Krieges die gleiche. Als Verbündete der Ambrakioten werden immer die Chaoner erwähnt, entweder allein (Thuk. II, 68) oder an erster Stelle (II, 80). Sie tun sich auf ihre Kriegstüchtigkeit etwas zu gute¹; bilden sich aber den Griechen gegenüber zu viel ein und geben daher den Anlass zu der Niederlage bei Stratos. Hierzu kommt das ausdrückliche Zeugnis Theopomps bei Strabon VII p. 323, dass die Chaoner vor den Molossern

¹ Thuk. II, 81 οἱ δὲ Χάονες εὖ τε αὐτοῖς πιστεύοντες καὶ ἀξιόμενοι δὲ τῶν ἐκείνῃ ὑπερωτῶν μαχημώτατοι εἶναι.

über ganz Epeiros geherrscht haben; Theopomp selbst wurde nicht lange nach der Verschiebung der Machtverhältnisse geboren, welche unter Tharyps stattgefunden haben muss. Nicht anders kann die Aufzählung der chaonischen Stämme durch Proxenos¹ verstanden werden. Er zählt nicht die eigentlich chaonischen Stämme, sondern die epeirotischen auf, welche einmal den Chaonern Hecresfolge leisteten, vor allem die südlichen Küstentämme Thesproter und Kassopäer; denn die Chaoner wurden durch die griechischen Städte am stärksten nach Süden gezogen. Es begegnet aber auch der nordöstliche Stamm der Tymphäer, die übrigen sind unbekannt wie auch ihr Sitz. Es wäre von grösstem Interesse zu erfahren, ob etwa nur der Südwesten nicht unter chaonischer Hegemonie gestanden hat; denn hier und in Centralepeiros wohnten eben die Molosser. Als wirkliche Unterabteilungen der Chaoner können nur die Kestrener gelten, der südlichste Stamm an dem Fluss Thyamis und der nördlichste, die an die illyrischen Encheleer grenzenden Dexaroi (Steph. Byz. s. v.). Doch mag Kestrinia vielleicht einmal selbständig gewesen sein.

Die Anfänge des Stammes, dem Epeiros seinen geschichtlichen Ruhm verdankt, der Molosser, sind in Dunkel gehüllt, und man weiss wenig Sicheres über ihre ursprünglichen Wohnsitze, von denen aus sie ihre Herrschaft allmählich über ganz Epeiros ausgedehnt haben. Man lässt sie gewöhnlich das Tal des Sees von Jannina (wohl im Altertum der Pambotisssee) innehaben und sich südlich in das Tal des Oroposflusses hinabziehen mit der Bemerkung, dass sie ursprünglich nördlich von Dodona sassen. Dies erschliesst man aus Hekataios fr. 78 *Μολοσσῶν πρὸς μεσημβρίης οἰκέουσι Δωδωναῖοι*. Die Angabe des Livius VIII. 24, dass das Quellgebiet des Acheron, d. h. der Gebirgsstock südwestlich von Tomaros, zur Molottis gehöre, ist für die von ihm a. a. O. geschilderte Zeit des Königs Alexandros' I. sicher richtig. Nach Süden müssen sie in der Mitte des vierten Jahrhunderts bis zum ambrakischen Golf vorgedrungen sein, da Skylax c. 32 sie eine Küstenstrecke von 40 Stadien zwischen den Kassopen und Ambrakia besitzen lässt; es war dies das

¹ Steph. Byz. s. v. *Χαονία*. καὶ ὁ Πρόξενος δὲ καταλέγων αὐτοὺς φησὶ: Χάονες, Θεσπρωτοί, Τυμφαῖοι, Ταρᾶνιοι, Ἀρόμονες, Ἀβαντες, Κασσωποί.

Gebiet des Küstenortes Cheradros, der zwischen dem Kastell Ambrakos und dem Eingang in den ambrakischen Golf lag¹. Drei *Χέραδροι* begegnen als molossische Zeugen in der Freilassungs-urkunde SGDI 1352.

Um das Gebiet der Molosser schärfer zu umgrenzen, muss man die Wohnsitze der anderen Stämme soweit möglich bestimmen, dabei aber nicht ausser Acht lassen, dass eine Verschiebung stattgefunden haben kann, deren Richtung gemäss dem allgemeinen Zug eine südliche gewesen sein muss. Die Küstengegend ist besetzt, die Thesproter sassen im Binnenlande bis nach Dodona hin. Der griechische Volkssplitter der Helloi war eine kleine Enklave, die politisch nichts bedeutete; die Landschaft Hellopia kann also in unsren Überlegungen keine Rolle spielen. Im Norden wohnten landeinwärts von Orikos und Chaonien (Skylax 26), sich bis nicht weit von Apollonia erstreckend (Pseudo-Arist., *Ausc. mir.* 136), die Atintanen; im Flusstal des Aoos die Parauäer². Im Südosten von den Parauäern wohnten die Paroräer und die Tymphäer; denn nach Strabon VII p. 325 entspringt der Arachthos in der Paroräa und auf Tymphe. Jene ist also die Gegend nordöstlich des Sees von Jannina, Tymphe der Berg zwischen den Quellflüssen des Arachthos und des Aoos (BURSIAN, *Geogr. v. Griech.* I, 13 A. 3); die Tymphäer sassen aber von hier bis an die thessalische Grenze nördlich vom Oberlaufe des Peneios; denn Aiginion, dessen Stelle durch einen Inschriftenfund (IG IX 329) gesichert ist, heisst eine tymphäische Stadt, und das Quellgebiet des Peneios ist zwischen den Tymphäern und Thessalern strittig (Strab. VII p. 327). Südlich von der Tymphäa und dem Oberlauf des Peneios an der thessalischen Grenze sass der kleine zu Strabons Zeit verschwundene Stamm der Aithiker, der schon in dem Schiffskatalog B 744 erscheint; er ist den Thessalern erlegen³, während die Tymphäer, die sich tief nach Epeiros hinein erstreckten, ihnen nur den angrenzenden Teil ihres Gebietes abtreten mussten. Das Gebiet der Aithiker ist gut bestimmt: es grenzt an Aiginion und nimmt einen Teil der östlichen Seite des

¹ S. Polyb. IV, 63 u. XXII, 9; BURSIAN, *Geogr. v. Griech.* I, 36 A. 4.

² Die Parauäer werden von Plutarch, *qu. græc.* p. 293 F zu der Molottis gerechnet; das beweist aber nichts als seine Vorstellung von dem molossischen Reich.

³ Strab. IX p. 434; vgl. Steph. Byz. s. v. Αἰθικία.

Pindos ein (Strab. VII p. 327; IX p. 430; Steph. Byz. a. a. O.); Marsyas a. l. a. O. verlegt es zwischen die Tymphäa und Athamanien. Bei Strabon IX p. 430 erscheinen aber als die westlich an Thessalien grenzenden Stämme die Aithiker, die Molosser und die Athamanen in dieser Folge.

Dass diese Notiz bisher gänzlich unberücksichtigt geblieben ist, ist darin begründet, dass man ohne weiteres annahm, dass die Molosser nur in Centralepeiros sassen und hier nur erwähnt worden sind, weil sie über die anderen epeirotischen Stämme herrschten. Es lässt sich aber nachweisen, dass das Gebiet der Molosser sich bis auf die Ostabhänge des Pindos und an die thessalische Grenze erstreckte. Wie der Ahnherr des Königshauses Piales, muss die Stadt Pialeia molossisch gewesen sein; noch mehr wird der Stamm der *Πίχλας* in den dodonäischen Inschriften zu den Molossern gerechnet. Pialeia lag nun nach Steph. Byz. nahe an Thessalien unter dem Kerketiongebirge. Freilich ist die Lage dieses Gebirges nicht ganz sicher (s. BURSIAN, Geogr. v. Griech. S. 13 u. A. 2), aber die Stadt wird a. a. O. zu Thessalien gerechnet, und der Berg muss ein südlicher oder östlicher Ausläufer des Lakmon sein und ist also in dem nördlichen Teil des Gebirgstockes des Pindos zu suchen. Er kann nicht nördlich des Peneios in dem jetzt Chasia genannten Gebirge zu suchen sein, da diese Gegend tymphäisch ist. Die Molosser können sich nur mit einem ziemlich schmalen Keil so weit östlich — bis an Thessalien heran — erstreckt haben; denn im Süden ist für die Athamanen ein Platz zu suchen; leider lässt sich das Gebiet dieses Stammes nicht genau begrenzen¹.

¹ KIEPERT setzt auf seiner Karte hier die Perrhäber an. Die Perrhäber in Epeiros sind aus der bekannten *crux* in dem Schiffskataloge B 748—751 entstanden, woraus schon die Alten nach anderer Seite deutend ein thessalisches Dodona erschlossen haben. Die Stelle hat auch zu den Sagen von den weiten Wanderungen der Änianen Anlass gegeben (vgl. ED. MEYER, Forsch. I, 45 f.). Da die Perrhäber im nördlichen Thessalien sassen, hat die konziliatorische Hypothesenmacherei sie eben so umherziehen lassen müssen; denn an dem Schiffskataloge wagte man nicht zu rütteln. Strab. IX p. 440 lässt sie das Bergland am Pindos neben den Athamanen und Dolopen besetzen. Aber die Perrhäber haben nicht grösseres Recht auf der Karte des Epeiros untergebracht zu werden als die Änianen und müssen also gestrichen werden. Die Angabe des Schiffskatalogs zu retten oder zu erklären zu suchen ist vergebliche Mühe bei der verzweifelten und von völliger Unwissenheit

Noch ein bedeutender und fruchtbarer Teil von Epeiros, der Talkessel von Jannina bleibt übrig. Hier wird der ursprüngliche Sitz der Molosser gesucht, es ist möglich, dass diese Gegend *teilweise* seit alter Zeit von den Molossern bewohnt worden ist; nur will es scheinen, dass die Molosser, von den Bergen herabsteigend, sie allmählich erobert haben; denn wir finden den Ursprungsort ihres Herrscherhauses östlich an der thessalischen Grenze und können ihr schrittweises Vordringen auf dem Wege über Dodona nach Cheradros zum Teil verfolgen. Zwar scheint die Völkerbewegung in älterer Zeit in südöstlicher Richtung von Epeiros nach Thessalien vor sich zu gehen; dies ist aber kein Argument dagegen, dass die Molosser, als sie in das erstarkte Thessalien nicht eindringen konnten, für ihre Expansion die südwestliche Richtung nach Dodona und dem ambrakischen Golf haben einschlagen müssen. Ehe sie sich Dodonas bemächtigten, haben sie, wie Hekataios a. a. O. angibt, nördlich davon gesessen, also dürften sie wenigstens den südlichen Teil des Talkessels von Jannina innegehabt haben. Schon zur Zeit Hekataios' muss der Schwerpunkt ihrer Macht hier gelegen haben; und erst hier, nicht in dem rauhen Berglande im Osten konnten sie grössere Bedeutung erlangen.

Verwickelter liegen die Dinge, was den nördlichen Teil des Tals betrifft. 429 erscheinen die Molosser und die Atintanen in engem Bündnis¹. Es darf aber die Aussage des Thukydides nicht so verstanden werden, dass die beiden Völker unter demselben König standen — noch unter Neoptolemos II., dem Sohn des Alexandros, waren die Atintanen von den Molossern unabhängig — wahrscheinlich haben atintanische Scharen sich den Molossern angeschlossen. Dies setzt aber voraus, dass die Molosser und die Atintanen Nachbarn waren wie Parauäer und Oresten, die unter dem König der ersteren zusammen ins Feld zogen. Aber wo ging die Grenze? Skylax 26 sagt: ἅπανι ὄμοροι ἐν μεσογαίᾳ Ἀτιντᾶνας ὑπὲρ τῆς Ὠρικίας καὶ Καρίας μέχρι Ἡδωνίας².

zeugenden Verwirrung in dem thessalischen Abschnitt; s. hierüber NIESE, Der homer. Schiffskatalog als hist. Quelle S. 18 ff.

¹ Thuk. II, 80 Μολοσσοὺς δὲ ἔγχε καὶ Ἀτιντᾶνας Σαβόλινθος κτλ.

² So Palat., Paris. Ἡδωνίας: es sind nur itazistische Varianten. Nebenbei bemerke ich, dass man unnötigerweise das Wort Καρίας verschiedentlich

Dies wird von MÜLLER in Δωδωνίας korrigiert (es soll doch wohl Δωδωναίας heissen). Ἡδωνίας ist nicht möglich, so dass die Korrektur sicherlich das Richtige trifft. Demnach grenzten die Atintanen noch im vierten Jahrhundert an das Gebiet von Dodona, welches damals molossisch war; d. h. die Atintanen hatten den nordwestlichen, die Molosser den südöstlichen Teil des Tales von Jannina inne. Es stimmt dies zu dem Vordringen der Molosser in südwestlicher Richtung; bei demselben Skylax sind sie bereits nach dem ambrakischen Golfe gelangt.

Bevor wir jetzt weiter auf die Entwicklung des molossischen Reiches, bzw. des epeirotischen Bundes eingehen, muss kurz an die Stellung der Grenzlandschaften erinnert werden, worüber BELOCH, Gr. Gesch. III: 2, 313 ff. grundlegend gehandelt hat, und auf welchen ich für das nähere verweise. Vor Pyrrhos, dem einzigen König, der alle Völker, die als epeirotisch angesehen werden, beherrscht hat, bestand es aus der Molottis mit Paroräa (s. S. 57), Chaonien einschliesslich der Kestrine und Thesprotis, wozu 343 Kassopien hinzukam. Dieses wurde von Philipp von Makedonien für Alexandros I. erobert, als er diesen als König einsetzte. Nach Pyrrhos gehen die von ihm erworbenen epeirotischen Gebiete allmählich verloren, so dass die Republik am Ende des dritten Jahrhunderts auf den alten Umfang des Reiches wieder beschränkt war; auch Kassopien war entfremdet und in den ätolischen Bund eingetreten.

Atintanien war unter der Alleinherrschaft Neoptolemos' II. (317—312) selbständig nach SGDI 1336; es ist sicher von Pyrrhos gewonnen worden und war noch 229 epeirotisch.

Parauäa und *Tymphäa* erhielt Pyrrhos als Lohn für die Unterstützung, die er dem makedonischen König Alexandros I. im Jahre 294 (s. S. 57 A. 1); sie waren also damals makedonisch; dass sie früher den Molossern untertan gewesen sind, ist nicht wahrscheinlich; es müsste denn vor der Zeit Philipps von Makedonien gewesen sein. Wann sie wieder verloren wurden, ist nicht bekannt.

Athamanien war, wenn SGDI 1341 richtig in die Zeit Alexandros' I. gesetzt wird (s. S. 60), damals selbständig; für die

emendiert hat. Epeirotische Karer sind aus Rhianos bekannt (o. S. 49); durch diese Stelle werden sie im Nordwesten des Epeiros lokalisiert.

Zeit Alketas' I. s. S. 58. Das ist aber ohnedies sicher; denn selbst dem Pyrrhos scheinen die Athamanen nicht direkt untergeben gewesen zu sein, was daraus zu schliessen ist, dass sie wie die Ätoler u. a. in dem italischen Feldzug Söldner stellten¹.

Auf *Ambrakia* hatte wohl Philipp 343 Absichten gehabt (s. BELOCH, Gr. Gesch. II, 544 f.). Es ist später in seine Gewalt gekommen und mit einer vermutlich kurzen Unterbrechung makedonisch gewesen, bis Alexandros der Makedone es an Pyrrhos abtrat. Dieser verlegte seine Residenz dorthin. Vielleicht hatte aber Ambrakia doch als alte Griechenstadt eine freiere Stellung, so dass es nur Söldner zu stellen brauchte². Sein Abfall und Eintritt in den ätolischen Bund datiert BELOCH a. a. O. S. 321 mit Wahrscheinlichkeit bald nach 229.

Hierdurch ist das Gebiet umgrenzt, welches den bleibenden Bestand des epeirischen Reiches ausmacht. Ausser den drei erwähnten grossen Stämmen bleiben innerhalb der Grenzen nur die Paroräer. Sie wohnten im Nordosten des Pambotissees; Strabon VII p. 326 zählt sie unter den epeirischen Stämmen auf. Nun finden wir aber in den dodonäischen Inschriften die Paroräer als eine Unterabteilung der Molosser³. Es ist möglich, dass die

¹ Dion. Hal., Arch. rom. XX, 1. Andererseits hat man behauptet dass Pyrrhos zugleich mit Parauäa und Tymphäa von Athamanien Besitz ergriffen hat. Die Quelle hierfür ist Plutarch, Pyrrh. 6, wo es heisst: ὁ Πύρρος ἔτρεψε μισθὸν τῆς συμμαχίας τὴν τε Νορπαίαν καὶ τὴν Παραλίαν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἐπικτήτων ἐθνῶν Ἀμβρακίαν Ἀκαρνανίαν Ἀμφιλογίαν. Die Änderungen Τορπαίαν (PAULMIER) καὶ τὴν Παραυαίαν (NIEBUHR) sind notwendig und anerkannt. Nun hat UNGER, Philol. 43 (84) 205 noch vorgeschlagen, statt Ἀκαρνανίαν zu lesen Ἀθαμανίαν. SCHUBERT a. a. O. S. 128 und OBERHUMMER a. a. O. S. 142 haben sich für die Wahrscheinlichkeit der Änderung ausgesprochen, BELOCH a. a. O. S. 319 dagegen. (Da BELOCH die Berechtigung zu emendieren an und für sich zu bestreiten scheint, vergisst er, dass er selbst stillschweigend die beiden anderen Korrekturen zugelassen hat; der Gegengrund ist, dass die Athamanen nicht zur Heeresfolge verpflichtet waren). Wenn auch Ἀκαρνανίαν zu halten ist, sprechen die Lage des Landes und die Gestellung von Söldnern dafür, dass die Athamanen sich jedenfalls in Abhängigkeit von Pyrrhos befanden, wenn auch nicht in einer so engen, dass sie zur unentgeltlichen Heeresfolge verpflichtet waren.

² Dion. Hal. XX, 1 ist in dieser Beziehung nicht deutlich: τοὺς ἐκ τοῦ Τάραντος μισθοφόρους Ἰταλιώτας. ἔπειτα τοὺς ἐξ Ἀμβρακίας (sc. μισθοφόρους?), vgl. auch weiter unten an derselben Stelle.

³ SGDI 1350 προσστατεύοντος Μολοσσῶν Ἐχέλαου Παρωροῦ; ein Freilasser in der sehr verstümmelten Urkunde 1355 ist ein Παρωρός.

Paroräer von Anfang an ein molossischer Stamm waren, — ist dies richtig, so muss das Stammesgebiet demgemäss erweitert werden — aber auch, dass sie von den Molossern zum Anschluss gezwungen wurden, so dass ihr Gebiet dem molossischen einverleibt wurde. Eine Entscheidung ist nicht möglich und auch nicht von grosser Bedeutung.

Wie müssen jetzt den fallen gelassenen Faden wieder aufnehmen und, so weit die dürftigen und fragmentarischen Nachrichten es erlauben, zu rekonstruieren versuchen, wie der Zusammenschluss der Chaoner und Thesproter mit den Molossern zu jenem Bund, der den Kern des epeirischen Reiches bildete, vor sich gegangen ist.

Die Molosser mussten sich zuerst gegen die zwischen ihrem Gebiet und dem Meer wohnenden Thesproter wenden. In der Urkunde des zweiten attischen Seebundes finden sich später Alketas und sein Sohn Neoptolemos hinzugefügt. Der Anschluss des Molosserkönigs war ein Erfolg des Zuges des Timotheos nach dem ionischen Meere im J. 375 (Diod. XV, 36). Zwei Jahre später hat Alketas seine Freundschaft betätigt; auf die Bitte der Athener hat er die 600 Peltasten des Stesikles nach Kerkyra hinübergeschafft (Xen., Hell. VI, 2, 10). Dies setzt voraus, dass die Molosser nicht mehr auf den einzigen Hafen des Meerbusens, Cheradra, beschränkt waren, sondern auch die offene Meeresküste gegenüber Kerkyra beherrschten. Die Thesproter müssen ihnen also damals untertan gewesen sein, dagegen wie es scheint noch nicht die Chaoner (vgl. SCHUBERT a. a. O. S. 96 f.). Corn. Nepos, Tim. 2 beschreibt die Erfolge des Timotheos in Epeiros mehr ins einzelne gehend *sociosque idem adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas omnesque eas gentes quæ mare illud adiacent*. Das Auffallende dieser Worte, wo Athamaner und Chaoner den Epeiroten gegenübergestellt werden, verschwindet ganz, wenn man sich erinnert, dass der Name Epeiroten wie gewöhnlich so auch hier für das molossische Reich gebraucht wird, und nur annimmt, dass die Chaoner damals noch nicht zum Reiche gehörten, sondern wie die Athamanen selbständig waren. Da die Thesproter an und für sich eben so bekannt und bedeutend waren, so folgt *ex silentio*, dass sie damals unter Alketas standen. Da dies anderweitig feststeht, wird die Genauigkeit der Angabe dadurch nur bestätigt.

Für die spätere Zeit sind wir, um die Organisation des epeirischen Reichs kennen zu lernen, auf die dodonäischen Inschriften angewiesen. Ihre Angaben sind leider sehr dürftig; die Schwierigkeiten werden noch dadurch erhöht, dass sie sich, was zu wenig beachtet worden ist, auf mehr als anderthalb Jahrhunderte verteilen (von Alexandros I. bis auf den Strategen Antinoos, c:a 340—c:a 170), in welchen Zeitraum die bedeutendsten geschichtlichen Ereignisse fallen, die den epeirischen Staat betroffen haben und die ihre Rückwirkungen auf die innere Organisation ausgeübt haben müssen.

Ich erwähne aber zuerst eine Inschrift, die aus der Regierung des Sohnes Alexandros' I., Neoptolemos' II., stammt¹, weil hier zuerst die Bezeichnung *σύμμαχοι τῶν Ἀπειρωτῶν* sich findet. Unter Alexandros hiess das Reich *κοινὸν τῶν Μολοσσῶν* wie aus SGDI 1334 und 1337² hervorgeht. Der hier und in 1335 erwähnte Alexandros muss der erste sein; die Schrift ist dieser frühen Ansetzung günstig. Entscheidend ist, dass unter Neop-

¹ SGDI 1336 Θεὸς τῷ[α· K]λεομάχῳ Ἀπιντᾶν οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀπειρωτῶν ἔδωκαν ἐν Ἀπείρῳ ἀτέλειαν ἐπὶ βασιλείᾳ Νεοπτολέμου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ προστα(τα) Δέρκα Μολοσσῶν καὶ ἐντέλειαν. Da N. I. hier allein König ist, ist die Inschrift auf seine Alleinherrschaft nach der Vertreibung des Aiakidas und vor der Rückkehr Alketas' II. 317—312 datierbar; vgl. S. 72.

² SGDI 1337 hat FICK ergänzt Z. 3 γραμματεῦντος δὲ συν[έδροις Μολοσσῶν καὶ συμμάχων τῶν Μολοσσῶν — — — — το πολετείαν; er hat also die sonst unbekannte Bezeichnung des Bundes als *σύμμαχοι τ. Μ.* und einen Rat der Molosser und des Bundes eingeführt. Die Ergänzungen stimmen auch nicht zu den Schriftzügen des Facsimiles (CARAPANOS Tf. XXXII, 5); dieses zeigt statt *σόν* deutlich *Σ*, dann *Υ*, d. h. *K*, und eine schräge Hasta die zu einem *A* gehören muss, also den Namen des Schreibers *Σκα — — —*. In Z. 5 existiert *το* nicht, das Facsimile gibt nur *ΠΟΛΕΤΕΙΑΙ*. Die Inschrift ergänzt sich ganz leicht nach 1334 so:

Βασιλεύοντος Ἀλεξάνδρου ἐπὶ προστα(τα) Μολοσσῶν Βαγγ . . . (ethnikon)
 γραμματεῦντος δὲ Σκα . . . (ethnikon) τὸ κοινὸν τῶν Μολοσσῶν τῷ
 δεῖναι ἱσοπολετείαν [ἔδωκαν αὐτῷ καὶ κτλ.

Für Namen und Heimatsbezeichnung stehen c:a 15 Buchstaben zu Verfügung; die letztere kann auch fehlen wie in 1335. Das *κοινόν* in Z. 4 hat CARAPANOS schon richtig. Diese Inschrift wird wie die ähnliche 1334 in die Zeit Alexandros' I. gehören. Die Schrift sieht zwar viel jünger aus, aber bekanntlich ist das Schwanken der Schriftform viel grösser bei eingeritzten Inschriften, die sich oft der Handschrift nähern, als in der Steinschrift.

tolemaios II., ebenso wie unter der Republik das Reich als *σύμμαχοι τῶν Ἀπειρωτῶν* oder *Ἀπειρωταί*¹ bezeichnet wird, ja, dass vermutlich Alexandros II. König der Epeiroten heisst (s. S. 61)². Das *κοινόν τῶν Μολοσσῶν* und ihre Beschlüsse müssen älter sein als die *σύμμαχία τῶν Ἀπειρωτῶν*; man kann ebensowenig glauben, dass der Bund für eine Zeit von dem *κοινόν* unterbrochen worden sei, wie dass der Bund dem einzelnen Stamm die Erteilung des Bürgerrechts belassen hätte³. Diese Annahme wird durch die beiden von den Molossern ausgestellten Proxeniedikrete gänzlich ausgeschlossen, SGDI 1340 und 1341, jenes für die ganze Stadt Akragas, dieses für einen Athamanen. Die Erteilung der Proxenie ist ein Akt von politischer Bedeutung, was aus der damit verbundenen Zusicherung von Sicherheit in Krieg und Frieden wie in 1341 zur Genüge erhellt; wenn in 1340 die Proxenie einer ganzen Stadt verliehen wird, ist das gleich dem Abschluss eines Freundschaftsverhältnisses zwischen zwei selbständigen Mächten. Die auswärtige Politik muss sich aber ein Bund immer in erster Linie vorbehalten. Es folgt daraus, dass, als diese Beschlüsse gefasst wurden, nicht der Bund der Epeiroten, sondern das *κοινόν* der Molosser bestanden hat. Sie fallen folglich vor die Zeit, welcher der oben angeführte unter Neoptolemos II. datierte Beschluss angehört; die durch 1340 bezeugte Freundschaft mit Akragas wird mit den italischen Unternehmungen Alexandros' I. zusammenhängen⁴.

¹ Vgl. den *στρατηγῶν Ἀπειρωτῶν* der Inschriften (SGDI 1339, 1349, 1350 u. ö.) und die Beischrift *Ἀπειρωτῶν* der Münzen.

² Die Münzen mit *Ἀπειρωτῶν* gehören also frühestens der Zeit Neoptolemos' II.; soweit ich sehe, steht dem nichts entgegen. HEAD-SVORONOS S. 399 erwähnt als die älteste epeirotische Münze einen Silberstater mit der Inschrift *Ἀπειρωτῶν* und einem in *Ἀπειρωτῶν* aufgelösten Monogramm. Aber der Katalog des British Museums setzt diese Münze in die Zeit des Pyrrhos, v. SCHLOSSER in der Beschreibung der Wiener Sammlung nennt das Monogramm einen Stempelfehler. Auf die Münzen ist also leider nicht zu bauen.

³ SGDI 1335 Z. 6 muss natürlich im Hinblick auf 1334 ergänzt werden *ἐξ ὧν τῶν ἐκκλησιῶν τῶν [Μολοσσῶν]* nicht *Ἀπειρωτῶν* wie bisher; zu bemerken ist ferner, dass, da der Schreiber zwischen den beiden ersten Zeilen das ausgelassene Wort *Μολοσσῶν* klein zugefügt hat, es nach der üblichen Aufeinanderfolge zu verstehen ist *ἐπὶ προστατά Μολοσσῶν Ἀριστομάχου* κτλ.

⁴ Es kann also die in SGDI 1341 gegebene Ergänzung *ἀσφάλειαν* [ἐν *Ἀπειρωτῶν* αὐτῶν καὶ ἐκγόνοισι] ebensowenig wie die von *Ἀπειρωτῶν* in 1335 richtig

Unter dem Sohn und Nachfolger Alexandros' I., Neoptolemos II. tritt wie gesagt (s. S. 59 A. 1) der Bund der Epeiroten an die Stelle des *κοινόν* der Molosser. Dass der König demgemäss nunmehr offiziell βασιλεὺς τῶν Ἀπειρωτᾶν heisst, ist nicht nur aus dem Titel des στρατηγῶν τῶν Ἀπειρωτᾶν während der Republik sondern auch direkt aus der Freilassungsurkunde SGDI 1347 zu erschliessen, deren Anfang leicht herzustellen ist¹. Noch ein Zeugnis hierfür ist, dass Pyrrhos gewöhnlich als *rex Epiri* bezeichnet wird und dass er auf dem Weihgeschenk, das er aus der Beute des Krieges gegen die Römer nach Dodona gestiftet hat, den Namen der Epeiroten hat einschreiben lassen².

Die Vermutung, dass der epeirotische Bund unter Tharyps gestiftet sei, ist also unrichtig. Der Bund hat seinen Vorgänger, das *κοινόν* der Molosser, erst während der Kindheit Neoptolemos' II. abgelöst. Die Hauptfrage, welche leider sehr schwer einwandfrei zu beantworten ist, geht nun dahin, was dieses *κοινόν* τῶν Μολοσσῶν bedeutet, und welches sein Verhältnis zu der *συνμαχία* τῶν Ἀπειρωτᾶν war. Hiermit verquickt ist eine ebenso schwierige Frage, die nach dem *προστάτης* τῶν Μολοσσῶν, welchen die dodonäischen Inschriften so oft erwähnen. Sein Amt war jährlich, denn nach ihm, mitunter ohne Erwähnung des Königs, datieren die Inschriften (SGDI 1340 u. 1341)³. Zu vergleichen ist, dass Thukydides das Amt, das die Anführer der Chaoner

sein. Das Facsimile CARAPANOS' I Tf. XXVIII, 1 lässt nun wirklich nur -ων oder -ον zu. Doch können die Spuren leicht aus einem N verlesen sein. Neben der Proxenie wird gewöhnlich noch ein wertvolles Privileg, die Atelie, verliehen, so z. B. in dem Beschluss der Epeiroten 1339 (vgl. auch 1336); es scheint daher sehr wahrscheinlich, dass hier zu lesen sei ἀσφάλειαν [καὶ ἀτέλειαν] κτλ.

¹ SGDI 1347 stammt von derselben Hand die 1346 geschrieben hat. (S. 62 A. 4.) Nach dieser ist sie zu ergänzen:

Διὶ Νάσοι καὶ Διώναι.	Für das Ethnikon des <i>προστάτης</i>
Βασιλεύοντος Ἀπειρωτᾶν Ἀλεξ-	bleibt zwar kein Platz, aber das wird
άνδρου προστατῆροντος Μολοσσ-	auch sonst nicht selten weggelassen.
ῶν τοῦ δεῖνα ἀγαθᾶν τόχαι κτλ.	

² SGDI 1368 = SIG² 203 Βασιλεὺς Πύρρος καὶ Ἀπειρωταὶ καὶ Τ[αραν-
τινοὶ] ἀπὸ Ῥωμαίων καὶ [τῶν] συμμάχων Διὶ Νάσῳ.

³ Ausnahmen sind die Freilassungsurkunde 1356 und nach sicherer Ergänzung 1348, welche nach dem *ναίαρχος*, dem Tempelvorsteher, datieren, was in Dodona natürlich ist. In den öffentlichen Urkunden 1334 u. 1335 und wohl auch 1337 wird auch noch der Schreiber genannt.

innehatten, als ἐτήσιος προστασία bezeichnet. Welches die Stellung und Bedeutung des προστάτης im einzelnen gewesen ist, kann nur vermutet werden. Vielleicht war er der Vorsitzende der Volksversammlung; dazu würde gut passen, dass die Staatsurkunden ihn neben dem Schreiber und dem König aufführen ¹.

Die Tatsache, dass nur ein προστάτης τῶν Μολοσσῶν begegnet, ist verschieden erklärt worden. GILBERT, Handbuch der gr. Staatsalt. II, 3 A. 3, erklärt es daraus, »dass die Chaoner und Thesproter ihre Beschlüsse in dem molossischen Dodona nicht aufstellten, sondern in ihrem Lande«, d. h. es ist nur in dem Zufall, dass wir allein molossische Inschriften besitzen, begründet, dass προστάται der anderen Stämme nicht zum Vorschein gekommen sind. BELOCH, Gr. Gesch. II, 482, meint, dass »die verbündeten Völker von Epeiros« gleiche Rechte hatten, und dass die gemeinsamen Angelegenheiten nach den Beschlüssen der Bundesversammlung geordnet wurden, dass aber der προστάτης τῶν Μολοσσῶν als eponymer Beamter des Bundes fungierte.

Der Erklärung GILBERTS steht der Umstand entgegen, dass es προστάται τῶν Μολοσσῶν gibt, welche dem molossischen Stamm nicht angehören. Schon zu der Zeit des κοινὸν τῶν Μολοσσῶν unter der Regierung Alexandros I. (343—331) erscheint als solcher ein Omphalier und ein zweiter als Schreiber ², ebenso wie in einer Freilassungsurkunde die Omphalier zu den Molossern gehören ³. Omphalion ist aber nach Ptol. III, 14, 17 eine Stadt des inneren Chaonien. Wir finden auch einen Thesproter in diesem Amt; SGDI 1346 ⁴ trägt der Prostat den Stammesnamen Ὀνόπεργος, aber nach 1351, wo die Zeugen in die zwei Kategorien Molosser und Thesproter eingeteilt sind, erscheint unter den Thesprotern ein Φύλων Ὀνόπεργος. Die ersterwähnte Inschrift ist auf einen König Alexandros datiert, welcher der zweite, der Sohn des Pyrrhos sein dürfte; es ist aber unglaublich, dass

¹ In Ätolien, dessen Bundesverfassung wenigstens später diejenige der epeirischen Republik beeinflusst zu haben scheint, heissen die Vorsitzenden des Bundesrates προστάται; der molossische προστάτης ist aber älter.

² SGDI 1334, vgl. 1335 ἐπὶ προστατά Μολοσσῶν Ἀριστομάχου Ὀμφαλος γραμματιστᾶ δὲ Μενεδάμου Ὀμφαλος.

³ SGDI 1347 Μολοσσοὶ Ὀμφαλες Χιμώλιοι.

⁴ SGDI 1346 Βασιλεύοντος Ἀλεξάνδρου προστατεῦντος Σαβύρωνος Μολοσσῶν Ὀνοπέργου [Καρτα]τοῦ, ergänzt von FICK nach 1367.

nach der Einrichtung der *συνμαχία*, welche ein lockereres Verhältnis als das *κοινόν* gewesen sein muss, ein thesprotischer Stamm oder gar die Thesproter überhaupt in so enge Verbindung mit den Molossern traten, dass der *προστάτης* τῶν *Μολοσσῶν* aus ihnen genommen werden konnte. Dagegen waren die Thesproter schon unter Alketas I. den Molossern botmässig. Das Verhältnis, dass der Prostat der Molosser ein Thesproter sein konnte, muss also auf eine ältere Zeit zurückgehen. Um die Erklärung GILBERTS zu retten, müsste man demnach annehmen, dass Teile sowohl der Thesprotis wie Chaoniens dem molossischen Gebiet einverleibt worden sind. Dem steht die Einteilung in SGDI 1357 in Molosser und Thesproter entgegen, wo der *ὀνόπεργος* zu den Thesprotern gehört; denn man muss mit Recht voraussetzen, dass die Einteilung der Zeugen in einer öffentlichen Urkunde der politischen Gliederung entspricht.

Wir wissen zu wenig über das *κοινόν* τῶν *Μολοσσῶν*, sonst würde das Rätsel sich leichter lösen. Der Name scheint anzudeuten, dass es einen strafferen Zusammenschluss unter ausgeprochener Übermacht der Molosser darstellt. Jedenfalls haben wir zwei feste Punkte. Einmal gehörte während der Zeit des *κοινόν* (unter Alexandros I.) Thesprotien einschliesslich Kassopiens und Chaoniens, vermutlich ganz, aber sicher zum Teil, nämlich das Gebiet der Omphales; zum Machtbereich des Molosserkönigs. Zweitens werden die Beschlüsse von politischer Bedeutung von dem *κοινόν* bzw. der Volksversammlung der Molosser gefasst. In SGDI 1340 und 1341 sind die Molosser die Beschliessenden, und demgemäss muss in 1335 die Volksversammlung die der Molosser sein (s. S. 60 A. 3). Das Reich bestand also rechtlich nur aus Molossern, d. h. die Thesproter und Chaoner waren den Molossern untertan oder richtiger sie waren, da sie auch den Prostat stellen konnten, dem molossischen Stammesverband rechtlich einverleibt. Eben dieses Verhältnis verbietet es, das *κοινόν* τῶν *Μολοσσῶν* als die »Gemeinschaft (d. h. der Molosser, Thesproter und Chaoner) unter der Hegemonie der Molosser« aufzufassen

¹ Die Bezeichnung *συνμαχία* τῶν *Μολοσσῶν* ist von FICK zweimal durch Ergänzungen unrichtig eingeführt; über SGDI 1337 s. S. 59 A. 2; von dem Bürgerrechtsdekret 1343 & *Μολοσσῶν* *συνμαχία* ist für eine sichere Ergänzung zu wenig erhalten.

und den Molossern das Recht zuzuerteilen, die Gemeinschaft bindende Beschlüsse zu fassen. Die Tatsache der Vorherrschaft der Molosser ist klar.

Es scheint demnach, dass die Molosser gegen die Thesproter und Chaoner erobernd vorgedrungen sind und sie zum Anschluss an ihren Verband gezwungen haben. Die beiden Stämme waren aber zu bedeutend, um in die Molosser aufzugehen. Als dann König Alexandros I. in Italien gefallen war, und die Molosser durch den Feldzug starke Verluste erlitten hatten, scheint der molossische Stamm seine Übermacht nicht länger haben behaupten zu können. Denn in der Kindheit des Sohnes des Alexandros, Neoptolemos' II., ist das *κοινὸν τῶν Μολοσσῶν* von der *συνμαχία τῶν Ἀπειρωτᾶν* abgelöst worden, ein Ereignis, welches anscheinend nur so verstanden werden kann, dass die untertänigen Stämme die durch den Krieg und die Vormundschaftsregierung veranlasste Schwäche der Molosser benutzten, um eine gleichberechtigte Stellung zu erlangen; um dies zu bezeichnen wurde der Name in Bund der Epiroten verändert. Demgemäss wird der König *βασιλεὺς τῶν Ἀπειρωτᾶν* genannt (s. S. 61).

Der Umstand, dass das Königshaus molossisch war, sicherte jedoch schon an und für sich den Molossern eine führende Stellung im Bunde. Nur durch diese wurde es ermöglicht, dass der Prostat der Molosser fortfuhr, ein Bundesbeamter zu sein; denn auch Angehörige der anderen Stämme konnten jetzt zum Prostaten der Molosser gewählt werden. Diese Tatsache ist durch die oben S. 62 besprochenen Inschriften SGDI 1346 u. 1351 gesichert. Es ist jedoch sehr auffallend, dass hier nicht auch der Prostat der Molosser gegen einen Prostaten der Epiroten vertauscht wurde.

Mit allem Vorbehalt trage ich folgende Vermutung vor. Das Königshaus war molossisch; der Bund musste immer befürchten, dass der König auf die Molosser gestützt die Zügel straffer anzuziehen suchen würde. Für die Molosser selbst war der Prostat aus ihrem Stamme gewissermassen das konstitutionelle Gegengewicht gegen den König. Es musste also dem Bund daran gelegen sein, dass dieser Beamte einerseits nicht als Molosser mit dem König gemeinsame Sache gegen die Bundsgenossen machte, und dass anderseits die althergebrachten konstitutionellen Garantien, die an ihn geknüpft waren, auch dem Bunde zugute kamen.

Diese beiden Vorteile liessen sich gewinnen, wenn dieser Beamte Prostat der Molosser verblieb, aber als Bundesbeamter gewählt wurde. Nach der Errichtung der Republik fiel der Grund weg, den Molossern diese letztere Ausnahmestellung zu gewähren. Er begegnet jedoch neben dem Strateg in SGDI 1349 u. 1350; 1339 fehlt der Zusatz τῶν Μολοσσῶν, das Wort προστάτας ist aber durch ein Sigel bezeichnet; vielleicht ist hier der Prostat auch dem Namen nach nicht ein molossischer, sondern ein Bundesbeamter geworden.

Es fällt damit ein neues Licht auf die inneren Streitigkeiten in Epeiros. Es wurde auch hier derselbe Kampf zwischen Monarchie und Republik ausgefochten, der Griechenland in der Diadochenzeit bewegt hat. Durch den Zusammenschluss der republikanisch regierten Chaoner und Thesproter mit dem molossischen Königreich wurde dieser Streit von vorneherein in den Bund hineingetragen. Er wurde daher zugleich ein Streit um die Hegemonie der Molosser. Durch die Verwandlung des κοινὸν τῶν Μολοσσῶν in die συμμαχία τῶν Ἀπειρωτῶν ist sie geschwächt worden; mit dem Sturz des molossischen Königshauses verschwindet sie völlig; die Hauptstadt wird jetzt das in Chaonien gelegene Phoinike. Nach diesem nennt sich der Bund τὸ κοινὸν τῶν Ἀπειρωτῶν τῶν περὶ Φοινίκην (Ehrentafel des Kassandros SIG² 294 Z. 4). So haben die zentrifugalen Tendenzen zuletzt das Haus der Aiakiden gestürzt und die Molosser ihrer leitenden Stellung beraubt, aber nur diesem verdankt Epeiros, dass es einmal weltgeschichtliche Bedeutung und eine ruhmvolle Vergangenheit besessen hat.

Erst in der jüngsten Inschrift der Republik, SGDI 1339, bezeichnenderweise die einzige Steinschrift, ist der griechische Kanzleistil, der es mit der Aufführung aller Formalitäten sehr genau nimmt, völlig durchgedrungen, so dass wir über die Behörden des Staates näher unterrichtet werden. Die Verfassung der Republik sieht der ätolischen ähnlich; eine Beeinflussung ist bei der Bedeutung und Nähe Ätoliens sehr natürlich. Es begegnen der Strateg, der Bundesrat mit seinem Schreiber, der Prostat und die Volksversammlung. Aus den Inschriften der Königszeit kennen wir ausser Volksversammlung und Prostat der Molosser nur einen Schreiber (SGDI 1334, 1335, 1337). Ein Rat ist selbstverständlich und von Justin XVII, 3 bezeugt, der die Ein-

richtung König Tharyps zuschreibt. Die Inschriften erwähnen dies aber nicht (vgl. S. 59 A. 2).

Über die innere Organisation des Staates geben die Inschriften Aufschluss; er ist auf die Stämme aufgebaut¹. Die epeirischen Völkerschaften entbehrten der städtischen Gliederung; noch bei Skylax heisst es von jedem der drei grossen Stämme, dass er in Dörfern wohne. Auch Ortschaften, die Städte genannt werden, sind nur Mittelpunkte der Teilstämme und erhalten ihren Namen von dem Stamm. Doch waren einige städtische Siedelungen, wo es auch griechische Elemente gab, seit alters vorhanden, vor allem Dodona, dann auch die Handelsplätze an der Küste. Mancher Sammelpunkt eines Stammes wird sich mit der Entwicklung des Landes zu einer Stadt ausgewachsen haben. Das zeigt die Angabe des Polybios (bei Strabon VII p. 322), dass die Römer siebenzig Städte wüst gelegt haben, auch wenn sie an und für sich übertrieben sein sollte. Dass die Gliederung des epeirischen Volkes auf den Stamm aufgebaut ist in der Folge: Bund, Stammesverband, Teilstamm², lässt sich aus den Inschriften bündig erweisen.

Die vollständige Bezeichnung der Zugehörigkeit einer Person ist dreiteilig, z. B. SGDI 1347 Μολοσσοί Ὀμφαλες Χιμώλιοι. Μολοσσοί ist der Stammesverband; dass zu der Zeit des Bundes neben ihnen die Thesproter als ein zweiter Stammesverband standen, zeigt SGDI 1351, wo die Zeugen in zwei Gruppen,

¹ Bezeichnend für die einfachen Verhältnisse in Epeiros ist die Erzählung von der Ermordung des Neoptolemos, Plut. Pyrrh. 5, die in ihren Einzelheiten von einem epeirischen Gewährsmann (Proxenos?) stammen muss. Ein vornehmer Epeirote beschenkt Pyrrhos mit zwei Paar Pflugochsen, über welche zwei von den Vertrauten des Pyrrhos beinahe in Streit geraten. Die Frau des Hirten des Königs Neoptolemos schläft in demselben Zimmer, wo dieser und seine Schwester Kadmeia zusammentreffen. Die Hauptausführartikel des Landes waren Rinder (Hesych. s. v. Κεστρινικοὶ βόες, Schol. Aristoph. Pol. 925) und Getreide (Lykurg, gegen Leokr. 26).

² Um einem Missverständnis vorzubeugen, gebrauche ich hier nicht das Wort Stamm; die Molosser sind zwar ein Stamm, bestehen aber aus den kleineren Stämmen der Piales usw., also ein aus Teilstämmen bestehender Stammesverband. Hier liegt ja die Möglichkeit vor, andere Stämme als Teilstämme dem Stammesverband einzuverleiben. So haben die Molosser vielleicht die Paroräer in sich aufgenommen und es mit den Thesprotern und Chaonern versucht. Die Grösse dieser Stämme liess den Versuch auf die Dauer nicht gelingen.

Molossier und Thesproter geschieden sind. Die Ὀμφαλας sind der Teilstamm, über diese s. o. S. 15. Was die dritte Bezeichnung Χιμώλια bedeutet, ist zweifelhaft, wohl die Siedelung. In der Regel genügt eine Bezeichnung; der Stammesverband ist durch den Teilstamm gegeben und kann also ausgelassen sein, z. B. 1346 προστατε]ύοντος Σαβύρ[ωνος Μολο]σσῶν Ὀνοπέργου [Καρτα]τοῦ; die Ὀνόπεργοι sind Thesproter (s. S. 62). Auch das dritte Glied wird gewöhnlich unterdrückt; das Hauptsächliche ist also die Angabe des Teilstammes.

Dieses Teilungsprinzip wird aber von den bestehenden städtischen Ansiedelungen durchkreuzt, besonders von Dodona und den Städten an der Küste. Es scheint, dass diese den Teilstämmen gleichwertig gesetzt worden sind; wenigstens werden sie so in den Inschriften behandelt. So finden wir dem Personennamen zugefügt Δωδωναῖος mehrmals (1351), Ἐλεαῖος (ib.), Χέραδρος (1352); hierher gehören wohl auch Λαρισαῖος, Τιαῖος (1351) und Κολπαῖος (1350), obgleich die entsprechenden Städte nicht bekannt sind. Daneben ist der Name des Vaters selten angegeben (1349, 1350)¹. Vor allem ist zu beachten, dass von Beamtennamen kein einziges sicheres Beispiel vorkommt, wo der Name des Vaters hinzugefügt ist². Es ist daher entschieden richtig, in Fällen, die zweideutig sein können, einen Stammesnamen zu statuieren, was auch die Formen der fraglichen Namen nahelegen³.

Diese Gliederung ist die eines primitiven Volkes, die, sobald das Volk vor grössere Aufgaben gestellt wurde, versagen musste, und einem engherzigen Stammespartikularismus Vorschub leistete. In Epeiros mehr als sonst irgendwo ist die Geschichte des Landes die seiner Könige und vor allem des grössten unter ihnen, Pyrrhos' I. Seine persönliche Kraft und Begabung haben sein Volk mitgerissen; ihm haben die Epeiroten stets die Treue gehalten, obwohl sie sich gegen andere Könige oft empört haben.

¹ Vereinzelt unter vielen Namen mit hinzugefügter Stammesbezeichnung ist Δείνων Θεξουχάρου SGDI 1351; ist das vielleicht nur für einen Stammesnamen verschrieben?

² βασιλέος Νεοπτολέμου Ἀλεξάνδρου SGDI 1336 ist eine Ausnahme, die die Regel bestätigt; so um N. II. von N. I., Sohn des Alketas, zu scheiden.

³ SGDI 1339 Ἀντινόου Κλαθιατοῦ, 1349 Ἀνδρονίκου Ἰγγεστοῦ.

Die Persönlichkeit des Pyrrhos wird weit mehr als die Gesetze des epeirischen Bundes bedeutet haben, und sein Regiment wird auch sehr persönlich gewesen sein. Nach ihm ist das Land bald wieder in die alte Zerrissenheit zurückgefallen, die seine Natur ihm vorzeichnet, und ist sowohl im Altertum wie in der Neuzeit eins der abgelegensten und am wenigsten bekannten Länder Europas gewesen.

V.

Das molossische Königtum.

Die älteste Nachricht über die Verfassungszustände der Epeiroten besitzen wir in der Stelle Thukydides II, 80. Die Stämme des Binnenlandes stehen unter Königen, aber nicht die Küstestämme, Thesproter und Chaoner, die dem griechischen Einfluss am nächsten waren. Doch hat sicherlich auch bei ihnen in früherer Zeit Königsherrschaft bestanden. Von den Chaonern heisst es ἡγοῦντο ἐπ' ἐτησίῳ προστασίᾳ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ γένους Φώττος καὶ Νικάνωρ. Es war wohl also hier wie in älterer Zeit in den griechischen Staaten zugegangen: der lebenslängliche König war durch jährlich wechselnde Beamten ersetzt worden; dass es dieser Prostaten zwei gab, ist vielleicht mit der bei den Molossern begegnenden Samtherrschaft zweier Könige in Verbindung zu bringen.

Die Macht des Königs der Molosser war beschränkt¹; in Passaron pflegte er dem Zeus Areios zu opfern und zu schwören, gemäss den Gesetzen zu regieren, während seine Untertanen schwuren, ihm die Herrschaft gemäss den Gesetzen zu bewahren (Plutarch, Pyrrh. 5). Also hatten die Molosser das Recht, wie die alten Schweden den König förmlich abzusetzen, wenn er den Gesetzen zuwider handelte. So erging es Aiakidas, als er der Olympias Entsatz bringen wollte². Diodor versichert zwar, dass dies etwas Neues und Unerhörtes in der Geschichte des

¹ Aristot. pol. VIII, 11 p. 223,23 Bekker διὰ γὰρ τοῦτο (d. h. διὰ τὸ τὰς βασιλείας ἄγειν ἐπὶ τὸ μετριώτερον) καὶ ἡ περὶ Μολοσσοῦς πόλιν χρόνον βασιλεία διέμεινεν.

² Diod. XIX, 36 κοινῷ δόγματι φυγὴν αὐτοῦ καταγόντες.

Königshauses war; das ist aber mehr ein Ausdruck seiner subjektiven Verwunderung über das Gesetzmässige dieses Vorganges. Denn in einem politisch bewegten Zeitpunkte kommt man nicht von selbst darauf, einen zu vertreibenden König durch Volksabstimmung abzusetzen; dies muss in der Väter Sitte begründet gewesen sein. Ob diese Formalität in den Parteikämpfen immer beobachtet wurde, bedeutet weniger; das Wichtige ist, dass sie bezeugt ist. Die Molosser haben öfter als irgend ein altes Volk ihre Könige vertrieben, so häufig (Alketas I., Arybbas, Aiakidas, Alketas II., Pyrrhos, Ptolemaios nach Polyän VIII, 52) dass dies nur durch eine ursprünglich in dem Überlieferungsrecht begründete Möglichkeit, einen missliebigen Herrscher abzusetzen, erklärlich wird.

Der molossische König ist wie der lakedämonische und der altgermanische ein Heereskönig; er opfert bei der Eidesablegung in Passaron dem Kriegsgott Zeus Areios; einem rechten Kriegshelden wie Pyrrhos folgt sein Volk ohne Murren, obgleich er ihm schwere Opfer auferlegte. Im Frieden aber war seine Macht beschränkt; wie, ist im einzelnen unbekannt, aber aus den Inschriften geht wenigstens so viel hervor, dass neben dem König der Prostat, wohl als Vertreter des Volkes steht, und dass die Volksversammlung Bürgerrecht und Proxenie erteilt; wenn dies letzteres auch aus griechischen Verhältnissen übernommen sein sollte, so ist es jedenfalls bezeichnend. Die Stellung des Königs, besonders wenn er keine bedeutende Persönlichkeit ist, wird daher recht misslich, wie die wiederholten Revolten gegen die Könige zeigen; und da die Meutereien unter den Truppen der Diadochen ein böses Beispiel gaben, kommt es wohl vor, dass ein weniger kräftiger und beliebter Herrscher wie Aiakidas auch seine Truppen nicht in der Hand hat (Diodor a. a. O., vgl. u. S. 75) ¹.

Die Stellung des molossischen Königs kann man aber nicht recht verstehen, ehe man nicht noch einen Punkt beachtet hat,

¹ Bezeichnend für die Denkart und den Kulturstandpunkt der Molosser ist es, dass sie nach Art primitiver Völker dem König wundertätige Heilkraft zuschrieben. Pyrrhos heilte Milzkrankte, indem er ihnen den Fuss aufsetzte, wie es jetzt der Scheik der heulenden Derwische mit den Kranken macht. Die göttliche Kraft wohnte seiner grossen Zehe inne, welche auch nicht von dem Feuer des Scheiterhaufens verzehrt werden konnte; Plut. Pyrrh. 3. Es ist dies deutlich epirotischer Volksglauben.

worin das molossische Königtum ebenfalls mit dem altgermanischen übereinstimmt. Das Königtum ist nicht nach dem Ältestenrecht erblich, sondern jedes Mitglied des königlichen Hauses hat ein Anrecht darauf. Dieses Prinzip hat bei den Germanen zum Wahlkönigtum geführt, indem das Volk aus den thronberechtigten Erben durch Wahl den König heraushob. Dasselbe Prinzip hat anderseits auch zu Reichsteilungen geführt wie bei den Merovingern und Karolingern oder aber zu gemeinsamer Herrschaft, wie mehrere solche Fälle sowohl aus der mythischen wie aus der älteren geschichtlichen Zeit Schwedens überliefert sind.

Nun ist aber eine Samtherrschaft auch in den Diadochenstaaten nichts Unerhörtes. Gegen das Fürstenrecht, nach welchem das Reich dem ältesten Sohne zufällt, steht das Privatrecht, welches nur eine Teilung zwischen den Erbberechtigten kennt (vgl. hierzu BELOCH, Gr. Gesch. III: 1, 382 ff). Aber die Lage der Dinge ist doch hier eine wesentlich andere als bei den Molossern: entweder wird das Reich zwischen den Prätendenten geteilt oder der eine König nimmt trotz seines Titels eine unterordnete Stellung ein. Es kam besonders im Seleukidenreich häufig vor, dass der Kronprinz zum Mitregenten ernannt wurde. Eine wirkliche gemeinsame Herrschaft, bei der zwei Könige zu gleichen Rechten in dem ungeteilten Reich herrschen, wird dagegen ausser in Epeiros nicht erweisbar sein¹. Hier ist von einer Teilung des Reiches nie die Rede, obgleich öfters zwei Könige darin herrschen. In den Diadochenreichen teilen sich zwei Brüder oder Vater und Sohn in das Reich, in Epeiros dagegen die beiden Linien des königlichen Hauses. Es geht hieraus hervor, dass alle seine Angehörigen den gleichen Anspruch auf die Herrschaft hatten, so dass ein Erbrecht im eigentlichen Sinn nicht bestand. Wäre die Samtherrschaft nicht eine auf alter und fester Tra-

¹ Wenn Philipp Arrhidaios und Alexandros, der Sohn der Rhoxane, als gemeinsame Inhaber der Königsgewalt genannt werden, besagt dies nur, dass beide gleich wenig in Betracht kommen, der eine ein Kind, der andere schwachsinnig. Gerade deswegen wird man sich darum nicht gekümmert haben, die Rechte auf beide genau zu verteilen; die Hauptsache war, dass neben Arrhidaios auch Alexandros anerkannt wurde. Aus den Worten Justins XIII, 4 *servata est portio regni Alexandri filio, si natus esset* können keine zuverlässigen Schlüsse gezogen werden.

² REUSS, Rhein. Mus. 36 (81) 162, König Arybbas von Epeiros.

dition begründete Einrichtung, käme sie auch sicher nicht so häufig vor.

Zwei Samtherrschaften (Neoptolemos I. und Arybbas, Pyrrhos und Neoptolemos II.) sind überliefert; BELOCH, Gr. Gesch. III: 1, 99 ff. hat mit Recht erschlossen, dass Neoptolemos II. unter Vormundschaft seiner Muhme Olympias zuerst mit Arybbas und nach dessen Tode mit dessen Sohne Aiakidas und noch später nach einer Periode der Alleinherrschaft mit Alketas II. den Thron geteilt hat.

Gemeinsame Herrschaft zweier Könige ist eine ständige Quelle von Unruhen und Streitigkeiten; nur wenn der eine König eine friedliebende und wenig bedeutende Persönlichkeit ist, kann sie längere Dauer haben. Sonst liegt es in der Natur der Sache, dass der eine den anderen zu verdrängen streben muss. Wird das Reich in die grosse Politik hineingezogen, so haben fremde Mächte Gelegenheit, den einen König gegen den anderen auszuspielen. Die Kämpfe unter den Angehörigen des molossischen Herrscherhauses mussten die Griechen wie z. B. den Streit der Prätendenten um den makedonischen Thron auffassen. Das Prinzip der molossischen Samtherrschaft war ihnen unverständlich, obgleich etwas Analoges in Sparta vorlag — aber der spartanischen Verfassung wurde immer eine Sonderstellung eingeräumt. So wirkt alles zusammen, um sowohl in der Geschichte wie in der Geschichtsschreibung die Spuren der Samtherrschaft zu verwischen. Durch die Kenntnis des Prinzips wird aber das Verständnis der epeirotischen Geschichte gefördert.

Die griechischen Historiker haben die Sache so wenig verstanden, dass wir bei Pausanias I, 11, 3 lesen: ἣν δὲ ἄχρι μὲν Ἀλκέτου τοῦ Θαρύπου ἐφ' ἐνὶ βασιλεῖ καὶ τὰ Ἡπειρωτῶν. ἡ δὲ Ἀλκέτου παῖδες, ὥς σφισι στασιάσαι μετέδοξεν ἐπ' ἵτης ἄρχειν, αὐτοὶ τε πιστῶς ἔχοντες διέμειναν ἐς ἀλλήλους. Diese Versicherung ist ein Autoschediasma; die Samtherrschaft in Epeiros ist eine reguläre Erscheinung. Schon Alketas I. muss sich mit seinem Sohne Neoptolemos in die Herrschaft geteilt haben. In der Urkunde des zweiten attischen Seebundes (I G II, 17 = SIG² 80) in der Seitenkolumne Z. 109 f. werden als Verbündete Athens aufgeführt Alketas und Neoptolemos. Der Thronfolger hat in einem Vertrage mit einer auswärtigen Macht keinen

Platz. Also muss Alketas den Sohn als Mitkönig aufgenommen haben, um ihm seinen Anteil an der Herrschaft zu sichern.

Vielleicht hat Neoptolemos I. seinen Bruder Arybbas nicht ohne Widerstreben als Mitkönig anerkannt; Pausanias spricht von Streitigkeiten, aber ein Grieche konnte sich eine gemeinsame Herrschaft nur durch ein Kompromiss zwischen rivalisierenden Prätendenten entstanden denken. Neoptolemos ist bekanntlich bald gestorben; seine Tochter Olympias wurde 357 von ihrem Oheim Arybbas mit Philipp von Makedonien vermählt; Arybbas selbst heiratete ihre Schwester Troas, um den Bund zwischen den beiden Zweigen des Königshauses zu befestigen. Durch die Heirat der Olympias mit dem Nachbarkönig gedachte er wohl einen Rückhalt gegen seine Feinde, besonders die Illyrier zu gewinnen. Aber als Beschützer des Sohnes des Neoptolemos, Alexandros, der beträchtlich jünger als seine Schwester gewesen zu sein scheint, hat Philipp sich in die Angelegenheiten des Epeiros einmischen und das Land seinem Einfluss unterwerfen können. Schon Ende der fünfziger Jahre hören wir von einem Feldzuge Philipps gegen Arybbas¹. Wohl in Zusammenhang mit diesem Zerwürfnis wurde Alexandros nach Makedonien gebracht und dort erzogen (Justin VIII, 6, 5 f.). Als er die Volljährigkeit erreicht hatte, wurde er von Philipp als König in Epeiros eingesetzt². Der Anlass dazu bestand darin, dass Alexandros Rechtsansprüche besass, mit Arybbas den epeirischen Thron zu teilen. Eine gemeinsame Herr-

¹ Demosth., Olynth. I, 13 mit den Schol. u. Harpokr. s. v. Ἀρύβας. Vgl. REUSS a. a. O. 163 f. u. BELOCH, Gr. Gesch. II, 543.

² Justin VIII, 6, 6 *cum igitur ad XX annos pervenisset, ereptum Arybbæ regnum puero admodum tradidit*; vgl. VII, 6, 10 (*Arybbas*) *proprio regno ab eodem privatus in exilio consenuit*. Diodor XVI, 72, 1 begehrt die arge Nachlässigkeit Arybbas 342/1 sterben zu lassen. Da Hegesipp, de Halonn. 32 im J. 343 erwähnt, dass Philipp seinem Schwager Alexandros drei kassopische Städte erobert hat, und da Diodor die Einsetzung des Alexandros ins Jahr 342/1 verlegt, hat REUSS a. a. O. S. 166 nach dem Vorgang anderer angenommen, dass Alexandros 343 Fürst von Kassopien und erst 341 König der Molosser wurde. Diese Annahme ist wenig wahrscheinlich. Das *argumentum ex silentio*, dass Hegesipp die Vertreibung des Arybbas hätte erwähnen müssen, ist unstatthaft; er führt Beispiele von geknechteten Griechenstädten an, für einen Barbarenkönig ist in diesem Zusammenhang kein Raum. Die Ereignisse lassen auch keinen Platz für einen zweiten Zug Philipps, vgl. BELOCH, Gr. Gesch. II S. 43 A. 1. Es liegt also ein Irrtum in der Jahreszählung Diodors vor.

schaft lag aber weder in dem Interesse noch in dem Vorstellungskreis Philipps; er hat also einfach Arybbas weggejagt; dieser wandte sich nach Athen.

So wurde Alexandros allein König, aber nach seinem Tode ist Arybbas zurückgekehrt und hat mit Olympias, die als Vormünderin des jungen Neoptolemos, des Sohnes Alexandros', auftrat, gemeinschaftlich die Regierung geführt¹. Wie seine Rückkehr möglich wurde, lässt sich vielleicht erraten, obgleich die Überlieferung sehr fragmentarisch ist. In Epeiros hatte die Gemahlin Alexandros' I., die Schwester Alexanders des Grossen, während der Abwesenheit und seit dem Tode ihres Gatten die Regierung geführt². Die makedonische Prinzessin hat aber grössere Pläne gehabt, als das molossische Reich für ihren kleinen Sohn Neoptolemos zu verwalten, und siedelte nach Makedonien über. Für den vertriebenen Arybbas war diese Gelegenheit, sich wieder in Besitz seiner Rechte zu setzen, sehr günstig. Da er jetzt als gereifter Mann neben dem Kind Neoptolemos stand, muss es dem molossischen Volk nur natürlich erschienen sein, dass er neben ihm den Thron einnahm. Athen hatte ihn einst in seinen Schutz aufgenommen, und obgleich es seinen Einfluss in Epeiros verloren hatte, hatte es doch seiner dortigen Beziehungen nicht vergessen. Durch die Gesandtschaft an Kleopatra nach dem Tode des Alexandros machte es wohl einen Versuch, seine und des Arybbas Interessen zu fördern.

Bis dahin hatte Olympias in Makedonien gelebt, obgleich in heftiger Feindschaft mit dem Regenten Antipatros; für sie war

¹ Diese Annahme BELOCHS ist sicher richtig. Denn der Sohn des Arybbas, Aiakidas, ist ihm in der Samtherrschaft gefolgt und verlor sein Reich um der Olympias willen (Diodor XIX, 88, Paus. I, 11, 3). Entscheidend ist Diodor a. a. O. Ἡπειρώται τελευτήσαντος Αἰακίδου βασιλείας αὐτῶν Ἀλκέτα τὴν βασιλείαν παρέδωκαν, ὅς ἦν πεφυγαδευμένος ὑπὸ Ἀρόμβου τοῦ πατρός, vgl. Paus. a. a. O. Dass die Absicht des Vaters, Alketas (II.) von der Thronfolge auszuschliessen, verwirklicht wurde, zeigt, dass Arybbas als König starb.

² Lykurg. g. Leokr. 26 ἐκ τῆς Ἡπείρου παρὰ Κλεοπάτρας εἰς Λευκάδα ἐστίγχει. Aesch. g. Ktes. 242 εἰ πρότερον μὲν ποτ' ὑπέμεινας πρεσβευτῆς ὡς Κλεοπάτραν τὴν Φιλίππου θυγατέρα χειροτονεῖσθαι, συναχθεσθῆναι ἐπὶ τῇ τοῦ Μολοττοῦ βασιλείᾳ Ἀλεξάνδρου τελευτῇ. Die Asche Alexanders wird nach Liv. VIII, 24 nach Epeiros zu seiner Gemahlin Kleopatra und seiner Schwester Olympias gebracht. Das ist rhetorisch gefärbt, und daraus darf man nicht schliessen, dass Olympias in Epeiros weilte, s. BELOCH, Gr. Gesch. III: 1, 46.

der Tod ihres Bruders eine willkommene Gelegenheit, sich im Reich ihrer Väter einen Rückhalt zu sichern. Sie ging also nach Epeiros¹. Den Machthabern in Makedonien war sie feindlich, wie es Arybbas sein musste. Die Interessengemeinschaft erleichterte es den beiden, ein Abkommen zu treffen, zumal da Arybbas glauben mochte, durch Anschluss an die Mutter Alexanders des Grossen seine gefährdete Macht zu sichern². Olympias nahm wohl rechtlich die Stellung als Vormünderin ihres Enkels Neoptolemos ein, war aber in Wirklichkeit die Herrscherin im Lande (Hyperides, pro Euxen. p. 31 f.).

Arybbas hat ihr die Treue gehalten und nach ihm sein jüngerer Sohn und Nachfolger Aiakidas, der darüber sein Reich verlor. Er folgte mit seinem molossischen Heer Olympias, als sie die Macht in Makedonien an sich riss (317). Als sie sich durch ihre Rachsucht ihr eigenes Verderben bereitet hatte und in Pydna von Kassandros belagert wurde, suchte Aiakidas ihr Entsatz zu bringen, wurde aber von seinem Heer auf dem Marsche in Stich gelassen. Er liess die Widerwilligen nach Hause zurückkehren, aber zurückgekehrt schürten sie das Missvergnügen in solchem Masse, dass der König durch einen förmlichen Volksbeschluss abgesetzt wurde. Mit den treu gebliebenen Truppen konnte er nichts ausrichten, sondern musste aus dem Lande fliehen (Diodod. XIX, 36). Epeiros schloss sich Kassandros an; es war der antimakedonischen Politik überdrüssig geworden.

Von dem jungen Neoptolemos hören wir in dieser Zeit nichts; seine Einsetzung als König erwähnt Plutarch an einer verdorbenen Stelle³. Wahrscheinlich ist er die ganze Zeit im Lande geblieben; aber ein griechischer Historiker musste glauben, dass

¹ Plut. Alex. 68 ὅπου καὶ πρὸς Ἀντίπατρον Ὀλυμπιάς καὶ Κλεοπάτρα στασιάσασαι διείλοντο τὴν ἀρχήν, Ὀλυμπιάς μὲν Ἡπειρον, Κλεοπάτρα δὲ Μακεδονίαν παραλαβοῦσα; vgl. Paus. I, 11, 3; Diod. XVIII, 49. Ohne Reibungen wird der Umtausch nicht abgelaufen sein.

² Bei dieser Lage der Dinge ist es wohl möglich, dass Arybbas mit den Molossern als Gegner des Antipatros an dem lamischen Krieg teilnahm. REUSS a. a. O. S. 172 und nach ihm BELOCH, Gr. Gesch. III: 2, 102 ändern Diod. XVIII, 11 καὶ Μολοσσῶν οἱ περὶ Ἀρρυπαίου in Ἀρύββαν. REUSS weist auch darauf hin, dass die Ehe des Aiakidas mit Phthia, der Tochter des Menon aus Pharsalos, ungefähr in den Anfang dieses Krieges fällt.

³ Plut. Pyrrh. 2 ἐπεὶ δὲ στασιάσαντες οἱ Μολοσσοὶ καὶ τὸν Αἰακίδην ἐκβαλόντες ἐπηγάγοντο τοὺς Νεοπτολέμου παῖδας. Gemeint muss Neoptolemos II., S. des Alexandros, sein; s. BELOCH, Gr. Gesch. III: 2, 100.

er jetzt herbeigerufen wurde. Er war noch sehr jung, frühestens 335 geboren (seine Eltern vermählten sich 336), und BeLoCH a. a. O. hat mit Recht Plutarch a. a. O. und Diodor XIX, 89, 1 so kombiniert, dass der Feldherr des Kassandros, Lykiskos, in seinem Namen die Herrschaft ausübte.

Aiakidas machte 313 einen Versuch, seinen Thron wiederzuerlangen, und fand auch Anhänger; er wurde aber von dem Bruder des Kassandros, Philippos, zweimal geschlagen und in der zweiten Schlacht tödlich verwundet (Diod. XIX, 74; Paus. I, 11, 4). Was ihm nicht glückte, gelang seinem von dem Vater verbannten älteren Bruder, Alketas II.¹ Nach dem Bericht Diodors haben die Epeiroten ihn freiwillig anerkannt. Der Feldherr des Kassandros, Lykiskos, zog gegen ihn, wurde besiegt, siegte aber in einer zweiten Schlacht. Als Kassandros in Eilmärschen nach Epeiros kam, war die Lage jedoch derartig, dass er mit Alketas Freundschaft schloss (Diod. XIX, 88 f.), d. h. da er um seiner eigenen Interessen willen Neoptolemos nicht preisgeben konnte — wir begegnen diesem auch später — hat er Alketas als Mitkönig des Neoptolemos anerkannt.

Alketas mit seinen Söhnen wurde aber nach einigen Jahren, angeblich wegen seiner Härte, von den Epeiroten erschlagen, und statt seiner der junge Pyrrhos, der Sohn des Aiakidas, als König anerkannt (Paus. a. a. O.); nach Plutarch, Pyrrh. 3, wurde er von dem Illyriekönig Glaukias in einem Alter von zwölf Jahren in sein väterliches Reich zurückgeführt. Es besteht kein Anlass, daran zu zweifeln, dass er sich mit Neoptolemos in die Regierung teilte, wie vor ihm Alketas und er selbst nach seiner späteren Rückkehr. Er war auch zu jung, um selbst die Regierung zu führen. Er wurde gleich nach seiner Thronbesteigung, — so Pausanias — von Kassandros, dem Gegner seines Vaters und Oheims, vertrieben. Nach Plutarch c. 4 wurde er nach fünf Jahren (im Alter von ungefähr 17 Jahren) durch eine Zusammenrottung der Molosser abgesetzt, als er in Illyrien weilte. Wie es sich auch mit der Ansetzung der Zeiten verhalten mag, sicher hat Kassandros hierbei seine Hand im Spiele gehabt. Plutarch sagt von den Molossern: Νεοπτολέμῳ παρέδωκαν ἑαυτούς, d. h. die-

¹ Bei Diod. XIX, 88 u. Paus. a. a. O. hat es den Anschein, als ob Alketas gleich auf Aiakidas folgte; ein Beispiel der Verwirrung, welche die Kürzung in der epeirotischen Geschichte angestiftet hat.

ser wurde jetzt Alleinherrscher. Als Pyrrhos dank der Unterstützung des Ptolemäos, dessen Stieftochter er inzwischen geheiratet hatte, in sein Reich zurückkehren konnte, musste Neoptolemos ihn wieder als Mitkönig anerkennen. Dieses wird von Plutarch ausdrücklich bezeugt.

So ist die Geschichte der epeirischen Könige eine ununterbrochene Kette von Streitigkeiten, zu denen die gemeinsame Herrschaft den besten Anlass gab. Im ganzen steht das Land unter makedonischem Einfluss, und die von Makedonien unterstützte ältere Linie (Alexandros I., Neoptolemos II.) kann sich daher immer im Lande halten. Die Unzufriedenen mussten sich auf die Seite der jüngeren Linie schlagen und durch deren Einsetzung die Erfüllung ihrer Wünsche erhoffen. So fand die jüngere Linie immer einen Anhalt, und wenn Makedonien nicht stark genug war, es zu verhindern, benutzte sie die Volksstimmung, um ihre rechtmässige Aufnahme in die Samtherrschaft zu erzwingen. Die ältere Linie gebrauchte die gleichen Waffen, um sich ihrer Nebenbuhler zu entledigen. Sie suchte die Volksstimmung gegen sie zu wenden; so wurde Alketas II. erschlagen, Pyrrhos vertrieben.

Dieser ständige Wechsel der Herrscher musste die Kräfte des Landes lahm legen; grösseren Einfluss hat Epeiros nur unter den unbestrittenen Alleinherrschaften Alexandros' I. und Pyrrhos' I. erreicht. Dass jener Zustand trotz aller Unerträglichkeit so lange gedauert hat, zeigt nochmals, dass er alte Wurzeln hatte. Pyrrhos hat an den Diadochenhöfen den Respekt vor dem Landesgesetz verlernt und seinen Mitkönig durch Gift aus dem Weg geräumt. Er hat sich durch ein Verbrechen freie Bahn geschafft; aber die Samtherrschaft war auch zu einem Hemnis geworden. Erst durch die gesicherte Alleinherrschaft hat das Land Ruhe und für kurze Zeit welthistorische Bedeutung erlangt.

DEUX ANCIENS POÈMES INÉDITS

SUR

SAINT SIMON DE CRÉPY

PUBLIÉS AVEC UNE INTRODUCTION, DES NOTES
ET DEUX GLOSSAIRES

PAR

E. WALBERG

LUND 1909
IMPRIMERIE HÅKAN OHLSSON

INTRODUCTION

I. Le héros des poèmes.

C. Fauchet dans son *Recueil de l'origine de la langue et poésie françoise*¹, livre II, n° 8, a le premier appelé l'attention sur un ancien poème en alexandrins, dont l'auteur est nommé, dans le manuscrit que Fauchet connaissait, Tiebaut de Mailly, dans un autre, Tebaut de Mally. Deux cents ans plus tard Méon publia, dans la préface de son édition des *Vers de la Mort* d'Hélinant, attribués par lui sans fondement à ce même Thibaud², la dernière laisse (104 vers) du poème en question, lequel, pour employer les termes de Méon, «roule sur le mépris du siècle, les vices qui y règnent, les dangers qu'y court celui qui veut faire son salut, et la nécessité d'être toujours disposé à la mort».

Ce texte, dont je prépare une édition critique, offre un intérêt particulier en ce qu'il contient des allusions à divers personnages historiques, plus ou moins bien connus par ailleurs. Comme le soutenait déjà Méon, s'appuyant sur des arguments en partie erronés, il est vrai, l'auteur du poème est probablement Thibaud de Montmorency, seigneur de Marly, troisième fils de Mathieu I de Montmorency, connétable de France, qui mourut en 1160, et de sa première femme, Aline, fille naturelle d'Henri I, roi d'Angleterre, morte vers 1126. Thibaud de Marly prit la croix en 1173, et revint de Terre Sainte en 1179, au plus tard.

¹ Paris, 1610.

² *Vers sur la Mort, par Thibaud de Marly*. Paris 1823. Nouvelle édition, par Crapelet, en 1835. — Cf. *Les Vers de la Mort par Hélinant, moine de Froidmont* p. p. Fr. Wulff et Em. Walberg, Paris 1905 (Soc. des Anciens Textes).

Peu de temps après, entre 1182 et 1185, il se fit moine dans l'abbaye de Notre-Dame-du-Val (Val-Notre-Dame), de l'ordre de de Cîteaux, où il vivait encore en 1190.

Parmi les personnages mentionnés dans le poème de Thibaud de Marly figure, à deux reprises, le comte Simon de Crépy. Voici le premier passage (laisse V) où son nom se trouve; je le reproduis principalement d'après le manuscrit Bibl. nat. fr. 25, 405 (A), en communiquant en note les variantes de quelque importance du ms. Bibl. nat. fr. 1850 (B).

Ce que je vos vueil dire et ce qu'avez oï,
 saichiez que ce n'est pas d'Auchier ne de Landri;*
 ainz vos vueil amentoivre de Symon de Crespi,
 qui le conte Raoul son pere deffoï
 5 et trova en sa boïche un froit plus que demi,
 qui li mengoit là langue, dont jura et menti.
 Li quens vit la merveille, mout en fu esbahi;
 Damedeu reclama, qui en croiz se parti
 et de la sainte virge nasqui par un mardi:
 10 «Est ce donques mes peres, qui tant chastiauz broï?
 Ja n'avoit il en France nul prince si hardi
 qui osast vers lui fere ne guerre ne estri;
 or le menguent ci colovres et formi.»
 Quant qu'il avoit ou siecle maintenant enhaï;
 15 bien le lessa veoir, que sa terre en guerpi,
 dedenz une forest en essil s'en foï,
 la devint charboniers, itel ordre choisi.
 Ceste vie mena tant que il affoibli,
 puis revint a l'aumosne en guise de mendi.

1 B A ce que vos v. d. et que a. o. — 3 B a. vos amentevroï — 5 B un bot et maint formi — 6 B q. mengoient la bouche d. il avoit m. — 7 B m. s'en espoeri — 8 A qui en la c. fu mis — 13 *Manque dans A.* — 14 A Q. qu'il lessa . . . lessa et e. — 15 *Manque dans B.* — 17 B por Deu qui ne menti

* Pour ces deux personnages voy. *Romania*, XXXII (1903), p. 1 et suivv. M. F. Lot signale, après M. P. Meyer, outre les vers de Thibaud de Marly, une allusion contenue dans la *Prise de Jérusalem*. J'y ajouterai encore la mention suivante, empruntée au *Roman d'Alixandre* (éd. Michelant), p. 2,14: *Je ne vus commanc mie de Landri ne d'Augier*; de même P. Meyer, *Alexandre le Grand*, t. I, p. 117, v. 53: *Je ne vous commens mie de Landri ne d'Anchier*.

20 Mes cil n'est mie povres qui Dex a reampli :
 mout en firent grant feste a Romme, ou il mori.
 Ainsic eüst il ore son aaige feni,
 si fusons en dotance, mes or somes garni
 qu'il sera en la joie dont li orgieus chaï.¹

Le héros de la légende dont le passage cité raconte les grands traits, n'est pas un inconnu. En fait, la conversion de ce noble seigneur fit sur ses contemporains une grande impression, dont plusieurs auteurs anciens se sont faits l'écho, et il fut même bientôt considéré comme un saint.

Pour la biographie de Simon je renvoie surtout aux *Acta Sanctorum*, t. VIII de septembre², p. 711—751, et à l'étude de l'abbé Corblet, publiée dans les *Mémoires de l'Académie d'Amiens*, 2e série, X (1872—73), p. 197—217. Les sources principales de ces biographies sont la *Vita Beati Simonis comitis crespeiensis et monachi* d'un auteur anonyme contemporain (peut-être moine de Saint-Oyand)³, et Guibert de Nogent (1053—1124), ainsi que la chronique d'Aubry de Trois-Fontaines. Voici un résumé de ce qu'on sait sur la vie réelle du personnage en question.

Simon, second fils de Raoul, troisième du nom, comte d'Amiens et de Crépy, et de sa première femme Adèle, fille de Gaucher II, comte de Vitry et de Bar-sur-Aube, naquit au château de Crépy-en-Valois vers le milieu du XIe siècle. Raoul III descendait de Charlemagne par Hildegarde, dame de Crépy. A propos de ce prince Guibert de Nogent dit⁴ : « Qui quidem Radulphus quam celebris ubique Francorum potentiae fuerit, quas urbes invaserit, quot oppida quaesita mira sagacitate tenuerit,

20 A Mes il — 23 B si fust en aventure — 24 B en la gloire dont li autres c.

¹ Plus loin, laisse VII, il est de nouveau fait allusion au personnage en question, à propos du péché d'avarice :

Mes Symon de Crespi ne puet nus entreprendre;
 mout haï covoitise, son veil fust ele mendre,
 que je voi partout si eslargier et estendre, etc.

² Antverpiæ 1762, in-fol.

³ Publiée d'abord par d'Achery, *Guiberti abbatis de Novigento Opera* (Parisiis, 1651, in-fol.), p. 671—8; puis par Mabillon, *Acta Sanctorum ordinis S. Benedicti*, sæc. VI, pars II, p. 378—86; enfin par les Bollandistes, *Acta Sanctorum Septembris*, t. VIII, p. 744—50.

⁴ D'Achery, *Guib. de Novigento*, De vita sua, l. I, cap. X.

multi superstites, qui eius actuum meminere, sunt testes.» Par héritage, par alliance ou par usurpation il était devenu comte ou seigneur d'Amiens, de Crépy, du Valois, du Vexin, de Pontoise, de Mantes, de Chaumont, de Bar-sur-Aube, de Vitry, de Péronne et de Montdidier.¹

La mère de Simon mourut en 1053.² En 1062 Raoul répudia sa seconde femme, Aliénor Haquenez ou Hahaïs, et épousa Anne de Russie, veuve du roi Henri Ier, avec laquelle il était apparenté au cinquième degré. Cette union le fit excommunier par le pape Alexandre II et le brouilla avec Philippe Ier. Il mourut en 1072³ ou en 1074, et fut enterré au prieuré de Montdidier, dans un tombeau qu'il s'était fait construire de son vivant.

Guillaume le Conquérant, qui était, par sa femme Mathilde, parent de Simon, se chargea de l'éducation de celui-ci et le garda à sa cour jusqu'en 1064, où le jeune homme retourna à Crépy. Après la mort de son frère aîné, Simon, devenu héritier présomptif, fut associé, dès 1069, par son père au gouvernement du comté d'Amiens.⁴ A la mort de Raoul son fils devint le plus grand seigneur terrien du royaume.

Après des luttes que Simon eut à soutenir avec Philippe Ier et Hugues Bardoul, beau-père de sa sœur Alaïs, la paix fut conclue en 1075.⁵ Peu de temps après, Simon fit demander au pape Grégoire VII comment il pourrait venir en aide à l'âme de son père, mort excommunié. Il lui fut répondu qu'il devait enlever le corps du défunt de Montdidier, ville que le comte avait prise de force à son propriétaire légitime, distribuer d'abondantes aumônes et faire célébrer des messes solennelles. Le fils se conforma pieusement aux prescriptions du pape, et le corps de Raoul fut exhumé et transféré de Montdidier à l'abbaye de Saint-Arnoul de Crépy. D'après un acte de donation, signé de Simon et daté «in Crespeiaco castello XI Kalendas Aprilis anno Incarnati Verbi MLXXVII»⁶, cet événement eut lieu trois ans après la mort de Raoul.

¹ Corblet, *o. c.*, p. 198.

² V. d'Achery, *ouvr. cité*, p. 597.

³ Selon les Bollandistes, p. 726.

⁴ Corblet, *o. c.*, p. 201.

⁵ *Acta Sanctorum*, p. 726.

⁶ Cette chartre a été reproduite, d'après le cartulaire de Crépy, en premier lieu par d'Achery, *Guib. de Novig.*, p. 596.

Sollicité par ses vassaux de contracter un mariage avantageux, Simon feignit de se prêter à leur désir, et se fiança avec la fille du comte de la Marche d'Auvergne, Hildebert II; mais il persuada secrètement à la jeune fille de prendre le voile, et la fit conduire par deux parents au monastère de la Vau-Dieu, dans le Jura. Un peu plus tard, après avoir fait de riches dons à divers couvents et églises, Simon lui-même, — à qui Guillaume le Conquérant voulait donner en mariage sa fille Adèle, qu'il avait refusée à Robert Guiscard, duc de la Pouille, et à Alphonse VI, roi de Castille et de Léon, — se rendit, accompagné de quelques gentilshommes de sa famille, à l'abbaye de Saint-Oyand¹, au pied du Mont-Jura, où il prit l'habit religieux en même temps que ses compagnons. Ses domaines furent divisés entre ses parents. L'acte du comte de Crépy produisit une grande sensation, et plusieurs autres seigneurs suivirent son exemple. Ainsi Hugues, duc de Bourgogne, et le comte Guy de Mâcon se firent moines à Cluny.

Les marques de considération qu'on donna à Simon dans le monastère, le décidèrent bientôt à se retirer avec quelques autres religieux dans un ermitage, situé au milieu d'une grande forêt. Cependant il ne devait pas rester longtemps là non plus. Quelque temps après il fut appelé à Rome par Grégoire VII, qui le reçut avec les plus grands égards. Simon réussit à rétablir la paix entre le pape et Robert Guiscard. Malgré ses prières il ne put obtenir la permission de retourner immédiatement à sa retraite. Ayant passé une nuit dans les grottes vaticanes, il y contracta une maladie à laquelle il ne tarda pas à succomber. Après s'être confessé au pape et en avoir reçu l'absolution, il mourut le 30 septembre 1080 ou 1082², âgé d'un peu plus de trente ans. Il fut enterré dans la basilique Saint-Pierre, au milieu d'un immense concours d'assistants.

Voilà les traits essentiels de la vie de Simon de Crépy. Comme nous l'avons déjà dit, la conversion soudaine de ce grand seigneur ne laissa pas de produire une impression profonde dans le pays, et il n'est pas étonnant que la tradition ait enrichi de détails plus ou moins fantastiques tant sa conversion elle-même

¹ Ou de Saint-Eugende; elle prit au XIIIe siècle le nom de Saint-Claude. Voy. Corblet, *o. c.*, p. 210.

² Corblet, *o. c.*, p. 216.

que la vie qu'il mena après avoir reponcé à ses dignités mondaines.

Déjà Guibert de Nogent parle de l'effet produit sur Simon par la vue du corps décomposé de son père, et donne ce fait comme la cause principale de sa décision imprévue.¹ C'est ce que font également, en ajoutant des particularités plus précises, aussi bien Thibaud de Marly (cf. ci-dessus) que les auteurs inconnus des deux poèmes qu'on va lire plus loin, et que je désignerai par les titres : 1° *Dou conte Symon*, 2° *Histoire du filz du conte de Crespi*.

II. Les poèmes français et la légende latine.

Tandis que Mabillon et, à sa suite, les Bollandistes² et l'abbé Corblet ont signalé le fait que Simon de Crépy figure dans les Vers de Thibaud de Marly³, nos deux poèmes sont restés à peu près inaperçus. Le plus ancien, qui remonte, au moins, jusqu'au XIIIe siècle, ne nous est conservé, à ma connaissance, que par un seul manuscrit, qui est malheureusement inachevé. Le récit, qui commence par un portrait moral du père de Simon, entremêlé de considérations sur la toute-puissance de la mort, raconte l'exhumation du corps de Raoul et s'arrête peu après la conversion de Simon et de ses «douze pairs», au moment où le saint homme va se séparer de ceux-ci. Par conséquent il n'y est parlé ni de son métier de

¹ «Causam adeo maturatæ conversionis hanc aliqui fuisse ferunt. In quodam oppido quod sibi usurpatione potius quam hæreditate provenerat, eiusdem patris reliquiæ conditæ fuerant. Quod filius, verens ne animæ patris officeret, ad illud quod sibi ex iure constiterat deferre proposuit: quo ante delationem detecto et sub oculis filii ad nudum relevato, cum potentissimi genitoris quondam ferocissimi tabidum attendisset corpus, ad contemplationem miseræ conditionis se contulit. Et exinde quicquid sublimitatis sibi arridebat et gloriæ fastidire iam cepit». (*De vita sua*, lib. I, cap. X.)

L'auteur de la *Vita* anonyme se borne à dire à propos du transfert du corps de Raoul : «Ecce vir Dei hoc in facto perterritus timore, si mundum antea contemptibilem, tunc horribilem iudicavit; et si in aliquo dilexerat quasi anguem venenosum fugiendum perdocuit» (p. 745). Ici Simon est donc représenté comme ayant, dès l'origine, un caractère pieux et ascétique.

² *Acta Sanctorum Septembris*, t. VIII, p. 730.

³ Mabillon avait pris ce renseignement dans Fauchet, *loc. cit.*

charbonnier (cf. Thibaud de Marly) ni de sa mort et du miracle qui la suit dans la version dont nous allons parler tout à l'heure. Cependant le poème n'est pas sans mérite. La scène où Simon aperçoit le corps décomposé de son père et où, pour ne pas montrer aux autres le spectacle écœurant, il descend lui-même dans la fosse et enlève de ses propres mains le cadavre, cette scène, quelque horrible qu'elle soit, n'en est pas moins très touchante. Le passage (vv. 169—253) où, le jeune comte ayant fait part à ses vassaux de son projet d'abandonner le siècle, ceux-ci se décident, après quelque hésitation, à le suivre et à partager son sort, contient également de beaux vers.

Le second poème, postérieur au premier de plus d'un siècle, est en revanche complet. Sur le recueil dont il fait partie et les manuscrits qui nous l'ont transmis, voyez plus loin, chap. IV. Après une introduction, prêchant la nécessité de se préparer à l'instant suprême, le poète anonyme raconte d'abord la mort du comte Raoul et la conversion de Simon, causée par le spectacle terrifiant qu'offrait le corps de son père, décomposé et rongé par des bêtes immondes. L'exhumation du corps de Raoul a lieu, non par suite d'un ordre du pape, comme l'indiquait l'ancienne *Vita* latine, mais — conformément à ce que racontait le poème *Dou conte Symon* — à cause de la prochaine consécration de l'église de Crépy, où le comte était enterré. Ensuite nous assistons au pèlerinage de Simon à Rome, où, pour gagner sa vie et

«pour ce que le charbon noir porte
remembrance de chose morte»,

il se fait charbonnier, à ses macérations et à sa mort, survenue sous l'escalier de la maison d'un cardinal, à qui il s'était confessé et à qui il avait révélé le secret de son nom et de son origine. La mort de Simon est illustrée d'un miracle : au moment où le saint homme rend son âme à Dieu, les cloches de toutes les églises de Rome se mettent à carillonner d'elles-mêmes. Le poème se termine par des considérations sur la fragilité et la vanité de la puissance mondaine et par des exhortations à l'humilité, adressées surtout aux «orgueilleux de bas parage».

L'auteur de ce poème dit lui-même, dans le prologue de sa compilation, avoir emprunté le fond de ses récits à des «histoi-

res authentiques» — c'est-à-dire des récits latins —, auxquelles il s'est pourtant permis d'ajouter quelques «accessoires», selon l'usage

que ceulx meïsmes pas n'eschivent
qui la vie des sains escrivent.

En effet nous possédons encore aujourd'hui une «histoire» pareille, qui, si elle n'est pas la source directe de notre poème — et de celui du *Conte Symon* —, offre du moins une version qui contient tous les traits essentiels de la légende, telle qu'elle est présentée dans l'*Histoire du filz du conte de Crespi*.

Le récit en question se trouve dans un recueil d'anecdotes et de légendes, composé peu après le milieu du XIIIe siècle par un dominicain nommé Étienne de Bourbon.¹ Cet ouvrage était destiné aux prédicateurs, auxquels il devait fournir des *exemples* à l'appui de tous les sermons qu'ils pouvaient avoir à prononcer. Développant une idée conçue déjà par Jacques de Vitry, l'auteur a fait rentrer dans un vaste cadre tous les récits moraux qu'il a pu rassembler, les uns tirés d'écrits antérieurs, livres historiques, vies de saints, légendes, etc., les autres empruntés aux événements contemporains, aux souvenirs personnels de l'auteur et aux traditions qui lui avaient été transmises de vive voix. Il a réparti ses *exemples* en sept livres, correspondant aux sept dons du Saint-Esprit; chaque livre est divisé en *tituli*, subdivisés à leur tour en chapitres.² Le récit qui nous intéresse ici se lit dans le livre I (*De timore*), *tit.* 7 (*De timore mortis*), et dans le chapitre qui traite *De memoria mortis*. Le voici³:

Notandum autem quod memoria mortis ad multa valet homini: primo, ad humiliacionem; secundo, valet ad contemptum mundi.

Item audiui a fratre Galterio de Letis quod, cum quedam ecclesia consecraretur de Crespi, in qua erat comes sepultus, et deberet inde extrahi propter consecrationem, patefacto ejus sepulcro, apparuit immanissimus bufo super faciem ejus, eam corrodens, et alii vermes et serpentes, ad quorum aspectum et horrorem omnes

¹ *Anecdotes historiques, légendes et apologues, tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*; p. p. A. Lecoy de la Marche, Paris, 1877 (Soc. de l'Hist. de France).

² Cf. Lecoy de la Marche, *o. c.*, p. XIII, XIX.

³ *O. c.*, p. 66.

resilierunt. Filius autem dicti comitis juvenis, hoc audiens, accessit et, visa carnis paterne sanie et vermium diversitate et horrore, incepit mestus cogitare de morte et quam vane sunt mundi divicie et delicie et honores: unde, relictis omnibus, fugit, cogitans se fore beatum si pauper fieret pro Christo. Quidam autem domicelli ejus, eum sequentes et invenientes, nec eum revocare valentes, venditis equis et rebus et pro Deo erogatis, ad monicionem ejus eum pauperem pauperes sequebantur [P. 67]; quos ipse licenciavit et ab eis affugit, ne emollirent cor ejus. Romam venit, ubi factus est carbonarius et secretum suum cuidam cardinali, cui confessus est, et statum suum revelavit. Cum autem post plures annos semel urbem intrasset ad vendendum carbones et in domum dicti cardinalis confessoris sui carbones deportasset, arreptus ibi infirmitate, post suscepta sacramenta omnia, pauper jacens sub gradu, ad Dominum migravit. Quo facto, omnes campane urbis per se sonuerunt; quod cum papa miraretur, cardinalis, confessor ejus, revelavit causam. Homines autem terre sue existentes in curia, audientes hoc, quem vivum querebant, mortuum invenerunt.¹

Comme on le voit, aucun des traits, purement légendaires, relevés tout à l'heure à propos du *Filz du conte de Crespi*, ne manque dans le récit latin. Ici comme dans les deux poèmes français le comte Raoul est enterré à Crépy, non pas à Montdidier; l'exhumation est motivée par le fait que

l'église
de Crespi deut estre sacree.²

La cause de la conversion de Simon, c'est uniquement la vue du corps de son père et des bêtes immondes qu'on trouve dans le tombeau. Après s'être retiré du siècle, et ayant quitté même ses fidèles compagnons, Simon va à Rome, où il se fait charbonnier, et meurt enfin exactement dans les mêmes circonstances que j'ai relatées ci-dessus en résumant l'*Histoire du filz du conte de Crespi*. Dans le recueil latin comme dans le poème français l'histoire du jeune comte de Crépy est donnée comme exemple de l'utilité de la crainte de la mort, qui attend tous les hommes et devant laquelle ils sont tous égaux.

Que le récit d'Étienne de Bourbon ne soit en tout cas pas

¹ D'après une note de l'éditeur, la même histoire est répétée en abrégé plus loin dans le manuscrit.

² Hist. du filz du conte de Crespi, 158--9; cf. Dou conte Symon, 73.

la source directe et unique où ait puisé l'auteur de l'*Histoire du filz du conte de Crespi*, c'est ce que prouve le fait que les noms du héros et de son père ne sont pas mentionnés dans le texte latin. Le poème *Dou conte Symon* est probablement antérieur à l'ouvrage du dominicain. D'autre part il est évident que celui-ci reproduit très fidèlement la tradition de laquelle dérivent les textes français.

Dans un détail le poème *Dou conte Symon* se rapproche plus que l'autre de la légende latine — et, si l'on veut, de la vérité historique. Ici Simon ne s'en va pas seul, mais accompagné de quelques amis, dont cependant il se sépare bientôt. Cette divergence ne saurait pourtant prouver l'existence de deux sources différentes. L'*Histoire* abrège un peu, ce qui se comprend d'autant plus facilement que, dans le récit latin qu'on vient de lire, Simon s'enfuit d'abord tout seul, puis est rattrapé par quelques « damoiseaux », qui se joignent à lui, mais qu'il quitte bientôt après.

En ce qui concerne la version que Thibaud de Marly a suivie dans le passage cité au commencement de cette étude, il est à remarquer que ce poète, tout en faisant de Simon un charbonnier, comme Étienne de Bourbon et les auteurs anonymes de nos poèmes français, ne lui fait pas exercer ce métier à Rome, où il meurt plus tard, mais dans la forêt où il s'était réfugié « en essil ». Cette version se rapproche évidemment davantage de la réalité historique; elle reflète, en l'altérant déjà un peu, il est vrai, le récit primitif de la vie solitaire que Simon mena dans la forêt où il s'était retiré après avoir quitté le couvent, et sur laquelle le biographe contemporain racontait entre autres choses ceci: « Cœpit namque, ut de proprio manuū viveret, scindere cum securi. (Cibus erat tenuis, panis cum aqua, legumen et poma sylvestria cum labore gravi, et hoc semel in die, excepta dominica et die solenni) ».¹

Il est manifeste que la légende de Simon de Crépy a été influencée par une autre légende, extrêmement répandue au moyen âge dans tout l'Occident et particulièrement en France; je veux parler de celle de saint Alexis. Ce fait se comprend aisément. Comme Simon de Crépy, Alexis était le fils de parents riches, comme lui il abandonna femme, famille et richesses pour mériter

¹ AA. SS., t. VIII de septembre, p. 748; Guib. de Nogent, p. 675.

par une vie de pauvreté et de privations les joies du ciel¹; l'un et l'autre moururent à Rome. Étant donné ces analogies originaires entre les deux légendes, il n'est pas étonnant que le récit de la mort de Simon de Crépy ait été modelé sur celle de saint Alexis: comme celui-ci Simon meurt inconnu sous un escalier; trois des versions françaises de la *Vie de saint Alexis* publiées par G. Paris et L. Pannier dans la *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*, VII (1872), racontent que — pour citer la rédaction rimée du XIIIe siècle² — au moment où les anges

emportent l'arme vers le chiel liement,
li sain de Rome sonent communeument,
si ke nus hon n'i sace ne n'i tent,
mais de lor gret sonent si douchement;

et de même nous lisons dans l'*Histoire du filz du conte de Crespi*, vv. 537—41, que

en tesmoing et en memore
de son salu et de sa gloire
touz les sains de Romme sonnerent
tout par eulx, quant l'ame emporterent
les anges ou ciel liement.

La ressemblance entre les termes mêmes employés dans les deux poèmes est trop grande pour être fortuite. Il est à remarquer d'ailleurs que ce miracle — qui se retrouve aussi dans d'autres légendes de saints — n'est pas mentionné dans la *Vie de saint Alexi* qui forme le 18e récit du recueil dont notre poème fait partie.³

Il n'est pas jusqu'à la dernière phrase du texte d'Étienne de Bourbon («Homines terre sue . . . quem vivum querebant mortuum invenerunt»)⁴, qui ne rappelle la légende de saint Alexis: on se souvient que le père de celui-ci l'avait longtemps fait chercher en vain, et qu'Alexis n'est retrouvé, ou du moins reconnu, par ses parents qu'après sa mort.

¹ En fait l'auteur de la *Vita* anonyme compare expressément Simon à saint Alexis. Cf. *AA. SS. Sept.*, VIII, 746.

² Vv. 1046—49; *ouvr. cité*, p. 310.

³ Cf. plus loin, p. 24 sqq.

⁴ Il est vrai que cette phrase n'a pas de pendant dans le poème français.

III. Le poème Dou conte Symon.

a. Le manuscrit.

Le poème, ou plutôt le fragment, *Dou conte Symon*, d'un auteur inconnu, se trouve dans le manuscrit Bibl. nat. nouv. acq. fr. 4276, qui contient des «Miracles de Notre-Dame et autres poésies dévotes». C'est un manuscrit sur parchemin, du XIVe siècle; selon une note qui se lit à la fin du volume (fol. 143 v°), il appartenait en 1376 à un certain Hugues Guiot, de Nevers. Cf. le *Catalogue général des manuscrits français*, de H. Omont, Nouv. acq., I,¹ p. 158. Notre poème occupe les ff. 92 v°—99 r°. A la fin une autre main du XIVe siècle a ajouté ces mots : Explicit du comte Symon.

Les cahiers du manuscrit se composent en général de douze feuillets. Un cahier complet finit avec le fol. 96; les ff. 97—99 forment un cahier à part, après lequel suit de nouveau un cahier de douze feuillets. Entre les fols. 98 et 99 un feuillet (= l'autre moitié du fol. 98) a été enlevé; il en reste un bord étroit, permettant de relier le cahier. Il ne paraît pourtant pas y avoir de lacune dans le texte à cet endroit. D'autre part il est évident que la fin du poème manque.

Le texte de cette copie est très défectueux, présentant un grand nombre de vers fautifs, de leçons corrompues et de lacunes. Il m'a donc fallu avoir recours bien souvent à la conjecture; plus d'une fois j'ai dû renoncer à toute tentative de rétablir le texte primitif.

b. Versification et langue. Origine et date du poème Dou conte Symon.

VERSIFICATION.

Le poème est écrit en alexandrins accouplés deux à deux par la rime.

En ce qui concerne le rapport de la construction des phrases avec celle des couplets, M. P. Meyer a montré, dans la

¹ Paris, 1900.

Romania, XXIII (1894), p. 1 et suivv., que dans les plus anciens textes composés dans cette forme, l'arrêt du sens a lieu, en règle générale, après le deuxième vers d'un couplet, et que jamais une phrase ne commence après le premier, à moins que cette phrase ne soit complète en un vers. Le premier poète qui se soit soustrait délibérément à la règle traditionnelle semble être Chrétien de Troyes.

L'auteur de notre poème ne se fait pas faute de briser le couplet, sans toutefois paraître rechercher cette coupe; cf. les vv. 33, 45, 71, 73, 91, 93, 95, 107, (111,) 171, 175, 197, 199, 205, 207, 253, 309, 319.

Enjambement d'un couplet au suivant se rencontre aux vv. 14—15, 22—3, 38—9, 68—9, 72—3, 112—13, 190—1, 200—1, 242—3, 268—9, 318—19.

Des 161 rimes du poème¹, 42 sont féminines. Parmi les rimes masculines, 52, si j'ai bien compté, sont léonines; toutes les autres sont riches, excepté les suivantes: *fist* : *mesprist* (corr. *mesfist*?) 15, *ahan* : *huan* 103, *honteusement* : *boillant* 129, *vi tel* : *a el* 155, *amé* : *esté* 171, *avoir* : *manoir* (corr. *avoir*, subst.?) 189, *enlumina* : *plora* 219, *sans nous* : *avec vous* 251, *pitié* : *appareillié* 253, *truant* : *querant* 281, *non* : *raison* 295, .xxxii. *anz* : *ahans* 297.

On sait qu'il est admis dans l'ancienne poésie française qu'un mot peut rimer avec lui-même, pourvu qu'il soit employé chaque fois dans un sens différent. Il y a plusieurs exemples de cette licence dans notre poème; cf. les vers. 1—2, 25—6, 33—4, 49—50 (*tout* : *par tout*), 181—2. On observera plus particulièrement les rimes 93—4 *a gre* : *de gre*, 107—8 et 197—8 *grant* : *en grant* (cf. la note du v. 108), 255—6 *departirent* (act.) : *se departirent*, et 193—4 *trestoz les sains dou munde* : *quanqu'apent a cest monde* (= *siecle*), où la différence de sens est bien petite. Les rimes identiques 55—6 et 203—4 sont sûrement dues au copiste.

LANGUE. PHONÉTIQUE.

Voyelles. Devant une nasale *ai* et *ei* se confondent; cf. *mains* (manos) : *mains* (minus) 53. — On trouve quelquefois des rimes de *an* : *en*; ainsi *tens* (tempus) : *arestens* 31, *honteusement* : *boillant* 129. *Tans* paraît être la forme ordinaire en

¹ Un couplet (vv. 223—4) est défectueux.

picard; cf. Haase, *Verhalten der pik. u. wallon. Denkm. in Bezug auf a und e vor gedecktem n*.¹ L'adj. (subst.) *peneant* pœnitentem, qui rime avec *penant* 259, a subi l'analogie des participes présents. Il se rencontre en rime avec *an* aussi ailleurs; v. Suchier, *Reimpredigt*, p. 70. Que pour l'auteur *an* et *en* ne soient pas absolument homophones, c'est ce que prouve le fait que la rime *peneant* : *penant* est suivie immédiatement d'une paire de vers en -en, *richement* : *povrement* 261. Notre poète apporte un soin trop minutieux à sa versification pour qu'il se fût permis de faire succéder deux couplets sur la même rime.²

e < *a* lat. ne se trouve pas en rime avec *ie*. Cf. d'un côté les rimes *embracier* : *rebracier* 5, *rotiers* : *rotiers* 33, *moustier* : *mestier* 71, *aouchiez* : *entouchiez* 83, *chief* : *meschief* 141, *lessier* : *eslessier* 157, *pechiez* : *entechiez* 229, *pitié* : *apareillié* 253, *mangier* : *dangier* 267, 319, *laidangiez* : *jugiez* 299; d'un autre côté les rimes en -e : 9, 17, 23, 29, 93, 101, 127, 151, 155, 163, 165, 171, 179, 187, etc. — Graphies comme *acusier* (-are) 228, *deners* (-arios) 284, reviennent au copiste.

ē tonique + yod donne le résultat *i* : *pris* (pretium) : *apris* 36. A remarquer spécialement la forme *enti(e)r* : *mentir* 100. On sait que le représentant de *integrum* s'associe généralement aux dérivés en -ier < -arium. Selon Suchier, *Aucassin et Nicolette* (6e éd.), p. 75, la réduction de *ie* à *i* (surtout devant *r*) a lieu à Liège et en Artois.³ — Le prés. subj. du verbe *aferir*, *afiere* (: *fieri* fera) 81, a été refait sur l'indic. *afiert* *afferit.

Au sujet de la voyelle *i* il n'y a à remarquer que la rime *aisius* (cas sujet de *aisif*) : *malicicus* (trissyllabique) 28. Pour des rimes analogues, propres au dialecte picard, voy. Tobler, *Vrai Aniel*, p. XXVI ss.⁴ Cf., dans le corps des vers, les graphies *vieux vilis* 26, en regard de *mix* (= *mius*) *melius* 243.

Le produit de *ō* latin libre est encore une diphtongue (ascendante), comme le prouve la rime *cuer* : *quier* (quæro) 25.

¹ Halle, 1880.

² Le copiste écrit assez souvent *an* au lieu de *en* : *prandre* 5, 7, *prant* 53, 63, *aprandre* 8, *aprant* 131, *commant* 147, 176, 219, *s'an va* 235, *mandiant* 267; quelquefois *en* au lieu de *an* : *arestens* 32.

³ Cf. *entirs* : *espirs* Mousket 5970, 9386, 10562, : *martyr* ibid. 6538, : *safirs* ibid. 23619, *entire* : -ire Rom. d'Alix. 464, 28, *mentirs* : *entirs* Ju S. Nic. 204, 36.

⁴ Cf. aussi Suchier, *Aucassin*, p. 75 s.

Pour des rimes de *ue* : (*i*)*e* cf. par exemple *querent* : *muerent* Brut 9746, *muert* : *requiert* Eneas 8789, *requierent* : *muerent* ibid. 9431, *Minerve* : *trueve* Troie 26015, *moerent* : *requerent* St. Grégoire 2645¹, *demere* : *pere* ibid. 211, *mulier* : *quer* Octavian 95, *oes* : *pres* Ren. le nouv. 3445, *muet* : *recet* Gauv. 4877, *trueve* : *crueve* (crepat) Végèce 4218, *muevent* : *lievent* ibid. 10850, *trieve* : *lieve* ibid. 10955.²

La diphtongue *ou*, provenant de *ō* lat. + *u* (< *l*), passe à *au*; ainsi *saus* (*solidos*) : *saus* (*salvos*)³ 37. Cf. aussi la graphie *recauper* 242. C'est là un phénomène picard-wallon; cf. Tobler, *Vrai Aniel*, p. XXX, Schwan, *Zs. für Rom. Philol.*, XII, 211; Östberg, *Les voyelles vélaires*, p. 47 ss.

Une rime assez notable est *tort* (*tōrtum*) : *retort* (prés. subj. de *retorner*) 177.⁴ Nous avons encore là, si je ne me trompe, un trait dialectal propre au nord et au nord-ouest; cf. les rimes *ors* (*ursum*) : *fors* Renart, br. XI, 2041, *fors* : *cours* ibid., br. XVI, 129, *vo* : *fo*, *vo* (= *vostre*) etc. Berte XXXII, *renoe*, *desnoe* : *groe*, *roe*, *voe* etc. ibid. XXXIII, *sorcoste* : *ajoste* Clef d'Amors 841, *oste* : *ajoste* ibid. 1059, *graciouse* : *ose* ibid. 2291, *morne* : *torne*, *sejourne*, *aorne* Livre des Manieres XXVI, *morne*, *a orne* : *aorne*, *sojourne* ibid. CCIII, *atourne* : *morne* Escoufle 129, *retorne* : *morne* Rose 7980.⁵

ō latin entravé donne *o* fermé (*ou* mod.). Dans l'adjectif *estot*, *estote* *stultum*, -a, rimant avec *trestot* 290, *toute* 51, l'*u* (*o*) provenant de l'*l* vocalisé a été absorbé par la voyelle à peu près identique qui précède.

Consonnes. L'auteur ne distingue pas *z* de *s*, comme le montrent les rimes suivantes: *tens* : *arestens* 31, *defois* : *fois* 67, *fors* (*fortis*) : *fors* (*foris*) 145, *aconsummés* : *mes* (*mansum*) 151, *nus* (*nudos*) : *nus* (*nullus*) 265. Cf. aussi les graphies *poings* (*pugnos*) 199 et *poings* (*punctum* + *s*) 200, *contés* et *trouvés* 19, *assés* *cremus* 30, *mors* *enfois* 71, *serés* 203, *servés* 204, *donnés* 207.

¹ *Romania*, XII, 188.

² Cf. Wendelborn, *Sprachliche Untersuchung der Reime der Végèce Versification des Priorat von Besançon* (Diss. Bonn, 1887), §§ 23, 40.

³ Ou bien le second mot représente-t-il **sol(vi)tos*?

⁴ Cf. la graphie *tourt*, au v. 112. — Le prés. *sort*, qui rime avec *sort* *surdum* au v. 91, représente le lat. *surgit* (inf. *sordre*, *sourdre*).

⁵ Comme on le voit, la confusion de *o* et de *o* a lieu surtout devant *r* + cons.

donrés 209, *verrés* 210, etc., de même *embrasast* pour *embraçast* 144, *se dist* pour *ce dist* 320, *se me semble* 243; par contre *ci* pour *si* 83, *cil* pour *s'il* 235, 239, 292, *mueblez* 255. On sait que cette confusion a lieu plus tôt dans les dialectes du nord que dans le centre de la France. — La rime *malicieux : aisius* 27 rend du moins probable que l'auteur a prononcé *malisieus*, avec une *s* douce;¹ cf. les formes bien connues en *-ise* < *-itia* *-itium*) : *covoitise*, *justise*, *juïse*, *servise*, *gentelise*, etc. — Mentionnons aussi la rime *boiche : boche* 121, où le second mot ne peut être que le prés. subj. de *boter* < germ. *botan* (quasi **botteat*), forme picarde sur laquelle on peut voir Meyer-Lübke, *Gr. Rom.*, II, § 147.

Les dentales non appuyées tombent toujours dans ce texte; cf. les rimes *merci : ci* 109, 293, *ami : esrami* (part.) 221, *festu : vestu* 257. De même *parti* (part.) : *departi* (préter.) 213. Les graphies *salut* 8, *jut* **jacutum* 74 sont donc imputables au copiste.

l suivi d'une consonne se vocalise naturellement; après un *o* fermé ou un *u* elle disparaît complètement: *estot* 290, *estote* 51 (cf. ci-dessus), *nus* (*nudos*) : *nus* (*nullus*) 265.² — Je ne cite que pour mémoire la rime *chainsil : essil* 183.

MORPHOLOGIE.

L'auteur observe soigneusement les règles de la déclinaison. Le nominatif sing. masc. des substantifs et des adjectifs prend une *s* : *Simons*³ : *semons* 13, *aisius* : *malicieux* 28, *arestans* : *tens* 32, *aconsummés* : *mes* 151; de même, par analogie, *affaires*⁴ : *repaïrès* (2e pers. prés.) 88, à côté de *pere_{or}* 27, *pere_{or}* 125, forme normale de *pater*. La rime *est gent* (masc.) : *tant de gent* 140 peut se corriger en *genz : genz*. — Le neutre sans *s* est normal: *si* (*li*?) *soit por Dieu conté* : *conté* (subst.) 192. — Au nom. plur. les masculins n'ont pas d'*s*: *fable* : *diabale* 113, *li per* : *sopper* 164, *sont esperdu* : *avons perdu* 185, *si per* : *recauper* 241, *li peneant* :

¹ Cf. plus haut, p. 17.

² De même après *e* < *a* dans la graphie *crues* **crudalis* 31, 296, pour laquelle on peut voir *Bestiaire de Phil. de Thaun*, p. LIV.

³ *Ot a non Simons*.

⁴ Ce mot, actuellement fém., est en anc. fr. souvent masc.; cf. *Et li afères demorra* Rustebuef, *Mestre Guill. de Saint-Amour*, 62; *tout ton affaire* Balaham 2441, *Li rois esgarde son affaire* ibid. 3085, etc.

vont penant (gérond.) 259. — Masculins imparisyllabiques: nous en reucontrons dans le texte: *quens* comes 15, 156, 161, 169, 189, etc., acc. *conte* 13, 17, 98, *hons* homo 37, 46, acc. *home*, *homme*, 202, 205, plur. *hommes* 55, *compaings* 278, plur. *compaignons* 153, (*sire*, *sires* 21, 89 etc., acc. *seignour* 251).

Il est impossible de dire si, dans la langue de l'auteur, les féminins de la 3e déclinaison latine prenaient une *s* au nom. sing., ou non. Dans les rimes *puor mout grant: en grant* 107 et *destrece grant: en grant* 197, on peut introduire la forme *granz* partout; cf. Tobler, *Vrai Aniel*, note du v. 2. D'un autre côté la rime *riens: fauriens* 231 ne prouve pas grand'chose non plus, puisqu'on rencontre souvent la forme *riens* même au cas régime.

Les adjectifs à une seule désinence latine ne prennent pas d'*e* au féminin; cf. ci-dessus, le fém. *grant*, et en outre, *puant charoigne* 90, *tel paour* 116, *quel le* (fém., forme picarde pour la ¹) *ferons* 223.

A côté des formes ordinaires des pronoms personnels *nostre*, *vostre*, on trouve les picardismes *no* et *vo* (tirés de *noz* *nostros*, *voz* **vostros*): *no sire* 248, *vo pere* 91, 114, *vo cors* 129, *vo hon-teuse mort* 132, *vo vie* 133.

Le prés. subj. des verbes de la 1re conjugaison ne présente pas d'*e* analogique dans les exemples suivants: *que je l'ament: pleinement* 174, *retort* (retornet): *tort* 178. Par contre: *n'est si puant charoigne qui a celi s'apere* (: *pere*), de *aparer*, 90. Quant à la forme *lai*, rimant avec *delai*, au v. 208, il est difficile de dire si elle est au subjonctif ou à l'indicatif (1re pers.). — La 1re pers. du prés. indic. de *trover* est *truis* 97.

Le futur de *laier* est *laira* 21, *lairons* 67, comme celui de *donner*, *donrai* 22, *donrés* 209. En revanche la mesure exige, aux vv. 45 et 49, la forme trissyllabique *metera*, particulièrement fréquente chez les poètes picards.² Le futur d'*estre* est *ert* 23, 24. De même à l'imparfait, *ert* 28, 30, 33 (à côté de *estoit* 29, 30, etc.). — La 1re pers. plur. du conditionnel se termine en *-iens*, dans *fauriens: riens* 232 (cf. ci-dessous).

Le prétérit de *voloir* est *vost* (**volsit*) 18, 32, 93. — Mentionnons enfin le part. prés. *vaill[iss]ant*, assuré par le mètre au v. 257.

¹ Cf. la note du vers.

² Cf. Foerster, *Chevalier as .ii. espees*, p. LVII; Suchier, *Aucassin*, p. 80.

ÉLISION ET HIATUS. CONTRACTION.

Je me bornerai à relever les cas d'hiatus suivants: *que oster* 75, *que il* 144, *se il* 205, *si ont* 264 (à côté de *s'il* 34, 239, *s'ele* 9, 61, etc.), *si* (sic) *en* 35, *si est* 52, *si ot* 253 (mais *s'est* 59, 61, 62, 65, 96, *s'escotons* 324), *mes que je a Dieu veigne* 138, *tu as* 125, *li uns* 220, 223, à côté de *l'um l'autre i boche* (corr. *li uns l'autre i b.?*) 122, *mieudrë a retenir* 4, où il serait pourtant facile d'écarter l'hiatus en introduisant [et] devant *mieudre*. Au v. 143 j'interprète la graphie *qui* comme *qu'i* < *qui i* (malgré *qui a* 246). D'autres cas d'élision à signaler sont *n'eritage* 191, *s'ame* 250.

Les seuls cas de contraction ou d'«élision interne» que j'aie remarqués, sont les suivants: *malicieus* (trissyllabique) 27, *esmus* 33, *f(e)ismes* 233, *fauriens* 232, 234 (où le copiste écrit *faudrions*).¹ *Toutevois* 211, à la fin du premier hémistiche, ne prouve rien; *oës* 219, *deussez* 283 et *disoient* 290 se corrigent facilement. Au lieu de *ne le preist*, comme porte le manuscrit, je lis *nel preïst* 48;² cf. *feïst* 37, *veïst* 40, *veü* 123, *eüst* 38, 39, 41, *eü* 116, *peiissent* 269, *seïr* 305, *oëz* 76, *enfoïs* 71, *foïr* 198, *(ra)sëoir* 119, 120, etc. Quelquefois le scribe supprime une voyelle exigée par le mètre: *j[è]ut* 74, *v[o]oir*³ 118, *p[o]oir* 158.

L'ensemble des traits linguistiques que je viens de signaler démontre suffisamment que le texte a été composé dans la première moitié du XIIIe siècle⁴, par un poète dont la langue présente plusieurs traits propres aux dialectes du nord. Il me paraît très probable que le lieu d'origine du poème est à chercher dans le voisinage de la patrie de son héros, peut-être à Amiens, ou dans le diocèse de Beauvais, où l'on célèbre encore aujourd'hui la fête de Simon (5 oct.).⁵

¹ Le caractère monosyllabique de *ie* aux 1re et 2e pers. plur. de l'imparfait et du conditionnel est général en picard et en wallon. Voy. Suchier, *Zs. für Rom. Philol.*, II, 281, et *Aucassin*, p. 80.

² Au v. 70 on pourrait facilement changer le premier hémistiche: *Ainc ne le pot garir*, en *Onques nel pot garir*.

³ Cf. *voair* 110.

⁴ Ou peut-être déjà à la fin du XIIe. Les traits archaïques les plus notables sont la conservation parfaite de la déclinaison et le caractère ancien de la conjugaison.

⁵ Voy. Corblet, *l. c.*, p. 197. — Pour le caractère picard du parler du Beauvaisis v. l'article de G. Krause, *Zur Mundart des Departements Oise*,

Le copiste du manuscrit était originaire de l'est de la France; c'est ce que prouve la présence simultanée des traits suivants: *an* pour *en* (cf. p. 18, n. 2); *n'a je* 136, à côté de *manges-sent* 269; ¹ *poines* *poenas* ² 32; *viost* *volet 5, 306, forme berichonne; ³ *murtre* ⁴ 239; *orguil* 70, *vuil* *voleo 135, 137, 173, 194, 195, 196; ⁵ *oi* < *o* devant une chuintante ⁶: *boiche* 101, 105, 114, 119, 121, *toiche* 106; *u* pour *o* devant nasale + cons. ⁷: *voluntiers* 167, 270, *munde* 193, *munder* 195; *repëuissent*, forme wallonne(-picarde) et lorraine, ⁸ 270; *quenoistre* 42, forme avec laquelle on peut comparer *menoie*, *tenoire*, *demesalle*, cités par Apfelstedt, *Lothr. Psalter*, p. XXVI; la persistance du *t* non appuyé dans *salut*, *jut* (cf. ci-dessus), phénomène propre au nord, au nord-est et à l'est; ⁹ *esragent* *exradicant 199; ¹⁰ *m* final pour *n*, non seulement devant une labiale, comme dans *em plain sermon* 11, *em puis* 193, mais aussi dans *um conte* 13, *l'um l'autre* 122, *um seul* 215, *chascum* 115, 229, *aham* 103, phénomène dont Goerlich, *o. c.*, p. 108, cite un grand nombre d'exemples. ¹¹

dans la *Zs. für franz. Spr. u. Litt.*, XVIII, p. 58 ss.; et l'étude de M. H. Suchier sur la langue des Poésies de Philippe de Beaumanoir (Soc. des Anc. Textes fr.).

¹ Cf. Goerlich, *Der burgundische Dialekt*, p. 25 et 27 s.

² Cf. Foerster, *Lyoner Yzopet*, p. XXXI; Goerlich, *o. c.*, p. 63.

³ Suchier, *Grundriss* de Gröber, (2e éd.), p. 766.

⁴ Goerlich, p. 79.

⁵ Goerlich, p. 86.

⁶ Foerster, *Lyon. Yz.*, p. XXXIII; Goerlich, p. 95.

⁷ Feilitzen, *Ver del Juise*, p. XLV; Apfelstedt, *Lothringischer Psalter*, p. XXVII; Goerlich, p. 93, 96.

⁸ Suchier, *Zs. für rom. Philol.*, II, 285, *Aucassin*, p. 78.

⁹ Tobler, *Vrai Aniel*, p. XX; G. Paris, *Alexis*, p. 271 ss.; Feilitzen, *Ver del Juise*, p. LI; Apfelstedt, *Lothr. Psalter*, p. XLI; Goerlich, *o. c.*, p. 113.

¹⁰ Goerlich, p. 115; Foerster, *Lyon. Yz.*, p. XXXVIII; *Chev. as .ii. esp.* (pic.), p. LIV.

¹¹ Bien entendu, plusieurs de ces traits se rencontrent aussi dans d'autres régions, par exemple *un* pour *on*, *-uil* < *-oljo*, sur lesquels voy. plus loin, p. 39. Pour les graphies *arai* 189 (à côté de *avrè* 184) et *saroit* 47 voir p. 41.

IV. L'Histoire du filz du conte de Crespi.

a. Les manuscrits. Le Tombel de Chartrose.

Le second poème, dont la rubrique complète est celle-ci : »Comme le filz du conte de Crespi delessa son heritage pour ce qu'il vit le corps de son pere puant et deffait en son cerqueul», fait partie d'un recueil de trente et un contes dévots en vers octosyllabiques, réunis sous le titre bizarre de *Tombel de Chartrose* et dédiés par un auteur anonyme au prieur Eustache et aux frères chartreux de la Fontaine-Notre-Dame. La plupart de ces récits ou légendes contiennent des traits empruntés à la vie des saints. Ils ont été traduits, ou du moins mis en vers, pour l'édification des fidèles, et afin d'obtenir pour le poète les prières des lecteurs, plus particulièrement des religieux.¹ L'auteur a montré du jugement dans le choix de ses modèles. Il ne manque ni de sentiment ni de vigueur d'expression; sa versification est très soignée. Selon G. Paris, *Litt. fr. au moyen âge*, § 150, le *Tombel* est le dernier produit du genre dont le représentant le plus connu est la *Vie des Pères*.²

Le recueil en question, dont notre poème forme le onzième récit, nous a été conservé par deux manuscrits, qui ont appartenu tous les deux à la bibliothèque de l'abbaye du Mont-Saint-Michel. L'un de ces manuscrits se trouve actuellement à la bibliothèque d'Avranches, où il porte le numéro 244, l'autre à la Bibliothèque nationale, coté Nouv. acq. fr. 6835.

Pour la description du manuscrit d'Avranches (A) voy. le *Catalogue général des mss. des bibliothèques des départements*, t. IV, p. 554, ou le *Catalogue général des mss. des bibliothèques publiques de France*, t. X, p. 122. Le poème que je publie ci-après occupe les ff. 40 r° col. a—44 v° col. b. Le dernier chapitre du *Tombel de Chartrose* finit au fol. 114 r°. Les ff. 115 r°—122 r° sont occupés par une pièce distincte, *Le chant du Roussigneul*, en quatrains alexandrins monorimes. Ces derniers feuillets ont eu originairement une numérotation à part (1—8); cependant l'écriture

¹ Cf. plus loin, pp. 26, n. 2, 27 ss., 30, n. 1.

² Sur les diverses rédactions de cette compilation voy. *Hist. litt. de la France*, XXXIII, 292—328.

est la même d'un bout à l'autre du manuscrit. *Le chant du Roussigneul* se termine par la strophe suivante :

La veille saint Lorens l'an mil .III.^c et trente
 fu cest chant translaté,¹ s'il est qui s'en demente.
 Dieu nous doint a tel chant mettre ci nostre entente,
 qui au regne des cieulx devant Dieu nous presente.
 Amen.

Le ms. A a été exécuté par un prieur de Mont-Dol au mois de février 1423, comme l'indique la note suivante, qui se lit à la fin du volume, fol. 122 r° : Scriptum in villa Dolensi per me fratrem Nicholaum de Launey prior[em] de Monte Dolis² anno domini m^{mo} IIII^{mo} visecimo (*sic*) tercio mense february.

Le ms. Bibl. nat. nouv. acq. fr. 6835 (P) a été décrit par M. L. Delisle dans son article sur la *Vente des mss. du comte d'Ashburnham*, dans le *Journal des Savants*, août 1899, p. 500 ss., art. VII. Cf. aussi H. Omont, *Catalogue des mss. français de la Bibliothèque nationale*, Nouvelles acquisitions. Notre poème se trouve fol. XXIX r^o col. a—XXXII v^o col. a. *Le chant du Roussigneul* manque dans ce manuscrit, bien qu'il figure, biffé à l'encre rouge, dans la table du volume.

M. Delisle fait dater cette copie de la fin du XIVe siècle. Pour ma part, je la crois plus récente. En tout cas l'orthographe de ce manuscrit paraît plus moderne que celle du ms. A. Le copiste de P emploie encore plus souvent que celui de A le signe *y* au lieu de *i*, il confond presque complètement *s* et *z*, et il ajoute une grande quantité de consonnes qui n'ont qu'une valeur «étymologique» (*doibt, faictes, escripvent*, etc.); cf. plus loin, p. 41, n. 2.

L'abbé Desroches, qui publia, d'une manière bien défectueuse d'ailleurs, dans le second volume de son *Histoire du Mont-Saint-Michel et de l'ancien diocèse d'Avranches*,³ des extraits du

¹ C'est en effet une traduction : l'original est un poème latin intitulé *Philomela*, de saint Bonaventure; voy. E. de Beaurepaire, p. 247 s. de l'ouvrage cité un peu plus loin.

² Dol, chef-lieu de canton, arr. de Saint-Malo, dép. d'Ille-et-Vilaine, situé à vingt et quelques kilomètres de distance du Mont-Saint-Michel. Mont-Dol, prieuré et commune, sur le penchant d'un monticule granitique du même nom, à 3 kilomètres de Dol.

³ Caen, 1840; deux vols.

ms. d'Avranches, prétendit que l'auteur du *Tombel* n'était autre que le prieur Eustache, nommé tout à l'heure. Cette opinion reposait sur une erreur d'interprétation, qui fut relevée peu de temps après par G. Trébutien dans son édition d'une des pièces du recueil, *La mort du roi Sweyne*.¹ Voyez en outre à ce sujet l'article de E. de Beaurepaire intitulé *Le tombel de Chartrose et Le chant du Roussigneul, poèmes mystiques du XIVe siècle*, dans les *Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie*, 2e série, t. X (1853), p. 231 et suivv. Le critique signale le fait que l'auteur anonyme dit lui-même, dans le vingt-deuxième récit, n'être *ne curé ne prestre*.²

¹ *La mort du roi Sweyne, en vers du XIVe siècle, publiée par l'éditeur du Roman de Robert de Diabie*; Caen, 1846, in-16.

² Voici la fin de ce récit (*D'un prisonnier qui ne poait tenir en liens par les prieres de l'Eglise et de son frere, .i. saint abbé*):

[Ms. A, fol. 87 r° b] Ceulx qui jadis ceste aventure
sceurent en Angleterre et virent,
ce que je di bien entendirent;
et moult furent, ce me dit Bede,
pour faire es trespassez remede
de chanter messes curieux.
Mais or diront les envieux
que je tent ci a gaaing prendre;
si lor respon pour moi deffendre
que je ne suy curé ne prestre,
ne je ne suy pas digne d'estre
en si hault ordre et tant honneste.
Mais j'ay espoir, se j'amonnest
pour les trespassez a bien faire,
que greignour prouffit m'en repaire
que de prouffit temporel prendre.
Et Dieu est tout puissant du rendre,
qui les bons labours guerredonne.
Quant mort, qui touz nous emprisonne,
m'ara fait du monde partir
Jhesu Crist me fera partir,
si com j'espoir, par sa franchise,
es prieres de sainte Eglise.
Aulcuns au meins escouteront
cest compte, qui Dieu prieront
de bon cuer pour mon sauvement.
Je les en requier humblement;
c'est le prouffit que je desire.
Dieu nous vuille esprouver en l'ire
du desrain jour espouentable
et donner vie pardurable.
Amen.

Par un lapsus assez curieux M. Omont, dans le *Catal. général des mss.*, et M. Delisle, *loc. cit.*, répètent l'assertion erronée de l'abbé Desroches, tout en mentionnant les travaux de Trébutien et de Beaurepaire. D'ici l'attribution du recueil au prieur Eustache s'est glissée dans la troisième édition (posthume) de la *Littérature française au moyen âge* de G. Paris, § 150, ainsi que dans son *Esquisse historique de la litt. fr. au moyen âge*, § 137.

Voici le prologue du recueil, où le poète adresse son ouvrage aux religieux de la Fontaine-Notre-Dame. Je le reproduis d'après le ms. d'Avranches, en ajoutant en note les variantes, même purement orthographiques, de celui de Paris (*P*).

[Fol. 3 r° a]¹

Le tombel de Chartrose.

A ses très chiers seignours et peres,
le prieur Eustace et les freres
de la Fontaine Nostre Dame,
un chaistif recommande s'ame,
5 qui a despendu longuement
les besans Dieu trop folement.
Et pour ce qu'il se sent coupable
envers la maesté pardurable,
tant qu'il ne pourroit a voir dire
10 par soy a l'amende suffire,
si vous supplie en charité
que vous par vostre humilité
du relief de voz oraisons
daigniez a ses chaistivoisons
15 faire medicine et secours,
ainz que la mort, qui vient le cours.
du tout en sa prison le tiegne.
Et pour ce qu'il vous en souviengne,
cest petit livre vous presente,
20 et Dieu par sa pitié consente
qu'en tel grace le recuiliez
qu'en voz oraisons l'accuillez
avec les autres trespassez;
il ne veult plus, mes c'est assez.

4 *P* ung. chatif — 7 *P* coupable — 8 *P* magesté — 13 *P* oraisons —
14 *P* daignés . . . chativoisons — 16 *P* ains — 17 *P* tiengne — 18 *P* sou-
viengne — 22 *P* oraisons — 23 *P* avecques — 24 *P* mais

¹ Fol. 1 est un feuillet de garde; fol. 2 contient la table. — Rubrique:
P Chartreuse.

25 Et nul ne lui doit contredire :
 ja crestien n'en sera pire,
 ainz devroit plus pechié doubter,
 s'il lui plaisoit a escouter
 les narracions icy mises,
 30 quar ilz sunt extraites et prises
 toutes d'autentiques histories.
 [Fol. 3 r° b] Bien est voir, plusors accessores
 et circonstances de langage
 adjoinz es faiz, selon l'usage
 35 que ceulz meïsmes pas n'eschivent
 qui la vie des sains escrivent.
 Et la rime si fait user
 d'estranges motz et refuser
 souvent le plus propre langage;
 40 mais la matere au long aage
 s'en devroit garder plus entiere
 et en sera a ceulx plus chiere
 pour qui elle est en rime mise.
 Quar le vulgal les rimes prise:
 45 la mesure dedens enclose
 leur delite plus que la prose.

O vous chartroux, mes bons amis,
 je ne vous ay mie transmis
 cest livre ci pour vous aprendre,
 50 mais j'entent a li faire prendre
 par vostre main 'auctorité
 d'estre lëu et recité
 a ceulx qui n'entendent la lettre.
 si qu'il leur plaise a s'entremettre
 55 de prier pour mon saulvement
 avecques vous, quar vroyement
 je voy bien comme je meschieve
 chascun jour et point ne releve.
 Paour de mort trop m'espouente,
 60 pour ce qu'en la prison dolente
 de l'infernal perdicion
 il n'a point de redempcion.
 Mais tant est le roy pardurable

25 *P* luy . . . doibt — 27 *P* ains — 28 *P* luy — 29 *P* ici — 30 *P* car ilz
 sont extraictes — 31 *P* histories — 32 *P* plusieurs accessoires — 33 *P* lan-
 gaige — 34 *P* adjoins es fais s. l'usage — 35 *P* mesmes — 36 *P* escripvent
 — 38 *P* reffuser — 39 *P* langaige — 43 *P* ryme — 44 *P* car — 47 *P* A vous
 — 49 *P* cy . . . apprendre — 50 *P* a luy f. — 55 *P* sauvement — 58 *P* car
 vroient — 58 *P* relieve — 63 *P* perdurable

[Fol. 3 v° a] misericors et piteable
 65 que, combien que d'un costé tremble,
 de l'autre vroyement me semble
 qu'a poi de satisfaction
 il me feïst remission,
 s'aucuns qui a la court plëussent
 70 ma peticion pourmëussent.
 Donc, pour ce que j'ay esperance
 sur touz de vostre bienveillance,
 je vous requier premierement;
 et me semble certainement,
 75 se vostre pitié vive et forte
 devant Dieu ma requeste porte,
 encor sera m'ame garie
 de toute sa paralisie
 par vostre foi, sans ma merite.
 80 comme cil de qui vous recite
 l'euvangile la verité,
 a qui son pechié fut quitté
 et la santé du corps rendue,
 lors quant Jhesu Crist ot vëue
 85 la foy de ceulx qui le portoyent.
 Jamais ne se releveroient
 sans aÿde les pecheours;
 pour ce vous suppli, liseours,
 et les escoutans ensement.
 90 Je cour au divin jugement
 et ne scey comment me chevisse:
 Priez Dieu que je ne perisse.

b. Date et patrie du Tombel de Chartrose.

A quelle époque le *Tombel de Chartrose* a-t-il été composé? Comme il n'est pas absolument sûr que l'auteur du *Chant du Roussigneul* soit identique à celui du recueil en question, la strophe citée plus haut, p. 25, ne prouve rien, à la rigueur, sur la date précise de celui-ci. D'autre part les vv. 590—600 du poème que je publie ci-après permettent de la fixer suffisamment bien. La façon dont l'auteur parle dans ce passage de Philippe le Bel

65 *P* d'une coste — 66 *P* vroyement — 67 *P* que a poy — 68 *P* fist —
 72 *P* sur tous — 77 *P* encore — 79 *P* foy sanz — 8 *P* cil qui de vous r.
 — 82 *P* de qui s. p. fust q. — 83 *P* sancté — 85 *P* portoient — 86 *P* rele-
 veroient — 87 *P* aide — 88 *P* supply ly secours — 92 *P* pries

(*Philippe le beau roy de France*) montre que le poème a été écrit quelque temps après la mort de ce monarque, survenue en 1314. Le *Tombel* et le *Chant du Roussigneul* sont par conséquent à peu près contemporains.¹

Où faut-il chercher la patrie de l'auteur du poème? En d'autres mots, où était situé le prieuré de la Fontaine-Notre-Dame, dont il est parlé dans le prologue du recueil? Selon l'abbé Desroches,² la Fontaine-Notre-Dame serait un monastère situé dans le Maine; dans *La littérature française au moyen âge*, § 150, G. Paris la place en Artois, dans son *Esquisse hist. de la litt. franç. au moyen âge*, § 137, dans l'Aisne. Le *Dictionnaire des Postes*

¹ Il est à remarquer, d'ailleurs, que d'après le début du *Chant du Roussigneul*, l'original latin de ce poème fut envoyé au traducteur, en manière de souvenir, par un religieux de la «Fontaine à la Vierge Marie», qui est évidemment identique à la Fontaine-Notre-Dame du *Tombel*. Cf. E. de Beaufort, *op. cit.*, p. 248 s. — L'auteur du *Tombel* paraît avoir entrepris sa tâche sur la demande d'un chartreux du prieuré en question, qui cependant mourut avant l'achèvement de la compilation. C'est ce qui ressort des vers qui terminent le *Tombel*, et que voici [ms. A, fol. 114 r° a]:

Mielx vault bien ouvrer et soi taire
que bien preescher et non faire,
quar, si comme Chaton propose,
c'est au maistre trop laide chose
que sa propre coupe reprent,
quant au mal qu'il blasme se prent

[Fol. 114 r° b]

Si est temps que de parler cesse
et qu'a moi corriger entende.
Le roi de paradis li rende
a qui pour moi Dieu priera,
quant par cest Tombeau passera,
et pour celi qui le fist faire,
qui ne le peut voier parfaire
ne corriger, dont moult me poise.
La mere Dieu li soit courtoise,
pour qui servir de fin courage
il laissa meuble et heritage
et ses parens sans retourner.
Jhesu Crist le face tourner
au jour du derrain examen
a sa destre partie. Amen.

Si l'ami dont le poète regrette ici la perte, est le même qui lui envoya l'original du *Chant du Roussigneul*, ce poème-ci est par conséquent antérieur au *Tombel de Chartrose*.

² Dans la table de son *Histoire du Mont-Saint-Michel*, t. II.

*et des Télégraphes*¹ connaît trois localités de ce nom, dont la première (622 habitants) est située dans l'Aisne, canton de Saint-Quentin, la seconde (8 habitants) dans la Marne, canton de Vitry-le-François, commune de Marolles, la troisième (2064 hab.) dans le département du Nord, canton de Cambrai. Or, comme l'a déjà vu E. de Beaurepaire, il ne peut s'agir ici d'aucun de ces endroits.

En réalité, le prieuré en question se trouvait à peu de distance de la patrie du héros de notre poème. Nicolas Bergeron, dans son *Valoys royal*,² nous fournit divers renseignements sur ce monastère, fondé par Charles le Hardi (1270—1325), comte de Valois, d'Alençon, etc., et frère de Philippe le Bel. Au dire de Bergeron, le comte «se pleut tant audit Valoys, qu'il postposa tout autre demeure, & y fit son principal sejour des champs, sejourant souuēt en son chasteau de Villiers-coste-rets, le conuertissant de malmaison en heureuse demeure, en laquelle il auoit son concierge, comme a Viuier son chastellain, qui estoient tous deux les maistres & gardes de ses bois: dans lesquels il commença de faire edifier l'Eglise & monastere aux religieux, Prieur & conuent de la Fontaine nostre Dame, de l'ordre Chartreuse appelez communément les Chartreux de Bourg-fontaine, qu'il auroit doüé de bon et suffisant tréfons & reuenue: ensemble de beaux & singuliers priuileges . . . »³ Selon le même auteur,⁴ le fils de ce prince, Philippe (VI) de Valois, «fit paracheuer le beau & exquis monastere de Bourg Fontaine dans la forest de Retz en Valoys, & en augmenta la fondation». Jean le Bon, fils et successeur de Philippe VI, donna en 1364 «priuilege de pannage en la forest aux religieux de Bourg-fontaine pour leur ferme de Beauuoir, distâte dudit Bethisy de demie lieüe». ⁵ Les privilèges de ce monastère furent plus tard confirmés par Charles V et Charles VI. ⁶

¹ Paris, 1905.

² *Le Valoys royal. Extrait des mémoires de Nicolas Bergeron, avocat en Parlement.* Paris, 1584, in-12. E. de Beaurepaire, p. 250, cite cet ouvrage, sans toutefois en tirer tout le parti désirable.

³ *Op. cit.*, fol. 43 v°—44 r°.

⁴ *Op. cit.*, fol. 50 v°.

⁵ Fol. 54 r°.

⁶ Fol. 55 v°.

Le *Dictionnaire des Postes* enregistre encore Bourg-Fontaine, section de la commune de Pisseleux, canton de Villers-Cotterets, département de l'Aisne.

Cette localisation est pleinement confirmée par l'étude de la langue de notre poème.

c. Versification et langue de l'Histoire du filz du conte de Crespi.

VERSIFICATION.

Le *filz du conte de Crespi* est écrit en vers octosyllabiques à rimes accouplées. Quant à la structure des phrases par rapport aux couplets, l'auteur de ce poème est encore plus avancé que celui du *Conte Symon*; les couplets brisés et les cas d'enjambement sont extrêmement fréquents. En voici les exemples que nous fournissent les 150 premiers vers:

Couplets brisés: vv. 11, 15, 25, 27, 35, 37, 43, 51, 67, 77, 79, 83, 85, 87, 89, 93, 97, 101, 105, 111, 119, 123, 129, 131, 141, 143, 147.

Enjambement d'un couplet à l'autre: vv. 2—3, 4—5, 8—9, 14—15, 16—17, 44—5, 46—7, 58—9, 60—1, 64—5, 70—1, 76—7, 78—9, 80—81, 83—4, 84—5, 86—7, 88—9, 90—1, 94—5, 98—9, 102—3, 118—9, 120—1, 124—5, 128—9, 130—1, 132—3, 142—3, 144—5, 146—7, 150—1.

L'auteur rime avec un soin méticuleux. Parmi les 306 rimes du poème il y en a 180 féminines; les rimes masculines sont toutes léonines. La seule rime inexacte à ce point de vue serait *ouvra: laboura* (AP) 509, où il faut sans aucun doute lire *oura* (oravit).¹

LANGUE.

PHONÉTIQUE. Voyelles. *a* libre persiste dans le mot savant *egal*, qui rime avec *le gal* 563. — La diphtongue *ai* suivie d'un groupe de consonnes orales ou d'une consonne orale double, se réduit à *e*; cf. les rimes *lermes: termes* 331, *delessent: cessent* 551. — Les combinaisons *ain* et *ein* riment ensemble: *vaine* (vana): *paine* 5, *mundaine: paine* 413, *pleintes: peintes* 121, *feinte:*

¹ Un nouvel examen du ms. A m'a révélé un point minuscule, qui indique peut-être que le premier u de *oura* est exponctué.

complainte 141. — *an* et *en* sont encore distincts pour l'auteur; aux vv. 589—592 on trouve ces deux paires de rimes successives *arrogance: France* — *reverence: presence*.¹ Cette distinction, à une époque où *en* était depuis longtemps passé à *an* dans les dialectes du centre et de l'est, est un trait propre au nord et à l'ouest. La forme *fame* (: *ame* 235), dont l'*ā* sera dû à l'analogie de *dame*, se rencontre un peu partout. — Le suffixe *-iacum* donne *-i*: *espi: Crespi* 147. — *-iee* se réduit à *ie*, dans *chient* (cadunt): *poursuient* 382. De même dans la graphie *liement* (trissyllabique) 117, 541. Ce phénomène se rencontre notamment en picard, en wallon et en lorrain; cf. Suchier, *Aucassin*, p. 75.² — *ie* ne rime jamais avec *e* < *a* latin, bien que le copiste écrive quelquefois *e* au lieu de *ie*; cf. les rimes consécutives *honnourees: esprouvees* — *purgiees: essaucees* 45—8, et *diffamez: clamez* — *flairez: repairez* 557—60.³

Pour la rime *Pere Pëtrum: pere patrem* 427 voy. *Bestiaire de Phil. de Thaun*, p. LII. Voici encore quelques exemples analogues: *conpere: Pere* Renart XI, 47, 84, *enperere: Pere* ibid. XI, 1779, XVII, 505, *Pere: pere* Rustebuef, Mestre Guill. de St.-Amour 32, *Pere: mere* Guiot de Provins, Bible 755, : *frere* ibid. 1071, : *lere* (latro) Liv. des Manieres 640, : *misere* ibid. 1311. Ce dernier mot (*misere* < *miseria*) rime, comme presque toujours, avec *e* dans notre texte: *pere: misere* 241; cf. la prononciation moderne. Inutile de dire que c'est un mot savant. — *ǣ* lat. + *yod* donne *i*: *despire* (**despēcere*⁴): *dire* 585. De même le suffixe *-erium*, dans le mot savant *cimiti(e)re: dire* 177.⁵ Pour la forme verbale *fieri* **feriat*, rimant avec *fieri fēra* 580, cf. ci-dessus, p. 18. — La rime *esleve* (**exlevat*): *greve* (**grævem*,

¹ De même dans la Mort du roi Sweyne (éd. Trébutien; cf. plus haut), fol. B. III. r^o, l. 6—9 *amiablement: vestement* — *resplendissant: esjoïssant*, et fol. C. III r^o, l. 8—11 *clerement: prophetisement* — *pesant: jesant*.

² La réduction de *iee* à *ie* n'est pas inconnue dans l'ouest non plus, bien que M. Goerlich interprète cet *ie* comme une diphtongue ascendante; v. *Die nordwestlichen Dialekte der Langue d'oïl (Bretagne, Anjou, Maine, Touraine)*, p. 15 s.

³ De même dans le prologue, vv. 21—4 *recuiliez: accuiliez* — *trespassez: assez*, et dans la Mort du roi Sweyne, fol. B. I. v^o, l. 3 d'en bas et suivv. *depeece: trenchee* — *jetee: trouvee*.

⁴ Par analogie avec *despēctum*.

⁵ Cf. par exemple *cimetire: cire* Rustebuef, I, 103.

pour gravem) 577 doit se lire *eslieve*: *grieve*; de même *treves* (germ. *treuwa*): *grieves* 15.¹ Par contre **prosequunt* aboutit à (*poursiuent* >) *poursuient* 381; cf. ci-dessus.

ē lat. devant consonne orale donne *oi*; ainsi *memoire*: *espoire* 27, *voire*: *gloire* 545, *joie*: *voie* 77: *gramoye* 116: *comptioie* 143: *doie* 323: *pourroie* 543. — Devant un *n* isolé *ē* donne *ei*, qui rime avec le produit de *a* + *n*; cf. ci-dessus.² — A propos de *ē* (i) devant *n* + cons. je signalerai *mendre* (minor), en rime avec *prendre*, 103. D'après Schwan-Behrens, *Gramm. des Altfranz.*, § 308,2, et Nyrop, *Gramm. histor.*, I, § 214, cette forme serait régulière, tandis que *meindre* (*moindre*) aurait été créé sous l'influence de *meins* (*moins*). Je ne vois pas bien pourquoi la voyelle posttonique serait tombée plus tôt dans *minor* que dans *minus*, ce qui aurait empêché la diphtongaison de la voyelle dans le premier mot, contrairement à ce qui a eu lieu dans le second.³ Pour ma part, j'incline à croire que la forme *mendre* est analogique, due au régime *menor* (pron. *mēnor*).

Le poète fait rimer le produit du suffixe latin *-orem* avec un mot en *ō* entravé, au v. 373: *creatour*: *atour*. Ce n'est pas là un trait dialectal; les poètes français se servent des deux terminaisons *eur* et *our* pendant tout le moyen âge. Cf. les rimes *aïllors*: *amors* Ombre 955, *amors*: *mors* (*mores*) Meraugis 1907, Rustebuef LVI, 159, *criator*: *estor* id. XXX, 7, *sans demor*: *amour* B. de Condé XXI, 767, *atour*: *creatour* J. de Condé IV, 191. Philippe de Beaumanoir écrit *our* (et *ous*) à côté de *eur* (et *eus*),⁴ de même l'auteur des *Cent Ballades*, Jean le Seneschal (fin du XIVe siècle), et encore dans Villon on rencontre la rime *amours*: *doulours* Gr. Test. 622. — L'inf. *escourre* *excutere* (: *secourre* 278)

¹ Comp. *trieve*: *uitieve* (*octava*) Chron. de God. de Paris 5409, 5526: *achiere* ibid. 8262. — La rime *greves*: *treves* se trouve également dans la *Mort du roi Sweyne*, fol. C. II. r^o, l. 6.

² De même *ordaine* (prés. de *ordener*): *paine* 111. Dans d'autres textes on trouve une forme différente, refaite sur l'inf.; ainsi *ordane*: *Diane* Troie 7665, *Ardene*: *ordene* Partenopeus 503.

³ Les proparoxytons *cedre* *cīnerem*, (*tendre* *tēnerum*, *gendre* *gēnerum*) ne sont pas dans le même cas. — La forme *mendre* est fréquente en anc. fr.; comp. les rimes *mendre*: *atendre* Brut 1833, Rose 960, Clef d'Amors 2803: (*com*)*prendre* Brut 1321, 2363, Escoufle 8832, Clef d'Am. 2844: *cedre* Escoufle 6909, 7183: *descendre* ibid. 8773: *tendre* Ambroise 179, etc.

⁴ Voir l'édition de M. Suchier (Soc. des Anc. Textes), p. CXXXI.

est refait sur le part. *escous excussum* et les formes accentuées sur la désinence.

Les rimes léonines nous fournissent quelques renseignements sur les voyelles protoniques aussi. *ai* se réduit à *e* dans *lessa* (: *confessa*) 521; cf. ci-dessus, *ai* tonique. *Dis-firmatum donne le résultat *defframé* (: *entamé*) 185, probablement par l'intermédiaire de *deffarmé* < *deffermé*; cf. Vers de la Mort, d'Hélinant, p. LXIX. Selon Suchier, *Aucassin* p. 72, cette métathèse est particulièrement fréquente dans les textes picards. Fimarium, en fr. mod. *fumier*,¹ est représenté par *femier* (: *premier*²) 216. — Promissum donne *pramis* (: *a mis*) 604, forme connue.

Consonnes. Le poète distingue rigoureusement *z* et *s*, ce qui est assez remarquable, à l'époque où le poème a été écrit³. Cf. les deux séries de rimes qui suivent.

Rimes en *z* : *assez* : -*ez* (-atos) 39, 107; -*ez* (-atis) : -*ez* (-atis) 51, 557, 559, 605; -*ez* (-atos) : -*ez* (-atos) 59, 75, 139; -*ez* (-atos) : -*ez* (-atis) 81, 565, 569.

Rimes en *s* : *mis* : *anemis* 9 : *amis* 279, 487 : *pramis* 603; *feras* : *pecheras* 31; *dommoiseaulx* : *oiseaulx* 91; *seignours* : *greignours* 135; *pres* : *après* 417.

De même l'auteur semble distinguer -*c*- et -*ss*- dans le corps des mots; cf. les rimes -*e(s)ce* : -*e(s)ce* 25, 87, 101, 237, 263, 275; *justice* : *malice* 391; *place* : *face* 187 : *chace* 505; *grace* : *espace* 327; -*ance* : -*ance* 145, 361, 385, 443, 473, 589, -*ence* : -*ence* 125, 591, *provinces* : *princes* 387; et *delessent* : *cessent* 551.

La rime *place* (**platte*) : *face* (*faciat*) 187 atteste pour la langue de l'auteur le même traitement de *c* lat. devant *yod* qu'en francien.

La rime *triste* : *giste* 357 pourrait faire croire que l'*s* suivie d'une sourde se prononçait encore; il n'en est rien. W. Köritz, *Über das s vor Cons. im Französ.*, p. 117, a montré qu'au moyen âge on connaissait la prononciation *trite* (comme *jute*, *celete*) à côté de *triste* (*juste*, *celest*); c'est ce que prouvent en effet des rimes telles que *ermite* : *triste* Troie 10966, *traître* : *triste* Mous-

¹ Sous l'influence des labiales environnantes.

² Il est vrai que l'anc. fr. connaît également la forme *prumier*.

³ Selon M. H. Suchier (dans le *Grundriss* de Gröber) *z* se serait réduit à *s*, en francien, dès le XIIIe siècle. Meyer-Lübke, *Gr. Rom.*, I, § 561, ne place cette évolution qu'au siècle suivant.

ket 9558. J'ajouterai qu'on a également prononcé *Chrit*; cf. les rimes *Jhesu Christ : escrit* (part. p.) Rustebuef XLII, 697, LV, 401, 1179, Rose 12652, 12817: *esperit* Chron. d. Ducs de Norm. 29847, et la graphie *Jhesu-Crit* Rustebuef XII, 6. De même *langote* (forme qui vit encore dans les patois; v. *Romania*, XV, 618); comp. *langotes : gotes* Rose 4496.¹

Le *t* final de la conjonction *et*, — qui, on le sait, dans quelques textes anciens s'écrit simplement *e*, — est naturellement muet; cf. la rime *et fin : bonne fin* 529.

l devant une consonne se vocalise depuis longtemps. Il disparaît sans laisser de trace dans *basme* balsamum (: *blasme*) 152, et dans le mot récent *sepulcre* (: *sucré*) 181.²

MORPHOLOGIE. Les anciennes règles de la déclinaison ne sont plus en vigueur. L'auteur écrit le singulier sans *s* et le pluriel avec *s*, aux deux cas. Cf. d'une part *sans fable : le monde et le deable* (nom.) 19, *boterel* (nom.) : *hasterel* (acc.) 189, *ose le pecheor : mireour* (acc.) 210, *au premier : est femier* 215, *aneenté* (acc.) : *fu espoenté* 197, *tant est loé : d'aloé* 217, *j'ay demené : fu[i]* *povre ne* 229, *de truant : fu puant* 289, *fust tendre : entendre* 337, *passoit triste : giste* (acc.) 357, *fu venu : out tenu* 515; d'autre part *assez : sunt bassez* 39 : *sunt trespassez* 107, *des seignours : sunt greignours* 135, *mis : grans amis* (nom. plur.) 279.

Le féminin des adjectifs uniformes en latin se présente encore presque toujours sans *-e* analogique : *grant compaignie* 90, *grant joie* 143, *grant ordure* 168, *grant beauté* 264, *grans plaintes* 121, *grans joies* 552, *autel paine* 41, *tel laidure* 196, *tel vilté* 225, *tel fierté* 268, *tel confusion* 302, *tel guise* 447, *tel gent* 586, *tels exeques* 120, *chose corporel* 222, *charnel gentillesce* 238, *vil caroigne* 299, *temporel seignourie* 378, *chose mortel* 545, *fait toute chose egal* 563; de même dans les adverbes *loialement* 407, *especiaument* 575, *generaument* 576; d'autre part *greve* 16, 578.

¹ *s* n'est d'ailleurs pas la seule consonne rétablie par la prononciation moderne, sous une influence savante, dans des mots où elle était autrefois muette. C'est ainsi que j'ai noté *eclipse* en rime avec *abelisse* Rose 6077, *Egipte* rimant avec *ysmaelite*, *Estoire Joseph* 356, 459, avec *quite* ibid. 374, Renart, br. VII, 497, avec *despite* Balaham 7573 et avec *petite* Rustebuef L, 47.

² La même rime se trouve par exemple Vie de s. Martin de Péan Gatineau 5367, Rose 17986; cf. *sepulcre : mucre* Ambroise 7681, 8385.

Sur les pronoms il est à remarquer que *cellui* (*celli*) se trouve en fonction de sujet aux vv. 248, 346, 401, 531. D'un autre côté on lit *N'y avoit cil de sa mesgniee Qui reconforter le peüst* 334—5, et *Ce faisoit cil matin lever Et tart couchier, tout fust il tendre* 476—7, si l'on ne préfère pas ponctuer ici *Ce faisoit cil : matin lever* etc. — A noter également la forme monosyllabique du pron. pers. fém. sing. *el* 269, et le fém. plur. *il*, qui se lit, dans les deux mss., aux vv. 46, 398, ainsi qu'au v. 30 du prologue du recueil (*ilz*). Il est naturellement possible que l'original ait eu *els*, forme qui correspond au sing. *el*, et qui est assez fréquente en vieux fr. D'autre part l'emploi comme féminin plur. de la forme masc. *il*, *ils*, n'est pas inouï aux XIVe et XVe siècles; cf. les exemples qu'en donne Nyrop, *Gramm. Hist.*, t. II, p. 376. De même *Clef d'Amors* 265, 447, 548.¹

Notre texte ne connaît pas l'usage moderne d'employer la forme masc. des possessifs devant un mot fém. commençant par une voyelle; cf. *s'ame* 99 (et prol., v. 4), *m'ame* 330, *s'enfance* 419.

On trouve trois exemples de l'addition d'un -e à la 1re pers. du prés. ind. de la conjugaison en -er : *si comme j'espore* 28, *dire l'ose* 234, *je pense* 304, à côté de *je claim* 400, *je n'en doubt mie* 567. De même la 3e pers. sing. du prés. subj. de la 1re conjugaison offre un -e analogique dans *pose* (: *une pose*) 251. La 2e pers. plur. du prés., subj. des mêmes verbes se termine encore en -ez; cf. *montez* (part.) : *comptez* 565. Remarquer *die dicam* 571. La 3e pers. du prés. subj. de *devoir* est *doie* : *joie* 324. — Le prétérit. de *morir* est *morirent* (: *sentirent*) 170. Le futur de *doner* est *donrra* 487, celui de *assaillir*, *assauldra* 274.

HIATUS, ENCLISE, CONTRACTION. Les seuls cas d'hiatus à signaler sont *que il* 389, (*ne honneste* 239, *ne en chierté* 267, *ne or* 424, *ne oultrage* 602), à côté de *qu'il* 345, 363, *qu'en puis ge* 310, *j'ay* 300, 310, *s'en l'estat* 316, *s'en haut* 565, etc. — L'enclise a toujours lieu dans *es* (< *en les*) 73, 74, 353, 420, 421, 552, 573, *nes* 340. — L'unique cas contraction que j'aie relevé est des-

¹ A ce propos je rappellerai le sing. *ille* (refait sur le masc.), qui se trouve, en rime avec *filie*, Escoufle 2704, 4108, 4124 (cf. Nyrop, *op. cit.*, p. 378), Renart, br. XXIII, 1432. De même *cille* (ecce illa) : *filie* Escoufle 6264, 6412.

rain *deretranum¹ 215; cf. par contre *seürté* 15, *asseürer* 325, *veü* 51, 455, *deüst* 96, 225, 312, *fuïrent* 176, *fuïr* 479, *feïsmes* 309, *feïst* 597, *traïnoient* 193, *oublieray* 297, *eüst* : *meüst* 437, *esmeü* 596, *gaaing.* 451, 463, *souëf* 469, *mescheance* 138, *mireour* : *pecheour* 209, *beneüst* 546, etc.

d. Langue du ms. A. Le texte.

L'orthographe du ms. A est plus archaïque que celle de P. Comme, en outre, dans les cas, assez rares d'ailleurs, où les deux copies présentent des variantes qui ne sont pas purement orthographiques, c'est sans exception A qui a la bonne leçon², j'ai naturellement pris ce manuscrit pour base de mon édition.

Voici quelques observations sur la langue du copiste du ms. A, Nicolas de Launey, prieur de Mont-Dol.³

Le développement d'un *i* parasite après *e* < *a* lat., dont nous trouvons un exemple dans *affiney* 67, est un phénomène qui s'étend de l'est par le nord jusqu'en Bretagne. Cf. à ce sujet Suchier, *Aucassin*, p. 78; Goerlich, *Die nordwestlichen Dialekte der Langue d'oïl (Bretagne, Anjou, Maine, Touraine)*,⁴ p. 9 ss.; Huber, *Über die Sprache des Roman du Mont-Saint-Michel*,⁵ p. 11 s.

La forme savante *secle* sæculum 108 (P *seicle*), 230, 485, 514, se rencontre en rime avec *Tecle* dans la Vie de Saint Martin de Tours, de Péan Gatineau, v. 1364. Cette graphie se trouve également Livre des Manieres (d'Estienne de Fougieres) 415, 433, ainsi que dans des textes du nord.⁶ D'autres cas où le scribe réduit *ie* à *e* sont: *greve* 578, *treves* 15, *esleve* 577; *essauees* 48, *moillee* 333, *croisees* 532, *flairez* 559, *repairez* 560. — Le pron. pers. fém. *lié* (francien *li*) 277, 278 est propre à la Basse

¹ De plus, dans le prologue, v. 8, *maesté*, dissyllabique (ci-dessus, p. 27), où il est pourtant possible que l'original ait eu *vers la maesté* au lieu de *envers la maesté*.

² Cf. par exemple les vv. 47, 155, 166, 211, 225, ainsi que les vv. 80 et 88 du prologue cité plus haut, p. 26 ss.

³ Cf. ci-dessus, p. 25.

⁴ *Franz. Studien*, V.

⁵ Dissert. de Strasbourg, 1886.

⁶ Cf. v. Feilitzen, *Ver del Juise*, p. XLI.

Normandie et aux régions avoisinantes; cf. A. Doutrepont, *Clef d'Amors*, p. XLII; Goerlich, *Nordwestl. Dial.*, p. 70; Nyrop, *Gramm. hist.*, II, § 530, 3; T. Söderhjelm, *Die Sprache in dem altfranz. Martinsleben des Péan Gatineau aus Tours*¹, p. 144; G. Rydberg dans *Bausteine zur roman. Philologie*, p. 380. Dans le Roman du Mont-Saint-Michel on trouve la rime *milié* (medium locum): *lié* 3519; voy. Huber, *o. c.*, p. 65.

Tandis que dans le centre et dans l'est de la France *ē* latin libre passe à *oi*, l'ouest s'arrête à la phase *ei*, d'où plus tard *e* ouvert. Que pour le copiste de notre manuscrit *ē* lat. ait donné le résultat *e*, c'est ce que prouvent les graphies *receit* 117, *freit* (P *frait*) 132, à côté de *faiz* vicem 51, 201, 496, 523², *pouair* 221, 262, de *aver* (*aü*) habere 17, 151, *chaeste* *cadecta 242, et de *voier* videre 161 (P *veoir*), 181, *anciès* 46, 60³ (*veices* vicia 26⁴). Cf. aussi *vroie* (pour *vraie*) 237, à côté de *sce* *sajo 98, *scei*, *scey* 157, 274, 315 (*say* 317).

o ouvert + *lj* produit *-uil*: *vuil* 36 (P *vueil*), 86 (P *vueil*), 411 (P *veul*), *vuille* 292 (P *vueille*), 326, 611, *orguil* 2, 139, 212, 375, 562, 587, 605, 608, 610 (à côté de *orgueil*, 23, 314, qui est la graphie régulière de P), *accuille* 612. Ces formes sont particulièrement fréquentes dans l'est; cf. Foerster, *Lyon. Yz.*, p. XXXIV, Wendelborn, *Sprachliche Untersuchung der Reime der Végèce-Versification des Priorat von Besançon*⁵, § 108, Goerlich, *Der burgundische Dialekt*⁶, p. 85 ss. — Le produit de *juvenem* est *jenne* 265, comme *jennesce* 83, 275. Cf. la rime *jenne*: *s'ahenne* *Clef d'Amors* 1964.

¹ Helsingfors, 1906.

² Dans les trois derniers cas le ms. P a *foiz*, *fois*.

³ Dans la Vie de Thomas Helie de Biville on lit *aver* habere, *ver* verum (Huber, *o. c.*, p. 34), dans la Vie de Saint Martin de Péan Gatineau, *ser*, *bevre*, *chaer*, *veer*, *voer*, etc. (T. Söderhjelm, *o. c.*, p. 76). Le Roman du Mont-Saint-Michel présente les graphies *veier*, *seier* et *ancies*, *anciez* (Huber, p. 32), et la *Clef d'Amors*, les rimes *voier*: *proier* 255, *veer*: *preer* 783. Goerlich, *Nordwestl. Dial.*, p. 15 et 87, signale les formes *hier* *herem, *dievent* debent, etc.

⁴ Cf. *leitre*, *meitre*, *meit*, *deite*, *hauteice*, *nobleice*, etc., dans des textes du nord-ouest; voy. Goerlich, *o. c.*, p. 28, Kehr, *Sprache des Livre des Manieres von Estienne de Fougieres* (diss. de Bonn, 1884), p. 14, T. Söderhjelm, p. 80.

⁵ Diss. de Bonn, 1887.

⁶ *Franz. Studien*, VII.

Il est à remarquer que *ō* lat. se réduit à *eu* dans le suffixe *-eux -osum*, tandis qu'il reste *ou* dans *-our -orem*. Cf. d'un côté *angoisseux* 199, *piteux* 337, *perilleux* 406, de l'autre *dolour* (P *doleur*) 325, *dolours* (P *doleurs*) 119, *plours* 121, *honnour* (P *honneur*) 134, *seignours* : *greignours* (P *-eurs* : *-eurs*) 135, *puour* 169, 183, *horrou* 173, *mireour* 209, *pecheour* 210, *grandour* 490; et de même *ploure* 109, *honnoure* 110, et *soul* 350, *soule* (P *seule*) 319. Pour le champenois M. Foerster a constaté¹ les résultats différents *-eus -osum, -or -orem*. Cf. aussi Suchier, *Grundriss*, p. 763.

Devant une nasale *ũ* lat. s'écrit souvent *u* aussi bien dans l'ouest² que dans le nord³ et dans l'est⁴; ainsi dans notre texte *sunt* 16, 19, 40, 59, 72, 75, etc., *quicunques* 18, *habunde* 122, *unquez* 309, 526, *mundaine* 410, 413, 435, (*uncor* 168), *tumbes* 122, à côté de *vont* 78, *monde* 1, 2, 25, 94, 105, 249, *donques* 7, 80, 310, *dont* 101, *ont* 137, *onquez* 195, 289, *rompe* 507, *trompe* 508, etc.

A remarquer les formes *glore* 104 (P *gloire*), 240, 538 (P *gloire*, ce que porte aussi *A* aux vv. 413, 546) et *memore* 537 (P *memoire*, comme *A* au v. 27). On sait que ce sont surtout les dialectes picard et bourguignon qui réduisent la diphtongue *oi* à *o*⁵; cependant on en trouve des exemples en normand aussi: *repos* : *bos* Eneas 2163, *sore* (supra) : *vitore* Clef d'Amors 1835 (*cos* : *bos* Escoufle 4109, *bos* : *los* ibid. 4317).

La réduction de la diphtongue *ui* > *u*, régulière dans l'est⁶, n'est pas inconnu dans l'ouest non plus; voy Goerlich, o. c., p. 57. Ainsi *fu* (< *fui*) 230.

Manducatum donne *mengié* 188. Le changement de *an* protonique en *en* est particulièrement fréquent en picard⁷, mais

¹ *Cligés*, p. LVIII.

² Huber, p. 56 s.; Kehr, p. 17; Goerlich, *Nordwestl. Dial.*, p. 54 s., 88, *Südwestl. Dial.*, p. 61 s.

³ Feilitzen, *Ver del Juise*, p. XLIV s.

⁴ Goerlich, *Burgund. Dial.*, p. 93.

⁵ Ainsi *bos* : *mos* Mousket 2098, *repos* : *bos* ibid. 6846, *tos* (= *tost*) : *bos* ibid. 11796, *cose* : *pose* (= *poise*) ibid. 19040, *parole* : *apostole* ibid. 22733, *bos* : *dos* Renart, br. I, 947, *bos* : *galos* ibid., I, 1195, *galos* : *bos* Blancandin 281, *gros* : *bos* Ju S. Nic. 180, 24, etc.

⁶ Cf. Apfelstedt, *Lothring. Psalter*, p. XXXV; Foerster, *Lyoner Yzopet*, p. XXXIV.

⁷ Cf. Suchier, *Aucassin*, p. 73.

se rencontre aussi dans l'ouest; cf. Goerlich, *Nordwestl. Dial.*, p. 23, Huber, p. 30 (*menja*, *Normendie*, *enfenter*, etc.), Kehr, p. 11 (*mengier*, *menjuent*).

La vocalisation d'*l* après *i*, très fréquente en picard, est normale dans les dialectes du nord-ouest; cf. Goerlich, *op. cit.*, p. 59. Dans notre texte on trouve la graphie *viul vilem* 216 (où le ms. *P* écrit par erreur *veil*). — La forme *caroigne* 172, 299, avec *c* conservé devant *a*, est isolée.

Le futur *aras* 398, *arez* 564, se rencontre dans le nord et dans l'ouest; cf. Goerlich, *Nordwestl. Dial.*, p. 85. — La 1re pers. plur. du prés. en *-on* est fréquente dans l'ouest; ainsi chez Wace, dans le Rom. du Mont-St.-Michel et la Vie de S. Martin de Péan Gatineau¹. Dans notre texte: *vivon* 13, *laisson* 379, *devon* 471, *recevon* 472.

Le régime du pron. pers. masc. absolu est le plus souvent *li* (*P* *lui*, *luy*): 257, 285, 339, 513, 551, etc. Cette forme se rencontre assez souvent dans l'ouest, aux XIIIe et XIVe siècles. Cf. Rydberg, *loc. cit.*, p. 374; Nyrop, *Gramm. Hist.*, II, p. 375.

Bien souvent le scribe introduit des consonnes étymologiques qui ne se prononcent pas. Cf. *temple* : *presente* 23, *monter* : *compter* 85; de même *redoubtes* 371, *doubte* 469, 470, *doubt* 567, *soubz* 519, *pourtraicte* 150, *comfaicement* 366, *saincte* 525, *dicte* 536, *advis* 528, *scey* 274, 315. Dans le ms. *P* cette tendance est encore plus marquée².

¹ Voy. Andresen, *Rou*, III, 570; Huber, p. 23; Söderhjelm, p. 118.

² En voici des exemples: *ad ceste peine* 6, *advenir* 68, *advint* 158, 166, *adventure* 320, *admesurez* 81, *admesurer* 326, *admender* 329, *adviz* 446, *advolé* 582, *doibt* 211, 586, *compte* (comitem) 86, 167, 178, *recepvon* 472, *faict* 153, *faictez* 602, *scey* 315, 317, 324, *scavoit* 453, *enoingt* 152, *peult* (potuit) 34, 50, 484, *deult* (debuit) 159, 225, *eult* (habuit) 524.

Le copiste de *P* écrit souvent *s* (*x*) pour *z*: *tous* 21, 177, 429, 440, 471, *ains* 55, 313, 574, *grans* 121, *vertus* 235, 380, *doulx* 227, *voix* 504, *petis* 557, *clamés* 558, *voulés* 606; *sse* pour *ce*: *destresse* 102, 305, *richesse* 263, 276, *espasse* 328; très fréquemment *z* pour *s*: *trevez*: *grevez* 15, *faulces richesciez* 25, *mez* (magis) 26, 32, 50, 72, 232 etc., *toutez* 45, 47, 307, *purgeez* 47, *essauciez* 48, *anciez* 60, *lez* (art.) 72, 75, 82, 235, 249 etc., *painez* 71, 137, *plaintez* 121, *tumbez paintez* 122, *certez* 232, 266, *euvez* 307, *feismeiz* 309, *lermez*: *termiez* 331, *aprinsez* 419, *angez* 541, *joiez* 552.

De même il écrit très souvent *y* pour *i*: *soy* 35, *roy(s)* 56, 61, *oyseaulx* 92, *quoy* 118, *despendy*: *entendy* 97, *baty*: *abaty* 201, *aussy* 144, 175, 229, *espy*: *Crespy* 147, *oy* 178, *esbahy* 179, *dy* 394, *poy* 170, 358, *voy* 298, *hydeux* 187, *hydeusement* 189, *s'escrya* 207, *pourvyt* 362, etc.

Autant que j'en puis juger, nos deux copies présentent un texte fort bien conservé. Il y a cependant quelques passages où toutes deux semblent corrompues; ainsi au v. 38, où le contexte montre clairement qu'il faut corriger *autrement seuffre* en *autretant seuffre* (cf. notamment le v. 41: *autel paine*); au v. 377, où il faut sans doute lire *Mais*, au lieu de *Quar*, la phrase suivante contenant évidemment, non pas une raison, mais une restriction. Les vv. 481 et 482 sont intervertis dans les deux manuscrits. Au v. 509 nous avons déjà vu (p. 32) qu'il faut corriger *ouvra* en *oura*. Pour les vv. 285, 304, 400 et 507 voy. les notes.

Il me paraît à peu près certain que le ms. *P* est une copie de *A* (cf. notamment ci-dessus, p. 38). Je ne transcris qu'exceptionnellement les variantes orthographiques de *P*.

En terminant cette introduction, j'adresse mes vifs remerciements à MM. P. Meyer et A. Tobler pour les précieux renseignements que, avec l'obligeance qu'on leur connaît, ils ont bien voulu me donner sur plus d'un point de l'introduction et des textes.

Lund, août 1909.

TEXTES

NOTES ET GLOSSAIRES

Dou conte Symon.

Mout est bonne la vie de proudomme a savoir,
 quar on i puet conquerre et honor et savoir;
 vie de proudome est [mout] bonne a [main]tenir:
 bonne est a recorder, mieudrë a retenir.
 5 Qui vie de proudomme viost prandre et enbracier
 a son pooir se doit de tous maus rebracier.
 En vie de proudomme puet on mout de bien prandre,
 on i puet l'amor Dieu et son salut aprandre.
 Or vous en dirai d'une, s'ele est a droit contee,
 10 je ne sai que plus bele fust onques racontee;
 et tiex le nous conta et dist em plain sarmon
 qu'il ne vossist mentir, je croi, pour .i. saumon.
 D'um conte nous conta qui ot a non? Simons,
 cui Diex ot par sa grace apelé et semons
 15 de faire son servise, et li bons quens le fist
 si bien a son pooir, onques riens n'i mesprist.
 Por ce [vous] vuil le conte de ce conte conter,
 qui conta Dieu a droit, onc n'i vost mesconter,
 por ce qu'il fu contés et trovés en cest conte
 20 ou cil sont dont li sains evangile raconte,
 dont nostre Sires dist: «Qui tot laira por moi
 je li donrai loier si grant, et si amoi

8 est b. a tenir — 17 Por ce vuil — 18 ont — 19 que il — 20 donques
 li s. — 21 done

- [93 r°] qu'a .c. doubles li ert son bien guerredonnés,
 et avec ce li ert mes regnes adonnés. »
- 25 Por ce lessa cist quens honor, terre et avoir
 et devint viex et povres por l'amor Dieu avoir.
 Son pere ot non Raous, .i. cuens mout malicieux;
 vers touz ses anemis ert plus aigres qu'aisius,
 mout estoit orgueilleus, mout estoit renommez,
 30 assés ert plus cremus que il n'estoit amez;
 mout par fu outrageus et crüés a son tens,
 a poines vost il estre de mal faire arestens,
 ainz ert touz jors esmus ausi com .i. rotiers.
 S'il desertast .xx. homes ou .xxx., toz rotiers,
 35 ne li ennuiast il, si en estoit apris,
 ainz s'i glorifioit et le tenoit a pris.
 S'aucuns hons li feïst damage de .v. saus,
 il ne finast jamais, si les eüst si saus,
 qu'il eüst celui mort et mis au pain menu;
 40 et quant il le veïst tout ausi comme nu,
 donc primes li semblast qu'il eüst trop bien fait,
 et si ne daignast pas quenoistre son meffait.
 Mout porroit on conter cruaultez de sa vie;
 mes la mort en fist droit, qui sans metre renvie
 45 ja riens n'i met[e]ra et s'en porte le gieu;
 voire, s'uns hons aloit jusqu'au mont de Mongieu,
- [93 v°] ne se saroit il [pas] reponre ne demetre
 que la mort nel preïst, et sans riens dou sien metre.
 Ja n'i met[e]ra riens et s'en portera tout,
 50 qu'ele est toute en .i. leu et si toute partout;
 c'est une grant merveille qu'ele est si tres estote
 qu'ele est toute en .i. leu et si est partout toute.
 Or puet sembler .i. home cui ele prant as mains
 qu'ele n'ait de pooir aillors ne plus [ne] mains;
 55 si a, qu'ele ocit bien .c. homes a .i. cop,
 qui tuit issent dou monde et trestuit a .i. cop,
 voire se mil milier muerent a .i. moment
 en diverses parties desous le firmament,

23 que .c. d. — (29 renommez) — 33 est — 37 .v. f — 38 sauf — 43 crua-
 lité — 46 juques au mons — 47 pas manque — 48 ne le — 50 troute p. —
 54 ne omis

s'est la mors si isnele et si soutilment faite
 60 qu'ele est trestout partout en chascun leu parfaite.
 Et s'est une merveille que, s'ele est en Espagne,
 s'est ele en Engleterre, en France et en Bertaigne,
 et si prant ausi tost le roi com le vilain
 et le grant arcevesque comme son chapelain.
 65 S'est encor de la mort une merveille aperte
 qu'ele conquiert partout a guaaing et a perte.

Or lairons de la mort, — nus n'a vers li defois, —
 si dirons de cest conte un poi a ceste fois
 cui la mort fist morir, qui maint prodomme eforce;
 70 ainc ne le pot garir son orguil ne sa force.
 [94 r°] Mors est et enfois et mis en .i. moustier.
 .xxii. anz i fu, et puis ot on mestier
 de faire en cele eglise .i. saint dediement.
 Li quens Raous i ot j[ë]ut mout longuement;
 75 or fu tant de la chose que oster le convint.
 Or oëz la merveille que de ce conte avint:
 Li quens Symons son fil fist le tombleau ovrir
 et de ci a son pere la terre descouvrir.
 Si tost com li tombleau fu arrieres overs,
 80 encore ainz que li cors fust trestout descovers,
 issi fors de la fosse une puor si fiere,
 n'est venins ne charoigne qui a celi s'afiere.
 Quant li sergens la sent, si fu ci aouchiez
 que par .i. poi qu'il n'est de paor entouchiez.
 85 Cist est tornez en fuie qui descovert l'avoit;
 li quens Symons li dist, quant revenir le voit:
 «Di va, qu'a[s] tu trové, qui si tost t'en repaires?
 Ne te plaist [mie] bien cist lieus ne cist afaires?»
 «Sire, fait li sergens, merci por Dieu le pere;
 90 n'est si puant charoigne qui a celi s'apere
 qui fors de cele tombe et de vo pere sort.»
 .i. sergent s'escria, qui pas ne fist le sort,
 pour ce qu'il vost le conte Symon servir a gre:
 «Fiz a putain, dist il, vous en fuiés de gre,

59 si est — 61 que cele e. — 62 si est (*Bertaigne en toutes lettres*) —
 65 si est — 71 mostier — 72 mōstier — 88 plaist bien

- [94 v°] 95 pour .i. poi de puor es si tost racorus! »
 Il a pris .i. baton s'est au tombleau corus.
 Tant osta de la terre, si com je truis ou conte,
 qu'il coisi le visage et la poitrine au conte:
 sur la boiche le [conte vit] seoir sans mentir
 100 .i. crapaut enchancous(?) grant et gros et entier;
 et avoit son darriere a sa boiche torné,
 vilainement l'avoit d'anemi atorné.
 Par semblant li fesoit li crapaus grant aham.
 Et desouz le crapaut ot assis .i. huan;
 105 an .ii. ont le darriere torné de[vers] la boiche,
 chascuns le point et pince et laidement le toiche.
 De la [en] ist l'ordure et la puor mout grant.
 Quant li sergent le vit, de foïr fu en grant.
 Courant s'en vint au conte [si dist]: «Sire, merci!
 110 Venés voair merveilles! Que demorez vos ci?
 Harou, sainte Marie! Qu'ai je [donques] trové?
 A mout grant tourt avoie celui effué(?)
 qui orains vos dist voir, ne vos dist mie fable:
 Sur la boiche vo pere sont assis .ii. diable,
 115 chascun sa vilenie dedenz le cors li cole;
 tel paor ai eü, touz li cors m'en escole.»
 Quant li quens l'entendit, forment s'en esmerveille,
 courant vint au tombleau pour v[o]oir la merveille.
 [95 r°] Sur la boiche son pere vit le crapaut seoir,
 120 le huan par desur lever et raseoir;
 chascuns ot son derier torné droit a sa boiche,
 ce semble vrai[e]ment que l'un l'autre i boche.
 Quant li quens l'a veü, si fu si tres confus
 qu'il ne set qu'il puist dire fors parler: «Com mars fus!
 125 Pere, or est aparant a cui tu as servi.
 Or a ta bouche ce qu'au monde a deservi;
 trop menti, trop jura, trop dist de faussetés;
 trop fustes orgueilleus, trop fustes assotés.
 Bien croi, puis que vo cors est si honteusement,
 130 l'ame a mout de dolors en enfer le boillant.

99 le convint s. — 100 entier — 105 desoz — 107 De la ist — 109 si dist, *omis.* — 111 quoi je trové — 112 *Vers fautif; cf. la note* — 118 il ne vos d. 124 — murs.

Sire quens, bien m'aprant a morir vostre vie
 et vo honteuse mort a vivre me renvie:
 se vo vie m'aprant a [morir] plainement,
 [et] vostre mort m'aprant a vivre sagement,
 135 se je vuil . . . Qu'ai je dit? Doi ge donc desvoloir?
 A vivre saintement n'a je mes bienvoloir?
 Si le vuil et voudrai, commant qu'il m'en aviegne;
 moi ne chaut que je face, mes que je a Dieu veigne.»
 Ne le vet pas li quens monstrier a mout de gent,
 140 ains sailli en la fosse li quens, qui tant est gent;
 de son mantel covri le cors de chief en chief
 et puis si l'enbraça a mout tres grant meschief.
 [95^v°] Ne lessa pour ordure ne por puor qu'i fust
 que il ne l'embrasast tout ausi com .i. fust,
 145 car grant cuers li fist faire, et estoit grant et fors:
 de l'eglise l'enporte et de la tombe fors.
 Ne sai des .ii. serpens commant il en ouvra,
 mes bien croi que son pere tantost en dilivra.
 Il le fist renfoir; tout ice fait a croire,
 150 [et] se je el disoie, je feroie a mescroire.
 Quant li servise fu dou tout aconsummés,
 li gentis quens Simons repaira a son mes.
 Il et si compaignons monterent en la tour,
 au mangier sont assis, quant fait en ont l'atour.
 155 Mout i ot grant deduit, ne sai se puis vi tel;
 ne mais li quens Simons i pensoit tot a el,
 car il vodra sa terre dou tout en tout lessier
 et de tout son p[o]ir envers Dieu eslessier.

 Or vous ai dit dou pere cu qu'il en fu devant,
 160 si vous dirons dou fil, quant nous porrons avant.
 Voir fu que li bons quens Symons manda ses gens;
 quant il furent venuz, mout i avoit de gens.
 Li quens lor dist son bon, quant vi[n]t après sopper;
 quant tuit furent ensemble li tenant et li per,
 165 si lor a l'aventure de chief en chief conté,
 ainsi com je vous ai et dit et raconté.

133 a vivre p. — 134 et *manque* — 144 quil — 145 et il estoit — 149 tout
 ce fist acroire — 150 et *omis* — 158 poir — 163 vit

- [96 r°] Il [l']ont mout voluntiers escouté et oïe,
 chascuns pour bien entendre i met cuer et oïe.
 Si lor a dit li quens: «Seignors, mandé vous ai;
 170 onques de vous amer jour ne vous refusai,
 vous m'avez bien servi et je vous ai amé.
 Or ai ci avec vous une grant piece esté,
 or vuil prandre congié a vous tout plenment.
 Si riens vous ai forfet, pres sui que je l'ament.
 175 Diex vous rende l'onor que vous fete m'avés;
 pour Dieu, si je vous ai, commant que soit, grevés
 ou en taille ou en tolte ou en vous faire tort
 — qui autrui tost le sien, drois est qu'il li retort —,
 or sui pres et garniz, se vous me demandez,
 180 qu'a chascun ferai droit, por ce vous ai mandez.
 Quar ne puis ne ne vuil entre vous plus manoir,
 ne jamès ne tendrai ne chatel ne manoir,
 ne vestirai jamès ver ne gris ne chainsil,
 ne jamès n'avrè joie, s'en irai en essil.»
 185 Quant si homme l'entendent, tuit en sont esperdu.
 «Commant, Sire, font il, si vous avons perdu?
 Trop nous avez [vous] ores parfondement navrés;
 ja tant que nous puissions, de nous congié n'avrez.»
 «Si arai, dist li quens; il le m'estuet avoir.
 190 Jamès ne tendroi terre ne chatel ne manoir,
 [96 v°] roiaume n'eritage ne rente ne conté;
 mes qui bien me fera si soit por Dieu conté.
 Bien vous em puis jurer trestoz les sains dou monde,
 je vuil trestout guerpier quanqu'apent a cest monde;
 195 pour ce que je me vuil de mes pechiez munder,
 des honors de cest siecle me vuil hui esmonder.»
 Adonc fu la dolor et la destrece grant.
 Quant il voient qu'il est de foïr si en grant,
 il esragent lor crins et demordent lor poings.
 200 «Sire, dient il tuit, or est venus li poings
 que nous serons a honte et a torment livré,
 ne jamais par nul home n'en serons delivré.»

167 Il ont — 171 amés — 181 Quar je ne puis — 187 avez ores — 191 ne
 heritage — (193 dō monde) — 198 voiant

«Si serés, dist li quens, Diex vous delivrera,
 se vous le servés bien, Diex vous delivrera,
 205 car il ne faut nul homme, se il l'aime de cuer.
 Maintenant m'en [irai], autre que lui ne quier;
 si me donnés congié tantost sans nul delai.
 J'ai mout tres grant pitié de ce que je vous lai,
 mes faire le convient; ou vous le me donrés
 210 ou de vous sans congié departir me verrés.»
 Que [vaut] ce? Toutevois a il son congié pris
 li gentis quens Symons, qui bien estoit apris,
 et tantost son avoir a donné et parti;
 aler lessa sa terre et puis s'en departi,
 [97 r°] 215 qu'il onques n'en porta fors c'um seul vestement.
 Ensi s'en va li quens Dieu querre justement.
 Mes a son departir avint une merveille
 si [mout] tres merveilleuse, onc ne vi sa pareille.
 Ore oés commant Dieu touz les enlumina:
 220 li uns regarda l'autre et tendrement plora;
 quant virent qu'il perdoient ainsi lor bon ami,
 a .i. conseil se traient, de grant ire esrami.
 «Seignors, ce dit li uns, por Dieu, quel le ferons?
 — — — — —
 225 Que nos sires s'en va querre Dieu en malaise;
 et nous ci remanrons en orguil et en aise?
 Ausi bien devons nous Dieu querre com il fait,
 et doit chascuns de nous acusier son meffait;
 bien doit chascun de nous acuser ses pechiez,
 230 qui les ames nous ont et les cors entechiez.
 Gardés a ma parole, seignors, s'il i faut riens.
 Nous li jurasmes tuit que ja ne li fauriens,
 serreement le fismes, sans ire et sans envie,
 que ja ne li faudrions ne por mort ne por vie;
 235 et s'il s'an va sans nous, qui sommes si juré,
 donques serons nous tuit envers lui parjuré.
 Ausi bien devons [nous] Dieu querre com il fait,
 tot einsi doit chascuns acuser son meffait.

206 m'en vuil aler — 211 Que ce — 213 departi — 214 terra — 218 si
 tres m. onques — 219 Ores — 223 se dit — 229 son p. — 233 feismes sans
 envie et s. ire — 235 et cil — 236 donc — 237 Omet nous

S'il alast pour conquerre murtre ne traïson,
 [97 v°] 240 d'aler avecques [lui] ne fust mie raison,
 mes il s'en va Dieu querre et nos sommes si per,
 si devons [nous] por Dieu et por lui recauper
 les aises de nos cors. C'est li mix, ce me semble
 que nous alons Dieu querre avec li [tuit ensemble].»

245 Li .xii. per respondent, si com Diex lor aprist,
 qui a .i. tot seul mot trestoz les .xii. esprist;
 a celui respondirent: «Ja contre vous jurons,
 avec no sire lige en essil en irons;
 jamès ne li faudrons, tant com nous porrons vivre.

250 Mout fait bonne jornee cil qui s'ame delivre.»
 A lor seignour ont dit: «N'irez mie sans nous;
 se vous alez Dieu querre, nous irons avec vous.»
 Quant li quens l'entendi, si ot d'aus grant pitié.
 Et li .xii. per ont lor erre appareillié;

255 lor avoir et lor mueblez aus povres departirent,
 des parens et des fames tantost se departirent,
 qu'il onques n'en portèrent vaill[iss]ant .i. festu
 ne d'avoir ne de mueble fors ce qu'il ont vestu.

Or s'en vont tuit ensemble li .xiii. peneant,
 260 qui por Dieu vont lor cors et lor membres penant.
 Tant com leur drap durerent, vesquirent richement,
 et quant il leur faillirent, vesquirent povrement.

[98 r°] Por povres heraudies changerent leur bons dras;
 si ont froit et mesaize, mal le demanderas:

265 quant leur soliers lor faillent, si vont les piez toz nus;
 lor froit et lor mesaize ne raconteroit nus.

Dou pain vont mandiant, quant il volent mangier;
 de tel chose soloient faire mout grant dangier.
 qu'il mangessent or bien, s'il avoir le peüssent,
 270 et dont mout voluntiers entre aus se repëüssent.

Pain querent et ostel, si comme [ce me] semble,
 non pas chascun por lui, ains vont [cerchier] ensemble;
 n'orent sac ne doubler, ains portent en lor main
 ce qu'on por Dieu lor donne et au seir et au main.

239 Cil a. — 240 Omet lui — 242 Omet nous — 243 se me s. — 244 ce
 me semble — 245 .xxii. — 246 .i. trestot seul — 247 juroz — 257 vaillant —
 271 si comme semble — 272 chies e. — 273 lor mains — 274 ce que on

- 275 Ainsi vont porchaçant lor vivres d'uis en huis,
des frois et des mesaises se vengent a dire huis(?);
sovent ont pesme ostel, dur lit, froide [cuisine],
enuis est lor compaings, [disete] lor voisine.
Encontre ces .ii. [maus] metent lor conscience,
280 tres douce humilité et bonne pacience.
Sovent sont apelez pautonier et truant.
«Ribaut, font li felons, qu'alez vous pain querant?
Deüsez travaillier, haner, soier et batre
[98 v°] ou estre champion et por deners combatre.
285 Bien vous deüsez [vous] en [la] guerre estomir,
non mie estre truant et mangier et dormir.»
Ainsi soffrent li prince(ps) et hontes et laidures,
les vileines paroles, les maus et les froidures;
pour Dieu tot purement enduroient trestot,
290 ainc ne disoient homme vilain mot ne estot.
[Nequedent] a la fois fussent desconfortez
s'il ne fussent dou conte a la fois confortez:
mes li quens lor disoit: «Seignors, por Dieu merci,
bevés tot por santé quanque vous veez ci.
295 Certes, tiex est li mondes, n'i a se venim non,
car il [est] trop crüés, n'i a point de saison.
Li tres dous Jesu Cris i fu .xxxii. anz;
ainc n'i fu jour ne nuit sanz paines et ahans,
ains fu mout rampronés, despis et laidangiés,
300 en la fin fu por nous li douz a mort jugiés,
sa char fu mise en croez trestote descoverte.
Encor n'avez vous mie por lui si grant poverte.
Il souffrit touz les maus, [onques] nul n'en forfist;
soffrez .i. poi pour lui, puis que tant pour vous fist,
305 soiés fort et seür com[me] chatiaus sur motte:
qui a Dieu viost aler n'est pas droiz qu'il rasote.
[99 r°] Soffrez hativement la honte et les mesaises,
car Dieu rendra chascun par .i. seul mal .m. aises.»
Ainsi les confortoit li quens mout docement.

275 Ainsiques v. porchacent — 277 froide escuele — 278 discre — 279
Omet maus — 283 Or d. t., hahaner — 285 Bien v. d. en une g. e. — 290 disoint
a h. — 291 Ne quident — 292 cil — 296 *Omet* est — 297 il fu — 303 ainc nus
n'en f. — 305 com — 306 v'ost — 309 Et ainsi

- 310 Par le païs errerent ainsi mout longuement,
tant qu'il vint a .i. jor c'uns afaires lor vint
que par tres fine force departir les convint.
Mout fu grant la destreice et le duel au partir,
quant de lor seignor lige les convint departir.
- 315 Si grant fu la dolor, quant il se departirent,
a petit que li cuers des cors ne lor partirent.
Or oiez l'achoisson de cele departie:
tant alerent ensemble et en tant de partie
qu'a .i. chatelet vindrent a eure de mangier.
- 320 «Seignors, ce dist li quens, n'i a mes nul dangier;
dou pain nous convient querre, car nous n'en avons point,
mes nous ne querrons pas, ce m'est avis, a point,
car nous alons tuit .xiii. por une seule aumosne
s'escotons por mout poi mainte laide remprosne.»
-

320 se dist — 323 aumosne — 325 si escotons

Notes.

6. *soi rebracier* (*rebrachiare) = «relever ses manches, se retrousser», ici «se garder de», tandis que, ailleurs, le part. p. *rebracié*, suivi de *de* + inf., s'emploie souvent comme synonyme de *apareillié* «prêt [à faire une chose]».

17 sqq. Jeu de mots, qui n'est pas isolé dans le poème. Cf. vv. 44—49, 49—52.

19. Au lieu de *por ce qu'il fu contés* lire *por ce fu il c.*? Dans ce cas il faut un point après le v. 18.

22. *amoi*, 1re pers. prés. d'*amoier* (*ameier*), «viser à un but», puis «arranger, accommoder». Sur le sens originaire et l'étymologie du mot (< lat. *meta*) voir Tobler, *Vrai Aniel*, p. 24.

39. L'emploi en ancien français de *avoir mort* qqun, dans le sens de «avoir tué» (proprement «posséder en l'état de mort»), est bien connu. Il se retrouve encore de nos jours aussi bien en italien qu'en espagnol. — *mettre au pain menu*, locution pittoresque qui signifie évidemment «réduire à la misère».

46. *Mongieu Mons Jovis* = le Grand Saint-Bernard. Cfr. E. Langlois, *Table des noms propres compris dans les chansons de geste*, p. 463.

55—6. Rime identique, sans doute due au copiste. Corr., au v. 55, *d'un sol cop*?

66. Je ne connais pas d'exemple tout à fait analogue de la locution *a gaaign et a perte*. En voici deux, que M. A. Tobler a bien voulu me signaler: *la (A?) cest tournoy tout sans engangne Serons de pierte et de gaagne* Rich. le Biaus 4490, *Quar il ot estet ses compaing Souvent a perde et a gaaign* Mousket 4531.

67. Cf. le proverbe bien connu *Encontre mort n'a nul resort*. Voy. Le Roux de Lincy, *Livre des Proverbes*, II, 205, 277, 295, et Walberg, *Bestiaire de Phil. de Thaun*, p. 138.

72. On a vu plus haut (p. 8) qu'en réalité le transfert du corps de Raoul eut lieu trois ans après sa mort.

83. *aouchier* «suffoquer». Pour l'étymologie du mot (*ad-occare) voy. A. Thomas, *Essais de philologie française*, p. 240. — ci pour si.

84. *entouchiez* «touché, atteint», ou «empoisonné» (< *i n t o x i c a t u s)?
100. L'adj. *enchancous* (écrit dans le ms. *enchācous*) m'est complètement inconnu. On pourrait naturellement aussi lire *enchancons* (c ou ç?), mais il me semble qu'on n'en serait pas plus avancé.
104. *desouz*, corr. *delez*?
108. Pour l'expression *estre* [ou *soi metre, veoir, tenir*] *en grant* [*grande, granz*] «avoir soin, s'empreser de», voir Tobler, *Vrai Aniel*, p. 21 s.
112. Qu'est-ce que le mot *effué*? On pourrait penser à écrire *icelui deffié*, mais ce dernier mot ne convient guère pour le sens. Il faut évidemment un verbe signifiant quelque chose comme «blâmer».
122. *boche*, prés. subj. de *boter*; cf. plus haut, p. 20. — Corr. *li uns l'autre* *i b.*?
139. Au lieu de *li quens* lire *li filz*?
144. *embrasast* pour *embraçast*.
145. *li fist faire*, pour *le li fist f.*, construction très fréquente en ancien français. Cf. Ebeling, *Auberee*, p. 137 s.
147. L'expression *les .ii. serpens*, pour désigner le crapaud et le *huan* («chat-huan») mentionnés plus haut, est assez étonnante.
152. *mes* (m a n s u m), prov. *mas*, «maison».
154. *atour*, subst. déverbal de *atourner*, «préparatif, dispositions».
155. Corriger *ne ains ne puis vi tel*?
156. *ne mais* «sauf que, seulement». Pour l'emploi de *ne mais (que)* après une proposition affirmative voy. Tobler, *Verm. Beitr.*, III, p. 82.
165. Ici, comme au v. 171, le part. passé reste invariable, bien qu'il soit précédé du régime direct. C'est là un phénomène assez fréquent dans l'ancien français, qui, d'autre part, admet aussi l'accord même dans les cas où le participe est placé avant le régime. Au v. 167, où la rime exige la forme fléchie *oïe*, l'*e* féminin du participe précédent, *escouté*, s'élide devant la voyelle suivante. Aux vv. 175, 176, 180, 187 l'accord est assuré.
175. On sait que le genre des substantifs en *-or* varie en ancien français. *Onor* est presque toujours du fém., comme ici; masc. par exemple Brandan 28, Gaimar 3713. (Cf. Vising, *Dialecte anglonorm.*, pp. 96, 100.)
177. «Tallia, præstatio quæ dominis fit a tenentibus seu vassallis in certis eorum necessitatibus, nostris vulgo *Taille*. — Tolta, exactio quæ per vim fit, quod contra jus tollitur, quodvis tributum . . .» (Ducange). Les deux mots *taille* et *tolte* se trouvent souvent réunis, comme ici.
192. *si soit*, corr. *li soit*?
198. Voir la note du v. 108.
- 203—4. La répétition de *Diex vous delivrera* est naturellement imputable au copiste. On pourrait corriger, au v. 204, *de vous soing prendera*.
213. Au lieu de *tantost* il faut probablement lire *trestout*.
223. *Quel le ferons*? «Comment ferons-nous?» *Le* est la forme fém. picarde. Cf. *Dame, fet il, quel la feron*? Meraugis 2792, «*Quel la ferez*?» ibid. 3236, «*Quel part vet il? Quel la ferai*?» ibid. 4400, *Se li ont demandé*: «*Sire quel le feron*?» Rom. d'Alix. 397, 30, «*Seignor, fet il, queil la feron*?» Renart, br. XI, 3300. Pour cet emploi d'un pronom ou d'un adjectif féminin au sens neutre cf. Tobler, *Vrai Aniel*, p. 21 s.

236. On pourrait aussi, à la rigueur, corriger *donc seromes*. Cf. pourtant la note du v. 242.

237—8. Ces vers sont identiques à 227—8. La répétition est certainement du fait du copiste, dont nous avons déjà constaté la négligence.

242. Au lieu de *devons [nous]* on pourrait être tenté de corriger *devomes*, forme fréquente en picard. Comme, cependant, au v. 237 il est nécessaire de lire *devons [nous]*, j'ai préféré cette leçon ici aussi.

254. *erre* (ailleurs *oirre*) *iter*, modifié sous l'influence du verbe *errer* **iterare*.

255—6. Le copiste a probablement interverti l'ordre de ces deux vers.

276. Ce vers doit être corrompu. Le dernier mot de la phrase ne peut pas être l'interjection *hu, hui*, dont l'*h* est toujours aspiré.

285. La rime avec *dormir* prouve que l'auteur prononçait *estormir*.

291—2. La répétition des mots *a la fois* dans deux vers consécutifs ne revient sans doute pas à l'auteur.

301. *croez*, graphie phonétique qui montre la modification de la diphtongue *oi*.

303. *forfaire* signifie ici «mériter, encourir [une peine]». Cf. *E pur go forfait unt Qu'il d'els nul rei nen unt* Best. de Phil. de Thaun, 59, et les exemples analogues cités dans la note du vers. Cette évolution de sens s'explique par des phrases comme celle-ci: *Souvent comperent mainte gent Ce que il n'ont forfait neent* Cleomadès 9713.

308. Au lieu de *par* lire *por*?

318. *partie* semble ici signifier «pays, région, contrée», sens que le mot a également au v. 58. Cf. aussi Bast. de Buillon 4448: *Ains ne se fist amer en icheste partie*, et 4612: *Le bastart ramena pardedens sa partie*; Mousket 407: *S. Denises l'ot conviertie Qui praieçoit en sa partie*¹; de même *Selon son advis il devoit estre des parties de Gascongne ou de Languedoc* Ant. de la Sale, *Paradis de la reine Sibylle* (cité par Nyrop, *Gramm. hist.*, I, p. 19), *Trois roys luy furent amesnez Des parties devers Orient* Mist. de s. Adr. 4810. — On pourrait lire *en tante partie*; cf. *En tante terre, en tant roïame*, Escoufle 2520.

¹ Je dois la connaissance de ces trois exemples à M. A. Tobler.

Glossaire.

achoison 317, *cause, motif*.
 aconsummer 151, *consommer, terminer*.
 acuser, acusier 228, 229, 238, *recon-
naître, avouer*.
 adonner 24, *donner*.
 afaire, *masc.*, 88, 311.
 aferir, soi a., *prés. subj.* s'afiere a 82,
être comparable à.
 aham 103, *plur.* ahans 298, *peine,
tourment*.
 ainc 290, 298, *jamais*.
 ainz, ains 33, 36, 272, 273, *plutôt;
ainz que 80, avant que*.
 aisif, *nom.* aisius 28, *facile, doux*.
 amender, *prés. subj.* ament 174, *répa-
rer, donner un dédommagement*.
 amoier, *prés. ind.* amoi, 22, *arranger,
disposer*. Cf. la note du vers.
 andeus, *nom.* andui (an ·II·) 105, *tous
deux*.
 aouchier 83, *suffoquer*. Cf. la note
 du vers.
 aparant 125, *évident, clair*.
 aparer, soi a., *prés. subj.* s'apere a,
être comparable à.
 apendre, *prés.* apent 194, *appartenir*.
 apert, *fém.* aperte 65, *évident*.
 appareillier 254, *préparer, disposer*.
 aprandre 131, 133, 134; *estre* (si, bien)
 apris 35, 212.
 arestens, *estre* a. 32, *s'arrêter, cesser*.
 arrieres 79, *de nouveau*.

assoté 128, *sot*.
 atorner 102, *arranger*.
 atour 154, *préparatif, dispositions*.
 aucun 37, *quelque*.
 bienvoloir 136, *bonne volonté*.
 bon, dire son b. 163, *plaisir, désir,
dessein*.
 boter, *prés. subj.* boche 122, *bouter,
pousser*.
 chainsil 183, *espèce d'étoffe fine*.
 chaloir, moi ne chaut 138, *peu m'im-
porte*.
 char 301, *chair*.
 chief, de ch. en ch. 141, 165, *d'un
bout à l'autre*.
 ci, de ci a 78, *jusqu'à*.
 coisir 98, *apercevoir*.
 coler 115, *couler*.
 compaigns, *nom. sing.* 278, *compagnon*.
 conquerre, 2, 239 *acquérir, gagner;
chercher* (c. murtre ne traison).
 conté 191, *comté*.
 criembre, *cremir, part. pass.* cremus
 30, *craindre*.
 crin 199, *cheveu*.
 dangier 320, *refus; faire d. de 268,
faire difficulté de, rebuter*.
 dediement 73, *dédicace, consécration*.
 deduit 155, *plaisir, joie*.

defois 67, *défense, protection*.
 demetre, soi d. 47, (*se mettre en gage*),
se sauver.
 demordre 199, *mordre*.
 departie 317, *séparation*.
 partir, v. act. 255, *partager, distribuer*; v. neutre 210, 312, 314; v. réfl. 214, 256, 315, *se séparer*; subst. 217, *départ*.
 deserter 34, *dépouiller de ses biens (?)*.
 deservir 126, *mériter*.
 desor 120, *dessus*.
 despire, part. passé despis 299, *mépriser*.
 desvoloir 135, *ne pas vouloir, être d'un autre avis*.
 devant 159, *auparavant*.
 dilivrer 148, delivrer 202, 203, 204.
 di va, interj., 87, *écoute!, allons!*
 domage 37, *perte, dommage*.
 double, a c. doubles 23, *fois*.
 doubler 273, *bourse*.
 drap 261, 263, *vêtement*.
 droit, a d. 9, 18, *comme il convient*.
 duel 313, *douleur*.

 effué 112 = ? Cf. la note du vers.
 eforcier 69, *saisir, emporter*.
 el 156, *autre chose*.
 enchancous 100, ?
 enluminer 219, *éclairer*.
 entechier 230, *tacher, salir*.
 entir 100, *entier, énorme*.
 entouchier 84; v. la note du vers.
 erre 254, *voyage*.
 escoler 116, *transpirer [de peur]*.
 eslessier, v. n., 158, *s'élancer*.
 esmonder, soi e. 196, *s'émonder, se délivrer*.
 esmouvoir, part. p. esmus 33, *en mouvement*.
 esperdu 185, *éperdu*.
 esprendre, prêt. esprist 246, *allumer, enflammer*.
 esragier 199, *arracher*.
 esrami 223, *emporté*.

estomir, soi e. 285, *s'agiter, se mettre en mouvement*.
 estot 51, 290, *téméraire, dur*.
 estovoir, prés. estuet 189, *falloir*.

 faillir, prés. faut 205, 231, faillent 265; prêter. faillirent 262; fut. faudrons 249; condit. fauriens 232, faudrions 234.
 faire, f. a 149, 150 *mériter d'être (cru, etc.)*
 felon 282, *méchant*.
 festu 257, *fêtu, brin de paille*.
 finer 38, *finir*.
 fois, a la f. 291, 292, *parfois*.
 foïr 108, 198, *fuir*.
 forfaire 174, *faire du tort*; 303, *mériter*; cf. la note du vers.
 forment 117, *fortement*.
 froidure 288, *froid*.
 fuie 85, *fuite*.
 fust 144, *poutre*.

 garir 70, *sauver*.
 garni 179, *prêt, disposé*.
 gent 140, 162, *gentil, aimable*.
 gieu 45, *jeu, enjeu*.
 glorifier, soi g. 36, *se vanter*.
 grant, en g. 198; voy. la note du vers.
 gre, a g. 93, *à souhait*; de g. 94, *à dessein*.
 grever 176, *nuire*.
 gris 183, *petit-gris*.
 guaaing 66, *gain*. Cf. la note du vers.
 guerpier 194, *laisser, abandonner*.
 guerredonner 23, *récompenser*.

 haner 283, *labourer*.
 harou 111, interj. exprimant la détresse.
 heraudie 263, *hâillons*.
 huan 104, 120, *chat-huant*.
 huis 275, *porte*.
 huis 276, ?

 ire 223, 233, *douleur, souci*.
 isnel 59, *rapide*.
 issir, prés. ist 107, prêter. issi 81.
 Jesir, part. p. j[e]üt 74.

juré, *subst.*, 235.

justement 216.

laidangier 299, *maltraiter, injurier.*

laidure 287, *outrage.*

laier, *prés.* lai 208, *fut.* laira 21, *lairo* 67; *laisser, quitter, ne plus parler de.*

lige, *seignor* l. 248, 314, *seigneur absolu.*

loier 22, *récompense.*

main 274, *matin.*

mains 54, *moins.*

malaise 225, *pauvreté, misère.*

malicieux 27, *méchant.*

manoir 181, *rester; subst.* 182, 190.

mars 124, *malheureusement, pour son malheur.*

menu, *adj.*, 39. *Cf. la note du vers.*

merci 89, 109, *grâce, pitié.*

mes 152, *maison.*

mes 136, 320, *plus; 192, 209, 217, etc., mais; mes que 138, pourvu que.*

mesaise, mesaize 264, 266, 276, 307, *malaise, douleur.*

meschief 142, *dommage, déplaisir, peine.*

mesconter 18, *se tromper dans un compte.*

mescroire 150, *ne pas croire.*

mesprendre 16. *commettre une faute.*

mestier, avoir m. 72, *besoin.*

mix 243, *mieux.*

motte 305, *colline.*

moustier 71, *église.*

mout 1, 2, 7, 27, 29, etc., *très, beaucoup.*

munder, soi m. 195, *se purifier.*

murtre 239, *meurtre.*

ne mais 156, *seulement. Cf. la note du vers.*

nequedent 291, *néanmoins.*

ocire 55, *tuer.*

onc 18, 218; onques 170, 215, 257, *jamais.*

or 269; ore 219; ores 187, *maintenant.*

orains 113, *tout à l'heure.*

outragens 31, *outrécuidant.*

ouvrer 147, *agir.*

parjuré 236, *parjure.*

partie 58, 318, *région. Cf. la note du v. 318.*

partir 213, *distribuer, 316, fendre; subst. 313, séparation.*

pautonnier 281, *coquin.*

peneant 259, *pénitent.*

pener 260, *malmener, tourmenter.*

per 164, 241, 251, *pair.*

petit, a p. que 316, *peu s'en faut que.*

pesme 277, *très mauvais.*

piece 172, *espace de temps.*

poindre, *prés.* point 106, *piquer.*

point, *nom.* poings 200, *moment.*

pooir, a son p. 6, 16, *de son mieux.*

porchacier 275, *chercher à obtenir, se procurer.*

poverté 302, *pauvreté.*

prest, *nom.* pres 174, 179, *prêt.*

primes, donc p. 41, *alors seulement.*

(*princeps 287, prince.*)

pris 36, *estime, action estimable.*

proudomme 1, 3, 5 etc., *homme d'une parfaite loyauté.*

puor 81, *puanteur.*

quanque 294, *tout ce que.*

quenoistre 42, *reconnaître.*

querre 216, 225, 227, 237, 241, 244, 252, 321; *prés.* quier 206, *querrons 322, querent 271, part. prés. querant 282, chercher, demander.*

racorre, *part. p.* racorus 95, *revenir en courant.*

ramproner 299, *railler, insulter.*

raseoir, v. *neutre*, 120, *se rasseoir.*

rasoter 306, *radoter.*

rebracier, soi r. 6, *se garder de. Cf. la note du vers.*

recauper 242, *retrancher, interrompre, diminuer.*

recorder 4, *rappeler à l'esprit, raconter.*

remanoir, *fut.* remanrons 226, *rester*.
 remprosne 324, *moquerie, insulte*.
 renvie 44, *renvi, somme mise par-des-*
sus l'enjeu.
 renvier 132, *inviter de nouveau, d'autre*
part.
 repairier 152, *soi r.* 87, *retourner,*
revenir.
 repaistre, *imparf. subj.* se repëuissent
 270, *se repaître, se rassasier*.
 reponre, *soi r.* 47, *se cacher*.
 retorner, *prés. subj.* retort 178, *rendre*.
 ribaut 282, *scélérat, vagabond*.
 rotier 33, *voleur de grand chemin; 43,*
consécutif, successif.

 saillir 140, *sauter*.
 saison 296, *prospérité*.
 sarmon 11, *sermon*.
 sauf, *acc. plur.* saus 38.
 se . . . non 295, *sauf, seulement,*
[ne . . .] que.
 semblant, *par s.* 103, *à ce qu'on voit*.
 semondre, *part. p.* semons 14, *engager,*
inviter à.
 seoir 99, 119, *être assis*.
 sergent 83, 89, 92, *serviteur, valet*.
 serreement 233, *en rangs serrés, vive-*
ment.
 si 235, 241, *ses (nom. plur. masc.)*.

soier 283, *scier*.
 sol, *acc. plur.* saus, 37, *sou*.
 sordre, *prés.* sort 91, *sourdre, s'élever*.
 soutilment 59, *habilement, ingénieuse-*
ment.

 taille 177, *impôt. Cf. la note du vers*.
 tenant 164, *tenancier*.
 tolte 177, *imposition. Cf. la note du*
vers.
 tombleau 77, 79, 96, *tombeau*.
 toudre, *prés.* tost 178, *enlever*.
 tourt 112, *tort*.
 tout, *dou t. en t.* 157, *complètement*.
 toutevois 211, *toutefois*.
 traire, *soi t.* 222, *se retirer*.
 trestout 60, *nom. plur. masc.* trestuit
 . 56, *tout*.
 trop 41, *très*.
 truant 281, 286, *misérable, fainéant*.

 ver 183, *fourrure de diverses couleurs*.
 vil, *nom. sing.* viex 26.
 vilain, *adj.* 288, 290; *subst.* 63, *paysan*.
 vivre, *préter.* vesquirent 261, 262.
 voir 113, 161, *vrai*.
 voire 46, 57, *oui, certainement*.
 voloir, *prés.* viost 5, 306; *prét.* vost
 32, 93; *imparf. subj.* vossist 12.

[Avranches 244, fol. 40
(anc. XXXVIII) r^o a]

[B. N. nouv. acquis. fr. 6835,
fol. XXIX r^o a]

**Comme le filz du conte de Crespi delessa son heritage
pour ce qu'il vit le corps de son pere puant
et deffait en son cerqueul.**

Legierement se part du monde
et son cuer de tot orguil monde
qui pense tous jours qu'il mourra,
quar ja chose mielx n'escourra
5 son fol desir a la char vaine
que bien penser a ceste paine.
Moult y fait donques bon penser,
[Fol. 40 r° b] quar tel pensé nous peut tenses,
vers .iii. mout felons anemis
10 qui tost nous ont a honte mis,
se Dieu grace ne nous envoie.
Quar chascun des .iii. nous guerroe
tant comme nous vivon en terre
sans ce qu'il ait ja en lor guerre
15 repos ne sèurté ne treves,
et sunt lors batailles si grieves
qu'a paine en part sans aver playe
quicunques lor estour essaye.
Ces .iii. anemis sunt sans fable

5 P chair — 8 P peust — 14 P a lor g.

20 la char, le monde et le deable,
 qui touz temps contre nous bataillent;
 mais diversement nous assaillent:
 le deable d'orgueil nous tempte,
 la char les delitz nous presente,
 25 le monde, les fausses richesses.

Mais tout ce ne doubte .ii. veices
 qui bien a la mort en memoire.
 Pour ce dit, si comme j'espore,
 Salemon: »Comment qu'il aviegne,
 30 beau filz, de ta fin te souviengne
 en trestout quanque tu feras,
 et jamès tu ne pecheras».

Moult en fait donc bon souvenir,
 quant tel proffit en peut venir

35 comme soi de pechié retraire.

[Fol. XXIX r^o b]

Pour ce je ne me vuil plus taire
 d'un exemple de la mort dire;
 qu'autre[tant] seuffre de martire
 la bonne gent, ou plus d'assez,
 40 que ceulx qui sunt d'orguil bassez.

[Fol. 40 v° a] Pourquoi seuffre donc autel paine
 cil qui de Dieu servir se paine
 comme cil qui de rien n'en cure?
 Je respon: c'est droit et nature

45 a toutes choses honnourees
 qu'il soient anciès esprouvees
 et de toute ordure purgiees
 qu'en lor droit honnour essauees.

Maint exemple en pourroie dire,
 50 mais assez en peut un suffire,
 que mainte faiz vëu avez:

l'or est mis ou feu, ce savez,
 pour estre purgié de l'escume,
 et est moult batu sur l'enclume,
 55 ainz que la coupe en soit formee

20 *P* la chair... dyable — 24 *P* chair — 29 *P* Salmon — 38 *AP* qu'autrement — 41 *P* donc seuffre — 47 *P* toutes ordures purgeez

qui est devant le roi portee.
 Les bonnes gens semblablement
 pour lor bien et pour purgement
 sunt en cest monde tourmentez,
 60 anciès qu'ilz soient presentez
 au roy des rois, qui les couronne
 et pardurable honnour les donne.
 Et tout par semblable coustume
 comme l'en met l'or et escume
 65 tout ensemble en une fournese,
 pour jeter l'escume malvese
 et l'or affiney retenir,
 tout aussi voit l'en avenir
 en cest monde, si comme semble,
 70 que bons et malvès tout ensemble
 ont paines et dolours semblables;
 mes les fins en sunt variables.
 Quar c'est es bons affinement
 [Fol. 40 v° b] et es malvès punissement.
 75 Quant les bons sunt ci affinez,
 si sunt ou ciel ensaisinez
 de tout bien et de toute joie;
 et les malvès s'en vont lor voie
 en douleur qui sans fin lor dure. [Fol. XXIX v^o a]
 80 Pour Dieu donques prengent mesure
 ceulx qui ne sunt amesurez,
 et vous qui les maulx endurez,
 prenez confort et esperance!
 Cil vous fera tost allegeance

 85 qui fait les bas en hault monter.
 Cel conte dont je vuil compter
 fut au monde de grant noblesce.
 Tant com il fu en sa jennesce,
 maintint moult bien chevalerie;
 90 touz temps avoit grant compaignie
 de bacheliers, de dommoiseaulx,
 et moult ama chiens et oiseaulx,

91 A dommoiselles, *changé en* -eaulx

quar le deduit si li plaisoit.
 Assez en cest monde faisoit
 95 grant partie de son vouloir,
 quar, qui que s'en deüst douloir,
 tous jours largement despendi.
 Ce ne sce ge s'il entendi
 au salu de s'ame conquerre
 100 si bien com a garder sa terre,
 dont il vivoit a grant leesce.
 Mais mort, qui met en sa destresce
 aussi le grant comme le mendre,
 le vint enemy sa gloire prendre
 105 et du monde hors le jeta.
 Assez fu qui le regreta,
 [Fol. 41 r° a] quar riches gens treuvent assez,
 quant du secle sunt trespassez,
 qui les regrette et qui les ploure
 110 et qui lors sepulcres honnoure,
 que que Dieu des ames ordaine.
 Et povres gens treuvent a paine,
 quant il trespasent, qui ait cure
 ne d'eulx ne de lor sepulture.
 115 Nul ne les pleint ne ne gramoye,
 mais la court du ciel en fait joie,
 qui les receit moult liement,
 pour quoi il ayent bonnement
 les dolours du monde souffertes.
 120 Telx exeques valent mielx, certes,
 que ces plours ne que ces grans pleintes
 ne que ces riches tumbes peintes,
 qui rien ne prouffitent a l'ame. [Fol. XXIX v^o b]
 Povres homs, pour la douce dame
 125 endure donc ta pestilence
 un pou de temps a patience,
 en loant Dieu sans murmurer,
 si conquerras par endurer

98 A qui si, corrigé en si li — 102 P meit — 107 P tiennent — 108 P seicle
 — 110 P lors sepulcre — 112 P tiennent — 121 P ses grans p. — 122 P ses r.
 tumbes paintez

le regne ou toute joie habunde.

130 Se tu es en cest chaitif monde
despit et foulé, ne te chault.

Cil qui fait le freit et le chault
te rendra pour mal trespasable
honneur et joie pardurable.

135 Si sachiez des mondains seignours
que de tant com ilz sunt greignours
tant ont ilz plus cures et paines,
de plusours mescheances plaines.

[Fol. 41 r° b] Et s'il sunt d'orguil entamez,

140 ilz n'aiment ne ne sunt amez
fors que d'un'amour fausse et feinte:
tel fait de lor meschief complainte
qui en son cuer en a grant joie.

Cil tout aussi dont je comptoie
145 fu pleint de telx, a ma creance,
qui pour faire a l'ame allegeance
ne donnassent pas .i. espi.

Dedens l'eglise de Crespi
li fu sa sepulture faite,

150 si noblement peinte et pourtraicte
que peindre n'en dot aver blasme.
La gent le corps enoint de basme,
si comme l'en fait par usage
a grant prince et de hault parage.

155 Quant le corps du conte honouré
ot en son sarqueul demouré
ne scei quans ans en ceste guise,
il avint après que l'eglise
de Crespi deut estre sacree.

160 Les bonnes gens de la contree
vindrent le sacre voier faire.
Hor du moustier convint lors traire

135 *P* saichiez — 138 *A* plus; *P* plusieurs — 144 *A* donc — 149 *P* lui fut sa
sepulture f. — 153 *P* usaige — 155 *P* du corps honoré — 161 *P* veoir — 162
P Hors

les corps qui trop apertement
 jesoient sur le pavement,
 165 quar ceulx demourer n'y pouoient.
 Si avint que ceulx qui trayoient
 le conte de sa sepulture, [Fol. XXX r^o a]
 virent uncor si grant ordure
 et si tres grant puour sentirent
 170 qu'a bien poi que ceulx ne morirent
 [Fol. 41 v° a] qui furent au sarqueul ouvrir.
 Sans la caroigne recouvrir,
 de la grant horreur qu'il en orent
 saillirent hors au loings qu'il porent,
 175 et touz ceulx aussi qui le virent
 hors de l'eglise s'en fuïrent
 touz engroutez ou cimitire.
 Le filz du conte l'oï dire,
 qui tout esbahi en devint.
 180 Tantost pres de la fosse vint
 voier qu'il avoit ou sepulcre,
 qui ne sentoit mirre ne sucre
 mais une puour trop amere.
 La vit le filz le corps son pere
 185 en plusours lieux tout defframé
 de pourreture et entamé
 de vers hideux en mainte place;
 et li avoit mengié la face
 hidosement un boterel.
 190 Des les piez si qu'ou hasterel
 ne paroit fors fiens et ordure,
 et parmy celle pourreture
 vers et serpens se traïnoient,
 qui a si grant masse y estoient
 195 qu'onquez ne fut plus vil ordure.
 Quant le filz vit a tel laidure
 le corps son pere aneenté,

164 *P* geseent — 166 *P* traient — 185 *A* plu/s — 177 *AP* cimitiere —
 185 *P* plusieurs . . . deffremé — 186 *P* pourriture — 188 *P* lui a. — 189 *P*
 ung b. — 190 *AP* que ou — 192 *P* pourriture

- moult fu forment espouenté
 et angoisseux en son corage.
 200 De paour seigna son visage
 et son piz mainte faiz bati;
 par poi que jus ne l'abati
 [Fol. 41 v° b] la force de la puneisie,
 quar tant en beut qu'il ne pot mie
 205 sa parole avoir prestement.
 Si ploura angoissousement
 et tout en plourant s'escria:
 «Hee Dieu, pere, comme ci a
 un tres horrible mireour!
 210 Comment ose le pecheour
 qui doit a tel vilté venir [Fol. XXX r^o b]
 vers son presme orguil maintenir!
 C'est merveille que Dieu l'endure,
 quar bien nous ensaigne nature
 215 et au desrain et au premier
 que corps d'omme est .i. viul femier.
 L'oignement qui tant est loé,
 confit de mirre et d'aloé,
 n'a riens valu au corps mon pere;
 220 bien a ci demonstrance clere
 que pour grant pouair temporel
 en nulle chose corporel
 nul n'a devant aultre avantage.
 Qui cuidast que corps de parage
 225 deüst a tel vilté venir?
 Las, que pourrai ge devenir?
 Doulz pere de misericorde,
 par ta pitié ne te recorde
 du bouban que j'ay demené!
 230 En cest secle fu[i] povre ne,
 [Fol. 42 r° a] et povre et chaitif m'en iray.
 Jamès, certes, je ne diray

201 *P* maintes foyz — 209 *P* ung... mirour — 211 *P* vice v. — 212
P proesme — 216 *P* veil fumier — 225 *P* deult a cel vice v. — 229 *P* bomban
 — 230 *AP* fu. *Après ce vers il y a, dans A, quatre lignes laissées en blanc.*

que corps d'omme soit noble chose :
 nul n'est noble, bien dire l'ose,
 235 se n'est par les vertuz de l'ame
 que Dieu donne a homme et a fame,
 et de la vient vroe noblesce.
 La nostre charnel gentillesce
 n'est sans celle prouz ne honneste,
 240 qui qu'en face gloire ne feste.
 La vostre noblesce, beau pere,
 est ci chaeste en grant misere;
 moult est quant au corps vil et orde.
 Se Dieu par sa misericorde
 245 n'a vostre ame plus honnouree,
 elle seroit du tout muee
 en pardurable deshonor;
 mais cellui qui met en honour
 les choses despites au monde
 250 par sa pitié ne la confonde,
 mais ou repos du ciel la pose!
 Quant il ot illec une pose
 a quelque peine demouré
 triste, pensif et emplouré,
 255 en son chastel l'en emmenerent
 sa gent, qui forment se penerent
 de li faire reconforter.
 Mais il ne se pot deporter,
 pour rien que nul li recensast,
 260 qu'a la mort tous jours ne pensast.

[Fol. XXX v^o a]

Ceulx qui conforter le vouloient
 son grant pouair li remembroient,
 [Fol. 42 r° b] son grant lignage et sa richesce,
 sa grant beauté et sa noblesce.
 265 Et le jenne homme lor disoit:
 « Certes, il n'i a rien qui soit
 a mettre en pris ne en chierté,
 quar la mort est de tel fierté
 qu'el fait tantost tout ce perir,

240 P faice — 248 P meit — 257 P lui — 260 P n'en p. — 262 P lui

270 quant .i. sol coup y veult ferir.
Quel secours doi ge donc attendre
ne quel reconfort en ce prendre,
qui au grant besoing me fauldra?
Bien scey, quant la mort m'assauldra,
275 ja ma force ne ma jennesce,
mon lignage ne ma richesce
vers lié ne me pourroit secourre
ne mon las corps de lié escourre.
Quant en sa chartre m'avra mis,
280 hault parage ne grans amis
ne peuent la estre garant.
Bien est en mon pere apparant,
qui estoit fort, puissant et sage,
riche d'avoir et de parage,
285 mais tout ce tost sur li failli;
si tost com la mort l'assailli,
tost l'out de hault en bas tourné.
Et encor l'a tel attourné
qu'onquez corps de povre truant
290 ne fu plus ort ne plus puant
ne plus horrible a regarder.
Dieux en vuille l'ame garder,
par sa pitié, d'estre dampnee,
quar quant au corps moult est muee
[Fol. 42 v° a] 295 en grant vilté toute sa gloire;
et je l'ay si en mon memoire
que jamès ne l'oublieray.
Et quant je voi que je seray
assez tost aussi vil caroigne, [Fol. XXX v^o b]
300 quel merveille est se j'ay vergoigne
de ma fraile condition,
qui vient a tel confusion,
et si n'y puis mettre deffense?
Après ceste doulour je pense
305 la destrece du jugement
de Dieu, qui si destroitement

282 *P* a mon p. — 285 *P* luy — 297 *P* l'omblieray

toutes nos euvres jugera
 que rien oublié n'y sera
 de quanque nous·feïsmes unquez:

310 se j'ay paour, qu'en puis ge donquez,
 qui unquez encor ne voil faire
 chose qui a Dieu dëust plaire,
 ainz ay musé toute ma vie
 en orgueil et en lecherie?

315 Si scey bien que je periroye,
 s'en l'estat ou je suy mouroye;
 et je ne say quant je mourray,
 non, las, chaistif, se je pourray
 passer ceste soule journee.

320 Par aventure est ja donnee
 la sentence definitive
 encontre moy que plus ne vive,
 si ay perdu toute ma joie.
 Je ne say donc rien qui me doie

325 de ma dolour assëurer.

Dieu la me vuille amesurer

[Fol. 42 v° b] par sa pitié et par sa grace
 et donner moi temps et espace
 que je puisse amender ma vie,

330 si que m'ame ne soit perie.»

Après se fondoit tout en lermes,
 de quoi il avoit en touz termes
 les yeulx et la face moillee.

N'y avoit cil de sa mesgniee

335 qui reconforter le pëust,
 ne nul qui si dur cuer ëust
 qui tost ne fust piteux et tendre,
 qui daignast a ses motz entendre.

Quant ceulx qui plus a li parloient

340 en nulle guise nel pouoient
 a nul esbat du monde attraire,
 plusours distrent: «Laissez le faire,
 tant qu'il se soit moult bien lassé;

[Fol. XXXI r^o a]

311 *P* oncquez encore — 333 *P* faice — 334 *P* mesgnie — 339 *P* luy

son deul serra plus tost passé
 345 de ce qu'il le fait a oultrage.
 Mais celli qui portoit l'ymage
 de la mort peint en sa pensee,
 sans faire longue demouree
 de quanqu'il avoit se demist;
 350 tout soul a la fuite se mist,
 en povre attour son pain querant.
 N'alloit pas granment enquerant
 es bonnes gens ou il venoit,
 mais qui li donnoit il prenoit,
 355 en rendant graces humblement,
 et passoit outre vistement,
 pour ses pechiez pensiz et triste.
 Souvent ot poi pain et mal giste,
 [Fol. 43 r° a] quar son pain ne savoit querir;
 360 mais Dieu, qui ne laisse perir
 nul qui en li ait esperance,
 li pourvit de sa soustenance,
 qu'il vint en ceste guise a Romme.
 A un cardinal moult proudomme
 365 se confessa devotement,
 et li compta comfaictement
 il avoit sa terre laissiee
 pour la merveilleuse haschiee
 qu'il avoit de la mort son pere.
 370 Et cil li respondi: «Beau frere,
 se tant creins la mort et redoubtes
 que tout orguil hors de toi boutes
 pour mielx plaire a ton creatour,
 tel paour est de bon attour,
 375 quar qui en orguil se tendra
 ja en paradis ne vendra.
 [Mais] Dieu ne nous commande mie
 que nous temporel seignourie
 laisson pour paour de mourir:

346 P cellui — 354 P luy — 361 P en luy — 362 P luy pourvyt — 364
 P ung — 366 P luy c. — 370 P luy r. — 377 AP Quar

380 bien peuent en vertuz flourir
 ceulx qui les graus estaz poursuient,
 se par negligence ne chient
 en peschié qui les empeesche.
 Saint Pol l'apostre nous preesche
 385 que de Dieu vient toute puissance;
 quar par la divine ordonnance
 sunt assis en toutes provinces, [Fol. XXXI r^o b]
 ce saches bien, prelatz et princes.
 C'est grant mestier que il y soient,
 390 quar les malvès trop pis feroient
 Fol. 43 r° b] qu'il ne font, se n'estoit justice,
 qui les refraint de lor malice
 pour les bons garder sauvement.
 Pour ce te di certainement
 395 que vers Dieu de rien ne mesprends
 se la garde des terres prends
 qu'il t'a a garder commandees,
 ainz aras, s'il sunt bien gardees,
 de la garde moult grant merite.
 400 «Merci pour Dieu, je le claim quitte»,
 ce li dist cellui sans respit
 qui le monde avoit en despit
 et toute s'entente a Dieu mise.
 «Bien croi, dist il, qu'en sainte Eglise
 405 n'a nul estat que l'en y truisse
 si perilleux ou l'en ne puisse
 loialement et selon Dieu vivre.
 Mais bas estat est plus delivre
 pour soy garder d'iniquité
 410 que mondaine felicité;
 et pour ce me vuil ge tenir
 en bas estat, sans revenir
 a la vaine gloire mondaine.»
 Le cardinal mist souvent paine
 415 a luy donner instruction.

388 *P* empesche — 384 *P* presche — 388 *P* sachez — 401 *P* luy dist —
 409 *A* se garder — 411 *P* veul

Vielx ert, plain de compassion,
 et de sa mort estoit ja pres.
 Ses heures li disoit après
 qu'il avoit en s'enfance aprises.
 420 Puis alloit offrant es eglises
 et es sains lieux, dont moult y a,
 Patenostre, Ave Maria,
 [Fol. 43 v° a] sa Credo, son Confiteor,
 qui mieulx valent qu'argent ne or;
 425 et il n'avoit aultre monnoie.
 Après se retournoit sa voie
 volentiers au moustier saint Pere,
 priant pour l'ame de son pere
 et de touz feaulx ensement,
 430 et illec moult devotement
 une messe au meins escoutoit. [Fol. XXXI v^o a]
 Souvent trouvoit qui le boutoit,
 quar il n'estoit pas bien vestu,
 mais il ne prisoit .i. festu
 435 toute mundaine adversité;
 tant estoit plein de charité
 que pour nul meschief qu'il eüst
 ja en ire ne se mëust.
 Touz temps de tout Dieu mercioit
 440 et envers touz s'umilioit,
 quar bien savoit que Dieu sormonte
 ceulx qui ci se font de bas conte.

 En faisant ceste penitance
 un poi de temps par mendiance
 445 soustint moult lassement sa vie.
 Mes avis ne li estoit mie
 qu'en tel guise vivre deüst,
 tant comme recouvrer pëust
 par son labour ses neccessaires;
 450 mes des mestiers ne sot il gaires
 qui tendissent a gaaing prendre,

418 P luy d. — 419 P aprinsez — 422 P Patrenostre et — 424 P meulx
 — 431 P au moins — 446 P luy e. — 450 P de m. — 451 P gaing

et trop grief li estoit d'aprendre
 de nouvel ce qu'il ne savoit.
 En ce s'appensa qu'il avoit
 [Fol. 43 v° b] 455 en ses bois vëu charbon faire
 le gentil homme debonnaire.
 Pour ce que le charbon noir porte
 remembrance de chose morte,
 et pour fuïr mendicité,
 460 se prist lors par humilité
 a estre charbounier a Romme.
 Ne vendoit pas trop chier sa somme,
 a pou de gaaing se prenoit.
 De cel labour se soustenoit
 465 tant com au siecle puis dura.
 Merveille est com il endura
 tant de labour et de mesaise,
 quar il avoit esté moult aise
 et moult souef nourri sans doubte;
 470 mes qui Dieu aime ensemble et doubte,
 comme touz faire le Devon
 qui de sa grace recevon
 chascun jour nostre soustenance,
 il n'est si dure penitance
 475 qu'il ne puisse bien achever. [Fol. XXXI v^o b]
 Ce faisoit cil matin lever
 et tart couchier, tout fust il tendre,
 jour et nuit a orer entendre,
 labourer et fuïr delitz
 480 de vivre, de robe et de litz,
 et de tout rendre a Dieu loenges,
 soient colees ou laidenges,
 de cuer loial, sans murmurer.
 Quar quanque l'en peut endurer
 485 de paine ou secle transitoire,
 ce ne monte rien a la gloire
 [Fol. 44 r° a] que Dieu donrra a ses amis.

452 *P* luy — 463 *P* de pou de gaing — 465 *P* secle — 481—2. *Les deux mss. intervertissent l'ordre de ces vers.*

Cil gentil homme avoit la mis
 son cuer et son desir estable,
 490 si que la grandour tant notable
 du guerredon qu'il attendoit
 fort et aduré le rendoit
 pour bien parfaire sa bataille.
 Et Dieu le soustenoit sans faille,
 495 a qui il s'estoit tout donné.
 Mainte faiz fut aguillonné
 de sa penitance restraindre
 par celli qui ne se scet faindre
 de nous engigner et traïr;
 500 mes si comme il sentoit l'aïr
 de quelconquez temptacion,
 par la bonne introduction
 du cardinal se deffendoit,
 quar cuer et voiz a Dieu rendoit
 505 pour orer tantost en la place,
 si perdoit l'ennemi sa chace.
 Quar il n'a ruissel qu'il ne rompe,
 quant oraison contre li trompe.

Cil vaillant homme tant oura,
 510 tant souffrit et tant laboura
 et tant a tout bien entendu
 que tous jours bien se deffendi
 de quanque vers li estrivoit,
 tant com en cest secle vivoit.
 515 Et quant le terme fu venu
 que de l'estour qu'il out tenu
 li vult Dieu sa merite rendre
 en joie qui fin ne peut prendre,
 [Fol. 44 r° b] soubz les degrez du cardinal [Fol. XXXII r^o a]
 520 li prist son malage final,
 par quoi cest val de plour lessa.
 Devant la mort se confessa

491 *P* guerdon — 496 *P* Maintes foiz — 498 *P* celui . . . scoit f. — 499
P engnygner — 507 *P* que il — 508 *P* luy — 509 *AP* ouvra — 513 *P* v.
 luy — 517 *P* luy 520 *P* lui prist

par plusours faiz moult sagement,
 et toutes out entierement
 525 les droitures de sainte Eglise.
 Unques son sens en nulle guise
 ne li mua pour le malage,
 ne son advis ne son langage,
 qu'il avoit doulx et net et fin :
 530 de bonne vie bonne fin.

Celli qui bien avoit vescu,
 mains croisees en lieu d'escu,
 en Dieu loant fina sa vie.
 Et Jhesu Crist n'oublia mie
 535 a li rendre haulte merite
 de sa vie, que vous ay dicte;
 quar en tesmoing et en memore
 de son salu et de sa gloire
 touz les sains de Romme sonnerent
 540 tout par eulx, quant l'ame emporterent
 les anges ou ciel liement.
 Illec vit pardurablement
 en si grans biens, en si grant joie
 que dire ne le vous pourroie
 545 ne chose mortel, c'est la voire.
 Beneïst soit le roy de gloire
 et loé pardurablement,
 qui cestui si tres noblement
 en cieulx et en terre honnoura!
 550 Bien pert qu'a ceulx grant amour a
 [Fol. 44 v° a] qui pour li le monde delessent,
 quar es grans joies qui ne cessent
 glorieusement les couronne
 et pardurable honnour leur donne.

555 Entre vous folx, qui par l'outrage
 de vostre desroïé corage
 voz petiz freres diffamez

527 P lui — 531 P Cellui — 534 P n'ombliä — 535 P de lui r. — 531
 P lui

. et villains puans les clamez,
 gardez ci comme vous flairez,
 560 quar a tel flairour repairez
 comme fut le corps de cest conte.
 Aiez donc de vostre orguil honte,
 quar mort fait toute chose egal:
 vous n'arez pas tous jours le gal.

[Fol. XXXII r^o b]

565 Pour ce, s'en haut estes montez,
 il couvendra qu'a Dieu comptez,
 ou tost ou tart, je n'en doubt mie,
 de toute vostre seignourie,
 et que par ceulx soiez jugiez
 570 qu'orendroit en terre jugiez.
 Si ne cuidez pas que ce die
 tant seulement pour la folie
 es orgueilleux de hault lignage,
 ainz est a ceulx de bas parage,
 575 par ma foi, especiaumènt,
 qui sunt si fiers generaument,
 quant fortune en hault les esleve,
 qu'il n'est pestilence si greve
 ne beste sauvage si fiere
 580 qui plus partout sans merci fiere.
 Bien le tesmoigne Claudien,
 un tel avolé badien

[Fol. 44, v^o b] clamera pour villain son frere,
 voire, foi que doi Dieu, son pere
 585 seult le filz le riche despire.
 Et que doit l'en de tel gent dire
 fors que: Dieu lor orguil confonde,
 qui en venge li et le monde;
 quar trop fait mal lor arrogance.
 590 Philipe le beau roy de France
 pour la divine reverence
 ne souffrist ja en sa presence
 que l'un l'autre villain clamast.
 Il n'estoit homme, tant l'amast,

564 *P* n'airez — 570 *AP* que o. — 573 *A* parage, *corrigé en lignage* —
 575 *P* eslieve — 585 *P* au riche — 588 *P* lui — 595 *P* si lui o.

595 s'il li oïst par despit dire,
 qu'il n'en fust esmëu a ire
 et que tantost nel feïst taire.
 Quar cil gentil roi debonnaire
 savoit bien qu'a Dieu fait injure
 600 cil qui despit sa creature.

Entre vous donc de hault estage
 ne faites despit ne oultrage
 a ceulx sur qui Dieu vous a mis.
 Moult grief tourment vous est pramis,
 605 se par orguil les deffoulez;
 et se bien garder les voulez
 vous en avrez bonne merite. [Fol. XXXII v^o a]
 Gardez qu'orguil en vous n'abite;
 de la mort souvent vous souvienge,
 610 qu'orguil en ses laz ne vous tienge,
 dont Dieu touz 'deffendre nous vuille,
 qui en paradis nous accueille.

Amen.

595 *P* si lui o. — 604 *P* m. g. comment — 608 *AP* que o. — 610 *AP*
 que o.

Notes.

8. *tenser* «protéger»; v. Romania, XXVI, 281. Cf. haut-engad. [*god*] *tais* < *tensum* (anc. *god tasieu*) «bois de réserve».

29—32. Je n'ai rien trouvé, dans les livres saints attribués à Salomon, qui ressemble à la sentence alléguée ici. Ce paraît être une traduction de Syrac, VII, 36: «In omnibus verbis tuis recordare extremorum, et in perpetuum non peccabis.»

38. Pour la correction de *autrement* en *autretant* cf. plus haut, p. 42.

48. Pour le genre de *honnour*, cf. ci-dessus, p. 56.

131. On sait qu'en vieux français on trouve souvent le subjonctif du verbe *chaloir*, là où la logique demanderait plutôt l'indicatif; cf. Tobler, *Sitzungsber. der Akad. der Wissensch. zu Berlin*, 1902, p. 100. Ici, au contraire, on s'attendrait plutôt au subjonctif qu'à l'indicatif, qui est assuré par la rime.

137. *plus paines* (de même *poi pain* 358). Pour l'emploi de *plus*, *poi*, *molt*, *trop*, *tant* etc., suivis d'un substantif (au sing. ou au plur.) sans adjonction de *de*, voy. par exemple Walberg, *Best. de Phil de Thaun*, p. 148.

174. *au loings qu'il porent* «aussi loin qu'ils purent».

189. *boterel*, dim. de *bot* «crapaud».

204. *tant en beut* (bibuit). L'emploi du verbe *boire*, en parlant d'une odeur, paraît assez singulier, et l'on pourrait au premier abord être tenté de supposer une faute de scribe, pour *vint* (*b* et *v* se ressemblent beaucoup dans ce manuscrit). Il n'en est probablement pas ainsi. L'expression en question est analogue, en somme, à celle qui se lit dans un autre poème qui fait partie du même recueil: «De saint Serveul qui sauva l'ame de li pour vivre en povreté» (ms. A, fol. 93 r° col. a):

L'ame du saint corps dessevra
et .i. odour ceulx a be v r a
qui furent presens, si tres fine
qu'onquez encor roi ne roïne
n'eurent si bon electuaire.

208. *hee*, monsyllabique.

209. *mireour*, fr. mod. *miroir*, par changement de suffixe. Cf. par exemple anc. fr. *oreor* «oratoire».

285. *sur li failli*: on s'attendrait plutôt à *soz li*.

296. Pour le genre masc. du mot *memoire* (dans ce sens) cf. par exemple le vers suivant, emprunté au *Chant du Roussigneul* du même auteur (ms. A, fol. 120 r°):

Ja ne parte ta crois nul temps de mon memoire.

304. *je pense la destrece*: on s'attendrait à *pense a la d.* D'autre part, en mettant les mots *je pense* entre virgules, on aurait un sujet (*la destrece*) sans verbe.

353. Corriger *as bonnes gens*?

358. Cf. la note du v. 137.

377. Pour la correction de *quer en mais* cf. plus haut, p. 42.

400. Ce vers est difficile. *Clamer quitte* quelqu'un veut dire «déclarer quitte, acquitter» (un accusé); par conséquent on serait tenter de lire *te claim quitte*, en plaçant cette phrase dans la bouche du cardinal. Cependant, d'un côté cela cadrerait mal, me semble-t-il, avec les mots *Merci pour Dieu*, de l'autre les manuscrits portent bien *le claim*. Comme on disait aussi *clamer quitte* quelque chose [à quelqu'un], «donner sans aucune réserve» (par ex. *Quite vus cleimet d'Espaigne le regnet* Rol. 2787, *Quite li cleim, se il la voelt avoir* ibid. 2748), on pourrait peut-être traduire ici: «Je l'abandonne, je renonce à cette récompense». (*merite* est pourtant le plus souvent fém. en ancien français; ainsi dans ce poème aux vv. 517, 535, 617. Il est masc. par exemple Best. de Phil. de Thaun [mss. LO] 1028: *Si avrunt mal merite*.)

476. Pour ce vers et les différentes manières dont on peut l'interpréter, voy. plus haut, p. 37.

507—8. Je me demande si le mot *ruissel*, que portent les deux manuscrits, est authentique. L'expression «rompre un ruisseau» paraît bien extraordinaire (quoiqu'on puisse dire, encore de nos jours, «rompre le courant d'un ruisseau ou d'un fleuve»). Et quel sens faudrait-il attacher ici à l'expression citée? *Rompre* peut-il signifier «franchir»? Ou bien faut-il lire *qui ne r.*, en comprenant: «qui ne soit interrompu, dont le cours ne soit suspendu»? — On s'attendrait ici plutôt à *nul mur qui ne rompe*, par allusion aux murailles de Jéricho.

521. *par quoi*: ce pronom s'appliquait en ancien français aux objets impersonnels de tout genre, et même quelquefois aux personnes. Best. de Phil. de Thaun, note du v. 324.

525. *les droitures de sainte Eglise* «les saints sacrements». Cf. plus haut, p. 12, le texte latin: *post suscepta sacramenta omnia*. Voy. d'ailleurs Godefroy, II, 774.

532. Participe absolu.

545. Pour les expressions très fréquentes *c'est la voire*, *c'est la pure*, *c'est voirs* voy. Tobler, *Vrai Aniel*, p. 12.

559. *flairier* paraît bien avoir ici le sens figuré de «être en bonne, en mauvaise odeur», dont Godefroy cite trois exemples empruntés à la *Geste de Liege*.

561. *Cest conte* est naturellement le père de Simon de Crépy.

564. Nous avons ici le plus ancien exemple connu jusqu'à présent de la locution *avoir* (ou *gagner*) *le gal*. Godefroy, qui en cite deux exemples, dont le premier en date est du XVe siècle, n'en donne pas d'interprétation, et se borne à faire suivre d'un point d'interrogation la rubrique: 3 *Gal*, s. m.? Le sens de la locution est évidemment: «avoir la palme, l'avantage». Il paraît également certain que l'origine du dicton est à chercher dans quelque jeu; mais l'étymologie du mot *gal* est moins claire. Selon H. Moisy, *Dictionnaire du patois normand* (Paris, 1887), s. v. *co*, *gal* est une forme dialectale de *jal*, *jau* < lat. *gallum*, hypothèse qui est appuyée par l'expression, absolument identique pour le sens, *avoir le coq*, *aveir le co*; pour l'origine de cette locution voir Moisy, *l. c.*, ainsi que *Moderna Språk*, oct. 1909. D'autre part Moisant de Brioux a donné, en 1669, une autre explication, qui paraît également séduisante: selon lui *gal* signifie proprement, comme son diminutif *galet*, «caillou que l'on trouve au bord de la mer». Et il continue: «Nos enfants appellent gals ou gaux, deux pierres plantées et posées en telle distance que l'on veut, dans quelque grande place où ils jouent avec des crosses; dont ils frappent et poussent une balle ou autre chose, et partant promptement du lieu où est leur gal, tâchent de la pousser jusqu'à l'autre gal, ce que s'ils peuvent faire sans que leurs compagnons qui jouent contre eux les en empeschent, cela s'appelle avoir ou gagner le gal, c'est-à-dire gagner la partie: De là nous avons dit métaphoriquement, avoir le gal, pour dire, avoir l'avantage . . .» Voyez sur toute cette question la plaquette de A. Héron, *Origine et explication du dicton populaire «Avoir» ou «gagner le gal»* (Rouen, 1898). L'auteur conclut, quoiqu'avec une hésitation bien justifiée, pour la seconde explication. *Non liquet*.

582. *avolé*, proprement «qui est venu [en volant] on ne sait d'où», puis «étourdi, tête folle». — Le subst. *badien* paraît bien être synonyme de *badaud* (< prov. *badau*, dérivé de *badar*, fr. *bayer*, *beer*), dont il est sans doute un proche parent. Est-ce le même que l'anc. fr. *badian*, que Sainte-Palaye et Godefroy — qui n'en connaissent qu'un seul exemple, où le mot est dissyllabique — traduisent par «espèce d'oiseau qui se prenait avec l'autour»? Cette hypothèse cadrerait bien avec le sens originaire de *avolé*. — J'ignore à quel passage de Claudien l'auteur fait allusion.

595. *li oist* pour *le li o.*; cf. ci-dessus, *Dou conte Symon*, note du v. 145.

Glossaire.

- achever 475, *venir à chef de, exécuter.*
 aduré 492, *endurci, bien préparé.*
 aguillonner 496, *tenter.*
 ainz 398, *plutôt, au contraire; a. que*
 55, *avant que.*
 aïr 500, *force, violence.*
 aise, *adj.*, 468.
 allegeance 84, 146, *soulagement.*
 amésurer 81, 326, *modérer.*
 amour, *fém.*, 141.
 anciès que 46, 60, *avant que.*
 aneenter 197, *anéantir, réduire.*
 anemi 9, 19, *ennemi.*
 angoisseux 199, *tourmenté.*
 angoissousement 206, *avec angoisse,*
 violemment.
 apertement 163, *ouvertement.*
 apparant 282, *manifeste.*
 appenser, soi a. 454, *se rappeler.*
 assaillir 286, *fut. assauldra* 274.
 atour, attour 351, *accoutrement, 374,*
 nature, aloi.
 attourner 288, *arranger.*
 attraire 341, *attirer.*
 autel 41, *semblable.*
 autretant 38, *autant.*
 avenir 63, *prés. subj. aviegne* 29, *prét.*
 avint 158, 166, *advenir.*
 aventure, par a. 320, *peut-être.*
 avolé 582, *étourdi. Cf. la note du vers.*
 bachelier 91, *jeune chevalier.*
 badien 582. *Voy. la note du vers.*
 basme 152, *baume.*
 basser 40, *saturer.*
 bataillier 21, *combattre.*
 beneïst 546, *béni.*
 boterel 189, *crapaud.*
 bouban 229, *arrogance, présomption.*
 cestui 548, *celui-ci.*
 chaitif, chaistif 130, 231, 318, *pauvre,*
 méprisable.
 chaloir 131, *importer.*
 char 5, 20, *chair.*
 chartre 279, *prison.*
 cheoir, *prés. plur. chient* 382, *part. p.*
 fém. chaeste 242, *tomber.*
 chierté 267, *estime.*
 clamer 558, 583, 593, *appeler; prés.*
 claim 400, *déclarer.*
 colee 481, *coup.*
 comfaictement 366, *comment.*
 complainte 142, *plainte.*
 compter 566, *rendre compte.*
 confire, *part. p. confit* 218, *faire,*
 composer.
 conforter 261, *consoler.*
 conquerre 99, 128, *gagner.*
 corage 199, 556, *cœur, esprit.*
 creance, a ma c. 145, *à ce que je crois.*
 cuidier 224, 571, *penser, croire.*
 cure 113, 137, *soin, souci.*
 curer 43, *se soucier de.*

- deduit** 93, *plaisir*.
deffouler 605, *fouler aux pieds*.
defframé 185, *ouvert*.
degré, *plur.* 519, *escalier*.
delivre 408, *libre*.
demonstrance 220, *preuve*.
demouree 348, *retard*.
deporter, *soi d.* 258, *s'empêcher de, renoncer à*.
despendre 97, *dépenser*.
despire 585, *part. p.* despit 131, 249, *prés.* despit 600, *mépriser*.
desrain 215, *dernier*.
desroïé 556, *égaré, désordonné*.
destroïement 306, *rigoureusement*.
deul 344, *deuil, douleur*.
devant 522, *avant*.
dommoisel 91, *jeune gentilhomme*.
doubter 470, *craindre*.
douloir, *soi d.* 96, *se plaindre*.
droiture 525, *sacrement*.
- empeeschier** 383, *entraver, retenir*.
emplouré 254, *fondant en larmes*.
engigner 499, *tromper*.
engrouter 177, *rendre malade, donner des nausées à*.
enmy 104, *au milieu de*.
enoindre 152, *oindre*.
enquerre 352, *demander*.
ensaisiné 76, *saisi de, possédant*.
ensemble 470, *en même temps*.
entamé 139, *taché*, 186, *rongé*.
entendre a 98, 338, 478, *être attentif à*.
entente 403, *pensée, désir*.
eshahi 179, *ébahi*.
esbat 341, *action de s'ébattre, plaisir*.
escourre 4, *chasser*, 278, *délivrer*.
especiaument 575, *spécialement*.
esperer, *prés.* j'espore 28.
espouenter 198, *épouvanter*.
essaucier 48, *élever*.
estable 489, *ferme*.
estage 601, *condition*.
estat 381, 405, 408, 412, *condition*.
estour 18, 516, *combat, assaut*.
estriver 513, *combattre, résister à*.
- exeques** 120, *obsèques*.
- faïlle** 494, *faute*.
faillir 285, *fut.* faudra 273.
faindre, *soi f.* 498, *être paresseux, se lasser*.
faiz 51, 201, *fois*.
feel, *plur.* feaulx 429, *fidèle*.
felon 9, *méchant*.
femier 216, *fumier*.
fiens 191, *fiente*.
fin 72, *fin, but*.
finer 533, *finir*.
flairier 559, *exhaler une odeur, être en bonne, en mauvaise odeur*.
flairour 560, *odeur*.
flourir 380, *fleurir*.
forment 198, 256, *fortement*.
fraïlle 301, *fragile*.
- gaaing** 451, 463, *gain*.
gal 564; *voy. la note du vers*.
garder 559, 608, *faire attention*.
gentillesce 238, *noblesse*.
giste 358, *gîte*.
gramoier 115, *s'attrister*.
granment 352, *beaucoup*.
greignour 136, *plus grand*.
grief 452, 604, *grave, difficile; fém.*
greve 578.
guerredon 491, *récompense*.
- haschiee** 368, *angoisse*.
hasterel 190, *nuque*.
heures 418, *heures canoniales*.
- illec** 252, 430, 542.
introduction 502, *enseignement*.
ire 438, 596, *colère*.
- ja** 320, *déjà*.
jesir, *imparf.* jesoient 164.
jenne 265, *jeune*.
jennesce 88, 275, *jeunesse*.
jus 202, *bas*.
- labour** 449, 464, 467, *travail*.
labourer 479, 510, *travailler*.

laidenge 481, *injure*.
 laidure 196, *laideur, état horrible*.
 las 318, *malheureux*.
 lassement 445, *misérablement*.
 laz 610, *lacs*.
 lecherie 314, *luxure*.
 leesce 101, *joie*.
 legierement 1, *facilement*.
 lerne 331, *larme*.
 liement 117, 541, *gaîment*.
 loings 174, *loin*.

malage 520, *maladie*.
 matin, *adv.*, 476, *tôt*.
 meins 431, *moins*.
 memoire, *masc.*, 296.
 mendiance 444, *mendicité*.
 mendre 103, *moindre, plus petit*.
 mercier 439, *remercier*.
 merite, *fém.*, 399, 517, 535, 607, *ré-
 compense*.
 mesaise 467, *malaise*.
 mescheance 138, *malheur, infortune*.
 meschief 142, 437, *infortune*.
 mesgniee 334, *train de maison, suite*.
 mesprendre 394, *manquer, commettre
 une faute*.
 mestier 389, *besoin, 450, métier*.
 mesure 80, *modération*.
 mireour 209, *miroir*.
 mirre 182, 218, *myrrhe*.
 monder 3, *purifier*.
 monter 486, *équivaloir*.
 moustier 162, 427, *église*.
 moult 7, 9, 33 etc., *très*.
 movoir, *imparf. subj.* mēust 438.
 muer, 246, 294, 527, *changer*.
 muser 313, *perdre son temps*.

neccessaires, *subst. plur.* 449, *ce qui
 est nécessaire*.
 nouvel, de n. 453, *pour la première
 fois*.

oignement 217, *baume*.
 onquez, unquez, unques 195, 289, 309,
 311, 526, *jamais*.

ordener, *prés.* ordaine 111, *ordonner,
 décider*.
 orendroit 570, *à présent*.
 orer 478, 505, 509, *prier*.
 ort 290, *fém.* orde 243, *sale*.
 outrage 555; a o. 345, *oultre mesure*.

par, p. eulx 540, *d'eux-mêmes*.
 parage 154, 224, 280, 284, 574, *famille,
 noble naissance*.
 paroir, *prés.* pert 550, *imparf.* paroît
 191, *apparaître*.
 pardurable 62, 134, 247, 554, *éternel*.
 pardurablement 542, 547, *éternellement*.
 parfaire 494, *terminer*.
 partir, v. neutre 17, soi p. 1.
 pavement 164, *pavé*.
 pener, *prés.* se paine 42, *prés.* se
 penerent 256, *se mettre en peine,
 s'efforcer*.
 pensé 8, *pensée*.
 pensif, *nom.* pensiz 357.
 piteux 337, *saisi de pitié, compatissant*.
 piz 201, *poitrine*.
 poi, a p. que, par p. que 170, 202,
peu s'en faut que.
 pose 252, *laps de temps*.
 pouair, *subst.* 221, 262.
 pour quoi 118, *pourvu que*.
 pourreture 186, 192, *pourriture*.
 poursuivre 381, *poursuivre, rechercher*.
 pourtraire, *part. p.* pourtraict 150,
former, achever.
 preeschier 384, *prêcher*.
 prendre, soi p. a 463, *tenir compte de,
 se contenter de*.
 presme 212, *prochain*.
 prestement 205, *vite*.
 pris 267, *estime, considération*.
 priser 434, *estimer*.
 prou 239, *bon*.
 prouffiter, v. neutre 123, *être utile*.
 puneisie 203, *puanteur*.
 punissement 74, *punition*.
 puour 169, 183, *puanteur*.
 purgement 58, *purification*.

quunque 31, 309, 484, 513, *tout ce que*.
 que que 111, *quoi que*.
 querir 351, 359, *chercher, demander*.
 quitte 400. *Voy. la note du vers*.

recenser 259, *raconter, débiter*.
 recorder, soi r. 228, *se souvenir*.
 refraindre 392, *refrêner, retenir*.
 remembrance 458, *souvenir*.
 remembrer 262, *rappeler*.
 repairier 560, *retourner, aller à*.
 respit 401, *délai*.
 retourner, soi r. 426, *retourner*.
 retraire, soi r. 35, *se retirer*.
 rien, de r. 43, *aucunement*.
 rompre, *prés. subj.* rompe 507.
 ruissel 507. *Cf. la note du vers*.

sain 539, *cloche*.
 sarqueul 156, 171, *cercueil*.
 sauvement 393, *en sécurité*.
 secle 108, 230, 485, 514, *monde*.
 secourre 277, *secourir*.
 seignier 200, *faire le signe de la*
 croix sur.
 semblablement 57, *de même*.
 sepulture 114, 149, *sépulture*.
 sœurté 15, *caution*.
 soffrir, *prés.* seuffre 38, 41.
 soloir, *prés.* seult 585, *avoir coutume*.
 somme 462, *denrée*.
 sormonter 441, *exalter*.

souef, *adv.*, 469, *délicatement, finement*.
 soustenance 362, 473, *subsistance*.
 souvenir, v. *neutre* 33, *prés. subj.* sou-
 viengne 33.

tant soulement 572, *seulement*.
 tel 288, *de telle façon*.
 tenser 8, *protéger*.
 terme, en touz termes 332, *toujours*.
 tesmoing 537, *témoignage*.
 tout, du t. 246, *complètement*.
 traire 162, 166, *tirer, enlever*.
 traÿner, soi t. 193, *se traîner*.
 trespasable 133, *passager*.
 trestout 31, *tout*.
 treve 15, *trêve*.
 tromper 508, *sonner de la trompette*.
 trop 390, *beaucoup*.
 trouver, *prés.* treuvent 107, 112, *prés.*
 subj. truisse 405.
 truant 289, *misérable*.

variable 72, *différent*.
 veice 26, *vesce*.
 vilté 211, 225, 295, *état misérable*.
 vistement 356, *vite*.
 viul 216, *vil*.
 voier 161, 181, *voir*.
 voire 584, *oui*; la v. 545, *la vérité*.
 vouloir, *subst.*, 95, *volonté, ce qui plaît*
 à qqn; *prét.* voil 311, *voult* 517.

Bibliographie.

- Alexis La Vie de saint Alexis . . . p. p. G. Paris et L. Pannier. Paris, 1877 (Bibliothèque de l'École des Hautes Études, VII).
- Ambroise L'Estoire de la Guerre Sainte . . . par Ambroise . . . p. p. G. Paris. Paris, 1897 (Collection de Documents inédits sur l'Histoire de France).
- Auberee . . . herausg. von G. Ebeling. Halle, 1895.
- Aucassin et Nicolette. Texte critique . . . p. H. Suchier. 6e éd. Paderborn et Paris, 1906.
- Balaham Gui von Cambrai, Balaham und Josaphas . . . herausg. von C. Appel. Halle, 1907.
- Bastars (Li) de Buillon . . . p. p. A. Scheler. Bruxelles, 1877.
- B. de Condé Dits et contes de Baudoin de Condé et de son fils Jean de Condé . . . p. p. A. Scheler. 2 vols. Bruxelles, 1866—7.
- Beaumanoir Œuvres poétiques de Philippe de Remi, Sire de Beaumanoir p. p. H. Suchier. 2 vols. Paris, 1884—5 (Société des Anciens Textes Français).
- Berte Li Roumans de Berte aus grans piés par Adenès li Rois . . . p. p. A. Scheler. Bruxelles, 1874.
- Bestiaire (Le) de Philippe de Thaün . . . p. p. E. Walberg. Lund et Paris, 1900.
- Blancandin et l'Orgueilleuse d'Amour . . . p. p. H. Michelant. Paris, 1867.
- Brut Le Roman de Brut par Wace . . . p. p. Le Roux de Lincy. Rouen, 1836—8.
- Chevaliers (Li) as deus espees . . . herausg. v. W. Foerster, Halle, 1877.
- Chronique de Godefroy de Paris . . . J.-A. Buchon. Paris 1827.
- Chronique des Ducs de Normandie par Benoît . . . p. Francisque Michel. Paris 1836—44.
- Clef d'Amours (La) . . . p. p. A. Doutrepont. Halle, 1890 (Bibliotheca Normannica, V).
- Cleomadès Li Roumans de Cleomadès par Adenès li Rois . . . p. p. van Hasselt. Bruxelles, 1865.
- Cligés Christian von Troyes, Cligés herausg. v. W. Foerster. Halle, 1884.
- Eneas . . . p. p. J. Salverda de Grave. Halle, 1891 (Bibliotheca Normannica, IV).

- Escoufle (L') . . . p. p. H. Michelant et P. Meyer. Paris, 1894 (Soc. des Anc. Textes Fr.)
- Estoire Joseph (L') herausg. v. E. Sass. Dresden, 1906 (Gesellschaft für romanische Literatur, Bd. 12).
- G. de Provins Des Guiot von Provins bis jetzt bekannte Dichtungen . . . herausg. v. Wolfart und San Marte (Parzivalstudien, I). Halle, 1880.
- J. de Condé voir B. de Condé.
- Les cent Ballades . . . par Jean le Seneschal . . . p. p. G. Raynaud. Paris, 1905 (Soc. des Anc. Textes Fr.).
- Livre des Manieres Estienne von Fougieres' Livre des Manieres . . . v. J. Kremer. Marburg, 1887 (Ausgaben und Abhandlungen aus dem Gebiet der roman. Philologie, XXXIX).
- Lothringischer Psalter . . . herausg. v. F. Apfelstedt. Heilbronn, 1881 (Altfranz. Bibl., IV).
- Lyoner Yzopet . . . herausg. v. W. Foerster. Heilbronn, 1882 (Altfranz. Bibl., V).
- Meraugis von Portlesguez . . . von Raoul von Houdenc herausg. v. M. Friedwagner. Halle, 1897.
- Mistere (Le) de saint Adrien . . . p. p. E. Picot pour le Roxburghe Club. Mâcon, 1895.
- Mort (La) du roi Sweyne . . . p. p. l'éditeur du Roman de Robert le Diable [G. Trébutien]. Caen, 1846.
- Mousket Chronique rimée de Philippe Mouskes . . . p. p. de Reiffenberg. 2 vols. Bruxelles, 1836—8.
- Octavian . . . herausg. v. K. Vollmöller. Heilbronn, 1883 (Altfranz. Bibl., III).
- Ombre Le lai de l'Ombre p. p. J. Bédier. Fribourg, 1890.
- Partonopeus de Blois . . . p. p. Crapelet. Paris, 1834.
- Reimpredigt herausg. v. H. Suchier. Halle, 1879 (Bibl. Normannica, I).
- Renart Le Roman de Renart p. p. E. Martin. 3 vols. Strasbourg et Paris, 1882—7.
- Richars li Biaus . . . herausg. v. W. Foerster. Wien, 1874.
- Roland Das altfranzösische Rolandslied . . . E. Stengel. Strassburg und Paris, 1900.
- Rom. d'Alix. Li Romans d'Alixandre . . . herausg. v. H. Michelant. Stuttgart, 1846 (Bibl. des Litterar. Vereins in Stuttgart, XIII).
- Rose Le Roman de la Rose . . . p. Francisque Michel. 2 vols. Paris, 1864.
- Rou Maistre Waces Roman de Rou . . . herausg. v. H. Andresen. Heilbronn, 1877—9.
- Rustebuefs Gedichte . . . herausg. v. A. Kressner. Wolfenbüttel, 1885.
- Troie Le Roman de Troie par Benoît de Sainte-Maure . . . p. p. L. Constant. Vols. I—III. Paris, 1904—8 (Soc. des Anc. Textes Fr.).
- Ver (Li) del Juise . . . af H. von Feilitzen. Upsala 1883.
- Vers (Les) de la Mort par Hélinant, moine de Froidmont . . . p. p. Fr. Wulff et Em. Walberg. Paris, 1905 (Soc. des Anc. Textes Fr.).
- Vers sur la Mort par Thibaud de Marly [p. p. Méon]. Paris 1835.

- Vie de S. Martin Leben und Wunderthaten des heiligen Martin ... von Péan Gatineau aus Tours ... herausg. v. W. Söderhjelm. Tübingen, 1896 (Bibl. des Litterar. Vereins in Stuttgart, CCX).
- Villon Œuvres de François Villon ... p. p. A. Longnon. Paris, 1892.
- Vrai Aniel Li dis dou Vrai Aniel ... herausg. v. A. Tobler. 2e Aufl. Leipzig, 1884.

Acta Sanctorum.

- d'Achery, Guiberti abbatis de Novigento Opera. Parisiis, 1651.
- Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon; p. p. A. Lecoy de la Marche. Paris, 1877 (Soc. de l'Histoire de France).
- Bausteine zur romanischen Philologie. Festgabe für A. Mussafia. Halle, 1905.
- Desroches, Histoire du Mont-Saint-Michel et du diocèse d'Avranches. 2 vols. Caen, 1840.
- Fauchet, Recueil de l'origine de la langue et poésie françoise. Paris, 1610.
- Goerlich, E., Der burgundische Dialekt im XIII und XIV Jahrhundert. Heilbronn, 1889 (Franz. Studien, VII).
- Goerlich, E., Die nordvestlichen Dialekte der Langue d'oïl. Bretagne, Anjou, Maine, Touraine. Heilbronn, 1886 (Franz. Studien, V).
- Goerlich, E., Die südwestlichen Dialekte der Langue d'oïl. Poitou, Aunis, Saintonge und Angoumois. Heilbronn, 1882 (Franz. Studien, III).
- Grundriss der romanischen Philologie herausg. v. G. Gröber.
- Haase, Verhalten der pikardischen und wallonischen Denkmäler in Bezug auf *a* und *e* vor gedecktem *n*. Diss. Halle, 1880.
- Huber, K., Über die Sprache des Roman du Mont-Saint-Michel von Guillaume de Saint-Pair. Diss. Strassburg, 1886.
- Kehr, J., Über die Sprache des Livre des Manieres von Estienne de Fougieres. Diss. Bonn, 1884.
- Köritz, W., Über das *s* vor Consonant im Französischen. Diss. Strassburg, 1885.
- Langlois, E., Table des noms propres de toute nature compris dans les chansons de geste imprimées. Paris, 1904.
- Mabillon, Acta Sanctorum ordinis sancti Benedicti. 9 vols. Parisiis, 1668—1702.
- Meyer, P., Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen âge. 2 vols. Paris, 1886.
- Meyer-Lübke, W., Grammaire historique des langues romanes. 4 vols. 1890—1906.
- Nyrop, Kr., Grammaire historique de la langue française, I—III. Copenhague, 1899—1908.
- Paris, G., Esquisse historique de la littérature française au moyen âge. Paris, 1907.
- Paris, G., La Littérature française au moyen âge. 3e éd. Paris, 1905.
- Schwan-Behrens, Grammatik des Altfranzösischen. 3e Aufl. Leipzig, 1898.

- Söderhjelm, T., Die Sprache in dem altfranz. Martinsleben des Péan Gatineau aus Tours. Diss. Helsingfors, 1906.
- Tobler, A., Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik, I—IV. Leipzig, 1886—1908.
- Vising, J., Étude sur le dialecte anglonormand du XIIIe siècle. Diss. Upsal, 1882.
- Wendelborn, F., Sprachliche Untersuchung der Reime der Végèce-Versification des Priorat von Besançon. Diss. Bonn, 1887.
- Östberg, H., Les voyelles vélaires accentuées, la diphtongue *au* et la désinence *-vus* dans quelques noms de lieux de la France du nord. Diss. Upsal, 1899.

Journal des Savants.

Mémoires de l'Académie des Sciences, Belles-Lettres et Arts d'Amiens.

Mémoires de la Société des Antiquaires de Normandie.

Romania.

Zeitschrift für französische Sprache und Litteratur.

Zeitschrift für romanische Philologie.

Additions et corrections.

- P. 6, v. 13: *Au lieu de* menguent *lire* mengüent.
- 14, l. 11 du bas: *Entre* viveret, *et* scindere *ajouter* ubi novale fieret.
 - 15: Le miracle des cloches qui se mettent à sonner d'elles-mêmes à la mort du saint se retrouve, outre dans la légende de saint Alexis, par exemple dans celle de saint Guillaume de Gellone. (Voir Bédier, *Les légendes épiques*, I, 112.) — M. P. Rajna me fait remarquer la vague ressemblance qui existe entre la conversion de Simon de Crépy et la donnée principale de la légende *Des trois morts et des trois vifs*, épisode de la *Danse macabre* sur lequel on peut voir *Hist. litt. de la France*, XXIII, 278 s., *Giornale di filologia romanza*, I, 243, et H. Todd, *Dit de la Panthère d'Amours par Nicole de Margival* (Soc. des Anc. T.), p. xxviii, sqq.: Trois jeunes gens, au milieu d'une partie de plaisir, rencontrent trois squelettes, dont chacun à son tour leur rappelle les illusions de la vie et les impitoyables effets du temps. De leurs discours les trois jouvenceaux tirent la conclusion qu'il est sage de sacrifier au salut éternel les vaines joies du monde. — Par le métier de charbonnier exercé par Simon de Crépy, sa légende rappelle également celle de Girard de Roussillon.
 - 20, l. 8: *Au lieu de* -itium) *lire* (-itium).
 - , n. 4, l. 1: *Supprimer* souvent.
 - 26, n. 2, l. 3 du bas: *Au lieu de* espoentable *lire* espoentable.
 - 27, variantes: *Ajouter* 1 P seigneurs.
 - 28, v. 35: *Au lieu de* ceulz *lire* ceulx.
 - 29, v. 86: • • • releveroient *lire* releveroyent.
 - 32, l. 4 du bas: *Ajouter* que *ai* final ne rime jamais avec *e* < *a* lat. Cf., au contraire, les rimes consécutives *demené: povere ne — iray: diray* 229—32.

Table des matières.

	Pages.
Introduction:	
Chap. I. Le héros des poèmes	5
Chap. II. Les poèmes français et la légende latine	10
Chap. III. Le poème Dou conte Symon	
a. Le manuscrit	16
b. Versification et langue. Origine et date du poème Dou conte Symon	16
Chap. IV. L'Histoire du filz du conte de Crespi	
a. Les manuscrits. Le Tombel de Chartrose	24
b. Date et patrie du Tombel de Chartrose	29
c. Versification et langue de l'Histoire du filz du conte de Crespi	32
d. Langue du ms. A. Le texte	38
Textes, notes et glossaires:	
Dou conte Symon	45
Notes	55
Glossaire	58
Histoire du filz du conte de Crespi	63
Notes	81
Glossaire	84
Bibliographie	88
Additions et corrections	92

(Achevé d'imprimer le 27 novembre 1909.)

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 6. Nr 6.

M. v. FALCKENBERGHS

JOURNAL UNDER FÄLTTÅGET I SKÅNE

1710

UTGIFVEN AF

FREDRIK HJELMQVIST

LUND 1910

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Denna skrift åtföljde inbjudningen till den högtidlighet, hvarmed Universitet den 28 Februari 1910 firade 200-årsminnet af Magnus Stenbocks seger vid Helsingborg.

Förord.

Den Lunds universitetsbibliotek tillhöriga handskrift, som här offentliggöres, är ett jämförelsevis tunnt häfte i kvartformat ($15,5 \times 20,5$ cm.), med, titelbladet inberäknadt, 53 opaginerade blad och med titel: »Jurnahl aff Wässmanlands infanteri regemente af mig undertecknadh hullen pro a:o 1710. M. v. Falckenbergh»¹.

I handskriften kan man särskilja fyra eller fem olika stilar. Den ena af dessa, och just den, hvarmed bland annat titeln är skrifven, återfinnes också i ett i Lunds landsarkiv förvaradt bref, skrifvet år 1711 af öfverstelöjtnant M. v. Falckenbergh till generalguvernören i Skåne. Det måste sålunda anses vara stäldt utom allt tvifvel, att man här har originalskriften af en journal, förd under fällttåget i Skåne 1710.

Melcher von Falckenbergh hörde till den 1625 i Sverige naturaliserade ätten Falkenberg af Bålby, men hade bibehållit sina tyska förfäders namnform med »von». Född år 1677, hade han som så många andra svenskar några år varit i utländsk krigstjänst, då han vid det stora nordiska krigets utbrott år 1700 återvände hem och ställde sig under sitt eget lands fanor. Sedan 1709 var han major vid Västmanlands infanteri och utnämndes, som det framgår af hans journal, den 27 Febr. 1710, dagen före slaget vid Helsingborg, till öfverstelöjtnant vid samma regemente. Sedan Västmanlänningarnas chef, öfverste Tunderfelt, i nämnda strid stupat, fördes regementet af Falckenbergh, först såsom öfverstelöjtnant och efter den 12 Okt. 1712 som öfverste. Han del-

¹ Att handskriften, så vidt jag vet, ej blifvit påaktad i historisk forskning, förklaras däraf, att den hittills varit placerad på en afdelning af manuskriptsamlingen (»krigsväsende»), hvilken ej, som det mesta af det öfriga, blifvit nykatalogiserad.

tog därunder i fälttåget i Nordtyskland 1712—13 och fick af Magnus Stenbock det beröm, att han bragt sitt regemente i godt stånd och var en »vigilant och braf officerare». Under kriget i Norge 1716 blef han efter ett tappert försvar fången af danskarna vid Moss den 12 April och dog följande dag till följd af de sår, som han erhållit i striden.

Enligt det af Magnus Stenbock i Januari 1710 utfärdade tjänstgöringsreglementet, som föröfrigt härvid i hufvudsak endast inskräpper det gängse bruket, var det regementenas majorer, som buro ansvaret för att orderna från högkvarteret riktigt afhämtades och rapporterna inlämnades. Hvarje afton skulle, om ej annorlunda undantagsvis bestämdes, antingen majoren eller, »på det alla må lära dess tjänsts förvaltande», någon af regementets ryttmästare eller kaptenen — fastän äfven i senare fallet under majorens ansvar — för detta ändamål infinna sig i högkvarteret. Såsom major vid Västmanlands regemente ålåg det sålunda M. v. Falckenbergh att tillse, att denna del af tjänsten blef tillfredsställande skött, och den journal, som han förde, fick också däraf sin förhärskande form. Det är i hufvudsak en order- och rapportjournal för Västmanlands regemente, påbörjad vid dess uppbrott från hemorten i Januari 1710 och afbruten den 7 Mars s. å., ett par dagar innan regementet lämnar fältlägret vid Helsingborg för att tåga ned till den anvisade förläggningssorten i sydöstra Skåne. I journalen har Falckenbergh själf eller andra personer, som haft hans uppdrag, redogjort för regementets marscher, infört ordagranna kopior af undfångna order och uppskrifvit till högkvarteret aflämnade rapporter. De senare, som naturligtvis skulle innehålla allt af vikt, som passerat vid regementet, synas delvis ha varit uppställda efter ett bestämdt schema: först återgåfvos de olika momenten i de erhållna orderna — hvar moment försedt med en anteckning i marginalen om de åtgärder, som med anledning däraf vidtagits —, därefter följde uppgifter om antalet sjuka, om proviantförrådet o. s. v. Från och med den 4 Febr., och sedan så länge Falckenbergh tjänar som major, är också hans journal vanligen uppställd på detta sätt. Där en annan person har infört orderna, har Falckenbergh någon gång själf i marginalen tillskrifvit de däraf föranledda åtgärderna. Utom i ett par fall angifves alltid datum för orderns mottagande, ofta äfven för rapportens inlämnande. Vid den typografiska

anordningen — vissa datumsiffrors kursivering o. s. v. —, har det emellertid visat sig lämpligast att alltid låta den förra datou vara den bestämmande. De smärre oegentligheter, som detta kunnat leda till, skola som jag hoppas, ej vålla något missförstånd. Föröfrigt har handskriftens text återgifvits bokstafstroget utom i fråga om användandet af stora och små bokstäfver; komma-teringen är normaliserad.

Hvilka öden handskriften haft, sedan dess ursprunglige egare stupat, känner man icke. Den enda uppgift, som kan hämtas ur universitetsbibliotekets accessionskatalog, är, att den 1852 »af en onämnd» öfverlämnades som gåfva till biblioteket¹.

Efter den uttömmande behandling, som det Stenbockska fälttåget från svenskt håll fått genom professor Stilles för några år sedan utkomna skildring, är det naturligtvis ej att vänta, att den här offentliggjorda journalen skall ha mycket nytt af större betydelse att meddela. Hvad man kan hämta därur synes hufvudsakligen vara några kompletterande notiser om det västmanländska infanteriregementets öden under fälttåget, notiser som dock hafva sitt värde, då detta regementes förhållanden hittills varit jämförelsevis litet kända.

En uppgift, som kan synas vara af större betydelse och hvilken ej är känd från någon annan källa, är berättelsen om den sammankomst, som Stenbock på kvällen den 2 Febr. höll i Loshult med cheferna för de regementen, som hunnit samlas där. Falckenberghs framställning kan dock ej vara fullt riktig. Det finnes visserligen icke den ringaste anledning att betvifla, att en dylik sammankomst egt rum, eller att Stenbock där till de församlade officerarna hållit ett tal af ungefär det innehåll, som referas i journalen. Däremot har Falckenbergh helt säkert missförstått generalens ord, då han i dem inlägger en plan att genast i sträckmarscher rycka längre in i Skåne, en plan som han förmodar sedan under nattens lopp ha ändrats till följd af några nya underrättelser. Det är alldeles icke antagligt, att Stenbock, innan hären hunnit samlas, skulle för tillfället

¹ Öfverst på första sidan af den egentliga texten har en yngre hand tillskrifvit namnet Stenbock.

haft något annat omedelbart operationsmål än att bemäktiga sig Helgeå-öfvergångarna, just hvad som skedde den följande dagen.

Den Falckenberghska journalen kan i fråga om framställningssättet alldeles icke jämföras med flera andra karolinska dagböckers ofta så målande skildringar. Men äfven denna torra redogörelse för mottagna order och inlämnade rapporter lysas dock upp af en och annan glimt af en viss kärf humor. Och utan tvifvel har Magnus Stenbocks val af paroll och lösen ofta senterats synnerligen väl både af officerare och menige.

Hvarken ur synpunkten af de nya fakta, som den innehåller, eller med hänsyn till framställningssättet kan sålunda den i det följande meddelade journalen sägas intaga någon rangplats i tidens dagbokslitteratur. Det ligger dock alltid en särskild stämning öfver dylika — om än knapphändiga och enformiga — anteckningar, då man ser dem mot bakgrunden af de betydelsefulla händelser, under hvilka de nedskrifvits. Och i dessa dagar, då snart tvåhundraårsminnet af segern vid Helsingborg skall firas, har Falckenberghs journal väl förtjänat att räddas ur glömskan.

F. H.

Jurnahl

aff

Wässmanlandz Infanterie Regemente

af mig undertecknadh hullen

pro A:o 1710

M. v. Falckenbergh

I. N. D. R. I. C.

Anno
1710

Ianuarij

Effter deras höggrefl:e excellenciers Kongl. Maij:tz till defensions wärketz reglerande högtförordnade h:r råd:z gottfinnande och ordres blef Wässmanlandz infanterie regementet antydt att den 14 hujus att uppbrytta och dess marche till Skåne att anträda, om derest medh den under hans excell:ce hr generalen och gouverneuren gref Magnus Stenbocks höga commando förordnade armeen att sammanstöta. För hwilken orsak skull effterföljande marcheroute af h. baron och landzhöfdingen i Westerås Gustaf Cro[n]hielm regementet till effterrättelse uthfärdat blef och hwart compagnie till hörsam effterlefnadh communicerat blef af h:r öfwerstl:n, nembl:n

Förslag till marchrouten effter kongl. defensions commissions bref af d. 30 Decembr. 1709 för följande manskap från Wässmanneland.

Wässmannelandz ordinarie infanterie regemente uppbryter och marcherar således, nembl:n

- 1:o Majorens compagnie sambla sig i Kiöping d. 15 Ianuarii 1710 och upbryta der ifrån d. 17. Ianuarii till Arboga. D. 19 dito till Fällingzbro, derest Kongzörs compagniet samma dag bör med majorens compagnie i Fällingzbro sammanstöta. D. 20 dito bägge compagnierne ifrån Fällingzbro till Glanshammar. D. 21 dito till Örebro.
- 2:o Strömsholms compagniet samblas i Kiöping d. 16 Ianuarij och derifrån upbryta och marchera, nembl:n d. 18 Ianuarij till Arboga, d. 20 d:o till Fällingzbro, d. 21 dito till Glanshammar, d. 22 dito till Örebro.

- 3:tio Lifcompagniet och Wässby lähns samblas och komma till Westeråhs d. 14 Ianuarij, hwarifrån de opbryta d. 17 Ianuarij till Wandle, d. 18 dito till Kiöpingh, d. 19 dito till Arboga, d. 21 dito till Fälssbro [!], d. 22 dito till Glanshammar, d. 23 dito till Öhrebro.
- 4:to Öfwerstlieutenantens och Sahlbergz companiet komma till Westeråhs d. 16 Ianuarij. hwarifrån de upbryta d. 18 Ianuarij till Wandle, d. 19 dito till Kiöpingh, d. 20 dito till Arboga, d. 22 d:o till Fällingzbroo, d. 23 dito till Glanshammar, d. 24 dito till Öhrebro.

Sedermera blef föregående marchroute af högwälb:ne h. baron och landzhöfdingen Gustaf Cronhielm på följande sätt ändrat, således att sedan compagnierne till Arboga ankommit, skulle de den, som specificerat finnes, effterlefwa, nembl:n

Wälborne Hr Öfwerst Lieutenant.

Såsom hr baron och landzhöfdingen i Öhrebro lähn genom dess till mig ankombne skrifvelse af d. 12 hujus tillkienna gifwer, att han funnit nödigt ifrån Arboga och igenom dess höfdingedömmen således låta inrätta och ändra förra marcherouten, som hoos följande afskrift uthwijsar, hwareffter marchen för ordinarie Wäsmannelandz infanteriet ifrån Arboga kommer att anställas på Lännäs och Swijnewad, alltså gifwes Hr Öfwerst Lieutenant sådant tillkienna, på det Hr Öfwerst Lieutenanten må låta tågandet dereffter anställa, till hwilken ända jag och härom ordres till häradsfougden Siöman uthfärdat, samt att Kungzörs compagniet skall d. 17 Ianuarij sambla sig i Arboga och d. 19 dito derifrån med majorens compagnie till Lännäs marchera; och emedan emellan Arboga och Lännäs är öfwer 2 mijhl, så behagade Hr Öfwerst Lieutenanten beordra wederbörande officerare så laga, att de i bittida om morgonen ifrån Arboga upbryta, att de kunna i god tijd hinna fram till nattlägrät i Lännäs.

Hwarmed jag förblifwer

Wälborne Hr Öfwerst Lieutenants

Westeråhs d. 14 Ian. 1710.

tienswilligste tienare
Gustaf Cronhielm.

Marche route för Wässmannelandz infanterie regemente genom Öhrebro lähn.

Majorens och Kungzöhrs compag:t: if:n Arboga Ianuarij d. 19 till Lännäs $2\frac{3}{4}$ mibl, d. 20 till Swijnewad $1\frac{1}{2}$, d. 21 till Emma $1\frac{7}{8}$, d. 22 stilla, d. 23 till Kiällmo $1\frac{7}{8}$.

Strömsholms och Bergz compagniet: d. 20 till Lännäs, d. 21 till Swijnewad, d. 22 till Emma, d. 23 stilla, d. 24 till Kiällmo.

Lijfcompagniet och Wässby lähns: d. 21 till Lännäs, d. 22 till Swijnewad, d. 23 till Emma, d. 24 stilla, d. 25 till Kiällmo.

Öfwerst Lieutnantz och Sahlbergz compagnier: Ianuarii d. 22 till Lännäs, 23 till Swijnewad, 24 till Emma, 25 stilla, 26 till Kiällmo.

Pro memoria.

1. När compagnierne ifrån Arboga upbryta, måste sådant om morgonen helt bittida ske, effter de då en lång marche hafwa.
2. När de öfwer isen, som [ligger öfver] siöar och åhar, marchera, måste de observera, att de en¹ emellan lederna lång göra, på det ingen olycka igenom inbrytande må skie kunna.

D. 17. Anckom mitt compagnie tilljka medh Kongzörs till Arboga, hwarest det den 18 skolat göra deras edh, men som de så mycket medh liquiderande medh roterne och soldaterne hade, att de icke tillhopa wara kunde, måste iag dermedh anstå låta, till dess de någon hwilodagh uppå marchen bekomma, och d. 19 bröto de upp ifrån Arboga och marcherade till Lännäs och så vidare effter marchroutens innehåldh.

D. 18. Ankommo till Arboga Strömsholms och Bergz compagnierne, hwarest de effter den första marchrouten en dagh tilliggia skulle, för hwilcken orsack skull och iag dem d. 19 tillhopa drogh och läth så wähl underofficerare som corporal. och gemena göra deras edh och exercitier, hwaruppå de d. 20 till Lännäs upbröto och så vidare i anledningh af marchrouten.

D. 19. Ankom lifcompagniet och Wässby compagnie till Arboga, hwarest de äwen wähl som de förra dagen effter, som war d. 20, deras edh gjorde och sig uti excercera[n]de öfwade, samt d. 21 upbröto och marcherade, effterföljande samma marche route som de förra.

¹ Lucka i texten.

D. 20. Anckomo hr öfwerstel:s och Salbergz compagnier til Arboga, hwarest de som de förra deras edh gjorde, och sedan de deras exercitier giordt, blefwo capitein Wrangel, lieut. Grumeiller och fendrich Gripendal för Salberghz compagnie förestellte utj den form. som sådant skie bör, hwarmedh de den 22 om morgonen uppbröto och marcherade till Lännäs.

D. 21 blef fendrichen Knuth Winge hr öfverstel:s compagnie förestält. Ehuruwähl iag, sedan alla compagnierna deras edh giordt, hwilcken att bijwista iag af hr öfwerstel:n Tunderfeldt beordrat war, alldeles färdig war mitt och Kongzörs compagnier att effterfölja, och sedan iag dem inhämntat, medh dem förut att marchera, så måste iag mig lickwist den dagen uppehålla om ett riktigt förslag aff regementet att uprätta, hwaraf till h. öfwerstel:n 2:ne exemplar lefwererades om 1 per posto högwälb:ne hr generalen en cheff och gouverneuren gref Magnus Stenbock att öfwersändas.

D. 22. Om morgon reste iag ifrån Arboga mitt compagnie att inhämpta, hwilcket /: sedan hr capitein Groth, som af de begge compagnierne i min frånwaru commendeur war, af högwälb:ne hr general lieutenanten Burenschiöldz ordres, utj Wexiö d. 19 Ian. daterad, att alla i marche warande regementer skulle sig igenom natt och dagh till Wäxiö fortskynda skulle (!) och infanteriet på slädar sättias, på det det så mycket snar[ar]e fortkomma skulle, underrättat blef och deraf igenom hr general-lieutenantens befallningh, som regemente ifrån regemente fortskickades, communication feck :/ tilljcka medh Kongzörs compagniet d. 22 om morgonen uppbröth och marcherade medh skiutz, att det om afftonen till Schenninge anckom, hwarest iag dem samma natt inhemptade.

D. 23 bröth iag medh de begge compagnierne upp, så snart iag skiutz bekomma kunde, och marcherade till Odsiö, hwarest iag om natten att qwarliggia i mangell af skiutz nögdedes.

D. 24. Marcherade iag derifrån till Råby, hwarest iag medh skiutz anskaffande så länge uppehöltz att

d. 25 iag ej förr [än] kl. effter 10 derifrån bortkom, för hwilcken orsack skull iag och något sent till Jönckiöpingh anckom,

hwarest iag den följande dagen att stillaliggia tänckte, om det gewär, som under marchen söndergått, att reparera låta, men som 2:ne compagnier i går afftons kl. 10 hijt ankommo, måste iag undan, om att lemna dem rum, och att, om så många skulle på en gång komma att marchera, skiutzen icke för mycket fehla skulle och således hehla marchen uppehållas.

D. 26. Bröto wij upp ifrån Jönckiöpingh och marcherade med skiutz för folket till en giästgifvaregårdh widh namn Swenerum.

D. 27. Sedan iag till kl. 8 effter middagen dersammastädes medh lofwen skiutz att bekomma, måste iag derifrån uppbryta och till foth marchera medh manskapet till Wrigstadh.

D. 28. Marcherade iag på samma sätt derifrån till Mattkull.

D. 29. Derifrån till Öhr, hwarifrån iag i följe af march-routen och de sedermera af hans excellence hr generalen Stenbock undfångne ordres i Wexiö inryckia skulle, men som om natten emellan 3 och 4 effterföljande ordres af hr generallieutenanten Burenschiöldh hoos mig ankommo, måste iag min marche ändra och den till Alfwestadh och såå vidare effter ordrens innehåldh taga. Samma affton inhemptade hr capitein Horn medh capitein Falckenlo mig medh deras compagnier, således att iag då 4 compagnier tillsammans hade, medh hwilcka iag och effter hr generallieutnantens ordres marcherade.

Wälborne Hr Major.

Det anbefalles Hr Majoren med de hoos honom hafwande Wäsmannelandz compagnier straxt ifrån Öhr taga sin marche-route på Alfwesta, Gåthåsa och Dia, så lagandes att på marchen riktigt tillgår, och att folcket wähl conserveras, tagandes icke större ell:r mindre skiuttz, än innelyckte specification belijkmätigt wara. Jag förblifwer

Hr Majorens

tienswillige tienare

Wexiö d. 29. Jan. 1710.

Iac. Burenskiöld.

Copia.

Uppsattz på huru många hästar till hvar regemente effter kongl. förordningar bestås, hwar utöfver ingen understår sig något mehr att fordra, och de som egna vagnar från landet hafwa åthniuta ej wijdare skiuttz än för sina siuka.

Till fältkistan 4 st. hästar; på hwar compagnie 4 st. wagnar, o. 2 hästar bespant, gör 32 st. wagnar och 64 st. hästar.

För de siuka i proportion, som ej kan uthsättas. Ryttaren och soldaten bär sin ammunition och ränsell, wagnarna äro för provianten, men officerarne bestås ingen tågordning el. skiuttz, sedan armeen stödt tillsammans, uthan måste officerarne sig effter handen deermed försee, och i medlertijd traska till fotz; effter hwilcken uthräkning generaladjutanterne hafwa, effter regementernes insamblade förslag och formera ett generalförslag uppå huru många hästar här uthur lähnet reqvireras till hehla den armeen, här kommer att sammanstöta.

Datum Wexiö d. 27 Ian. a:o 1710.

M. Stenbock.

Lijka lydande med originalet attesterar

Christer Boije.

D. 30. Bröth iag medh alla 4 compagnierne tilljcka upp ifrån Öhr och marscherade till Alfwestadt.

D. 31. Derifrån till Gåthåssa, hwarest iag medh en dehl af armeen sammanstötte, besynnerl medh Östgiötherna till foth, som medh mig i giästgifwegården, särdeles officerne, sig in-quarterade.

Februari d. 1. Marcherade iag i följe af marchrouten till Dye, derest iag Östgiötere till häst och Smålenningarne till häst för mig fandt, och i det iag anckom, bröth hr generalen en cheff gref Stenbock medh hehla generalitetet och generalstaben upp och gick fort till Elmhulth.

Samma natten kl. 2 ankommo ordres till mig ifrån h. generaladjutanten Boije, att af regementet en fendrich skulle hoos hans excellence hr generalen en cheff på ordonantz commenderas, hwartill fendricken Christiernin commenderat blef.

Än samma dagh ankommo effterföljande ordres, i det iag till Dje anckom, nembl.

De commenderande h. officerare aff effterföljande regementen, nembl. Cronebergz, Wässmanlenningarna, Södermanlandz och hr öfwerste von der Noth[s], behagade, insända till höghquartaret /: som i natt lærer blifwa i Elmhulth :/ utan drögmåhl en godh och beskedelig underofficerare till ordinantz, som der upwachta och, der antränga skulle, ordres emotaga och regementerna tillföra kan, blifwandes detta ifrån det ena regementet till det andra af de ofwanstående igenom en expres fortskickat.

Högqwarteret Die d. 1 Februarij a:o 1710.

effter ordres
Christer Boije.

Öfvanst[å]ende ordres blefwo straxt effterkomne och scher-
ganten af mitt compagnie dertill commenderat.

D. 2. Om morgonen bröth iag upp ifrån Die och marcherade till Looshulth, hwarest iag emoth afftonen anckom och måste medh regementet på fältet campera i hyttor, som i hastigheet upsettias kunde och die [!] siucka sammaledes.

Samma affton straxt effter min anckomst läth hans excellence h. generalen en cheff sammankalla alla commenderande officerare af regementerne och bataillonerne, som då hans excell:ces armée componerade /: hwaribland iag och en war :/ föreställandes dem i presence af h. generallieutnanten Burenschiöldh och h. generalmajoren Palmqvist, att en coup att göra wore, som oss igenom Gudz nådiga biståndh brödh skaffa kunde, der wij nu måste swälte och kanskie ännu någon tidh det erfahra, tillfrågandes alla tillstädes warande commendeurer, om de icke förmente deras underhafwande dertill att persvadera kunna, fastän de en tämmel. marche giordt, besynnerl:n. Wessmanlenningarne, hwarom de h. generalen och försäkrade sin flijt att göra och att sådant skie skulle. I följe hwaraf, då iag strax widh anckomsten till bataillonnen alla så wähl öfwer- och underofficerare, som corporal. och gemena sammankallade, föreställandes dem, att igenom Gudz nådiga tillhielp en coup att göra wore, som dem brödh och ett bättre lefwerne förskaffa kunde, allenast de en marche, som derigenom förorsackas kunde, icke achtade, utan fast mera medh frimodigheet och ett fris[k]t hierta sinnade woro denne desein att uthföra, hwaruppå de alla medh en mundh swarade, att de det medh lust göra wille och mig i lif och dödh följa, dit iag

dem förändes wore; och kan iag wähl säja, att de dermedh så nöjde och glade woro, att de sig ingen ro^ggåfwo behla natten att sofwa, utan gjorde sig till marche färdige. Samma affton bekom bataillon af Östgiötha och Cronobergz infanteri ¹ patroner.

Parol:n: Skåne.

Lössen: Wälsignelsse.

- 1:o. När putzell blåsses, slår infanteriet reveille och cavalleriet gör sig färdigt att sitta upp, skolandes de marchera i ordning som följer: 1:o ett avengarde af cavalleriet, dernest Cron[o]bergz lähns infanteri, dernest Wässmanlenningarne och så Östgiöterne till foth, dernest Jönckiöpingz lähns infanterie, deruppå följer Smålandz cavallerie, och så Östgiöthecavalleriet och sedan öfwerste Lencks femmenningscavallerie; alla siucka lemnas widh bagagiet under tienl. escorte medh en subalteru af regementet.
- 2:o. Af hwart och ett infanterieregemente uthkommenderas 20 man timmerkarlar, som samla sig widh högqwarteret, så snart putsell är blåsit, och uthtaga yxor, hwarwidh commenderas 2 subalterner och 4 underofficerare; tagandes de gemena sina renslar medh sig. Öfwerofficer[ar]ne tagas af Östgiöthe och Jöncköpingz infanterie regemente och 1 underofficer aff hwart regemente.
- 3:o. Yxorne, som uttages, skohla qutteras aff öfwer- och underofficerare af hwart regemente, hwilcke och skohla wara plichtige desamma effter förrättat commendering till generalwagnmästare Pihl att öfwerlefwerera, då de sina quittencer igenfordra kunna.

På wa[c]ht widh pagagiet och de siucka blef fendricken Flemming medh 1 underofficer och 30 corpral. och gemena commenderat.

D. 3. Om morgonen helt bittida bröth armeen upp, intet den af högwälb:ne h. general:n och gouverneuren gref Stenbock afftonen tillförende conciperade desein att exequera, ty den [hade] utan twifwel igenom någon om natten vidare inkommen effterrättelse ändrad blifwit, utan marchen vidare att fortsättia, som skiedde till en by $1\frac{1}{2}$ mihl längre frän, Ossby benemdth,

¹ Lucka i texten.

derest högqwarteret togz, men regementet måste marchera till en by, Hasslaröö benemdh, $1\frac{1}{2}$ fierdingswägh längre fram, derest det på fältet emellan bron och byn campera måste och 50 gemena medh en lieut. och 2 underofficerare blefwo på wacht widh bron commenderade.

Parol.: Bohus.

Lössen: Fisksump.

- 1:o. De commenderande regementzofficerarne skohla noga visitera låta utj de dem anwiste fourager quarteren, om der finnes någon tröskat el. otröskat spanmähl och hoos generalkrigzcommissarien el. generalkrigzcommissariatet angifwa.
- 2:o. Fouragiet skall på allt sätt menageras och i acht tagas, så at det eij [o]achtsamel:n handteras el:r förspilles, på hwilken händellsse den commenderande regementzofficeraren kommer att undergå tilltahl och answar.
- 3:o. Giöres kundt, att h:r generalmajorerne Mejerfeldt och Toubé hijt till armeen ankomna äre, på det de af hwar och en medh tillbörligh lydno och respect må kunna bemötas.
- 4:o. Gifwes tillkienna, att en commissariat häst är i Loshult bortkommen, swart, af medellmåttig storlek, medh en hwit stierna och skafwen på högra sidan af sehlen; den, som därom någon kunskapp hafwer, gifwer sådant tillkienna.
- 5:o. Majorerne förmahnas att infinna sig i rättan tidh till parolens och ordrens uthgifwande.
- 6:o. De resterande weckoförslag och raporter böra inlefwaderas om lördagh.
- 7:o. Regementzofficerarne draga försorg, att ordinantzerne sig i rättan tid infinna widh högqwarteret, och eij derifrån gå, förr än de aflöste blifwa el. af generaladjutanten bortskickade med ordres.
- 8:o. Skiutzen för de siucka behållas tills vidare ordres.
- 9:o. Skall sig, så länge compagnerne på fältet liggia, altidh 2:ne el. åthminstone 1 underofficer der widh finna låta, som der widh godh ordre håller och de ankommande ordres effterlefwer och exequerar.
- 10:o. Bussarne tillhålla[s] deras gewär för regn och slagg att conservera och rent hålla och achta, att de intet wåta blifwa och således obruckel:e wara widh påkommande allarm el. andra tillfällen, hwaröfwer rustmästarne en noga in-

seende hafwa måste och hr officerare af hwart och ett compagnie dertill hålla och sielfwe sådant efftersee, och sig icke för mycket på underofficerne, som nya och oförfarne äre, i det el. annat måhl förlåta.

11:o. Om utj exeqverandet och effterlefwandet af de utgifne ordren något fehl förelöpa skulle, håller iag mig till commenderande officeraren af hwart och ett compagnie och intet till underofficerne och de gemena, helst efftersom de uppå alt hwadh widh compagniet passerar ett noga in-seende hafwa böra.

12:o. Underofficerarne och corporale måste sigh bettere än här tills skiedt ombeflita deras tjenst och skyldighet att giöra och i acht taga, hwar och icke lærer iag twungen wara dem medh mera hårdhet och alfwarsamheet der till att hålla, och om annars eij skie kan, med straff der till att obligera, som dem då mycket illa recommendera lærer.

13:o. Alla öfwer- och underofficerare samt gemena, som i morgon i Jessu nam[n] willja begå Herrens högvördige nattwardh, bereda sig tills kl. 10 el: 11, gifvandes på de gemena en specifikation af hwart compagnie till prästen.

På wacht in alles i morgon så widh bron som batailonen.

1 lieutenant el. fendrich.

3 underofficerare.

1 wärckel. corporal åthminstone.

80 gemena.

1 corporal på ordonantz.

14:o. Journalen på ordres och proviantet hålles widh hwart och ett compagnie riktigt.

15:o. Wachten är wähl allart, och officeraren visiterar sina påster flitigt, informerandes dem, huru de sig på deras schiltwacht förhålla skohla, samt huru de högrunden anhålla, emottaga och passera skall låta.

16:o. Skulle någon bonde komma i natt och widh wachten sig angifwa, skall han densamma insläppa och till mig föra låta.

17:o. Patrulleras flitigt.

D. 4. Febr. Om middagz tiden anckom hr öfverstel:n medh de hoos sig hafwande 4 compagnier och feck quarter på fäldtet för dem, der de andra 4 tillförende stodo.

Parol:n Hedvig Eleonora.

Lösen: Crona.

Riktigt uth-
gif:n.

1:o. Infanterie regementerne skohla rätta sig i alla måhl efter Kongl. Maj:tz reglemente; skulle något regemente det intet haf:a, så skall den kommenderande officeraren detsamma widh parol:n anmähla låta. 2:o. Vid cavallerie regementerne skall hwar 5:te ryt-tare hålla piquet medh sadlade hästar att wara allart och tillredz, när det påfordras, derwidh commenderas en ryttmestare, 1 lieut., 1 cornett, 3 corporal:r af hwart regemente. 3:o. I morgon kl. 8 skall fourageras medh 2 man af hwart teltlagh, och skohla officerarne under-wisa ryttarne att binda deras fouragiebuntar; skall och en officer, en underofficer af hwart compagnie följa medh deras fouragierare, jemte en ryttmestare af regementet. 4:o. Alla regementer till häst och foth skall i mor-gon tidiga giöra generalförslogh, hwilcka uth-wijsa, huru det medh manskapet är beskaffat, samt till mundering och gewer, effter hwilcka förslagh de i morgon aff generalspersohnerne visiterade blif:a, samt hwad på marchen för-kommit är.	}	<p>Skall efter-
lef:as.</p> <p>Lärer vid ca-
valleriet efter-
kommas</p> <p>Går cavallerie
allena an, der-
före iag det
och i raporten
allenast
medh få ord
nemdt,</p> <p>Skall i affton,
om giörl:t
wara kan, eff-
terkommas.</p> |
|---|---|--|

Såssom mig i dag projectet af raporten, som alla afftnar af majoren inlefwereras bör, af majoren Axel Gyllenstierna commu-niserat blef, har iag det i dag och straxt effterlefwat och rapor-ten /: efter ofvanstående annotation i bredden, undantagandes den första, som iag aldeles uthslöth af orsack, att den mig icke be-kant war, effter h. cap. Horn orden uttagit och bortcommen-derat war, och angående cavalleriet har allenast, som i bredden annoterat finnes, upfördt :/ inlefwerat, medh rapport, att regementet

proviant uthbekommit, men intet uthdehlt blifwit, som och effterföljande ordres.

d. 5 Feb. I dag befalte högwelb:ne h. generalmajoren Toubé, att en capitein och lieutenant medh 3 underofficerare och 50 gemena och 2 corporal. skulle uthcommenderas och posteras på andra sidan om bron. } Blef straxt effterlefwat.

Än skulle 6 spanska ryttare förfärdigas och på bron således rangeras, att man emellan ypningarne till footh passera [kunde], dock beteckte. } Har i mangell af yxor, som iag i högquarteret, för generalwagnmästarens frånwaru skull, icke bekommit, eij effterlefwa kunnat, nu på stunden kommo yxorne kl. 5 om afftonen, skohlandes de, så snart möjel:t wara kan, förfärdigas.

Denna raport har iag medh mitt namn undertecknat.

Raporten för d. 6 Feb. wid Hasslareöo:

Parol:n Krakou

Lössen: Pepparkacka

} Richtig
uthgifwen.

1:o. Sörmlandz och von der Nots regementer gie hwar affton kl. 4 en piquet af 2 capit., 2 lieut., 2 fend., 8 underofficerare med 150 gemena af hwart regemente till Hasslarebroo. och sättia sig der jemte den infanterie wachten, som står der förr. } Blef straxt effterlefwat.

2:o. Effter hoosgående reglementer, som och bocken måste hwart regemente stricke rätta sig, och meddehlas desse reglementer dem att affskrif:as, som derunder upsatte äro. } Skall effterlef:as.

3:o. Alt är widh sitt gewär, och så snart något allarm på färde, upsadlar cavalleriet; och draget sig på en sådan händellsse Södermanlenningarne och von der Nots regemente till Hasslarebroo. } Lärer effterkommas.

4:o. Cronebergz regemente sätter af sin piquet hwar natt en underofficerare och 10 gemena här neder mot siön widh kyrckian. } Lärer effterkommas sammaledes.

- 5:o. Lenckens regemente och Östgiötharne till häst patrullera flitigt till Hyngerum, och till Hasslarebro patrulleras flitigt af en officerare af Cronebergz och Jönckiöpingz infanterie, hwilcka patrullerer[!] rapportera till generalmajoren af dagen, om något passerar. } Är efterkommit igenom 5 patruller, som sig widh wachten hoos Hasslarebro angif:it.
- 6:o. Så snart cavalleriet i morgon reconnoisserat, rycker den commend. wachten af Wässmanlandz infanterie regemente, bestående utj 1 capit., lieut. el:r fendrich utöfwer bron på den posten han tillförende haft och i dag innehafft och om afftonen drager han sig in igen. } Skall efterlef:as.
- 7:o. Om afftonen, sedan bron är upkastat, detacheras en godh underofficerare medh 8 gemena på den corporalsposten af cavalleriet, som är strax frammanför bron under backen, som sig der wähl tyst håller, så lagandes, att han intet falskt allarm gör, ty sådant är farligt; utan sehr sig wähl före, och om något fientel:t på färde wara skulle, gier han sådant tillkienna och drager sigh i godh ordre till bron inom spanskeryttarne. } Skall skie.
- 8:o. Oblater och misswijn måste hoos h. generalens höfpredickant el. generalkrigzcommissarien söckias. } Skall efterlef:w:s.
- 9:o. Hålles god wacht, och om någon patrull af fremmande regementer skulle sig effter ordres hoos wachten angifwa, tages den effter reglementetz anledning emoth.
- 10:o. Till predickan i morgon gifwes igenom trumman tecken medh 3 gånger till corums slåningh.
- 11:o. Det i förgår anbefalte förslaget blif. i dag tilljcka medh rapporten inlefwererat.
- 12:o. Ordren om visiterande af quarteren och hwadh derutj af proviantzpersedlar finnes, medh en specifications öfwersändande till generalkrigzcommissarien. } Är efterkommen.
- Siucka befinna sig widh regementet närwarande, nembl:n 42, som i rapporten införda äre.

Copia.

Ryttarewachten wijd Häslebro har att föra till nästa infanterie regemente, som bak om står, nembl:n Wessmannelandz, alla de bönder, som stöta på den orten och wed tillförsele[!] sig hijt till armeen ärna, då samme regemente den sedan wijdare beledsage, skolandes, om någon sig understår att plundra ell:r anhålla någon sådan wacht, under prætext af kiöp, handell eller hwad theet wara kan, den samme wederbörligen och effter placatet straffas, börandes herrar officerare på allt detta att hafwa ett noga och alfwarsampt inseende och blifwa de för alla disordre responsable. Ohsby d. 5 Februarij 1710.

Iac. Burenskiöld.

D. 6 Feb.

1:mo.	Parol.: Heilbrun Lössen: Römmare	} Richtigt uthgif:en.
2:do.	Alla cavallerie wachter löses af kl. 8, sedan chorum är hållit, och så alla detachementer af infanterie, men infanteriewachterne innoim lägret löses af effter reglementet.	} Skall effterkommas.
3:tio.	Dhe commenderande officerarne af regementerne anseijes att med all flijt och beforderligast uthj deras qwarterer låta maala den befintelige säden och baka bröd ju förr ju heller.	} Är effterkommit och skall än på giörligaste sättet effterlefwas.
4:to.	Tillseijes att 2:ne gen. adjutanter, nembl. hr Billsteen och h. Stiernkrantz, wijd denne arméen äro employerade och att fördenskuld de ordres, som de förordna[nde] warda, af wederbörande med effterfölgd må antagas.	} Skall med hörsamb wördnat iachttagas.
5:to.	Påminnes wijd alla regementer, att de icke giöra sig säkra i sine ståndqwarteer, utan altijd hålla sig allart.	} Skall effterkommas.
6:to.	Dett reglemente, som regementerne nu nyllig skriffteligen undfått hafwa, så wähl som det af Kgl. Maj:tt nådigst approberade trychte reglemente, jempte alle andre wijd parollen gifne ordres recommenderes i alla måhl stricte att effterlefwas.	} Skall på giörligaste sättet effterlefwas.

7:mo.	J morgon kl. 8 för middagen skall af hwart regemente till häst och foot 1 lieutenant, cornet el. fändrich infinna sig uthj högqwarteret att wijdare afwänta hr generalens ordres.	}	Har i mangel af officerare ej effterlefwas kunnat, utan igenom en underofficer beställas måst.
8:vo.	Kl. 8 i mårgon skall 24 musqueterare af hwart regemente infanterie infinna sig här i högqwarteret, försedde med något exercerkruut. De commenderande officerarne af regementerne skohla sig sielfwa därwijd jempte några andra officerare af regemente infinna.	}	Är effterkommit.

Siuka befinnes wid regimentet 45 stycken.

På öfwanstående sätt är rapporten uprättat och afgifwen el: inlefwererat; men blef tillbackars gif:n.

D. 7 Feb. 1710. Kl:n ungefär 4 effter middagen attaque-
rade fienden cavallerie förposten på andra sidan om bron widh
byn Sibat, som straxt tog flychten, hwilcken, då han det flyende
cavalleriet efftersatte, föll han på en /: af capitain af vårt rege-
mente, Falleklou benemdh, som medh en wacht af 50 man com-
menderat war om cavalleriet att soutenera :/ detacherat underoffi-
cerspost af 8 man, ruinerade och kastade densamma öfwerända,
så att allenast¹ man derifrån kom, 2 blesserade och 1 dödh
igenfantz; men så snart fienden capitain warseblef, drog han sig
tillbackars. Icke dessmindre, innan man någon wiss effterrättelsse
om capitain hafwa kunde, om han stodh el. öfwerända kastat war,
blef något manskapp uthcommenderat derom wissare kunskapp
att inhempta; hwilcka, när de till capitains post ankommo, funno
de capitain på sin post utan en mans förlust el. att af fienden
warit attackerat, som då sedan indrog[z] och sattes widh bro-
ändan till vidare ordres, och en lieut. medh 30 man, 1 under-
officer blef ännu längre fram satt och 2 underofficerare hwardera
medh 10 man detacherade på hwardera sidan om cap. och lieut-
nanten, hwarwidh det nu till vidare ordres blif., hwaruppå bryg-
gan upkastades och spanska ryttare på bron uthsattes och ran-
gerades.

¹ Lucka i texten.

D. 7 Februarij.

1:mo.	Parollen: Kongzöhr
Löösen: Hengst	}	Är riktigt
utgifwit.
2:do.	Alla regementen hålla sig i natt allarte och färdige på först ankommande ordres att marchera dijt de kunna blifwa beordrade.		
3:tio.	Tillseijes, att alle ordinantzerna af regementerne skohla wara i natt här tillstädes wijd högqwarteret, ordinantzerne af infanteriet försedde med hästar att kunna rijda.	}	Skall efterlefwas, så mycket giörligt wara kan.
4:to.	Påminnes wijd Östgiötha infanteriet, hwarest amunitionswagnarna nu bewakas, att om dem må hållas en noga och flitig wacht, särdeles att ej någon eld må komma därwijd för krutetz skulld.		
5:to.	Dhe regementen, som stå här wijd högqwarteret, låta igenom en officer till häst patrullera ut på siön, hwar om annan, sålunda att när den ena inkommer utgår den andra.	}	Går ej regementet ann.

Går sammaledes regementet intet ann. |
| 6:to. | Wijd dhe 300 mann, som på andra sidan om Hasslarebroo komma att utsättias, blifwer een regementzofficerare commenderat. | | |
- Är efterlefwat, och därtill blef iag af högwälb:ne h. generalmajor Taube, som äldsta majoren, commandot att hafwa beordrat, jempte 150 gemena med der till hörige officerare af regementet, de öfrige af Södermanlandz och von der Noths regementen.

Siuka befinnes wijd regementet 42 st.; 2 blesserade.

I dag är för regementet något litet proviant uttagit och skall utdehlas.

På öfvannemda sätt är raporten för d. 7 ingifwen; men d. 8 daterat.

D. 8 Febr. 1710. Kl. 7 om afftonen gafs ordres, att wachten, som stodh utanför bron, skulle indragas, som och straxt efterkoms.

1:mo.	Parollen: Brunsvic
Löösen: Humbla	}	Riktigt
utgifwen.

2:do.	Alla regementen gifwa inn i mårgon för mid-
dagen. hwad de för egne sampt skiutzhästar
och wagnar hafwa.	} Är efter-
kommit.
3:tio.	Alle regementen hålla sig hwart ögneblick
färdige att på första order kunna marchera.	
4:to.	Äfwenwähl gifwer hwart regemente pertinent
förslag, af hwad stånd regementet sig befinner
och hwad af monderingz- och andra sorter
fehlas.	} Är efter-
kommit.
5:to.	Alla wachter löses af, som ordres där om gif-
wit är, hwar på generaladjutanten noga in-
seende har.	
		} Skall efter-
kommas.

Af Cronobergz lähns infanterie regemente äre hijtlefwererade 6 st. spanske ryttare. Hwaremot de spanske ryttarne, som at regementet äre förfärdigade wordne, effter ordres äre till öfwerst Sparrfeltz och Schombergz [o: Schomers] regementen aflefwererade. Siuka befinnes wijd regementet 43 st.

D. 9 Februarij 1710.

1:mo.	Parollen: Sverige
Löösen: Ehrlig wärt lang.	} 1:mo Riktigt
utgifwen.
2:do.	Dhe förriga ordres warda reittererade till re-
gementerne [att] hålla sig färdige till march
på först ankommande befallning.	
3:tio.	Dhe, som willia foragera, anmehla
sig i mårgon bijtida wijd hög-
qwarteret och afhempta ordres.	} 3:tio Är efterlefwd, och
een beteckning af 1 lieut.
och 40 gemena medgifwen
om foragerandet att tillhopa-
hålla och beteckia.
4:to.	Af alla regementen begäres skrifftel. under-
rättelse, när officerarnes fullmacher äro da-
terade, på det man må weta att rangera dem
effter deras ålder i tjensten.	
	I mangel af rennkulor blifwer en passkula i
fyra dehlar huggen, och sådane till ett skått
i stället för rennkulor brukat, hwaraf hwar
musqueterare 3 till mans hafwa böör.	} 4:to Är
efterkommit.
		} Till hörsamt
föllie af
gen. major
Palmqvistz
ordres efter-
lefwd.

Till regementet äro 25 lr spannemåhl i dag utgifne blefne och ännu outdehlte äre.

Siuka befinna sig wijd regimentet 60 st.

Datum [för rapporten] Hasslareö d. 10 Febr. 1710.

Hasslareö d. 10. Februarij a:o 1710.

1:o.	Parolen: Malmö.
Lösen: Styckekuhla.	1:o Riktigt
utgifwen.
2:o.	Ingen går i gewär för generalerne utan
wachten.	2:o Skall
effterkommas.
3:o.	Alla, som äre ute i quarteren, dragas in i natt,
och måste ingen gå utur regementet i morgon.	3:o Skall
effterkommas.
4:o.	Alla ordres, som uthgifwes. måste med all
exactitude effterlefwas.	4:o Skall
skie.
5:o.	När proviant uttages, så införes medh i för-
slagen alla trosdrängiar och bönder, som äro
widh regementet, att få proviant för dem.	5:o Skall
effterkommas.
6:o.	Ett pertine[n]t förslag gifwes in till i morgon
affton, uthskrifwit medh bockstäfwer, på alt
som fehlas till ett complet regemente medh
tillbehör.	6:o Skall
effterkommas,
så snart det
skie kan.
7:o.	Alt gewär måste hållas färdigt och wähl visi-
terat af officerne, äbenwähl[!] att ammuni-
tion intet wårdzlöses.	7:o Skall
effterlef:as.
8:o.	J högquarteret här effter hoos h. general. hål-
les ingen annan ordonantz än en underofficer.
Har han ingen häst, kan han taga sitt kors-
gewär.	8:o Skall
skie.
9:o.	Befalles, att officerne hålla noga upsicht, huru
provianten blifwer uthdehlt emellan bussarne,
så att hwar och en får riktigt hwad honom
bestådt warder.	9:o Skall
effterkommas.
10:o.	Generalen har förnummit medh stort miss-
nöje, att en dehl så officerare som gemena
äro så obetänckte och twinga penningar af
bönderne i landet och skiella dem för snap-
hanar och jutar, hwarmedh måste innehållas
widh straff, som kongl. förordningar dictera.	10:o Är an-
sagt och skall
effterkommas,
och alla möjel.
ordres hållas
att det skier.

D. 11. Kl. 10 bröth regementet effter h. generalens ordres upp i från Hasslareöö och marcherade öfwer bron, sättiandes sig backom generalmajoren gref Aschenbergz regemente el. detachement widh byn Sibarp, hwarest det öf:r natten på feltet camperade. Om afton blefwo på regementet uthlefweradt proviant, nembl. 150 œ brödh och 100 œ kiött, som och strax till regementet uthdehltes.

Sibarp d. 11 Feb.

1:o. Parol.: Farwähl.
Lösen: Gud gie oss lycka.	1:o. Richtig
uthgifwen.
2:o. Så snart som blåses puttsell, och så till häst, marcherar öfwerste Hie[r]ttas regemente, så Lewenhauptz, Gyllenstiernas, Lifregementet till häst till Hasslarö och passerar bryggan der sammestädes, hwarpå Östgiötarne till häst följa.	2:o. Lärer
effterkommas
af dem, det
angår.
3:o. Effter cavalleriet följer von der Noths regemente, Uplenningarne, Östgiöterne till foth och så Calmarlähn[s], hwarest de vidare ordres af generallieutnanten Burenschiöldh undfå läre.	3:o. Går ej
regementet an.
4:o. Generalmajor Aschenbergz detachementet får ordres till upbråth medh h. generalmajor Palmquist.	4:o. Lärer skie.
5:o. Cronobergz lähn[s], Jönckiöpingz och Lencks regementer blifwa ståendes till generalmajor Toubs vidare ordres.	5:o. Lärer skie.
6:o. Generalgewaldigern blifwer beordrat medh 100 hästar af adelsfahnen upöfwer Sibats torp, att tillsee, det alla siucka ifrån regementerne, som ingen skiutz el:r wagnar haf:a, att de så wähl som uppå generalitetz, s[t]absbetienternes, som regementernes wagnar, höra till hwem de wilja, må forthielpas, hwilcket sig att wägra ingen Kongl. Maij:tz högsta onåde antydes, som de der alla en sträng till Kongl. Maij:tz tjenst draga böre ¹ .	6:o. Lärer
och skall effter
möjeligheeten
effterlefwas.

¹ Vid nedskrifningen af ordena ha här tydligen några ord öfverhoppats.

7:o.	Pagaget och siucka följas åth effter den ordningen, som generalwagnmästaren tilldehlt är, underståendes sig ingen att wicka utur sin rang widh straff tillgiörandes, och går intet något pagage, förr arneen passerat är.	7:o. Skall effterlefwas.
8:o.	De 3 regementernes pagage, som [äro] Cronebergz, Jönckiöpingz och Lenckens, följa medh det andra pagaget.	8:o. Går intet regimentet an.
9:o.	Alla regementer draga försorg för sina siucka, att die [!] i morgon, så snart putzell blåses, blifwa brachte öfwer bron.	9:o. Skall skie.

Effterföljande ordres blefwo af hr generalmajoren Aschenbergh kl. 12 om afftonen uthgifne, nembl.

Kl. 3 blåses putzell, då reveille slås, och då gör sig regimentet straxt färdigt att marchera och följer på Sörmanlenningarne.

Bagaget blifwer effter ordres ståendes.

Siucka befinna sig widh regimentet 72 st.

[Datum för rapporten] Limminge [o: Glimminge] d. 12 Feb.

D. 12 Feb. widh Limminge.

1:o.	Parol.: Danimarck.
Lösen: Stryck.	1:o. Richtig
uthgifwen.
2:o.	Regementerne, så wähl till häst som foth, hålla sig allarte att emottaga fienden, i fall han något tentera skulle el. wille, börandes cavalleriet hålla deras hästar sadlade. Så wähl regimentz som compagnie officerare böre denne natt wistas widh regementerne.	2:o. Läreroch
skall effterkommas.
3:o.	Cavallerie wachten låta flitigt patrullera effter ordres, som redan gifne äre, och särdeles den wägen åth Hästweda, hwarest 1 lieut. medh 30 hästar står.	3:o. Lärer skie.
4:o.	Förbiudes att ingen ryttare och soldat må gå ur lägret.	4:o. Skall
effterkommas.
5:o.	Piquetterne af alla regementer hålla sig färdiga att ryckia uth, när som påfordras.	5:o. Skall skie.

D. 13 Feb. Bröto wij kl. 1 upp ifrån Limninge och marcherade till Hästweda. I warande marche blefwo effterfölliande af regementet uthcommenderade, nembl. 2 capitainer, 1 lieutenant och 1 fendrik, 8 underofficerare, 6 corporaler, 2 trumslagare, 220 gemehna.

Desse commenderade blifwa af commendeurerne af hwart och ett regemente så wähl officerare som underoff:re, corporaler och gemehne uthsökte de alldrabäste som finnes, skolandes soldaterne hafwa yxor med sig, läggandes deras saker och räntzlar på pagaget. Till denna commendering tages bara musqueterare, skolandes commendeurerne desse ordres hemblige hålla.

Ännu blef effterfölliande commendering af regementet uthdragen, nembl. 1 capitaine, 1 lieutenant, 1 fendrick, 6 underoff:e, 2 trumslagare, 190 corporaler och gemehna, hwaribland trediedehlen piquenerare.

Desse begge commenderingar marchera strax till höggwarteret Hästweda, derest platzen, hwarest de sig opställa skola af generallieutenanten (!) Stierncrantz anwijsas skall.

Effter till Kongl. Maij:tz tienst erfordras goda bondehästar, som skola brukas för artelleriet, altså behagade Hr Majoren låta afföllja effter haus greff. excell:ces ordre twenne af dee bästa pagagehästar han har wijd regementet, som skola så straxt komma hijt till höggwarteret, kunnandes de wähl få twenne hästar igien att hiälpa der pagaget fort. Datum d. 13 Februarij 1710.

E. v. Bildstein.

D. 14 om morgonen blefwo desse ordres med 2:ne skiuttzhästars aflefwererande effterlefwade.

Hästweda d. 13 Februarij 1710.

1:mo. Parol.: Skåne.

Lös.: Rensa.

2:do. Alla regementen skola gifwa acktning, när poutzell blåses, att de då äre färdige och sedan rätta sig effter generalernes ordres.

3:o. De commenderade af cavall:t undfå ordres af gen. maj:r Gyllenstierna, och de commenderade af infanteriet undfå ordres af gen. maj:r Taube.

1:o. Riktigt uthgif:n.

2:do. Skall effterkommas.

3:o. Lärer af dem det angår effterkommas.

- 4:o. Det öfriga cavalleriet undfår ordres af hans höggrefl. excellence h. generalen, och inf:t af gen. maj:r Palmquist. 4:o. Lärer efterlefwas.

D. 14 Feb. Om mårgonen i Hästveda blefwo effterfölliande marcheordning och ordres uthgifne, nembl:n

- 1:mo marchera 200 man cavallerie,
 2:o infanteriet, nembl. Sparfeltz regemente, Schommers, Westmanlandz, Sörmanlandz, artolleriet, Cronebergz, Jönkiöpingz, Callmare, Östgiöther, Uplänningar, von der Noths.
 3:o. En underofficerare af hwart regem:te lemnas på ordonnance a la teste på columnen hoos general major Palmquist.
 4:o. De siuka föllia effter hwar sitt reg:te.
 5:o. Een corporal med 6 gemehna lemnas wijd pagaget, ifrån hwilket allt onödigt släp afskaffas och gifwer sig an hoos gen.wagnmästaren att få ordres till marche.
 6:o. På artollerie wakt gifwes af regem:t 10 gemehna.

Wankifwa d. 14 Feb. 1710.

1:mo.	Parol.: Ystedt.
Lös.: Postjackt.	1:mo. Ricktigt uthgifwen.
2:do.	J dag hålla regementerne sig som bäst de kunna, i mårgon skola de bekomma deras ståndqwarteer, hwarest de då låta tröska och baka.	2:o. Är både wähl och nödigt.
3:o.	J förstonne skola de taga höö till fourage, hwarest det finnes, och der det tryter, tages otröskat råg till fourage.	3:o. Skall effterkommas.
4:o.	J mårgon skohla alla bussarne bekomma 1 carol. till mans.	4:o. Det lära de med tacksamheet emottaga.
5:o.	J mårgon bittida kl. 9 skohla alla regimentz commendeurerne sig instella wijd hufwud-qwarteret.	5:o. Skall effterkommas.
6:o.	De commenderande officerarne af de utsatte wachterne insenda hwar affton 1 officerare att afhemta parollen och ordren wijd hufwud-qwarteret.	6:o. Lärer efterlefwas.
7:mo.	Allt afwijkande utur marschen af officerarne förbiudes wijd förlust af deras tienster.	7:mo. Skall efterlefwas.

8:vo.	Allt plundrande uthj husen förbiudes wijdh lijfsstraff.	8:vo. Skall efterkommas.
9:no.	De regementen, som Här Linge [o: Hörlinge] och Gunnarstorp till foragie qwarteer be-
kommit, marchera straxt dit och hålla god
wacht.	9:no. Har ej
kunnat efter-
kommas.
10:o.	Alla officerare sättia wacht om sig, låtandes
ingen passera sig förbij, med mindre han
gifwer lösen ifrån sig.	10:o. Skall
efterkommas.

D. 15 kl. 10 för middagen ankommo de d. 13 utcommen-
derade 226 gemena med de der wijd warande officerare till
regementet tillbakars igen, och där wijd intet passerat.

Generalwacht 14 man och 1 underofficer.

Artillerie wacht 7 mann.

Kl. 8 om afftonen inkom den sidsta utcommenderingen af
190 gemena och där till hörige officerare.

D. 15 Februarij 1710 Wankifwa.

1:mo.	Parol.: Upsala.
Lösen: Student.	1:mo. Richtigt
utgif:n.
2:do.	Armeen rättar sig effter trumpetan.	2:o. Skall skie.
3:tio.	Wijdh hwart regimentz bagagie commen-
deres 1 lieutenant, 1 underofficerare, 24 ge-
mena, elliest lemnas ingen af konungens folk
derhoos, och den lieutenant responderar för
all fortkomst och disordre.	3:o. Skall
efterkommas.
4:to.	Dhe siuka föllia på hwart regemente.	4:o. Skall skie.
5:to.	Ett för alt befalles, att chorum hålles för
än upbrytes.	5:o. Skall
efterkommas.
6:to.	Alt maroderande förbiudes wijdh lijfs-
straf.	6:o. Skall medh all
flijt efterlefwas.

Wäsmannelandz regemente föllier på Jönkiöpingz. En or-
donantz hoos generalmajor Taube. På commendering komma i
mårgon, som sig när putzel blåses sambla för hufwudqwarteret,
derest öfwerstlieut. Coijets commendering stått, af Wessmanlän-
ningarne: 1 capitein, 1 fendrich, 1 underofficerare, 1 corporal,
86 gemene.

Datum under raporten: Norra Rörum d. 16 Feb. 1710.

D. 16 Febr. kl. 7 om mårgonen marcherade regementet och ankommo om afftonen sent till Rörum.

1:mo. Wijdh den paroll och löösen, som war i går, blif:r det, att de, som inkomma, der med kunna passera, nembl.

Parollen: Upsala. Löösen: Student.

2:do. Hålla sig alla regementerne på ankommande ordres till march färdige.

Datum under raporten: Norra Rörum d. 17 Feb. 1710.

D. 17 Februarij a:o 1710. Norra Rörum.

Om afftonen sent ankommo ordres igenom ett bref till alla commendeurer af regementerne af fölliande innehåld, som af hwart och ett regemente afcopierat blef.

Högwälborne H:r Baron och General Major.

Såsom iag fast ogiärna måste förnimma, att vår marche, som högst angelägen är att skynda, så fort som nånsin möijeligit wara kan, allt för mycket sinkas och uppehålles af det öfwerflödige bagaget, som medföllier, fördenskuld har H:r Gen. Majoren ställa ordres till alla commendeurer af regementerne wijdh deras [!] corpes, det de genom fältskiären noga låta utsökia de solldater, som äro så siuka, att man befarrar dem eij snart kunna giöra tjenst, jembwähl utställa alla oberedna ryttare, på hwilka en rulla ingifwes, samt frånskillia allt det bagaget, som oumgengel:n måste föllia, hwilket alt sedan sändes på Mälby att gå med gen. adj. Hammarberg på Christianstad, skolandes regimentz commendeuren, som altijdh är konungens mann för hwad som wijd regementet passerar, blifwa anklagad och alfwarligen afstraffad, som tillåter anten någon sig undandraga, som kan giöra tjenst el. något löst folk el. onödige saker slepas med regementet, som, att kunna hasta tågandet, böra afskickas, och på det alt sådant med så mycket bättre ordning och upsicht må affärdas och till den förenembde orten fortskickas, låter H. General Majoren af hwart regemente en öf:r officer och af hwart regemente en underofficer utcommendera att på samma utsökte sällskap och bagage under h. general adjutanten Hammarbergz beställ [!] achtning gifwa. Jag förbl:r

H:r Gen. Maj:s

tienstberedwilligste t:e

Magnus Stenbock.

P. S. J mårgon, om Gud will, som är den 18 Febr., böre alla siuka skillias från armeen på denne sidan om Första [o: Forestad] broo, derest att emottagas af gen. adjutanten Hammarberg och de commenderade officerare, war wijd gen. gewalldigern och krigzfiskalen böra wara närwarande, som specification attestera och alla som afgå.

1:mo. Parollen: Härsta (!) kloster.
Lössen: Karpus.	1:mo. Riktigt
utgifwen.
2:do. Regementerne hålla sig färdige att marschera, så snart teckn gifwes med trumpetan, då revailen och straxt slås, derpå hålles chorum, och marchera, när som till häst blåses.	2:o. Skall
effterkommas.
3:tio. Officerarne see noga effter gewähret, att det är färdigt. Encouragera bussarna till att hålla dem weed godt mod på bästa sättet.	3:o. Är effter-
kommit.
4:to. Officerarne skohla hålla folket tillsammans uthj marchen och sielfwe icke wijka utur doras divisioner.	4:o. Skall
effterlefwas.
5:to. De regementer af infanterie, som ännu stå tillbakars, nembl. Jönkiöpingz, Sparrfeltz och Schombergz [o: Schomers], skohla i mårgon upbryta med första lysningen och marchera på höggwarteret, att sedan anträda marschen med de öfrige regimentene utj fölliande ordning:
Sparrfeltz.
Jönkiöpings.
Wessmannelandz.
Calmar lähn.
Östgiöthar.
Sörmanlandz.
Uplandz.	5:o. Lärer af
dem, det angår,
effterkommas.

Till proviant uthlefwerat och uthdehlt 11 st. nöth. Siucka, huru många sig befinna widh regimentet, effter pagaget effter är, kan man intet wetta.

Datum under raporten: Norra Rörum d. 18 Feb. 1710.

Den 18 Februarij a:o 1710 widh Norra Rörum.

Om mårgonen ankommo ordres, att en capitein skulle commenderas de siuka hoos hr generaladjutanten Hammarberg att aflefwerera, som och straxt effterkoms, men huru många kan man ej ännu wetta.

Straxt der effter ankommo ordres, att regementet skulle, effter det pagagiet, som sedan armeen afmarcherat, till högqwarteret ankommit, arrierguardiet hafwa skulle, som och effterkoms. För bagagietz skulld, hwar af regementetz march uppehölltz, kunde regementet ej längre hinda än till Hasselbro, derest det öfwer natten stilla stod, och som inge ordres den afftonen ifrån högqwarteret, som 1 mijhl derifrån låg, afhemptas kunde, är ingen rapport för denne dag att inlefwerera.

33 \bar{u} brödh äre uthur magazinet uthlefwerade och straxt uthdelte blefne.

Af lifcompagniet är en dödh blefwen.

Datum under raporten: Erichsholm d. 19 Feb. 1710.

Den 19 Febr. a:o 1710 wid Erichsholm.

1:mo.	Parollen: Lyckan.
Löösen: Gifwe Gud.	1:mo. Riktigt
utgifwet.
2:do.	Ingen officerare låter kiöra sin wagn el. equipage igenom een soldat el. ryttare el. brukar honom till sin egen nytta, utan att han will blifwa af fiscalen anklagat.	2:o. Skall effterkommas.
3:tio	Kommer någon att göra ett falskt rykte, att fienden skall slagit wåre, skall han tagas i förwar till saksens wijdare undersökiande.	3:o. Skall effterkommas.
4:to	Jugen lyder någre ordres utan af dem, som auctoriserat är dem att gifwa ut el. af konungen der till satt.	4:o. Skall effterkommas.
5:to	Alt skutande wijd armeen förbiudes wijd lijfsstraff, utan att han först der till inhemptar tillåtelse.	5:o. Skall effter möjeligheeten efterlefwas och hindras.
6:to	Under marschen skall ingen understå sig, så nödigt han hafwa må, att sittia af och gå in i någon gårdh, wijd liffsstraff till görandes.	6:o. Skall effterkommas.

7:mo. Om någon understår sig i warande action att plundra, skall declareras för en skielm och kan saaklöst och utan answar ihielskiutas, för än fienden slagen är, utan föllia och sluta wäl på hwar andra.	7:o. Skall söckias att hindras och efterlefwas.
8:vo. Går någon utur lägret, utan att någon officerare sändes med honom, och kommer till skada, skall commendeuren af regementet swara för honom som konungens mann.	8:o. Skall efterkommas.
9:no. Hwar officerare, som utcommenderat warit, gör skrifftl. rapport om hwad föreluppit och passerat är, så wähl om födan som afgången, hwad och elliest föreluppit wijd commenderingen.	9:o. Skall efterlefwas.
10. Hwar och en gör sin devoir i action som en ährlig och braf karl och intet wender ryggen till, förmanandes de gemene och dertill.	10:o. Skall efterlefwas medh Gudz hielp.
11. Ingen skall understå sig att af någon bonde taga någon häst wijd lifsstraff tillgiörandes.	11:o. Skall efterkommas, så framt det till siuckes fortskaffande icke skier.
12. Alla desse puncter skohla i mårgon effter prädikau upläses och efterkommas.	12:o. Skall efterkommas om någon predickan hålles.
13. Alla troupper skohla på första signalet, så här som wijd de andra detachementen, wara färdige.	13:o. Skall efterkommas.
14. Tridie dehlen af regementerne skole wara på piqvet, och kommer iag på piqvet, som dem visiterar.	14:o. Skall efterkommas.

Datum under raporten: Anderlö d. 20 Feb. 1710.

D. 20 Feb. Om morgonen helt bittida bröth armeen upp, då af regementet till beteckning af artilleriet af regementet commenderat blef 400 man musquetterare tilljcka medh h. öfwerstel. och helfften af alla officerare, som funnos widh regementet, nembl. 1 cap., 2 lieut. 1 fendr.

Samma dag, så snart regementet medh armeen utryckte och marcherade, blef dett utj ordre de bataille rengerat, och marscherade och avencerade således uppå fienden in emoth 3

mijhl. I warande avence emoth fienden, blef uppå hans excell:ce h. generalen och gouverneuren Stenbocks befallning h. öfwerstel. Nils Hästsko af h. generalmajoren Palmquist som öfwerste för Wässmanlenningarne förestält.

Samma dag blefwo ingen parole och lösen eller ordres uthgifwen, utan det blef widh den förra aftonen uthgifwen warit, undantagandes, att alla sig wähl allarta hålla skulle. Samma affton kom regementet till Anderlö, men af den swåra och hastiga marchen blef:o många effter, som omöjel:n kunde hinna att följa, ty vi avencerade det starckaste wij kunde på fienden öfwer gierdzgårdar af jordh och andra diffleer, och blef ändå intet af annat än att några ryttare och hästar af de danskas stycken skutne och ruinerade blefwo.

Datum under raporten: d. 21 Februarij anno 1710 wijd Anderlöf.

[D. 21 Febr.]

- 1:o. Wässmanlenningarne bryta nu straxt upp och följa på artolleriet, dernest Södermanlenningarne, sedan von der Noths, hwilcka bekomma deras ståndquarter i Norwedinge, derest högquarteret blifwer.
- 2:o. En officerare skickas straxt föruth, som tager emoth quarteren.
- 3:o. På commendering nu straxt, som sig för Östgiötarne infinna, komma nembl.
 1 lieutenant el. fendrich,
 1 underofficer,
 50 corporal. och gemena,
 hwilcka under major Gerttens commando komma att stå.

Emoth afftonen anckom regementet till Norwedinge och bekom sitt quarter på fältet, medh en esquadron cavallerie emellan hwar batailon en ordre de bataille.

Norwedinge d. 21 Febr. 1710.

- 1:mo. Parollen: Helsingborg.
 Löösen: Brygga.

1:o. Riktigt
 uthgif:n.

- 2:do. En lieutenant af hwart regemente, som något siukt manskap har effter, samblas i mårgon kl. 8 här i högquarteret att gå vägen

2:o. Är
 effterkommit.

- tillbakars till Wankifwa att sambla alt hwad på wägen finnes och wijsa dem hijt till rätta.
3. Ingen officerare brukar någon ryttare el. gemeen wid sitt pagage el. till sin tjenst. 3:o. Skall efterkommas.
 4. Hwart detachemente måtte flitigt låta patrullera på den wägen åt fienden både åt Landz-krona och Helsingborg. 4:o. Lärer efterkommas.
 5. Om något fienteligt förnimmes, averterar den ena den andra, att man i sådant fall kan secundera den andra. 5:o. Lärer efterkommas.
 6. Officerarne hålla sig allart. 6:o. Är efterkommit.
 7. Hästar och manskap måste nu skiötas effter all möjligheet, medan man står stilla. 7:o. Skall efterkommas.
 8. En major af hwart detachement kommer hwar dag precise kl. 4 effter middagen till högqwarteret att taga ordren ut. 8:o. Skall efterkommas.
 9. Den generalmajoren, som har dagen, blifwer wijd högqwarteret att beställa hwad nödigt är. Generalmajor Sparrfelt får i mårgon dagen. 9:o. Lärer efterkommas.
 10. Om något af consequence passerar uthj h. generalen grefwe Stenbocks frånwaro, så anmähles det af hwar colum till h. general Burenskiöld. 10:o. Skall efterkommas.
 11. När något allarm blifwer i högqwarteret, gifwes lösen med 2 stycke skått. 11:o. Lärer skie.
 12. [Från] Hwart detachement skickas 1 lieutenant el. fendrich på ordinantz hoos h. general Burenskiöld, så lenge general Stenbock bårta är, som har sitt qwarteer i Wästra Carlby. 12:o. Lärer efterkommas.

Artillerie wachten blifwer 30 man, som af regementet alle dagar aflöses, tillijka med 1 officer och underofficer.

Datum under raporten d. 22 Feb. 1710.

Norwedinge d. 22 Februarij anno 1710.

Efter middagen inkom den commenderingen, som h. öfwerst-lieutenant Coijet med sig haft, nembl. 1 lieutenant, 2 under-officerare och 50 gemena, hwar wijd 6 siuka sig befunno.

1:mo. Parollen: Skåne.
Lösen: Cortou.	1:o. Riktigt
uthgif:n.
2:do. Skulle een trumslagare el. trumpetare ifrån fienden ankomma, skall den wachthafwande officeraren, på hvilken han ankommer, intet insleppa, utan taga brefwen af honom och honom afwijsa, seijandes att han skall få swar med annan lägenheet.	2:o. Lärer aff
förwachterne
effterkommas.
3:tio. Som i natt war confust med lösen, att een hade den gamla och een den nya, så är nödigt, att den i tijd uttages.	3:o. Är wähl.
4:to. Det böör till ordinans intet mehr gifwas än en officer af hwart detachment och intet af hwart regemente till generallieutenant Buren-skiöld i grefwe Stenbocks frånvaro.	4:o. Skall
effterkommas.
5:to. Skulle någon dansk fånge finnas i qwarteren, skall den samme lefwereras till högqwarteret.	5:o. Skall
effterkommas.
6:to. Wachterne måste förmanas att intet utsleppa för mycket marrode, som dagl. löpa omkring i landet, hwilket offta för detta anbefalt är, dock utan wärckan.	6:o. Är
effterkommit.

Proviant uthur magazinet uthlefwerat och uthdehlt 100 i brödh och 15 st. nöth.

Siucke befinna sig widh regimentet 70 st.

Datum under raporten d. 23 Feb. widh Norwedinge.

D. 23 Feb. Norrwedinge.

1:mo. Parollen: Helsingborg.
Lösen: Fyhrkuhla.	1:mo Riktigt
utgifwen.
2:do. De samma officerare, som i afton taga ut parollen, skohla i mårgon kl. 10 för middagen wara wijd högqvarteret och wijd konungens onåde angifwa, huru wijda regementerne äro försedde med proviant, och om de så stort förråd hafwa, att de kunna göra ett par dagars marche utan vidare tillskått.	2:o. Är efter-
kommit.
3:tio. Såsom armeen cantonerar i wissa sperande qwarteer, så anbefalles alla commendeurer	3:tio. Lärer
effterkommas.

wijd regementerne, att de giöra sig noga informerade om alla de vägar, som löpa i från deras qvarter, så emot fienden som anorstädes.

4:to. Såssom commendeurerne af regementerne böra wara responsable, att den undfågne ammunition må blifwa rätt disponerat och berächnat, så böra de i mårgon ingifwa nöijachtig berättelse, huru wijda deras folk der medh kunna wara försedde, och gifwa riktigt beskiedh om den afgång, som kan wara foreluppen. 5:to. När några fångar el. disserteurer af fiendens folk till högqvarteret inbrachte warda, så skall den officeraren, som dem inbracht hafwer, hos general gewaldigern sitt nampn inteckna låta, skohlandes och de officerare, som någre slijke till högqwarteret redan inbracht hafwa, hoos general gewaldigern sina nampn angifwa, på det man af deras berättelsse må kunna inhempta, hwilka äro fångar och disserteurer. 6:to. Såssom pastoren uthj Stora Harje är fengzlig inbracht worden af gref Lewenhufwuds regimentz fältskiär, så skall den samma sig hoos generaladjutanten till wijdare confrontation infinna¹. 7:mo. Regementerne hålla sig marchfärdige alla ögnebleck, när ordres till upbrått ankomma. 8:vo. En öfverofficerare till häst eller beriden af hwart regemente skohla ofördröijeligen sig infinna i högqwarteret och där afhempta wijdare ordres. 9:no. Förslag och rapporter lijkmatigt förre utgågne ordres skohla utan försummelsse ingifwas wijd hårt answar.	4:to. Är efterkommit, så mycket i hastighet skee kunnat. 5:to. Skall efterkommas. 6:to. Går icke regementet ann. 7:mo. Skall efterkommas. 8:vo. Är efterkommit. 9:no. Är efterkommit.

¹ Hvad pastorn i Stora Harrie Hans Risoer beskylldes för, är ej känt.

10:mo. Brennewedh skall af bönderne till
qwarteren införas, på det folket
må hafwa nödig värma, och hu-
sen icke nederrifwas.

10:mo. Har ej efterkommas
kunnat i mangell af bönder,
som veden tillföra kunde.
dock skola husen efter möj-
ligheet conserveras.

Utaf magasinet är uthlefwerat fölliande proviant, nembl.

58 \bar{u} brödh.

4 \bar{u} tort kiött.

Norrwedinge d. 24 Febr.

J dag är uthaf magasinet uppå regementet uthlefwererade
blefne 8 wagnar medh brödh, som äro angifne att hålla 212 \bar{u}
miukt brödh. J dag är ännu efter ordres een rapport på den
wijd Wessmannelandz infanterie regemente befintelige proviant
inlefwereradh af fölliande innehåldh:

Wijdh regementet befinnes så mycket proviant, som det
knappast sig med i dag och i mårgon behielpa kan.

M. v. Falckenberg.

Specifikation på den ammunition, som widh Wessmannelandz
infanteriregemente öfrig befinnes, nembl.

3 tunnor kruut,
8000 st. passkolor,
2000 st. flintstenar.

M. v. F.

J dag är af cap. Falcklos el. Strömsholms comp. 1 gemen
dödh blefwen.

1:o. Parol.: Rewenklo.
Lösen: Korngudh.

1:o. Richtigt
uthgifwen.

2:o. J morgon sända alla regementen deras rege-
mentzkvartermestare för dager till general-
krigzcommissarien, att förnimma, om de hafwa
någon proviant att förvänta.

2:o. Är
efterkommit.

3:o. Alla siucka, som intet kunna gå el:r föras
medh, kommer en officer af columnen och
1 underofficer af hwart regemente, hwilcken
tillhåller presten och allmogen att föra dem
till Lundh.

3:o. Skall
efterkommas.

4:o. Pagaget följer efter armeen i sin ordning.

4:o. Skall
efterkommas.

5:o.	Ingen understår sig widh lifsstraff att bruka någon af konungens folck till sin tjenst.	5:o. Skall och efft:rkommass.
6:o.	Förmanas alla officerare, att de underrätta sitt folck, huru de sig förhålla skohla, så wähl på wacht som medh patrullerande, och att en regementzofficerare visiterar deras wachter, att folcket nattetiden allart är och weta hwadh de skohla giöra.	6:o. Är och skall efterkommas.
7:o.	Om 4 styckskott widh högquarteret löses, så sittaa alla regementen upp och secundera dijt på det stället, hwarest fienden komma kan.	7:o. Skall efterlefwas.
8:o.	Hwart regemente har en öfwerofficer på ordonantz i högquarteret, och hwar colum sänder kl. 2 effter middagen en major till häst till högquarteret effter parolen och lösen medh ordren.	8:o. Är efterkommit.
9:o.	När armeen står stält i ordre de batt[a]ille och generalen låter medh sine trompettare blåsa appell, så swarar intet allenast alla regementen till häst med trumpettan, utan infanteriet medh trummorne, då straxt en regementzofficer infinner sig, derest generalens trompettare blåsser.	9:uo. Skall efterlefwas.
9:o (!)	Alla förra ordres observeras medh all exactitude.	10:o. Skall äf:en wähl efterkommas.

Raporten daterat Norwidinge d. 25 Feb. 1710.

Norwedinge d. 25 Feb.

1:o.	Parol.: March
Lösen: Hielp Gudh.	}	1:o. Richtigt utgif:n.
2:o.	Hwar column marcherar effter de sedlar de få.		2:o. Skall efterlefwas.
3:o.	Medh de siucka förhålles, som i går wardt befalt.		3:o. Skall efterkommas.
4:o.	Jngen, som fächta kan, blir tillbackars widh pagaget.		4:o. Skall skiee.
5:o.	Cavalleriet och jnfanteriet taga sina kietlar medh sig och all proviant, de hafwa, samt salt för hwar och en, så mycket han behöfwer, om nöden fordrar.		5:o Skall efterkommas, såwida något(?) i förråd är.

6:o. Gewäret hålles färdigt och folcket blir beständigt i deras trouppar och divisioner.	5:o. Skall efterlefwas.
7:o. Ingen officerare går i från sin troupe el:r division, utan [är] hwart ögnebleck tillstädes fienden att angripa, som sig bör.	7:o. Skall efterkommas.
8:o. Enär man passerar en deffile, så afwachtar regementet sig sie[l]f och det nästkommande, innan det går vidare.	8:o. Skall efterkommas.
9:o. De regementen, som intet hafwa swurit, gifwa sig [i] morgon an, när de stå stilla, hoos general auditeuren.	9:o. Regimentet har swurit.

D. 26. Hehla regementet blif:r commenderat att följa och forthielpa artilleriet, hwar widh det och i marchen divisions wis fördelt blef, effter artilleriemajorens ordonerande.

De siucke af regementet blef:o under en förars uppsicht qwarlemnade i Norrwedinge, att föras till Lundh, som till tahlet woro 97, som aldeles intet marchera kunde.

Innan upbrättet skiedde, inbrachtes en gemen af Salbergz compagnie, som effterblefwit, och då under arest sattes.

Rapporten daterat Gissholmen d. 26 Feb. 1710.

Den 26. Feb. Gissholmen.

1:o. Parol.: Gudh föruth.
Lösen: Skielm tillbakars	}	1:o. Richtigt uthgifwen.
2:o. J gryningen blåses putsell och i dagningen hålles en kort predikan, straxt dereffter blåses till häst.		2:o. Wäreckl. efterkommit.
3:o. Till ordonantz hoos generallieutnanten Burenschiöldh een underofficer, som är wähl beriden, nu i affton.		3:o. Efterkommit.
4:o. En lieut. af Wästgiötarne patrullerar nu straxt effter parol:n är uthgifwen, 1 lieut. aff Östgiötharne kl. 12, 1 lieut. af Småleuningarne kl. 1, och majoren af samma regemente kl. 3.		4:o. Lärer och wähl wara effterlef:t

Den 27 Feb. Om morgonen för upbrättet af armeen blef af hr generalmajoren Palmquist upp[å] hans excell. ordres öfwerstl. Gustaf Johan Tunderfeldt Wässmanlandz regementet som öfwerste

förestält¹, och jag nådgunstigast förordnat till öfwerstel:t och cap. Carl Piper, som ifrån Bendern kommit och tillförende capitain under samma regemente warit, ansagt att utj mitt ställe göra majorstjänst och wara major. Samma dag blef regementet ännu förordnat att blifwa widh artolleriet som tillförende och det for[t]skaffa.

Weckoförslaget för denne wecka blif:r tilljcka medh denne raporten i[n]gif:t, hwarmed mina rapporter slutas, och lemnas det arbetet till majoren Piper el. den i des ställe majorstiensten förrättar.

Datum Flenninge d. 27 Febr. 1710.

M. v. Falckenbergh.

Flenninge d. 27 Feb.

- 1:o. Parol. och lösen som i går.
- 2:o. Fålcket hålla sig allarte och achta sina gewär.
- 3:o. J morgon bittida håller armeen sig marchfärdig.

Den 28 Feb. Bröt armeen op och blef regementet åter commenderat att fortskaffa artolleriet, hwar wijd det som tillförende divisionswijs fördehlt blef, och marcherade således fram under Helsingborgh, hwarest uppå fältet 1,000 steeg ell. något meera ifrån Helsingborgz torn hela armeen giordhe halt, och uppå hans excell:ces ordres skiöt då af de gamble laddningarna, som af rägn och då en continuerlig fallande dimba bortskiämbd och fuchtig blifwit, och sedan gewähret ränsat och friskt laddat blifwit, avancerade hela arméen under lösen och Gudz och Jesu hielp på fienden, som uti full order de battaile rangerat stodh, hafwandes framför sig ett morass och en graf, som lopp på begge sijdor om stoora wägen, baak om sig Helsingborg, som forti[fi]cerat war; dess utom war infanteriet med spanska ryttare el. sweinsfedern wähl försedt med mera, som des order de battaile uthwijsa lærer. När nu vår armée uti full avance [mot den] utj sin största fördehl stående fiende[n] war, märckte hans excell:ce h. generalen, att träffen uppå fiendens högra och [vår] wänstra flygel skarpast för sig gå skulle, fant han rådeligast att draga sig med armeen något åt wänster, för hwilcken ordsak skull och arméen wänster om giorde, warandes

¹ Öfwerste Nils Hästesko hade dagen förut förflyttats till Kronobergs regemente.

det stoorä artollariet, som [af] wårt regemente convoyerades, äfwenwähl twungit och draga sig af wägen åt wänster åt ett morass, derest det, sedan några skåt derutaf på fienden skiedt, öfwerläpas och dragas måste, men för den swaga ijsen, som af rägn och slagg mycket förtärd war, föll dett in uti moraset, således att fast än så mycket manskap till hwart stycke amployerades, som utj släptagen hålla kunde, war det ändå fast ogiörligit dem uthur moraset utbekomma, derest de öfwer nafwena ned-suncko. Icke dess mindre effter ett starckt arbetande och all använd flijt utaf officerarne brachtes de utuhr moraset, så att der med uppå fienden ändå några skått giöras kunde, undantagandes 2:ne, som till effter action qwar blifwa måste. Uppå samma moras blef sahl. öfwersten Tunderfeldt slagen och iag jempte några officerare och gemena blecerad. Ändtel:n effter ett fechtande af några timmar ehrhöllo wij igenom Gudz den aldra högstes alldranådigaste bistånd och haus greff. excell:s h. generalens en chef tappra anförande och stadigt uppmuntrande af trouperna till att winna ell. döo sampt berömliga conduite en fullkomblig seger, jempte effterlembnande af artollerie, många döda och fångar uppå fältet af fienden, som tog sin retrait med resten in utj Helsingborgh.

D. 28 Feb. Fältlägret wid Helsingborgh.

1. Parol. och lösen: Med Gudz och Jesu hielp.
2. Arneen håller sig allart.
3. Piqueten rycker straxt uth, undantagandes af Wässmanlänningarna.
4. När revallie och tappto slås, skohla alla trumbslagarne af regimentena slå tillhoopa.

D. 1 Martii. Fältlägret wid Helsingborgh.

- 2:o. Folcket håller sig alarte och achta sina gewähr wähl.
- 3:o. Picketen rycker ut för regimentet lijka starck som i går natt, 60 man med en officerare och 2:ne underofficerare.
- 4:o. Skall i morgon gehs manskap, som hielpa artollerie tillhopa draga och sambl:n[!] af gewehr sorterne, som af fienden lembnat är.

Helsingborg d. 2 Martii.

- 1:o. Parol. och lösen: Bockstahn [!] Ståhlknapp.
- 2:o. Angår generalerne, nl:n j morgon klåckan 9 skall alla general[er] komma till högqwarteret utom generalmajor Aschenberg, som håller god uppsicht.
- 3:o. Dee regementerne, som intet hafwa fourage åt sina hästar, skohla sig angifwa hoos general lieut:t Meijerfeldt.
- 4:o. Hwart regemente gifwer in sitt förslag på blesserade sampt döde.
- 5:o. Dhe öfrige tälten skola uppslåes, att de eij af rötan förderfwas.
- 6:o. Allt gewähr, som finnes, samblas på ett ställe att bortföras.
- 7:o. Armen håller sig allard och god wacht.

Den 3 Marti i fältlägret wijd Helsingborgh.

- 1:o. Parol. och lösen: Bender, Sulthan.
- 2:o. Förslagen, som i går äre begärade på afgången wijd regementerne, måste utan manqvement i morgon lefwereras.
- 3:o. Regementerne angifwa sig hoos generalkrigzcommissarien att proviant få till manskapet.
- 4:o. Dhe som intet hafwa fourage, gifwa sig an hoos general lieutenant Meijerfelt att få fourage i morgon.
- 5:o. Generalen tager mycket onådigt upp, att regementerne icke hafwa uppslagit dhe öfrige tälten, hwilcka der igenom komma att förderfwas, och måste de strax i morgon uppslåes.
- 6:o. Dhe blesserade och siuka måste regementsoffic. låta skiöta, och om någon kommer igenom wahnskiötzell att fahra illa, skall han derföre swara.
- 7:o. Såsom h. general. har förnummit af en wiss man utj Helsingborg, att fiendens cavalleriegarde har förlorat deras sölfwer pukor, så förmanas hwar och een wijd Kongl. Maj:z högsta onåde en sådanan seenlig trophé [icke] förtijga, utan måste med alfwar och med största flijt uppsökas och inlefwereras.
- 8:o. Armén håller sig allard och wachten gier godh acht.
- 9:o. Alt fienteligit gewähr måste med största flijt uppsökas och inlefwereras, hwartill föllier h. öfwerst Hamiltons disposition j morgon klåckan 9.

- 10:o. Dee råckar, som, af fienden lembnade, upsamlade äro wijd hwart regemente, låter h. general major Palmqvist utdehla wijd Wässmannelandz regemente ¹.

D. 4 Martii i fältlägret wijd Helsingborg.

- 1:o. Parol. och lösen: Dynemynde, Orlogskiepp.
 2:o. J morgon efter chorum komma alla regementz präster tillsammans i högquarteret att sitta i felt consistorium.
 3:o. Hwart regemente sänder i morgon i dagningen en munster-skrifware till högqwarteret, som angifwer sig i cantzeliet.
 4:o. Armeen håller sig och wachten allard, och om något allarm skeer, så soutineras dijt, som allarmet skeer.
 5:o. Dee begiärte förslagen måste ofehlbart i morgon inlefweras.
 6:o. Alla gemenas tälter, som äro fundne på wahlplatzen och än intet af regementerne upslagne befinnes, men af någon kunde wara bordtförde uhr lägret, lefweras tillbakars till konungens behof emot någon betablning. Finnes något sedan wara undandölgt och icke rättel. angifwit, så blir sådant ansedt och straffat som stöld.

D. 5 Martii i fältlägret wid Helsingborg.

- 1:o. Parol. och lös[e]n: Allting är godt, när ändan är godh.
 2:o. Ingifwes i morgon förslag, på huru många i slaget blefne.
 3:o. J morgon släses och blåses till chorum 2:ne gånger, men innehålles 3:dje gången till ordres.
 4:o. Armeen och wachten håller sig allard, piqueten blir som i qwälls:

D. 6 Martii i fältlägret wid Helsingborg.

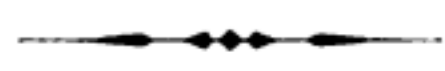
- 1:o. Parol. och lösen: Carolus, Gud älskande.
 2:o. Armeen och wachten håller sig allard.
 3:o. Dee commenderande officers af regementerne drager försorg, att generaladjutanten efter Kongl. M:z förordning:r kan komma att inventera de dödas qwarlemnskap.

¹ Wästmanlands regemente hade måst tåga utan uniformer till Skåne. En del däraf försågs med sådana vid Hasslaröd, återstoden tyckes under hela fälttåget tjänat i bondekläder. Tunderfelt till Stenbock 3 Febr. 1710 (ur Prof. Stilles excerptsamling).

- 4:o. Alla wärckelige majorer skall wara i morgon kl. 9 i hög-qwarteret.
- 5:o. Dee af regementerne på wahlstaden död[a] skola i morgon upbringas wid retranchien för Helsingborg och der begrafwas.
- 6:o. Hwart regemente gifwer i morgon ett pertinent förslag, huru många tälter dee hafwa och fientel. gewähr.
7. Ingen må gå till staden utan pass, wid lijfzstraff.
8. Dee regementerne, som intet hafwa fourage åt sina hästar, skohla sig angifwa hoos general lieutenant Meijerfeldt.
9. Hwar ock en wid alla regementer befalles alfwarligen, om någon konungens monderingz pertzedell, af hwad namn det wara will, dersammastädes skola befinna[s], som icke höra regimentet till, att sådant tillbörl. hoos commendeuren af regimentet angifwas, hwilcken skall vara skyldig munderingzpertzedlarne till regimentet att återställa dit, som det hörer. Om emot detta förbod handlas, blir den brotzlige ansett för tiuf.

D. 7 Martii i fältlägret wid Helsingborg.

- 1:o. Parol. och lösen: Malmö, Qvarter.
- 2:o. Regementerne rätta sig effter i dag undfångne ordres, att ingen klagmähl här öfwer inkommer, hwarföre öfwerstarne i detta måhl, som alt annat, [som] intet prompt exeqvera hwad befalt är, komma att blifwa konungens man.
- 3:o. Så snart regementerne är i qvarter, inkomme dhe med skrifftelig berättelse till generalen på Malmö och där jempte weta låta, hwar regimentz officers stånd qvarter är.

Personregister.

- Ascheberg, Kristian Ludvig*, generalmajor, f. 1662, d. 1722. Generallöjtn. 21 f., 39.
- Bildsten, Eberhard von*, generaladjutant, f. 1673, d. 1758. Generallöjtn., frih.: *Bildstein*. 16, 23.
- Boije af Gennäs, Krister*, generaladjutant, f. 1678, d. 1751. Öfverste. 8 f.
- Burenskiöld, Jakob*, generallöjtn., f. 1655, d. 1738. Guvernör i Skåne, öfverståthåll. 6 f., 16, 21, 31.
- Christiernin*, fänrik vid Västmanl. reg. 8.
- Coijet, Gustaf Vilhelm*, öfverstelöjtn. vid Södermanl. reg., f. 1678, d. 1730. Generalmajor. 25.
- Cronhjelm, Gustaf*, landshöfding, f. 1664, d. 1737. Kgl. råd, kanslipresid. 3 f.
- Falkenlo, Karl*, kapten vid Västmanl. reg., f. 1685, d. efter 1769. 7, 17, 34.
- Fleming, Claes*, fänrik vid Västmanl. reg., f. 1691, d. 1771. Major. 10.
- Gordten, Karl Kristofer*, major vid Kalmar reg., d. 1727. Öfverste. 30.
- Gripendahl, Claes*, fänrik vid Västmanl. reg., kaptens afsked 1719. 6.
- Grooth, Gustaf von*, kapten vid Västmanl. reg., f. 1685, d. 1764. Landshöfd., generallöjtn. 6.
- Grumeiller*, löjtn. vid Västmanl. reg. 6.
- Gyllenstierna, Axel Erik*, major vid Södermanl. reg., f. 1678, d. 1751. Öfverste, landshöfd. 13.
- Gyllenstierna, Göran*, generalmajor, chef för Skånska tremännings reg., d. 1736. 21, 23.
- Hamilton, Hugo*, öfverste, d. 1724. Generalfälttygmäst. 39.
- Hammarberg, Gustaf*, öfverjägmästare, f. 1653, d. 1731. 26, 28.
- Hierta, Lars*, öfverste för Västgöta reg., f. 1648, d. 1711. Generalmajor. 21.
- Horn*, kapt. vid Västmanl. reg. 7, 13. [Möjligen bör dock på dessa ställen läsas Hoen.]
- Hästesko, Nils*, öfverstelöjtn., 1710 öfverste först för Västmanl. reg. och därefter för Kronobergs, d. 1724. 30, 37.
- Lenck*, öfverste för ett fyr- och femmänn. kav. från Uppl., Södermanl., Västmanl., Östergötl. och Smål. 10, 15, 21 f.
- Lewenhaupt, Gustaf Fredrik*, generalmajor, chef för Västgöta tre- och femmänn. reg., f. 1658, d. 1723. 21.

- Meijerfelt, Johan August*, generalmajor, generallöjtn., f. 1664, d. 1749. Generalguvern., kgl. råd. 11, 41.
- Noth, Lamoral von der*, öfverste för Upplands fyr- och femmänn. reg., f. 1663, d. 1710. 9, 14, 18, 21, 24.
- Palmqvist, Magnus*, generalmajor., f. 1660, d. 1729. Landshöfd., president. 9, 21, 24.
- Pihl*, generalvagnmästare. 10.
- Piper, Karl*, kapten, 1710 major vid Västmanl. reg. 37.
- Risoer, Hans*, kyrkoherde i Stora Harrie, f. 1656, d. 1712. 33.
- Schomer, Johann Baptista*, öfverste för det värfvade sachsiska inf. reg., d. 1716. Generalmajor. 19, 24, 27.
- Siöman*, häradsfogde i Vesterås län. 4.
- Sparrfelt, Anders*, generalmajor, chef för Älfsborgs reg., f. 1645, d. 1730. Landshöding. 19, 24, 31.
- Stenbock, Magnus*, generalguvernör, kungl. råd, f. 1664, d. 1717. 8 f., 26, 31, 38.
- Stjerncrantz, Per*, generaladjutant., f. 1681, d. 1737. Öfverste, landshöding. 16, 23.
- Taube, Gustaf Adam*, generalmajor., f. 1673, d. 1732. Riksråd. 11, 14, 18, 21, 23.
- Tunderfelt, Gustaf Johan*, öfverstelöjtn., 1710 öfverste för Västmanl. reg., f. 1656, d. 1710. 6, 36, 38.
- Winge, Knut*, fänrik vid Västmanl. reg. 6.
- Wrangel af Sag och Waschel, Otto Vilhelm*, kapten vid Västmanl. reg., f. 1688, d. 1747. Öfverste. 6.

MAGNUS STENBOCK

MANNEN OCH MINNET

TAL

VID

LUNDS UNIVERSITETS STENBOCKSFEST

DEN 28 FEBRUARI 1910

AF

E. WRANGEL

LUND 1910

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Stor må den tid kallas, som på skilda kulturområden alstrar personligheter, framstående genom idéernas mäktighet, viljans kraft eller fantasiens rikedom. Stor har då helt visst Gustaf Adolfs och de tre Karlarnes tid varit, ej minst den tolfte. Konungarne stodo icke ensamna med sina väldiga planer och sin omsorg om rikets väl; snillrike män, ädla karaktärer omgäfvade dem.

Krigets blodiga yrke var ju det förnämsta, och krigets bistra skola hade varit en ypperlig uppfostrare för folket. Vi lofprisa icke kriget i våra dagar, och vi önska det fjärran från våra stränder. Men ännu äro vi icke så klemiga, att vi icke beundra ett folk, som offrar lif och blod för hem och härd — »pro focis» som det står på en af Stenbocksmedaljerna — ja, till och med när folket, likt japanerna nyss, går utanför sitt lands gränser för att med mod och snille möta den anstormande öfvermakten.

Och att erkänna krigens och segrarnas betydelse under förflutna, statsgrundande tider, bjuder redan den enklaste historiska rättvisa. Huru mycket mer om dessa krig förts och dessa segrar vunnits för fäderneslandets ära, för dess räddning! Så ter det sig åtminstone för dem, som erkänna ett fädernesland och hålla fäderneslandet kärt öfver allt annat på jorden.

Det karolinska Sverige födde store män också på den fredliga odlingens mark. Veteuskap och vitterhet, konst och slöjd fingo också inhemska dyrkare, de där snart började täfla med och ersätta de inkallade utländerne. Och Rudbecks *Atland*, Dahlbergs *Suecia* och Peringskiölds *Monumenta Uplandiæ*, alla vittnande om huru högt svenskarne den tiden tänkte om sitt

land, stå sig vid sidan af utlandets främsta praktverk. Men det blef oss icke förunnadt att i ro arbeta på det inre uppbyggandet af stormaktsställningen. Kriget bröt åter förhärjande in med arten af ett olycksöde, som rufvat öfver utvidgningsplanerna, — sedan den unge kunglige hjälten, likt prinsen i den indiska sagan, gripits af tigerhudens tjusning.

Efter tjugo år af oupphörligt krig var den yttre storhetens illusion krossad och en hufvudpart af landets bästa folk förbrukad. Men allt hvad Gustaver och Karlar tänkt hade icke försvunnit som såpbubblor. Där var i inre kultur en fast grund för en fredlig utveckling lagd, utan hvilken frihetstidens män kunnat föga uträtta; och af krigsmödornas lön återstod det bästa — de skånska landskapen.

Den, som räddat dem åt Sverige, det är honom vi fira i dag. Dagen är krigsminnets; men vi tänka ej blott på detta, också i fredens värf har Magnus Stenbock skurit en lager, lika glänsande och lika värd att äras, ej minst i denna landsända och vid detta universitet.

När Magnus Stenbock på sommaren 1707 som de skånska provinsernas höfding landsteg i Malmö, kom han till välbekanta och kära trakter. Här hade hans fader, gref Gustaf Otto, verkat såsom den förste svenske generalguvernören och såsom Lunds universitets kansler. I Halland och Skåne hade Magnus som ung då och då uppehållit sig, och i båda dessa provinser ägde han jord. Med glädje återsåg han de bördiga slätterna. Han hade nu, fyrtyotreårig, tillbragt den sista hälften af sitt lif nästan oafbrutet på fältfot. Hemmets ro kände han föga, och nu hade han i flera år fått lefva skild från sin familj. Genom de ständiga krigsstrapatserna hade hans hälsa också blifvit vacklande. Nu hade han fått en plats inom moderlandets styrelse, en af dess viktigaste. Till en vän yttrade han: »Jag reser, vill Gud, till mitt i nåder anförtrödda guvernement och hänger min värja på spiken, så länge som Gud tackes, ty min hälsa synes alldeles vilja kvittera mig». Själf hade han, särskildt i Polen, fått vara med om krigets grymmaste lekar, stått osvikligt på sin post och utfört de svåraste uppdrag. Han tyckte sig nu ha fått nog af detta vidtutseende krig: »det räcker i själfva verket alltför länge, och för öfrigt skall det bli oss skadligt», skref han hem flera år innan han fick lämna fältlifvet därute; och

en annan gång hette det: »Gud gifve allenast ett slut på allt och vi måtte snart få komma hem!» Och nu trodde han sig väl ha rätt att för sin återstående lefnad ägna sig åt fredens bragder, och han kunde drömma om landtmannens lycka, helst dens, som bodde fjärran från de stora vägarna, där inkvartering ständigt hotade, och som — hvarför icke? — hade laga förhinder att gå i krigstjänst. I denna stämning har då tillkommit en liten humoristisk vers, som länge varit spridd bland folket i tryck och visböcker under namn af »Gref Magni Stenbocks utlåtelse om bästa välmågan»:

En åtta kors bonde, som är utan rest,
 Bor långt upp i skogen, vet af ingen gäst,
 Är litet låghalter, står väl med sin präst
 Och slipper vid tinget att höra protest —
 Han mår allra bäst.

Till en början såg det ut som om Stenbocks förväntan skulle gå i uppfyllelse. Det var nu under detta fredens värf som hans verkliga storhet först framträdde. Och huru rikt var han icke rustad för fredliga idrotter, han, som världen betraktat — och än betraktar — som den borne krigaren! Om hans bildningsintresse och hans många olikartade talanger vittnades vid hans död af en bland dem, som i Skåne lärt beundra honom och som i dikt — i en folklig visa — hugfäst minnet af segern vid Helsingborg, Andreas Rydelius:

MIRANTUR LYCÆA,
 MIRANTUR OFFICINÆ
 QUOTIES LIBUIT VEL NECESSE ERAT
 EXCELLENTEM FUISSE
 GEOMETRAM, POËTAM, ORATOREM, DISPUTATOREM,
 PICTOREM, SCULPTOREM, FABRUM, TORNATOREM.

Som målare, skulptör, konstsmid och svarfvare fick Stenbock endast på sina korta lediga stunder sysselsätta sig — till dess det bittra fängelset gjorde hans lediga stunder alltför långa. Men sin begåfning som ingenjör hade han i fält fått visa redan många år förut, t. ex. vid Rhen, och nu senast vid Weichseln, där arméns framryckning kräfde hastiga brobyggnader; och han hade sannolikt med heder kunnat uppta Erik Dahlbergs mantel både som artist och fästningsbyggare. Hans fantasibegåfning

var synnerligen rik; den spelade honom stundom spratt och lade ofta starka ord på hans tunga, den blef under motgångens dagar en våldsam befordrare af dystra tankar. I de praktiska värfven fick den hållas tillbaka af erfarenheten och förståndsskärpan. Hans skriftställartalang var förut någon gång pröfvad i både allvarliga och glädtiga stunder — »Måns Lurifax» eller »lilla Bockens» roliga infall och verser citerades länge; nu utvecklades denna talang, om icke i dikt, så i vältalighet — i svensk vältalighet — till ett hos oss dittills okänt konstnärskap, som ställer honom främst i det dåtida Sverige. Ingen hade heller så som han förstått det offentliga ordets makt, ej heller betydelsen af det tryckta bladets räckvidd — man kaste en blick på hans många råd, maningar, varningar och andra plakat utfärdade från trycket under dessa år i Skåne!

Men de egenskaper han nu framför allt utvecklade i glänsande storhet lågo på det praktiska lifvets område — det var den *snillrike administratörens*. Redan under de senare krigsåren hade han i den ytterst svåra och fordrande ställningen som ledare för hela fältkommissariatet i Karl XII:s här lagt i dagen sin ovanliga ordnande förmåga. Nu vid Skånes styrelse fick denna framträda lifvad af den ädla humanitet, som var ett grunddrag hos Stenbock, trots all påtvingad hårdhet i krigets obarmhärtiga lekar.

Skåne var vid Stenbocks ankomst en utarmad och förtryckt provins. Det gällde att sätta en damm mot våldsamheter och godtycke af såväl militära som civila myndigheter, att upptäcka och stäfja egennytta och underslef. Det gällde att med rättvisa och billighet vinna Skånes innebyggare — mången hade redan, fruktande för tvångsvärfning och annan olaglighet, flytt öfver till Danmark. Och han genomförde uppgiften med oegennyttig rättrådighet och omutlig plikttrohet, men också med faderlig mildhet och detta hurtiga och glada sinne, som gjorde hans väsen så folkligt. Han har gifvit skåningarne förtroende för den svenska styrelsen, han har gjort svenskheten uppskattad och älskad af dem — gjort den till *deras egen*.

Utan denna kloka administration, hvarunder de skånska provinserna åter uppblomstrade, hade det säkerligen blifvit vida svårare för Sverige att, när freden med Danmark åter bröts och en välrustad dansk här i november 1709 stod på Skånes jord,

möta och tillbakaslå angreppet. Nu lyckades det, och tacksamheten faller i dubbelt mått på Magnus Stenbock.

Och ändock blef det helt få år han kom att styra provinsen som dess höfding. Drömmen om lugn och lycka fick ett hastigt slut: två år blott hade vägen tagit från Altranstadt till Bender. Tillintetgjord blef Sveriges makt icke i Ukrajna; men utvidgningens stolta plan hade fått en grundstöt. Och hemma klappade — jämte sorgen öfver konungens bortovaro och grämseln öfver förlusterna — också nöden och bristen på portarna. Ännu skonades det egentliga Sverige, den svenska halfön, från direkt beröring med krigets fasor. Då kommer budet, att också denna yttersta fara var öfverhängande: nu vågade danskarne åter en gång försöket att taga revanche.

Men här fanns en *man*, om än kungen var borta, och han fanns *på sin plats*. Då har krigaren åter vaknat inom Magnus Stenbock och ej blott krigaren utan ock — hvad dittills föga framträdte — fältherren.

Hvad vi beundra hos Stenbock i detta krig, det sista skånska, är ej mindre planläggningens klokhet än utförandets energi. Och som krigsledare glänser han både genom beräkningens försiktighet och modets okuflighet.

Inom loppet af några få månader har han skapat åt Sverige en ny fälthär, nitiskt understödd som han var af de södra länens höfdingar och af många äldre krigare. Folket, hvarmed de gamla regementena nu rekryterades, var till en god del ungt och opröfvadt. Ej utan skäl har man räknat Stenbock till Engelbrekts och Gustaf Vasas efterföljare. Men det var icke någon hoprafsad, oöfvad bondehär, hvarmed han tågade i fält. Hans ledareförmåga har här visat ett mästerprof; han har icke blott samlat en ansenlig armé, han har öfvat och sammansmält dess olikartade delar, han har utrustat den, så godt sig göra lät, på ett fältmässigt sätt. Den kända historien om »getapågarne» har förvisats till fabelns område, och det minskar ingalunda Stenbocks ära. Men ändock, namnet komma vi icke ifrån; man får blott därmed icke förbinda begreppet »gubbar och pojkar klädda i vadmal och skinnpälsar, hängande med sina träskor på de magra klipparna». Ett och annat regemente, just af dem som gingo i teten vid Helsingborg, har emellertid burit en dylik enkel mundering. Och hvad icke får förbises är, att Måns Bocks

gossar faktiskt af samtiden blefvo kallade »getapågar». Namnet har väl först kommit upp på spe. Den här, som af Bocken samlades i Småland — »Getapulien» kallades det måhända redan då — bestod väl blott, tänkte man, af unga pojkar, som kanske nyss vaktat kreaturen. Stenbocks »unga skaror», »den stackars ungdomsskaran» omtalas ofta i den tidens krigsvisor, och namnet »getapågar» förekommer i en och annan (t. ex. Frideman Danske och Skånilla), betecknande nog lagdt i den hånande danskens mun. Och i den mest bekanta Helsingborgsvisan, det s. k. Efterminnet (»Kung Fredrik i Danmark han satt på sin stol»), hänföra sig ett par strofer till »getterna»:

Den Räfvenklo började med ett stort rop
De svenske männer förgöra:
»Måns Stenbock kom hit med din lilla hop,
Dina getter så vill jag förstöra.»

(Stenbock:)

»I töfven, I vänten mig hvar och en dag,
Men getter så hafver jag inga,
De äro alla bockar som jag,
På ditt hjärta skola de stinga.»

Sedan blef »getapågarna» ett hedersnamn, såsom det ofta går med spenamnen; och om traditionen med orätt hängt på dem skinnpälsar och träskor, så kan dock hedersnamnet alltjämt förtjäna att bevaras.

Ja, Stenbock lät icke länge vänta på sig. Den kungliga försvarskommissionen ville fördröja framryckandet till våren, men, fastän detta kanske för öfningen och utrustningen medfört vissa fördelar, ansåg Stenbock att raskt handladt var hälften vunnet. Skåne borde icke lämnas så länge öppet för fiendens inkräktning; »detta hertigdömet kan kallas nyckeln till Svea rike» hade Stenbock yttrat på Malmö torg den 27 september 1709. Snarast möjligt borde fienden drifvas mot kusten och så med en kraftig stöt kastas öfver Sundet tillbaka.

I dag ha 200 år förflutit sedan denna snillrikt tänkta och utförda plan fick sin fullbordan.

I dag gå blickarna till slagfältet vid Ringtorp. Må också våra dröja där! Mandomsprof utfördes där på svensk, men

äfven på dansk sida. Den danska hären var ju något underlägsen till numerären, men intog en fördelaktig position på en höjdsluttning bakom sank mark, genom hvilken den svenska skulle bana sig väg. Men ledningen brast hos danskarne. Rantzau, öfverbefälhafvaren, kastade sig själf besinningslöst i striden och blef också illa blesserad. Hans linjer kunde icke hållas samman, genom luckorna trängde svenskarne in och flykten blef snart allmän. Stenbock hade lugnt öfvervakat det hela, hållit de sina väl i sin hand och skickligt begagnat sig af fiendens missgrepp. Hans officerare stodo honom värdigt bi. Här se vi den tappre Jakob Burenskiöld, befälhafvare för vänstra flygeln, som först gick i elden, men fången redan i början af slaget, då danskarne i en häftig kavalleriattack hade framgång; likaså den hurtige Eberhard v. Bildsten, generaladjutanten, som fick med fångenskap plikta för sin oförvägenhet. Här strax invid rider Burenskiölds närmaste man Göran Gyllenstierna, och så kommer framför andra linjen Gustaf Fr. Lewenhaupt, hvars eget regemente föres af den energiskt framstormande Erik Odelström. Och där spränger upp, af Stenbock skickad från högra flygeln till undsättning, den erfarne K. G. Dücker med Vilhelm Bennets och J. H. Dückers afdelningar. Och i första linjen af centern sköter Karl Cronstedt, artilleriets omskapare, sina kanoner och för dem sedan öfver sänkan uppför sluttningen. Och nu angripes den danska centern af vårt infanteri med Hugo Hamilton i spetsen, understödd af Magnus Palmqvist, fortifikationsgeneralen, af Sparrfelt, Taube och så många andra. Striden är i hufvudsak afgjord, när vår högra flygel under J. A. Meijerfelt och Kr. L. Ascheberg rycker fram att delta i kringrännandet.

Drabbningen har varit blodig, men kort — tre timmar omkring, från kl. 12 m. Kl. 4 kan Stenbock till riksänkedrottningen, prinsessan och rådet i Stockholm som kurir affärda sin adjutant Henrik Hammarberg.

Efter segern kan det väl hända att »lilla Bocken bröstade sig», som han vid ett annat tillfälle skref till sin hustru — en sådan själfkänsla hade ju varit mänsklig. Men hans ödmjukhet var större, och i oskrymtad fromhet gaf han Gudi allena äran. Nu tog sig också hans ädla mänsklighet de vackraste uttryck mot fiende som vän. De fångne behandlades mildt, de sårade

vingo vård, all marodering förbjöds på det strängaste. Och för att icke med den stora härens inkvartering tynga vissa orter för mycket fördelades den i kvarter rundt kring hela landskapet, med hvars fredliga styrelse Stenbock ännu ett år fick taga befattning.

Nu var Magnus Stenbock ej blott Skånes afhållne guvernör, han var Skånes räddare, han var hela Sveriges man och hjälte. När han någon tid efter slaget begaf sig upp till Stockholm, var hans färd genom landet ett triumftåg. Folket hade känt att, såsom det står i en visa, det nu gällt »Sveriges sista». Mannen, som afvärjt denna hotande olycka, stod midt ibland dem. Med tårar i ögonen, så lyder berättelsen, betygade folket, hvar han red fram, sin tacksamhet såsom vore han den, hvilken, näst Guds hjälp, genom sin tapperhet räddat dem ur en stor fara. Detta var något annat än bragderna på främmande mark, om än så underbara. Väl naturligt om Stenbock nu för folkets sinnen blef liksom förkroppsligandet af Sveriges ännu ej brutna styrka, af Sveriges ära, blef mannen att hålla sig till och att tro på.

Denna folkliga berömmelse har nog icke öfver allt varit bekväm. Stenbock har också klagat öfver vedersakare och illviljare. Misstänksam skall han ha varit af naturen — det har betraktats som hans svåraste fel. Men icke ha afundsmän saknats, och den mest konungske bland de konungske har kunnat blifva framställd i en falsk dager, som aldrig helt blifvit skingrad.

Den lysande segern, hvad hade icke Skåne och genom Skåne hela Sverige vunnit med den! Om Stenbock och hans här gått under? Vi dryfta ej den frågan, huru det då ställt sig för vårt fosterland. Men huru hade det gått med Skåne, dittills så ofta hemsökt af förödande krig? Ej hade det då kunnat blifva, som nu, ett genom fredens lugn under tvåhundra år välsignadt land. Och denna högskola, upprättad som svenskhetens värn och belägen på få timmars afstånd från Danmarks universitet, icke hade den väl då ägt existensberättigande längre.

»Magnus Stenbock Carolinæ vitam et toti Sueciæ rem restituit publicam» yttrade för två hundra år sedan Lunds universitets rektor Thomas Ihre. Lund hade under kriget icke skonats från inkvarteringar och utpressningar. Men man hade från den obefästade staden alltjämt sökt upprätthålla förbindelsen med Sten-

bock och med garnisonen i Malmö. Med högskolans lärare stod Stenbock från sina första guvernementsår på bästa fot, och hans två äldsta söner åtnjöto här undervisning. Det blef också Lunds universitet förunnadt att föranstalta den första minnesfesten öfver Helsingborgssegern. Det var på dagen ett år efter slaget. Segraren inbjöds själf — genom det nya årets rektor Erland Lagerlöf — att bevista festen. Här till det gamla Lundagårds- huset har den 28 februari 1711 hans springare svängt in, han har gått den gamla torntrappan upp till den nyinredda salen i öfre (nu mellersta) våningen, och där har han åhört det latinska värtalighetsprofvat af sin unge skyddsling från Wismar J. Chr. Nemeitz. Så har han fått till sig öfverräckt af sin gamle vän Andreas Stobæus ett ståtligt kväde, hvari krigets öden på klassisk vers skildrades, och där han och hans män hyllades:

Vive igitur Stenbock! Ductores vivite quotquot
Dulci pro Patria laudatum stringitis ensem.

Några veckor senare valde man Stenbock till universitetets högste styresman. Men hans kansleriat blef aldrig stadfäst — konungen kallade honom till andra uppgifter. Huru gärna hade han icke stannat vid det fredliga värfvet i Skånes bygd! Det skulle varit en stor lycka »mina dagar uti edert umgänge att få ända», skref han i sitt rörande afsked till Skånes innebyggare den 25 mars 1711, och han fortsatte: »Mig skulle aldrig större fågnad vederfaras, än där jag... kunde, om Guds vilja så är, med min sista blodsdroppa uti edra fäladsmarker få beteckna, det jag för min konungs scepter och krona troligen sökt att strida, och därunder sträfvat vårt kära fädernesland och Eder den ädla och roliga freden att få återvinna».

För Skånes innebyggare hade ock Stenbock blifvit kär -- därom föreligga många vittnesbörd. Varmt hyllade man vid hans afresa sin »hjälte dyre» och tackade för hvarje dag han »suttit vid vårt styre». Och en man ur de djupa leden från denna tid vittnade nära ett halft sekel senare: »En skåning kan ej glömma Måns Stenbock». I sång och sägen har hans namn lefvat på folkets läppar, och på årsdagen af Helsingborgsslaget ha skaror från skilda Skånebygder samlats vid Ringstorp att fira hjältens minne.

För femtio år sedan hade man där uppsatt en enkel minnessten med segrarens initialer, och däromkring samlade sig stora folkmassor. Talare och skaldar framträdde, G. H. Mellin, O. P. Sturzen-Becker o. a. Om Stenbock talades och sjöngs det, men också om hans män. Och i Stockholm, där bondeståndet, på kallelse af de skånske riksdagsmännen, sammankommit till fest, hyllade man också »de medel, hvilka bidraga att göra det stora stort», d. v. s. här »getapågarna». Men folkminnet samlar sig i en gestalt -- folkminnet blir Stenbocksminne. Denna tanke föresväfvade talaren på nordiska festen i Lund, hvilken fest just det året (1860) förlagts till den 28 februari. »Det går en röst öfver skog och slätt i Skånes land» — så föllo där W. E. Svedelius' ord — »att en gång det landet var i fara, och minnet af dess räddning har till sin symbol det namnet Magnus Stenbock», han som »med svenska bondesöners blod skref in i Sveriges häfder det ordet, att Karl X:s verk skall äga bestånd».

Här i Skåne har Stenbock i fredlig id som i krigisk bragd utfört sin skönaste gärning. Här ha hans alla hänförande drag rikast utvecklats sig. Här har han trifts med folket och folket med honom. Här har han återvunnit hälsan. Här har han tillbragt sina lyckligaste år.

När han lämnade Skåne och återgick till krigsskådeplatsen på utländsk botten, där han blifvit utsedd till högste ledaren, har han till en början fröjdats öfver det stora förtroendet; ett viktigare uppdrag hade ingen af konung Karls generaler fått, och det må ej förundra, om ärelystnadens röst också lockade Stenbock. Ännu en kort tid kastade segerns glans ett bländande skimmer öfver hans väg; men molnen hopade sig, ovädet kom och ryckte honom med sig. Snart satt han som sin gamle motståndares fånge. Här kände han allt af världslig lycka gå förloradt, hälsan också och slutligen lifvet. Bittra voro stunderna, ej minst de sista; men hans ädla mänsklighet höjde sig genom sin fromma förtröstan till tanken på en annan, bättre verklighet. — Vi forska här icke om möjligheterna af hans befrielse ur detta fängelse, ovärdigt Danmark och äfven ovärdigt Sverige, hvarifrån ingen lösande hand sträcktes. Det är en dunkel punkt i denna tids historia. Men glömd var han icke här, och folkets kvidan vid hans bår banade sig fram, om än dämpadt och i förtäckta ordalag. Andreas Rydelius blef folkmeningens tolk.

En »flygande minnesgård» frambars af hans trogna hand — det var detta »Monumentum volans», hvarur jag nyss anført några rader. Här häfdas den bortgångne märkesmannens trohet mot konungen och mot det betryckta fäderneslandet. »Utomordentliga ha hans förtjänster varit, blott lyckan svek honom till sist». Och så kommer ett vittnesbörd, det högsta som kunde gifvas: »Ingen svensk medborgare har gjort sig bättre förtjänt om fosterlandet».

För visso: bland de många stora personligheter, som det karolinska tidehvarfvet framalstrat, står Magnus Stenbock till snille som till karaktär i främsta ledet. Hans gestalt är icke gåtlik som hans herre och konungs, icke öfvernaturlig i proportioner — och disproportioner. Ljus och klar står han, med mänskliga drag, förtjänster som brister. En nationalhjälte har han blifvit, såsom ytterst få i vår nyare historia, och än mer: en folkhjälte. Som folkhjälte har hans bild från Skåne gått ut och blifvit kär för allt Sverige.

Det är folkhjältens minnesfest vi i dag begå.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT. N. F. AFD. 1. Bd 6. Bihang.

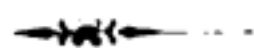
LUNDS UNIVERSITETS

ÅRSBERÄTTELSE

1909—1910

AF

UNIVERSITETETS REKTOR

LUND 1910

HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Under gångna läsåret ha inga händelser af mera ingripande art förekommit, som skulle kunna förtjäna att här särskildt omnämnas eller belysas, om man undantager några mindre förändringar i de år 1908 fastställda universitetsstatuterna, hvilka förändringar väsentligast beröra tiden för den offentliga undervisningen vid statsuniversitetet. Ej heller ha några rubbningar inträffat, som påkallat speciell uppmärksamhet; allt har gått stilla och lugnt i arbete och undervisning.

Den bevågenhet, som vårt konungahus ständigt lagt i dagen gentemot det sydsvenska lärosätet, har ytterligare fått uttryck uti den dyrbara gåfva, som genom H. M. änkedrottningen öfverlämnats till universitetet. Härigenom har konung Oscar II:s porträtt införlifvats med den ståtliga samling af svenska regenter alltsedan universitetets stiftande, hvilken samling som bekant värdigt pryder konsistoriets sessionssal; härigenom har också minnet af vår sist bortgångne högt älskade konung yttermera hugfästats.

Äfvenledes kan anföras såsom glädjande händelse, att vårt universitet, i likhet med hvad som skett under närmast föregående läsår, haft äran och fördelen af kanslersbesök. Kanslern vistades i Lund några dagar i november 1909 och har genom detta sitt besök, hvarunder han trädde i personlig förbindelse med universitetets lärare- och ämbetsmannakår och på platsen inhämtade erforderliga upplysningar rörande undervisningens gång i dess helhet, lämnat ytterligare bevis på det varma och lefvande intresse, hvarmed han städse omfattat den högre undervisningens angelägenheter och ständigt beaktar den högre forskningens kraf.

Den 28 februari 1910 firades öfverallt i Skåne 200-årsminnet af Magnus Stenbocks seger vid Helsingborg. Äfven universitetet i Lund fann sig förpliktigadt att högtidlighålla dagen, så mycket mera som Magnus Stenbock ej blott var Skånes bevarare och framsynte styresman, utan också en kortare tid fungerade såsom den lundensiska akademis kansler. Under utfärdande af särskild inbjudningsskrift, åtföljd af tryckt, för första gången publicerad journal från det skånska fälttåget, anordnades en fäst, hvarvid Stenbocksminnet hyllades med tal i obunden och bunden form samt med sång och musik, erinrande om Stenbocksminnet.

Äfven åt de under året med döden bortgångne vetenskapsmän, som stått universitetet nära, ha egnats minneskransar från universitetet. Sålunda har universitetet haft att beklaga bortgången af tvenne af sina förutvarande lärare, professorerna Valter Edvard Lidforss och Carl Fabian Emanuel Björling, af hvilka Lidforss var bemärkt och framstående forskare på det romanska språkforskningsområdet och alltid skall stå i tacksam hågkomst såsom en af vårt lärosätes bäste lärare och trogen vän af sydsvensk forskning, och Björling med sina grundliga, mångsidiga och särskildt kritiskt lagda kunskaper på skilda vetenskapsområden förenade en ovanligt klar framställnings- och undervisningsförmåga och alltid skall stå i tacksamt minne för vårt universitet. Tanken ledes härmed också naturligen på det deltagande i sorgen, som egnades bortgångne f. d. professoren i Lund, biskopen O. Ahnfelt samt professorerna i Upsala: A. O. Lindfors, som en gång tillhörde Lunds universitet såsom lärjunge och lärare, mångårige senatoren K. H. Blomberg och prorektor K. J. Ångström. Till dem alla står Lunds universitet liksom vetenskaplig forskning öfver hufvud i vårt land i tacksamhetsskuld för hvad de utfört till fromma och heder för nationell vetenskaplig verksamhet, som gjort sig känd äfven utom svenskt gränsområde.

Under året ha tvenne professorsinstallationer egt rum. Professoren i kyrkohistoria och symbolik Hjalmar Fredrik Holmquist tillträdde sålunda sitt ämbete den 15 september 1909 med en offentlig föreläsning öfver »Franciskusproblemet», hvartill inbjudning utfärdats af rektor. Professorn i klassisk fornkunskap

och antikens historia Nils Martin Persson-Nilsson installerades i sitt ämbete den 1 februari 1910 och höll därvid sin offentliga inträdesföreläsning öfver »Humanism och fornkunskap»; till denna installation hade rektor bifogat den i samband härmed utfärdade inbjudningsskriften en af honom författad uppsats med titel: »Redogörelse för vikariat inom växtriket vid näringsberedning, sedt från anatomisk-biologisk synpunkt».

Vid trenne tillfällen har universitetet haft anledning att efter inbjudning sända representanter till andra högre läroanstalter. Vid universitetsfästen i Genève, där minnet af Calvins födelse och universitetets 350-åriga tillvaro hyllades den 10 juli 1909 hade professoren P. E. Liljeqvist fått i uppdrag att öfverlämna lyckönskningssadress, och vid 500-åriga minnesfästen, den 28—31 juli 1909 i Leipzig, hade rektor att såsom ombud för Karolinska universitetet i Lund öfverräcka en för ändamålet särskild textad lyckönskningsskrifvelse. Vid invigningen af Stockholms högskolas nya byggnad i början af december 1909 hade rektor fått i uppdrag att företräda universitetet i Lund, ett uppdrag, som han också vederbörligen fullgjorde.

Tvenne gånger har universitetet haft nöjet mottaga besök af utländske professorer, som hållit föreläsningar öfver speciellt valda ämnen. Den 10 mars 1910 höll professoren Wilamowitz Möllendorff från Berlin efter särskild inbjudan föredrag öfver Milet, med särskild hänsyn tagen till de därstädes utförda tyska gräfningarna och dessas betydelse i kulturellt afseende. Den 5 april 1910 höll professoren A. Deissman, likaledes från Berlin, en förklarande utläggning öfver ett bref från en förlorad son till sin moder med ledning af papyrus från 200 år före Kristus. Båda föredragen voro uttrycken för den lifliga och moderna vetenskapliga forskning, som i så hög grad karakteriserar det Berlinska lärdomssätet och som tydligt nog fastslår det Berlinska universitetet som centrum för nutidens vetenskapliga lif och verksamhet inom tyska riket.

Bland den studerande ungdomen hafva aflidit: fil. kand. Otto Wilhelm Ferdinand Möller, ld., den 29 september, Sven

Efraim Günther, kr., den 20 januari, fil. kand. Karl Edvard Hugo Bergh, bl., den 6 februari, fil. lic. Tore Hofström, ld., den 17 mars och Esaias Wilhelm Albin Cederlöf, ld., den 19 april.

Docenten Nils Martin Persson Nilsson utnämndes den 20 november 1909 till professor i klassisk fornkunskap och antikens historia.

Andre bibliotekarierna Johan Pontus Sjöbeck och Anders Malm utnämndes den 22 april 1910 till förste bibliotekarier.

Till docenter hafva förordnats: dr Gustaf Emil Wallstedt i latinska språket och litteraturen, dr Johan Henrik Tobias Norlind i litteratur- och musikhistoria, dr Hans Erik Scholander i religionshistoria, dr Per Kristian Sörensson i historia och dr Johan Albert Nilsson i estetik, samtliga den 22 juni 1909, lic. Henrik Gabriel Block i astronomi den 2 oktober 1909, lic. Anton Hilmer Westergård i geologi den 21 oktober 1909, dr Länart Ribbing i jämförande anatomi den 17 december 1909, lic. Johan Edvard Björnsson i experimentalfysik den 23 december 1909 samt docenten vid Upsala universitet dr Frits Pär Hansson Brock i nationalekonomi den 2 januari 1910.

Professoren Albert Viktor Bäcklund erhöll den 28 januari 1910, professoren Fredrik Amadeus Wulff den 10 februari 1910 och professoren Seved Ribbing den 25 februari 1910 nådigt afsked från sina ämbeten, att räkna från och med utgången af den månad, hvarunder afsked beviljats.

Professoren Johan Albin Dalén utnämndes den 18 mars 1910 till professor vid karolinska mediko-kirurgiska institutet.

Docenterna Quintus Rurik Sten Thure Holm och Jürgen Detlef Oelrich erhöillo entledigande från sina docentbefattningar, den förre från den 4 och den senare den 9 september 1909.

Docenten Bengt Lidforss utnämndes den 28 januari 1910 till professor vid Upsala universitet.

Licencié és lettres Virgile Eugene Joseph Pinot förordnades den 2 december 1909 att under två år från och med den 15 samma månad vara lektor i franska språket.

Lektoren Walter Karf förordnades den 22 april 1910 att under två år från och med den 1 oktober 1910 fortfarande vara lektor i tyska språket.

Till assistenter hafva förordnats: vid geologisk-mineralogiska institutionen dr Johannes Ewert Strandmark den 5 juni 1909 för tiden 1 september—31 december 1909 och docenten Anton Hilmer Westergård den 18 december 1909 för år 1910, vid fysiska institutionen lic. Johan Edvard Björnsson den 18 december 1909 för år 1910, vid växtfysiologiska laboratoriet vid botaniska institutionen docenten Bengt Lidforss den 18 december 1909 för 1910 och efter dennes utnämning till professor vid Upsala universitet docenten Otto Daniel Gertz den 12 februari 1910 för tiden 1 februari—31 december 1910 samt vid patologiska institutionen docenten Per Gustaf Einar Sjövall den 19 januari 1910 för år 1910.

Konservatorn vid botaniska institutionen, professoren Carl Fredrik Otto Nordstedt erhöll den 27 juni 1909 afsked från konservatorstjensten från och med den 1 nästpåföljande september.

Assistenten vid Malmöhus läns frökontrollanstalt i Lund Otto Rudolf Holmberg utnämndes den 16 november 1909 till konservator vid botaniska institutionen.

Docenten Simon Fredrik Bengtsson förordnades den 18 december 1909 att under år 1910 vara föreståndare för entomologiska afdelningen af zoologiska institutionen och uppehålla den entomologiska undervisningen.

Docenten Sven Otto Rydbeck förordnades den 18 december 1909 att under år 1910 vara föreståndare för historiska museet samt mynt- och medaljkabinettet.

Docenten August Hahr förordnades den 18 december 1909 att under år 1910 vara biträdande lärare i ämnesgruppen estetik med litteratur- och konsthistoria med undervisnings- och examinationsskyldighet i konsthistoria med konstteori.

Docenten Per Sigurd Agrell förordnades den 18 december 1909 att under år 1910 vara lärare i slaviska språk.

Den 22 juni 1909 förordnades docenten Rutger Kjell-Otto Göran af Klercker att under läsåret 1909—1910 gifva undervisning i de viktigaste kliniska undersökningsmetoderna.

Den 13 januari 1910 förordnades lic. Erik Gustaf Petrén att under tiden 1 januari—31 augusti 1910 uppehålla den propeutiska kursen i allmän kirurgi och lic. Malte Johan Julius Ljungdahl att under samma tid meddela undervisning i allmän sjukvårdsteknik.

Docenten Bror Alexander Ludvig Holmberg förordnades den 19 januari 1910 att under år 1910 meddela de i stadgan angående medicinska examina föreskrifna, särskildt till medicinska studier förberedande kurser i allmän kemi.

Docenten Lännart Ribbing förordnades den 6 april 1910 att under vårterminen leda de histologiska öfningarna å zoologiska institutionen.

Docenten Torgny Karl Segerstedt förordnades den 22 april 1910 att under år 1910 uppehålla examination och undervisning i teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer.

Till amanuenser hafva förordnats: vid kirurgiska kliniken kand. Ernst Waldemar Bagger-Jørgensen den 5 juni 1909 och lic. Abraham Troell den 27 maj 1910, vid pediatrika kliniken kand. Karl Henning Mattisson den 5 juni och den 4 september 1909, vid medicinska kliniken lic. Malte Johan Julius Ljungdahl den 22 juni 1909, kand. Folke Rye Frennesen den 18 december 1909 och kand. Pontus Ferdinand Wihlborg den 9 mars 1910, vid patologiska institutionens bakteriologiska afdelning kand. Carl Magnus Ellwyn den 21 juli 1909 och kand. Johan Alfred Widén den 21 maj 1910, vid fysiologiska institutionen kand. Erik Matteo Prochét Widmark den 21 juli 1909, vid kemiska institutionen stud. Åke Lars Jonas Tiberg den 31 augusti 1909, vid oftalmiatrika kliniken lic. Erik Gustaf Petré den 4 september 1909 och den 2 mars 1910 samt kand. Peter Walfrid Mattisson den 27 maj 1910, vid astronomiska institutionen stud. Olof Andrée Åkesson den 11 september 1909, vid patologiska institutionens patologiska afdelning kand. Arvid Leire samma dag och kand. Anton Hjalmar Forsheim den 21 maj 1910, vid obstetriska kliniken kand. Johan Olof Olow den 16 september 1909, vid medicinskt-kemiska institutionen stud. Helge Leopold Nathorst-Windahl den 22 september 1909, vid botaniska institutionens fysiologiska afdelning stud. Nils Heribert Nilsson den 2 oktober 1909, vid zoologiska institutionens systematiska afdelning kand. Nils Ludvig Nilsson samma dag och stud. Frans Fajers den 2 februari 1910, i anatomi stud. Oscar Theodor Hellsten den 11 december 1909, i histologi stud. Sven Ingvar Ingvar samma dag, vid zoologiska institutionens zootomiska afdelning kand. Nils Ludvig Nilsson samma dag, vid räntekammaren och kansliet e. o. hofrättsnotarien Bengt Hjalmar Albert Eklund den 31 december

1909, vid konstsamlingarna d:r Carl Wilhelm von Sydow den 14 januari 1910, vid historiska museet samt mynt- och medaljsamlingen densamme samma dag.

Till extra ordinarie amanuenser hafva antagits: vid medicinskt-kemiska institutionen stud. Helge Leopold Nathorst Windahl den 9 juni 1909, vid rättsmedicinska institutionen kand. Karl Henning Mattisson samma dag, vid fysiska institutionen stud. Sture Hjalmar Thorild Dahlgren den 11 september 1909, vid zoologiska institutionens systematiska afdelning stud. Frans Peter Thullberg samma dag, vid kemiska institutionen mag. Lennart Smith den 22 september 1909, vid botaniska institutionens fysiologiska afdelning kand. Carl Axel Timoteus Yllner samma dag, vid biblioteket kand. Nils Wilhelm Gunnar Carlquist och kand. Anders Johan Österling den 2 oktober 1909, vid konstsamlingarna kand. Nils Bernhard Gregor Paulsson den 13 november 1909, i anatomi stud. Bengt Bertil Sven Svedin den 11 december 1909, i histologi stud. Anna Elisabeth Pettersson samma dag, vid historiska museet samt mynt- och medaljsamlingen Klas Torsten Gabriel Mårtensson den 14 januari 1910, vid räntekammaren och kansliet e. o. hofrättsnotarien underlöjtnanten Alvin Christer Wirgin samma dag, vid patologiska institutionens patologiska afdelning kand. Torsten Sigurd Rietz den 5 februari 1910.

Universitetets lärarepersonal utgjordes vid årets slut af 44 professorer, en observator, en laborator, 4 docenter, 4 assistenter, samtliga ingående i docentantalet, och 3 exercitiemästare; därjämte en lärare i psykiatri och 6 biträdande lärare. Af de med fast lön försedda läraretjenster voro lediga professorsämbetena i romersk rätt och rättshistoria och i statsrätt, förvaltningsrätt, kyrkorätt och folkrätt, ett professorsämbete i zoologi, ett i matematik och ett i fysik, samt professorsämbetena i romanska språk, i praktisk medicin och i oftalmiatrik.

Till bokauktionator antogs den 11 december 1909 e. o. biblioteksamanuensen Bert Nils Martin Möller.

Af de vid fakulteter eller sektioner fästa docentstipendier innehades vid årets slut: teologiska fakultetens n:r 1 af docenten T. K. Segerstedt och n:r 2 af docenten E. M. Rodhe, juridiska fakultetens n:r 1 af docenten A. Åström, n:r 2 af docenten A. V. Lundstedt och n:r 3 af docenten F. P. H. Block, medi-

cinska fakultetens n:r 1 af docenten P. G. E. Sjövall och n:r 2 af docenten R. K. O. G. af Klercker, filosofiska fakultetens n:r 1 af docenten E. F. K. Sommarin och n:r 2 af docenten P. S. Agrell, humanistiska sektionens n:r 1 af docenten N. G. F. Emmelin, n:r 2 af docenten M. F. Böök, n:r 3 a af docenten P. K. Sörensson, n:r 3 b af docenten M. J. S. Wallengren, n:r 4 af docenten G. E. Wallstedt, n:r 5 af docenten J. E. Olsson, n:r 6 a af docenten F. G. E. Walberg och n:r 6 b af docenten N. O. Heinertz, samt matematisk-naturvetenskapliga sektionens n:r 1 af docenten V. W. Ekman, n:r 2 af docenten B. Svensson, n:r 3 af docenten H. G. Block, n:r 4 af docenten B. A. L. Holmberg, n:r 5 af docenten H. G. Simmons och n:r 6 af docenten S. F. Bengtsson. De rörliga docentstipendierna innehades n:r 1 af docenten C. E. D. Fehrman, n:r 2 af docenten F. G. Ask, n:r 3 af docenten A. Hahr, n:r 4 af docenten F. V. Törne och n:r 5 af docenten H. A. Lindroth.

Riksstatens resestipendier för år 1910 innehafvas, det större af docenten M. J. S. Wallengren och det mindre af docenten N. O. Heinertz.

Tjenstledighet har under hela året åtnjutits af professoren P. E. Fahlbeck på grund af riksdagsmanna- och kommitté-uppdrag.

Alltsedan den 1 juli 1909 har professoren E. A. Kallenberg för fullgörande af uppdrag att vara ordförande i den af Kungl. Maj:t tillsatta kommittén för revision af konkurslagstiftningen varit tjenstledig, dock med skyldighet att dels förrätta examination i juris licentiatexamen, hvari processrätt inginge såsom ämne, dels ock deltaga i pröfning inom juridiska fakulteten af frågor om anställande af docent i berörda ämne.

Professoren Eklund var på grund af sjuklighet dels under hela året med undantag af tiden 15 februari—15 mars befriad från deltagande i den akademiska församlingens och det större konsistoriets sammanträden, dels under tiden 1 november—15 december tjenstledig från två timmars undervisning i veckan, dels ock under tiden 1 februari—31 maj tjenstledig från två timmars undervisning i veckan och från den honom åliggande examination.

Trädgårdsmästaren N. Hagman var under tiden 1 juli—1 augusti tjänstledig för utrikes resa.

Professoren E. A. Kock var under höstterminen tjänstledig för fullbordande af ett vetenskapligt arbete.

Professorerna S. Ribbing, F. A. Johansson och G. M. Pfanneustill voro såsom ombud vid 1909 års allmänna kyrkomöte tjänstlediga under tiden för dess sammanträde.

För utrikes resor voro tjänstlediga docenten N. H. Nilsson-Ehle 1 oktober—15 december, docenten H. G. Block 1 november—31 mars, docenten H. A. Lindroth 17 november—15 december och 22 april—31 maj, docenten F. M. Vetterlund under vårterminen 1910 samt docenten F. G. Ask 1 mars—31 maj. Docenten A. H. Westergård var 1 november—15 december tjänstledig för att biträda vid ordnandet af Sveriges geologiska undersökningssamlingar.

Professoren S. Clason var på grund af riksdagsmannaupdrag tjänstledig från undervisning 1 februari—31 maj samt 15—31 maj äfven från examination och professoren J. C. W. Thyrén af samma orsak tjänstledig från undervisning under tiden för riksdagens sammanträde.

Professoren K. A. L. Kock var för vetenskapligt arbete tjänstledig från undervisnings- och examinationsskyldighet 1 januari—31 maj.

På grund af sakkunniguppdrag voro tjänstlediga från föreläsningar professoren C. G. E. Björling 1 april—15 maj och professoren G. M. Pfannenstill 25 april—31 maj.

Dessutom har tjänstledighet under kortare tider beviljats dels af prokanslern dels af rektor.

De vikariat, som på grund af ofvannämnda förhållanden eller eljest påkallats, hafva varit följande:

Under hela året har docenten M. J. S. Wallengren uppehållit professorsämbetet i statskunskap och statistik, docenten A. Åström professorsämbetet i statsrätt, förvaltningsrätt, kyrkorätt och folkrätt samt juris doktoren C. Sjunnesson den till professorsämbetet i romersk rätt och rättshistoria hörande undervisningsskyldighet och delvis examinationsskyldigheten, som för öfrigt fullgjorts af professorerna J. C. W. Thyrén och C. G. E. Björling.

Professorsämbetet i processrätt uppehölls sedan den 1 juli med ofvannämnda undantag af docenten A. V. Lundstedt.

Den undervisningsskyldighet, hvarifrån undertecknad såsom universitetets rektor varit frikallad, uppehölls beträffande föreläsningar af docenten B. Lidforss till den 1 februari och därefter af docenten N. H. Nilsson-Ehle samt beträffande ledning af öfningar af docenten O. D. Gertz.

Medhjälparen vid botaniska trädgården G. Nilsson uppehöll trädgårdsmästarebefattningen under trädgårdsmästaren Hagmans ofvannämnda tjänstledighet.

Assistenten vid Malmöhus läns frökontrollanstalt i Lund Otto Rudolf Holmberg uppehöll konservatorstjensten vid botaniska institutionen från den 1 september till dess han tillträdde tjensten.

Docenten A. W. Ahlberg uppehöll till den 31 december extra ordinarie professorsämbetet i klassiska språk.

Under professoren E. A. Kocks ofvannämnda tjänstledighet uppehölls professorsämbetet i tyska språket af docenten N. O. Heinertz.

Docenten Frits Pär Hansson Brock uppehöll professorsämbetet i nationalekonomi och finansrätt under två månader af höstterminen, då professoren J. G. K. Wicksell var hindrad att utöfva detsamma.

Den undervisningsskyldighet, hvarifrån professoren Eklund var befriad, uppehölls 1 november—15 december af docenten C. E. D. Fehrman samt 1 februari—31 maj jämte examinationen af professoren G. M. Pfannenstill, hvars undervisningsskyldighet till motsvarande del uppehölls af docenten E. M. Rodhe.

Under tiden för kyrkomötets sammanträde uppehölls professorsämbetet i praktisk medicin af docenten R. K. O. G. af Klercker samt de professoren Pfannenstill åliggande kateketiska seminarieöfningar af docenten C. M. Rodhe hvaremot någon vikarie ej kunde erhållas för professoren Pfannenstills undervisningsskyldighet i öfrigt eller för professoren Johanssons undervisningsskyldighet.

Under tiden 1 oktober—15 december uppehölls den med lektorsbefattningen i franska språket förenade undervisningsskyldighet af docenten F. G. E. Walberg och fru Marie Löwengren till hälften hvardera.

Under professoren Clasous ofvannämnda tjänstledighet uppehölls hans undervisningsskyldighet af docenten P. K. Sörensson samt hans examinationsskyldighet 15—31 maj af professoren A. G. H. Stille.

Filosofie licentiaten Nils Walfrid Rosén var från höstterminens början förordnad att under ordinarie institutionsföreståndarens öfverinseende biträda vid arbetena på zoologiska institutionens systematiska afdelning och under terminerna meddela en kurs på tre timmar i veckan i systematisk zoologi.

Det nyinrättade professorsämbetet i matematik uppehölls från den 1 januari af docenten B. Svensson, dock att all examinationsskyldighet i ämnet fullgjordes af professoren T. Brodén.

Under professoren K. A. L. Kocks ofvannämnda tjänstledighet uppehölls hans undervisnings- och examinationsskyldighet af docenten J. E. Olson.

Från den 1 februari uppehölls professorsämbetet i fysik med undervisningsskyldighet i mekanik och matematisk fysik af docenten V. W. Ekman samt från den 1 mars professorsämbetet i praktisk medicin af docenten R. K. O. G. af Klercker och professorsämbetet i romanska språk af docenten F. G. E. Walberg.

Sedan professoren J. A. Dalén utnämnts till professor vid karolinska institutet, uppehöll han till vårterminens slut det efter honom lediga professorsämbetet i oftalmiatrik.

Andre bibliotekarierna J. P. Sjöbeck och A. Malm uppehöll från den 1 januari hvar en förste bibliotekarietjänst, till dess de af dem tillträdde, samt biblioteksamanuenserna S. E. Melander, N. Brodén och O. V. C. Walde hvar en andre bibliotekarietjänst sedan den 1 januari.

Bland utmärkelser, som tillfallit universitetets lärare och tjänstemän, må här nämnas följande.

Professoren P. E. Fahlbeck har utnämnts till kommendör af kungl. vasa-orden, andra klass.

Professoren E. H. G. Wrangel och undertecknad hafva utnämnts till riddare af kungl. nordstjärne-orden.

Professoren A. G. H. Stille har kallats till ledamot af kungl.

krigsvetenskapsakademien samt af real academia de buenas lettras i Sevilla.

Professorerna K. F. Söderwall, E. H. G. Wrangel och K. A. L. Kock hafva kallats till hedersledamöter af svenska litteratursällskapet i Finland.

Professoren C. M. Fürst har kallats till membre de la société impériale des amis d'histoire naturelle, d'anthropologie et d'ethnographie i Moskwa och till ledamot i den af l'association des académies des sciences tillsatta internationella hjärnkommissionen.

Professoren M. K. Löwegren har af kungl. vetenskapsakademien erhållit Letterstedtska öfversättningspriset.

Docenten A. Hahr har för ett utgifvet arbete erhållit det af nationalmuseum förvaltade Lammska priset.

Docenten N. H. Nilsson-Ehle har erhållit kallelse till professor i växtförädling vid k. deutsche landwirtschaftliche akademie i Tetschen-Liebwerd, Böhmen.

Den 27 maj 1909 har Kungl. Maj:t medgifvit, att ur akademikassan må utgå ett belopp af högst 4,801 kronor för bestridande af vissa anordningar, möblering m. m. uti de i det gamla bibliotekshuset befintliga lokaler.

Den 11 juni 1909 har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen å extra stat för år 1910 anvisat följande anslag för universitetet i Lund:

för anordnande af undervisning i bokföring under år 1910 600 kronor;

för inköp af bibliotek för ett juridiskt seminarium 2,000 kronor, därvid Riksdagen emellertid uttalat, att beloppet torde kunna förväntas blifva användt ej allenast till anskaffande af den första uppsättningen litteratur utan äfven till bokinköp under någon tid framåt;

till arfvode åt en biträdande lärare i medicin 2,000 kronor;

till höjning af arfvodet för notarien vid medicinska fakulteten 200 kronor;

för anordnande af kostnadsfri propedeutisk undervisning i allmän kirurgi 1,500 kronor;

för anställande af lektorer i tyska, franska och engelska

språken 9,000 kronor att utgå af förut beviljadt anslag å 54,000 kronor;

till uppehållande af undervisning i slaviska språk, företrädesvis ryska, 2,500 kronor;

för aflönande af en föreståndare för universitetets historiska museum samt mynt- och medaljkabinett, med skyldighet för föreståndaren att utföra det arbete, som det mindre akademiska konsistoriet finner skäl att bestämma, 2,000 kronor;

till arfvode åt en amanuens vid universitetets konstsamlingar 500 kronor;

till arfvode åt en lärare med åliggande att biträda vederbörande professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria vid uppehållande af undervisnings- och examinationsskyldigheten i samma ämne enligt de närmare bestämmelser, som af Kungl. Maj:t meddelas, 3,500 kronor, med villkor att, därest vederbörande lärare är innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skall minskas så, att detsamma jämte stipendiet ej öfverstiger 5,000 kronor;

för anordnande af den i stadgan angående medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi dels till aflöning åt en lärare vid kursen 2,000 kronor, dels ock till materiell för densamma 500 kronor;

för uppehållande af undervisning i entomologi och vård af de entomologiska samlingarna 3,000 kronor, att utgå under förutsättning att fullt lämplig person för tjänstgöringens bestridande finnes att tillgå;

till ökning och komplettering af utrustningen vid universitetets zoologiska institution återstoden af förut beviljadt anslag å 10,000 kronor eller 2,500 kronor;

äfvensom till materiell m. m. för universitetsbiblioteket 10,000 kronor

samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen å extra stat för 1910 anvisat: såsom bidrag till täckande af kostnaderna för de föreläsningar, som från universitetet blefve på begäran vare sig af institution, som ej åtnjöte särskildt till populärvetenskapliga föreläsningssyfte beviljadt statsunderstöd, eller af viss kommun eller enskild person anordnade att under år 1910 eller senare hållas utom universitetsstaden, ett belopp af 3,000 kronor, att utgå under

villkor att den, som begärt föreläsning, för täckande af föreläsarens resekostnad och arfvode tillsköte minst lika mycket som staten; samt såsom bidrag till bestridande af kostnaderna för de föreläsningsskurser, som vore afsedda att under sommaren 1910 eller senare vid universitetet anordnas för allmänheten, ett belopp af 5,000 kronor;

Samma dag har Kungl. Maj:t meddelat, att Riksdagen å extra stat för 1910 beviljat ett anslag å 10,000 kronor till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet och karolinska mediko-kirurgiska institutet.

Samma dag har Kungl. Maj:t fastställt vissa ändringar i den för universitetet gällande stat.

Den 13 juli 1909 har Kungl. Maj:t förordnat, att de båda professorsbefattningarna i exegetisk teologi vid universitetet, hvilka innehades af professorerna F. A. Johansson och S. Herner, vid nästa inträffande ledighet skola förenas med undervisnings- och examinasionskyldighet, den förra i nya testamentets exegetik och den senare i gamla testamentets exegetik.

samma dag har Kungl. Maj:t förordnat, att professorsbefattningen i praktisk teologi skall, när densamma nästa gång blifver ledig, tillsättas såsom professur i praktisk teologi med kyrkorätt.

Den 30 juli 1909 har Kungl. Maj:t ur de enligt universitetets stat till dess disposition för år 1909 stående medel beviljat ett anslag å 160 kronor såsom arfvode åt kapellmästaren Berg för kostnadsfri undervisning i liturgisk sång och framsägning, som af honom höstterminen 1908 meddelats åt teologie studerande under 32 timmar utöfver honom enligt nådigt bref den 31 december 1902 i dylik sång åliggande två undervisningstimmar i veckan.

Den 20 augusti 1909 har Kungl. Maj:t medgifvit, att till lektoren i franska språket vid universitetet C. J. Polack finge under år 1909 utaf ränteafkastningen af Jollainska fonden utgå 150 kronor mot skyldighet för honom att, utöfver den honom redan åliggande kostnadsfria undervisningsskyldigheten, åt de studerande, som af professorn i romanska språk till honom hänvisades, meddela kostnadsfria lektioner i fransk konversation till ett antal af trettio under året, hvarvid i hvarje lektion högst två studerande skulle såsom elever deltaga;

Den 17 september 1909 har Kungl. Maj:t medgifvit, att

docenten N. A. F. Emmelin finge såsom fullgjord tjenstgörings-skyldighet för åtnjutande af ett af honom innehaft docentstipendium räkna sig till godo den i vederbörande examensstadga för filosofisk ämbetsexamen föreskrifna kurs i psykologi samt pedagogikens teori och historia, samt ur de enligt universitetets stat till dess disposition för år 1909 stående medel anvisat åt docenten Emmelin såsom ersättning för kursens uppehållande, utöfver docentstipendiebeloppet, 500 kronor;

Den 29 oktober 1909 har Kungl. Maj:t tillåtit bibliotekarien C. J. F. af Petersens att till år 1910 uppskjuta den utrikes resa, till hvars företagande han erhållit anslag ur för sådant ändamål anvisade medel för år 1908;

Den 20 november 1909 har Kungl. Maj:t ur de till dess disposition enligt universitetets stat stående medel anvisat för år 1910 ett belopp af 1,000 kronor såsom understöd åt docenten S. Linde med skyldighet för honom att till studerande vid universitetet meddela kostnadsfri handledning vid grekisk stilskrifning äfvensom att åtaga sig annan inom ämnet fallande undervisning, som af filosofiska fakultetens humanistiska sektion kunde därutöfver honom åläggas.

Den 17 december har Kungl. Maj:t fastställt ny stat för universitetsbiblioteket i Lund samt meddelat föreskrifter rörande användning af ett för biblioteket uppfördt anslag.

Den 23 december 1909 har Kungl. Maj:t förklarat nedan-nämnde lärare, tjenstemän och betjente berättigade att från och med år 1910 åtnjuta ålderstillägg å sina löner, nämligen professorerna I. C. Bang och S. Clason hvardera ett ålderstillägg å 600 kronor, förste bibliotekarien E. J. Ljunggren ett, andre bibliotekarien J. P. Sjöbeck två och andre bibliotekarien A. Malm ett ålderstillägg, hvardera å 500 kronor, samt vaktmästarne J. N. Palmé och A. Andersson hvardera ett ålderstillägg å 100 kronor, allt årligen.

Den 31 december 1909 har Kungl. Maj:t fastställt följande bestämmelser rörande resestipendier, hufvudsakligen för utländska studieresor, åt ordinarie lärare och vissa andra tjenstemän vid rikets universitet och karolinska mediko-kirurgiska institutet.

1. Behörighet att söka stipendium af ifrågavarande slag tillkommer professor, prosector och laborator vid något af universiteten i Upsala och Lund eller karolinska mediko-kirurgiska

institutet, öfverbibliotekarie, förste bibliotekarie och observator vid något af nämnda universitet samt lärare i otiatri, rhinologi och laryngoskopi vid karolinska institutet.

2. a. Där ej i särskildt fall, såsom då fråga är om be-
vistande af kortare vetenskaplig kongress, studiebesök vid veten-
skaplig institution eller dylikt, annorlunda bestämmes, utgör sti-
pendiet vid utrikes resa 550 kronor för stipendiat från universi-
tetet i Upsala eller karolinska institutet samt 500 kronor för
stipendiat från universitetet i Lund med skyldighet för stipendiat
att vistas utrikes minst 30 dagar.

b. För inrikes resa utgår stipendiet med belopp och för
tid, som efter pröfning i hvarje särskildt fall bestämmes.

3. a. Stipendierna utdelas af Kungl. Maj:t.

b. Underdånig ansökning om stipendium, åtföljd af res-
plan, skall före den 1 april ingifvas till rektor, hvilken därefter
skyndsamt till kanslern för rikets universitet öfversänder inkomna
ansökningshandlingar.

c. Kanslern föreslår, så snart ske kan, hos Kungl. Maj:t
dem bland de sökande, hvilka synas honom böra komma i fråga
till erhållande af stipendium.

4. Vid förslag bör hänsyn i regel tagas till sökandenas
ålder i tjensten, dock att sökande, som ej förut åtnjutit stipen-
dium, har företräde framför den, som redan innehaft sådant.

5. Stipendiat skall, där ej Kungl. Maj:t för särskildt fall
annorlunda bestämmer, företaga resan under det år, för hvilket
stipendiet utgår. Resan bör förläggas till sådan tid af året, då
någon undervisningsskyldighet icke åligger stipendiaten.

6. Stipendiat åligger att inom en månad efter hemkomsten
till vederbörande rektor inlämna en kortfattad uppgift om resan
och den tid, som därtill användts. Berörda uppgift skall af
rektorn insändas till kanslern.

Samma dag har Kungl. Maj:t föreskrifvit, att tillsvidare
och intill dess fullständiga nya bestämmelser i ämnet blifvit ut-
färdade, lydelsen af kungl. brefvet den 31 januari 1890 angående
medicine studerandes rätt att under frånvaro från universitetet
bibehålla stipendier, skall undergå ändring därutinnan, att dels
uttrycket: »före andra stipendiatuppropet» utbytes mot orden:
»före den 1 november under höstterminen och före den 1 april
under vårterminen» dels ock orden: »före sista stipendiatuppropet»

ersättas med: »före tid, som af kanslern för hvartdera universitetet bestämmes».

Den 21 januari 1910 har Kungl. Maj:t af det vid 1909 års slut besparade beloppet af det för nämnda år enligt universitetets stat till dess disposition ställda anslag beviljat kapeilmästaren C. A. Berg 400 kronor för att under minst fyra veckor idka studier vid musikbibliotek utrikes, med skyldighet för honom att inom fyra månader efter sin hemkomst till inspector musices afgifva skriftlig berättelse om resan.

Den 28 januari 1910 har Kungl. Maj:t medgifvit, att af besparingarna å anslaget till mynt- och medaljkabinettet, utgörande vid slutet af år 1909 1,587 kronor 10 öre, ett belopp af 1,000 kronor finge öfverflyttas till historiska museets konto att af dess föreståndare mot sedvanlig redovisning användas för museets ändamål.

Den 11 februari 1910 har Kungl. Maj:t anvisat ett belopp af 3,000 kronor af allmänna medel till understöd för fortsatt utgifvande under år 1910 af universitetets årsskrift.

Den 4 april 1910 har kungl. Maj:t dels medgifvit, att af de enligt universitetets stat till dess disposition stående medel för år 1910 finge till uppehållande af undervisning och examination i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi under nämnda år utgå ett arfvode af 2,500 kronor, med rätt för den person, som förordnas uppehålla ifrågavarande undervisning och examination, att samtidigt oafkortadt uppbära innehafvande docentstipendium och med skyldighet för honom att för denna godtgörelse, enligt närmare bestämmelser af kanslern, föreläsa fyra timmar i veckan eller meddela annan motsvarande undervisning, dels ock ur samma medel anvisat ett belopp af högst 250 kronor till bestridande af kostnaderna för hyra för ett rum jämte bränsle åt en amanuens vid botaniska institutionens fysiologiska afdelning, att utgå med en tredjedel för år 1910 och med återstående två tredjedelar för år 1911.

Den 22 april 1910 har Kungl. Maj:t tilldelat professorerna C. M. Fürst, O. Holmström, I. Broman, B. O. E. Ekvall, A. G. H. Stille samt N. M. P. Nilsson hvardera ett resestipendium å 500 kronor.

Samma dag har Kungl. Maj:t ur de enligt universitetets stat till dess disposition stående medel tilldelat universitetets

rektor professoren B. Jönsson 200 kronor till täckande af kostnaderna för en resa till Berlin såsom universitetets representant vid Friedrich-Wilhelms universitetets 100-årsfest den 10—13 oktober 1910.

Samma dag har Kungl. Maj:t förklarat studeranden vid universitetet i Lund G. G. N. Corneliusson, berättigad, utan hinder däraf, att han vid aflagd mogenhetsexamen eller fyllnadspröfning till samma examen icke erhållit vitsord om minst godkända insikter i latinska språket, att aflägga juris kandidatexamen, sedan han med intyg af akademisk lärare i ämnet styrkt, att han förvärfvat de för mogenhetsexamen härutinnan erforderliga insikterna.

Samma dag har Kungl. Maj:t funnit godt tilldela professoren J. R. Rydberg för deltagande i Internationella föreningens för samarbete vid solundersökningar fjärde konferens å Carnegie-institutets observatorium å Mount Wilson i Södra Californien ett resebidrag å 1,500 kronor, att utgå med 1,000 kronor af de enligt universitetets stat till Kungl. Maj:ts disposition stående medel för år 1910 samt med 500 kronor af det till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt karolinska mediko-kirurgiska institutet på extra stat för år 1910 beviljade anslag.

Samma dag har Kungl. Maj:t tillåtit docenten N. O. Heinertz att på sommrarne 1910 och 1911 fördela den utrikes resa, som honom förut tilldeladt riksstatens mindre resestipendium afsåge.

Den 29 april 1910 har Kungl. Maj:t tillåtit studeranden vid universitetet T. F. Hammar att före den 1 juni 1910 aflägga juris utriusque kandidatexamen enligt de före tillämpningen af nådiga stadgan angående juridiska examina den 29 april 1904 gällande bestämmelser.

Samma dag har Kungl. Maj:t af det för resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt karolinska mediko-kirurgiska institutet på extra stat för år 1910 beviljade anslag tilldelat professoren T. L. Thunberg ett reseunderstöd å 300 kronor för bevistande af den åttonde internationella fysiologkongressen i Wien den 27—30 september 1910.

Den 6 maj 1910 har Kungl. Maj:t medgifvit att från de före 1908 års början å anslag till arfvoden vid humanistiska sektionens seminarier besparade medel, sammanlagdt uppgående

till 4,780 kronor, må utgå dels 1,250 kronor till bekostande af bindning af böcker m. m. för de humanistiska seminariernas numera i en gemensam lokal sammanförda och till allmänt begagnande uppställda bibliotek, dels 300 kronor en gång för alla till bildandet af ett studiebibliotek af modern tysk litteratur, dels ock högst 1,600 kronor att användas till bestridande af flyttningskostnader, anskaffande af vissa materialier och inventarier m. m. för nämnda seminariebibliotek enligt humanistiska sektionens förslag.

Samma dag har Kungl. Maj:t medgifvit, att bestämmelserna i nådiga brefvet den 4 december 1903 därom, att hela förordnandet för universitetslektor ej må omfatta längre tid än sammanlagdt sex år, icke må utgöra hinder för förlängning till utgången af vårterminen 1911 af förordnandet för C. S. Fearenside att vara lektor i engelska språket.

Den 22 maj 1910 har Kungl. Maj:t tillåtit docenten M. J. S. Wallengren att på åren 1910 och 1911 fördela den honom såsom innehafvare af ett riksstatens större resestipendium åliggande utrikes resa.

Den 27 maj 1910 har Kungl. Maj:t medgifvit, att R. C. L. Peyron, som den 3 april 1908 erhållit nådigt tillstånd att inskrifvas såsom student vid svenskt universitet och där idka studier, oaktadt han icke aflagt mogenhetsexamen, må inskrifvas vid juridiska fakulteten i Lund och därstädes aflägga juris kandidatexamen, under förutsättning att han, på sätt Kungl. Maj:ts nådiga stadga för rikets allmänna läroverk den 18 februari 1905 föreskrifver angående fyllnadspröfning efter aflagd studentexamen, visar sig ega för nämnda examen erforderliga insikter i svenska språket.

Den 5 juni 1909 har kanslersämbetet utfärdat följande föreskrifter rörande tillkännagifvandet af ledighet af fasta docentstipendier, tid för ansökning m. m.

1. Fast docentstipendium skall, då så ske kan, anslås ledigt i så god tid, att den blifvande innehafvaren kan tillträda stipendiet vid dess ledigblifvande.

2. Vid ledigkungörandet tillkännagifves, att ansökning skall, ställd till kanslern för rikets universitet, senast före klockan tolf. å fjortonde dagen efter anslagsdagen, denna oräknad, in-

gifvas till vederbörande fakultet eller sektion; dock att i de fall, då stipendiet blifvit ledigt innan tiden för dess innehafvande utgått, ansökningstid må utsättas till senast före klockan tolf å trettionde dagen efter anslagsdagen, denna oräknad. Skulle ansökningstiden utgå å helgdag, vare nästföljande söckendag fataliedag.

3. Vid ledigkungsörandet bör om möjligt angifvas dagen för stipendiets ledigblifvande samt erinran göras, att blifvande stipendiat är skyldig underkasta sig de bestämmelser, som af kanslern kunna meddelas angående fullgörandet af stipendiaten åliggande tjenstgöringsskyldighet för tid, som kunnat förflyta mellan dagen för stipendiets ledigblifvande och den dag, då han fått sig stipendiet tilldeladt.

4. Ansökningshandlingarna skola af dekanus remitteras till professorerna inom vederbörande ämnesgrupp, respektive fakultet; och böra dessa yttra sig öfver ansökningarna, innan fakulteten eller sektionen fattar beslut i ärendet.

Samma dag har kanslersämbetet meddelat följande föreskrift rörande sättet för anvisning af anslag från fakultets eller sektioners fond af besparade docentstipendier att tills vidare gälla.

Anslag från fakultets eller sektioners fond af besparade docentstipendier anvisas af kanslern för rikets universitet på därom af vederbörande fakultet eller sektion för hvarje särskild gång afgifvet förslag.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett belopp af 250 kronor för inköp för entomologiska afdelningens af zoologiska institutionen räkning af en fjärilsamling, som tillhört framlidne kontraktsprosten J. Andersson i Färlöf.

Den 8 juni 1909 har kanslersämbetet förordnat docenten P. S. Agrell att från och med examensperioden i maj 1909 tills vidare förrätta inom filosofiska fakulteten förekommande examination i ämnet slaviska språk.

Den 22 juni 1909 har kanslersämbetet förordnat docenterna C. E. D. Fehrman, F. G. Ask, A. Hahr och H. A. Lindroth att under en tid af tre år, räknadt för docenten Hahr från och med den 1 april 1909 och för de öfriga från och med den 1 januari 1909, vara innehafvare af följande rörliga docentstipendier, nämligen docenten Fehrman n:r 1, docenten Ask n:r 2, docenten Hahr n:r 3 och docenten Lindroth n:r 5.

Samma dag har kanslersämbetet medgifvit, att ur det åt humanistiska sektionens seminarier till arfvoden anslagna belopp må tills vidare utgå till bibliotekarien för de förenade seminariebiblioteken för hösttermin 250 kronor och för vårtermin 350 kronor samt till amanuensen vid de förenade seminariebiblioteken för hösttermin 100 kronor och för vårtermin 150 kronor.

Den 30 juni 1909 har kanslersämbetet, med upphäfvande af hittills gällande i ämnet gifna föreskrifter, förordnat att tills vidare skola i fråga om fördelning jämlikt § 114 mom. 2 i gällande universitetsstatuter af undervisnings- och examinations-skyldighet mellan professorer i samma eller närbesläktade vetenskapsgränar inom teologiska fakulteten gälla följande bestämmelser.

1. Mellan de båda professorerna i exegetisk teologi F. A. Johansson och S. Herner fördelas undervisnings- och examinationsskyldigheten så, att den förre uppehåller undervisning och examination i nya testamentets exegetik samt den senare uppehåller undervisning och examination i gamla testamentets exegetik.

2. Mellan professoren i dogmatik och moralteologi samt professoren i praktisk teologi och moralteologi fördelas undervisnings- och examinationsskyldighet så, att den förre uppehåller undervisning och examination i dogmatik samt den senare uppehåller undervisning och examination i teologisk etik.

3. Mellan professoren i praktisk teologi och moralteologi G. M. Pfannenstill samt professoren i praktisk teologi O. Holmström fördelas undervisnings- och examinationsskyldighet så, att den förre uppehåller examination i kateketik i teologie kandidat- och teologie licentiatexamina äfvensom leder de praktiska öfningarna och profven i kateketik samt den senare uppehåller, med nyssberörda inskränkning, den till sagda examina hörande undervisning och examination i praktisk teologi äfvensom leder de praktiska öfningarna och profven i homiletik och kyrkorätt.

Samma dag har kanslersämbetet af med professorsämbetet i straffrätt och juridisk encyklopedi förenade inbesparade tjänstgöringspenningar beviljat professoren J. C. W. Thyren ersättning enligt gällande resereglemente för fyra resor från Stockholm till Lund, som han under vårterminen 1909 vid fyra särskilda tillfällen företagit för förrättande af examina och tentamina.

Den 27 juli 1909 har kanslersämbetet ur reservfonden be-

viljat ett anslag af 200 kronor under hvardera af månaderna juni, juli och augusti 1909 åt konservatorn K. O. Holmqvist såsom arfvode för utfördt arbete vid zoologiska institutionen med bestämning, katalogisering och ordnande af institutionen tillhöriga samlingar.

Den 23 augusti 1909 har kanslersämbetet förordnat docenten F. V. Törne att, räknadt från och med den 1 juli 1909 till och med den 30 juni 1912, fortfarande vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 4.

Den 4 september 1909 har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett anslag å högst 700 kronor för uppgörande af ritningar jämte aproximativt kostnadsförslag till tilltänkt nybyggnad, afsedd att inrymma botaniska institutionens herbarier och bibliotek.

Samma dag har kanslersämbetet med upphäfvande af förut gällande bestämmelser fastställt följande arbetsordning och stadgar för kemiska institutionen.

1. Under akademisk läsetermin är institutionen tillgänglig för de studerande, som deltaga i laborationsöfningarna, kl. 8 f. m.—6 e. m. under fyra dagar i veckan, hvilka vid undervisningsschemats uppgörande bestämmas, ledare af laborationsöfningarna dock obetaget att, när giltigt skäl finnes, lämna studerande tillträde till institutionen äfven annan tid.

2. Laborationsavgiften erlägges med 2 kronor pr vecka eller del däraf. För laborationsöfningar till filosofie licentiatexamen eller filosofie kandidatexamen erlägges denna avgift förskottsvis för så stor del af löpande termin, som laborantens arbeten af öfningarnas ledare pröfvas kunna taga i anspråk. För öfningar till filosofisk ämbetsexamen erlägges avgiften vid början af hvarje kurs för så lång tid, som denna enligt undervisnings-schemat under löpande termin bör upptaga.

Laborant, som före utgången af den tid, för hvilken avgift erlagts, sina öfningar nöjaktigt afslutar eller efter anmälan hos öfningarnas ledare afbryter, eger att emot återställande af erhållet kvitto återfå skillnaden mellan det förskottsvis erlagda beloppet och den efter ofvan angifna grunder beräknade avgiften för den faktiska laborationstiden.

3. Efter anmälan af föreståndaren och stadfästelse af det mindre konsistoriet må högst en femtedel af laborationsavgifterna

för hvarje år användas till lämplig befunnen ersättning och uppmuntran åt de institutionens tjenstemän och betjente, som gjort sig däraf förtjente.

4. Laborant är ansvarig för de kärl och öfriga utensilier, som han till begagnande af institutionen mottager, och har vid den slutliga uppgörelsen att ersätta det däraf felande eller odugliggjorda såväl som den skada som af honom genom vårdslöst handhafvande vållas å sådana instrument och redskap, som äro afsedda för laboranternas gemensamma begagnande.

Såsom säkerhet för utbekomna utensilier eller å institutionen tillhörig materiell förorsakad skada skall hvarje laborant deponera fem kronor.

Den 16 september 1909 har kanslersämbetet såsom ersättning åt amanuensen N. W. Rosén för en kurs i systematisk zoologi samt biträdande arbeten å den zoologiska institutionens systematiska afdelning anvisat de med lediga professuren i zoologi förenade tjenstgöringspenningarna eller 208 kronor 33 öre i månaden.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat 200 kronor såsom arfvode åt kand. Å. H. Körner för biträdande arbete vid en å kemiska institutionen anordnad kurs i skolförsök.

Den 18 oktober 1909 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 130 kronor till anskaffande af Spruner & Bretschneiders serie af historiska väggkartor öfver Europa, att användas vid föreläsningar öfver historiska ämnen.

Samma dag har kanslersämbetet medgifvit, att till assistenten vid Malmöhus läns frökontrollanstalt i Lund O. R. Holmberg, som förordats att uppehålla konservatorsbefattningen vid botaniska institutionen, finge utöfver de med befattningen förenade tjenstgöringspenningar, 700 kronor för år, utgå ur reservfonden ett belopp efter 500 kronor för år.

Den 3 december 1909 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 400 kronor till ledaren af härvarande student-sångförening under år 1909, kapellmästaren C. A. Berg.

Samma dag har kanslersämbetet fastställt föreslagen fördelning af anslaget för år 1909 till extra biträden vid universitetsbiblioteket mellan e. o. amanuenserna S. E. Melander, N. Brodén, O. V. C. Walde, B. N. M. Möller, S. G. Wetterberg, C. W. von Sydow, K. O. L. Tynell, N. W. G. Carlquist och A. J. Österling.

Den 31 december 1909 har kanslersämbetet förordnat e. o. amanuenserna S. E. Melander, N. Brodén, O. V. C. Walde, och B. N. M. Möller att för år 1910 såsom amanuenser vara innehafvare af arfvoden i enlighet med af bibliotekarien gifvet förslag.

Den 2 januari 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 211 kronor till inköp för det akademiska kapellet af tre skåp för förvaring af musikalier.

Samma dag har kanslersämbetet medgifvit professoren J. C. W. Thyren att på det sätt uppehålla examinationen i straffrätt och juridisk encyklopedi, att han under vårterminen 1910 vid fyra särskilda tillfällen, däraf det första före den 1 februari och det sista efter den 15 maj, infunne sig i Lund för förrättande af examina och tentamina.

Den 13 januari 1910 har kanslersämbetet medgifvit, att från reservfonden finge till föreståndaren för universitetets historiska museum docenten O. H. Rydbeck utgå ett anslag å 50 kronor såsom bidrag till bestridande af kostnaden för en i museets angelägenheter företagen resa till Stockholm.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett belopp af 400 kronor såsom bidrag till inköp af ett mikroskop för botaniska institutionens räkning.

Samma dag har kanslersämbetet föreskrifvit, att det å extra stat för år 1910 beviljade anslag till biträdande lärare i medicin 2,000 kronor skall fördelas med 1,500 kronor till docenten R. K. O. G. af Klercker och 500 kronor till lic. M. J. J. Ljungdahl, för år räknadt.

Den 15 januari 1910 har kanslersämbetet för år 1910 beviljat ett tillfälligt anslag ur reservfonden å 200 kronor för bestående af skötsel och vård af juridiska fakultetens boksamling.

Samma dag har kanslersämbetet ur anslaget för år 1909 till vikarierande lärare anvisat till docenterna B. Lidforss och O. D. Gertz hvardera 364 kronor 59 öre, till docenten arkivarien L. U. A. Weibull 504 kronor 17 öre samt till dåmera professoren vid Upsala universitet C. W. Oseen 625 kronor och föreskrifvit, att återstoden af anslaget skall till ett följande år besparas.

Den 29 januari 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 258 kronor 50 öre såsom ersättning till docenten F. P. Hansson Brock för resekostnad från Paris till Lund och åter.

Den 12 februari 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett belopp af 500 kronor för anskaffande och apterande af en apparat till förfärdigande af vaxplattor vid embryologiska rekonstruktioner.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett belopp af 250 kronor till komplettering af de samlingar af fotografier af antika skulpturverk, hvilka tillhöra seminariet för klassiska språk samt universitetets konstsamlingar.

Den 16 februari 1910 har kanslersämbetet medgifvit, att docenten E. Rodhe må, med bibehållande af innehafvande docentstipendium, för den tid, han leder de praktiska öfningarna och profven i kateketik samt förrättar examination i kateketik, af professoren P. G. Eklunds tjänstgöringspenningar uppbära såsom ersättning härför 125 kronor i månaden.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat f. kursorn N. P. Johnsson ett anslag å 300 kronor, att under år 1910 utbetalas till Johnsson i den ordning rektor efter omständigheterna må bestämma.

Den 7 februari 1910 har kanslersämbetet dels bemyndigat universitetet att till förvaltning mottaga ett af professoren S. Ribbing öfverlämnadt kapital, 17,000 kronor, att utgöra en fond för resestipendier, dels ock fastställt reglemente för ifrågavarande resestipendier.

Den 24 mars 1910 har kanslersämbetet medgifvit, att med åtgärder för tillsättande af den uyinrättade professuren i matematik finge anstå, till dess den efter f. professoren A. V. Bäcklund ledigblifna professuren i fysik blifvit tillsatt, med föreskrift dock att, därest sistnämnda professur fortfarande skulle vara obesatt den 1 september 1911, fråga om förlängdt uppskof skulle bero på förnyad framställning härutinnan af det större konsistoriet.

Den 30 mars 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden anvisat ett belopp af 593 kronor 50 öre till anskaffande af skåp för förvaring af vissa samlingar, som från Bahamaöarna hemförts för zoologiska institutionens räkning.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag, ej öfverstigande 1,864 kronor, för anskaffande af ny inredning uti rektors ämbetsrum.

Den 23 april 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden an-

visat ett belopp af 565 kronor till inköp för universitetets räkning af två porträtt af C. A. Agardh.

Samma dag har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat 300 kronor till bestridande af kostnaderna för en illustrerad skrift med redogörelser för universitetets samlingar af förhistoriska och medeltida föremål, mynt samt konstverk.

Den 5 maj 1910 har kanslersämbetet medgifvit professor M. N. P. Nilsson att uthyta den honom under tiden 19—31 maj 1910 åliggande undervisningen vid universitetet mot en föreläsning under tre à fyra dagar i Köpenhamn af vissa därstädes befintliga skulptursamlingar.

Samma dag har kanslersämbetet medgifvit, att ur reservfonden får utgå ett anslag å 800 kronor för bekostande af utgifter för ordnande af geologisk-mineralogiska institutionens samlingar.

Den 27 maj 1910 har kanslersämbetet ur reservfonden beviljat ett anslag å 210 kronor till anskaffande af bokhyllor till juridiska fakultetens seminariebibliotek.

Samma dag har kanslersämbetet medgifvit docenten E. M. Rodhe att från och med den 1 september till och med den 15 december 1910, under hvilken tid han förordnats att leda praktiska öfningar och prof i kateketik samt examinera i kateketik, såsom ersättning härför, med bibehållande af honom tilldeladt docentstipendium, af professor P. G. Eklunds tjänstgöringspenningar uppbära 125 kronor för månad räknadt.

Samma dag har kanslersämbetet ur matematisk-naturvetenskapliga sektionens fond af besparade donationsstipendier, i den mån denna därtill lämnar tillgång, anvisat ett belopp af 1,500 kronor till assistenten vid geologisk-mineralogiska institutionen, docenten A. H. Westergård såsom ersättning för särskilda arbeten och undervisning vid nämnda institution, som af honom utförts utöfver de med assistentbefattningen förenade göromål.

Samma dag har kanslersämbetet föreskrifvit, att professoren C. G. E. Björling skall för tiden 1 april—11 maj 1910, då han på grund af sakkunniguppdrag var befriad från föreläsningsskyldighet med bibehållande af sin tjänstgöringsskyldighet i öfrigt, uppbära hälften af sina tjänstgöringspenningar.

Angående universitetets institutioner hafva följande uppgifter lämnats af deras föreståndare.

1. Anatomiska institutionen.

Arbetena på institutionen hafva varit ordnade och fortgått efter fastställd studieplan. Dissektionerna slutade 1909 den 18 december och togo 1910 åter sin början den 7 januari samt pågingo med afbrott under påskferierna till den 31 maj.

Dissektionsmaterialet har utgjorts af 44 lik af vuxna, dessutom har 8 foster dissekerats. Under höstterminen voro af 11 lik 10 af manligt och 1 af kvinnligt kön, under vårterminen voro af 33 lik 31 af manligt och 2 af kvinnligt kön. Material har lämnats till rättsmedicinska obduktioner.

Dissekanternas antal utgjorde under höstterminen 49 och under vårterminen 52. Hela dissekantantalet under läsåret var 62, däraf tvänne från Köpenhamns universitet.

I histologiska öfningarna deltog 24 laboranter. Under höstterminen höllos föreläsningar i anatomiens historia i de nordiska länderna.

Institutionen har under detta år liksom under många föregående fått mottaga af professor E. Waller i Göteborg material för undersökning och undervisning. Doktor O. Gröné i Malmö har detta år liksom tvänne föregående äfven lämnat institutionen material för samma ändamål. Institutionen har dessutom fått mottaga gåfvor från professor Essen-Möller, lasarettsläkaren Anders Hansson, förste stadsläkaren Nils Sjöberg, provinsialläkaren S. W. Rietz, med. dr. Nils Sjöbring, doktor O. Olow, folkskolläraren Nordin i Klörup m. fl.

Institutionens samlingar hafva ökats på olika områden. Kranier från medeltidsgrafvar hafva erhållits äfven i år. — Från F. Krantz i Bonn har inköpts gipsafgjutningar. — Samlingen af snittserier af människo- och djurembryoner har betydligt ökats. — Fotografier för undervisningen och vetenskapliga undersökningar hafva framställts af preparator O. Mattsson. — Institutionen har anskaffat sig en projektionsapparat för teckning af mikroskopiska präparat, tre stycken rörliga objektivbord, en centrifug, tvänne nya mikroskopstativ, en bågglampa afpassad för projektionsapparat,

dessutom fyra ekskåp samt ett skåp med inredning för bevarande af skelett. Institutionen har af universitetets reservfond fått anslag till och beställt en apparat för framställande af vaxplattor i och för embryonola rekonstruktioner.

Institutionen har stått i lånebyte af vetenskapligt undersökningsmaterial med anatomiska institutioner i Uppsala och Stockholm, Vetenskapsakademien, Statens historiska museum, museerna i Stavanger och Trondhjem, universiteten i Kristiania och Köpenhamn och zoologiska institutionen i Berlin. — I institutionens park ha vidtagits en del förbättringar.

Carl M. Fürst.

2. Astronomiska institutionen.

I de praktiska övningarna vid observatoriet hava under höstterminen deltagit 17, under vårterminen 17 studerande.

Observatorn har fortsatt sina föregående år påbörjade iakttagelser medelst den lilla refraktorn å sådana stjärnor, tillhörande den i Lund observerade zonen, vilka kunna antagas vara till sin ljusstyrka föränderliga.

Såsom amanuens vid institutionen har under året varit anställd fil. kand. O. Åkesson, som ledt de under höst- och vårterminen givna kurserna för fil. kandidat- och ämbetsexamen.

Under Augusti 1909 gavs av undertecknad, på anmodan av Kungl. läroverksöverstyrelsen, en teoretisk och praktisk kurs i astronomi för lärare vid elementarläroverken och vid seminarierna, i vilken 11 lärare och lärarinnor deltog. Erfarenheterna från denna kurs hava visat sig vara av stort gagn för ordnandet av den akademiska undervisningen för blivande lärare, särskilt sedan, enligt de nyaste undervisningsplanerna vid läroverken, astronomin fått en bestämd, om ock tämligen blygsam, plats sig anvisad på läroverkets skema.

Av »Meddelanden från Lunds Astronomiska Observatorium» hava under året utkommit:

N:r 33 Entwicklung des Potentials im Rotationsproblem von C. V. L. Charlier und E. Zinner.

N:r 40 Über die sekularen Störungen im planetarischen Rotationsproblem von E. Zinner;

samt av serie 2:

N:r 6 Sur une classe de singularités dans le problème de n corps, par H. Block.

De numeriska undersökningarna över teorin för himlakropparnas rörelse hava under året fått ligga nere, närmast på grund av brist på räknebiträde. Däremot har bearbetningen av de gamla meteorologiska observationerna i Lund fortsatts. Fröken E. Bruzelius har, såsom förut, på ett synnerligt förtjänstfullt sätt varit mig behjälplig vid de numeriska räkningarnas utförande.

Utrymmets otillräcklighet verkar för vart år, som går, alltmer hämmande på arbetet vid institutionen. Jag kan ej annat än ännu en gång uttala den förhoppningen, att denna brist snart måtte bliva avhjälpt, samt att samtidigt det blygsamma anslag till räknebiträden, om vilket jag nu upprepade gånger gjort framställning, måtte av statsmakterna beviljas, så att de vetenskapliga arbeten, som planerats och påbörjats, ej måste för framtiden helt och hållet uppgivas.

C. V. L. Charlier.

3. Biblioteket.

(Kalenderåret 1909.)

Redan i förra årsberättelsen omförmäldes med tacksamhet det nya bevis på statsmakternas omvårdnad, som biblioteket fått röna genom den af 1909 års riksdag på Kungl. Maj:ts nådiga proposition beslutade löneregleringen för detsamma i förening med en betydande förstärkning af dess arbetskrafter. Enligt den sålunda af Riksdagen godkända nya aflöningsstaten, hvilken var afsedd att träda i kraft den 1 januari 1910, skulle den ordinarie personalen vid biblioteket, hvars lönevillkor genom regleringen i väsentlig mån förbättrades, komma att utgöras af öfverbibliotekarie, 3 förste bibliotekarier och 5 andre bibliotekarier samt 2 vaktmästare, hvarjämte ett årligt belopp af 12,000 kronor

skulle utgå till »arfvoden, flitpenningar åt extra biträden, renskrifning, eftermiddagstjänst m. m.» Såsom förutsättning för den nya lönestatens trädande i kraft hade Riksdagen uppställt samma fordran, som i senare tider plägat utgöra villkor för dylika löneregleringar, nämligen att af Kungl. Maj:t meddelades föreskrift därom, att ordinarie tjänstemän och betjente skulle, i den mån ej undantag kunde anses böra stadgas eller för särskilda fall efter pröfning medgifvas, vara å tjensterummet tillstädes minst 6 timmar hvarje söckendag. I sammanhang med den nya statens fastställande har Kungl. Maj:t den 17 sistlidne december meddelat dylik föreskrift om den dagliga tjenstgöringstidens utsträckning samt därjämte, efter vederbörande universitetsmyndigheters hörande, beträffande användningen af det nämnda anslaget å 12,000 kronor till arfvoden m. m. träffat följande bestämmelser:

§ 1. Ifrågavarande anslag skall användas på följande sätt:

Arfvode till en amanuens med minst fem timmars	
daglig tjenstgöring	kr. 2,000: —
D:o till en d:o d:o	» 2,000: —
D:o till en amanuens med minst fyra timmars dag-	
lig tjenstgöring	» 1,500: —
D:o till en d:o d:o	» 1,200: —
Aflöning till en extra vaktmästare	» 600: —
Ersättning till extra ordinarie tjänstemän samt vakt-	
mästare för eftermiddagstjänst	» 3,000: —
Flitpenningar åt extra ordinarie tjänstemän, ersätt-	
ning för extra arbetshjälps samt renskrifning	» 1,700: —
<hr/>	
Summa kronor 12,000: —	

Med iakttagande att ofvanskrifna användning af anslaget i hufvudsak tillämpas, må, där förhållandena det påkalla, ändrad fördelning af detsamma kunna, på framställning af öfverbibliotekarien och efter det mindre akademiska konsistoriets hörande, medgifvas af kanslern för rikets universitet.

Därest något är öfverskott å de första sex posterna kommer att uppstå, till belopp ej öfverstigande 300 kronor, lägges detsamma till posten för flitpenningar m. m., att under året disponeras på samma sätt som denna enligt hvad i § 3 angifves.

Varder öfverskottet större än 300 kronor, ege kanslern, på anmälan af öfverbibliotekarien och efter det mindre konsistoriets hörande, besluta i fråga om dess användande.

§ 2. Innehafvare af amanuensarfvode förordnas, utan föregående ansökning, af kanslern på förslag af öfverbibliotekarien och sedan det mindre akademiska konsistoriet afgifvit yttrande.

Sådant förordnande meddelas vid slutet af hvarje år för det följande året. Därest under årets lopp förordnande ifrågakommer, meddelas detta icke för längre tid än till årets slut.

§ 3. Det till flitpenningar åt extra ordinarie tjenstemän, ersättning för extra arbetshjälp samt renskrifning afsedda beloppet af 1,700 kronor ställes i mån af behof till öfverbibliotekariens förfogande att af honom mot redovisning användas för de angifna ändamålen.

§ 4. I eftermiddagstjenstgöringen, som uppehålles hvarje helgfri dag, då biblioteket ej af särskild anledning hålles stängdt, äro extra ordinarie tjenstemän och vaktmästare, såväl ordinarie som extra, pliktiga att utöfver dem eljest åliggande tjenstgöring deltaga i den ordning, som af öfverbibliotekarien bestämmes, mot en ersättning för dag af 5 kronor till tjensteman och 2 kr. 50 öre till vaktmästare.

Beträffande hvad som under år 1909 inom biblioteket tilldragit sig är följande att förmåla.

Bibliotekets begagnande. Under lästerminerna hafva läsesalarne och låneexpeditionen i regeln varit öppna för allmänheten helgfria dagar kl. 10 f. m.—2 e. m., de förra jämväl kl. 5—7 e. m. Under ferierna har biblioteket på samma tider varit öppet, dock så att framtagning af böcker från boksalarne samt utlåning i regeln egt rum endast kl. 11 f. m.—1 e. m. Under 5 söckendagar (promotionsdagen den 28 maj, julafton samt 3 rengöringsdagar) har biblioteket hela dagen hållits stängdt; af olika anledningar har detta under ytterligare 7 dagar varit fallet på eftermiddagarne.

Följande tabell visar bibliotekets användning under årets olika månader.

M å n a d.	B e s ö k.			Framtagna volymer.			Hemlån, voll.
	F. m.	E. m.	S:ma	F. m.	E. m.	S:ma	
Januari	994	313	1,307	3,050	348	3,398	1,182
Februari	1,319	529	1,848	3,263	378	3,641	1,071
Mars.....	1,358	623	1,981	3,361	575	3,936	927
April.....	1,228	430	1,658	3,256	182	3,438	910
Maj	1,160	385	1,545	2,854	241	3,095	889
Juni.....	838	223	1,061	4,302	162	4,464	2,476
Juli	667	212	879	2,433	402	2,835	729
Augusti	669	201	870	1,960	269	2,229	692
September.....	1,381	564	1,945	3,963	437	4,400	1,501
Oktober	1,600	645	2,245	3,905	871	4,776	1,735
November	1,422	509	1,931	4,246	657	4,903	2,693
December	1,169	334	1,503	5,091	635	5,726	3,030
Summa	13,805	4,968	18,773	41,684	5,157	46,841	17,835

Jämförelsen med motsvarande siffror för näst föregående år visar i fråga om antalet förmiddagsbesök en minskning af 202, men i fråga om eftermiddagsbesök en ökning af 2,639, hvilken senare emellertid snarast torde vara beroende däraf, att biblioteket år 1909 under hela året, men 1908 under blott omkring 6 månader hållits öppet på eftermiddagarne. Summan af framtagna volymer har endast ökats med 112, summan af hemlånade däremot med 1,449.

Under året hafva 790 volymer tryckta böcker och 135 handskrifter (mot resp. 608 och 140 under näst föregående år) varit för härvarande forskares räkning från andra liknande institutioner lånade till biblioteket. De till antalet 37 olika bibliotek och arkiv, från hvilka lån sålunda erhållits, hafva varit följande: I Stockholm: Kungl. biblioteket, Vetenskapsakademiens bibliotek, Karolinska institutets d:o, Riksdagens d:o, Statistiska centralbyråns d:o, Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens d:o, Landtbruksakademiens d:o, Artilleri- och ingenjörshögskolans d:o, Generalstabens d:o, Nordiska museets d:o, Svenska läkaresällskapets d:o, Centralföreningens för socialt arbete d:o, Svenska Akademiens Nobelbibliotek, Riksarkivet, K. Utrikesdepartementets arkiv, Slottsarkivet; Universitetsbiblioteket i Upsala; Vetenskapssocietetens i Upsala bibliotek; Stadsbiblioteket och Domkapitelsarkivet i Göte-

borg; Stiftsbiblioteket i Linköping; Läroverksbiblioteken i Kalmar och Växiö; Biblioteket å Skokloster; Brinkmanska arkivet å Trolle-Ljungby; Arkivet å Segersjö; Kungl. biblioteken i Köpenhamn, Berlin och Haag; K. Hof- och Statsbiblioteket i München; K. K. Hofbiblioteket i Wien; Hertiglga biblioteket i Wolfenbüttel; Universitetsbiblioteken i Amsterdam och Gand; Stadsbiblioteket i Bern; Biskopliga prästseminariets bibliotek i Münster; K. Statsarkivet i Düsseldorf.

Från Lund hafva 498 volymer tryckta böcker och 10 handskrifter (mot resp. 300 och 15 under 1908) för begagnande af forskare utlånats till följande 29 institutioner: I Stockholm: Kungl. biblioteket, Vetenskapsakademiens bibliotek, Karolinska institutets d:o, Riksdagens d:o, Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens d:o, Svenska läkaresällskapets d:o, Svenska Akademiens Nobelbibliotek; Universitetsbiblioteket i Upsala; Stadsbiblioteket i Göteborg; Stiftsbiblioteket i Linköping; Läroverksbiblioteken i Halmstad, Helsingborg, Hernösand, Jönköping, Kalmar, Karlshamn, Karlskrona, Landskrona, Norrköping, Skara, Vänersborg, Växiö och Ystad; Landsarkivet i Lund; Stadsarkivet i Malmö; Hospitalet i Vänersborg; Kungl. biblioteket och Landbohöjskolens bibliotek i Köpenhamn; Universitetsbiblioteket i Leipzig. Dessutom hafva 14 volymer varit utlånta till den utställning, som under sommaren egde rum i Simrishamn i sammanhang med de där anordnade hembygdskurserna.

Samlingarnas tillväxt. Svenska tryckalster, som jämlikt tryckfrihetsförfordningens föreskrift skolat till biblioteket aflämnas, hafva inkommit i 570 sändningar från 433 olika boktryckerier. Antalet på grund af uteblifna eller felaktiga leveranser under året gjorda reklamationer har uppgått till 309. Beträffande arten och omfånget af tillväxten genom boktryckarnes leveranser af svenska tryck, hvilken ju bör vara lika för Sveriges tre stora statsbibliotek, torde som vanligt här få hänvisas till den i Kungl. bibliotekets årsberättelse meddelade detaljerade redogörelsen. — Genom köp har biblioteket under året förvärfvat 23 i Sverige tryckta volymer; genom gåfvor har det ökats med 14 svenska tryck, förutom ett antal särtryck samt en del dupletter.

Tillväxten af utländska tryckalster har uppgått till 12,757 volymer (= band, häften representerande hela band, broschyrer eller kartor). Af dessa hafva 3,955 erhållits genom köp och

1,011 genom gåfvor; återstående 7,791 volymer har biblioteket mottagit från de utländska lärda samfund och anstalter, med hvilka detsamma underhåller regelbundna bytesförbindelser; af dessa bytesskrifter utgöras 6,824 af akademiska afhandlingar, program o. d. från utländska universitet. — 1909 års accession af utländskt tryck utaf nyare datum kommer att, så vidt som detsamma anses förtjent af dylikt omnämnande, upptagas i bd 24 af den genom Kungl. biblioteket utgifna gemensamma accessionskatalogen för Sveriges offentliga bibliotek.

Handskriftsamlingen har under året, hufvudsakligen genom gåfvor, ökats med åtskilliga volymer, hvilkas antal dock icke här kan uppgifvas, enär tillväxtens ordnande och förtecknande ej hunnit afslutas.

Gåfvor, hvilka icke kunna anses härröra från af biblioteket underhållna regelbundna bytesförbindelser, hafva ingått från följande offentliga myndigheter, anstalter och sällskap:

A. Svenska.

Kungl. Justitie-, Civil-, Finans-, Ecklesiastik- och Jordbruksdepartementen; Generalpoststyrelsen; Medicinalstyrelsen; Riksförsäkringsanstalten; Kommerskollegium; Riksbanken; Riksgäldskontoret; Kungl. biblioteket; Vetenskapsakademiens bibliotek; Universitetsbiblioteket i Upsala; Landsarkivet i Upsala; Svenska läkaresällskapets cancerforskningskommitté; Svenska sällskapet för antropologi och geografi; Svenska missionsförbundets expedition; Evangeliska fosterlandsstiftelsens förlagsexpedition; Svenska nationalföreningen mot tuberkulos; Svenska riksspråksförbundet; Juridiska fakulteten i Lund; Läkaresällskapet i Lund; Redaktionen af Lunds Dagblad; Universella broderskapets Helsingborgsloge; Svenska legationen i Buenos Aires.

B. Utländska.

American Urological Association; Convention of American instructors of the deaf; Massachusetts General Hospital, Boston; Statistisches Bureau, Budapest; Svensk-amerikanska historiska sällskapet, Chicago; Bureau international de la cour permanente d'arbitrage, Haag; Universitetets kansli, Helsingfors; Industristyrelsen, ibm.; Finants- og Tolddepartementet, Kristiania; Institute for Medical Research, Kuala Lumpur, Federated Malay States; Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Köpenhamn; Conseil international pour l'exploration de la mer, ibm; Kommissionen

for Havundersögelser, ibm; Dansk Meteorologisk Institut, ibm; Dansk Biologisk Station, ibm; Statens Seruminstitut, ibm; Den Anthropologiske Komité, ibm; Bestyrelsen for Carlsberg-Laboratoriet, ibm; Magistraten, ibm; Sundhedsstyrelsen, ibm; Köbenhavns Statistiske Kontor, ibm; Bibliotekarforeningen, ibm; Grosserersocietetet, ibm; Arbeitsausschuss der Jubiläums-Ausstellung, Leipzig; Société Polonaise pour l'avancement des sciences, Lemberg; Peace Society, London; Comitato per le onoranze a Francesco Brioschi, Milano; Institut Océanographique, Monaco; K. K. Hof- und Staats-Bibliothek, München; Lutheran Publication Society, Philadelphia; Theosophical Publishing Company, Point Loma; South African Central Locust Bureau, Pretoria; K. Pädagogium, Putbus; Serviço geológico e mineralógico do Brazil, Rio de Janeiro; Augustana Book Concern, Rock Island, Ill.; Ministero degli affari esteri, Roma; Ministerio de instrucción pública, Santiago de Chile; Kejsarliga Kansliet, St Petersburg; Internationale Kommission für wissenschaftliche Luftschiffahrt, Strassburg; Zentralstelle für Gewerbe und Handel, Stuttgart; Library of Congress, Washington; Department of Agriculture, ibm; Philosophical Society, ibm; Surgeon-General's Office, ibm; Volta Bureau, ibm; New York State Hospital for the care of deformed and crippled children, West Haverstraw; Svenska lyceum, Wiborg; Åbo stads historiska museum.

Följande enskilda personer hafva under år 1909 med gåfvor ihågkommit biblioteket:

A. Svenskar.

F. Ask, C. F. E. Björling, C. G. E. Björling, E. Boman, S. E. Bring, W. Bülow, A. V. Bäcklund, I. Collijn, E. W. Dahlgren, J. W. von Döbeln, F. A. Engström, C. M. Fürst, A. Gauffin, Amélie Genberg, f. Toll, Gleerupska Universitetsbokhandeln, G. K. Hamilton, J. W. Hamner, S. Herner, N. O. Holst, C. Landberg, A. Lindberg, S. Linde, P. E. Lindeberg, Ph. Lindstedts Universitetsbokhandel, E. Ljunggren, G. Ljunggrens sterbhus, B. N. M. Möller, M. P. Nilsson, C. F. O. Nordstedt, C. L. H. Nyström, P. Olsson, C. af Petersens, H. G. Queckfeldt, G. Retzius, L. Ribbing, S. Ribbing, A. Rosén, K. J. D. Schlyter, H. E. Scholander, T. Segerstedt, M. Th. Sjögren, J. Sjöholm, C. W. Skarstedts sterbhus, M. B. Svederus, S. Söderbergs sterbhus, N. Wohlin, S. Ödman.

B. Utländingar.

C. C. Abbott (Trenton, N. J.), Albert I, Furste af Monaco, F. Ameghino (Buenos Aires), L. André (Paris), Th. W. Balch (Philadelphia), R. R. M. Balderstone (Westmoreland, England), L. Belléli (London), A. Bergin (Lindsborg, Kansas), R. Brandstetter (Luzern), K. Carøe (Köpenhamn), H. N. Casson (Chicago), F. Dahl (Köpenhamn), H. Dalton (Berlin), Mme Léo Errera (Bruxelles), A. W. Gadolin (Helsingfors), E. A. M. Gamble (Wellesley, Mass.), F. Grön (Kristiania), J. N. Haton de la Goupillière (Paris), J. W. S. Johnsson (Köpenhamn), H. G. Leach (Cambridge, Mass.), Duc de Loubat (Paris), R. Ludloff (Erlangen), A. Lumbroso (Roma), F. P. Marchant (London), B. Marr (Dux, Böhmen), E. Merck (Darmstadt), D. Murray (Glasgow), Duc d'Orléans (Bruxelles), G. L. Raymond (Washington), H. von Rothschild (Paris), C. Sauvageau (Bordeaux), J. Scherrer (Zürich), O. Schöndörffer (Berlin), F. S. Sewall (Washington), M. Wald (Gross-Beeren), V. Vasenius (Helsingfors), A. Weiler (Karlsruhe), A. Welcker (San Francisco), K. Yamagiwa (Tokyo).

Bland de bokgåfvor, som biblioteket under året mottagit, synas följande böra särskildt omnämnas. Professoren Sv. Ödman har lämnat biblioteket ett nytt bevis på sin välvilja mot det samma genom gåfva af åtskilliga serier af tidskrifter egnade åt psykisk forskning, tillsammans 150 band. — Docenten Fr. Ask har skänkt 108 volymer företrädesvis äldre kirurgiska arbeten, hvilka tillhört hans aflidne fader, professoren C. J. Ask. — Sterbhusdelegarne efter framlidne professoren G. Ljunggren hafva skänkt ett antal böcker och broschyrer ur dennes boksamling, tillsammans 206 nummer. — Professoren S. Ribbing har öfverlämnat 95 volymer hufvudsakligen medicinsk litteratur. — Professoren A. Kock har till referensbiblioteket lämnat de af honom utgifna banden 5—25 af Arkiv för nordisk filologi. — Läkaresällskapet i Lund har ur sin boksamling till biblioteket öfverlämnat 164 band medicinska tidskrifter.

Bland gåfvor, som handskriftsamlingen under året erhållit, märkas följande: Sterbhusdelegarne efter framlidne professoren C. W. Skarstedt hafva till biblioteket öfverlämnat större delen af den aflidnes efterlämnade handskrifter, en betydande samling af företrädesvis teologiskt eller personhistoriskt innehåll. — Enkefru biskopinnan Amélie Genberg, f. Toll, har öfversändt

sin aflidne mans, biskopen P. Genbergs, dagböcker för åren 1843—52 äfvensom en del af hans korrespondens. — Sterbhusdelegarne efter framlidna fröken Sophie Söderberg hafva till biblioteket skänkt de bland hennes kvarlåtenskap befintliga papper, hvilka efterlämnats af hennes aflidne broder, professoren Sven Söderberg; dessa papper bestå dels af föreläsningskoncept samt anteckningar och samlingar rörande nordisk språk- och forn-kunskap, dels af professoren Söderbergs vetenskapliga korrespondens. — Redaktören W. Bülow har skänkt 15 st. diverse bref från 1600—1800-talen. — Professoren greve G. K. Hamilton har öfverlämnat ett poesialbum, som tillhört Eleonora Uggla (f. 1749, d. 1811)

Med tacksamhet bör äfven erinras därom, att biblioteket jämväl under det gångna året fått såsom bidrag till uppehållande af sina bytesförbindelser mottaga ett större eller mindre antal exemplar af åtskilliga med understöd af statsmedel utgifna publikationer. För samma ändamål har vederbörande redaktionskommitté godhetsfullt öfverlämnat 25 ex. af »Historiska studier, tillägnade professor Harald Hjärne på hans sextioårsdag» (Upsala 1908).

Bibliotekskommissionen har för behandling af inkomna förslag till bokinköp hållit de föreskrifna ordinarie sammanträdena. Densamma valda ledamöter voro under vårterminen professorerna Johansson, Björling, Bang, E. A. Kock, Larsson, Brodén och Jönsson (såsom suppleant i st. f. aflidne professoren Bergendal), under höstterminen professorerna Johansson, Wicksell, Bang, E. A. Kock, Clason, Brodén och Jönsson.

Ekonomi. Bibliotekets räkenskaper för år 1909 visa i sammandrag följande siffror:

Debet.

Behållning från år 1908	19: 29
-------------------------------	--------

Inkomster:

Ordinarie statsanslaget	50,000: —	
Anslag å extra stat	10,000: —	
Intressemedel	2,000: —	
Extra inkomster.....	1,230: 70	63,230: 70
	<hr/>	Summa 63,249: 99

Kredit.

Utgifter:

Bokinköp.....	41,820: 07	
Inlösen af bibl:s bytesexemplar af Lunds univ:s årsskrift.....	800: —	
Bokbinderiarbete	10,205: 09	
Skrifmaterialier och tryck	534: 16	
Uppvärmning.....	4,087: 25	
Elektrisk belysning och kraft.....	653: 88	
Frakt- och transportkostnader.....	543: 69	
Renhållning.....	534: 36	
Parkens underhåll.....	392: 34	
Inköp och underhåll af inventarier	1,966: 17	
Diverse omkostnader.....	577: 41	62,114: 42
Behållning vid årets slut.....	1,135: 57	
	<hr/>	Summa 63,249: 99

Det af 1908 års riksdag till arfvoden åt extra biträden vid biblioteket samt ersättning åt e. o. tjänstemän och vaktmästare för eftermiddagstjenstgöring å extra stat för år 1909 beviljade anslaget af 6,000 kronor har jämlikt af Kungl. Maj:t den 18 december 1908 fastställda bestämmelser och sedermera af kanslersembetet meddelade beslut sålunda användts, att därutaf utbetalts såsom årsarfvoden åt två e. o. amanuenser, hrr N. Brodén och O. Walde, tillsammans kr. 1,916: 67, såsom ersättning till e. o. amanuenser och vaktmästare för eftermiddagstjenstgöring kr. 790: 32, för renskrifning o. d. kr. 718: 01 samt såsom flitpenningar till e. o. amanuenser kr. 2,575.

Under året hafva 3,695 böcker blifvit inbundna; 119 volymer tidningar hafva blifvit inbundna eller häftade i omslag af karduspapper.

Personalen. Till e. o. amanuenser antogos den 20 februari filosofie licentiaten C. W. von Sydow och filosofie kandidaten K. O. L. Tynell samt den 2 oktober filosofie kandidaterna N. W. G. Carlquist och A. J. Österling. — Tjenstledighet åtnjöts af amanuensen F. Hjelmqvist under mars månad, då e. o. amanuensen N. Brodén uppehöll hans befattning; vidare af e. o. amanuensen S. E. Melander 15 januari—15 maj samt 15—30

november, af e. o. amanuensen B. Möller för studier i Köpenhamn 15 januari—31 mars, af e. o. amanuensen G. Wetterberg på grund af sjukdom 15 januari—30 april, af e. o. amanuensen C. W. von Sydow 13—30 april samt 16—30 oktober. — Under ferierna har såsom förut befrielse från eller lindring i tjänstgöringen beredts de e. o. amanuenser, som därom anhållit; dock har detta under år 1909 vida mindre än vanligt ifrågakommit.

Under året har nominalkatalogen ökats med 11,203 blad, däraf 6,215 tryckta och uppklistrade titlar å akademiska skrifter. Realkatalogen har ökats med 4,616 blad; hela antalet nya katalogblad belöper sig således till 15,819.

Arbeten. Under år 1909, det första under hvilket biblioteket varit i åtnjutande af den utaf 1908 års riksdag beviljade anslagsförhöjningen, har naturligtvis detsammans förvärf af utländsk litteratur varit betydligt större än under föregående år, och arbetskrafterna hafva därför i ganska hög grad tagits i anspråk för denna accessions behandling. Af under året utförda arbeten, hvilka icke varit att hänföra till årets löpande göromål, må nämnas, att den i förra årsberättelsen omförmälda omläggningen af nominalkatalogen i nya kapslar, i sammanhang hvarmed denna katalog i vissa hänseenden reviderats, blifvit fortsatt och avslutad. Då detta arbete påbörjades, upptog nämnda katalog 693 kapslar; nu är deras antal 1,140. Vidare har under året påbörjats inordnande af de betydande samlingar af svenskt småtryck, hvilka på grund af lokala förhållanden i den gamla byggnaden och arbetskrafternas otillräcklighet under de sista 6 å 7 åren måst magasineras. Det svenska småtrycket nyordnades åren 1885—87. Under de år, som sedan dess förflutit, har det till biblioteket årligen anländande antalet af dylika tryckalster varit i ständigt stigande, särskildt inom vissa afdelningar; det system, efter hvilket dessa äro ordnade, erbjuder därför icke längre den öfverskådlighet, som är ett nödvändigt villkor för att ordning och reda skall kunna upprätthållas inom dylika samlingar, hvilkas innehåll till större delen måste förblifva okatalogiseradt. En revision af småtryckets anordning inom nämnda afdelningar har därför befunnits nödvändig och under förra året påbörjats.

Arbetsfördelningen har varit följande. Undertecknad bibliotekarie har jämte ledningen af det hela förvaltning handhaft bibliotekets numera rätt vidlyftiga ekonomi, ombesörjt bokinköpen,

skött korrespondensen, så vida icke nedan annorlunda angifves, affattat ifrågakommande ämbetsutlåtanden samt handlagt hvarje-handa fortsatta inredningsbestyr. — Vice bibliotekarien E. Ljunggren har mottagit leveranserna från bokhandeln, accessionsför-tecknat hvad som inkommit genom köp, gåfvor eller byten, hand-haft bytesförbindelserna med tillhörande korrespondens, ledt och öfvervakat katalogiseringsarbetena, granskat korrekturen å accessionskatalogens bd 22 samt redigerat uppgifterna till den-sammas bd 23. — Amanuensen P. Sjöbeck har mottagit, granskat och, med undantag för det egentliga småtrycket, accessionsför-tecknat det från boktryckerierna inkommande svenska årstrycket, äfvensom skött den i sammanhang med tryckleveranserna stående korrespondens; småtrycket har af honom grofsorterats och det obundna men för bindning afsedda svenska trycket har stått under hans omvårdnad. — Amanuensen A. Malin har före-stått låneexpeditionen samt skött den därmed förenade inrikes brefväxlingen; därjämte har han fortsatt och avslutat den ofvan nämnda behandlingen af nominalkatalogen samt ordnat broschyrer och småtryck å facket Teknologi. — Amanuensen F. Hjelmqvist har haft vården om det obundna utländska trycket, ombesörjt böckers anordning till bindning samt utöfvat kontrollen öfver bokbinderiarbetena; vidare har han utfört åtskilligt katalogiserings-arbete inom handskriftafdelningen, reviderat samlingen af svenskt officiellt statistiskt tryck samt under halfva sommaren tjenstgjort i låneexpeditionen. — Amanuensen P. Wilner har under större delen af året tjenstgjort i låneexpeditionen samt vid sidan där af i katalogerna infört nya upplagor och fortsättningar af svenska arbeten; äfven har han varit sysselsatt med revision af katalogen öfver löpande utländska tidskrifter. — E. o. amanuenserna S. E. Melander, N. Brodén, O. Walde, B. Möller, G. Wetterberg, C. W. von Sydow, K. Tynell, G. Carlquist och A. Österling hafva alla, företrädesvis dock de yngre af dem, under längre eller kortare tider haft att ombesörja böckers framtäggande och uppsättning samt inordnande af den nykatalogiserade litteraturen; de fem förstnämnda hafva mer eller mindre deltagit i katalogiserings-arbeten; samtliga, med undantag af Melander, Brodén och Wetterberg, hafva äfven varit sysselsatta med ordnande af svenskt småtryck; Brodén har under en månad haft tillsynen öfver bok-binderiarbetena; Walde har under en månad tjenstgjort i låne-

expeditionen. Därjämte hafva e. o. amanuenserna uppehållit eftermiddagstjensten, dels såsom extra tjänstgöring mot särskildt arfvode, dels på så sätt att deras ordinarie tjänstgöring varit förlagd till eftermiddagen; de då tjänstgörande hafva därvid, jämte det att de utöfvat tillsyn i läsesalarne samt tillhandagått besökande med nödiga upplysningar, haft att i utlåningsregistret införa förmiddagens boklån.

Med största tacksamhet bör här äfven omnämnas det värdefulla biträde, som f. d. rektoren O. Ingstad under större delen af året lämnat såsom frivillig deltagare i katalogiseringsarbetena.

Carl af Petersens.

4. Botaniska institutionen.

A. Afdelningen för systematisk botanik.

Museet. Den systematiska afdelningen af institutionens museum befinner sig numera i ett läge, som måste betecknas såsom rent af bedröfligt. Såsom redan upprepade gånger framhållits, är utrymmet alldeles otillräckligt: plats för utförande af vetenskapliga arbeten saknas fullständigt, och herbarie-lokalerna äro så trånga, att sedan flera år tillbaka betydande delar af herbarierna, däribland alla nyare förvärf, måste magasineras, och detta i ett rum, som tillhör trädgårdsmästarens våning. Lokalerna äro dessutom genom sin bristfällighet och eldfaran därstädes i hög grad olämpliga till förvaring af dyrbara samlingar. Lafherbariet, som angripits af mögelsvamp, har, för att räddas från ytterligare förstörelse, måst öfverflyttas till en vind å medicinsk-anatomiska institutionen. Då dessutom nya lokaler behöfvas för det förlidet år genom donation fördubblade institutionsbiblioteket, och bostäder måste anskaffas åt den nyligen ökade lägre trädgårdspersonalen, samt herbarievåningen i den gamla institutionsbyggnaden lämpligen skulle kunna inredas till sådana, anhöllo föreståndarne för institutionens olika afdelningar förlidet år, att konsistoriet ville hos Kungl. Maj:t utverka framställning till 1910 års riksdag om anslag dels för uppförande af en nybyggnad, af-

sedd att inrymma herbarierna, biblioteket och nödiga arbetslokaler, dels för inlösen af ett Lunds stad tillhörigt och till den botaniska trädgården gränsande tomtområde. Till följd af statsfinansernas mindre gynnsamma ställning ansåg sig dock Kungl. Maj:t icke kunna framlägga anslagskrafvet inför riksdagen.

Då sorgligt nog möjlighet icke funnits att inränga nyare förvärf, hafva, till stort förfång för den vetenskapliga verksamheten, arbetena å herbarie-afdelningen under läsåret hufvudsakligen bestått i slutordnande och uppfästning af växterna i de Elmqvistska och Cösterska herbarierna; dessutom har emellertid den nye konservatorn gjort början till det ansevärdiga arbetet att upprätta en utförlig lappkatalog öfver Herbarium generale.

Genom köp har till herbarierna under läsåret förvärfvats: Bauer, Musci europæi exsiccati, n:is 401—500; Collins, Setchell & Holden, Phycotheca boreali-americana, fasc. XXXII—XXXIII; G. O. Malme, Lichenes suecici exsiccati, fasc. V & VI; af J. Bornmüller 238 sällsyntare orientaliska fanerogamer; samt af amanuensen E. Ekman en samling Columniferer och andra växter från Argentina.

Genom byte har erhållits: från Berkeley University, Californien, 8 dekader af ett påbörjadt exsiccaturverk öfver värdefullare kaliforniska fanerogamer; från K. k. Naturhistorisches Hofmuseum i Wien Cryptogamæ exsiccatae, cent. XVII; från J. Dörfles Botan. Tauschverein i Wien 356 kärlväxter. I utbyte mot erhållna samlingar har från härvarande institution sändts till Berkeley University dels en kollektion alger från Skandinavien och kusterna af Algeriet, dels en samling nordiska Graminéer och andra Monokotylor.

Bland gåfvor, som herbarierna fått emottaga, bör i främsta rummet nämnas en till flera tusen exemplar uppgående, synnerligen värdefull samling dupletter från botaniska museet i Upsala (däribland c. 1,200 kärlväxter från Spanien samt kollektioner från Patagonien och Nya Guinea). Dessutom hafva följande gåfvor influtit: från botaniska museet i Christiania en samling lavar dels från Norge, dels från de arktiska trakter, som besöktes af Sverdrup-expeditionen 1898—1902; från Herbarium Haussknecht i Weimar en samling thüringska fanerogamer samt 7 ex. egyptiska kryptogamer; från J. Bornmüller i Weimar två sällsynta fanerogamer från Orienten; från licentiaten A. Heintze

en monströs *Cirsium* från Gäfle; från konservatorn O. Holmberg 30 brasilianska fanerogamer, samlade af Salzmänn, samt 27 kritiskt bearbetade Solanacéer från Hortus Monspeliensis; från professoren B. Jönsson ett antal australiska fanerogamer; från d:r K. Johansson i Visby gottländska ex. af *Cardamine Matthioli* och *Epilobium adenocaulon*; från cand. pharm. J. Lind i Köpenhamn 75 svamparter från Danmark; från rektorn L. M. Neuman i Ystad originalexemplar af Norman's *Carex chlamydea*; från professoren O. Nordstedt 86 ex. extra-europeiska hafsalger; från fil. stud. V. Norlind 2 ex. af den för Skandinavien nya hybriden *Dianthus deltoides* \times *superbus*; samt från föreståndaren en samling hafsalger från kusterna af Algeriet. — Dessutom hafva konservatorn O. Holmberg och e. o. amanuensen R. Larsson till museet öfverflyttat den förre 10,000, den senare 13,170 points af sin bytesfordran hos Lunds Botaniska Förening.

Trädgården med växthusen. Omdaning till arboretum af den s. k. Östra promenaden har under den gångna vintern och våren fortsatts, i det att ett 80-tal intressantare träd och buskar, delvis tillhörande släkten och familjer, som förut ej varit representerade i trädgården, blifvit utplanterade därstädes. Då emellertid större delen af det nämnda området ej kan användas för ömtåligare växter, innan dränering af detsamma företagits, och anslag härför ej kunnat erhållas, blef det nödvändigt att för ändamålet i fråga undanröjda ett större bokbestånd. Äfven de lägre delarne af den äldre trädgården lida för öfrigt af bristfällig dränering, så att talrika växter vantrifvas eller årligen dö ut därstädes. En förbättring i det nämnda afseendet är därför i hög grad behöflig.

Det i trädgården och växthusen befintliga växtmaterialet har under det gångna läsåret i afsevärd grad förökats, till stor del genom gåfvor, som af akademiträdgårdsmästaren N. Hagman utverkats under hans förliden sommar med statsunderstöd företagna resa på kontinenten. Från de botaniska trädgårdarne i Amsterdam, Bern, Darmstadt, Groningen, Halle, Hamburg, Jena, Köpenhamn och Leiden samt från firman Haage & Schmidt i Erfurt hafva sålunda erhållits öfver 200 mestadels synnerligen värdefulla varmhus- och frilandsväxter. — Genom gåfvor af levande växter hafva dessutom följande personer ådagalagt välvilja emot trädgården: trädgårdseleven L. Andersson, handels-

trädgårdsmästarne A. Ekman och J. Eriksson, skomakaren A. N. Holmkvist, Ljungbyhed, professoren B. Jönsson, handelsträdgårdsmästaren G. Lind, bankkassören Alexis Lindeberg, handelsträdgårdsmästaren J. O. Lindqvist, fil. stud. V. Norlind, kaptenen G. Påhlman och trädgårdseleven N. Sjöstedt, Halle. Dessutom hafva akademiträdgårdsmästaren och föreståndaren öfverlämnat de träd och buskar, som de under året erhållit i sin egenskap af medlemmar utaf det frikostiga »Deutsche dendrologische Gesellschaft».

Genom köp hafva omkring 50 träd och buskar anskaffats från firmorna Späth i Berlin och Hesse i Weener.

Genom byte hafva lefvande växter erhållits från Alnarps trädgårdar (53 frilandsväxter, till större delen sällsyntare träd och buskar), Botaniska trädgården i Upsala samt professoren I. Broman. — Från härvarande trädgård har växtmaterial blifvit sändt till Alnarps trädgårdar, de botaniska trädgårdarne i Halle, Köpenhamn och Upsala samt till en del enskilda personer.

För det internationella fröbytet har, såsom under en följd af år, en katalog öfver frön ifrån inhemska växter (samlade till större delen af professoren O. Nordstedt och konservatorn O. Holmberg) utgifvits och utdelats till andra botaniska trädgårdar. Till 51 rekvisiter hafva därefter 930 fröportioner blifvit sända. I utbyte häremot hafva frön erhållits från följande botaniska trädgårdar: Aas, Amsterdam, Belgrad, Bergielund, Berlin, Bern, Bremen, Catania, Coïmbra, Clara Leigh Dwight Gardens, Christiania, Darmstadt, Dresden, Edinburgh, Erlangen, Freiburg i. B., Genève, Genova, Greifswald, Faculté d. sc. de Grenoble, Ville de Grenoble, Groningen, Halle, Hamburg, Jurjew, Kiel, Kiew, Kolozsvár, Krakau, Königsberg, Köpenhamn, La Mortola, Lausanne, Leiden, Lemberg, Liège, Faculté d. méd. de Lyon, Ville de Lyon, Marburg, Montpellier, Moskwa, Nancy, Nantes, Neapel, Nowaja Alexandria, Odessa, Palermo, Paris, Pavia, Prag (deutsche Univ.), Rom, Rouen, Sapporo (Japan), Siena, St. Louis, St. Petersburg (Imp. & Univ.), Sysran, Tábor, Tiflis, Triest, Tübingen, Turin, Upsala, Utrecht, Wien, Zürich. — Följande enskilda personer hafva dessutom skänkt frön till trädgården eller det internationella fröbytet: professoren I. Broman (frön af talrika värdefulla varmhusväxter), konservatorn O. Holmberg, e. o. amanuensen R. Larsson, professoren O. Nordstedt, fil. stud. V. Norlind och docenten H. Simmons.

Personalen. Inom afdelningens tjänstepersonal har den förändring inträddt, att professoren O. Nordstedt efter erhållen pensionsrätt afgått från konservatorsbefattningen och efterträddts af assistenten vid Malmöhus läns frökontrollanstalt i Lund herr Otto R. Holmberg. Till professor Nordstedt, som institutionen har glädjen se kvarstå såsom amanuens, må här uttalas ett varmt tack för de ovärderliga tjänster, han under sin trettioåriga konservatorstid gjort institutionen genom sitt uppoffrande nit och sin rika sakkännedom. — Genom Kungl. Maj:ts och Riksdagens bifall till en framställning om förhöjdt anslag åt den lägre trädgårdspersonalen, består denna från och med år 1910 af en underträdgårdsmästare samt af tvänne trädgårdsmedhjälpare, samtliga uppförda på fast stat. Till underträdgårdsmästare har antagits herr Gustaf Nilsson samt till trädgårdsmedhjälpare Sture Nilsson och Bernhard Persson.

Inventariet har under läsåret ökats dels med ett för 700 kronor inköpt stort mikroskop af Seibert's tillverkning, dels med en af preparator O. Mattsson konstruerad tecknings- och projektionsapparat. För trädgårdens räkning har jämte andra redskap äfven en större hyfvelbänk blifvit inköpt.

Undervisningen. Undertecknad har tisdagar och fredagar kl. 1—2 e. m., under höstterminen från d. 15 sept. till d. 1 dec. och under vårterminen från d. 1 febr. till d. 20 maj, föreläst offentligt öfver Gymnospermernas och därefter öfver Pteridofyternas morfologi och systematik samt har under höstterminen från d. 1 sept. till d. 15 dec. och under vårterminen från d. 15 jan. till d. 1 juni ledt kostnadsfria öfningar i embryologi och morfologi måndag och torsdag kl. 11—2 (under mars—maj kl. 11—1); har dessutom trenne gånger under september och maj månader anställt botaniska exkursioner. — Docenten H. Simmons har, såsom innehafvare af docentstipendium, under höstterminens senare del samt under vårterminen från d. 23 mars till terminens slut tvänne timmar i veckan (onsdag kl. 6—8 e. m.) föreläst offentligt öfver valda delar af algernas systematik.

Sv. Murbeck.

B. Afdelningen för fysiologisk botanik.

I likhet med hvad som skett under de föregående åren ha inköpts åtskilliga apparater, kemikalier och utensilier öfverhufvud, som äro nödvändiga för de med den offentliga undervisningen förenade öfningarne och laborationerna samt för specialarbeten. Af andra mera anmärkningsvärda utgifter för afdelningens räkning nämnas dels inredning af ett extra rum i källarvåningen i nya institutionsbyggnaden för att på så sätt under lås och på fullt lämpligt sätt uppbevara en del reservmaterial och preparat, som ej ha sin rätta plats i de ordnade samlingarne, men ändå äro af värde för undervisning och undersökning. Äfvenledes torde i detta sammanhang böra påpekas, att för den Areschougska boksamlingen inredts ett särskildt rum med hyllor och andra för utlåning och studier nödiga möbler och anordningar och att för detta ändamål det för amanuensen afsedda boningsrummet tagits i användning, medan särskild bostad i stället beredts amanuensen ute i staden. Detta senare har möjliggjorts genom ett anslag en gång för alla ur universitetets reservfond af 900 kronor i och för boksamlingen och ett årligt hyresbidrag af 250 kronor för amanuensens räkning ur de till Kungl. Maj:ts disposition för universitetets räkning ställda medlen.

Biologiska museet har under läsåret liksom förut fått röna välvilja från intresserade personers sida, i det ständigt gäfvor i form af växtpreparat, frukter, frön m. m. inkommit, och nämnas här såsom gifvare bland andra professorerna Murbeck och Nordstedt, direktör G. Löwegren i Göteborg, redaktör W. Bülow, licentiat S. Heintze, amanuens H. Nilsson. Särskildt erinras om diverse växtpreparat m. m., som insamlats å Bahamaöarne och skänkts till museet af docent N. Rosén, jämte en vacker samling »scrub»-växter från Australien, afsedda för specialundersökningar.

Framför allt har afdelningen särskild anledning påminna om den särdeles värdefulla och intressanta samling af bref och andra skrifna handlingar af skilda slag, porträtt, mikroskop samt en dyrbar samling af medaljer i guld, hvilket allt tillhört sterbhuset efter aflidne professor J. G. Agardh och utgör en vacker och värdefull erinring om det Agardhska namnets betydelse för det botaniska studiet vid Lunds universitet och för Lunds universitet och samhälle öfverhufvud och nu utgör botaniska institutionens

egendom, tack vare kapten J. Crafoord såsom förmedlare och fröken M. Meck från Amerika såsom gifvarinna.

För öfrigt har ordnandet och katalogiseringen af samlingarna i sin helhet fortskridit och är nu detta nära sin afslutning, så långt sådant är möjligt vid samlingar af detta slag. Porträtt- och illustrationssamlingarne ha ytterligare ökats och torde särskildt böra framhållas, att genom medlemmar af »Nordstedt et söner» till institutionen såsom gåfva öfverlämnats ett större fotografi af professor O. Nordstedt, liksom att större porträtt af biskop Agardh och professor Agardh, tack vare gifvares välvilja, numera pryda föreståndarerummet å institutionen.

Liksom under senast gångna år har undervisning lämnats, under docent Simmons ledning, åt elever vid härvarande högre lärarinneseminarium dels å föreläsningssalen, dels å fytotomiska arbetsrummet. Antalet elever, fördelade på tre afdelningar, ha varit 24. Och har vid föreläsningarna material från trädgården och museet användts och vid öfningarne äfven material från trädgård och växthus. Arbetsplats å denna afdelning har dessutom beredts åt friherre C. Kurck för fytopaläontologiska undersökningar. I öfverensstämmelse med hvad som egt rum förut, har botaniska föreningen haft sina möten och förhandlingar och sitt växtbyte i den nya institutionsbyggnaden, liksom föreningens växtsamlingar därstädes förvaras. Äfvenledes har utrymme beredts å vinden för uppbevaring af fysiografiska sällskapets reserverade tidskrifts-exemplar.

Undervisningen har fortgått efter samma plan som förut och i öfverensstämmelse med därför gifna bestämmelser.

C. Biblioteket.

Såsom redan nämnts under B-afdelningen har den Are-schougska boksamlingen inrymts i det förra amanuensrummet; härigenom har botaniska institutionens bibliotek kommit att inrymmas i tvenne skilda rum, hvilken anordning visserligen ej är så praktisk, men med nödvändighet föranledts af bristande utrymme. Olägenheten häfves emellertid, om, såsom önskligt vore, statsmakterna ville tillmötesgå från universitetet gjord framställning om anslag till nybyggnad för botaniska institutionens

systematiska afdelning, då hela biblioteket i så fall skulle komma att inrymmas i sagda nybyggnad i särskild därför afsedd lokal.

Botaniska institutionens bibliotek erhåller nu och hädanefter fortsättningen på sina förut af institutionens medel bekostade tidskrifter från universitetsbiblioteket, där de lösa häften utläggas till studium, men hvarifrån de sedan öfverflyttas till sina respektiva platser i institutionens boksamling.

Följande gåfvor ha till biblioteket öfverlämnats under läsåret 1909—1910: fortsättning af Sveriges Utsädesförenings Tidskrift; annual report af Missouri botanical garden; annales du musée du Congo; Minesota botanical studies och esquisse de la géographie botanique, Massart (af prof. O. Nordstedt); the Corallinaceae of the Siboga expedition (af prof. Murbeck); les aspects de la végétation en Belgique, les districts littoraux et alluviaux (par jard. bot. de l'Etat de Belgique); notulæ systematicæ par H. Leconte (par Mus. d'histoire nat. à Paris); diverse separat och broschurer (af doc. Simmons och kand. J. Lind) samt en del äldre upplagor af tyska, danska och svenska läroböcker i botanik (af universitetets rektor).

Den till botaniska institutionen skänkta brefsamlingen, som förvaras å institutionens bibliotek, utgöres af 79 bref, ställda till C. A. och J. G. Agardh från 26 personer; en större brefsamling, som äfvenledes skänkts till institutionen af professorskan F. Areschoug och likaledes förvaras i dess bibliotek, består af 1071 bref från 248 personer.

Antalet under läsåret utlånade arbeten utgör närmare 200.

B. Jönsson.

5. Fysiologiska institutionen.

Undervisningen. I laborationskurserna för med. kand.-examen ha under h. t. deltagit 16, under v. t. 6 medicine studerande. Utom dessa kurser har under höstterminen en elementär kurs i fysiologiska förkunskaper till psykologien givits med 13 deltagare.

Apparatuppsättningen. Under vårterminen har för en kostnad av något öfver 600 kronor en institutionen tillhörig stränggalvanometer fullständigats och förbättrats.

T. Thunberg.

6. Fysiska institutionen.

Antalet deltagare i de fysiska laborationsöfningarne utgjorde under höstterminen 21, däraf 4 under någon del af terminen, och under vårterminen 43, däraf 7 under någon del af terminen. Åhörarnes antal vid de offentliga föreläsningarne var under höstterminen 53, under vårterminen 61. Den propedeutiska kursens första afdelning, under höstterminen, bevistades af 32, andra afdelningen, under vårterminen, af 22. Båda kurserna gåfvos af docent Björnsson, som under vårterminen äfven meddelade en kurs i termoelektriska mätningar med 3 deltagare.

Bland under läsåret anskaffade apparater märkas följande, levererade af: Arno Haak, Jena. Normaltermometer. — W. C. Heraeus, Hanau. Elektrisk rörugn med platinaband, stativ och försättningsmotstånd; elektrisk degelugn med nickelmantel. — Rudolph Grave, Stockholm. Dewar cylinder; titrerapparat. — A. Larsson, Lund. Två kronografer. — Vereinigte Fabriken für Laboratoriumsbedarf, Stützerbach. 20 stycken termometrar. — Gebrüder Ruhstrat, Göttingen. Induktionsfritt motstånd.

De elektriska ledningarna i arbetsrummen hafva under året utvidgats och institutionens dynamomaskin för likström förändrats till vaxelströmsmaskin.

Själfständiga arbeten hafva under året utförts vid institutionen af docent Björnsson, som afslutat sin undersökning af tenn-silfverlegeringarnas elektriska egenskaper, termoelektrisk kraft och ledningsmotståndets temperaturkoefficient. Dessa undersökningar hafva sedan fortsatts af e. o. amanuens Borelius på bly-silfverlegeringar. Amanuens Siegbahn har konstruerat en faseograf, ett nytt instrument för studiet af vaxelströmmar, samt med detta undersökt variabla strömmar. Vidare konstruerat en magnetometer med rörlig solenoid samt en spiralmagnetometer. Det stora gitterspektroskopet har af e. o. amanuens Rydberg anordnats för fotografering af gnistspektra, hvarefter han fotograferat gnistspektra af ett tjugotal grundämnen.

J. R. Rydberg.

7. Geologisk-mineralogiska institutionen.

Institutionens tjenstemän ha under läsåret jemte löpande göromål fortsatt med samlingarnes ordnande, ett arbete, som nu med anledning af sommarens kommande geologkongress måst i hög grad forceras och särskildt nästan helt tagit assistentens arbetskraft i anspråk. Alla skåp ha försetts med tätningslister och för alla i montrer uppställda föremål ha utskrifvits nya etiketter i rundskrift, hvarvid äldre bestämningar delvis reviderats.

En 1839 i Bårslöf anträffad, i litteraturen redan omnämnd, mammuttand har af egaren herr Johan Paulsson i Bårslöf tills vidare deponerats i Institutionens Museum. — Af herr ryttmästaren Wilhelm von Geijer har som gåfva erhållits en stenålders slipsten, anträffad i Vegeholm under sådana (af geolog undersökta) förhållanden, att den är af särskildt intresse för frågan om Skånes nivåförändringar. — Från friherre Kurck har inköpts en hjortskalle med vidsittande horn, träffad i kalkgjyttja i Snapparps mosse (museet egde förut större delen af skelettet i öfrigt).

Från Helsingfors Geol. min. Institution har genom byte förvärfvats en större slipad skifva af klotgranit från Wirvik i Finland.

Boksamlingen har ökats mest genom gåfvor. Bland gifvarne äro att nämna docenten Hennig, godsegaren d:r E. Olin, d:r M. Weibull, doc. Westergård och föreståndaren, som äfven detta år åt institutionen lemnat all honom tillsänd litteratur. Jemte de i förra årsberättelsen uppräknade institutioner, från hvilka regelbundet publikationer lemnas, ha nu dylika också erhållits från Hydrografiska byrån i Stockholm. Tidskriften »Sten och Cement» har benäget lofvat sända löpande årgången.

De till British Museum (Nat. Hist.) utlånta, af W. K. Spencer granskade kritasteroiderna ha återkommit, alla bestämda, ett par använda som typexemplar för nya arter.

Som vanligt ha institutionen och dess samlingar anlitats af flera ut- och inländska forskare och samlingarne förevisats för folkhögskoleelever. Institutionens bibliotek har också flitigt användts af geografie-studerande.

Tvenne studerande ha å institutionen utfört mera själfständiga arbeten.

4 exkursioner ha företagits nämligen till Åkarp, Lomma, Bjerred, Vikhög; Röstånga, Reften och Odarslöf samt till Mörrarp, Åstorp och Skäralid. Deltagarnes antal har vexlat mellan 6 och 8 studerande.

Af å institutionen utarbetade skrifter ha under året af trycket utkommit Meddelandena N:ris 13—18, alla författade af J. C. Moberg och tryckta i Geol. För. i Stockholm Förh. under den gemensamma titeln Guide for the principal Silurian districts of Scania (with notes on some localities of Mesozoic beds). 1. Andrarum, 2. Fågelsång, 3. The Jerrestad—Tommarp valley, 4. Röstånga (with the lake Odensjön) and Skäralid, 5. Fyledalen och 6. Tosterup. Af Meddelande från Lunds Geologiska Fältklubb ser. B. ha utkommit N:r 3 af J. C. Moberg och K. A. Grönwall: Om Fyledalens Gotlandium samt N:r 4 af A. H. Westergård: Studier öfver dictyograptusskiffern och dess gränslager, hvarjämte N:r 5 af A. H. Westergård: Index to N. P. Angelins Palæontologia Scandinavica, with notes, är under tryckning.

I öfrigt är angående Institutionen att framhålla, att derest dess utveckling ej skall helt hämmas, större utrymme åt samlingarne är en bjudande nödvändighet; på ett eller annat sätt måste ökad utrymme anskaffas inom allra närmaste framtiden.

Joh. Chr. Moberg.

8. Historiska museet.

Historiska museets samlingar hafva under det gångna läsåret vunnit en anseelig tillökning.

Sålunda har, genom Etnologiska föreningens försorg, från de gräfningar, som licentiaten Bror Schnittger utfört å platsen för de af doktor N. O. Holst upptäckta flintgrufvorna i Kvarnby, öfverlämnats den part af fynden, som efter verkställd delning med Statens historiska museum kommit på universitetsmuseets lott. Dessutom har museet af samma förening mottagit ett höftbenstycke af Bos, delvis nött och öfverdraget med ett vaxartadt ämne; benstycket hade påträffats vid stranden af Börringesjön.

Professoren Axel Kock, som redan förut skänkt en del flintredskap från grannskapet af Kullens fyr, har kompletterat denna samling med nya förvärf från samma trakt.

Professoren Sven Berggren har till museet öfverlämnat dels två yxor af grönsten, funna i trakten af Hör, dels ett planchverk: Maori Art by A. Hamilton, hvarjämte professoren C. M. Fürst skänkt en gipsafgjutning af insidan af kranium, funnet på Buset boplads vid Trondhem.

Från folkskolläraren N. Nihlén, Ö. Wram har museet fått mottaga ett skifferbryne funnet i Bontofta, Fogeltofta socken, Albo härad och landtbrukaren Magnus Sörensson i Dalköpinge, Skytts härad, har till samlingarne skänkt en större handkvarn af granit, uppgräfd på hans egen gård, hvarjämte han till museet öfverlämnadt ett samladt fynd, hvilket närmare beskrifves längre fram.

Vidare har f. akademikeraren Oscar Regnéll, som äfven förut ihågkommit museet med gåfvor, öfverlämnat en egendomlig »amulett» af sandsten, på ena sidan prydd med en ansiktsprofil i relief och därunder en yxa, medan på andra sidan tre runtecken äro inristade. Föremålet är funnet i Vallkärra för ett tjugotal år sedan och inköptes då af akademikeraren Regnéll.

Slutligen har fru Augusta Bergh, f. von Rosen, Linköping ihågkommit museet med en bonad å hvilken äro målade Heliga tre konungar och Jungfru Maria. Bonaden har fordom tillhört V. Hargs kyrka i Östergötland.

Museets stenålderssamling har under läsåret ökats med ovanligt många förvärf, af hvilka åtskilliga äro af synnerligen stort värde.

Sålunda hafva flera s. k. samlade fynd införlifvats med museet. Det utan jämförelse värdefullaste af dessa och det vackraste depôtfynd, som finnes i samlingarne, öfverlämnades af förutnämnde landtbrukaren Magnus Sörensson, Dalköpinge, Skytts härad. Det hade påträffats vid plöjning för flera år sedan och bestod af 7 stycken yxor och lika många mejslar samt en håslipad yxa eller bred mejsel, denna senare af spetsoval genomskärning. Mejslarne lågo med eggen åt ett håll, yxorna åt det motsatta.

Från Gislöfs boställe, beläget i samma härad, ha förvärfvats två håslagna oslipade flintyxor och en slipad grönstensyxa, funna

tillsammans för några år sedan. Ett annat vackert samladt fynd består af 3 stora döstidsyxor, hvilka påträffats vid plöjning å Ö. Torp n:r 17, Vemmenhögs härad.

Bland öfriga intressantare förvärf kunna nämnas en del förarbeten till flintyxor, hvilka påträffats under sållning i Järevallen vid Sibbarp söder om Limhamn, vidare ett större bärnstensstycke, orneradt med inborrade fördjupningar och funnet i Flackarp, Bara härad, samt inemot ett hundratal fyndortsbe-tecknade, skånska stenredskap, som förväfvats från Vänersborgs museum m. m.

Från S:t Olof, Albo härad, har inköpts ett bronssvärd af ovanlig typ och från Raus, Luggude härad en spjutspets från brons-ålderns tidigare del. En hålcelt från slutet af samma period, upphittad vid Ramsåsa by, Färs härad, har äfven införlifvats med samlingarne och likaså en vid mynningskanten ornerad ler-urna från bronsåldern.

Ett grafkär! från järnåldern, äfven detta orneradt, har inköpts från Hvellinge, Skytts härad; jämte detta hade påträffats en järnknif samt delar af pärlband och hartstätning, hvilket likaledes förvärfvats åt museet.

Till komplettering af museets åskådningsmaterial har under läsåret utförts afgjutningar af hållristningar från Jerrestad, Simrislund och Kivik. Dessutom har å en generalstabskarta öfver Skåne med olikfärgade glasstift markerats platsen för grafvar från olika förhistoriska perioder. Början har gjorts med de härader, som amanuensen G. Clemensson undersökt för Etno-logiska föreningens räkning.

Äfven den medeltida delen af samlingarne har ansenligt förökats. Bland de många nyinkomna föremålen kunna nämnas en del dopfuntar mer eller mindre skadade, hvilka kommit på villovägar från sina respektive kyrkor. Sådana funtinvalider finnas från Kvidinge, Nedraby, Söfvestad, Virke och Trolle-Ljungby socknar. Dessutom har erhållits en i tjugtals bitar söndersprungen funt från Ö. Torps nedbrunna kyrka, — den har nu något så när kunnat hopsättas — hvarjämte en söndrig, ovanligt stor funtskål inkommit från trakten af Nosaby, Villands härad. Slutligen har museet lyckats förvärfva en halffärdig funt-skål af granit, som påträffats helt nära Fagereds kyrka i Halland på en rullstensås ute i skogen. Stället kallas ännu »funtaliden»

och en mängd stenblock af samma material som funtblocket ligga kringströdda där. Allting tyder på, att här varit platsen för en medeltida funtverkstad.

Dessutom ha samlingarne ökats med åtskilliga bilder och andra kyrkoinventarier. Sålunda har från Stehagstrakten inköpts en krucifix, som för icke så länge sedan försåls från Hallaröds kyrka. Från Tryde märkliga kyrka daterad 1160, som nedrefs i midten på 1800-talet, har museet lyckats erhålla två ståtliga stenlejon samt en mängd arkitekturlämningar af synnerligen stort värde.

Att här uppräknas de många nya utomordentligt värdefulla föremål, som kommit samlingarne till godo, skulle emellertid taga för mycket utrymme; det torde därför vara lämpligt att ytterligare endast omnämna de intressanta förvärf, som museet lyckats göra på ön Hven samt från de ännu oafslutade gräfningarne i Skanör. De förra utgöras af arkitekturdelar och jordfynd, som tillhört Uranienborg och Stjerneborg, Tycho Brahes slott och observatorium. De senare åter bestå af en mångfald föremål, hvilka jämte de föregående fynden utgöra en samling af synnerligen stort intresse. Öfver gräfningarna i slottskullen har en modell i $\frac{1}{100}$ skala förfärdigats.

Museets omordning efter flyttningen har numera i stort sedt fullbordats, så att samlingarne åter kunnat öppnas för allmänheten. Beträffande detaljer i de olika afdelningarnes placering och fördelning i lokalerna hänvisas till en af museets föreståndare författad skrift, Lunds universitets historiska museum, som vid samlingarnes återöppnande den 1 maj 1910 tillställts akademistaten samt andra museets gynnare och vänner.

På grund af den ovanligt starka ökningen af museiföremål under de senaste åren samt exponering af en mängd förut icke utställda fornsaker framträder museet i sina nya lokaler såsom en ganska förändrad och betydligt ansenligare institution än förr. Dess storlek är nu sådan, att dess årsanslag äro alldeles för knappt tilltagna. Det är därför ett lifsvilkor för museets tidsenliga skötsel och för dess tillväxt, att de ökade anslag, som nu begäras, måtte beviljas oafkortade.

Ehuru omflyttningsarbetet, som pågått i c. $1\frac{1}{2}$ års tid, betydligt försvårat demonstrationen af undervisningsmaterialet, har

museets föreståndare föreläst såväl höst- som vårterminen omväxlande öfver förhistoriska och medeltida ämnen.

Redan före museets återöppnande ha samlingarne vid upprepade tillfällen förevisats för skolor och korporationer. Bl. a. har föreståndaren under loppet af mars månad i museilokalen hållit en serie afgiftsfria föreläsningar för arbetare i anslutning till det rikhaltiga åskådningsmaterialet.

Katalogiseringsarbetet har under läsåret fullföljts. Antalet besökande under maj månad, då samlingarne hållits afgiftsfritt tillgängliga söndagar kl. 12—2 e. m., har uppgått till omkring 650. Önskvärdt vore, att institutionen kunde hållas öppen i mera vidsträckt grad, men detta omöjliggöres, så länge dess anslag är så otillräckligt som nu är fallet.

Otto Rydbeck.

9. Kemiska institutionen.

I laborationsöfningarna ha under höst-terminen deltagit 53 och under vår-terminen 42 studerande, däri ej inbegripna 2 amanuenser och en e. o. amanuens, hvilka ännu ej afslutat sina laborationsöfningar för examen.

En förbättring, som länge varit ett önskemål, är nu på väg att förverkligas, sedan innevarande års riksdag beviljat medel till införande af anordningar för centraluppvärmning å institutionen.

Såsom tillkommet till institutionens inventarium må nämnas: 19 st. fasta auerbrännare i stället för äldre plattbrännare, 1 instrumentskåp, 2 st. uviollampor.

J. M. Lovén.

10. **Kliniska institutionerna.**

A. **Kirurgiska kliniken.**

Antalet tjänstgörande medicine kandidater under läsåret har varit 26, däraf 21 från Lund och 5 från Stockholm.

Antalet patienter på kirurgiska kliniken under år 1909 har varit 2,149; antalet på dessa utförda operationer var 1,557.

Polikliniskt vårdades under året 1,548 patienter, på hvilka utfördes 935 operationer.

J. Borelius.

B. **Medicinska kliniken.**

Under läsåret hafva å kliniken vårdats 844 patienter. 29 medicine kandidater hafva tjänstgjort. Af dessa hafva 6 fullgjort assistenttjänstgöring, 23 propedeutisk tjänstgöring, af hvilka senare 10 aflagt examen i Lund och 5 i Stockholm.

Kj. Otto af Klercker.

C. **Obstetrisk-gynekologiska kliniken.**

Under läsåret ha 7 medicine kandidater här fullgjort sin tjänstgöring. Patientantalet har även under det gångna året ökats avsevärt. (792 å obstetriska, 415 å gynekologiska emot resp. 679 och 379 år 1908). Då utrymmet förblivit oförändrat, är det snart omöjligt att inom den gamla byggnaden bereda vård åt ett ökat antal sjuka, varjämte även undervisningen blir försvårad därigenom, att de tjänstgörande icke, såsom äljes nödvändigt vore, kunna få bostad inom anstalten. Olägenheterna härav, i synnerhet nattetid, ha hittills övervunnits därigenom, att de tjänstgörande skaffat sig telefon. Åtgärder äro nu vidtagna för uppgörande av planer till utvidgning och nybyggnad av kliniken.

Av undervisningsmaterial har under året endast inköpts det oundgängligen nödvändiga.

Elis Essen-Möller.

D. Oftalmiatriska kliniken.

Under år 1909 hafva på den oftalmiatriska kliniken vårdats 552 patienter. Å dessa hafva utförts 412 operationer, deraf 58 starrextaktioner, 24 iridektomier, 32 enukleationer af ögonbulben och 31 operationer för skelning.

Polikliniskt hafva behandlats 680 patienter. På dessa hafva utförts 96 operationer.

Albin Dalén.

E. Pediatriska kliniken.

Undervisningen vid pediatriska kliniken och polikliniken har under läsåret fortgått enligt fastställd plan.

Under år 1909 ha på pediatriska kliniken behandlats 226 sjukdomsfall, deraf 37 under 1 års ålder. — Å polikliniken har varit 443 besök med 125 återbesök.

C. H. Hildebrand.

F. Psykiatriska kliniken.

Under vårterminen har för några fil. studerande gifvits en kostnadsfri kurs i allmän psykopatologi.

Teodor Nerander.

II. Konstsamlingarna.

Under detta läsår har en fullkomlig omordning och omflyttning af samlingarna ägt rum. Skulpturafdelningen har fått åt sig upplåtna de lokaler i universitetshusets bottenvåning (under aulan), där det historiska museet hittills varit inrymdt, med undantag af den lilla salen åt norr, där mynt- och medaljsamlingen fått en provisorisk uppställning. I dessa nyreparerade vackra lokaler presenterar sig skulptursamlingen på ett ypperligt sätt. Flera

hittills på olika ställen förvarade bildhuggarverk hafva nu uppställt här; särskildt märkas de Akademiska föreningen tillhöriga grupperna »Loke och Sigyn» och »Tor, Tyr och Fenrisulfven» af V. Bissen j:r, hvilka efter konstnärens anvisning restaurerats och i den stora pelarsalen uppställt. Detta och några andra restaureringsarbeten hafva utförts af bildhuggaren Henry Nilsson härstädes, af hvilken museet också förväfvat ett originalarbete, Bondgosse, statuett.

Den stora ofvanljussalen i universitetshusets tredje våning är nu, jämte aufränsande yttre rum, helt och hållet upptagen af målerisamlingen. Denna har tillökats med flera värdefulla taflor. Såsom gåfvor af konstnärerna ha öfverlämnats porträtt af ciselören Sven Bengtsson, utfördt af Anders Trulson, ett sommarlandskap af A. Hj. Lindqvist och ett vinterlandskap af A. P. Waldur. Från ritsalen ha deponerats ett landskap af den äldre Fahlcrantz, en af A. P. Waldur utförd akvarellkopia af Peruginos stora krusifix-triptyk i Florens samt en större arkitekturbild i olja, framställande en grekisk tempelgafvel. — Restaurering af några taflor har på ett pietetsfullt sätt utförts af artisten Fr. Krebs.

Kopparstickssamlingen har bl. a. tillökats med 2 original-etsningar af Ernst Norlind, gåfva af konstnären.

Boksamlingen har som gåfva af v. häradshöfding H. Gillberg fått mottaga det vackra verket »Histoire de l'art publ. André Michel I—II (Paris 1906) samt af f. professoren C. F. E. Björlings sterbhus John Böttigers nyss utkomna storartade arbete Philipp Hainhofer und der Kunstschränk Gustav Adolfs in Upsala T. I—IV.

Den nu ganska betydande plansch- och fotografisamlingen har fått en ypperlig lokal i det rum i universitetshusets norra flygel, som förut innehafts af det statsvetenskapliga seminariet. Här behöfva afbildningarna icke längre förvaras i skåp, enär hela rummet kunnat inredas med hyllor till deras förvaring. En fullständig nyordning af denna samling är påbörjad af e. o. amanuensen Gregor Paulsson.

Bredvid detta rum är myntkabinettets förra lokal omändrad till konsthistoriskt arbetsrum. Här hållas de konstvetenskapliga seminarieöfningarna samt enskilda kurser. Den Mandelgrenska samlingen är också här inrymd jämte konstmuseets bibliotek.

Detta bibliotek har med arbetsrummet dagligen varit till-

gängligt för de studerande; de öfriga samlingarna fyra gånger i veckan samt efter öfverenskommelse med e. o. ammannen.

I likhet med förhållandet under de föregående tolf åren hafva under fem à sex månader konstsamlingarna varit om söndagarna tillgängliga för allmänheten. Likaledes ha åtskilliga utställningar af nyare konst anordnats. Bland dessa må nämnas under höstterminen en separatutställning af Per Gummeson samt en utställning af de unge målarne Gyllenberg, Kemner och Malmström, under vårterminen separatutställningar af den norske målaren Lars Jorde, af akademiritmästaren A. Hj. Lindqvist samt af fröken Tora Holmström. Under dessa utställningar samt de söndagar museet varit öppet för allmänheten har det varit besökt af omkring 3,200 personer.

Den *Mandelgrenska samlingen* har under kalenderåret 1909 fått en storartad tillväxt. Främst må nämnas 200 utmärkt vackra fotografier af fornminnen och kyrkor i Skåne, tagna af fil. kand. G. Clemensson, hvilken på uppdrag af den Etnologiska föreningen samt med understöd af Mandelgrenska fonden verkställer undersökningar af Skånes arkeologiska förhållanden härad efter härad. Vidare ha från denna provins fotografier af kyrkliga minnesmärken erhållits genom domkyrkoarkitekten Th. Wählin. I Småland hafva undersökningarna fortsatts af folkskolläraren P. G. Vejde, som aflämnat illustrerad berättelse öfver medeltidskyrkorna i Östra och Västra härad, Jönköpings län. Fil. kand S. P. Gunnäs, som under de föregående åren fullständigt undersökt de kyrkliga fornminnena i Halland, har under år 1909 verkställt liknande undersökningar i Dalsland och aflämnat ett rikhaltigt afbildningsmaterial. Slutligen har undertecknad under en resa i Norrbotten anskaffat bilder från den äldre kulturen därstädes. — Den Mandelgrenska samlingen har på detta sätt ökats med ett antal af omkring 540 fotografier jämte några teckningar samt beskrifningar.

E. Wrangel.

12. Medicinskt-kemiska institutionen.

På institutionen har under läsåret för första gången hållits kurser i allmän kemi för medicine studerande efter den nya studieplanen, hvilka kurser ledts af docenten B. A. L. Holmberg

och pågått från den 15 augusti till den 20 oktober med 17 deltagare. Omedelbart därefter tog kursen i fysiologisk kemi sin början och varade till den 20 december (17 deltagare). Under vårterminen började kursen i allmän kemi den 15 januari för 3 deltagare och fortgick till den 20 mars, hvarefter kursen i fysiologisk kemi började och fortfor till den 1 juni. — Under läsåret hafva 3 studerande varit sysselsatta med vetenskapliga uppgifter utom kursen.

Ivar Bang.

13. Musikkapellet.

Tvenne gånger i veckan hafva öfningar i samspel hållits. Den ena öfningen har ägnats åt kammarmusik, hvarvid utförts trior, kvartetter, kvintetter med och utan piano af Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Mendelssohn-Bartholdy, Glazounow, Asantschewski, Volkmann, Norman, Godard, Dvořák, Svendsen, Hasse, Graun m. fl. Å den andra öfningen har orkestermusik dels för stråkorkester, dels för stor orkester utförts, därvid verk af Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelssohn-Bartholdy, Grieg, Tschai-kowsky m. fl. studerats.

Utom af de utförande hafva dessa musiköfningar besökts af intresserade åhörare.

Kapellet har med musik biträdt vid årets professors-installationer och öfriga akademiska högtidligheter, hvarvid äfven utförts musik, komponerad eller arrangerad för orkester af undertecknad.

Musikbiblioteket har som gåfva af direktören Georg Löwegren i Göteborg fått mottaga en större samling musikalier, hufvudsakligen för flöjt och piano, samt tvenne värdefulla flöjter.

Med stöd af ett kungligt anslag har af undertecknad påbörjats en musikvetenskaplig undersökning af de i kapellets bibliotek befintliga äldre musikaliesamlingarna från slutet af 1600-talet, 1700-talet samt 1800-talets början.

Undervisning i liturgisk sång har kostnadsfritt meddelats teologie studerande: höstterminen åt 15 lärjungar, fördelade på 6 veckotimmar, vårterminen åt 20 lärjungar på 7 veckotimmar.

Dessutom har under vårterminen meddelats en timmes kostnadsfri undervisning i veckan i framsägning åt 4 teologie studerande.

En kostnadsfri kurs i violinspel har äfven meddelats af undertecknad höstterminen åt 5, vårterminen åt 6 (en del af terminen 7) lärjungar.

Alfred Berg.

14. Mynt- och medaljkabinettet.

Mynt- och medaljkabinettet har under det gångna läsåret emottagit följande gåfvor: Kungl. Vetenskapsakademiens minnespenning i silfver för år 1910, slagen öfver G. G. Adlerbeth. Af Svenska Akademien dess minnespeningar i silfver: från år 1906 öfver Carolus Petrus Thunberg, för år 1907 (stor) öfver Carolus Linnæus, för år 1908 öfver Joh. Buræus och för år 1909 öfver Laurentius Johannis (Lucidor).

Genom köp ha bl. a. förvärfvats: Karl XI, 4 öre silfvermynt af år 1676, Fredrik I, ett öre 1730, br., Adolf Fredrik, 8 Groschen Courant 1761, s. samt en fransk turnos från Philip d. IV:s tid, enligt uppgift funnen för några år sedan vid stranden af Skelderviken.

På grund af historiska museets förflyttning ha myntkabinettets lokaler ännu ej hunnit fullständigt iordningställas. Därför ha samlingarne ej i vanlig ordning varit tillgängliga för allmänheten utan endast efter särskild begäran hos föreståndaren eller amanuensen.

Katalogiseringen af de nyförvärfvade mynten och medaljerna har under läsåret fullföljts.

Otto Rydbeck.

15. Patologiska institutionen.

Under läsåret hafva förrättats 241 obduktioner, däraf 204 på institutionen och 37 på hospitalet. Dessutom 53 obduktioner å institutionen juni—augusti 1909. Med samlingarna hafva ett större antal preparat blifvit införlifvade och dessutom har dels

af institutionens tjänstemän tillvaratagits, dels eljest till institutionen insändts en större mängd preparat, särskildt från allmänna sjukhuset i Malmö, för bestämning och vidare bearbetning. Såsom gåfvor har institutionen fått mottaga talrika preparat från härvarande lasaretsafdelningar af deras föreståndare Borelius, Ribbing, Hildebrand, Essen-Möller och Dalén samt t. f. öfverläkaren af Klercker, äfvensom från Lunds hospital och asyl af öfverläkaren professor Nerander. Dessutom från Malmö sjukhus af öfverläkarne Bauer, Pfannenstill, Petré och Gröné samt från lasaretsläkarne Adlercreutz, Engelholm, Hellström, Söderköping, Langenheim, Hörby, Claus, Landskrona, Dahlgren, Halmstad och från doktorerna Malmquist, Helsingborg, Wallengren, Landskrona, Larsson-Collin, Linköping, Bergh, Halmstad, Edling och Clementsson, Malmö, Törne och Ryberg, Lund.

Hans Bendz.

16. Rättsmedicinska institutionen.

Under året hafva förrättats 10 rättsmedicinska obduktioner och några preparat hafva tillvaratagits.

Hans Bendz.

17. Seminarierna.

I. Teologiska fakultetens seminarier.

1. Dogmatiska seminariet.

Det dogmatiska seminariets öfningar hafva under läsårets båda hälfter rört sig om den s. k. Treämbetsläran, dels och först med hänsyn till de tre evangeliska världskatekeserna, dels och i sista terminen med anslutning till Schleiermachers Christliche Glaube.

Pehr Eklund.

2. Seminariet för nytestamentlig exegetik.

29 deltagare, seminarieöfning har hållits 2 timmar hvar annan vecka, de 7 första kapitlen af romarebrevet hafva genomgått, vid hvarje öfning har en studerande föredragit en uppsats öfver ett textstycke, som sedan varit föremål för diskussion, syftmålet har varit dels att analysera textens innehåll och dels att få fram de ledande grundtankarne.

F. A. Johansson.

3. Seminariet för historisk teologi.

Seminariet har under vårterminen ledts af undertecknad. Öfningarna ha därvid hållits i symbolik, med ämne: protestantismen i våra dagar. Deltagarnes antal har varit 12. 10 föredrag ha hållits öfver ämnena: Katolicism och protestantism, lutherdom och kalvinism, evangeliska rörelser i katolska världen, protestantismen i Danmark, Preussen, Holland, Skottland, den anglikanska kyrkan, Förenta Staternas viktigaste kyrkobildningar samt kyrka och stat i Förenta Staterna.

Hj. Holmquist.

II. Humanistiska sektionens seminarier.

1. Seminariet för klassiska språk.

A. I seminariets för klassiska språk latinska afdelning höllos under hela läsåret 1909—1910 kritiskt-exegetiska öfningar, hvarvid behandlades under höstterminen Sallustii Bellum Catilinarium, under vårterminen valda stycken af Catullus. Anmälde deltagare i dessa öfningar voro under höstterminen fjorton, under vårterminen tio studenter af båda könen. Öfningarna leddes af undertecknad.

C. M. Zander.

B. Inom seminariets grekiska afdelning höllos öfningar två timmar i veckan under såväl höst- som vårterminen, och leddes af undertecknad. Under höstterminen ha behandlats grekiska papyrer, under vårterminen ha hållits dels paleografiska, dels kritiskt-exegetiska öfningar. Deltagarnes antal var under höstterminen fyra, under vårterminen tre.

Cl. Lindskog.

2. Seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia.

Öfningar ha hållits under vårterminen, sedan från och med innevarande år en professur i ämnet upprättats, och ha behandlat bestämning och interpretation af grekiska vaser. Öfningarna ha hållits en timme i veckan i anslutning till föreläsningar öfver vasmåleriets historia. Materialet ha utgjorts dels af vasskärfvor af de äldre stilarna, tillhörande ledaren, dels af planchverk, som benäget ställts till förfogande af klassisk-filologiska och konsthistoriska seminariebiblioteken i Lund samt af klassiska seminariet i Uppsala. Under terminens första och sista veckor ha bestämningsöfningar företagits, under dess mellersta del interpretationsöfningar, hvarvid deltagarne växelvis föredragit öfver bildserier tillhörande en viss myth ur Wiener Vorlegeblätter. Deltagarnes antal var tre.

Som afslutning på terminens föreläsningar öfver antik skulptur och vasmåleriet anordnades en förevisning af Köpenhamns antiksamlingar under fyra dagar med fyra timmar dagligen. Härvid genomgingos under de två första dagarna samlingen af gipsafgjutningar i Statens Museum for Kunst, den tredje samlingen af vaser och andra antika föremål i Nationalmuseum och den etruskiska samlingen i Glyptotekets Helbizmuseum, den fjärde Glyptotekets klassiska originalskulpturer och dess egyptiska samling, hvilken senare professor Valdemar Schmidt benäget förevisade. I dessa förevisningar deltog äfven ett antal andra intresserade studerande, tillsammans 7 st.

Martin P:n Nilsson.

3. Seminariet för semitiska språk.

Seminariet för semitiska språk förestods af undertecknad. Under höstterminen höllos öfningar en timme i veckan öfver den arabiska syntaxen och bestodo dessa hufvudsakligen i öfversättningar från svenska eller tyska till arabiska. Deltagare var en. Under vårterminen hafva inga öfningar hållits.

Axel Moberg.

4. Seminariet för nordiska språk.

Seminariets föreståndare var under läsåret undertecknad, som under höstterminen ledde öfningarna två timmar hvarannan fredag. Under vårterminen leddes öfningarna af docenten Emil Olson, och de försiggingo likaledes under två timmar hvarannan fredag.

Ämnet för höstterminens öfningar var språket i Carl Linnæi Skånska resa, särskildt med hänsyn till olikheten mellan språkbruket på hans tid och språkbruket i våra dagar. Medlemmarnas antal var tjugonio. Fil. stud. Arnulf Heimberg yst. höll ett föredrag om Carl von Linné (med begagnande af Karl Warburgs framställning i »Illustrerad svensk litteraturhistoria», utg. af Schück och Warburg, samt af Oscar Levertins skrift »Carl von Linné»). Fil. kand. fröken Karin Melander sm. höll föredrag »Om växlingen -it: -et i supinum och passiva participiet i nysvenskan» enligt framställningen hos Kock, Fornsvensk ljudlära II, 279 ff., Kock »En form af vokalbalans i äldre nysvenskan» (i Arkiv för nord. filologi, Ny följd XXII) och Palmér »Till frågan om växlingen -it: -et i sup. och part. neutr. i äldre nysvenskan» (ib.) samt på grund af egen undersökning af Linnæi Skånska resa.

Ämnet för öfningarna under vårterminen var Skånelagen. Öfningarna bestodo dels i öfversättning och kommentar till delar af lagtexten, dels i behandling af speciella frågor. De arbetande medlemmarnas antal var 4, de auskulterandes 6. Följ. uppsatser föredrogos: af fil. kand. G. Lindblad hbg.: »Om ändelsevokalerna i codex H. af Skånelagen»; af fil. stud. E. Elgqvist sm.: »Några anmärkningar om de hufvudtoniga vokalerna i Skånelagen»; af fil. stud. A. Hildinger sm.: »Om substantivböjningen i Skånelagen»; af fil. stud. G. Widbeck vg.: »Om pronominas böjning i Skånelagen».

Axel Kock.

5. Seminariet för romanska språk.

Seminariet förestods under höstterminen af professor F. Wulff, under vårterminens början af professor Wulff, från den 1 mars af undertecknad, som under båda terminerna ledde öfningarna. Änne var under hela läsåret fransk historisk ljudlära jämte tolkning och kritik af Vie de saint Alexis.

Öfningarna ägde rum med två timmar hvarannan vecka. Deltagarna voro under höstterminen 12, under vårterminen 3.

Under vårterminen ventilerades en afhandling af fil. kand. Marianne Mörner: Sur la valeur phonétique d'*e* < *a* lat. au moyen âge.

E. Walberg.

6. Seminariet för germanska språk.

A. Tyska afdelningen. Afdelningen leddes af Docenten N. O. Heinertz. Ämnet var under höstterminen medellågtyska (Sachsenspiegel), under vårterminen fornsaxiska (Heliand). Deltagarna voro under höstterminen 3, under vårterminen 2.

B. Engelska afdelningen. Engelska proseminariet har leddes af undertecknad. Sammanträdena voro under höstterminen 6, under vårterminen 6. Medlemmarna voro under höstterminen 20, under vårterminen 32. Ämne Shakespeare's Macbeth. Under höstterminen hölls ett föredrag, under vårterminen likaledes ett.

Engelska seminariet har leddes af doc. Zachrisson. Sammanträden under höstterminen 5, under vårterminen 7. Deltagare under höstterminen 6, under vårterminen 5. Ämne valda uppgifter i fornengelska. Under vårterminen har en uppsats af C. Oldin (Some English Stretch-forms) ventilerats.

Eilert Ekwall.

7. Seminariet för slaviska språk.

Under läsåret 1909—10 hafva höstterminen hållits öfningar i modern ryska (tolkning af Gogols komedi Revisorn), vårterminen i gammalryska (Nestorskrönikan och Daniels resa); samtidigt hafva problem inom den historiska ljudläran berörts och diskuterats. Deltagarnes antal har hvardera terminen varit 4.

Sigurd Agrell.

8. Filosofiska seminariet.

A. Avdelningen för teoretisk filosofi. Seminarieövningar i teoretisk filosofi hava hållits varje fredag kl. 6—8. De hava dels

behandlat ämnen, som stått i sammanhang med föreläsningarna över »filosofiens grundproblemerna», dels behandlat fristående ämnen. Än har jag själv varit föredragande, än har någon av deltagarna föredragit någon av honom själv författad uppsats eller lämnat något referat.

Hans Larsson.

B. Afdelningen för praktisk filosofi. Afdelningen leddes af undertecknad, som tillika förestod seminariet. Öfningarna fortgingo hela läsåret en dubbeltimme i veckan; därunder behandlades viljan och dess psykologi. Deltagarnes antal utgjorde höstterminen 11, vårterminen 17.

Efraim Liljeqvist.

9. Seminariet för litteraturhistoria och poetik.

Seminariet har föreståtts af undertecknad och varit fördeladt på två afdelningar, den ena för nyare litteraturhistoria, den andra för folkdiktning.

A. Afdelningen för nyare litteraturhistoria leddes under höstterminen af undertecknad med biträde af docenten J. A. Nilsson. Öfningar höllos hvarannan lördag kl. 10—12. Antalet anmälda deltagare var 33. Vid det första sammanträdet hölls föredrag af undertecknad om den litteraturvetenskapliga metoden, hvarefter doc. Fr. Böök meddelade sina forskningar om Chateaubriands inflytande på Stagnelius. I öfrigt rörde sig terminens arbeten om den patetiskt-sentimentala litteraturen under 1700-talets senare del, särdeles i Sverige. Föredrag höllos af stud. Arv. Petersen om de vittra bidragen i Lunds Veckoblads första årgångar, stud. Gregor Paulson om Lidners Erik XIV, fil. kand. Ax. Jönsson om Lidners fosterländska sånger, stud. Isidor Carlsson om Lidner och Tegnér, fil. kand. M. Feuk om Lidners poetiska stil samt af stud. A. Ohlsson om Thorilds brefstil. Slutligen höll stud. J. Wold föredrag om Laur. Sterne och hans skildringskonst, hvarvid undertecknad vidfogade en jämförelse mellan Sterne och Jac. Wallenberg. — Under vårterminen leddes denna afdelning af docenten J. A. Nilsson. Öfningarna höllos likaledes hvarannan lördag kl. 10—12 f. m., och var deltagarnes antal nu 31. Arbetet har koncentrerats på uppgiften att undersöka J. J. Rousseaus

betydelse och hans inflytande på 1700-talets litteratur, särdeles i Sverige. På det första sammanträdet höll ledaren föredrag om den nyare Rousseau-litteraturen. Sedan höllos föredrag af stud. John Möller, som refererade R:s båda »discourser», af stud. J. E. Linusson om Lemaîtres och Laserres arbeten rörande R., af stud. C. Egard om R:s inflytande på fru Nordenflycht, Creutz och Gyllenborg, af stud. C. Holmqvist om Kellgrens och Leopolds ställning till R., af stud. U. Otterstedt om rousseauanismen i Thorilds författarskap, af stud. E. Vannerberg om Rosensteins ställning till R:s kulturproblem, af fröken Anna Linder om rousseauanskt inflytande på Wallins lärodikt Uppfostraren, hvarjämte fil. kand. B. Liljekrantz lämnade en framställning af Höijers uppfattning af R. och romantiken. Slutligen refererade stud. M. Brogren Mornets arbete om R. och naturkänslan och sökte att med tillämpning af Mornets metod ge en framställning af naturkänslans utveckling hos våra svenske författare under 1700-talet.

B. Afdelningen för folkdiktning leddes båda terminerna af docenten T. Norlind. Öfningar ha hållits hvarannan lördag kl. 10—12 f. m. Deltagare voro under höstterminen 6 studerande jämte undertecknad, dr. C. W. von Sydow samt domkyrkokapellmästaren P. Noderman. Föredrag höllos af ledaren om källorna till folkvisans historia och om folkvisor handlande om bergtroll, af P. Noderman om »dödsvisorna», af C. W. von Sydow om Lenoremotivet i folkvisan, samt af stud. L. Lindgren om Tannhäuser i saga och diktning. — Under vårterminen voro deltagarne 7 studerande jämte P. Noderman och undertecknad. Föredrag höllos af ledaren om 1500- och 1600-talens visböcker samt om gåtvisor och gåtberättelser, af undertecknad om äldre skillingtryck, af stud. B. J. Ohlsson om Harald Olufssons visbok, af stud. J. Feuk om Per Brahes visbok samt af fil. kand. R. Gullstrand om Bröms Gyllenmärs' visbok.

Liksom föregående år ha i samband med den propedeutiska kursen under vårterminen hållits pedagogiska öfningar med analyser af dikter från 1600-, 1700- och 1800-talen. Dessa öfningar omfattade 10 timmar, och aflades sådana analytiska prof af 30 studerande.

E. Wrangel.

10. Seminariet för konsthistoria med konsteori.

Under ledning af undertecknad höllos under höstterminen 6 föredrag samt gjordes 3 exkursioner. Antalet deltagare var 17. Föremål för öfningarna var beskrifning och analysering af romanska och gotiska kyrkobyggnadstyper, särskildt i Skåne och Danmark. Början gjordes med ett föredrag af fil. stud. Gregor Paulsson om Dalby kyrka och dess s. k. krypta. Under en därpå följande exkursion demonstrerades dessa båda byggnadsminnen. Fil. stud. Ludvig Lindgren höll föredrag om Roskilde domkyrka, till hvilken äfven en exkursion gjordes, samtidigt som konstsamlingarna i Köpenhamn under återresan besågos, därpå fil. stud. T. Mårtensson om Lunds domkyrka, som samtidigt af honom demonstrerades, samme studerande ett orienterande föredrag om den baltiska tegelstilen i Skåne, fil. stud. J. Jonsson om Maria-kyrkan i Helsingborg, slutligen amanuensen O. Thulin om Petri-kyrkan i Malmö, hvilken under ett därpå följande sammanträde besöktes och af amanuensen Thulin demonstrerades.

Under vårterminen höllos 8 föredrag och företogs en exkursion till Köpenhamn för konsthistoriska öfningar i därvarande samlingar, framför allt Statens Museum for Kunst. Öfningarnas föremål under terminen var dels detsamma som föregående termin, dels behandling af några skånska borgtyper, dels konsthistoriska studier af mer allmän art (såsom af den nederländska målarkonsten) under besöket i Köpenhamn. Följande föredrag höllos: af fil. stud. J. Palmgren om Dädesjö kyrka och dess sällsynta på platt trätak utförda medeltidsmålningar, af amanuensen N. Lithberg om Falsterbo kyrka, af amanuensen P. A. Olsson om Skanörs kyrka, af fil. stud. W. Cronholm om Båstads kyrka, af amanuensen fil. kand. G. Paulsson om Gårdstånga kyrka och dess renässans-skulpturer, af docenten A. Hahr om Skånes borgtyper samt om Borgeby, Bollerup och Tosterup, båda föredragen belysta med skioptikonbilder, samt af fil. stud. A. Anderberg om Färlöfs kyrka. Till flera af föredragen under så väl denna som föregående termin hade af de studerande själfva utförts planer och detaljteckningar.

August Hahr.

11. Historiska Seminariet.

Föreståndare har varit under höstterminen Prof. Clason, under vårterminen Prof. Stille. Seminariet har varit deladt på två afdelningar: afdeln. för kandidat- och ämbetsexamen, hvars ledare varit under höstterminen Prof. Clason och under vårterminen Doc. Sörensson, samt afdeln. för licentiatexamen, hvars ledare under båda terminerna varit Prof. Stille. I afdeln. för kandidat- och ämbetsexamen höllos under höstterminen 6 sammanträden; antalet aktiva deltagare var 7, antalet passiva deltagare 15. Under vårterminen höllos 7 sammanträden; antalet aktiva deltagare var 6, antalet passiva deltagare 9. Under höstterminen behandlades i öfningarna ämnen ur Sveriges historia 1808—1813; under vårterminen ämnen ur Sveriges inre historia under Carl XII. I afdeln. för lic. ex. höllos under höstterminen 6 sammanträden; antalet deltagare var 3. Under vårterminen höllos 7 sammanträden; antalet deltagare var 3. Under höstterminen behandlades i öfningarna dels ämnen, rörande metodologi och källkritiska regler, dels ämnen från det spanska successionskrigets tid. Under vårterminen behandlades jämte allmänt metodologiskt ämne historiska ämnen från olika tidehvarf.

Arthur Stille.

12. Statsvetenskapliga seminariet.

Seminariet förestods av undertecknad. Deltagarna voro under höstterminen 19, under vårterminen 18. Övningarna ägde rum två timmar varannan vecka och bestodo i av deltagarna hållna föredrag. Under höstterminen behandlades vid flertalet sammanträden allmänt europeisk författningshistoria. Sålunda genomgingos de viktigaste franska författningarna samt den belgiska författningen av 1831. Under vårterminen hava de flesta sammanträdena ägnats åt moderna statsrättsliga ämnen. Föredrag hava hållits öfver: partiväsendet från statsrättslig och politisk synpunkt; treklassvalsystemet och den aktuella valrättsfrågan i Preussen; det ryska parlamentet; det statsrättsliga förhållandet mellan svenska riksdagens båda kamrar jämte i riksdagen framställda förslag till förändringar däruti. Å två sammanträden, ett under höstterminen och ett under vårterminen, förekommo föredrag över samt praktiska övningar i proportionella

val. Slutligen hava tvänne befolkningsstatistiska frågor varit föremål för behandling, den ena under höstterminen den andra under vårterminen: nativiteten i Sverige samt emigrationen.

Sigfrid Wallengren.

13. Humanistiska sektionens seminariebibliotek.

Sedan gemensam lokal beredts i andra våningen af gamla biblioteksbyggnaden för samtliga till sektionen hörande seminariebibliotek, blefvo dessa under december 1908 dit öfverflyttade från universitetshuset, där de förut varit på olika ställen förvarade. Efter verkställande af de genom bibliotekens sammanslagning nödiga arbeten har det förenade biblioteket i sin nya lokal varit tillgängligt sedan den 21 januari 1909.

För bibliotekets begagnande hade sektionen den 11 december 1908 fastställt följande ordningsregler:

Student, som önskar begagna seminariebiblioteket, anhåller därom hos seminarieledare. Efter rekommendation af denne får studenten af seminariets bibliotekarie en numrerad nyckel till biblioteket, hvilken vid lästerminens slut bör återlämnas. Endast efter särskildt tillstånd af ledaren kan nyckel få innehafvas under ferier. Vid nyckelns mottagande förbinder sig studenten skriftligen att noga iakttaga ordningsreglerna. Tillika lämnas såsom deposition tre kronor, som återbetalas vid nyckelns återställande. Nyckeln får ej utlånas till annan person.

Biblioteket är under lästerminerna tillgängligt söckendagar kl. 8 f. m.—8 e. m.

Hvarje gång en student besöker biblioteket, bör han (hon) strax vid inträdet anteckna sitt namn i en därtill afsedd liggare. I biblioteket bör tystnad iakttagas. Tobaksrökning är där förbjuden.

Bokförrådet är på stället tillgängligt för de studerande. Efter böckernas användande böra de med största noggrannhet åter uppställa dem på sina platser.

Under inga förhållanden få böcker hemlånas, såvida icke vederbörande seminarieledare och bibliotekarie därtill gifvit tillåtelse. Vid hemlån skall alltid af låntagaren skriftligt kvitto lämnas till bibliotekarien. Utlånad bok skall efter anfordran strax återställas.

Enligt sektionens beslut handhafves förvaltningen af biblioteket af en bibliotekarie och en amanuens. Bibliotekets expedition är under terminerna öppen 1 timme dagligen, under ferierna i regel 1 timme i veckan.

Antalet studerande, som erhållit nycklar till biblioteket, uppgick under vårterminen 1909 till 80, höstterminen s. å. till 105 och vårterminen 1910 till 123. Nycklar hafva därjämte innehafts under vårterminen 1909 af 27 lärare och under läsåret 1909 —10 af 34 lärare.

Antalet besök i biblioteket — upprepade besök samma dag oräknade — uppgick under vårterminen 1909 till 1,669, sålunda fördelade på de olika månaderna:

Januari	34	April	454
Februari	290	Maj	432
Mars	459		

Under det akademiska året 1909—10 har besökens antal uppgått till 5,416, sålunda fördelade:

Juni.....	123	December	241
Juli	115	Januari	225
Augusti	105	Februari	624
September.....	438	Mars	705
Oktober.....	709	April	945
November.....	645	Maj	541

Hemlåning från biblioteket har i enlighet med reglementet varit ganska begränsad och uppgick under tiden 1 januari 1909 —31 maj 1910 till 548 volymer.

Bibliotekets tillväxt uppgick under tiden 1 januari 1909—31 maj 1910 till 1,398 volymer, däraf 144 akad. afhandlingar bekomna genom universitetsbiblioteket. Bibhoteket omfattar för närvarande c:a 11,000 band.

Biblioteket har fått mottaga gåfvor af följande personer: R. Brandstetter, M. Fraenckel, Hans Larsson, E. Liljeqvist, B. Möller, M. P. Nilsson, P. K. Svensson, C. Thorn, O. Walde, S. Wallengren, C. A. Westerblad, N. Wohlin och F. Wulff.

Sedan sektionen under vårterminen 1909 hemställt om anslag till en nominalkatalog öfver hela biblioteket, blef en sådan under sommaren 1909 upprättad och har sedan dess varit för de besökande tillgänglig. Förut befintliga lappkataloger hafva anordnats till realkatalog, hvarvid omkatalogisering till icke obe-

tydlig del blifvit nödvändig. Denna realkatalog användes i främsta rummet för inventeringsändamål och är icke tillgänglig för allmänt begagnande.

Fullständiga inventeringar af biblioteket hafva verkställts vid inflyttningen samt vid hvarje termins slut.

P. Wilner.

III. Geografiska seminariet.

Under höstterminen 1909 höllos 5 sammanträden (hvarannan torsdag 11 f. m.—1 e. m.). Följande 8 föredrag höllos af: fil. kand. Arnold Norlind, Hydrografiska förhållanden inom det holländska polderområdet; fil. lic. Th. Hyllander om Hafsvegetationen; fil. lic. John Frödin, Några notiser ur Lapplands växtgeografi; fil. kand. Paul Dahn, Sjöbäfningar; fil. kand. Sv. Lovén, Guvernementet Archangelsk; undertecknad, Historisk-geografisk framställning af Marokkos kuster; fil. stud. A. Lorentz, Grisebådarne; fil. kand. A. Norlind, Oxusfrågan.

Deltagarnes antal under höstterminen var 26.

Under vårterminen 1910 höllos 10 sammanträden (hvarannan onsdag 11 f. m.—1 e. m.), hvarunder bl. a. följande 17 föredrag höllos af: fil. stud. Ebba Larsson, Städernas uppkomst; fil. lic. John Frödin, Norrlands sjöar; fil. kand. Paul Dahn, Antarktis; fil. stud. Viktor Petersson, Vattencirkulationen i Östersjön; teol. och fil. kand. A. Cronholm, Engelska Rivieran; fil. kand. Gottfr. Möller, H. Hausrath, Der deutsche Wald (referat); fil. stud. Arthur Andersson, Timmertransporten i Sveriges älfvar; fil. stud. Anna Olsson, Om naturskydd; fil. stud. H. Lundén, Ur svenska växtvärldens historia; fil. kand. Henning Olsson, Djuphafvets fiskar; fil. stud. C. Sterner, Eskimokulturens ursprung (referat af Steensbys arbete); fil. stud. E. Enander, Ophirproblemet; fil. stud. B. Boström, Nordpolsforskningen; fil. stud. F. H. Elmstedt, Liberia; fil. stud. Ivar Gadd, Lübeck; fil. stud. Ferdinand Carlsson, Nordmännens färder i Nordhafven; fil. stud. F. Dencker, Metereologiska fenomen i atmosfären.

Deltagarne i seminariet under vårterminen 1910 voro likaledes 26.

H. H. von Schwerin.

IV. Matematiska seminariet.

Den propedeutiska kursen förestods under september månad af undertecknad, sedan under hela läsåret af docenten Bernhard Svensson. Deltagarnes antal var under höstterminen 24, under vårterminen 31. Den afslutade skriftliga pröfningen försiggick den 27 maj.

De egentliga seminarieöfningarne voro som vanligt delade på en lägre och en högre afdelning, hvardera med möte hvarannan vecka. Dessutom voro deltagarne i de lägre öfningarna mestadels uppdelade på två omgångar med skilda tider men samma uppgifter. Under september och oktober sköttes den lägre afdelningen af docenten H. G. Block, under höstterminens återstående del af undertecknad. Vårterminens öfningar förestodos af docenten Svensson, som dervid under april och maj biträdades af docenten Block. Deltagarnes antal utgjorde höstterminen 43, vårterminen 62. Den till höstterminen hörande skriftliga pröfningen uppsköts på deltagarnes begäran till vårterminens början och försiggick den 6 februari; vårterminens skrifning ägde rum den 28 maj.

Den högre afdelningen har föreståtts af undertecknad. Under höstterminen behandlades därvid öfningsuppgifter hörande till undertecknads samtida föreläsningar öfver den högre serieteorien. Under vårterminen hade öfningarne formen af referat af nyare litteratur, berörande ämnen, som stodo i samband med föreläsningar öfver divergenta series användning. Antalet deltagare var 6 resp. 3.

T. Brodén.

18. Zoologiska institutionen.

Det *vetenskapliga arbetet* å institutionen har under året fortgått ostördt. Institutionsföreståndarens tid har hufvudsakligen tagits i anspråk för undervisning och institutionsgöromål, hvarför endast ringa tillfälle gifvits till fortsättning af den sedan åtskilliga år tillbaka påbörjade undersökningsserien öfver flimmercellernas finare byggnad. Docent L. Ribbing har fortsatt sina å zootomiska

institutionen vid Stockholms högskola påbörjade undersökningar öfver tetrapodernas extremitetmuskulatur. Docent N. Rosén har fullbordat en jämförande anatomisk histologisk undersökning öfver parasitiska prosobranchier samt arbetat med ordnandet och bestämmandet af de utaf honom under hans resa till Bahamaöarna insamlade fiskarna. Konservator O. Holmqvist har under de tider, som hans tjänstgöring det medgifvit, varit sysselsatt med en jämförande anatomisk undersökning öfver benfiskarnas käk- och gälmuskulatur. Fil. licentiat T. Freidenfelt har i samband med sina undersökningar öfver sjön Örens hydrobiologi arbetat det från nämnda sjö insamlade materialet. Fil. licentiat H. Ågren har fortsatt sina undersökningar öfver Apterygoternas systematik och amanuens L. Nilsson sina under förra året upptagna arbeten öfver nemertinernas byggnad och systematik. Fil. studerande G. Thulin har påbörjat en undersökning öfver vår tardigradfauna, fil. studerande K. Jönsson en undersökning öfver kutikulans finare byggnad hos nematoderna och fil. studerande H. Berlin har arbetat med en undersökning öfver gregariner.

Följande vetenskapliga arbeten hafva under året utgått från institutionen: L. Ribbing, Die Unterschenkel- und Fussmuskulatur der Tetrapoden etc., Kgl. Fysiogr. Säll. Handl. N. F. Bd 20, N:r 5. — T. Freidenfelt, Morphologisch-Systematische Bemerkungen über *Ergasilus Sieboldii* Nordm., Kgl. Fysiogr. Säll. Handl. N. F. Bd 21, N:r 3. — N. Rosén, Zur Kenntnis der Parasitischen Schnecken, Kgl. Fysiogr. Säll. Handl. N. F., Bd 21, N:r 4.

Institutionsarbetet har varit fördeladt mellan institutionens tjänstemän på hufvudsakligen samma sätt som under föregående år. Då det äfven i år ej varit möjligt att få någon förordnad att förestå den ledigvarande föreståndareplatsen för den systematiska afdelningen, har institutionsföreståndaren förutom på den zootomiska afdelningen måst äfven på denna afdelning leda arbetena. Konservatorn har såsom vanligt i första hand varit sysselsatt med preparering af nyankomna fåglar och däggdjur samt med skeletteringsarbete, men dessutom har han bestämt den af docent Rosén från Bahamaöarna hembragta fågelsamlingen samt genomgått och ordnat en del evertebratsamlingar. Docent N. Rosén, som varit förordnad att biträda vid arbetena å den systematiska afdelningen, har genomgått och i en del nyanskaffade skåp inordnat institutionens hela evertebratsamling samt i de resp.

grupperna inställt de af honom från Bahamaöarna hemförda evertebratsamlingarna. Amanuensen F. Fajers har bestämt och etiketterat museets samlingar af amphipoder och isopoder och e. o. amanuens F. Thullberg asteroid- och echinoidsamlingarna. Amanuens L. Nilsson, e. o. amanuenserna W. Björck och L. Cronholm hafva tjenstgjort vid öfningarna å den zootomiska afdelningen men äfven tidvis tagits i anspråk för diverse andra arbeten å denna afdelning. Så har amanuens Nilsson biträdt vid åtskilliga prepareringsarbeten, e. o. amanuens Björck har etiketterat och ordnat institutionens samling af planscher och e. o. amanuens Cronholm genomgått och ordnat samlingen af mikroskopiska preparat.

Studiesamlingen har under året kompletterats i det att amanuens Fajers och e. o. amanuens Thullberg utlagt samlingar af de viktigaste representanterna för skandinaviska isopoder, amphipoder, echinoider och asteroider. Vid utlåningen från studiesamlingen har amanuens Fajers tjenstgjort.

Zootomiska afdelningen. Uti höstterminens öfningar i jemf. vertebratanatomi deltog 10 och i de under förra delen af vårterminen anordnade öfningarna i jemf. evertebratanatomi 3 studerande. Under senare delen af vårterminen pågingo öfningar i allmän fysiologi med 15 deltagare och samtidigt af docent L. Ribbing på förordnande ledda öfningar i histologi, hvilka räknade 10 deltagare.

På tider då afdelningens arbetsrum ej tagits i anspråk för den akademiska undervisningen hafva elever från det högre lärarinneseminariet i Lund under fil. licentiat H. Ågrens ledning därstädes fått genomgå zootomiska öfningar.

Afdelningens samling af anatomiska preparat, som under åtskilliga år legat magasinerad och sålunda till största delen oanvändbar vid undervisningen, har under året genomgått och ordnats. Dels af detta magasinerade äldre material och dels af nyanskaffadt har en jemförande anatomisk samling väl monterade preparat, omfattande något öfver 200 olika nummer, uppställts i nordvästra hörnrummet å andra våningen. Preparerings- och monteringsarbetet har under föreståndarens ledning till största delen utförts af fröken S. Landén, hvarvid äfven konservatorn tidvis deltagit.

Institutionens *instrumentutrustning* har förutom med en del mindre apparater under året ökats med en Engelmanns hjärn-

suspensionsapparat med två muskelklämmor, inköpt från H. Sandström i Lund, en metronom från W. Petzold i Leipzig, två stycken mikrorespirometrar enligt Thunberg från R. Grave i Stockholm och en Edingers teckningsapparat, inköpt från E. Leitz i Wetzlar. Denna senare har uppsatts i det fotografiska mörk-rummet.

Biblioteket har tillökats dels genom inköp och dels genom gåfvor. Af nyinköpta arbeten må här endast nämnas: W. Schoenichen: *Einfachste Lebensformen*, W. Nagel: *Handbuch der Physiologie des Menschen*, H. Winterstein: *Vergleichende Physiologie*. Dessutom hafva inköpts en del nyutkomna större läroböcker i zoologi. Professor A. Quennerstedt har liksom under föregående år såsom gåfva öfverlämnat till institutionsbiblioteket en större samling separat, rörande skilda områden af zoologien, och från professor G. Retzius har institutionen haft nöjet mottaga det nyutkomna bandet af hans »*Biolog. Untersuchungen*».

Liksom under så många föregående år har institutionen under det gångna läsåret haft nöjet mottaga åtskilliga värdefulla gåfvor, af hvilka här nedan torde nämnas: af Zool. trädgården i Köpenhamn, 1 *Simia troglodytes* ♂ 7-årig, 1 *Felis leo* neonat., 1 *Felis tigris* ♀, ad., 1 *Balearica pavonina*, 1 *Porphyrio veterum*; frukthandlanden Jakobsson, Lund, 1 fågelspindel; v. lektor Aug. Heintze, Kalmar, 8 st. lefvande *Rana agilis*, 2 st. *Bufo viridis*; optiker B. Preisler, Malmö, 1 *Phoca vitulina*; fil. studeranden A. Kemner, bon med hela äggkullar af *Emberiza citrinella* 1, *Parus coeruleus* 1, *Nannus troglodytes* 1, *Sylvia sylvia* 1, *Acrocephalus streperus* 2 st., *Sterna hirundo* 2 st., *Sterna minuta* 1, *Vanel-lus vanellus* 2 st., *Aegialithis hiaticula* 2 st., *Aegial. dubia* 1 st., *Aegial. alexandrina* 1, *Totanus totanus* 2 st., *Tringa alpina* 2 st., *Fulica atra* 2 st., (deraf det ena innehållande 1 ägg af *Gallinula chloropus*); gårdskarlen O. Nilsson å Sk. Hypoteks-föreningen, 1 ljusgrå *Colæus monedula*; intendenten G. Karlin, Lund, 1 subfossil tibia af *Equus*; amanuens O. Cronholm, 1 *Bufo calamita*; Kulturhist. Föreningen, Lund, diverse kraniedelar af *Bos* cfr *longifrons*, ben och benfragment af däggdjur, allt från grundgräfningsar i Lund, 1 *Pavo cristatus*; kassör J. Malmström, Hvetlanda, 1 *Pernis apivorus*; friherre W. v. Schwerin, Skarhult, 1 *Gallinula chloropus*; herr A. Rabe, 1 *Coturnix coturnix*; med. studeranden C. Fürst, Lund, 10 st. lefvande *Lemmus lemmus*,

1 skinn af *Falco merillus*; skomakare Sandqvist, St. Sandby, 1 *Loxia curvirostra*; torfmosskommissionen, Lund, 1 hornkrona af subfossil *Alces alces*, 1 d:o af subfossil *Cervus elaphus*, diverse subfossila ben af däggdjur; studeranden Roupé, 1 *Falco merillus*; patron Sölltoft, Botillelund, 1 *Loxia curvirostra*; professorskan P. Odenius, Lund, 1 *Melopsittacus undulatus*; fröken Elise Regnell, Lund, 1 lefvande *Plissolophus cristatus*; Malmö museum, 1 *Pipistrellus noctula*, 1 bål af *Brauta leucopsis*; jägare Nibelius, Bose-rup, 1 *Corvus corax*; kontorist And. Prawitz, Lund, 1 *Vidua dominicana*; Kulles vildthandel, Lund, ett stort antal för skelette-ring afsedda hufvuden af *Lepus timidus* och *L. europæus*; hof-rättsnotarien Th. Westerström, Lund, 1 *Lepus europæus*, 1 hvit-brokig *Passer domesticus*; bokhållaren Dahlgren, Lund, 1 skinn med kranium af *Lepus canescens*; herr Nils Burrau, 1 skinn med kranium af *Lepus canescens*; docent L. Ribbing, Lund, 1 genom-sågad tibia af *Homo*; konservator O. Holmqvist, Lund, 2 st. skinn jämte kranium af *Lepus canescens*, 1 skinn af *Lepus europæus*, åtskilliga kranier och skelettdelar af *Lepus timidus* och *L. europæus*, 1 skinn med kranium af *Lepus timidus* × *europæus*, 1 *Anthus pratensis*; typograf Olsson, Lund, 1 *Columba livia domest.* af kinesisk ras.

Till museet har under tiden 1 juni 1909—1 juni 1910 in-köpts: subfossila däggdjursben och horn från torfmosse, 1 kranium af *Equus* från grundgräfnings i Lund, diverse däggdjursben från d:o, 2 st. *Lepus canescens*, 2 st. *L. europæus*, 3 st. *L. timidus* × *europæus*, 1 *Asio otus*, rygg- och buksköld af 1 *Emys orbicularis*, 1 *Lophius piscatorius*.

Dessutom har museet vunnet tillökning genom af flere institutionens tjänstemän å skilda platser gjorda insamlingar: konservator Holmqvist (fåglar), amanuens Björck (fiskar och evertebrater från Skagerack), professor Wallengren och amanuens Nilsson evertebrater från Öresund.

Under det gångna läsåret har mera än tillförne behovet af ökad utrymme för institutionen gjort sig kännbart. Samtliga arbetsrum hafva varit upptagna till sista plats och arbetsmöjlighet för amanuenserna L. Nilsson och W. Björck har endast kunnat beredas därigenom att de fått taga det rum i anspråk, som är afsedt för den blifvande föreståndaren för institutionens systematiska afdelning. Vid såväl de fysiologiska som histologiska

öfningarna var en så besvärande trängsel rådande, att den i afsevärd grad inverkade på öfningarnas gång. Utrymme för uppställande af den komparativt anatomiska samlingen, så att denna såsom önskligt vore kunde göras tillgänglig för de studerande, saknas helt och hållet; likaså är det med nuvarande utrymme omöjligt att vidare utvidga den för studiet af zoologi synnerligen viktiga studiesamlingen, i hvilken ännu tyvärr stora områden äro obetydligt eller icke alls representerade. Det är därför ett trängande lifsintresse för den Zoologiska institutionen att under den närmaste framtiden få det gamla krafvet på ökad utrymme tillgodösd.

Angående entomologiska afdelningen har dess föreståndare, docent S. Bengtsson lämnat följande redogörelse:

Entomologiska afdelningen. Bestämningen och bearbetningen af museets spritsamling af Coleopter-larver har under året af föreståndaren fortsatts, likaså inordnandet och uppställningen i de nya skåpen af Thomson'ska typsamlingen af Hymenoptera. Det af föreståndaren under resor i norra Sverige sommaren 1909 insamlade nya rika materialet af Ephemerider och Plecopterer har bearbetats, äfvensom samlingar af nämnda båda grupper från Upsala zool. institution, hopbragta af fil. kandd. Ivar Sefve och Erik Bergström. Derförutom har föreståndaren till bearbetning haft sig tillsänd en större kollektion norska Braconider och Proctotrupider från konservator E. Strand, Kristiania. — E. o. amanuens H. Rasmuson har under höstterminen varit sysselsatt dels med bestämningen och katalogiseringen af svenska macrolepidoptera i den i fjolårets årsredogörelse omnämnda De Vylder'ska donationen, dels med inordnandet af spritsamlingen af imagines i de nya skåpen. Under vårterminen har amanuensen åtnjutit tjänstledighet på grund af sjukdom.

Från Thomson'ska typsamlingen af Hymenoptera hafva typer af Braconider varit utsända till assistent R. V. T. Schlick, Zool. Museum, Köpenhamn samt från Zetterstedt'ska diptersamlingen diverse typer till museuminspektör W. Lundbeck, Zool. Museum, Köpenhamn, hvarjämte föreståndaren på begäran granskat och med typexemplar i samlingarna jämfört insända parasitsteklar åt d:r A. Roman, Upsala samt Diptera åt Stadtbaurath Th. Becker, Liegnitz.

Den 21 Sept. 1909 besöktes museet af Dr. Albert Schulz, Villefranche sur Saône, Frankrike för studier af Dahlbom's typer af Sphecider och den 17 Maj 1910 af Dr. med. Felix Eichelbaum, Hamburg för granskning af Thomson'ska Staphylinid-typer. För studier ha samlingarna i öfrigt å ort och ställe varit anlitade af d:r E. Neander, d:r E. Mjöberg, Stockholm, d:r Herman Wallengren, Landskrona, öfverjägmästare J. H. Wermelin, Malmö m. fl.

Föreståndaren har på begäran utfört bestämningar af diverse insektlarver från svenska sötvatten åt fiskeriintendenten d:r Ivar Arwidsson, Mariefred, diverse Coleopterer åt öfverjägmästare J. H. Wermelin, Malmö och subfossila insektynd från Skåne åt frih. Cl. Kurek, Lund.

Samlingarna hafva under året vunnit en synnerligen värdefull tillökning genom införlifvande med desamma af kontraktsprosten Josef Anderssons i Färlöf efterlemnade vackra och rikhaltiga fjärilsamling, hvilken med anslag från universitetets reservfond inköpts. Diverse Coleopter-larver ha till komplettering inköpts från Cand. pol. W. Schlick, Köpenhamn, hvarförutom samlingarna ökats genom gåfvor af div. insekter och biologiska preparat från bankkassören Alex. Lindeberg, Lund, stud. Arv. Nilsson, Bonderup, prof. C. Lindström, Stockholm, fil. och teol. kand. Helge Rosén, prof. Carl Björling, Lund, diponent I. B. Ericson, Mölndal, d:r Erik Mjöberg, Stockholm, prof. S. Herner, stud. O. Ringdahl, Helsingborg, d:r A. Roman, Upsala, ingenjör E. Strandman, Landskrona, stud. Evald Sterner, d:r Ivar Arwidsson, Mariefred, öfverjägmästare J. H. Wermelin m. fl.

Föreläsningarna i entomologi ha besökts af 4 studerande och i den under vårterminen anordnade kursen i entomologi i förening med bestämningsöfningar, afsedd för fil. ämbetsexamen, deltog 11 studerande.

Till samtliga här ofvan nämnda personer och institutioner, hvilka genom gåfvor främjat den zoologiska institutionen under det gångna året, ber jag, att å institutionens vägnar få uttala ett värdsamt tack.

Hans Wallengren.

Nedannämnda skrifter hafva under året utgifvits af universitetets lärare och tjänstemän.

- Ahlberg, A. W., *De duobus codicibus Palatinis Sallustianis*. (Erannos 9 (1909) s. 137—163.)
- Ask, F. G., Tre fall af endogen gonorroisk konjunktivit. Autoreferat. (Forhandlingar i det Oftalmolog. Selskab i Köbenhavn 1908—1909, s. 23—24.)
- , Om axismyopiens etiologi och behandling. (Därs. s. 29—35.)
- , Fall af iris- och hjärntuberkulos samt fall af palliativtrepation vid hjärntumör med staspapill. (Därs. 1909—1910.)
- , Om närsynthetens etiologi och behandling. (Allm. sv. Läkartidn. 1909 s. 529—44, 553—62.)
- , Studien über die Entwicklung des Drüsenapparates der Bindehaut beim Menschen. (Anatom. Hefte Bd 40 (1910, Heft 122) s. 489—529 + Taf. 20—26.)
- , Nekrolog öfver Karl Seggel. (Tidskr. i militär hälsovård 1909 s. 295—97.)
- , Über die Entwicklung der Augenadnexe und speziell des Augendrüsenapparates der Pinnipedia nebst Bemerkungen über die Phylognese des Augendrüsenapparates der Säugtiere im Allgemeinen. Mit Taf. XV—XX. (Deutsche Südpolar-Expedition 1901—1903. XII. Z. IV s. 91—136. Berlin 1910. 4:o. Tills. med I. Broman.)
- , Referat af 1909 års skandinaviska och finska oftalmologiska litteratur i Nagels Jahresbericht über die Leistungen u. Fortschritte auf dem Gebiete der Ophthalmologie.
- , Litteraturanmälningar i Allm. sv. Läkartidningen.
- Bang, I. C., Kobragift und Hämolyse. Mitteilung 2, 3. (Biochem. Zeitschrift Bd 18 (1909), 23 (1910).)
- , Kobragifthämolyse. (Hamburg. krit. Blätter Bd 1 (1910).)
- , Ist die Ehrlichsche Seitenkettentheorie mit den thatsächlichen Verhältnissen vereinbar? Mitteilung 1, 2. (Münch. med. Wochenschrift 1909, 1910. Tills. med J. Forssman.)
- , Zur Methodik der Harnzuckerbestimmung. (Zeitschrift f. physiol. Chemie Bd 63 (1909). Tills. med G. Bohmansson.)
- , Über die Bestimmung des Blutzuckers. (Därs. Bd 65 (1910). Tills. med H. Lyttkens och J. A. Sandgren.)

- Bengtsson, S., Beiträge zur Kenntnis der paläarktischen Ephe-
meriden. Lund 1909. 19 s. 4:o. (Lunds Univ. Årsskr.
N. F. Afd. 2. Bd 5. Nr 4.)
- Björling, C. G. E., Lärobok i civilrätt för nybörjare. H. 4 (sluth.)
Lund 1910. VIII + s. 233—322.
- , Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl.
- Borelius, J. L., Om Scopolamin-morfin-eter-droppnarkos. (För-
handlingarna vid nordisk kirurgisk förenings 8:de möte i
Helsingfors den 19—21 augusti 1909, s. 49—55.)
- , Tabeller öfver 1269 fall af blindtarmsinflammation, behand-
lade på kirurgiska kliniken åren 1899—1909. (Allm. sv.
Läkartidn. 1910.)
- , Årsberättelse för år 1909 från Malmöhus läns sjukvårdsinrätt-
ningar i Lund. Lund 1910.
- , Läroboksrecensioner i Allm. sv. Läkartidningen.
- , Redigerat: Förhandlingarna vid nordisk kirurgisk förenings
8:de möte i Helsingfors den 19—21 augusti 1909. Lund 1909.
- Brock, F. P. H:son, Till frågan om vår tobaksbeskattning. Några
synpunkter. (Statsvet. Tidskrift 1910 s. 171—99.)
- , Till frågorna om den ekonomiska fördelningen och kriserna.
Ett genmäle till Prof. Wicksell. (Ekonom. Tidskrift 1910
s. 190—200.)
- Broman, I., Untersuchungen über die Embryonal-Entwicklung der
Pinnipedia. I. Über die Entwicklung der äusseren Körper-
form der Robbenembryonen. Mit Taf. XXVIII—XXXII.
(Deutsche Südpolar-Expedition 1901—1903. XI. Z. III s.
243—68. Berlin 1909. 4:o.)
- , —. Über die Entwicklung der Augenadnexe und speziell des
Augendrüsenapparates der Pinnipedia nebst Bemerkungen
über die Phylognese des Augendrüsenapparates der Säu-
getiere im Allgemeinen. Mit Taf. XV—XX. (Därs. XII. Z.
IV s. 91—136. Berlin 1910, 4:o. Tills. m. F. G. Ask.)
- Böök, M. F., Brev fra Sverrig. (Tilskueren 1909, s. 186—91.)
- , Stagnelius och Chateaubriand. (Samlaren 1909 s. 33—68.)
- , Ett sjuttiototal artiklar i Sv. Dagbladet 1909—10.
- Charlier, C. V. L., Entwicklung des Potentials in Rotationspro-
blem. (Arkiv. f. Matematik, Astronomi o. Fysik. Bd 6.
Nr 17. Tills. m. E. Zinner.)

- Charlier, C. V. L., Grunddragen af den matematiska statistiken. Lund 1910. 93 s. (Statsvet. Tidskrift 1910. Extrahäfte.)
- , Über geographische Ortsbestimmungen in der Nähe des Pols. (Astron. Nachrichten. Bd 184 (1910).)
- , Über die Bewegung der Bahnebenen der Satelliten in unserem Planetensystem. Lund 1909. 35 s. 4:o. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 4. Nr 4.)
- Clason, S., Sveriges historia intill tjugonde seklet utg. af E. Hildebrand. D. 9, h. 4—7 (slut). Stockholm 1910.
- , Redigerat ark 1—8 af Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvexling. Förra afd. Bd 4. Bref 1628—1629.
- , Den 6 juni 1809. (Sydsv. Dagbl. Snällp. den 6 juni 1909.)
- , För fosterlandet. Tal å Skansen den 13 juni 1909 vid kyrkliga ungdomskonferensen i Stockholm. (I konferensens förhandlingar, äfven separat.)
- , Stenbocksminnet och hvad det gifvit oss. Tal på studentföreningen Heimdals minnesfest i Uppsala Universitets aula den 28 febr. 1910. (Ord o. bild 1910 s. 211—24.)
- , En artikelserie i Stockholms Dagblad 1909 ³⁰/₃, ¹/₄, ²/₄, ¹⁴/₅, ¹/₆ om riksdagsordningens § 46.
- , Ett hundraårsminne. Dödsfallet på Qvidinge hed den 28 maj 1810. (Sydsv. Dagbl. Snällp. ²⁸/₅ 1910.)
- , Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl.
- Dalén, A., Ein Fall von Evulsio bulbi. (Mitteilungen aus der Augenlinik des Carol. med.-chirurg. Instituts zu Stockholm H. 11 (1910).)
- , Zur Kasuistik der Kataraktbildung nach elektrischer Entladung. (Därs.)
- , Erik Johan Widmark. Nekrolog. (Hygiea 1910.)
- Eklund, P., Vårt kyrkoår. Det evangeliska årsloppet i svensk gestalt. (Kristendomen och vår tid 1910 s. 235—40.)
- Ekman, V. W., On the change from steady to turbulent motion of liquids. (Arkiv f. Matematik, Astronomi o. Fysik. 1910.)
- , Tabellen für Meerwasser unter Druck. (Publ. de circ. du conseil internat. pour l'exploration de la mer 1910, nr 49.)
- , Tables for sea-water under pressure. (Därs.)
- Ekwall, E., Engl. shoal, shallow. (Anglia N. F. Bd 20 (1909) s. 209—12.)

- Ekwall, E., Einige skandinavische Flexionsformen im Mittelenglischen. (*Anglia Beiblatt* 21 (1910) s. 47—54.)
- , Recensioner i *Engl. Studien* Bd 41, i *Anglia Beiblatt* Bd 21 och i *Moderna språk* 1910.
- Ernberg, A., Artiklar i *Nord. Familjebok*, 2 uppl.
- Essen-Möller, E., A propos de la dilatation rapide du col et de la césarienne vaginale. (*L'Obstétrique* Oct. 1909.)
- , Sur le traitement de la grossesse extrautérine. (*Därs.* Avril 1910.)
- , 50 fall av havandeskap och förlossning vid tuberkulos. (Förhandlingarna vid nordisk kirurgisk förenings 8:de möte i Helsingfors 1909 s. 98—104.)
- , Årsberättelse för år 1909 från Malmöhus läns sjukvårdsinrättningar i Lund, obstetrisk-gynekologiska afdelningen.
- , Referat af svensk facklitteratur i *L'Obstétrique*.
- Fahlbeck, P., Les classes sociales. (*Bull. de l'Institut internat. de statistique* T. 18 (1909).) 22 s.
- , Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum. Lund 1909. 25 s.
- , Regeringsformen i historisk belysning. Stockholm 1910. III + 292 s.
- , Emigrationsutredningen. Bilaga XVIII. S. 1—12.
- , Världsåskådning och lifsutsikter. Föredrag. Lund 1910. 32 s.
- , Den finska krisen. (*Statsvet. Tidskrift* 1910 s. 137—40.)
- , Jordanes. (*Nord. Familjebok*, 2 uppl.)
- , Redigerat *Statsvet. Tidskrift* och däri publicerat åtskilliga artiklar.
- Fearenside, C. S., Nyckel till 9:e uppl. af Calwagens Öfversättningsöfningar till engelska. (Tills. m. A. A:son Lindqvist.)
- , Medarbetat vid utgifvandet af tidskriften *Moderna Språk* 1909—1910.
- Forssman, M. J. C. A., Ist die Ehrlichsche Seitenkettentheorie mit den thatsächlichen Verhältnissen vereinbar? *Mitteilung* 1, 2. (*Münch. med. Wochenschrift* 1909, 1910. Tills. m. I. Bang.)
- Fürst, C. M., Karl Gustaf Lennander. Biografi. (*Vet.-Akademiens Årsbok* 1909 s. 251—65.)
- , Stenaldersskelett från Hvellinge i Skåne och något om våra fornkranier. (*Fornvännen* 1910 s. 13—29.)

- Fürst, C. M., Referat af anatomisk litteratur på nordiska språk i Schwalbes Jahresberichte über die Fortschritte der Anat. u. Entwicklungsgeschichte. Litteratur 1908.
- , Smärre artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl., och i tidningar.
- Gertz, O., Fysiologiska undersökningar öfver släktet *Cuscuta*. I. (Bot. Notiser 1910 s. 65—80, 97—136.)
- Hahr, A., Studier i Johan III:s renässans. II. Willem Boy. Bildhuggaren och byggmästaren. Uppsala 1910. 166 + XVI s. (Skrifter utg. af Hum. Vet.-samfundet i Uppsala. XIII, 2.)
- , Svenska slott och herresäten. H. 5. Barsebäck, Borgeby, Börringekloster, Ellinge, Marsvinsholm. Stockholm 1909. 31 s.
- , —. H. 8. Kulla-Gunnarstorp, Vanås, Trollenäs. Stockholm 1910. 31 s.
- , Vadstena slotts renässansfasad. (Arktos 1 (1909).)
- , Från svenska enskilda samlingar. I. Vanås tafvelgalleri. (Konst och Konstnärer 1910 s. 10—12.)
- , Skånska konstnärslagets vårutställning i Malmö. (Därs. s. 47—48.)
- , Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl., och i Allg. Künstlerlexikon.
- , Konsthistoriska uppsatser och konstanmälningar i Stockholms Dagblad, Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidn., Sydsv. Dagbl. Snällposten, Skånska Aftonbladet och Lunds Dagblad.
- Heinertz, N. O., Recension af »Korlén, Statwechs gereimte Weltchronik Ms. N:o 777 Hannover». (Deutsche Lit.-Zeitung 1909 sp. 2471—73.)
- Hennig, A. H., Grundlinjer till hembygdkursen i geologi med Malmö folkskolläraryrke. Lund 1910. 16 s.
- , Lärobok i biologi. Zoologi. I. Cellen och dess lif. Stockholm 1909. 36 s. (Tills. m. H. Wallengren.)
- , Guide pour le terrain crétacé de la Suède. (Geol. Fören:s i Stockholm förhandlingar. Bd 32 (1910). 75 s. + 1 pl. Äfven utg. såsom Meddelande nr 19 fr. Lunds Geol.-Mineralog. Institution.)
- , Le conglomerat pleistocène à Pecten de l'île Cockburn. (Wiss. Ergebnisse der Schwed. Südpolar-Expedition. Bd. 3. 72 s. + 5 pl. 4:o.)
- , Lärobok i geologi. 2 uppl. Lund 1910. 86 s.
- , Mesozoic system. (Maps and memoirs of Swedish geology. Sveriges geol. undersökning 1910 s. 58—69.)

- Hennig, A. H., Paleontologiska, mineralogiska och geologiska artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl.
- Herner, S., Verbesserungen zu Mandelkerns grosser Konkordanz. Lund 1909. 144 s.
- , Biblisk läsebok. Gamla Testamentet. Lund 1910. IV + 266 s.
- , Några exempel på historieskrifning i Gamla Testamentet. (Kristendomen och vår tid 1909 s. 249—64.)
- , Den nya preussiska »irrlärelagen». (Därs. 1910 s. 240—44.)
- , Recensioner.
- Hjelmqvist, A. T., Runinskriften på en bennål i Lunds Historiska Museum. Lund 1909. 40 s. + 1 pl. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 5. Nr 5.)
- , Annmälan af »Axel Olrik, Nordisk Aandsliv i Vikingetiden og tidlig Middelalder». (Arkiv f. nord. filol. 26 (1909) s. 210—12.)
- , Två rättelser till Alfred H. Strohs edition av Swedenborgs svenska brev. (Språk och stil 1910 s. 86—88.)
- Hjelmqvist, F. B., har utgifvit M. v. Falckenbergs Journal under fälttåget i Skåne 1710. Lund 1910. VI + 43 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 6.)
- Holmberg, B., Über den amphoteren Charakter der Kakodylsäure. (Zeitschrift f. physikal. Chemie Bd 70 (1909) s. 153—57.)
- , Über die Einwirkung von Schwefel und Ammoniak auf organische Sulfide und Disulfide. (Ber. d. d. chem. Gesellschaft Jahrg. 43 (1910) s. 220—26.)
- , Über p-Tolyltrisulfid. (Därs. 226—27.)
- , Estersäuren von schwefelsubstituierter Kohlensäure mit aliphatischen Alkoholsäuren. (Mitteilung IV.) (Journal f. prakt. Chemie. [2] 81 (1910) s. 451—65.)
- Holmquist, H., Ur Swedenborgsforskningens historia. (Kyrkl. Tidskrift 1909 s. 97—113, 247—65.)
- , Från Swedenborgs ungdom och första stora verksamhetsperiod. (Bibelforskaren 1909 s. 37—60, 206—34.)
- , Hos en pastor i södra Frankrike. (Kyrkl. Tidskrift 1909 s. 425—48.)
- , Inkvisitionen. (Bibelforskaren 1909 s. 299—324.)
- , Några minnen från den heliga veckans gudstjänster i Rom. (Därs. 1910 s. 28—47.)
- , Kyrkostyrelsen i Rom och dess ledande män under de senaste åren. (Kristendomen och vår tid 1910 s. 68—84, 97—110.)

- Holmquist, H., Franciskusproblemet. Installationsföreläsning.
(Kyrkohist. Årsskrift 1910 s. 4—29.)
- , Innocentius III. (Därs.)
- , Jesuitordens historia, skrifven af jesuiter. (Därs.)
- , Nyare framställningar af modernismens historia. (Därs.)
- , Medeltidens kyrkohistoria. (Under tryckning).
- Holmström, O., »Det kyrkliga ungdomsarbetets egenart». (Församlingsbladet 1909 nr 27.)
- , Det kyrkliga ungdomsarbetets nuvarande läge. (Sv. Kyrkotidn. 1909 nr 46—47.)
- , Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund och dess uppgift. (Lunds stifts julbok 1909 s. 134—45.)
- , Märkligt kyrkostämmoprejudikat och hvad där af kan resultera. (Sv. Kyrkotidn. 1910 nr 11.)
- Johansson, F. A., Anföranden vid 1909 års kyrkomöte, tryckta i mötets protokoll.
- Jönsson, B., Om vikariat inom växtriket vid näringsberedning, sedt från anatomisk-biologisk synpunkt. Lund 1910. 33 s. (Åtföljer progr. vid Prof. M. P:son Nilssons installation.)
- , Utgifvit universitetets rektorsprogram.
- Kallenberg, E. A., Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl.
- Klercker, R. K. O. G. af, Ett fall af halfsidig ansiktsatrofi. (Hygiea 1909 s. 808—818.)
- , Kasuistischer Beitrag zur Kenntniss der sog. Anæmia infantum pseudoleucæmica. (Nord. med. Arkiv 1910.)
- Kock, Axel, Svensk ljudhistoria. II. 1. Lund 1909. 240 s.
- , En form av vokalbalans i äldre nysvenskan. (Arkiv f. nord. filol. Bd 26 (1909) s. 1—11.)
- , Kritiska anmärkningar till frågan om a-omljudet. (Därs. s. 97—141.)
- , Anmärkningar om den svenska akcentueringen av latin. (Språk o. stil 1910 s. 131—40.)
- , Har såsom hufvudredaktör utgifvit Arkiv för nordisk filologi. Bd 26 (N. F. Bd 22).
- Kock, Ernst A., Kort isländsk grammatik jämte en inledande översikt över de nordiska språkens förhistoria. 2 uppl. Lund 1910.
- , Uppsatser i världsspråksfrågan.

- Larsson, H., Kunskapslivet. Lund 1909. 176 s.
 —, Psykologi. 3 uppl. Stockholm 1910. 115 s.
 —, Tidningsuppsatser.
- Lidforss, B., Untersuchungen über die Reizbewegungen der Pollenschläuche. I. (Zeitschr. f. Botanik 1909.)
 —, F. W. C. Areschoug, Nachruf. (Berichte d. d. bot. Gesellschaft 1909.)
 —, Utkast och silhuetter. Malmö 1909.
 —, Tidningsartiklar i blandade ämnen.
- Lindroth, H. A., Ett par bidrag till 1600-talets svenska lärdomshistoria. (Samlaren 1910 s. 15—28.)
 —, Redigerat ett större antal artiklar i Svenska Akademiens Ordbok, h. 39 och 41.
 —, Några artiklar i språkliga och närstående ämnen i Stockholms Dagblad.
- Löwegren, M. K., De hippokratiska skrifterna i svensk öfversättning. I, II. Lund 1909—10. 608 + XIII + 696 s.
- Moberg, A., har såsom ordinarie medarbetare deltagit i utgifvandet af Orientalische Bibliographie herausg. von L. Scherman. Bd. 22. Berlin 1910.
- Moberg, J. C., Geological guide to Andrarum. (Meddelanden fr. Lunds Geol.-Mineralogiska Institution. Nr 13. 17 s.)
 —, Geological guide to the silurian area of the Fogelsång district. (Därs. Nr 14. 22 s. + 2 kartor.)
 —, Geological guide through the valley Jerrestad—Tommarp. (Därs. Nr 15. 19 s.)
 —, Geological guide to Röstånga (with the lake Odensjön) and Skäralid. (Därs. Nr 16. 28 s. + 1 karta.)
 —, Geological guide through Fyledalen (the valley of Fylan). (Därs. Nr 17. 18 s. + 1 karta.)
 —, Geological guide to Tosterup (Scania). (Därs. Nr 18. 44 s. + 1 karta.)
 Dessa 6 artiklar äro tryckta under gemensam titel: Guide for the principal Silurian districts of Scania (with notes on some localities of Mesozoic beds) i Geol. Fören:s i Stockholm förhandlingar. Bd 32 (1910). 150 s. + 5 pl.
 —, Silurian system. (Maps and memoirs of Swedish geology. Sveriges geol. undersökning 1910 s. 42—58.)

- Nerander, O. T., Rättspsykiatriska synpunkter, i anslutning till ett nyligen afgifvet utlåtande. (Hygiea 1909 s. 1093—1105.)
- Nilsson, M. P:son, Timbres amphoriques de Lindos, publiés avec une étude sur les timbres amphoriques rhodiens. P. II. Les timbres amphoriques de Lindos. (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1909 s. 349—539.)
- , Studien zur Geschichte des alten Epeiros. Lund 1909. VI + 77 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 4.)
- , Arkeologiska forskningar i Palestina. (Kristendomen och vår tid 1910 s. 3—21, 54—68.)
- Nilsson-Ehle, H., Redogörelse för arbetena med hösthvete under år 1908 [vid Svalöf]. (Sveriges utsädesförenings tidskrift 1909 s. 192—206.)
- , Redogörelse för arbetena med vårhvete år 1908. (Därs. s. 250—52.)
- , Redogörelse för arbetena med hafre år 1908. (Därs. s. 253—59.)
- , Svalöfs pudelhvete. (Därs. 1910 s. 69—87.)
- Nordstedt, O., Redigerat och utgifvit Botaniska Notiser 1909 nr 4—6 och 1910 nr 1—3.
- Norlind, T., Sydöstra Skånes folkhögskola, Tomelilla. Redogörelse för verksamheten under andra läsåret. Kristianstad 1909. 32 s. + Bil.
- Olson, E., Anmälan af »Konungs annáll. 'Annales islandorum regii', utgiven av H. Buerger Goodwin». (Arkiv f. nord. filol. Bd 26 (1909) s. 87—95, 337—38.)
- , Redigerat artikeln *Den* (sp. 728—864) i Svenska Akademiens ordbok, h. 41.
- Pfannenstill, G. M., Är dopformulärets uttryck: Vi tacka dig af allt hjerta, att du . . . nu har låtit detta barn födas på nytt till evigt lif», förenligt med en evangelisk uppfattning af dopet? (Kristendomen och vår tid 1909 s. 301—40.)
- , Moderna teologer. (Därs. 1910 s. 117—21.)
- Quennerstedt, A., Kalabaliken vid Bender. Några synpunkter. Lund 1910. 71 s. + 6 pl.
- Ramberg, L., Zur Kenntniss der α -Brompropionsäuren. (Justus Liebig's Annalen der Chemie Bd 370 (1909) s. 234—39.)
- , Notiz über die Umlagerung eines inneren Komplexsalzes durch Belichtung. (Berichte d. d. chem. Gesellschaft Jahrg. 43 (1910) s. 580—84.)

- Ribbing, L., Die Unterschenkel- und Fussmuskulatur der Tetrapoden und ihr Verhalten zu der entsprechenden Arm- und Handmuskulatur. Lund 1909. 158 s. 4:o. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 5. Nr 5.)
- Ribbing, S., William Porcher Du Bose. En lefnadsteckning. (God jul! 1909 s. 59—71.)
- Rodhe, E., Recension af »S. L. Bring: Predikoutkast». (Bibelforskaren 1909 s. 395—98.)
- , Svenska kyrkan år 1909. En återblick. (Teol. Tidsskrift, Kbhvn, 1910 s. 234—46.)
- , Dopritualet i svenska kyrkan efter reformationen. Lund 1910. 228 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 7. Nr 1.)
- , Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl., och i Kirkeleksikon for Norden.
- Rydbeck, O., Lunds Universitets Historiska Museum. Lund 1910. 16 s.
- , Lunds domkyrka. (Stockholms Dagblads Lundanummer den 21 nov. 1909.)
- , Lundakonstnärer. (Därs.)
- , Markgrafvar från stenåldern i Skåne. (Fornvännen 1910 s. 1—13.)
- Scholander, H. E., Makt och vördnad. (Kristendomen och vår tid 1909 s. 289—92.)
- , Modern apologetik. (Därs. s. 385—94.)
- , Anmälningar af religionshistoriska arbeten af O. E. Lindberg och N. Söderblom. (Därs. s. 295—300, 362—68.)
- Schwerin, H. H. von, Odysseus' irrfärder. Geografisk undersökning. Lund 1909. 151 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 3.)
- , Mindre uppsatser i tidningar och tidskrifter.
- Segerstedt, T., Ausserbiblische Religionsgeschichte. (Theolog Jahresbericht Bd 28 (1908) s. 50—84; 29 (1909) s. 58—90.)
- , Buddhistiska paralleller till evangelierna. (Kristendomen och vår tid 1909 s. 199—207.)
- , Einiges über religiöse Begriffsbildung. (Religion und Geisteskultur 4 (1910) s. 145—154.)
- , Artiklar och recensioner i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning.
- Simmons, H. G., Stray contributions to the botany of North Devon and some other islands, visited in 1900—1902, and

- an alphabetical index to N:o 2, Flora of Ellesmereland, N:o 16, Plants of N. W. Greenland, and this paper. (Report of the Sec. Norw. Arct. Exp. in the Fram 1898—1902, N:o 19 (1909) s. 1—36.)
- Simmons, H. G., Om hemerofila växter. (Bot. Notiser 1910 s. 137—55.)
- Sjövall, E., Till diskussionen om de solida ovarialteratomen. (Hygiea 1909 s. 526—42.)
- , Über eine Ependymcyste embryonalen Charakters (Paraphyse?) im dritten Hirnventrikel mit tötlichem Ausgang. Zugleich eine Beobachtung wahrer lipochromer Veränderungen mit Auftreten von »Halbmondkörperchen». (Zieglers Beiträge Bd 47 (1909) s. 248—70 + 1 tafla.)
- , Ett fall av Morbus Banti, åtföljt av primär leverkancer; samtidigt en diskussion om leverkancers genes. (Årsberättelse för 1909 från Malmö allmänna sjukhus s. 84—101; tills. med S. A. Pfannenstill.)
- , Ein Fall von Morbus Banti, begleitet von primärem Leberkrebs, nebst einer Diskussion über die Genese des Leberkrebses unter Anschluss zweier weiterer eigenartigen Fälle von primärem Leberkrebs. (Nord. med. Arkiv 1909, Abt. II, H. 1, Nr 10. 46 s. Tills. med S. A. Pfannenstill.)
- , Referat af svensk, dansk och norsk neurologisk-psykiatrisk litteratur för år 1909 i Mendels Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte auf dem Gebiete der Neurologie und Psychiatrie. Berlin 1910.
- , Artiklar i Arbetet.
- Sommarin, E., Die Arbeiterverhältnisse im älteren schwedischen Bergbau von 1300—1720. (Jahrbuch für Gesetzgebung 1909 s. 137—48.)
- , Om arbetslöshet och arbetslöshetsförsäkring. Malmö 1909. 52 s. (D. Y. G.-Laboremus' skriftserie VI.)
- , Sveriges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås (omkr. år 1280). (Statsvet. Tidskrift 1910 s. 24—45.)
- , Det svenska bergsregalets uppkomst. (Därs. s. 141—70.)
- , Öfversatt En undersökning af folkens välstånd, dess natur och orsaker af Adam Smith. Lund 1909. XVI + 191 s.
- , Redigerat ett fåtal mindre artiklar i Svenska Akademiens ordbok, h. 40.

- Stille, A., Karl XII och Tsar Peter. (Gleerupska Biblioteket.)
 —, Slaget vid Helsingborg. (Magnus Stenbock. Festskrift utg. af S. E. Bring s. 17—59.)
 —, Tal vid minnesfesten i Helsingborg den 28 febr. 1910. (Tvåhundraårsfesten i Helsingborg den 28 februari 1910 s. 31—48.)
 Söderwall, K. F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 23. Lund 1910. s. 937—1000.
 Thunberg, T., Grundlinjer för undervisning i oorganisk kemi. 2 uppl. Uppsala 1909. 70 s.
 —, Striden om apoteksvarustadgan. Några inlägg. Lund 1909. 28 s.
 —, —. Västerås 1910.
 —, Vår kropps byggnad och förrättningar. 2 uppl. Lund 1910. 128 s.
 —, Om bedrägliga läkemedel och läkemetoder jämte en redogörelse för några i vårt land utbudna läkemedel. 4 tillökade uppl. Lund 1910. 128 s.
 —, Studien über die Beeinflussung des Gasaustausches des überlebenden Froschmuskels durch verschiedene Stoffe. Mitteilung 1—3. (Skand. Archiv f. Physiologie Bd 22 (1909) s. 406—36, 23 (1909) s. 154—61.)
 —, Über katalytische Beschleunigung der Sauerstoffaufnahme der Muskelsubstanz. (Zentralblatt f. Physiologie Bd 23 (1909) s. 625—29.)
 —, Friedrich Wilhelm Ostwald. Biografi. (Allm. sv. Läkartidn. 1909.)
 —, Några ord om sanatorienreklamen. (Därs. 1910 s. 138—45.)
 —, Några ord om annonsmedicin och läkareintyg åt dylik. (Därs. s. 378—83.)
 —, Hygien och kultur, ett föredrag. (Lunds stifts 34:de folkskolläraremötes förhandlingar. Helsingborg 1909.)
 Thorn, A. C., Les verbes parasynthétiques en français. Étude. Lund 1909. 33 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 2.)
 Thyren, J. C. W., Principerna för en strafflagsreform. I. Straffets sociala uppgift. Straffsystemet. Lund 1910. VI + 184 s.
 —, Alkoholen inför rätta. Stockholm 1910. 32 s.
 Törne, F. W., Vier Fälle von Zahnfleisch-Tuberculose. (Monatschrift f. Ohrenheilkunde. Jahrg. 43.)

- Törnqvist, S. L., Smärre geologiska och paleontologiska meddelanden. I—III. (Geol. Fören:s i Stockholm förhandl.)
- Walberg, E., Poule, terme de jeu. (Moderna språk 3 (1909) s. 101—104.)
- , Recension af »Les verbes parasynthétiques en français par A. C. Thorn». (Därs. 104—106.)
- , Deux anciens poèmes inédits sur Saint Simon de Crépy, publiés avec une introduction, des notes et deux glossaires. Lund 1909. 93 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 5.)
- , Förklaring med anledning af Professor G. Rydbergs besvär öfver Docent E. Walbergs kallelse till professor i romanska språk vid Lunds Universitet. Lund 1910. 8 s.
- , En kort anmälan i Bulletino della Società Dantesca Italiana. N. S. 16 (1909) s. 78.
- Wallengren, H., Lärobok i biologi. Zoologi. I. Cellen och dess lif. Stockholm 1909. 36 s. (Tills. med A. Hennig.)
- Wallengren, S., Den österrikiska valreformen från nationalitetsproblemets synpunkt. (Statsvet. Tidskrift 1909 s. 234—65, 310—37, 1910 s. 97—123.)
- , Tidningsartiklar.
- , Deltagit i redaktionen af Statsvet. Tidskrift.
- Wallstedt, E., Spicilegium Plautinum. (Eranos Vol. 10 (1910) s. 30—47.)
- Weibull, L., Annalerne og Kalendariet fra Colbaz. (Hist. Tidskrift (Da.) 8 R. Bd 2 (1909) s. 170—87.)
- , Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie. (Hist. Tidskrift f. Skåneland Bd 3 s. 226—31.)
- , Diplomatarium dioecesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok. IV. 1461—1485. Lund 1909. 4 + 475 s.
- , Redigerat och utgifvit Hist. Tidskrift för Skåneland.
- Westergård, A. H., Om jordskredet vid Saltkällan i Bohuslän. 8 s. + 1 tafla. (Sveriges Geol. Undersökn. Ser. C. Nr 225.)
- , Index to N. P. Angelin's Palæontologia Scandinavica with notes. Lund 1910. 48 s. 4:o. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. II. Bd 6. Nr 2. Äfven tryckt i Meddelanden från Lunds Geologiska Fältklubb. Ser. B. Nr 5.)
- Vetterlund, F., I gråbergsländ och andra dikter. Stockholm 1909. 133 s.

- Vetterlund, F., Litteraturofversikt. Hösten 1907—hösten 1908. (Svenska Kalendern 1909 s. 197—202.)
- , Dikter, vers eller prosa, i konstnärsklubbens jultidning Jul, i Ord och bild, Idun och Bonniers Månadshäften.
- , Luftsynernas stad. (Sydsv. Dagbl. Snällpostens Halmstadsnummer d. 5 dec. 1909.)
- , Litteraturrecensioner i Nord. Tidskrift och Aftonbladet.
- , Utgifvit Svensk lyrik från tiden efter 1860. (»Signaturerna» och andra). Snoilsky. Af Wirsén. Bäckström. Björk. Gellerstedt. Melin. Anna Wästberg. Stockholm 1909. 13 + 319 s. (Sveriges Nationalliteratur 1500—1900. 16.)
- , Utgifvit Svensk romantik. II. Ling. Stagnelius. Sjöberg. Nicander. Dahlgren. Stockholm 1910. 18 + 301 s. (Därs. 10.)
- Wicksell, K., Recension af »Aarum, Arbeidets økonomiske værdi». (Ekonom. Tidskrift 1909 s. 260—64.)
- , Recension af »Brock, Om den ekonomiska fördelningen och kriserna». (Därs. 1910.)
- , Läran om befolkningen. (Föreningen Verdandis småskrifter Nr 170.)
- , Sveriges emigrationsfråga. (Emigrationsutredningen. Bil. 18.)
- Wrangel, E., Helsingborgssegern i dikt och visa. (Magnus Stenbock. Festskrift utg. af S. E. Bring s. 60—78.)
- , Magnus Stenbock. Mannen och minnet. Tal vid Lunds Universitets Stenbocksfest den 28 februari 1910. Lund 1910. 13 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 6. Nr 7.)
- , Lunds domkyrkas äldsta ornamentik. (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1910. Under tryckning.)
- , Artiklar i Nord. Familjebok, 2 uppl.
- , Recensioner i Litterarisches Zentralblatt, Moderna språk och tidningar.
- Wulff, F. A., Rättskrivningsreformen av år 1906. Handlingar utgivna av I. A. Lyttkens och F. A. Wulff. Lund 1910. 400 s.
- Zachrisson, R. E., Some instances of Latin influence on English place-nomenclature. Lund 1910. 35 s. (Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd 7. Nr 2.)
- Zander, C. M., Eurythmia. Vol. I. Eurythmia Demosthenis. Leipzig 1910. XX + 494 s. — Eurythmia. Vol. II. Eurythmia Ciceronis är under tryckning; hittills äro af denna del tryckta 688 sidor.

- Åström, A., Om vattenregalet i Sverige. (Ekonom. Tidskrift 1909 s. 407—57.)
—, Om socialismens begränsning. (Statsvet. Tidskrift 1910.)

Jämte hvad sålunda af universitetets lärare och tjänstemän från trycket utgifvits, hafva följande afhandlingar ventilerats:

- Aae, G., Le trimètre de Victor Hugo. Étude de versification française. Lund 1909.
Björnsson, E., Undersökning av tenn-silverlegeringarnas elektriska egenskaper, termoelektrisk kraft och ledningsmotståndets temperaturkoefficient. Lund 1909.
Block, H., Sur une classe de singularités dans le problème de n corps. Lund 1909.
Borelius, Hilma, Erik Gustaf Geijer åren före »affallet». Lund 1909.
Gränström, P. O., Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut. Till belysning av samarbetet inom den svenska riksdagen. I. Om sammanjämkning. Lund 1910.
Jacobsson, M., Pragmatismen särskilt i dess förhållande till kriticismen. Lund 1910.
Lannert, G. Lson, An investigation into the language of Robinson Crusoe as compared with that of other 18th century works. Uppsala 1910.
Melanders, E., De verborum apud Plautum et Terentium ellipsis usu. Lundæ 1910.
Mjöberg, E., Studien über Mallophagen und Anopluren. Uppsala 1910.
Rosén, N., Zur Kenntnis der parasitischen Schnecken. Lund 1910.
Serner, G., On the language of Swinburne's lyrics and epics. A study. Lund 1910.
Westergård, A. H., Studier öfver dictyograptusskiffern och dess gränslager med särskild hänsyn till i Skåne förekommande bildningar. Lund 1909.
Vingqvist, H., Étude sur la langue du Mystère de Saint Adrien. Lund 1909.

Af Lunds universitets årsskrifts nya följd hafva första afdelningens bd 4 och 5 under läsåret färdigtryckts; bd 6 är under tryckning. Af andra afdelningen har bd 5 färdigtryckts; bd 6 är under tryckning.

Vid det akademiska årets början inträdde i det större konsistoriet på grund af fullmaktsålder professoren A. V. Bäcklund, som förut tillhört detsamma såsom rektor, och genom den akademiska församlingens val professoren C. V. L. Charlier i stället för undertecknad rektor. Sedan professorerna Bäcklund och S. Ribbing erhållit nådigt afsked från sina ämbeten, inträdde i deras ställe på grund af fullmaktsålder professorerna Charlier och C. M. Fürst och i deras ställe genom val af den akademiska församlingen professorerna T. Brodén och I. C. Bang, hvarjämte på grund af ökad antal professorer inom matematisk-naturvetenskapliga sektionen professoren H. T. S. Wallengren af den akademiska församlingen valdes till medlem af konsistoriet. Efter professoren F. A. Wulff beviljad nådigt afsked inträdde i hans ställe på grund af fullmaktsålder professoren C. M. Zander. I stället för professorerna P. G. Eklund, E. A. Kallenberg och P. E. Fahlbeck, som hela året varit befriade från deltagande i konsistoriets sammanträden, hafva tjenstgjort professorerna S. Herner, J. G. K. Wicksell och C. M. Zander samt, sedan den sistnämnde inträdt såsom ordinarie ledamot, professoren H. H. von Schwerin. I det mindre konsistoriet hafva jämte rektor och prorektor, professoren J. L. Borelius, tjenstgjort professorerna F. A. Johansson, C. G. E. Björling, H. Bendz, E. H. G. Wrangel och J. M. Lovén. I drätselnämnden hafva utom de ordinarie ledamöterna tjenstgjort professorerna S. Ribbing, C. M. Fürst och C. G. E. Björling samt, sedan den förstnämnde erhållit nådigt afsked, professoren M. J. C. A. Forssman.

Dekaner i de särskilda fakulteterna hafva varit: i teologiska fakulteten professoren S. Herner, i den juridiska professoren C. G. E. Björling, i den medicinska professoren I. Broman, i filosofiska fakultetens humanistiska sektion professoren E. H. G. Wrangel och i samma fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion professoren J. C. Moberg.

Styrelsen för universitetets årsskrift har utgjorts af professorerna F. A. Johansson, C. G. E. Björling, S. Clason, J. L. Borelius och B. Jönsson samt öfverbibliotekarien C. J. F. af Petersens.

Styrelsen för universitetets studenthem har utgjorts af under-teknad såsom själfskrifven ordförande samt professorerna S. Herner, C. G. E. Björling, C. M. Fürst och K. A. L. Kock jämte räntmästaren R. V. A. M. Eklundh.

De vid universitetet närvarande studenternas antal utgjorde under höstterminen 1,070, däraf 89 tillhörande teologiska, 261 juridiska, 140 medicinska och 580 filosofiska fakulteten.

Under vårterminen utgjorde antalet 1,036, däraf 87 tillhörande teologiska fakulteten, 249 juridiska, 146 medicinska och 554 filosofiska fakulteten.

Såsom studenter hafva inskrifvits 325, däraf 254 under höstterminen och 71 under vårterminen. Af dem hafva 35 förut varit inskrifna vid annat universitet eller högskola.

Under året hafva af följande antal studenter aflagts nedannämnda examina: teologie licentiatexamen 6, teologie kandidatexamen 16, praktiska teologiska prof 12; juris utriusque kandidatexamen 8, juris kandidatexamen enligt 1904 års stadga 19, examen till rättegångsverken 10, kansliexamen 8; medicine licentiatexamen 9, medicine kandidatexamen 19; filosofie licentiatexamen enligt 1891 års stadga, andra afdelningen 1, filosofie licentiatexamen enligt 1907 års stadga 14, efterpröfning till filosofie licentiatexamen 2, filosofisk ämbetsexamen 17, efterpröfning till filosofisk ämbetsexamen 4, filosofie kandidatexamen 61, efterpröfning till filosofie kandidatexamen 30, särskild pröfning för teologie kandidater 1, teologisk filosofisk examen 20, förhör i antropologi och logik 4.

Under året hafva utfärdats 60 akademiska betyg, däraf 14 för lärare och tjenstemän vid universitetet.

1909 års premier för flit och framsteg i studier hafva på följande sätt utdelats: inom teologiska fakulteten teol. lic. E. Hedström, gb., teol. kand. C. H. Bäckman, sm., teol. kand. W. B. Lundgren, gb.; inom juridiska fakulteten: jur. och fil. kand. H. B. Hintze, kr., jur. kand. G. A. F. Björkholtz, mhm., jur. utr. kand. L. Hansson, mhm.; inom medicinska fakulteten: med. lic.

M. J. J. Ljungdahl, mlm., med. kand. K. G. Carlsson, sm., med. kand. E. M. Lindelöf, hels.; inom filosofiska fakulteten: fil. lic. A. M. Lindqvist, mlm., fil. lic. N. O. Rosén, hels., fil. mag. K. V. Melander, sm.

Den 30 maj 1910 förrättades teologie doktorsutnämning därvid till teologie doktorer utnämndes:

Professoren i kyrkohistoria och symbolik vid Lunds universitet, kyrkoherden i Västra Kärrstorp och Glostorp, Teologie Licentiaten, Filosofie Kandidaten Hjalmar Fredrik Holmquist.

Tycho Folke Alin, ld.,

född i Husby den 14 sept. 1878, föräldrar: folkskoleläraren, organisten och kantorn Olof Alin och Maria Andersson; åtnjutit undervisning vid Lunds h. allm. läroverk, aflagt mogenhetsex. därstädes den 24 maj 1897, student i Lund den 14 sept. s. å., fil. kand. ex. den 14 sept. 1899, teoret. teol. ex. den 31 jan. 1902, prakt. teol. ex. den 31 jan. 1906, teol. lic. ex. den 20 mars 1908, disp. för teol. doktorsgrad den 27 mars 1909, genomgick profårskurs vid Lunds h. allm. läroverk läsåret 1909—1910.

Utgifven skrift: Studier öfver Schleiermachers uppfattning af det evangeliska skapelsebegreppet. Lund 1909 (gradualdisp.).

Peter Wilhelm Alexander Rydberg, bl.,

född i Nöbbelö den 16 sept. 1866, föräldrar: häradskrifvaren Carl Wilhelm Rydberg och Louise Sandström; genomgick Karlskrona h. allm. läroverk, aflade mogenhetsex. därstädes den 12 juni 1885, student i Lund den 22 sept. s. å., fil. kand. ex. den 31 jan. 1888, teoret. teol. ex. den 31 maj 1890, prakt. teol. ex. den 14 maj 1891, teol. lic. ex. den 14 dec. 1908, disp. inför teologiska fakulteten den 31 maj 1904, hvilken disputation enligt nådig resolution fick räknas såsom prof för teol. doktorsgrad, genomgick profårskurs vid Lunds h. allm. läroverk läsåret 1891—1892, prästerlig tjänstgöring i S:t Peters kloster, Trelleborg och Landskrona, tjänstgjorde såsom lärare vid Trelleborgs l. allm. läroverk från och med h.t. 1892 till och med h.t. 1897, adjunkt vid Växiö folkskolelärareseminarium den 17 nov. 1897 och vid Linköpings h. allm. läroverk den 29 nov. 1907, på egen bekostnad studerat pedagogik vid universitetet i Jena sommaren 1897 och med statsanslag 1900 gjort en resa till åtskilliga seminarier i riket för att studera kristendomsundervisningen.

Utgifna skrifter: Herren Jesus, den välsignade gästen i vårt hem. Högmässopredikan. Trelleborg 1897. — Kyrkoåret, öfversiktlig framställning. Växiö 1901. — Anteckningar till Pauli 1:a bref till Korin-

tierna. Växiö 1902. — Uppsatser i Tidskrift för folkundervisningen 1902. — Peter Murbecks verksamhet i Skåne. Lund 1904 (akad. disp.). — Ur Peter Murbecks predikningar och tal. Kyrkohistorisk tidskrift 1904.

Den 31 maj 1910 förrättades filosofie doktorsutnämning, därvid till filosofie doktorer utnämndes:

Nils Herman Vingqvist, vg.,

född i Tived, den 24 jan. 1873, föräldrar: kyrkoherden, sedermera kontraktsprosten J. H. Vingqvist och Margareta Mathesius; åtnjutit elementarundervisning vid Skara h. allm. läroverk, aflagt mogenhets-examen därstädes den 9 juni 1892, student i Lund hösten s. å., fil. kand. ex. i sept. 1895, efterpröfning för samma examen i maj 1896, företagit studieresa till Genève och Paris 1898, fil. lic. ex. i jan. 1901, disp. för fil. doktorsgrad den 20 nov. 1909, genomgått profårskurs vid Södermalms h. allm. läroverk i Stockholm 1901, tjänstgjort som v. lektor i Skara h.t. 1897, som v. kollega i Arboga v.t. 1902, som extra lärare i Kristianstad h.t. 1902—v.t. 1904, som lärare vid Lunds privata elementarskola h.t. 1904—v.t. 1908, adjunkt vid Helsingborgs h. allm. läroverk den 31 dec. 1907.

Utgifven skrift: *Étude sur la langue du Mistere de saint Adrien*, Lund 1909 (gradualdisp.).

Samuel Erik Melander, sm.,

född i Wexiö den 30 aug. 1875, föräldrar: lektorn, fil. d:r S. E. Melander och Emilia Maria Norbeck; mogenhetsexamen i Wexiö den 12 juni 1893, student i Lund den 8 sept. 1893, fil. kand. ex. den 31 jan. 1896, efterpröfning enligt fordringarna för samma examen den 30 maj 1908, fil. lic.-ex. den 27 maj 1909, e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket den 20 jan. 1897, t. f. andre-bibliotekarie fr. o. m. den 1 jan. 1910.

Utgifna skrifter: Förteckning öfver afhandlingar och uppsatser, som ingå i eller medfölja årsredogörelserna för rikets allmänna läroverk 1883—1909. Lund 1909. — *De verborum apud Plautum et Terentium ellipsis usu*. Lund 1910 (gradualdisp.).

Peter Olof Gränström, sm.,

född i Skatelöf den 5 maj 1877, föräldrar: landtbrukaren Samuel Johan Gränström († 1877) och Eva Persson († 1886); åtnjutit elementarundervisning i Växiö h. allm. läroverk sedan h.t. 1891, mogenhetsexamen den 8 juni 1897, student i Lund den 17 sept. 1897, fil. kand. ex. den 14 sept. 1900, efterpröfning enligt fordringarna för samma examen den 31 maj 1901, fil. lic. ex. den 28 april 1906, disp. för fil. doktorsgrad den 28 maj 1910, vik. andre lärare vid Önnestads folkhögskola 29 nov.—20 dec. 1900, vik. lärare vid Lunds priv. elementarskola 29 aug.—

10 okt. 1906, extralärare ibm h. t. 1907, förordnad att bestrida den med professuren i statskunskap och statistik vid Göteborgs högskola förenade undervisning v.t. 1907 och v.t. 1908, vik. adjunkt vid Lunds h. allm. läroverk läsåret 1908—1909 samt från den 2 febr. 1910, profår vid samma läroverk läsåret 1909—1910, vik. adjunkt vid Lunds folkskollärareseminarium 10—22 januari 1910, kurator för Smålands nation h.t. 1903—v.t. 1908.

Utgifna skrifter: Konstitutions- och lagutskottens sammanjämkning av skiljaktiga beslut i den svenska riksdagen 1867—1907, jämte inledande historisk översikt. — Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut. Till belysning av samarbetet inom den svenska riksdagen. I Om sammanjämkning. Lund 1910. VIII + 209 ss. (gradualdisp.). — Tidningsuppsatser, äfven i Statsvetenskaplig tidskrift för 1907, 68 ss.

Martin Gunnar Serner, ld.,

född i Lösen den 20 juli 1886, föräldrar: kyrkoherden J. N. Serner och Elisabeth Lindman; intogs höstterminen 1898 i Lunds h. allm. lärov., mogenhetsexamen den 6 juni 1902 vid nämnda lärov., student i Lund den 6 sept. 1902, fil. kand. ex. den 31 maj 1905, efterpröfning enligt fordringarna för samma ex. den 31 maj 1906, fil. lic. ex. den 14 sept. 1909, disp. för fil. doktorsgrad den 25 maj 1910.

Utgifven skrift: On the language of Swinburne's lyrics and epics Lund 1910. 138 ss. (gradualdisp.)

Johan Edvard Björns-son, mhm.,

född i Wollsjö den 24 sept. 1878, föräldrar: handlanden John Björns-son och Cecilia Svensson; åtnjutit elementarundervisning i Malmö h. allm. lärov. sedan h. t. 1891, mogenhetsexamen därstädes den 29 maj 1905, student i Lund den 4 sept. s. å., fil. kand. ex. den 31 maj 1899, fil. lic. ex. den 17 sept. 1908, disp. för fil. dr:grad den 14 dec. 1909, tjänstgjort vid fysiska institutionen i Lund som e. o. amanuens 27 okt. 1899—21 aug. 1901, som amanuens 21 aug. 1901—16 nov. 1903 och som assistent från den 16 nov. 1903, docent i experimentalfysik den 29 dec. 1909, genomgått profårskurs h. t. 1908 och tjänstgjort som lärare vid högre elem.-sk. för flickor i Lund läsåren 1902—1905, sedan v. t. 1904 lärare vid Lunds priv. elementarskola.

Utgifven skrift: Undersökning av tenn-silverlegeringarnes elektriska egenskaper. Lunds Univ. Årsskr. 1909 (gradualdisp.)

Nils Valfrid Rosén, hb.

född i Helsingborg den 11 juni 1882, föräldrar: kyrkoherden M. Rosén i Nosaby och Hilda Lindström; genomgått Helsingborgs h. allm. läroverk, mogenhetsexamen den 8 juni 1900, student i Lund den 1 sept. 1900, fil. kand. ex. den 14 sept. 1903, fil. lic. ex. den 27 maj 1909, e. o. amanuens vid Lunds universitets zoologiska institution 25 maj 1903—13 okt. 1905, amanuens vid samma institution sedan den 13

okt. 1905, amanuens vid Kristinebergs zool. station sommaren 1905, förordnad af kanslersämbetet att under h.t. 1909 och v.t. 1910 meddela kurs i systematisk zoologi samt biträda vid arbeten på zoologiska institutionens systematiska afdelning, statens extra fiskeristipendiat den 14 mars 1910, erhöll af Lunds universitet det Letterstedtska utrikes resestipendiet den 11 dec. 1907, erhöll filosofiska fakultetens andra premium för år 1909, erhöll i nov. 1909 anslag af kungl. fysiografiska sällskapet för vetenskapliga undersökningar, erhöll i nov. 1909 anslag af kungl. vetenskapsakademien för zoologiska studier vid utländska muséer, ledamot af etnologiska föreningen i Lund 1906, ledamot af svenska sällskapet för antropologi och geografi 1907, idkade zoologiska studier vid Kristinebergs zoologiska station somrarne 1903 och 1905, företog 1908—09 en zoologisk studieresa till Bahama-öarna och studerade i samband därmed zoologiska institutioner i England och Nordamerikas Förenta stater.

Utgifna skrifter: Über die Kaumuskeln der Schlangen und ihre Bedeutung bei der Entleerung der Giftdrüse. Zool. Anzeiger Bd. 28 1904. — List of Snakes in the zoological Museums of Lund and Malmö, with Descriptions of new species and a new genus. Ann. & mag. of Nat. Hist., Ser. 7, Vol. XV. 1905. — Reply to Mr. G. A. Boulenger. Ibidem, Ser. 7, Vol. XVI 1905. — List of Lizards in the zoological museum of Lund, with Descriptions of new species. Ann & mag. of Nat. Hist., Ser. 7, Vol. XVI 1905. — Zur Kenntnis der parasitischen Schnecken. Kungl. Fysiograf. Sällsk. Handl. N. F. Bd 21 1910 (gradual-disp.).

Gustaf Abel L:son Lannert, hb.,

född den 6 dec. 1876 i Fors, föräldrar: gårdsegaren Gustaf Larsson och Anna Ågren; intogs höstterminen 1886 i Eskilstuna h. allm. läroverk, mogenhetsex. vid Strengnäs h. allm. läroverk den 14 juni 1895, student i Upsala den 20 sept. 1895, fil. kand. ex. den 31 jan. 1899, efterpröfning i germanska språk enl. fordringarne för nämnda ex. den 15 sept. 1900, fil. lic. ex. den 27 maj 1905, inskrifven vid Lunds Universitet den 4 maj 1910, disp. för fil. doktorsgrad därstädes den 28 maj 1910.

Utgifven skrift: An Investigation into the Language of Robinson Crusoe as compared with that of other 18:th Century works (gradual-disp.).

Malte Ferdinand Jacobsson, kr.,

född den 3 april 1885 i Kristianstad, föräldrar: hofrättsvaktmästare Nils Jacobsson och Anna Persson; intogs höstterminen 1895 i Kristianstads h. allm. läroverk, mogenhetsexamen därstädes den 13 juni 1903, student i Lund den 12 sept. 1903, fil. kand. ex. den 31 januari 1906, fil. lic. ex. den 14 sept. 1908, disp. för fil. doktorsgrad den 28 maj 1910, studerade vårterminen 1907 vid Köpenhamns Universitet och vårterminen 1909 vid Berlins Universitet.

Utgifna skrifter: Artiklar i tidningar och tidskrifter. — Penningkultur och socialdemokrati. Tiden 1909 s. 24—29. — Pragmatismen särskildt i dess förhållande till kriticismen, Lund 1910 V + 196 sid. (gradualdisp.).

Gustaf Erhard Aae, bl.,

född den 28 febr. 1876 i Hjortsberga, aflagt mogenhetsexamen den 10 juni 1895; student i Lund den 29 sept. 1899, fil. kand. ex. den 14 september 1900, efterpröfning för samma ex. den 30 jan. 1904 och den 31 maj 1904, fil. lic. ex. den 18 sept. 1905, disp. för fil. doktorsgrad den 4 dec. 1909, genomgått profårskurs vid Lunds h. allm. läroverk 1905, har vid h. allm. läroverket i Linköping tjänstgjort som extralärare fr. o. m. v. t. 1906, adjunkt i engelska, tyska och franska vid h. allm. läroverket i Västervik den 11 febr. 1910.

Utgifven skrift: Le trimètre de Victor Hugo. Étude de versification française. Lund 1909 (gradualdisp.).

Anton Hilmer Westergård, gb.,

född i Renneslöf, den 8 maj 1880, föräldrar: landtbrukaren Per Nilsson och Mathilda Wennström; mogenhetsex. vid Lunds h. allm. läroverk den 28 maj 1898, student i Lund den 16 sept. 1898, fil. kand. ex. den 15 sept. 1902, fil. lic. ex. den 27 maj 1909, disp. för fil. doktorsgrad den 2 okt. 1909, docent i geologi vid Lunds universitet den 21 okt. 1909, idkade mineralogiska studier vid Universitetet i München vintersemestern 1905—06, e. o. amanuens vid kemiska institutionen h. t. 1904, amanuens vid samma institution 1 jan.—31 mars 1905, amanuens vid geologisk-mineralogiska institutionen 1 april 1905—31 maj 1906 samt 1 dec. 1906—31 okt. 1907, såsom assistent vid sist-nämnda institution 1 juni 1906—31 aug. 1909 samt från den 1 jan. 1910, deltagit i Sveriges geologiska undersöknings fältarbeten på kartbladen Börringe-Kloster, Trelleborg och Torönsborg somrarne 1904—07 samt 1909, biträdt vid ordnandet af nämnda ämbetsverks samlingar under två och en half månader hösten 1909, undervisat i allmän fysisk geografi vid privata högre lärarinneseminariet i Lund höstterminen 1908 samt i mineralogi och geognosi vid tekniska elementarskolan i Malmö läsåret 1908—09.

Utgifna skrifter: Pyrit von Sestri levante. Ber. des Naturwiss. Ver. Regensburg. Jahrg. 1903—04 (tryckt 1905). — Über Turmalin von Minas Geraës in Brasilien. Zeitschr. für Kryst und. Min. 1906. — Über Klinozoisit von der Goslerwand bei Prägraten. Ibid. — »Platålera», en supramarin hvarfvig lera från Skåne. Geol. Fören. i Stockholm Förhandl. Bd 28. 1906. — Genmäle till Dr Henr. Munthe med anledning af hans anmärkningar mot min »platålera». Ibid. Bd 29. 1907. — Studier öfver Dictyograpthuskiffern och dess gränslager med särskild hänsyn till i Skåne förekommande bildningar. Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 5. 1909 (gradualdisp.). — Om jordskredet vid Saltkällan i Bohuslän. Sver. Geolog. Unders. Årsbok 3. N:o

8. 1909. — Index to N. P. Angelin's *Palaeontologia Scandinavica* with notes. Lunds Univ. Årsskrift. N. F. Afd. 2. Bd 6. 1910. — Till sammans med A. Tellander: Geologiska åldern af skiffern med *Clonograptus cfr flexilis* Hall vid Fogelsång. Geol. Fören. i Stockholm. Förh. Bd 22. 1900.

Henrik Gabriel Block, gb.,

född den 21 mars 1882 i Örby, föräldrar: kyrkoherden, sedermera kontraktsprosten Anders Herder Block och Ulfhild Cecilia Sparre; intogs v. t. 1894 vid Lunds h. allm.-läroverk och höstterminen 1896 vid Göteborgs latinläroverk, aflagt mogenhetsexamen därstädes den 6 juni 1900, student i Lund den 15 sept. 1900 och vid Stockholms högskola den 2 febr. 1905, fil. kand. ex. den 28 maj 1903, fil. lic. ex. den 13 nov. 1907, disp. för fil. doktorsgrad den 18 sept. 1909, e. o. amanuens vid astronomiska observatoriet 10 sept. 1902—31 dec. 1904 och amanuens darsammastädes 1 sept. 1906—31 jan. 1908 samt 6 febr. —31 aug. 1909, assistent i astrofotografi vid Stockholms observatorium 21 jan.—31 dec. 1905, amanuens i astronomi vid Stockholms högskola under samma tid, amanuens vid Lunds Universitets matematiska seminarium den 14 juli 1908, docent i astronomi vid Lunds universitet den 2 okt. 1909, idkade såsom Hvitfeldtsk stipendiat matematiska och astronomiska studier i Paris nov. 1909—mars 1910.

Utgifna skrifter: Die singuläre Curve der hyperbolischen Bewegung. Arkiv för matematik, astronomi och fysik, 1904. — Tafeln zur Berechnung der Störungen einer Gruppe kleiner Planeten durch Saturn. Astronomiska iakttagelser och undersökningar å Stockholms observatorium, 1907. — Sur la solution de certaines équations fonctionnelles. Arkiv för matematik, 1907. — Sur les chocs dans le problème des trois corps. Arkiv för matematik, 1908. — Sur une classe de singularités dans le problème de n corps. Meddelande från Lunds astronomiska observatorium, 1909 (gradualdisp.).

Hilma Johanna Ulrika Borelius, kalm.,

född i Lund den 18 dec. 1869, föräldrar: professorn Johan Jakob Borelius och Hedvig Augusta Vilhelmina Lönbohm; mogenhetsexamen vid Lunds allm. läroverk den 30 maj 1891, student i Lund den 18 sept. 1891, fil. kand. ex. den 14 sept. 1895, efterpröfning till samma examen den 30 maj 1896, fil. lic. ex. den 15 sept. 1902, efterpröfning för fil. kand. ex. den 29 maj 1906 och den 14 dec. s. å., disp. för fil. doktorsgrad den 15 nov. 1909, har i studiesyfte företagit resor: mars —maj 1897 till Frankrike, sommaren 1899 till England, nov.—dec. 1902 till Tyskland, sommaren 1907 till Frankrike.

Utgifna skrifter: Gessners inflytande på svenska litteraturen. Samlaren 22, 1901. — Étude sur l'emploi des pronoms personnels sujets en ancien français. Lund 1902. Från filologiska föreningen i Lund II. — Hvarför är motståndet mot kvinnans politiska rösträtt oberättigadt? Sthlm 1903. 3 uppl. 1909. — Ideal och verklighet.

Läsning för hemmet 1903. — Geijer och Schiller, i Schiller och Sverige, en minnesskrift, s. 61—91, 1905; äfven i Samlaren 26, 1905. — Amalia von Helvig i Dagny 1906. — Rösträttskvinnor vid kongressen i Köpenhamn 7—11 aug. 1906. Dagny 1906. — Kvinnornas rösträttskraft, Kristendomen och vår tid 1906. — Den politiska kvinnorörelsen, Statsvetenskaplig tidskrift 1908. — Kristendomen och kvinnofrågan. Lund 1908. — Några ord om stämning och stil i Thorilds diktning under olika perioder, Till Thorilds minne, s. 37—55, Lund 1908; äfven i Lunds Univ. Årsskr. n. f., afd. I, bd 4. — Kvinnogestalter i Selma Lagerlöfs diktning, Dagny 1908. — Erik Gustaf Geijer åren före »affallet». Lund 1909. XII + 223 s. (gradualdisp.). — Recensioner i Sydsvenska Dagbladet, Dagny, Nordisk tidskrift, Aftonbladet, Kristendomen och vår tid.

Vid val, anställda den 9 april 1910, återvaldes till medlemmar af det större konsistoriet professorerna G. M. Pfannenstill, C. G. E. Björling, T. L. Thunberg, C. Lindskog och H. T. S. Wallengren. hvilka efter anställd lottning voro i ordningen att utträda ur konsistoriet. Till ledamot i det mindre konsistoriet för tre år valdes professoren P. E. Liljeqvist, och till ledamot i drätsel-nämnden, likaledes för tre år, professoren M. J. C. A. Forssman. Till dekaner för det akademiska året 1910—1911 äro utsedda: inom teologiska fakulteten professoren H. F. Holmquist, inom juridiska fakulteten professoren J. G. K. Wicksell, inom medicinska fakulteten professoren I. C. Bang, inom filosofiska fakultetens humanistiska sektion professoren C. Lindskog samt i sistnämnda fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion professoren J. R. Rydberg.

Lund i augusti 1910.

B. Jönsson.

Utdrag ur universitetets räkenskaper för år 1909.

Kapitalbehållning från 1908:

Akademikassan	1,043,003: 51	
Reservfonden	29,998: 87	
Jollainska fonden	8,750: 34	
Magnatstipendiefonderna.....	1,514,947: 56	
Byggnadsfonden	4,734: 54	
Bibliotekskassan	18,163: 91	
Pensionsfonden.....	443,515: 12	
Änke- och pupillkassan	159,647: 89	3,222,761: 74

Inkomster under 1909:

Statsanslag (inkl. inbetalta pensionsaf- gifter 16,205: 39).....	691,892: 02	
Arrendemedel	52,790: 85	
Räntor	161,130: 43	
Diverse inkomster	34,841: 06	940,654: 36
	Summa	4,163,416: 10

Utgifter under 1909:

Löner och arvboden.....	579,942: 42	
Universitetsinstitutioner	140,228: 64	
Stipendier	61,542: 29	
Pensioner	28,411: 67	
Nybyggnader och reparationer	24,131: 12	
Diverse utgifter	32,247: 10	866,503: 24

Kapitalbehållning till 1910:

Akademikassan	1,072,811: 49	
Reservfonden	31,167: 75	
Jollainska fonden	9,035: 68	
Magnatstipendiefonderna.....	1,542,414: 98	
Byggnadsfonden	2,566: 51	
Bibliotekskassan	17,297: 99	
Pensionsfonden	457,190: 28	
Änke- och pupillkassan	164,428: 18	3,296,912: 86
	Summa	4,163,416: 10

—•••—

Föreläsningar och öfningar under läsåret 1909—1910.

Teologiska fakulteten. Prof. *Eklund* föreläste h.t. dogmatisk analys, ledde h.t. och v.t. seminarieöfningar och proseminarium. — Prof. *Johansson* föreläste h.t. (till 30 okt.) och v.t. valda nytestamentliga texter (2 t.), viktigare exegetiska frågor (1 t.), ledde h.t. (till 30 okt.) proseminarium och v.t. seminarieöfningar. — Prof. *Holmström* föreläste h.t. homiletik (till 25 okt.), därefter andra årgångens högmässotexter (2 t.), svensk kyrkorätt (1 t.), v.t. prästens uppgift inför våra dagars vaknande församlingssinne (till 19 april), därefter första årgångens högmässotexter (2 t.), svensk kyrkorätt (1 t.), ledde h.t. och v.t. homiletiska samt kyrkorättsliga och liturgiska öfningar. — Prof. *Pfannenstill* föreläste h.t. (till 30 okt.) etik (3 t.), v.t. etik (2 t.), dogmatik (2 t.), ledde h.t. (till 30 okt.) kateketiska öfningar. — Prof. *Herner* föreläste h.t. och v.t. gammaltestamentlig teologi (1 t.), genesis (2 t.), de mindre profeterna (h.t. 1 t., v.t. 2 t.), ledde h.t. seminarieöfningar. — Prof. *Holmquist* föreläste h.t. och v.t. medeltidens kyrkohistoria (h.t. 3 t., v.t. 2 t.), den romerska kyrkan och den där pågående krisen (1 t.), ledde v.t. seminarieöfningar. — Doc. *Segerstedt* föreläste h.t. buddismen (4 t.), v.t. allmän religionshistoria (4 t.). — Doc. *Rodhe* föreläste v.t. kateketik (1 t.), ledde kateketiska öfningar h.t. och v.t. — Doc. *Fehrman* föreläste h.t. från 1 nov. under 4 veckor Schleiermachers *Der christliche Glaube* (6 t.), v.t. svensk kyrkohistoria (kollegium t. o. m. 29 mars, därefter föreläsningar t. o. m. 28 april, 5 t.), ledde h.t. och v.t. liturgiska öfningar.

Juridiska fakulteten. Prof. *Thyrén*: sept., okt. komparativ straffrätt (4 t.), förra hälften af nov. proped. kurs i straffrätt (8 t.),

enskilda kollegier i juridisk encyklopedi, i elementär straffrätt samt i allmän och speciell straffrätt. — Prof. *Björling*: sept., okt. samt en del af nov. en proped. kurs i civilrätt (4 t.), därefter h.t. speciell obligationsrätt (3 t.), i febr. kurs i civilrätt för kansliexamen (5 t.), därefter under v.t. förmögenhetsrättens allmänna del (3 t.), h.t. och v.t. öfningar i behandling af civilrättsfall (2 t. hvarannan vecka), enskilda kollegier h.t. i äktenskaps- och arfsrätt, v.t. i obligationsrätt. — Prof. *Wicksell*: sept. nationalekonomi (3 t.), febr., mars tillämpad nationalekonomi (3 t.), april, maj finansvetenskap (3 t.), v.t. nationalekonomiska öfningar (2 t. hvarannan vecka), v.t. enskilda kollegier i teoretisk nationalekonomi och i positiv finansrätt. — Prof. *Ernberg*: h.t. sjörrätt (4 t.), v.t. expropriationsrätt och författarerätt (4 t.), v.t. enskildt kollegium i speciell privaträtt. — Doc. *Åström*: h.t. och v.t. statsrätt (4 t.), h.t. enskildt kollegium i folkrätt och statsrätt. — Doc. *Lundstedt*: h.t. och v.t. civilprocessrätt (4 t.), senare hälften af nov. proped. kurs i processrätt (8 t.), enskilda kollegier h.t. i straffprocessrätt, v.t. i civilprocessrätt och i konkursrätt. — Doc. *Brock*: okt., nov. finansvetenskap (3 t.), seminarieöfningar i finansvetenskap (2 t. hvarannan vecka), enskildt kollegium i teoretisk nationalekonomi, v.t. teoretisk nationalekonomi (sammanlagdt 20 t.). — Dr *Sjunnesson*: h.t. romersk obligationsrätt (4 t.) utbyttes 2 veckor mot kurs i handskriftsläsning, v.t. straffrättens historia (4 t.). — Jur. kand. *Hintze*: h.t. och v.t. praktisk juridisk kurs (sammanlagdt 100 t.)

Medicinska fakulteten. Prof. *Ribbing*: h.t. och v.t. till 1 mars kliniska föreläsningar i medicin (6 t.), klinisk rond med undersökningar och demonstrationer (6 t.), undervisning i laryngoskopi (1 1/2). — Prof. *Bendz*: h.t. speciell patologisk anatomi 15 sept.—31 okt. (3 t.), patologiska obduktioner 1 nov.—15 dec. (5 t.), hvarannan vecka rättsmedicinskt seminarium (2 t.), vt. patologiska obduktioner (3 t.), rättsmedicin (1 t.). — Prof. *Fürst*: h.t. anatomiens historia i de nordiska länderna 1 okt.—15 dec. (1 t.), v.t. föreläsnings- och öfningskurs i histologi med embryologi 15 jan.—1 maj (5 t.), sex repetitionsföreläsningar med förhör samt vid midten och slutet af kursen demonstrationsförhör å de af kursdeltagarna under kursen förfärdigade egna preparaten. — Prof. *Hildebrand*: h.t. och v.t. ledt undervisningen vid pediatrika kliniken och medicinska polikliniken samt föreläst pediatrik (4 t.).

— Prof. *Borelius*: h.t. och v.t. kliniska föreläsningar i kirurgi (6 t.), dagligen klinisk rond med demonstration af nykomna kliniska och polikliniska fall. — Prof. *Forssman*: h.t. 15 sept.—31 okt. ledt förekommande patologiska obduktioner (6 t.), v.t. jan.—mars allmän patologi (4 t.), april—maj bakteriologi (4 t.). — Prof. *Essen-Möller*: h.t. och v.t. kliniska föreläsningar i obstetrik och gynekologi (3 t.), polikliniska (2 t.), kliniska och polikliniska demonstrationer (1 à 2 t. dagl.). — Prof. *Broman*: h.t. under nov. centrala nervsystemets utveckling och byggnad (4 t.), v.t. under april njurarnas och bäckenorganens utveckling och byggnad (5 t.), ledt de dagliga öfningarna å anatomisalen. — Prof. *Bang*: h.t. 16 okt.—15 dec. och v.t. 20 mars—15 maj fysiologisk kemi (5 t.), ledt praktiska öfningar å med.-kemiska institutionen (6 t.). — Prof. *Thunberg*: h.t. 1 sept.—31 okt. och v.t. 15 jan.—20 mars obligatorisk föreläsnings- och demonstrationskurs i fysiologi för medicine kandidatexamen (8 t.), h.t. kurs å 10 t. i fysiologiska förkunskaper till psykologien. — Prof. *Dalén*: h.t. och v.t. kliniska föreläsningar och demonstrationer i oftalmiatrik samt oftalmoskopiska öfningar (6 t.). — Prof. *Overton*: h.t. 1 nov.—15 dec., v.t. 15 mars—15 maj kurs i farmakologi och receptskrifning (4 t.). — Doc. *Ask*: h.t. nov.—dec. kurs i ögonoperationer (tills. 15 t.), v.t. kurs i undersökningsmetoderna af ögat och bestämning af glasögon (tills. 10 t.), föreläsningar öfver ögonaffektioner i samband med allmänna sjukdomar (tills. 10 t.). — Doc. *af Klercker*: sept., okt. och dec., jan., mars och april kostnadsfria propedeutiska kurser i de viktigaste kliniska undersökningsmetoderna (3 t.), kostnadsfria kliniska laborationsöfningar (h.t. 15 t., v.t. 20 t.). — Doc. *Törne*: h.t. och v.t. poliklinisk undervisning i otologi, rhinologi och laryngologi (1 t.). — Doc. *Sjörvall*: h.t. nov. och första veckan af dec. föreläsningar i speciell patologisk anatomi (3 t.), v.t. undervisning i obduktionsteknik och patologisk diagnostik vid obduktionerna å Malmö allmänna sjukhus för deltagare i kursen i allmän patologi. — Prof. *Nerander*: två månader hvarje termin klinisk psykiatri (2 t.). — Med. Lic. *Petrén*: h.t. 15 sept.—31 okt. samt dec., v.t. jan., mars och april kostnadsfri propedeutisk undervisning i allmän kirurgi (4 t.). — Med. Lic. *Ljungdahl*: de föreskrifna kurserna i allmän sjukvårdsteknik. — Doc. *Holmberg*: h.t. och v.t. kurser i allmän kemi under två månader hvardera terminen.

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion.

Prof. Wulff: h.t. stycken af Dante, Petrarca, Tasso och Leopardi (1 t.), Aucassain på italienska och fornfranska (1 t.), modern fransk syntax och stilistik (1 t.), komparativ fonetik, akcentlära och värsbildning (1 t.), v.t. till 1 mars Petrarca och Dante, Leopardis och Pellicos företal (1 t.), komparativ ortoëpi, fonetisk läsning (1 t.), de historiska tempora, pedagogiska råd (1 t.), Victor Hugo, Claire Tissand, Edmond Rostand (1 t.). — **Prof. Zander:** h.t. Ciceros tal om Pompeji befäl och mot Catilina (3 t.), v.t. Ovidii Metamorfoser VIII—XIII (3 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — **Prof. v. Schwerin:** h.t. Nordamerikas geografi (3 t.), Europas geografi (1 t.), v.t. Australiens geografi (2 t.), fysisk geografi (1 t.), v.t. seminarieöfningar. — **Prof. Flensburg:** h.t. allmän indoeuropeisk språkvetenskap (4 t.), v.t. Delbrücks Vedische Chrestomathie (2 t.), elementär kurs i sanskrit (2 t.). — **Prof. Wrangel:** h.t. och v.t. 1700-talets litteratur (h.t. 2 t., v.t. 1 t.), h.t. dikten och dik-taren (1 t.), v.t. Sveriges litteraturhistoria (3 t.), h.t. seminarieöfningar. — **Prof. Lindskog:** h.t. 1—15 sept. kurs i grekisk paleografi (4 t.), Aristoteles' Atenarnas statsförfattning (2 t.), v.t. grekiska dialektinskrifter (2 t.), kurs i grekiska (febr.-mars 2 t., apr.-maj 4 t.), seminarieöfningar. — **Prof. Larsson:** h.t. och v.t. filosofiens grundproblem (2 t.), seminarieöfningar. — **Prof. Clason:** h.t. Sveriges historia från 1812 (3 t.), seminarieöfningar. — **Prof. E. A. Kock:** v.t. urgermansk formlära (1 t.), fornhögtyska (2 t.), äldre nyhögtyska (1 t.). — **Prof. Liljeqvist:** h.t. och v.t. rättsfilosofi (2 t.), seminarieöfningar. — **Prof. K. A. L. Kock:** h.t. Eddastudier och tolkning af Edda-sånger (3 t.), seminarieöfningar. — **Prof. Ekwall:** h.t. och v.t. engelsk språkhistoria (3 t.), h.t. och v.t. proseminarieöfningar. — **Prof. Stille:** h.t. och v.t. korstågen (3 t.), seminarieöfningar. — **Prof. C. A. Moberg:** h.t. och v.t. syriska (2 t.), jämförande öfversikt af de aramäiska dialekternas formlära (1 t.), enskild kurs i hebräiska, ht. kurs i arabisk syntax med stilskrifning (1 t.), v.t. Genesis (1 t.). — **Prof. Nilsson:** h.t. Athens topografi (2 t.), v.t. antikens konsthistoria (3 t.), seminarieöfningar. — **Doc. Linde:** h.t. och v.t. kurs i grekisk stilskrifning (1 t.). — **Doc. Walberg:** h.t. (fr. 21 okt.) Molières l'avare (1 t.), praktiska öfningar: skriftliga (1 t.), muntliga (1 t.), v.t. (fr. 1 mars) fonetik (2 t.), Nyrop, Prose e poesie (1 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — **Doc. Ahlberg:** h.t. valda delar af Tacitus

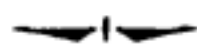
(3 t.), seminarieöfningar. — Doc. *P. J. K. Svensson*: h.t. och v.t. enskild kurs i praktisk filosofi. — Doc. *Olson*: h.t. från och med 1 okt., Flores och Blanzeflor (2 t.), enskild kurs i nordiska språk, v.t. Laxdoela saga (3 t.), seminarieöfningar. — Doc. *Emmelin*: h.t. kurs i psykologi samt pedagogikens teori och historia (3 t.), enskild kurs i filosofiens historia, v.t. (1 febr.—16 mars) viljelifvets psykologi (3 t.). — Doc. *Heinertz*: h.t. medel-nederländska (2 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — Doc. *Lind-roth*: h.t. från den 1 okt. stilistiska principfrågor (2 t.), enskild kurs i elementär fonetik, v.t. 28 jan.—15 apr. Samuel Columbus' En svensk ordeskötsel (2 t.), enskild prop. kurs i svensk stilistik. — Doc. *Wallengren*: h.t. modern valrätt (3 t.), v.t. befolknings-statistik (1 t.), de svenska kommunallagarna, därefter den engel-ska parlamentarismens stater (2 t.), seminarieöfningar. — Doc. *Böök*: h.t. från och med den 1 okt. den franska klassiciteten (2 t.), v.t. (8 febr.—23 mars) öfversikt af 1800 talets allmänna litteratur-historia (3 t.). — Doc. *Agrell*: h.t. Sarschins noveller (1 t.), Push-kins Jevgenij Onegin (1 t.), kyrkslaviska, därefter det slaviska verbets formlära och syntax (1 t.), v.t. polska (1 t.), kurs i ryska (2 t.), seminarieöfningar. — Doc. *Sommarin*: h.t. Ricardos skrif-ter och jordräntelära (2 t.), v.t. om penningen, klassisk teori och moderna undersökningar (2 t.), löneteorier, löneformer och löne-politik (1 t.). — Doc. *Rydbeck*: h.t. medeltidens kyrkliga konst i Norden (1 t.), v.t. bronsåldern (1 t.). — Doc. *Hahr*: h.t. och v.t. holländsk målarkonst från och med Rembrandt, därefter tysk målarkonst från och med den äldre kölnerskolan (3 t.), seminarie-öfningar. — Doc. *Zachrisson*: h.t. och v.t. seminarieöfningar. — Doc. *Thorn*: h.t. enskilda kurser i modern italienska och span-ska, v.t. enskilda kurser i fransk stilskrifning och spanska. — Doc. *Wallstedt*: v.t. Ciceros Disputationes Tusculanæ, h.t. och v.t. enskilda kurser i latin. — Doc. *Norlind*: h.t. 16 sept.—20 okt. folkvisans historia (3 t.), v.t. februari—mars hufvudströmningarna af 1800-talets musikhistoria (2 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — Doc. *Scholander*: h.t. kurs i allmän religionshistoria, v.t. se-minarieöfningar. — Doc. *Sörensson*: h.t. kurs i svenska statsför-fattningens historia, v.t. nordiska krigets senare skede efter Carl XII:s återkomst från Turkiet (3 t.), seminarieöfningar. — Doc. *Nilsson*: v.t. seminarieöfningar. — Lektor *Fearenside*: h.t. och v.t. Herdin-Fearenside, Intermediate English reader (2 t.), Anstey

Voces populi, first series (1 t.), öfversättningsöfningar (1 t.), h.t. Kiplings Puck of Pooks hill (1 t.), Emerson English tracts (1 t.), v.t. Hyatt, The charm of London (1 t.), enskildt Gustaf F. Steffen, Ur Englands samhällslif och valda stycken af H. C. Wells, enskild kurs i engelsk stilskrifning. — Lektor *Polack*: h.t. under september Rostand, Cyrano de Bergerac (1 t.), öfversättningsöfningar (2 t.), skriföfningar (1 t.), Walch, Anthologie (1 t.). — Lektor *Karf*: h.t. och v.t. öfversättningsöfningar till tyska (2 t.), talöfningar (1 t.), h.t. välläsningsöfningar (1 t.), Schillers Wallensteintrilogie (2 t.), v.t. Paszkowski, Lesebuch zur Einführung in die Kenntnis Deutschlands und seines geistigen Lebens (1 t.), valda dikter af Göthe (1 t.), tysk värslära (1 t.). — Lektor *Pinot*: v.t. diktamen (1 t.), Pages choisies de Michelet (1 t.), Polack et Rodhe, Pages choisies (1 t.), Morceaux choisies de V. Hugo (1 t.), Donnay's dramatiska stycken (1 t.), Pages choisies de P. Loti (1 t.). — Fru *Marie Löwegren*: okt.—dec. samtalsöfningar (1 t.), anthologie des poètes français (1 t.), Renan, Souvenirs d'enfance et de jeunesse (1 t.).

Filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion. Prof. *Bäcklund*: h.t. hydrodynamik (4 t.), öfningskurs i mekanik (1 t.). — Prof. *Lovén*: h.t. (4 t.) och v.t. (2 t.) teoretisk kemi III kemisk statik och kinetik, v.t. kemisk systematik (2 t.), h.t. och v.t. laborationsöfningar. — Prof. *Charlier*: h.t. sferisk astronomi (4 t.), v.t. valda kapitel ur teorien för himlakropparnas rörelse (3 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — Prof. *J. C. Moberg*: h.t. Sveriges geologi (3 t.), h.t. och v.t. öfningar i paleontologi (1 t.) och i fältgeologi (1 t.), v.t. allmän geologi (3 t.). Prof. *Rydberg*: h.t. och v.t. elektriciteten (3 t.) fysikaliska laborationsöfningar. — Prof. *Murbeck*: h.t. först vilda fanerogamgrupper, sedan och under v.t. gymnospermernas och pteridophyternas morfologi och systematik (2 t.), h.t. och v.t. öfningar i embryologi och morfologi. — Prof. *Wallengren*: h.t. och v.t. valda delar af den jämförande anatomen, därefter allmän fysiologi (2 t.), zootomiska och fysiologiska öfningar. — Prof. *Brodén*: h.t. under sept. kurs i matematik (4 t.), från 1 okt. oändliga serier (2 t.), projektiv geometri (1 t.), v.t. divergentseriers användning (2 t.), projektiv geometri (1 t.), h.t. och v.t. seminarieöfningar. — Observator *Engström*: h.t. och v.t. kurs i användning af enklare astronomiska

instrument för bestämning af tid och polhöjd (3 t.), astronomiska observationsöfningar. — Laborator *Ramberg*: h.t. och v.t. laborationsöfningar i allmän kemi, h.t. 8 sept.—31 okt. kurs i undervisningsexperiment, 8 nov.—15 dec. kurs i reaktionslära och kvalitativ analys, v.t. jan.—mars kurs i kvalitativ analys, april kurs i organisk syntes, maj kurs i kvantitativ analys. — Doc. *Bengtsson*: h.t. och v.t. coleopterernas larver jämte grunddragen af ordningens systematik och biologi (1 t.), entomologiska bestämningsöfningar (2 t.) samt entomologiska exkursioner. — Doc. *Holmberg*: h.t. och v.t. kemiska seminarieöfningar, h.t. 6 sept.—30 okt. enskild propedeutisk kurs i kemi. — Doc. *Lidforss*: h.t. sept. och okt. tropistiska irritationsrörelser (2 t.), växternas nutrition och andning (1 t.), växtfysiologiska öfningar. — Doc. *Simmons*: h.t. och v.t. algernas systematik. — Doc. *Gertz*: h.t. kurs i skolförsök, h.t. och v.t. växtanatomi och växtfysiologiska öfningar. — Doc. *B. Svensson*: h.t. valda delar af differential- och integralräkning (3 t.), cykliska och abelska ekvationer (under 15 timmar), v.t. teorien för ändliga grupper samt dess tillämpning på ekvations-teorien (3 t.), seminarieöfningar. — Doc. *Ekman*: h.t. och v.t. elasticitetsteori (2 t.), kurs i rationell mekanik (2 t.), problemräkningsöfningar. — Doc. *Nilsson-Ehle*: v.t. variations- och ärftlighetslagarna i växtriket (2 t.). — Doc. *Block*: v.t. (april) teorien för himlakropparnas figur, matematiska seminarieöfningar. — Doc. *Westergård*: v.t. 15 jan.—30 april kurs i speciell mineralogi (2 t.), öfningar i mineralogi. — Doc. *Ribbing*: v.t. histologiska öfningar. — Doc. *Björnsson*: h.t. och v.t. kurs i fysik, v.t. kurs i termoelektriska mätningar. — Assistent *Strandmark*: h.t. mineralogi (1 t.), öfningar i mineralogi. — Lic. *Rosén*: v.t. speciell däggdjursosteologi, därefter djurgeografi (2 t.).

Exercitier. Ritläraren *Lindqvist*: ritkonst (1 1/2 t.). — Öfversten *Norlander*: gymnastik- och fäktöfningar (12 t.). — Kapellmästaren *Bergh*: kammarmusik (2 t.), orkestermusik (2 t.), undervisning i liturgisk sång och framsägning (6 t.), i violinspel (sammanlagdt 40 t.).

UNIVERSITY OF MINNESOTA

wils v. 6

Quarto 378.485L J N.f. Avd.1

Lunds universitet.

Acta Universitatis lundensis, nova serie

3 1951 001 303 635 Q